

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

LYMBUS 2025

L y m b u s

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Budapest
2025

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

23. évfolyam

Főszerkesztő

Ujváry Gábor

Felelős szerkesztő

Szabó András Péter

Schwarzwölder Ádám

Olvasószerkesztő

Villás Valéria

A szerkesztőbizottság tagjai

Boka László, Fazekas István, Gecsényi Lajos, K. Lengyel Zsolt, Katona Csaba,
Kollega Tarsoly István, Lengyel Réka, Mikó Árpád, Monok István, Oborni Teréz, Petneki Áron,
Rácz György, Szentmártoni Szabó Géza

A kötetet kiadja

*a Külgazdasági és Külügyminisztérium, az ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja,
a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár,
a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára és a Nemzetközi Magyarástudományi Társaság*

ELTE | HUMÁN TUDOMÁNYOK
KUTATÓKÖZPONTJA

VERITAS
Történetkutató Intézet és Levéltár

Tartalom

- 9 HALMÁGYI MIKLÓS
Fráter György parancsa Békés vármegye előjáróihoz (1546)
- 15 UJJ ZOLTÁN
Svetkovics Ádám spanyolországi levelei (1548–1550)
- 39 GILLICH OLIVÉR
Két levél a Habsburg Monarchia 16. századi keleti diplomáciájának történetéhez
- 59 JAKÓ KLÁRA
Levelek Bocskay István keleti külpolitikájához
- 137 BÓDAI DALMA
Listhius Anna Rozina végrendeletei (1637, 1644, 1645, 1647)
- 179 HANÁK BÉLA
I. Rákóczi György követi instrukciója Bossányi László lakodalmára (1639)
- 193 SZABÓ ANDRÁS PÉTER
Udvari szerelem. Tanúvallatás Keczei György és Káposztás Judit tiltott kapcsolatáról (1641)
- 239 BORBÉLY ZOLTÁN
Szemere Pál és követtársai jelentései I. Rákóczi György számára az 1646–1647. évi országgyűlésről
- 287 DEMECZKY JÁNOS
Végrendeletek az egri káptalan hiteleshelyi levéltárából
- 343 GYÓCSI ÁDÁM
Thököly Imre Lengyelországba küldött ismeretlen levele (1684)
- 375 BUJTÁS LÁSZLÓ ZSIGMOND
Adalékok Simándi István második hollandiai útjához (1708)

- 397 BALOGH ZSUZSÁNNA
Teleki Klára és Teleki Sámuel gyereklevelei (1739–1750)
- 423 TÓTH FERENC
Magyar szál egy oszmán–nápolyi szövetségi és kereskedelmi szerződés létrejöttében. Claude-Alexandre de Bonneval levele 1741-ből
- 449 BALLA LÓRÁNT – BAKÓ LÁSZLÓ
Új forrás a csíksomlyói búcsújárás eredetéről – Mihálc Izidor ferences szerzetes beszéde (1746/1760)
- 469 NAGY ÁGOSTON
Egy magyar szabadcsapat-tervezet 1809-ből: Csekonics József „Fekete nádori lovas légiója”
- 487 KOVÁCS DÁNIEL LÁSZLÓ
Teleki László somogyi adminisztrátor vármegyei tisztújításokon elhangzott beszédei, 1813–1817
- 501 LAJTAI L. LÁSZLÓ
„ha főbb iskoláinkban az országászati tudományt terjesztjük, inkább mint bármi más, eszközöljük Magyarország fejlődését” Hunfalvy Pál V. Ferdinánd király születésnapja alkalmából tartott beszéde a késmárki líceumban (1846)
- 523 MÁTYÁS ANNA RÉKA
Ágner Lajos (1878–1949) hagyatékában fellelt visszaemlékezés az első budapesti kínai kolóniáról
- 531 ANKA LÁSZLÓ
„Csak Mária lányom kísér el.” Apponyi Mária beszámolója édesapja, Apponyi Albert 1923-as amerikai körútjáról
- 541 RAPOSA VIVIEN KITTI
Az Erzsébet Tudományegyetemen működő ifjúsági szervezetek hallgatói tagságának névsora az 1937/38-as tanév első szemeszterében
- 561 BÁBA VIKTÓRIA – BENE KRISZTIÁN
A Nemzetközi Brigádok Franciaországban internált magyar tagjai II.

- 585 VARGA-GÖCZ NIKOLETT
Szeretem a háborúban – Diamandi Viktória 1940-ben írt
levelei Horváth Imréhez
- 611 MIKLÓS DÁNIEL
LMK, NBSZME, ÚDMM – Három magyar szervezet
Angliában a csehszlovák emigráns külügyminisztérium
jelentéseiben
- 625 DÉVAVÁRI ZOLTÁN – CSŐKE MÁRK
„Szabadka csak annyit mond: ovde Szubotica”
Dr. Deák Leó Bács-Bodrog vármegye főispánjának ismeretlen
naplójegyzetei (1944. május – 1944. november)
- 675 PÉTSY ZSOLT BALÁZS
Egyházi személyek politikai magatartásának és a hitélet
alakulásának vizsgálata Pest megyében 1976-ban
- 691 SERES ATTILA
Forgon Pál kárpátaljai és Tóth Károly dunamelléki református
püspök levelezése (1978–1989)
I. rész (1978. december – 1985. március)
- 747 KERESZTES CSABA
Az amatőr könnyűzenei együttesek országos felmérése
1984-ben
- 809 Szerzők

Fráter György parancsa Békés vármegye előjáróihoz (1546)*

2025-ben a Magyar Nemzeti Levéltár Békés Vármegyei Levéltárának vezetői – Sáfár Gyula igazgató és Balogh Dorottya igazgatóhelyettes – felfigyeltek egy 16. századi oklevélre: a Fráter György helytartó, váradi püspök nyílt formában kiállított, Békés vármegye előjáróinak címzett parancsára, amely 1546. május 23-án, Nagyváradon kelt. Ebben a magyar történelemből jól ismert politikus-szerzetes elrendeli Békés vármegyének, hogy ismét tárgyalják meg, és véglegesen zárják le a dancsházi birtokosok és fecskési Kerei Ferenc közötti pert, amelyet korábban éppen saját perhalasztó parancsa akasztott meg. Sajnos ennek a jogvitának sem a tartalmát, sem az előzményeit, sem pedig a végkifejletét nem ismerjük.

Az irat nem a levéltár gyűjtőterületén maradt fenn, hanem 1937-ben vásárlás útján került a debreceni Déri Múzeum gyűjteményébe, majd onnan 1952-ben a Debreceni Állami Levéltárba, a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár jogelődjébe. Ennek az intézménynek az igazgatója, Komoróczy György 1968-ban, a területi pertinencia elvét követve 18. és 20. századi iratokkal együtt elküldte a Békés Megyei Levéltár igazgatójának, Szabó Ferencnek.¹ Ez az oklevél jelenleg az MNL BéVL legrégibb, Békés megyei vonatkozású irata, egyúttal az egyetlen itt őrzött 16. századi forrás. Jelen közleményben ezt szeretnénk közreadni, hogy tovább gazdagítsuk Békés vármegyének a török hódoltság miatt kevésbé ismert 16. századi történetét.

Felmerülhet a kérdés: 1546-ban, a három részre szakadt Magyarországon kinek a hűségén volt Békés vármegye? Szapolyai János király halála után a szultán 1541. augusztus 30-án Erdély, Temesvár, Lippa, Solymos, Karánsebes mellett tiszántúli területeket is adományozott János király fiának, János Zsigmondnak. Békés ekkor még azon vármegyék közé tartozott, amelyek ingadoztak Ferdinánd és János Zsigmond között. Az 1542–1544. évi török előrenyomulás során a Tiszántúl a török hódoltság, valamint a

* Köszönet Szabó András Péternek a regesztakészítésért, a fordításhoz és a kísérőszöveghez nyújtott segítségért!

¹ A Déri Múzeum leltárkönyvének 1937. évi, februári bejegyzése szerint a múzeum Domokos Gyula, debreceni lakostól vette meg Fráter György 1546-ban kelt, Békés Vármegyéhez szóló levelét. Köszönet Véber Zoltánnak, a Déri Múzeum munkatársának az adatért!; MNL BéVL VIII. 702. 293. 1-3. A Debreceni Állami Levéltár igazgatójának, Komoróczy Györgynek 1968. május 20-án kelt kísérőlevele. Sáfár Gyula találta meg levéltártörténeti kutatás során. Ennek alapján Balogh Dorottya bukkant rá Fráter György parancslevelére. (Komoróczy György 1968. évi levelében „volt Debreceni Állami Levéltár”-t említ, a levél feladójaként a Debreceni Állami Levéltár van feltüntetve, a pecséten a „Hajdú-Bihar megyei Levéltár” név olvasható.) Lásd még az MNL Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárának történetét: https://mnl.gov.hu/mnl/hbml/az_mnl_hajdu_bihar_varmegyei_leveltaranak_tortenete.

János Zsigmond fennhatósága alatt álló – erdélyi súlypontú – térség közé szorult, és csupán észak felé tarthatott kapcsolatot a Ferdinánd hűségén levő országrésszel. 1543 januárjában, a Nagyváradon tartott részleges országgyűlésen a tiszántúli megyék hűek maradtak Ferdinánd királyhoz, de arra kérték, hogy Fráter Györgyöt bízta meg a vidékükön való bíraskodással, mert veszélyes volna Pozsonyba menniük. A geopolitikai helyzet végül is arra készítethette a tiszántúliakat, hogy 1543 februárjában, a gyulai gyűlésen már lényegében elismerjék Izabella királyné fennhatóságát, 1544 augusztus elején pedig részt vettek Erdélyben a tordai országgyűlésen.² Békés megye történetét azonban az 1550-es években is beárnyékolta a Ferdinánd és János Zsigmond oldalán állók szembenállása.³

Forrás

Fráter György helytartó parancsa Békés vármegyének

Várad, 1546. május 23.

MNL BÉVL XV. 3. a/1.

/Fráter György váradi püspök, kincstartó, királyi helytartó, Magyarország és Erdély főbírája Dancs György és Pál, Tordai Márton, Nagy István, Pelei Jakab, Fodor Benedek és Fóris Kristóf dancsházi nemesek megkeresése nyomán elrendeli Békés vármegye ispánjának, alispánjainak és szolgabíráinak, hogy fecskési Kerei Ferenczel szembeni, korábban éppen az ő, közben lejárt érvényességű, perhalasztó parancsa nyomán felfüggesztett perüket legközelebbi törvényszéki ülésükön, az előzményekre építve tárgyalják meg, abban hozzanak ítéletet, és az ítéletet hajtsák is végre./

De commissione reverendissimi domini iudicis generalis

Frater Georgius⁴ episcopus ecclesiae Waradiensis, thesaurarius ac locumtenens regius ac Hungariae ac partium Transsylvanarum iudex generalis etc. egregiis et nobilebus comiti,⁵ vicecomitibus et iudicibus nobilium comitatus de Bekes; salutem cum favore. Dicitur

² MOE, II, 492–495, 499–502; EOE, I, 122; KARÁCSONYI, 1896, I, 117–120; LUKINICH, 1918, 35–62.

³ KARÁCSONYI, 1896, I, 111–126.

⁴ Fráter György/Juraj Utiešenić (1482–1551) pálos szerzetes, váradi püspök, kincstartó, királyi helytartó. Legújabb életrajza: OBORNI, 2017.

⁵ Karácsonyi János szerint Békés vármegye ispáni tisztségét 1536 és 1548 között Székely Benedek töltötte be. KARÁCSONYI, 1896, I, 472.

nobis in personis nobilium Georgii et Pauli Danch,⁶ ac Martini Thordai,⁷ Stephani Nagh, Jacobi Pelei,⁸ Benedicti Fodor, atque Cristofori Floris de Danchhaza,⁹ quod quamvis nos diebus superioribus in quadam causa et differentia inter ipsos exponentes ab una ac egregium Franciscum Kerei de Fechkés¹⁰ partibus ab alia coram vobis mota quandam fecerimus prorogationem litterasque nostras prorogatorias superinde dederimus, verum uti nobis datur intelligi, litterae ipsae prorogatorie nostrae dudum expirasse viribusque destitutae esse perhibenter, proinde vos harum serie requirimus et hortamur diligenter, quatenus rebus sic se habentibus causam premissam inter ipsas ambas partes, ut praefertur, coram vobis motam in prima statim sede vestra iudiciaria primitus per vos exinde celebranda in eo statu et termino in quo causam eam relinqueritis, coram vobis rursum reassumere ac eandem secundum Deum et eius iustitiam favore omni postposito revidere et adiudicare, et quitquid tandem per vos exinde iure mediante adinventum deliberatumque fuerit, debitae etiam exequutioni cum sat[isfactione],¹¹ – nisi legitimum aliquod obsistat impedimentum – demandari [!] et demandari facere velitis et debeatis. Et secus non facturi praesentibus perlectis exhibenti restitutus. Datum Waradini in dominica Cantate,¹² anno Domini millesimo quingentesimo quadragésimo sexto.

/A szöveg alatt közép méretű, felzetes pecsét helye, a pecsétet rögzítő szalag maradványaival/

/Modern pecsét és tollal írott jelzet:/ Debrecen Sz. Kir. Város Déri Múzeuma I. 18/937.

/A hátoldalon:/

/Olvashatatlan 16. századi jegyzet/

⁶ Nagy Iván családörténeti munkája számos Dancs családot ismer: NAGY, 1857–1868, III, 228–230. Jelen esetben azonban inkább arról a Nagy Ivánnál nem szereplő kismemesi családról lehet szó, amelyről Dancsháza a nevét kapta. A váradai káptalan 1524. október 26-án kelt oklevele a Bihar megyei Torda birtokba iktatásáról, melynek során *Martinus Danch* és *Ladislaus de Danchhaza* is jelen voltak: MNL OL DL 26692.

⁷ Thordai Márton nyilvánvalóan a Bihardancsházával szomszédos Bihartordán élt vagy onnan származott. A Tordai családról JAKÓ, 1940. Fontos hozzátennünk, hogy Békés megyében, Szeghalomtól délkeletre is létezett egy Torda. KARÁCSONYI, 1896, I, 25, 179–180, III, 149–151.

⁸ Pelei alighanem a Szolnoktól keletre fekvő Tiszarenyőről kapta a nevét, amelyet a 15. században említettek Pelő néven is. CSÁNKI, 1890, I, 670; SZŐKE, 2015, 189.

⁹ Bihardancsháza. Bár a település környéke a 15. század folyamán átkerült Bihar vármegyéhez, ezt az egy falut hol Békéshez, hol Biharhoz sorolták. KARÁCSONYI, 1896, I, 25.

¹⁰ Fecskési Kerei Ferenc (†1556) Csanád megyei kismemes, aki előnevét az egykor a mai Mezőhegyestől északra – Mezőhegyes és Tótkomlós közt – fekvő Komlósfecskéről vette. 1555-ben a Csanád megyei (ma békési) Komlós/Tótkomlós legnagyobb rész birtokosa volt. 1556-ban magtalanul elhunyt. Birtokait Ferdinánd király 1556. július 26-án a Kisserjéni családnak adományozta. KARÁCSONYI, 1896, I, 302; BOROVSKY, 1897, II, 290, 303–304, 397. A család egy Kerei Pál nevű tagja 1527-ben a Cserni Jován ellen harcoló Perényi Péter erdélyi vajda seregében esett el. SZERÉMI, 1961, 131.

¹¹ A szó második fele az írat sérülése miatt nem látszik, az olvasat bizonytalan.

¹² Köszönöm Czégé Petrának a „dominica cantate” elolvasásához nyújtott segítségét és Csik Ádámnak az oklevél digitalizálását.

/20. századi ceruzás jegyzet:/ Békésm. 1546? Martinuzzi György, váradi püspök, kincstartó

/18. századi levéltári jegyzet:/ Dancs, Tordai, Nagh, Tanycus?

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL BéVL Magyar Nemzeti Levéltár Békés Vármegyei Levéltára (Gyula)

VIII.702. Békés Megyei Levéltár iratai (1951–2007)

XV.3. Békés megye történetével kapcsolatos oklevelek és oklevél fényképmásolatok gyűjteménye (1230–1526)

*

BOROVSKY

1897

BOROVSKY Samu: *Csanád vármegye története 1715-ig*, I–II, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1897.

CSÁNKI

1890

CSÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, I, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1890.

EOE

I

SZILÁGYI Sándor: *Erdélyi országgyűlési emlékek*, I. (1540–1556), Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1875.

JAKÓ

1940

JAKÓ Zsigmond: *Bihar megye a török pusztítás előtt*, Budapest, Sylvester Nyomda, 1940.

KARÁCSONYI

1896

KARÁCSONYI János: *Békésvármegye története*, I–III, Gyula, Békésvármegye közönsége, 1896.

LUKINICH

1918

LUKINICH Imre: *Erdély területi változásai a török hódoltság korában. 1541–1711*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1918.

MOE

II

Magyar országgyűlési emlékek, II, kiad. FRAKNÓI Vilmos, Budapest, Ráth Mór, 1875.

NAGY
1857–1868

NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, I–XIII, Pest, Friebeisz István, 1857–1868.

OBORNI
2017

OBORNI Teréz: *Az ördögös Barát 1482–1551*, Pécs–Budapest, Kronosz Kiadó, 2017.

SZERÉMI
1961

SZERÉMI György: *Magyarország romlásáról*, ford. ERDÉLYI László – JUHÁSZ László, kiad. SZÉKELY György, Budapest, Magyar Helikon, 1961.

SZŐKE
2015

SZŐKE Melinda: *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015.

Svetkovics Ádám spanyolországi levelei (1548–1550)*

A Svetkovics¹ család a dunai Habsburg Monarchia elitjében

A Habsburg uralkodók multietnikus udvara hosszú évszázadokon át egyfajta olvasztótégelyként működött, amely különböző eredetű és társadalmi háttérű családok számára nyitotta meg a felemelkedés lehetőségét. Közéjük tartozott a Svetkovics/Swetkowitz/Svetkovič família is, amely a 16. században több udvarhölgyet adott. A Svetkovics lányok közül négyen is magyarországi főurak házastársai lettek.

A család délszláv eredetű, a szakirodalom a szlovén származást valószínűsíti.² A Svetkovics família Pettau (ma Ptuj, Szlovénia) városából származott, eleinte kereskedelemmel foglalkozott, s ebből is gazdagodott meg. Valamikor a 15. század második felében nemességet is szereztek. I. Miksa császár idején már földbirtokokkal is rendelkeztek, elsősorban Alsó-Stájerországban. A család egyik korai tagja volt az 1490 körül elhunyt Ladislaus. Az ő fia volt az idősebb Adam Schwetkowitz, I. Miksa császár egyik hitelezője, aki így uralkodói kegyből vehetett zálogba több stájerországi birtokot, például a gonobitzi és marburgi uradalmakat.³ Az idősebb Adam kétszer házasodott, előbb a gazdag salzburgi polgárlány Anna Knoll, majd Katherina Frangepani auf Neustettenberg lett hitvese. A két házasságból összesen hét gyermek született (Ladislaus, Adam, Katharina, Elisabeth, Maria, Anna, Karl), akik a szülők korai halálát követően, szövegeink keletkezése idején a Svetkovics családot alkották.⁴

* Ezúton szeretném kifejezni hálámat Dr. Fazekas Istvánnak a levelek értelmezésében és a paleográfiai nehézségek leküzdésében nyújtott segítségéért.

¹ A család egy generáción belül is rendkívül színes, multietnikus volt, ezért neve a forrásokban különböző alakokban (Schwetkovich, Swetkobicz, Svetkovich), sőt gyakran egészen eltorzult formában (Schmetkowitz, Smerobicio) jelenik meg. A levélíró Ádám elsősorban a német nyelvet használta és mint „Adam Swetkobicz” szignálta leveleit. Ennek a szakirodalomban és tudományban nem ismert formának használatát viszont értelemszerűen találtuk, ezért forrásközlésünkben a család magyarrá vált tagjainak köszönhetően elterjedt magyar névalakot használjuk. Ezt a formát alkalmazta már Johan Baptist Witting századfordulós gyűjtése is. WITTING, 1909, 290–291.

² Uo. Terbe érdekes adalékokkal szolgál a család esetleges horvát vagy szlavón származására. TERBE, 2010, 18–23.

³ A bécsi Stephansdombon megtalálható sírköve.

⁴ A família kiterjedt, különböző etnikumú rokonsága és nyelvi sokszínűsége miatt kihívást jelent annak eldöntése, hogy az egyes családtagok esetében a magyar, német vagy szlovén névformát részesítsük előnyben. Közlésünkben a magyar történelemben szerepet játszó, jelentős magyar kötődésű családtagokat (Ádám, Katalin, Erzsébet, Mária, Károly) a továbbiakban anyanyelvüktől függetlenül, magyar alakban szerepeltetjük. Ladislaust említik László, illetve Lassel alakban, míg Károlyt levélíró bátyja Karelnek nevezi.

A 16. században a Svetkovicsoknál egyre meghatározóbbá vált az udvari szolgálat: Katalin, a legidősebb lány Habsburg Mária királyné kedves udvarhölgye volt.⁵ Svetkovics Mária már 1529-től Ferdinánd király gyermekeinek, Erzsébet és Anna főhercegnőnek udvarában szolgált. Svetkovics Anna az 1530-as években Jagelló Anna királyné udvarhölgye volt.⁶ Svetkovics Ádám karriere az 1530-as években indulhatott, s 1542-ben már Ferdinánd király kamarásaként szerepel az Udvari Fizetőhivatal (Hofzahlamt) könyveiben.⁷ Ádám öccse, Svetkovics Károly (Karel), akinek jólléte felől leveleiben többször tudakozódik, katonai pályára lépett, s a győri végvidéken 100 könnyűlovas kapitánya volt 1551. szeptember 24-én bekövetkezett haláláig. Síremléke a bécsi Szent Mihály-plébániatemplomban (St. Michaelskirche) található.⁸

A családfői szerepet leginkább tanulmányunk kulcsszereplője, ifjabb Svetkovics Ádám tölthette be, ám a lányok kiházásítását és fivére halálát követően ennek korlátozott jelentősége volt. Az udvartartási iratok szerint 1544-ben Ferdinánd király második legidősebb fiának, Ferdinánd főhercegnek kíséretébe osztották, ahol az istállóimesteri (Stallmeister) pozíciót töltötte be.⁹ Az 1544. évi speyeri birodalmi gyűlés idején az udvar tagjaként ő is a városban tartózkodott.¹⁰ Ebben az időben Ferdinánd főherceg és bátyja, a trónörökös Miksa főherceg V. Károly császár oldalán részt vettek az I. Ferenc francia király elleni hadjáratban, majd a schmalkaldeni háborúban (1546–1547). A wittenbergi békekötést követően azonban Ferdinándot a király csehországi helytartójává nevezte ki, így a herceg Prágába tette át székhelyét, míg Miksa trónörökös még több mint egy évig Augsburgban maradt.¹¹ Svetkovics is feltehetően a schmalkaldeni háború utolsó hónapjaiban vagy utána került át Miksa udvartartásába, kamarásként, ezt támasztja alá, hogy Mameranus az augsburgi birodalmi gyűlés résztvevőiről készített katalógusában Miksa kíséretének tagjaként, mint „Adamus Schmetkovitz cubicularius”¹² említi. A főherceg 1548. június 5-én kelt parancslevelében elrendeli, hogy fizetését háromról négy lóra (vagyis 40 rajnai forintra) emeljék.¹³

A család az udvari jelenlét mellett igen sikeres házassági politikát folytatott, a lányok mindegyikét egy-egy magyarországi vagy az osztrák területekről származó nagybirtokos főúrhoz adták nőül. Így lett Batthyány Ferenc felesége Svetkovics Katalin, előbbi unokaöccse, Batthyány Kristóf felesége Svetkovics Erzsébet, devecseri Choron János felesége Svetkovics Mária és Josef Lamberg¹⁴ felesége Svetkovics Anna.¹⁵ A család sikeres rang-

⁵ RÉTHELYI, 2007, 1202.

⁶ A családtörténeti adalékokat köszönöm Fazekas Istvánnak.

⁷ ÖStA FHKA HZAB Bd. 1. fol. 301v.

⁸ PÁLFFY–PERGER, 1998, 249.

⁹ ÖStA HHStA OMeA Sr Kt. 181/22.

¹⁰ Svetkovics Ádám innen írott levelei MNL OL P 1314 No. 45196, 45197, 45198.

¹¹ BŮŽEK, 2014, 120–148.

¹² MAMERANUS, 1550, 60.

¹³ LOSERTH, 1896, Nr. 121.

¹⁴ Josef Lamberg (1489–1554) a fiatalabb királyi gyermekek főudvarmestere Innsbruckban. Lásd az 1. levelet.

¹⁵ Svetkovics Mária és devecseri Choron János házasságához VARGA, 2001, 259.

emelkedése 1571-ben megszakadt, mert tanulmányunk központi alakja, Svetkovics Ádám elhalálozott. Utolsó éveiben az Alsó-Ausztriai Kamara elnökeként működött, s miután csak három felnőttkort megért leányt hagyott hátra, fiágon a család is kihalt.

Miksa főherceg spanyolországi helytartósága

V. Károly császár a Német Nemzet Szent Római Birodalmának és a Spanyol Monarchiának uraként közel négy évtizeden át döntő módon befolyásolta az európai kontinens történelmét. Bár öccse, Ferdinánd római királlyá választását 1531-ben támogatta, felkészítve ezzel a magyar királyt a császári cím elnyerésére, később Károly elképzelése a császárság továbbadásáról megváltozott. Az 1540-es években több intézkedést tett annak érdekében, hogy fia, Fülöp infáns pozícióit erősítse a birodalomban, Ferdinánd király, valamint fia, Miksa főherceg rovására.¹⁶ A császár e tervéhez kapcsolódva született meg az az elképzelés, hogy – a kisebb megszakításokkal – évek óta a császári udvarban tartózkodó unokaöccsét, Miksát legidősebb leányával, Mária infánsnővel házasságkötés ösztönözték.¹⁷ A döntést 1548 tavaszán, az augsburgi családi tárgyalásokon véglegesítették. Miksa néhány hónap felkészülés után Itálián átkelve, egy Genovából Barcelonába vezető kalandos hajútatót követően végül 1548 nyarán Spanyolországba érkezett, hogy találkozzon feleségével.¹⁸ Az utazás során Miksa tengeribetegségtől szenvedett, Valladolidba érkezése után pedig váltóláz gyötörte. Svetkovics leveleiből kiderül, hogy a főherceget megviselte a hosszú betegeskedés, jelentősen lefogyott és a köszöntésére adott ünnepélyek egy részétől is távol maradni kényszerült.¹⁹

Miksa érkezése után Fülöp infáns elhagyta az Ibériai-félszigetet, s a császár parancsára hosszabb időre a Szent Római Birodalomba helyezte át székhelyét. Mindez annak érdekében történt, hogy Fülöp tapasztalatot szerezzen a birodalom működtetésében és megismerkedjen a német rendekkel. Miután mind V. Károly, mind pedig az őt spanyol ügyekben jellemzően helyettesítő Fülöp infáns a félszigettől távol tartózkodott, a császár Máriát és Miksát nevezte ki helyetteseivé, a spanyol koronák régenseivé. A frigy létrejöttével a házaspár megkapta a cseh királyi és királynéi címet, amely 1564-ig legmagasabb titulusuk és aláírásuk. Miksa és Mária elméletben teljes felhatalmazást és cselekvési szabadságot kaptak a spanyolországi kormányzat és az igazságszolgáltatás minden területén.²⁰ A gyakorlatban viszont a régensek hatalmát a kinevezési okmányhoz csatolt

¹⁶ A császár 1540-ben titokban Milánó hercegévé nevezte ki Fülöpöt, amelyet csak évekkel később hirdettek ki, majd 1548-ban a Pragmatica Sanctio segítségével lehetővé tette, hogy fia a birodalomtól külön jogállású területként örökölhessen Németalföldet. GUITMAN–KORPÁS–B. SZABÓ–TÓTH, 2019, 266.

¹⁷ Miksa császári udvarban töltött éveire UJJ, 2023, 343–363.

¹⁸ Fontos, hogy a spanyol régensi megbízatás Miksa pályáját tekintve az uralkodásra való felkészítés egyik lépcsőfoka és az eddig megszerzett tapasztalatok gyakorlatban való alkalmazásának tere volt. Később Miksa fiai is részesültek spanyolországi neveltetésben. RIGÓ, 2016, 117–150; ALMÁSI, 2021, 2–43.

¹⁹ Lásd az 1. levelet.

²⁰ Miksa és Mária spanyolországi helytartóságára és jogkörére HOLTZMANN, 1903, 79–106; RODRIGUEZ RASO, 1963; SUTTER FICHTNER, 2001, 16–24; PASCUAL MOLINA, 2013, 287–294; LIKTOR, 2020, 17–20.

kivételek erősen korlátozták. Ezekben a császár rögzítette, hogy a fontosabb ügyekről és a hivatali kinevezésekről csakis a „főminisztereivel”, Juan Vazquez de Molina birodalmi titkárral, Hernando Niño de Guevarával, a Királyi Tanács elnökével és Fernando de Valdés főinkvizítorral egyeztetve dönthetnek. A régensek parancsait időnként a helyi hatóságok is kétkedve fogadták, nem bízva az általuk kiállított okiratok érvényében, s több alkalommal közvetlenül a császárhoz intézték beadványaikat. Autoritásuk aláásása ellen a királyi pár követet küldött a császárhoz protestálni, ám komoly változást nem sikerült elérni az ügyben, mivel V. Károly tulajdonképpen csak „ideiglenes ügyvivőinek” tekintette a régenseket.²¹

A tekintély kérdését leszámítva a királyi pár adminisztratív működése gördülékenynek mondható. Felépülését követően a spanyol nyelvben jártas Miksa is részt vett a kormányzati feladatokban. Feleségével együtt jelentek meg a nyilvános miséken, rendszeresen audienciát tartottak, és részt vettek a tanácsi egyeztetéseken. A házaspár kapcsolatát az udvar tagjai és a külső szemlélők is harmonikusnak írták le, 1549-ben Cigalesben megszületett első gyermekük, Anna főhercegnő, 1551-ben pedig a később fiatalon elhunyt Ferdinánd főherceg. Mint uralkodópár is jól együtt tudtak működni: a spanyolországi évek előtt korlátozott kormányzati tapasztalatokkal rendelkező Miksa főherceget a helyi ügyekben nagyobb jártassággal bíró Mária sikeresen támogatta. A Valladolidban töltött időszakban kibontakozhatott Miksa intellektuális érdeklődése és reneszánsz uralkodói arcéle. 1549-ben felkarolta a Valladolidon áthaladó Pisuerga folyó hajózhatóvá tételének tervét és mérnököket hívott atyja királyságaiból ennek megvalósítására.²² A városban augsburgi mesterekkel díszkutat építtetett s több megrendelést adott le vértetekre.²³ Érdeklődést mutatott a különböző ritka állatfajok iránt: „örökbe fogadta” a portugál uralkodón keresztül Valladolidba került indiai elefántot, és feljegyezték, hogy hazaútjára különböző papagájokat és majmokat is vitt.

Miksa 1550 szeptemberében Augsburgba utazott, hogy a birodalmi örökösödésről folytatott tárgyalásokon személyesen is jelen legyen. Közel egyéves távolléte alatt a régensi hatalmat Mária infánsnő gyakorolta. A tárgyalások lezárultával Miksa egy bécsi kitérő után visszatért Spanyolországba, de már csak azért, hogy családját Közép-Európába kísérje. A királyi párt szállító gályák 1551. november 12-én kötöttek ki Genovában, ám a menet több okból is igen lassan haladt, így csak 1552 februárjában érkeztek Bécsbe.²⁴ A cseh királyi pár Itálián keresztül vezető hazaútja a Miksa főherceg által Szulejmánnak elkeresztelt indiai elefánt miatt nagy kultúrtörténeti jelentőségre tett szert.²⁵

²¹ GONZÁLEZ CUERVA, 2022, 44-54.

²² CANO DE GARDOQUI, 2012, 9-18.

²³ LOSERTH, 1896, Nr. 172, 173, 196, 197, 205.

²⁴ Miksa főherceget 1551 októberében megbízta Ferdinánd király, hogy itáliai útja során keresse fel a szövetséges fejedelmeket és városokat, és kérjen tőlük katonai segítyt a törökellenes harcra. Ferdinánd király levele Miksa főhercegnek. Bécs, 1551. október 20. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 60. Konv. B. fol. 59-64. Előbbiekén túl a haladást az állapotos Mária királyné betegsége is nehezítette.

²⁵ JORDAN GSCHWEND, 2010.

Svetkovics Ádám spanyolországi levelei

Svetkovics levelei rokonságának köszönhetően a Batthyány család levéltárában maradtak meg. A Batthyány család iratait a 16. századtól kezdve Németújváron, Rohoncon és Szalónakon őrizték, később Körmendre, majd az Országos Levéltárba kerültek.²⁶ Svetkovics Ádámnak az 1544–1567 közötti időszakból ismerjük leveleit, összesen 37 darabot, ebből kettőt sógorával, Josef Lamberggel közösen írt. Leveleinek leggyakoribb címzettje testvére, Batthyány Ferencné Svetkovics Katalin, de több fennmaradt írása szól Batthyány Ferencnek, Batthyány Kristófnak, valamint Josef Lambergnek, illetve Anna Lambergnek (született Svetkovics Anna).²⁷ Jelen közlésünkben Svetkovics Spanyolországban írt levelei szerepelnek. Ezekből négyet Valladolidban, egyet pedig Collioure kikötőjéből írt rokonainak. Svetkovics több olyan, már elküldött levelet említ, amelyek nem lelhetők fel a Batthyány-levéltárban. Jelenlegi információink alapján nem tudjuk megválaszolni, hogy ezek az iratok már útközben elvesztek, vagy a későbbi évszázadokban, már őrzésük alatt pusztultak el. Svetkovics-hoz intézett levelekről családi levéltár híján egyelőre nincs tudomásunk.

Miután az augsburgi családi tárgyalásokon döntés született Miksa házasságáról, a főherceg és udvartartása 1548 késő nyarán Bajorországon és Észak-Itálián keresztül a Spanyol Királyságba utazott. Svetkovics kamarásként jellemzően a főherceg közvetlen környezetében tartózkodott és vele napi kapcsolatban állt. Így ideális szerepben volt, hogy magáról a hercegről is első kézből származó információkat osszon meg rokonai-val. A levelek visszatérő eleme Miksa és kísérideinek egészségi állapota, hiszen a kimerítő utazás, valamint a szokatlan klíma többeket megviselt s hosszabb ideig ágyban döntött (1. és 4. levél). A Valladolidba érkezést követően Svetkovics számos, az uralkodó-családdal kapcsolatos információról beszámol rokonainak. Többször tudósít Fülöp infáns utazásáról és várható tartózkodási helyeiről, Johanna infánsnő házasságáról és költözéséről. Utóbbi kapcsán egy bensőséges családi jelenetet is leír, mikor arról emlékezik meg, ahogy a közelgő elválás miatt síró testvéreket Miksa főherceg próbálja vigasztalni (3. levél).

Feltűnő, hogy megmaradt spanyolországi leveleinek döntő része Miksa 1548 őszétől 1550 októberéig tartó hosszabb félszigeti tartózkodásának korai időszakára, 1548 októberére és 1549 februárja közé, egy alig hat hónapos időszakra esik. Zavarba ejtő, hogy ismerjük egy levelét 1550 júliusából, amelyet Győrből írt sógorának, Batthyány Ferencnek.²⁸ Elképzelhető, hogy Svetkovics a kíséret több tagjához hasonlóan (például Mans-

²⁶ A Batthyány-missilisek (P 1314) iratanyaga az adatbazisonline.mnl.gov.hu oldalon jelenleg szabadon hozzáférhető és kutatható. A Batthyány-levéltár és a Svetkovicsok történetét összefoglalta TERBE, 2010.

²⁷ Svetkovicsnak és testvéreinek valószínűleg jelentős érdemei voltak a Batthyány rokonságnak a közös birodalmi elitbe való beemelésében. FAZEKAS, 2016, 139–160.

²⁸ Feltehetően azért utazott oda, mert hírül vette, hogy Svetkovics Károly összeverekedett a táborban a győri püspök provizorával, s a tettegesség során egy harmadik fél sérült meg. A levél szerint hiába kereste öccsét a táborban. Svetkovics Ádám Batthyány Ferencnek. 1550. július 29. MNL OL P 1314 No. 45201.

feld gróf, 4. levél) engedélyt kért eltávozásra. Ez az utazás 1550 késő tavaszán történhetett, ugyanis ismerjük Miksa egy levelét 1550. március 19-ről Ferdinánd királynak címezve, amelyben támogatja Svetkovics kérvényét ifj. Jurisich Miklós érdekében bizonyos neuhofi birtokok kapcsán.²⁹ A kérvény megfogalmazása előtt nem sokkal Svetkovicsnak még a valladolidi udvarban kellett tartózkodnia. A kamarás 1550 második felében, illetve 1551 első hónapjaiban nem volt a főherceg udvarában, valószínűleg hazatért és saját ügyeiben tevékenykedett. Legkésőbb 1551 nyarán visszatérhetett Miksa kíséretébe, ezt jelezheti, hogy a főherceg június 1-jén Bécsből 120 forint kiutalását rendeli el Svetkovics részére, költségeinek fedezésére.³⁰ Bizonyosan elkísérte a trónörökös második spanyolországi útjára 1551 őszén, mivel utolsó ismert levelét a felszigetről november közepén írta, azonban már nem Valladolidból, hanem a tengeri utat lerövidíteni kívánó spanyol előkelőségek által gyakran látogatott kikötővárosból, Colliureből (ma: Collioure, Franciaország).

A levelek fontos elemeit képezik a külföldi hírek. Miután Svetkovics a spanyol világbirodalom egyik központi városában és a régensi udvarban tartózkodott, könnyedén jutott olyan információkhoz, amelyek különben ritkábban érthettek el rokonaihoz. Különösen érdekesek és izgalmasak ebből a szempontból az amerikai gyarmatokról és az Észak-Afrikából érkező hírek, de a francia király ellen Bordeaux-ban kirobbant parasztlázadásról szóló beszámoló is. A távolról jött újságok különösen a második, Batthyány Ferencnek írt levelében hangsúlyosak. Svetkovics több hír kapcsán még latolgatja is, hogy milyen jelentősége lehet az adott törtéetésnek a dunai Habsburg Monarchiára nézve: a császári erők Gonzalo Pizarro feletti perui győzelme kapcsán például kiemeli, hogy az itt szerzett pénzből V. Károly végre ki fogja űzni a törököt Magyarországról (2. levél).³¹ Az anyagiak egyébiránt visszatérő elemei Svetkovics írásainak, ám ezen egy, a kereskedőpolgárság köreiből származó udvari embernél nem is csodálkozhatunk. Megjegyzi többek között, hogy a házassági ünnepségekhez kapcsolódó színpadi játékok négyezer dukátba kerültek, későbbi levelében pedig nyugtatni igyekszik Anna hűgát: nem olyan rossz a helyzetük, mint azt mondják, csak a drágaság okoz néha problémát (4. levél).

A levélíró stílusa kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy leveleiben általában sok témát érint, de gondolatait gyakran nem választja el látványosan egymástól, emellett sokszor utal a címzett által ismert családi ügyekre, viszonyokra, amelyeket nem fejt ki, így mondanivalóját sok esetben igen nehéz értelmezni. Svetkovics szerencsésen hazatért második spanyolországi útjáról is, és az elkövetkező években továbbra is Miksa kamarásaként szolgált. Miksa főherceg spanyolországi helytartóságának ténye ugyan a spanyol és német nyelvű történettudományban már ismert, s néhány fontosabb forráskiadvány nagyban könnyíti a régensi időszak kutatását. Ugyanakkor nagyon hiányzik a témában egy, a bécsi és magyarországi források bevonásával elkészített összefoglaló tanulmány.

²⁹ LOSERTH, 1896, Nr. 253.

³⁰ Uo., Nr. 366.

³¹ V. Károly császár és a Magyar Királyság kapcsolatáról KÖRPÁS, 2008.

Az alább közölt levelezés tudomásunk szerint az események egyetlen hosszabb, magyarországi kötődésű, egykorú forrása, amely részletessége miatt számos adalékkal szolgálhat mind a spanyol udvari kultúrához, mind Miksa főherceg és Mária infánsnő házasságának első éveire, mind a magyarországi nemesség európai beágyazottságának kérdéséhez.

Források

1.

Svetkovics Ádám Josef Lambergnek

Valladolid, 1548. október 10.

MNL OL P 1314 No. 45198.³²

Beszámol a főhercegi kíséret Spanyolországba érkezéséről.³³ Nem kételkedik benne, hogy rokonai megkapták a számukra Zaragozából írt levelét. Ebben írta, hogy minden város az ura érkezése felett örvendezett. A két herceg találkozásáról nem írt, ezt most teszi meg. Valladolidhoz közeledve, Olivares településnél Miksa betegeskedése miatt meg kellett állniuk, este pedig Fülöp infáns felkereste a főherceget szálláshelyén, és egy órán keresztül bizalmasan beszélgettek egymással, majd Fülöp sietve kisebb vacsorát kapott Miksa konyhájából. Miksa és kísérete másnap négy óra tájban érkezett Valladolidba, ahol sok helyi nemes gyűlt össze Miksa köszöntésére, amit a mellékelt spanyol nyelvű nyomtatványból is megérthetnek.

A Valladolidba érkezést követően Miksa főherceget itteni szokások szerint szobájába vezették, majd a házasulandók röviddel később ünnepélyes körülmények között először találkoztak egymással, és még aznap megtörtént a házassági ceremóniájuk is. Az ünnepségekről Miksa korán visszavonult gyengesége miatt. A szertartást a trentói püspök celebrálta. Miksa főherceg betegsége és az infáns elutazása miatt az esküvők után szokásos ünnepi játékok többsége is elmaradt, csak egy bikaviadalt rendeztek a palota előtti téren, Luis Méndez matador szereplését a levél külön említi. A viadal után egy komédiát mutattak be, megfelelő színpadon és látványos díszletekkel, amely 4000 dukátba került. Októberben újabb bikaviadalt rendeztek.

Fülöp infáns Innsbruckba, majd Németalföldre megy, hogy a császárral megbeszélje a francia királylánnyal vagy valamelyik innsbrucki hercegnővel tervezett házasságát. Bordeaux-ban tízezer ember gyűlt össze és fellázadt a francia király ellen a sóáremelés miatt. A francia király követe nem tudott a pápával megegyezni, és most a pápa a császár kezét keresi.

³² A jelen kiadásban szereplő levelekről készült felvételek a Magyar Országos Levéltár Batthyány-missilisiek (P 1314) gyűjteményében, az adatbázisonline.mnl.gov.hu oldalon szabadon hozzáférhetők.

³³ Miksa főherceg Valladolidba vezető útjáról további részletek és dokumentumok: MALFATTI, 1948.

Wolgeborne gebietunder freuntlicher lieber her schwager mein ganz gehorsam willig dienst sein euch jeder Zeit von mir bereit zuvor. Ich zweifl nit, euch sei mein shreiben von der stat Saragoza³⁴ aus zukomen, und so ir daraus vernomen, wie es meinem gnedigster heren Maximilian piß an das mer, und ains theils herenthalt des mer ergangen, sambt aller seiner gnediger hofgesint, hab dennach desselb euch hiemit zuzushreiben, underlassen, allhie is allenthalben das ganz landt, all stet und flekhen, mit meines gnedigster heren ankhnft zum höchsten erfreindt, das ich euch aber schreib wie paidt³⁵ heren ain einander empfangen. Wist das der prinz aus Hispania³⁶ mit vil ansehllichen heren in der naht gen Oliuares³⁷ drei meil von hinen gepostiert, dasselb mein gnedigster heren schier in pet vberfallen, also haben paidt heren erstlih an einander gesehen, sie sein vngeuerlich ein stundt pei einander peliben, nochmals ließ der prinz sein Fürstlichen Gnaden wider zu pet geen, und den prinzen gab man aus meines gnedigsten heren kuchl ein klein nachtmahl in aller eil zugeriht, nah demselben postiert der prinz diselb nacht wider gen Vailadolidt³⁸ sambt etlicher der grosser heren, di mit khomen waren, wie aber der conestabl mit den merertail der ganzen lantschaft zu seiner Fürstlichen Gnaden empfachung khomen, und mit was pracht alhie eingezogen, mögt ir ob beiligungden hischpanischen druckh vernemen, di ankhnft beschah vngeuerlich umb vier ur der nacht, und dem hieigen prauch nach war mein gnedigster her ungesehen des frauenzimer in sein zimer belait alda hat sein Gnaden als ein kranker sein, klein nacht-mal eingenomen.

Nachmals umb neun ur vngeuerlih in der naht, hat der Prinz sein Fürstlichen Gnaden zum frauzimmer gefvrt, also in einem sall voller junkfen frauen³⁹ und hofgesindt, hat mein gnedigster her erstlih seine gnedigste gemahel⁴⁰ gesehen, und alsbaldt nah erster empfahung sein, Ir Gnaden durch den cardinal von Trient⁴¹ zusammen gegeben worden, also hat der tancz auf zwo stundt vngeuehrlih gewerdt, zu endt des tancz ist mein gnedigster herr in sein camer zu rue gangen, und der prinz und paidt prinzesin zu iren abentmal, auch also den lantsprauch noch di ganz nacht, all in denen freiden aufbeliben. Zu morgens den 14 Septembris umb sex ur ist mein gnedigster her als palt er aufgestanden durch den prinzen zu seiner gnedigsten gemahel khamer geführt worden, alda zwischen derselben thur sein Ire Gnaden durch den von Trient mit denen ringen vermahelt worden, und volgent sein Ir Gnaden mit einander zu der mess geführt worden, di der von Trient gelesen, und sein vest schön seggen vber paidt Ir Gnaden, in anfang, mittel und endt der meß gelesen und geschprochen worden, auch under der meß sein paidt ire gnaden mit einem duntuech pedekht worden, mein Genedigster heren

³⁴ Zaragoza, ES.

³⁵ beide

³⁶ Fülöp (1527–1598) spanyol infáns, II. Fülöp néven spanyol király.

³⁷ Ma: Olivares de Duero, ES.

³⁸ Valladolid város a Kasztíliai Királyságban a 16–17. század folyamán időszakos jelleggel Spanyolország igazgatási központja.

³⁹ Bizonytalan olvasat.

⁴⁰ Habsburg Mária (1528–1603) spanyol infánső, Miksa menyasszonya, majd felesége.

⁴¹ Cristoforo Madruzzo (1512–1578) trentói püspök (1539–1567).

vber paidt axel und mein gnedigiste frauen vber das haubt, und ein lange guldene khetten iren gnaden paidt an di hälls gelegt, mit vill schöner ermanung zu erhaltung des heilligen eestant, zu endt der meß und diser schöner seggen so gemelt duntuech und ketten von Iren Gnaden hinwekh genomen ist mein Gnedigiste Frau in ir zimer pelait worden. Auch hat mein Gnedigister Her in sein zimer widerkhert. Als dan hat man allenthalben lassen abtreten, und ist als palt mein Gnedigister Her nah dem hieigen schpanischen prauch zu meiner gnedigiste frauen schlafen gangen und zum ersten mal peigelegen, piß auf mittag. Nahmals aufgestanden und von wegen des fieber und schwachait hat sein gnaden allain geessen und diese schwachait und auch des Prinzen wekhziehen, haben vil schöner turnier, rennen und allerley spil und kurzweil geirt und verhindert, ist also allain ein umbiagen oder ein geiad etliher shtier auf dem plats vor hof gehalten worden, vest schen zu sehen, das ein spanier heist Don Loys Mendes⁴² zu roß allain mit einem schäfelin ein erzurnten shtier geschtechen hat.

Nahmals war ein comedi gehalten, dero zuperaitung mit punen und gepeien piß in die vier tausent ducaten gestanden. Ist fest schen und kestlich gewesen, ist pei der nacht gehalten worden, dapei mein Gnedigister Her schwahait halben nit sein khont. Jezo zu des prinzen veruken ist aber ein shtier iagen gehalten worden, hat abermal ein ander schpanier Don Diego⁴³ Remires wider allain mit ein schafelin auch zu roß ein des umbgeiagten wuetenden shtier gesthochen und diese nacht war zu hof ein schener tanz gehalten und also ist der printz den andren tag octobris frue umb sex ur sambt den cardinal von Trient, und sonst mit gar wenig pferdten von hinen postiert. Sein hofgesint ist vast alles iezo vierzehen tag von hinen vorhin gezogen gewest etc.

Das vierteglich fieber so mein gnedigisten herren auf den meer ankemen, hat noh nit ausgesetzt, es nimbt einmal ab, das ander wider auf, got wil unns gar erledigen, und mit freiden unnser heimfart furdern. [...] ⁴⁴ ist alhie wie man in der gehaim sagt, der printz sol auf Isprukh⁴⁵ ziehen, und nachmals auf das Niderlant dem kaiser anzuzai-gen, ob im das fraun zimer zu Isprukh, oder di tochter von Frankreih peß gefall, man acht in der geheim schier für gewiß den handl mit Frankreich, dan der kaiser damit vielleicht ein gueten fridt peschiessen will etc.

Jezo sein in Frankreich umb die stat Buredeaus⁴⁶ in di zehen tausent man zusammen gelofen, und sich wider den kenig erhebt, von wegen etlicher beswarung und neuer aufsleg des saltz, man sagt si sein noch nit gar gestilt und ir kunig handl ser mit inen.

⁴² Az 1540-es évekből legalább három Luis Méndezt ismerünk a spanyol udvarból, a legvalószínűbbnek Luis Méndez de Quijada (?–1570) tűnik, aki az 1530-as évektől a császári udvartartás tagja, 1520–1531 között istállómaster, 1556-ban V. Károly udvarmestere, majd Don Juan de Austria nevelője. MÁRTINEZ MILLÁN, 2000, 253.

⁴³ Előtte áthúzva: Loys.

⁴⁴ Bizonytalan olvasat.

⁴⁵ Innsbruck, A.

⁴⁶ Bordeaux, F. Egy 1541 óta érvényben lévő királyi rendelet jelentősen megemelte a só után fizetendő adót. Az elégedetlenség 1548 nyarán a tetőfokára hágott, augusztusban a francia király húsz adószedőjét Bordeaux-ban meglincselték, és lázadás robbant ki (révolte des Pitauds). II. Henrik csak 1549 nyarára tudta stabilizálni a helyzetet.

Item des kunig von Frankreich potschaft hab sich mit den pabst nit entschliessen khonen und sei ungethaner sach wider haimzogen, und deshalb sei der pabst einschlossen des kaiser huldzt zusuechen etc. Hiemit thue ich mich euch ganz gehorsamlich beuelhen. Datum Valadolidt den 10. Octobris in 48 Jar.

Euer gehorsamer
Adam Swetkobicz

Der cardinal von Trient ist bei den prinzen in hohen eeren gehalten. Ich glaub er werde mit im gar in das Niderlant, und so der Cardinal ganz mein genedigster her ist, und für war als ein genediger vatter mir vil fürderung gethan hat, mer als ich mich gestossen herwegen und umb sein fürstlicher gnaden verdien khan. Ist mein gehorsam pit euch desselben von meintwegen wollen helfen bedankhen, und mich wellen Seiner Fürstlicher gnaden beuelhen. Von meiner post wie ich euch hie zuvor⁴⁷ geschriben, ist mir an heut ein guldene ketten von fünf hundert ducaten verert werden, daran der cardinal gewislichen ein getrauer fürderer und ein gueter ursach ist etc.

/Külcím:/ Den wolgebornen heren, heren Joseph von Lamberg freihern zu Ortenek⁴⁸ und Ottenstain⁴⁹ Römische Künigliche Majestäts Rat landeshauptmann in Crain, auch des Majestäts liebsten kindern obristen hofmaister und meinem gepitundern freundlichen lieber hern schwager zu hannden.

/Egykorú jegyzet:/ Dieser prief ist uns erst zwaiien tagen sambt ainen schpanischen truck zue kemben.⁵⁰

2.

Svetkovics Ádám Batthyány Ferencnek

Valladolid, 1548. december 19.

MNL OL P 1314 No. 45199.

Miksa főherceg többször esett át a lázon, de reméli, hogy Isten segedelmével már végre túl van a betegségen. Miksa most már jó hangulatban van, mindezt csak azért írja, hogy a család együtt örülhessen e jó híreknek.

Néhány napja egy hírnök érkezett az Indiáról (az amerikai gyarmatokról), akit sietve továbbküldtek a császárhoz, és aki hírül hozta, hogy a császár erői oly nagy győzelmet arattak Gonzalo Pizarro felett, hogy az itt szerzett aranyból és pénzből a császár a törököt

⁴⁷ Bizonytalan olvasat.

⁴⁸ Ortenegg, ma: Ortnek, SLO.

⁴⁹ Ottenstein, A.

⁵⁰ Az iratot Josef Lamberg kapta meg, feltehetően nála került rá az egykorú felírás, amire rápecsételtek, és továbbküldték a Batthyány rokonságnak. A spanyol nyomtatványról jelenleg nincs információnk.

is ki fogja üzni Magyarországról. Továbbá a perzsa sah serege hatalmas vereséget mért a törökökre, hatezer janicsárt és szpáhit megölve, és az ágyúk egy részét megszerezve.

Ezen jó hírek mellett Fülöp infáns szerencsés tengeri átkeléséről is hír érkezett. Az előbbieket, valamint a háromkirályok napjának tiszteletére (Vizkereszt, január 6.) Miksa udvari játékokat készül rendezni, és ha jól lesz, részt is akar venni rajta. Jókívánságait küldi a családnak a következő évre, külön üdvözli fivérét, Károlyt (Karel).

Utóirat: Miksa főherceg legfőbb kívánsága, hogy végre hazamehessen, de V. Károly kitartásra biztatja.

Wolgeborne gepietunder freundlicher lieber her schwager. Euh sein mein ganz gehorsam dienst jeder zeit von mir zuvor. Ich hab euch etlich mal hiezuvor geschrieben wies alhie und pissher allenthalben ergangen verhof sei euch darsieder zukennen darumben Ih dasselb euh zushreiben iezo underlass.

An iezo ist mein gnedigster her Maximilian von den gnaden Gottes zum vierten mal an fieber gewest also das zu den selben stunden on alle kelten und hitz sein Fürstliche Durchlaucht allein ein schwermuetikait ankomen ist. Ist aber nun frisch frelih und gueter ding. Wir hofen all gemelt fieber wol nimer mer wiederkemen. Damit ist erstlich mein Genedigiste Frau zum hechsten erfreit, paider Ihr Fürstliche Durchlaucht hofgesindt und das ganz leut, schreib euch das hiemit zum ersten damit Ihr euch sammt uns erfreien mugt. Und verlihen wie ih auch vormals auh geschrieben, also ist noh von tag zu tag mer zu schpüren, das ein got wil, paidt mein Genedigiste Her sambt meiner Genedigister Frauen frehlich gotlich lieb und schen mit ein ander leben werden. Der almechtig got wil Iren Durchlaucht genedichlihen auf viel viel jar behueten es wird ein gut wil ein sonderer trosst sein ganzer cristenhait etc.

Zum andern ist vor wenig tagen einer aus India khommen, der eilents zum Kaiser postiert Ir Majestät anzuzai gen, wie ir majestät stathalter in India ein grossen feint Ihrer majestät, so Pizarro⁵¹ gehaissen, uber wunden, gefangen, vnd mit aller seiner parthei kopfen hab lassen. Diese victori sei so gross als der kaiser je eine gehabt hab, dan an den feint dem kaiser alle indianische wohlfart gelegen gewest sei, und iezo aber sei on mitl⁵² und irrung der Kaiser ein rehter her ganzer India, er meg golt und gelt haben als viel er wil, das den turken aus Vngern zu schlahen, nit ein kleine gelegenheit sein wird.

⁵¹ Gonzalo Pizarro y Alonso (1510–1548) Francisco Pizarro féltestvére, aki szintén az amerikai gyarmatokon próbált szerencsét. Miután 1544-ben V. Károly császár Blasco Núñez Velát Peru alkirályává nevezte ki, az új vezető érvénybe léptette az uralkodó új törvényeit (Leyes Nuevas), amelyek megtiltották az őslakosok kizsákmányolását. A törvények sok konkvisztádor vállalkozását lehetetlenítették el, akik – többek közt – Gonzalo Pizarro vezetésével lázadást kezdtek az új alkirály ellen. Svetkovics feltehetően az 1548. április 9-én lezajlott jaquijahuanai csatáról szerzett értesüléseiről számol be. A csata után két nappal az elfogott Pizarrót és vezértársát, Francisco de Carvajalt kivégezték.

⁵² ohne mittel

End zum dritten so sagt man für gewiss das⁵³ der Sophi⁵⁴ dem turken sex⁵⁵ tausent janitscharen und vier hundert schanschaken tot geschlagen vnd gefangen hab, auch ein guten theils seines geschuchtz genommen hab, das alles ein got wil uns zu gueten komen meg. Und von dieser aller abgeschriebner gueter neuzeitung auh das der prints aus Hispania mit gluckh uber das meer komen ist. Helt mein Genedigister Her Maximilian⁵⁶ iez aufkemmendt heilig drei könig tag alhie ein planken rennen, darinnen sein Fürstliche Durchlaucht hofgesindt unser majestät sein werden, und wir werden all acht von seiner Fürstliche Durchlaucht dargeben gezirt und geputzt werden, unser wieder parthei, sein sovil der hieigen heren. Wie es ergeen wirt wie ich euch ein gut wil nachmals schreiben. Mein Genedigister Her ob das fieber mit wieder kommt, wird vielleicht selb ein rener oder stiker geben, als aber wo mit in dem rennen gewisslichen ein gut will im einen anderen etc. Ich thue mich euch hiemit und der frauen ganz gehorsamlich beuehlenund mit wunschen eines glukseeligen neuen jar pit euch wolet meinen pruder Karel sambt der andern meinen geschwestiern lassen beuelhen sein. Datum Valladolid die 19 Decembris im 48 Jar.

Eur gehorsamer

Adam Swetkobicz mp.

Meinem Genedigister Hern Maximilian ist sein wil und zait hie ser lang vnd all sein hofen⁵⁷ und wunschen, das sein genedigister gern pald wieder hinaus welt wies dan sein genedigister zum gueten thail von Kaiser und Khunig vertrosst ist.

/Külcím:/ Den wolgebornen hern. Herr Frantzen von Batian⁵⁸ auf Güssing Römische Kunigliche Majestäts Rat und Meinen gepietunder und freuntlicher lieber herrr schwager zu Güssing hannden.

3.

Svetkovics Ádám Josef Lambergnek

Valladolid, 1549. február 18.

MNL OL P 1314 No. 45200.

Csodálkozását fejezi ki afelett, hogy nem kapták meg tőle a levelét, amelyet Don Loys de Aguila közreműködésével juttatott el Innsbruckba, bízik benne, hogy hamarosan kézhez

⁵³ dass

⁵⁴ I. Tahmásp (1514–1576) perza sah (1524–1576).

⁵⁵ sechs

⁵⁶ Előtte áthúzva: helt man so.

⁵⁷ Hoffnung értelemben.

⁵⁸ Baththyány Ferenc (1497–1566) horvát bán (1525–1533), Pozsony (1525–1527), majd Vas vármegye (1527–1534) főispánja, királyi tanácsos (1533?–1566).

vehetik ezen üzenetét. Egy másik levelet a trentói bíboros (Cristoforo Madruzzo) emberein keresztül indított útnak, bár ez régi, de megtudják belőle, hogy mennek itt a dolgai. Levelet kapott váltója kapcsán.

Miksa főherceg és Mária infánsnő jó egészségben és egyetértésben vannak. Máriának és húgának, Johannának (V. Károly legkisebb leánya) nagy szomorúságot okozott, hogy Johanna infánsnő János Mánuel portugál trónörökösrel való közelgő házassága miatt hamarosan el fogja hagyni az udvart és más városba fog költözni. A síró hölgyeket Miksa vigasztalta és igyekszik támogatást nyújtani feleségének.

Afrikából a következő híreket hallotta: Mohamed asz-Sejk asz-Saríf al-Haszaní, egy alacsony származású afrikai harcos felkelést robbantott ki és most olyan birodalmat épít ki, ami az oszmán szultán birodalmával is dacolni tud. Kérdés, hogy a nevezett marokkói szultán vajon a spanyolok vagy az oszmánok ellen fog hadjáratot indítani. Azt is beszélik róla, hogy mindemellett az alkímiában is járatos, a hulladékból is ezüstöt képes csinálni, ebből fakad hatalma és gazdagsága. V. Károly birodalmi gyűlést fog tartani, utána pedig majd Itáliába megy. Fülöp infáns a következő hónapokban még Németalföldön fog maradni.

Wolgeborner gepietunder freuntliher lieber her schwager. Euch sein mein ganz gehorsam willig dienst zuvor. Ich hab eur shreiben mein wexl⁵⁹ petrefent vor gestern emphan-gen. Bedank mich ganz gehorsamlich der mue und desselben darstreken, wie ir euch meinthalben bemuhet, ich wils ieder zeit ganz gehorsamlich verdinen das euch sonst khain shreiben von mir zu kommen, wundert mich sehr. Aber dieselben werden euch vilecht darsieder⁶⁰ geantwort sein worden. Dan so ih vermaint den nagsten weg zuzus-hicken und bei dem don Loys de Aguila so von hinen auf Insprukh zogen. Hab ich durch meines heren schpanischen cammerer, einen haist don Orando de Gamboa,⁶¹ der Im gar wol vermaint ist, meine prief an euch lautend den wexl erstes mals petrefent, zugestellt, hat verhoft sol euch in wenig tagen werden sein, und sonst hab ih euch prief geschikt solten euch durch das Cardinal von Trient leut vileicht noh zukommen, wiewol sie nun mals alt sein, so mäht ir jedoh daraus vernemen wies bei vns ergangen ist.

Vas ir aber aus nagsten meinem shreiben vernomen habt, des ir euch meines Genedigisten Heren und einer Genedigisten Frauen halben erfreit habt, mögt ir wol glücken geben, dan ir mit got will des alles mit frieden selb sehen werdt. Item mein Genedigister Her ist iezo von den Gnaden Gottes ganz und gar frisch und gesundt, desgeleichen mein Genedigister Frau. In suma alhie ist nun nicht als freide, got hab lob. Dan mein Genedigister Herr und mein Genedigiste Frau haben so lieb und schön an ander, das warlichen warlichen, Ih glaub nit khan ein pessere ee sein etc.

Item wie die Kaiserliche Majestät dem hieigen prauch nah, Ir Majestät jungiste Tochter die dem Prinzen vom Portugal versprochen ist, nun beuehlen von meiner Ge-

⁵⁹ Wechsel, vagyis váltó.

⁶⁰ seitder

⁶¹ Don Hernando de Gamboa (1520 k.) Miksa főherceg kamarása, 1554-ben Vratislav von Pernsteinnel együtt Miksa és Mária követeként elkísérik Fülöp infánst Winchesterbe. GONZÁLEZ CUERVA, 2022, 90.

nedigisten Frauen abzuthaillen und abzusondern, und in ein ander stat zufueren, das dan den, 16tag vergangen monats beschehen. Ist dise thaillung paiden frauen shwestern mit sondern grossen wainen laidt und trauern peshehen, aber mein Genedigister Her als ein frischen und gesunten eeman zu halten zustehet, ist in demselben laidt meiner Genedigisten Frauen ein sonderree trosst gewesen, dan sieder dasselb her sie das pet zumachen vberhabt worden etc.

Item was wir hie fur freidt gehabt die mein Genedigister Her gehalten vnd auh ir Fürstlich Durchlaucht zu eeren von andern gehalten werden, und iezo gehalten solten werden, werdt ir aus meiner frauen shwester shreiben versteen.

Item sonst sagt man alhie bei vns wie in Africa ein kriegsman auferstanden sei von shlechten herkomen heist Scherife⁶² der sei alst gewaxn das er daselb nun etlih kenig geslagen und vertriben hab, welihe dan der Kaiserliche Majestät zuvor gehuldigt worden, dieser soll die reht kunst der alhemei⁶³ kennen, das er aus krent kan silber mahen. In summa man sagt er sei so gar gross und starkh worden, das er mit seiner maht dem grossen Suldan Soliman⁶⁴ zu vergleichen sei. Vil sorgen er wer sih understen Hispania zu pekriegen, das ist so er zuvor sih mit etlihen porten herinnen pesterkt etlih vermainen nit, sondern er wer sih gegen Soliman wellen gross mahen damit ist er heruber khan her wir hie zu kriegen wo er ober gegen soldan zug, wurd er fur uns kriegen.

Item man sagt fur gewisst die Kaiserliche Majestät werde jezo paide ein Reihstag halten und nohmals auf Welischlant⁶⁵ ziehen, von danen auf den kamen samet gar herein kommen dan der Prints sol in den Nederlanden peleiben. Also haben wir hofnung auf khoment herbst, wo die hofnung nit in prun feltd wider mit frieden hinaus zukomen.

Item es war nit so gar pess hinen zu sein wo es nit die teurung ware. Damit thue ih mich euch ganz gehorsamlieh beuelhen. Datum Vailadolidt den 18 tag februarii februarii in 49 Jar

Eure gehorsamer

Adam Swetkobicz

Ih pit euh her wolet mich das verichten wexl vnd wie ir von Wien desselben von meinert wegen bezahlt seit wissen lassen.

/Külcím:/ Wolgebornen hern hern Joseffen von Lamberg zu Orteneckh und Ottenstain Römische Kunigliche Majestät landeshauptmann in Crain und derselben majestät kindern obrister hofmeister etc meinen gebietunden und freundlichen lieben hern schwagern zu handen

⁶² Mohamed asz-Sejk asz-Saríf al-Haszaní (arabul: محمد الشيخ الشريف الحسني) marrakeshi emír (1544–1549), majd marokkói szultán (1549–1557).

⁶³ alkímia

⁶⁴ I. Szulejmán (1494–1566) oszmán szultán (1520–1566).

⁶⁵ Wellischland, vagyis Itália.

4.

Svetkovics Ádám Lamberg Annának

Valladolid, 1549. február 18.

MNL OL P 1314 No. 45201.

Megkapta levelüket, nem érti, hogy ők miért nem kapták még meg az ő levelét. Levelének egy részét a címzett férjének is megírta. Biztos lehet benne, hogy amit a felséges asszonyról ír, az mind igaz. Nem rossz a helyzetük az udvarban, nem tartják őket olyan rosszul, mint nekik mondták, csak a drágaság okoz problémát. Szerencsére mindenki túl van a betegségeken, már csak egyedül Vratislav von Pernsteint gyötéri a láz, pedig apja halála miatt Franciaországon keresztül már készülne hazamenni. Hans Hoyer von Mansfeld gróf pedig már ügyeit intézendő, haza is ment.

Kéri, mondja meg testvérének Clarának, aki pénzt kölcsönzött neki, hogy írja meg, mikor van szüksége erre az összegre, mert készen áll rendezni tartozását. Kéri, hogy egy régi nyilatkozatot a családi vagyonról a viták elkerülése végett küldjön Károly (Karel) testvérüknek.

Miksa egészséges, túl van a betegségeken és végre visszaszedett néhány kilót. Legalább olyan jó férj, mint Ferdinánd király öfélége volt. Mióta jól van, nagy örömet leli a lovaglásban, táncban, vadászatban és a különböző lovagi játékokban. A császár legkisebb lányát, Johanna infánsnőt eljegyezték „a portugál herceggel” (János Mánuel portugál infáns), és hamarosan máshova fog költözni a valladolidi udvarból. Ennek apropóján a „Kanári-szigetek előkelőjének” (Alonso Luis Fernández de Lugo) vezetésével az udvarban újból lovastornát rendeztek. Svetkovics is részt vett a játékokon, de a negyedik futamban már nem indult, mert a sisakja „felszaladt”. A díjazottak között volt Lugo, Pedro Sarmiento kamarás és Don Francisco Laso de Castilla, Miksa főherceg istállómestere. A főherceg is részt vett a viadalon, és a legdíszebb öltözkért járó díjat ő kapta. Nem sokkal később újabb udvari játékokat tartottak, amelyen a főhercegi udvartartásból Don Francisco, Gamboa, Sarmiento, Pernstein, Mansfeld, Ungnad, Polheim, Zelking, Prozkowski és Svetkovics vettek részt. Miksa most a Szent Jakab úton tervez zarándokolni.

Utóiratban kéri húgát, hogy mindenképpen írjon Karel testvérük felől, ő ugyanis négy alkalommal küldött neki levelet, de egyszer sem kapott választ. Georg Prozkowski von Proskau Portugáliába távozott néhány napos kirándulásra, ezért a neki küldött leveleket csak azután tudja odaadni, ha visszajött.

Wolgeporne frau schwester mein gehorsam dienst sein dir ieder zeit von mir bereit zuvor. Ich hab dein shreiben emphanen und verwunder mich das eukh meine shreiben nit zukomen. Wie aber ich eukhs geshikt, hab ich eins tails dein herren geshriben was du aber aus mein shreiben vernommen hast, solstu⁶⁶ frau khain zweiff tragen, ich hab im

⁶⁶ sollst du

allen dem lob, was ih von meiner Genedigisten Frauen geshriben nihts dargelichen, und warlihen ich wil durhaus mit der warheit besteen wie dus⁶⁷ ein got wil mit freiden selb sehen wierst. Item das uns also vbl geen sol, oder wie er so vbl gehalten werden, wie man euh sagt ist nit, allein di hieig teurung ist vns allen vast beswarlih, war auh von nöten das die heren irer diener in solihier teurung mer als si thuen pedahten, wie wir sonst bei inen dausten vnd allenthalben gehalten und gelten also das gelten wie hinnen auh.

Item etlih aus vns sein am vintsflek⁶⁸ und fieber krankh gewesen sein all gesundt, allein Pernstain⁶⁹ hat das fierteglih fieber noch, vnd wiert iezo bald von wegen seines abgestorbnen vatter von hinen durh Frankreih heims ziehen, der graf von Mansfeldt ist von wegen seiner thailung auh heim zogen.

Item unser shwester junkfrauen Clara erpieten nimb ih zu dankh an, vnd pit dih das sie michs pezeiten wissen lass, wen sie, das gelt wider von nöten sein wierdt, wil ih irs mit allen vleis lassen erlagen.

Item dein bedenken deiner verziht lass ih mire auh ganz wol gefallen vnd zweifl in nihtig in deinem schreiben, und ih hete dier etwa nit dermassen davon geshriben, wo ich nit meines vleiss ein beruemb von dir damit zubekomen werhoft hete. Jedoh frau die als verziht wolet damit nit gar pehalten, sonder unsern bruder Karel wieder zushiken es möht sonst ein disputation pringen etc.

Item mein genedigister her Maximilian ist von den genaden gotes frish und gesundt als er ye was, und wolgestalt und wolleivig auh meines pedunkens ist sein Fürstliche Durchlaucht mer gewexen vnd wielt iezo zimlih mas dikh, und ist nit weniger ein gueter eeman als die Königliche Majestät etc. ir Fürstliche Durchlaucht her vater ware. Dan warlihen dise ee allein got zusammen gefuegt hat, sie leben shon und gotlih miteinander, haben lieb und werdt, und mand wierd gotwil desselben paldt ein guete zeugnus das ist vileiht ein grossen sach sehen. Mein Genedigister Her dankt got und ist gar wol zufrieden, so ist ir gnadige gemahl, das ih glaub, ir gleich nit sei, wie ih vormals auh geshriben hab, demnah ist alhi niht anderst als rennen, tornieren, tanzen, jagen vnd alle freidt. Darumben wir all got dem lob vnd dankh sagen.

Item die hieigen rennen und freidt sein wie hernah voligt. Der Kaiserliche Majestäts etc. jungiste tohter haist infanta Suana⁷⁰ so dem prinzen von Portugal⁷¹ versprochen ist, die durch Kaiserliche Majestät etc. beuehlich in ein andere stat ziehen hat sollen. Hat ein spanischer her haist Adolantado de Canaria⁷² meinem genedigisten heren zu eeren vor hohgedaht Kaiserliche Majestät tohter wekhziehen, auf acht personen ein renen ausrue-

⁶⁷ du es

⁶⁸ Valószínűleg a Flickfiebertől, vagyis flekktífuszról van szó.

⁶⁹ Vratislav von Pernstein (1530–1582) Miksa kamarása, bizalmi embere, később tanácsosa.

⁷⁰ Ausztriai Johanna infánsnő (1535–1573) V. Károly császár fiatalabb lánya. Miksa és Mária távozása után spanyol régens, a fiatalon elhunyt János Mánuel portugál trónörökös felesége, I. Sebestyén portugál király édesanyja.

⁷¹ János Mánuel (1537–1554) portugál infáns és trónörökös.

⁷² Alonso Luis Fernández de Lugo (1506 k. – 1556), 1536 és 1556 között a „Kanári-szigetek előjárója” (Adelantado mayor de las islas Canarias). A címet a katolikus királyok (Reyes Católicos) adományozták

fen lassen, sein ir als gewesen, entgegen hat mein genedigster her vnser acht auh ausgeputzt, und ist das rennen alhie vor ir Fürstliche Durchlaucht hof gehalten worden, fast zierlih schon vnd reih von aller werdt gelobt worden. Die dankh sein ausgethailt worden, demselben Adelantando de Canaria ist der dankh gegeben worden des ersten schpies, vnd unserem cammerern einem haist don Pedro Sariniento⁷³ der dankh der meisten shpies, und den Don Francisco⁷⁴ der dankh der pessten shpies, und der dankh der pesst geputzten partheien, is inen durch, meinem Genedisigsten Heren aus hofflichkeit beuehlen werden zu geben. Wievol es er nit waren dietz mals im vierten rennen war mer mein fissier aufgerent das ih nit mer kont rennen.

Item mer so die hohgedaht Kaiserliche Majestät jungiste tohter von hinen zoh hat zum, ander mal ein hieiger margraf de Guena, meinem genedigste heren zu eeren wieder ein rennen mit ein mantenador gehalten, war ainer allain, der all die khamen mit vier rennen pest tuende, ist hie auf dem plats gehalten worden, ist vast shon gewesen. Mein genedigster her hat ditz mals selber wol und zierlich gerent, seiner Fürstliche Durchlaucht ist der dankh das zierlihen rennen gegeben worden, und dem mantenador ein dankh, und dem don Pedro Sarmiento unsern camerern einer ist auf die dankh gegeben worden. Auf die naht hat der obgemelt margraf de Guena ein munerei⁷⁵ gehalten, vast reih und zierlich, darinnen war auh mein Genedigster Her Maximilian.

Item aus den vnserigen die eins thails in dem erstten rennen, vnd eins thails in den andern rennen vnd eins thails in der mumerei waren, sein don Francisco, don Orando de Gamboa,⁷⁶ don Pedro Sarmiento, Pernstein,⁷⁷ Mansfeldt,⁷⁸ Vngnadt,⁷⁹ Polhaim,⁸⁰ Zelking,⁸¹ Prozkofski⁸² vnd ich etc. iezo in die vastnaht hat der don Francisco auh als mantendor wieder ein rennen asgerufft, allen denen die khennen wollen etc.

Alonso Fernández de Lugo konkvisztádornak örökíthető titulusként, aki a kasztíliai korona számára meghódította a Kanári-szigeteket.

⁷³ Don Pedro Sarmiento, Miksa főherceg egyik kamarása, a királyi pár bizalmi embere. Az 1559-es valladolidi autodafé során protestáns elköteleződése miatt feleségével együtt bebörtönözték. GONZÁLEZ CUERVA, 2022, 82.

⁷⁴ Valószínűleg Don Francisco Laso de Castilla, 1539-től előmetelő Ferdinánd király udvarában, 1548-tól hosszú időn át Miksa főherceg istállómestere, Santiago-lovag, aki hírhedtté vált Balassa Jánossal vívott „párbajáról”. KÖSZEGHY, 2008, 54. A Balassa családról újabban VIROVECZ, 2023.

⁷⁵ Munerei (német): bankett, fogadás.

⁷⁶ Don Hernando de Gamboa, lásd feljebb.

⁷⁷ Vratislav von Pernstein, lásd feljebb.

⁷⁸ Hans Hoyer von Mansfeld gróf (1515–1579) a birodalmi nemesség tagja, 1544-től asztalnok Miksa főherceg udvarában, majd 1548-ban elkíséri spanyolországi útjára. 1549-től pohárnokként említik.

⁷⁹ Ludwig Ungnad zu Sonneck (1526–1584) 1544-től asztalnok Miksa főherceg udvarában, harcolt a schmalkaldeni háborúban, 1547-től pohárnok, 1554-ben kamarásként említik.

⁸⁰ Maximilian von Polheim (1525–1570) Miksa főherceg kíséretének tagja már a schmalkaldeni háborúban, 1547-től előmetelő, 1551-ben kamarássá léptetik elő, 1554-től Hartschierhauptmann, vagyis az udvari lovastestőrség kapitánya.

⁸¹ Paul Wilhem von Zelking (1526–1567) 1547-ben asztalnok Miksa főherceg udvarában, 1551-től a főherceg darabontjainak kapitánya, 1554-től négylovas szolgáló.

⁸² Georg Prozkowski von Proskau (1525–1584) 1548-tól Miksa főherceg ezüstkamarása, 1560-tól kamarása. 1563-ban az országgyűléstől magyar indigenátust kapott.

Nahmals sein wir iezo in anderer rustung und zuperaitung. Dan mein genedigster her will auf kement fasten von hinen gegen Sant Jacob in Galicia⁸³ postieren, und auf der post her wieder khomen, das ist alles darumben damit sein Fürstliche Durchlaucht niht versaumb hinen zusehen, vnd auf damit despalder zu seiner Fürstliche Durchlaucht gemahl wieder herkekemen etc.

Item was mich antrifft bei dem hieigen frauenzimer das warlihen warlihen vast shen ist, pin ih niemer mein selber, mer khan ih von mir nit shreiben.

Item die frau von Preisah⁸⁴ hat mir ein prief geschriben shik ih ir hiemit ein antwort, pit dih frau ir zu zushikhen. Item die frau don Pettern,⁸⁵ mit danksagung deines grueß sikh sie der frauen hipeilegunden prief. Ih glaub der wend es hin aus wollen ziehen als hinein peleiben, hiemit thue ih nih eukh ganz gehorsamligh beuelhen. Datum Vailadolidt den tag 18 februarii in 49

Dein gehorsamer bruder
Adam Swetkobicz

Ih pit dih frau wolest mir shreiben wie sih unser bruder Karel in dienst zu hof oder veldt habt, und wies in geet. Ih hab im vier mal geschriben hab mir kein antwort von im empfangen.

Die shwester junkhfer Clara und die von Herberstain auh die feurelin wolest ganz traulihen von meint wegen gruessen. Der Prozkofzki ist iezo nun drei wohen aus das ime erlaubt ist worden Portugal zu pesehen aber als paldt er khomt wil ih hin sein prief zu stellen.

Adam Swetkobicz

/Külcím:/ Der wolgebornen frauen fraven Anna von Lamberg der Römische Königliche Majestät etc. geliebten dern obriste hofmaisterin etc. meiner alherzeit lieben frauen schwestern zu hannden

5.

Svetkovics Ádám Batthyány Ferencnek

Collioure, 1550. november 13.

MNL OL P 1314 No. 45203.

A főhercegi kísérettel 14 napja, október 31-én hagyták el Valladolidot. Augsburgi eljövetele óta nem küldött levelet kedves sógorának, ezért most ír neki. Reméli, a hónap végére Innsbruckban vagy Augsburghban lesznek. Miksa főherceg jól van, nagyon örül az útnak,

⁸³ A galíciai Szent Jakab-katedrálishoz vezető Szent Jakab-úton tervezett zárandoklatról van szó.

⁸⁴ Azonosítatlan személy.

⁸⁵ Pedro Laso de Castilla (1500–1558) Miksa főherceg főudvarmestere. Felesége Polixenia Ungnad von Weissenwolf (1510–1564).

hogy végre hazatér, de szomorú, hogy várandós feleségét hátra kellett hagynia. A tervek szerint Mária infánsnő a szülést követően a gyermekekkel követi majd Miksát.⁸⁶

Kéri Batthyányt, hogy intézkedjen 4000 guldenéről, ahogyan legutóbbi, Augsburgból kelt levelében írta. Szolgája tőle külön, gyalog haladva, Franciaországon keresztül utazik, hogy szép fehér (sic!) spanyol lovát két másik lovával együtt Augsburgba juttassa. Reméli, hogy Batthyány is megnézi majd az állatokat Augsburgban, vagy ha nem tud eljönni, majd később megnézi. Már a tengerparton vannak, csak a jó szélre várnak a továbbhajózáshoz. Kéri sógorát, hogy mellékelt levelét továbbítsa testvérének, Svetkovics Erzsébetnek, Batthyány Kristóf feleségének.

Wolgeborne gebietunder freundliche lieber herr shwager euh sein mein ganz gehorsam dienst ieder zeit berait. Ich hab euh sieder⁸⁷ meines weckh ziehen von Augspurg nit geschriben vrsah die vil verkeering und raisen unsers wesen das ih hiemit kurzlih anzeig will, es ist got hab lob da hin khomen das mein Genedigister Her Maximilian von der Kaiserliche und Königliche Majestät berueft ist hinaus zu komen. An heut sein vierzehnten tag so mein genedigister her von Vailladolidt auszogen ist, vnd ist der ditz tag das wie nun auf den meer sein verhofen wollen ein got wil kurzlih gen Genua⁸⁸ ankommen, und als den reit mein Genedigister Her auf den post piss gen Isprukh vngefahrlh mit sei dreissikh pferden, verhofen auf den lesten ditz monats zu Isprukh oder Augspurg⁸⁹ zu sein. Ist gleich wol mit grossen freiden ergangen mein Genedigister Her die gelegenhait haben, also hinaus zukhomen, und daneben nit mit weniger laid zugangen mein Genediste Frauen alhie in Hispania zu beleiben gleich wol ist meine Genedigiste Frauen mainung nit lang nah der kindl pet hinen zu sein, sonder disen weeg meine Genedigister Her nahziehen etc.

Gepietunder her shwager, ih pit euh wollet mein handl der vier tausent gulden befallen haben wie ih euh von Augspurg aus geschriben hab, ih hab euh gesagt von einem shauen weissen shpanishen ross das ih hab, gleich das selb mit andern zweien, fueren meinen diener durh Frankhreich gen Augspurg, ob ir gen Augspurg khomt mein Genedigister Her zusehen, werdt ires besehen mogen. Mein Genedigister Her last iezo khain ross hinaus fueren, und darumben mogt ir mit den alten weissen zelter so Serini⁹⁰ haist und noh ein gueten zelters gen Augspurg pringen lassen. Wover ir selber nit dahin khompt, so wil ih euh mein shpanish weiss ross entgegen zushikhen, auf den 14 decembris kome meine diener gen Augspurg. Damit thue ih nih euh beuehlen. Datum Colibre ein porten das meers wo wir auf gueten wind warten den 13 tag novembris das 50 Jar

⁸⁶ Valójában másként történt, Miksa Augsburgból visszautazott családjáért.

⁸⁷ seither

⁸⁸ Genova. Az Ibériai-félszigetről Itáliába tartó útvonal jellemzően Barcelonából vagy Colibréből Genovába vezetett.

⁸⁹ Augsburg

⁹⁰ Lehetséges, hogy a név a Zrínyi egy torz formája.

Die frau Elisabeth, pit ih euh her ir wolt euh sambt der frauen lassen befehlen sein
ih shike ir disen hierinlegendte prief welt beuelhen ir zu beantworten.

Eur gehor samer

Adam Swetkobicz

/Külcím:/ Dem wolgebornen heren heren Franzen von Batthian Römische khunigliche
majestät etc. rat etc. meinem gepietunden vnd freintlhen lieben heren shwagern zu
handen

Güssing

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

P 1314 Batthyány család levéltára

ÖStA FHKA Österreichische Staatsarchiv Finanz- und Hofkammerarchiv

HZAB Hofzählamtbücher

ÖStA HHStA Österreichische Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv

OMeA Obersthofmeisteramt

UA AA Ungarische Akten Allgemeine Akten

*

ALMÁSI

2021

ALMÁSI Gábor: *Educating the Christian Prince for Learning and Peace. The Cases of Archdukes Rudolf and Ernst in Spain (1564–1571)*, In: *Central European Cultures*, 1. (2021) 1. sz. 2–43.

BŮŽEK

2014

Václav BŮŽEK: *The Arrival of Habsburg Archduke Ferdinand of Tyrol to Bohemia and His Court*, In: *Between Lipany and White Mountain Essays in Late Medieval and Early Modern Bohemian History in Modern Czech Scholarship*, ed. James R. PALMITESSA, Leiden–Boston, Brill, 2014, 120–148.

CANO DE GARDOQUI
2012

José Luis CANO DE GARDOQUI: *El príncipe Maximiliano de Austria y el proyecto de navegabilidad del río Pisuerga (1549–1550)*, In: *Boletín del Seminario de Estudios de Arte*, 78. (2012) 9–18.

FAZEKAS
2016

FAZEKAS István: *Batthyány I. Ferenc 1553–1565 közötti bécsi tartózkodásai*, In: *Művészet és mesterség: Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*, szerk. HORN Ildikó et alii, Budapest, L'Harmattan, 2016, 139–160.

GONZÁLEZ CUERVA
2022

Rubén GONZÁLEZ CUERVA: *Maria of Austria, Holy Roman Empress. Dynastic networker*, London – New York, Routledge, 2022.

GUITMAN–KORPÁS–
B. SZABÓ–TÓTH
2019

GUITMAN Barnabás – KORPÁS Zoltán – B. SZABÓ János – TÓTH Ferenc: *A magyarországi török várháborúk nemzetközi háttere, 1547–1556*, In: *Világtörténet*, 41. (2019) 2. sz. 253–293.

HOLTZMANN
1903

Robert HOLTZMANN: *Kaiser Maximilian II. bis zu seiner Thronbesteigung (1527–1564)*, Berlin, C. A. Schwetschke und Sohn, 1903.

JORDAN GSCHWEND
2010

Annamarie JORDAN GSCHWEND: *The story of Süleyman: celebrity elephants and other exotica in Renaissance Portugal*, Zürich–Philadelphia, Pachyderm Productions, 2010.

KORPÁS
2008

KORPÁS Zoltán: *V. Károly és Magyarország (1526–1539)*, Budapest, Századvég, 2008.

KÖSZEGHY
2008

KÖSZEGHY Péter: *Balassi Bálint: Magyar Alkibiadész*, Budapest, Balassi, 2008.

LIKTOR
2020

LIKTOR Zoltán Attila: *Mégiscsak egy család a kettő? A Habsburg-ház „két ágának” egysége a 16. század derekán a családi egyezségek és végrendeletek tükrében – és ennek jelentősége a magyar alkotmánytörténet szemszögéből*, In: *Pázmány Law Working Papers* (2020/15.) 1–24. (online folyóirat)

- LOSERTH
1896 *Die Registratur Erzherzog Maximilians (Maximilians II.) aus den Jahren 1547–1551*, kiad. Johann LOSERTH, Bécs, Carl Gerold's Sohn, 1896. (Fontes rerum Austriacarum: 2. Abt. Diplomataria et acta.)
- MALFATTI
1948 *El archiduque Maximiliano gobernador de España su viaje a Valladolid en 1548 y su boda con La Infanta Maria*, kiad. Cesare MALFATTI, Barcelona, 1948.
- MAMERANUS
1550 Nicolaus MAMERANUS: *Catalogus familiae totius aulae Caesariae per expeditionem adversus inobedientes usque Augustam Rheticam: omniumque principum, comitum, baronum statuum, ordinumque imperii et extra imperium cum suis consiliariis et nobilibus ibidem in comitiis anno 1547 et 1548 praesentium*, Köln, Mameranus, 1550.
- MÁRTINEZ MILLÁN
2000 *La corte de Carlos V. III/4. Los servidores de las Casas Reales*, ed. José MÁRTINEZ MILLÁN, Madrid, 2000.
- PÁLFFY–PERGER
1998 PÁLFFY Géza – Richard PERGER: *A magyarországi török háborúk résztvevőinek síremlékei Bécsben (XVI–XVII. század)*, In: *Fons*, 5. (1998) 2. sz. 207–264.
- PASCUAL MOLINA
2013 Jesús F. PASCUAL MOLINA: *Fiesta y poder. La corte en Valladolid (1502–1559)*, Valladolid, Universidad de Valladolid, 2013.
- RÉTHELYI
2007 RÉTHELYI Orsolya: *Főhercegnői udvarból királynéi udvar: Habsburg Mária budai királynéi udvartartásának kezdetei*, In: *Századok*, 141. (2007) 1. sz. 1193–1216.
- RIGÓ
2016 RIGÓ Balázs: *A 16. század három teoretikusa – avagy milyen a jó fejedelem? Összehasonlító forráselemzés a humanista államelmélet szemszögéből*, In: *Themis*, 14. (2016) 117–150. (online folyóirat)
- RODRIGUEZ RASO
1963 Rafaela RODRIGUEZ RASO: *Maximiliano de Austria, gobernador de Carlos V en España. Cartas al Emperador*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1963.

- SUTTER FICHTNER
2001 Paula SUTTER FICHTNER: *Emperor Maximilian II*, New Haven, Yale, 2001.
- TERBE
2010 TERBE Erika: *Batthyány Ferencné Svetkovics Katalin levelei 1538–1575*, Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 2010.
- UJJ
2023 UJJ Zoltán: *A diplomácia iskolája. Miksa főherceg V. Károly német-római császár udvarában (1544–1548)*, In: *Külgügyi Műhely*, 5. (2023) 1–2. sz. 343–363.
- VARGA
2001 VARGA Szabolcs: *A devecseri Choronok*, In: *Fons*, 8. (2001) 3. sz. 259–310.
- VIROVE CZ
2023 VIROVE CZ Nándor: *Híres-hírhedt Balassa Menyhárt*, Budapest, Eötvös, 2023.
- WITTING
1909 Johan Baptist WITTING: *Der Niederösterreichische Landständische Adel; A–R*, Nürnberg, Bauer und Raspe, 1909.

Két levél a Habsburg Monarchia 16. századi keleti diplomáciájának történetéhez

A Habsburg Monarchia és az Oszmán Birodalom közötti diplomáciai kapcsolat a 16. század második negyedétől kezdve fokozatosan kiszélesedett. Különösen előbbi számára vált elengedhetetlenül fontossá, hogy állandó kapcsolatot tartson fenn a szomszédos nagyhatalommal. Ennek nélkülözhetetlen szereplői voltak a Konstantinápolyba delegált állandó Habsburg-követek. Feladataik közé tartozott az uralkodó reprezentációja, az állandó kapcsolattartás biztosítása, valamint a hírszerzés. 1547-ben az Oszmán Birodalom és a Habsburg Monarchia között megkötött drinápolyi békében I. Ferdinánd osztrák főherceg, cseh és magyar király állandó konstantinápolyi diplomáciai képviselőt felállítását vállalta.¹ Ennek eredményeképpen a következő közel fél évszázadban szinte folyamatosan állomásoztattak a Habsburg uralkodók állandó követet a Fényes Portán.² Két évtizeddel később, 1568-ban az újabb drinápolyi béke által stabil alapokra helyezett követség fontos szerepet játszott nemcsak a két birodalom közötti diplomáciai kapcsolatok fenntartásában,³ hanem a hírszerzés terén is.⁴ Közel negyedszázadnyi béke után a tizenöt éves háború (1591/1593–1606) egy időre véget vetett a követség működésének.⁵ Békeidőben a követek átlagosan kéthetente küldtek jelentést Bécsbe,⁶ amelyek a két birodalom közötti diplomácia legfontosabb forrásai.

A követség személyi állománya a következőképpen épült fel. Élén a mindenkori követ (*orator*) állt, aki eleinte itáliai vagy németalföldi származású volt,⁷ majd 1574 után inkább már a közép-európai régióból került ki.⁸ A Konstantinápolyba delegált diplomaták a legtöbb esetben csak viszonylag kevés diplomáciai tapasztalattal rendelkeztek, sőt, az is előfordult, hogy korábban egyáltalán nem teljesítettek ilyen szolgálatot.⁹

¹ TÖRÖK, 1930, 106–111.

² FENYVESI, 1986, 345–348.

³ SINKOVITS, 1968, 140–152.

⁴ GRAF, 2022, 268–288.

⁵ FENYVESI, 1986, 348.

⁶ ÖStA HHSTA Türkei I. Karton 24–72.

⁷ FENYVESI, 1986, 345–348. Az első állandó követ Giovanni Maria Malvezzi (1547–1552/1554) olasz származású volt, míg az öt követő Ogier Ghislain Busbecq (1554–1562), Albert Wijs (1562–1569) és Karl Rym (1570–1574) pedig németalföldiek.

⁸ FENYVESI, 1986, 345–348. David Ungnad (1574–1578), Joachim von Sinzendorf (1578–1581), Friedrich von Breuner (1581–1583), Paul von Eizing (1583–1587), Bartholomaeus Pezzen dr. (1587–1591), Friedrich von Kreckwitz (1591–1593/1593)

⁹ FENYVESI, 1986, 347; GILlich 2024, 452–453. Friedrich von Breuner számára például teljesen ismeretlen volt a környezet. David Ungnad 1572-ben már járt rendkívüli ajándékvivő követként Konstantinápolyban, így rendelkezett némi helyismerettel.

Emiatt rá voltak utalva nagyobb tapasztalattal és helyismerettel rendelkező beosztottjaikra, a titkárokra (*secretarius*) és a tolmácsokra (*dragomán*). A titkárok – a követekhez hasonlóan – elsősorban közép-európai származásúak voltak, azonban nemcsak néhány évig, hanem átlagosan egy évtizedig szolgáltak a követségen.¹⁰

A 16. század második felében a követségi tolmácsok, a követekkel és a titkárokkal szemben helyi, konstantinápolyi születésű keresztények voltak. Ennek köszönhetően már pályájuk elején alapos helyismerettel rendelkeztek,¹¹ továbbá gyermekkoruktól kezdve elsajátíthatták nemcsak az oszmán-török, hanem az olasz, a görög vagy a latin nyelvet is.¹² Ezek segítségével kapcsolatot tudtak teremteni az eltérő nyelvi és kulturális háttérrel rendelkező diplomaták és az oszmán méltóságok között. A 16. században a követek még nem beszéltek az oszmán-török nyelvet,¹³ ahogyan általában a titkárok sem,¹⁴ így a tolmácsok alkalmazása létkérdés volt nemcsak a Habsburg-, hanem a többi európai követség számára is. Ők nem egy esetben egész életükben a követség szolgálatában álltak.¹⁵ Feladataik nem merültek ki a szóbeli és az írásbeli fordításban, hanem a követek megbízásából (vagy éppen ellenükben) hírszerző tevékenységet is folytattak. Egyes esetekben diplomáciai feladatokat is elláthattak a követek nevében.¹⁶

David Ungnad (1535–1600) volt konstantinápolyi Habsburg-követ,¹⁷ az Udvari Haditanács tanácsosa 1580. március 14-én levelet írt a karintiai Völkermarktból Bécsbe, Ernő főhercegnek.¹⁸ Az írás válasz volt a címzett 1580. február 28-án kelt (mára elveszett) levelére, melyben az feltehetően információt és tanácsot kért két, a keleti diplomáciához kapcsolódó, de egymástól független ügyben. David Ungnad először 1572-ben rendkívüli ajándékvivőként járt Konstantinápolyban, majd két év múlva már a Habsburg uralkodó állandó követeként tért vissza, és négy éven keresztül töltötte be a hivatalt (1574–1578).¹⁹ Itt megszerzett tapasztalatainak köszönhetően a 16. század utolsó negyedében a bécsi udvar keleti diplomáciájának egyik legfontosabb szakértőjévé emelkedett. Mindezek alapján egyértelmű, hogy Ernő főherceg miért éppen hozzá fordult tanácsért.

¹⁰ MÜLLER, 2006, VIII, 224–226. Ambrosius Schmeisser nyolc évig (1574–1582) szolgált titkárként három követ alatt Konstantinápolyban. Uo., 173–193. Bartholomaeus Pezzén dr. kilenc évig látta el a titkári feladatokat, szintén három követ alatt (1578–1587), majd követté léptették elő.

¹¹ ÁGOSTON, 2022, 332–333.

¹² ROTHMAN, 2021, 37.

¹³ KOVÁCS, 1986, 14. David Ungnad legalább kilenc nyelven tudott, de oszmán-törökül nem.

¹⁴ Kivételt képez Bartholomaeus Pezzén követségi titkár (későbbi követ), aki értette az oszmán-török nyelvet. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 61. Konv. 1. fol. 189–196.

¹⁵ Mathia dal Faro II. Miksa császárhoz. Konstantinápoly, 1565. augusztus 13. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 20. Konv. 1 fol. 48–49. Mathia dal Faro például az 1550-es évek végétől volt követségi tolmács és kisebb-nagyobb megszakításokkal ott is szolgált haláláig.

¹⁶ David Ungnad II. Rudolf császárhoz. Konstantinápoly, 1577. november 3. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 36. Konv. 1 fol. 69–70; Friedrich von Breuner II. Rudolf császárhoz. Konstantinápoly, 1581. július 31. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 4. Konv. 3 fol. 145–148.

¹⁷ David Ungnad Ernő főherceghez. Völkermarkt, 1580. március 14. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 41. Konv. 2. fol. 101, 104–110.

¹⁸ MÜLLER, 2006, IX, 299.

¹⁹ FENYVESI, 1986, 347.

Az említett levél megvilágításba helyezi a 16. század második felének egyik legjelentősebb követségi tolmácsát, Mathia dal Farót.²⁰ Korai éveiről csupán néhány apróbb információval rendelkezünk. Az 1540-es évek elején született²¹ a Konstantinápoly melletti (az Aranszár-öböl északi partján fekvő) Galatában, egy ortodox keresztény család fiaként.²² Minden bizonnyal az 1550-es évek végén, 1560-as évek elején állt a Habsburg-követség szolgálatába, további taníttatását pedig az egyik későbbi követ, Albert Wijs (1562–1569) finanszírozta.²³ A források egyértelműen kiemelik vele kapcsolatban, hogy magas szinten beszélt az oszmán-török nyelvet, ráadásul ismerte az arab írást is.²⁴ Utóbbi egyáltalán nem volt általános az európai követségek által alkalmazott tolmácsok körében, ugyanis a többség csak beszélni tudott oszmán-törökül, írni-olvasni nem.²⁵ Több évtizedes pályafutása alatt Mathia dal Faro több alkalommal is anyagi nehézségekkel volt kénytelen szembenézni, melyek költekező életmódjának következményei voltak. Emiatt rendszeresen fizetésemelésért és egyéb anyagi juttatásokért folyamodott a bécsi udvarhoz.²⁶ Pályafutásának csúcspontja egyértelműen 1587-ben érkezett el, amikor is II. Rudolf császár több évtizedes tolmácsi munkásságának elismeréseként nemesi címet adományozott neki.²⁷ A tizenöt éves háború kitörésekor még kérvényezte, hogy 34 évnyi szolgálat után családjával elhagyhassa az Oszmán Birodalmat,²⁸ azonban nem járt sikerrel, és végül 1593-ban fogságba esett. Háború alatti tevékenysége mindeddig még nem teljesen tisztázott, azonban annyi tudható, hogy 1608-ban részt vett a Habsburg-követség újjászervezésében.²⁹ Végül nem sokkal később – közel fél évszados tolmácsi pályafutás után – 1609 táján érthette a halál Konstantinápolyban.³⁰

²⁰ STOYANOVA, 2017. Mathia dal Faro életéről eddig egyetlen vázlatos áttekintés.

²¹ Karl Rym II. Miksa császárhoz: Konstantinápoly, 1570. július 15. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 26. Konv. 3. fol. 203. A követjelentésben olvasható, hogy Mathia dal Faro ekkor 27 éves volt.

²² MALCOLM, 2015, 233.

²³ STOYANOVA, 2017, 101.

²⁴ Joachim von Sinzendorf és Friedrich von Breuner II. Rudolf császárhoz. Konstantinápoly, 1581. július 1–2. 11. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 44. Konv. 3. fol. 26v.

²⁵ ÁGOSTON, 2022, 334.

²⁶ Joachim von Sinzendorf és Friedrich von Breuner II. Rudolf császárhoz. Konstantinápoly, 1581. július 1–2. 11. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 44. Konv. 3. fol. 22r; Paul von Eizing II. Rudolf császárhoz. Konstantinápoly, 1584. november 28–29. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 53. Konv. 1. fol. 76–86, 112–114; Friedrich von Kreckwitz David Ungnadhhoz. Konstantinápoly, 1592. augusztus 7. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 78. Konv. 3. fol. 168–171; Joachim von Sinzendorf Mátyás főherceghez. Konstantinápoly, 1592. október 12. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 78. Konv. 3. fol. 72–74; Friedrich von Kreckwitz Mátyás főherceghez. Konstantinápoly, 1592. február 19. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 79. Konv. 3. fol. 116–180.

²⁷ ÖStA HHStA Reichsarchive Reichsregisterbücher, Maximilian II. Band 18. fol. 162.

²⁸ Friedrich von Kreckwitz David Ungnadhhoz. Konstantinápoly, 1592. augusztus 7. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 78. Konv. 3. fol. 168–171.

²⁹ GRAF, 2016, 92.

³⁰ ÖStA FHKA HF Bücher Bd. 615. fol. 137v. (1609. október 15.) A bejegyzés szerint ekkorra már elhunyt.

A fent említett 1593-as bebörtönzését megelőzően Mathia dal Faro karrierjében volt még egy töréspont, melynek háttérére világít rá az említett Ungnad-levél.³¹ Faro 1579-es letartóztatása mögött felsejlenek családi kapcsolatai is, elsősorban apósa, Aurelio Santa Croce, akinek machinációi nagyban hozzájárultak a szorult helyzetéhez.³² Santa Croce a konstantinápolyi spanyol hírszerzés egyik vezetője volt,³³ aki azonban alkalmanként az oszmánok számára is adott át információkat. Emellett nagyobb pénzösszegeket is felvett magas rangú oszmán tisztségviselőktől, amelyekért Faro vállalta a kezességet. Később azonban a pénzt „*gyalázatos módon eltékozolta*”, majd amikor hazájában (Spanyolország) lebukott mint kettős ügynök és bebörtönözték, akkor tartozásai miatt vejét, Farót az oszmán hatóságok fogságba vetették. Ebben az ügyben kérte Ernő főherceg Ungnad tanácsát. Az egykori követ – aki alig másfél évvel korábban tért vissza konstantinápolyi kiküldetéséből – jól ismerte az ottani személyeket és viszonyokat, így érdemi információkkal tudott szolgálni. A levél tanúsága szerint Ungnad nem szimpatizált a tolmáccsal, azonban szakmai felkészültségét és a követségen betöltött fontos szerepét nem vitatta. Alapvetően azon a véleményen volt, hogy mindenképpen el kellene érni az oszmán hatóságoknál Faro szabadon bocsátását. Kijelentése mellett három fő érvet sorolt fel: kiemelte a tolmács kiterjed kapcsolati hálóját és hírszerző tevékenységét;³⁴ nyelvi készségeit; valamint, hogy túl sok belső információval rendelkezik a Habsburg-diplomáciáról, amelyek semmiképpen sem kerülhetnek oszmánokhoz. Véleménye szerint pénzzel/lefizetéssel el lehetne érni az oszmán hatóságoknál Faro szabadon bocsátását. Emellett a tolmácsnak a spanyol diplomáciához fűződő családi kötelékeire tekintettel azt javasolta, hogy lépjenek kapcsolatba Hans Khevenhüllerrel, a császár madridi követével is, és tájékoztassák a eseményekről.³⁵ A további fejleményekről a források csak szűkszavúan tudósítanak.³⁶ A részletek pontosan nem ismertek, annyi bizonyos, hogy Faro végül kiszabadult a fogságból, és az 1581-es év első felében már újra a Habsburg-követségén szolgált.³⁷

A levélben leírtak mutatják, hogy mekkora értéket képviselt egy jól képzett tolmács a Habsburgok keleti diplomáciájában. Mathia dal Farót, aki bár elsősorban nem a munkája, hanem családi kapcsolatai és kezességvállalása miatt került börtönbe, komoly erőfeszítések árán szabadították ki. Ennek eredményeképpen Faro még hosszú éveken ke-

³¹ Ugyanerre az ügyre találunk említést Joachim von Sinzendorf konstantinápolyi Habsburg-követ három hónappal korábbi jelentésében is. Lásd Joachim von Sinzendorf II. Rudolf császárhoz. Konstantinápoly, 1579. december 8. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 40. Konv. 3. fol. 167v.

³² GÜRKAN, 2012, 182–183.

³³ GÜRKAN, 2012, 182–183; STOYANOVA, 2017, 106.

³⁴ Faro bizalmas kapcsolatot ápol a Fényes Porta renegát tolmácsaival, különösen Ibrahim béggel (Joachim Strass) és Mahmud béggel (Sebold von Pibrach).

³⁵ David Ungnad levele Ernő főherceghez. Völkermarkt, 1580. március 14. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 41. Konv. 2. fol. 101, 104–110.

³⁶ Ernő főherceg II. Rudolf császárhoz. Bécs, 1580. március 29. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 41. Konv. 2. fol. 159–162; Joachim von Sinzendorf II. Rudolf császárhoz. Konstantinápoly, 1580. július 4–6. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 42. Konv. 1. fol. 213–250; Joachim von Sinzendorf II. Rudolf császárhoz. Konstantinápoly, 1581. január 18. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 43. Konv. 2. fol. 36–71.

³⁷ ÖStA HHStA Türkei I. Karton 44. Konv. 2. fol. 87.

resztül dolgozhatott a konstantinápolyi követségen, hasznos szolgálatokat téve a Habsburg-kormányzatnak.

A levél végén egy egészen más ügyről olvashatunk, amely részben szintén kapcsolódik a keleti diplomáciához. Ennek folytatása és részletezése viszont már a második levélben található. Ezt Hans Auer, a Bécs és Konstantinápoly között működő futárok egyike írta, aki később Friedrich von Breuner követ (1581–1583) mellett a konstantinápolyi követségen az udvarmesteri szolgálatot is ellátta.³⁸ Forrásainkból kiderül, hogy egy Szófiában élő görögnek, bizonyos Georgiónak a bécsi lókereskedő sógora évekkal korábban meghalt az alsó-ausztriai Wolkersdorf egyik fogadójában. Az Ernő főhercegtől érkezett levélben Georgio raguzaiként szerepelhetett, mivel Ungnad fontosnak tartotta kiemelni, hogy nem raguzai, hanem görög származású volt. További információt nem tudunk róla, a sógor neve is csak a második levélből derült ki: Horváth Márk.³⁹ A levelek szerint halálakor két török paripa és egy „gebe”, a ruhái, valamint némi készpénz volt a tulajdonában, melyeket a nem sokkal később a fogadóba érkező „Maylád”, azt állítva, hogy az elhunyt a szolgálja volt, magával vitt Morvaországba. Ez a személy Maylád Gábor lehetett, a néhai Maylád István erdélyi vajda fia és Nádasdy Tamás nádor unokaöccse. Az esemény pontos ideje nem ismert, valamikor Maylád Gábor 1577. július 22-i halála előtt történt.⁴⁰ A jogtalanul eltulajdonított ingóságok miatt a nevezett Georgio végül 100 tallért kapott Maylád Gábor örökségéből. Az összeget tárgyakba, elsősorban késekbe fektetve hazaindult Bécsből Szófiába. Emellett még két levelet is vitt magával, melyek közül az egyiket Hans von Sinzendorf írta a testvérének, a hivatalban lévő konstantinápolyi Habsburg-követnek, Joachim von Sinzendorfnak (1578–1581). Georgio valószínűleg már korábban is teljesített hasonló szolgálatokat, ugyanis Ungnad „*derék, híűséges ember*”-ként hivatkozott rá. Hazaúton azonban Esztergomnál fogságba esett, mivel a törökök kémnek vélték. Az említett leveleket viszont még előtte sikerült megsemmisítenie, így azok nem kerültek oszmán kézbe. Azután Budára hurcolták, valamint elvették tőle a nála lévő ingóságokat. További sorsát illetően egyelőre nincsen egyéb információnk.

A levelekből kiolvasható két ügy két különböző szempontból kapcsolódik a Habsburg Monarchia keleti diplomáciájához. Az első a konstantinápolyi Habsburg-követség „belső” gondjairól számol be. Az intézmény egyik kulcsfontosságú tagjának kiesésével előállt problémákat és annak megoldási kísérleteit vázolja fel. Ezzel szemben a második – még ha átvitt értelemben is – a Bécs és Konstantinápoly közötti kommunikáció működésébe és annak sajátos nehézségeibe nyújt rövid bepillantást.

³⁸ MÜLLER, 2006, I, 193–195; ÖStA HHStA Türkei I. Karton 36. Konv. 1. fol. 289, 291.

³⁹ Hans Auer az Udvari Haditanácshoz. 1580. március 29. ÖStA HHStA Türkei I. Karton 41. Konv. 2. fol. 102.

⁴⁰ BUDAI, 1866, 400–401.

Források

1.

David Ungnad levele Ernő főherceghez

Völkermarkt, 1580. március 14.

ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Karton 41. Konv. 2. fol. 101, 104–110.

Ernő főhercegnek 1580. február 28-án a pozsonyi várban kelt levelére válaszol. Mathia dal Faro, a konstantinápolyi Habsburg-követség tolmácsával kapcsolatos nehézségekről ír. Megállapítása szerint pénzügyi problémáit a mértéktelen költekezés okozta, az erkölcsi és anyagi zulásban pedig a spanyol–oszmán béketárgyalásban részt vevő spanyol küldöttség tagjai, többek között Antón Avellán, Martin de Acugna és Bartholomeo Brutti játszottak szerepet. Faro évi 600 dukát fizetést kapott a spanyol királytól, továbbá 6000-7000 dukát egyszeri juttatást, mert tolmácsként segítette a spanyolokat a tárgyalások során. Bukása azonban apósa, Aurelio Santa Croce machinációi miatt következett be. Santa Crocét III. Murád szultán és Szokolli Mehmed nagyvezír leveleivel a spanyol királyhoz küldték. Ezt megelőzően sok tekintélyes oszmán előkelőtől jelentős összegeket vett fel, azzal kecsegtetve őket, hogy kiváltja Nápolyban és Spanyolországban raboskodó rokonaikat. Az összegért Faro vállalt kezességet, amiről a követnek nem volt tudomása. Santa Croce a pénzt Nápolyban eltekeztette, majd újabb kölcsönökhöz folyamodott. Spanyolországba érve börtönbe vetették, nemcsak adósságai miatt, hanem mert lebukott mint kettős ügynök. Farót a kezességvállalás miatt az oszmánok bebörtönözték, ami nemcsak neki, hanem a császári követ számára is tekintélyvesztéssel járt. Bár jogosnak ítéli Faro bebörtönzését, mégis azon a véleményen van, hogy ki kellene szabadítani. Először is mert a portai renegát tolmácsok nem megbízhatóak, így mindenképpen szükséges megfelelően képzett saját fordító alkalmazása. A korábbi portai renegát tolmácsok, a lengyel Ibrahim bég és az osztrák Mahmud bég gyakran megfordultak a Habsburg-követségen, melynek során könnyen kikémlelhatték az ott zajló folyamatokat, ráadásul többször a követtel szemben is tiszteletlenek voltak. Faro jó kapcsolatot ápolt velük, ezáltal fontos híreket tudhatott meg tőlük, azonban maga is adott át információkat. Továbbá sokallja a nekik fizetett éves összeget, valamint az alkalmankénti 1500-2000 talléros rendkívüli juttatást. Faro menesztése esetén az akkori portai renegát tolmács, Ali bég továbbra is a szolgálatukban maradna, viszont elődeihez hasonlóan neki is évi 1000 dukátot kellene fizetni. Ezzel szemben Faro kiváltása csak egyszeri kiadás lenne, továbbá a követtség sem lenne kiszolgáltatva a megbízhatatlan renegátoknak. A másik érv Faro mellett, hogy jól beszél, olvas és ír törökül, ráadásul a Magyar Királyság határvidékéről is pontos ismeretekkel rendelkezik. Fiatal korában Albert Wijs egykori követ taníttatta. Többre kerülne kitaníttatni egy új tolmácsot, mint Farót kiváltani. Ráadásul az Ali béggel való jó kapcsolata miatt a renegát megelégszik az elődeinél (kb. 1200 tallér) kevesebb, évi 400-500 tallér juttatással. A harmadik érv, hogy a tolmács túl sokat tud a követtség belső ügyeiről, így ha nem szabadítják ki, akkor esetleg átáll a törökök oldalára

és kiadja nekik az információkat. Ez utóbbi komoly presztízavesztéssel járna a követség számára és sokba kerülne a reputáció helyreállítása. Ha viszont kiváltják, akkor Faro a lekötelezettjük lesz, amivel továbbra is a követségen tarthatják. Azonban tisztában van az-
 zal, hogy mindenképpen sokba fog kerülni. Továbbá javasolja, hogy küldjenek még Faró-
 nak 2000 tallért, egyéb adósságai rendezése végett. Véleménye szerint az ügy lebonyolítását
 rábízhatják Joachim von Sinzendorf követre. A legnagyobb titokban kell eljárni, elkerülve
 ezzel, nehogy túlságosan is felhívják a törökök figyelmét Faro fontosságára. Számításai sze-
 rint 6000-7000 tallér váltságdíjat kell majd kifizetni. Végezetül azt javasolja, hogy taná-
 csos lenne értesíteni a császár madridi követét, Hans Khevenhüllert is, tekintettel Faro
 spanyol családi kapcsolataira, valamint a konstantinápolyi spanyol békeküldöttségnek tett
 szolgálatai miatt. Emellett pedig a nevezett küldöttség vezetőjével, Giovanni Marglianival
 is fel kellene venni a kapcsolatot, hogy járjon közben Faro ügyében.

A levél második tartalmi egysége egy Georgio nevű, Szófiában élő görögőről (és nem ra-
 guzairól) szól, aki egy bécsi lókereskedő nővérét vette feleségül. Bécsi sógora gyakran szállí-
 tott lovakat Erdélyen és más titkos utakon keresztül a két város között. A lókereskedő sógor
 azonban meghalt Wolkersdorfban, három mérföldre Béctől, és két török paripa, valamint
 egy gebe maradt utána a fogadóban, ahol megszállt. Maylád (Gábor), aki néhány órával a
 lókereskedő halála után érkezett oda, magával vitte azokat. Georgio, miután értesült az
 eseményekről, arra kérte a Konstantinápolyból hazatérő Ungnadot, hogy csatlakozhasson
 kíséretéhez Bécsig. Ott egy kérvényt nyújtott be az ügyben Ernő főherceghez, majd ezt kö-
 vetően Prágába ment, ahol az uralkodó utasítására Wolf Georg Gilleis és Hanuš Haugvic
 z Biskupic morva tartományfőnök 100 tallért utaltak ki neki a Maylád-örökségből. Ezu-
 tán Georgio visszatért Bécsbe, ahol a pénzt késebbe és más áruba fektette, majd Budán ke-
 resztül Szófiába akart távozni. Titkos leveleket is vitt magával a konstantinápolyi követnek
 címezve. Azonban Esztergomhoz érve letartóztatták a törökök, mert kémnek nézték és
 minden ingóságát elvették tőle.

[101] Durchleuchtigster Erzherzog Ernst⁴¹ etc.

Euer Fürstliche Durchlaucht seyen mein vnderthenigiste pflicht vnnd diennst, zu der-
 selben genedigisten gebieth, gehorsamistes vleiß berait. Genedigister Herr.

Euer Fürstliche Durchlaucht etc. auf dem schloß Prespur⁴², den 28. Februarii datir-
 tes genedigistes schreiben, hab ich mit aller gebürlicher reuerenz, eben aber zu der zeit,
 da mein liebe haußfrau nicht wenig sorgfeltiger leibs gefär, vnnd ich darundter im
 höchsten herzen laid gestanden, wie es mir dann sider weynachten, nuhn zum dritten
 mal, laider begegnet, gehorsambist woll empfangen, vnnd seines genedigisten inhaltts
 vnderthenigist wargenummen. Vnnd solle, Genedigister Herr, ih gar zu vbermaissig
 weittleüffige ausspierung, wie vnnd was gestaltt, Mathias dal Faro,⁴³ in allen seinen jha-

⁴¹ Ernő főherceg (1553–1595), II. Miksa császár (1564–1576) másodszülött fia, II. Rudolf császár (1576–1608) testvére. MRAZ, 1988, 98–99.

⁴² Pozsony/Pressburg (ma: Bratislava, SK).

⁴³ Mathia dal Faro (1540 körül – 1609 körül) spanyol származású tolmács a konstantinápolyi Habsburg-
 követségen. MÜLLER 2006, II, 354–356; STOYANOVA, 2017, 95–108.

mer vnnd vnfaal, dauon ih vberflüssig woll waiß geratten, dißortts einzuführen, für vnnoth achten. Ainmal ist es an dem, das er im mehrere zerung, prachts, vnnd kheüff, als es sein vermügen erleiden wöllen, aufgeladen, meinem vnnd viller andere trewen rath vnd wharnungen, nicht geuolgt. Leczlichen auch, vnnd zum eusseristem seinem verderben endlich, durch den Antonio Auellana,⁴⁴ don Martin de Acugna,⁴⁵ Bartholomeo Bruti,⁴⁶ auch andere, welche alle, in der bißheer, mit den türkhnen schwebenden spanischen frids tractation.⁴⁷ Ire winkhl anschläg, vnnd vndterschlaiphung, bei im, vnnd seinem verdorbenen schwehern Aurelio Santa Croce,⁴⁸ gehabt dahin sich bethoren laßen, das er irem wharene fürgeben, gleich in tag hinein geglaubt, vnnd bey sich selbs, für gewiß gehalten. Ir Khönigliche⁴⁹ Wierde zu Hispanien, (wie er Mathias, mir es hernach selbs vertraut, jha nahendt, wann ih ain ernnst gegen im brauchen wöllen, darauf sich gestewert) wurde im, ain sechs oder siben tausendt ducaten verehren, sechs hundert ducaten jarlichs solds verordnen, vnnd ine zu Irer Khönigliche Wirde etc. ander tirggischen portten khonnnffüges orators, dragoman bestöllen. Alls er sich nuhn darauf verlaßen, begibt sich, das vorgemellter sein schweher vom Türgkhischen Khayser⁵⁰ vnnd Mehmet Bassa,⁵¹ mit briefen an Ir Khönigliche Wirde etc. ist abgefertigt worden. Derselb hat zu seinen abzug, vill ansehnlicher turggen vertröst, ire gefangene freundt vnnd khinder zu Neapolis⁵² vnnd in Hispanien zuerledigen, darauf ain ansehnliche summa gelts empfangen, für welche er Mathias (doch alles ohn meinen rath vnnd vorwissen) [104] bürg verbliben, der Aurelio aber, das gelt schändlich zu Neapolis verthan, schulden gemacht, toppellte khundtschafft (darumben er, auch schulden halben, in Hispanien gefangen) geben hat, deßen nun nicht allein der Mathias, an seinem leib vnnd guet (warlichen nicht ohne merkliche verkhleinerung der Kayserliche Mayestät

⁴⁴ Antón Avellán spanyol admirális. Többször is járt Konstantinápolyban tárgyalás, hírszerzés és keresztény foglyok kiváltása céljából. GÜRKAN, 2012, 446.

⁴⁵ Martin de Acugna (1540 körül – 1585) valladolidi születésű kisnemes. Fiatalon Tunéziában oszmán fogságba esett, és kilenc hónapig raboskodott Konstantinápolyban. 1575-ben szabadult, majd a spanyol hírszerzés szolgálatába állva 1577-ben visszatért Konstantinápolyba. Az oszmán flotta elleni szabotázs lett volna a feladata, de idő előtt lebukott. Szabadulása után hazatért, majd pár évvel később megvádolták, hogy kettős ügynök, és 1585-ben megfojtották. BRAUDEL, 1962, 3–18; BRAUDEL, 1996, 1218, 1222–1228; GARCIA-RIVAS, 2001; MÜLLER, 2006, I, 48–50.

⁴⁶ Bartholomeo Brutti (1557–1591) dalmáciai születésű, velencei szolgálatban álló tolmács volt. Az 1570-es években fogolykiváltással foglalkozott, azután felajánlotta szolgálatait a spanyol Habsburg titkosszolgálatnak, majd a nem hivatalos spanyol követ, Giovanni Margliani kíséretjeként tevékenykedett. Rokonságban állt a későbbi nagyvezírral, Kodzsa Szinán pasával is. Később a moldvai fejedelemségben játszott fontos politikai/diplomáciai szerepet. BRAUDEL, 1996, 1225–1226, 1230–1231; GÜRKAN, 2012, 447.

⁴⁷ Spanyol–oszmán béketárgyalások (1575/78–1581). BRAUDEL, 1996, 1233–1237; GÜRKAN, 2012, 291–312.

⁴⁸ Aurelio Santa Croce/Cruz velencei származású kereskedő, aki az 1560-as évek elejétől 1577-ig a konstantinápolyi spanyol Habsburg hírszerzés egyik vezetője volt. BRAUDEL, 1996, 1224, 1226–1227; GÜRKAN, 2012, 446.

⁴⁹ II. Fülöp spanyol király (1556–1598).

⁵⁰ III. Murad szultán (1574–1595).

⁵¹ Szokollu Mehmed nagyvezír (1565–1579).

⁵² Nápoly (Napoli, I).

etc. dieigen legation) sondern auch Irer Mayestät etc. haubtwösen vnnd diennst an der Porten, vasst schedlichen entgilt. Ob auch woll Mathias in warheit, woll verdienter weiß, disen vnfaal leidet, vnnd Ir Kayserliche Mayestät etc. seiner person halben, wans vmb dieselbig allein zuthun wäre genugsame vrsach hetten, seiner sich gänzlichen zuentschlagen vnnd gleichwoll auf seine gefar wathen [!] vnnd verderben zulaßen, weill er daran selbs schuldig, wie ich diß ad longum da es noth thät, vnnd anders sein verprechen, wisse außzufüeren, yedoch sein hergegen mehrerley bedenken, vnnd darauß fliessende inconuenienzen, zuerwägen, die nicht woll zuegeben wöllen, das Irer Mayestät etc.⁵³ gerathen werde, die hanndt von ime Mathia, ganz vnnd gar abzuziehen.

Erstlichen wissen sich die Kayserliche Mayestät etc. allergenedigist vnd derselben gehaimben rätthe, woll zuewiedern, wie schädlich Irer Mayestät etc. legation an der Porten erschiene ist das die renegaten, vnnd des türkhischen keyzers bestellte tolmätsch Ibrahim beg der polákh,⁵⁴ vnnd Mahmuth beg der teütsch,⁵⁵ ain solchen fueß in Irer Mayestät etc. oratorn hauß⁵⁶ zu Constantinopl⁵⁷ gesetzt, das sy sich auch vnderstanden Irer Mayestät oratorn⁵⁸ selbs, maß vnnd ordnung zuegeben, vnnd das ganz hauß vbermüettig genueg, inen gleichsamb vnderthenig zumachen, vnnd ob sich woll grosse trew gegen Irer Mayestät etc. fürgegeben. So sein sy doch daneben, auch außkhundtschaffter des hauß gewesen. Haben ire diennst so hoch geschützt, die järliche besoldung, imnutzen gestaigert, vnnd wan ain wenig ein schwäre handlung fürgefallen. So hat man inen mit absonderlichen schankungen zu tausent, fünffzehundert vnnd zwey tausent talern, dieselben vergelten vnnd die oratores dennocht vill darunder widerwärtigs, von inen leiden vnnd gedulden müssen. Sollte nun Mathias gar hinwekh khumen, so ist Ali beg, jeziger türggischer dragoman⁵⁹ so auch ins haußdiennt (da er annderist durch die ofnischen⁶⁰ eröffneten khundtschaffter, auch nit ist verrathen vnnd vmbbracht worden) schon verhanden. Der wirdt sich wöllen vmb das wösen allein annemen, vnnd seiner vorfordern fueß staphen nach, auf aintausendt ducaten in allem järlicher vnderhaltung, neben andern absonderlichen ergenzlichkeiten dringen, wurde also Ir Mayestät etc. in ainem [105] vnnd vollgundts alle jar, souil darauf gehen, alls etwo die jezige hülff, zu erlädigung des Mathiae anträf, vnd doh nur ain außgab für alzeit wäre. Es ist woll vnmöglich ja auch nit rathsamb, das sich Ir Mayestät etc. orator zu Constantinopl der sultanischen dragoman gar entschlage. Dann vor dem türghischen keiser reden

⁵³ II. Rudolf német-római császár (1576–1612), cseh (1576–1611) és magyar király (1576–1608).

⁵⁴ Joachim Strass (Strozzini)/Ibrahim bég lengyelországi származású renegát tolmács (1551–1570). MATUZ, 1975, 46–48; Ács 1999.

⁵⁵ Sebold von Pibrach/Mahmud bég (1510 körül – 1575) bécsi születésű renegát tolmács. MATUZ, 1975, 49–51; Ács, 1998; Ács, 2002, 15–23.

⁵⁶ A konstantinápolyi Habsburg-követ rezidenciája. Lásd részletesebben TEPLY, 1968, 208–245.

⁵⁷ Konstantinápoly (Istanbul, TR).

⁵⁸ Joachim von Sinzendorf (1544–1594) konstantinápolyi Habsburg-követ (1578–1581). FENYVESI, 1986, 347; MÜLLER, 2006, VIII, 400–413.

⁵⁹ Melchior von Tierberg/Ali bég (fl. 1570–1583) frankfurti születésű renegát tolmács. MATUZ, 1975, 56; MÜLLER, 2006, IX, 216–218; GRAF, 2016, 89–90.

⁶⁰ Ofen/Buda, H.

mir sey vnd nicht die christlichen dragomanen, so braucht sy der bascha zu dem pottschafften, so offft was fürfelt, daher besser ist, das man irer ainem gewinnen vnnd zum freundt erhalten müg, das aber muß vnnd khan verhüet werden, das dergleichen türggischen dragoman der zaum nicht so weit gelassen, das sich ain orator vor inen gleich allß fürchten, von inen dependiern vnnd da er sich irer nicht gebraucht, aller hinderung vnd falschen angebung, bey dem obersten vesier besorgen vnnd von inen betnort. Dann auch Ir Mayestät etc. mit so grosser beschwärlicher vnderhaltung vnnd absonderlichen grossen belohnung beladen werden müste. Ist dann der teütsch Ali beg auch vertilgt vnnd Mathias gar von hauß wekh. So ist nit zu zweifeln, die andern tulmetschen so welsche, franzosen vnnd sibenbürger sein, derselben ainer werde bei dem obristen bascha, damit er in Irer Mayestät etc. hauß gebraucht werde anhalten, der ist alßdann mit sonderer Ir Mayestät beschwörungen, nicht allein nicht zuersettigen vnnd zuerfüllen, sondern im ist auch durchauß nichts sicher, zu dem, das er allervorgehenden Irer Mayestät etc. gräniz handlungen vnkündig zuuertrawen.

Fürs ander, so ist Mathias, der türkhischen sprach, mit reden, lesen, schreiben, vnnd auß ainer sprach in die ander transferirn darzue in herr Albertus de Wis⁶¹ gueter gedächtnus von jugent auf gehalten. Also perfect das vnndter allen christen zu Constantinopl, seines gleichen nit ist. Sonst er der gräniz handlungen, orth vnnd flecken, so khundt vnnd irer gelegenheit erfahren, als ob er selbs dort gewässt wär. Also das er zum offtermal dem Mehmet bascha, ain einwurff für sich selbs widerlegt hat. Ob ims woll der orator zuuor nicht beuolchen. Da man dann ainen andern vnkündigen von Gallata⁶² hernemen müeste, (wie man dan kheinen dort findt, der lesen oder schreiben perfect khondt) so ist der vncossten abermalls verloren vnnd dennocht nicht verfür, damit das ain sultanischer tulmetsch sich nit eindreng vnnd Irer Kayserliche Mayestät ain drifahan vncossten jarlich vrsache. Der teütsch Ali beg hat bey des Mathiae sufficienz mit vier, biß in die fünffhundert taller, bißsheer sich benüegen muessen, sonssten wären vber 1200 taller, wo nicht mer auf in wie auf seine antecessores gangen, wie er sich dann etlich mal hart genueg, [106] gegen wir darumben eingelaßen. Doch hab ich im mit des Mathiae teügligkeit wider getempstt.

Sollte zum dritten, Mathia gar verlassen werden. So ist sich der verzweiflung vnnd abfalls zu der türggischen säct, bei im zubesorgen. Alls dann er dem hauß dienen in vilerlai weeg mit eröffnung der bewüsten geheim vnnd der gahaimben personen, haufftig schaden khöndt. Wann auch das (das Gott nicht wöl) eruolgete, so wurden in Ir Mayestät etc. hernach alls ain feindt behandeln, bethaidigen, bewerben vnnd mit hohen geschenkhen etwo vndergehen müessen. Da sy im yezt mit ainer hilf, alls ain leib aignen khnecht, wider erkhaufen, zwingen vnnd verpinden möchten. Darauß Euer Fürstliche Durchlaucht etc. gnedigist zuschliessen. Ob bey so geschaffnem wesen vnnd mangl an leüten. Irer Kayserliche Mayestät etc. rathsamb sey, des vncosstens halben des Mathiae

⁶¹ Albert Wijs (†1569) konstantinápolyi Habsburg-követ (1562–1569). FENYVESI, 1986, 345; MÜLLER, 2006, X, 159–176.

⁶² Galata az Aranyzarv-öböl északi partján fekvő, nagyrészt latin keresztyének által lakott település. Napjainkban Isztambul egyik városrésze.

sich gar zuerwegen vnnd dennoch in gefar toppltes vncosstens mit den türggischen dragomanen. Die jezt auf dise geleghait ir aug starkh haben, volgundts zustehen auch in den haubthandlungen allerlai spar, hinderung vnnd widerwertigkheit zuleiden.

Irer Kayserliche Mayestät etc. obligende beschwärlche außgab, sein mir wolbewisst, darumben ich mit höchsten sorgfelig bin. Irer Mayestät etc. zu merere vncossten, den sonderlich Ir Mayestät etc. nicht verursacht haben, gehorsamist zuratten. Aber grössere schaden vnnd ander mehr vbls zuuermeiden, khan ich nicht fürüber. Mit Irer Kayserliche Mayestät etc. jezigen orators, herrn Joachim von Sinzendorf vernüfftigem vnnd wolbedachtem ratschlag gleich zu stimen, vnnd wan es darmit zuerhallten möglich wär. Etwas zu mererm alls vnndter zway tausent tallern zuraiten. Mir möcht fürgehallten werden, Mathias, wie whar ist sey sterblich, er möchte in der stundt seiner erledigung hingehen. Das wär aber nun gottes gewallt, dem sich niemandts widersezen khan vnnd mueß, weill wir menschen im leben von sachen nur menschlich geredt, vnnd wie es die zeit zuegibt, auch zu erhaltung dersellen, an mann, weib vnnd khindt, der chrisstlichen pflicht nicht allerdings vergessen werden.

Mein gehorsamistes vermainen war diß, das dem herrn oratori in grosser gehaim. Also, das auch herforn noch dienen im hauß khein mensch, ausser der herrn geheimben vnnd kriegs rath, ichtes dauon wissen, ain summa gelts zuhulf des Mathiae erledigung, vnndter ainem [107] andern nahmen, oder der ziffer gewiß verordnet. Zuuor aber das sy der herr orator aufbringen möcht, damit der gefangen biß etwa auf die present, nicht gar verzweifel benent wurde. Die er durch geheimb practikhnen, seiner person vneröffendt, vill weniger Irer Mayestät etc. gemelt, vndterschiedlicher wenig weiß, alls obs annder zum theil für ain almosen zum taill auf guet glauben vnnd trawen. Darschussen anwendet, vmb nachlaß vertraute leüt werben, vnnd sich bearbeiten liessen, vnnd darunter Ir Mayestät etc. in eusserister gehaimb verhielte. Dann sollten die türkhnen in dem wenigsten wharnemen, das sich Ir Mayestät etc. des Mathiae annemen. So setzten sy nicht auß von im, sollte er auch darüber das leben laßen, biß das die gannze summa der sechs oder siblen tausent taller bezallt wurde. Mir soll aber nicht zweifeln, der herr orator werde seinem berüembten verstandt vnnd fürsichtigkheit nach, hierinnen gewahrsamblich fürzugehen, vnnd Ir Mayestät etc. souil menschlichen vnnd möglich vor beschwärlchen vncossten. Also auch, damit von Irer Kayserliche Mayestät hilf im hauß dienen, niemandts ichtes merckhe, zuuerhüeten wissen.

Es wäre auch nicht vnratshamb, das die Kayserliche Mayestät etc. dem herrn Kheuenhüller⁶³ in Hispania, disen casum zuwissen liessen machen, seinen bericht wiert mit dem Aurelio der drinnen verhafft ist ain gestallt, vnnd ob seines erachtens khein mittl verhanden wäre, dardurch dem Mathiae von dem Spanischen Hof verhilfflichen möcht zuegesprengt werden. Angesehen das Mathias sider der angefangenen spanischen friedts tractation an der Porten, allender spanischen abgesanten mit allerlai darbietung seines hauß vnnd vermögens gedient für seinen schwehern, so mit briefen zum könig

⁶³ Hans Khevenhüller (1538–1606) császári követ a spanyol udvarban (1572–1606). WURZBACH, 1864, 220; KELLENBENZ, 1977, 570.

gesandt ist worden, sich verpürgt seiner selbst wolfart, daneben auch Irer Mayestät diennsten, (daran er seer vnrecht gethan) nicht verschandt. Daher Ir Königliche Wirde etc. vor Gott ain ergeizlikheit vnnd hilff im zuthun schuldig wären. Zu dergleichen mitl möchte Irer Kayserliche Mayestät etc. rath vnnd orator ander Portten, herr Joachim von Sinzendorff in den gefangenen Mathiam, souil weisen. Das er Mathias an den Mariglano,⁶⁴ der nunmehr Irer Königliche Wirde etc. ambasciator an der Porten, declariert ist, auch supplicieret vnnd in die nöth, darin er von wegen der Königliche Wirde tractation durch sein trewherzige diennst parkhait khummen ist, außfüeret vnnd bätte bei der Königliche Wirde, solches alles im bessten anzubringen, daneben er Mathias auch ain vnderthenigiste supplication, gar an Ir Königliche Wirde etc. stöllen möchte. Zuuersuchen, ob sich dieselb [108] zu ainicher barmherzigkeit, wie warlich billich ermerken vnnd bewögen laßen wollte.

Wann Aurelio Santa Croce, des Mathiae schweher, Irer Königliche Wirde etc. trewlich het gediennt, wie er dann dessen ain lange zeit, ain namen, beruf vnnd aussgerichte bestellung von Ir Königliche Wirde etc. gehabt, so wäre nit woll müglich, das im Ir Königliche Wirde etc. ain statliche recompens waigern sollte. Auß welcher ergözung auß der arrestation dem Mathiae ains theills mecht geholffen werden. Aber da ist nichts solches zuhoffen, dann Aurelio für ain toppelten khundtschaffter erfunden, vnnd dann auch beziger vnnd vberwisen werden. Das er des Mariglano geheimb, die er Mariglano im zu Neapolis vertraut, dem Mehmet bascha durch verporgens zuschreiben dem Hurem beg sultanischen dragoman,⁶⁵ so noch heuttiges tags dem Mariglano in seiner tractation tulmetsch eroffnet, wieviel (sic!) Mariglano tausent cronnen mitbringt angezeigt, wie man auch mit dem Mariglano dortten ander Portten, ernstlich vnnd dröelich procedirn in auffhalten, vnnd auf Ir Königliche Wirde dringen solle, weeg weiß vnnd anlaitung geben. Des gleichen was der vicere⁶⁶ mit im Aurelio zu Neapolis tractiert, verkhundtschafft, vnnd wie sonnst alle spanisch khriegswesen dazumal beschaffen, hinein bericht, daneben aber jederman, wie ich vernimb angesetzt, vnnd hindergangen hat, darüber er nun yezt sein billiche straf, ausstehen, vnnd Mathias an seiner hilff gar verzweifeln muß.

Belangendt die ander person, mit nahmen Georgio,⁶⁷ dauon khan Hannß Auer⁶⁸ Irer Mayestät hofdiener, allen außfürlichen bericht, was sich mit ime von anfangs ver-

⁶⁴ Giovanni Margliani (†1588) milánói származású lovag, aki 1574-ben oszmán fogságba esett. Később kiszabadult, majd Konstantinápolyban, mint nem hivatalos spanyol követ, tető alá hozta az 1581-ben a spanyol–oszmán békekötést. Ez idő alatt a spanyol hírszerzést is újjászervezte. A későbbiekben is fontos tanácsadó maradt az Oszmán Birodalommal való diplomáciai kapcsolatok ügyekben. BRAUDEL, 1996, 670, 1216–1218, 1222–1237, 1241–1244, 1259; GÜRKAN, 2012, 448.

⁶⁵ Hürrem bég (fl. 1577–1583) luccai származású renegát tolmács, aki a Habsburgok szolgálatában is állt. Részt vett a Habsburg–oszmán fegyverszüneti tárgyalásokban. SPULER, 1935, 3/4. 313–366. (327–328); MÜLLER, 2006, II, 124–125; GÜRKAN, 2012, 448; GRAF, 2016, 94–95.

⁶⁶ Feltehetőleg Íñigo López de Mendoza y Mendoza (1536–1601) Nápoly alkirálya (1575–1579). <https://historia-hispanica.rah.es/biografias/30389-inigo-lopez-de-mendoza> (utolsó letöltés: 2025. augusztus 14.).

⁶⁷ Georgio. (A személy közelebbi azonosítása nem sikerült.)

⁶⁸ Hans Auer futárként szolgált Bécs és Konstantinápoly között. 1581–1583 között Friedrich von Breuner konstantinápolyi Habsburg-követ udvarmestere lett. HAUSENBLASOVA, 1996, 52; MÜLLER, 2006, I, 193–195.

loffen, Euer Fürstliche Durchlaucht gehorsamist anbringen. Diser Georgio ist meines wisens khein Raguseer,⁶⁹ sondern ain Griech ein gar frommer trewer mensch, hat sich mit ainer beheyrat, die aines roßtauschers zu Wienn, der sich auch zu khundtschaffte-reien brauchen laßen, (desen nahmen ich mit erhallten, aber Hannß Auer waiß in) schwesster gewesen, haben miteinander zu Sophia gewonh. Aldorten ir brueder offt roßgekhaufft durch Sibenbürgen vnnd andere haimbliche weeg herauß gebracht, auch schulden hin vnnd wider zu Sophia gemacht. Darfür die schwesster des Georgii weib pürg worden, dieselben zallen auch sambt iren mann, langwirige gefänkchnuß leiden, vnnd all ir armuthei verkhaufen [109] müessen. Ir brueder der roßtauscher ist hernach zu Wolkherstorff,⁷⁰ dray meill von Wienn, gestorben. Zway tirkhische roß vnnd ain khlepper im wirtshauß bey sich gehabt, die der Mailat⁷¹ seliger so wenig stunden, nach seinem des roßtauschers tod, ins wirtshauß daselbst hin khummen, nicht waiß ih mit was gueten titl, zu sich genummen vnnd hin wekh geführt. Von seinem gelt vnnd ander-er verlaßenschaft, will die wirtin bei der er gestorben ist, wie man sy dann auch exami-nirt hat, noch sonnsten niemandts anders nichts wissen. Wie nun Georgio seines schwayers todt, erindert worden vnnd meiner zu meinem abzug aus Constantinopl zu Sophia erwart hat. So hab ih in auf sein hohes bitten, mit mir genomen vnnd gar mit mir gehn Wien. Alda ih Euer Fürstliche Durchlaucht etc. von seinetwegen ain gehor-sambiste supplication vbergeben, vnnd volgundts gar gehn Prag⁷² geführt. Aldort sich herr Wolff Georg Gillus⁷³ vnnd weiter der herr landtshaubtman in Märhern⁷⁴ der herr Haubiz⁷⁵ auf beuelch der Kayserliche Mayestät etc. seiner angenommen, vnd wie ih be-richt worden, bei ainhundert taller von den mailatischen erben ine dem armen grie-chen. Er herr landtshaubtman herauß bracht hat. Darmit ist er gen Wien khummen, hat das gelt, an messer vnnd andern maarn angelegt, vnnd seinen weeg widerumb durch Ofen auf Sophia, mit gehaimen briefen, so an herrn orator gelaut, nemen wollen. Dar-über er zu Gran⁷⁶ für ain khundtschaffter eingezogen, vnnd vmb alles, was er bei sich gehabt, bracht worden sein solh. Wie es dann Euer Fürstliche Durchlaucht etc. da es der mhüe werth, den herrn landtshaubtman in Märhern, herr Wolff Gergen Gillaus, herrn Hasen von Sinzendorff, doch zweifel ih ob in herr Hannß khenndt, den hüttig vnnd Hansen Awer, so alle von disem griechen guetes wissen haben. Gnedigist darüber vernemmen, vnd dabei schließen mügen, was an dem armen menschen gewendet wirdt, das es ein rechtes almosen vor Gott seye. Der es vnbelont nicht laßen wirdt.

⁶⁹ Ragusa (ma: Dubrovnik, HR).

⁷⁰ Wolkersdorf im Weinviertel (Alsó-Ausztia, A).

⁷¹ Maylád Gábor (†1577) Maylád István fia, Nádasdy Tamás nádor unokaöccse. BUDAI, 1866, 400–401.

⁷² Prága (Praha, CZ).

⁷³ Wolff Georg Gilleis Freiherr zu Sonberg 1580-ban íjászkapitányként szolgált a bécsi udvarban. WISSG-RILL, 1797, 330–331; HAUSENBLASOVA, 1996, 57.

⁷⁴ Morvaország.

⁷⁵ Hanuš Haugvic z Biskupic, Morvaország tartományfőnöke (1578–1582). BOČEK, 1850.

⁷⁶ Esztergom.

Souill hab ich gnedigster herr. Dennocht in meiner herz laidigen betrüebnuß (die mich neben dem, das ih meines trewen weibs⁷⁷ gefarlicher schwacheit, auß vor Gott schuldiger plicht, tag vnnd nacht bej gewart. [110] Von eherer gehorsamisten beandtworttung. Dieweill ih Gott erkhenns, mit khummer vnd jamer vberschüt, nicht so eilendts dergleichen sachen, nachdenckhen khonnen, abgefallen). Was den Mathiam, vnnd auch den Georgium betrifft, Euer Fürstliche Durchlaucht etc. vnderthenigist zu berichten gewisst. Mit gehorsambister bith. Diser aufzug dem gewallt des allmechtiger, vnnd nit mit vngnaden meiner verabsaumung etwo zuezumessen. Derselben ih mich vnderthenigist vleiß, gehorsamist thue zue dero gnaden buelchen. Datum Velkhermarkht,⁷⁸ den 14 Martii anno im (15)80ist.

Dauid Vngnad

2.

Hans Auer levele az Udvari Haditanácshoz⁷⁹

1580. március 29.

ÖStA HHStA Staatenabteilungen Türkei I. Karton 41. Konv. 2. fol. 102.

Georgio, aki nem raguzai, hanem egy görög Szófiából, David Ungnaddal és a levélíró Hans Auerrel utazott Szófiából az öröksége miatt, ugyanis a sógora, Horváth Márk meghalt Wolkersdorfbán. Ott két paripát, a ruháit és egy kevés pénzt hagyott hátra. Néhány nappal később Maylád (Gábor) Wolkersdorfbra érkezve értesült Horváth Márk haláláról, majd azt állítva, hogy az elhunyt a szolgálója volt, a két paripát és a ruháit magával vitte Morvaországba. Georgio a császáron és Ernő főhercegen keresztül kérvényezte, hogy 100 tallért utaljanak ki neki a Maylád-örökségből. Miután megkapta az összeget és az útlevelet, visszatért Morvaországból, majd néhány rác kereskedővel elindult haza. Nem volt nála titkos levél, csak Hans von Sinzendorf és Hans Auer levelei Joachim von Sinzendorfhoz. Útközben azonban a törökök elfogták, de a leveleket sikerült vízbe dobni. Mivel kémnek nézték, ezért Budára hurcolták.

[102] Wolgeborn gnedig vnnd gebietendt Herrn etc. wegen deß Georgi⁸⁰ dauon herr Joachim von Sinczendorf⁸¹ schreibt der ist ain khriech zu Sophia⁸² wonhafft vnnd khein Raguseer. Hab ich wolverstanden Euer Gnaden berichte ich hieruber gehorsambist wie

⁷⁷ Eva Lang von Wellenburg (1555–1592) David Ungnad felesége. MÜLLER, 2006, IX, 300.

⁷⁸ Völkermarkt (Karintia, A).

⁷⁹ A levélnek nincs nyoma a haditanácsi jegyzőkönyvekben.

⁸⁰ Georgio. (A személy közelebbi azonosítása nem sikerült.)

⁸¹ Joachim von Sinzendorf (1544–1594) konstantinápolyi Habsburg-követ (1578–1581). FENYVESI, 1986, 347; MÜLLER, 2006, VIII, 400–413.

⁸² Szófia (Szofija/София, BG).

herr Daidt Ungnad⁸³ vnd ich an herauß raisen zur Sopfia gewest, ist diser khriech ainer erbschafft haben. So er wegen seines schwagern Harwath Markho⁸⁴ alhie zuersuechen gehabt, mit herr Vngnaden also herauß khomen, vnd nachvolgents do sein schwager zur Wolkherstorff⁸⁵ gestorben. Hat er alda zway roß vnd khlaider auch wenig gelt verlassen. Wenig tag hernach ist Mailät⁸⁶ gen Wolkherstorff khomen vnd do er vernomen das der Markho gestorben vnd zway roß alda verbliben. Hat er fürgeben, er seye sein dienner gewest vnd seine zway roß vnd khleider mit sich in Marhern⁸⁷ genomen vnnd da der khriech durch hulf Ier Kayserliche Mayestät etc. auch Ier Fürstliche Durchlaucht etc. die mailatischen erben deßwegen ersuecht. Haben sie sich also verglichen das ime die mailatischen erben fur sein anfordrung 100 taller dargeben haben, die hat er empfangen vnnd wie er widerumb aus Märhern alher khomen. Haben Euer Gnaden etc. ime auf sein anlangen aine paßbrif gegeben, damit ist er mit etlichen räczischen⁸⁸ khaufleiten von hinein nach der Thurkhei gefaren er hat sonnders kheine gehaime brief bey sich gehabt allein was ime herr Hanß von Sinczendorf⁸⁹ vnd ich an herrr Johainb⁹⁰ [!] geben haben, die hat er do in die thurkhen zw Gran an thost ins wasser geworfen. Darumb ist mir wol bewisst ist auch als fur ain khundtschaffter nach Offen⁹¹ geführt worden. Auch das was er gehabt gelt vnd anderst haben sie im genomen wie er aber loß worden. Khan ich mit wissen, deß hab Euer Gnaden ich zw gehorsamb vnd vnderthenigist perichten wollen. Thue mih Euer Gnaden beuelchen. 29. Marti (15)80.
Euer Gnaden
Gehorsamer
Hans Auer⁹²

Széljegyzet:

Describetur, pro Imperatore 29 Martii (15)80 factum

⁸³ David Ungnad von Sonegg (1535–1600) konstantinápolyi Habsburg-követ (1572/1573–1578), majd a bécsi Udvari Haditanács tanácsosa, végül elnöke (1584–1599). FENYVESI, 1986, 347; MÜLLER, 2006, IX, 298–317.

⁸⁴ Horváth Márk, Georgio sógora. (A személy közelebbi azonosítása nem sikerült.)

⁸⁵ Wolkersdorf im Weinviertel (Alsó-Ausztria, A).

⁸⁶ Maylád Gábor (†1577) Maylád István erdélyi vajda (†1550) és Nádasdy Anna fia, Nádasdy Tamás nádor unokaöccse. BUDAI, 1866, 400–401.

⁸⁷ Morvaország.

⁸⁸ rác

⁸⁹ Hans von Sinzendorf (1534–1594) Joachim von Sinzendorf testvére, előbb a Magyar, majd az Alsó-Ausztriai, végül az Udvari Kamara tanácsosa. MÜLLER, 2006, VIII, 401.

⁹⁰ Joachim von Sinzendorf (lásd 81. jegyzet).

⁹¹ Buda.

⁹² Hans Auer Konstantinápoly és Bécs között volt futár, majd később Friedrich von Breuner követsége (1581–1583) alatt az udvarmesteri feladatokat is ellátta. MÜLLER, 2006, I, 193–195; ÖStA HHStA Türkei I. Karton 36. Konv. 1. fol. 289, 291.

Rövidítések és irodalomjegyzék

ÖStA

Österreichisches Staatsarchiv, Bécs

HHStA

Haus-, Hof- und Staatsarchiv

FHKA

Finanz- und Hofkammerarchiv

HF

Hofffinanz

*

Ács

1998

Ács Pál: *Osztrák és magyar renegátok, mint szultáni tolmácsok: Mahmúd és Murád terdzsümán*, In: *Palimpszeszt: tudományos és kulturális folyóirat*, 5. (1998) 10. sz. (online kiadvány)

Ács

1999

Ács Pál: *Dudith András török sógora*, In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 103. (1999) 1–2. sz. 77–82.

Ács

2002

Ács Pál: *Bécsi és magyar renegátok, mint szultáni tolmácsok: Mahmud és Murád*, In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*, szerk. FODOR Pál – PÁLFFY Géza – TÓTH István György, Budapest, MTA TKI Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoportja, 2002, 15–27.

ÁGOSTON

2022

ÁGOSTON Gábor: *Az oszmán hódítás és Európa*, Budapest, Rubicon Intézet, 2022.

BOČEK

1850

Antonín BOČEK: *Přehled knížat a markrabat i jiných nejvyšších důstojníků zemských v Markrabství moravském*, Brno, 1850.

BRAUDEL

1962

Fernand BRAUDEL: “*La Mort de Martin de Acuña, 4 Février 1585*,” In: *Melanges offerts à Marcel Bataillon par les hispanistes français*, ed. Maxime CHEVALIER – Robert RICARD – Noël SALOMON, Bordeaux, Féret & Fils, 1962, 3–18.

BRAUDEL

1996

Fernand BRAUDEL: *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában*, III, Budapest, Osiris Kiadó, 1996.

- BUDAI
1866
- BUDAI Ferencz: *Polgári Lexicon*, Pest, Khór és Wein, 1866.
- FENYVESI
1986
- FENYVESI László: *A (Habsburg)–magyar diplomáciai kapcsolatok krónikája*, In: *Ungnád Dávid konstantinápolyi utazásai*, szerk. KOVÁCS József László, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986, 332–354. (Magyar Ritkaságok.)
- GARCIA–RIVAS
2001
- Carlos J. Carnicer GARCIA – Javier Marcos RIVAS: *Espionaje y traición en el reinado de Felipe II: la historia del vallisoletano Martín de Acuña*, Valladolid, Diputación Provincial de Valladolid, 2001.
- GILlich
2024
- GILlich Olivér: *A konstantinápolyi Habsburg követség az 1580-as évek elején*, In: XXVII. Tavasz Szél Konferencia 2024. Tanulmánykötet, II, szerk. MOLNÁR Dániel – MOLNÁR Dóra – NAGY Adrián Szilárd, Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2024, 450–461.
- GRAF
2016
- Der Preis der Diplomatie. Die Abrechnungen der kaiserlichen Gesandten an der Hohen Pforte, 1580–1583. Eine Quellenedition*, kiad. Tobias P. GRAF, Heidelberg, Universitätsbibliothek, 2016.
- GRAF
2022
- Tobias P. GRAF: *Knowing the “hereditary enemy”: Austrian-Habsburg intelligence on the Ottoman Empire in the late sixteenth century*, In: *Journal of Intelligence History*, 21. (2022) 3. sz. 268–288.
- GÜRKAN
2012
- Emrah Safa GÜRKAN: *Espionage in the 16th Century Mediterranean. Secret Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens and the Ottoman Habsburg Rivalry*, Washington D. C., Georgetown University, 2012. (PhD-disszertáció kézirat) <https://repository.digital.georgetown.edu/handle/10822/557617> (utolsó letöltés: 2022. március 1.).
- HAUSENBLASOVA
1996
- Jaroslava HAUSENBLASOVA: *Seznamy dvořanů císaře Rudolfa II. z let 1580, 1584 a 1589*, In: *Paginae Historiae: Sborník Státního ústředního archivu v Praze*, 4. (1996) 39–160.

- KELLENBENZ
1977 Hermann KELLENBENZ: *Khevenhüller-Frankenburg, Johann Graf von*, In: *Neue Deutsche Biographie (NDB)*, XI, Berlin, Duncker & Humblot, 1977, 570.
- KOVÁCS
1986 *Ungnád Dávid konstantinápolyi utazásai*, kiad. KOVÁCS József László, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986. (Magyar Ritkaságok.)
- MALCOLM
2015 Noel MALCOLM: *Agents of Empire. Knights, Corsairs, Jesuits and Spies in the Sixteenth-Century Mediterranean World*, London, Allen Lane, 2015.
- MATUZ
1975 MATUZ József: *Die Pfortendolmetscher zur Herrschaftszeit Süleymāns des Prächtigen*, In: *Südost-Forschungen*, 34. (1975) 26–60.
- MRAZ
1988 Gerda MRAZ: *Ernst*, In: *Die Habsburger. Ein biographisches Lexikon*, ed. Brigitte HAMANN, München, Piper, 1988, 98–99.
- MÜLLER
2006 Ralf C. MÜLLER: *Prosopographie der Reisenden und Migranten ins Osmanische Reich (1396–1611)*, I–X, Leipzig, Eudora Verlag, 2006.
- ROTHMAN
2021 E. Natalie ROTHMAN: *The Dragoman Renaissance*, Ithaca (NY), Cornell University Press, 2021.
- SINKOVITS
1968 *Magyar történeti szöveggyűjtemény II/1.*, kiad. SINKOVITS István, Budapest, Tankönyvkiadó, 1968.
- SPULER
1935 Bertold SPULER: *Die europäische Diplomatie in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739)*, 3. In: *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*. Neue Folge, 11. (1935) 3–4. sz. 313–366.
- STOYANOVA
2017 Aneliya STOYANOVA: *The dragomans of the Habsburg Embassy in Constantinople in the second half of the sixteenth century: the story of Matthias del Faro*, In: *University of Limerick History Studies*, 18. (2017) 95–108.

- TEPLY
1968 *Kaiserliche Gesandtschaften ans Goldene Horn*, kiad. Karl TEPLY, Stuttgart, Steingrüben Verlag, 1968.
- TÖRÖK
1930 TÖRÖK Pál: *I. Ferdinánd konstantinápolyi béketárgyalásai 1527–1547*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1930.
- WISSGRILL
1797 Franz Karl WISSGRILL: *Schauplatz des landsässigen Nieder-Oesterreichischen Adels vom Herren- und Ritterstande*, III, Wien, Johann Karl Schuender, 1797.
- WURZBACH
1864 *Khevenhüller, Johann (VII.) Graf*, In: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, XI, szerk. Constantin von WURZBACH, Wien, Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1864, 220.

Levelék Bocskay István keleti külpolitikájához

Az Erdélyi Fejedelemség történetére vonatkozó források egyik jelentős csoportját a fejedelmek levelezése képezi. Közismert, hogy az egykori fejedelmi levéltár csak töredékesen maradt fenn, és mivel az uralkodók magánlevéltára nem különült el egyértelműen az előbbtől, így sokszor a hivatalos *missilis*eket is különböző családi levéltárak őrizték meg, a magánlevelezéssel vegyesen.¹ Ezért is lenne nagyon fontos kutatási feladat az erdélyi fejedelmek levelezésének összegyűjtése és korszerű tudományos apparátussal való kiadása.

Sajátos helyet foglal el a fejedelmi levéltár történetében Bocskay István uralkodásának időszaka, hiszen a család levéltára nem maradt ránk,² és mivel rövid fejedelemségének nagyobb részében Kassán tartózkodott – Erdélyben alig fordult meg, úgy tűnik, hogy levéltára megmaradt töredékeinek sorsa is különbözik a fejedelmi archívum többi részétől.³ Ahogyan azt R. Várkonyi Ágnes még 2006-ban találóan megfogalmazta: „Bocskayt a történetírás nem kényeztette el: iratai nincsenek feltárva és összegyűjtve vagy korszerűen kiadva.”⁴ Történetíróink különböző kiadványokban adtak közre levelezéséből fellelt darabokat,⁵ Molnár Andrea német fordításban, magyarázatokkal ellátva, a hasonmásokat mellékelve publikált 50 levelet,⁶ Benda Kálmán egy kis levélválogatást tett közzé magyar és magyar nyelvre fordított levelekből,⁷ de találunk Bocskaynak és általa írt darabokat a Bocskay-szabadságharc 400. évfordulójára megjelentetett debreceni kötetben,⁸ Juhász Krisztinának pedig szándékában áll a lehetőségekhez képest teljes *missilis*anyag összegyűjtése.⁹

Az alábbi közleményben egy csokor olyan Bocskay-levelet adok közre, amelyek az úgynevezett *Soproni kódex*ben,¹⁰ korabeli másolatban maradtak ránk és a fejedelem portai politikájára vonatkoznak. A szövegeket, amint az a *Soproni kódex* történetéből következik, nagy valószínűséggel a 17. század elején Konstantinápolyban a szultán vala-

¹ JAKÓ, 2016a, 98–99.

² KOSÁRY, 1970, 632.

³ Bocskay István levéltárával kapcsolatos kérdésekről újabban JAKÓ, 2023.

⁴ R. VÁRKONYI, 2006, 26.

⁵ A teljesség igénye nélkül THALY, 1874; SZILÁGYI, 1878; SZABÓ, 1882.

⁶ MOLNÁR, 1983.

⁷ BENDA, 1992.

⁸ NAGY, 2005.

⁹ JUHÁSZ, 2019, 150.

¹⁰ MNL OL R 315 3. tétel; A kéziratra Oborni Teréz hívta fel a figyelmet, melyet ezúton is köszönök. A *Soproni kódex*ről bővebben JAKÓ, 2021.

melyik dragománja másolta a birodalom kancelláriájára beérkezett eredetiekről vagy az erdélyi házban tevékenykedő egyik írnok „pariálta” az összegyűjtött leveleket. Természetesen elképzelhető, hogy az eredetiek, vagy oszmán fordításaik valamelyik levéltárban még lappanganak,¹¹ de éppen azért, mert végül is egy-két leveleskönyv-töredéktől vagy egyazon levéltárban megőrzött iratanyagtól eltekintve szinte darabról darabra kell összegyűjteni Bocskay István levelezését, azt hiszem, a korszakkal, főképpen annak keleti külpolitikájával foglalkozók számára hasznos lesz ezek közreadása is.¹²

A *Soproni kódex*nek nevezett kéziratos kötetet ma a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzik. Kis méretű, negyedré, 240×320 mm nagyságú. Középkori kódextöredéket tartalmazó hártába kötötték.¹³ A 702 oldalas kézirat az 1598 és 1608 közötti időszakra vonatkozó magyar, latin, német, arab, török és olasz nyelvű szövegeket tartalmaz.

A kötet nem volt ismeretlen a magyar történetírás előtt, csupán felfedezése után körülbelül 150 évig lappangott. Újbóli felbukkanása után Sudár Balázs turkológus mutatta be röviden a benne található török versek közlése apropóján, akkor még nem azonosítva.¹⁴ Sikerült kiderítenem, hogy a kézirat első megtalálójá Horváth Mihály volt, aki az 1862-es *Történelmi Tárb*an közölt részleteket az akkor még Sopron város levéltárában őrzött kötetből,¹⁵ azonban az 1879-ben és a későbbiekben már nem szerepelt a városi levéltár iratanyagáról ettől kezdve folyamatosan vezetett feljegyzésekben. Végül antikvár kereskedelmi forgalomból került jelenlegi őrzési helyére.¹⁶

Keletkezési körülményeire egyrészt külső ismérvekből, másrészt tartalmából, illetve lejegyzőjének/lejegyzőinek személyével kapcsolatos információkból következtethetünk. A hártakörösen található kódextöredék azonosítását az OSZK-ban működő kodikológiai csoport tagja, Körmendy Kinga kísérelte meg, véleménye szerint elképzelhető, hogy a bekötés helye Erdély volt. A kötethez felhasznált papírok vízjelei észak-itáliai provenienciára utalnak (tudott, hogy az úgynevezett török papírok alapanyaga nagyjából Itáliából és Dél-Franciaországból származott), tehát ez is arra utal, hogy az oszmán közegben lejegyzett anyagot nagy valószínűséggel később Erdélyben kötötték egybe.¹⁷

¹¹ Papp Sándor utal rá, hogy a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv Turcica állagában található török nyelvű levelek Bocskaytól. Illetve az őrzési hely megnevezése nélkül említ körülbelül 30 török nyelvű okmányt, amelyek Bocskay és különböző török méltóságok levélváltásából keletkeztek, s melynek jövőbeni kiadását a nemzetközi oszmanisztika számára is fontos feladatnak tekinti. PAPP 2014, 105, 340; A Dávid Géza és Fodor Pál által magyar fordításban kiadott török államiratok között is találunk Bocskay-levelet. DÁVID–FODOR 1983, 467.

¹² Évekkel ezelőtt ugyancsak Papp Sándor hívta fel a figyelmet Bocskay törökökkel való szövetsége feldolgozásának fontosságára. PAPP, 2001, 119.

¹³ Mára a kódextöredéket restaurálták és külön őrzik.

¹⁴ SUDÁR, 2008.

¹⁵ HORVÁTH, 1862.

¹⁶ A kérdésről bővebben JAKÓ, 2021, 219–220.

¹⁷ Uo., 220.

„Műfaját” illetően a *Soproni kódex* leginkább a török kéziratárakban gyakori kompilációkkal rokon.¹⁸ Ezekben jól megférnek egymás mellett az oklevelek, levelek, epigrammák, versek, imádságok, bölcs mondások vagy akár asztrológiai fejtegetések. Köteünk a szakirodalomban bemutatott két fő típus (mecnū’a, illetve inšā’) egyvelegének tekinthető, hiszen az ad hoc jellegűen kompilált szövegek mellett egy adott tolmács által összeállított levélgyűjtemény is van benne. Ez utóbbiban található a lentebb közlésre kerülő levelek.

Az alábbiakban közölt *missilisek* 1605. január 14. és 1606. augusztus 23. között lettek, legnagyobbbrészt Sárospatakon, Szerencsen és Kassán keltezve, és Bocskay István különböző oszmán méltóságviselőknak, köztük a szultánnak vagy a nagyvezírnek címezte/írta őket, illetve függelékben csatoltam négy, ugyanebben az időszakban íródott, más levélíróktól származó, de Bocskay keleti külpolitikájához kötődő *missilist*. A fejedelem levelei közül négyet, a jelentősebbeket, kivonatosan, illetve regesztában közölt Horváth Mihály, a *Soproni kódex* felfedezője 1862-ben,¹⁹ valamint egy szöveget Thaly Kálmán adott ki egy másik forrásból, Bocskay leveleskönyv-töredékéből, 1874-ben.²⁰ A *missilisek* témája értelemszerűen a fejedelem portai politikájával kapcsolatos, a nagypolitika témái mellett természetesen a hódoltsági vezetőkkel való mindennapi kapcsolattartás is előkerül bennük. Számtalan adattal szolgálnak Bocskaynak a törökökkel, Habsburgokkal a béke előkészítését szolgáló tárgyalásaira, ugyanakkor segítségükkel árnyalhatjuk a kor keleti külpolitikájának személyi állományáról kialakított képünket, pontosítani tudjuk az erdélyi követségekben részt vevők neveit, tevékenységük időhatárait, illetve kiegészíthetjük a fejedelem itineráriumát.

Sajnos a leveleskönyv másolójának személye jelenlegi ismereteink szerint nem azonosítható, de írásának néhány jellegzetessége megállapítható. A közlésre kerülő iratokat/leveleket a *Soproni kódex* belső címlapja szerint eredetileg Jahja terdzsüman²¹ gyűjtötte össze és fordította törökre, tehát az ő leveleskönyvéből származnak. Ugyaninnen derül ki az is, hogy összeállítója eredetileg a különböző hatalmasságok III. Mehmed szultán idejébeli (1595–1603) levelezését kívánta összeválogatni 1602. március 20-ával kezdődően, de végül az időhatár ennél tágabb lett.²² A *missiliseket* végig ugyanaz a kéz másolta, kézírása kiírt, de kevésbé hasonlít a korabeli erdélyi kancelláriai írásképre, megkockáztatható, hogy német írásban gyakorlott kéz munkája. A kötetben előforduló, szintén tőle származó különféle feljegyzések arra utalnak, hogy az illető a Portán tartózkodott, ugyanezt a feltételezést támasztják alá a kötethez használt papírok vízjelei, illetve a szövegek közé beírt magyar nyelvű imádságok némelyikének jellege, mely

¹⁸ Ezekre bővebben MATUZ, 1969; RIEDELMAYER, 2008; Leveleskönyv-része a korábbi, Báthory-koriakkal vagy Rozsnyay Dávid későbbi másolati köteteivel is sok hasonlóságot mutat. Bővebben lásd JAKÓ, 2021, 216–218.

¹⁹ HORVÁTH, 1862, 168–172.

²⁰ THALY, 1874, 69–71. Ezt kivonatosan, német fordításban és regesztában kiadta Molnár Andrea, illetve újraközölte Benda Kálmán a Kriterion Kiadó Téka-sorozatában megjelent kötetében. MOLNÁR, 1983, 100–102, 328; BENDA, 1992, 124–127.

²¹ Személyére vonatkozóan lásd bővebben JAKÓ, 2021, 228–232.

²² Uo., 223.

szerint lejegyzőjüknek küzdenie kellett a hitetlenek között hite megtartásáért.²³ A *miscellanea*-kötetben levő Bocskay-leveleket ugyanaz a személy másolta, aki a szövegek közé antitrinitárius szellemű, nagy valószínűséggel Heltai Gáspár imádságos könyvéből származó imádságokat írt.²⁴ A fentebbiek alapján akár az is valószínűsíthető, hogy erdélyi, talán kolozsvári szász származású lehetett.²⁵ A másoló személyére utalhat erősen ö-ző szóhasználata (esetleg ez is kolozsvári háttérre sugall, hiszen tudjuk, hogy a 16. század közepén Szegedről többen menekültek a török elől a kincses városba).

Külön említést érdemelnek a levelekben előforduló nyelvtani, helyesírási hibák. Ezek egy része értelemszerűen a másoló figyelmének időnkénti lankadásából származik (gondolok itt betűcserékre, utólagos betoldásokra, véletlen szóismétlésekre, egyes szavak nem értelmüknek megfelelő nyelvtani alakban való előfordulására stb.). Többet árul el azonban a lejegyző személyére vonatkozóan, hogy a magyar/erdélyi személy- és helyneveket az esetek túlnyomó részében helyesen írta, a szavakban gyakran felcserélte a – leginkább a szó végi – zöngés és zöngétlen mássalhangzókat.

A kötetben a levelek nem időrendben fordulnak elő, de a közlésben e szerint rendeztem őket, összeolvasásukban Dáné Veronka volt segítségemre, melyet ezúton is köszönök. Miután valamennyi levél korabeli másolat, eltekintettem a betűhív közléstől, helyette a mai helyesírás szabályait alkalmaztam az átíráskor. Ugyanakkor megtartottam a hangzásbeli sajátosságokat (például az ö-zést). Saját kiegészítéseimet dőlt zárójelben adom. Az előforduló latin és magyar rövidítéseket (melyeknek a magyar szövegekben legnagyobb része a nagyságod szó), illetve az egyértelműen a másoló figyelmen kívül hagyásából származó hibákat jelölés nélkül feloldottam, javítottam. A személy- és helyneveket a ma használt formára módosítottam (kivéve az attól jelentősen eltérőket), de az első előfordulásnál jegyzetben megadom a szövegben szereplő alakokat, illetve a helynevek esetében betűjellel az országot, amelyben ma található.²⁶ Néhány latin eredetű, magyarul is használatos szót a másoló „vegyes” formában írt (például capitán, practika, castély, tractál) ezeket is a mai helyesírás szerint módosítottam. Az egykorú nyelvi normától is eltérő szóalakokat szögletes zárójelben lévő felkiáltójellel jelöltem. A latin nyelvű címsorokban, formulás részekben előforduló tulajdonneveket meghagytam a kéziratban használt formában. A kis- és nagybetűk használatát a mai helyesírási szabályok szerint, illetve a központosítást, ahol szükséges volt, az értelemnek megfelelően módosítottam. A kéziratban belüli lapszámot és az esetleges korábbi közlés adatait a levelek fejlécében adom meg.²⁷ Az oszmán vonatkozású kifejezések magyarázatában, a török tisztségviselők azonosításában nyújtott segítségéért Sudár Balázs turkológusnak tartozom köszönettel.

²³ Uo., 226–227, 238.

²⁴ JAKÓ, 2021, 226–227.

²⁵ Uo., 227.

²⁶ A=Ausztria, RO=Románia, SK=Szlovákia, SL=Szlovénia, SRB=Szerbia, UA=Ukrajna.

²⁷ HORVÁTH, 1862.

Források

1.

Bocskay István erdélyi fejedelem Lala Mehmed pasa nagyvezírnek

Kassa, 1605. január 14.

MNL OL R 315. 3. t. 188r–190v.

(Kivonatos kiadása: HORVÁTH, 1862, 168–170.)

Litterae illustrissimi principis Transylvaniae Stephani Bocskay²⁸ ad Mehemmet²⁹ passam supremum vesirium datae.

Nagyságos basa, énnekem mindenkor jóakaró uram! Isten nagyságodat sokáig boldogul éltesse és egy napját ezerré tegye! Meghozá énnekem az hatvani³⁰ bég, Dervis bég³¹ az nagyságod kedves és szerötöttel írt levelét, melyet böcsöletesen és igen kedvesen vévén, megértöttem belőle nagyságodnak reám és az megromlott magyar nemzetségre nem különb gondviselését, mint atyának tulajdon fiára szokott minden időből szorgalmatos vigyázása lenni, melyet én nagyságodtól oly emlékezetes háladatossággal veszek, hogy teljes életemben az nagyságod hozzám mutatott jóakaratját szemem előtt viselvén oly engödelmes kész akarattal viselem nagyságod előtt magamot, hogy senkit egyebet nem, hanem csak nagyságodot egyedül tartom minden dolgaimban az hatalmas győzhetetlen császárnak, az én kegyelmes uramnak utána egyetlenegy gyámolomnak és segedelmemnek Isten után.

Kérvén nagyságodot szeretettel, hogy ez mostani elkezdett jóakaratját ne csak megtartsa hozzám, hanem ezután is naponként nevelje és öregbítse. Az nagyságod szép atyai intését és bölcs tanácsadását mind az magom élete oltalmazása felől, és mind penig az ellenségtől kicsin hadamnak okoson való megőrizése felől nagyságodtól oly jó néven vettöm, hogy abból tapasztalám meg nagyságodnak hozzám való jóakaratját, az magyar nemzetséghez való igaz szeretetit. Kérom /az/ nagy Istent, azon vezérelje, úgy mind az mi elmenetelő hadunkat [!] az hatalmas győzhetetlen császár jó szerencséjére, hogy annak mind mi, kik immár az ő hatalmassága szárnya alá adtuk magunkat, és

²⁸ (*Bochkai, Bochkay, Bochkaj, Boczkay, Boczkaj*) Bocskay István, kismarjai (1557–1606), kincstartó, váradí főkapitány és Bihar vármegye főispánja, főgenerális, az 1590-es években Báthory Zsigmond távollétei alatt több ízben helytartó, erdélyi fejedelem (1605–1606), Magyarország választott fejedelme. BENDA, 1942; TRÓCSÁNYI, 1980, 26; CSONKA-SZAKÁLY, 1988, 192; HANÁK-SZABÓ, 2021, I, 523–525. – Bocskay István a Porta által küldött fejedelmi jelvényeket 1604. november 20-án Kassán vette kézhez, Erdélyben 1605. február 21-én, a maroszeredai országgyűlésen választották fejedelemmé, beiktatására csak 1605. szeptember 14-én került sor Medgyesen. MTK, II, 428–429.

²⁹ (*Mehemet, Mehemmet, Mehemmett, Mehmet, Memhet*) Lala Mehmed pasa, a boszniai eredetű Szokollu családból származó nagyvezír (1604. augusztus 5. – 1606. június 21.) MEHMED, 1976, 385.

³⁰ Hatvan („*Hatuan*”) (HU).

³¹ Dervis hatvani bég.

mind pedig nagysággal egész nemzetül erülhessen. Hasonlóképpen tapasztalom abból is nagyságnak hozzám való igaz jó akaratját, hogy Ali aga³² mellé fő emberit adván az én dolgaimeért mindjárt felőlem való szép commendatiókkal³³ az hatalmas császárnak, az én kegyelmes uramnak Fényes Portájára küldette. Kikért mindenben én csak az egy hűséges igaz szolgálatomat ígírem nagyságnak, ügyekezvén azon, hogy valami nemű commendatiókat én felőlem írt legyen nagyságnak az én kegyelmes uramnak, én annak ne csak eleget tegyek, hanem ha lehetséges leszen, Isten velem lévén, azt felül is haladhassam.

Az tatár segítség felől és az pozsegai³⁴ szandzsákbég³⁵ öccsének az cserkeszekkel melém való rendeléséből is látom nagyságnak reám való vigyázó gondviselését, melyek holott legyenek mostan, az nagyságnak leveléből nyilván meg nem érhettem, ide pedig hozzám meg nem jöttek. De az itt való állapothoz és szükséghez képest nagyságnak azon felette igen kérem, hogy ezt se felödékenségre, se süketségre ne vegye, hanem az Dunán innen valahol legalkalmasabb helyet nagyságnak ismerheti, mindjárt oda, mi mellénk segítséget elegendőt rendeljen és szállítson, elegendő éléssel, kik oly készen legyenek, hogy valamely órában kívántatik, mindjárt segítségére jöhessenek, melyek nagyobb része kívánom, hogy török legyen, az tatár pedig kevesebb, mert most is az tatár elszenvedhetetlen³⁶ dülást, rablást cselekedett itt az földön, melyet énnekem jelenlétekben az nagyságnak és hatalmas győzhetetlen császár tekintetiért csak el kellett hallgatnom, de ha zabolán nem tartják őket, én nagyságnak igazon akarok írni, hogy hogy kívánhatják segítségeket azoknak, az kiktől olyan nagy romlásokat látják. Azért kívánom, hogy az török több legyen, jobb része pedig janicsár vagy szömények³⁷ legyenek, kik felette kárt sem tesznek, az tatár pedig kevesebb legyen, azoknak is pedig oly előttek járót rendeljen nagyságnak, hogy bírjon valóban velek. Az segítség pedig mind török és mind tatár annyi legyen, az kit nagyságnak rendel, hogy bizonyoson elhiggye azt nagyságnak, hogy az német királya az rajta lött bosszúságot könnyen nem szenved, nálamnál senki jobban dolgait nem tudja, de ha mit akar, tudom, hogy minekelőtte³⁸ az hatalmas győzhetetlen császárnak derék hadai megindulnak, annakelőtte minden mérgét reánk ontja, és minden erejét csak reánk fordítja. Hogy azért az nagyságnak segítségében meg ne fogyatkozzunk, és akkor kétfelé hiába kapjunk, nagyságnak ezeket tartsa oly készen és oly helyen, hogy amikor kívántatik, idejénkorán jöhessenek segítségünkre. Az tatárt pedig derekason itt künn marassza, és haza ne bocsássa nagyságnak.

³² (Ali) Ali aga esetleg azonos az 22. számú, 1606. június 24-én, Kassán kelt levélben szereplő Alival, Lala Mehmed szolgájával, kapudzsibasival.

³³ Commendatio (latin): ajánlás.

³⁴ „posgai”

³⁵ Esetleg Hizir pozsegai szandzsákbégről lehet szó. DÁVID, 2020, 29.

³⁶ „elszemethetetlen”

³⁷ zeomenyek, szemények vagy szejmenek, szekbánok, eredetileg a szultán vadászakutyaínak gondozói, ekkor már zsoldosok, a janicsár hadtest alegységét képezték mint muskétások, nemcsak törökök, hanem bolgárok, szerbek, albánok stb. is voltak köztük. MARSIGLI, 2007, 71, 76; KRAUS, 2008, 915.

³⁸ Többnyire „ölette” formában használja, a továbbiakban jelölés nélkül javítottam.

Az pénzküldés felől minapi levelemben is emlékeztettem nagyságodat, semmi nagyobb fogyatkozása hadamnak nincsen az fizetetlenségnél, az föld is türhetetlen iszonyú romlással pusztul miatta. Tudja pedig azt nagyságod, hogy azelőtt is hűttel ígírte azt nagyságod nekem, azután is mind Mehmed kehájátúl³⁹ és mind utolban Balassi Ferenc⁴⁰ azon/t/ ígírte, hogy⁴¹ hadamnak elegendendő pénzt adna. Hadom pedig menyinyi legyen, és ilyen iszonyú hideg tél üdőben is fönn kell őket tartanom, meggondolhatja nagyságod, fizetés nélkül mint lehessen. Mert az minap is az mely pénzt vitézim német királynak elnyerték vala, annak is jobb részét, mint afféle fizetetlen, szabad nyereségére való hajdúk, magok között kapzsit⁴² vettötenek benne, és kezemhez csak igen kevés rész akadott abban. Hogy azért ebből is hadamnak valami nagy idegensége ne következék, kiket én addig mind csak az nagyságodnak hűttel való ígéretivel biztatam. Kérem nagyságodat, immár az pénznek küldését ne halassza, mert ha valami véletlen dolog történnék, kitül Isten oltalmazzon, oka bizony semminek nem lennék. Az német ellenség állapotját mástól is értheti nagyságod, most is azon helyben vagyon Eperjesen⁴³ őmaga. Minap jó rész fegyveres hadát éjjel vitézim felvervén, kit levágtának,⁴⁴ kit az házakban megégettének, közel másfél ezért vesztettének benne, most is naponként vitézink mia nem kevés kárral tartja itt népet.

Isten velünk lévén, valamiben módunkat ismerjük, az hatalmas császár jó szerencséjére és az nagyságod jó hírének terjedésére ezután is minden/t/ próbálunk. Egy rész hadamat pedig csak minap bocsátám az Felső-Magyarországra, az Istennek neve áldott legyen, az is reménségünk fölött mind népből szaporodott, és közel tizenöt erős várakat vettem meg számonkra, naponként pedig annál is jobb reménségünk vagyon felőlek, mely városoknak neveit jegyzésben küldettem nagyságodnak.⁴⁵

³⁹ Capi kehaja, capi kechaja, kehaja, kihaja: kethüda, azaz helyettes, segéd, valamely méltóság megbízottja. KARÁCSON, 1916, 436; Mehmmet kehaja, Mehmed kehaja (kethüda), akit Papp Sándor Uzun Mehmed deákkal azonosított, Lala Mehmed tezkerecsije, müteferrika, efendi, Bektás temesvári, majd budai pasa kethüdaja, tolmács, Bocskay Isztambulba küldött követségének tagja, Papp Sándor szerint Márkházy Pál fia. PAPP, 2014, 72, 356. Szakály Ferenc a kolozsvári származású Csanádi Jánossal azonosította. CSOKA–SZAKÁLY, 1988, 188 (30. jegyzet). Kapikehájának (kapitihának) nevezték az Erdélyi Fejedelemség állandó portai követét is, a közölt levelekben ebben az értelemben is szerepel a kifejezés. BÍRÓ, 1921, 79–94.

⁴⁰ (*Balasi, Balási*) Balassi Ferenc szentdemeteri, székely primor, Bocskay megbízottjaként tárgyalt Erdélyben 1605-ben, jelentős szerepe volt a székelyek megnyerésében, később, 1607-től Udvarhelyszék királybírája, 1611-ben a szék főkapitánya, 1615-ben a székelyek generálisaként is említik, később tanácsúr, tizedfőrendátor, diplomata, többszörös portai követ, a halál is Konstantinápolyban érte 1621 januárjában. Rokonszenvezett a szombatosokkal. BCU ms. 561. fol. 39r–42r; BÍRÓ, 1921, 117, 118, 119, 120; BORSOS, 1968, 454; TRÓCSÁNYI, 1980, 23; NAGY, 2005, 219.

⁴¹ Utána áthúzza: „végezetre”.

⁴² „Kapsi”, kapzsi: zsákmány. EMSzT, VI, 159.

⁴³ Eperjes/Preschau (ma: Prešov, SK).

⁴⁴ Esetleg az 1604. december 30-i rajtaütésről vagy az 1605. január 1-i portyáról van szó. NAGY, 1961, 206–207.

⁴⁵ Az alábbi jegyzékben felsorolt várak Bocskay kezére kerülésének idejéről a következőket tudjuk: Szendrő – 1604. október 30–31. NAGY, 1961, 86; Kékkő – 1605. január 14. előtt (jelen forrás szövege); Bozók – 1605. január 2. előtt. NAGY, 1961, 198; Csábrág – 1605. január 1. előtt. NAGY, 1961,

Végezetre kéröm nagyságodat, az végbeli vitézeknek Egerben,⁴⁶ Szolnokban,⁴⁷ Gyulában,⁴⁸ Tömösvárban⁴⁹ parancsoljan erősen, hogy az kapdosástúl és holdoltatástúl megszűnjenek, kiről az sok panaszkodást immár eluntam hallani. Ha én magamat immár az hatalmas császár hívének tartnak, végimnek is hagyjanak békét, ne kellessék kedvem ellen az hatalmas császárt reájok való panaszommal megtalálnom. Főkövetimet nem késlelem, hanem az hatalmas császárhoz mindjárt indítom. Nagyságodnak mind meneteleket, s mind az minemű kívánságokkal bocsátom, ugyanazok által tudtára adom, azonkívül is annakutána amint nagyságod kívánja tőlem, minden dolgaimról gyakor postáimmal és követimmal értetöm nagyságodat. Isten sokáig jó egészségben tartsa meg nagyságodat, és az hatalmas császárnak, az én kegyelmes uramnak mindenben tegye kedvessé. Datum in civitate nostra Cassoviensi.⁵⁰ Die 14. Januarii anno 1605. Nagyságodnak szeretóttel szolgál mindenkor
Bocskay István manu propria
Michael Káthay⁵¹ cancellarius manu propria

Szendrő, Kékkő, Bozók,
Csábrág, Újpalánk, Dévény,
Hollókő, Korpona, Szécsény,
Drégely, Somoskő, Buják,
Szitnya, Gyarmat, Füleknek⁵² az városa.

197; Újpalánk – 1605. január 14. előtt (jelen forrás szövege); Dévény – 1605. január 14. előtt (jelen forrás szövege); Hollókő – 1605. január 14. előtt (jelen forrás szövege); Korpona – 1605. január 3–4. NAGY, 1961, 198; Szécsény – 1604. december 27. NAGY, 1961, 196; Drégely – 1604. december 28–29. NAGY, 1961, 197; Somoskő – 1605. január 14. előtt (jelen forrás szövege); Buják – 1605. január 14. előtt (jelen forrás szövege); Sitnya – 1605. január 4. előtt. NAGY, 1961, 197; Gyarmat – 1604. december 27. körül NAGY, 1961, 197; Fülek – 1605. január 2. előtt zárták körül, valószínűleg Bocskay erre utalt, de csak március 12-én adták fel a császáriak. NAGY, 1961, 196, 214.

⁴⁶ Eger („Eghri”) (HU).

⁴⁷ Szolnok („Solnok”) (HU).

⁴⁸ Gyula („Giula”) (HU).

⁴⁹ Temesvár/Temeschwar („Teomeosvar”, „Theomesuar”, „Tömösvár”, „Temesvár”, „Temeschwar”, „Temisvár”) (ma: Timișoara, RO).

⁵⁰ Kassa/Kaschau („Cassovia”) (ma: Košice, SK).

⁵¹ (Kathai, Kathaiy, Kathay, Kathaj) Káthay Mihály, csegekátai (1565 körül – 1607. január 12. Kassa) katona, politikus, költő, Kálló vára kapitánya, Bocskay István kancellárja, MAMÜL, V, 172–173; HANÁK–SZABÓ, 2021, I, 397.

⁵² Szendrő („Szendreo”) (HU); Kékkő/Blauenstein („Kekeo”) (ma: Modrý Kameň, SK); Bozók („Bozzok”) (ma: Bzovík, SK); Csábrág („Czjabragh”) (ma: Čabrad, SK); Újpalánk („Újpalank”), mára elpusztult (HU); Dévény („Diuin”, „Theben”, „Devín”) (ma: Pozsony/Bratislava része, SK); Hollókő („Hollokeo”) (HU); Korpona/Karpfen (ma: Krupina, SK); Szécsény („Szeczen”) (HU); Drégely („Dregely”) (HU); Somoskő vára („Somoskeo”) (ma: Hrad Šomoška, SK); Buják („Bujak”) (HU); Sitnya („Szihtna”) (ma: Sitno, SK); Balassagyarmat vára („Gjarmat”) mára elpusztult (HU); Fülek/Fileck („Füleek”) (ma: Filakovo, SK).

2.

Bocskay István erdélyi fejedelem Murád pasának

Sárospatak, 1605. február 17.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 191r–191v.

Litterae illustrissimi principis Transylvaniae Stephani Bocskay ad⁵³vesirium Murat⁵⁴ passam, locumtenentem generalis datae.

Az hatalmas és győzhetetlen császárnak kedves gondviselőjének és nándorfehérvári⁵⁵ helytartójának, az tekintetes és nagyságos vezér Murád pasának etc. nekem mindenkor jóakaró úr barátomnak.

Tekintetes és nagyságos pasa, nekem mindenkor jóakaró uram! Isten nagyságot sok jókkal megáldja és egy napját ezerré tegye!

Nem kételkedvén semmit az nagyságod hozzám való igaz jóakarójában, sem pedig az hatalmas, győzhetetlen császárnak nekem ajánlott kegyelmességének hozzám igaz való [1] kiszolgáltatásában, az melyben őhatalmassága kegyelmesen ígírte az raboknak, kiket föl találhatnak, elbocsáttatását. Nagyságot bíztonban találok meg egy jámbor vitéz szolgálóm, kapitányom mellett, Szilassy János⁵⁶ mellett, kinek nénye ott, Nándorfehérváratt vagyon egy celler⁵⁷ töröknél fogva, kit Terzi Ibrahimnak⁵⁸ hínak. Kérem azért szeretettel nagyságot, hogy mind az én szolgálatomért, és mind pedig az hatalmas császárnak ígirt kegyelmességiért, azt az asszonyállatot bocsáttassa el. Lám, én nemcsak asszonyembereket, hanem fő vitéz embereket, agákat is nem szántam magam kész jóakarójából elbocsáttatnom, kiről biznóságim mind Bektás pasa⁵⁹ őnagysága, és mind az egri pasa.⁶⁰ Ennekutána is valahol én afféléket az én birtokomban találtathatok, kész vagyok mindennyimet elbocsáttatnom. Nagyságot túl is mind ebből, és mind egyéb dolgokból hasonló barátságos jóakaratot kívánok és várok. Isten tartsa meg nagyságot. Datum ex arce nostra Sárospatak,⁶¹ die 17. Februarii, anno 1605.

⁵³ Utána áthúzza: „supremum”.

⁵⁴ (*Murat, Murád*) vezír Kujudzsu Murád pasa, akit Lala Mehmed pasa nagyvezír a helyetteseként hagyott Belgrádban. GÜL, 2015, 43.

⁵⁵ Nándorfehérvár („*Landor fejéruar*”, „*Nandor Fejérvár*”, „*Nándor Fejérvár*”, „*Nandor fejéruar*”, „*Nandor Fejéruar*”, „*Nándorfejérvár*”) (ma: Belgrád/Beorpa/Beograd, SRB).

⁵⁶ Szilassy János, bihari hajdúkapitány, 1600-ban még Mihály vajda mellett harcolt, 1605-ben már Bocskay oldalán találjuk, később egyike Báthory Gábor gyilkosainak. CSOKA–SZAKÁLY, 1988, 201; BENDA, 1992, 285; NAGY, 2005, 243.

⁵⁷ Celler (magyar): sóhajós, sókereskedő, EMSzT, I, 1154.

⁵⁸ Terzi (szabó) Ibrahim nándorfehérvári celler/sóhajós, sókereskedő.

⁵⁹ (*Bektes*) Bektás pasa, korábban szolnoki bég, majd egri pasa, ekkor budai beglerbég, GÉVAY, 1841, 23. Életére lásd SUDÁR, 2020, 10–12.

⁶⁰ Az egri pasa ekkor Szinán.

⁶¹ Sárospatak (HU).

Nagyságodnak mindenkor szeretettel szolgál,
Bocskay István manu propria
Michael Káthay cancellarius manu propria

3.

Bocskay István erdélyi fejedelem Murád pasának

Sárospatak, 1605. február 28.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 192r–195r.

Litterae illustrissimi principis Transylvaniae Stephani Bocskay ad Murat passam, vesirium et locumtenentem generalis Hungariae regni.

Az hatalmas és győzhetetlen császárnak kedves gondviselőjének és nándorfehérvári helytartójának, az tekintetes és nagyságos vezér Murád pasának, nekem mindenkoron jóakaró úr barátomnak. Tekintetes és nagyságos pasa, nekem mindenkor jóakaró uram, Isten nagyságodat sok jókkal megáldja és minden napját ezerré tegye!

Ez elmúlt napokban egymás után két levelét vettem nagyságodnak, egyiket Mehmed kehája által az nagyságod vezér pasa nekem köldött levelével és az ajándékával és az nagyságod köldötte kedves ajándékkal egyetemben, másikat pedig az mi szolgálánk, Széplaki Péter⁶² által.

Legyen azért hála az szent Istennek, Mehmed kehája Kékedy Györggyel,⁶³ mind azal az ajándékkal, melyeket énnekem az vezér pasa önagysága és nagyságod is köldött, békével megjövének, noha az egyik közülek, Somogyi Berta,⁶⁴ általb úton⁶⁵ akarván hozzám sietni Tokaj⁶⁶ felől, véletlenül az Basta⁶⁷ táborára akadván, elveszett.⁶⁸ Értvén

⁶² Széplaki Péter Székely Mózes halála után a Portára menekült erdélyiek követe a nagyvezírhez. PAPP, 2014, 64, 360.

⁶³ (Kékedy) Kékedy György, alsókékeddi (†1615. december 10.) Abaúj megyei köznemes, 1603-ban országos pénztárnok, 1605-ben Nógrád vármegye főispánja, 1605-ben Bocskay portai főköveteként ő hozta számára a fejedelmi kinevezést tartalmazó ahdnámét, 1608-tól haláláig Abaúj vármegye esküdt ülnöke is. CSONKA–SZAKÁLY, 1988, 196; HANÁK–SZABÓ, 2021, I, 404.

⁶⁴ (Somoghi) Somogyi Berta, elszaladt Székely Mózes mellől 1603-ban, a Portára menekült erdélyiek 1604-ben Nyáry Pálhoz küldték. Bocskay követe a Portán 1605-ben. SZILÁGYI, 1880, 193, 202; SZABÓ, 1881, 33, 42. Amint arról levelünk mellett Szamosközy is beszámol, 1605 februárjában megölték, majd ezután került a Portáról Bocskaynak küldött levél Bastához. E. ABAFFY–KOZOCSA, 1991, 138, 139, 169.

⁶⁵ Általb úton (régies): a légvonalhoz jobban közelítő, átlós útvonalon.

⁶⁶ Tokaj (HU).

⁶⁷ Giorgio Basta (1544–1607) albán származású császári hadvezér, kassai főkapitány, császári generális, majd tábornagy (1594–1607). Báthory András halála után Mihály vajdával együtt kormányozta az Erdélyi Fejedelemséget, majd ez utóbbi megöletése és a trónjára visszatérni kívánó Báthory Zsigmond legyőzése után 1605-ig teljhatalmat gyakorolt Erdély felett, kegyetlenségéről vált hírhedtté. BENDA, 1992, 278; SOMOGYI, 2013, II, 251.

⁶⁸ Elveszett (régies): (itt) meghalt.

azért minden rendek az hatalmas győzhetetlen császárnak hozzám ilyen kegyelmességét és az nagyságos vezér pasának is jóakarattal való gondviselését, azok, az kik az hatalmas császárnak szárnya alá adták magokat, ennek igen örölnék, és az őhatalmasságához ragaszkodott hűségben nem kevésbé örösednek. Az kik pedig még eddig vélekedésben voltak, jobb reménségem vagyon felőlek, hogy ennek utána más gondolkodások legyen az mellénk való állás felől. Az nagyságos köldött ajándékot is igen kedvesen vöttem, meg is igyekezem nagyságodnak hasonló, sőt nagyobb barátsággal is szolgálni. Továbbá az mennyi pénzt énnekem az vezér őnagysága mostan Mehmed kehájátúl köldött, tebbnek reménlöttem lenni, mind az őnagysága eleitől fogván való sok ígéretihez képest, s mind peng az ide való szükséghez, melyet én őnagyságának bőségesen tudására adtam. Nagyságodra támaszthatom bízvást annak az ítéletit, mennyi hadat, ki ellen, s minemő ellenség ellen, micsoda helyen, s mennyi üdőtől fogva fizetetlenül, ilyen erős tél üdőben fönn kell szüntelen való csatákkal, strázsállással tartanom. Az ellenségnek két helyen vagyon ellenönk való ereje,⁶⁹ egyik az Felső-Magyarországban, ki ellen Rhédey Ferencet,⁷⁰ kapitányomat bocsátottam bizonyos részhadammal, ahol Kollonich,⁷¹ az német király főkapitánya vagyon, nem kicsiny erővel. Mindazonáltal az én hadamat az jó Isten az hatalmas császár jó szerencséjére sok szép szerencsékkel látogatta, és sok várokat, városokat hódoltattanak meg miszámunkra. Itt alatt pedig minden hadainak főgenerálisa és fővebb hadviselő embere, Basta György avval az haddal vagyon ellenönk, az mellyel az hatalmas császárnak győzhetetlen hada ellen itt volt Esztergom⁷² segítségére. Az egész föld peng itt mindenütt úgy elpusztult, az föld népe úgy eloszlott és -futott, hogy csak meggondolhatni azt, hogy itt most valakin adót vehessenek. Ami peng énnekem volt még az diószegi⁷³ harckor,⁷⁴ s azután is fogytig mind kiosztottam és

⁶⁹ Ekkor az előretörő hajdúcsapatokat Kollonitsch főkapitány próbálta megállítani. Február második felében volt is némi megtorpanás Rhédey csapatainak előnyomulásában, mivel az egész télen harcoló katonáit pihentetni akarta és ezért téli szállásra küldte egy részüket, ugyanakkor igyekeztek a „hátuk mögött” lévő, még meg nem hódolt várakat bevenni, és figyelniük kellett Basta támadására is. Basta Tokaj várának ostromzár alóli feloldására és Sárospatak elfoglalására irányuló hadműveletei kevés eredménnyel jártak, nem tudott vereséget mérni Bocskay erőire és saját seregének harci kedve is megcsappant az eredménytelen kísérlet miatt. Az adott időszak hadi eseményeire vonatkozóan bővebben: NAGY, 1961, 192–212, térképen: 203.

⁷⁰ (*Redaj, Réday, Rhedaj*) Rhédey Ferenc kisérei, id. (1560 körül – 1621) füleki, majd váradi kapitány és bihari főispán, Bocskay felvidéki hadainak fővezére, aranyaskantyús vitéz, Bethlen Gábor sógora, bizalmasa, hadvezére. KOMÁROMY, 1883, 130–132; KOMÁROMY, 1894; BENDA, 1992, 284; HANÁK-SZABÓ, 2021, II, 816.

⁷¹ (*Collonicz, Kollonits, Kollonich*) Siegfried von Kollonitsch (1572–1624) dunáninneni kerületi és bányavárosi végvidéki főkapitány, császári generális. CSONKA-SZAKÁLY, 1988, 196; BENDA, 1992, 282; HANÁK-SZABÓ, 2021, I, 410.

⁷² Esztergom (HU). A törökök 1604. szeptember 19-én kezdték meg Esztergom ostromát. A védők folyamatos segítséget és utánpótlást kaptak Bastától, úgyhogy október 13-án Lala Mehmed felhagyott az ostrommal. BAGI, 2025, 12–13.

⁷³ Diószeg/Bihardiószeg (ma: Diosig, RO).

⁷⁴ Az 1604. október 15-re virradó éjszakán Bocskay győzelme az álmosd-diószegi csatában a Johannes Pezzen császári ezredes, Belgiojoso alvezére vezette Habsburg-csapatok felett, a tizenöt éves háború egyik meghatározónak tekintett eseménye. MTK, II, 427; bővebben BAGI, 2025.

azúta hadamnak semmit nem fizethettem, hanem most erre való reménségemben kezdettem őket mustráltatni, hogy az mi jött benne, nekik közikben osszam. Ebben ezeknek, kik itt mellettem vadnak, az míg közikben osztom, az Rhédeynél való hadam is pedig mindennap szüntelen szorgalmaztat az pénzért, kiknek minden ideig is csak egy batkát sem adtam. Reménséggel csak az nagyságtok jó ígéretivel biztatom őket, melyben, ha megfogyatkozom, megíltiheti nagyságod, ha hadamnak szüve kétséges nem lesz az nagyságtok ígéreteiben, s én is köztök, minthogy⁷⁵ csak egy ember vagyok, csak annyira lehetek elégséges az hatalmas császár szolgálatjára, az mennyire az jó Isten és nagyságtok, az én kegyelmes uram, az hatalmas császár után elégségesessé teszen. Gondolkodás penig az én őhatalmasságához való hűségem felől semmi nem lehet, mert én mennyi nagy romlására voltam az német nemzetségnek, s minemő dolgokat cselekedtem ellene, mikor Isten oda viszi nagyságodhoz Mehmed keháját, megértheti tőle. Természetit pedig, minemő hihetetlen gyanús és keménynyakú nép az német, senki nálamnál jobban őket nem ismeri. Remén dolog azért, és soha emberek gondolatjában sem folyamodhatik, hogy akármely természet szerint való igaz töröknél is inkább ne gyűlöljenek engemet, amint csak egy szívem s egy lelkem vagyon, azonképpen ez földön Isten után senkire nem nézek, hanem csak az én kegyelmes uramra, az hatalmas és győzhetetlen szultán Ahmed⁷⁶ császárra és őhatalmassága Fényes Portájára. Ha jó szerencsével látogat az Űristen, avval is ott dicsekedvén az nagyságtok jó gondviselésével, ha penig gonosz leszen is, kit Isten távazzasson, oda folyamodom, és ha mi fogyatkozásom leszen, ott panaszkodom. Kérem azért nagyságodat, ilyen fogyatkozott állapotját értvén hadamnak, az hatalmas császár javáért viseljen atyaikeppen gondot reám, addig míg az vezér őnagysága kikerkezik mind az segítségnek szorgalmaztatásából, s mind mellém küldéséből, s amég őnagyságátúl derék válaszom jöhet, küldjen akár csak húszezer forintot hadaim fizetésére, hogy az mikorra próbálni akarnék, azelőtt oszthatnám hadaim keziben. Mert bizonyos legyen nagyságod abban, hogy mihelt az segítségek elérkeznek, minekelőtte onnétfelől ennek újabb segítsége érkezik, addig derekas szerencsét próbálok vele, csak ne fogyatkozzam meg az nagyságod jóakaratiában, mert az fizetlenség miatt hadam szófogatatlan lévén, félek szerencsétlenségtől, hogy nem vihetem oda őket, az hova akarnám.

Az főkövetimet nem késleltetem, hanem ím mindjárt indítom Mehmed kehájával egyett. Ez postámat elől csak azért bocsátván az vezérhez őnagyságához, hogy menetek felől nagyságtokat tegye bizonyossá. Eddig való késéseknek is oka csak az erős tél és ez néhány napokon Basta Györggyel (hogy Tokaj segítségére kijött vala)⁷⁷ való vesződésünk. Minthogy hadainkat kit Szatmár⁷⁸ alá, Huszt⁷⁹ és Tokaj alá és oda föl is, Rhédey mellé eloszlattuk vala, élvén az alkolmatossággal Tokajt ő is megsegéte, de mihelt hadunkat összehívatván meg kezdénk győlekezhetni és rajta kezdénk kapdostatni, nem

⁷⁵ A kéziratban következetesen mindhogyként írva, mindenütt minthogyra javítva.

⁷⁶ (*Abmet, Ahmed*) I. Ahmed török szultán, uralkodott: 1603–1617. MEHMED, 1976, 381.

⁷⁷ Basta február 3-án érkezett Tokajba. NAGY, 1961, 210.

⁷⁸ Szatmár/Szatmárnémeti („*Zakmar*”, „*Zathmar*”) (ma: Satu Mare, RO).

⁷⁹ Huszt („*Husst*”) (ma: Xyct, UA).

kések, hanem az előbbeli helyére takarodék, nem kicseny kárával. Nagyságodat azért kéröm, hogy ez hírmondó postámat az főkövetek meneteli felől ne késleltesse, hanem mindjárt köldje el az vezérhez, őnagyságához. Kelleték ezt is nagyságodnak értésére adnom, hogy az tömösvári basa⁸⁰ az hatalmas császár nekünk adott hitlevele ellen, és az nagyságos vezér pasa parancsolatja ellen, reá köldvén egész Dévái⁸¹ az Erdélyhez való szegénységet elraboltatta, most pedig úgy értem, hogy azon forgódik, miképpen Lugost,⁸² kezéhez vehesse, mely rablással s praktikával minemő kárt teszen az hatalmas császárnak, meggondolhatja nagyságod. Mert efféle cselekedetivel, s egy kastélyon való kapdosásával országokat idegenít el az hatalmas császártúl és nemcsak azokat, kik velem együtt hívek immár most az hatalmas császárhoz, hanem az kik felől jó reménységem volna is, azok annál is nagyobb keménségben tartják magokat ennekutána.

Nagyságodat azért kéröm felőtte igen, parancsoljon neki, afféle kapdosástúl legyen üres és az kastély Lugos felől való gondolkodásának is hagyjon békét. Ha pedig elfoglalta volna is, bocsáttassa vissza vele, hogy az egy kastélynak elvételével ne idegenítsen országokat el az hatalmas császártúl, sőt az mint az vezér őnagysága megparancsolta neki, ő is mind lovagjával, gyalogjával jöjjen ide mellénk, az hol az szolgálatnak helye vagy, és szolgáljon velünk egyet az hatalmas császárnak. Holott immár semmi oka is az ott-hon való maradásra nincsen, mert Lippa⁸³ minden bizonnyal nekünk meghódolt, és az hatalmas császárnak velem egyet fejet hajtott, miszámunkra megesköttek, és hópénzt is köldtettem nekik. Nagyságodat kérem szeretettel, mindezekben hozzám mutassa atyai jó gondviselését, mivel az hatalmas császár Fényes Portáján is dicsekedhessem és teljes életemben nagyságodnak mint jóakaró uramnak, apámnak, meg szolgálhassam. Éltesse Isten nagyságodat sokáig jó egészségben! Datum ex arce nostra Sárospatak, die 28. mensis Februarii anno 1605.

Nagyságodnak mindenkor öröme szolgál

Bocskay István manu propria

⁸⁰ Haszán, Dzselaí/Deli Haszán temesvári pasa (1604–1606). PAPP, 2014, 352.

⁸¹ Déva/Diemrich, Schlossberg, Denburg (ma: Deva, RO).

⁸² Lugos/Lugosch („*Lugas*”) (ma: Lugoj, RO).

⁸³ Lippa (ma: Lipova, RO). Már 1604. november végén Rákóczy Lajos lippai kapitány „kibeszelte” a német őrséget Lippa várából, és a bent maradt magyar és rác katonákkal felesküdtött Bocskay hűségére. Később, 1605 májusában a lugosi rác katonák át akarták adni a várat a törököknek, mire Keresztessy Pál megjelent ott a karánsebesiekkel és kirekesztette a rácokat a várból. A rácok Lippára mentek, ahol Rákóczy Lajos befogadta őket a várba. Rákóczy és Keresztessy egyaránt gyanúba került, hogy át akarják adni váraikat a törököknek. Ezt követően a lippai rácok kiűzték a magyarokat, köztük Rákóczy Lajost is a lippai várból, majd június 27-én átadták az erősséget a törököknek. Az ügy kivizsgálására Bocskay Imreffy Jánost küldte ki, aki azt tanácsolta a fejedelemnek, hogy a történet miatt tiltakozzon a nagyvezírnél és követelje, hogy szolgáltatassák vissza a várat. Végül 1606 áprilisában a rácok visszajátszották Lippát Bocskay kezére. NAGY, 1961, 306, 321–322.

4.

Bocskay István erdélyi fejedelem Lala Mehmed pasa nagyvezírnek

Sárospatak, 1605. február 28.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 195v–198r.

Litterae illustrissimi principis Transylvaniae Stephani Bocskay ad Mehemmet passam, supremum vesirium Imperatoris Turcarum datae.

Az hatalmas győzhetetlen császárnak fővezérének és minden hadainak főszékhelyének,⁸⁴ az nagyságos Mehmed pasának etc., nekem mindenkor jóakaró uramnak.

Nagyságos pasa, nekem jóakaró uram mindenkor! Isten nagyságot minden ügyében szerencséltesse és minden napját ezerré tegye!

Meghozá ennekem Mehmed kehája Kékedy Györggyel egyetemben az nagyságodnak levelét, nekem küldött ajándékával egyetemben, kiknek békecségesen való megjöveteleken az szent Istennek hálákat adok, csakhogy az egyik közülek, Somogyi Berta általb úton Tokaj felől akarván hozzám sietni, véletlenül az Basta táborára akadott, és nyavalyás megöletett. Értvén azért minden rendek az hatalmas győzhetetlen császárnak hozzám való ilyen kegyelmességét, nagyságodnak is jóakarattal való gondviselését, azok, az kik az hatalmas császárnak velem együtt szárnya alá adták magokat, ennek igen örülnek, az kik pedig ezkedig vélekedésben voltak is, jobb reménségem vagyon felőlek, hogy ennekutána más gondolkodások leszen az mellém való állás felől. Nagyságodnak azért nekem küldött ajándékot sok jó maga ajánlásával egyetemben fölötte kedvesen vöttem, nagyobb dolgokban Isten életemet hosszabbítván ügyekezem meg szolgálni nagyságodnak. Főkövetimet hogy eddig el nem küldhettem az hatalmas császár Fényes Portájára, az kételenség nem bocsátott reá, minthogy az télnek erős volta miatt, és az élésnek szűk volta miatt hadamat egy helyben nem tarthattam, és az üdő heába ne telnék tőlem. Mindazonáltal élése is hadamnak jobban lehessen, egy részét az Felső-Magyarországra bocsátám egy kapitányommal, kik sok erős várakat, városokat vöttenek már el az némettől, más részét Szatmár alá, és azt is megvétettem. Huszt alatt⁸⁵ most is

⁸⁴ Szerdár, főszékhely, valamely olyan hadjárat vezetésével megbízott főparancsnok, amelyben a szultán nem vesz részt. HEGYI, 1995, 204.

⁸⁵ Már 1604 októberének végétől, illetve Bocskay november 11-i bevonulását követően Kassa vált az országos méretű katonai és politikai mozgalom központjává. A hajdúcsapatok innen indították támadásaikat, az egyik hadoszlop az Erdély birtoklása szempontjából kiemelkedő jelentőségű Szatmár várát zárta körül. A komolyabb ostromműveletek december utolsó hetében kezdődtek meg, magára a Gyulaffy László által vezetett ostromra 1605. január 14-én került sor, melyet követően a védők feladták a várat. A tárgyalások után Gyulaffy január 22-én foglalta el a várat és erős őrséget helyezett el benne. Ezután Szatmár várát mint Erdély északi kapuját ki lehetett építeni a további hadműveletek bázisává. NAGY, 1961, 85, 90, 91, 307–308, 333; TK, II, 428. 1604. december közepén az Erdély birtoklása szempontjából fontos másik vár, Husztot is körülzárták Bocskay csapatai. 1605 áprilisában a keleti részen már csak Huszt várában volt még császári őrség. A szerencsi országgyűlés egyebek mellett határozatot hozott Huszt to-

ott hadam. Negyed helyén, Tokaj alatt volt, magamnál is ismét egy része. Így mind az telelésnek okáért, s mind penig az végházak megvételéért hadaimat megosztatván, Basta György élvén az alkalmatossággal, telelő helyéből reám indula. De az nagyságod parancsolatja és jó tanácsa szerint elállván előtte, Tokajt megsegítés és élést vitete beléje. Én is mindazáltal azonban meggyülekeztvén és hadam mindenütt rajta kapdostatván, mi-helt azt megérte, ismét telelő helyére menne, hadának nem kicsin kárával. Tokaj alá pedig ismét, mi-helt az ellenség eltávozott, mindjárt hadat szállítottam. Nem késlelem azért immár, hanem Mehmed kehájával együtt menten indítom főkövetimet az Fényes Portára, kiktől minden állapotomat minden szükségimmel és fogyatkozásimmal együtt, mind azt, minemű hasznoson szolgáltam legyen az hatalmas császárnak, megértheti nagyságod. Ez postámat bocsátván csak az végre nagyságodhoz, hogy értse nagyságod az követeknek menéseket. Az üdő alatt pedig nem gondolván sem az erős téllal, sem tavasznak nehéz voltával, sem egyéb fogyatkozásimmal, valamennél hasznosbban tudok, nem fogyatkozom meg az hatalmas császár szolgálatjának. Minthogy az nagyságod Nándorfejérvárról való elmeneteli után, Murád pasát önagyságát az több végbeli pasákkal és tatár hán fiával⁸⁶ egyetemben az segítség felől igen szorgalmaztattam, azért hogy ez az üdő sokkal inkább szolgál az mi könnyű hadunknak, hogy sem mint az ellenség nehéz hadának, és minekelőtte öneki újabb segítsége érkeznek, annakelőtte, Isten velem lévén, minden úton azon leszek, hogy derekas szerencsét próbálok vele. De legnagyobb fogyatkozásom esik az pénz dolgából, mert jól tudja nagyságod, mennyi számú hadat és ki ellen, ilyen erős télben fönn kell tartanom, mennyi ideje pedig, hogy nem fizettem nekik, nagyságod azt is tudhatja, mert még Diószegnél, ami énnekem volt, azt mind kiosztattam. Erre való biztomban, kit most nagyságod küldött, mustráltattam vala az velem való hadamat, de micsoda jut nyolcezer forintból ennyi embernek. Az felső-magyarországi hadamnak pedig még eddig soha semmit nem adtam. Azok is szorgalmaztatnak fizetések felől. Nagyságodat felette igen kérom, parancsolna mindjárt Murád pasának, hogy küldene, ha nem többet, húszezer forintot előljáróban hamszággal. Addig, míg nagyságod vagy maga kiérköztvén vagy ugyan onnat belől derekasbban való gondviselését mutatja, mind én magam és mind hadaim felől. Mert ha őhatalmassága és nagyságod is most énnekem ebben az esztendőben derekas pénzbeli segítséggel leszen úgy, hogy az én hadamnak megfizethetek, és ha az őhatalmassága ereje is derekason megindul, oly dolgokat vihetünk véghez, Isten velünk lévén, az őhatalmassága szerencsésjére, hogy az tizenhárom esztendőtől fogván való hadakozásnak annyi láttatja nem volt, a' minemű módokat az ellenség /ellen/ való előmenetelben most látunk. Ez pedig, az húszezer forint, érkeznek annakelőtte, hogy amikor próbál-

vábki körülzárásáról is. A császári hadvezetésnek ugyan pünkösdkor lengyel segítséggel sikerült megzavarnia az ostromzárat főképpen azért, hogy Basta ott lévő, Erdélyből összegyűjtött kincseit elvihessék, de élelemmel is ellátták a várat. Ezt követően a Kun Gáspár parancsnoksága alatt álló, Ugocsa, Bereg, Szatmár, Máramaros vármegyék és a négy máramarosi város által fogadott 500 darabont vigyázta az erősséget éjjel-nappal. Végül október 15-én a császári őrség feladta Husztot és Lengyelországba távozott. SZILÁGYI, 1894, 47–49; NAGY, 1961, 194, 220, 233, 256, 268.

⁸⁶ Toktamis mirza, Gázi Giráj tatár kán fia.

ni akarnék az ellenséggel, annakelőtte oszthatnám ki hadamnak. Ne járnék úgy az fizetlenség miatt, mint ez elmúlt ősszel járék, hogy nem vihettem oda hadamat, az hova én akarám. Mert, ha csak ebben is, az húszezer forint dolgában, most egy elsőben meg nem fogyatkozom, még a többi utána elérközék, meglátja nagyságod, oly dolgot viszek véghez, Isten velem lévén, hogy más üdőben nagy kincssel sem vihették véghez. Holott most itt, ezen az földön sem adószedéssel, sem különben az pénznek szerzésében semmi módunk nincsen, az két had miatt az egész föld mind elpusztult, és az föld népe mind elfutott, hanem az nagyságod jó ígíreti szerint csak nagyságodhoz folyamodhatom. Az én hűségemben pedig az hatalmas császár, sem nagyságtok nem kétölködhetik, holott én mennyi romlására voltam és vagyok is naponként az német nemzetségnek és mine-mű dolgokat cselekedtem ellene, mikor az Úristen az Fényes Portára viszi Mehmed keháját, megért mindeneket nagyságod tőle. De magam felől bizonyoson írhatom nagyságodnak, hogy a' miképpen nekem csak egy szívem és egy lelkem vagyon, azonképpen Isten után nincsen senkire itt ez földön kire néznem, hanem az én kegyelmes uramra, az hatalmas, győzhetetlen szultán Ahmed császárra és őhatalmassága után nagyságodra és az Fényes Portára.

Ha jó szerencsével látogat az Úristen is, ott dicsekedem vele az nagyságtok jó gondviselésével, ha gonosz szerencsével is (kit Isten távazzasson), oda folyamodom és fogyatkozásimról ott panaszkodhatom. Nagyságodnak azért minden atyai jó gondviselését várom hozzám. Isten sokáig éltesse nagyságodat. Datum ex arce nostra Sárospatak, die 28. mensis Februarii anno Jesu Christi salvatoris et Domini nostri 1605.

Nagyságodnak mindenkor szeretettel szolgál

Bocskay István

Vaivoda Erdel [!]

5.

Bocskay István erdélyi fejedelem Lala Mehmed pasa nagyvezírnek

Sárospatak, 1605. március 1.

MNL OL R 315. fol. 198r–200r.

Litterae illustrissimi principis Transylvaniae Stephani Bocskay ad Mehemmet passam supremum vesirium imperatoris Turcarum datae.

Az hatalmas győzhetetlen császárnak fővezérének és minden hadainak főszerdárának, az nagyságos Mehmed pasának etc., nekem mindenkor jóakaró uramnak etc.

Nagyságos pasa, nekem mindenkor jóakaró uram! Isten nagyságodat sok boldog szerencsékkel megáldja és egy napját ezerré tegye!

Immár az más rendbeli derék leveleimet megíratam vala, hogy juta levele onnat feljül annak az én jóakaró emberemnek a' ki engemet minden ott fönn való állapotok felől bizonyos hírekkel tart, kinek régtől fogván hozzám megtapasztalt jóakaratiáért

írásában semmit nem kételkedhetem. Melyet akarám, hogy nagyságod is idejénkorán velem együtt értsen, és az Fényes Porta is, az én kegyelmes uram őhatalmassága nagyságod által értse. Hogy az német nemzetség ezen az mi indulásunkon és az magyar nemzetségének tőle való elszakadásán oly igen megháborodtanak és úgy felindultanak, hogy általán fogva közenséges végezések az, hogy minden törvények és szokások kívül, sem kincseket, sem népoket nem kímélvén, az hadakozásnak szabott ideje előtt, és minnelőtte az hatalmas császárnak győzhetetlen hadai megindulnának, derekas erejeket műreánk fordítsák és minket semmivé tevén, az hatalmas császár erejének is annakutána jobb módjakat gondolják ellene való állásokban. Nagyságodat azért felette igen kérem, hogy ez dolgot süketségre ne venné, sőt őhatalmasságának is értésére adván ez mostani nagy és az ellenségnek üdő /előtt/ való indulatjához képöst. Nagyságod is az őhatalmassága erejét az szokott üdő előtt⁸⁷ siesse most megindítani, hogy minket, kik immár az őhatalmassága szárnya alá adtuk magunkat, időnkorán, és a' mikor az szükség kívánja, oltalmazhasson és segíthessen meg, mert ha mű mostan megfogyatkozunk az őhatalmassága segítségében, egyéb nemzetek is ezt látván, nem kevésé idegenednek el az őhatalmassága oltalmazásától. Főképpen pedig az pénzbeli segítségre nagyságodnak legyen kiváltképpen való gondja. Amint megírtam nagyságodnak, most is egy előjáróban, mennél hamarább lehet, az húszezer forintot, annakutána pedig az derekasbban való pénzbeli segítségben meg ne fogyatkoztasson. Bizonyos lévén nagyságod abban, hogy ha engömet ez esztendőben derekasan pénzzel megsegít, és abban meg nem fogyatkoztat, hogy én az én hadaimnak, az magyaroknak megfizethetek, annyi magyart szerzek én mellém az hatalmas császár hűsége alá, és egyéb nemzetöt is annyt találok, hogy ez az egy esztendő nagyobb előmenetelire leszen az hatalmas császár erejének, hogy semmint ez elmúlt tizenhárom esztendőben mind is a' mit cselekedtek. Csak azon kérem mégis nagyságodat, ne fogyatkozzak meg az nagyságodnak reám való gondviselésében, mert ha megfogyatkozom, én is csak egy ember vagyok, erőm fölött és lehetetlen dologra nem ügyekezhettem. Tudományt teszek mind az nagy Isten és mind az emberek előtt, hogy semminek oka nem leszek, mert az mire elég vagyok, őhatalmasságáért és nagyságodért szívvel-lélekkel mindent cselekedem. Az németnek pedig szokott ideje előtt derekason szántsándékkal reánk való indulását, a' mint írák nagyságodnak, nagyságod azt se költött dolognak, se ijesztgető hírnek ne ítélje, hanem éntőlem higgye bizonyosnak lenni. Immár az én szakállom fejr, igazat írok nagyságodnak, hogy minden szándékok és végezések az, hogy mennél hamarabb lehet, minden idő válogatás nélkül derék erejekkel mindjárást reánkjöjjenek. Kiért szükség nagyságodnak most előjáróban is mind az pénzt, és mind az török és tatár segítségeket, főképpen gyalogpuskásokat szorgalmaztatni, és azonban az hatalmas császárnak derék ereit is ez mostani szükséghez képest, ennekelőtte való szokott ideinek előtte megindítani, szorgalmaztatni és sietetni. Kiváltképpen pedig, hogy nagyságod őhatalmasságát is, a' mint illik szorgalmaz-

⁸⁷ Az oszmán hadsereg hadjáratai, hadműveletei általában október 26-ig (Kászim-nap, a keresztény Szent Demeter-nap) tartottak, ezután a katonák téli szállásra vonultak, és majd csak a nyári félév kezdete (Hizir Ilyas napja, április 23.) után indultak ismét hadba. TÓTH, 1995.

tatná, de annak előtte nagyságod az vigyázásáért maga sietne előljáróban kijönni, hogy az ellenség azt megértvén kevesebb bátorságot venne magának, és nagyságod maga szömélye szerént mindenben jobb módjával vigyázhatna reánk. Meg is kéröm nagyságodat, hogy ez írásomat éjjel-nappal szeme előtt tartván, rólam ne feledkezzék, hanem mutassa atyai gondviselését hozzám és az magyar nemzetséghez. Isten sokáig éltesse nagyságodat. Datum ex arce nostra Sárospatak, die 1. Martii anno Domini 1605.

Nagyságodnak mindenkor szeretettel szolgál

Bocskay István manu propria

6.

Bocskay István erdélyi fejedelem Lala Mehmed pasa nagyvezírnék

Szerencs, 1605. március 15.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 209r–211v.

(Regesztakiadása: HORVÁTH, 1862, 170.)

Litterae illustrissimi principis Transylvaniae Stephani Bocskay ad illustrissimum vesirum Mehemmet passam⁸⁸ et supremum potentissimi caesaris Turcarum datae.

Az hatalmas és győzhetetlen császárnak fő vezérének és minden hadainak főszerdárának az nagyságos Mehmed pasának etc. nekem mindenkor jóakaró uramnak.

Nagyságos pasa, nekem mindenkor jóakaró uram! Isten nagyságodat minden ügyében szerencsésé és egy napját ezerré tegye!

Mi okon kényszerítettem mindeddig főkövetimet késleltetnem, az más levelemben is megírtam vala nagyságodnak, hogy a' mikor szintén el akartam őket indítanom, akkor indult vala reám Basta, vártam kételenségből akkori vele való ügyemnek jó végben való menetelét. Annak azért ereje rólam annyira eltágulván, hogy hadastúl szokott helyére takarodott (kire az nagy Istennek szent segítségéből, az hatalmas császár jó szerencséjére, hamarvalóképpen más gondviselésem leszen). Most immár az Fényes Portára az én kegyelmes uramhoz és nagyságodhoz bocsátottam két fő, egyaránt való követimet, Korláth Istvánt,⁸⁹ szendrői kapitányomat és Kékedy Györgyöt, Nógrád vármegyének főispánját, kik által minden szükséges dolgokról magamnak, utánam valóknak és az egész magyar nemzetségnek az hatalmas győzhetetlen császárral, az én kegyelmes urammal, nagyságoddal és minden őhatalmassága után való főurakkal és minden őhatalmassága után következő császárokkal, fővezérekkel és minden urakkal örökösen való frigynek kötéséről és annak minden módjáról találtattam meg őhatalmasságát és nagy-

⁸⁸ Beszúrva: Mehemmet passam.

⁸⁹ (Korlat) Korláth István, alsókálósai (1560 körül – 1625), szendrői kapitány, Bocskay követe a Portán 1605-ben, gömöri alispán, aransarkantyús vitéz, 1619-ben a kassai részgyűlésen jelen lévő magyar rendek követe Konstantinápolyba, felső-magyarországi főkapitány. CSONKA–SZAKÁLY, 1988, 196; BENDA, 1992, 282; NAGY, 2005, 231; BORBÉLY, 2017; HANÁK–SZABÓ, 2021, I, 732.

ságodat. És az mellett minden mostani, és ennek az indulatnak jobb módjával előmenetelre való szükségimről, kikre mindenekre, hogy nagyságod énnekem és az egész magyar nemzetségnek őhatalmasságátúl, mennél hamarabb lehet, jó és kegyelmes választ szerezzen, szeretettel kévanom nagyságodtúl. Azonképpen nagyságod maga is terhes dolognak ne tartsa azon dolgokról hűtlevelet adni, az muftitúl⁹⁰ és janicsár agátúl is szerzeni, hogy az magyar nemzetségnek szíve annyival csendesb, bátorságosb lehessen és tökéletesbben megmaradjon az őhatalmassága szárnya alatt, az egész muzulmán és ottomán nemzetséghez való ragaszkodásban, minden kívánságinkról az hűtlevelek éppen örökösön keljenek ki, és az határok felől is, sem az Erdély-, sem Magyarország széleiben sohul meg ne háboríttassanak, sőt, amiben lehet, hadd tapasztalják reménségek fölött való kegyelmességét magokhoz az hatalmas császárnak.

Mostani előttem álló szükségimre is nagyságodnak legyen atyai gondviselése reám. Maga tudhatja, nagyságod, az hadak állapotját mástúl is megérthette, hogy az két had miatt ez a föld tűrhetetlenül elpusztult, sohul semmi mód az pénzszerzésben nincsen, hadam pedig mennyi legyen, minemű ellenség ellen, ilyen erős télüdőben szüntelen való csatákkal, strázsaállással mint szolgáltatatom fizetetlen űket. Nagyságod meggondolhatja most is, ha mi derék szolgálatra kívántatik, mint vihessem őket, bizony nem szinte bízhatom hozzá, tudták űk is ennekelőtte mivel ígírte volt nagyságod nekem magát, én is avval biztattam mindeddig őket, kire nagyságodnak szükség, hogy immár legyen oly gondviselése, hogy ne fogyatkozzam meg a' miatt hadammal együtt az hatalmas császár szolgálatjának. Most előljáróban hogy hadamnak, amikorra derekas szerencsét akarok próbálni, Murád pasa által küldetne nagyságod akár százhuszezer forintot, annakutána derekason maga kijöven, nagyságod mutatná oly jóakarátját hozzám, hogy ez egy esztendőben derekasan pénzzel ez mostani kezdéshez segítene hozzá, meglátja nagyságod, hogy az egy esztendőben nagyobb előmenetelire lennénk az hatalmas császár erejének, hogy semmint az elmúlt tizenhárom esztendőben. Ha pedig az hadakozásnak üdeje mégis továbbá való esztendőkre haladna, nagyságodat kéröm, mutassa olyan gondviselését hozzám, mint Haszán⁹¹ pasa mutatta volt Székely Mózeshez.⁹² Kiről és minden egyéb szükséges dolgaimról, minthogy levélben mindeneket meg sem írhattam, szóval bőségesen izentem nagyságodnak az én követimtől, kiket hogy nagyságodnak az én nagyságodnak küldött kicsiny ajándékimmal együtt nemcsak kedvesen lásson, hanem szavokat meghívén az hatalmas császárnál az én kegyelmes urammal való dolgaimnak véghez vitelére, mind jó tanácsával oktassa nagyságod őket, s mind pedig igazán való törekedéséből legyen nagy segéde, elhívén azt, hogy valaminemű jó válasza leszen mostan az Fényes Portán velem együtt az egész magyar nemzetségnek, azt mi őhatalmassága után csak nagyságodnak tulajdoníthatjuk egyedül. És így az nagyságod velünk való jó-tételét atyai gondviselésével és jó hírével-nevével mindenkor szemünk előtt viselvén teljes életünkben tökéletes hűséggel mind őhatalmasságának, s mind nagyságodnak

⁹⁰ Muffi, mufti: törvénytárgyarázó, muszlim törvénytudós. KARÁCSON, 1916, 438; EMSzT, IX, 397.

⁹¹ (Haszon) Jemisci Haszán pasa nagyvezír (1601–1603). MEHMED, 1976, 385; PAPP, 2014, 352.

⁹² (Szekely Móyses) Székely Mózes (1550 körül – 1603) Báthory István, majd Zsigmond hadvezére, 1603-ban erdélyi fejedelem. VASS, 1897; BENDA, 1992, 285.

ügyekezünk megszolgálni, és az közenséges ellenségünk ellen vérünk hullásával is megbizonyítani. Kiről nagyságod énfelőlem nem szómból, sem írásomból, hanem mindennapi cselekedetemből akarom, hogy ítéletet tegyen. Kérven végezetre nagyságodat azon, hogy az én követimet a' mennyire lehet, nagyságod ott ne késleltesse, hanem magamnak és nemzetemnek öröndetes válaszokkal és minden jókkal siesse hozzánk viszsza szabocsátani, melyből nem kicsiny hasznát tapasztalja meg nagyságod az hatalmas császárnak. Maga is nem késven sokáig nagyságod, hanem az ő hatalmassága derék erejének indulása előtt utánok Nándorfehérvárra kisiétven. Isten sokáig nagy boldogul éltesse nagyságodat. Datum ex arce Szerencs,⁹³ die 15. mensis Martii anno Domini 1605.

Nagyságodnak mindenkor szeretettel szolgál Bocskay István [manu propria]

Káthay Mihály manu propria

7.

Bocskay István erdélyi fejedelem I. Ahmed török szultánnak

Szerencs, 1605. március 15.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 214v–216r.

Litterae illustrissimi principis Transylvaniae Stephani Bocskay ad potentissimum invictissimumque imperatoris Turcarum sultan Ahmed I. datae.

Az hatalmas és győzhetetlen császárnak, Isten kegyelmességéből ez földön minden urak, fejedelmek és királyok fölött való hatalmasságnak, első Szultán Ahmednek etc. nekem mindenkor kegyelmes uramnak. Hatalmas győzhetetlen császár nekem kegyelmes uram! Isten te hatalmasságodat kedves boldog étellel és birodalminak terjedésével megáldja!

Megtapasztalt dolognak találtatott, hatalmas császár, neköm kegyelmes uram, eleitől fogván az, hogy az nagy Isten bizonyos határozott időkig szokta látogatni nyomorúsággal és gonosz szerencsével az embereket, melynek mikor szabott ideje elérközik, az sok gyász, nyomorúság és háború után öröndetes napokat és üdöket is ad érni. Kiről minden ember ő szent felségének kedves gondviselése szerint tartozik illendő hálaadásal lenni. Magáról elég példa tehatalmasságod ez dologról magának, az mint mű értőtük, mely csudálatoson, az nagy Istennek titkos és bölcs tanácsából ragadtatott erre az birodalomára te hatalmasságod. Énrajtam is pedig közel hasonló véghetetlen nagy kegyes gondviselése mutatódott az nagy Istennek, ki sok esztendőitől fogván nagy szívem fájdalomával és keserűséggel nézvén az nímet ellenség miatt szegény nemzetemnek, kiváltképpen pedig Erdély országának kíméletlen való iszonyú romlását, üdő előtt mód az vele való jótételben semmi nem engedtetett. Míg ő szent Istensége az üdőnek határozási szerint oly alkalmatosságot ada benne az te hatalmasságod jószerencséjére,

⁹³ Szerencs („Zerencz”) (HU).

az mellyel az én nemzetemnek rontóin nemcsak bosszút állhatnak, hanem annak régi szép állapotjának megkeresésére nem kicsin kapu nyittatnék. Mely dolgot annyival nagyobb háladatassággal kell vennem ő szent felségétől, hogy annak jobb módjával való elővitelére és erőkösen való megmaradására tehatalmasságot mutatva énnekem győzhetetlen erejével együtt oltatul, pajzsul és fényes napul. Kihöz, hogy teljes bizodalommal járuljak, sok okok segítenek arra. Egyik az Fényes Portának minden nemzetségekhez eleitől fogván való régi szokása (mert ugyanis az illik, minden hatalmas és világbíró császárokhoz, kiknek nyomdokátúl, elhittem, hogy tehatalmasságod is nem idegen), hogy mindenekhez reménsége felőtt való kegyelmességeket mutassák. Második az tehatalmasságod után való fővezér⁹⁴ és pasáknak biztatási, kik énnekem eleitől fogván nemcsak ajánlották, hanem mind atyai gondviselésekkel megbizonyították tehatalmasságodnak hozzám való kegyelmességét és jövőben annál is bőségesben ígérték. Harmadik, hogy a' mint tehatalmasságod az Erdélyből oda be, az tehatalmasságod szárnya alá futott magyaroknak hűtleletet adott volt róla, hogy valakit szabad akaratjuk szerént ők választanának magok eleiben fejedelmül, az/t/ tehatalmasságod is nemcsak konfirmálja, hanem minden ellenségi ellen megoltalmazza.

Mely okokat én böcsületesen szemem előtt viselvén, teljes bizodalommal nagy alázatosan tehatalmasságodnak kegyelmes lábaihoz borulván könyörgök mint énnekem kegyelmes uramnak, és Isten után ez földön egész nemzetemmel együtt egyetlenegy gyámolomnak: hogy tehatalmasságod méltó könyörgésimet és követem által való kívánságimat méltóztassék engedelmes füllel meghallgatni, és azokra nekem, méltatlan szolgáljának, mennél hamarébb lehet, mindenekről kegyelmes választ adni. Ígervén te/hatalmasságodnak/ én magamat arra, hogy valami kegyelmességét nemzetimmal együtt én hozzám mutatja, megtapasztalja azt tehatalmasságod mindenkor magához, hogy nem háladatlan emberekkel cselekedett, hanem olyakkal, kik tízannyi haszonnal, birodalmának terjesztésivel teljes életünkben meg szolgáljuk tehatalmasságodnak. Isten sokáig nagy boldogul és békességes országlásban tartsa meg tehatalmasságod. Datum ex arce Szerencs, die 15. mensis Martii anno Domini 1605.

Hatalmasságodnak mindenben alázatos szolgálja

Bocskay István manu propria

Mihael Káthay cancellarius manu propria

⁹⁴ Fővezér: nagyvezír, az Oszmán Birodalom legmagasabb rangú közigazgatási tisztviselője, a kormány feje, illetve a szultán abszolút helyettese. ÁGOSTON, 2022, 476.

8.

Bocskay István erdélyi fejedelem Hüszejn janicsár agának

Szerencs, 1605. március 17.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 216v–217r.

Litterae illustrissimi principis Stephani Bocskay ad illustrissimum et magnificum dominum dominum Huszszein agam⁹⁵ janiczar agam⁹⁶ imperatoris Turcarum datae.

Az hatalmas és győzhetetlen szultán Ahmed császárnak Fényes Portáján lakozó fő janicsár agának etc., nekem kedves jóakaró barátomnak.

Nagyságos és vitéz úr, nekem mindenben jóakaróm! Isten nagyságot kívánta sok jókkal megáldja és egy napját ezerré tegye! Nem kicsin áldásának tartatott az szent Istennek eleitől fogván, mikor akármely erős és hatalmas birodalmoknak csak kicsin el-lenségét is békességre hozta vele, kiért semmi időben akármely győzhetetlen császársá-gok is az kínált békességet nemhogy megvetették volna, de nagy kedvesen és böcseletesen fogadván méltóságokhoz képest, reménségek felőtt való jóakarátjokat, kegyelmességeket ügykeztenek az szomszéd országokbeli nemzetségekhez megmutat-ni, tudván, hogy az nem kicsin, sem haszontalan segedelem Isten után mind az birodal-moknak terjesztésére, s mind közönséges ellenségeknek megszégyenítésre. Az hatalmas és győzhetetlen Fényes Portának is eleitől fogván jól tudjuk, hogy természeti azon volt, kihez én is nemzetemmel együtt nagy bizodalommal folyamodván, és mind országim-nak és nemzetségemnek örökös állandó frigyét akarván szerzeni. Nagyságot is mint-hogy annak nem utolsó gyámolának értöm lenni, nagy bizodalommal akarám megta-lálni levelem és követim által, kiktől minden szükséges dolgaimról bőségesen izentem nagyságotnak, kérvén szeretettel arra, hogy nagyságod meghívén szavokat, maga is az minemű méltó és igaz kívánságim országimmal és nemzetimmel együtt lesznek, azok-ról örökös hűtlevelet adni, mindazon az tisztben utána következendő janicsár agának képekben, terhes dolognak ne tartsa, sőt mind őhatalmasságánál az fővezérnél és az fő-muftinál abból jó törökös és jó kezdő elsőben is nagyságod legyen. Kiért én is az ma-gyar nemzetséggel együtt minden időbeli igaz barátságomat és az ottomán nemzetségé-hez erőkösen igaz, hűséges, hálaadó szolgálatomat ajánlom, ígírem és fogadom nagyságotnak. Tartsa meg Isten nagyságot jó egészségben és jó szerencsében. Datum ex arce Szerencs, die 17. Martii anno Domini 1605.

Nagyságotnak mindenkor szeretettel szolgál

Bocskay István manu propria

Michael Káthay cancellarius manu propria

⁹⁵ (*Huszszein*) Hüszejn janicsár aga, Tırnakçı Haszan pasa testvére (1604. december 17. – 1606. május 16.). PAPP, 2014, 184, 352; ERDOĞAN, 2024, 408.

⁹⁶ Janicsár aga: a janicsár hadtest legfőbb vezetője. MARSIGLI, 2007, 57–58.

9.

Bocskay István erdélyi fejedelem Lala Mehmed pasa nagyvezírnek

Szerencs, 1605. március 25.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 212r–214r.

(Teljes szövegű kiadása: THALY, 1874, 69–71.)

(Kivonatossan német fordításban, kommentárral, illetve német regesztában:
MOLNÁR, 1983, 100–102, 328; BENDA, 1992, 124–127.)

Litterae illustrissimi principis Stephani Bocskay ad supremum visirium Mehemmet pas-sam datae.

Az hatalmas győzhetetlen császár fővezérének, és minden hadainak és birodalminak főszerdárának, az tekintetes és nagyságos Mehmed pasának etc. nekem mindenkor jó-akaró uramnak.

Nagyságos pasa és tekintetes vitéz úr, nekem jóakaró uram! Isten nagyságodnak egy napját tegye sok ezerre!

Elhitem, hogy mind az hatalmas császár, mind nagyságod úgy megnyugadt az én hűségemben, és a hatalmas császárhoz, mind pedig az egész ottomán nemzetséghez való kötelességemben, hogy semmit bennem nem kételkedhetik, holott csak ezkedig is oly hűséges szolgálattal mutattam én azt meg az hatalmas császárnak és annyit vétet-tem az ő hatalmassága ellenségének, az német királynak sok várainak elvételével, hogy nem gondolkodhatom afelől, hogy sem az hatalmas császár, sem nagyságod különbet ítélhessen az igaz és teköletes hűségöm felől, melyeket előttem viselvén találom meg nagyságodat ilyen bízást, és kérem is nagyságodat, hogy ne fogatkoztasson meg nagy-ságod ilyen jó reménységemben, és megtekintvén mind eddig és ezután való szolgálato-mat, cselekedjék is kedvem szerént is nagyságod, holott az hatalmas császár hasznát is ebben látom lenni. Ieremia⁹⁷ vajda hűségében nem kételkedhetik sem az hatalmas csá-szár, sem nagyságod, holott mind ennyi üdőknek és szerencséknek változásában tökéle-tesen és híven viselte magát az Fényes Portához. Most is velem együtt Erdélynek az ha-talmas császár köntéséhez való ragaszkodásában nem keveset szolgált és most is mindenekben az hatalmas császár javára velem egyetért és szolgál is. Tudja nagyságod az öccsét, Simion vajdát⁹⁸ az hatalmas császár Havasalföldében⁹⁹ vajdává tötte vala, ki mindaddig híven szolgálja az hatalmas császárnak országával együtt, valameddig az el-

⁹⁷ (*Hyeremia, Ieremias, Jeremiás*) Ieremia Movilă moldvai vajda (1595 augusztusa – 1600 májusa; 1600 szeptembere – 1606 júniusa). ANEXA, 1956, 104; CÂNDEA, 2003, 64–70, 70–7; GOROVEI–SZÉKELY, 2006.

⁹⁸ (*Simeon, Simon*) Simion Movilă havasalföldi vajda (1600 novembere – 1601 júliusa; 1601 novembere – 1602 júliusa), moldvai vajda (1606 júniusa – 1607 szeptembere), Ieremia Movilă testvére. ANEXA, 1956, 104/490; CÂNDEA, 2003, 70–71.

⁹⁹ „Havaselfölde”, következetesen így írja, mindenütt Havasalföldre javítottam.

lenségtől kiűzetették, ez idő alatt pedig várva az hatalmas császár kegyelmességét Ieremia vajda mellett volt. Mostan látván az alkolmatosságot, Ieremia vajda haddal be akarja vinni. Én is innen, Erdélyből segítséget adván mellé, azon leszünk, miképpen az három ország együtt lévén, az hatalmas császár szolgálatjára elérkezessenek, mert noha, az mint értem, Radu vajdának¹⁰⁰ az hatalmas császár botját, szablyáját¹⁰¹ küldette, de higgye nagyságod nem különben cselekszik, mint Mihály vajda¹⁰² cselekedett egynehányszor: botját, szablyáját elvevén az hatalmas császártól, megcsalta, ez is tanítványa lévén Mihály vajdának, nemkülömben cselekszik. Holott most is megértvén, hogy az székelység Erdélyben az hatalmas császár könteséhez ragaszkodott, hadát reájok bocsátotta, ki ellen azért hadamat bocsátván az hatalmas császár szerencséjére, hiszem, Isten kegyelmességéből meg is szégyenül. Ebben is bizonyos legyen nagyságod, hogy török ruhában öltöztetvén emberét, Dobronikon¹⁰³ mennek által német királyhoz, kiktől minden dolgokat értésére ad. Hogy azért azokra szorgalmatos vigyázás és gondviselés legyen, felötte igen kívántatik és szükséges is, hogy megfogattassanak. Értvén azért efféle cigányságait és állhatatlanságát, és hogy csak addig leszen igaz és hű az hatalmas császárnak, az még módját nem látja, úgy indultunk haddal ellene. Mert, ha az hatalmas császárhoz való hűségét látnók, nem hogy ellene támodnánk, de megoltalmaznók, hogy azért az következő nagy kártól mind minket, mind országunkat megoltalmazza óhatalmassága. Felette igen kérem nagyságodat, hagyja helyén az havaseli vajdaságban, és botját, zászlóját az hatalmas császár küldje meg nekie. Ezt cselekdvén nagyságod, higgye, az ellenségnek nagy szíve esik el, Erdélyt is mindenféle változástól megoltalmazhatjuk, holott nem leszen az német királynak kivel praktikalni. Ebben látom az hatalmas császár javát, magunk és országunknak megmaradásával. Kérem azért mégis nagyságodat, ez mostani nagyságodtól való kívánságomban ne fogyatkozzam meg és cselekedjék kedve szerént mind Ieremia vajdával, mind Simion vajdával, kikben nagyságod kétséges ne legyen, hogy igazon nem szolgálnának az hatalmas császárnak. Isten nagyságodat tartsa meg jó egészségben sok esztendeig. Költ Szerencsen, 25. Martii, anno Domini 1605.

Nagyságodnak öröme szolgál
Bocskay István manu propria

¹⁰⁰ (*Radul, Radulj*) Radu Șerban havasalföldi vajda (?–1620; uralkodott 1602. augusztus 3. előtt – 1610 decembere, 1611 júniusa–decembere). ANEXA, 1956, 104–105/490–491; MUTAȘCU, 1978; CÂNDEA, 2003, 36–54.

¹⁰¹ Thaly közlésében itt is és a következő sorban is: zászlóját. THALY, 1874, 70.

¹⁰² Mihály vajda, Mihai Viteazul havasalföldi vajda (1593–1601), moldvai vajda (1600 májusa–szeptembere), Rudolf magyar király, császár erdélyi helytartója (1599 novembere – 1601 augusztusa között megszakításokkal). SZÁDECZKY 1893; ANEXA, 1956, 104/490; MIHAI VITEAZUL, 1982–1990; ȘTEFĂNESCU–MUREȘANU–TEOTEOI, 2001, 593–639.

¹⁰³ Dobronak vagy Lendvavásárhely („*Dobronik*”) (ma: Dobrovnik, SLO).

10.

Bocskay István, Magyarország és Erdély fejedelme Szúfi Szinán pasa vezírnek

Kassa, 1605. május 3.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 203v–205r.

(Kivonatol kiadása: HORVÁTH, 1862, 171.)

Litterae serenissimi regis Hungariae Stephani Bocskay ad vezirium Szofi Zinan¹⁰⁴ passam¹⁰⁵ potentissimi invictissimique imperatoris Turcarum Szultan Ahmedii datae.

Ez levél adassék az hatalmas császár Fényes Portáján az hatalmas császár helytartójának Szofi Szinán pasának, nekem vitéz úr barátomnak.

Tekintetes és nagyságos böcsületes úr, nekem jóakaró barátom! Isten az nagyságod dolgait szerencséltesse és egy napját ezerré tegye! Akarám ide való állapotunkat, mind magunknak és mind az ellenségnek, értésére adni az hatalmas győzhetetlen császárnak. Nagyságod is találám meg levelemmel, tudván, hogy őhatalmasságával együtt nagyságod is az mi előmenetelünknek jóakarattal erőljön. Megértheti azért nagyságod az őhatalmasságának és az fővezérnek írt levelünkéből, hogy már nemcsak fegyverünk után az őhatalmassága jó szerencséjére, hanem szabad akaratjokból való választásból és uraknak, ispánoknak, kapitányoknak, nemeseknek, vármegyéknek, mező- és kolcsos városnak választásokból egész Magyarországnak nagyobb részétől fejedelemmé tétettünk és választattunk, ki miatt¹⁰⁶ [?] ennekutána mind az egész magyar nemzettel együtt sokkal jobban és hasznosbban tudok őhatalmasságának szolgálni, és nagyobb bizodalommal ezek is ragaszkodhatnak az őhatalmassága kegyelmességéhez. Az ellenséget is Isten segítségével mind az Alsó-Magyarországból immár kihajtottam, megyen, az mint mehet, Pozsony¹⁰⁷ felé, de hadam mindenütt rajta vagyon és mindennap erősen ölik, vágják őket. Az mint ennekelőtt is megírtam, nemcsak szómmal, hanem cselekedetemmel bezonyítottam azt meg, hogy az őhatalmassága ellenségének ellensége és barátjának barátja vagyok, csak ne fogyatkozzon meg az ő hatalmassága nekem fogadott ígéretiben, kivel mindeddig hadaimot sok szép ajánlással, biztatással tartottam, de semmit nekik abban be nem teljesítettem. Mennyi számtalan sok sanyarúságot szönvedtenek ez elmúlt télen, az ruhátlanság és fizetlenség miatt, várak alatt és sáncokban¹⁰⁸ való heveréssel, ki az ellenség ellen való strázsaállással és csatázással most is minden nap, hol éhen, hol szomjon, testek szakadásával és vérek hullásával, sokan halálokkal is szolgálnak az

¹⁰⁴ (*Sofi Sinan, Sophi Zinan, Szofi Zinan, Szofi Szinán*) Szúfi Szinán pasa, korábban budai (1590–1592, 1595–1596), temesvári (1594–1595) és egri (1596–1598) pasa, isztambuli kajmakám, a nagyvezír helyettese. GÉVAY, 1841, 15; PAPP, 2014, 360.

¹⁰⁵ Utólag beszúrva: Sofi Sinan passam.

¹⁰⁶ „eniet”

¹⁰⁷ Pozsony/Pressburg, („*Poson*”) (ma: Bratislava, SK).

¹⁰⁸ Kihúzza: „várasban”.

őhatalmassága hűsége alatt, az Istennek büntető ostorától is félnünk kell, ha ezeknek jámbor szolgálotjokért háladatlanak leszünk. Hiszen olyan császárságához és világbíró fejedelemségéhez az illik, hogy minden ígéreti szentek és bizonyosoknak találtassanak, mert az német király¹⁰⁹ Erdélyt avval vonta volt el az hatalmas császár hűsége alól, hogy minden esztendőben hadakozásokra elegendő pénzt küld nekik, és az ő ígéretit szentnek és másolhatatlannak mondotta lenni. De én úgy hiszem, hogy az őhatalmassága ígéretében meg nem fogyotkoznak, csakhogy szívem fáj rajta, hogy ennyi ideig is halasztá őhatalmassága, mert hadamot immár az sok biztotással eluntam tartani, féltő is, hogy sokan kétségben ne essenek az őhatalmassága kegyelmességében. Nagyságodat azért kérem, ez dologban őhatalmasságánál törekedjék szíve szerint, mennél hamarébb lehet. Hadamnak, az mint fogadta is őhatalmassága, küldjen elegendő pénzt, hasznosabb helyre, meglátja őhatalmassága, hogy szintén most is jobb helyre pénzt nem küldhetne, mert valamit az tizenhárom esztendőben cselekedtenek, Isten segítségéből ez egy esztendőben sokkal többet igyekezem véghezvinni. Az hadakat is elsőben, az kit segítségül én mellém rendelték, azokat őhatalmassága éjjel-nappal¹¹⁰ siettetné, mert most is az kívántatnék, hogy mellettem volnának, az mikorra meg akarnék indulni. Annak utána az őhatalmassága derekas ereje is ne késnék, hanem idejében, hogy nem mint ennek előtte vala szokása volt, indulna meg, hogy az ennyire én is bátorságosbban mehetnék elő dolgamban, több dolgaimról is, az mellyekről megtaláltam őhatalmasságát. Nagyságodat kérem, mutassa atyafiúságos jóakarátját hozzám, mert én nagyságodat az Fényes Portán való dolgaimnak nagy gyámolának és segítőjének tartom lenni, kiért Isten életemet hosszobbtván, csak tudhassak miből, valamire elégséges lehetek, mindenben kedvesen hálálni meg igyekezem. Tartsa meg Isten nagyságodat jó egészségben. Datum ex libera civitate nostra Cassouiense, die 3. Maii anno 1605.

Nagyságodnak jóakaró barátja

Bocskay István Magyarországnak és Erdélynek fejedelme

Eiusdem formulae missae sint litterae ad thesaurarium Imperatoris Turcarum quarum superscriptio haec erat:

Ez levél adassék az hatalmas császár hadakozó tanácsának, az nagyságos Ahmed¹¹¹ pasának¹¹² az hatalmas császár főkincstartójának, nekem jó uramnak barátomnak.

Michael Káthay cancellarius manu propria

¹⁰⁹ Rudolf (1552–1612), II. Rudolf néven német-római császár (1576–1612), cseh király (1576–1611), illetve I. Rudolf néven magyar király (1576–1608). HANÁK–SZABÓ, 2021, I, 562–563.

¹¹⁰ „Egygel-nappal” – ezt a kifejezést később is így írja, a továbbiakban nem jelölöm.

¹¹¹ Kihúzza: effendinek.

¹¹² Ahmed pasa, a török szultán főkincstartója, valószínűleg Etmekcsizáde Ahmed pasával azonosítható, aki ebben az időszakban többször viselte a fődefferdári címet.

11.

Bocskay István, Magyarország és Erdély fejedelme Szúfi Szinán pasa vezírhez

Medgyes, 1605. szeptember 19.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 231r–235v.

(Kivonatos kiadása: HORVÁTH 1862, 171–172.)

Litterae serenissimi regis Hungariae Stephani (Bocskay) ad locumtenentem et vezirium Sofi Zinan passam datae per Sigismundum Hatvani¹¹³ allatae.

Az hatalmas győzhetetlen császár Fényes Portáján böcsületes, kedves gondviselőjének és helytartójának, Szofi Szinán pasának, nekem vitéz úr barátomnak.

Tekintetes és nagyságos böcsületes úr, nekem jóakaró barátom, Isten az nagyságod dolgát szerencséltesse, és egy napját ezerré tegye! Mióta az hatalmas győzhetetlen császárnak, az én kegyelmes uramnak hűsége alá adtam magamat, azóta az Fényes Portán nagyságodat tartottam oly igaz jóakarómnak, ki által őhatalmasságának minden dolgaimat bizonyosan értésére adjam, elhívén azt bizonynyal, hogy igazságomban sem utolsó, sem haszontalan gyámolom nem leszen nagyságod őhatalmasságánál.

Akarván azért most is minden állapotomat tudtára adni őhatalmasságának, nagyságodnak is hasonlóképpen írtam mindenekről, hogy megértvén mindenféle akadályos dolgainkat ide ki, mind énmagamnak, országimnak és az egész magyar nemzetségnek ügyekezek mindenben az őhatalmassága szívét velünk való jótételére hajtani, és menél hamarébb az őhatalmassága reánk való jó gondviselésével és kegyelmességével, örvendetes válasszal szívüket megvigasztalni.

Tudom, naponként sokaktól az én hasznosan való szolgálatom őhatalmasságának értésére adatik. Az német ellenségnek derék ereje Magyarországnak csak az felső széliben tartózkodhatott meg, az maga saját országiban is nagy sokat rablottak, égettek, pusztítottak. Ide hátra az mely örös várakban megmaradoztak, azokban némelyeket megvéttettem, az többit mindenütt éjjel-nappal vítatom. Hol apró csatákon, hol derekas harcokon, az mennyiszer Isten sok jó szerencsés diadalmakat engedett, számát meg nem írhatom, kiknek bizonyos jeleiért minap, hogy az vezér Nándorfehérvárra érkezék, akkor is szép zászlókat küldöttem vala őnagyságának.

Ez idő alatt Erdélyben hátam megé az német királynak itt benn maradt népei és szolgálói közül oly ellenségem támadott vala,¹¹⁴ kinek egyszer az szerencséje győzedelmesen szolgálván annyira kezdett vala hatalmazni, hogy ártalmasbbnak ismerem vala lenni

¹¹³ (*Hattuani, Hattvanni, Hatuani, Hatuanj, Hatvani*) Hatvany Zsigmond, hatvani, Székely Mózes követe Moldvába, többször Bocskay követe a törökökhöz, később Doboka vármegye főispánja. LÁZÁR, 1889, 142–143; HATVANY, 2015, 6, 8.

¹¹⁴ Rácz Györgyről és az ebesfalvi ütközetről (1605. május 18.) lehet szó. NAGY, 1961, 316–319.

ezt az utánam való ellenséget, hogysem mint az oda elő valót.¹¹⁵ És noha tudom, hogy az fővezér önagysága nem kevésbé nehezlette mostan ide be való jöveletemet, de bizonyos legyen abban őhatalmassága és nagyságotok is, sok ezer szablya támadott volna ezekből az országokból igen hamar, mind őhatalmassága és mindnyájunk ellen, ha én most igen hertelen magam személye szerént szép hadakkal reájok jövén, le nem szállítottam volna.

De legyen az szent Istennek hála, kit fizetésemmel, kit ígéretemmel, kit fegyveremmel, mindeneiket lecsendesítettem igen szépen, és az egész országot, egy váron kívül¹¹⁶ az őhatalmassága hűsége alá meghajtottam, ki mellett az egész országban minden rendektől, uraktól és kulcsos városoktól, az itt való Erdélyi Fejedelemségben székemben ülén, holott immár minden állapotokat jó móddal hagyván sokkal hasznosban és nagyobb bátorsággal ügykezekem oda elő az őhatalmassága ellenségi ellen szolgálni.

De ennyi sok féle és ennyi helyeken való sok szolgálatjokra hadaimat csak az őhatalmassága kegyelmességével biztattam, és az fővezér kijövetelit vártattam, ki mikorra Nándorfehérvárra kikerkezett volna, az mely szolgámat későbbben őhatalmasságához bocsátottam vala, vissza akarván önagyságától hozzám jönni, az Duna révire utána küldött és mind az őhatalmassága nekem küldett levelét és mind az nagyságodét erővel tőle elvetette és mindeddég is meg nem küldötte. Öt hónapja múlt immár, hogy őhatalmasságának levelét nem vöttem, sőt egynél többet ugyan soha sem láttam.

Annakutána egy néhány napok mulván az főkövetimet, Korláth Istvánt Mehmed kehájával ide bocsátatta, de sem az őhatalmassága kegyelmévől teljes ahdnáma¹¹⁷ levelet tőlek meg nem köldé, sem vitézimnek és hadaimnak fizetésére egy pénzt is azok által nem küldé, hanem annakutána más csausa, Tatár Cselebia¹¹⁸ által küldett ötezer aranyat, kivel mit érjek ennyi szükségemre, nagyságod bölcsen megítélheti. Sőt, hogy főkövetim teljességgel pusztá kézzel jutának hozzám, és az őhatalmassága ahdnáma levelét is meg nem hozák, sokan kétségben estenek, hogy őhatalmasságának, az én kegyelmes uramnak nem volna teljességgel való jókedve és jóakarata hozzám. Mert azt mondják, hogy a' mint én őhatalmasságához való igaz hűségemet sok szolgálattal megmutattam és bizonyítottam, azonképpen az őhatalmassága kegyelmességének is fejemen és minden vitézimen az egész világ előtt meg kellene bizonyosíttatni. Ki miatt az hosszú reménységet megunván, némelyik vitézim közül egy főkapitányom, Somogyi Mátyás¹¹⁹ nevű, látván az németnek gazdag fizetését, mind hadastól az ellenség mellé állott, mert azok egy holnapra lovasnak tíz forintot, gyalognak nyolcat adnak, kitől eleitől fogván minthogy igen félttem, az vezérnek számtalanszor megírtam, hogy semmi nagyobb ár-

¹¹⁵ Utólagosan felcserélt szórend, eredetileg: „valót elő”.

¹¹⁶ Déva vára.

¹¹⁷ Ahtnahme, ahdnáma (török): szerződéslevél, szultáni hitlevél. KARÁCSON, 1916, 433. Bocskay követinek az ahdnáma megszerzése érdekében kifejtett tevékenységére: PAPP, 2014, 107–115.

¹¹⁸ Tatár Cselebia/cselebi, ekkor a szultán csausa, később, 1614 októberében őt küldte Szkender pasa Lippa átvételére, de nem sokkal azután, Bethlen diplomáciai lépésének nyomán ki kellett onnan vonulnia, 1615-ben Ali pasa megfojtatta. SZILÁGYI, 1881, 9; EOE, VII, 244, 381.

¹¹⁹ Somogyi Mátyás a Csallóközben állomásozó magyar had kapitánya, 1605 augusztusában Habsburg-zsoldra állt át. CSONKA–SZAKÁLY, 1988, 200.

talmára minekünk és őhatalmasságának nem következhetik, mintha az mi magunk hadából kezd az ellenség szaporodni. És amit most kevésbé önagsága helyére állathat vala, félő, hogy sok kincssel és kárral sem állathatjuk helyére ennekutána, sőt ha nagyobb ártalmak kezdenek ennél következni is efféle halogatások miatt, nagyságod megemlékezzék róla, hogy őhatalmassága előtt kinek kell arról elegendő okot adni, mert én ezekből másra nem tudok fogni, hanem Isten után az őhatalmassága kegyelmességéhez és azután az kit őhatalmassága előttünk hagyott, az fővezérhez önagságához. De mindazonáltal minthogy mindeneket az fővezér önagsága Erdélyből való kimenetelre halasztott, addig csendesesen elvárok, valamit önagsága velem cselekedik, akkor osztán nagyságodnak voltaképpen és bizonyoson mindeneket értésére adok.

Most azért az német miatt hadaimnak állapotja így vagyon: látván az ellenség az fizetlenséget, az én vitézimnek hajlandóságát, oly bátorságot vőtt magának, hogy egyszermind háromfelől is megindult rájuk. Egyfelől Szakolcát,¹²⁰ tőlek elvett váramat több egy néhány várakkal együtt visszavőtte, másfelől Újvárnak,¹²¹ akit Rhédey Ferencel vítattam, annak segítségére indult, harmadfelől az Dunán túl való táborommal az ő táborát is szemben szállította és mindennap erős harcok esnek egymás közt.

De noha mindezek így történtenek lenni, és így vadnak, mindazonáltal én itt, Erdélyben, nem késem. Isten segítségéből szintén az mai napon indulok, és hadaimmal oda felsietek, az ő hatalmassága ellenségi ellen, holott valamire az nagy Isten dolgainkat vezérli, tudására adom nagyságodnak.

Akarom azt is, hogy az magam írásából értse nagyságod, melyet az fővezérnek is megírtam és netalán nagyságodnál is nyilván vagyon, hogy az német királynak az öcsce, Mátyás herceg¹²² énhozzám ennekelőtte két főkövetet küldött vala, Forgách Zsigmondot¹²³ és Pogrányi Benedeket,¹²⁴ kik visszamenvén tőlem bizonyos válasszal, most ismét ugyan azonoknak egyikét, Pogrányi Benedeket visszabocsátotta volt hozzám. Azon kéret engemet az herceg, hogy az hatalmas győzhetetlen császár között és az ő felséges bátyja, német császár között az békesség dolgát véghezvigyem, melyet az főve-

¹²⁰ Szakolca/Skalitz („Zakolcza”) (ma: Skalica, SK). A város császáriak általi visszafoglalására: NAGY, 1961, 259.

¹²¹ Érsekújvár/Neuhäus(e)l („Újvár”) (ma: Nové Zámky, SK). Érsekújvár többszöri ostrom utáni elfoglalása (1605. október 17-én) Homonnai Drugeth Bálint legnagyobb haditettének számított, megakadályozva így török kézre kerülését. VENÁSCH, 2007, 20–22.

¹²² Mátyás főherceg (1557–1619) I. Mátyás néven német-római császár (1612–1619), cseh király (1611–1619), II. Mátyás néven magyar király (1608–1609). 1605–1606-ban a Bocskayval folytatott békétárgyalások irányítója. BENDA, 1992, 283; HANÁK–SZABÓ, 2021, I, 558–560.

¹²³ (*Forgacz Sigmond*) Forgách Zsigmond, gimesi (1565–1621), magyar királyi tanácsos, Nógrád vármegye főispánja, szécsényi kapitány, királyi pohárnokmester, országbíró, tárnokmester, borsodi főispán, felső-magyarországi kerületi és kassai végvidéki kapitány, Szabolcs és Sáros vármegye főispánja, nádor és e minőségében Pest-Pilis-Solt vármegye főispánja, a Bocskayhoz küldött császári békebiztosok egyike. BENDA, 1992, 280; HANÁK–SZABÓ, 2021, I, 616–618.

¹²⁴ (*Pográny Benedek*) Pogrányi Benedek nemeskürti, felső-magyarországi főúr, bakabányai kapitány, korponai főkapitány, érsekújvári kapitány, dunáninneni kerületi és bányavidéki főkapitány, címzetes királyi tanácsos, a Bocskayhoz küldött császári követek egyike. MATUNÁK, 1901, 29–35; BENDA, 1972, 274, 297; BENDA, 1992, 284.

zérnek is értésére adtam, és őhatalmasságának és az Fényes Portának nagyságotokkal együtt mi leszen efelől való végezése, akarom érteni, hogy tudjam mihez tartani magamat, mert vagy békességre, vagy hadra kívántatik, kész és engedelmes szolgája vagyok őhatalmasságának. Én most az követnek csak ilyen választöttem, hogy az fővezér híre nélkül semmit nem cselekedem, most őnagyságától távol vagyok, hamar időn feljebb érkezem, és őnagyságával mindent egyenlő értelemből cselekedem.

Történt ilyen dolog is, hogy az lippai vitézim, kik énnekem kicsintől fogva nagy hűtösek voltak, és két hópénzemet felvötték, ítélvén azt, hogy hasznosban szolgálhatnak mezőben több vitézzel együtt őhatalmasságának, hívatám vala ki egy részét Lippából magam mellé, kin ők egymás között meghasonlottak, és némelyek az temesvári basának¹²⁵ ígéretinek híven, pénzzel és adománnyal arra vötték őket, hogy az kik énnekem hívek akartak lenni, azokat levágták, és az kik az adományon kaptanak, azok az basát az várban bebocsátották. Azzal nem elégedtek, hanem ott kerül egynéhány várakat, Aradot,¹²⁶ Varsócot¹²⁷ és Világos várát¹²⁸ elfoglalták. Miháldot¹²⁹ azonképpen, az ki Erdélynek régűl fogva való békességesen bírt tartománya volt. Ennek felette most is mindenféle nemzetből hadat és táborn tart ellenem és szintén úgy raboltatja, pusztítatja földeimet, mint mikor ellenségesség volt közöttünk, sőt még inkább, mert most az én hagyásom ellen senki nem mer eleikben állani. Csak most is Halmágy¹³⁰ nevű kastélyomra reá küldett, víttatta, de meg nem vehette, hanem az külső palánkját elégette, kiről az fővezérnek egynéhányszor írtam, most későbbben meglátom micsoda gondviselése leszen őnagyságának felőle.

Azért énnekem minthogy Isten után efféle dolgokból nincsen máshova hova folyamodnom és nincsen kinek panaszolkodnom, hanem csak az én kegyelmes uramnak őhatalmasságának és az Fényes Portájának, ahol az egy egyenes igazságnak ítélőszékét hiszem lenni. Nagyságotat felötte bizodalmasan és szeretettel kérem, hogy mind őhatalmasságának és az őhatalmassága körül való fővezéreknek efféle dolgokat adjon eleikben. Tudom őhatalmasságát és nagyságotokat az Úristen bölcs ítélettel szeretete, nemcsak jelenvalót, hanem jövődőt is gondol. Egy várnál, kettőnél és efféle aprólék kapdasásoknál nagyobbnak böcsüli az egész világon minden nemzetségek között kiterjedett hírét-nevét az Fényes Portának az igazságnak követésében. Mert mindaz boldog emlékezetű Szultán Mehmed császárnak¹³¹ az őhatalmassága szerelmes atyjának ahdnáme levele, mellyel Zsigmondnak¹³² Erdélyt minden határával, valamint akkor bírta,

¹²⁵ Haszán, Dzselaí/Deli Haszán temesvári pasa (1604–1606). PAPP, 2014, 352.

¹²⁶ Arad (ma: Arad, RO).

¹²⁷ Versec („Varsocz”) (ma: Вршац/Vršac, Werschetz, Vârșet, SRB).

¹²⁸ Világosvár („Vilagos vara”) (ma: Șiria, RO).

¹²⁹ Miháld („Mjhalđ”) (ma: Mehadia, RO).

¹³⁰ Nagyhalmágy („Halmágy”) (ma: Hălmagiu, RO).

¹³¹ III. Mehmed szultán (1595–1603).

¹³² Báthory Zsigmond (1572–1613) erdélyi fejedelem (1581–1597, megszakításokkal 1602-ig). OBORNI, 2002, 46–60. A Báthory Zsigmondnak III. Mehmed szultán által 1601. augusztus 11-én adott ahdnáméről lehet szó, bár annak magyar és latin fordításban fennmaradt szövegében nem szerepelnek az említett várak. KATONA, 1794, 40–45; ETA, II, 315–320; PAPP, 2003, 252–254.

Lippával, Araddal, Varsóccal és Világosvárral békességesen bírni megengedte, s mind pedig őhatalmassága, az mely ahdnámét¹³³ adott az erdélyieknek, kik ott benn voltak, azon határokkal adta az országot annak, valaki választott fejedelme leszen ez országnak, az mellyel Zsigmondnak adta volt az őhatalmassága szerelmes atyja. Ezek mind kezemben vadnak és Isten kegyelmességéből s az őhatalmassága jó engedelmeiből az országnak egyenlő akaratajából választott fejedelme vagyok, és az őhatalmassága hűtleiveléhez ragaszkodván könyörgök nagyságod által őhatalmasságának és az őhatalmassága Fényes Portájának, hogy igazságomban tartson meg. Efféle titkos praktikával elvitt végvárait adassa meg, kikben nékem hűtes és hópénzes fizetett szolgálím voltak és az Fényes Portáról bocsása bizonyos emberét, ki Erdély országát mindazokkal az határokkal, az mint Zsigmond fejedelemnek az őhatalmassága boldog emlékeztető atyja engedte volt, nekem is éppen bocsása és hagyja kezemben.

Mert avval nagyságodot semmi okot nem vethet, hogy azokban az várakban az boldog emlékeztető császároknak lelkeért imádkozó helyek lévén, amiatt nem akarná, hogy keresztyén kéznél maradjon. Mert annakelőtt is az mecsetek dolgára ugyan tekintet volt, de afelől akkori muftiak, kádiák¹³⁴ és hodzsák¹³⁵ és az ő hatalmassága boldog emlékeztető szerelmes atyja ugyan Erdélyhez engedtek volt, és hűtleivel keresztyén kéznél hatták volt, most is hiszem, ugyanazon igazságnak kell fennmaradni, kiről őhatalmasságától és az Fényes Portától, mennél hamarabb lehet, jó és kegyelmes választ várok.

Az temesvári basát is, miért hogy ennyi sok zűrzavarnak és háborúságoknak mind ő itt ez szomszédságban fő indítója és oka, nagyságodat kérem, legyen azon mindenképpen, hogy őhatalmassága vagy vigye el innét mellőlünk ez szomszédságból, vagy pedig efféle ártalmas cselekedetiért érdeme szerint büntesse meg. Mert megítélheti nagyságod mint szolgálhassak én oda fel, messze földekre nemzetségemmel együtt jó szűvvel őhatalmasságának, ha ide hátra ellenséget tart őhatalmassága és az fővezér mellettem, az ki mind egy és mind másképpen váraimat foglalja és földeimet rabolja, égeti, pusztítja, mely miatt most is, rész szerint hadaiban itthon kell hagynom, és nem vihetem oda fel velem az őhatalmassága szolgálatjára, hogy ellene az földet oltalmazza.

Végezre nyilván vagyon nagyságodnál, hogy eleitől fogván az muzulmán nemzetiségnek hadakozásának határozott ideje vagyon, és Szent Demeter nap¹³⁶ után hazájában szokott menni. Az németnek pedig legnagyobb mestersége az, hogy azon kevés időn magát sáncokkal és erős helyekkel megoltalmazza, és mihelyt az őhatalmassága derék erejének visszafordulását ismeri, mindenféle ép hadaival akkor indul reánk. Nagyságodat felőtte igen kérem, törekedjék őhatalmasságánál, parancsoljon mindjárt erősen az fővezérnek és az fő janicsár agának, hogy őnagyságok énreám viseljenek oly gondot, hogy az Szent Demeter nap után való hadakozásra elégségesse tegyenek, és az én kívánságom szerint, mind lovast, és mind gyalogat hagyjanak annyit mellettem, kivel az őha-

¹³³ Feltehetően arról az Erdélyből a Portára menekült főuraknak adott ahdnáméről van szó, mely korabeli magyar fordításban ismert. TMÁO, I, 43–45; PAPP, 2003, 258–259.

¹³⁴ „Kadý”, kádi: muszlim bíró. EMSzT, VI, 13.

¹³⁵ „Hoczýa”, hodzsá: muszlim pap, hitoktató. EMSzT, V, 210.

¹³⁶ Szent Demeter-nap, azaz október 26.

talmassága ellenségi ellen lehessen elégséges. Az mely kegyelmességét pedig őhatalmassága mind én magamhoz és mind vitézimhez mutatta, mind az kincs és egyéb dolgokból, azt is parancsolja meg őhatalmassága, ne tartsa meg tülem, nem is halogassa sokára kezemben való adását, hadd szolgálhassunk jobb szívvel mi is vitézinkkel együtt őhatalmasságának és az egész muzulmán nemzetségnek. Adja az Úristen, hallhasson minden jó híreket nagyságotok felőlünk és mi is erülhessünk az nagyságtok jó egészségének. Datum in civitate nostra Medgyes,¹³⁷ die 19. mensis Septembris, anno 1605.
Nagyságodnak jóakaró barátja mindenben
Bocskay István Magyarországnak és Erdélynek fejedelme manu propria

12.

Bocskay István, Magyarország és Erdély fejedelme Hizir pasa másodvezírnek

Medgyes, 1605. szeptember 19.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 236r–236v.

Litterae Serenissimi regis Hungariae Stephani Bocskay ad vesirium secundum Hiddir passam¹³⁸ datae.

Az hatalmas császárnak kedves gondviselejének, az Fényes Portán második vezérének az tekintetes és nagyságos Heder pasának etc. nekem mindenben jóakaró vitéz úr barátomnak.

Tekintetes és nagyságos pasa, nekem jóakaró vitéz úr barátom! Isten az nagyságod szerencsáját nevelje és egy napját ezerré tegye! Több jóakaró barátink között nagyságodat is az Fényes Portán nem utolsónak, sőt böcsületes jóakarónknak tartván, akarok szeretettel nagyságodat követünk által köszönteni és levelünkkel is meglátogatni. Kérven szeretettel és barátságosan nagyságodat, hogy az minemű szükséges és egynéhány féle dolgokról most az Fényes Portát megtaláltattuk, azokban nagyságod mutassa minden jóakarattal való törekedését hozzánk. Melyek minemű dolgok legyenek, minthogy nemcsak egyféle, nagyságod mind az őhatalmasságának az Fényes Portán való fővezérének és főmuftinak¹³⁹ íratott levelünkből megértheti, s mind penig szóval is az mi követünktől, Hatvani Zsigmondtól bizonyosan megtudhatja, kinek tanúsága is vagy on tőlünk, hogy nagyságodnak mindeneket bőségesen tudására adjon. Megértvén nagyságod azokat és minden bántásunkat, és azokban való igazságunkat megismervén, valamine-mű hasznos forgolódását és fáradságát mutassa nagyságod az mi dolgainkban. Felötte böcsületesen és kedvesen vesszük nagyságodtól, ha az mi követünk minden jót mondhat nagyságod felől minekünk. Kiért Isten életünket hosszabítván és nagyságoddal nagyobb szeretettel ismerkedvén, nem akarunk mi is háládatlannak, sem utolsó barátjá-

¹³⁷ Medgyes/Mediasch (ma: Mediaș, RO).

¹³⁸ (*Heder, Hiddir*) Hizir pasa másodvezír, 1604. december 10-től őt bízták meg az Al-Duna védelmével. AYCIBIN, 2007, 490.

¹³⁹ Ekkor Hadzsi Musztafa Szunullah efendi volt a főmufti, azaz sejhülszlám. İPŞIRLI, 2009, 530–532.

nak taláztatni nagyságodnak. Minthogy pedig az dolgok késedelmet nem szenvednek, nagyságod azon is ügykezzék, hogy mennél hamarébb minden örvendetes válasszal térhessen vissza az mi követünk az Fényes Portáról mihozzánk. Isten éltesse és tartsa jó egészségben sokáig nagyságodat. Datum ex civitate nostra Medgyes, die decima nona Septembris anno 1605.

Nagyságod mindenben jóakaró barátja

Bocskay István Magyarországnak és Erdélynek fejedelme manu propria

13.

Bocskay István, Magyarország és Erdély fejedelme Hizir pasa harmadvezírnek [!]

Sárospatak, 1605. október 23.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 237r–238r.

Litterae serenissimi regis Hungariae Stephani ad vesirium tertium etc. Hiddir passam datae per Stephanum Körössy¹⁴⁰ allatae.

Az hatalmas győzhetetlen császárnak kedves gondviselejének és Fényes Portáján levő vezérének, az tekintetes és nagyságos Heder pasának, nekem mindenben jóakaró vitéz úr barátomnak.

Tekintetes és nagyságos vitéz úr barátom, nekem jóakaróm, Isten az nagyságod jó szerencsáját mindenben kívánsága szerint nevelje és egy napját sok ezerré tegye!

Erdélyben kijöve, utamban találának elől az hatalmas győzhetetlen császár levelével, melyben parancsolja őhatalmassága, hogy az ide ki való állapotokat őhatalmasságának szüntelen értésére adjam. Kinek tartozásom szerint engedelmes lévén, megírtam levelemben, és követim által is értésére adtam bőségesen minden ide fel való állapotokat őhatalmasságának. Azmellét én egyszer nagyságodhoz kötelezett barátságomnak tisztí kívánta tőlem, hogy nagyságodnak is, úgymint az őhatalmassága Fényes Portáján nekem egy jóakarómnak, hogy szeretettel és barátságosan írt levelem által nagyságodnak minden dolgokat értésére adjak.

Erdélyben azért őhatalmassága jó szerencséjére minden ellenséget lecsendesítván és az mennyire lehetett, az két oláh országban is csendes állapotot hagyván, mennél jobb készüllettel lehetek az őhatalmassága szolgálatjára, én Isten segítségével szintén holnap indulok, hogy mulatozás nélkül az fővezérhez őnagyságához felmenvén szemben legyen őnagyságával. Legyen Istennek hála, az hatalmas győzhetetlen császár jó szerencséjére az fővezér őnagysága csuda serény forgolódásával és nagy vitézségével minden

¹⁴⁰ (*Keoreossi, Keoreossj, Körössj, Kőrösj, Kőrösj*) Körössy István, váradi, többszörös portai követ. BÍRÓ, 1921, 117–118.

embereknek reménsége és hitele kívöl az erős Esztergom várat megvötte.¹⁴¹ Ugyanakkor, csak közel az Dunán innét, az én hadaim is Érsekújvárat, Zólyomot¹⁴² és Nógrádot¹⁴³ megvöttek, ide alá is Husztot,¹⁴⁴ igen erős vár, az nagy Istennek áldásából egy héten akadtott kezemben.

Továbbá kegyelemmel teljes ahdnáme levelét az fővezér őnagysága énnekem megküldötte, tegnapi napon érkezék Mehmed efendi, az őnagysága főtezkeredzsiája¹⁴⁵ vele, melyet becsülettel és nagy öremmel vévén és őhatalmasságának legdrágább zálaga, maga keze írása és pöcséti alatt való hűti kezemben lévén, immár teljes bizodalommal vagyok az őhatalmassága kegyelmessége felől, nemcsak én magam, hanem az urakkal és az egész magyar nemzetséggel egyetemben. Istentül kívánom, hogy nekem is adjon erőt, adja, hogy mindenben az őhatalmassága felőlem való jó reménségének megfelelően, nevelhessem naponként az őhatalmassága kegyelmességét fejemen. Az fővezérrel őnagyságával szemben lévén, adja az Úristen, hogy az őhatalmassága jó szerencsájére és kegyelmes szárnyai alatt nekünk békességes megmaradásunkra minden jót végezvén, írassunk egyenlő értelemből őnagyságával mindenekről örvendetes híreket az ide ki való állapotokról, mind őhatalmasságának és mind nagyságodnak.

Ezenben szeretettel kérem nagyságodat, az minemű dolgai az őhatalmassága Fényes Portáján avagy mostan lennének, vagy ennek utána történnének, nagyságod mindenben mutassa igaz barátsággal való jóakarátját hozzám, az én követem mellett, melyet én is hálás néven venném nagyságodtól. Isten életemet hosszabbétván hasonló és nagyobb dolgokban is kedvesen meg ügyekezem szolgálni nagyságodnak. Tartsa meg Isten nagyságodat jó egészségben. Datum ex arce nostra Sárospatak, die 23. mensis Octobris anno Domini 1605.

Nagyságodnak mindenben jóakaró barátja

Bocskay István, Magyarországnak és Erdélynek fejedelme

¹⁴¹ Amikor Lala Mehmed nagyvezír 1605 júliusában elindult Nándorfehérvárról, céljai között volt Esztergom elfoglalása. Augusztus végén csapatai körülrzárták Esztergomot, lépései ellenkeztek a magyarok terveivel, de Homonnai hiába próbálta meg eltávolítani a vár alól, nem járt sikerrel. Visegrád elfoglalása után az oszmánok megkezdték Esztergom ostromát. Október 3-án a császári katonaság feladta Esztergomot az oszmánoknak. NAGY, 1961, 258, 261–262, 266.

¹⁴² Zólyom/Altsohl (ma: Zvolen, SK).

¹⁴³ Nógrád (HU).

¹⁴⁴ 1605 őszén Bocskay hadai jelentős sikereket értek el az északi országrészben. Még április első felében Rhédey lovasai elfoglalták Zólyom városát és körülrzárták a várat. Augusztus elején megkezdődött az ostrom, majd szeptember végén hódolt meg Zólyom. Október első felében Nógrád vára került Bocskay kezére, október 15-én pedig Huszt várat adták fel a császáriak. NAGY, 1961, 218, 258, 265, 268. (Huszt-ra vonatkozóan bővebben lásd a 85. lábjegyzetet.)

¹⁴⁵ (*Uzan Mehmedet*) Uzun Mehmed efendi, főtezkeredzsi (főtezkereczy, főtezkeredzsi, a kancelláriai írnokok főnöke). CSOKA–SZAKÁLY, 1988, 197; Papp Sándor Mehmed kehájával azonosítja. PAPP, 2014, 356. A 14. sz. levélből az következik, hogy két különböző személyről van szó.

14.

Bocskay István, Magyarország és Erdély fejedelme I. Ahmed szultánnak

Sárospatak, 1605. október 23.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 238v–242v.

Litterae serenissimi regis Hungariae,¹⁴⁶ Stephani ad potentissimum invictissimumque imperatorem szultan Ahmedum datae

Az hatalmas győzhetetlen császárnak, Isten kegyelmességéből és földön minden urak, fejedelmek és királyok felett való hatalmasságának, első szultán Ahmednek etc., nekem mindenben kegyelmes uramnak.

Hatalmas, győzhetetlen császár, nekem kegyelmes uram! Istentől hatalmasságodnak minden kedves áldásokat, birodalmának terjedését és az földön hosszú boldog életét kívánom!

Erdélyből kijövén, utamban adák meg kegyelmes uram az hatalmasságod nekem írt kegyelemmel és jóakarattal teljes levelét, kit az fővezér őnagysága küldött meg nekem Esztergom alól, melyből ismerem, sőt ugyan megtapasztalom hatalmasságodnak reám nagy jó kedvvel és kész kegyelmességgel való vigyázását és gondviselését. Kin szívem szerint örülvén előszer Istennek adok hálákat érötte, annak utána hatalmasságodtól bőcsületes és minden üdőben róla megemlékező háladatossággal veszem, s meg is igyekezem alázatosan szolgálni hatalmasságodnak mint kegyelmes uramnak.

Értem azért ez leveléből, hogy hatalmasságod az ide ki való állapotokat szüntelen és voltaképpen akarta volna eddég is érteni, ennek utána is parancsolja, hogy mindeneket értésére adjunk, mely dolgot én igen szükségesnek tudván lenni, ennek előtte is gyakor postáim által megírtam volna mindeneket az hatalmasságod Fényes Portájára.

De minthogy minden országának, végvárainak és hadainak fő, hű gondviselője és fővezére, az tekintetes és nagyságos Mehmed pasa, teljes hatalommal és méltósággal érkezett ki az hatalmasságod Fényes Portájáról, elégnek ítéltém minden héten vagy három napon, mind kicsin és nagy dolgaim valamiben forgottanak ha őnagyságának bizonyos tudására adtam.

Mostan penig Erdélyben jártomban őnagysága közelebb lévén hadaimhoz, az végvárak felé, csaknem szemeivel látta ő maga is minden itt való forgolódásokat, de szintén olyan bizonyoson értette minden állapotjokat, mint szintén ő magok. Holott minden csatákról és ütkezetekről dobokot, zászlókat és nyert rabokat elébb vittek vitézim őnagyságának, hogysem-mint énnekem. Melyeket úgy hiszek, minthogy az igazság is azt kívánja, hogy hatalmasságodnak mint örvendetes híreket, értésére adott.

Mindazonáltal ez üdők alatt távulb lévén Erdélyben valamennyire őnagyságától, minthogy oly nagy dolgok is történtenek, kiket magam levelem és emberem által szük-

¹⁴⁶ Betoldva: Hungariae.

ségesnek ismertem tudtára adnom hatalmasságodnak, tudniillik, hogy az Úristen az hatalmasságod jószerencséjére Erdélyben minden ellenséget lecsendesítvén, azt az országot az hatalmasságod hűsége alá hajtottam, melyben csak olyan hamar is ide hátunk megé oly ártalmas ellenségünk támadott vala, hogy ha igen hirtelen annak leszállítására reá nem érkeztem volna, sokkal ártalmasb lőtt volna az oda elő való ellenséginknél.

De ezeknek leszállításával minden eddig való dolgainknak valamiben az hatalmasságod jószerencséjére előmentünk és ennek utána is, valamire mehetnénk, mindeneknek evvel az erdélyi utammal vetettem jó fundamentumot.

Azonban pedig, hogy az német király is kétszer is talált meg az békesség felől, melyet az fővezérnek mindjárt postán értésére adtam, és hogy arról való választélt mindenképpen az fővezérrel öngyűsége való szembeállításra halasztottam, mindezeket szükségesnek ítélvén tudtára adnom hatalmasságodnak, Erdélyből amely nap kiindultam, ugyanazon napon írtam mindent bizonyosan hatalmasságodnak akkorban való állapotunk felől. Ezek mellett hol mi bántásim törtintenek az üdő alatt, mind énnekem és az egész magyar nemzetségnek, alázatos könyörgésem által találtam meg hatalmasságodat, kikre minthogy eddig válaszom nem érkezett, mindenekben kegyelmes választ várok hatalmasságodtól mint kegyelmes uramtól.

Mostan pedig értvén újólag az hatalmasságod parancsolatját, akarám állapotunkat voltaképpen értésére adni hatalmasságodnak. Én Erdélyben és az két oláh országban valamennyire módomban engedtettem az dologban, csendes állapotot szerezvén, éjjeli és nappali szorgalmatossággal sietek, mennél jobb készüllettel lehet, az hatalmasságod szolgálatjára. Ali pasát,¹⁴⁷ ki Magyarországra szerdárul rendeltetett, magunk előtt felbocsájtottuk, magam is az Tiszán már átköltöztem, az magyarországi és erdélyi hadaim mind talpokon állván, ki általjött az Tiszán, ki pedig jövő útában vagyon.

Ezen utamban érkezett vala előmben harmadik követe is az német császárnak, mely most is csak azon kért Mátyás herceg, az német király öccse, szavával, hogy az békességet hatalmasságoddal véghezvigyem, kire én most is egy szóval csak az vezérrel való szembeállításra halasztottam, akkor egyenlő értelemből valamit végezünk, értésére adjuk hatalmasságodnak. Ez üdő alatt az fővezér öngyűsége Esztergomnak erős várát és mellette Visegrádot¹⁴⁸ is csoda serény és vitézül való forgolódásával, minden embereknek remínsége és hite kívül, az hatalmasságod jószerencséjére, megvötte. Az én hadaim is pedig ugyancsak ott közel ellenében Érsekújvárat, Zólyomot és Nógrádot megvöttek, kinek az ketteit, Újvárat és Zólyomot az egész nyáran mind víttattam, az szent Istennek legyen hála, most akadott kezemben. Ide alá is egy igen erős várát, Husztot két eszten-dőtől fogván víttattam, az Úristen most adta kezemben. Mind is egy hét alatt törtínt megvételek, minthogy egyszersmind víttattam őket, mind az négy erős váraknak, kik-

¹⁴⁷ A hadjárat szerdárja a nagyvezír, Lala Mehmed pasa volt. Ali pasa talán Kádizáde Ali budai pasával azonosítható, aki özüi (szilisztrai) pasaként érkezett a hadjáratra, de október elején budai pasának nevezték ki. GÉVAY 1841, 22; PAPP, 2014, 223–224.

¹⁴⁸ Visegrád (HU). 1605. augusztus elején hosszabb ostrom után a Visegrádon lévő vallonok, a nagyvezír közeledtének hírére átadták a várat a törököknek. NAGY, 1961, 258. A kérdésre bővebben: IVÁN, 2004, 92.

nek az kettei akármely országos hadnak egy időn elegendendő gondot adhatna. De az hatalmasságod jó szerencséjére, Isten kegyelmességéből nem kevés fáradtsággal és munkával kezemben akadtanak. Adja az Úristen, hogy ennekutána hatalmasságodnak ennél is öröndetesb híreket írassunk. Az Dunán túl való hadaimat pedig két rendben is az Úristen szép szerencsével látogatta, jó csoport hadait vágták le mindenszer az németeknek, és most is Bécsen¹⁴⁹ felül vadnak rablani az tatár vitézekkel együtt.

Továbbá írhatom azt is hatalmasságodnak, hogy az fővezér őnagysága az hatalmasságod kegyelemmel teljes ahdnáme levelét énnekem megküldötte. Tegnap napon érkezék Mehmed efendi, az őnagysága főtezkeredzsiája vele, Mehmed kehájával és az én követemmel, Korláth Istvánnal együtt, melyet én nagy örömmel és böcsülettel vevén, Istennek hálakot adtam rajta, és hatalmasságodnak hosszú életet, békességes, boldog országlást kívántam érte, hogy énnekem hatalmasságodnak legdrágább zálaga, maga keze írása és pecséti alatt való hűti kezemben kelhetett. Teljes bizodalommal lévén, hogy ennek utána hatalmasságod énnekem és az magyar nemzetségnek mindenekben ez levelében tött fogadása szerint, kedvem szerint való kegyelmes uram leszen. Én is Istennek könyörgök, tegyen elégségessé arra, hogy az hatalmasságod fölőlem való jó reménséginek ne csak megfelelhessek, hanem azt naponkint öregbítvén, öregbüljön az hatalmasságod kegyelmessége is fejemen.

Int engemet és siettet az vezér őnagysága az felmenetelre, és őnagyságával való szembe lételre, melyre ennekölött is szorgalmatos szándékunk lévén, minden igyekezetünkkel azon voltunk, csakhogy nem tagadhatjuk, törtíntenek oly dolgok, melyekből az gyenge elméjű embereknek sokféle gondolkodások és vélekedések is voltak, és nagy dolgok vontatódásban voltak miatta. De mostan kezünkben lévén immár az hatalmasságod ahdnáme levele, és egyéb dolgokból is bízván az hatalmasságod kegyelmessége után az vezérnek őnagyságának hozzánk való tökéletes, igaz, jó akaratahoz, nem késem semmit is. Amint megírtam s ígírtém őnagyságának is, felmegyek és sietek, mennél hamarébb lehet, és Isten segítségével holnap napon megindulván, minden mulatozás nélkül azon leszek, hogy őnagyságával szemben lehessek, holott minden reménségem az, minthogy immár, az ki mindazoknál drágább, az hatalmasságod ahdnáme levelét kezemben küldötte. Oda feljutván, az hatalmasságotok rendeltetett mindenféle kegyelmességét is, kiket eddég meg nem adhatott, kezemben adja. Adja az Úristen, hogy szemben lévén őnagyságával az hatalmasságod jó szerencséjére és kegyelmes szárnyai alatt nekünk is megmaradásunkra minden jót végezhesünk.

Végezetre azelőtt való levelemben is írtam hatalmasságodnak az németnek hadakozásának módja felől, hogy valameddig az hatalmasságod győzhetetlen erejét itt künn érzi, mindaddég erős hegyek, vizek, várok és árkok között meg szokta hadait őrezni, mihelyt pedig annak elmenetelit érzi, minden mérgét akkor igyekezik megmutatni. Könyörgöttem azért akkor is, most is, hasonlóképpen könyörgök hatalmasságodnak mint

¹⁴⁹ Bécs/Wien (A). Az 1605. szeptember végi szombathelyi győzelem után, miután Felső- és Alsó-Magyarország néhány helység kivételével Bocskay katonáinak kezén volt, október közepén Némethy Gergely hajdú török és tatár csapatokkal együtt „Bécsországba” mentek portyázni. NAGY, 1961, 297; DOMINKOVITS, 2006, 15, 20, 140, 142, 155, térképek: 14, 24, 25.

kegyelmes uramnak, méltóztassék parancsolni ide ki, mind az fővezérnek őnagyságának és az janicsár agának, az tatár kán fiának¹⁵⁰ és az végekbeli pasának, bégeknek, Budában, Egerben, Kanizsában,¹⁵¹ Esztergomban és Temesvárbán. Legyenek oly gondviseléssel az én segítségemre és az magyar nemzetségnek oltalmazására, hogy Szent Demeter napja után is hagyjanak oly módjával és legyenek rám oly gondviseléssel és vigyázással, hogy valamikor és valamiben kívántatik, az hatalmasságod szolgálatjára okvetetlen segítségünkre mellénk jöjjenek, és azoknak iratott parancsolatokat ugyan-ezen követem által hatalmasságod küldje én kezemben. Mely hatalmasságod reánk való kegyelmes gondviselését és oltalmazását teljes életünkben igaz hűséggel és nagy alázattal meg igyekezzük szolgálni hatalmasságodnak mint kegyelmes urunknak.

Tartsa meg az Úristen sok esztendeig békességes boldog országlásban hatalmasságodat. Datum ex arce nostra Sárospatak, die 23. Octobris anno Domini 1605. Hatalmasságodnak mindenkor és mindenben alázatos szolgája és híve Bocskay István Magyarországnak és Erdélynek fejedelme manu propria

15.

Bocskay István, a „magyaroknak királya” Lala Mehmed pasa nagyvezírnek

Kassa, 1606. március 31.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 242v–245r.

Litterae Serenissimi regis Hungariae Stephani ad illustrissimum vesirium Mehemmet passam datae per Stephanum Körössy allatae.¹⁵²

Az hatalmas győzhetetlen császárnak fővezérének minden országinak és hadainak gondviselő fő szerdárának, az tekintetes és nagyságos Mehmed pasának, etc. Nekem mindenben jóakaró uramnak etc.

Tekintetes és nagyságos pasa, nekem minden/ben/ jóakaró uram! Isten az nagyságod jó igyekezetit szerencsésítse és áldja meg, és egy napját sok ezerré tegye!

Tudom, nagyságodnak innét, az őhatalmassága végeiből minden állapotokat szüntelen az pasák őnagyságok értésére adnák, kiváltképpen az budai¹⁵³ Ali pasa atyámfia, ki-vel minden szükséges dolgokban egymást értjük és az mint őnagysága énnekem, én is viszonttag őnagyságának mindeneket egymásnak tudására adjuk. Kihez képest semmi oly szükséges dolog előmben nem adatott, kiről az nagyságodnak Nándorfehérvárról való elmeneteli után bizonyost írhattam volna. Most is csak azont írhatom nagyságodnak, az mit ennek előtte írtam és mondtam, hogy én egyenesen és egyáltalában nagy-

¹⁵⁰ Toktamis mirza, Gázi Giráj tatár kán fia.

¹⁵¹ Kanizsa (HU).

¹⁵² Utólag beírva: per Stephanum Körössy allatae.

¹⁵³ Buda (HU).

ságoddal az pesti mezőn való végezésemhez¹⁵⁴ tartottam és tartom magamot. Az idő eddig idefelé csak vontatózásban volt, főkövetim onnan feljül Illyésházy István¹⁵⁵ és Horváth Péter¹⁵⁶ megérkeztenek, minemű válaszokat hoztanak az némettől, nagy akadályokat látunk benne, ki miatt az egész országban minden rendeket, sőt Erdély országának főkövetit is ide hívtuk és várjuk Kassára, ennek utána 16 napra. Az németeknek minemű méltatlan kívánságok legyen pedig mitőlünk, és az egész magyar nemzetségtől, az főkövetek által, kiket mindjárt ezen meghitt szolgálom után megindítok, nyilván és bőségesen értésére adjuk az Fényes Portának és nagyságodnak. Most ez követem, Körössy István által csak akarom tudtára adni, hogy más főkövetim ezen kívül, kiket őhatalmasságához oda beküldék, és nagyságodhoz, szintén indulófélben vadnak és ezután mindjárt menten mennek, csak könnyűszerrel, az mint ennekelőtte való levelemben megírtam vala, hogy sok pompával és az mint az őhatalmassága Fényes Portájának méltósága kívánná, most nem küldhetek, mindazáltal nevezetes emberek lesznek, kik ilyen országos gondokat és dolgokat jó módjával tudjanak forgatni őhatalmassága és nagyságtok előtt. Azok által voltaképpen tudtára adok őhatalmasságának és nagyságodnak minden dolgokat, sőt oly tanóságul lesznek, hogy mind egész Magyarország, az német állapata miben kellessék maradni és tartani. Az jövőendő nyárra és esztendőre arról minden bizonyost végezhesse az őhatalmassága Fényes Portájával, hogy ahhoz képest tudhassa magát tartani az őhatalmassága ereje, ide ki az végvárokból lakó pasái, beglerbégi és fő vitézi, annak felette az Fényes Porta is.

Továbbá ugyanezen levelem vivő szolgálom és meghitt emberemet rendeltem, hogy az Fényes Portán ez esztendőben kehájám legyen¹⁵⁷ és mikor az főkövetek kijőnek is, ott helyben maradjon, ki által az ide ki történendő dolgokat az Fényes Portán forgassák, és minden dolgokra vigyáztassanak. Nagyságodat mint igaz meghitt jóakaró böcsületes uramat barátomat felette szeretettel kérem, mutassa meg ebben hozzám igaz jóakaróját, hogy ezt hagyja oly módjával helyben és ajánlja úgy az ott való vezér pasának, s mind

¹⁵⁴ 1605. november 11-én a Pest melletti Rákospuszta Lala Mehmed nagyvezír fogadta Bocskayt, valamint kíséretét, és az oszmán uralkodó nevében a szultáni kincstárból származó, felújított régi koronát nyújtott át neki. A történeteket leginkább a fejedelem udvari történétírója, Bocskai János leírása nyomán ismerjük, szerinte Bocskai a koronát csak ajándékként és nem felségjelvényként fogadta el. Az események ilyen bemutatása inkább ügyes politikai-stratégiai lépésnek tekinthető, a történet, Bocskai szimbolikus tette csupán eszköz volt a „szerencsi kiáltvány” politikai üzenetének megerősítéséhez. CSONKA-SZAKÁLY, 1988; TESZELSZKY, 2006; PAPP, 2014, 224–237; ÁGOSTON, 2022, 223.

¹⁵⁵ (*Illyesházy István*) Illésházy István, illésházai (1541–1609) alsó-magyarországi, a köznemességből a bárósáig emelkedő nagybirtokos főúr, Pozsony vármegye alispánja, a Magyar Kamara tanácsosa, Liptó vármegyei ispán, királyi udvarmester, magyar tanácsos, Bocskai első tanácsosa és béketárgyalási megbízottja, 1608-tól az ország nádora. KÁROLYI, 1883, 17–26; BENDA, 1992, 281; PÉTER, 2008; PÁLFFY, 2009, 862–866.

¹⁵⁶ Mladosevith Horváth Péter (*Mladosevits, Mladosevith, Mladosevith*) deák (†1612/1613), Abaúj megyei köznemes, szendrői udvarbíró, Bocskai tanácsosa, követe Mátyás főherceghez. 1605–1606-ban Bocskai egyik megbízottja a bécsi béketárgyalásokon, 1608-tól Abaúj vármegye követe több országgyűlésen, illetve Abaúj vármegye esküdt ülnöke haláláig. CSONKA-SZAKÁLY, 1988, 197; BENDA, 1992, 281; PAPP, 2014, 352; HANÁK-SZABÓ, 2021, I, 415–416.

¹⁵⁷ Feltehetően váradi Körössy István többszörös portai követtről van szó. BÍRÓ, 1921, 117–118.

őhatalmasságának, hogy ha valamiben az én dolgaimek és az magyar nemzetség dolgait ott ennekutána forgatni kell, szavának hitele legyen és az mi tekintetünkért fogantja is. Az ahdnámé tartása szerint pedig ott való mulatásában és táplálásában fogyatkozása, tudom, nem leszen, melyet én csak az nagyságod hozzám való igaz jóakarattjára támasztok. Császárnak őhatalmasságának az én kegyelmes uramnak is írtam általa egy levelet, melyben az Uzun Mehmed efendi által őhatalmasságától nekem küldetett maga drága viselő szabljáját és szép köntesét böcsületesen és hálaadóképpen megköszentem, teljes életemben egy igaz hűséggel akarok szolgálni őhatalmasságának ilyen hozzám megmutatott kegyelmes jóakarattjéért, meg akarván azt bizonyítani mindenkor, hogy az őhatalmassága velem való kegyelmes jótéteményére méltónak találtassam és nem haszontalan, hanem igen hasznos szolgáljának ösmerhessen engemet, az egész magyar nemzetséggel egyetemben és olyaknak, kiket sem jó, sem gonosz szerencse soha őhatalmasságától el nem szakaszt. Őhatalmassága is nekünk ígért kegyelmességét, hogy nemcsak meg nem vonssa tőlünk, hanem inkább naponként igyekezik azt rajtunk nevelni és öregbíteni, elhittük azt magunkban bizonyos reménységgel.

Az nagyságoddal való szemben létben az koronának több drága ajándékokkal együtt megadása felől most őhatalmasságának nem írtam, hanem az főkövetim által írok arról bőségesen és minden akkori, nagyságod által megmutatott kegyelmességét őhatalmasságának azok által alázatosan és nagy háladatossággal megköszönnöm.

Több szükséges és nagy dolgokról, kik mind egész Magyarország és körül való több szomszéd országok állapotját illetik, mind akkor az főkövetim által találom meg őhatalmasságát, nagyságodat és az egész Fényes Portát, kiért kívánom hogy ez kecsin [!] ideig valamely dolgok elmúlhatók lesznek, legyenek haladékbán, mikor az derék dolgokat őhatalmassága és nagyságod voltaképpen megértheti, akkor végezhet bizonyosban mindenekről. Végezetre új hírt most nagyságodnak egyebet nem írhatok, hanem, hogy Tokaj várát¹⁵⁸ Isten az őhatalmassága jó szerencsájére kezemben adta, kit tavaly Basta György néppel, éléssel ellenem megsegítette vala, ma két hete, hogy az én vitézim benne vadnak. Adja Isten az őhatalmassága jó szerencsájére, hogy az több örös végházak is, kikben nem jóakaróink vadnak, kezünkben akadjanak, és minden ellenségünkön kívánságunk szerint való győzedelmünk lehessen. Az mennyire mostan az ide ki való állapotokat ismerem, az németnek szándékát is iminnét-amonnet értögetöm. Az nagyságoddal való végezésemre is jól reá emlékezőm, szükségesnek ismerem idejünkörán, hogy nagyságod az őhatalmassága birodalmában minden rendeknek meghirdettesse és megparancsolja, mind ide ki az végekben és mind egyéb helyeken, hogy idejünkörán szablját köszörüljenek, hadhoz készüljenek, sőt nem ártana az nagyságod megindulása előtt is valami rész szerint való kész hadat Lándorfejtérvár felé kibocsájtani, hogy az az nagyságod kijöveteli előtt is érkeznek el mindjártást jókorra, az őhatalmassága szolgálattjára

¹⁵⁸ Tokaj várát Bocskay hadai már 1604. november elején körülzárták, de Basta 1605. február elején felmentette az ostromzár alól, ellátta őket élelemmel, megerősítette az őrséget. Távozása után később ismét ostromzár alá került az erősség és végül 1606. március 22-én hagyta el a császári őrség a várat. NAGY, 1961, 88, 359–360.

valahol az szükség kívánná. Tartsa meg az Úristen nagyságod sokáig jó egészségben.
Datum ex libera civitate nostra Cassoviensi, die 31. Martii anno Domini 1606.
Nagyságodnak mindenben jóakaró barátja és szeretettel szolgál,
István, magyaroknak királya

16.

Bocskay István, a „magyaroknak királya” Dervis pasa tengernagynak/kapudánnak

Kassa, 1606. március 31.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 245v–247v.

Litterae serenissimi regis Hungariae Stephani ad capitaneum generalem totius maris Dervis passam¹⁵⁹ datae.

Az hatalmas győzhetetlen császárnak kedves gondviselőjének, és tengeren pedig minden vízi erejének főkapitányának az tekintetes és nagyságos Dervis pasának etc. nekem mindenben jóakaró vitéz úr barátomnak.

Tekintetes és nagyságos pasa, nekem mindenben jóakaró vitéz úr barátom, Isten az nagyságod szerencsáját jó igyekezetében kívánsága szerint nevelje, és egy napját sok ezerré tegye!

Mindenkor nagy szeretettel és becsülettel veszem az nagyságod levelét és azokat mennél gyakrabban látom, annyszor nagyságodnak hozzám való tökéletes, igaz jóakaróját tapasztalom. Ez mostani írását is pedig, melyet ezen levelem vivő szolgám által nagyságod küldött vala, felette kedvesen vöttem, ismerem abból igen nyilván az nagyságod hozzám tiszta szülből való barátságát is, de mintegy tükörből általlátom az őhatalmassága rajtam kiváltképpen jóindulattal és nagy böcsülettel való kegyelmességét, melyben minthogy semmi kétségem nincsen, csak Isten őhatalmasságának ez földön adjon hosszú életet és boldog sok napokat esztendőnkint. Ha mi eddig abban hátramaradt volna: tudom, hogy az én szolgálatomnak is sem helye, sem ideje, úgy el nem fogyott, hogy az őhatalmasságához, az én megígírt hűségem szerint ennek utána is sokképpen és sok haszonnal meg nem mutathatnám. Azonképpen az őhatalmassága kegyelmessége is, tudom, el nem fogy, és az nem csak egy napra és egy üdőre való, hogy én hozzám mindenkor érdemem szerint, sőt reménségem felett is meg nem mutathatná.

Melyről énnekem nagy bizodalمام adatván az nagyságod írásából, minthogy az én velem való jótételnek megmutatásában őhatalmassága egyszer oly fundamentumot vetett és olyképpen kezdte azt megmutatni, hogy az egész világon annak nagy hírneve immár kiterjedvén, szükségesképpen kívántatik, hogy az én dolgaimnak elő-

¹⁵⁹ Bosnyák Dervis Mehmed pasa tengernagy/kapudán (1605–1606). KARÁCSON, 1916, 436.

vitelére és napról napra való segítségére az őhatalmassága fényes méltóságától oly kiváltképpen való kegyelmes gondviselés legyen, az mint illik olyan világbíró hatalmas győzhetetlen császárságához, hogy az mi jól kezdetett, az dícsírelesen is véghez vitesék. Melyben csak én is meg ne fogyatkozzam, kit kétség nélkül el is hittem, hogy meg nem fogyatkozom. Én is nagyságod előtt magamra vállalom és veszem azt, hogy ez egész világon minden fejedelmeknek, valakik az őhatalmassága kegyelmes szárnyai alá hajtották fejeket, azoknak az tökéletes hűségben és hasznos szolgálatban én leszek tükörök és jó példaadójak, kit sem jó, sem gonosz szerencséje az őhatalmassága hűsége mellől el nem szakaszt, hanem minden időben igen hasznos szolgájának tapasztal engemet őhatalmassága.

Sőt, valamennyi hitelemet, böcsületemet, és tekintetemet őhatalmassága előtt megtapasztalhatom, én is teljes tehetséggemmel azon igyekezem, hogy őhatalmasságának minden hozzám való kegyelmességére méltónak találtassam, és felőlem mind őhatalmassága és az egész muzulmán nemzetségnek jó reménységeknek megfeleljek.

Ezeket azért nagyságod énfelőlem ezképpen minden kétség nélkül elhívén, kérem szeretettel nagyságod, tartson engemet minden időbeli, igaz, jóakaró barátjának, és ha miben az Fényes Portán vagy őhatalmassága előtt az én dolgaimnak véghezvitelében segítsége kívántatik, mutassa mindenkiben jóakaróját. Ez levélvivő meghitt szolgámat¹⁶⁰ pedig ajánlom az nagyságod szeretettel való barátsága alá, kit oly tanúsággal küldöttem most főkövetim előtt előljáróban, hogy azoknak mindjárt utána megindulások és bemeneteleket értésére adja őhatalmasságának és az Fényes Portájának. És mikor azok onnat minden kegyelmes válasszal visszatérnek és kijönek is, ez ott bent maradjon ez esztendőben az Fényes Portán kapikehájának. Felette szeretettel kérem nagyságodat, hogy az én tekintetemért mutassa oly jóakaróját hozzája, hogy az én dolgaimban azmelyekről mitőlünk tanúsága legyen, szavának ott hitele és fogonhatja lévén hasznosan tudhasson énnekem ott szolgálni és az egész magyar nemzetségnek.

Az miről engemet nagyságod intett levelében, hogy az ide ki való embereknek külön-különbféle szavoknak helyt és hitelt ne adjak, hanem az őhatalmassága kegyelmességében bizonyos legyek, én abban semmit is nem kételkedem, mert az üdők és eleitől fogván való látásim-hallásim engemet immár abból megtanítottanak. Mindazonáltal az is igen kívántatik, hogy afféle emberek, kik okai lennének afféle akadályokra, őhatalmasságától és az Fényes Portától, mikor az szükség mutatja, megzaboláztassanak, hogy az közönséges jó örökös képpen bántódás nélkül állhasson közöttünk.

Új hírt nagyságodnak egyebet nem írhatok, hanem az őhatalmassága jó szerencséjére az németnek most is egy erős vára, Tokaj nevű, Isten kegyelmességéből kezemben akadott, kit tavalyi esztendőben Basta György ellenem néppel és éléssel megsegített vala, ma két hete hogy az én vitézim beleszállottanak. Adja az Úristen, hogy az mi gonoszakaróinknak több vég örös házai is az őhatalmassága jó szerencséjére kezünkben akadjanak, és ellenségünkön mindenkor kívánságunk szerint való győzedelmünk le-

¹⁶⁰ Feltehetően váradi Körössy István többszörös portai követről van szó. BÍRÓ, 1921, 117–118.

hessen. Tartsa meg az Úristen nagyságot sokáig jó egészségben. Datum ex libera civitate nostra Cassoviensi, die 31. Martii anno Domini 1606.

Nagyságodnak mindenben igaz jóakaró barátja,
István, magyaroknak királya

17.

Bocskay István, a „magyaroknak királya” I. Ahmed szultán főmuftijának

Kassa, 1606. március 31.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 249r–250v.

Litterae serenissimi regis Hungariae Stephani ad sacrarum legum peritissimum ac generalem supremum mufti in aula Sultani Ahmedi¹⁶¹ existentis datae.

Az hatalmas győzhetetlen császárnak becsületes híveinek, egész birodalmában hűtöknek, törvényeknek, minden kádiak és muftiak felett fő igazgatójának, az tekintetes és nagyságos bölcs mufti efendinek etc. nekem mindenben jóakaró böcsületes úr barátomnak etc.

Tekintetes és nagyságos, nekem böcsületes úr barátom, Isten nagyságotad kedves boldog étellel áldja meg és egy napját ez földön tegye sok ezerré!

Ez levélvivő szolgálmtól, ki csak ez napokban érkezék meg onnat az őhatalmassága Fényes Portájáról, értvén nagyságodnak hozzám és az magyar nemzetséghez sokképpen megmutatott jóakarátját, nagy szeretettel és böcsülettel vöttem nagyságodtúl, melyben ennekutána is teljes bizodalomom lévén, több jóakaróim között nagyságodot tartom és esmérem az Fényes Portán egyik kiváltképpen való jóakarómnak és igaz hű szolgálatom után minden dolgaimnak az őhatalmassága színe előtt jó emlékezettel való elővivőjének. Kiért én is noha mostan, az mint kívántatnék, ez mostani új állapotnak változása miatt nagyságodhoz való barátságos jóakaratomat meg nem mutathatom, de Isten életemet hosszabbítván, többi között, én sem leszek nagyságodnak sem utolsó, sem haszontalan barátja, hanem oly, az kinek jóakarátjában kedvesen mindenkor megnyughatik.

Továbbá az őhatalmassága végváraiból, kiváltképpen Budáról és Egerből elhittem, hogy az basák őnagyságok minden dolgokat oda be az Fényes Portára nagyságotoknak értésére adnak. Én ez ideig mindenben az fővezérrel őnagyságával az pesti mezőn való végezésemhez tartottam magomat, ennekutána is ahhoz tartom. Az üdő eddig vontatódott és forgott csak abban, hogy az őnagysága tetszéséből és engedelmeiből az németnek sokszori untatásért Bécsben kellett vala főkövetimet felküldenem az békesség dolgáért. Azok onnat csak ez napokban érkeztenek alá, és oly válaszokkal jöttek, kiben sok akadályokat látván, az egész magyar- és erdélyországi főrendeknek az dolgot tudásokra

¹⁶¹ Ahmed szultán főmuftija, Szunullah efendi, lásd a 139. jegyzetet.

kell adnunk, kiért ennek utána 16 napra ide gyűlnek mindenfelől Kassára,¹⁶² és tudtokra lévén az dolog, közönséges javokra és megmaradásokra, minden jót ügyekeznek végezni.

Ez üdő alatt főköveteimet is, kik által mind arról, mind egyéb sok szükséges dolgokról bizonyossá tegyem őhatalmasságát és minden jót végezzenek jövődő üdőkre is, mihez kelletnék mind minékünk, s mind az őhatalmassága győzhetetlen erejének és ide ki minden végváraiban való vitézinek magokat tartaniok. Ezen követem után nem késlelem, minden órában készítem és megindítom, kiknek bizonyoson való indulásokat és meneteleket akarám előljáróban az Fényes Portájának ez mostani követem által tudására adnom. És ugyanezen követemet rendeltem, hogy mikor az főkövetim onnét őhatalmasságától minden kegyelmes válasszal kitérnek és visszajönek is, hogy ott helyben kehájának maradjon és az ide ki való dolgokért ott vigyázzon, lásson, halljon. Ha mit az szükség mutat, az őhatalmassága kegyelmes akaratját minékünk értésünkre adja, viszontag mi is őáltala őhatalmasságának s nagyságotoknak minden dolgokat voltaképpen tudására adhassunk, kinek nagyságotok előtt szavának hogy hitele legyen, és az mi tekintetünkért, ha miben kívántatik, minden segítséggel legyen dolgainkban, felette szeretettel és barátságosan kérem nagyságotat. Kiről én is, ha nagyságotnak hozzám és az magyar nemzettségéhez igaz jóakarátját megesmérhetem, lehessen mindenkor háláadó barátsággal.

Ezek mellett új hírt nagyságotnak egyebet nem írhatok, hanem az hatalmas győzhetetlen császárnak jó szerencséjére Tokaj várát Isten kezemben adta, kit tavaly néppel, éléssel Basta György ellenem megsegettett vala. Adja az Úristen, hogy valamely örösségben gonosz akaróink vadnak, azok is az őhatalmassága jó szerencséjére akadjanak mind kezünkben, és ellenségünk ellen mindenfelé járhassunk mindenkor kívánságunk szerént való szép győzedelmekkel. Tartsa meg az Úristen nagyságotat sokáig jó egészségben. Datum ex libera civitate nostra Cassoviensi, die ultima mensis Martii anno Domini 1606.

Nagyságotnak mindenben jóakaró barátja
István magyaroknak királya manu propria

¹⁶² 1606. április 16-ára Bocskay országgyűlést hívott össze Kassára. A munkálatok 24-én kezdődtek meg, ahol a rendeknek jóvá kellett volna hagyniuk a bécsi béketárgyalásokon létrejött megegyezés pontjait. A békeponatok módosításáról szóló vitát követően elutasították, hogy Mátyás főherceg felszólítására követeket küldjenek a pozsonyi országgyűlésre. Miután május 12-én elfogadták a februári megegyezés módosítására javasolt szöveget, 24-én Illésházy István részletes utasítást kapott a bécsi béketárgyalások folytatására. Végül az országgyűlés május 16-án törvények elfogadása nélkül oszlott fel. TK, II, 430–431.

18.

Bocskay István, a „magyaroknak királya” I. Ahmed török szultánnak

Kassa, 1606. március 31.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 250v–252r.

Litterae regis Hungariae Stephani ad potentissimum imperatorem Turcarum sultan Ahmedum datae.

Az hatalmas győzhetetlen császárnak, Isten kegyelméből ez földön minden urak fejedelmek és királyok felett való hatalmasságának, első Szultán Ahmednek etc. nekem mindenben kegyelmes uramnak.

Hatalmas győzhetetlen császár, nekem kegyelmes uram! Isten az hatalmasságod fényes birodalmát áldja meg, hadait ellenségén ez világ négy szegeletire tegye győzedelmessé, egy napját ez földön sok ezerré és azokat is mind boldogokká és jó szerencsésekké!

Sok rendbeli kegyelmességét és kiváltképpen való kedves jóakarátját látván fejemben és egész nemzetemen hatalmasságodnak, hogy ennyi hosszú üdőtől fogván sem hálaadó levelem, sem emberem által meg nem találtattam hatalmasságodat, feledékenységemnek avagy idegenségemnek, hatalmasságodat alázatosan kérem, ne ítélje. De, hogy nem ok nélkül, hanem bizonyos okokért, ezeknek nem különben, hanem így kellett lenniük, az dolgoknak ezután következendő hasznos végei könnyen elhithetetik hatalmasságoddal, melyet hatalmasságod is kegyelmes és bölcs ítéleti szerint akkor inkább fog jóvallani.

Mert az minemű állapattal ide ki az hatalmasságod mindenütt való fényes birodalmának bölcs, eszes, tanácsos és hű gondviselőjével és fővezérével, az minden becsületre méltó tekintetes és nagyságos Mehmed pasával egyenlő értelemről és végezésből maradtunk, eddig minden állapotoknak csak függőben és vontatódásban kellett állani, hogy főkövetim által (kire önagyságától szemtől szembe adatott szabadságom) megkísírtsem, ha véghez vihetem az némettel való békességet avagy nem. Kikkel mint mostan minemű állapotban legyünk és jövőre is mihez kellessék magát mint az hatalmasságod Fényes Portájának és győzhetetlen erejének tartani, nem késlelem, hanem minden haladék nélkül főkövetimet ez postám után megindítván, hatalmasságoddal, hogy mindenekről nyilvánvalóképpen végezhesse és minden dolgokat tudtára adják, azok által bőségesbben írok mindenekről hatalmasságodnak.

Most akarám csak elsőben ez meghitt szolgám által főkövetimnek nemsokára minden bizonyos dolgokkal hatalmasságodhoz való meneteleket értékre adnom. Annak felette az egy igazság szerint tartozó hűségem mellett azt is jelenteném bizonyosképpen hatalmasságodnak, hogy én velem való, kegyelmes jótételi szívemben oly gyökeres tökéletességet szerzöttek, ki lehetetlen, hogy soha feledékenységekben én nálam juthassanak. Többi közt, hogy ezelőtt való napokban böcsületes levele mellett, maga viselő

drága szablyáját oldaláról leoldván, oldalra kötötte és viselő szép köntösét reámadatta, kiket Uzun Mehmed efendi hatalmasságod fővezkeredzsiája itt Kassán énnekem megadván, én is nagy böcsülettel vöttem. Hatalmasságodnak minden üdöbéli alázatos szolgálatomat ajánlom és ígírem ilyen hozzám megmutatott kegyelmességéért, melyet ez következő üdők, csak Isten életemet hosszabbítsa, naponként úgy el fogják hitetni hatalmasságoddal, hogy oly hasznos, kedves és hű szolgálója igyekezem lenni hatalmasságodnak, az kit minden énvelem tölt kegyelmességére méltónak találjon, sőt naponként az hatalmasságod jó akaratja hasznos szolgálatomnak érdeme szerint nevedekjék is fejemen. Kit mindenekfelett kívánok, hogy hatalmasságod voltaképpen így higgyen, és szíve abba minden kétség nélkül nyugolmas legyen.

Végezetre, ide való állapotunk felől írhatom hatalmasságodnak, hogy egy örös várát most is az nímetnek, Tokaj nevűt, kit tavaly Basta György ellenem megsegítvén, néppel, éléssel megrakott vala, most Isten az hatalmasságod jó szerencséjére kezemben adott és az én vitézim vadnak benne.

Istentől kívánom, hogy ennekutána is az hatalmasságod jó szerencséje után több erős végházai is az mű gonoszakaróinknak kezünkben akadjanak, és ellenséginken mindenütt szép győzelmeket vehessünk. Éltesse az Úristen az földön hatalmasságodat sok esztendeig nagy, boldog, jó szerencsés országlásban és birodalomban. Datum ex libera civitate nostra Cassoviensi, die 31. Martii anno 1606.

Hatalmasságodnak mindenekben hű, igaz és alázatos szolgálója

István, magyaroknak királya

19.

Bocskay István, a „magyaroknak királya” Lala Mehmed pasa fővezérnek

Kassa, 1606. április 12.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 248r–v.

Litterae: commendatoriae¹⁶³ serenissimi regis Hungariae Stephani ad supremum vezirum illustrissimum Mehmed passam datae.

Az hatalmas győzhetetlen császár fővezérének, minden országának és hadainak gondviselő főszerdárának, az tekintetes és nagyságos Mehmed pasának etc. nekem mindenben jóakaró uramnak.

Tekintetes és nagyságos pasa, nekem mindenben jóakaró uram, Isten nagyságodat kedves, boldog, jó, szerencsés étellel megáldja, és egy napját sok ezerré tegye etc.!

Elhitem, hogy nagyságod az én írásom nélkül is, valakik én mellettem és hagyásomból az ő hatalmassága vitézi kezül híven és szeretettel szolgálnak, azoknak előmenetele-

¹⁶³ Eredetileg „intercessionales” állt a szövegben, melyet áthúzás nélkül „commendatoriae”-re cserélt a másoló.

kért őhatalmassága előtt jó szívvel törekedik, hogy hasznos szolgálatjoknak nagyságod jó gondviselése által méltó jutalmát érezhessék. Mindazonáltal valakik innét udvarunkból magunk akaratjából ajánlják magokat az szolgálatra, azokat szükség, hogy én is nagyságodnak magam levele által ajánljam.

Viszontag, hogy nagyságod is azokhoz kiváltképpen való jóakarátját mutassa, azért az levelem vivő Szeid Halil,¹⁶⁴ az Fényes Portáról idejővén az én követemmel, mindazul-
ta itt volt most ez követemmel, kit kapikehájának rendeltem, be akarván küldeni. Örö-
mest adta magát erre az szolgálatra, kérvén hogy nagyságodnak írnék mellette és mine-
mő állapotja eddig volt, arról vinné elébb müteferrikaságra.¹⁶⁵ Nagyságod az ott való
állapotokat, s mind az ő érdemét jobban meg tudja érteni.¹⁶⁶ Ha méltó kívánsága leszen,
abból kérem nagyságodat az én tekintetömről is törekedjék mellette, hogy az őhatal-
massága kegyelmessége legyen ez dologból rajta, és esmérhesse meg azt, hogy az én mel-
lette való írásom nem volt haszontalan nagyságod előtt, kit én is böcsületesen és kedve-
sen veszek nagyságodtól. Datum ex libera civitate nostra Cassoviensi, die 12. Aprilis
anno Domini 1606.

Nagyságodnak mindenben jóakaró barátja és szeretettel szolgál
István, magyaroknak királya

20.

Bocskay István, a „magyaroknak királya” Lala Mehmed pasa nagyvezírnek

Kassa, 1606. április 21.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 252v–255v.

Litterae serenissimi regis Hungariae Stephani ad illustrissimum Mehemmet passam,
supremum vezirium, allatae per Sigismundum Hatvani.

Az hatalmas győzhetetlen császárnak fővezérének, minden országának és hadainak
gondviselő fő szerdárának, az tekintetes és nagyságos Mehmed passának etc. nekem
mindenben jóakaró uramnak.

Tekintetes és nagyságos pasa, nekem mindenben jóakaró uram! Isten az nagyságod
jó ügykezetét áldja meg jó szerencsékkel és egy napját ezerré tegye! Hatodnapja ma,
hogy meghitt főemberemet, Körössy Istvánt az Fényes Portára őhatalmasságához és
nagyságodhoz bebocsájtottam Havasalfölde felől, olyan tanúsággal, hogy az főkövetim
indulását is őhatalmasságának és nagyságtoknak tudtára adja, annak felette ez eszten-
dőben ott benn kapikehájám legyen azon emberem. Csak ez órában pedig nagy véletle-

¹⁶⁴ Szejd Halil, Szeid Halil, Szejid Halil török/oszmán hivatalnok, aki müteferrika kívánt lenni.

¹⁶⁵ Mutapharaka, müteferrika: pontosan meg nem határozott feladatkörrel rendelkező udvari tisztviselő,
akit a szultáni udvar egyes alkalmi feladatok elvégzésére küldött ki. KARÁCSON, 1916, 438.

¹⁶⁶ Eredetileg: „intézni”.

nül érkezék Jenőből¹⁶⁷ oly hírem, kiért ismét mindjárt ez követemet postán kelle hertelen őhatalmasságához és nagyságodhoz küldenem. Az lippai rácok felől hozák, kik ennekelőtte, az mint nagyságod is tudja, énnekem fejenkint hütösök voltak és nemcsak egy hópénzemet vötték volt föl is, és az temesvári basa eláztatásából¹⁶⁸ az ott való törökökben befogadtanak volt. Most, nem tudom micsoda okon, egymás között az törökökkel összeveszvé, az szerencséje úgy szolgált az rácoknak, hogy az törököket Lippából kihánták. Mostan engemet az én jenei kapitányom által találtattanak meg az magyar urakkal együtt, hogy az előbbi ellenem való cselekedetekről megkegyelmezvé az várat mű kezünkben adnák, és az őhatalmassága hűsége alatt, mint több végházakat, kik mi kezünkben vadnak, megtartják.

Annak az helynek állapotja miben forgott eleitől fogván, nagyságod jól tudja, mint-hogy semmi olyan igen nagy ellene való dolog nem esett az magyar nemzetségnék, és nekem is semmit olyan igen és olyan gyakran szememre nem hántanak, mint annak az helynek az szín alatt kezemből való kifoglalását, mikor hütös és fizetett szolgálaim voltak benne.

Kiért én mindazonáltal nagy engedelmességgel és egy tökéletes hűséggel viselvén magamat és bízván nyilvánvaló igazságomban, kétszer találtattam őhatalmasságát és az Fényes Portát meg érette, nagyságodat pedig számtalanszor. Miért hogy őhatalmassága és az Fényes Porta nagyságod által annak visszaadása felől kegyelmes választélt ígért vala.

Melyről főkövetim által nagy alázatos törekedéssel noha most is én őhatalmasságát az egész magyar nemzetséggel együtt efelől meg akartuk taláztatni. De ezt nagyságodnak arra az egy igazságra mondom és írom, az kire őhatalmasságának, az én kegyelmes uramnak és nagyságodnak kötelesképpen tartozom, hogy ez amint most történt Lippában az rác és török között való összeveszés, én akaratom nélkül és véletlenül esett.

Nagyságod pedig arról bölcsen és istenesen gondolkodhatik, én is micsoda helyen, kik között és minemű állapotban legyök, és mint kellessék ez kettő között viselnem magamat, hogy az őhatalmasságához tartozó hűségemnek is, kitől holtomig el nem akarok szakadni, eleget tegyek. Annak felőtte az körülem való sok különb-különb elméjű emberöknek szíveket és jó kedveket hozzám megtartván, mind az magam életét, s mind országomat ezen állapotban az őhatalmassága hűsége alatt és jó szerencsére megtarthasam. Holott mostan is csak Isten tudja, minemű sok különb-különbféle okoskodásokkal szoktatom, lágyítom és tartom az embereknek szíveket ebben az állapotban.

Melyre felette szorgalmas vigyázásom lévén, minthogy ennekelőtte is sem titkon, sem nyilván az hely ellen én nem praktikáltam, hanem igyenesen csak az őhatalmassága nagyságod és az Fényes Portának kegyelmességére támasztottam magamat. Ott könyörgettem és törekedtem Lippának visszaadása felől, most is ez okon mindjárt bocsájtottam őhatalmasságához és nagyságodhoz ez levelem vivő követimet, hogy ez dolog felől hamarébb megtaláltathassam, ki után minden órában indulnak az főkövetim is, hogy azok által mind erről, és mind több országos dolgokról minden jót végezhessek.

¹⁶⁷ Borosjenő („Jenő”) (ma: Ineu, RO).

¹⁶⁸ Eláztatás: félrevezetés.

Nagyságodat azért mint énnekem böcsületes jóakaró uramat az közöttünk való hűtel kötelezett igaz barátságos jóakaratra kérem, ez dolog felől maga is legyen csendes elmével és ha énnekem valaha jómat és életemet, és országom megmaradását kívánta, ebből mutassa most meg igaz barátságát, hogy őhatalmasságával és mindenekkel egyebekkel is azt elhitesse, hogy ebből idegen gondolkodása felőlem senkinek is ne legyen. És mennél hamarébb lehet, bizonyos postája által parancsoljon ide ki az végekben Nándorfehérvárra, Tömösvárra, Budára, Egerben, hogy ez dolgon semmi ellenségességet ne gondoljanak és fegyverrel való bosszúállásra ne indíttassanak, holott abból csak Isten tudja, micsoda zűrzavar következhetnék, várjanak az őhatalmassága kegyelmes választételétől az én főkövetim által.

Holott immár mindnyájunknak Isten után egy fejünk és egy császáruk vagyunk, mi is őhatalmasságától függünk, hallgatunk, kitől semmiképpen el sem akarunk szakadni, minthogy egyszer az őhatalmassága kegyelmes szárnya alá hajtottuk fejünket. Mind ebből, s mind egyéb dolgainkból valami az őhatalmassága kegyelmes rendelése leszen felőlünk, nagy szép egyezséggel és csendességgel ahhoz kell magunkat szabnunk és tartanunk. Az bosszúállás azért és fegyver közülünk távol legyen, inkább, ha miben kívántatik, mint eddig, ennek utána is fejenként minden mellénk rendelt segítség felkeljenek, jelen legyenek, és az őhatalmassága ellenségi ellen velünk együtt vitézül és barátságosan szolgáljanak. Elhívén azt minden bizonyosan és kétség nélkül, hogy különben ez a dolog nincsen, sem nem történt, hanem az mint én írom nagyságodnak és azt következő idők is így lenni elhítenek mind nagyságoddal és az egész muzulmán nemzetséggel. Azért kicsin dologból nem illik mindjárt nagyról gondolkodni és gyanúságban esni, holott az mi szövetségünk őhatalmasságával és az muzulmán nemzetséggel nem egy napra, sem kettőre való, sem nem olyképpen vagyunk, hogy az egy várban, két-tőben járhasson, hanem örökös és állandó lévén, sem jó, sem gonosz szerencséje attúl minket el nem szakaszt.

Sőt nagyságodat én mind az közöttünk való köteles nagy és igaz barátságunkért, Istentől valami jó szerencséket kíván, azoknak megadásáért és ez mostani böcsületes tisztinek, fővezérségének őhatalmassága előtt végig boldogul való viseléséért kérem, ezt maga is nagyságod istenesen ítélje meg és őhatalmasságának és az Fényes Portának adja eleiben. Lippa felől legyen ilyen gondolkodások, hogy azt az helyet az őhatalmassága boldog emlékezetű atyja, szultán Mehmed¹⁶⁹ Báthory Zsigmondnak ahdnáme levelével odaengedte volt, mind az körüle való több tartományokkal. Azonképpen az ott benn levő erdélyi atyafiaknak is hasonlóképpen ez mostani kegyelmes császáruk őhatalmassága is odaadta és engedte. Nekem is annakutána, hogy valamit az német kezéből fegyveremmel, szép szómmal megveszek, az enyim legyen. Lippát pedig az némettől én vöttem meg fejenként, hűtös és fizetett szolgálmai voltak benne. Ezekről mind az három ahdnáme levél most itt kezemben vagyunk. Könyörgek őhatalmasságának, nagyságodnak és az Fényes Portának, legyen az őhatalmasságok hűtinek és esküvésének oly böcsületi ennek az közöttünk való szent és szép békességnek és az mellett sok haszonnal való

¹⁶⁹ III. Mehmed török szultán (1595–1603). MEHMED, 1976, 381.

szolgálatunknak oly tekinteti, hogy avval az hetván, rossz, romladozott, pusztá házzal ne idegenítsék az magyar nemzetség szívét ez mostani jól indulatjától és a miatt jámbor szolgálatomért ne hozzanak közöttök a' miatt gyűlölségben. Inkább nagy kegyelmesen békét hagyván vele nekik őhatalmassága, tudhassanak nemcsak ezek, az kik most élnek, hanem maradékjok is arról megemlékezvén mindenféle ellenség ellen jó szívvel és kész akarattal szolgálni őhatalmasságának és az egész muzulmán nemzetségnek. Az több szükséges dolgokról az főkövetek által írok nagyságodnak, most ezekről minden jó választ és barátságos jóakarátját várom nagyságodnak. Tartsa meg Isten nagyságodat sokáig jó egészségben.

Datum in libera civitate nostra Cassoviensi, die 21. mensis Aprilis anno 1606.

Nagyságodnak mindenben jóakaró barátja és szeretőttel szolgál

István magyaroknak királya

21.

Bocskay István, a „magyaroknak királya” I. Ahmed török szultánnak

Kassa, 1606. április 21.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 256r–259r.

Litterae serenissimi regis Hungariae Stephani ad potentissimum imperatorem Turcarum Szultan Ahmedum datae per Hatvani Sigmondum allatae

Az hatalmas győzhetetlen császárnak, Isten kegyelmességéből az földön minden urak, fejedelmek és királyok felette való hatalmasságnak, első szultán Ahmednek etc., nekem mindenben kegyelmes uramnak.

Hatalmas győzhetetlen császár, nekem mindenben kegyelmes uram! Isten az hatalmasságod fényes birodalmát naponként terjessze, minden jókkal megáldja és egy napját ez földön sok ezerré tegye!

Az én hatalmasságodhoz való tekölletes hűségemnek hasznos szolgálattal meny-nyi sok jó bizonságit mutattam legyen ez ideig, arról mind az itt künn való végbeli vitéz pasák és beglerbégek, hatalmasságod szolgálói, s mind az egész világon annak kiterjedett híre-neve, az Fényes Porta és hatalmasságod, kegyelmes uram maga is énnekem elég bizonságom lehet, kiért nem gondolkodom arról, hogy az hatalmasságod szívében énhozzám csak egy punktnyi¹⁷⁰ gyanakodás is lehetne. Kiért, ha mi oly dolog történik, mint-hogy ez ugyan gyakorta meg szokott esni, hogy két fél között valami közbevetés és ellenkezés esik, tudom, abból hatalmasságod az igazságszerető és bölcs fejedelmeknek példáját követi, hogy egyik fülét egyik félnek, másikat az másik félnek tartja. És hirtelen valaki szavára, főképpen meghitt embere felől, sem gyanakodásban nem esik, sem haragra ellene nem indulatik, míg annak is maga mentségét meg nem érti.

¹⁷⁰ „Punctnyi”: punktnyi, pontnyi, ebben az esetben: kevés, piciny, szemernyi.

Azért minekelőtte ez levelem hatalmasságodhoz érkezék, netalám másunnat hamarébb adatott értésére, minemű dolog törtint legyen Lippában csak mostan, kinek állapotját ez elmúlt nyáron mind levelem, s mind emberem által tudtára adtam bőségesen hatalmasságodnak, hogy minekutána én azt az helyet az hatalmasságod jó szerencsájére az nímet kezéből kivöttem volna és egynihány hópénzemet fizetvén az benne valóknak, s fejenkint énnekem hittel kötelesek lévén, az tömösvári basa indításából pénzírt és adományírt reáevén őket, egynihány törökeket vittének volt be az ott való rácok közikben. Ki felől én akkor nemcsak egyszer hatalmasságod alázatos könyergésemmel megtalálván, látván igazságomat az fővezér őnagysága által, minden kegyelmes választételét ígírte vala. Mostan penig nagy véletlenül csak ez órában érkezék hírem felőle, hogy ott benn egymás között az rácok az törökkel öszveveszván az szerencse úgy szolgált, hogy az rácok az törökeket kirekesztették volna belőle. És most az jenei kapitányom által kéretnek azon az rácok, hogy az elébbi cselekedeteikről meg nem emlékezvén megkegyelmeznék nekik, és az várat kezemben adnák, ennekutána az én hűségem alatt hatalmasságod jó szerencsájére megtartják, mint szintén az több én kezemben levő végházakat. Annak az helynek pedig visszaadása felől noha ennekölőtte is hatalmasságod előtt törekedtem és könyörögtem, sőt, kegyelmes ígíreti szerint az fővezér által minden jótételét vártam, most is penig az mely főkövetimet hatalmasságodhoz indítani akartam, azok által is kegyelmes ígíretire emlékeztetni akartam. De arra az egy igazságra mondom és írom, az mellyel hatalmasságodhoz kötelesképpen tartozom, hogy az felől az hely felől sem titkon, sem nyilván semmi praktikám más nem volt, hanem csak az hatalmasságodnak való könyörgésem és az fővezérnél őnagyságánál való törekedésem. És ez az dolog, az mi most törtint, én akaratom nélkül esett, melyet az következő üdők is bizonyosan és kétség nélkül elhitetnek hatalmasságoddal, hogy különben nem esett, hanem az mint én írom, kihez képest nem illendő hatalmasságodnak kicsin dologból nagyról gondolkodni és énhozzám, igaz hívéhez gyanakodásban esni. Holott az én kötelességem hatalmasságodhoz nem egy napra, sem kettőre való, sem nem olyképpen vagyon, hogy az egy várban, kettőben járhasson, hanem örökös és állandó lévén, sem jó, sem gonosz szerencse attúl engemet el nem szakaszt.

Minthogy penig ebben az mostani állapotban, miolta az hatalmasságod hűsége alatt szolgálunk, semmit is inkább az magyar nemzetség szememre énnekem nem hánt, és szívébe semmiért nagyobb idegenség nem forgott, mint ennek az egy várnak kezemből olyanképpen való kivételiért, meggondolván kegyelmesen és bölcs ítéletivel megrostálván, minemű helyen, kik között és micsoda állapotában legyenek, és micsoda sok különb-különbféle okoskodással szoktatom, lágyítom és tartom most az környülem való gyenge elméjű embereknek kedveket és szíveket ez állapotban, hogy mind az hatalmaságodhoz tartozó hűségének, s mind az ő gyenge elméjeknek és sok gondolkodásoknak eleget tegyek, mint kellessék mindezek között én magamat viselnem.

Könyergők alázatosan hatalmasságodnak, ha valaha az én sok szolgálatomírt, mind az én magam életemnek s mind országomnak megmaradását kévánta, most ebben mutassa meg, hogy azon az romladozott, rossz, pusztá házon az szomszéd végbeli pasáknak kapdosni ne engedjen. Kiváltképpen penig kegyelmesen parancsoljon mindjárt az

szomszéd végvárakban, Nándorfehérvárra, Temesvárra, Budára, Egerben bizonyos postája által írjon leveleket, hogy fegyverrel való bosszúállásra ne induljanak, várjanak az hatalmasságod kegyelmes választételétől, míg az én főkövetim által és postám után ismég hatalmasságodat ezen dologról többi között megtaláltatván, valami az hatalmasságod kegyelmes rendelése leszen felőle, minden rendek annakutána tartsák ahhoz magokat. Mert minthogy mi Isten után ez földön hatalmasságodat egyedül esmérjük fejünknek és császáruknak és egyszer fejünket az hatalmasságod kegyelmes szárnyai alá hajtottuk, mind ebből s mind egyebekből az hatalmasságod kegyelmes rendeléséhez igyekezzük tartani magunkat és azt akarjuk, hogy mindenek szép csendesen és békességesen igazíttassanak el.

Annak az helynek állapotja felől pedig mostan is, mint ennek előtte, nagy alázatosan emlékeztetem hatalmasságodat, hogy azt Báthory Zsigmondnak az hatalmasságod boldog emlékezetű, Istenben elnyugott szerelmes atyja is ahdnáma levéllel, minden tartományival Erdélyhez adta és ígerte volt. Annakutána, hatalmasságod is nagy szerencsésen és boldogul ülven az császár székiben, az ott benn való erdélyi atyafiaknak és valaki az erdélyi fejedelem lenne, ahdnáma levéllel odaadta és engedte. Harmadrendében pedig énnekem is azonképpen nagy kegyelmesen engedte, hogy valamely várakat az nímet kezéből vagy fegyveremmel, vagy szép szómmal megvehetek, mindeneknek hatalmasságod birodalmában megtart és megoltalmaz. Lippát pedig én vöttem ki az nímet kezéből és fejenkint hütös, s fizetett szolgálaim voltak benne, kiről mind az három ahdnáma levél most egyszersmind kezemben vagyon.

Könyörgök azért alázatosan hatalmasságodnak, legyen kegyelmes tekinteti mostan is mind az Istenben elnyugott boldog emlékezetű szerelmes atyjának, s mind pedig hatalmasságodnak ennekelőtte való kegyelmes engedel mire, és kedvezzen ez egy kicsin dologból ennyi sok szolgálatjáért énnekem és az egész magyar nemzetségnek, elhívén azt bizonyoson, kit hamar üdön meg is akarunk bizonyítani cselekedetünkkel is, hogy Lippa helyén nem csak olyan házat, mint az, hanem tartományokat és országokat hajtunk és hódoltatunk Isten segítségéből meg az hatalmasságod hűsége alá. És ez az hatalmasságod mostani megmutatandó kegyelmessége az magyar nemzetségnél emlékeztetben maradván, nemcsak ezek az mostaniak, hanem ezeknek maradékjok is minden ellenségek ellen nagy hűséggel szolgálnak hatalmasságodnak és az egész muzulmán nemzetségnek. És akkor is minden rendek örülnek annak, hogy most az én míltó könyörgésemre hatalmasságod kegyelmes választ tött volt. Melyből nagy bizodal mam és reménségem vagyon, hogy az hatalmasságod kegyelmes színe előtt ez egy dologból mostani könyergésem meg nem íltetik, és jó s kegyelmes válasz nélkül hozzám vissza nem tér. Éltesse az Úristen hatalmasságodat sokáig ez földön, nagy boldog országlásban. Datum in libera civitate nostra Cassoviensi, die 21 Aprilis anno Domini 1606.

Hatalmasságodnak mindenben hű, igaz és alázatos szolgálja
István, magyaroknak királya.

Bocskay István, a „magyaroknak királya” Musztafa pasa negyedik vezírnek

Kassa, 1606. június 24.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 259v–261v.

*Litterae Stephani regis Hungariae ad quartum vezirium imperatoris Turcarum, Musztafa passam*¹⁷¹ datae, ac per Ali agam,¹⁷² *servitorem Mehemmet passae representatae.*

Az hatalmas győzhetetlen császárnak kedves vezérének, az tekintetes és nagyságos Musztafa pasának etc., nekem mindenben vitéz úr barátomnak. Tekintetes és nagyságos pasa, nekem mindenben jóakaró úr barátom! Isten az nagyságod jó szerencsédjét kívánsága szerint nevelje és egy napját sok ezerré tegye!

Az minden böcsületre méltó, tekintetes és nagyságos fővezír Mehmed pasa meghitt, jámbor szolgálja és kapudzsi basája,¹⁷³ Ali aga, meghozá énnekem az hatalmas győzhetetlen császárnak, az én kegyelmes uramnak kedves ajándékát, egy vérontó drága szabályát és két öltöző kaftánt, annak felette két levelit is, melyeknek egyikét őhatalmassága hozzám való igaz jóakarójának és kegyelmességének megmutatásáért tulajdon maga keze írásával megékesített. Mindezeket én illendő alázatossággal és böcsülettel vevén, az szabályát mindjárt oldalamba öveztem és az kaftánokat reám öltöztem, a’ fejében, hogy én minden időben őhatalmasságának és az oszmáni nemzetségnek igaz hűséggel szolgálván, ellenségének ellensége és barátjának barátja akarok lennem. És őhatalmasságától teljes életemben való háladatossággal veszem, hogy rólam el nem feledkezvén ilyen gyakran kedves ajándékival és kegyelmes levelivel engemet meglátogat. Nagyságotoktól is, valakik az őhatalmassága fényes udvarában és háta megett, mind pasák, mind urak énfelelem őhatalmassága előtt jó emlékezettel vagytok, nagy szeretettel és barátságosan veszem, hogy engemet őhatalmasságának több sok országos gondjai és ez világra kiterjedett igazgatási között el nem hagy felejteni, hanem minden kegyelmes gondviselésre indítja hozzám és az egész magyar nemzetséghez.

Értem azt is, hogy az fővezír Mehmed pasát őnagyságát az napkelet felé való ellenségre bocsátotta volna hadakozni őhatalmassága ez esztendőben,¹⁷⁴ kin ingyen sem gondolkodtunk volna, minthogy ő volt ennek az mi dolgunknak eleitől fogva igazgató-

¹⁷¹ Musztafa, Musztafa pasa, negyedik vezír.

¹⁷² Ali aga, Lala Mehmed pasa nagyvezír szolgálja, kapudzsisbasija.

¹⁷³ Kapucsi pasa/kapudzsi-basi, kapudzsisbasi: főleg politikai kiküldetésekre alkalmazott portai hivatalnok. KARÁCSON, 1916, 436; BENDA, 1992, 275; főajtónálló: PAPP, 2014, 315; a kapuórség vezetője, akár az udvarban, akár a tartományokban: DÁVID–FODOR, 2009, 87.

¹⁷⁴ 1603-ban a perzsák Abbász sah vezetésével ismét háborút indítottak az üzbégek, majd az oszmánok ellen, hogy visszaszerezzék elveszett tartományait, sok területet sikerült visszafoglalniuk. Ugyanekkor Anatóliában felkelések robbantak ki, melyek tovább gyengítették az oszmánokat. Ezért a Porta igyekezett tapasztalt katonai vezetőket és egységeket átcsoportosítani a magyar hadszíntérről Kis-Ázsiába. MEDZIBRODSZKY, 1962, 30–31; ÁGOSTON, 2022, 224, 226.

ja és gondviselője, akarónk volna, ha véghez is ugyan őnagysága jó módjával vihette volna, kiért remenségünk kívül esött az őnagysága innét olyan messze való eltávozása. Mindazonáltal, minthogy az vén, okos, látott, hallott és ide az végekben régtől fogva sok dolgokban forgott Murád¹⁷⁵ pasát őnagyságát értjük, hogy ide, mi mellénk rendelte őhatalmassága az főszerdárságra, azt is szívünk szerint akarjuk, mert őnagysága eleitől fogva minékünk igen jóakarónk, az ide ki való állapotokat is igen jól érti, annak felette hisszük, hogy őhatalmasságátul is parancsolatja és tanulsága vagy az reánk való gondviselés felől. Mi is penig őnagyságával szüntelen egymást akarjuk mindenkben érteni, és egyenlő akaratból, tetszésből nagy hasznosan szolgálunk ellenségünk ellen az őhatalmassága jó szerencsésére. Istentől csak azt kívánjuk, hogy mind napkeletre és mind napnyugatra, és az világnak négy szegeletére az hatalmasságos győzhetetlen és igen kegyelmes császáruk hadai és ereji is mindenféle jó szerencsésen járjanak és ellenségeken kívánságok szerint való győzedelmet vehessenek.

Továbbá főkövetinknek az Fényes Portára való beküldése, jól tudjuk, hogy eddig is igen szükséges lőtt volna, kik által minden szükségünket és az ide ki való állapotokat értésére adtuk volna őhatalmasságának. De minthogy az fővezér őnagysága tetszéséből és engedelmeiből ez egész teletszaka¹⁷⁶ és most is mindeddig traktáltuk az németekkel az békesség dolgát, melyben ha ők igaz utat követtek volna, az őhatalmassága hírével és akaratjából és az fővezérek, urak jó tetszéséből az igaz és hasznos békességhez mi készek lettünk volna. De még eddig mindenszer csak mesterséges praktikákat találtunk az békesség színe alatt. Az első választételeken azért az ország és magyar nemzetség meg nem maradott, most másodszor főkövetünk ismét odavagygon hozzájuk Bécsben, micsoda választ tegyenek, még nem értjük, de azt által ismerjük és hisszük is, hogy az békesség mostan közöttünk véghez nem megyen. Várok mindazonáltal onnat bizonyos választ, és annakutána mindjárást megindítom főkövetimet őhatalmasságához, kiket régtől fogván készen tartok. De hogy az állapot itt kinn mind bizonytalanul forgott, hadról-e vagy békességről kell írnom őhatalmasságának, a' miatt kellett eddig is késlelnem és vároztatnom.

Ezek mellett nagyságodat mint jóakaró úr barátomat felette szeretettel köröm, tartsa meg mindenben énhozzám igaz barátságos jóakarátját. Most is írtam őnagyságának némely szükséges dolgokról, kik, tudom, nagyságodnak értésére lesznek, ez főkövetim által is nagy és bizonyos dolgokról kell megtaláltatnom őnagyságát. Nagyságod mindekben mutassa jó törekedését és fáradságát mellettem, melyet én is megértvén, az egész magyar nemzetséggel egyetemben minden időbeli háladatossággal lehessünk érette nagyságodnak. Tartsa meg az Úristen nagyságodat jó egészségben. Datum in libera civitate nostra Cassoviensi, die 24. Junii anno Domini 1606.

Nagyságodnak mindenben jó akaratú barátja,
István, magyaroknak királya manu propria

¹⁷⁵ (*Murád*) Murád pasa, Gázi Murád, Kujudzsu, dijbekíri beglerbég, magyarországi békemegbízott, majd szerdár, horvát származású nagyvezír (1606. december 11. – 1611. augusztus 5.). MEHMED, 1976, 386; PAPP, 2014, 357.

¹⁷⁶ Teletszaka: egész télen át, amíg tart a tél. CZUCZOR–FOGARASI, 1874, 193.

Bocskay István, a „magyaroknak királya” I. Ahmed török szultánnak

Kassa, 1606. augusztus 22.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 263v–267v.

Litterae Stephani regis Hungariae ad invictissimum potentissimumque Turcarum imperatorem szultan Ahmedum datae ac per Sigismundum Hatvani representatae.

Az hatalmas győzhetetlen császárnak, Isten kegyelmességéből ez földön minden urak, fejedelmek és királyok felett való hatalmasságnak, első szultán Ahmednek etc. nekem mindenben kegyelmes uramnak etc.

Hatalmas győzhetetlen császár, nekem kegyelmes uram! Isten az hatalmasságod fényes birodalmát ez földön terjessze, ellenségi kemény nyakát lábai alá nyomja, és egy napját sok ezerré és azokat is mind szerencsésekké tegye!

Az elmúlt napokban csakhamar egymásután két levelét vöttem hatalmasságodnak, mindenek/et/ nagy böcselettel, szeretettel és illendő alázatossággal megtapasztaltam azokból hatalmasságodnak hozzám és az egész magyar nemzetséghez remínségünk felett való kegyelmes indulatját és atyai gondviselését, hogy az mi megmaradásunkra és állapotunkra nem utolsó, sem feledékenséggel való gondviselése legyen hatalmasságodnak, hanem jó szívvel és szorgalmatossággal akar vigyázni minden igyekezetinkre.

Az első leveléből azért, kit Musztafa¹⁷⁷ aga hozott, megértettük, hogy az boldog emlékeztető és minden böcsületre méltó, sok dolgokban jó hírrel-névvel forgott tekintetes és nagyságos Mehmed pasát, hatalmasságodnak böcsöletes fővezérét az árnyékvilágból Isten kiszólván,¹⁷⁸ noha az napkeleti hadakozásokra rendeltetett volt szerdárul, an-nakelőtte is, de ide Magyarországra az böcsületes és látott, hallott vitéz tanácsos és okos vezér Murád¹⁷⁹ pasát rendelte volna mű mellénk szerdárul ez esztendei szolgálatnak az hatalmasságod jó szerencséjére véghezvitelére. Az második levelét pedig vöttem hatalmasságodnak az főszerdár által, két, maga köntesi közül való kaftánjával egyetemben, kiért hosszú életet és ez földön bódogul, jó szerencsésül való országlást kívánok hatalmasságodnak. Noha azért mi mint olyan ismeretes régi, jóakaró, meghitt barátunknak, az Mehmed pasának halálán, mint illet, szívünk szerint szánakodtunk, mint ki ez mi dolgainknak Isten és hatalmasságod után eleitől fogva igazgatója és gondviselője volt, és egyenlő értelemből az hatalmasságod méltóságos hírének-nevének ez földön messze terjedésével, sok emlékeztetre való nagy dolgokat vittünk vele véghez, mind az hatal-

¹⁷⁷ Musztafa aga, kapudzsibasi. PAPP, 2014, 182, 357.

¹⁷⁸ Lala Mehmed fővezírt I. Ahmed szultán 1606-ban visszarendelte Konstantinápolyba, hogy ő vezesse a hadakat a perzsákkal folytatott harcban. Azonban még azelőtt, hogy útnak indult volna az Oszmán Birodalom fővárosából, 1606 májusában meghalt. DÁVID–FODOR, 1983, 464–465.

¹⁷⁹ Murát, Murád pasa főszerdár vagy Gázi Murád, Kujudzsu, dijárbekíri beglerbég, magyarországi béke-megbízott, majd szerdár, nagyvezír (1606 decemberétől). PAPP, 2014, 357.

masságod és mind az egész muzulmán nemzetségnek javára és mind penig énnekem és az magyar nemzetségnek javára, mindazonáltal, bízván az hatalmasságod hozzánk való nagy kegyelmességében, és tudván, hogy mi es mindnyájan az Istennek rendelése után az halálnak igája alá vagyunk vettetvén, nem tehetünk róla, jó emlékezetit holta után is tartozunk böcsülettel szemünk előtt viselni. Elhittük azt bizonynyal, hogy valameddég az hatalmasságod kegyelmessége fejünken megmarad, nem fogyatkozunk meg, hogy az hatalmasságod rendelése és mostani kegyelmes ígíreti után hasonló, sőt még jobb gondviseleink nem találkoznának az üdvezült Mehmed pasánál is, az hatalmasságod mostani böcsületes, meghitt, igaz hívei és minden országos dolgaira vigyázó, gondviselő vezéri és pasái között, kik értvén, tudván hatalmasságodnak hozzánk való kegyelmes indulatját, mindenebben, elhittük, hogy azok ellenséginknek ellenségi, barátinknak baráti igyekeznek lenni. Nevezet szerint penig, az kit hatalmasságod jelent levelében, ki ennek előtte bostandzsi¹⁸⁰ basája, mostan az tengeren vízi erejének kapitánya, meghitt, igaz és minden kétség nélkül hű, szorgalmatos vigyázással gondviselő lévén, az tekintetes és nagyságos vezér Dervis pasát¹⁸¹ őnagyságát, kit rendelt legyen Mehmed pasa helyében, avval is noha személy szerint esmérates nem voltam, de az hatalmasságod fényes udvarából levél által eleitül fogván nagy ismeretséget és barátságot vetvén őnagyságával, sőt magát az én dolgaimra és állapotomra való gondviselésben minden jóra ajánlván, teljességgel elhittem és szívem abban valóban megnyugodt, hogy az hatalmasságod kegyelmességét semmiben tölem meg nem fogja, hanem minden jóakarattal való gondviseléssel leszen minden állapotomra.

Továbbá az hatalmasságod bölcs és kegyes intését nagy böcsülettel viselvén szemem előtt az békesség dolgának véghez vitele felől, és tekintvén az szegény, ártatlan, nyomorult községnek is mind az két részről felettébb való nagy romlását és pusztulását, és hogy ennyi sok esztendőktől fogva való vérontás valaha ezekre az földekre megszűnjék, nagy sok különb-különb formán és módon való traktálás által, annyira vittem az nímet és az magyar nemzetség között az békesség dolgát, hogy Istennek szent rendeléséből és áldásából jó reménységünk vagyon felőle, hogy véghez megyen közöttünk.

Magam személyét az mi illeti, ilyen nagy és szent dologban nemhogy akadálykodni igyekeztem, de az hatalmasságod bölcs intésére tekintvén, magam kárával sem gondoltam, magamat mindenképpen az jó békességre reájánlottam, csakhogy az mint ennek előtte ígírtam, hatalmasságod híre nélkül semmire nem akartam menni. Akartam azért egyfelől ez írásom által tudására adni hatalmasságodnak, hogy az nímettel különben való alkuásunk nem lehetett, hanem az birodalomnak, melyet Isten az hatalmasságod jó szerencséjére kezemben adott volt, némely részét azoknak vissza kellett neki ígírnem, holott még azokban az tartományokban, kik kezem alatt vadnak, egynehány örös várakban vadnak nímetek. Más az, hogy ennek az országnak koronás királya lévén, noha

¹⁸⁰ Bostancsi, bosztandzsi, azaz palotakertész. A testület tagjai a szultáni kerteket gondozták, az uralkodó hajóinak legénységét adták, egy válogatott csapatuk a szultán testőrségét alkotta. Vezetőjük, a bosztandzsbasi, a szultán bizalmasa volt. DÁVID–FODOR, 1983, 381.

¹⁸¹ Dervis pasa, Dervis Mehmed pasa bosnyák származású nagyvezír (1606. június 21. – december 9.). MEHMED, 1976, 386.

hűtökírt és régi szabadságokírt most az magyarok reá támadtanak, de az megadatván nekik, kit immár bizonyoson megígírt, nem sietnek az egymás között való vérontásra. Arra kellett azért mind az két részről szállanunk, hogy az mint az boldog emlékeztű és idvezült szultán Szulejmánnak¹⁸² idejében az nagy János király fiának¹⁸³ az Tiszáig szakasztatott volt Tokaj várával együtt Erdélyhez Magyarország, mostan is az nímet arra engedett, hogy abban meg nem háborít, hanem az fegyvert leteszi és én általam hatalmasságoddal is megbékéllik, mely dologról minthogy hatalmasságod levelében kegyelmesen megparancsolta, hogy minderről és minden egyéb dolgokról az itt künn való főszerdárral, az böcsületes, tekintetes és nagyságos vezér Murád pasával egyetértsek, mindjárást őnagyságához, legfővebb és titkosabb mellettem való tanácsurat küldöttem, az tekintetes és nagyságos Nyáry Pált,¹⁸⁴ kivel őnagysága minden dolgokról bízást mint magammal, úgy beszélvén, egy rövid napot és üdőt rendeljenek, az mikorra mind az három részről összevgyűlvén, az hatalmasságod részéről is az békesség elvégeztessek: kiről mégis az hatalmasságod bölcs tetszését és kegyelmes ítéletit, mennél hamarébb lehet, akarom érteni, hogy magamat ahhoz tudhassom szabni, mi lehessen illendő az hatalmasságod méltóságához és ebben mind az én állapotomat és mind az magyar nemzetiséget miben akarja hagyni.

Hogy pedig az hatalmasságod részéről is állandóbb lehessen, s mind az magyar nemzetségnek az köztünk való békesség sohal Magyarországbán ennekutána semmi várakban németet nem engednek, hanem Magyarországbán minden várakat magyar kapitányok kezében adnak, és mindezek eleitől fogván való ígíretünk szerint az hatalmasságod kegyelmes szárnyai alatt maradnak.

Írtam volt ennek előtte való levelemben is hatalmasságodnak az Havasalföldében levő Radu vajdának ellenünk alattomban való ellenségessége felől. Most is az igen bizonyos dolog nekem, mind németek közül, Lengyelországból, maga birodalmából, sőt az hatalmasságod hű szolgálai közül az tekintetes és nagyságos budai Ali pasa atyámfia is igen bizonyosan adja levele által értésemre. Efféle tüzet addég jó megoltani, míg derekaszon fel nem lobban és ilyen ártalmas kígyót nem jó kebelünkben tartani. Hatalmasságodnak legyen illendő gondviselése felőle és parancsoljon az ide ki való szerdárnak, az moldvai vajdának és az deresztori Heder¹⁸⁵ pasának, ne szenvedjék ott az állapotban maradni.

¹⁸² Szuleiman, Szulimán, Szülejmán szultán (1520–1566). MEHMET, 1976, 381.

¹⁸³ Szapolyai János fia, II. János választott magyar király, János Zsigmond (1540–1571), uralkodott (1556–1571). JAKAB, 1863; OBORNI, 2002, 7–26.

¹⁸⁴ (*Njari, Njary*) Nyáry Pál, bedegi (1560–1607), 1594-ben Eger vára, 1598-ban Várad főkapitánya, Bihar, Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék főispánja, Bocskay fejedelmi tanácsosa, a törökkel folytatott zsitvatoroki béketárgyalások egyik megbízottja, 1606-ban Érsekújvár főkapitánya. BENDA, 1992, 283; HANÁK–SZABÓ, 2021, I, 525–526.

¹⁸⁵ (*Heder, Hedder*) Hizir deresztori, dresztori/durosztori/szilisztrai pasa, Hizir pasa másodvezírt 1606 elején a szultán az Al-Duna védelmére rendelte, feltehetően őt gondolták szilisztrai pasának. A Duna jobb partján, ma Bulgáriában lévő Szilisztra (Силистра), a római Durustorum, a bizánci Dorosztol, a középkori bolgár Drasztar helyén, régi magyar neve ezekből származhatott: Durosztor, Durosztol,

Minthogy pedig az üdő tájban halála történt az moldvai Ieremia vajdának, ki hatalmassággodhoz holtig hűségét megtartotta és az ország közönséges akaratból, az mint értjük, választotta Simion vajdát, annak öccsét, helyében, ki hatalmassággodnak eleitől fogva igaz híve lévén, tavalyi esztendőben, mikor Erdélyben ellenségünk ellen derekas haddal be kellett vala mennem, az budai Ali pasával önagyságával igen szép haddal maga személye szerint mellém jövőn segítségül, vitézül, hasznoson és jó szerencsésen szolgált az hatalmassággod jó szerencséjére, ellenségünk ellen.

Könyörgek alázatosan, sőt oly szívem szerint törekedem hatalmassággodnál, hogy valami tekinteti hatalmassággod előtt legyen az én hűséges szolgálatomnak, az szerint legyen minden kegyelmességgel Simion vajdához is, az moldvai vajdaságban tartsa meg és kegyelmességéből erősítse, melyet én is minden igaz hálaadó szolgálattal és hűséggel meg igyekezem ennek utána is szolgálni hatalmassággodnak mint kegyelmes uramnak.

Mindezek után, hatalmassággodnak kegyelmes lábainak csókolása után jó és kegyelmes választ várok hatalmassággodtól ez mostani követem által való törekedésemről. Éltesse az nagy Isten hatalmassággodat sokáig ez földön boldog országlásban. Datum ex libera civitate nostra Cassoviensi, die 22. Augusti anno Domini 1606.

Hatalmassággodnak mindenben hű, igaz és alázatos szolgálja

István, magyaroknak királya manu propria

24.

Bocskay István, a „magyaroknak királya” Dervis pasa nagyvezírnék

Kassa, 1606. augusztus 23.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 268r–274r.

Litterae Stephani regis Hungariae ad illustrissimum Dervis passam, vesirium supremum datae ac per Sigismundum Hatvani representatae.

Az hatalmas győzhetetlen császárnak minden országának és hadainak teljes hatalommal való gondviselejének, az tekintetes és nagyságos Dervis pasának etc., nekem mindenben jóakaró uramnak etc.

Tekintetes és nagyságos pasa, nekem mindenben jóakaró uram! Isten az nagysággod szerencséjét jó igyekezetiben nevelje és öregbítse és egy napját ez földön sok ezerré tegye!

Két levelét vöttem csakhamar egymás után nagysággodnak az elmúlt napokban. Egyiket, kit Musztafa¹⁸⁶ aga hozott az Fényes Portáról az üdveziült fővezér és szerdár Mehmed pasa haláláról és nagysággodnak az nagy Isten rendeléséből és az hatalmas győzhetetlen császárunk kegyelmességéből abban az tisztben való állatásáról. Annak-

Disztra, az Oszmán Birodalomban előbb a szilisztrai szandzsák, majd az Özü vagy Özi vilájet központja volt. PAPP, 1997, 170; EMECEN, 2002, 21.

¹⁸⁶ Musztafa aga kapudzsibasi. PAPP, 2014, 357.

felette, hogy ide az napnyugatra való hadakozásra és Magyarország segítségére az vitéz, okos és sok dolgokban forgott tekintetes és nagyságos vezér Murád pasát rendelte volna főszerdárságra, kivel hogy mindenben egyet értek az őhatalmassága szolgálatjára, vagy békességére, vagy hadra kellett menni az dolognak, nagyságod igen barátságoson¹⁸⁷ intett arra.

Az másik levelét Ahmed¹⁸⁸ csaus hozta nagyságodnak, kit ismét most az én követimmel együtt nagyságodhoz visszabocsátottam. Abban nagyságod írt nekem választ az Lippa várnak állapotja felől és intett az mellett, hogy az békességnek véghez vitelében mind az három részről munkálkodjam, az szegény nyomorult községnek megszánásáért.

Nem tagadhatom azért az, hogy az én meghitt esméretes jóakaró uramnak, barátomnak, sok dolgokban jó hírrel-névvel forgódott tekintetes és nagyságos fővezér és szerdár Mehmed pasának halálán szűvünk szerint nem szánakodtunk volna, kiváltképpen minthogy ennek az mi dolgunknak őhatalmassága után kezdetitől fogván jó gondviselője és igazgatója volt, és egyenlő értelemről az őhatalmassága jó szerencsájére örök emlékezetre méltó dolgokat is cselekedtünk és vittünk véghez. Ez ide ki való dolgokban pedig eleitől fogván forgott és az végekben hadakozott ember lévén, ezeknek igazgatását fogvatkozás nélkül értette, kiért holta után is az köztünk való barátságunk tisztizs szerint én az őnagysága jó emlékezetit szemem előtt böcsülettel viselem.

Tudván mindazonáltal, hogy mindnyájan az halálnak igája alá vagyunk vetetvén és az Istennek rendelése ellen senki nem állhat, öremem azon nagy volt, hogy az őhatalmassága kegyelmességéből nem más idegen, hanem nagyságod emeltetett erre az méltóságos tisztre, kivel levelünk által immár sok üdőtől fogván az őhatalmassága Fényes Portájáról nagy barátságos esmeretségem volt.

Minden bizodalmom és reménségem olyan lévén nagyságod felől, hogy az őhatalmassága kegyelmességét nemhogy elfogná éntőlem, de sőt inkább nagyobb szorgalmatossággal is igyekezik reám és az egész magyar nemzetségre kiontani, kivel az előbbi közöttünk való barátság naponkint öregedjék és örösedjék, és az nagyságod dícsíretes neve örökké énnálam és az egész magyar nemzetségnél jó emlékezetbe maradjon.

Az ide ki való főszerdárságra pedig őhatalmasságátúl nagyságod által az ki rendeltetett, az minden böcsületre méltó tekintetes és nagyságos vezér Murád pasát is jó szívvel hallom, hogy erre az gondviselésre bocsátatott. Őnagysága, az ide ki való dolgokban ennekelőtte is sokat forgott, látott, hallott, velem is nagy esmeretsége vagyon. Azért én, minthogy kisebb dolgokban is engedelmes akarok lennem az őhatalmassága parancsolatjának, nem szómmal csak, hanem cselekedetemmél mutatom azt meg, hogy őnagyságával mindenekben jó szívvel, szeretettel és igaz hűséggel egyet akarok érteni, melyet tudom, hogy naponkint értére is ad mind őhatalmasságának, és mind nagyságodnak, mint follyanak ide ki az mi gondviselésünk által őnagyságával együtt az ide ki való állapotok.

¹⁸⁷ Az eredeti szövegben elírásként: „barátságoson”.

¹⁸⁸ Ahmed csaus, a rendelkezésünkre álló adatok alapján pontosabban nem azonosítható.

Lippa felől értem az nagyságod írását, hogy annak mi kezünknel való maradásában akadályul azt vetné, hogy régen, még az boldog emlékeztű szultán Szulejmán idejében akadott legyen az az hely az ottmán nemzetségnek kezében. De az régiség ebben nem oltalma, sem akadály a igazságnak, mert ha erre kellene nézni, az magyarok bírták esmét annak előtte, meg az magyarok előtt csak Isten tudja micsoda nemzetségek. Nagyságodat az Úristen bölcs ítélettel szerette, gondolkodjék mélyebben ez dolgok felől. Minden fejedelmek és hatalmas birodalmak ez világon, szoktanok nézni, főképpen az ő idejekben való igazságra, hogy a' kikkel minemő végezést egyszer vagy ellenségével vagy barátjával teszen, azt semmiben által nem hágja, hanem éppen megtartja, kevésbé, ha magát annak megtartására hűtellel kötelezi, ki miatt annak utána is jó hírneve és emlékezeti maradhasson mind írásokban s mind az emberek szájában.

Nem tagadhatni el az Lippa dolgát és állapotját, mert ez egész világnál nyilván valgyon. Magyaré volt ez régen, elein, szultán Szulejmán idejében fegyverrel vétettett el tőlek, azután bírta az ottomán nemzetség. Ez elmúlt esztendőkbén hadakozások támadván egymás között, ismét fegyverekkel visszavötték az erdélyiek, tíz-tizenkét esztendeje, hogy mind ők bírták.

Ez alatt valamennyiszer traktáltatott az békesség Erdély országa és az ottmán nemzetség között, és véghez is ment közöttük, Lippa mindenszer Erdélyhez engedtetett és két ahdnáme levele valgyon az hatalmas császároknak afféle most én kezemben. Annakutána pedig Erdély mind Lippával és egész Magyarországgal együtt az német kezében akadván, az mindenható Isten azonban csudálatosképpen hatalmasul az kardot az én odalamra kötvén az őhatalmassága jó szerencséjére segítsége által úgy elő vitte dolgomat, hogy mind Erdélyt, Lippát és Magyarországnak nagyobb részét kivöttem az német kezéből és azalatt felette sok haszonnal szolgáltam az őhatalmassága hadainak előmenetelire.

Erről pedig az én szolgálatomról ilyen végezésem volt őhatalmasságával és mind fővezérével, hogy valamit én az német kezéből fegyveremmel vagy szép szómmal kivehetek, mindeneknek uraságában és birodalmában megoltalmaz, kiről őhatalmasságának harmadik erős ahdnáme levele nálam valgyon. Én kezöttem azért és őhatalmassága között ez az igaz végezés és az köztünk való igazság ezen fundáltatott, ebben sem rác nemzetséggel, sem egyéb emberekkel nincsen őhatalmasságának végezése, hanem csak énvelem. Ha ezalatt az tömösvári Haszán¹⁸⁹ pasa titkos praktikájából, ajándékával, ígíretivel azt az zűrzavart indította, hogy az én hűtös és hópénzes szolgálmat elaltatván, az rácotkat arra vötte, hogy az magyarokat levágják, most ismét ugyanazon rácot hasonlóképpen meg az törökekre támadván, szintén azont cselekedtek velők is, mint az magyarokkal, mert a' mit hűt ellen, igazság ellen, titkos csalárdsággal visznek véghez az emberek, Isten arra nem szokta áldását nyújtani.

Más az, hogy nagyságod ezt is igen meggondolja, hogy miközöttünk az fejedelemség szabad választásból áll, sem nagy és kicsin dolgot az fejedelemnek magátul és az ország híre nélkül nem szabad cselekedni, s nem is engedik meg neki. Ezelőtt is megírtam

¹⁸⁹ Haszon, feltehetően Haszán, Dzséláli/Deli Haszán temesvári pasa (1604–1606). PAPP, 2014, 352.

én azt nagyságodnak, hogy semmiért ez változás alatt nagyobb idegenség az magyar nemzetség szívében nem volt, mint az egy rossz várnak elvétele miatt, hogy hátunk megé afféle titkos praktika által hozzányúltak volt oly várhoz, kit az német kezéből vöttem volt ki.

Azért, ha szintín énnekem valami oly szándékom és akaratom volna is ez dolog felől, én is abból csak egy ember vagyok, hírek, akaratjok nélkül semmit nem cselekedhetem és nem is engedik megcselekednem. Micsoda [!] teszen őhatalmasságának olyan rossz pusztá kastély mint Lippa, böcsülje nagyobbra az mű sok szolgálatunkat és az egész magyar nemzetség szívének őhatalmasságához való tökéletességét, kiket minthogy sok szép szómmal és az őhatalmassága hozzánk nagy kegyelmességével való biztatással tartottam, és el is hitettem vélek, hogy soha azt őhatalmassága mitőlünk nem kívánja, és az üdvezült Mehmed pasa is énnekem azt, még amikor kezében nem volt is, megígírte vala. Igazat írok nagyságodnak benne, hogy az nagyságod írását, kit most fölöle írt, el kellett titkolnom az magyar nemzetségtől és nem merészlettem közöttök hirdetni az nagyságod írását. Lássá azért nagyságod, ha ilyen közönséges jót és országos szép békeséget megháborít az egy vár miatt, én az igazsághoz támaszkodom, és az őhatalmassága nekem adott hűtihez, tudom, hogy ha nagyságod igaz elegendendő okokkal ezt őhatalmasságának eleiben adja, oly kegyelmes uram őhatalmassága énnekem és az egész magyar nemzetségnek, hogy ebből minden kegyelmességét mutatja hozzám és nem háborít meg miatta semmiben, sőt erről minden kegyelmes és utolsó bizonyos választ várok mostan nagyságod által őhatalmasságától, hogy se az én gondolkodásom, sem az magyar nemzetség szíve üdövel, ha az kitudódik, ez miatt őhatalmasságától idegenségben ne essik.

Az békesség dolgát az mi illeti, én mind az őhatalmassága böcsületes írását az nagyságod jó intését, az szegénységnek felettébb való nagy romlását, pusztulását és mind az két részről ennyi esztendőktől fogván való vérontást meggondolván, kíváltképpen azt is tekintvén, hogy az őhatalmassága ereje az esztendőnek csak bizonyos határozott részében szokott hadakozásra előjönni, az németnek pedig mind télben-nyárban rajtunk lehet ereje, az mely szerencsét Isten mostan kezünkben adott, azt nem jó kockára vetni. Magam kárával sem gondoltam, csak, hogy hasznos szolgálatomat megmutathassam őhatalmasságához és az Fényes Portának akaratja szerint cselekedjem, az jó békességre reá engedtem.

Hűtünknek és az ország törvényének szabadságát az mennyire immár az német megígírte, jó reménységünk vagyón, sőt az követek bizonyoson biztattanak, hogy megalkhatunk velek, és kívánságunk szerint véghez megyen köztünk.

Magam személyének a' mennyi birodalmat akarnak határozni, arról az őhatalmassága híre nélkül nem cselekedtem, mely noha mind túl az Dunán és mind innét messze terjedett az magyar nemzetség között, kik az őhatalmassága jó szerencséjére nekem fejet hajtottanak, de mindazáltal sok helyeken mégis mind erős várak és városok az német király számára vadnak és elegendő lakunk, élünk az ellenséggel, noha be vadnak rekesztvén az várakban.

Arra kellett azért szállanunk, hogy a' mint a' boldog emlékezetű szultán Szulejmán császár idejében az nagy János király fia számára Erdélyországhoz Magyarországnak az Tiszáig való része oda szakasztott volt, Tokaj várával együtt, most valamenynyivel többet, két vármegyével az Tiszán innét való része is ide szakasztott úgy, hogy ebből az német király teljességgel kezét kiveszi, és örökben idehagyja. Nem is háborgat soha meg vele, annak felette énáltalam őhatalmasságával és az ottomán nemzetséggel megbékélik.

Ezenkívül egész Magyar-, Tót-, Horvátországnak minden részéből és azoknak erős váraiból az németet mindenünnet kiveszi, magyar kapitányoknak adja kezekben minden várakat, és fizetett német sohol nem marad Magyarországon.¹⁹⁰ Ezek az országok és az egész magyar nemzetség szép békességben maradnak az őhatalmassága szárnyai alatt.

Ezt őhatalmasságának és nagyságodnak akarám ez követem által értésére adni, kirúl mind az őhatalmassága kegyelmes akaratját és mind az Fényes Portának bölcs ítéletit és tetszését mennél hamarébb akarom érteni, mert különben az békességet semmiképpen véghez nem vihetjük, erre pedig immáron reá is ígértük magunkat.

Másfelől az szerdárhoz őnagyságához, minthogy ezekről őnagyságával mindenekben egyetértvén egyenlő értelemről cselekedém, meghitt, titkos, mellettem levő főtanácsomat, az tekintetes és nagyságos Nyáry Pál uramat küldöttem, ki által őnagyságának az dolgot voltaképpen tudtára adván bizonyos napot és helyet akarunk végezni, a' melyre mind az három részről összevegyülvén, Istennek szent akaratjából az szent békességet elvégezzük. Melyben hogy hasznosbban szolgálhassak őhatalmasságának, noha igen beteges ember vagyok egynéhány üdőtül fogva, de akkorra nem szánom én is hozzájok közelebb fáradságomat, hogy az dolgot hamarébb és jobb módjával véghezvihessük és őhatalmasságához az közöttünk való bizonyos frigyrül és végezésekről, akkor főköveteket mind az három részről egyenlő tanúsággal bocsáthassunk.

Írtam volt ennek előtte mind őhatalmasságának és mind az üdvezült fővezér és szerdár Mehmed pasának az havasalföldi Radu vajda állapotja felől, hogy nem igaz híve őhatalmasságának, sőt mindnyájunknak alattomban való ártalmas ellenségünk, kinek sok nyilvánvaló igaz okait akkor is megírtam, és énnekem annak utána is mindenfelől úgy adják értisemre, nagyságodat azért erre felette igen kérem, sőt őhatalmassága után az mely méltóságos tiszten helyeztetett, arra kényszerítem, hogy ezt az ártalmas kégycót kebelünkben nevedekni ne engedje, mert olykor kezdi mérgét reánk kiontani, mikor ingyen nem véltük volna és akkor ne mondhasa nagyságod, hogy tudtára nem adtam volna nagyságodnak.

Parancsoljon azért nagyságod az főszerdárnak ide ki ez dologrúl. Az moldvai vajdának, az dresztori Heder pasának erre legyen gondviselések, ne hagyják ott az vajdaságban gyökerezni, hogy magának erőt és hadat gyűjthessen naponkint ellenünk. Én is a' mi segítséggel Erdélyből lehetek ellene, mindennel leszek.

¹⁹⁰ Lásd a bécsi béke (1606. június 23.) kilencedik és tizedik cikkelyében. A később, november 11-én kötött zsitvatoroki békében ilyen kérdésekről nem esik szó.

Ez üdő alatt pedig minthogy holta történt az moldovai¹⁹¹ Ieremia vajdának, ki mind holtáig híve volt őhatalmasságának és énnekem igaz barátságos szomszédsággal, az ország népe közenséges akaratból az öccsit, Simion vajdát választották közikben az vajdaságra, ki ez is hasonlóképpen igaz híve lévén őhatalmasságának, tavalyi esztendőben, mikor derekas haddal kellett vala ellenségünk ellen Erdélyben bemennünk, akkor az budai Ali basával az én atyámfiaival személy szerint szép haddal mellém jöven, vitézül, hasznoson szolgált az őhatalmassága ellenségei ellen, kire méltó, hogy őhatalmasságának mindenkor tekintete legyen.

Én is nagyságodnak nagy szeretettel törekedem, valamennyi tekintetem őhatalmassága és nagyságod előtt vagyom, legyen azon minden tehetségével, hogy az vajdaságban őhatalmasságával Simion vajdát hagyassa benne és megerősítvén birodalmában, minden ellenségei ellen tartsa kegyelmes oltalma alatt, melyet én is őhatalmasságának mind őnagyságával egyetemben teljes életünkben igaz hűséggel megszolgálunk. Mindezekről, mennél hamarabb lehet, kívánságunk szerint való jó választ várok nagyságodtól. Tartsa meg Isten nagyságodat sokáig jó egészségben. Datum ex libera civitate nostra Cassoviensi, die 23. mensis Augusti anno 1606.

Nagyságodnak mindenben igaz, jóakaró barátja és szeretettel szolgál
István, magyaroknak királya manu propria

Függelék (Bocskay István keleti külpolitikájához kapcsolódó egyéb levelek)

25.

Rhédey Ferenc főgenerális Lala Mehmed pasa nagyvezírnek

Szerencs, 1605. március 19.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 200r–v.

Litterae magnifici ac generosi domini domini Francisci Rhédey, Regni Hungariae exercituum generalis supremi ad illustrissimum dominum Mehemmet passam, vesirium supremum imperatoris Turcarum datae.

Az hatalmas győzhetetlen török császár fővezérének és minden országának és hadainak gondviselő főszerdárának, az tekintetes nagyságos Mehmed pasának, nekem mindenkor jóakaró uramnak adassék.

Tekintetes nagyságos vitéz úr, nekem mindenben jóakaró uram, az Úristen nagyságodnak egy napját tegye sok ezerré, és látogassa meg kedves jó szerencséjével!

¹⁹¹ Az eredetiben: „Modauay”.

Hiszem, hogy nagyságodnál nyilván vagyon, az hatalmas győzhetetlen császár szerencséjére minemű szép győzedelmekkel látogatta legyen meg az Úristen az ő nagy jóvoltából minden ellenségek ellen az én kegyelmes uramat, az tekintetes és nagyságos Bocskay Istvánt. Én is penig önagyságátúl az mely felé az ellenségre bocsájtattam volt, minemű végházakat vöttem legyen el tülök, és mely jó szerencsével jártam legyen ellenek, érthette azt is nagyságod és mind penig az én uram mostani követitül búségesen megértheti. Az ellenségnek az mely része Kollonichnál volt, azt a' Dunán általejtöttem és az felment a bécsi királyhoz több segítséget kérni. Ez idő alatt nekünk is az több ellenségre leszen igyökezetünk Isten segítségével. De kérem nagyságodat parancsoljon mindenfelé a pasáknak, legyenek oly készen, hogy mihelt kívántatik, az hatalmas győzhetetlen császár szolgálatjára, melynek most az ideje, az én uram megtaláltatván önagyságokat, mindjárást jöhessenek. Csillagos bég¹⁹² mindenben híven és jól forgódik melletttem, nincs semmi panasz dolgában. Nagyságodat kérem, nagyságod küldjen egy jó lovat, kin mind az hatalmas győzhetetlen császárt és nagyságodat és az én uramat is szolgálhassam. Éltesse az Úristen nagyságodat sok esztendeig jó egészségben. Írtam Szerencsen, die 19 Martii anno Domini 1605.
Nagyságodnak mindenkoron jóakaró szolgálja
Rhédey Ferenc manu propria

26.

Kendi István helytartó és az erdélyi rendek Ieremia Movilă moldvai vajdának

Székelyvásárhely, 1605. március 21.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 201r–202v.

Litterae illustrissimi ac magnifici domini domini Stephani Kendi¹⁹³ locumtenentis Regni Transylvaniae generosorumque ac nobilium eiusdem regni dominorum ad illustrissimum dominum, dominum Hyeremiam Mogila, principem Moldaviae datae.

Illustrissime princeps ac domine domine nobis observandissime. Servitii nostri debita paratissimamque commendationem. Hisszük azt bizonyoson, hogy nagyságodnak az mi írásunk nélkül is az nagysága ő maga ajánlása szerint urunkhoz önagyságához, az mi kegyelmes fejedelmünkhez, Bocskay Istvánhoz jóakaróját és barátságát, az mint nagyságod mind emberi, mind leveli által ígírte önagyságának, megmutatni cselekedő-

¹⁹² Csillagos bég vagy Csillag mirza „nevezetes vitéz tatár”, talán azonos Dzsilaus béggel. E. ABAFFY-KOZÓCSA, 1991, 164, 259; Csil agadzsi mirza. SUDÁR, 2010, 792. Papp Sándor szerint valószínűleg Csilagacs Mehmed mirza, tirhali szandzsákbég, Érsekújvár élére kinevezett címzetes pasa. PAPP, 2014, 355.

¹⁹³ (Kendi) Kendi István, kendilónai (†1619/1621) erdélyi főnemes, Bocskay híve, Doboka vármegye főispánja, tanácsúr, majd Erdély kancellárja. TRÓCSÁNYI, 1980, 29; BENDA, 1992, 282; HANÁK-SZABÓ, 2021, I, 548–549.

tivel is igyekezik annál inkább, hogy nemrég is őnagysága nagyságot böcsületes levelével megtalálta. Azért nagyságotnak ez mostani ide való állapotok felől mégis írni akartunk. Nyilván vagy az nagyságot mostan megmutatott jóakarata az mi urunkhoz, és tudjuk azt is, mind ez napokban az hatalmas császárnak kedvében szolgált nagyságot, mivelhogy az egész székölséget az mi kegyelmes urunk engedelmissége alá hajtotta volna nagyságot,¹⁹⁴ ők is közenségesen az nagyságot jó intésének öremest engedvén, s mind az dolgoknak nagyobb hitelért minden székekből bizonyos embereket bocsátottanak volt követségen az mi kegyelmes urunkhoz, és minden hűséges szolgáljokat őnagyságának ajánlván. Bizonyosan azért írhatunk nagyságotnak, noha az székölségnek közenségesképpen követjek őnagyságához, az mi urunkhoz most is oda vagy, de nem tudhatunk, [!] honnat indultatott az, hogy némelyek viszálnodni kezdetek öközülek. Egyéb nincsen, az mint vettük is immáron eszünkbe, hanem az Radu vajda praktikája mindez, minthogy csak a' más héten érkezett Havasalföldéből ki Szeben¹⁹⁵ mellé az Vöröstoroni¹⁹⁶ útján valami had. Az mellé itt országunkba adtanak az szebeni szászok valami gyalogot is, ezeknek hadnagy Rácz György,¹⁹⁷ az Kis Merza,¹⁹⁸ és Tatár Sitkó.¹⁹⁹ Mi legyen szándékok és akaratok, bizonyos az, hogy semmi jóra nem igyekeznek. Azt is nyilván tudjuk, hogy Medgyes mellé szállottanak, miért hogy urunkat is őnagyságát távul érzik. Nagyságottól azért mind az mi kegyelmes urunk nevével, s mind az mi magunkéval kívánunk [!] és kérjük, mutassa nagyságot mind urunkhoz őnagyságához, mind mihozzánk és egész ez szegény hazához ezt a jóakarata, az mint nagyságot voltaképpen nemrég is megmutatta jócselekedetivel is nagyságot. Mi es közenségesképpen, kik ez országban főemberek vagyunk, azon kérjük, hogy nagyságot egy részét hadának²⁰⁰ szállítsa csak Tatrosra,²⁰¹ kit ha nagyságot cselekedik, mind ennek az kevés ellenségeknek, ki urunk őnagysága ellen jött, rémölést ad, mind pedig az székelemeknek oly gondolkodást hoz elméjükben, hogy ha mi idegen szándékok, az vagy igyekezetek volna is urunkhoz őnagyságához, és velünk egyet nem akarnának érteni is, az nagyságot hadától való féltekbe inkább felkelnek mellettünk, és az mi táborunkba jö-

¹⁹⁴ A székeliek a „véres farsang” óta ellenségesen viselkedtek Bocskayval szemben, mozgalmuk kezdetén tehát a Habsburgok oldalán álltak. Mivel jelentős katonai erőt képviseltek, megnyerésük kezdetétől Bocskay fontos célkitűzése volt. Részben e célból már 1605 elején felvette a Portával jó viszonyban álló Ieremia Movilă moldvai vajdával a kapcsolatot, aki támogatta is, ahogyan maga Bocskay megfogalmazta a vajdának írt levelében: „...*mennyit forgódott és fáradott volna az székelységnek mellém állásában való dolgában, melyet Isten után csak nagyságotnak egyedül tulajdonítok.*...” Így aztán, miután Bocskay 1605. február 16-án kelt okiratában megerősítette a székeliek régi szabadságjogait, mellé álltak, és február 21-én Nyárádszeredán Bocskay Istvánt Erdély fejedelmévé és a székeliek ispánjává választották. THALY, 1874, 73; NAGY, 1961, 310–311.

¹⁹⁵ Szeben/Hermannstadt (ma: Sibiu, RO).

¹⁹⁶ Vöröstorony („*Vöröstorony*”) (ma: Turnu Roșu, RO).

¹⁹⁷ „Georg”, Rácz György, hajdúhadnagy, a császáriak oldalán harcoló hajdúvezér. CSONKA–SZAKÁLY, 1988, 199; BENDA, 1992, 284.

¹⁹⁸ Kis Merza, tatár aga/katonai vezető.

¹⁹⁹ Tatár Sitkó, tatár katonai vezető.

²⁰⁰ „hadát”

²⁰¹ Tatros (ma: Târgu Trotuș, RO).

nek, nem ennyi ellenséget, az mennyi most reánk jött, de nagyobbat is Isten után könnyen kiverhetünk országunkból. Azután osztán az szászok felül is,²⁰² hogy meghajolnak, mindjárt jó reménységünk leszen. Nagyságod annak okáért el ne mulassa, hanem az mint eddig, most is mindennemű jóakaróját megmutassa ebben is hozzánk, mert nagyságod sok jót velünk cselekedhetik, mindezekért nagyságodnak, s az nagyságod országának mind nagyobb és hasonló dologban, mind az mi kegyelmes urunk, s mind mi fejenkint hasonlatos barátsággal és szolgálással leszünk. Nagyságodnak ezen dolgokról és több ide be való dolgokról is ez mi barátunktól, Krajnik Lászlótól²⁰³ szóval izentők, nagyságod higgye meg szavát. Tartsa meg Isten jó egészségben nagyságodat. Datum in oppido Székelyvásárhely,²⁰⁴ 21. die Martii, anno Jesu Christi Salvatoris nostri 1605.

Illustrissimae Domini vestrae servitores addictissimi

Locumtenens Transylvaniae²⁰⁵

Stephanus Kendi

Item et

Nicolaus Bogáti²⁰⁶

Balási Ferenc

Bethlen Farkas²⁰⁷

Petki János²⁰⁸

Ac universa nobilitas Transylvaniae.

Mása levelének az kik itt alatt megírva vadnak.

Copia harum litterarum per principem Moldaviae ad portam fulgidissimam imperatoris Turcarum missae fuerunt.

²⁰² Erre még várni kellett, amikor is Szamosújvár feladásának és a moldvai segélyhadak megérkezésének hírére a szászok július 4-én kötelezték magukat, hogy mindnyájan két hónapon belül felesküsznek Bocskay hűségére, Segesvár szeptemberi elfoglalásával végleg sikerült megrögni a szászok ellenállását. Ennek megvalósításában nagy szerep jutott Michael Weissnak és Haller Gábornak. NAGY, 1961, 325; TK, II, 429; HORN, 2006, 98.

²⁰³ Krajnik László (1574 körül – 1623 körül) román származású nemes, akinek pályája Kovacsóczy Farkas mellett indult, 1605-től többször az erdélyiek követe Moldvába, később Torda vármegye főszolgabírája. DÁNÉ, 2016, 68–78.

²⁰⁴ Marosvásárhely/Neumarkt („Székelyvásárhely”) (ma: Târgu Mureș, RO).

²⁰⁵ Rákóczy Zsigmond, felsővadászi, Erdély kormányzója (1605. szeptember 14. – 1607. február 11.), majd fejedelme (1607–1608).

²⁰⁶ (Bogáthi) Bogáti Miklós, bogáti (†1603) cubicularius, kancellárhelyettes, fejedelmi tanácsos. TRÓCSÁNYI, 1980, 26; HORN, 2006, 98–101; FEJÉR, 2014, 15. Mivel Bogáthi Miklós 1603-ban, a brassói csatát követően meghalt, minden valószínűség szerint a másoló tévedésből, testvére, Menyhért neve helyett írta az övét a levél aljára, hiszen ez utóbbi főúr Bocskay tanácsura és főgenerálisa volt 1605-ben, Kükküllő vármegyei főispánsága mellett. KIS, 1891, 177–178; TRÓCSÁNYI, 1980, 26; HORN, 2006, 98–101.

²⁰⁷ Bethlen Farkas, búni (1560–1618) erdélyi főnemes. 1605 elején Bocskay erdélyi megbízottja, a szászok megnyerésén fáradozott, 1607–1609 között szamosújvári főkapitány, 1608-tól haláláig Kükküllő vármegye főispánja, tanácsúr, az udvari lovasság főkapitánya. TRÓCSÁNYI, 1980, 24; NAGY, 2005, 221.

²⁰⁸ Petki János, derzsi (1572–1612) Báthory Zsigmond kincstartója, 1605-től a székelyek generálisa, később erdélyi kancellár, fejedelmi tanácsos, 1610-től Doboka vármegye főispánja. KIS, 1895, 100–103; TRÓCSÁNYI, 1980, 32; BENDA, 1992, 284; HORN, 2006, 101–104.

Superscriptio a litterarum erat haec.

Ad manus nuntiorum illustrissimi principis Transylvaniae ac domini Stephani Bocskay, in porta imperatoris Turcarum Constantinopoli existentium litterae haec tradantur.

27.

**Ieremia Movilă moldvai vajda Bocskay István erdélyi fejedelem
portai követeknek**

Suceava, 1605. március 27.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 203r.

Litterae illustrissimi ac magnifici domini domini Hyeremiae Mogila Principis Moldaviae missae ad legatos illustrissimi principis Transylvaniae Stephani Bocskay in fulgidissima porta imperatoris Turcarum existentes.

Generosis dominis N. N. illustrissimi principis ac domini Stephani Bocskay etc. principis Transylvaniae etc. in fulgidissima porta invictissimi Turcarum imperatoris existentibus nuntiis etc. nobis honorandis.

Ieremias Mogila, Dei gratia princeps ac haeres perpetuus Moldaviae.

Generosi domini nobis honorandissimi salutem et omne bonum.

Kegyelmeteknek ezt csak értésére adni akartuk, minthogy tegnap az erdélyi fő népektől levelünk érkezék, kiben mit írjanak, kegyelmetek mindenképpen megértheti. Kegyelmetek peniglen az dolgok felől úgy gondolkodják, hogy ha Radu vajdára különben[!] nem viselnek gondot az Portán, azon vagyon, hogy valami zűrzavart Erdélyben indítson mennél hamarabb. Most is az székelység ő miatta csavarog, nem is jó leszen addig, míglen Havasalföldében marad Radu vajda. Isten éltesse kegyelmeteket. Datum ex civitate nostra Sucaviensi,²⁰⁹ 27. Martii 1605.

Ieremia²¹⁰ manu propria

²⁰⁹ Suceava (RO).

²¹⁰ A név nincs kiírva, hanem a másoló felismerhetően a vajda cirill betűs aláírását utánozta.

Bocskay István erdélyi fejedelem Radu Șerban havasalföldi vajdához
és a Portára küldött szász követei /Haller Gábor, Marcus Schonkabonk,
Michael Weiss/ I. Ahmed török szultánnak
(ugyanazt a szöveget küldték Szofi Szinán pasa és Hizir pasa vezíreknek)

Târgoviște, 1605. augusztus 6.

MNL OL R 315. 3. t. fol. 205v–206v.

Litterae existentium in Transylvania Saxonum, in Valachiam ad Radul Vaivodam venientium legatorum indeque ad potentissimum, invictissimumque imperatorem Sultan Ahmedum missae.²¹¹

Az hatalmas győzhetetlen császárnak, minekünk mindenkor kegyelmes urunknak adassék.

Hatalmas győzhetetlen császár, minekünk kegyelmes urunk, éltünkig való hűséges szolgálatunkot ajánljuk hatalmasságodnak!

Akarók hatalmasságodnak értésére adni az havasalföldi vajdának hatalmasságodhoz való hűségét, azmiképpen hatalmasságod, kegyelmességed megmutatván hozzá hatalmasságod az előbbeli cselekedetéről és vétkéről megkegyelmezett neki, hatalmasságod szárnya alá vötte és zászlót küldett neki. Hatalmasságod az mi kegyelmes urunknak, Bocskay királynak írt felőle, hogy atyafiúsága és barátsága legyen Radu vajdával őnagyságával. Urunk őfelsége megértvén az hatalmasságodhoz való hűségét, és őfelségéhez való jóakarátját, és Radu vajdának jó ígíretit, bocsátottak egész hatalommal őnagyságához, hogy őnagyságával egyet értsü/n/k, és az régi szövetséget és jó szomszédságot helyére állassuk. Látván azért hatalmasságodhoz való hűségét, és az mi kegyelmes urunkhoz és az őfelsége országához való jóakarátját, az békessig köztünk teljességgel véghez ment. Melyet Radu vajda őnagysága, és az egész boérság hitökkel és pecsétes levelekkel, magok kezek írásával megerősítettek az egész Havasalföld ország nevében,²¹² mi is viszontag őnagyságának az ország képebe hasonlóképpen ígírtük magunkot jó szomszédsággal őnagyságához lenni. És így immáron hatalmasságodnak egész életünkbe az vajdával őnagyságával együtt híven és igazán akarunk szolgálni. Könyörgünk azért hatalmasságodnak azon, hogyha Radu vajdának ellenségi hatalmasságod előtt vádolkodnának felőle, annak hatalmasságod helyt ne adjon, mert velünk egyetembe hatalmasságodnak igaz szolgája. Akarók hatalmasságodnak ezt is értésére adni, minekelőtte Erdélyből ide jöttünk volna, hogy Ali²¹³ basa és Simion vajda országunkba beérköztek

²¹¹ Kihúzza: „datae”.

²¹² A Radu Șerbannal kötött szerződésre lásd SZILÁGYI, 1880, 349–350, a két román vajdasággal kötött szerződések kérdéséről bővebben JAKÓ, 2016b.

²¹³ Ali pasa, Kádizáde Ali pasa szilisztrai beglerbég (előtte és utána többször volt budai pasa is). GÉVAY, 1841, 23; PAPP, 2014, 189.

vala. De immár akkor az mi kegyelmes urunknak szép szerencsés előmenetelit látván, és Radu vajdának hatalmasságodhoz való hűségét és az mi kegyelmes urunkhoz való jóakarátját megértvén, őfelségének az szász városok immár meghajlottak vala egyen kiűvel,²¹⁴ melyben azon város és több városok akaratjok ellen valami rész ellenségünk szorult vala. Ezeken kiűvel pedig ha valaki hatalmasságodnak az mi állapotunkat különben adná eleibe, annak hatalmasságod hitelt ne adjon. Az nagy Isten megáldja hatalmasságodat. Datum Tergovistae,²¹⁵ 6. die Augusti anno Domini 1605.

Hatalmasságodnak

alázatos rabjai

Haller Gábor²¹⁶

Sonkabonko Marcus²¹⁷

Michael Fejér²¹⁸

Eiusdem formulae litterae datae sunt ad vizirium Sophi Zinan passam. Itemque ad vezirium Hiddir passam.

Nagyságos basa, nagyságodnak jóakarattal való szolgálatunkat ajánljuk.

Et in fine litterarum.

Kérjük azért nagyságodat azon, hogy ha Radu vajda ellenségi az hatalmas császár előtt vagy nagyságod előtt vádalkodnának, annak az hatalmas császár helt ne adjon, se pedig nagyságod el ne higgye. Isten sok jókkal látogassa meg nagyságodat.

Nagyságodnak jóakarattal való szolgálai

Rövidítések és irodalomjegyzék

BCU Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca (Kolozsvári Egyetemi Könyvtár)

Colecții Speciale (Különgyűjtemények benne Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kéziratára)

ms. 561. Lázár Miklós: *Udvarhely-, Maros-, Csík-, Gyergyó-, Kászon-, Háromszék főtisztjei, főkirálybírái, alkapitányai 1562–1711, 1877 előtt* (kézirat)

²¹⁴ Segesvár, Schäßburg (ma: Sighișoara, RO).

²¹⁵ Tergovista (ma: Târgoviște, RO).

²¹⁶ Haller Gábor hallerkői (1558–1608) Kükküllő vármegye főispánja, Bocskay idejében fejedelmi tanácsos, kincstartó. TRÓCSÁNYI, 1980, 28; BENDA, 1992, 281; HORN, 2006, 95–98.

²¹⁷ Mark Schonkabonk brassói városgazda, 1597-ben kétszer is Mihály vajda követe Rudolphoz Prágába. MIKA, 1893, 83; GROSS, 1915, I–III; CZIRÁKI, 2011, 36–37.

²¹⁸ Michael Weiss (1569–1612) brassói városbíró, krónikaíró, többszörös követ. MIKA, 1893. Életrajzának újabb, rövid összefoglalója FAZEKAS, 2021, 497–498.

R 315 Török iratok
3. t. Portai diplomáciai leveleskönyv (1587–1608)

*

E. ABAFFY–KOZOCSA
1991

Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából. Szamosközy István történetíró kézírata. XVII. század eleje, kiad. E. ABAFFY Erzsébet – KOZOCSA Sándor, Budapest, 1991.

ÁGOSTON
2022

ÁGOSTON Gábor: *Az oszmán hódítás és Európa*, Budapest, [2022].

ANEXA
1956

Anexa I, In: *Documente privind Istoria României. Introducere*, II, ed. Damian P. BOGDAN – Francisc PALL – Sigismund JAKÓ, București, 1956, 485–496.

AYCIBIN
2007

Zeynep AYCIBIN: *Katib Çelebi, fezleke, tahlil ve metin*, İstanbul, 2007.

BAGI
2025

BAGI Zoltán Péter: *A Bocskai-felkelés előzményei és az álmossd-diószegi rajtaütés*, In: „Országunknak fő végháza, Várad...” *Várad és a Partium a 16–18. században*, szerk. OBORNI Teréz – RÁCZ Balázs Viktor, Nagyvárad, 2025. (Tanulmányok Biharország történetéről, 13.)

BENDA
1942

BENDA Kálmán: *Bocskai István*, Budapest, 1942. (Második kiadás: Budapest, 1993.)

BENDA
1972

BENDA Kálmán: *A királyi Magyarország tiszti címtára, 1607–1608*, In: *Levéltári Közlemények*, 43. (1972) 2. sz. 265–325.

BENDA
1992

BOCSKAI István: *Levelek*, kiad. BENDA Kálmán, [Budapest–Bukarest], 1992.

BÍRÓ
1921

BÍRÓ Vencel: *Erdély követei a Portán*, Cluj–Kolozsvár, 1921.

BORBÉLY
2017

BORBÉLY Zoltán: *Aki a koronát kérte Bocskainak: Korláth István szendrői kapitány, a felsőmagyarországi rendek konstantinápolyi követe*, In: *Az Eszterházy Károly Főiskola Tudományos Közleményei. Tanulmányok a Történelemtudomány Köréből*, 44. (2017) 39–59.

BORSOS
1968

BORSOS Tamás: *Vásárhelytől a Fényes Portáig. Emlékiratok, levelek*, kiad. KOCZIÁNY László, Bukarest, 1968.

CÂNDEA
2003

Istoria Românilor, V. O epocă de înnoiri în spirit european (1601–1711/1716), ed. Virgil CÂNDEA, București, 2003.

CSONKA–SZAKÁLY
1988

Bocskai kíséretében a Rákosmezőn. Emlékiratok és iratok Bocskai István fejedelem és Lalla Mehmed nagyvezír találkozásáról 1605. november 11., kiad. CSONKA Ferenc – SZAKÁLY Ferenc, Budapest, 1988.

CZIRÁKI
2011

CZIRÁKI Zsuzsanna: *Autonóm közösség és központi hatalom. Udvar, fejedelem és város viszonya a Bethlen-kori Brassóban*, Budapest, 2011.

CZUCZOR–FOGARASI
1874

CZUCZOR Gergely – FOGARASI János: *A magyar nyelv szótára*, VI, Budapest, 1874.

DÁNÉ
2016

DÁNÉ Veronka: *Az alsóoroszi Krajnikok. „Adalék a magyar–román asszimiláció kérdéséhez”*, In: *Testimonio litterarum. Tanulmányok Jakó Zsigmond tiszteletére*, szerk. Uő – LUPESCUNÉ MAKÓ Mária – SIPOS Gábor, Kolozsvár, 2016, 68–78.

DÁVID
2020

DÁVID Géza: *Pozsega 16. századi szandzsákbégjei – kitekintés a 17. századra*, In: *Keletkutatás*, 31. (2020) 2. sz. 5–31.

DÁVID–FODOR
1983

DÁVID Géza – FODOR Pál: *Magyar vonatkozású török államiratok a tizenöt éves háború korából*, II, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 30. (1983) 3. sz. 451–467.

DÁVID–FODOR
2009

DÁVID Géza – FODOR Pál: *„Ez az ügy fölöttébb fontos.” A szultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei (1559–1560, 1564–1565)*, Budapest, 2009.

- DOMINKOVITS
2006
DOMINKOVITS Péter: „Egy nemzetek lévén...” *A Nyugat-Dunántúl Bocskai István 1605. évi hadjárata idején*, Budapest, 2006.
- EMECEN
2002
Feridun M. EMECEN: *Az Oszmán Birodalom sztyeppei határai és a moldvai kijáró*, In: *Aetas*, 18. (2002) 2. sz. 21–29.
- EMSZT
I–XIV
Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár, I–XIV, szerk. SZABÓ T. Attila – VÁMSZER Márta – KÓSA Ferenc et al., Budapest–Bukarest–Kolozsvár, 1975–2014.
- EOE
VII
Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae, VII, 1614–1621, szerk. SZILÁGYI Sándor, Budapest, 1881.
- ERDOĞAN
2024
Ayşenur ERDOĞAN: *Osmanlı Devleti’nde Yeniçeri Ağalığı Kurumu*, İstanbul, 2024. (PhD-disszertáció.)
- ETA
II
Erdélyi Történelmi Adatok, II, szerk. MIKÓ Imre, Kolozsvár, 1856.
- FAZEKAS
2021
FAZEKAS István: *A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*, Budapest, 2021.
- FEJÉR
2014
FEJÉR Tamás: *Az erdélyi fejedelmi kancellária regisztrumvezetési gyakorlata a 16. században*, In: *Levéltári Közlemények*, 85. (2014) 3–32.
- GÉVAY
1841
GÉVAY Antal: *A’ budai pasák*, Bécs, 1841.
- GOROVEI–SZÉKELY
2006
Movileștii. Istorie și spiritualitate românească, II, *Ieremia Movilă. Domnul. Familia. Epoca*, ed. Ștefan S. GOROVEI – Maria Magdalena SZÉKELY, Sfânta Mănăstire Sucevița, 2006.
- GROSS
1915
[Julius] GROSS: *Marcus Schunckabunck*, In: *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó–Kronstadt*, VI, Brassó, 1915.
- GÜL
2015
Abdulkasım Gül: *Kuyucu Murad Paşa*, Erzurum, 2015. (PhD-disszertáció.)

- HANÁK-SZABÓ
2021
HANÁK Béla – SZABÓ András Péter: *Keresztvíztől sírkeresztig. Családi eseményekre szóló meghívólevelek Kassa város levéltárában (1526–1700)*, I–II, Budapest, 2021.
- HATVANY
2015
HATVANY Béla Csaba: *A Doboka vármegyei Hatvaniak*, In: *Matrikula*, 5. (2015) 1. sz. 1–27.
- HEGYI
1995
HEGYI Klára: *Török berendezkedés Magyarországon*, Budapest, 1995.
- HORN
2006
HORN Ildikó: *Bocskai István erdélyi politikusai*, In: *Studia Caroliensia*, 7. (2006) 1. sz. 87–104.
- HORVÁTH
1862
Magyar regesták. A Szepesi Káptalan, Jászai s Leleszi Conventek, Kassa és Sopron városok s több magánosok levéltáraiból és gyűjteményeiből. 1228–1643, II, kiad. HORVÁTH Mihály, In: *Magyar Történelmi Tár*, 1/12. (1862) 125–196.
- IVÁN
2004
IVÁN László: *A visegrádi vár története a kezdetektől 1685-ig*, Visegrád, 2004.
- İPŞIRLI
2009
Mehmed İPŞIRLI: *Sun’ullah Efendi*, In: *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37, İstanbul, 2009. (onlinelexikon)
- JAKAB
1863
JAKAB Elek: *János Zsigmond választott magyar király s erdélyi fejededelem élete és uralkodása*, In: *Keresztény Magvető*, 3. (1863) 2. sz. 155–287.
- JAKÓ
2016a
JAKÓ Zsigmond: *Az erdélyi fejedelmek levéltáráról*, In: Uő: *Írás, levéltár, társadalom*, szerk. DÁNÉ Veronka – FEJÉR Tamás – JAKÓ Klára, Budapest, 2016, 95–120.
- JAKÓ
2016b
JAKÓ Klára: *Moldva és Havasalfölde viszonya az Erdélyi Fejedelemséghez az államközi szerződések és a külügyi levelezés tükrében*, In: *Művészet és mesterség. Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére*, I, szerk. HORN Ildikó et alii, Budapest, 2016, 271–294.
- JAKÓ
2021
JAKÓ Klára: *A Soproni kódexről*, In: *A rendtartó történet. Tanulmányok Imreh István születésének századik évforduló-*

- jára, szerk. FEJÉR Tamás – GÁLFI Emőke, Kolozsvár–Budapest, 2021, 215–239.
- JAKÓ
2023
JAKÓ Klára: *Gondolatok Bocskay István levéltáráról, avagy adalék az erdélyi fejedelmi archívum történetéhez*, In: *Közösségben közösségért. Tanulmányok Kiss András születésének századik évfordulójára*, szerk. FLÓRA Ágnes – PAKÓ László, Kolozsvár–Budapest, 2023, 107–122.
- JUHÁSZ
2019
JUHÁSZ Krisztina: *Forrás az 1605. évi korponai gyűlés történetéhez*, In: *„...úgy írhasak mint volt”: ünnepi tanulmányok a 65 esztendő Tóth Sándor László tiszteletére*, szerk. BAGI Zoltán Péter, Szeged, 2019, 150–171.
- KARÁCSON
1916
Török történetírók, 1566–1659, III, ford., jegyz. KARÁCSON Imre, kiad. SZEKFÜ Gyula, Budapest, 1916.
- KÁROLYI
1883
KÁROLYI Árpád: *Illésházy István hűtlenségi pöre*, Budapest, 1883.
- KATONA
1794
Stephanus KATONA: *Historia Critica Regum Hungariae*, XXVIII, Budae, 1794.
- KIS
1891
KIS Bálint: *Erdélyi régi családairól. A Bogáthi család*, In: *Turul*, 9. (1891) 175–179.
- KIS
1895
KIS Bálint: *A Petki család*, In: *Turul*, 13. (1895) 97–110.
- KOMÁROMY
1883
KOMÁROMY András: *A kisédei gróf Rhédey családról*, In: *Turul*, 1. (1883) 119–138.
- KOMÁROMY
1894
KOMÁROMY András: *Rhédey Ferencz váradi kapitány*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 7. (1894) 1. sz. 1–19, 170–190, 322–346, 424–468.
- KOSÁRY
1970
KOSÁRY Domokos: *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába*, I, Általános rész I–II, Budapest, 1970.
- KRAUS
2008
Georg KRAUS: *Erdélyi krónika 1608–1665*, ford., kiad. VOGEL Sándor, Csíkszereda, 2008.

- LÁZÁR
1889 LÁZÁR Miklós: *Erdély főispánjai 1540–1711*, Budapest, 1889.
- MAMÜL
V *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*, V, főszerk. KÖSZEGHY Péter, Budapest, 2006.
- MARSIGLI
2007 Luigi Ferdinando MARSIGLI: *Az Oszmán Birodalom katonai állapotáról, felemelkedéséről és hanyatlásáról*, ford. F. MOLNÁR Mónika, kiad. CSÁKVÁRY Ferenc – DOMOKOS György, Budapest, 2007.
- MATUNÁK
1901 MATUNÁK Mihály: *Korpona várkapitányai*, Korpona, 1901.
- MATUZ
1969 Josef MATUZ: *Über die Epistolographie und Inšāʾ-Literatur der Osmanen*, In: *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Supplement 1. (1969) 574–594.
- MEDZIBRODSZKY
1962 MEDZIBRODSZKY Endre: *A XVI–XVII. századi török–perzsa háborúk történetének kérdéséhez*, In: *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica*, 10. (1962) 19–35.
- MEHMED
1976 Mustafa Ali MEHMED: *Istoria turcilor*, București, 1976.
- MIHAI VITEAZUL
1982–1990 *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I–V, ed. Gheorghe BERCAN et alii, București, 1982–1990.
- MIKA
1893 MIKA Sándor: *Weiss Mihály 1569–1612*, Budapest, 1893. (Magyar Történelmi Életrajzok.)
- MOLNÁR
1983 Andrea MOLNÁR: *Fürst Stefan Bocskay als Staatsmann und Persönlichkeit im Spiegel seiner Briefe (1598–1606)*, München, 1983. (Studia Hungarica, 23.)
- MTK
II *Magyarország történeti kronológiája*, II, 1526–1848, főszerk. BENDA Kálmán, Budapest, 1983.
- MUTAȘCU
1978 Traian MUTAȘCU: *Radu Șerban*, București, 1978.

- NAGY
1961 NAGY László: *A Bocskai szabadságharc katonai története*, Budapest, 1961.
- NAGY
2005 *Iratok Bocskai István és kora történetéhez*, kiad. NAGY László, Debrecen, 2005.
- OBORNI
2002 OBORNI Teréz: *Erdély fejedelmei*, Budapest, 2002.
- PÁLFFY
2009 PÁLFFY Géza: *Pozsony megyéből a Magyar Királyság élére. Karrierlehetőségek a magyar arisztokráciában a 16–17. század fordulóján. Az Esterházy, a Pálffy és az Illésházy család felemelkedése*, In: *Századok*, 143. (2009) 4. sz. 853–882.
- PAPP
1997 PAPP Sándor: *Az oszmán hódítás török szemmel. Beszélgetés Halil İnalcık professzorral*, In: *Belvedere Meridionale*, 9. (1997) 3–6. sz. 164–170.
- PAPP
2001 PAPP Sándor: *Török–magyar tárgyalások és szerződéskötés 1605-ben*, In: *Historia manet. Volum omagial Demény Lajos 75. Demény Lajos emlékkönyv 75*, ed. Violeta BARBU – Kinga S. TÜDÖS – Mária PAKUCS, Bucureşti, 2001, 119–255.
- PAPP
2003 PAPP, Sándor: *Die Verleihungs-, Bekräftigungs- und Vertragsurkunden der Osmanen für Ungarn und Siebenbürgen. Eine Quellenkritische Untersuchung*, Wien, 2003.
- PAPP
2014 PAPP Sándor: *Török szövetség – Habsburg kiegyezés. A Bocskai felkelés történetéhez*, Budapest, [2014].
- PÉTER
2008 PÉTER Katalin: *Illésházy Istvánról*, In: *Tanulmányok Bocskai Istvánról. A 2006. április 22-én megrendezett konferencia előadásai*, szerk. HORVÁTH Zita, Miskolc, 2008. (Publicationes Universitatis Miskolciensis – Sectio Philosophica, Tomus XIII. – Fasciculus, 2.) 127–165.
- RIEDEMAYER
2008 András J. RIEDEMAYER: *Ottoman Copybooks of Correspondence and Miscellanies as a Source for Political and Cultural History*, In: *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae*, 61. (2008) 1–2. sz. 201–214.

- SOMOGYI
2013
SOMOGYI Ambrus: *História Magyar- és Erdélyország dolgai-
ról az 1490-es évtől 1606-ig*, I–II, ford. BUZOGÁNY Dezső
– SZEDELÉDI Zsolt – SZABÓ György, Máriabesnyő, 2013.
- ȘTEFĂNESCU–
MUREȘANU–TEOTEOI
2001
Istoria Românilor IV. *De la universalitatea creștină către
Europa „patriilor”*, ed. Ștefan ȘTEFĂNESCU – Camil MU-
REȘANU – Tudor TEOTEOI, București, 2001.
- SUDÁR
2008
SUDÁR Balázs: *Török versek egy 17. század eleji magyar kéz-
iratban*, In: *Keletkutatás*, 19. (2008) 1. sz. (tavasz–ősz)
101–110.
- SUDÁR
2010
SUDÁR Balázs: *Tirjáki Haszan pasa utolsó évei (1601–
1613)*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 123. (2010) 4. sz.
779–798.
- SUDÁR
2020
SUDÁR Balázs: *Egy előkelő albán család megkapaszkodása és
felemelkedése a magyar végvidéken: az Aranidok*, In: *Aetas*,
35. (2020) 3. sz. 5–13.
- SZABÓ
1881
Gyulafi Lestár főljegyzései 1565–1605, kiad. SZABÓ Károly,
In: *Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII.
századból*, Budapest, 1881. (Monumenta Hungariae His-
torica Scriptores, 31.)
- SZABÓ
1882
Bocskai István politikai levelezése, kiad. SZABÓ Károly, *Ma-
gyar Történelmi Tár*, 3/5. (1882) 1–33, 209–234.
- SZÁDECZKY
1893
SZÁDECZKY Lajos: *Erdély és Mihály vajda története oklevél-
tárral*, Temesvár, 1893.
- SZILÁGYI
1878
*Bocskay István és Illésházy István levelezése 1605 és 1606-
ban*, kiad. SZILÁGYI Sándor, In: *Magyar Történelmi Tár*,
3/1. (1878) 1–84, 271–338, 577–650.
- SZILÁGYI
1880
Szamosközy István történeti maradványai, IV, 1542–1608,
Vegyes feljegyzések, kiad. SZILÁGYI Sándor, Budapest, 1880.
(Monumenta Hungariae Historica Scriptores, 30.)

- SZILÁGYI
1881 *Tholdalagi Mihály évkönyve 1613–15*, kiad. SZILÁGYI Sándor, In: *Magyar Történelmi Tár*, 3/4. (1881) 1–11.
- SZILÁGYI
1894 *Gyulaffy Lestár történelmi maradványai. Följegyzések*, kiad. SZILÁGYI Sándor, In: *Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századokból*, II, Budapest, 1894. (Monumenta Hungariae Historica Scriptorum, 33.)
- TESZELSZKY
2006 Kees TESZELSZKY: *A Bocskai-korona és a koronázás mítosza*, In: *Confessio*, 30. (2006) 3. sz. 54–59.
- THALY
1874 *Bocskay István leveles-könyve. 1605. márt. 20.–ápril. 29.*, kiad. THALY Kálmán, *Magyar Történelmi Tár*, 2/7. (1874) 63–120.
- TMÁO
I *Török–magyarkori állam-okmánytár*, I, szerk. SZILÁDY Áron – SZILÁGYI Sándor, Pest, 1868.
- TÓTH
1995 TÓTH Sándor László: *A Kászim-nap és a tizenöt éves háború*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 108. (1995) 2. sz. 25–33.
- TRÓCSÁNYI
1980 TRÓCSÁNYI Zsolt: *Erdély központi kormányzata*, Budapest, 1980.
- R. VÁRKONYI
2006 R. VÁRKONYI Ágnes: *Bocskai, a közép-európai realista*, In: *Studia Caroliensia*, 7. (2006) 1. sz. 5–27.
- VASS
1897 VASS Miklós: *Széékely Mózes erdélyi fejedelem életrajza*, Budapest, 1897.
- VENÁSCH
2007 VENÁSCH Eszter: *Homonnai Drugeth Bálint hadinaplójának kiadatlan része*, In: *Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények*, 5. (2007) 19–46.

Listhius Anna Rozina végrendeletei (1637, 1644, 1645, 1647)

A végrendeletek a kora újkori főnemesi asszonyok életéről szóló azon kevés forrás közé tartoznak, amelyekben önmagukról írnak, a javaikról rendelkeznek. Ily módon, a testamentumok által egyéniségükre, érzelmeikre és (családi) kapcsolataikra következtethetünk. Bár a korabeli jogalkotás és a végrendelkezés hagyományai miatt az egyes szövegekben olykor azonos formulákkal találkozunk és a szerkezeti felépítésük is hasonló,¹ az ingó és ingatlan javak elosztása az egyén életére vonatkozóan számos információt tartalmaznak.² A szlovák nemzeti emlékezetben „semptei boszorkányként” ismert Listhius Anna Rozina végrendeletei élete utolsó évtizedeinek magányáról és hányattatásairól tesznek tanúságot.

Az erdélyi szász eredetű Listhius család (I.) János – 1568-tól veszprémi, majd 1572-től győri püspök, 1573 és 1577 között kancellár³ – révén települt át a Magyar Királyság területére. Köpcsény várát és a hozzá tartozó birtokokat 1576-ban szerezte meg.⁴ Karrierjét Oláh Miklós esztergomi érsek segítette. Később, az egyházi rendből kilépve Oláh Lukréciaival kötött házasságot.⁵ Két fiuk, (I.) István és (II.) János, és egy lányuk, Ágnes született. Listhius Anna Rozina Listhius (II.) János és Neuhaus Anna lányaként⁶ született 1583-ban Köpcsény várában (Moson vm). Az asszony gyermekkoráról nem maradt fenn adat. Egy testvére volt, János Kristóf.⁷

Listhius Anna Rozina 1598. április 5-én Galgócon házasságot kötött⁸ a később nádorrá választott Thurzó Szaniszlóval (1576–1625).⁹ Mielőtt a főúr feleséget választott

¹ MÁTAY, 2004, 248–270.

² HORN, 2007, 325–343; KELÉNYI, 2015, 8–10; BUBRYÁK, 2019, 27–32; VISKOLCZ, 2022, 37–40.

³ FAZEKAS, 2021, 406–409.

⁴ KEMÉNY, 1854, 500.

⁵ Oláh Lukrécia egyesek szerint Oláh Miklós törvénytelen lánya: SZILÁGYI, 2016, 670; mások szerint Oláh Miklós unokahúga volt: KOMÁROMY, 1891, 7–8; vö. KEMÉNY, 1854, 497.

⁶ A Listhius családról összefoglalóan: KEMÉNY, 1854, 489–511; ZVARA, 2008, 45–70.

⁷ KEMÉNY, 1854, 490–491.

⁸ A Listhius Anna Rozina születésére és házasságkötésére vonatkozó adatokat Thurzó Szaniszló jegyezte be a családi naplóba. BÁRTFAI SZABÓ, 1919, 619.

⁹ Thurzó (III.) Szaniszló (1576–1625) Thurzó (II.) Elek és Zrínyi Borbála lánya volt. 1591 és 1593 között a padovai egyetemen tanult, majd ugyanebben az évben a bolognai és a sienai egyetemre is beiratkozott. Részt vett a tizenöt éves háború hadműveleteiben, köztük 1601-ben Kanizsa és Székesfehérvár ostromában is. 1605-ben Bocskai István mellé állt. 1618-ban részt vett II. Ferdinánd koronázási menetében, és az azt követő lakomán is szolgált. 1619-től támogatta Bethlen Gábert, és egyik tanácsosa lett. 1614-től Szepes vármegye főispánja volt, majd 1622-ben a soproni országgyűlésen nádorrá választották. PÁLFFY 2011, 71; LENGYEL, 2014, 79–92; HANÁK-SZABÓ, 2021, I, 696–697.

volna magának, tanácsot kért Pálffy Miklóstól és távoli, de tekintélyes rokonától, Thurzó Györgytől is.¹⁰ Az eredeti levél nem maradt fenn, azonban Thurzó György válasza igen, sőt, az egyik, feleségének írt levelében is említette az ügyet. A főúr levelei alapján Thurzó Szaniszló három jelölt közül választhatott. Ajánlották neki a lengyel Sebastian Lubomorski szepesi sztarosza¹¹ lányát, akit Thurzó György sem politikailag, sem gazdaságilag, de még a lengyelek erkölcsi miatt sem tartott megfelelő választásnak, ahogy Wenzel (III.) Adam tescheni herceg lányát, (feltehetően) Anna Sybillát sem.¹² Róla úgy vélekedett, hogy öreg és szegény, ráadásul már neki is kínálták özvegysége alatt.¹³ Listhius Anna Rozina kapcsán azt írta, hogy ugyan nem ismeri, nem is látta, viszont a nemzetségről nem szükséges írnia, vagyis feltehetően mindketten ismerték (ha máshonnan nem, hírből) a Listhius családot. Végül Thurzó György azt tanácsolta Szaniszlónak, hogy: *„maga szívében menjen kegyelmed, az kit Isten kegyelmednek megmutat, hogy szeresse kegyelmed. Emberektől egésze, jó erkölce felől jó hírt érthet kegyelmed, úgyhogy ne csak szemmel, de főképpen füllel házassodjék kegyelmed.”*¹⁴ Ezt követően Thurzó György feleségének, Czobor Erzsébetnek írt egyik levelében említi, hogy Illésházy Istvánnal leánynézőben járt Listhius (II.) Jánosnál. A főúr véleménye szerint Anna Rozina *„bizony nem Dido,”*¹⁵ de ha úgy megkedvelte Thurzó Staniszló, hogy ugyan el nem lehet nála nélkül, nem tudom, mint tarthatok immár ellent benne.”¹⁶

A Thurzó Szaniszló és Listhius Anna Rozina házassága alatt kelt levelek többsége az udvari élet mindennapjairól tanúskodik.¹⁷ Listhius Anna Rozina levelei alapján megfelelt a korszak főnemesi asszonyokkal szemben támasztott elvárásainak: férje távollétében működtette a semptei központú udvart és a háztartást, gazdálkodott, vendégeket

¹⁰ Thurzó György (1567–1616) 1609 és 1616 között Magyarország nádora.

¹¹ Sebastian Lubomorski (1546–1613). Lengyel nemes, 1591-től szepesi sztarosza, azaz a lengyel király helytartója, aki az 1412-ben Lengyelországnak elzálogosított 16 város ügyeiért felelt. Székhelye Lubló várában volt. WEBER, 1886, 149–150; Thurzó György később vallási ügyekben (is) konfliktusba került a (később hercegi címet is betöltő) katolikus Lubomirski család tagjaival. Xylander István váraljai prédikátor, később Szepes és Sáros vármegyék szuperintendense többször panaszkodott a sztaroszták hatalmaskodása miatt, és hogy folyamatosan megsértik a protestáns prédikátorok jogait. Xylander István Thurzó Györgynek. Váralja, 1614. április 7. Közli: ILA, 1932, 166–167 (No. 142); Xylander István Thurzó Györgynek. Váralja, 1614. december 18. Uo., 178–179. (No. 156); Xylander István Thurzó Györgynek. Váralja, 1615. december 17. Uo., 205–208 (No. 183). Vö. Thurzó Kristóf levelével, amelyben arról ír, hogy Stanisław Lubomirski sztarosza a területén élő prédikátoroknak nem engedi meg, hogy részt vegyenek a tervezett superintendensválasztó gyűlésen. Thurzó Kristóf Thurzó Györgynek. Szepes vára, 1613. december 11. Uo., 159–160 (No. 135).

¹² LETZOVÁ, 2023, 100–102.

¹³ Thurzó György első felesége Forgách Zsófia volt, második feleségével, Czobor Erzsébettel 1592-ben kötött házasságot. LENGYEL, 2007, 141.

¹⁴ Thurzó György levele Thurzó Szaniszlónak. Biccse, 1598. február 6. Közli: ODESCHALCHI, 1894, 74–77.

¹⁵ Dido Karthágó híres szépségű királynője Vergilius *Aeneis* című munkájában, aki szerelmi bánatában máglyára veti magát. Thurzó György könyvtárában Vergilius művei megtalálhatók voltak. HERNER–MONOK, 1983, 519.

¹⁶ Thurzó György levele Czobor Erzsébetnek. Pozsony, 1598. március 5. KUBINYI, 1896, I, 241–242 (No. 253).

¹⁷ MNL OL E 196, Archivum familiae Thurzó, 33. d. 41. cs.

fogadott, folyamatosan érdeklődött a rokonság tagjainak gyermekei és egészsége felől, ha kellett, orvosságot is küldött.¹⁸ Mecénásként támogatta Zólyomi Perina Boldizsár *Ötven szentséges elmélkedések* című munkájának kiadását is.¹⁹

Thurzó Szaniszló és Listhius Anna Rozina házasságából hét gyermek született, akik közül három fiú, Szaniszló, Ádám és Mihály, valamint egy lány, Éva élte meg a felnőttkort.²⁰ Thurzó György egy másik levele arra utal azonban, hogy a házaspár viszonya nem lehetett felhőtlen, Szaniszló 1616-ban ugyanis kétes hírű fürdőket látogatott.²¹ Listhius Anna Rozinának egy levele maradt fenn, amelyben gyermekei és menyje, Czobor Anna hálátlanságáról panaszkodott Czobor Erzsébetnek.²² A rokonaival való konfliktusa, a tőlük való elhidegülés, illetve a tőlük való elhagyatottság a végrendeletekben is rendre visszatérő gondolat.²³

Thurzó Szaniszló halála után az asszony 1627. február 14-én feleségül ment Pogrányi Györgyhöz, aki 1619–1620-ban Thurzó Szaniszló mellett dunáninneni kerületi és bányavidéki végvidéki főkapitány-helyettes volt.²⁴ A Nyitra vármegyében birtokos Pogrányi család tagjai közül korábban többen is megjelentek a Thurzók familiárisai között. Pogrányi Benedek korábban Thurzó György mellett volt dunáninneni kerületi és bányavidéki végvidéki főkapitány-helyettes,²⁵ de Pogrányi István és János is szolgáltak Biccse, Thurzó Borbála menyegzőjén.²⁶

Arról, hogy Listhius Anna Rozina és az első férje mellett korábban familiárisként szolgáló Pogrányi György házassága igen rosszul sült el, a főúr 1629-ben kelt végrendelete tanúskodik, melyben az asszonynak járó javakat megtagadja. A testamentum (egy Nyitrán történt, nem részletezett konfliktus mellett) arra hivatkozik, hogy a feleség nem viselte szeme előtt a házasság kötelékét, férjét elhagyta, betegségében megfosztotta az orvosságaitól, elűzte mellőle az orvosát, undokul szidalmazta, gyalázatos szóval illetve őt és nemzetségét is. Mindemellett megfosztotta ételétől és italától, sőt, konyhára

¹⁸ Uo., 39. d. 31. cs., 37. cs.; ŠABY OK TK V-L/1.

¹⁹ A szerző dedikációban emlékezett meg Listhius Anna Rozina támogatásáról. PESTI, 2013, 132–133.

²⁰ NAGY, 1857–1868, XI, 1865, 202.

²¹ „Thurzó Szaniszló uram öcsém miben gyönyörködgyék, leveledből édes lölköm értem. Bár az jó öcsém nagy úr és gyermekes levén, békét hagyna afféle meglátogatásának; efféle dolgaival Istent haragította magára és gyalázatos hirt nevet szerez az embereknel magának.” Thurzó György levele Czobor Erzsébetnek. Rajeci hévíz, 1616. május 10. KUBINYI, 1896, II, 311–313 (No. 596).

²² Czobor Anna Thurzó György feleségének, Czobor Erzsébet testvérének (II.) Mártonnak az unokája volt. NAGY, 1857–1868, III, 1858, 207; Czobor Anna egyik levelében bocsánatot kér anyósától, mert a „hitvány deák” hibát ejtett az asszony titulussában. Czobor Anna levele Listhius Anna Rozinának. Bajmóc, 1625. február 27. MNL OL E 196. Archivum familiae Thurzó, Irregesta, 23. d. nr. 8. fol. 35.

²³ LETZOVÁ, 2023, 106–109.

²⁴ Thurzó Szaniszló Bethlen Gábor megbízásából töltötte be ezt a pozíciót. PÁLFFY, 1997, 271.

²⁵ Uo., 271–272.

²⁶ Gróf Thurzó Borbálának, gróf Erdődy Kristóffal tartott lakadalmi ünnepélyén lévő gazdák rendtartása. Kiadása: RADVÁNSZKY, 1879, III, 9–11. (No. 13).

való eszközeitől is, kirángatta alóla a párnát, a pusztá szalmán hagyta, és ahogy Pogrányi fogalmazott: „szakállamba is undokul köpött”.²⁷

Rosszul sikerült második házassága mellett Listhius Anna Rozina életében 1627-től tragédiák sora kezdődött. Gyermekei tíz éven belül mind meghaltak, örökösöket sem hagyva maguk után. Lánya, Éva – aki Pogrányi Istvánhoz, Pogrányi György testvéréhez ment hozzá – 1627-ben gyermekágyban hunyt el. Egy későbbi tanúvallomás állítja, hogy miután meghalt, a magzat még életben volt, de Listhius Anna azt mondta: „*nem akarom, hogy kivegyék belőle, hadd haljon meg benne, ne maradjon hóhér kurvafiának az én véremből maradéka!*”²⁸ Miután Szaniszló nevű fia 1627-ben, Ádám 1635-ben, Mihály pedig 1636-ban hunyt el, fiágon kihalt a Thurzó család szepesi ága, és vele az egész Thurzó familia.²⁹ Ezt követően a Thurzó Szaniszló által, 1624-ben kelt végrendeletében hátrahagyott birtokai (köztük Szepes vára, Sempte, Bajmóc, Galgóc, Temetvény, Richnó és a hozzájuk tartozó birtokok, valamint egy lőcsei ház)³⁰ elvben az uralkodóra szálltak, a gyakorlatban viszont más oldalági rokon családok, leányági leszármazottak igyekeztek azokat megszerezni.³¹ A Listhius család is ekkor kezdett veszíteni korábbi politikai pozíciójából. 1635-ben meghalt Listhius Ferenc is, Listhius Anna Rozina nagybátyja, szamosújvári főkapitány, Bethlen Gábor egykori tanácsosa.³² Az asszony a maradék rokonságától a végrendeletek tanúsága szerint elhidegült, 1636 után gyakorlatilag egyedül maradt.

Nem kizárt, hogy ezzel összefüggésben rendelt el vizsgálatot Esterházy Miklós nádor (1625–1645) Listhius Anna Rozinával szemben, amelynek során a fölvelt tanúvallomások az asszony kegyetlenkedéseiről szólnak.³³ A vizsgálat alatt összesen nyolcvan tanút hallgattak ki Galgócon, Semptén, Újvárbán, Nagyszombatban és a Pozsony vármegyei Kajalon. A tanúvallomásokban megjelenő boszorkánysztereotípiák³⁴ mellett Listhius Anna Rozinát Major Lőrincné, Deli Kata és Magdolna nevű szolgálóinak ha-

²⁷ Pogrányi György végrendelete, 1629. MNL OL P 287. fasc. T. no. 49. pag. 5–6; vö. BUBRYÁK, 2019, 37–39; Pogrányi György másolatban fennmaradt végrendeletében (szövegromlás miatt) Listhius Anna Fruzsina megnevezés szerepel. A házaspár konfliktusai idején az asszony számára legkisebb fia, Ádám biztosított lakóhelyet. TAGÁNYI, 1887.

²⁸ KOMÁROMY, 1897, 647.

²⁹ Korábban, 1621-ben Thurzó György fiával, Imrével kihalt a család árvai ága is. NAGY, 1857–1868, XI, 1865, 202.

³⁰ Thurzó Szaniszló nádor végrendelete, Sempte, 1624. április 12. BARTFAI SZABÓ, 1919, II, 619–628; vö. BERLÁSZ, 1936, 5–10.

³¹ Csáky István (1603–1662) felesége, Forgách Éva (Thurzó Szaniszló húga, Zsuzsanna lánya) jogára hivatkozva bevonult Szepes várába, amelynek a birtokjogát III. Ferdinánd 1638. március 25-én kelt adománylevelében biztosította neki és az utódainak. BARTA M., 2021, 37; Semptét később Esterházy Miklós szerezte meg, lásd a végrendeletét: MERÉNYI, 1895, 265–276; Bajmócra a Pálffy család szerzett birtokjogot. Gróf Pálffy Pál nádor végrendelete. Pozsony, 1653. szeptember 3. RADVÁNSZKY, 1879, III, 329–335. (No. 123); Galgóc a Forgách család birtokába került. SZABÓ, 2015, 256.

³² Listhius Ferenc és Bethlen Gábor szoros kapcsolatára utal, hogy a fejedelem egy virágos kupát és egy violaszínű atlasz (selyem) mentét hagyott a főúrra a végrendeletében. KONCZ, 1878, 61.

³³ MNL OL E 148 Neo-Registrata Acta, fasc. 1609. no. 18. pag. 1–78. Közlése: KOMÁROMY, 1897, 626–652.

³⁴ Listhius Anna Rozina és Báthory Erzsébet perének összevetése: SZÁDECZKY-KARDOSS, 1994, 65–87.

lálával vádolták, akik tanúk szerint a vádlottól elszenvedett verésbe, valamint a más szolgálókkal való megveretésbe haltak bele. A vallomások szerint Listhius Anna Rozina többeket is megveretett, köztük Krisán Mihály nevű szolgálóját is, aki túlélte a kegyetlenkedést, de sosem gyógyult fel belőle.³⁵

Az asszonyt a vizsgálat végül bűnösnek találta, és az uralkodó fő- és jószágvesztésre ítélte. Az ítélet fővesztésről rendelkező passzusát azonban nem tudták végrehajtani, mert Listhius Anna Rozina Poprádra menekült, amely ekkor a Lengyelországnak elzálogosított szepesi mezővárosok közé tartozott. Végül sikerült támogatókat találnia, a végrendeletek szerint Lippay György (később) esztergomi érseknek és királyi kancellárnak, illetve Esterházy Dánielnek, a nádor testvérének közbenjárásával 1638-ban kegyelmet kapott az uralkodótól. Így az asszony élete ugyan megmenekült, de korábbi birtokait mind elveszítette.³⁶ Esterházy Miklóst az motiválhatta az eljárás során, hogy a védtelenül maradt asszony első férjének, Thurzó Szaniszlónak egykori birtokai közül többet is a sajátjai között tudhasson. A főúr korábban, a Thurzó család árvai ágának megszakadását követően – miután Thurzó Imre özvegyét, Nyáry Krisztinát feleségül vette –, a kincstárát bővítő jelentős ingó vagyon mellett Biccset, Lietavát, Richnót, családja pedig később Árvát is magáénak tudhatta.³⁷ A Thurzók szepesi ágának birtokaiból Esterházy Miklós Semptét és a pozsonyi házat szerezte meg.³⁸ Szepes vára 1638-ban Forgách Éva (Thurzó Szaniszló húga, Zsuzsanna és Forgách Zsigmond nádor lánya) férjének, Csáky Istvánnak kezébe került.³⁹

Listhius Anna Rozina négy végrendelete közül egy (időrendben a legelső) az MNL Országos Levéltárában, a kamarai levéltár Neo-regestrata acta nevű gyűjtőfondjában található, három pedig a Szlovák Nemzeti Levéltárban, az egykori pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltárának jegyzőkönyveiben.⁴⁰ A legkorábbi testamentum 1637. május 3-án kelt Pusztakürtön. Bár az asszony ellen 1637. június 29-én indult az eljárás, elképzelhető, hogy már korábban tudomást szerzett az ügyről, és ezért végrendelkezett. A testamentum néhány megjegyzése ezt látszik alátámasztani. Listhius Anna Rozina ugyanis úgy fogalmazott, hogy „*az mostani csudálatos állapotú üdö szerint nekem holtom történnén [...] némely emberek csuda elméjek szerint*”. Ugyanakkor azt is megjegyezte, hogy nem hinné, hogy az uralkodó „*törvéntelenül pénzes jószágomban háborítani szenvedne*”. Saját rokonságához való ambivalens viszonyára már ez a végrendelet is utal. A testamentum végrehajtásával első férjének, Thurzó Szaniszlónak egykori familiárisát, Fejérváry Jánost bízta meg, akit később fiává is fogadott. Említi továbbá Plathy Ferencet is – aki korábban szintén Thurzó Szaniszló familiárisa volt – kérve, hogy viseljen gon-

³⁵ KOMÁROMY, 1897, 629–651.

³⁶ HANÁK–SZABÓ, 2021, 698–699.

³⁷ J. ÚJVÁRY, 2015, 73–74; ERDÉLYI, 2019, 657–679.

³⁸ Esterházy Miklós végrendelete, Sempte, 1641. augusztus 14. Közli MERÉNYI, 1895, 265–276.

³⁹ BARTA M., 2021, 37.

⁴⁰ MARTÍ, 2019, 205–208.

dot a temetésére.⁴¹ Listhius Anna Rozinának a végrendelet tanúsága szerint ekkor még Nagykürtön, Vágpattán, Pusztakürtön és Szerdahelyen is volt birtoka, valamint az udvarnoki hegyvám jövedelme is hozzá tartozott. Ezeknek, valamint ingóságainak és adósságai kiváltásának jó részét Fejérváry Jánosra, az ő feleségére és lányára hagyta, a maradékot pedig szolgálói között osztotta szét. Az asszony a végrendelet szövege alapján ekkor Galgócon lakott. A korábban első férje, majd gyermekei birtokában lévő vár helyett azonban egy olyan házban, amelyet utóbb Fejérváry János engedett át neki.

A második végrendelet már az eljárást követő ítélet és a kegyelem⁴² után íródott, 1644. június 3-án, Pozsonyban. A testamentum tanúsága szerint az asszony az uralkodótól zálogban bírta Németjárfalut,⁴³ ahol egy 200 forintért vett házban élt. Maradék vagyónának elosztása során régi jóakaróit – köztük Fejérváry Jánost és Loboda Jánost – részesítette előnyben. Egyetlen testvérét, Listhius János Kristófot és annak gyermekeit kizárta az örökösödésből.

Lehetséges, hogy mindezen túl Listhius Anna Rozina 1644 előtt katolikus hitre tért. Az 1637-ben kelt testamentumában ugyanis kikötötte, hogy a templomoknak csak akkor kell megadni a rájuk hagyott pénzt, ha ott még mindig az ágostai hitvallást követik, 1644-ben viszont a temetkezőhelyének kijelölt köpcsenyi templom mellett már a (nem sokkal korábban épült) győri jezsuita templomra és a pozsonyi Szent Márton-templomra hagyott pénzt. Ugyanígy az 1645-ben kelt végrendeletben is, kiegészítve az egyházi kedvezményezettek körét a pozsonyi ferences kolostorral. Elképzelhető, hogy az asszony felekezetsváltásában az említett pártfogói, Lippay György és Esterházy Dániel hatása (vagy támogatásuk feltétele) játszott szerepet.

Az 1645. március 8-án kelt, és az előző, 1644-ben kelt végrendelet szövegei között több párhuzam is megfigyelhető. Az asszony mindkettőben említi, hogy rokonai és jóakarói elhagyták őt özvegységében, sok keserűséget, bánatot és vizsályt (ahogy fogalmaz: háborúskodást) élt meg, amelyek során csak Fejérváry János tartott ki mellette. Visszatérő szófordulat mindkét testamentumban, hogy Isten őt Thurzó Szaniszló halála után, ahogy fogalmaz: *„nem kicsiny kereszt alá vetett vala, és mind azulta sok keserűség, bú, bánat alatt, mintegy tengeri szélvészttől hátkodtató habok között tartott.”* Arra vonatkozóan, hogy elveszítette minden birtokát, szintén megegyező szófordulattal él: *„régii állapotomhoz képest vékony állapotra jutottam, úgyannyira, hogy mindennapi tápláláso-mat is csak Isten tudja, mint lehet meg tisztességesen.”*

Listhius Anna Rozina az 1645-ben kelt végrendeletében megerősítette, hogy korábban fogadott fiává választotta Fejérváry Jánost. A végrendelet alapján feltételezhető, hogy Loboda Jánossal viszont időközben megromlott a kapcsolata, ebből a testaméntumból őt már kihagyta. Az 1644. évben kelt végrendeletéhez hasonlóan ebben is jórészt

⁴¹ Thurzó Szaniszló végrendeletében felesége és gyermekei ügyeinek (egyik) kurátoraként jelölte meg Plathy Ferencet, és 100 forintot hagyott rá. BÁRTFAI SZABÓ, 1919, II, 621–622. Listhius Anna Rozina egy ezüstmosdót hagyott rá medencéjéről.

⁴² KOMÁROMY, 1897, 651–652.

⁴³ A végrendeletek szövegében következetesen: Jarondorf. Egykor: Németjárfalu, Moson vármegye, szlovák névén: Nemecké Jarovce (ma: Deutsch Jahrdorf, A).

korábbi kintlévőségeinek visszaszerzéséről rendelkezett (az egy évvel korábbihoz képest többet említve) ekkor is korábbi jóakarói között osztva szét azokat, ingóságait pedig a szolgálóira, valamint Fejérváry János feleségére és lányára hagyta. Testvére, Listhius János Kristóf időközben meghalt, talán ez (is) lehetett az újabb végrendekezés oka.

Az utolsó, 1647. szeptember 25-én Köpcsényben kelt végrendelet némiképp eltér az előző kettőtől. Egyrészt abban, hogy az irat szerint Listhius Anna Rozina időközben visszaváltotta Németjárfalut, és a kapott pénzt is Fejérváry Jánosnak adta. Másrészt a végrendelet tanúsága szerint rendezte a viszonyát unokatestvérével, Listhius (III.) Jánossal,⁴⁴ aki lakóhelyet biztosított neki Köpcsényben, és vállalta, hogy haláláig gondoskodik róla. Listhius Anna Rozina mindezek után maradék adósságainak kiváltását megosztotta közte és Fejérváry János között, utóbbit kérve, hogy (ennek ellenére) ne vonja meg tőle jóakarátát. Az asszony feltehetően nem sokkal a végrendeletkést követően elhunyt.

Szemben azzal, hogy végrendeleteiben Listhius Anna Rozina Fejérváry Jánost egyetlen bizalmasának, mindvégig „jóakaró urának”, komájának tartotta és fiává fogadta, az asszony ellen indított eljárás tanúvallomásai között az övé is szerepel. A tanúk között harmadikként, az akkor 46 éves vitézlőnek nevezett Fejérváry is vallott Krisán Mihály és Deli Kata megveréséről, sőt, utóbbi halálát is említette. Magdolna megverését pedig részletesen elbeszélte: látta az asszony holttestét, és az ütések nyomait. Valomása szerint Listhius Anna Rozina azt mondta Fejérvárynak, hogy *„Édes komám uram, az mitől engemet féltettél, im abban az gyalázásban esém”*. Azt is vallotta, hogy többször intette az asszonyt, hogy *„ne verekedjék a cselédekkel oly kegyetlenül”*. Hozzátette, hogy Listhius Anna korábban Semptén is megveretett egy szolgálót, továbbá hogy hallotta, hogy gyógyítani varázsló asszonyokat hívott magához.⁴⁵ Loboda János (aki ekkor 41 éves volt) is hasonlóan vallott. Ő a kilencedik tanúként azt állította, hogy az asszony maga panaszkolta el neki Magdolna halálesetét, akit egy szolgálójával veretett meg.⁴⁶ Mások Fejérváry János ellen vallottak, azt állítva, hogy a galgóci és a pusztakürti prédikátorokkal együtt a Magdolna nevű szolgáló halála után az asszony gyermekeit száz forint készpénzzel és terményekkel igyekezett kiengesztelni.⁴⁷

Listhius Anna Rozina végrendeleteiből egy marginalizálódott nemesasszony képe bontakozik ki, aki élete végére jelentős társadalmi pozícióvesztést szenvedett el. Saját, illetve második férje rokonságával való rossz viszonya és gyermekei halála következtében – társadalmi kapcsolati háló híján – védtelenné vált. A kegyetlenségére hivatkozva

⁴⁴ Listhius (III.) János (?–1679) Listhius (I.) István és Choron Anna fia volt. Listhius Anna Rozina unokatestvére. 1635-ben házasságot kötött Széchy Katával. 1644-ben egyezséget kötött Illésházy Gáborral (aki Thurzó Ilona és Illésházy Gáspár fia volt), hogy együtt lépjenek fel Széchy Mária ellen, aki Listhius Jánosnak sógornője, Illésházy Gábornak pedig a felesége volt. Egy ideig az udvarában nevelkedett Listhius László (1628 körül – 1662), az 1653-ban Bécsben megjelent *Magyar Márs vagy Mohách mezején történt veszedelem* emlékezete c. költemény szerzője, akit később boszorkányság és egyéb vádak miatt kivégeztek. KOMÁROMY, 1891, 47–93; HANÁK–SZABÓ, 2021, II, 833; TÓTH, 2021, 337–356.

⁴⁵ KOMÁROMY, 1897, 630.

⁴⁶ Uo., 632.

⁴⁷ Uo., 649–650.

ellene indított, boszorkányvádakkal tarkított eljárás után a fővesztést ugyan elkerülte, de birtokait elveszítette, és egyedül maradt.⁴⁸ Végrendeletei a kora újkori nőtörténet társadalmi kérdésfelvetéseihez jelentenek forrást.

Listhius Anna Rozina végrendeleteinek közlésekor modernizáló átírást alkalmazunk, a tájnyelvi elemek megőrzése mellett. A szöveg átírása során a modern nyelvhasználók számára való értelmezhetőség jelentette az elsődleges szempontot. Azokat a részeket, amelyek esetében az eredeti nyelvezetben használt kifejezés modernizáló átírásban félrevezető vagy értelemzavaró lehet, az eredeti szóalakot megőrizve, lábjegyzettel jelöljük. A személy- és helyneveknél szintén modernizáló átírást alkalmaztunk, a családi és személynevek, valamint a helynevek szakirodalmi hagyományban rögzült alakját figyelembe véve.

Az 1644-ben, 1645-ben és az 1647-ben kelt testamentumok szövegét keretező bejegyzések alapján Listhius Anna Rozina a hozzá küldött pozsonyi kanonokoknak írásban adta át a végrendeleteit, akik aztán magukkal vitték és hitelesítették az iratokat a káptalanban, és bemásolták a protokollumokba. Mivel a Listhius család a 17. század végén kihalt,⁴⁹ a levéltáruk felbomlott, és nem került be a Magyar Kamara Archívumába, így Listhius Anna Rozina eredeti végrendeletei nem maradtak fenn. Az 1645. és 1647. években kelt testamentumok szövegeinek egyes oldalai a másolásakor, illetve a protokollum kötésekor több helyen következetlen sorrendben kerültek egymás mögé. Az 1647-ben kelt végrendelet két másolatban szerepel egymás mögött, oldalai helytelen sorrendben. Az egyes szövegeket – szintén az értelmezhetőség szempontjait figyelembe véve – rendezve tesszük közzé. Az 1647. évben kelt testamentum szövegét, mivel a két változat tartalmi eltérést nem mutat, csak az első változatban közöljük.

Források

1.

Listhius Anna Rozina végrendelete

Pusztakürt, 1637. május 3.

MNL OL E 148 Magyar Kamara Archívuma,
Neo-regestrata Acta, fasc. 1609. nr. 19. pag. 1–8.

Külcím:
Anno 1637

⁴⁸ Uo., 626–652.

⁴⁹ Listhius (IV.) János halálával, 1676 után. KEMÉNY, 1854, 511.

Én, Listhius⁵⁰ Anna Rozina, elsőben az néhai tekintetes nagyságos gróf bethlenfalvai Thurzó Szaniszló uramnak, Magyarország palatinusának,⁵¹ mostan pedig⁵² az néhai nagyságos nemeskürti Pogrányi György uramnak meghagyott özvegye. Az mindenható mennyet, földet, tengert és minden ezekben valókat teremtő Atya, Fiú és Szentlélek teljes Szentháromság egy bizony Istennek nevében és segítségével által kezdtem el ezen testamentomomat⁵³ és rendelkezémet, az melynek véghez is vitelére kérem ő szent fölségét, hogy segítsen is csendes lölkiesmerettel, az én mostani tűrhető egészségű és ép elméjű, keserves állapotomban engemet is több ezen hajóban evező idvösségeket igaz hittel váró hívekkel egyetemben idvösségesen, az ő áldott isteni szent nevének ő/rö/kké való dicséretire. Ámen.

Mindeneknek előtte pedig az én bűnös lölkömöt, melyet az én édes idvözítő uram Jesus Christusom az ő drága szent vérének hullásával az magas körösztfán való áldozatjának elégtételével az örök kárhozattúl megváltott, ajánlom, és már jó szívvel meg is adnám az én teremő Istenemnek ő szent fölségének kezében kész vagyok, testemet is pedig az ő anyjának, az földnek gyomrában hogy temettessek, az örök boldogságra való föltámadásomnak reménségével való nyugodalomra.

Mivel pedig az mostani csudálatos állapotú üdő szerint nekem holtom történvén, avagy még éltemben is, némely emberek csuda elméjek szerint, az én jószágom felől, melyet mind pénzem után bírok, mint azokrúl való igazságom megmutatja, hogy azokon való summa, meről⁵⁴ szabad dispositióm⁵⁵ is vagyon, mint saját acquisitumomról⁵⁶ lehetne valami disceptatio,⁵⁷ kit Isten eltávoztasson, és az mi kegyelmes urunk őfölsége⁵⁸ is, koronás királunk levén, és szemei előtt viselvén kegyelmesen, hogy az szegény nyomorult özvegyeknek és árváknak gyámolává és oltalmazójává választatott őfölsége az Úristentől, kik közül már én is egyik jutottam az nyomorult özvegyiségre és gyámoltalan árvaságra megvénhedett időm szerint is. Hogy engemet is őfölsége törvéntelenül pénzes jószágomban megháborítani szenvedne, mégsem gondolom, és nem is ítélem lehetségesnek lenni az közönséges igazság szerint is, sőt inkább hiszem és kérem is alázatosan ő fölségét, mint kegyelmes uramot, hogy őfölsége kegyelmesen engem szegény

⁵⁰ A Listhius családnév mind a forrásokban, mind pedig a történeti szakirodalomban többféle formában (pl. Liszti, Listi is) szerepel. A végrendeletekben előforduló alakok: Liszthius, Lysztius, Lysthius, Listhius.

⁵¹ Palatinus (latin): nádor.

⁵² Penig: pedig.

⁵³ Testamentum (latin): végrendelet.

⁵⁴ Meről: melyről.

⁵⁵ Dispositio (latin): rendelkezés.

⁵⁶ Acquisitio (latin): szerzemény.

⁵⁷ Disceptatio (latin): vita.

⁵⁸ III. Ferdinánd magyar király (1637–1657).

özvegy árváját és az én legatariusimat⁵⁹ is kegyelmes protectioja⁶⁰ alá vessen, kiért Isten is ő fölségét mind itt ez világon s mind az másikon megáldja.

Továbbá, hogy az én meghidegüendő testemnek lölköm kimúlása után eltakarítása⁶¹ is jobb móddal, rendesbben és helyesbben lehessen meg (mivel az Úristen ő szent fölsége már engemet nagy nyomorúságos árvaságra és keserűsége juttatott, ez szomorú halál által minden szép úri fiaimat is előlem elvén, kikhez Isten után lehetett volna mégis valami reménségem halandó testemnek eltakarítása felől is) annakokáért már így az én testemnek holtom után való eltemetetésére, és az én testamentomomnak rendben ez alább megírandó következőképpen való véghezvitelére választom az én eleitől fogvást való jóakaró komámot, Fejerváry János uramot, ki minden én eleitől fogvást való dolgaiban özvegyiségemben mind eddig, sőt most is böcsülettel tűrt és fáradott mellettem. Nem kételkedvén azért az ő kegyelme emberségében, hiszem, hogy az nekem erről hittől való kötelessége szerént is ezen testamentomomnak rend szerint való executiójának⁶² gondviselője leszen. Annakokáért teljes hatalmat adok őkegyelmének arra, hogy őkegyelme, Fejerváry János uram, és nem más egyéb senki is ő kegyelmén kívől, az én holtom után mindjárt az én minden akármely és akárholott való jószágomhoz, marhámhoz és akármi néven való javaimhoz is hozzányúlhasson, kezéhez vehesse és gondjaviselése alatt legyen. Más pedig senki csak közit se ártsa semminemű javaimhoz, se jószágomhoz, hanem az ő keze rajta levén, mindenekből disponálhasson⁶³ is mind az én eltemetéseimig. Az én minden nemű rendbeli szolgálaim és jobbagyim, avagy cselédeim is pedig az ő kegyelme directioja⁶⁴ alatt legyenek hívséggel, és ő kegyelmétől várjanak, és így osztán jelesbben, ha jószágom azonban ki nem váltatik tőlem, az mennyire rá fog érkezni az én javaimból,⁶⁵ kérem az Istenért is Fejerváry János uramat, hogy az én mostani állapotom és rendelésem szerint testemet tisztességesen takarítsa és temesse el az udvarnoki⁶⁶ templomban, ha abból valami akadék nem következődik az én atyámfiatúl pedig sem mástól senkitől, abból őkegyelme senkitől semmit nem várván, kiért Isten is meg áldgya őkegyelmét. Mert azok mivel én reám éltemben semmi gondot nem viseltenek, azért holtom után azt akarom, hogy mindenek⁶⁷ ezen testamentomom szerint való rendelésemtől és Fejerváry János uram executiójától várjanak, s kérem is őkegyelmét, hogy temetésem után első alkalmatossággal kinek-kinek az ő legatumját⁶⁸ adja meg rend szerint, igazán, minden fogyatkozás nélkül.

⁵⁹ Legatarius (latin): hagyományos /akire a végrendelező hagyományoz valamit/.

⁶⁰ Protectio (latin): védelem.

⁶¹ Eltakarítása: eltemetése.

⁶² Executio (latin): végrehajtás.

⁶³ Disponál (latinból): rendelkezik.

⁶⁴ Directio (latin): utasítás.

⁶⁵ Jovaimból: javaimból.

⁶⁶ Udvarnok, Nyitra vármegye (ma: Dvorníky, SK).

⁶⁷ Mindenek: mindannyian.

⁶⁸ Legatum (latin): végrendeleti ajándék.

Némelyek pedig mivel talám azt alítják,⁶⁹ hogy nekem feles arany, ezüst és drágakő ékességem volna, avagy pénzem, de azt senki ne remélje, sőt elhiggye. Hogy az én minden szép ékességim valami volt, annak egy részét Thurzó Szaniszló menyemnél⁷⁰ havván, egy részét szegény Thurzó Éva leányomnak, és fiaimnak is adván, az többi az mi kezem között volt, annak nagyobb része mind Végles⁷¹ várában veszett és prédáltatott el, az maradékja pedig, az ki volt is, az már egynéhány esztendőktől fogvást való sok pörös állapot miatt költ el tőlem⁷² idestova úgyannyira, hogy csak Isten tudja, mint és mely nagy gonddal vihetem véghez most is az magamra és cselédimre való gondviselésemet is. Mindazáltal az mostani állapotom szerint való kevés jószágimból, melyet az irgalmas Úristen az ő ingyen való jóvoltából nekem érdemetlen szolgálójának még kezem között megtartott ez ideig, arról teszek ily következőképpen való rendelést:

Hogy nekem az minemű bizonyos jószágom vagy on ezen Nyitra és Pozsony vármegyékben, az melyek, úgymint Nagy Kürt,⁷³ Pata,⁷⁴ Pusztakürt⁷⁵ és Szerdahely⁷⁶ nevű faluk kezem között és az udvarnoki hegyvámval együtt, az én néhai előbbeni boldog emlékezetű Istenben nyugohó⁷⁷ gróf Thurzó Szaniszló uramtól, Magyarország palatinusától való fiaimmal, gróf Thurzó Szaniszló, Ádám és Mihállyal való végezésem szerint bizonyos summa pénzben zálogul, azokhoz tartozván Szent Ábrahám⁷⁸ nevű falu is, melyet néminemű okkal bizonyos summában Pogrányi Istvánnak⁷⁹ köllött engednem palatinus uram⁸⁰ önagysága akaratjából, noha azon summának is fele méltán engemet illetne. Ez megírt jószágimon való summa pénzem felől pedig, mind zálogosrúl avagy saját pénzemrül, szabad dispositiom lévén, én még ennekelőtte egynéhány esztendővel is, mivel Fejérváry János uramnak azon summámból mind eleitől fogva, ki az én sok pörös és gondos özvegységemben mindez óráig is nem szűnik sok nyughatatlanságos fáradságot szenvedni mellettem, végezésem szerint kötöttem volt bizonyos summa pénzt bizonyos okkal és móddal, arról vallást is tévén autentice,⁸¹ mely azon fassional-

⁶⁹ Alít: sejt, remél, gondol. BENKŐ, 1967, 132–133.

⁷⁰ Értsd: Thurzó (IV.) Szaniszlóné, Czobor Anna. NAGY, 1857–1868, XI, 1865, 202.

⁷¹ Végles, Zólyom vármegye (ma: Víglaš, SK). MATUNÁK, 1904, 144–153; 1638-tól a várat Csáky László (Csáky István bátyja) szerezte meg. HAICZL, 1933, 50.

⁷² Listhius Anna Rozina 1637. július 5-én 17 tételben adott át ékszereket és ötvösműveket Czobor Imrénnek, nem kizárt, hogy a perek során segítséget várva tőle. MNL OL E 148, Magyar Kamara Archivuma, Neo-regestrata Acta, fasc. 1609. nr. 20.

⁷³ Kürt, Nyitra vármegye (ma: Strekov, SK).

⁷⁴ Vágpatta, Nyitra vármegye (ma: Pata, SK).

⁷⁵ Pusztakürt, Nyitra vármegye (ma: Pusté Sady, SK).

⁷⁶ Szerdahely, Nyitra vármegye (ma: Dolná Streda, SK).

⁷⁷ Nyugohó: nyugovó.

⁷⁸ Szentábrahám, Pozsony vármegye (ma: Ábrahám, SK).

⁷⁹ Nemeskürti Pogrányi István Pogrányi György testvére volt, Listhius Anna Rozina lányának, Thurzó Évának a férje. Pogrányi György végrendelete, 1629. MNL OL P 287. fasc. T. no. 49. pag. 8.

⁸⁰ Esterházy Miklós (nádor: 1625–1645). Második felesége Nyáry Krisztina (1604–1641), a Thurzó család árvai ágából származó utolsó fiú, Imre (Thurzó György fiának) korábbi felesége volt. ERDÉLYI, 2019, 657–664.

⁸¹ Autentice (latinból): érvényes.

simbúl⁸² nyilvánban⁸³ constál.⁸⁴ Azon őkegyelmével⁸⁵ való végezésimet vagy fassiói-mat⁸⁶ azért én mostan is minden részeiben megerősítek, sőt ezen testamentomom mellett már arra is szabadságot adok őkegyelmének, hogy mindenek⁸⁷ ellenzése kívöl is az én fassióm szerint, vagy az summát mindgyárt javaimbúl vehesse meg magának, avagy ezen summában az ő kegyelmének kötött jószágot holtom után mindjárt foglalhassa el, bírhasa is kiváltásnak ideig Fejérváry János uram, vagy maradéki is és legatariusi.

Mivel penig Loboda János⁸⁸ komám uramnak is az én véglesi jószágom summájából köttem egy részt, az mely jószág túlem elvétetett, és abbúl mivel már azt az summát magának meg nem vehetné, hanem nekem azt Pogrányi István megfizetni felelt, jóllehet, de azonban meg történnék nekem halmom, tehát Loboda uram az fassionalisa szerint való summáját vegye meg rajta, Pogrányi Istvánon. Az többit penig Fejérváry János uram vegye meg Pogrányi Istvánon az translatio⁸⁹ szerint és fordítsa az mire az szükség mutatja. Pogrányi Jánosné asszonyom⁹⁰ is penig, ha történnék, hogy éltében meg nem adnája⁹¹ az velem való végezése szerint még hátralévő adósságát, úgymint tizenkétszáz⁹² tallért, tehát azt is Fejérváry János komám uram vegye meg rajta, és ezen summát kezéhez vévén fordítsa az ide alább meg írandó templomok szükséges épületekre úgymint:

Mivelhogy az udvarnoki templomot választottam magam temető helének⁹³ azokáért annak épületire az én föllyül megírt summából hagyok háromszáz forintot. Item az nagykürti templomra is hagyok másfél száz⁹⁴ forintot. Az patai falumbeli templomra is hagyok száz forintot, oly okkal, hogy ha azon templomban meg nem háborítottat az igaz augustana confessio,⁹⁵ tehát temetésem után mennél előbb Pogrányi Jánosné, ha meg veheti, fordítsa arra, hol penig az nem lehetne, tehát ugyanazon javaimbúl is megszerezze Fejérváry János uram ezen megírt pénzt első alkalmatossággal, és kezéhez vegye és költse azon templomok szükséges épületejőkre. Hol penig az mostani religio exercitiojma⁹⁶ azokban megháborítottatnék, nem leszen köteles azokra költenie, hanem azt,

⁸² Fassionalis (latinból): felvalló levél.

⁸³ Nyilvánban: nyilvánvalóan.

⁸⁴ Constál (latinból): bizonyít.

⁸⁵ Ti. Fejérváry Jánossal.

⁸⁶ Fassio (latin): (be)vallás.

⁸⁷ Mindenek: mindenkinek, bárkinek.

⁸⁸ Máshol Loboda János névalakban is megjelenik. Feltehetően a Thurzó család egykori familiárisa. A felesége Beniczky Judit volt. KOMÁROMY, 1887, 232.

⁸⁹ Translatio (latin): átvitel, áttétel.

⁹⁰ Pogrányi János felesége Botka Katalin volt. MATUNÁK, 1904, 146.

⁹¹ Adnaja: adná.

⁹² Tizenkétszáz: 1200.

⁹³ Helének: helyének.

⁹⁴ Másfél száz: 150.

⁹⁵ Augustana confessio (latin): ágostai (evangélikus) hitvallás.

⁹⁶ Religio exercitiojma (latinból): a vallás gyakorlása.

avagy az Pogrányi Jánosné adósságát is, ha megveheti, az maga industriája⁹⁷ szerint, az mire szükséges leszen, fordítsa, mint arrúl tanúsága vagyon.

Annakfölötte mivelhogy nemcsak Fejérváry János és Loboda János komám uraméknak tettem én jó akaratomból való vallásokat és inscriptiókat,⁹⁸ hanem egyebeknek is, némelyeknek szabadságot, és némelyeknek jószágomból részt is szakasztván, érdekemre nézve kívánom azokáért, hogy mind affélék senkitől is meg ne háboríttassanak igazságokban, sőt kényszerítem az nagy Istennek kedvéért is, az ki az én jószágomban succedál⁹⁹ az által is mind affélék tőlem való levelek szerint igazságokban megtartassanak, avagy kedig¹⁰⁰ készpénzül contentáltassanak¹⁰¹ az én jószágomnak summájából¹⁰² defalcaltatvan¹⁰³ azoknak inscriptióját. Az galgóci¹⁰⁴ házat az mi illeti, mivel azt engemet megszánván Fejérváry János komám uram mostani özvegy állapotra jutván gyámoltalanul, és nyugodalmas lakásra való helem sem lévén, maga alkalmatlanságával sem gondolván, csak éltedig nagy szükségemben engedte volt nyugodalmomra bizonyos káptalani végezés szerint. Ahhoz azért az én holtom után senkinek semmi közü nem leszen, hanem mivel most is bírja Fejérváry János uram is éppen mindenestül csak ő magára, házastársára és gyermekire száll és marad, és mindenestül azon házat mint saját örökét úgy, valamint mostan én bírom az minden szőlőkkel, szántóföldekkel és kertekkel egyetemben elfoglalni és bírni mindenek ellenzése ellen szabad leszen az minden házi igazsággal egyetemben. De az azon házban való ládáimban lévő marháimnak ezen testamentomomban való elrendelésemmek és hagyásomnak kivölette¹⁰⁵ az mely következők ekképpen:

Hogy az Fejérváry János uram komám leánkájának, és nekem is keresztleányomnak Örzsikének¹⁰⁶ atyjára és anyjára való tekintetemből hagyok készpénzt ötszáz magyar forintot, melyet az atyja, Fejérváry János uram maga az én javaimból vagy ingó marhámból megszerezvén, vegyen ki maga kezéhez. Item ugyanazon keresztleányomnak, Örzsicskének hagyok egy vetett ágyat egészben, és ahhoz egy aranyos paplant is, item tizenhat pár lepedőt, huszonnégy abroszt, huszonnégy kendő keszkenyőt, és hat tucet¹⁰⁷ asztal keszkenyőt is. Item azon Fejérváry Örzsicskének hagyom az én sima fekete bársony szoknyámat is, az én fekete bársony kis subámmal együtt mely ződ gubás bársonnyal béltet.¹⁰⁸ Item ugyan neki hagyok tíz tehenet is úgy, hogy ha szinte ő nekie magtalanul holta történnék is, avagy él is, szüleivel együtt övék legyen. Item anyjának,

⁹⁷ Industria (latin): szorgalom.

⁹⁸ Inscriptio (latin): (fel)írás.

⁹⁹ Succedo (latin): felvált, helyébe lép, örököl.

¹⁰⁰ Kedig: pedig.

¹⁰¹ Contental (latinból): kártérítést, elégtételt vehet.

¹⁰² Summa (latin): (pénz)összeg.

¹⁰³ Defalcaltat (latinból): levon.

¹⁰⁴ Galgóci, Nyitra vármegye (ma: Hlohovec, SK).

¹⁰⁵ Kivölette: kívül.

¹⁰⁶ Fejérváry János és Bársony Anna lánya, Fejérváry Erzsébet.

¹⁰⁷ Tucet: tucat. (A szó magánhangzói még az eredeti német „dutzend” kifejezésre emlékeztetnek.)

¹⁰⁸ Béltet: béltet.

Bársony Anna¹⁰⁹ asszonynak is hagyom az egyik palástomot és az egyik lengyel süveget, és mind ezeket pedig holtom után mindjárt Fejérváry János komám uram vegyen ki maga kezéhez.

Annakutána az én csöcösszopó koroktól fogvást fölnevelt két árva leánkámnak is penig, úgymint Pannának hagyok száz forintot, Evicskának is százat, item mindeniknek egy-egy ágyra való párnát, egy-egy paplant, hat-hat abroszt, hat-hat pár lepedőt, hat-hat kendő keszkenyőt és emellé mindeniknek két-két tehenet. Mindezeket is penig kérem Fejérváry János komám uramot, hogy vegyen maga kezéhez azon leánykák számára.

Item Andlinak is hagyok ötven forintot, az fiának, Jankónak is ötvent, és Reginának is ötven forintot hagyok. Az én több szolgálímnak, avagy cselédimnek is penig az ő fizetések conventiojok¹¹⁰ szerint fizetessék meg, és azokon kívül is, ha mely szinte conventio nélkül való találkoznék¹¹¹ is oly, hogy érdemes volna, tehát affélének is jó ítéleti szerint Fejérváry János uram érdemes szolgálatját ne hagyja heában.¹¹²

Mivelhogy penig Isten lölkömet kiszólitván gyarló testemből ajánlotta magát kéresemre Fejérváry János uram, hogy az mennyire rá érkezik többekkel együtt azt az üdőt ha éri, temetésemre kész leszen gondot viselni, de hogy ő maga annak terhét véghez vihetné-e abban is mentette magát ennek előtte is: kérem azokáért az én jóakaró uraimot is, úgymint Plathy Ferenc¹¹³ sógor uramot és Loboda János komám uramot is, hogy megtalálván ő kegyelmeket Fejérváry János komám uram ő kegyelmének is az nagy Isten kedvéért is tudván az én gyámoltalan állapotomat is, legyen holttestemhez minden jóakarattal, segítséggel és jó tanácsadással is abban és másban is, az miben fog kívántatni, kiért az Úristen is megáldja őkegyelmeket maradékokkal együtt, melyet régi jó ajánlások szerint hiszem, hogy ő kegyelmek is megcselekesznek.

Így penig mint írván vagyon, temetésem végben vitettetvén Plathy Ferenc sógor uramnak őkegyelmének én is emlékezetnek okáért hagyom az én ezüst mosdómat medencéstől.¹¹⁴ Item leányának, Plathy Évának, az én szerelmes öcséműl Zay Anna¹¹⁵ asszonytól valónak ezen én testamentomomban való elrendelésemmel kivölette való minden én feje ruházatomnak harmadrészét, és ahhoz egy vetett ágyat is, és egy aranyas paplant, és azok mellett az én több minden szoknyáimot és subámot is hagyom azon Plathy Éva öcsémnek.

¹⁰⁹ Bársony Anna, Fejérváry János felesége. A családja Nyitra és Trencsén vármegyékben volt birtokos. NAGY, Pótlék- köt., 1868, 99.

¹¹⁰ Conventio (latin): megállapodás, egyezés.

¹¹¹ Értsd: ha szerződés nélkül találhatna [valamelyik szolgálója].

¹¹² Heában: hiába.

¹¹³ Plathy Ferenc az Árva, Liptó és Túróc vármegyékben birtokos Plathy család tagja, korábban Thurzó Szaniszló komornyikja, illetve titkára volt, 1619-ben a főúr országgyűlési követe. ILA, 1934, 245, Jelenéseit lásd Uo., 245–270. (No. 212–221, 224, 226–227, 230, 232–235, 237–238, 241); Később Nagykürtön is birtokot szerzett. BÁRTFAI SZABÓ, 1911, 468; Feltehetően Thurzó Szaniszló halála után is a család szolgálatában maradt, a főúr végrendelete ugyanis a levéltár kezelésével bízta meg Plathy Ferencet. ILA, 1932, 37–38.

¹¹⁴ A tárgytipus kapcsán lásd RADVÁNSZKY, 1879, I, 336.

¹¹⁵ Zay (Mária) Anna Plathy Ferenc felesége volt. Édesapja Zay László (a hadvezér Zay Ferenc fia), édesanyja pedig Felicitas Puchheim. VAJAY, 2005, 28–29.

Hasonlóképpen Loboda János komám uramnak is és feleségének azelőtt megírt jóakaratom kívől is emlékezetért hagyok most is még kétszáz forintot, item az mellé az fejér ruházatból is tizenkét pár lepedőt, tizenkét abroszt, tizenkét kendő keszkenyőt, és egy vetett ágyat is. Mindezeket pedig Plathy Ferenc és Loboda János uraimék számára Fejérváry János komám uramot kérem adjon meg.

Meglévén pedig az föllyül¹¹⁶ megírt móddal mindenenek az ő legatumja¹¹⁷ az én dispositiom szerint, azonkívül osztán az több mindenféle jószágomat, avagy azokon való summa pénzemet (ha az jószág kiváltatnék) az maradék fejér ruházatomot, majomromban való marháimmal és majorságimmal is egyetemben az mi temetésemtől és az föllyül megírt legatariusimtól is megmarad és leszen, mindazt hagyom az én jóakaró szerelmes Hans Christoph Listhius¹¹⁸ öcsémnek, és az két leányának¹¹⁹ is, kiváltképpen, hogy övek legyen, az fiainak¹²⁰ abbúl csak azt adván az mit maga akar öcsém uram, hanem ők is szolgáljanak Istennek és az jámboroknak, és Isten őket is megáldja, nem támaszkodván atyjok kevés jószágára.

Az mi több atyámfiait illeti, nem levén igen szükségem énreám, nem is kerestek tőlem, és semmi oly jóakarattal és szolgálattal, vagy csak vigasztalással is, mind az én eddig való sok nyomorúságos és keserves állapotú özvegységemben is nem volt hozzám egyik is. Azért Isten az mivel őkegyelmeket szerette, fejenként elégedjenek meg azzal, és az én testamentomom szerint való rendelkezéssel kérem ne ellenkezzenek, hogy az Istennek áldása legyen és maradjon ő kegyelmeken. Holott én az őkegyelmek szabadsága ellen és igazságok ellen is ebben semmit sem cselekeszem, hanem az magam saját kevesemmel, kihez gonddal jutottam, szabad vagyok.

Ezen testamentomom után pedig Fejérváry János komám uram az executiót mind véghezvivén, Isten szerint abbúl semmiképpen nem akarom annakutána hogy valamely atyámfiatúl avagy másoktól is akárkitúl vexáltassék¹²¹ és háborgattassék őkegyelme az én rendelkezésem ellen. Hanem mivel én megelégedtem az őkegyelme emberségével és reáhattam mindenenek, tőlem szóval való tanúsága is levén mindenről, azt akarom, hogy ki-ki ahhoz tartsa magát, és executiójával megelégedvén mindenenek vexatiójátul egyátaljában ment legyen.¹²² Hol pedig ezen testamentomom ellen cselekednék, avagy

¹¹⁶ Föllyül: fölül.

¹¹⁷ Legatum (latin): végrendeleti ajándék.

¹¹⁸ Hans Christoph Listhius: Listhius János Kristóf, a végrendelkező testvére. A következő végrendelet szövegéből adódóan 1637 és 1645 között hunyt el. A Listhius család erdélyi szász eredete mellett nevét minden bizonnyal bécsi, illetve felesége, Pirckheimer Apollónia német kötődései miatt használhatta így. Az asszony családja nürnbergi eredetű. KERÉNYI, 1971, 1360–1366; Listhius Anna Rozinával német nyelven levelezett. MNL OLE 196. Archivum familiae Thurzó, Irregesta, 23 d. nr. 51. fol. 346–347, fol. 356–357.

¹¹⁹ Nagy Iván szerint Listhius János Kristóf lányai közül Erzsébet és Borbála érte meg a felnőttkort. A főúrnak volt még egy Anna nevű lánya is, aki gyermekként meghalt. NAGY, 1857–1868, VII, 1860, 144.

¹²⁰ Listhius Zsigmond és Ferenc. Gyermekkorukban meghaltak. Uo.

¹²¹ Vexál (latinból): zaklat.

¹²² Értsd: teljesen mentes legyen.

ellenkeznék és rontani igyekeznék valaki valami részben, arra szálljon az Istennek ítélőti, átka és büntető ostroma.

Végezre így már csendes elmével ezt az én rendelkezésemet és testamentum tételtem elvégezvén, megíratatván és olvastatván, és minden részeiben helyesnek hagyván magam pecséttemmel elsőben is, és mind az ide alá megírandó jóakaró uraimék kezek írásával s pecsétekkel is megerősítettem. Melynek is véghezvitelére, hogy az én kegyelmes Istenem üdőt engedett és segített, legyen áldott az ő isteni szent neve mindörökké. Várom már csak naponként az én édes üdvözítő uram Jesus Christusomnak utolsó órámravaló áldott eljüvetelét, melyben hogy lölkömöt ajánlhassam és adhassam is meg szent kezeiben, kérem, hogy segítsen arra bizvást az Szentléleknek bátorítása és vigasztalása által, az teljes Szentháromság egy bizony Isten. Ámen. Actum in Pusztakürt tertia mensis Maii anno millesimo sexcentesimo trigesimo septimo.

Listius Anna Rosina

Ego Franciscus Balogh¹²³ concionator Galgociensis Hungarus manu propria

Beszteri Miklós

Coram et per me Michaellem Bors¹²⁴ scriptum manu propria

/gyűrűpecsétek/

2.

Listhius Anna Rozina végrendelete

Pozsony, 1644. június 3.

SNA (Slovenský národný archív), Pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltára (Hodnoverné miesto Bratislavskej kapituly) Prot. 38 (1644–1647) pag. 129–134.

Nos Capitulum Ecclesiae Posoniensis memoriae commendamus per praesentes quibus expedit universis, quod nos ad instantiam et legitimam requisitionem generosae ac magnificae dominae Annae Rosinae Listhius primum¹²⁵ quondam illustrissimi comitis Stanislai Thurzo relictæ viduæ, quæ ob gravissimam infirmitatem suam nostram in praesentiam venisse nequivisset, duos ex nobis videlicet admodum reverendos dominos

¹²³ Balogh Ferenc 1628-tól magyar prédikátor Galgócon. CSEPREGI, 2020, 55; A Listhius Anna Rozina ellen indított eljárásban az ő vallomását is felvették. KOMÁROMY, 1897, 631; Máshol, Komáromy András szerint korábban Thurzó Szaniszló udvari kapitánya volt Semptén. KOMÁROMY, 1889, 405–406.

¹²⁴ Bors Mihály jószágigazgató volt Semptén az Esterházy család birtoklása alatt, 1647–1648-ban. 1668-ban a Pálffy család szolgálatában állt, ekkor a vöröskői vár tiszttartójaként említik. Családja Pozsony vármegyében volt birtokos. PONGRÁCZ, 2008, 69.

¹²⁵ Utána áthúzza: generosum quondam.

Thomam Bielavium¹²⁶ et Andream [Pe]chi¹²⁷ fratros et concanonicos ad audiendam infrascriptam eiusdem testamentariam dispositionem nostris pro testimoniis transmiseramus fidedignos. Qui tandem exinde ad nos reversi nobis sub iuramento in generali regni decreto superinde expresso contento retulerunt uniformiter isto modo. Quomodo ipsi die tertia praesentis mensis Iunii anni 1644 currentis in et ad domum generosae dominae Catharinae Gregoczy¹²⁸ in hac civitate libera ac regia Psoniensi et comitatu similiter Psoniensi existentem habitam accessissent, ubi eadem domina testatrix corpore quidem aegra mente tamen et animo per omnia sana existens coram iisdem fratribus nostris huiusmodi, quae sequitur, hungarico idiomate vivae vocis suae oraculo fecisset fassionem seu testamentariam dispositionem.¹²⁹

/A pozsonyi egyház káptalanja emlékezetül ajánlja mindazoknak, akiket illet, hogy Listhius Anna Rozina, Thurzó Szaniszló özvegye kérése folytán, mivel ő maga súlyos beteg volt, Bielavius Tamást és Péchy Andrást küldtél el, hogy meghallgassák az asszony végrendeleti nyilatkozatát. Ők aztán eskü alatt jelentették, hogy Listhius Anna Rozina 1644. június 3-án Pozsonyban, Gregoróczy Katalin házában testileg betegen, de tiszta elmével, élőszóiban, magyar nyelven a következő végrendeleti nyilatkozatot tette./

Atyának, Fiúnak és Szentlélek, teljes Szentháromság egy bizony Istennek nevében és segítsége által. Én, Listhius Anna Rozina, elsőben az néhai tekintetes nagyságos bethlenfalvai gróf Thurzó Szaniszló úrnak, Magyarország palatinusának házastársa, mostan pedig az néhai nagyságos Pogrányi György úrnak meghagyott özvegye. Míg elmém és

¹²⁶ Tomáš Bielavy/Bielavius 1617 és 1629 között pozsonyi prédikátor, később pozsonyi kanonok, majd 1641-től bajmóci prédikátor. RIMÉLY, 1880, 269; Kopcsányi Mihállyal közös munkája: *Hajnalsillag, azaz a katolikus hit ez idő szerint legszükségesebb tíz cikkelyének magyarázata* című vitairat (RMK I. 2020). A mű eredetileg biblikus cseh nyelven, később részletei latin, német és magyar nyelven is megjelentek. Bielavy munkája az eredeti kötetben a (magyarul) *Hajnalsillag* című második rész, amelyben a katolikus vallás tíz tételét bizonyította. A kiadványt 1643. április 12-i keletkezéssel Illésházy Gáspárnak (Thurzó György vejének), valamint Liptó vármegye előjáróinak ajánlotta. RMNY, III, 330; Az 1641-től Pozsonyban Fischer Reginát „kísértő” Hans Klemens „szelleme” ügyének kivizsgálására 1642. július 12-én összeült bizottság negyedik ülészakaszától Szelepcsényi Györgyöt Bielavy helyettesítette. Az ügyről 1643-ban hat különböző nyelven (magyarul: *Az Psoni városban történt csodálatos dologhnak élő számlálása, melyet cselekedet egy Purgatoriumbéli Lélek*, Pozsony, 1643) írtak könyveket, közülük a biblikus cseh nyelven íródott változat szerzője Tomáš Bielavy volt. A „pozsonyi kísértet” ellenreformációs törekvéseiről bővebben lásd PETNEKI, 2011, 232–238.

¹²⁷ Péchy András (?–1660) 1621k. és 1627 között Nagyszombatban, majd 1627 és 1631 között Rómában tanult. 1634-ből adatolható, hogy Nyitraegerszegen volt plébános, majd 1642 és 1660 között pozsonyi kanonok, 1643 és 1660 között a pécsi székeskáptalan prépostja volt. BOJTOS, 2014, 60–61; KÁDÁR – B. SZÉKELY, 2022, 596.

¹²⁸ Előtte áthúzva: „eiusdem testatrix” / Gregoróczy Katalin Gregoróczy Vince győri főkapitány-helyettes Telekessy Katalin lánya volt. Anyja után 1619-ben Lednice várában (Trencsén vármegye, ma: Lednice, SK) birtokrésze volt. (TUBULY, 1996, 30.). Gregoróczy Katalin Loránth Ferencnek, a Magyar Kancellária jegyzőjének második felesége (ekkor özvegye) volt. FAZEKAS, 2021, 410.

¹²⁹ Utána áthúzva: primo itaque et ante omnia. – A teljes szöveg a magyar nyelvű végrendelet első oldalának lapszéli jegyzete.

okosságom helyén vagyon, testem noha már megerőtelenedett, és régtől fogvást való sok gondos állapotom miatt meg is törődtem. Az mostani időnek is mivoltát, melyben forgunk, s mind életemnek utolsó rövid óráját is szemem előtt viselvén, szabad jó akaratomból, az én birtokom alatt még eddig megmaradott kevés javaimról, kit az én Istenem kegyes jó voltából bírok, teszek ím ilyen következendőképpen való rendelést és testamentomot.

Mindeneknek előtte, ajánlom az én lelkemet az én teremtő, megváltó és megszentelő Istenemnek szent kezeiben, kit három személyben egy valóságos bizony örök Istennek ismerek hiszek és vallok lenni, az kinél sem mennyben, sem földön nincsen is több Isten. Bűnös gyarló testemet is penig az ő anyjának, az földnek gyomrában nyugodni ajánlom, az utolsó ítélet napjára való bizonyos feltámadásomnak reménsége alatt, az örök életnek elvételére ingyen csak az én idvözítő Jesus Christusomnak érdeme által.

Továbbá, mivel én már régi állapotomhoz képest megfogyatkozott és vékony állapotra jutottam, úgyannyira, hogy mindennapi táplálásomat is csak Isten tudja, mint lehet meg tisztességesen, és birtokom alatt már ez egy Jarondorf nevű falumnál több nincsen, melyet az mi kegyelmes császár urunk őfölsége jóakaratiából vettem kezemhez bizonyos summában, és bírok oly okkal, hogy az ő felsége annuentiáia¹³⁰ szerint holtom utánra való szabad dispositiót is tessek hatezer forintig jóakaróimnak, és mivelhogy azon megírt summának egy részére, bejövén ezen falumban én lakóul, és igen pusztára is szállván, fogyatkozott állapotom miatt is kényszeríttettem vala némely részt jobbágyimba kiszakasztanom és zálagul másnak bocsátanom, másfél ezer forintban, úgymint Szombathelyi Márton¹³¹ uramnak.

Item az én kevés javaimból, mivel én az Istenben nyugovó öcsém Listhius Hans Christoph uramhoz és gyermekihez is, egyszer is másszor is az mint lehetett sok jóval voltam, noha ők nekem semmi jóval, sem szolgálattal, sem segítséggel igyem fogyott¹³² állapotomban nem voltak, azért elégedjenek azzal meg, és vegyék jó néven, mivel másokhoz is, kik velem jól tettek háládatlannak nem illik lennem.

És mivelhogy az én Istenem engemet szegény első uramnak halála után, ottan hamar nem kicsiny kereszt alá vetvén, mindazúlta¹³³ sok keserűség, bú, bánat alatt tartott, és mint egy tengeren szélvészről hánkodtató habok között hagyott többire mind ideig¹³⁴ is, mely háborúimban gyakorta elhagyattattam annyira, nemcsak régi jóakaróimtúl, sőt még vér szerint való atyámfiamtúl is, hogy ha többi között némely igyem fogyott állapotimban idegenekből Isten az ide alá megnevezendő jóakaróimat nem támasztotta volna gyámolításomra, sokszor nem tudom hova lettem volna. De mivelhogy minden igyemben mások kívöl, az mellettem való fáradságtúl és szolgálattúl az én jóakaró komáim magokat, úgymint Laboda János és Fejérváry János uramék magokat meg nem

¹³⁰ Annuentia (latin): jóváhagyás.

¹³¹ Szombathelyi Márton ítélőmester, 1640-től Moson megye alispánja, 1640 és 1644 között a Magyar Kamara tanácsosa. FAZEKAS, 2021, 479; Felesége Bezeredy Katalin. DOMINKOVITS, 2005, 133.

¹³² Igymen fogyott: ügyefogyott.

¹³³ Azulta: azóta.

¹³⁴ Értsd: mindeddig.

vonták, mostan is megfogytokozván némellek fogadásiban és ajánlásában, ezen jóakaróimat megtaláltam, és ide is magamhoz hívtam, fáradságtúl magokat nem kémélvén ide is jüttenek,¹³⁵ és az mint kértem, hogy Istenem az én lelkemet testemből kivévén, őkegyelmek mostan is életem utolsó órája felé mutassák meg régi jó ajánlásokat hozzám, és Isten testemből lelkemet kivévén, az én hideg tetemimet temetessék el az én szüleim mellé, szokott temető helyünkön az köpcsényi¹³⁶ templomban tisztességesen, az mennyire az idő és az érték engedi. Mely temetésemnek véghezvitelére választottam is ugyan mostan az vitézlő Laboda János és Fejérváry János komám uramékat, az melyben való szolgálatra kérésre ajánlották is magokat erejek szerint. Azokáért azon én temetésemnek véghezvitelére, az felül meg nevezett hatezer forintból való maradék summából úgymint ötödfélezer¹³⁷ forintból hagyok hatszáz forintot. Az mely hatszáz forintot kérem az nemes kamarát¹³⁸ az Istenért is, hogy adassa meg temetésemre megírt jóakaró uraim kezekhez, mert egyébaránt kényszerítettnek ezen jarondorfi jószágomból oly szükségemre másnak ereszteti kézhez annyi pénzben, az melyre hatalmat is adok ő kegyelmeknek.

Ismét. Mivel még ennekelőtte más bizonyos nagy szükséges okra nézve, ugyanazon fellyül megírt hatezer forintból, ezen mostani érsek Lippay György¹³⁹ uram ő nagyságának még cancellariussága¹⁴⁰ idején, az nagyságos Esterházy Daniel¹⁴¹ uram által, hozzám nyújtott jóakaratójára nézve ajánlottam vala magamat kétezer forintot hagynom vagy adnom, mely kétezer forintot mostan is ugyan őnagyságának ajánlok és hagyok ezen testamentomomban is úgy, hogy holtom után őnagysága mindjárást azon summára elfoglaltathasson. Itt Jarondorffon lakozó Franczler Hans, Cseh György, Hans Rot, Cseh András és Steffel Imrich nevő jobbágyimot usque tempus redemptionis¹⁴² bírhasson is ezen testamentomom erejével.

Item azon felül már megírt hatezer forintból már disponált summán kívöl is penig, mivelhogy megmaradt fent dispositiómra fl.¹⁴³ 1900, azt is azért az azon [!] ezer és kilencszáz forintot felül megírt jóakaró Laboda János és Fejérváry János komám uraméknak hagyom egyaránt, hogy ő kegyelmek is hasonlóképpen ezen summára ugyan itt Német Jarondorffon ez testamentomom erejével usque tempus redemptionis jobbágyimban Hans Fokswanczot, Zakharias Muttot, Orbán Peterlyt, Máttés Hansot és

¹³⁵ Jüttenek: jöttek.

¹³⁶ Köpcsény, Moson vármegye (ma: Kittsee, A).

¹³⁷ Ötödfél ezer: 4500.

¹³⁸ Kamarát: (Magyar) Kamarát.

¹³⁹ Lippay György (1600–1666) 1635 és 1642 között kancellár, 1637 és 1642 között egri püspök, majd 1642-től élete végéig esztergomi érsek. FAZEKAS, 2021, 402–404.

¹⁴⁰ Cancellariussága (latinból): kancellársága.

¹⁴¹ Esterházy Dániel (1585–1654) Esterházy Miklós nádor öccse. Királyi kamarai tanácsos, a család cseszneki ágának megalapítója. 1618-ban II. Ferdinánd koronázásán aransarkantyús lovagi címet kapott. Udvarának központja Semptén volt, itt is halt meg. ESZTERHÁZY, 1901, 176–180.

¹⁴² Usque tempus redemptionis (latin): a megváltás (visszaváltás) idejéig.

¹⁴³ Florenus (latin): forint.

Steffel Imrichet elfoglalhassák, és bírassák is mindaddig, míg nem az én holtom után ezen Jarondorff nevű falunak legitimus¹⁴⁴ successora¹⁴⁵ által plenarie contentáltatnak.¹⁴⁶

Item az minemű adósságom vagyon még nekem Listhius Hanz Christophné menyem asszonynál¹⁴⁷ végezésünk szerint, úgymint fl. 1200, melyet nekem vagy legatariussimnak megfizetni tartozik Szent Mihály napjára.¹⁴⁸ Annak azért az kétszáz forintját deputálom¹⁴⁹ és hagyom, hogy Kerekes Menyhárt uramnak mint obligatoria¹⁵⁰ levelem tartja, megadassék. Az többiből is penig azon adósságomnak, Kris Mihály¹⁵¹ prokátorem¹⁵² szerint az több cselédim illendő megérdemlett szolgálatjokról conventiójok szerint elégitessenek meg Laboda és Fejérváry János uramék által, és osztán az maradékjával önnön maguk ketten osztozzanak meg, azt akarom.

Az Bergen¹⁵³ való kevés szőlőimet is ugyan megírt komám uraméknak hagyom. Német Marcis feleségének és fiacskájoknak, Gyurkónak hagyok egy ágyban való derékalt¹⁵⁴ egyet, két vánkost, három pár lepedőt, egy török paplant, két tehenet, és ahhoz öt magló sertés¹⁵⁵ marhát is, úgyhogy ők is mind az én eltemetésemig meghidegüendő tetememhez is hívséggel és igaz szolgálattal legyenek. Sőt az én legatariussimhoz is megírt Loboda János és Fejérváry János uramékhoz, kikre az én testemnek eltakarítását bíztam, hívséggel legyenek, ha jutalmat venni akarnak.

Item az mi az majorságot, úgymint öreg szarvasmarhámot, juhaimot, sertés marháimot, tikokat és ludakat illet, mind azokat is valami az én temetésemre el nem kél, az mindenféle akármilyen néven való gabonámmal is együtt vagy fent, vagy vermekben akár hol ott, avagy penig az mezőn valahon mi vetésem vagyon, avagy leszen, mind azokat is Loboda és Fejérváry János uraimnak hagyom.

Item az minemű egy házat én itt az falutúl vettem bizonyos szükségemre kétszáz forinton id est pro fl. 200,¹⁵⁶ mivel azt én tisztartómnak ígértem, Herczegh Györgynek, mostan is azokáért ugyan éltemben kezéhez is adom és bocsátom, bizonyos számú réttel és földdel (mivelhogy azoknak némely részét megtartom éltემig az magam szükségére). Hanem holtom után az többi is épen, és mind valami azon házhoz tartozó föld és rét leszen, mind az is kezéhez fog felszabadulni, hogy úgy bírhasa mint sajátját, az azon házról kiadott levele mellett. De úgy, hogy mind életem végéig, sőt testemnek el-

¹⁴⁴ Legitimus (latin): törvényes.

¹⁴⁵ Successor (latin): (jog)utód.

¹⁴⁶ Plenarie contentáltatnak (latinból): teljes kártérítést, elégtételt vehetnek.

¹⁴⁷ Listhius János Kristóf felesége Pirckheimer Apollónia volt. KOMÁROMY, 1891, 13.

¹⁴⁸ Szent Mihály napja: szeptember 29.

¹⁴⁹ Deputál (latinból): valakinek tulajdonba ad.

¹⁵⁰ Obligatoria levél (latinból): adóselevél.

¹⁵¹ Krys Mihály ügyvéd, Győr környékén is többeket képviselt. HEGEDÜS-SZABÓ, 2007, 15, 33, 49, 66; DOMINKOVITS, 2013, 57–60. A család eredetileg Trencsén vármegyében, Zsolnán volt birtokos. NAGY, 1857–1868, VII, 1860, 467.

¹⁵² Prokátor (latinból): ügyvéd.

¹⁵³ Berg falu, Köpcsény mellett, Pozsony vármegye (ma: Berg, A).

¹⁵⁴ Derékal: derékalj, azaz vastag takaró.

¹⁵⁵ Magló sertés: ivarérett, szaporításra való sertés. RÉVAY, 1915, 120.

¹⁵⁶ Id est pro fl. 200 (latin): 200 forint értékben.

takaríttatásáig mellettem, sőt ezen legatarius gondviselő komám uraimék mellett is minden reá bízandó dolgokban híven, igazán és serényen tartozzék meghidegüendő tetemem mellett is szolgálni, és megírt komám uraméktúl is függeni.

Arról sem feledkezvén el, mivel én még annak előtte alkalmas idővel jóakaratomat ajánlottam volt az én keresztleányomnak, Fejérváry Örszétnek, s mind anyjának, Bársony Anna asszonnak, mostan is azokáért megemlékezvén azon fogadásomról, az én minden akármi néven nevezendő fent, avagy ládákban, avagy akár mely helben való mindennemű ingó marhámot és fejér ruhámot, és mindenféle házi eszközimet is megnevezett keresztleányomnak hagyom és ajánlom édesanyjával egyetemben, hogy övék legyen, és nem másé senkié is, azt akarom, ezen testamentomomnak ereje mellett, az némely ládáimban lévő levelek kívől.

És mivelhogy még más adósságom is maradt fent, Pogrányi Jánosnénál, és Pogrányi István adóssága is, s mind penig szegény utolsó uram után való dosom¹⁵⁷ is. Azon Pogrányi Jánosnénál való adósságomból azért hagyok az pozsonyi öreg Szent Márton templomára háromszáz tallért, az köpcsényi templomra¹⁵⁸ is az hol ott temetésem legyen hagyok azonból háromszáz tallért, és ezen jarondorffi szentegyházamra¹⁵⁹ is ugyanabból hagyok száz tallért. Az maradékját penig azon adósságomnak, s mind az Pogrányi István adóssága felett mindenestől, (az abból már régen Loboda János uramnak vallott ezer forint kívől) az többbit, az énnekem szegény Pogrányi György uram után tartozandó dosommal is együtt hagyom Loboda és Fejérváry János uraméknak egyaránt, hogy magok számokra ki kereshessék s megvehessék ezen testamentomom erejével.

És így már elvégezvén ez én utolsó akaratomat és testamentom szerént való rendelésemet, kérem azokáért azon alázatosan az egy élő Istenért is az mi kegyelmes császár urunk öfölségét elsőben, és mind az ő fölsége kamoráját, hogy ez én testamentomom szerént való rendelésemben (melyben ezen Német Jarondorff nevű falum állapotjában az én kegyelmes uram öfelsége annuentiája szerént nekem csak hatezer forintig való dispositiót tennem engedtetett, és ahhoz is igyekeztem alkolmaztatnom magamot) legyen öfelsége, s mind az kamora, minden kegyelmességgel, jóakarattal, és patrociniumm¹⁶⁰ holtom után is hozzám, és legatariusimhoz is, hogy így temetésem is, az annak gondviselésére választott jó akaró uraim által, lehessen alkolmatosbban.

Érsek uramat¹⁶¹ ő nagyságát is hasonlóképpen kérem alázatosan azon, hogy az én temetésemre általam választott jóakaró uraim requisitójokra¹⁶² őnagysága is legyen minden jóakarattal, patrociniumm¹⁶⁰mal, és segítséggel, kiért Isten is megáldja őnagyságát.

¹⁵⁷ Dos (latin): hozomány. Pogrányi György végrendeletében kérte örököseit, hogy adják ki Listhius Anna Rozina hozományát. „*Feleségemnek minden nemű marhája melyet én hozzám hozott fogyatkozás nélkül és épen megadassák.*” Pogrányi György végrendelete, 1629. MNL OL P 287. fasc. T. no. 49. pag. 6.

¹⁵⁸ A sírkő az eredeti templom épületével együtt megsemmisült. A jelenlegi barokk templom 1736-ban épült.

¹⁵⁹ Ma: Szent Bertalan Katolikus Plébániatemplom, Deutsch Jahrndorf (A).

¹⁶⁰ Patrocinium (latin): törvényes oltalom.

¹⁶¹ Lippay György.

¹⁶² Requisitio (latin): (jogi) kereset, kérelmezés.

Hogy penig ez én testamentom szerént való utolsó rendelkezésem az én Istenem az ő jó-voltából és irgalmasságából ily állapotban, ép és csendes elmével engedett véghez vin-nem, azon is hálákat adok, ő isteni szent felségének, kiért legyen áldott az ő szent neve mostantúl fogva mindörökké.

Végezetre már minden rendeket az szent Istennek oltalmában ajánlván kérem fejen-ként, hogy énnekem mindenek, mind nagyok és kicsinyek, valakiknek mit vétettem, az Istenért is megbocsássonak. Lett ezen én testamentom tételem Német Jarondorffon megírva 2. mensis Iunii anno 1644.

1644. die 3 Iunii

Haec testamentum praesentatum est, Posonii in civitate in domo generosae dominae relictae viduae generosi quondam domini Francisci Loranth ab introscripta testatrice lecto gravi infirmitate affixa coram me Thoma Bielavio et Andrea Péczy.

/A végrendeletet Listhius Anna Rozina mutatta be Bielavius Tamás és Péczy András ka-nonokoknak a néhai Loranth Ferenc özvegyének¹⁶³ pozsonyi házában./

Prius hoc testamentum domina Pograniana cassavit et posterius authenticavit.

/Pogrányiné előbb érvénytelenítette, majd hitelesítette ezt a végrendeletet./

3.

Listhius Anna Rozina végrendelete

Németjárfalu, 1645. március 8.

SNA (Slovenský národný archív), Pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltára
(Hodnoverné miesto Bratislavskej kapituly) Prot. 38 (1644–1647) pag. 134.,
137–144.

/134./

Preambulum¹⁶⁴ testamenti sequentis¹⁶⁵

/A következő végrendelet bevezetője/

Nos Capitulum Ecclesiae Posoniensis memoriae commendamus per praesentes quibus expedit universis quod nos ad instantiam et legitimam requisitionem generosae ac magnificae dominae Annae Roszinae Listius primum quondam illustrissimi comitis Stanislai Thurzo alias regni Hungariae palatini, ex post vero spectabilis et magnifici Georgii Pograný relictae viduae dominorum, quae ob gravissimam infirmitatem suam

¹⁶³ A fent említett Gregoróczy Katalinnak.

¹⁶⁴ Utána eredetileg praemissi, majd áthúzva.

¹⁶⁵ Utólagos betoldás.

nostram in praesentiam venire nequisset, duos ex nobis videlicet admodum reverendos dominos Georgium Rezeni¹⁶⁶ ac Jacobum Janczonium¹⁶⁷ fratres et concanonicos nostros ad audiendam infrascriptam eiusdem dominae testamentariam dispositionem nostris pro testimoniis transmiseramus fidedignos. Qui tandem exinde ad nos reversi nobis sub iuramento in generali regni decreto superinde expresso contento retulerunt uniformiter isto modo: quomodo ipsi die 8. praesentis mensis Martii,¹⁶⁸ anni currentis millesimi sexagesimi quadragesimi quinti in et ad domum egregii Petri Plam¹⁶⁹ in hac civitate libera ac regia Posoniensi et comitatu similiter Posoniensi existentem habitam accessissent, ubi eadem domina fatens¹⁷⁰ corpore quidem aegra, mente tamen et animo per omnia sana existens, coram iisdem fratribus nostris huiusmodi quae sequitur, hungarico idiomate vivae vocis suae oraculo fecisset fassionem seu testamentariam dispositionem¹⁷¹ vertatur unum folium.¹⁷²

/A pozsonyi káptalan Listhius Anna Rozina, előbb gróf Thurzó Szaniszló, a Magyar Királyság néhai nádora, majd Pogrányi György özvegye, kérésére, mivel súlyos betegsége miatt személyesen a káptalan előtt nem tudott megjelenni, két kanonokját, Bielavus Tamást és Péchy Andrást hiteles tanúként kiküldte, hogy felvegyék az alábbi végrendeletet. A két kiküldött a következőről számolt be: Ugyanezen év /1645./ március 8-án Pozsonyban, a néhai Loranth Ferenc özvegyének, Gregoróczy Katalinnak házában, az említett végrendelkező asszony a kanonokok előtt az alábbi magyar nyelvű végrendeletet tette meg előszóban./

/137–143./

Atyának, Fiúnak és Szentlélek teljes és Szentháromság egy bizony Istennek nevében és segítsége által. Én, Listius Anna Rozina, elsőben az néhai tekintetes nagyságos bethlenfalvai gróf Thurzó Szaniszló uramnak, Magyarország palatinusának házastársa, mostan pedig az néhai nagyságos Pogrányi György uramnak meghagyott ezvegye,¹⁷³ míg el-mém és okosságom helyén vagyok, testem noha már megerőtlenedett az régtől fogva való sok gondos állapotim miatt, s megtörődtem. A mostani időnek is pedig mivoltát, melyben forgunk, s mind életemnek is¹⁷⁴ utolsó rövid óráját is szemem előtt viselvén, szabad jó akaratomból az én birtokom alatt még eddig megmaradott kevés javaimról, kit az én Istenem kegyes jóvoltából bírok, noha az előtt egynéhány holnappal is jóllehet

¹⁶⁶ Eredetileg: Tohman Bielavium. Rezenyi György (?–1655) 1642 és 1655 között volt pozsonyi kanonok. KÁDÁR – B. SZÉKELY, 2022, 601.

¹⁶⁷ Eredetileg: Andream Pechi.

¹⁶⁸ Eredetileg: „8. praesentis mensis Junii.”

¹⁶⁹ Eredetileg: „generosi dominae Catharinae Gregoroczy”.

¹⁷⁰ Eredetileg: „testata”.

¹⁷¹ Itt a végrendelet az „Atyának” szóval folytatódik, ezután a protokollumkönyvben a 135–136. oldalakon egy másik irat szerepel.

¹⁷² A közölt végrendelet innentől a 137. oldalon folytatódik.

¹⁷³ Ezvegye: özvegye.

¹⁷⁴ Utána áthúzva: pedig.

tettem vala rendelést, de most mivel viszont bizonyos okokra nézve az helyett teszek más és újonnan való testamentomot, ím ilyen következendőképpen.

Mindeneknek előtte ajánlom az én lelkemet az én teremtmő, megváltó és megszentelő Istenemnek szent kezeiben, kit három személyben egy valóságos bizony örök Istennek ismerék, hiszek és vallok lenni, az kinél sem mennyben, sem földön nincsen is több Isten. Bűnös gyarló testemet is penig az ő anyjának, az földnek gyomrában nyugodni ajánlom, az utolsó ítélet napjára való bizonyos föltámadásomnak reménsége alatt, az örök életnek elvételére ingyen csak az én idvözítő Jesus Christusomnak érdeme által.

Továbbá mivel már az Úr Isten ő szent fölsége nagy nyomorúságos árvaságra és keserűsége juttatott, elvévén előlem minden szép úri fiaimot is, kikben Isten után mégis lehet vala valami bizodalom, régi állapotomhoz képest megfogytakozott és vékony állapatra is jutottam, úgyannyira, hogy mindennapi táplálásomat is csak Isten tudja, mint lehet meg tisztességesen, és birtokom alatt már ez Német Jarondo/r/ff nevű falumnál több sincsen, kit ezt is az mi kegyelmes császár urunk őfölsége jóakaratiából vettem kezemhez, és bírok bizonyos summában inscriptionalis levelem¹⁷⁵ szerint. De holott az én Istenem engemet mind szegény első uramnak halálától fogva ottan hamar nem kicsiny kereszt alá vetett vala, és mind azulta sok keserűség, bú, bánat alatt, mint egy tengeri szélvészttől hankodtató habok között tartott többire mind ez ideig is, mely háborúmban nemcsak régi jóakaróimtól, sőt meg vér szerint való atyámfiaimtól is gyakorta elhagyattattam, úgy annyira, hogy ha többi között régi pörös és sok igyem fogott állapotimban Isten kiváltképpen Fejérváry János komám uramot gyámolításomra nem támasztotta volna mellém, sokszor nem tudom hova lettem volna. És noha már egynehány esztendőttől fogvást távol lakván, megvonta volt magát tőlem: de mivel minden igyemben azelőtt is ifúságától fogva mások fölött sokat fáradozt és szolgált, sőt még az őkegyelme édes szüleje is ahhoz képest, ismét most is megtalálván ő kegyelmét, újonnan kértem azon, hogy viszont régi jóakaratiját most is ne vonja meg, sőt már mind az én rövid életem végéig és holtom után hid[eg tete]memhez is mutatnája meg, és az takarítana földben is, mely kérésemre hozzám térvén eng[emet te]messen Fejérváry János uram, ajánlá magát, az mennyire érkezendik ereje szerint ha Isten [élteti], szolgálni kérésem szerint kész leszen, meg elégedvén az okáért őkegyelmének ily jóakaratiával, mivel már most is fáradozt mellettem (az holott más némely az kivel¹⁷⁶ is kevés javaimot közleni akartam az én jó akaratom szerint azt jó néven venni, és azzal megelégedni nem akart) annak okáért Fejérváry János komám uramat mind az mostani, s mind régi érdemes sok szolgálatjára nézve, az én magam szabad jó akaratomból és nem senki kényszerítéséből nemcsak közönséges előbbeni dispositióm szerint való gondviselőmmé hanem már ugyan fogadott fiammá is választom magamnak és vallok is lenni ez mai napságtól fogvást, sőt magam mellé is úgy veszem, hogy az ezen én Német Jarondorff nevű falumat is ez Mosoni vármegyében és minden nemű dolgaimat is már teljességgel az őke-

¹⁷⁵ Inscriptionalis levél (latinból): záloglevél.

¹⁷⁶ Feltehetően Loboda Jánosra utal.

gyelme velem együtt való gondviselése, directiója¹⁷⁷ és oltalma alá ajánlom, úgy, hogy mind jószágomra, és minden dolgaimra, s mind magamra életembe, sőt holtom után temetésemre is gondol viseljen Fejérváry János komám és fogadott fiam uram, és az én dispositiom szerint való testamentomomnak executora¹⁷⁸ is legyen és kinek-kinek az én legatumomat megadja az alább megírandó móddal.

Mely dispositiómnak véghezvitelében penig hogy őkegyelmének jobb módja lehessen, az nagy Isten kedvéért is kérem azon alázatosan érsek uramat őnagyságát s mind penig Törös János¹⁷⁹ uramat ő kegyelmét, hogy régi jó ajánlásáról megemlékezvén, jó akaratjokat ezután is mindvégig tartsa meg hozzám, s mind legatariusimhoz, sőt holtom után is Fejérváry János fiam uramnak requisitiójára az én temetésemnek gondviselésében, s mind pedig az templomokra és mind az másra legált dosomtól való bizonyos adósságimnak meg vételében legyenek minden jó akarattal és segítséggel, kiért Isten is meg áldja őnagyságát és -kegyelmét.

Fejérváry János fiam uramat is kérem azon, hogy ha Isten itt Jarondorffon hozandja el utolsó órámat, ha szükség és alkalmatosság mutatja Érsek uramat ő nagyságát és Törös uramat is requirálván¹⁸⁰ több atyámfiától sem mástól senkitől egyébaránt semmit sem várván, vékony állapotú értékem szerint testemet, mennél előbb lehet, az köpcsényi templomban szüleim mellé temetessen [!] el, holott penig az ország mostani felháborodott állapotjában¹⁸¹ másutt és nem itt Jarondorffon történék holtom, tehát úgy az hol legközelebb alkalmatos helyet ítél arra lenni, ott legyen temetésem.

Temetésemnek penig vége levén, mivel ezen mostani érsek, Lippay György uram ő nagyságának meg cancellariussága ideiben az nagyságos Esterházy Dániel uram által ajánlottam vala magamat ezen nemet jarondorffi summából úgymint hatezer forintból (melyről az mi kegyelmes urunk ő fölsége nekem való inscriptiója és annuentiája szerint szabad dispositiom engedtetett) kétezer forintot adnom és hagynom, melyet mostan is ezen testamentomomban is meghagyok őnagyságának, úgy, hogy temetésem meglévén, mivel készpénzem nincsen, őnagyságának Fejérváry János fiam uram, azon kétezer forint summára kiváltásnak ideig zálogul bírni bocsásson kézhez öt ház jobbágyot ezen Nemet Jarondorffon úgymint Hanz Fokswanczot, Zakharias Muttot, Orbán Peterlyt, Máttés Hansot és Mattias Jakusitot ezen testamentomomnak erejével.

¹⁷⁷ Directio (latin): igazgatóság.

¹⁷⁸ Executor (latin): végrehajtó.

¹⁷⁹ Törös János (?–1652) 1624-ben a szolgálataiért birtokot kapott Pázmány Pétertől, 1630-ból és 1932-ből is adatolható, hogy a főpap szolgálatában áll, ekkor a titkára. 1635-től a Magyar Kamara tanácsosa, 1639-ben III. Ferdinánd követe Erdélyben. 1645-ben a király őt nevezi meg a Rákóczi Györggyel folytatott béketárgyalások vezetőjének (Esterházy Miklós leváltása után), így komoly szerepe van a linzi békekötésben, szolgálataiért 12 ezer forint fizetséget kapott. 1647-ben és 1649-ben is erdélyi követ. 1648-ban (I. Rákóczi György halála után) a hét felső-magyarországi vármegye átvételével megbízott személyek között volt. 1651-től magyar királyi tanácsos. Felesége Thamásy Kata volt. ZSILINSZKY, 1886, 3–39; FALLENBÜCHL, 2002, 331; HANÁK–SZABÓ, 2021, 900–901.

¹⁸⁰ Requiró (latin): kér, kíván.

¹⁸¹ I. Rákóczi György erdélyi fejedelem 1644–1645. évi magyarországi hadjáratára utal. CZIGÁNY, 2017, 75–96.

Item ennek előtte is én ide Nemet Jarondorffra szállván lakóiuul nagy pusztára és fogyatkozott állapattal azon hatezer forintnak summájára másfél ezer forintig zálogul bocsátam volt Szombathelyi Márton uramnak három jobbágyot, mely azon jussal most is bírattatik az másfél ezer forintban kiváltásnak ideig ezen Nemet Jarondorffon. És mégis marad fent dispositiómra az meg nevezett hatezer forintból két ezeröttszáz forintot id est fl. 2500.

Hanem mivel bizonyos adósságim is vagynak fent, úgymint Pogrányi Jánosné asszonyomat holott bizonyos okból citáltattam¹⁸² volt az szentszékre esztergami káptolonban,¹⁸³ azon pöri felől azért alkovásban indulván velem az néhai nemzetes Balogh Ferenc és Fejérváry János uramék által, végezett vala vélem őkegyelme háromezer forintban és egy aranyláncban, az mely aranyláncot és az végezés szerint való summának is ezerkét-száz forintját meg is adta vala, jóllehet ugyan őkegyelmek által, de még az ezer és nyolcszáz forinttal tartozik énnekem most is.

Pogrányi Istvánnál való alkalmas adósságom is az ugyan vele való végezésem szerint vagyon fent, melyet nekem az kamorán¹⁸⁴ fölvelt véglesi jószágért való summából megfizetni felelt vala, jóllehet az melyről az nemes kamora is megemlékezhetik, mivel azon adósságom felől az nemes kamorát is szorgalmaztattam, de az is mind ez napig is nekem meg nem fizettetett.

Item az néhai Listius Hanz Christoph uram öcsém özvegye is, noha jóllehet engemet 1622 esztendőben emanáltatott¹⁸⁵ esztergami káptolonbeli fassionalis levél szerint való adósságomról menyem, Pirchamerin Apollónia¹⁸⁶ asszony megalégített, úgymint háromezer forintról végezésünk szerint és holott az ugyanakkori azon summának utolsó contentatiója¹⁸⁷ okán is az nemes káptolon előtt is tudománt tettem vala, protestálván¹⁸⁸ arról, hogy rezerválom¹⁸⁹ magamnak azt az just, tudniillik, hogy annak felvételével magamnak továbbra való útját pracludalni¹⁹⁰ nem akarom. Hanem ha mi más oly bizonyos igazság leszen, az már megalégített háromezer forint kívül megírt menyem asszony és gyermeki ellen, tehát prosequálni¹⁹¹ akarom, és így más rendbeli, András mester¹⁹² előtt lett hatezer forint adósságról való szegény üdvözült öcsém, Listhius Hanz Christoph uramnak fassiója is, mely 1626 esztendőben emanáltatott¹⁹³ Sempte¹⁹⁴

¹⁸² Citál (latinból): bíróság elé idéz.

¹⁸³ Captalan (latinból): káptalan.

¹⁸⁴ Caroma (latinból): kamara.

¹⁸⁵ Emanáltatott (latinból): kiadott.

¹⁸⁶ Pirckheimer Apollónia, Listhius Anna Rozina testvérének, János Kristófnak a felesége. KOMÁROMY, 1891, 13.

¹⁸⁷ Contentatio (latin): elégtétel, kielégítés.

¹⁸⁸ Protestál (latinból): tiltakozik.

¹⁸⁹ Rezervál (latinból): megőriz.

¹⁹⁰ Pracludo (latin): elzár valaki elől.

¹⁹¹ Prosequor (latin): folytat.

¹⁹² Keresztury András, 1597 és 1625 között országbírói ítélőmester, 1625-ben alnádor. FALLENBÜCHL, 2002, 153.

¹⁹³ Emanál (latinból): kibocsát.

¹⁹⁴ Sempte, Nyitra vármegye (ma: Šintava, SK).

várában, feltalálkozván nem régen jutott kezemhez. Ezt is azért, mivel megírt menyem, Pirchamerin Apollónia asszony és gyermekei az feléről, úgymint háromezer forintról contentáltak, az másik hátra maradt háromezer forintot is eligazítani és engem contentálni tartoznak. Hol nem,¹⁹⁵ azon adósságnak, s mind pedig az más már őkegyelme ellen szegény anyám testamentoma felől győri kaptolonban elindított pörömnek is kikeresését mint igaz dosomat az én részemre tartozó kétezeröttszáz forint felől mostan is magamnak és successoromnak is, úgy mint fogadott fiamnak, Fejérváry Jánosnak is rezerválom úgy, hogy ha szintén azonba holtom történnék is, mindazáltal mind azoknak és minden egyéb adósságomnak kikeresésére és megvételére az én jussommal ezen testamentomom erejével teljes hatalma legyen Fejérváry János fiam uramnak is.

Az már megírt rend szerint való bizonyos négyféle adósságomból azért elsőben is az szegény anyám testamentoma szerint én részemre tartozandó kétezeröttszáz forint sumából, melynek kereseti processusban vagyon az győri káptalanban, abból azért hagyok az győri öreg templomra¹⁹⁶ négyszáz forintot. Item az pozsonyi Szent Márton templomára is hagyok négyszáz forintot. Item ugyan abból az pozsonyi barátok kalastromára¹⁹⁷ is hagyok kétszáz forintot. Item abból az köpcsényi templomra is hagyok, ha ott és nem másutt leszen temetésem, háromszáz forintot. De ha másutt történnék temetésem, tehát úgy az érsek uram ő nagysága, Törös János uram és Fejérváry János fiam uramékkal való jó intézés szerint, azon háromszáz forintnak egy része fordíttassék oda, az holott leszen temetésem, más része pedig legyen azon köpcsényi templomra. Az német jarondorffi templomra is azon adósságomból hagyok száz forintot, azon adósságomnak pedig az maradékját, mely ezerszáz forintot teszen, id est fl. 1100, mostan fent hagyom magamnak bizonyos okokra nézve.

Azon megnevezett Istenben nyugvó Lsthius Hanz Christoph uram öcsémnek pedig, és mind gyermekinek eleitől fogvást az mi segítséggel lehettem, voltam, az megírt őkegyelmének kölcsönadott pénz kívül is, kit nem panaszklok, noha ők nekem az én megszűkült és fogyatkozott állapotomban is semmi oly jóval, segítséggel, sőt csak illendő köszönettel sem lőnek. Szegény uram atyám is pedig az engem ki házassítasomra is semmit sem költött, az melyre nézve szegény öcsém uramon több keresetem is lehetett volna, és lehetne maradékin is, de már annak békét hagyván csak az én András mester uram előtt lett bizonyos adósságomról fassionalis levelem szerint, melynek az feléről már előbbeni káptalanbeli fassiom szerint jóllehet contentaltattam is, de az más feléről, kívánom az contentatiomat, úgymint az háromezer forintról, holott pedig az, nekem éltemben meg nem fizettetnék is, hagyom azt is Fejérváry János fiam uramnak, hogy az én jussommal kikeresse és maga számára megvehesse, mivel azon adósságomról való levelet is őkegyelme talált fel, és adott is meg az én kezemhez az elmúlt napokban.

¹⁹⁵ Értsd: ha pedig nem.

¹⁹⁶ A győri Szent Ignác-templom, egykor jelentős jezsuita központ. A templom 1635 és 1643 között épült fel. FAZEKAS, 2017, 13–58.

¹⁹⁷ A 13. században alapított, pozsonyi óvárosi ferences kolostor. Pozsony városának legrégebbi, ma is álló egyházi épülete. A rekatolizáció hatására a ferences rend a 17. század közepére ismét egyre nagyobb befolyást nyert Pozsonyban. FAZEKAS, 2010, 208–210.

Pogrányi Istvánnál maradt bizonyos adósságom, s mind pedig Pogrányi Jánosné-nál, mint feljebb is írván vagyon, az mely Pogrányi István adósságából pedig mivel még az előtt káptalanban vallottam volt ezer magyar forintot Loboda János uramnak, azon ezer forintot azért mostan is odahagyom. Hanem mindazon kétféle adósságomból mellyel tartozik Pogrányi Jánosné is úgymint ezer és nyolcszáz forintból, mivel Törös János uram énhozzám eddig is jóakarattal volt, és most is s mind holtom utánra utolsó szükségképpen való jó akaratjának megmutatására is őkegyelmét kérem, azon adósságomból azért hagyok őkegyelmének emlékezetül hatszáz forintot.

Bencsics János¹⁹⁸ uram is pedig, s mind Rozsnay János¹⁹⁹ uram is az mint ajánlja is magát, talán meg az én rövid éltemben is ha kívántatik nekem, vagy pedig Fejérváry János fiam uramnak is az én szükségemre való requisitiójára szolgálhatnak, mely afféle jóakaratoknak megmutatásában nem is levén kétségem. Azokáért azon megírt Pogrányiak adósságából hagyok Bencsics János uramnak háromszáz forintot, Roznay János uramnak is hagyok ötszáz forintot jó emlékezetnek okáért. Az több maradék legatumom kívül való minden adósságomat pedig hagyom mindenestül Fejérváry János fiam uramnak, hogy őkegyelmekkel úgymint fellyül megírt jó akaró uraimmal való egyező értelemmel az én jussommal, mint igaz adósságomat ki keressék és maguk számára legatumom szerint meg is vegyék ezen én testamentomomnak erejével.

Item Nyitra vármegyében, Nemeskürtön²⁰⁰ és az köpösdí²⁰¹ nevű határban is, az minemű néhai nagyságos Pogrányi György uram után jegyruháért²⁰² nemes kúriát, szántóföldeket, réteket, er[dőt] bírtam, melyet mind elsőben Pogrányi Jánosné, azután pedig Babindali Andrásné²⁰³ asszonyoméknak árendában²⁰⁴ engedtem vala bírni ideig bizonyos végezés szerint, az mely árenda szerint is Pogrányi Jánosné asszonyom, s mind Babindaliné asszonyom adóssá marattanak. Azon adósságomat azért, s mind az nevezett részjóságomat is már én, az én jussommal Fejérváry János fiam uramnak adom, hagyom és ajánlom az arról való leveleimmel együtt kezéhez, ezen testamentomomnak erejével is.

Az ezen én jarondorffi dispositiómra még fentmaradt hatezer forintból való maradék harmadfél ezer²⁰⁵ forintból azért temetésekre hagyok ötszáz forintot, az többit is

¹⁹⁸ Bencsics János 1645-ben III. Ferdinánd I. Rákóczy Györgyhez küldött követségének tagja volt. Lónyay Zsigmond levele I. Rákóczy György erdélyi fejedelemnek. Turócszentmárton, 1645. április 3. Közli: SZILÁGYI, 1885, 281. (Nr. 60); 1661-ben Pozsony vármegye szolgabírájának választották. ZSILINSZKY, 1891, 17; Családja Nyitra, Pozsony és Bars megyékben volt birtokos. NAGY, 1857–1868, Pótlék-köt., 127.

¹⁹⁹ Rozsnay János 1633-ban az esztergomi érsekség jegyzője, ekkor 26 éves volt. MOLNÁR, 2001a, 72.

²⁰⁰ Nemeskürt, Nyitra vármegye (ma: Zemianske Sady, SK).

²⁰¹ Köpösd, Nyitra vármegye (ma: Hájke, SK).

²⁰² Jegyruha: hozomány. HOMOKI NAGY – TOMPOS, 2005, 186.

²⁰³ Babindali Andrásné született Pogrányi Judit, Pogrányi György testvére, így Listhius Anna Rozina sógornője. Pogrányi György a végrendeletében kiemeli, hogy ő és másik testvére, Pogrányi István voltak mellette betegsége idején, szembeállítva őket Listhius Anna Rozinával, aki kegyetlenül bánt vele és elhagyta. Pogrányi György végrendelete, 1629. MNL OL P 287. fasc. T. no. 49. pag. 6.

²⁰⁴ Árenda: haszonbérlet.

²⁰⁵ Harmadfél ezer: 2500.

penig, úgymint az kétezer forint summát is hagyom Fejérváry János fiam és komám uramnak úgy, hogy mivel máris ő kegyelmét mellém vettem, és ezen én Nemet Jarondorff nevű falumnak velem együtt való ususában²⁰⁶ és dominiumjában²⁰⁷ is vagyon és leszen is, azt akarom, hogy holtom után is mindazon igazsággal bírja és élje Fejérváry János fiam uram, s mind maradéki vagy legatariusi, valamint én bírom, az ő felsége nekem adott inscriptionalisa mellett, kit azt is már ugyan őkegyelmének assignáltam²⁰⁸ in specie²⁰⁹ kezéhez kiváltásnak idejéig, mivel az én hideg tetemimnek eltakartatására is köteles leszen. Hanem holott az temetésemre általam hagyott ötszáz forintról, s mind az azon kívől őkegyelmének hagyott kétezer forintról contentáltatik az legitimus heres²¹⁰ által, úgy tartozik az megírt Jarondorffot kezéből kibocsátani.

Kevés majorságomat is penig, minden öreg szarvasmarhámot, sertés marhát, pókát,²¹¹ tikot, ludat, és minden féle akármi néven való gabonámot is, ki fent és vermekben vagy másutt akármely helyben leszen is, az minden vetésemmel együtt hagyom Fejérváry János fiam uramnak és legatariúsának. Hanem az juhaimat mind valamennyi leszen, hagyom Fejérváry Istvánnak és Györgynek egyaránt. És azon megírt majorságomból az Andli fiacskájának is, Gergelynek adjon Fejérváry János uram két tehenet és öt sertés marhát is.

Item azon Andlinak, Marcis feleségének, és megírt fiának hagyok egy derekalt, két vánkost, három pár lepedőt, és egy török paplant is. Item az bergi hegyen való kisebbik szőlőmet is nékie hagyom, de azt is úgy, hogy ők is mind az én eltemetésemig hozzám, s mind Fejérváry János fiam uramhoz igaz hívséggel és szolgálattal legyenek mindenkiben, ha jutalmat venni akarnak.

Az bergi hegyen való még más két szőlőmet is az öregbikét hagyom Fejérváry Györgynek, az másikat pedig az atyjának, Fejérváry János uramnak. Nem feledkezvén el arról is, mivel még ennek előtte is én alkolmas idővel jóakaratomat ajánlottam volt az én keresztlányomnak, Fejérváry Örsébetnek és anyjának, Bársony Anna asszonynak, mostan is azokáért azon én fogadásom szerint már az én minden akármi néven nevezendő fent lévő, avagy ládákban is akárholott, és akármely helben való mindennemű fejér ruházatomat, köntösömet, vagy akárminemű néven nevezendő mindenféle ingó marhámot, és mindenféle házi eszközömet is, és én mindemet megírt keresztlányomnak és édesanyjának Bársony Anna asszonynak hagyom és ajánlom, hogy övék és ne másé legyen, és abból szabadon disponálhassanak ezen testamentomom erejével.

Ugyanitt Német Jarondorffon szükségemre egy házat is vettem vala az falutúl kétszáz forinton, kit tisztartómnak, Herczegh Györgynek ígértem volt az végre, hogy ezután is nagyobb jóakarattal mind testemnek földben betakartatásáig híven és igazan szolgáljon mindenkiben mellettem. Azon ígéretem szerint, azért most is azon házat,

²⁰⁶ Usus (latin): haszon, használat.

²⁰⁷ Dominium (latin): úri hatalom (valami felett).

²⁰⁸ Assignatio (latin): juttatás.

²⁰⁹ In specie (latin): eredetiben.

²¹⁰ Heres (latin): örökös.

²¹¹ Póka: pulyka.

csak bizonyos számú földdel és réttel (mivel azoknak nagyobb részét magam szükségére éltémig meg tartottam), nékie hagyom, ajánlom és adom kezéhez Herczegh Györgynek, hanem holtom után az több minden azon házhoz tartozó föld és rét is kezéhez fog felszabadulni. De úgy, hogy ő is hozzám, és mind Fejérváry János fiam uramhoz is minden reá bízandó dolgokban hívséges és igaz szolgálattal legyen mind az én földben tartatásomig kötelessége szerént. Megemlékezvén Cseklészi Kata asszonynak is az ő régről fogvást való szolgálatjáról is, ki most is örömet szolgál, annak is azért (az meg nevezett jarondorffi harmadfél ezer forint ha Fejérváry János uramnak letétettetik és meg fizettetik tehát) kérem, mint jó akaró fiam uramat, hogy adjon és tegyen kétszáz forintig való contentatiót, kit hiszem, hogy meg is cselekeszik ő kegyelme.

Már azért ez én utolsó akaratom szerint való testamentom tételemet elvégezvén, kérem azon alázatosan az mi kegyelmes urunkat őfelségét elsőben az egy élő Istenért is, s mind az ő felsége kamoráját, hogy az ezen én jarondorffi falum felől, az hatezer forintig való dispositióm szerént, melyben is az ő felsége inscriptionalisa és annuentiája szerént igyekeztem is alkalmaztatnom magamot, legyen azért minden jó akarattal és kegyelmességgel hozzám mindvégig, és fogadott fiamhoz, Fejérváry János uramhoz is, és maradékjához, hogy úgy az őkegyelme mellettem való gondviselése által, és több jóakaró uraim által is lehessen alkalmasbban temetésem is, kiért Isten is megáldja őfölségét s mind az nemes kamorát. Megemlékezvén arról is, hogy lám én ezen falumat és az hatezer forintig nekem engedtetett szabad dispositióm helyett huszonnégyezer forintnál is több summára extendált²¹² jószágomat hattam és vallottam őfelségének, én csak az őfelsége nekem nyújtott kegyelmes jóakaratjával elégedtem meg. Végezetre már minden rendeket is az szent Istennek oltalmában ajánlok, és kérek azon, hogy fejenként mindenek, nagyok és kicsinyek, valakiknek mit vétettem, az nagy Isten kedvéért is nekem meg bocsássonak.

Hogy pedig ezen én utolsó testamentom tételemet az én Istenem, az ő jóvoltából, és irgalmasságából, ily ép és csendes elmém-mel (noha erőtelen állapattal) véghez engedett vinnem azon is hálákat adok ő isteni szent felségének és legyen áldott az ő szent neve mindörökké. Ámen. Unde nos ut supra in folio 51.

/144./

Anno domini 1645. die 8. Martii coram me Georgio Rezeny manu propria et me Jacobo Janchouitio manu propria.

²¹² Extendál (latinból): bővít, kiterjeszt.

Anno 1645. 9. Martii relatio facta coram admodum reverendis dominis Gregorio Mohaczi²¹³ et Francisco Pacothi.²¹⁴

/A két kanonok beszámolója alapján a káptalan kiállította a saját pecsétjével ellátott hiteles oklevelet. 1645. március 8./

/134./

Unde nos super huiusmodi fassione seu testamentaria dispositione saepe fatae dominae testatrix praesentes litteras nostras ad relationem fratrum nostrum fidedignam sub sigillo nostro capitulari et authentico extradandas esse duximus et concedendas. Datum feria quarta²¹⁵ post dominicam Quadragesimae anno Domini 1645.²¹⁶

/A pozsonyi káptalan a két kanonok által bemutatott végrendeletet hitelesítette 1645. nagyböjtjének első vasárnapját követő szerdán./²¹⁷

4.

Listhius Anna Rozina végrendelete,

Köpcsény, 1647. március 6.

SNA (Slovenský národný archív), Pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltára (Hodnoverné miesto Bratislavskej kapituly) Prot. 38 (1644–1647) pag. 948, 953–955.

Dispositio testamentaria Annae Rosinae Listius relictæ primum quondam Stanislai Thurzo post vero Georgii Pograni dominorum viduae.

/948./

Nos Capitulum ecclesiae Posoniensis memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod nos ad instantiam et legitimam requisitionem magnificae dominae Annae Rosinae Listius primo quidem illustrissimi quondam

²¹³ Mohácsy Gergely (?–1656) a Pazmaneumban tanult Bécsben (1627 és 1630 között), majd pozsonyi kanonok 1633-tól, csúti prépost 1646-tól. Ugyanebben az évben 100 forintot kapott a szolgálataiért IV. Ferdinánd koronázása idején, valamint a Szent Korona őrzéséért, 1655-ben pedig 100 tallért Mária Eleonóra királyné koronázása alatti szolgálataiért. RIMELY, 1880, 270; KÁDÁR – B. SZÉKELY, 2022, 591.

²¹⁴ Paczoth Ferenc jezsuita szerzetes. 1630-ban Forró György Pécsre küldte az ottani jezsuita misszió előjárójának, ahol sikertelenül próbált iskolát alapítani. 1633-ban Kecskeméten folytatta tevékenységét. MOLNÁR, 2001b, 51–52; vö. PÉTER, 1979, 208–209.

²¹⁵ Eredetileg: sexta proxima.

²¹⁶ A korábbiaktól eltérő kézírással. Eredetileg: feria sexta proxima post dominicam primam Trinitatis anno Domini 1644., majd áthúzva.

²¹⁷ 1645. március 8.

comitis Stanislai Thurzo olim regni Hungariae palatini etc. ex post vero magnifici Georgii Pograni dominorum relictæ viduæ, quæ ob gravem infirmitatem nostram in præsentiam venire nequivisset, duos e medio nostri, videlicet admodum reverendos dominos Andream Pechi et Georgium Jurkovich²¹⁸ decanum fratres et concanonicos nostros ad audiendam infrascriptam transactionem sive testamentariam dispositionem nostro testimonio fidedignos transmiseramus. Qui tandem exinde ad nos reversi nobis sub iuramento in generali regni decreto superinde expresso retulerunt uniformiter hunc in modum. Quomodo ipsi die 25. Augusti anni præscripti 1647 ad arcem Kopchin devenissent ibique coram eadem domina Anna Rosina Listius constituti hanc ipsis exhibitam scriptotenus retulerunt nobis²¹⁹ ultimæ ipsius voluntatis testamentariam dispositionem.²²⁰

/A pozsonyi káptalan kiadványa arról, hogy miután Listhius Anna Rozina, előbb gróf Thurzó Szaniszló, majd Pogrányi György özvegye, súlyos betegsége miatt a káptalan előtt nem tudott személyesen megjelenni, ezért kérésére kiküldték két kanonoktársukat, Péchy András és Jurkovich Györgyöt, hogy felvegyék az asszony végrendeletét. A két kanonok 1647. augusztus 25-én Köpcsény várába ment, és megjelent Listhius Anna Rozina előtt, majd visszatért a káptalanba a nekik írásban bemutatott végrendelettel./

/953–955./

Én, Listhius Anna Rozina, elsőben a néhai tekintetes és nagyságos gróf Thurzó Szaniszlónak, Magyarország palatinusának, mostan pedig az néhai tekintetes nagyságos Pogrányi György uramnak meghagyott özvegye adom intésére kiknek illik, hogy bizonyos okokra nézve teszek szabad tulajdon jóakaratomból ím ily következőképpen való vallást és recognitiót.²²¹

Hogy megemlékezvén én az nemes vitézlő Fejérváry Jánosnak még eleinten is ab anno 1628, egyvégben kilenc esztendeig megmutatott sok fáradságos és hasznos szolgálatjáról, minden sarcoltató fizetésem kívül és jóakaratajáról is, holott csak készpénzül is negyedfélezer²²² forintnál többet adott kezemhez, kit mind az én kérésemre és ígéretemre nézve cselekedett, mint arról kezénél való levelek bizonyítják. Már annakutána is pedig viszont, mivel újonnan az én megtalálásomra, és fiammá fogadásomnak és ajánlásomnak utána is ab anno 1644 et Mensis Maii, mennyi fáradságot vött föl, s minemő jóakarataját mutatta, írásban venni sok volna, kihez képest én is az fiammá fogadottságának bizonyosságára magam mellé vévén, minden kevés jószágomat is kezéhez assignáltam, és ususában is volt Fejérváry János fiam uram. Végezetre az már eladott jarondorffi jó-

²¹⁸ Jurkovich György 1649-ben a Nyitra megyei Vittencen (ma: Čhtelnica, SK) volt plébános. 1650-ben nyitrai kanonok, 1652-ben trencséni főesperes. VAGNER, 1896, 234.

²¹⁹ A szöveg eddig tart a 948. oldalon, utána eltérő kézírással a másolat beszúrása következik.

²²⁰ Az eddigiekkel megegyező kézírással írt irat a 953. oldalon folytatódik, a kettő között ugyanez a szöveg másolatban, más kézírással beszúrva.

²²¹ Recognitio (latin): vizsgálat, szemle.

²²² Negyedfél ezer: 3500.

szágomnak is mostanában utolszor fölívott árát is őkegyelmének adtam vala kezéhez, és így magamat is oltalma és gondja viselése alá ajánlottam vala. Az melyre nézve fiam, Fejérváry János uram is nekem mint anyjának életmég értéke szerint való gondviselésre és táplálásomra kész lészen vala, és magához is vészen vala. De mivel interveniált,²²³ hogy az nemzetes nagyságos Listhius János²²⁴ uram öcsémnek én rajtam, mint közel való vérén, és legörögbik²²⁵ atyjafián szíve megesett, szeme előtt viselvén úri nemzetségének is jó hírét, nevét és böcsöletit, és így már vénségemre eleink lakóhelyétől távol földre bocsátani lakóul nem akara, hanem az maga atyafiúi jó indulatjából és szeretetiből maga oltalma alá engemet venni, és mind életmég is eltartani (az mint arról maga keze írása alatt való declaratiót²²⁶ is tött) és bizonyos lakóhelyet is adott, és mindenben gondomat viselni, sőt hideg tetememet is földben takarítani ajánlja magát, s mind penig az fiam uramnak számára tartozó ezen én vallásomhoz magát alkalmaztatni hogy kész leszen, felel arra is öcsém uram ő kegyelme.

Az mely ily atyafiúi jó akarattából megírt Listhius János uram öcsémnek megelégedvén, és azt jó néven vévén, az ily hozzám nyújtandó és végben viendő jóakarattjéért azért hálaadással akarván lennyem, ím ugyan mostan életemben az én kevesemből Listhius János uram öcsémnek adok kezéhez kétezzer magyar forintot és még azon kívül is az én adósságimban megveendő summából is ezer forintot adnom kész lészek. Hasonlóképpen megírt sok jóakarattjára nézve Fejérváry János fiam uramnak is ugyan most adtam ezer forintot magam szabad jó akaratomból, hogy azt fordítsa az maga szükségére az, mint akarja. Annakfölötte mivel némelyeknek másoknak is máshova némely helyekre, az akkori állapatomra nézve, és más okokra is, tettem volt bizonyos vallást és testamentomot kevés javaimról és adósságimról, meg sem gondolván eddig is és ennyi ideig való életemet, és hogy így megfogyatkozott állapotra jussak, és teljességgel az nagy háború miatt így elnyomorodjam. Annakokáért az megírt okokból mostan már azon én ennek előtte való vallásomnak renunciálván²²⁷ azt csak annyiban erőssétek [!], az mennyiben Fejérváry János fiam uramnak fiammá való fogadottságára vagy más javára is nézendő lehetne, mivel mind az megírt szükségemben őkegyelmin kívül senki rajtam úgy nem is könyörült és nem segített, mind saját költségével, s mind penig ennéhány kocsi gabonát adván táplálásomra és viseli gondomat mostan is. Továbbá mivel az mind adósságimnak kikeresése is leginkább ugyan Fejérváry János fiam uram által lehet megalkalmatosbban, úgymint Zólyom vármegyében Végleshez tartozó zálagos jószágom, avagy annak summája²²⁸ flor. 3207 s mind penig az dosomért való huszonöt ház jobbagy felől való contentatióm. Item az Pogrányi Jánosnétól is fl. 1800. Item Listhius Hanz Christophné asszonyomtól is fl. 3000, s mind ez ennek előtt kezéhez oltalmul adatott és hagyatott bizonyos számú fejér ruházatom is. Item az győri káptalanbeli

²²³ Intervenial (latinból): beavatkozik, közbelép.

²²⁴ Listhius (III.) János, Listhius Arra Rozina unokatestvére.

²²⁵ Legörögbik: legöregebbik.

²²⁶ Declaratio (latin): nyilatkozat.

²²⁷ Renunciál (latinból): hírvül ad, hivatalosan jelent.

²²⁸ Úgy mint után áthúzza: Pográny István uram által a kamorán föl vetetett.

szentszéki keresetem is fl. 2500 mint ezekről levelek extálnak.²²⁹ Annakokáért az mint azelőtt is, úgy mostan is mindazoknak kikeresésére, és megvételére teljes hatalmat adok úgy, hogy Listhius János uram öcsémmel együtt őkegyelmek az én jussommal most az én éltemben az én költségemmel, sőt még az én holtom után kikereshessék és megvehessék, mindazon megírt adósságimat, sőt, ha még valami több fölतालálkozhatnék²³⁰ is ezután, ezt hozzá adván, hogy azokban, ha valami az én éltemben megvetethetik két részét, abból magam szükségemre fordítván, az harmadik része Fejérváry János fiamé lesz. Holott pedig azon adósságim megvétele holtom utánra maradna, tehát úgyis, és oly okon, minden adósságaimnak megvételére megírt Listhius János uram öcsémnek és Fejérváry János fiam urammal egyenlő magok számára való kikeresésére és megvételére teljes hatalmat adok, úgy, hogy abból osztán elsőben az Listhius János uram öcsémnek az ígért ezer forint ki vétetettvén maga számára, az többivel osztán, valami lesz, Listhius János és Fejérváry János uramék ketten egyaránt osztozzanak meg.

Hasonlóképpen az több mindenféle egyéb akármi néven nevezendő ingó-bingó javaimmal, majorsággal, és szarvas marhámmal, vagy egyéb valami lesz, köntösimmel és ruházatommal is együtt (azon kívül, az mi most Galgócon vagyon, mivel annak felét ugyan most éltemben Bársony Anna asszony leányomnak, fiam uram házastársának és leányoknak, Örzsebetnek és nekem is keresztleányomnak adom és ajánlom kezekhez) úgy, hogy az többivel Listhius János és Fejérváry János uramék egyaránt osztozzanak.

Az nemeskürti és köpösi rész jószágomat is pedig hasonlóképpen, az mint az előtt is Fejérváry János fiam uramnak odaadtam és -engedtem volt, mostan is minden én igaz jussommal ugyan őkegyelmének adtam, és ajánlom bírnia valamint akarja, hogy abból disponálhasson. Mindezekon kívül, ha kinek én ellenem való praetensiója²³¹ volna, úgyis ha törvény szerint jussa lehetne, tehát affélének is nem egyébből, hanem adósságaimból legyen contentatióra való deputatioja.²³² Végezetre már én így magamat, az én teljes éltemben Listhius János uram öcsém kiváltképpen való gondja viselésében ajánlván Isten után, kérem Fejérváry János uramat is azon, hogy őkegyelme is, az mint ennek előtt is, mind eddig nem vonta meg jóakarátját, úgy ezután is hozzám [!] és mind öcsém uram ő kegyelmétől is, ha kívántatik, ne vonja meg, holott én is mind utolsó óráimig is az őkegyelmekhez nyitott és megírt jóakaratomat megmásolhatatlanol jó emberséggel megtartanom fogadom őkegyelmeknek.

Én is pedig, Fejérváry János, az nagyságos Listhius Anna Rozina asszonyomnak és anyámnak ő nagyságának ide följobb is megírt, és nekem nyújtott, sőt jövődöre is declarált²³³ jó akarátjára nézve viszont ajánlom azzal magamat, hogy azmint ennek előtt is, úgy ezután is igazságában őnagyságának, és mind pedig Listhius János uramnak őnagyságának való ajánlásom és tehetségem szerint is egyetértvén, az asszonynak min-

²²⁹ Extál (latinból): megvan, létezik.

²³⁰ Több fölतालálkozhatnék: többet találának.

²³¹ Praetensio (latin): követelés.

²³² Deputatio (latin): megbízás, küldöttség.

²³³ Declarál (latinból): kinyilvánít.

den használatjára nézendő dolgokban szolgálattal lennem igyekezem. Az mely illetín²³⁴ egymáshoz való jóakaratunknak effectuálására²³⁵ bizonyságul adjok egymásnak ezen levelünket pecsétünk és kezünk írásával megerősetvén. Actum is Arce Köpcsény, 6. die mensis Martii anno 1647.

Anno 1647. 16. augusti relatio facta et coram me Iacobo Janchovitio et coram me Ioanne de Hederwara²³⁶

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
E 148	Magyar Kamara Archívuma, Neo-regestrata Acta
E 196	Magyar Kamara Archívuma, Archivum familiae Thurzó
P 287	A Forgách család levéltára
ŠABý	Štátný archív v Žiline so sídlom v Bytči, Bytča
OK	Oravský komposesorát
	TK Turzovská korešpondencia
SNA	Szlovák Nemzeti Levéltár (Slovenský národný archív)
	Pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltára (Hodnoverné miesto Bratislavskej kapituly)
	Prot. Prothocollum

*

²³⁴ Illyentin: így.

²³⁵ (Valaminek az) effectuálása (latinból): végrehajtása, gyakorlása (megvalósítása értelemben).

²³⁶ Héderváry János (1620?–1662) Bécsben, majd Rómában tanult, később számos egyházi tisztséget töltött be. 1646 és 1651 között pozsonyi kanonok, majd 1651 és 1662 között győri kanonok volt, 1647 és 1660 között zirci apát, 1651 és 1654 között komáromi főesperes, majd 1654 és 1656 között soproni főesperes. KÁDÁR – B. SZÉKELY, 2022, 574.

BARTA M. JÁNOS
2021

BARTA M. JÁNOS: „...*valamely Istenét, vallását, Királyságát és hazáját igazán szerető nemes ember...*” Egy 17. századi főnemes, gróf Csáky István országbíró pályaképe, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2021.

BÁRTFAI SZABÓ
1911

BÁRTFAI SZABÓ László: *A Sárvár-felsővidéki gróf Széchényi család története*, I, 252–1732, Budapest, Stephaneum, 1911.

BÁRTFAI SZABÓ
1919

BÁRTFAI SZABÓ László: *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez*, II, oklevelek 1500–1818, Budapest, Stephaneum, 1919.

BENKŐ
1967

A magyar nyelv történeti etimológiai szótára, I, szerk. BENKŐ Loránd, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967.

BERLÁSZ
1936

BERLÁSZ Jenő: *A Thurzó-birtokok a XVII. század első harmadában különös tekintettel a jobbágyság gazdasági helyzetére*, Budapest, Buschmann, 1936.

BOJTOS
2014

Az első esztergomi főegyházmegyei sematizmus, 1647, közreadja: BOJTOS Anita, Budapest, Mika Sándor Egyesület, 2014. (Magyar Herald Series I. A katolikus megújulás forrásai.)

BUBRYÁK
2019

BUBRYÁK Orsolya: *Ingók és érzelmek. Az értéktárgyak átöröklése kora újkori magyar főnemesi végrendeletekben*, In: *Érzelmek és mostohák. Mozaikcsaládok a régi Magyarországon, 1500–1800*, szerk. ERDÉLYI Gabriella, Budapest, MTA BTK TTI, 2019, 27–56.

CZIGÁNY
2017

CZIGÁNY István: *I. Rákóczi György erdélyi fejedelem királyellenes hadjárata a harmincéves háborúban (1644–1645)*, In: *Acta Academiae Agriensis. Sectio Historiae*, 44. (2017) 75–96.

CSEPREGI
2020

CSEPREGI Zoltán: *Evangélikus lelkészek Magyarországon. A zsolnai zsinattól (1610) a soproni országgyűlésig (1681) II/1, Nyugat-Magyarország (a dunántúli, a bajmóci és a felső-dunamelléki egyházkerület)*, Budapest, Reciti, 2020.

DOMINKOVITS
2005

DOMINKOVITS Péter: *Földesúri familiáris, vagy megyei hivatalviselő? Bezerédy György soproni alispánsága (1655–1662)*, In: *Fons. Forráskutatás és Történeti Segédtudományok*, 12. (2005) 2. sz. 127–161.

DOMINKOVITS
2013

DOMINKOVITS Péter: *Győr város tanácsulései és bírósági jegyzőkönyveinek regesztái VIII, 1637–1641*, Győr, Győr Megyei Jogú Város Levéltára, 2013. (Városi füzetek, 14.)

ERDÉLYI
2019

ERDÉLYI Gabriella: *Esterházy Miklós mint családfő. Utódlás és érzelmek egy 17. századi arisztokrata dinasztiában*, In: *Történelmi Szemle*, 61. (2019) 4. sz. 657–679.

ESZTERHÁZY
1901

ESZTERHÁZY János: *Eszterházy János: Az Eszterházy család és oldalágainak letrása*, Budapest, Athenaeum, 1901.

FALLENBÜCHL
2002

Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon, *Adattár*, összeállította: FALLENBÜCHL Zoltán, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár – Osiris, 2002.

FAZEKAS
2010

FAZEKAS István: *A katolikus egyház helyzete és intézményrendszere a kora újkori Pozsonyban*, In: *Történelmi Szemle*, 60. (2010) 2. sz. 201–213.

FAZEKAS
2017

FAZEKAS István: *A győri jezsuita templom 17. századi jötevői, támogatók körének rekonstrukciója*, In: *Jezsuita jelenlét Győrben a 17–18. században. Tanulmányok a 375 éves Szent Ignác-templom történetéhez*, szerk. FAZEKAS István – KÁDÁR Zsófia – KÖKÉNYESI Zsolt, Győr, Szent Mór Bencés Perjelség, 2017, 13–58.

FAZEKAS
2021

FAZEKAS István: *A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*, Budapest, BTK TTI, 2021.

HAICZL
1933

HAICZL Kálmán: *Léva története a XVII. században*. Léva, Nyitrai és Társa, 1933.

HANÁK-SZABÓ
2021

Keresztvíztől sírkeresztig. Családi eseményekre szóló meghívólevelek Kassa város levéltárában (1526–1700), I–II, kiad. HANÁK Béla – SZABÓ András Péter, Budapest, BTK TTI, 2021.

HEGEDÜS–SZABÓ

2007

HEGEDÜS Zoltán – SZABÓ Zoltán: *Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái*, IV, 1638–1650, Győr, Győr-Moson-Sopron Megye Levéltára, 2007.

HERNER–MONOK

1983

Thurzó György könyvtára, 1610, In: *A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése*, sajtó alá rendezte HERNER JÁNOS – MONOK ISTVÁN, Szeged, JATE, 1983, 505–535.

HOMOKI NAGY – TOMPOS

2005

HOMOKI NAGY Mária – TOMPOS Lilla: *Hozomány*, In: *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon, középkor és kora újkor*, IV, főszerk. KÖSZEGHY Péter, Budapest, Balassi Kiadó, 2005, 186.

HORN

2007

HORN Ildikó: *Nemesasszonyok végrendelkezési szokásai az Erdélyi Fejedelemségben*, In: *Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára*, szerk. ERDELYI Gabriella – TUSOR Péter, Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 2007, 325–346.

ILA

1932

ILA Bálint: *A Thurzó-család levéltára*, In: *Levéltári Közlemények*, 10. (1932) 1–2. sz. 12–66.

ILA

1934

ILA Bálint: *A Thurzó-levéltár protestáns egyháztörténeti iratai*, Budapest, Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, 1934. (Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár, 15.)

KÁDÁR – B. SZÉKELY

2022

KÁDÁR Zsófia – B. SZÉKELY Dorottya Piroska: *Adattár a 17. századi magyar országgyűléseken szereplő egyháziakról*, In: *Történelmi Szemle*, 64. (2022) 3. sz. 533–626.

KELÉNYI

2015

KELÉNYI Borbála: *Késő középkori magyar fő- és köznemesi női végrendeletek (1440–1526)*, Doktori disszertáció, Budapest, ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, 2015.

KEMÉNY

1854

KEMÉNY József: *A nagyköpcsenyi Listi család eredte, növekedése és hanyatlása*, In: *Új Magyar Múzeum*, 4. (1854) 6. sz. 487–511.

- KERÉNYI
1971
KERÉNYI Károly: *Pirckhaimer és a humanizmus*, In: *Korunk*, 30. (1971) 9. sz. 1360–1366.
- KOMÁROMY
1887
KOMÁROMY András: *Thurzó Mária végrendelete és Beniczky Péter, a költő*, I, In: *Századok*, 21. (1887) 3. sz. 217–234.
- KOMÁROMY
1889
KOMÁROMY András: *Sempte és Galgóc hadi fölszerelése 1622-ben*, In: *Századok*, 23. (1889) 5. sz. 403–416.
- KOMÁROMY
1891
KOMÁROMY András: *Listi László munkái*, Budapest, Franklin Társulat, 1891.
- KOMÁROMY
1897
KOMÁROMY András: *Listius Anna Rozina bűnpöréhez*, In: *Magyar Történelmi Tár*, 20. (1897) 3. sz. 626–652.
- KONCZ
1878
KONCZ József: *Bethlen Gábor fejedelem végrendelete*, Külön lenyomat az Erdélyi Híradóból, Marosvásárhely, Imreh S., 1878.
- LENGYEL
2007
LENGYEL Tünde: *Az írástudatlantól a főispánig. Thurzó Györgyné, czoborszentszentmihályi Czobor Erzsébet*, In: *A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*, szerk. FÁBRI Anna – VÁRKONYI Gábor, Budapest, Argumentum, 2007, 139–159.
- LENGYEL
2014
LENGYEL Tünde: *Thurzó Szaniszló, a Magyar Királyság nádora (1622–1625)*, In: *Egy új együttműködés kezdete. Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés*, szerk. DOMINKOVITS Péter – KATONA Csaba, Sopron–Budapest, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára – MTA BTK TTI, 2014, 79–92.
- LETZOVÁ
2023
Mária LETZOVÁ: *Anna Ružena Listiusová. Sonda do osobnosti, života a činnosti manželky palatína Stanislava Turza*, In: *Dejiny v pohybe – pohyb v dejinách*, In: *Studia Historica Tyrnaviensia*, 23. (2023) 1. sz. 93–136.
- MARTÍ
2019
MARTÍ Tibor: *Végrendeletek a pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltárából*, In: *Lymbus*, 16. (2019) 205–247.

- MÁTAY
2004 MÁTAY Mónika: *Historiográfiai viták a testamentumról*, In: *Korall*, 5. (2004) 15–16. sz. 248–270.
- MATUNÁK
1904 MATUNÁK Mihály: *Véghles vára*, Breznóbánya, Kreisler József, 1904.
- MERÉNYI
1895 Gróf Esterházy Miklós nádor végrendelete, In: MERÉNYI Lajos: *Herczeg Esterházy Pál nádor 1635–1713*, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1895, 265–276.
- MOLNÁR
2001a MOLNÁR Antal: *Adalékok a csanádi püspökség 17. századi történetéhez. (A püspöki processzusok tanúvallomásai az egyházmegyről)*, In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 13. (2001) 1–2. sz. 67–83.
- MOLNÁR
2001b MOLNÁR Antal: *A kecskeméti jezsuita misszió (1633–1635)*, In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 13. (2001) 3–4. sz. 47–61.
- NAGY
1857–1868 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, I–XIII, Pest, Ráth Mór, 1857–1868.
- ODESCHALCHI
1894 ODESCHALCHI Artúr (Szerémi): *Thurzó Szaniszló házassága*, In: *Századok*, 28. (1894) 1. sz. 74–77.
- PÁLFFY
1997 PÁLFFY Géza: *Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században*, In: *Történelmi Szemle*, 34. (1997) 2. sz. 257–288.
- PÁLFFY
2011 PÁLFFY Géza: *A Thurzó család a Magyar Királyság arisztokráciájában. Egy különleges arisztokrata família Magyarországon*, In: *Történelmi Szemle*, 53. (2011) 1. sz. 63–84.
- PESTI
2013 PESTI Brigitta: *Dedikáció és mecénatúra Magyarországon a 17. század első felében*, Budapest–Eger, Kossuth Kiadó – EKE, 2013.
- PÉTER
1979 PÉTER Katalin: *Köznemesi publicisztika, köznemesi politika a 17. század derekán. Az Országgyűlési pasquillus*, In: *Történelmi Szemle*, 22. (1979) 2. sz. 200–226.

- PETNEKI
2011
- PETNEKI Áron: *A pozsonyi kísértet. Magyar Művelődéstörténeti Lexikon, középkor és kora újkor*, LX, szerk. KÖSZEGHY Péter, Budapest, Balassi Kiadó, 2011, 232–238.
- PONGRÁCZ
2008
- PONGRÁCZ, Denis: *Pozsony vármegye nemes családjai*, Somorja, Méry Ratio, 2008.
- RADVÁNSZKY
1879
- RADVÁNSZKY Béla: *Magyar családélet és háztartás a XVI. és a XVII. században*, I–III, Budapest, Knoll Károly, 1879.
- RÉVAY
1915
- RÉVAY Mór János: *Révai Nagy Lexikona*, XIII, Budapest, Révai, 1915.
- RIMÉLY
1880
- RIMÉLY Károly: *Capitulum insignis ecclesiae collegiatae Posoniensis*, Pozsony, Angermayer, 1880.
- RMNY
III
- Régi magyarországi nyomtatványok*, III. 1636–1655, szerk. HELTAI János, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000.
- SZABÓ
2015
- SZABÓ András Péter: *Forgách (III.) Zsigmond levelezése Lippay Györggyel (1639–1644)*, In: *Collectanea Sancti Martini: A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményének Értesítője*, 3. (2015) 247–297.
- SZÁDECZKY-KARDOSS
1994
- SZÁDECZKY-KARDOSS Irma: *A Báthory Erzsébet elleni koncepció eljárás egyes történeti forrásainak értelmezése*, In: *Levéltári Közlemények*, 65. (1994) 1–2. sz. 65–87.
- SZILÁGYI
1885
- A linzi béke okirattára*, szerk. SZILÁGYI Sándor, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1885.
- SZILÁGYI
2016
- SZILÁGYI Emőke Rita: *Epistolae familiares – baráti (?) levelek. Oláh Miklós barátai levelezése tükrében*, In: *MONOKgraphia. Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*, szerk. NYERGES Judit – VERÓK Attila – ZVARA Edina, Budapest, Kossuth Kiadó, 2016, 668–672.
- TAGÁNYI
1887
- TAGÁNYI Károly: *Egy női szörny. Adatok megyénk múltjához a XVI. és a XVII. századból*, In: *Nyitrai Megyei Közlöny*, 7. (1887) 35. sz.

- TÓTH
2021
- TÓTH Gergely: *„Kik fegyvert viselnek, s török vért eresztnek, ezt azoknak csinálom”. Szerzői intenciók és a mohácsi csata értelmezési kísérletei Listius László Magyar Márs című művében (1653)*, In: *Zrínyi Miklós és a magyarországi barokk költészet*, szerk. BENE Sándor – PINTÉR Márta Zsuzsanna, Eger, Líceum Kiadó, 2021, 337–356.
- TUBULY
1996
- TUBULY Éva: *Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II, 1611–1655*, Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 1996. (Zalai Gyűjtemény, 39.)
- J. ÚJVÁRY
2015
- J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: *Az Esterházy család birtokpolitikája, különös tekintettel Esterházy Pálra*, In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás*, szerk. ÁCS Pál – SZÉKELY Júlia, Budapest, Reciti, 2015, 67–88.
- VAGNER
1896
- VAGNER József: *Adalékok a nyitrai székes-káptalan történetéhez*, Nyitra, Huszár, 1896.
- VAJAY
2005
- VAJAY Szabolcs: *A csömöri Zay családról. A bárói nemzedékek, 16–17. század. Második közlemény*, In: *Turul. A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye*, 122. (2005) 1–2. sz. 26–41.
- VISKOLCZ
2022
- VISKOLCZ Noémi: *Nemes asszonyok mecénatúrája a 17. században a Magyar Királyságban. Batthyány Erzsébet és Thököly Éva mint az egyház patrónái*, In: *Egyháztörténeti Szemle*, 23. (2022) 4. sz. 36–57.
- WEBER
1886
- WEBER Samu: *A lublói vár*, In: *Századok*, 20. (1886) 2. sz. 141–156.
- ZVARA
2008
- ZVARA Edina: *A Listi-család tagjainak könyvei*, In: *„Apró cseppekből lesz a zápor.” Bakonyi Géza emlékkönyv*, Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2008, 45–70.
- ZSILINSZKY
1886
- ZSILINSZKY Mihály: *Törös János szerepe a linczi békekötésben 1645*, In: *Értekezések a Történeti Tudományok köréből*, 13. köt. (1886) 1–39.

I. Rákóczi György követi instrukciója Bossányi László lakodalmára (1639)

A kora újkorban a magyar nemesi lakodalom nem csupán családi alkalom volt, hanem egyben kiemelkedő társadalmi esemény is. Ennek megfelelően a menyegzőre való meghívások mögött két indok is meghúzódott. Az egyik a kapcsolatrendszer ápolása volt, hiszen a lakodalom társadalmi szerepének ellátásához szükség volt megfelelő létszámú és rangú közönségre, vendégsegregre. Minél magasabb pozíciót töltött be valaki, annál több és fontosabb embert kellett meghívnia. Például abban a listában, amelyben Nádasdy Tamás nádor 1559-ben megírta feleségének, Kanizsay Orsolyának,¹ hogy kiket akar a „szegény rokon”, Szlúnyi, azaz Frangepán Anna lakodalmára hívni, szinte hiánytalanul megtaláljuk a Magyar Királyság akkori krémjét. A teljes katolikus püspöki kar, számtalan apát és az ország világi vezetői (zászlósurak, bárók) mellett a köznemesek felső rétege, illetve a „negyedik rend”: tizenegy szabad királyi város is képviseltette magát. Ezenkívül a meghívásoknak anyagi vonzata is volt, mivel a meghívó fél a vendégektől (főként a városoktól) értékes nászajándékot remélt.² A vendégektől kapott ajándékok értéke ellensúlyozhatta a rendezvény költségét, sőt, akár nyereséghez is juttathatta az ifjú párt.

A magyarországi arisztokrata családok,³ de akár az egyszerű állami tisztségviselők, mint például a harmincadosok, pénzverők⁴ körében is általános volt, hogy magát az uralkodót is meghívták lakodalmi ünnepségükre.⁵ Az országban egyébként is nagyon ritkán megforduló királyok természetesen nem mentek el személyesen, hanem vagy követekkel képviseltették magukat, vagy csak csekély pénzbeli ajándékot küldtek. Magától értetődően nemcsak az uralkodó kapott, kaphatott meghívót, hanem a nádor vagy az erdélyi fejedelem is, akik szintén követekkel helyettesítették magukat. Ilyen esetekben jelentkezett egy újabb probléma, az úgynevezett precedencia (latin: *praecedentia*,

¹ 1559. november 16. Pozsony. Kiadása: VIDA, 1988, 240–246.

² A város által adott ajándékot nem kellett viszonzni, ha azonban egy természetes személyt hívtak meg, a jövőbeni nyilvánvaló viszonzás is mindig a szemük előtt lebegett. Nádasdy Tamás is ajándékot várt el a vendégektől, hiszen alig volt köztük olyan, akinek a lakodalmában korábban ne adott volna ajándékként egy kupát, sőt a meghívottak között akadt olyan vendég is, akinek egy másik családi esemény alkalmával két kupát is ajándékozott. VIDA, 1988, 244.

³ Erdődy Gábor és Pálffy Mária 1637. február 8-i, csesztvei lakodalmán például az uralkodót a nagybácsi Pálffy Pál képviselte. ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn. r. Nr. 155. Konv. 1637. január, fol. 32, 44, 47–48.

⁴ Például Partinger Boldizsár köpcsényi harmincados meghívta III. Ferdinánd királyt Tolnay György rajkai harmincados lányával tartandó menyegzőjére. ÖStA HKA Hoffinanz-Ungarn. r. Nr. 169. Konv. 1644. január, fol. 73.

⁵ Az uralkodónak szóló ilyen meghívások eredeti példányaait jelenleg a magyar kutatás által még teljesen fel nem tárt bécsi „Familienakten” fondban őrzik. ÖStA FHK HKA Familien-Akten.

rangelsőség), azaz hogy a vendéglátók mely uralkodó, vezető tisztviselő diplomatáját tiszteljék meg jobban, melyiküket ültessék előkelőbb helyre az esemény során.

A 17. században a követek küldését már szigorú és jól működő protokoll szabta meg. A követnek mind rangban, mind pedig képességeiben is alkalmasnak kellett lennie a rábízott feladatok elvégzésére. Egy magas rangú követ különös figyelmet fejezett ki az uralkodó részéről.⁶ A követek mellett az ajándékoknak is nagyon fontos szerep jutott. Értékük, különleges vagy egyszerű voltak szintén kifejezte a küldő rangját, megbecsülését, az alkalom fontosságát.⁷ Ifjabb Rákóczi György és Báthory Zsófia 1643-ban tartott lakodalmán például a császár követe egy aranyozott serleget ajándékozott az ifjú párnak, a lengyel király követe egy aranyozott ezüstkelyhet, valamint két számszeríjat, míg a moldvai vajda két, a havasalföldi vajda pedig egy arannyal átszőtt kelmét.⁸ Az ilyen ajándékok átadása nyilvánosan történt.⁹

Az uralkodói követeknek adott instrukciókban mindig fontos témaként tűnik fel a rangelsőség. Ezekben pontosan meghatározták, hogy a követ hogyan viselkedjen, hogyan képviselje urát, és miként védelmezze méltóságát. Például a Bethlen Gábor és Brandenburgi Katalin 1626. évi, kassai lakodalmára küldött bajor követ, Maximilian von Kurz azt kapta utasításban urától, Miksa bajor választótól, hogy kerülje azokat az eseményeket, ahol a precendencia kérdése felmerülhet, illetve ha nem adnák meg Miksának a választófejedelmi rangból eredő előjogokat, inkább jelentsen beteget, vagy a legrosszabb esetben nyújtson be Bethlen Gábornak hivatalos tiltakozást, arra hivatkozva, hogy urát a választófejedelmi cím megadásával hívták meg.¹⁰

Egyfajta rangelsőséget biztosított az is, ha a követ szándékosan késett pár napot. Viszont Bethlen Gábor lakodalmán ezt a „késedelmi kegyet” a bajor követnek át kellett engednie a spanyol király követének, Felipe de Areycagának, aki késési stratégiáját olyan tökéletesre csiszolta, hogy végül lemaradt a ceremóniáról, és a fejedelemnek szánt ajándékát már nem is tudta személyesen átadni.¹¹

Az ülésrend az asztalnál is fontos volt,¹² a fő hely a fejedelmi lakodalmakkor mindig a császár (azaz a regnáló magyar király) követét illette meg. A második hely az esetleges megkoronázott trónörökös követének járt, már ha volt ilyen. Majd a lengyel király, a

⁶ Thurzó György lánya, Borbála (1595–1652) és Erdődy Kristóf esküvőjén az uralkodó követe Forgách Ferenc esztergomi érsek volt (ÖStA FHKA HKA Familien-Akten D–T 61. fol. 8.), Thurzó Imre és Nyáry Krisztina lakodalmán pedig Dóczy András felső-magyarországi kapitány képviselte II. Mátyást (ÖStA FHKA HKA Familien-Akten D–T 61. fol. 9–10.), Thurzó Szaniszló és Choron Kata lakodalmán Károly tirolai főherceg követe Rudolf Khuen lett volna, de mivel nem tartózkodott a lakodalom helyszínén, Bécsben, ezért Christoph Urschenpeck látta el a feladatot. (Az adatokat Pálffy Gézának köszönöm.)

⁷ Thurzó Szaniszló lakodalmán a királyi ajándék 100 forint értékű ivókupa volt, a tirolai főhercegtől pedig 70 forint értékű kupát kapott. ÖStA FHKA HKA Familien-Akten D–T 61. fol. 30. (Az adatokat Pálffy Gézának köszönöm.)

⁸ VÁRKONYI, 1990, 33–34.

⁹ VÁRKONYI, 1990, 33.

¹⁰ KÁRMÁN, 2014, 98.

¹¹ Uo., 94.

¹² Az ülésrend kérdésköréhez: PÁLFFY, 2004.

német birodalmi választófejedelmek, a nádor, végül az esztergomi érsek küldöttei következtek. E két utóbbi 1626-ban összeveszett az ülésrenden, de végül a nádor követe győzött.¹³ A fejedelmi lakodalmakon részt vevő uralkodói követek között a havasalföldi és moldvai vajda emberei foglalták el a rangban utolsó helyet.

A fejedelmi lakodalmaknál sokkal kisebb léptékű esemény kapcsán született, de hasonló reprezentációs megfontolásokról tanúskodik az általunk az alábbiakban közölt forrás. A Motesiczky-levéltár Bossányi¹⁴ családra vonatkozó anyagában a sok kötelezvény és egyéb jogbiztosító irat közé került I. Rákóczi György (1630–1648) erdélyi fejedelemnek egy rövid követi instrukciója, amelynek tárgya az, hogy küldöttje, Fáy István udvari familiáris miként képviselje őt Bossányi László és Szentiványi Magdolna lakodalmán. Elméletileg ennek az eredeti, a fejedelem pecsétjével megerősített iratnak nem itt kellene lennie: nagy valószínűséggel a követ hagyta a menyegzőt ünneplő családnál.

A lakodalomról egy másik forrás is rendelkezésünkre áll. Habár a vőlegény apja, Bossányi Mihály hívta meg a fejedelmet a lakodalomra, sajnos ez a meghívó nem került elő, ahogy más, a vőlegény apja által küldött invitáció sem. Viszont fennmaradt egy 1639. január 12-én kelt meghívó a menyasszony anyjától, Kubinyi Katától, amelyet rokonának, Szentiványi Mihálynak küldött. Ebből derül ki az instrukcióban nem említett menyasszony személye, illetve a helyszín, ami Liptószentiván (ma: Liptovský Ján, SK) volt.¹⁵

A vőlegény, Bossányi László a Nyitra és Bars vármegyékben régóta birtokos nagybossányi, nagyugróci Bossányi család tagja volt, ennek idősebb, nagyugróci ágából származott.¹⁶ Apja, az instrukcióban emlegetett Bossányi Mihály Bossányi János Nyitra megyei alispánnak, királyi táblai ülnöknek¹⁷ és második feleségének, zeleméri Kamarás Katának (†1640. november 20.)¹⁸ frigyéből született. Zeleméri Kamarás Kata Rákóczi György nejének, Lorántffy Zsuzsannának a rokonságához tartozott, egészen pontosan a fejedelemasszony édesanyjának, Zeleméry Borbálának (1581 előtt – Sárospatak, 1609. november 22.)¹⁹ volt az unokatestvére. Bossányi Mihály apjához hasonlóan jelentős közeleti pályát futott be: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1620-ban másodmagával követül küldte Pfalzi Frigyes cseh király fiának, Rupertnek a keresztelőjére.²⁰ 1628 és 1635 között barsi alispánként működött,²¹ az 1634. évi soproni országgyűlésen pedig követként képviselte vármegyéjét.²² 1649. február 10-én fiával, Lászlóval (a vőlegény-

¹³ Pázmány Péter és Esterházy Miklós konfliktusára: PÁLFFY, 2022.

¹⁴ 1. számú forrás.

¹⁵ 2. számú forrás.

¹⁶ NAGY, 1857–1868, II, 211; SZLUHA, 2003, 187.

¹⁷ BENDA, 1972, 278, 282.

¹⁸ NEDECZKY, 1891, 154–155.

¹⁹ Életére: HANÁK–SZABÓ, 2021, 449–452.

²⁰ KERÉKES, 1943, 136.

²¹ BOROVSKY, 1903, 393.

²² KÁDÁR, 2021, 419.

nyel) és két unokájával együtt bárói rangemelését kapott,²³ ezáltal a család bárói ágának alapítója lett.

Bossányi Mihály 1610. április 26-án vette feleségül Görgey Margitot, Máriássy András özvegyét.²⁴ A házasságból két utódról tudunk, Lászlóról és Juditról (1612 k. – 1686. január 5., Szklabinya vára:²⁵ előbb Fánchy Gáspárné, majd Révay Dánielné). Mihály fia, Bossányi László, a völegény, első feleségének, a meghívónkban szereplő menyasszonynak halála után újranoősült, 1648. augusztus 30-án Turócszentmártonban kötött házasságot a néhai bedegi Nyáry Miklós lányával, Krisztinával.²⁶ László 1664. április 29-én hunyt el, és június 22-én temette el özvegye a Bars megyei Nagyugrócon.²⁷

A menyasszony Liptó vármegye régi nemesi családjából, a Szentiványiak közül származott.²⁸ Apja Szentiványi Mihály (†1632/1639²⁹) liptói alispán, anyja pedig annak második felesége, Kubinyi Kata (1587 k. – 1653. február 19.) volt.³⁰ Szentiványi első felesége, Segnyei Erzsébet 1619. december 1-én hunyt el 42 évesen, tizenhét év házasság után,³¹ azaz Magdolna valamikor 1620 után született. S ahogy említettük, 1648-ban már nem volt az élők sorában, hiszen férje akkor házasodott újra. Családja szempontjából az édesanyáról érdemes pár szót ejteni, mert ő Kubinyi Lászlónak (†1598) és Esterházy Magdolnának (1567. január 26. – 1619. január 11. után),³² Esterházy Miklós nádor (1625–1645) nővérének házasságából született, Szentiványi Magdolna tehát anyai nagyanyjának keresztnevét viselte, aki egyébként férjével együtt hosszú éveken át nevelte a nádort.

A lakodalomra küldött fejedelmi követ Fáy István (†1640. március/április 1.³³), Rákóczi György udvari familiárisa volt. Családja Abaúj vármegyéből származott, törzsbirtokaik is ott feküdtek. Fáy 1625. február 4-én Füleken vette feleségül a Rákóczi család

²³ MNL OL A 35, 1649. No. 431.

²⁴ 1610. április 15., Márkusfalva. Máriássy Ferenc, Zsigmond és Pál meghívója Lőcse városának. ŠAP SAL MML XVI/97. fol. 44.

²⁵ SNA SAR Révay missiles, 94. dob. fol. 128.

²⁶ ŠABB PK MMK Missiles annus 1648.

²⁷ 1664. május 26., Nagyugróc. Nyáry Krisztina meghívója Petrőczy Istvánnak. MNL OL E 189, 1. tétel 91. sz.

²⁸ SZLUHA, 2000, 672–673.

²⁹ 1632. október 18-án még támogatta Fröhlich kalendáriumának a kinyomtatását. PAVERCSIK, 1996, 315, a meghívó keltekor már halott.

³⁰ Epitáfiuma alapján: ČOVAN, 2024, 200.

³¹ Sírköve alapján: ČOVAN, 2024, 202.

³² Életükre: HANÁK–SZABÓ, 2021, 358–361.

³³ Életére: HORVÁTH, 2020. A cikkhez egy kiegészítő adat, amellyel pontosítani lehet Fáy István halálát. Reöthy Orbán április 1-én írt levelet I. Rákóczi Györgynek veje, Fáy István haláláról. Ezt a levelet Rákóczi április 8-án kapta meg: „*sírás nélkül nem olvashatunk szánván igen szüből az szegény Fáy István halálát, ki nekünk mind igaz s egyszersmind igen meghitt szolgálk vala. Szánjuk az kegyelmed szomorúságát is, s azt is, hogy mind az szolgálatra való emberek, s még peniglen keresztyén vallásunkon valóok /azaz a reformátusok/ fogynak. Látja Isten, ha rajtunk állana, nem csak értékünk egy részének adásával, de vérünkkel is örömet használtunk volna neki, de mindeneknek csak úgy kell lenni, az mint Isten akarja és elrendelte. Valamiben özvegyének s gyermekinek az mi kegyelmeségünk kívántatik, tehetségünk szerént semmiből nem akarunk nekik megfogytokozni.*” MNL OL P 1729. 1. tétel 1640 No. 7.

egy hívének, Reöthy Orbánnak a legidősebb lányát, Katát: valószínű maga is így került közelebb a Rákócziakhoz. 1635-ben már biztosan Rákóczinak az udvartartáshoz lazán kapcsolódó szervitorai közé tartozott. Hét lóval szolgálta a fejedelmet, utolsó fizetését 1639 októberében kapta. Nem tartózkodott állandó jelleggel a fejedelem mellett. Familiárisi viszony mellett Abaúj vármegyei tisztségeket is betöltött. 1630–1631-ben, illetve 1634–1639 között az itteni esküdt ülnökök közé tartozott. Familiárisként rendszeresen tájékoztatta a magyarországi helyzetről Rákóczi Györgyöt, valamint a fejedelmi jószágok prefektusát, Debreczeni Tamást, illetve apósát, Reöthy Orbánt.

Az alább közölt, hét pontból álló instrukció 1639. január 12-én kelt. Első és legfontosabb pontja, hogy Fáy idejében érjen oda a lakodalom napjára, azaz február 13-ra. Tehát Rákóczi ebben az esetben nem alkalmazta a szándékos késés stratégiáját. A második pont szerint Fáynak előzetesen egyeztetnie kellett Bogády Andrással és Réz András-sal, Rákóczi vezető nyugat-magyarországi familiárisaival³⁴ is, hogyan viselje magát a rendezvényen. Bogádynak akkor már volt követi gyakorlata, mivel egy nemesi lakodalomnál sokkal jelentősebb eseményen, az 1637–1638. évi pozsonyi országgyűlésen képviselte urát.³⁵

A harmadik pont szerint Fáynak a helyszínre érkezés előtt két-három nappal el kellett küldenie Rákóczi levelét Bossányi Mihályhoz, hogy fel tudjon készülni a követnek a fejedelmi méltósághoz illő fogadására. Megérkezése után formálisan is üdvözlőnie, köszöntenie kellett a házigazdát. Az instrukció a negyedik pontban tért ki a precendencia kérdésére, hangsúlyozva azt, hogy nem szabad elsőbbséget engedni az örömanya nagybátyjának, Esterházy Miklós nádornak, sem semmilyen más belföldi vagy külföldi főúrnak. Az ötödik pontban a lakomát illetően Fáy józan belátására bízta viselkedését.³⁶ A hatodik pont témája az ajándékozás volt. Át kellett adnia egy-egy aranyozott kupát a fejedelem, illetve felesége, Lorántffy Zsuzsanna nevében. Érdekes, hogy Rákóczi üresen hagyta az instrukcióban a kupák súlyát, valószínűleg azért járt el így, mert a konkrét dísz tárgyak kiválasztását Debreczeni Tamásra bízta.

A hetedik pont különösen érdekes. Rákóczi úgy gondolta, hogy Fáy István Sárospatakon veszi át az instrukciót és egyeztet a fejedelem ott székelő magyarországi jószág-kormányzójával, Debreczeni Tamással, illetve Chernel György udvari familiáris-sal, hogy egyáltalán küldjenek-e követséget, nehogy megsértődjön a nádor, mivel egy évvel korábban fia, Esterházy István és Thurzó Erzsébet 1638. szeptember 26-án tartott lakodalmára a fejedelem nem küldött követséget.³⁷ Sajnos nem ismerjük a konzultáció ered-

³⁴ Például Esterházy Miklós nádorhoz is közösen küldte őket Rákóczi 1637-ben. HORVÁTH, 1861, 89.

³⁵ ZSILINSZKY, 1885.

³⁶ A rangsor kérdése nemcsak az asztalnál, hanem az azt követő tánc során is fontos volt, az első táncra a legmagasabb rangú követet, a császár követét kérték fel először, majd utána rangsorban a többi követ folytatta a táncot. A követ mindig urát képviselte, így például szalai Barkóczy László, mivel egy főpap, az esztergomi érsek helyett érkezett II. Rákóczi György lakodalmára, nem táncolt. VÁRKONYI, 1990, 71.

³⁷ 1638. augusztus 4., Kismarton. Esterházy Miklós meghívója Barthány Ádámnak. MNL OL P 1314. No. 12503.

ményét, nem találtuk nyomát Rákóczi levelezésében. Mindenesetre 1639. január 31-én Debreczeni Tamás az alábbiakat írta Sárospatakról:

„Kegyelmes uram Gyaluban 16. és Kolozsmonostoron 18. diebus ianuarii nekem írt nagyságod levelit 28. és 30. ianuarii vöttem, az első Székelyhídról a másodikat téglási hajdútól, melyekben való kegyelmes parancsolatját alázatosan értettem. Fáy István uram régen nagyságod udvarában lebetett, mert, az mint azelőtt való levelemben is megírtam vala nagyságodnak, innét 2. ianuarii indula őkegyelme Kővárba, úgy hogy Váradról nagyságod megtérvén, nagyságodhoz megyen. Chernel uram is ez levelem nagyságodhoz érkezése előtt ott fog lenni nagyságodnál, mert innét 25. ianuarii indula.”³⁸

Ez alapján nem egyértelmű, hogy Fáy István végül hol és mikor tudta átvenni az 1639. január 26-án Segesváron kelt megbízást, mert már 1639. január 2-án elindult Sárospatakról Kővárba. Mivel az eredeti instrukció végül a menyegzőt rendező Bossányi családnál kötött ki, ezért feltételezhetjük, hogy Fáy, ha nem is a kellő időben, de valamikor odaért a lakodalom „hazavitel” utáni helyszínére, a Bossányiakhoz. Akárhogy is történt, az alább közölt instrukció mindenképpen ritka és érdekes forrása a kora újkori magyarországi lakodalmak történetének, és az erdélyi fejedelmek reprezentációjának.

Források

1.

I. Rákóczi György instrukciója a Bossányi László lakodalmára küldött Fáy István fejedelmi udvari familiárisnak

Segesvár, 1639. január 26.

MNL OL P 506-III-3-1-17-N (eredeti)

Instructio pro generoso Stephano Fayi Aulæ primarii ordinis familiari³⁹ ac ad celebrandum nuptialem solennitatem generosi Ladislai Bossany in persona nostra expedito nostro.

Mivel Bossany Mihály uram fia lakodalmára hívat bennünket, őkegyelmét rendeltük képünkben odabocsátani. Szükség azért ez alább megírt punctomokhoz magát alkalmaztatni.

³⁸ 1639. január 31. MNL OL E 204. 10 cs.

³⁹ Aulæ primarii ordinis familiaris (latin): elsőrendű udvari familiáris (udvari kategória = „főember szolgál”).

1. Minthogy az lakodalomnak napja 13. die [!] februarii instantis,⁴⁰ úgy kell útját alkalmaztatni, akkorra okvetetlen az hagyott helyen lehessen. Hová kellessék pedig menni és mikorra, ím az invitatoria levélnek⁴¹ mását kezében adatván, abból valósággal való értelmét vehet arról.
2. Felmentében Bogadi⁴² urammal s Rez Andrással⁴³ szemben legyen, és mint, és hogy kellessék magát viselni, ökegyelmétől is értsen. Mert minthogy személyünket fogja viselni, becsületünket, fejedelmi méltóságunkat igen-igen meg kell oltalmazni.
3. Odaérkezvén az napra és helyre, Bossany uramat nevünkkel illendő móddal köszöntse, ez új esztendőben minden idvösséges áldásokat kívánván ökegyelmének. De minekelőtte oda érkeznék, azelőtt két avagy három nappal is megküldje Bossány uramnak szóló levelünket, hogy érthesse tempestive,⁴⁴ hogy ökegyelmét bocsátottuk képünkben, és ahhoz képest mind excipiálása,⁴⁵ fogadása és látása lehessen az mi méltóságunkhoz illendő becsülettel.
4. Ha palatinus⁴⁶ uramnak és több fejedelmi embereknek is ott követek találtatnék lenni, tudja jól, Isten kegyelmességéből az mi hivatalunk és állapotunk palatinus uram állapotjánál elébb való, és több fejedelemségek között is nem utolsó. Azért az leülésben is úgy viselje meg méltóságunkat, se palatinus uram emberinek, annál inkább az magyarországi uraknak, vagy másunnan valóknak, csak egynek is, az leülésben való elsőséget meg ne engedje.
5. A lakozás közben asztalnál mint viselje magát, és mennyire menjen elő, maga discretiójára⁴⁷ bíztuk. Elhívén azt, hogy mindenekben az mi fejedelmi méltóságunkat, becsületünket szeme előtt fogja viselni, és az csak legkisebb dologban is sérelemtől oltalmazni igyekezi.
6. Az mikor ajándékot kezdenek mutogatni, avagy ha nem is, alkalmas időben az aranyas-virágos kupát, mely continet marcas numero []⁴⁸ mi nevünkkel mutattassa fel. Az másik kupát viszont mely continet marcas numero [] az

⁴⁰ 13. die februarii instantis (latin): „az előttünk álló február 13. napján”.

⁴¹ Invitatoria levél (latinból): meghívólevél.

⁴² Bogády András (†1643. augusztus 24./1645) Trencsén vármegyei nemes. Apja Bogády András, anyja Tanyi Mária. Első feleségétől, Litassy Erzsébettől született István, Miklós, Katalin és Zsuzsanna nevű gyermeke, második feleségétől, Mottesiczky Annától (†1661. július 22.) pedig Pál és Krisztina nevű gyermeke. Valószínűleg lánya, Katalin és Klobusiczky András (aki a felső-magyarországi birtokok prefektusa volt) házassága (1637. szeptember 13.) után került közelebbi kapcsolatba a Rákócziakkal. 1637-ben az országgyűlésen már Rákóczi György követe. Életére: ODESCALCHI, 1890; FÜLÖP, 2018.

⁴³ Réz András (†1640. november 23. után) már a Lorántffyak idejében is a Trencsén megyei lednicei uradalom udvarbírája, e tisztségét haláláig, tehát a Rákócziak idején is megtartotta. Fontos szerepe volt a birtokigazgatáson kívül az információáramlásban, az országgyűlési és más követségek megszervezésében, vagy a Felső-Magyarországon nem fellelhető áruk beszerzésében. BOLDIZSÁR, 2023.

⁴⁴ Tempestive (latin): időben.

⁴⁵ Excipiálás (latinból): fogadás.

⁴⁶ Esterházy Miklós nádor (1625–1645).

⁴⁷ Discretio (latin): józan belátására.

⁴⁸ Nem írta be végül, hogy hány márká súlyúak az aranyozott ezüstkupák.

gazdaasszony⁴⁹ nevével. És mindenekben az mint írók, becsületünket méltóságunkat igen-igen meghordozván, s annak ideiben elbúcsúzván jöjjön becsülettel vissza hozzánk.

7. De minek előtt ez útára megindulna Patakról,⁵⁰ annakkelőtte igen szükséges praefectusunkkal⁵¹ s Csernell⁵² urammal igen-igen diligenter⁵³ consultálkodni,⁵⁴ illendő lészen-e az megírt lakodalomra emberünket bocsátanunk, és nem esheték-e palatinus uramnak offensiójára.⁵⁵ Holott őkegyelme is fia lakodalmára hívatván bennünket, oda el nem küldöttünk. Ha az fog tetszeni praefectus uraméknak, hogy palatinus uramnak offendálására⁵⁶ szolgálván ez expeditio,⁵⁷ és ahhoz képes nem illendő, így Fay fel ne menjen, hanem az ajándék kupákat és egyéb költséget adja praefectusunk kezében. Ez punctumokat penig diligenter observálja,⁵⁸ s hogy el se múlassa, parancsoljuk is.

Secus non facturus.⁵⁹ Datum in civitate nostra Segesvar,⁶⁰ die 26. Ianuarii anno 1639.

Georgius Rakoczi⁶¹

⁴⁹ Lorántffy Zsuzsanna (1602 k. – Sárospatak, 1660. április 18.) fejedelemasszony, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem felesége.

⁵⁰ Sárospatak, Zemplén vármegye (HU).

⁵¹ Daróczi Debreczeni Tamás (Királydaróc, 1570. december 9. – Sárospatak, 1650. március 18.). Bocskai István kapitánya volt 1606-ban, majd gazdasági pályára állt és 1606-tól 1610-ig szatmári udvarbíróként működött. 1611-től 1621-ig Thurzó György, majd fia, Imre tokaji prefektusa volt. Bethlen Gábor nyomtatékos felszólítására 1622 és 1630 között az erdélyi fejedelmi jószágok prefektusaként működött. Utána visszatért Magyarországra, ahol 1632. szeptember 1-től haláláig I. Rákóczi György, az ő halála után pedig a Rákóczi család magyarországi jószágainak prefektusa volt. DEBRECZENI-DROPPÁN, 2004.

⁵² Chernelházi Chernel György (†1649. június 29. után/1651. május 16. előtt) eredetileg a Nyugat-Dunántúlon birtokos nemesi család sarja. (Később örökösödéssel, házasságok révén más megyékben is megjelentek a család tagjai.) Apja Chernel Pál, anyja Mikola Anna. Felesége Dersy Zsófia, akitől négy, felnőttkort megért fia: Bálint, György, Pál és István, és egy lánya, Borbála (Gombos Jánosné) született. 1619 és 1632 között a Rákóczi család Sárospatakon működő jószágkormányzója (prefektusa). Tiszteről való leköszönése után elsőrendű fejedelmi familiáris. 1638-ban Abaúj vármegye esküdt ülnöke, 1644-ben, Kassa ostroma után I. Rákóczi György egyik követe Esterházy Miklós nádorhoz, ugyanebben az évben a nagyszombati tárgyalásokra küldött egyik fejedelmi biztos. Az 1646. évi pozsonyi országgyűlésen a fejedelem vezető követe. 1649-ben kassai palotáját felajánlotta Abaúj vármegyének gyűlések és törvényszékek tartására. CHERNEL, 1869; BOLDIZSÁR, 2022.

⁵³ Diligenter (latin): szorgalmasan, gondosan.

⁵⁴ Consultálkodik (latinból): hosszan tanácskozik.

⁵⁵ Offensio (latin): sértés, megsértése valakinek.

⁵⁶ Offendálás (latinból): sértés.

⁵⁷ Expeditio (latin): követség, kiküldetés.

⁵⁸ Observál (latinból): megtart, betart.

⁵⁹ Secus non facturus (latin): másként ne cselekedjenek.

⁶⁰ Segesvár/Schässburg (ma: Sighișoara, RO).

⁶¹ A szöveg alatt a levélpapíron felzetes fejedelmi titkospecsét.

2.

Kubinyi Kata levele Szentiványi Mihálynak

Szentivány, 1639. január 12.

SRKTGYL Dókus, Fasc. 28. No. 716.

Szentiványi Mihály özvegye, Kubinyi Kata meghívja szentiványi és körtvélyesi Szentiványi Mihályt⁶² néhai férjétől fogant édeslányának, szentiványi Szentiványi Magdolnának nagybossányi Bossányi Lászlóval 1639. február 13-án Kubinyi Kata szentiványi udvarházában tartandó lakodalmára. A meghívásra választ vár.

Generose domine et affinis mihi observandissime

Salutis voto praemisso, servitiorum meorum paratissimam commendationem! Postquam providentia et dispositione Dei optimi maximi generosam virginem, Magdalenam SzenthIwany de SzenthIwan, filiam meam charissimam generoso domino Ladislao Bossani de Nagd Bossan elocare visum est, pactaque connubii futuri rite et legitime non pridem inita iuxta consuetudinem sanctae catholicae ecclesiae ritu celebriori medio ministerii ecclesiastici confirmanda sint, nuptiarum SzenthIwanyiensium in domo seu curia mea nobilitari, quod felix faustumque sit, celebrandarum administrationi dies 13. mensis februarii, quae in dominicam sextam post Epiphaniarum incidet, ex utriusque partis dominorum amicorum consensu praefixus et. Proinde generosam dominationem vestram maiorem in modum rogatam habeo, dignetur ad diem et locum praescriptum venire et praedeclatae nuptiarum celebrationi interesse, quo sic exoptata eiusdem praesentia iis ornameto esse possit. Id, quod ego apud generosam dominationem vestram indefessis servitiis meis per omnes occasiones promereri enitar. Responsum a generosa dominatione vestra, cui me accomodare debeam, expectans. Eandem divinae tutelae et protectioni commendans. Datae ex SzenthIwan, die 12. ianuarii anno 1639.

Eidem generosae dominationi vestrae servire parata: Catharina Kubinj, relicta vidua quondam generosi domini Michaelis SzenthIwany

/Címzés:/ Generoso domino Michaeli SzenthIwany de eadem et Kertwiles etc. domino et affini mihi observandissimo

⁶² Körtvélyesi Szentiványi Mihály (†1683 után) Szentiványi Gáspár fia. Felesége Máriássy Anna, akitől két lánya, Mária (Okolicsányi Pálné) és Borbála (Barkóczy Zsigmondné) született. 1667–1672 és 1676–1683 között zempléni alispán. Életére: BODECZKY, 1896, 177; KERESZTES, 1928, 58.

Rövidítések és irodalomjegyzék

ÖStA Österreichisches Staatsarchiv, Wien (Osztrák Állami Levéltár, Bécs) [A hungaricana.hu regesztái alapján]

FHKA *Finanz- und Hofkammerarchiv*

Alte Hofkammer

HFU Hoffinanz Ungarn, Akten (RN = rote Nummer)

Sonderbestände, Sammlungen und Selekte

SUS Sammlungen und Selekte

Fam Sammlungen und Selekte, Familienakten

MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

A szekció: Magyar kancelláriai levéltár

A 35. Conceptus expeditionum

E szekció: Magyar kincstári levéltárak

Magyar Kamarai Levéltár

Magyar Kamara Archivuma

E 189. Archivum familiae Petrőczy (A Petrőczy család levéltára)

P szekció: Családi levéltárak

P 506. Motesiczky család levéltára

P 1314. Batthyány család levéltára. Missiles

ŠABB PK Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Kremnica (Szlovák Állami Levéltár Besztercebányai Levéltára, Körmöcbányai Fióklevéltár, Körmöcbánya)

MMK Magistrát mesta Kremnica (Körmöcbánya város tanácsa)

Missiles

ŠAP SAL Štátny archív v Prešove, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (Szlovák Állami Levéltár Eperjesi Levéltára, Speciális Szepességfióklevéltár, Lőcse)

MML Magistrát mesta Levoča (Lőcse város tanácsa)

SNA Slovenský národný archív, Bratislava (Szlovák Nemzeti Levéltár, Pozsony)

SAR Spoločný archív rodu Révay (A Révay család közös levéltára)

SRKTGYL Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Levéltára,
Sárospatak

Dókus. Dókus-hagyaték. Barkóczy–Bakos–Szentiványi és más családok levéltárai

*

BENDA

1972

Benda Kálmán: *A királyi Magyarország tiszti címtára 1607–1608*, In: *Levéltári Közlemények*, 43. (1972) 2. sz. 265–325.

BODECZKY

1896

BODECZKY Ede: *Zemplén-vármegye alispánjai 1560-tól máig*, In: *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez*, 2. (1896) 6. sz. 177–179.

BOLDIZSÁR

2022

BOLDIZSÁR Gábor: *Adalékok egy Rákóczi-familiáris pályafutáshoz: Chernel György prefektusi időszaka 1619–1632*, In: *Szegedi Történetshallgatók Egyesületének Konferenciái*, IV, Szeged, 2022, 9. (előadás kivonata).

BOLDIZSÁR

2023

BOLDIZSÁR Gábor: *Réz András szerepe a lednicei uradalom élen I. Rákóczi György idejében*, In: *Szegedi Történetshallgatók Egyesületének Konferenciái*, V, Szeged, 2023, 6. (előadás kivonata).

BOROVSKY

1903

BOROVSKY Samu: *Bars vármegye*, Budapest, Apollo Irodalmi Társaság, 1903. (Magyarország vármegyéi és városai.)

CHERNEL

1869

CHERNEL Ignác: *Chernel György, I. Rákóczi György Erdélyi fejedelem megbízottjának emlékezete*, In: *Győri Történelmi és Régészeti Füzetek*, 4. (1869) 217–224.

ČOVAN

2024

Miroslav ČOVAN: *Epigraficko-sepulkrálna výzdoba Kostola sv. Jána Krstiteľa v Liptovskom Jáne*, In: *Epigraphica et sepulcralia*, ed. Eva JAROŠOVÁ – VANDA FOUŇOVÁ, Praha, Artefactum, 2024, 193–208.

DEBRECZENI-DROPPÁN

2004

DEBRECZENI-DROPPÁN Béla: *Egy gazdasági szakember a XVII. századból: Debreczeni Tamás élete és működése*, In: *Fons*, 11. (2004) 3. sz. 447–501.

FÜLÖP

2018

FÜLÖP László: *A baranyai Bogády család Trencsén vármegyében*, In: *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 20. (2018) 1. sz. 153–157.

HANÁK–SZABÓ

2021

Keresztvíztől sírkeresztig. Családi eseményekre szóló meghívólevelek Kassa város levéltárában (1526–1700), kiad. HANÁK Béla – SZABÓ András Péter, Budapest, MTA TTI, 2021.

HORVÁTH

1861

HORVÁTH Mihály: *Kismartoni regesták 1617–1645*, In: *Magyar Történelmi Tár*, 1/10. (1861) 3–110.

HORVÁTH

2020

HORVÁTH Mónika: *Egy Rákóczi-familiáris, Fáy (IV.) István levelezése 1633–1639 között*, In: *Lymbus*, 18. (2020) 181–214.

KÁDÁR

2021

KÁDÁR Zsófia: *Az 1634/35. évi soproni országgyűlés meghívottai és résztvevői*, In: *Lymbus*, 19. (2021) 399–466.

KÁRMÁN

2014

KÁRMÁN Gábor: *Bajor követ Bethlen Gábor esküvőjén*, In: *Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene: A Bethlen Gábor trónra lépésének 400. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, szerk. DÁNÉ Veronka et alii, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2014, 93–10.

KEREKES

1943

KEREKES György: *Bethlen Gábor fejedelem Kassán 1619–1629*, Kassa, Wiko, 1943.

KERESZTES

1928

KERESZTES Kálmán: *A Rákóczyak*, In: *Turul*, 42. (1928) 1–4. sz. 43–64, 87–106.

NAGY

1857–1868

NAGY Iván: *Magyarország családai, I–XII + pótkötet*, Budapest, Beimel és Kozma, Ráth, 1857–1868.

NEDECZKY

1891

NEDECZKY Gáspár: *A Nedeczky család*, Budapest, Hunyadi Mátyás Intézet, 1891.

- ODESCALCHI
1890
- ODESCALCHI Artúr [„Szerémi”]: *Baranyai Bogády András testamentuma*, In: *Magyar Történelmi Tár*, 3/13. (1890) 185–190.
- PÁLFFY
2004
- PÁLFFY Géza: *Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon: Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniaarendjének kora újkori továbbéléséről*, In: *Századok*, 138. (2004) 5. sz. 1005–1102.
- PÁLFFY
2022
- PÁLFFY Géza: *Királyi helytartó vagy nádor? Pázmány Péter és Esterházy Miklós konfliktusának gyökereiről*, In: *Pázmány Péter 450. Tanulmányok Pázmány Péter születésének 450. évfordulója alkalmából*, szerk. AJKAY Alinka – HARGITAI Emil, Budapest, Universitas Könyvkiadó, 2022, 161–178.
- PAVERCSIK
1996
- PAVERCSIK Ilona: *David Frölich sajátkezű feljegyzései műveiről*, In: *Magyar Könyvszemle*, 112. (1996) 3. sz. 292–319.
- SZLUHA
2000
- SZLUHA Márton: *Liptó vármegye nemes családjai*, Budapest, Heraldika, 2000.
- SZLUHA
2003
- SZLUHA Márton: *Nyitra vármegye nemes családjai*, 1, Budapest, Heraldika, 2003.
- VÁRKONYI
1990
- II. Rákóczi György *esküvője*, szerk. VÁRKONYI Gábor, Budapest, ELTE, 1990. (Régi magyar történelmi források, 2.)
- VIDA
1988
- „Szerelmes Orsikám”. *A Nádasdyak és Szegedi Körös Gáspár levelezése*, szerk. VIDA Tivadar, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988.
- ZSILINSZKY
1885
- ZSILINSZKY Mihály: *Az 1637/8-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1885. (Értekezések a történelmi tudományok köréből, 12.3.)

Udvari szerelem

Tanúvallatás Keczei György és Káposztás Judit tiltott kapcsolatáról (1641)

Az erdélyi fejedelmi udvarról szóló forrásaink közül viszonylag kevés az olyan, amely nemcsak annak személyi állományáról vagy anyagi kereteiről, hanem működéséről, belső életéről is tanúskodik. Ezek, a ritkán felbukkanó és a történészek által nagy becsben tartott utasítások és szabályzatok¹ mellett, leginkább naplók, magánlevelek vagy diplomáciai jelentések. Jelen közleményünkben egy olyan tanúvallatási jegyzőkönyv szövegét szeretnénk közreadni, amely a levelekhez hasonlóan nem az elvárásokat, hanem a valós helyzetet tükrözi, viszont azoknál összehasonlíthatatlanul részletesebb és értékeesebb. Talán minden eddigi történeti forrásnál élénkebb képet rajzol a 17. századi erdélyi fejedelmi udvarról, egészen pontosan a fejedelemasszony külön kíséretéről. Jelenleg a Rákóczi család levéltárában (MNL OL) őrzik, de eredetileg nem itt volt: a pertinencia elvét követve helyezték át a 20. század második felében az úgynevezett múzeumi törzsanyagból, azaz a Magyar Nemzeti Múzeum egykori nagy oklevélgyűjteményéből, amely néhány évtizeddel korábban, 1934-ben jutott végleg az Országos Levéltár birtokába.

A tanúvallatást 1897. február 4-én húsz másik (egy középkori oklevelet leszámítva 16–17. századi) irattal együtt a kor ünnevelt történésze, Thaly Kálmán² (1839–1909) országgyűlési képviselő adományozta a múzeumnak.³ Nem tudjuk, hogy ő honnan szerezte, lehet, hogy az Erdődy család azóta elpusztult vasvörösvári levéltárából, a Rákóczi-iratok nagy kincsesbányájából vette – a kor általános szokásait követve – tartós kölcsönbe. Az is érdekes kérdés, hogy Thaly, az „okmányi kalászatok” egyik bajnoka, aki maga is adott közre a kora újkori udvari életre vonatkozó forrásokat, például I. Rákóczi György udvari főbejárójának 1646. évi utasítását⁴ (éppen a vasvörösvári levéltárból), egy ilyen különleges emléket miért nem jelentetett meg. Részben magyarázatul szolgálhat az, hogy érdeklődésének középpontjában az 1660-as évektől kezdődő félszáz esztendő, a kuruc kor állt, de mi sokkal inkább azt gyanítjuk, hogy a forrásnak a 19. századi elvárásokkal és polgári szeméremmel nehezen összeegyeztethető tartalma miatt maradt az asztalfiókban.

¹ A 17. századi erdélyi és magyarországi udvari instrukciók standard kiadása: KOLTAI, 2001.

² Thaly Kálmán történetírói tevékenységéről összefoglalóan: R. VÁRKONYI, 1961. A 419–487. oldalakon Thaly Kálmán munkáinak bibliográfiájával.

³ MNL OL R 224. No. 256. A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályának növedéki naplója (1896–1899) 1897. év 9. szám. – Thalynak az adományozáshoz kapcsolódó kísérőlevele valószínűleg már nincsen meg.

⁴ THALY, 1873.

Mert ez a tanúvallatás bizony egy nem hétköznapi történetet rögzítő, tartalmában meglepően modern forrás. Annak a pernek a tartozéka, amelyet 1641 őszén I. Rákóczi György erdélyi fejedelem megbízásából Varsolczi István kincstári jogügyigazgató (mai fogalmaink szerint: főállamügyész) indított Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony egyik étekfogója, Keczei György és egyik udvarhölgye ellen. Bár a vallatás kérdőpontjai nem maradtak fenn, a vádakat a tanúk válaszaiból is világosan ki lehet olvasni: a valószínűleg a húszas éveiben járó nőtlen férfi és a tizenéves lány valamikor 1638/1639 körül, csendben, több társuk cinkos félrenézése mellett szerelmi kapcsolatba kezdett, ám az egyre forróbb viszony nem a társadalmi közeg által elvárt házasságba, hanem a lány nem kívánt terhességébe torkollott. Káposztás Judit a vallomások szerint a magzatot elhajtotta, és bűneit állítólag azzal is tetézte, hogy szerelme számára a fejedelem ingjei és lábravalói (hosszú szárú alsónadrágjai) közül is eltulajdonított egy-egy darabot. 1641. október 23-án 17 férfi, majd három nappal később 13 nő tett vallomást a botrányos ügyben – egy kivétellel mindannyian Lorántffy Zsuzsanna külön udvarának tagjai közül kerültek ki, és legtöbbször súlyosan terhelő információkat osztott meg, nemcsak a párról, hanem az udvarhölgyek („leányasszonyok”) vezetőjéről, az úgynevezett „öregasszonyról”, Dobó Andrásné Havaseli Zsuzsannáról is, aki állításuk szerint kifejezetten védte a szerelmeseket. A vallatás idején Keczei és Káposztás már fogságban voltak, így védekezni nemigen tudtak a vádak ellen. A büntetőper kimeneteléről csak Tatrosy György (1599–1645/1653) brassói magyar krónikásnak köszönhetően van tudomásunk.⁵ Ő a következőket írja:

„/1641./ Die 30. Octobris. Egy Keczei György nevű ifjú legény, urunk önegyságának jórendbeli étekfogó szolgálja asszonyunk önegyságának egy Káposztás Judit nevű fő leányasszonyával találván vétkezni az önegyságok belső házában, de sőt, még urunk önegysága ingét is viseltetvén az leány az legénnyel, mindkettőnek fejét vetette urunk Szamosújvárat.”

Bár Tatrosy a történet férfi főszereplőjének, Keczei Györgynek tisztségét pontatlanul nevezi meg, hiszen az a fejedelemasszony étekfogója volt, és nem a férjéé, néhány soros beszámolója meglepően jól adja vissza a forrásunkban megfogalmazott vádakat. Éppen ezért nincs okunk kétségbe vonni, hogy hűen rögzíti a történet végét is: az erkölcstelen kapcsolattal és lopással vádolt, letartóztatásuk után Szamosújváron őrzött szerelmespárt I. Rákóczi György a tanúvallatás után néhány nappal lefejeztette. Alighanem az udvar részletesen írásba foglalt erkölcsi normáinak nyilvánvaló áthágása, és a

⁵ DOMOKOS, 1957, 259. – Domokos Pál Péter Tatrosy feljegyzéseit kénytelen volt egy saját korábbi gépírat alapján közreadni, mert a nagyszebeni Brukenthal Múzeum könyvtárában őrzött eredetihez már nem fért hozzá, és fényképmásolatai elvesztek. Talán ezzel is magyarázható, hogy ez a bekezdés az 1640. év eseményei között szerepel (és az 1641. évhez nincs felsorolva adat). De akár az is elképzelhető, hogy maga a szerző felejtette el leírni az évszámot. Mindenesetre a Keczeiék kivégzése előtti említett két brassói esemény, az augusztus 6-i Vár utcai tűzvész, és Christoph Herschel főbíró szeptember 26-i halála Daniel-Nekesch Schuller egykorú és megbízható krónikája szerint 1641-ben történt. QGSK, IV, 227. – Itt köszönöm meg Szentmártoni Szabó Gézának, hogy felhívta a figyelmemet Tatrosy krónikájára.

fejedelem ruháinak állítólagos eltulajdonítása állt a szigorú büntetés mögött, mert pusztán a nőtlen parázñaság ezt nem indokolta volna.⁶

A történet szomorú véget ért főszereplőiről alig tudunk többet, mint amit forrásunk elárul róluk. A vakmerő csábító, Keczei György minden bizonnyal a nevét a Kraszna megyei Magyar- vagy Oláhkecelről (ma: Meseșenii de Jos/Sus, RO) vevő, a 17. században farnasi vagy kolozsvári előnévvel emlegetett, főként Kolozs és Doboka megyékben birtokos nemesi família tagja volt, ám az ismert családfán nem tudjuk elhelyezni.⁷ Feltóti István tanúvallomása alapján úgy tűnik, hogy édesanyja Kolozsvárott élt. A beszercei városi levéltárban fennmaradt udvartartási jegyzékeknek köszönhetően tudjuk, hogy Keczei György már 1638 októberében Lorántffy Zsuzsanna öt étekfogójának egyikeként szolgált, három lóval, azaz két szolgálóval.⁸ Egyelőre nem világos, hogy rokona volt-e az 1638-tól szatmári harmincadosként működő, 1645 és 1650 között pedig szatmári udvarbíróként feltűnő Keczei János.⁹ Biztosan a farnasi Keczelek közé tartozott azonban az a kolozsvári Keczei András, akinek tötöri (Doboka vm.) részjóságát Apafi Mihály fejedelem 1662. május 1-én Belényesi Ferencnek adományozta.¹⁰ Talán ugyanő volt az a Keczei András, aki 1680–1681-ben portai kapitihaként (rezidens követként) szolgált a messzi Konstantinápolyban.¹¹ Szintén a családhoz tartozik a Kolozs vármegye 1680. évi lustrájában szereplő Keczei György, István és János.¹² A Nagy Iván által megadott genealógia szerint ők mindhárman a 17. század közepén működő Kolozs megyei főszolgabíró és országgyűlési követ, id. Keczei István fiai, és a fenti Keczei András kapitihá testvérei voltak. A Kolozs megyei lustrában felsorolt személyek közül Keczei György, aki nyilván nem lehet azonos 1641-ben kivégzett emberünkkel, 1666. április 13-án Apafi Mihály erdélyi fejedelem étekfogójaként tűnik fel, és ugyanő 1686. február 5-én Sebesvárról ír levelet akkori dominusának, borosjenői Székely László fejedelmi postamesternek.¹³ Farnasi Keczei Istvánnak 1676-ban már az özvegyét, Gáspár Magdolnát és gyermekeit említik.¹⁴

Káposztás Juditról, Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony megesett udvarhölgyéről, ha lehet, még kevesebbet tudunk. Egyelőre még erős sejtésünk sincsen, hogy milyen családból származik. Bár ő maga minden bizonnyal nemes volt, neve nem éppen előkelő eredetről tanúskodik. Bocskai István fejedelem 1606. szeptember 29-én, Kassán kiál-

⁶ Az 1619. május 5–26. között Gyulafehérvárott megtartott erdélyi országgyűlés 3. törvénycikke a házasságtörést (nős parázñaságot) elvileg halálbüntetéssel sújtotta, ám a nőtlen parázñaságot csak vesszőzéssel és egyházkövetéssel kívánta büntetni, sőt az előbbi el is engedte, ha a pár utólag megházasodott. EOE, VII, 513. Ezt a rendelkezést az 1653-ban megjelent nagy erdélyi törvénygyűjtemény, az *Approbatae constitutiones* is változatlan tartalommal átvette. (Pars III. Tit. XLVI. Art. XXI.) *Approbatae*, 1653, 131.

⁷ A farnasi Keczei családról KÖVÁRI, 1854, 144–145; NAGY, 1857–1868, VI, 140–141.

⁸ SZABÓ, 2016, 80, 86.

⁹ 1649. június 28. MNL OL E 190. Missiles No. 5555. (28. d.) itt szatmári harmincados is; 1650. augusztus 31. MNL OL P 396. 27. sor. Lad. 185. f. 5. (142. d.)

¹⁰ MNL OL F 1. Libri regii 30. köt. 596–597.

¹¹ EOE, XVII, 115–119, (No. 29/g–h) 194–195. (No. 53.)

¹² BIÁS, 1908, 110.

¹³ MMM Agr. Iratgy. No. 973; TMÁO, VII, 139. (No. 111.)

¹⁴ MMM Agr. Iratgy. No. 974.

lított címereslevelével adott nemességet egy álmósi (Bihar vm.) hajdúnak, bizonyos Kocsis/Káposztás Mihálynak, aki 1607. április 23-án Szabolcs vármegye közgyűlésén hirdettette ki oklevelét.¹⁵ Nincs azonban semmilyen adat, aminek segítségével biztosan összeköthetnénk Káposztás Judittal. I. Rákóczi György királyi könyveiben 1635-ben szerepel a Kolozs vármegyei szász település, Bátos (ma: Batoș, RO) bírása, bizonyos Káposztás András, aki azonban nem nemes, hanem mezővárosi polgár.¹⁶ Az egyetlen olyan személy, aki biztosan a rokonai közé tartozott, az az előnév nélkül említett Káposztás György fejedelmi familiáris, aki 1642. július 10-én Gyulafehérvárott, a fejedelmi udvarban tartotta lakodalmát Lorántffy Zsuzsanna „szolgálóleányával”, a forrásunkban a tanúk között szereplő Horváth Borbálával.¹⁷ Az előzményeket tekintve, nem lehetett teljesen felhőtlen alkalom.

Tanúvallatási jegyzőkönyvünk több témával kapcsolatban is felbecsülhetetlen értékű forrás. Az egyik ilyen téma maga a kora újkori szerelem, amelyben a szemérmes romantika és a szokimondóan megfogalmazott testiség elválaszthatatlan kettőst alkotott.¹⁸ Keczei György és Káposztás Judit történetében is éppúgy jelen van az ablakpárkányra kikönyökölve sóhajtozás, kedveskedés, kölcsönös ajándékozás, mint a nem is igen leplezett szexualitás. Viszont elég kevés korabeli írott forrásban olvashatunk olyan szavakat, mint Szilvási Mihály pohárnok vallomásában: „*Megfogta énelöttem az maga szeméremtestét Keczei, felmeresztette, és azt mondta, hogy: Ezt Káposztásban verem, neki tartom.*” Bánóczi Miklós, a Zemplénből odaszakadt zsenge korú inas pedig a következőképpen számolt be idősebb társa egy keresetlenül egyszerű megnyilvánulásáról: „*azt mondta az asszonyunk ebédlőpalotájában ugyan az ifjak előtt énnekem, hogy: Ha lehet, öcsém, azon igyekezem, hogy nénédnék az seggihez verem az tökömet!*”

Más vallomások inkább csak az éjjeli, vagy egyenesen nappali szexuális együttlét gyanúját hangoztatják, de az iméntin kívül is jócskán akadnak a testiségre tett vaskos utalások. Keczei nagy szerelme állítólag odáig terjedt, hogy bal karjába egy köpölyözővassal belevágatta Káposztás Judit nevének kezdőbetűit és egy átlőtt szívet. Tudomásunk szerint ez egyike a tetoválásra vonatkozó első hazai adatoknak. (Igaz, helyesebb lenne talán hegképző testdíszítésnek nevezni.) A férfi sokszor hangoztatott mély vonzalma azonban, a többi udvaronc rosszállására, nem volt elegendő ahhoz, hogy a leányt el is vegye feleségül, és amikor az teherbe esett, magzatuk elhajtására buzdította. Nem tudjuk pontosan, hogy a házasság – mint sokkal biztonságosabb megoldás – helyett miért ebbe az irányba indult el, vesztére.

¹⁵ MNL SzSzBML XV.24. No. 36.

¹⁶ MNL OL F 1. Libri regii, 21. köt. 50b–52; Uo., 29. köt. 333–335.

¹⁷ LUKINICH, 1908. Talán egy másik Káposztás György az, aki 1638. február 8-án és 1639. február 5-én a Zemplén vármegyei lovasság 75 lovasnak parancsoló alhadnagya. DONGÓ GYÁRFÁS, 1926, 27, 72; 1650. január 3-án a Debreczeni Tamás fejedelmi praefectus vezette munkácsi úriszék tagja Káposztás György munkácsi porkoláb. VARGA, 1958, 953. (1. jegyzet).

¹⁸ A szerelem és szexualitás 16–17. századi magyarországi történetéhez máig meghatározó fontosságú egy 1999. évi konferencia tanulmánykötete: SZENTMÁRTONI SZABÓ, 2002.

De épp ilyen érdekes az is, amit forrásunk a társadalmi közegről, Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony saját udvaráról elárul. A Balpatak János udvarmester irányítása alatt álló csoport a korban szokatlan módon húszas éveikben járó, nőtlen férfiakat (az asztalnok vezette étkefogókat, valamint a pohárnokot), inasként szolgáló tizenéves fiúkat, és az inasokhoz hasonló korú, házasság előtt álló „leányasszonyokat”, azaz udvarhölgyeket egyesített egyetlen, szívességekkel, sértődésekkel és kísértésekkel teli közösségben. Ők mind nemesi családokból származtak, de messze nem olyan előkelőkből, mint a fejedelmi udvarban szolgáló ifjak. Többen közülük a fejedelem pátriájából, Felső-Magyarországról érkeztek, második-harmadik generációs Rákóczi-familiárisként. A nemesek mellett számos nem nemes is forgolódott Lorántffy udvarában, de a vallomások róluk keveset beszélnek, ahogy a fejedelem kíséretéről sem tudunk meg semmit, mert a fejedelemasszony udvara láthatóan mikrokozmoszként működött, a két udvar kölcsönhatása pedig a vizsgálat szempontjából nem volt igazán érdekes.

A leányok vezetője sokáig egy külön, Balpatakynak alárendelt özvegy udvarmesternő, Petrichevich Horváth Klára és egy „öregasszonynak” nevezett, harmincas éveiben járó házas nő, Havaseli Zsuzsanna volt. Közülük a „leányasszonyok” voltak azok, akik a Lorántffy körüli személyes szolgáltatásokat ellátták, míg az „alsó leányasszonyok” kézimunkával és más, kevésbé bizalmas feladatokkal foglalatoskodtak. A dolgok természetes rendje az volt, hogy az udvarhölgyek tízes éveik végére megházasodtak, és természetesen gyakran megesett, hogy éppen az udvarban találtak párt maguknak, vagy talált nekik párt a fejedelem, ahogy például az egyik férfi tanú, Basa Mihály étkefogó később elvette feleségül az egyik női tanút, Hosszú Mária „leányasszonyt”.

A vallomások alapján úgy tűnik, hogy az udvar Lorántffy Zsuzsanna minden kegyes törekvése és a napi két kötelező áhítat ellenére valósággal zsiszegett az ifúság nagyon is világi energiájától, az elvileg szigorú viselkedési szabályok pedig gyakran csak a határátlépések fűszeréül szolgáltak. Nem lehet nem észrevenni ennek a társadalmi csoportnak családias jellegét: nem véletlen, hogy az udvari szolgálattevőket magyarul éppen familiárisnak nevezték. Keczei György a nála vagy három évtizeddel idősebb ajtónálót, Genyétei Lukácsot „apa” megszólítással illette, a tejfelesszájú inasok pedig „né-ném”-ként hivatkoztak a náluk néhány évvel idősebb udvarhölgyekre. Érdekes továbbá, hogy a „leányasszony” megnevezés miatt a tizenéves hajadonokat is „asszonyként” emlegették. Az udvar női tagjai rendszeresen becenévvel illették egymást, így lett Erzsébetből Erzsók, Máriából Marinka, Zsuzsannából Zsuzska, Ilonából pedig Ikkó. Egy különös esetet képvisel az a 23 esztendőes Ábrahám Péter, aki biológiailag férfi volt, és ezért a férfiak között is tanúskodott, de hímzőként női szerepet látott el, és ezért kivétel nélkül mindenki „Péter leányasszonynak” nevezte. Szokatlanul hosszú és anekdotikus tanúvallomása alapján rendszeresen egyfajta közvetítőként és üzenetvivőként szolgált az udvar női és férfi oldala között.

Végül forrásunk beszél arról is, hogy ez a hierarchikus, de közben mégis családias társadalmi csoport hogyan használta a körülötte lévő fizikai teret. A helyszín elsősorban a gyulafehérvári fejedelmi palota nagy épületkomplexuma, de a Rákóczi-kori udvar itineráns, gyakran utazó jellegének megfelelően számos másik rezidencia is feltűnik

a vallomásokban. Akadnak köztük olyan jelentős, hosszabb tartózkodást lehetővé tevő épületek, mint a fogarasi vár, a dési sókamaraház vagy éppen a kolostorból átalakított kolozsmonostori kastély, de szerényebbek is, mint az akkoriban még inkább börtönként szolgáló szamosújvári vár, az épülőfélben lévő mezőörményesi udvarház, vagy éppen azok a kolozsvári épületek, amelyek a kolozsmonostori kastély átalakítása előtt otthont adtak a kincses városba látogató udvarnépnek. Egy alkalommal, Lorántffy Zsuzsanna egy hosszú 1640. évi útja kapcsán még egy magyarországi rezidencia, a munkácsi vár is feltűnik. Ezekben az években a fejedelem és a fejedelemasszony általában együtt mozogtak, ez a magyarországi kiruccanás és még néhány alkalom inkább a szabályt erősítő kivétel.

Értesülünk az egyes udvari csoportok által kizárólagosan használt helyiségekről („házakról”), a varróházról, vagy például a több rezidencia kapcsán is említett „leányszonyok házáról”, amelyet a tisztviselők hiába próbáltak, a keresztyén erkölcsöket megóvando, éjszakánként válogatott módszerekkel lezárni. Megtudjuk, hogy az étkefogók Fogarason olykor az ebédlőpalotában aludtak, míg Keczei állítólag a sötét díszteremben bonyolította le randevúját. Hogy miként készülődtek lefekvéshez férfiak és leányok, hogy miként történt az esti gyertyaoltás, a fekhelyről való elszökés és oda való visszatérés. Az is nagyon érdekes, amit szövegünk a közös használatú terekekről, a kommunikáció fő színhelyeiről elárul; a különböző grádicsokról, folyosókról, előszobákról, kamrákról, az akár légyottokra is alkalmas fürdőházról, a sütőházról, vagy éppen arról a mosóházról, ahol alkalomadtán kenyeret is lehetett pirítani.

A most közölt tanúvallatási jegyzőkönyv ugyan egy kirívó normasértésnek köszönheti megszületését, mégis kiderül belőle, hogy a mindennapokban hogyan működött és a személyek közötti viszonyok milyen finom szövedékéből épült fel egy 17. századi erdélyi fejedelemasszony udvara, a maga imakönyvtől nyoszolyáig, nyoszolyától verpadig sodródó hús-vér szereplőivel.

A kéziratról és a kiadás elveiről

Az alább kiadott tanúvallatási jegyzőkönyv egy 14 lapból álló, fólió formátumú füzet, amelynek utolsó másfél oldala a tartalom rövid megjelölését leszámítva üres. A gyakorlati kezű, jellegzetes 17. századi kancelláriai írást alkalmazó jegyző minden más szabad helyet sűrűn telekörmölt. A latin nyelvű bevezető után a latinul megnevezett tanúk vallomásai a korban szokásos módon már magyarul következnek. Ahogy azt a hitelesítés teljes hiánya, illetve a sok javítás és beszúrás mutatja (ezek gyakran átlógnak a szemben lévő oldalra is), forrásunk egy fogalmazvány, amelynek alapján később egy tisztázott is készülhetett. Valamely kései kéz, feltehetően egy történészé, egyes, számára érdekes részleteket ceruzával aláhúzott a szövegben.

A forrás magyar nyelvű részeit mérsékelten modernizáló, a tájnyelvi magánhangzókat és a mássalhangzók hosszúságát megőrző átiratban közöljük. A latin nyelvű mondatokat humanista átirással, de a névalakokat betűhív formában meghagyva hozzuk. A szöveg központosítását, nagybetű-kisbetű használatát mindenhol teljes szabadsággal

kezeltük, értelemszerűen átalakítottuk. Az egyes tanúvallomásokon belül szó szerint idézett mondatokat idézőjellel és dőlt betűs kiemeléssel láttuk el. A szöveghiányokat szögletes zárójellel, saját kiegészítéseinket pedig dőlt zárójellel tüntettük fel. A beszűrásokat és a javított szövegrészek eredeti változatát lábjegyzetben közöltük. A tárgyi lábjegyzetek készítése során arra törekedtünk, hogy a vallomásokban szereplő helyszíneket és személyeket a szakirodalom, a kiadott források és saját korábbi jegyzeteink alapján a lehető legpontosabban azonosítsuk. Mivel célzott levéltári kutatásokra nem vállalkozhattunk, az udvar tagjait illetően bőven maradtak kérdőjelek is. A helyszínek esetében saját kéziratos itinerárium gyűjtésünk alapján megpróbáltuk meghatározni, hogy a vallomásokban szereplő Gyulafehérváron kívüli tartózkodások mikor történtek. Az 1641-et megelőző években I. Rákóczi György és felesége, Lorántffy Zsuzsanna meglehetősen sokszor mozgott együtt, így némi – nem feltétlenül üdvös – nagyvonalúsággal, a fejedelem sokkal gazdagabb adatsorára is támaszkodtunk.

Forrás

Kereki Jánosnak, a nagyobb kancellária kiküldött jegyzőjének és Siklósi Mihálynak, a gyulafehérvári káptalan levélkeresőjének tanúvallatási jelentése

I. Rákóczi György számára

Gyulafehérvár, 1641. október 23–26.

MNL OL E 190. 16. tétel, No. 2. (48. doboz)

/A gyulafehérvári káptalan jelenti I. Rákóczi György erdélyi fejedelemnek, hogy kolozsvári Varsolczi István kincstári jogügyigazgató részére kiállított tanúvallatási parancsának engedelmeskedve Kereki János, a nagyobb kancellária jegyzője mellé kiküldték társukat, Siklósi Mihályt, akik a fejedelem gyulafehérvári udvarába kiszállva 1641. október 23-án és a rá következő napokban a gyulafehérvári udvarbíró vendégházában, Balpatak Jánosnak, a fejedelemasszony udvarmesterének jelenlétében a mellékelt kérdőpontok alapján kihallgatták az eléjük idézett tanúkat./

/3r/ Illustrissimo ac celsissimo principi, domino, domino Georgio Rakoci,¹⁹ Dei gratia principi Transylvaniae, Partium regni Hungariae domino et Sicularum comiti etc. domino, domino ipsorum clementissimo etc.

Requisitores litterarum et litteralium instrumentorum in sacristia sive conservatorio capituli ecclesiae Albensis Transylvaniae²⁰ positarum et locatarum ac aliarum quarumlibet iudiciarium deliberationum legitimorumque mandatorum eiusdem celsitudinis vestrae

¹⁹ I. Rákóczi György (1593–1648) erdélyi fejedelem (1630–1648). HANÁK–SZABÓ, 2021, I, 566–567.

²⁰ Gyulafehérvár (ma: Alba Iulia, RO) város, az erdélyi fejedelmi udvar székhelye.

executores, fidelitatis et fidelium servitiorum suorum in gratiam celsitudinis vestrae humillimam semper oblationem.

Illustrissima celsitudo vestra clementer nosse dignetur nos litteras eiusdem celsitudinis vestrae compulsorias pariter et attestatorias pro parte et in persona generosi domini Stephani Varsolczy de Colosvar,²¹ causarum fiscalium in Transylvania directoris sonantes et directas, honore et obedientia, quibus decuit, recepissem. /*A fejedelmi tanúvallatási parancs szövege nem került átírásra.*/

Quibus receptis nos eisdem, ut et aliis omnibus, humili fidelitate, ut tenemur, morem gerere et satisfacere cupientes, una cum homine celsitudinis vestrae, egregio videlicet Joanne Kereki,²² cancellariae celsitudinis vestrae aulicae scribe ac iurato notario inter alios in eisdem litteris specificato et per eandem celsitudinem vestram specialiter misso nostrum quoque hominem, videlicet egregium Michaellem Siklossi,²³ socium, fratrem et collegam nostrum ad infradeclarandas attestaciones fideliter et suo modo celebrandas recipiendasque nostro pro testimonio fidedignum duximus esse destinandum. Qui tandem absoluta

²¹ Kolozsvári Varsolczy István (†1646. szeptember 8., Kolozsvár) megnesemesített kolozsvári unitárius polgár, a korszak egyik legnépszerűbb erdélyi ügyvédje. Neve alapján családja a Kraszna megyei Varsolcrlól (ma: Virşolţ, RO) származott. Gyanús, hogy közeli rokona (esetleg apja) az az idősebb Varsolczy János (†1628. március 9., Kolozsvár) aki 1582 és 1601 között Újtordán, 1602 és 1608 között Ótordán, 1608 és 1628 között pedig Kolozsvárott szolgált unitárius lelkészként. BALÁZS, 2013, 6. Varsolczy István pályája elején, 1613 és 1615 között a kisebb fejedelmi kancellária írnokaként dolgozott. 1618 és 1640 között Kolozs vármegye jegyzőjeként tevékenykedett. 1635-ben, 1637-ben és 1639-ben is Kolozs vármegye egyik követe volt az erdélyi országgyűlésen. DÁNÉ, 2012, 175. Ezzel párhuzamosan 1629 és 1639 között többször is az akkori kincstári jogügyszagzató (*fiscalis director*) mint közvádó képviselőjeként lépett fel büntetőügyekben. 1640 és 1646 között már ő maga működött erdélyi kincstári jogügyszagzatóként. TRÓCSÁNYI, 1980, 364–365; DÁNÉ, 2014, 1118–1119. A kolozsvári unitárius kollégium feljegyzései szerint 1646. szeptember 8-án hunyt el, és másnap szentgyörgyi Beke Dániel erdélyi unitárius püspök és Dálnoki Mihály kolozsvári unitárius rektor már el is temette. DOMÁNYHÁZI–LATZKOVITS, 1997, 188. Ennek alapján tévesnek tűnik Trócsányi Zsoltnak az 1647. évi halálozásra vonatkozó feltételezése. Talán fia volt az a Varsolczy Miklós, aki 1638-ban szintén a kisebb kancellária írnokaként szerepelt, és aki 1655/1656-ban Kemény János familiárisa volt kétlovas udvari szolgaként, feltehetően a nagyúr magánkancelláriáján teljesítve szolgálatot. TRÓCSÁNYI, 1980, 371; DÁNÉ, 2021, 217. Varsolczy Istvánnak Kolozsvárott, a főter délkéleti sarkához kifutó Közép utcában, a mai Deák Ferenc utca (Bulevardul Eroilor) 27. szám alatt volt háza, amelynek kapualjában a 2012. évi falkutatás során előkerült egy nevének monogramját (S. W.), az 1641. szeptember 25-i dátumot és Varsolczy címerét viselő négyzet alakú zárókő. Az itt ábrázolt címerkép egy hármal halmon álló, egyik, felemelt lábában követ, csőrében pennát tartó daru. MIHÁLY, 2015, 379–380, 505.

²² Kereki János, 1638 és 1644 között a fejedelmi nagyobb kancellária jegyzője. TRÓCSÁNYI, 1980, 192; SZABÓ, 2016, 86. Neve alapján ő maga vagy családja valószínűleg a Bihar megyei Kis- vagy Nagykereki-ből származott.

²³ Siklósi/Siklyósi Mihály (†1644 körül) 1631 és 1638 között a nagyobb kancellária írnoka, 1638. május 1-től 1644 tavaszáig (valószínűleg haláláig) pedig a forrásunkban is szereplő tisztséget viselte, azaz a gyulafehérvári káptalan egyik levélkeresője volt. Vezetéckneve alapján a Zaránd megyei Sikló/Sokló faluból származott, feltehetően román kismemesi családból. Káptalani működésével párhuzamosan 1640-ben Hunyad vármegye adószedőjeként is tevékenykedett. Feltűnően sokszor intézkedett román nemesek ügyeiben – minden bizonnyal románnyelv-tudása miatt. Feleségét Rácz Erzsébetnek hívták, akitől egy Erzsébet nevű lánya született. Gyulafehérvárott volt háza, kertje és szőlője. Más birtokáról nem tudunk. GÁLFI, 2015, 119–121.

tali attestazione exinde ad nos reversi, nobis unanimiter et conscientiose fideliterque retulerunt eo modo: Qualiter ipsi feria quarta proxima et aliis immediate subsequentibus post dominicam post Trinitatis vigesimam primam, anno praesenti milesimo sexcentesimo quadragesimo primo in curiam celsitudinis vestrae Albensem²⁴ et comitatu eodem existentem accessissent, ibidemque in hospitali domo generosi domini provisoris²⁵ celsitudinis vestrae Albensis sive praetoria in praesentia /3v/ generosi domini Joannis Balpataki,²⁶ illustrissimae dominae principissae,²⁷ dominae nostrae clementissimae aulae magistri idem homo sive scribe celsitudinis vestrae, praesente etiam nostro testimonio praefato, universos testes infrascriptos in praesentia ipsorum vigore celsitudinis vestrae mandati praetecti convocatos super (utrum) sive quaestionibus praesentibus inclusis²⁸ ad fidem eorum domino Deo debitam seorsim et singillatim diligenter examinassent, talem,

²⁴ Gyulafehérvár (ma: Alba Iulia, RO) az erdélyi fejedelmek székhelye. A „curia Albensis” kifejezés itt a fallal körülvett város délnyugati sarkában található fejedelmi palotát jelenti. Az épületről bővebben: KOVÁCS, 2003, 73–83.

²⁵ Veresmarti Cikó Mihály deák (†1648) gyulafehérvári udvarbíró (1628–1648). DÁNÉ, 2017, 110. Régi Fehér megyei nemesi család sarja. I. Rákóczi György Cikó Mihály számára 1634. január 26-án kiállított udvarbírói instrukciója: KONCZ, 1894. 1636. december 22-én I. Rákóczi Györgytől feleségével, Bökényi Ilonával és fiával, Cikó Pállal ezer forint értékű zálogbirtokot kap a gyulafehérvári uradalomhoz tartozó Fehér megyei mezővárosban. Tövisen. MNL OL R 232. 7. sor. Vegyes iratok. No. 98. (birtokbaiktatási parancs) Váradjai Kászoni János, a nagyobb kancellária volt jegyzője 1647-ben Cikó Mihály gyulafehérvári udvarbíró kérése nyomán fordította le magyarra Kitionich János 1619-ben Nagyszombatban megjelent latin nyelvű perrendtartási kézikönyvét. RMNY, III, No. 2171. (gyulafehérvári kiadvány).

²⁶ Balpataki/borbereki Balpatak János (†1645. szeptember 15. körül, Várad) régi, nevét a Sáros megyei Balpataka/Bábapataka (ma: Ternye/Terňa /SK/ településrésze) faluról vevő és ott birtokos nemesi család sarja, Balpatak Ferenc makoviciai porkoláb és Medgyessi Kata fia. Fiatalon Rákóczi György udvarába került. 1631 és 1634 között már Erdélyben szolgált fejedelemmé választott ura bejárójaként, majd étekgójaként. 1634 tavaszától Rákóczi feleségének, Lorántffy Zsuzsannának a szolgálatába lépett. 1634 áprilisában és októberében a kolozséri számadások a fejedelemszenny komornyikjaként említették, de a komornyik tisztségnév ebben az esetben valószínűleg csak „belső szolgálattevőt” jelentett, és valójában az étekgókok élén álló asztalnok volt. 1635. február 5-én, Fogarason feleségül vette Lorántffy Zsuzsanna egyik, szintén felső-magyarországi származású udvarhölgyét, hegymegi Kardos/Hegymegi Annát (†1647/1652), és ezt követően évekig a fejedelmi pár kisebbik fia, Rákóczi Zsigmond mellett szolgált. 1638–1639-ben már a marosváradjai sókikötő (*portus*) perceptoraként kapott jelentős birtokadományokat Doboka és Fehér megyékben. 1640 nyara és 1645-ben bekövetkezett halála között Lorántffy Zsuzsanna udvarmestere volt. Egyik fia, a később az Apafi-kori Erdélyben tevékeny ifjabb Balpatak János az 1650-es évek első felében szintén Lorántffy mellett szolgált. Balpatak Jánosról és családjáról JENEY-TÓTH, 2020. Udvari szolgálatát az erdélyi királyi könyvekben szereplő egyik adománylevél narrációjára támaszkodva pontosítottuk: 1639. augusztus 5. Gyulafehérvár. „...*egregium Joannem Balpataki ineunte adolescentia sua in aula et servitiis nostris educatum et sedulitatis et solertiae virtutis specimina exhibuisse ut in intimum domus nostrae familiarium numerum recipi mereretur, inter quos etiam non sine gratiosa sui complacentia versatus, primum dapiferis illustrissimae dominae principissae, Susannae Lorántffy, conthoralis nostrae dilectissimae praefici, ex post vero sacro connubio potitus ad procurandas res domesticas dirigendosque familiares a latere filli nostri dilectissimi natu minoris, illustris Sigismundi Rakoci de Felseő Vadaz existens collocari, iam vero ad munus perceptoratus portus nostrae Varadgiaiensis administrandum sisti et statui dignus est existimatus...*” MNL OL F 1. Libri regii, 22. köt. 182b–183.

²⁷ Serkei Lorántffy Zsuzsanna (1602 körül – 1660) fejedelemszenny, I. Rákóczi György fejedelem felesége. HANÁK–SZABÓ, 2021, II, 983–985.

²⁸ A mellékelt kérdőpontok („de eo utrum”) nem maradtak fenn.

quae sequitur, ab eisdem meram, plenam atque omnimodam certitudinis veritatem investigasset, scivisset, inquisivisset atque expertus fuisset.

/4r/ Fassiones receptae in anno 1641, 23. octobris in curia Albensi

1. testis. Egregius Stephanus Feltoti de Kis Desznyi,²⁹ annorum circiter 29, iuratus, examinatus fatetur. (Dapifer suae illustrissimae dominae principissae.) Semmi szemlätomást való dolgát Keczeli Györgynek Káposztás Judittal nem tudom, de azt tudom, hogy östve mellém lefeküdt egynéhányszor Kolozsváratt,³⁰ és ellopta mellőlem magát, és reggel jött ágyára vissza. Kérdettem, hol járt, és azt mondta, hogy³¹ az anyjánál volt. Kiváltképpen penig mostan utoljára Désen³² majd minden étszaka azt cselekedte, hol éjfélkor, hol azután jött haza. Mondtam is én neki: „Ezen az kerten jársz te által, de bizony gyalázatot vallasz.” Egymáshoz való kapdosásokat sötétben, kacséntásokat, sutto-gásokat egynéhányszor láttam. Hallottam bizonyosan, hogy praefectus uramhoz³³ Bá-

²⁹ Kisdészni Feltóti István (*1612 körül) előneve alapján a Zaránd megyei Kisdézna/Kisdészni faluban (helye ma: Dezna mellett, RO) született, a családnév pedig a szintén Zaránd megyei Feltót (ma: Tauș, RO) mezőváros nevéből ered. Lorántffy Zsuzsanna egyik, a tanúvallatás idején körülbelül 29 esztendő étekfogója (*dapifer*). Már 1638 októberében is ezt a tisztséget töltötte be, három lóval (két inassal) szolgálva. SZABÓ, 2016, 80. 1643. január 28-án is a fejedelemszony étekfogójaként érkezett Kolozsvárra, korompai puskákat hozva Eperjesről, 1643. március 7-én pedig Sárospatakról visszatérőben fordult meg itt. JENEY-TÓTH, 2019, melléklet, 7b. tábl. I. és II. Rákóczi György udvarában nagyjából párhuzamosan működött egy fogarasi Feltóti György is. 1634. augusztus 3., Gyulafehérvár. I. Rákóczi György Kassai Istvánnak. MNL OL E 190. Missiles No. 1219; Uo., 3. t. Konvenciók No. 12–13. fol. 49r. (lovashadnagyi szegődménylevél 1637-ből); MNL OL F 1. Libri regii, 29. köt. 470. Éppen ezért nehéz eldönteni, hogy az 1630–1640-es években bizalmas levelek kézbesítőjeként működő „Feltóti” melyikük: 1637. december 2., Segesvár. I. Rákóczi György Lorántffy Zsuzsannának. Uo., No. 2090; 1644. július 22–23., Liptótelep. Kemény János I. Rákóczi Györgynek. Uo., No. 3565–3566.

³⁰ A szó a sor fölé beszűrva – Kolozsvár (ma: Cluj-Napoca, RO).

³¹ A kötőszó a sor fölé beszűrva.

³² Dés (ma: Dej, RO) sóbányászatáról ismert Belső-Szolnok megyei mezőváros. A fejedelmi udvar magja dési tartózkodásai során a dési sókamara nagy méretű épületcsoportjában szállt meg, amely a település központjához közel, a Szamos és a dési református templom között helyezkedett el. Ez egy hosszú, egyemeletes tömbből és több további épületből álló, úgynevezett sókamaraház (*salis curia*), 1589 és 1594 között, Báthory Zsigmond fejedelem uralkodása alatt jelentős felújításon és bővítésen esett át. A 17. századi munkálatokról egyelőre nem rendelkezünk pontos ismeretekkel, de a történetíró Szalárdi János egy adata szerint Rákóczi György alatt is dolgoztak egyik melléképületén, és 1638-ban erős kőhidat emeltek mellé a Szamosra. A sókamaraház 1638. évi leltára szerint az „öreg új ház” nevű emeletes melléképületben díszes fejedelmi lakosztályt is kialakítottak. A főépületet a 19–20. században rendszerint Rákóczi-ház néven emlegették, II. Rákóczi Ferenc után, akinek neve és egy 1705-ös évszám díszítette az egyik ajtó szemöldökkövét. 1938-ban lebontották, csak néhány fényképről ismerjük. KÖVÁRI, 1852, 253–254; KADÁR, 1900, 33–34; BALOGH, 1985, 241–242. I. Rákóczi György a vallatást közvetlenül megelőző néhány év során a következő időpontokban tartózkodott biztosan Désen: 1638. június 30. – július 19. (kisebb szamosújvári kitérőkkel), 1640. június 7. – június 10., 1640. június 26–29., 1640. július 7–11., 1640. augusztus 30., 1641. június 24–30., 1641. augusztus 1–18., 1641. szeptember 8. Magától Lorántffy Zsuzsannától ezekből az évekből nincsen dési keletünk, de adatsorunk nagyon hiányos. (Saját kézíratos fejedelmi itineráriumunkból.)

³³ Bályoki Szénás Péter (†1651 körül) Bihar, Kraszna és Közép-Szolnok megyékben birtokos nemesi család tagja. 1637 és 1651 között az erdélyi fejedelmi/kincstári jószágok praefectusa (*universorum bonorum fiscalium in Transsylvania praefectus/universorum bonorum nostrorum praefectus*), korábbi bihari alispán

lyokra³⁴ küldvén Keceli Györgyöt önegyságok,³⁵ Désre az leányhoz tért, és beszéllett vele. Hallottam, hogy egyik leányasszony azt mondta másnap szemében Kecelinek: „*Ne tagadd, mert te valál, az ki az éjjel bejöttél vala az házban Monostoron.*” Ennek pedig, miolta valamint voltak egymással, lehet 3 esztendeje. Ha más beszéllett is az leánynyal, bánta Keceli. Ez esztendőben asszonyunk az fürödőben lévén,³⁶ ő sokáig éjjel odajárt. Mondtam: „*Hol jársz te Keceli, bizony szégyent vallasz!*” És belém vesze, és megvonók egymást.³⁷ /4v/ Péter asszony által volt minden izengetések, még meg is akartuk ott, az mi házunkban verni, hajigáltuk tálnyérrel, mivel alég szaladt, nyissa ki. Azt is láttam, hogy bokkrétákat és kalácsot is hozott neki.³⁸ Veres Zsigmond is látta, hogy szívet is vágatott az bal kezére Keceli, és nyilat által rajta kettőt.

/4r/ **2. testis. Sigismundus Veres**³⁹ etiam dapifer suae illustrissimae principissae anorum circiter 25, iuratus examinatus fatetur. Láttam Kecelinek az leánnyal való beszélgetését, estve is egymás között való szereteteket, közösléseket nem láttam. Mikor

(1633–1635), az országot képviselő portai főkövet (1635) és borosjenői főkapitány (kb. 1635–1637). Praefectusi működésével párhuzamosan az erdélyi tizedek vicearendatora, illetve 1642 és 1647 között a fejedelmi tábla ülnöke. 1651-ben végrendelkezett, feltehetően kevésbé később elhunyt. PETRI, 1904, 545–546; SZALÁRDI, 1980, 299–300; TRÓCSÁNYI, 1980, 326–327; DÁNÉ, 2019, 67–69; MÁTYÁS-RAUSCH, 2021, 25–39.

³⁴ Bályok (ma: Balc, RO) Bihar megyei falu.

³⁵ A szó a sor fölé beszúrva.

³⁶ Utána áthúzva: „kértem” – Monostor/Kolozsmonostor (ma: Cluj-Mănăstur, RO) egykor önálló falu Kolozs megyében Kolozsvártól nyugatra, ma a város egyik tömbháznegyede. A 11. században itt alapított bencés kolostor a 13. század utolsó harmadától hiteleshelyi tevékenységet folytatott. A kolozsmonostori konventet mint hiteleshelyet az erdélyi rendek 1556-ban állami kezelésbe vették, levéltárát pedig 1575-ben beköltöztették Kolozsvárra. A 16. század közepétől a kolostort komoly védőöv vette körül, ezért a források gyakran említik *castrum*ként is. Az üressé vált épületegyüttest Báthory István fejedelem kegyéből 1579-ben a jezsuita rend kapta meg, de nem tudtak itt tartósan megtelepedni. 1608-tól egy katolikus főúr, Kamuthi Farkas (†1626. június) bírta a kolozsmonostori uradalom nagy részét, majd az ő halála után Kolozsmonostor 1630-ban az unitárius hídvégi Mikó Ferenc kezére került. Az apátsági templom katolikus (főként jezsuita) használata a világi birtokosok alatt is megmaradt. A 17. század első felében, a világi birtoklás alatt kastéllyá átépített apátságot végül valamikor 1636 és 1640 között kincstári kezelésbe vették, 1640-től 1658-ig a fejedelmek egyik fontos mellékrezidenciájának számított, amelyet főleg a kolozsvári tartózkodások során használtak. A 19. század elejére romossá vált épületegyüttest 1817 és 1821 között lebontották, és köveit a Farkas utcai Királyi Lyceum építéséhez használták fel, csak a templom gótikus szentélyét meghagyva mentónak. KOVÁCS, 2007a; BOGDÁNDI, 2023. I. Rákóczi György a vallatást közvetlenül megelőző néhány évben a következő időpontokban tartózkodott biztosan Kolozsmonostoron: 1640. szeptember 22–30., 1641. június 9–15., 1641. július 25–29., 1641. augusztus 25. – szeptember 5. Lorántffy Zsuzsannától csak 1644-ből ismerjük az első kolozsmonostori keletet, de adatsorunk nagyon hiányos. (Saját kézirat os fejedelmi itineráriumunkból.)

³⁷ A vallomás folytatását a következő oldalon /4v/ találjuk. Utaló szöveg: „Máfelől ilyen jel alatt #.” Illetve a folytatás kezdeténél: „#”.

³⁸ A vallomás végét az oldal /4v/ alján találjuk. Utaló szöveg: „Alább BB”, illetve a folytatás kezdeténél: „BB”.

³⁹ Veres Zsigmond (*1616 körül) Lorántffy Zsuzsanna egyik, a tanúvallatás idején körülbelül 25 esztendő étekfogója. Már 1638 októberében is ezt a tisztséget töltötte be, három lóval (két inassal) szolgálva. SZABÓ, 2016, 80. Egyelőre sajnos nincsen fogódzónk, hogy a korabeli Erdélyben élő számos azonos vezetéknevű nemesi család (például az ákosfalvi, árkosi, dálnoki, farnasi, kisenyedi Veresek) közül melyikből származott. Azt sem lehet teljesen kizárni, hogy magyarországi volt.

az gyümölcsöt elvittük, inkább mindenkor elmaradt Keczei, mind itt és mind együtt.⁴⁰ Ugyan ott, Fogarasban⁴¹ az urunk audientia házában is, őnagysága vadászni lévén,⁴² östve együtt beszéllett valakivel Keczei, de kivel, bizonyosan nem tudom. Ketten háltunk akkor Keczelivel az ebédlőházban. Az ágyból felkölt, és lassan odament az audientia házban. Még fel is költem, gondolván azt, hogy oda hozta az leánt, és tapasztottam az ágyat, de senkit ott nem találtam. Én mondtam Keczelinek, vegye el az leánt, és ő is azt mondta, hogy elveszi. Hol egy időre, és hol másra halogatott.⁴³ /4v/ Azt is tudom, betegeskedvén ketten Keczelivel, itt fenn az szegény Putnoki uram⁴⁴ házában feküdtünk. Izent vala Keczei az leánynak fejér ing állapotjából, és küldött vala inget egyet, és lábravalót is szép csipkést, kit úgy vöttem volt eszemben, hogy urunké volt. Jött is oda hozzá egynehányszor, mikor módja lehetett benne,⁴⁵ az leány, és az miből lehetett, és szerét tehette, gazdálkodott is neki. Keczei is csináltatott csizmát az leánynak. Orvosságot, mit küldött Keczelinek: kendőt, hogy bekössék vele az gyomrát.

/4r/ 3. testis. Michael Bassa⁴⁶ etiam dapifer, annorum circiter 24, iuratus examinatus fatetur. Három esztendeje miolta őnagyságát szolgálom, azolta tudom, hogy egy-

⁴⁰ Jávítva: „Fogarasban”-ból.

⁴¹ A szó a sor fölé beszúrva – Fogaras (ma: Făgăraș, RO). Erdély egyik legjelentősebb, 15. századi eredetű, a 16. század során komoly külső védőövvvel és palotaszárnyakkal bővített erőssége, amely 1595-től rendszeresen az erdélyi fejedelmek feleségeinek birtokában volt. 1633-tól Lorántffy Zsuzsanna kezelte. A négy saroktornyos, reneszánsz stílusban átépített belső várat ekkor már négy olaszbástya védte, közülük három kazamatás fülesbástya volt. KOVÁCS, 2007b, 153–164. A forrásunkban említett helyiségeket a vár 1637. április 1-jén felvett leltára segítségével lehet azonosítani. Kiadása: PRODAN, 1970, 394–428. (No. 18.) A szövegben említett reprezentatív nagyterem („audientia ház”) és az ebédlő („ebédlőház”) a belső vár második emeletén („felső rend házak”) helyezkedtek el, az előbbi a nyugati szárnyban, a kápolna felett, az utóbbi pedig a déliben, a loggia mögött. A kettőt a fejedelemnek az úgynevezett Vörös torony (DNY-i sarok) második emeletén lévő hálósobája választotta el egymástól. I. Rákóczi György a vállalat közvetlenül megelőző néhány év során a következő időpontokban tartózkodott biztosan Fogarason: 1638. március 9–22., 1639. február 27. – április 11. (kománai kiruccanással), 1639. július 23. (átutazóban), 1640. február 20. – március 19. (kománai kiruccanással), 1641. február 13. – március 23. (kománai és kóhalomi kiruccanással), Lorántffy Zsuzsanna pedig 1638. szeptember 21–23-án, 1639. február 4-én és 1641. március 12-én kimutatható itt, az utóbbi adatsor azonban nagyon hiányos, pontszerű. (Saját kéziratossági fedelmi itineráriummunkból.)

⁴² Utóbbi három szó a sor fölé beszúrva.

⁴³ A vallomás folytatása a következő /4v/ oldalon. Utaló szöveg: „Másfelől ez jel alatt ØØ.” Illetve a folytatás kezdeténél: „ØØ”.

⁴⁴ Putnoki György (†1640 körül) neve alapján a Gömör megyei Putnokról származó kisnemesi család sarja. 1637 és 1640 között biztosan Lorántffy Zsuzsanna udvarmestere, Balpataki János hivatali elődje. JEENEY-TÓTH, 2019, melléklet, 1. tábl. Ahogy a forrásunkban szereplő „szegény” jelző is mutatja, 1641 őszén már biztosan halott.

⁴⁵ Az utóbbi öt szó (más írással) a sor fölé beszúrva. Innentől a bekezdés végéig más írás.

⁴⁶ Marosjárai Basa Mihály (*1617 körül) nem annak a székely nemesi családnak volt tagja, amely előnevét az Orbai széki Zabola községről vette, és amelyből ismertebb kortársa, Basa Tamás háromszéki főkirálybíró és fedelmi tanácsos származott, hanem egy, a Torda megyei Marosjárán honos, sokkal jelentéktlenebb familiából. ETA, IX.1, 408, 473, 475, 503, 556, 583, 596 (személyére Torda vármegye jegyzőkönyvében 1637 és 1656 közötti adatok). A tanúvallatásunkban szereplő adatok szerint 1641-ben körülbelül 24 esztendő volt, és már három éve szolgált Lorántffy Zsuzsanna egyik étkefogójaként (*dapifer*), tehát Keczei György egyik közvetlen „kollégájaként”. Szalárdi János szerint már a budai pasa elle-

mást szerették. Intettem, látva állapotjokat, hogy⁴⁷ vegye el, vagy ne temporizáljon,⁴⁸ vagy legyen el az leány nélkül, „mert mostan becsületed vagyon, de elveszted”.⁴⁹ És Kecze-
li azt mondta: „Gondot viselek én magamra.”

Láttam, hogy szerelmeskedtek,⁵⁰ és maga is mondta Kecze-
li, hogy ő szereti, házastársul sem kíván⁵¹ mást. Egymáshoz való kapdosásokat, beszélgetéseket láttam. Maga
mondta énnekem, egyszer, kimentében-e vagy bejöttében, Désre került volt. Monostor-
on kit kapott az öregasszony benn az házban étszaka,⁵² nem tudom, de az mint az cir-
cumstantiák⁵³ mutatják, Kecze-
li volt, mert ő hált ott fenn. Mi az Gerendi uram⁵⁴ szállá-

ni hadakozáskor, 1636-ban is a fejedelemasszony étékfogója volt, de a krónika valószínűleg csak a későbbi tisztséget vetíti vissza. SZALÁRDI, 1980, 175, 180. A fejedelemasszony megbízásából, úton Magyarországra, vagy onnan visszajöve számtalanszor megfordult Kolozsvárott. 1640. április 16-án, 1646. március 28-án és 1646. április 3-án bejárónak nevezik, viszont 1642. február 26-án, 1643. május 11-én és 1643. november 22-én étékfogónak. JENEY-TÓTH, 2019, melléklet, 7a–7b. táblázatok. Valójában még 1645. február 11-én, a magyarországi hadjárat alatt is étékfogóként szolgálta Lorántffy Zsuzsannát, I. Rákóczi György ekkor Zboróról arra utasította Zemplén vármegyét, hogy indítsanak vizsgálatot Basa Mihály olaszliszkai „megvagdalása” ügyében. MNL BAZML IV-2001/b. fasc. 157. No. 108. (Tomus IV.) Később Fehér és Doboka vármegyékben is szerzett birtokokat. 1658 után Barcsai Ákos fejedelem hűséges hívei közé tartozott. 1658. december 9-én borbereki Basa Mihály néven, feleségével, a forrásunkban szintén tanúként szereplő Hosszú Máriával (*1626 körül) együtt örökjogú adományt kapott tőle a Fehér megyei Borsómező/Vármegy (ma: Inuri, RO) egész birtokra. MNL OL F 1. Libri regii, 30. köt. 126. Barcsai Ákos udvartartásának 1659. februári jegyzékében a lovászmesterek között szerepel. SZABÓ, 2016, 119. 1659. június 24-én marosjára Basa Mihály néven, fejedelmi allovászmesterként (*agazonum nostrorum vicemagister*) nyert megerősítést a Doboka vármegyei Simontelkén (ma: Simionești, RO) lévő részjóságára, amelyet még II. Rákóczi György adományozott neki. MNL OL F 1. Libri regii, 30. köt. 228–229.

⁴⁷ A kötőszó a sor fölé beszúrva.

⁴⁸ Temporizál (latinból): húzza az időt.

⁴⁹ A „vagy”-tól kezdve beszúrás a sor fölött, illetve a lapszélén.

⁵⁰ Utóbbi két szó a sor fölé beszúrva. – A szerelmeskedés itt nem közösülést jelent, hanem szerelmi enyelgést.

⁵¹ A szó vége javítva.

⁵² A szó a sor fölé beszúrva.

⁵³ Circumstantia (latin): körülmény.

⁵⁴ Gerendi/szentmártoni Gerendi Márton (†1646) Torda megyei unitárius nemesi család sarja, amely nevét és leggyakrabban használt előnevét is a Torda megyei Aranyosgerendről (ma: Luncani, RO) vette. Gerendi Pál és Perneszy Zsófia fia, vele hal ki fiágon a család. Az 1607, 1609, 1616 és 1620 esztendőkből Torda vármegye egyik országgyűlési követe. DÁNÉ, 2012, 165. Legkésőbb 1609-től Torda vármegye esküdt ülnöke. ETA IX.1, 64. 1633 és 1641 között alsókékeddi Kékedy Zsigmond és keresdi Bethlen Ferenc fejedelmi főudvarmesterek (1630–1638, illetve 1638–1654) mellett aludvarmester, működésének pontos kezdetét és végét azonban nem ismerjük. TRÓCSÁNYI, 1980, 392; HORN, 2005, 113–118; DÁNÉ, 2019, melléklet, 1. tábl. Ezzel párhuzamosan 1635-től haláláig Torda vármegye egyik főispánja. LÁZÁR, 1889, 119–120; DÁNÉ, 2006, 189. 1646 áprilisában temetik el a Küiküllő megyei Királyfalván. DOMÁNYHÁZI–LATZKOVITS, 1997, 187. A családhoz: NAGY, 1857–1868, IV, 371–372; GYULAI, 1906. (az 51. oldalon családfával).

sán hálunk, mivel alkalmatlan volt ott fenn való hálásunk. /4v/ Az mikor penig ez⁵⁵ az dolog történt, intettem Keczelit, hogy ne háljon ott fenn, de ő azt mondta, hogy ott fenn hál, mert ő szolgál.⁵⁶ Egynéhányszor mondta Keczeli: „*Öcsém, békéltess meg Káposztással, mert látom, haragszik reám!*” Én mondtam: „*Én nem békéltetlek, mert látom, hogy szeretitek egymást, és megbékélletek.*” Az inget és lábravalót is láttam, és intettem, hogy tegye le, mert nem ötlet illeti, mert ez urunké volt, megismertem.⁵⁷ Egykor későn vacsora után itt Fejérvárat elhíva vele fürödni Keczeli, és oda gazdálkodtak neki. Addig firedtünk, igen késő volt, és az leányasszonyok házán bocsátott ki az öregasszony. Ugyanakkor az köpölyöző vassal⁵⁸ felvágta az kezére az K-t és J-t ~ K. J. Tudom azt, hogy Péter asszonytól egynéhányszor izengetett Keczeli, és Bánóczitól is, és az leány is viszont izent.

4. testis. Egregius Casparus Barchyai,⁵⁹ etiam dapifer, annorum circiter 22, iuratus, examinatus fatetur. Tudom azt, hogy Keczeli szerette az leánt. Egyik is, másik is kikönyöklött az ablakon, keservesen néztek össze. Mondtam: „*Vedd el, apa, az szegén Káposztást, ne tartsd szóval!*” Azt mondta: „*Elvenném, ha nekem szerezned.*” Ivott az kis torzsa⁶⁰ egészségéért, és velünk is megitta. /5r/

5. testis. Andreas Szekely,⁶¹ ianitor ilustrissimae dominae principissae, annorum circiter 38, iuratus fatetur. Láttam egymás után való járásokat, szereteteket, egymással

⁵⁵ A névmás javított.

⁵⁶ A vallomás folytatása az oldalon lejjebb. Utaló szöveg: „Ezen faciesen ez jel alatt. Θ.” Illetve a folytatás kezdeténél: „Θ”.

⁵⁷ A vallomás vége az oldal alján. Utaló szöveg: „Mégis alább ilyen jel alatt. Aa.” Illetve a folytatás kezdeténél: „Az”.

⁵⁸ Köpölyöző vas: egy kis, szikeszerű szerszám, amellyel az úgynevezett véres köpölyözés (*scarificatio*) előtt a bőrön kis bevágásokat ejtettek.

⁵⁹ Nagybarcsai Barcsai Gáspár (1619 körül – 1660 vége) tekintélyes Hunyad megyei református nemesi család tagja, Barcsai Sándor hunyadi alispán és Palatics Erzsébet fia, Barcsai Ákosnak (1614/1615–1661), a későbbi fejedelemnek (1658–1660) testvére. Tanúvallatásunk szerint 1641-ben körülbelül 22 éves volt, és a fejedelemasszony egyik étekfogójaként (*dapifer*) szolgált, így Keczeli György közvetlen „kollégái” közé tartozott. 1644. március 2-án Lorántffy Zsuzsanna is ifj. Rákóczi György leveleit az Abaúj megyei Nagyidán kézbesíti a táborba szállt Rákóczi Györgynek. MNL OL E 190. Missiles No. 3655–3656, 3658. Nála lényegesen idősebb felesége volt, Nádudvari Erzsébet (1605 körül – 1665. július 10.) személyében. MNL OL F 12. XIII/3./121. Bátyja, Barcsai Ákos uralkodása alatt udvari főemberei közé tartozott. SZABÓ, 2016, 120. Abban a tizedadományban, amelyet testvérétől 1659. május 11-én kapott, fejedelmi udvarmesterként (*aulae nostrae magister*) és a puskás gyalogok korábbi kapitányaként szerepel. MNL OL F 1. Libri regii, 30. köt. 160–161. 1660 októberének végén leverte a csíki és háromszéki székelek lázongását, majd Kemény János 1660. végi támadása során a Barcsai Ákos által kevésbé korábban neki adományozott mezőörményesi udvarházban megölték. SZALÁRDI, 1980, 641; BETHLEN, 1993, 84–87. A családról: KÖVÁRI, 1854, 24–26; NAGY, 1857–1868, I, 186–190; KIS, 1894 (különösen 183. oldal, 4. tábla).

⁶⁰ A „kis torzsa” nyilvánvalóan a lány családnévére, esetleg majdan születendő gyermekére való utalás.

⁶¹ Székely András (1603 körül – 1662 után) forrásunk tanúsága szerint 1641-ben Lorántffy Zsuzsanna körülbelül 38 esztendő ajtónállója (*ianitor*). Valószínűleg ugyanő az, aki 1642-ben Rákóczi György ifjabb fejedelem szállásosztójaként szerepel. JENEY-TÓTH, 2019, melléklet, 2. táblázat. A szállásosztói tisztséget alkalmi jelleggel láthatta el, mert 1643. szeptember 28-án is Lorántffy ajtónállójaként említik. I. Rákóczi György ekkor Gyulafehérvárról Sárospatakra küldi, kályhacsempékkel. MNL OL E 190. Missiles No. 3144. 1645. január 9-én viszont már a fejedelem familiárisaként (*udvari szolgálók*) szerepel, akit

való beszélgetéseket, kapdosásokat, kacséntásokat. Az kezét is megfogta, pálcácskával hozzá is ütött az leányhoz. Valóban voltak rajta, keresték az alkotmatosságot, hogy egymással szemben lehessenek. Asszonyunk önegysága beteges lévén itt Fejérváratt, Borka asszony⁶² maga mondta nekem, hogy az maga övével bekötötte éjjelre az külső⁶³ ajtót egyszer, mely házban az leányok háltak,⁶⁴ és mégis megoldva, nyitva találta az ajtót, Keczelit ott találta étszaka az grádicson az ajtón kívül, az övet belől az házban találta elődva.⁶⁵ Az öregasszony mégis el akarta altatni Borka asszonyt, hogy csak tetszések volt, nem való dolog. Mondta Borka asszony: „Mit keressz itt étszakának idején?”⁶⁶ Menj dolgozdra, mert szégyent vallasz!” Mondta Keczeli: „Eredj, rossz ember!”

Hallottam Szilassi Jutka⁶⁷ asszonytól, mondta, hogy Káposztás asszony őt⁶⁸ ott fenn marasztotta, addig, míg az ládában kereskedett⁶⁹ (mivel étszaka ott fenn maga nem mert maradni), azután, hogy asszonyunk lefeküdt. Onnét⁷⁰ alájövé, mikor az leányasszonyok házában alá kellett volna menni, híre nélkül visszacsapta Káposztás magát. Kereste is Szilasi az leányasszonyok házában Káposztást, hova lőtt el, hát ő ott kinn maradt volt. Azután, hogy Káposztás visszament⁷¹ az leányasszonyok közé, ismét Szilassi melléje vévén egy kisleányt, felment, és ott találta egy emberrel egy subában és egy ingben, bizonyosan nem tudatik, ki volt, de Keczelinek sajdította lenni. Mi az ajtón háltunk, és be volt zárva az ajtó. Következhetik, hogy az folyosó felől az ablakon hágott be.

Tudom, hogy mikor önegyságok engemet Désen hagytak, kétszer is tért arra Keczeli, nem tudom, volt-e arra útja, nem-e. Izentem is volt egyszer asszonyunknak,⁷² és arra választ nem hozott. Kiről vöttem eszemben, hogy arra nem igaz járatan vagyon. Má-

az Ónodról Munkácsra küld, hogy Lorántffy ott maradt cselédjeit és ingóságait a Sáros megyei Makovicára kísérje. Uo., Missiles No. 4255. 1648 és 1662 között biztosan a sárospataki (belső) vár porkolábjaként szolgált. 1648. március 12. Uo., 5. t. No. 662; 1650. január 13., 1650. február 4., 1650. október 31., 1654. április 20. Uo., Missiles No. 5634, 5641, 5743, 6690; 1662. augusztus 30. MNL BAZML IV-2001/b. Fasc. 161. No. 153. (Tomus VI.) 1660. október 26-án II. Rákóczi György fejedelem özvegye, Báthory Zsófia, és fia, I. Rákóczi Ferenc neki mint a sárospataki vár főporkolábjának inskribál egy minden adó alól mentesített pusztatelket a Zemplén megyei Kispatakon, összes tartozékával, 200 forint értékben. Az okirat indoklásában Székelynek a Rákóczi család számára ifjúkorától teljesített hűséges szolgálatait említik. MNL OL E 190. 10. t. 4. köt. p. 146–148.

⁶² „Borka asszony” az október 26-i vallatás 2. tanúja, Horváth Borbála „leányasszony.”

⁶³ A szó a sor fölé beszúrva.

⁶⁴ Az utóbbi hat szó a sor fölé beszúrva.

⁶⁵ Az „az ajtón”-tól beszúrás a sor fölött és a lapszélen.

⁶⁶ Utóbbi két szó a sor fölé beszúrva.

⁶⁷ Szilasi Judit az október 26-i vallatás 3. tanúja. A rá vonatkozó információkat ott összesítettük.

⁶⁸ A szó a sor fölé beszúrva.

⁶⁹ Az „addig”-tól beszúrás a sor fölött.

⁷⁰ Előtte áthúzza: „Mik”.

⁷¹ Javítva: „elment”-ből.

⁷² „Asszonyunk”: Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony.

sodszor is oda térvén,⁷³ az vacsorának elfogadtatását szorgalmaztatván, mindketten az leánnyal alámennek az konyhára. Ott ötlék elmémbe, hogy őnagyságok énreám bízták az gondviselést, mindjárt visszamenék akkor. Látám, Keczei kikönyöklött vala az ablakon, és az leány kívül az folyosón állott, meg is szólítottam érette: „*Mi felől beszélletek?*” Meg is haragudt vala Keczei, az vacsorát sem akarja vala megvárni. Azután hallottam Borka asszonytúl, úgy vötte eszébe,⁷⁴ hogy az felől beszélletek, hogy csak az⁷⁵ nála valót⁷⁶ veszesse el, szemére sem veti. Láttam azt, hogy Péter asszonnyal ketten köményt szedtek. Nem tudom, mivégre, hanem azután Borka asszonytúl hallottam, hogy azt megfőzte és az levét itta. /5v/

Ezt is hallottam Káposztástúl, hogy mondta Keczelinek [sze]mtől szemben fo[g-ságban] létekbén. „*Szintén olyan igazán tagadod velem való közösüléset, mint szintén Monostoron az házban éjjel⁷⁷ benn nem létedet. Maga kegyelmed volt benn, mégis hami-san megesküdtél asszonyunk előtt, vagy Gerendi uram előtt.*”

6. testis egregius Lucas Genetei alias Ferenczi⁷⁸ etc. ianitor, annorum circiter 54, iuratus examinatus fatetur. Láttam egymáshoz való szereteteket. Én is mondtam: „*Vedd el ezt az leányt, Keczei uram, mert látom én, hogy szereted.*” Ő mondta: „*Hagyd csak, apa, mert ugyan úgy lészen az!*” Az öregasszonynak megmondtam, tisztem, hitem szerint, hogy szeretik egymást, látom én. Az asszony azt mondta: „*De hadd járjon, semmi az!*” Egykor későn vacsora után⁷⁹ beszélgettem mind az ajtókat és lefeküdtek volt már őnagyságok, én is levetkeztem volt, és le akarok is vala feküdni, onnan alól, az leányszasszonyok háza felől feljövén az grádicson,⁸⁰ dörömbözni kezde,⁸¹ hogy megnyitnám. Megnyitám az ajtót, és hát ő onnan, az leányszasszonyok háza felől,⁸² az pitvarból jött fel. Kérdém: „*Hol jársz, az Istenért?*” És mondá: „*Az fürödőben voltam én, apa.*” De én nem tudom, és mindjárt lefekvék, mivel vetve volt az ágya. Annak utána is mondtam: „*Az Istenért, hiszem nagy hitele vagyon kegyelmednek, Keczei uram, hogy éjjel s egyaránt bemegy az fejedelemasszony⁸³ házában.*” Ő mondá: „*Hohó, még most tudod, apa, hogy szabad nekem odajárnom! Meghagyta őnagysága, hogy énnekem⁸⁴ szabad legyen mind éjjel-nappal bemennem, ne legyen betéve énelöttem az ajtó.*”

⁷³ Az utóbbi két szó a sor fölé besúrvá.

⁷⁴ Az utóbbi három szó a sor elejére besúrvá.

⁷⁵ A „felől”-től besúrvás a sor fölött.

⁷⁶ Javítva: „nála levő”-ből.

⁷⁷ A szó a sor fölé besúrvá.

⁷⁸ Genyétei/Ferenczi Lukács (*1587 körül) /a fejedelemasszony/ körülbelül 54 esztendő ajtónállója. Nagy valószínűséggel egy, a Bihar megyei Genyéte (ma: Ghenetea, RO) faluból származó kismemesi család tagja.

⁷⁹ Az utóbbi három szó a következő áthúzott szöveg fölé beírva: „ott alat fürödő lévén, ő estve”.

⁸⁰ Az utóbbi két szó a sor fölé beírva.

⁸¹ Utána áthúzza: „az grádics felől”.

⁸² Javítva: „házából”-ből.

⁸³ Az „-asszony” a sor fölé besúrvá.

⁸⁴ Utána áthúzza: „előt”.

Asszonyunk palotájában az végső ebédlő őrség⁸⁵ palotában, az mely ablak között hált, gyakorta vigyáztam. Midőn pedig valahova el kellett volna önnagyságának menni, midőnre elmentek önnagyságok, énnekem volt gondom az házak tisztogatásra, tekinték egyszer az ablakra, és hát, az mely rúd vagyon keresztül által rajta, és lakat rajta, nem az lakat felől, hanem másfelől, az sarka felől⁸⁶ felfeszítették az vasat, de azt nem tudom, ki cselekedte. Én akkor azt mindjárt megcsináltattam, és még reávettem. /6r/

7. **testis. Egregius Gabriel Sŵtö**⁸⁷ pistor illustrissimae principissae, annorum circiter 44, iuratus examinatus fatetur. Tudom, egykor reggel ez előtt (az mint emlékezhetem reá) mint egy-két esztendővel Káposztás Judit, nem hált az több leányasszonyok között, hanem oda fel,⁸⁸ grádicson, vagy hol hált-e, nem tudom, de reggel akkor, mikor az több leányasszonyok fel is költek volt fonni reggel alá,⁸⁹ bejőve Káposztás az sütőház ajtajára,⁹⁰ csak úgy, az mint levetkezett östve, hajdon fővel, csak egy szoknyában, előköttő nélkül, öv sem volt rajta,⁹¹ és reménykedni kezde énnekem, hogy az Istenért mennék be az leányok köziben, és az gyertyát oltanám el, hogy hadd lopná be magát közikben. Én nem cselekedtem, hanem⁹² az öregasszonynak menten megbeszéltem reggel.

Azon kívül tudom, hogy egymást igen szerették, biztatta is Keczei, hogy elvészi. Én mondtam:⁹³ „*Elveszed, az mit rajta kaphatsz, félek rajta, és abban hagyod. Megvésed, de el nem vészed.*” Azt is tudom, hogy étszakának idején az veres mentéjében Keczei egy ingben, lábravalóban egykor, az ajtók bezárva lévén, ott találtam Keczelit az leányasszonyok háza előtt, és monda, hogy csak Káposztással akar beszélteni. Az ajtók pedig minden felől bezárva voltak.⁹⁴ Akkor elindula, de ment-e el, nem tudom. Az öregasszonynak azt is reggel mentem megmondtam, és ő azt monda, hogy az ablakon ment be, „*de én azt megládd, hogy becsináltatom, nem jár bizony ott be!*”. Péter asszony maga mondta nekem, hogy ő hált akkor keresztül az ajtóban Monostoron, mikor bement Keczei.⁹⁵ Egykor monda: „*Jaj,*⁹⁶ *jaj, mit tegyek, Kővárban*⁹⁷ *akarnak küldeni, és meg is akarnak verni, jaj, ha meg nem mondom, ki ment be az házban!*” Keczei ment pedig. Én mondtam: „*Más ember talpából ki ne vond az töviset, és magadéban ne verjed, hanem mondd*

⁸⁵ Az utóbbi két szó a sor fölé beszúrva.

⁸⁶ Az utóbbi három szó a sor fölé beszúrva.

⁸⁷ Sütő Gábor (*1597 körül) a fejedelemszony körülbelül 44 esztendő sűtője, pékje (*pistor*). Itt feltüntetett tiszteleti címzése (*egregius*) alapján nemességet szerzett, de nem tudunk róla semmit. Az udvar 1638. október 26-án felvett ellátmányjegyzékében Lorántffynak két sűtője is szerepel, ám nevüket nem említi. SZABÓ, 2016, 73.

⁸⁸ Az utóbbi két szó a sor fölé beszúrva.

⁸⁹ A szó a sor fölé beszúrva.

⁹⁰ Javítva: „sütőházban”-ból.

⁹¹ A „hajdon”-tól beszúrás a sor fölött, illetve a lapszélen.

⁹² Az utóbbi négy szó a sor fölé beírva, alatta áthúzza: „én ezt is”.

⁹³ Utána áthúzza: „félek”.

⁹⁴ Az „az leányasszonyok”-tól beszúrás a lapszélen.

⁹⁵ Az utóbbi négy szó a sor fölé beszúrva, alatta áthúzza: „és azt is mondta, hogy Keczei ment akkor be”.

⁹⁶ Az utóbbi három szó a lapszélre beszúrva.

⁹⁷ Kővár vára (ma: Chioar, RO) a fejedelemség korában az uralkodó rabjainak (különösen a politikai foglyoknak) rendszeres őrzési helye.

meg.” Ezt is mondta Péter maga nekem, hogy tudta ő meg akkor, mikor fél ideje volt, hogy terhes Káposztás, azt is mondta, hogy fia leszen, mert balfelől rúgta meg az oldalát. Azt is Péter mondta nekem, hogy látta az leánynak búsulását terhes voltán,⁹⁸ gondolkodván maga elvesztése felől az leány.⁹⁹ Mondta az öregasszony, ne búsuljon, mert ha Fejérvárra mehetünk, olyanná tartsa, mintha magánál volna az öregasszonynál. Péter nekem azt mondta, hogy ezt magát hallotta az öregasszonytól, mikor Káposztásnak mondta. Azt szememmel láttam, hogy az öregasszony és Káposztás ebédén, vacsorán Keczelivel hárman úgy öszeültek, hogy öszeérték az térdek. /6v/

8. testis agilis Petrus Abraham¹⁰⁰ acupictor suae celsitudinis, annorum circiter 23, iuratus examinatus fatetur. Tudom, hogy egymást szerették Keczeli és az leány. Az öregasszony énvelem egynéhányszor hívatta Keczelit, hogy levelet nézni és írni látogatni¹⁰¹ hívatta. Valamit éntőlem izent Keczeli, az öregasszony is szintén úgy tudta. Ezt is láttam, hogy az öregasszony, Keczeli és Káposztás hárman¹⁰² együtt beszéllettek, tanácskoztak. Az ajtóban láttam, hogy Keczeli éjjel az leánnyal beszéllett. Első követségvitelem: egy majoránna bokrétát küldött Káposztás Keczelinek. Akkor meg nem is ismertem Keczelit, hanem az leány mutatta meg az ajtórúl. Orvosságot is küldött tőlem mind itt, Fejérváratt, és mind Fogarasban, itt kötést és amott kenőt kért az leány, hogy ugyan magam kenjem meg. Ezenkívül is holmi egyetmást, ételt, mit küldött. Hívatta az leány egynéhányszor Keczelit, ebédkor, mikor, hogy most jöjjön ide, beszéllek vele, és mondta, ha látja is az öregasszony, nem bánja. Láttam¹⁰³ azt, hogy itt Fejérváratt az öregasszony az leányt Keczelivel együtt találta, beszélvén. Az öregasszony engemet megfenyegete, és mondá: „Meghidd, hogy megtöröm az testedet, mert te dolgozol, hogy most ezek együtt beszéllenek!” Én mondám: „Isten megverjen, ha ma szememmel is láttam Keczelit!” Az inas Gyurkó¹⁰⁴ énnekem azt mondá, hogy övéle hívatta maga az öregasszonyt az szorosban Keczelit.

Ugyan énvelem kéretett az leány purgatiót¹⁰⁵ Patricarius Andrástól¹⁰⁶ (terhes lévén már), de nem tudtam, mi végre kéreti. Éntőlem azt izente az patricariusnak, és úgy kéret-

⁹⁸ Utána áthúzva: „hogy”.

⁹⁹ Az utolsó félmondat azt jelenti, hogy Káposztás Juditnak öngyilkossági gondolatai voltak.

¹⁰⁰ Javítva: „egregius, nobilis Péter asszony”-ból – Ábrahám Péter (*1618 körül) Lorántffy Zsuzsanna körülbelül 23 éves hímezője (*acupictor*). Mivel egy hagyományosan női szerepet látott el férfiként, gyakran emlegetik forrásunkban a meglehetősen szokatlan „Péter varróasszony” néven is. Tiszteleti címzése (*agilis*) alapján valamilyen szabados jogállású ember lehetett, vagy székely, de nem nemes. Sajnos több adatunk nincsen róla.

¹⁰¹ Az utóbbi nagy szó a sor fölé beszúrva.

¹⁰² A szó a sor fölé beszúrva.

¹⁰³ Javítva: „Tudom”-ból.

¹⁰⁴ Vezetéknévét nem ismerjük, mint az a későbbiekből kiderül a „leányasszonyok” (udvarhölgyek) inasa volt.

¹⁰⁵ Purgatio (latin): hashajtó.

¹⁰⁶ Patikárius András a fejedelmi udvar saját patikusa. Egyelőre csak 1637–1638-ban lehet kimutatni I. Rákóczi György környezetében. 1636-ban, 1640-ben és 1642-ben egy másik, Olasz Gáspár nevű gyógyszerész szerepel a forrásokban, 1641-ben pedig bizonyos Patikárius Ferenc. Kovács, 2018, 95–96. Patikárius András 1637 februárjában Gyulafehérvárról Váradra megy, hogy meggyógyítsa Ibrányi

te, hogy az hős szám állott meg rajta, és én az szerént kértem Andrástúl purgatiót. Az leány maga is beszéllett Andrással. Azt bevén, az purgatiót, reggeli praedicatio után,¹⁰⁷ kinn maradt az leány déllyesti praedicatióról, és Keczei is vele, és az kis deszkás házban találtam Keczelit praedicatio után, egy ládán ülven az leány ágya előtt, az leány pedig veszteg fekvén ott az ágyba. Benyitám az ajtót, mondtam nekik: „Így hallgatjátok-e ti az praediciót!?” Keczei mondá: „Hiszen ott voltam ma egyszer.” Az leány mondá: „Rosszul vagyok én, nem mehettem¹⁰⁸ el.”

Tudom, hogy Monostoron étszaka Keczei engemet, az hol feküdtem az ajtóban keresztül, általhága, és megszólítám: „Mit keressz itt?” Azt mondá, hogy ötet az öregasszony hívhatja. Én mondtam: „Hiszem régen itt aludt az öregasszony, és az több háznép is lefeküdt vele.” /71/ Gyertya sem volt az házban, mert késő volt, holdvilágocska is volt, és láttam, hogy bement, egy ingben, lábravalóban.¹⁰⁹ Én osztán elaludtam, mikor jött ki, nem érzettem. Ez péntek napra virradólan¹¹⁰ voltam. Ismét azon jövő hétfőre virradólan, akkor is bement, én ott fektemben az előbbi helyen. Onnét engemet mind pokrócostól kivontak, de én nem érzettem. Mikor Keczei kijött, sem érzettem, hanem az öregasszony egykor kijöven, engemet felráza, mondá: „Meghidd, kurvafi, rosszul jársz, így vigyázz-e!” (Én akkor ittas is voltam, és abban nem érzettem.) Én az öregasszonynak mondtam: „Mit tehetek róla, mert én elaludtam volt.” Reggel megvirradván, az öregasszony engemet maga szólíta és mondá: „Menj el Keczeihez, keresd fel, mondd meg neki, jól tudom én, hogy ő volt itt benn ez éjjel is, mert én megismertem, de mondd meg neki, csak elvegye, ha megbűszkélte,¹¹¹ mert rosszul leszen az dolog!” Én megmondtam neki.¹¹² Az legény¹¹³ azt izente az öregasszonynak: „Kérjétek meg ti, és elveszem én. Mindazonáltal úgy viselhette magát, hogy nem törlöszködik az én oldalambhoz, mert nem csak én voltam az udvarban.” És mondá azt is Keczei: „Mit fogdossz te engemet, hiszen nem gyaktam meg!?” Ugyanezen nap, hogy az rámanál varrunk vala ketten mi Káposztással, odajöven az öregasszony, mondá Káposztásnak:¹¹⁴ „Édes leányom,¹¹⁵ Jutka, tudd-e, mint van az dolog? Asszonyunk jól tudja, hogy te terhes vagy, mind nekem és neked, Keczeinek is, hármunknak azt mondja, hogy elütteti fejünket.” Mondá az leány: „Az Isten akkor adjon az önagsága menyének gyermeket, mikor nekem leszen.” Azután¹¹⁶ Monostorról Désre menvén, ott az öregasszony az árnyékszékre hívá Káposztást. Én ott

Mihálynét, majd onnan még a hónapban visszatér. Szerepel az udvar 1638. októberi jegyzékében is. SZABÓ, 2016, 78. Gyulafehérvárott 1623-tól állandó épülete volt a patikának, a fejedelmi palota épületéről közvetlenül északra, a Szent Mihály kapu felé vezető Vár utcában, az orvosi ház szomszédságában. 1650-ből a fejedelmi patika leltára is fennmaradt. KOVÁCS, 2018, 41–42, 114–160, 188–189.

¹⁰⁷ Az utóbbi három szó a lapszélről beszúrva.

¹⁰⁸ Javítva: „mettem”-ből.

¹⁰⁹ Az utóbbi három szó a sor fölé beszúrva.

¹¹⁰ Virradólan (régies): virradóra, virradatkor.

¹¹¹ Utána áthúzza: „én megmond”.

¹¹² Utána áthúzza: „ugyan az”.

¹¹³ Javítva: „leány”-ből.

¹¹⁴ A szó a lapszéltre beszúrva.

¹¹⁵ Javítva: „fiam”-ből.

¹¹⁶ Utána áthúzza: „mintegy öt”.

hallgattam utánok. Mondá neki az öregasszony: „Édes leányom, Jutka asszony, látom, mint van állapotod, de se magadat, se az nálad valót el ne veszessed, mert hiszen majd Fejérvárra megyünk. Módot kell benne keresni, olyanná tarts, mintha magamnál volna.” Mondá az leány: „Ha lesz, kegyelmedet hívom osztán bábának.” Osztán önegyságok onnan Désről elmenvén, mi ottmaradtunk, és Káposztás is. Monostoron vöttem eszemben, hogy terhes az leány, és Désen vöttem ki belőle, az leányból. Ugyan maga mondta nekem az leány: „Ha meg nem mondanád senkinek, megmondanám neked, de félek, hogyha megmondanám, megmondod az öregasszonynak,¹¹⁷ mert régen már én úgy vagyok,¹¹⁸ mert egy dolognak elmúlt már 8 holnapja.” Én mondám, hogy „felelek¹¹⁹ annak, hogy úgy vagy”. És mondá: „annak”. Kérdém: „Mikor érzetted?” És mondá: „Még Hátszegit /7v/ haza nem vitték volt,¹²⁰ az mikor megérzettem, ugyan ott Fejérváratt.” Désen akkor az kertben ruhákat szárazsítottunk, mikor nekem ezeket beszéllette volt. Kérdém, mely felől érzette? Mondá, hogy az bal oldalában. Én mondám: „Fiad lészen hát.” És azt megneveté. Ugyan Désen meggy enni menvén az kertben, énelem együtt köménygyökeret is szagatott. Azt megfőzette, de én nem tudom, mi végre. Azt mondta, hogy a szája fájás ellen.¹²¹

Ugyan Désen létünkben odajövéen Keczei, az leánnyal beszélgetett, de nem tudom mit, hanem kérdém az leányt: „Mit beszélletek?” És mondá az leány: „Azt mondá Keczei, ne menjek sohova, mert én is megmaradhatok ott, az hol ő megmarad.” És én mondám: „Hiszem nem mégy sohova.” Az leány mondá: „Elhitettem volt Keczeit, hogy elszököm.” Az leány ezt is mondta énnekem, hogy Keczei azt mondta neki, hogy: „csak veszsed el az nálad valót, soha szemedre sem vetem, hanem ugyan elveszlek, ha több nem lészen is.” Ugyanakkor étszaka már én le is feküdtem volt, engemet kért Keczei, hogy kihíjjam az leányt. Én mondám: „Hogy híjam ki!? Holott régen le is feküdtek, és bezárták az ajtót!”¹²² Mondá Keczei: „Csak kopogtass az ajtón, bizony beeresztnek tégedet.”¹²³ Mondám: „De bizony nem eresztene!” Én osztán elaludtam. Keczei is ott belől hált mivelünk, Gyurkóval, az leányasszonyok inasával. András penig, az ajtónálló, kívül, az grádcsnál való folyosón, és Keczei ott benn, az ajtónálló ágyán, az ajtónálló engedelmeiből, magáéból, és hajnalban ment osztán onnan el. Mondá, hogy elmenne. Bizony bánom, hogy nem szólhaték véle. Hallottam az leány szájából Monostoron, hogy mondta: „Hozzá készülök, és bizony megölöm magamat!” És mondám: „Miért cselekednéd? Miért örökké elvesztedened lelkedet? Jobb ez világon gyötrődnöd.” Ő mondá: „Hadd járjon, mert ott sem lészek

¹¹⁷ A „de” től beszúrás a lapszélen.

¹¹⁸ Utána áthúzza: „annak”.

¹¹⁹ Utána áthúzza: „hogy”.

¹²⁰ Hátszegi (neve pontosan ilyen formában írva) „hazavitele” ugyanaz az esemény, amelyet a 12. női vallo-mástevő, Székely Ilona is emleget („Házcoki asszony lakodalmakor”). Ez a Házcoki Lorántffy-nak egy olyan udvarhölgye lehetett, aki 1640–1641 tájékán a fejedelmi udvarban házasodott meg. Alighanem a viszonylag jelentéktelen Kolozs megyei családból, a sárdi Házcokiak közül származott. NAGY, 1857–1868, V, 3. A család neve mindenképpen Hátszeg vidéki (Hunyad megye) eredetre utal.

¹²¹ Utána áthúzza: „Ezt is mondá az leány gy... Désen énnekem”.

¹²² Utána áthúzza: „akkor”.

¹²³ Utána áthúzza: „Akkor”.

én nagyobb gyötrelemben, mint itt! Megbocsátja Isten embernek egyszeri vétkét.” Mondám még: *„Ha kitér belőle.”*

Hogy¹²⁴ Monostorról Désre jön asszonyunk (ezt is hallgattam alattomban), kérdezte az öregasszony Káposztástól. Mondja meg ugyan, kitől való, mert még én nem tudom. /8r/ Káposztás mondá, hogy: *„Bizony nem mondom.”* Mondá az öregasszony: *„Talám Pétertől való, mert könnyű már mindent Keczelire fognotok.”* Azonban kimenék, és mondá az leány az öregasszonynak: *„Evvel az utálatossal mocskoltattam volna én meg magamat?”* Én mondám: *„Én azt nem mertem volna¹²⁵ megpróbálni, hogy még csak szóltam is volna felőle Kolozsváratt¹²⁶ léteketben önagyságoknak.”* Megvallotta nekem az leány maga, hogy abban az házban, az hol az leányasszonyok háltak, ő külön hált az veres ládán, és éjjel Keczeli egy órákor bement, és két óra után jött ki, és azt mondta, hogy akkor esett tőle terhessé, mert soha többé közí nem volt vele. Így is jártam vala én ugyan Kolozsváratt, egykor sokáig lévén kinn Káposztás, az több leányok ugyan el is feledkeztek volt felőle. Én kapám az gyertyát az öregasszony elől, hogy bizony majd megkérésem, hol vagyon Káposztás, mert régen van már oda. Azonban elővette magát¹²⁷ oda a külső házban valahonnan, és kérde: *„Kit keressz?”* Mondám, hogy *„Kegyelmet keresem. Hol voltál, régen kérdezték oda be.”¹²⁸* És ő mondá: *„Ím imádkozni voltam.”* Azonközben az gyertyával bemenék, és az öregasszony jól csapa arcul, és mondá: *„Mi gondod neked az leányokra? Nem vagy te öregasszony, hiszen bejő, ha kell neki!”* És elvetém haragomban az gyertyát. Mondá az öregasszony: *„Csapj mást érette, mert őmiatta esék rajtad!”* Én mondám: *„Nem csapok én.”* Valamikor asszonyunkat ott nem érzette, szabadon menten-mehetett be Keczeli az leányok házában, sőt, gyakorta maga hívatta az öregasszony, hol levelek¹²⁹ látogatni, írni, és hol mire, és barátsággal beszéllettek, vigyorgottak az leány és legény.

Gyakorlatossággal láttam itt Fejérváratt is, hogy Keczeli ide került az leányhoz, mikor asszonyunk ebéd vagy vacsora felett volt, és az leány alájött hozzá, és együtt tractáltak, játszódtak. Az öregasszony is sokszor találta együtt őket, hogy trécseltek. Egyebet nem szóllott, hanem azt, hogy: *„Menj be Jutka asszony!”* Tudom azt is, hogy beteg volt Keczeli, és látni is elment Káposztás, de nem tudom, micsoda úton-módon.

Monostoron az étekfogók szállására menék, és ott egy lábravalót láték az kertre térítve, és mondám. *„Ez az fejedelem lábravalója! Valaki hozta ide, nem Keczelinek csináltuk vala ezt az lábravalót!”* Le akarám venni, és még elhagyám, kötője is volt. Tudom azt is, hogy az öregasszony az leány gylcsából inget szabott Keczelinek, és az leány az

¹²⁴ Utána áthúzza: „innét Désre”.

¹²⁵ Utána áthúzza: „még csak”.

¹²⁶ Kolozsvár (ma: Cluj-Napoca, RO). Egyelőre nem tudjuk, hogy a kolozsvári tartózkodások alatt a fejedelemi pár hol szállt meg. 1640-től a fejedelem kolozsvári tartózkodásai alatt inkább már a városhoz közeli Kolozsmonostoron töltötte az éjszakákat.

¹²⁷ Utána áthúzza: „és ké”. A következő négy szó az áthúzott rész fölé beírva.

¹²⁸ Utóbbi hat szó a lapszélre besúrva.

¹²⁹ Utána áthúzza: „nézni”.

urunk ó ingéről lefejtett csipkét varratta reá. Azt is láttam, hogy az leány gatyakötőt varratott Keczelinek. /8v/

9. testis egregius adolescens Nicolaus Banoczi,¹³⁰ cursor suae celsitudinis, annorum circiter 14, iuratus examinatus fatetur. Egynéhányszor néném is izent tőlem Keczelinek, és Keczei nénémnek, úgy mint Káposztásnak. Láttam¹³¹ együtt való beszélgetéseket gyakorta. Láttam mind Keczelit, és mind nénémet egyik egyfelől, másik másfelől,¹³² hogy¹³³ az szorosban mentek. Egyszer Keczei tallért is kéretett az néném-től, és küldött is néném, Káposztás. Azt is hallottam Keczelitől, azt mondta¹³⁴ az asszonyunk¹³⁵ ebédlőpalotájában ugyan az ifjak előtt énnekem,¹³⁶ hogy: „*Ha lehet, öcsém, azon igyekezem, hogy nénédnek az seggihez verem az tőkömet!*” Azt is hallottam Péter asszonytól, hogy azt mondta Péter asszony, azt izente őtöle az öregasszony Keczelinek,¹³⁷ hogy vegye el immár, ha megbűszkélte.

Azt bizonyosan tudom, hogy az öregasszony nagy részént tudta dolgokat, hogy egymást szeretik, beszéllették, megengedte nekik. Egy keszkenőt is küldött egyszer néném Keczelinek. Hallottam ilyen szovát is nénémnek, hogy mondta, mikor Basa Mihály eltávozott udvartól, nagy óhajással emlegette néném: „*Az édes Basám csak jönné meg, minden panaszomat megmondanám neki!*” Mivel Keczelinek Basa öccse volt, ő lehetett, Basa,¹³⁸ közbenjárója Keczelinek nénémhez, mert gyakorta láttam Basát beszélteni nénémmel. Mikor Monostoron éjjel ott benn volt Keczei az házban, az felől azt izente nénémnek, akár mint kérdezze asszonyunk tőle, tehát tagadja, mert ő is tagadta. Fogarasban hogy beteg volt Keczei, lúdmonyat is főzött néném, és neki küldte. Azt is láttam, hogy integettek öszve. Azt is tudom, hogy asszonyunkkal jöttünk Szamosújvárra,¹³⁹ étszaka Keczei visszament Désre, hogy beszéljen nénémmel.

¹³⁰ Bánóczi Miklós a fejedelemasszonyinak a vallatás idején 14 esztendő inasa (*cursor*). A Zemplén megyei Bánócról (ma: Banovce nad Ondavou, SK) származó kismemesi család tagja. A családról NAGY, 1857–1868, I, 175–176. Valószínűleg rokona volt az a Bánóczi Ferenc, aki 1636. december 12-én I. Rákóczi György udvari ifjai között, 1638. október 1-én pedig három lóval szolgáló bejárójaként említene. SZABÓ, 2016, 70, 79, 86.

¹³¹ Utána áthúzza: „öszve az se”.

¹³² Javítva: „egyik egyikfelől, másik másikfelől”-ből.

¹³³ Utána áthúzza: „az végre, hogy az szorosban szemben”.

¹³⁴ Utána áthúzza: „hogy ha lehet”.

¹³⁵ A szó a sor fölé beszúrva.

¹³⁶ Az „ugyan”-tól beszúrás a sor fölött.

¹³⁷ Az eredetiben elírásként: „Péter asszonynak”.

¹³⁸ A név a sor fölé beszúrva.

¹³⁹ Szamosújvár (ma: Gherla, RO). Az 1539-ban építeni kezdett szamosújvári várnak a Rákóczi-korban nem volt komoly katonai jelentősége, a fejedelem egyik, jellemzően csak árutározó igénybe vett mellérezidenciájaként szolgált, illetve börtönként. 1641-ben négy olaszbástya külső védőövből és egyetlen nagyobb, emeletes palotaszárnyból állt, amelynek közelében csak 1653-ban épült egy újabb lakóépület. P. Kovács, 2019, 47–79. I. Rákóczi György a vallatást közvetlenül megelőző néhány év során a következő időpontokban volt biztosan Szamosújváron: 1637. december 16–20., 1638. június 28–29.; 1638. július 9–11. (egy hosszabb dési tartózkodás szüneteiben), 1638. november 23., 1639. november 21–24., 1640. július 15., Lorántffy Zsuzsanna pedig csak 1637. november 14. – december 13. között

10. testis egregius iuvenis Stephanus Vér,¹⁴⁰ cursor suae illustrissimae celsitudinis, annorum 18, iuratus examinatus fatetur. Egynéhányszor láttam, hogy Keczei az leánynyal együtt beszéllett ketten, ebédet is az öregasszonynál és az leánnyal egymás mellett ülven ettek. Láttam, hogy Kolozsváratt az mosóasszony, Erzsébet ki s bejárt östve¹⁴¹ későn vacsora után, ö nagyságok le is feküdtek volt már, az leányasszonyok házából Keczeihez. Egykor csak megmutatá az az Erzsébet az ajtón magát, és Keczei felkele ágyából, és bemene az leányasszonyok külső¹⁴² házában. Míg mulatott oda, nem tudom.

Láttam egykor reggel Kolozsváratt, hogy megállott az külső ház ajtajába, az kiben mi háltunk, az leány. /9r/ Keczei odaszólitá az ágyához, mondván: „*Jössz te be, Jutka asszony!*” És odahajolván Káposztás, és mireánk háttal fordulván,¹⁴³ eleget suttogtanak, beszélének, de egyebet nem láttam, mi csak neveltük. Én megintettem róla. Azt is hallottam és tudom, hogy¹⁴⁴ Bánóczitól egynéhányszor izent Keczei mondván: „*Sógor, mondd szolgálatomat nénédek!*” Láttam Péter asszonyt is, hogy egynéhányszor suttogott¹⁴⁵ Keczelivel, követségét is hordozta Keczelinek.¹⁴⁶ Azt tudom, miolta én itt lakom, hogy mind szerették egymást. Hallottam Giczeitől,¹⁴⁷ hogy mondta: „*Énvelem együtt fürdött Keczei, és betekintett valaki az fürdőházban, leány volt, de melyik, nem tudom. Keczei kikölt az fürdőből, és szőlőt és kalácsot hozott be az fürdőházban.*”¹⁴⁸ /9v/

kimutatható itt, a fejedelemasszonyra vonatkozó adatsorunk azonban nagyon hiányos. (Saját kéziratos fejedelmi itineráriumunkból.)

¹⁴⁰ Köröstarcsai Vér/Veér István (*1623 körül) minden bizonnyal a Békés megyei Köröstarcsáról a 16. században Erdélybe beszámrazott család tagja, ám a jelenleg ismert családfáról hiányzik. A családról: KÖVÁRI, 1854, 253–254; NAGY, 1857–1868, XII, 115–118. Forrásunkban Lorántffy Zsuzsanna körülbelül 18 esztendő inasaként (*cursor*) szerepel.

¹⁴¹ Utána áthúzza: „követséget hordozott Keczeihez az leánytól”. Majd a továbbiak egészen a „Keczeihez” szóig a lapszélről beszúrva.

¹⁴² A szó a sor fölé beszúrva.

¹⁴³ Az utóbbi négy szó a sor fölé beszúrva.

¹⁴⁴ Utána áthúzza: „az szegény”.

¹⁴⁵ Utána áthúzza: „az”.

¹⁴⁶ Utána áthúzza: „Bel”.

¹⁴⁷ Szentléleki Giczei Gábor I. Rákóczi György egyik inasa, 1642. május 27-én, mikor Gyulafehérvárról úton volt Patak felé, ellátmányt kapott a kolozsváriaktól. JENEY-TÓTH, 2019, melléklet, 7h tábl. 1644. augusztus 31-én a magyarországi hadjárata alatt Tokajban tartózkodó Rákóczi György arról értesíti feleségét, hogy Giczei szinte meghalt a járványban, MHHD, XXIV, 241. (No. 254.) Régi Gömör megyei nemesi család tagja, amely nevét a megyében található Gice (ma: Hucín, SK) faluról vette, és amely távoli rokonságban állt a Lorántffyakkal. A 16. század középső harmadától reformátusok. FORGON, 1909, 253–254; PUKY, 1909. A forrásunkban szereplő Giczei Gábor 1662. január 4. és 1667. szeptember 30., illetve 1680. október 11. és 1683. január 7. között Gömör vármegye alispánjaként működött. MNL OL X 1051. Gömör vm. közgyűlési jegyzők. 7. köt. fol. 16v, 50r, 85r, 165v, 276r, 324r (C 1372. filmtári tekercs), 9. köt. fol. 276r, 335r. (C 1373. filmtári tekercs).

¹⁴⁸ A vallomás a következő oldalon /9v/ folytatódik. Utaló szöveg: „Ez levélen másfelől ilyen jel alatt K. K.” Illetve a folytatás kezdeténél: „K. K.”

Hallottam¹⁴⁹ azt is, hogy Munkácson¹⁵⁰ létünkben egy tekergő grádics lévén az leány-asszonyok házára fel, az maga házából¹⁵¹ Keczei feljárt oda fel. /9r/

11. testis egregius Martinus Beli,¹⁵² cubicularius suae illustrissimae principalis cel-situdinis, annorum circiter 23, iuratus examinatus fatetur. Tudom azt, hogy gyakorta reggel, estve, délbe hívatta az öregasszony Keczelit. Írni-e, mire-e, nem tudom. Szabadosan járt be. Egy-néhányszor, mikor mi le akartunk feküdni,¹⁵³ azután ment Keczei fürdeni. Mikor jött fel és melyik ajtón, azt nem tudom, nem értettem. Olyan inget is láttam Keczelin, mint szintén az fejedelem inge. Ez elmúlt esztendőben, Kolozsvárat látekben önagyságoknak, tudom, hogy több étekfogó ott fenn nem hált, hanem csak Keczei. Mi végre, nem tudom. Úton kiváltképpen gyakorta láttam, hogy¹⁵⁴ együtt ettek, az több leányasszonyok is, de az öregasszony és Káposztás között ült Keczei.

Tudom, Monostoron, és magam is ott háltam az inasokkal,¹⁵⁵ ilyen formán:¹⁵⁶ Az én ágyamat¹⁵⁷ ládákkal és pincetokokkal körülrakták, jobb kéz felől vetett Vér István ágyat, de nem közel hozzám. Keczelinek¹⁵⁸ bal kéz felől vetett az inasa ágyat, de nem közel hozzám. Mi elaludtunk, és az inasa ott fenn várta. Mi elaludtunk, és nem érztem, mikor jött fel, hanem azonban éjjel az öregasszony kijövé az ajtón, szidni kezdé Péter asszonyt (az ajtóba feküdt Péter) és mondá: „*Miért nem vigyáz most is valaki vala ide be!?*” Az cirkálót¹⁵⁹ is¹⁶⁰ feddette, miért nem vigyáz, azonban az öregasszony kiáltására

¹⁴⁹ Javítva: „Tudom”-ból.

¹⁵⁰ Munkács (ma: Mukacsevo, U). A Bereg megyei vár az 1621. évi nikolsburgi békét követően jutott az erdélyi fejedelmek kezére. Bethlen Gábor özvegyétől, Brandenburg Katalintól 1631 júniusában került szerződéssel a Rákócziakhoz. Maga I. Rákóczi György ötször fordult meg itt, ám csak évekkel a vallatás után, amikor Felső-Magyarország, illetve az 1645. évi linzi békét követően annak hét vármegyéje már a kezén volt, és szabadon tudott itt mozogni: 1644. július 25., 1645. március 19. – április 25.; 1646. július 25. – szeptember 5., 1648. február 17–18., 1648. július 26. – augusztus 9. (Saját kézíratos fejedelmi itineráriumunkból.) A forrásunkban szereplő adat minden bizonnyal Lorántffy Zsuzsanna és kisebbik fia, Rákóczi Zsigmond 1640. szeptember 14–25. közötti munkácsi tartózkodására vonatkozik. (A fejedelem ugyanakkor Erdélyben volt, egyike ez azoknak az alkalmaknak, ahol a két udvartartás fizikailag különvált.)

¹⁵¹ Javítva: „szállásáról”-ból.

¹⁵² Mónosbéli Béli Márton (*1618 körül) nevét és előnevét a Borsod megyei Mónosbélről vevő, Borsod és Szatmár megyékben birtokos régi kisnemesi család tagja. Tanúvallatásunkban Lorántffy Zsuzsanna körülbelül 23 esztendő komornyikjaként vagy komornyik inasaként (*cubicularius*) szerepel. Már 1638 októberében is Lorántffy Zsuzsannának szolgált, három lovas inasaként. SZABÓ, 2016, 80. A tanúvallatás utáni évben, 1642-ben is komornyikként említik. DÁNÉ, 2019, 51, 65. (Értelmezése szerint ekkor a fejedelem komornyik deákja, tehát a főkomornyik/kincstartó beosztottja volt, de talán téved.) I. Rákóczi György 1644. április 18-án, magyarországi hadjárata alatt örökjogon nekiadományozta a Hosszútóti László címzetes váradai püspök felségárulása révén a kincstárra szállt Nógrád megyei Lőrinci egész birtokot. MNL OL F I. Libri regii, 24. köt., 61b–62b.

¹⁵³ Javítva: „lefeküdünk”-ból. Utána áthúzza: „és önagyságok is lefeküdtek”.

¹⁵⁴ Utána áthúzza: „hármán”.

¹⁵⁵ Utána áthúzza: „hogy k”.

¹⁵⁶ Utána áthúzza: „az mint”.

¹⁵⁷ Utána áthúzza: „pince”.

¹⁵⁸ A szó toldaléka a sor fölé beszúrva.

¹⁵⁹ Cirkáló (régies): éjjeli őrszolgálatot ellátó személy.

¹⁶⁰ Utána áthúzza: „Szid”.

felérzék, hát Keczei nem az maga ágyán, hanem Vér István és énközöttem vont a meg magát. Kérdém, mit csinál ott, és mondá, hogy innia kér Vér Istvántól, mert szomjúhozik. Úgy ment osztán az maga ágyára. Tudom nyilván, vagy 3 esztendeje, hogy egymást szeretik valóban. /9v/

12. testis egregius Michael Szilvassi,¹⁶¹ suae principalis celsitudinis pocillator, anorum circiter 22, iuratus examinatus fatetur. Tudom más leánnyal is (de nem tudom, melyikkel) hogy ide fel az hokmester uram házában, mikor beteg volt Keczei,¹⁶² oda ment Káposztás hozzá,¹⁶³ magát is penig Káposztást¹⁶⁴ találtam azon házban, Keczelivel csak ketten voltak. Kolozsváratt is láttam, hogy csak ketten, külön házban beszéltek. Azt is láttam, hogy Péter asszonytól és Bánóczitól izengetett Keczei. Tőlem is egy-néhányszor akart izenni, de én megmondtam, hogy én nem mondom meg. Nem vállaltam fel az követséget. Tudom azt bizonyosan, hogy szerette, eskedt is egy-néhányszor, hogy elvészi. Ő megnyugodt benne, nem kell neki más Káposztáson kívül. Az öregasszony tudta, hogy ők egymást szeretik, mert az öregasszonynak maga szájából¹⁶⁵ hallottam, hogy: „Hiszem tudtam, hogy szeretik egymást, de nem gondoltam, hogy az átkozott legény úgy megréfkálja!” Azt is láttam, hogy suttoztak, kacsintottak öszve. Megfogta énelőttem az maga szeméremtestét Keczei, felmeresztette,¹⁶⁶ és azt mondta, hogy: „Ezt Káposztásban verem, neki tartom.” Az leány szájából is hallottam, hogy őneki nem kell egyéb Keczelin kívül.

Mikor Muzsna megéke,¹⁶⁷ akkor is, tudom, előltaláltam őket,¹⁶⁸ egymás kezét fogták étszaka,¹⁶⁹ hogy vitte Keczei¹⁷⁰ másfelé Káposztást, nem arra, az melyre az több leány-asszonyok mentek az öregasszonyal. Az leányok látni asszonyunk küldött volt engemet, hogy lássam, mely felé mentek, és hol vagynak, úgy láttam.

¹⁶¹ Gálfalvi Szilvassi Mihály (*1619 körül) Lorántffy Zsuzsanna körülbelül 22 esztendő pohárnoka (*pocillator*). A Torda, Doboka és Kolozs vármegyékben is birtokos kecsetszilvási és cseszeliczki Szilvassi család kecsetszilvási ágának sarja. Szilvassi Péternek, Doboka vármegye szolgabírájának és első feleségének, csehhorváti Horváti Katának legidősebb gyermeke. Nem tudunk utódairól, valószínűleg fiatalon meghalt. NAGY 1857–1868, X, 722–732 (különösen 728, 730–731).

¹⁶² Beszúrva a sor fölé, majd áthúzza: „hogy”.

¹⁶³ A szó a sor fölé beszúrva.

¹⁶⁴ Utána áthúzza: „tudom, hogy csak oda ment”.

¹⁶⁵ Utána áthúzza: „szer”.

¹⁶⁶ Az utóbbi két szó a sor fölé beszúrva.

¹⁶⁷ A Medgyes széki szász mezővárosban, Muzsnán (ma; Moşna/Meschen, RO) 1640. március 26-án este tombolt tűzvész. TRAUSCHENFELS, 1860, 47. (Az „Album Oltardianum” Andreas Oltardus szebeni evangélikus lelkész által írott részében.) A fejedelem (és vele minden bizonnyal felesége, illetve annak udvartartása is) aznap biztosan megfordult a Muzsnától keletre, 14 kilométerre, a szomszédos völgyben fekvő Berethalmon. 1640. március 26. Berethalom. I. Rákóczi György rugonfalvi Benedekffy Tamásnak. VAJDA, 1894, 158–159. (No. 101.) Az udvar egyébként éppen úton volt Fogarasból (az utolsó itteni kelet: 1640. március 19. MNL OL E 190. 5. t. No. 584.) Gyulafehérvár felé (az első itteni kelet: 1640. április 1. saját kezű átvételi jegyzet Egri István 1640. március 23-án Bécsben kelt levelén. MNL OL E 190. Missiles, No. 2558.)

¹⁶⁸ Utána áthúzza: „ho”.

¹⁶⁹ A szó a sor fölé beszúrva.

¹⁷⁰ Utána áthúzza: „az faluból”.

Láttam szép csipkés inget és lábravalót rajta, Keczelin, és azt mondta, hogy fejedelem inge. Az lábravalónak még az alján is gyenge csipke volt. Az lábravaló¹⁷¹ kötöt is láttam, az is varrásos, gyenge csipkés volt. Az felől is azt mondták, hogy az fejedelemé volt. /10r/

13. testis egregius Gregorius Karolyi,¹⁷² ianitor suae illustrissimae celsitudinis, anorum circiter 40, iuratus examinatus fatetur. Tudom, hogy szerettek egymást, beszéltek gyakorta, össze való nevetéseket is láttam. Ebédkor, vacsorakor, ha módját ejthette, csak odajött, és¹⁷³ beszéllettek¹⁷⁴ egymással. Azt is tudom, míg az szegény hokmester asszony, Mikóné¹⁷⁵ elé minduntalan odajárt Keczeli, emez penig az leány odament, szabadosan¹⁷⁶ beszélgettek egymással, sőt, oda az leányasszonyok házában maga is hívatta az öregasszony magammal levél írni, és niha meg kijött az öregasszony. Azt is tudom, egykor későn tíz órakor¹⁷⁷ asszonyunk lefeküdt, hogy én az ajtókat be akarván zárni, gyertyát el akarván oltani, az vasrostélynak zörgést [!] hallék, és míg az ajtót megnyitám, tehát az gyertyát leütötték, és az leányt látám, hogy lefuta, az ablak nyitva vala. Nem tudom, bejött-e akkor az ablakon az leány, avagy ki akart menni.¹⁷⁸ Bemenvén azután, gyertyát hoztam ki, avval megkerestem, ott kinn az folyosón is,¹⁷⁹ ha találko-e valakit, legényt, de nem találtam, és az ablakot becsináltam azután. Másnap reggel ez dolgot az öregasszonynak megbeszéltem, és monda: „*Megesnéjek ugyan is nekik, ha az legényt is ott találtad volna.*”

¹⁷¹ Javítva: „lábravalót is”-ból, majd áthúzva: „láttam azon is”. A „való” tévesztésből kétszer is leírva.

¹⁷² Károlyi Gergely (*1601 körül) Lorántffy Zsuzsanna körülbelül 40 esztendő ajtónállója (*ianitor*). Leginkább a Sáros megyei gocsithszentimrei Gocsith Károlyi család egyik tagja lehet, de nem szerepel a róluk készített genealógiai gyűjtésekben. NAGY, 1857–1868, VI, 111–112; SZLUHA, 2008, 224–226. (A nagykarolyi Károlyi család jól ismert genealógiájában egészen a 19. századig nincsen Gergely nevű családtag.) A Gocsith Károlyiak rokonai voltak a fejedelmi udvar 1638-ig működő főudvarmesterének, alsókékeddi Kékedy Zsigmondnak. Azt sem lehet azonban teljesen kizárni, hogy emberünk az 1651-ben említett váradi Károlyi Mihálynak valamilyen családtagja. MNL OL F 1. Libri regii, 28. köt. 399–400, 29. köt. 482–483.

¹⁷³ Utóbbi három szó a sor fölé beszúrva.

¹⁷⁴ Utána áthúzva: „Keczeli vele”.

¹⁷⁵ Oltszemi Mikó György (†1622) sepsiszéki székely nemes özvegye, komlódí Petrichevich Horváth Klára (†1641 elején), a 16. században az Erdélyi Fejedelemségbe került horvát eredetű középbirtokos család tagja. Petrichevich Horváth Kozma (1523–1590) fejedelmi tanácsos és derzsi Petki Borbála leánya. Harmadik férjével, Mikó Györggyel valamikor az 1610–1620-as évek fordulóján kötött rövid életű házasságot. Testvére, komlódí Petrichevich Horváth György (†1633) 1629 és 1630 között a betegeskedő Bethlen Gábor, majd Brandenburgi Katalin erdélyi fejedelemasszony (1629–1630) főudvarmestereként szolgált, és 1630 elején megszerezte számára a női udvarmesteri/udvarmesternői tisztséget, amelyet I. Rákóczi György uralkodása alatt, Lorántffy Zsuzsanna mellett is meg tudott őrizni, egészen 1641-ben bekövetkezett haláláig. PETRICHEVICH-HORVÁTH, 1942, 150–186; HORN-KREUTZER-SZABÓ, 2005, 184; JENEY-TÓTH, 2012, 144–145.

¹⁷⁶ Utána áthúzva: „járt be”.

¹⁷⁷ Javítva: „tíz óra után”-ból.

¹⁷⁸ Utána áthúzva: „meggyújt”.

¹⁷⁹ Az utóbbi öt szó a sor fölé beírva.

14. testis egregius iuvenis Gabriel Tholdalagi¹⁸⁰ cursor suae celsitudinis, annorum circiter 18. iuratus, examinatus fatetur. Tudtam, hogy szeretik egymást. Láttam, hogy sokszor együtt beszélgettek, tractáltak. Tudom, hogy magam és Keczei és Giczei Gábor együtt voltunk az fürdőházban. Egy ember az sötétben benyújtott¹⁸¹ tányéron szőlőt. Én az ajtó mellett állottam, és úgy vöttem be tőle. De nem tudom, ki volt. Ott mindazáltal, úgy gondolom, hogy férfi nem járt. Monostoron mikor étszaka bementek volt az házban, az öregasszony szitkozódására felérzék, és akkor költ fel Keczei Vér István mellől, és úgy jött az maga ágyára, melyen mellettem volt. Azt mondá, hogy Vér Istvántól innia kér. Az Béli uram szolgájától, Párduczról hallottam, hogy akkor estve Keczei tallért adott Péter asszonynak, sokáig beszéllett véle. Péter asszony azt mondta, hogy adós volt azzal az tallérral neki. Ezt is tudom, hogy itt fenn háltunk egykor, az ágyát mind elhánták volt Keczeinek, s egy lepedőjét el is vitték volt, és Keczei sopánkodott is rajta, és azt mondták, hogy Káposztás járt ott. /10v/

Énnekem Péter asszonytól izent az leány, hogy írjam meg Keczeinek azt, hogy tudja asszonyunk, mint vagyon. Ő megvallotta önagyságának, hanem ő is ne tagadja meg¹⁸² az mi volt, mert rosszabbul léssen az dolog,¹⁸³ mert én megizentem Medgyesi uram¹⁸⁴ által. Ekkor immár az leány tartóztatásban volt, Keczei pedig onnan kívül Rákóczi Zsigmond¹⁸⁵ urammal visszajövő útában volt, és oda akart eleiben énvelem íratni. Az inasa már Keczeinek elől hazajött volt.

15. testis egregius iuvenis Volffgangus Fothi¹⁸⁶ cursor suae celsitudinis, annorum circiter 18, iuratus examinatus fatetur. Találtam az külső¹⁸⁷ sötét pitvarocskában Kecze-

¹⁸⁰ Nagyiklódi Tholdalagi Gábor (*1623 körül) a Torda megyei Toldalagról származó, előnevét a Doboka megyei Nagyiklódról (ma: Iclod, RO) vevő erdélyi unitárius nemesi család tagja, Tholdalagi János (†1639) fejedelmi táblai ülnök (1620), fiscalis director (1626–1633) és győrovásárhelyi Gyerőffy Borbála (†1643) fia. NAGY, 1857–1868, XI, 152–154; TRÓCSÁNYI, 1980, 361–364. Tholdalagi János táblai ülnökségére MNL OL P 657. No. 5999. Tholdalagi János és felesége nagyiklódi temetésére: DOMÁNYHÁZI–LATZKOVITS, 1997, 126. és 162. Tholdalagi Gábor a tanúvallatás idején körülbelül 18 esztendő volt, és Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony inasaként (*cursor*) szolgált.

¹⁸¹ Utána áthúzza: „ta”.

¹⁸² Utána áthúzza: „hogy őtőle vala”.

¹⁸³ Az utóbbi öt szó a sor fölé beszúrva.

¹⁸⁴ Medgyesi Pál (1604 körül – 1663) református lelkész, 1638 decemberétől I. Rákóczi György udvari papja. 1636-ban lefordította magyarra a puritán irányzat egyik fő művét, Lewis Bayly anglikán lelkész *Praxis Pietatis*-ét. Életről: CSÁSZÁR, 1911.

¹⁸⁵ Felsővadászi Rákóczi Zsigmond (1622–1652) I. Rákóczi György erdélyi fejedelem és Lorántffy Zsuzsanna kisebbik fia. Életről: HANÁK–SZABÓ, 2021, II, 908–910. Sajnos nem tudjuk, hogy 1641 nyarán, őszén honnan tért vissza Gyulafehérvárra, mert ezekből az évekből még nagyon kevés levelét ismerjük.

¹⁸⁶ Folthy Farkas (*1623 körül) Lorántffy Zsuzsanna körülbelül 18 esztendő inasa (*cursor*). Régi, nevét és előnevét is a Hunyad megyei Folt (ma: Folt, RO) községről vevő nemesi család sarja. Folthy Ferenc (†1625) és szilágysomlyói Kőrösi Kata fia. Később tancsi Földváry Erzsébetet vette feleségül. Fiatalon elhunyt, egy leányt, Folthy Borbálát hagyva maga után. NAGY, 1857–1868, IV, 195–196; PETRICHEVICH–HORVÁTH, 1937.

¹⁸⁷ A szó a sor fölé beszúrva.

lit Káposztással hogy együtt beszéllettek Fogarasban egyníhányszor, mikor vacsora után csészét, palackot bevittem az asszonyunk házában, és mikor visszajöttem.

Ezt is tudom. Egyszer ugyan Fogarasban, akkor önagysága reám bízta volt az költőpénzt Béli uram itthon nem létében, Keczei egykor levelet ír vala (mivel ő volt akkor scriba¹⁸⁸) és az leány odajövéen, szólítá Keczelit, hogy asszonyunk híjja. Mindketten ki-menének. Volt-e asszonyunknál, nem-e, nem tudom. Azután meg befordult Keczei, és szólítá: „*Jösszte csak Jutka asszony!*” Amaz megállá az ajtóban, és Keczei is odamene. Ott öszvesúgának, de mit, nem tudom. Azonban leüle Keczei, amaz pedig még az ajtóban állván, asszonyunk költőpénze egy zakcsóval az ládában lévén, melyből írt, kapá az zakcsót, és mind pénzesztül utána hajítá. Basa jövéen fel az kerengő grádicson, ő vötte fel. Ugyan Basa ki is vött volt benne, és azután Keczei megolvassván az pénzt, híjja lévén, úgy adta meg, az mit kivött volt belőle. Azt is láttam, hogy az leány asszonyunk házában lévén, és Keczei még az inasok házában, egyik egy ablakról, másik másról integettek öszve.¹⁸⁹ Egykor egy faluban Káposztás húst éven oly helyen, az hol az leányasszonyok is reánk nézhettek, mondá Keczei: „*Semmit nem szeretek úgy, mint az káposztát.*” Azonban nevettek öszve az leánnyal. Ezt is hallottam, hogy mondta az leánynak egyníhányszor: „*Édes társam.*” /11r/ Egyníhányszor láttam, hogy mikor sokáig az leánnyal együtt beszélgettek volna, nem tudom mit súgtak, de¹⁹⁰ az beszédet elvégezvén és elindulván, egymástól elválván,¹⁹¹ utánapökött az leány.

16. testis egregius Ladislaus Pokai,¹⁹² unus pocillatorum suae celsitudinis domini principis,¹⁹³ annorum circiter 21, iuratus examinatus fatetur.

Muzsnán mikor az égés vala, Keczei kapta az Káposztás ládácskáját, és kivitte az asszonyunk házából. Tudom, egyszer urunk elől menvén, én urunk után, urunk is beszélvén, együtt találá őket, és megszólítá: „*Mit csináltok ti itt?*”

Magától hallottam Keczelitől,¹⁹⁴ hogy ő szereti Káposztást, nem is hagyja könnyen ő Káposztást, akárki kit vegyen.

¹⁸⁸ Scriba (latin): írnok.

¹⁸⁹ Utána áthúзва: „Láttam”.

¹⁹⁰ Utóbbi öt szó a lapszélről beszúrva.

¹⁹¹ Az utóbbi két szó a sor fölé beszúrva. Előtte áthúзва: „az leány”.

¹⁹² Pókai László (*1620 körül) a tanúvallatás némileg bizonytalan leírása szerint I. Rákóczi György egyik, körülbelül 21 esztendőс pohárnoka (*pocillator*). Talán rokona az a Pókai István, akit 1640-ben a fejedelem bejárójaként említenek. JENEY-TÓTH, 2019, melléklet, 7a. tábl. Feltehetően a nevét és előnévét a Torda vármegyei Pókáról (ma: Päingeni, RO) vevő, Torda vármegyében és Marosszéken birtokos nemesi család tagja. A családról: NAGY, 1857–1868, IX, 388; PÁLMAI, 1904, 105–106. 1628-ban a családból ifjabb Pókai Miklós szerepel Pókán birtokosként. DÁNÉ, 2016, 260. 1639-ben a marosszéki Káposztás-szentmiklóson a család egy másik régi, előnévként is használt birtokán Pókai Miklós, Péter és Mátyás tűnnek fel a családból. ANDJCI Haller cs. 67 cs. fol. 28.

¹⁹³ Az utóbbi hat szó a sor fölé beszúrva.

¹⁹⁴ A szó a sor fölé beszúrva.

17. **testis egregius adolescens Franciscus Roskovanyi**¹⁹⁵ cursor suae celsitudinis,¹⁹⁶ annorum circiter 16, iuratus examinatus fatetur. Láttam azt, hogy Fogarasban létünkben egy kis pitvarban az kerengő grádicson egy kis székecskére tévén Keczei az lábát, az leány kezét fogta, és az nadrág hasítékjához kívül az combjára vitte, az dolmánt felfordítván, kétfelé vetvén, és az egyik kezével hozzá ölelvén, szorítván leánt, másik kezével pedig az nadrága hasításánál az leány kezét tartván, engemet elküldének, mondván: „*Eredj öcsém, menj alá, mert nem kell most itt az inas!*” Csak ketten maradának az sötétben. Tudom azt is, hogy tejeskását és lúdmonyat¹⁹⁷ mit főzött az leány Keczeinek Fogarasban az leányasszonyok házában, és Péter asszonytól Keczeinek küldte. Tudom azt is, mikor már asszonyunk lefeküdt volna étszaka, akkor is Bánóczitól izent Keczei Káposztásnak, és Káposztás is¹⁹⁸ Keczeinek¹⁹⁹ sokszor. Az többi között egyszer kiküldvén az Balpataki uram kisfiacskáját, Ferkót,²⁰⁰ azt izente Bánóczitól, hogy hálassa véle Keczei. Imez mondott: „*ha övé (Káposztásé) volna, vélem hálátnám, de minthogy nem övé, vidd vissza!*”

Tudom, egynéhányszor itt Fejérváratt östve későn, mikor asszonyunk vacsorált, hogy itt alatt ketten az sötétben együtt tractált Keczei az leánnyal, mikor az öregasszony kijött, csak elugrott Keczei, avagy ki, avagy be az főstőházban. Jól tudta az öregasszony, hogy szeretik egymást. Fogarasban és itt is²⁰¹ egynéhányszor láttam, hogy mikor /11v/ vacsoráltak, bement, vagy hívatta az öregasszony, és ha nem ett is Keczei, de ott ült az leány mellett, és kezét az leány vállára tötte, vagy megölelte, és úgy ült mellette egyfelől, másfelől az öregasszony.

Bánóczit azzal biztatta: „*Csak jól viseld magad sógor, ezt az deres lovat, kit asszonyunk adott, neked tartom.*” Tudom, hogy Kolozsváratt gyakorta tavaly megpuhogatta az ágyat Keczeinek, és²⁰² még fákat is tett reá az ágyra, hogy én le akartam az fákat az ágyról hánni, még engem piringatott az leány érette. Levetkezvén Keczei, egy ingben, lábravalóban volt. Asszonyunk is lefeküdt volt. Intett az leány az ajtóból Keczeinek, és felkölt Keczei, odament és ott suttogtak. Ugyanakkor mondta Keczei énnekem: „*Nem szégyelled, hogy le nem fekszel?*” Azonban pedig meg is öntözte hideg vízzel az leány, és én lefekvén, mert meg is fáztam, ők ketten maradtak,²⁰³ az ajtónállók is ott voltak, de lefe-

¹⁹⁵ Roskoványi Ferenc (*1625 körül) Lorántffy Zsuzsanna körülbelül 16 esztendő inasa (*cursor*). Régi, nevét a Sáros vármegyei Roskovány (ma: Rožkovany, SK) faluról vevő evangélikus család sarja, a szintén sárosi Balpataky János udvarmester földije és távoli rokona. A szakirodalom szerint Roskoványi István és asgúti Asgúthy Fruzsina fia (említés: 1668). A családról: NAGY, 1857–1868, IX, 765–768; TÓTH, 1909, 417–418 (hiányos genealógia); SZLUHA, 2008, 351–358.

¹⁹⁶ Az utóbbi három szó a sor fölé besúrvva.

¹⁹⁷ Lúdmony (régies): lúdtojás.

¹⁹⁸ Utána áthúzza: „annak”.

¹⁹⁹ Utána áthúzza: „Insuper a”.

²⁰⁰ Balpataky Ferenc Balpataky Jánosnak, Lorántffy Zsuzsanna udvarmesterének idősebb fia. 1647 után már nem szerepel a forrásokban. Feltehetően fiatalon meghalt. JENEY-TÓTH, 2020, 152–153.

²⁰¹ Az utóbbi három szó a sor fölé besúrvva.

²⁰² Utána áthúzza: „hogy”.

²⁰³ Utána áthúzza: „az Ajtónálló”.

küldtek. Aludtak-e, nem-e, nem tudom. Láttam, hogy Bánóczitól egy darab vásznat is küldött az leány Keczelinek.”²⁰⁴ /12r/

Eadem fassiones continuatae etiam die 26. octobris 1641.

1. nobilis domina Havaseli Susana,²⁰⁵ egregii Andreae Dobo de Dés consors (öregasszony mostan), annorum circiter 35, iurata examinata fatetur. Tudom, mikor az én gondviselésem alá hagyá Désen asszonyunk önnagysága az leányokat, egyszer Káposztást kivesztém az házból, Keczeli is útjából odatérvén, ott volt. Az leánt találám kinn az folyosón egyedül ott állván, és az legény belől az ablakon, egymással beszéllettek. Hallám ezt, hogy mondá az leány az legénynek: „*Én igen rosszul vagyok idehaza.*” Az legény is szóllott, de mit, nem tudom. Megszólítám az leánt, jobb volna, ha bejönné, mert az kit eddig tanácskozott is, keserves léssen. Az én szómra az leány semmit nem felele akkor, hanem csak bejöve.

2. Barbára Horvat,²⁰⁶ annorum circiter 18, iurata examinata fatetur. Első jelét dolgoknak láttam, hogy itt Fejérváratt nincs még esztendeje, hogy étszaka²⁰⁷ négy órákor jött be az házban hajdonfővel, öv nélkül az leány.²⁰⁸ Oda hált. Nem tudom, hol hált, de az legént nem láttam. Az öregasszony tudta nyilvánssággal egyéb dolgait is. Tudta az öregasszony, mert magunk is ezt megmondottuk neki reggel. Láttam kétszer, hogy csak ketten együtt beszélle/tte/k. Egyszer úgy, Örményesen,²⁰⁹ hogy egy bezárlott házban

²⁰⁴ Az órszó: „18. nobilis domina”. A következő oldalon a női udvar vallozásainak számozása végül 1-gyel kezdődött, és nem folytatódott.

²⁰⁵ Papfalvi Havaseli/Havaseli/Havasalyi Zsuzsanna (*1606 körül) Havaseli Péter (†1631 előtt) és Büdöskúti Borbála (†1634 után) egyik leánya. Ahogy a név is mutatja, havasalföldi eredetű, de idővel elmagyarosodott család sarja, amely Vlad Vintilă de la Slatina havasalföldi vajda (1532–1535) özvegye és fia révén telepedett meg Erdélyben, és Báthory István fejedelemtől az 1580-as évek közepén adományként megkapta a Kolozs megyei Papfalvát és Kóródot, majd a Belső-Szolnok megyei Cserneket is. Az egyetlen elérhető genealógiai táblán Havaseli Zsuzsannának dési Szántai Gábor, és nem a forrásunkban szereplő dési Dobó György van feltüntetve férjeként: alighanem azért, mert többször házasodott. A családra JAKÓ, 1945. A tanúvallatás idején Havaseli Zsuzsanna Lorántffy Zsuzsanna körülbelül 35 esztendő „öregasszonyként,” azaz az udvarhölgyek („leányasszonyok”) előjárójaként szolgált, és a férfi és női udvarmesterek után (az utóbbi nem mindig volt) rangban a harmadik embernek számított a fejedelemszónyi udvari tisztviselői között.

²⁰⁶ Horváth Borbála (*1623 körül) 1642. július 10-én Gyulafehérvárra, a fejedelmi udvarban hozzáment Káposztás Györgyhez, I. Rákóczi György familiárisához, aki minden bizonnyal Káposztás Judit rokona volt. Lakodalmukra a meghívót maga a fejedelem küldte ki. A meghívólevél kiadása: LUKINICH, 1908. A fenti meghívó ellenére nem teljesen kizárt, hogy azonos Petrichevich Horváth Miklós (1585 körül – 1654. április) és nagyercsei Tholdalagi Borbála (†1647. december 22.) leányával, Horváth Klára „öregasszony” rokonával, Borbálával, aki Petrichevich-Horváth Kozma önéletrajza szerint görgényeszentimrei Berzencei Istvánhoz ment hozzá. SÁNDOR, 1908, 8.

²⁰⁷ A szó a sor fölé beszúrva.

²⁰⁸ Az utóbbi két szó a lapszélről beszúrva.

²⁰⁹ Mezőörményes (ma: Urmeniş, RO). A Kolozs megyei falu a szombatosok elleni 1638. évi dési per nyomán az elítélt Péchy Simon kancellártól került I. Rákóczi György kezére, aki más birtokosok elköszönt jóságait hozzácsatolva létrehozta az örményesi–kóródszentmártoni kincstári uradalmat. Ennek központjává az 1639 és 1641 között Fundáló Mátyás tervei alapján téglából felépült új, emeletes udvarházat tette meg. Az udvarházról és történetéről: MORDOVIN, 2008a. Az épület nívós kivitelezé-

voltak ketten az leánnyal Keceli. Én az leánt keresvén, míg megnyitottam az ajtónak az zárját, addig az leány odajött az ajtóra, és Kecelit is ott benn láttam. Csak ketten voltak. Ekkor asszonyunk az mezőre ment volt ki, minket otthon hagyott. Én akkor megfeddém őket, és az öregasszonynak is megmondám, sőt, öszve is vesztem vele, és mondtam: „*Miért engedi meg azt nekik? Ha mi cselekedők, kit Isten ne adjon,*²¹⁰ *bizony eszébe venné kegyelmed!*” Láttam egymásra való nevetségeket is, szólásokat egymáshoz. Ezt is tudom, itt Fejérváratt²¹¹ beteg lévén asszonyunk önagysága, engemet éjjel 12 órakor kiküldvén Margittal, hogy²¹² az fülemilét kivigyem, hát nyitva az ajtó, holott én estve bezártam, és az fejem alá tettem a kulcsot, és még az övemmel is bekötöttem volt, az övemet meg az belső grádicson találtam meg.²¹³ /12v/ Tekintém, és hát nyitva az ajtó. Elcsudálkozám rajta, és láték valakit az ajtóban. Mondám, hogy ez nem késértet. Kérdém: „*Ki vagy?*” Ő nem szólla, de én azelőtti cselekedetéről is megismertem, hogy Keceli. Mondám neki: „*Vagy szóllasz, vagy nem, de én ismerlek, ki vagy,*²¹⁴ *mert te vagy a Keceli. Csudálkozom rajta, hogy meg mered próbálni, hogy asszonyod ajtajára jössz étszakának idején.*²¹⁵ *Bizony, megmondom asszonyunknak!*” És úgy mondá: „*Eredj, rossz ember, mit embertelenkedel?*” Én annál inkább megismerem, hogy ő volt, egy vállba vágott mentében, egy ingben és lábravalóban. Ezek peniglen itt, Fejérváratt, az asszonyunk hálózaházán kívül, melyben mi²¹⁶ varrottunk, annak az ajtajában történt, ott állott. Ott benn asszonyunkkal többen nem háltunk, hanem én, Káposztás, Kis Jutka és Margit, és Mikó Györgyné asszonyom.²¹⁷ Ugyan azon éjjel mindjárt hogy bementem, becsapván az ajtót, menten megmondtam Mikóné asszonyomnak, és öregasszonynak is másnap. Mivelhogy maga is hallotta Mikóné asszonyom, hogy megszidogattam az legent, őkegyelme kérdé, ki volt. Mondám, hogy Keceli volt, és meg is kérdé, ha ugyan megismertem-e. Mondám, hogy ugyan meg, mert ő volt. Arra őkegyelme azt mondá: „*Hallgass csak Borka asszony, holnap odahívatom, megkérdem és meg is eskettetem.*” Őke-

se ellenére a fejedelmi udvarnak inkább csak rövid tartózkodásaira volt alkalmas, de az építkezés idején még ennyire sem lehetett hívogató. I. Rákóczi György ismert örményesi tartózkodásai a vallatás előtti időszakból: 1639. április 6., 1639. június 3. (Lorántffy társaságában, aki korábban érkezett), 1640. július 15. körül (Lorántffy és Rákóczi Zsigmond társaságában), 1640. szeptember 18–19.; 1640. november 4., 1641. július 16. és 1641. szeptember 20–21. Lorántffy Zsuzsannától három biztos adatot ismerünk: 1639. június 5. (férjével együtt), 1641. április 5. (a fejedelem aznap a szerdahelyszéki Nagypoldon volt) és 1641. július 4. Ezeken túl az 1639. augusztus. 22–27. közötti hétre is bejelentette érkezését, valamint 1640. július 12-én Désről Örményesre akart indulni. Saját kézíratos fejedelmi itineráriumunkból – a Lorántffyra vonatkozó adatsor nagyon hiányos. Értékes kiegészítő adatok: MORDOVIN, 2008b, 93–127.

²¹⁰ Az utóbbi négy szó a sor fölé besúrva. Alatta áthúzva: „nem engedné meg”.

²¹¹ A szó a sor fölé besúrva.

²¹² A szó a sor fölé besúrva.

²¹³ Az „és még”-től besúrás a lap alján, elvileg közvetlenül a „bezártam” után, de értelmileg nem oda illeszkedik.

²¹⁴ Utána áthúzva: „Keceli ug”.

²¹⁵ Utána áthúzva: „és mondá nekem”.

²¹⁶ Utána áthúzva: „voltunk, ott”.

²¹⁷ Mikó György özvegye Petrichovich Horváth Klára, női udvarmester. Lásd feljebb.

gyelme osztán ide,²¹⁸ maga házában előhívatván az öregasszonnyal²¹⁹ Keczelit, Keczeli megtagadta, és azt mondta, hogy énnekem az csak álmos ésszel tetszett, csak irigységből akarom azzal asszonyunk előtt meggyalázni. Mikóné asszonyom az öregasszonnyal²²⁰ feljüttek, és nekem azt mondták, hogy én asszonyunkkal afelől semmi[t] ne [b]eszéljek „mert megesküdtettük mi Keczelit, de azt mondja, hogy nem ő volt”. Én arra azt mondtam, hogy ha hittel kell is, meg merem mondani. Ezen Mikóné asszonyom és az öregasszony megharaguván, mondának, úgy mondjam, hogy ha meg nem bizonyíthatom, nyelve-men maradok. Nekem azt mondták, hogy csak tökéletlen vagyok, csak asszonyunkat akarom reájok haragítani. Én osztán nem merem ilyen két ember ellen megjelenteni.

Tudom, hogy háromszor tért útjából vissza Keczeli, de harmadszor való útjából viszsza-
zatérván Désen beszélt az leánnyal, az leány kívül az ablakon, az folyosón állván, az le-
gén penig belől, úgy beszéllettek,²²¹ /13r/ de mit, én nem tudom. Az öregasszony hal-
lotta, az leányt kérdezhén, mit beszéllett „mert nem hiszem, hogy te minket meg nem
gyaláztál volna”.²²² Elsőben tagadta, azután megmondá sok firtatás után, hogy Keczeli
arra kislejteti, hogy veszesse el az nála valót, soha szemére sem veti, ha több nem lészen is.

3. testis Judith Szilasi²²³ annorum circiter 15, iurata, examinata fatetur.

Láttam együtt való beszédeket. Az öregasszony tudta, hogy egymást szeretik, me-
lyet ilyen jelekből vettem eszemben: hol az legénnyel beszéllett, hol az leánnyal.

4. testis Judith Horvat²²⁴ annorum ciciter 15, iurata, examinata fatetur.

²¹⁸ A szó a sor fölé beszúrva.

²¹⁹ Az eredetiben: „öregasszonynál” (másolási hiba).

²²⁰ Az eredetiben: „öregasszonynál” (másolási hiba).

²²¹ Utána áthúzza: „addig”.

²²² Utána áthúzza: „úgy monda, ho”.

²²³ Szilasi Judit (1626 körül – 1650 körül) Lorántffy Zsuzsanna körülbelül 15 esztendő udvarhölgye. Családneve talán a Zaránd megyei Szilas falu nevéből ered, ahol a 16. században élt egy Szilasi nevű kisnemesi család. (Szilas nevű település azonban több más vármegyében is volt.) Erdély történetében egyébként a legismertebb Szilasi Bocskai István fejedelem egykori hajdúkapitánya, Báthory Gábor fejedelem egyik gyilkosa, Szilasi/Szilassy János. Szilasi Judit 1643. május 11-én a gyulafehérvári udvarban hozzáment bernicei Ghillányi Gergelyhez (1605 körül – 1674. december 15.), I. Rákóczi György fejedelem Magyarországról áttelepült, tevékenységét II. Rákóczi György alatt is folytató főkonyhamesteréhez (1637–1660), Apafi Mihály fejedelem későbbi sógorához. Ghillányi életéről és udvari pályájáról (1637 előtt bejáró volt): ETA, IV, 85. (Haller Gábor naplója); NAGY, 2013, 197–201; JENEY-TÓTH, 2019, 55–58. Szilasi Judit fiatalon, 1650 körül elhunyt, mert 1652-ben Ghillányi már második feleségével, Bodoni Zsuzsannával együtt tett örökvallást, aki 1648 őszén még özvegyként szerepel a forrásokban. NAGY, 2013, 196, 199.

²²⁴ Horváth Judit (*1626 körül) Lorántffy Zsuzsanna körülbelül 15 esztendő udvarhölgye. Lehetséges, hogy azonos Petricevich Horváth Miklós (1585 körül – 1654. április) és nagyercsei Tholdalagi Borbála (†1647. december 22.) leányával, Horváth Klára „öregasszony” rokonával, Judittal, aki később désfalvi Balogh Ferenchez ment hozzá. SÁNDOR, 1908, 8. Ebben az esetben akár a testvére is lehet az október 26-i vallatás 2. tanújának, Horváth Borbálának, de a név gyakorisága miatt az is ugyanúgy előfordulhat, hogy egyikük sem a Petricevich Horváth család sarja volt.

Tudom azt, itt Fejérváratt Keczei Káposztással, egyik az grádicson felül, másik alól lévén, ketten úgy beszéllettek. Azt is tudom, hogy Fogarasban az ráma körül²²⁵ lévén,²²⁶ ő felkölt, az ajtóhoz ment, és ott beszélt Keczelivel.

Azt is tudom, hogy Désen az kertben együtt beszéllettek. Az kertben híttam is én az leánt, de akkor nem jött fel velem,²²⁷ hanem azután én bemenvén, ő is feljött. Láttam azt is, hogy egyszer hátban megütötte az leánt Keczei.²²⁸ Itten Örvényesen²²⁹ [!] egykor²³⁰ asszonyunk vacsorát éven az leányok házában, bejöve Keczei, és az öregasszonnyal beszélgete, Káposztás az tűznél ülén, megüté az leánt, az leány megszidá Keczelit. Az öregasszony tudta egymáshoz való szerelmeket. Láttam, hogy keszkenőt szegett, és azt mondta, hogy Keczelinek csinálja. Hallottam azt is, hogy az öregasszont kérte az leány, hogy orvoságot csináljon Keczelinek, mikor beteg volt. Csinált is az öregasszony.

Mikor Monostoron bejött, én láttam meg legelsőben is és Marinka asszony,²³¹ és menten megmondtam az öregasszonynak. Marinkával ketten még mi le nem feküdtünk, hogy benézett az ajtón, és azután, hogy lefeküdtünk, ugyan be is jött, és az fejéhez állott Káposztásnak. Mifelénk is közelítvén, megijedvén tőle, kiáltottam az öregasszonynak, és az öregasszony azt mondta: nem hiszi, mert semmi is nincsen, és úgy költ fel az öregasszony, és meg is fogta az kezét, és ismét elbocsátotta, és azt is mondta²³² az öregasszony, hogy arcul csapta, de én nem láttam. Ki lött légyen, nem tudom.

Péter mondta énnekem meg, mint van állapotja, és én az öregasszonynak megmondtam. Arra azt mondá: „*Hiszem istentelen leány az.*” Azután öt héttel mondta meg /13v/ asszonyunknak az öregasszony. Ezt is azért mondta meg akkoron,²³³ hogy én azt mondtam: „*Ha kegyelmed meg nem mondja asszonyunknak, megjő Balpataki uram, és bizony én megmondom ökegyelmének!*” Akkor is mondá az asszony: „*Jaj, hogy hogy mondjam édes leányom, mert szintén úgy nem véthetnék mint az magam gyermekének neki!*”

5. testis Maria Hoszszu,²³⁴ annorum circiter 15, iurata, examinata fatetur. Láttam vasárnap nap egyvígyszer együtt való beszélgetéseket, nevetéseket,²³⁵ és mondtam²³⁶

²²⁵ Javítva: „Rámánál”-ból.

²²⁶ A ráma itt valószínűleg hímzőrámát jelent.

²²⁷ Az utóbbi két szó a sor fölé beszúrva.

²²⁸ Utána áthúzza: „Örvényesen” [!].

²²⁹ Helyesen: Örményesen.

²³⁰ Utána áthúzza: „estve bejövén Keczei be”.

²³¹ Utóbbi három szó a margóra írva. – „Marinka asszony” minden bizonnyal a következő tanú, Hoszszú Mária beceneve.

²³² Utána áthúzza: „hogy”.

²³³ Az utóbbi két szó a sor fölé beszúrva.

²³⁴ Resztolcsi Hoszszú Mária (*1626 körül) Lorántffy Zsuzsanna körülbelül 15 esztendő s udvarhölgye. Minden bizonnyal az előnevét a Kővár vidéki Resztolcs/Hoszszúrév (ma: Ileanda része, RO) faluról vevő nemesi család sarja. NAGY 1857–1868, V, 177–178. Később hozzáment az egyik, a forrásunkban szereplő férfi tanúhoz, marosjára/borbereki Basa Mihályhoz, Barcsai Ákos fejedelem későbbi allovászmesteréhez. 1658. december 9-én Barcsai Ákosnak a Fehér megyei Borsómezőről szóló adományában férje mellett ő is szerepel. MNL OL F 1. Libri regii, 30. köt. 126.

²³⁵ A szó a lapszélről beszúrva.

²³⁶ Utána áthúzza: „nek”.

az leánynak, ne trécseljen vele. Tudta az öregasszony, hogy szeretik egymást. Erről vet-
tük eszünkben, hogy mind estve, és mind reggel eleget beszéllett az öregasszonnyal
Keczeli, ő volt szerzője.

Láttam Fogarasban is ők az ajtónál beszéllettek ketten, és az öregasszony az asztalnál
ült, jól látta, mi az varrónál ültünk. Tudom azt is, Désen most már utolszor, az legény az
ablakon belől, az leány az folyosón kinn állott, úgy beszéltek. Ezt is tudom, Monosto-
ron, hogy éjjel valaki bejött vala firfi,²³⁷ de nem tudom, kicsoda, egy ingben, lábravaló-
ban. Legelsőben is az öregasszony fejéhez ment, onnan jöve az mi lábunkhoz. Mi fél-
tünk, és mondtuk, hogy menjen el innét.²³⁸ Onnan Káposztáshoz ment. Azonban
kiáltottuk az öregasszont és Káposztást. Az öregasszony felkelvén, széket keresett, hogy
azzal üsse, de nem ötötte, hanem azt mondta, hogy az kezét fogta, és arcul csapta, de mi
nem láttuk, sem tudjuk, csapta-e, nem-e. Az öregasszony mondta, hogy Keczeli lött
volna. Láttam, mikor kiment az házból. Láttam azt, hogy az szekérben Keczeli arcul
csapta az leánt. Azt²³⁹ is tudom, hogy az leány nekünk Fogarasban azt mondta, hogy²⁴⁰
Keczeli megnézte az nézővel, és azt jövendölte neki, ha addig meg nem hal, míg az
fának az levele lehull, azután sem hal meg. Az leány ismét maga felől azt mondta, hogy
ha szüretig meg nem hal, ezután sem hal meg.²⁴¹

6. **Margaretha Matyus,**²⁴² annorum circiter 14, iurata examinata fatetur. Tudom
azt, itt Fejérváratt asszonyunk lefeküvén, én ott alájövök vala Szilassi Jutka asszonnyal,
hát ott áll egy ingbe, lábravalóban. Én azt tudtam elsőben, hogy Gergely, az ajtónálló.²⁴³
Jutka asszony mondá: „*az bizony nem Gergely.*” Én osztán jobban megnézem, és hát
Keczeli nem is az ajtón mene be, hanem az grádicsnál való ablakon ugrék ki az folyoso-
ra. /14r/ Itt Fejérváratt az asszonyunk betegségekor történt dologról similiter fatetur in
omnibus, sicut Barbara Horvat,²⁴⁴ mivel²⁴⁵ együtt is látták az ajtón étszaka egy ingbe,
lábravalóba.

²³⁷ A szó a sor fölé beszúrva.

²³⁸ Utána áthúzva: „ki, vagy”.

²³⁹ Innen a „ha”-ig beszúrás a lap aljáról.

²⁴⁰ Utána áthúzva: „ha szüretig, vagy”.

²⁴¹ A „ha”-tól a 12r oldalról beszúrva.

²⁴² Matyus Margit (*1627 körül) Lorántffy Zsuzsanna körülbelül 14 esztendőös udvarhölgye. Talán az elő-
nevét a marosszéki Kibédtről (ma: Chibed, RO) vevő székely nemesi család tagja. De az is lehetséges,
hogy kézdiszentléleki Matyus Jánosnak, Csík-Gyergyó-Kászonszék főkapitányának (1605) és Kelemen
Veronikának egyik gyermeke. DEÁK, 1887, 11. A családról: NAGY, 1857–1868, VII, 374–375; PÁL-
MAY, 1901, 296–297. (Matyus Jánost a kézdiszentléleki Mátis/Matyus családhoz sorolva); PÁL-
MAY, 1904, 88. (Matyus Jánost a kibédi Matyusokhoz sorolva).

²⁴³ Az 1641. október 23-i vallatás 13. tanújáról, Károlyi Gergely ajtónállóról van szó.

²⁴⁴ Similiter fatetur in omnibus, sicut Barbara Horvat (latin): mindenben hasonlóképpen vall, mint Hor-
vát Borbála.

²⁴⁵ A szó a sor fölé beszúrva.

Alsó leányasszonyok vallási

7. Catharina Thelegdi alias Nagj,²⁴⁶ annorum circiter 18²⁴⁷ iurata examinata fatetur. Láttam eccer estve, hogy az varróházban megyek vala fel gyertyával, őket ketten ott az sötétben találám, beszélgetnek vala itt Fejérváratt. Láttam, mikor az öregasszony behívta Keczelit,²⁴⁸ hozzá szólott, kezét is fogta egyszer. Láttam, hogy az öregasszony Keczelinek inget szabott, és Káposztás varratta meg ott kinn neki. Láttam azt is, hogy egy csizmát hozott volt Keczel az leánynak. Minden dolgokat jól tudta az öregasszony, sőt még egyszer meg is vere, hogy megszidtam vala Keczelit.

8. Susanna Petrohai alias Bor,²⁴⁹ annorum circiter 17, iurata examinata fatetur. Tudom azt, egyszer hogy itt alatt az új varróházban ruháját szárazszotta Káposztás,²⁵⁰ másfelől is lévén ajtó arra az házra. Zörgetni kezdenék. Ikkó asszony²⁵¹ megnyitá és mondá, hogy „Keczeli”. Én feljövék, és mindjárt megmondám Kaskantyúnénak.²⁵² Ő menten aláment gyertyával, és eleget feddett, hallottam, az leányra, és az leány megharagudott érette. Azt is tudom, hogy itt az mosóházban kenyeret pirít vala Káposztás, és az legény is vele együtt beszéllett. Az öregasszony az liktármos [!] házban²⁵³ alá s fel járt, de nem szóllott semmit neki. Tudta az öregasszony, hogy szeretik egymást. Ebédkor egyszer az grádicson is együtt találtam őket. Engem hogy meglátának, kétfelé menének.

9. Sophia Újhelyi,²⁵⁴ annorum circiter 15, iurata examinata fatetur. Láttam egyszer is, másszor is, hogy az pitvarban együtt beszéllettek, mosolygottak egymás szemében. /14v/

10. testis Anna Toth²⁵⁵ annorum circiter 14, iurata examinata fatetur. Tudtam, hogy szerették egymást Keczeli és az leány. Láttam egymásra való mosolygásokat, beszélgetéseket. Tudom, hogy az kis kapu kolcsát, melyre asszonyunk az külső kertre szokott járni, egyszer Káposztásnál láttam, és kérdém, ki adta neki oda azt. Mondá, hogy Keczeli. „És miért?” Azt mondá, hogy Keczelivel akarna beszélteni, be akarta bocsátani.

²⁴⁶ Az utóbbi két szó a sor fölé besúrva – Telegdi/Nagy Kata (*1623 körül), Lorántffy Zsuzsanna körülbelül 18 esztendő udvarhölgye. Valószínűleg egy, a Bihar megyei Telegd (ma: Tileagd, RO) faluból származó kismemesi család sarja. Nincs köze a 17. század közepén kihalt telegdi Telegdyekhez.

²⁴⁷ Javítva 20-ból.

²⁴⁸ A név a sor fölé besúrva.

²⁴⁹ Petrohai/Bor Zsuzsanna (*1624 körül) Lorántffy Zsuzsanna körülbelül 17 esztendő udvarhölgye. Nem tudunk róla semmi továbbit. Családja talán a Szabolcs megyei Pátróhá községből származott. „Petrohay” vezetéknevű magyar emberek egyébként ma is léteznek.

²⁵⁰ Utána áthúzza: „azon”.

²⁵¹ Ikkó/Kis Ikkó leányasszony, alighanem a 12. szám alatt szereplő 14 esztendő tanú, Székely Ilona, akit a többiek rendszeresen a becézett keresztnévén emlegetnek.

²⁵² Ahogy az Bodor Zsuzsanna, a 11. tanú vallomásából egyértelműen kiderül, Havaseli/Havaselvi Zsuzsannát, az „öregasszonyt” (Lorántffy udvarának női vezetőjét) emlegették „Kaskantyúné” ragadványnevéen. A név etimológiája nem világos.

²⁵³ Likáriumos ház (régies): olyan kamraszerű helyiség, ahol a befőtteket (*liktárium*) tárolták.

²⁵⁴ Újhelyi Zsófia (*1626 körül) Lorántffy Zsuzsanna körülbelül 15 esztendő udvarhölgye. Az Újhely helynév gyakorisága miatt a családot nem tudtuk azonosítani. Könnyen lehet akár a sárospataki uradalomhoz mint Rákóczi-birtokhoz tartozó (Sátoralja)Újhely mezőváros is a név mögött.

²⁵⁵ Javítva: „Susanna Bodor”-ból – Tóth Anna (*1627 körül) Lorántffy Zsuzsanna körülbelül 14 esztendő udvarhölgye. A családnév gyakorisága miatt nem találtunk róla további információt.

Én mondtam: „*Meg ne próbáld, mert bizony megmondom asszonyunknak.*” Én meg nem mondtam asszonyunknak, hanem Erzsóknak,²⁵⁶ azaz felső²⁵⁷ öregasszonynak mindjárt, de az meg nem mondta asszonyunknak. Azt is tudom, hogy egy főre való pántlikát és hajtekerőt (meggyszín volt mindenik) adott volt az leánynak. Tudta jól az öregasszony, hogy szeretik egymást.

11. Susanna Bodor,²⁵⁸ annorum circiter 16, iurata examinata fatetur. Tudom azt, ez elmúlt télen Kiskarácson napján²⁵⁹ vacsora elő estve alámentünk mi ketten Kis Ikkóval, és ott találtuk Keczelit az leánnyal csak ketten az házban. Mi megmondtuk Kaskantyúnénak, az öregasszonynak, mondta-e meg asszonyunknak, nem-e /nem tudom/. Az öregasszony tudta, hogy szeretik egymást. Láttam, hogy az grádicson egymásra nevettek, szóltak.

12. Helena Szekely,²⁶⁰ annorum circiter 14, iurata examinata fatetur. Ott alatt az új varró házban tüzet csinálók vala, és Bodor Zsuzska is velem vala. Bejőve Káposztás, és minket kiküldett Bodorral, és Keczeli is azután bement az házban. Ők ketten ott maradtak, mi felmentünk, Kaskantyúnénak ezt megmondtuk. Másodszor meg az Háczkoki asszony lakodalmakor ők ketten itt az szorosban beszélgetnek vala, én²⁶¹ Háczkoki asszonyhoz akarók vala menni, s az öregasszony megláta, és engem arcul csapa, visszaüze. Azután Káposztási szólita: „*Jöjj be Jutka, mert bejött már asszonyunk.*” Az pitvarban is láttam, egyik az ajtóban, másik az grádicson, hogy együtt beszéltek. /15r/

13. Elizabetha Veres,²⁶² annorum circiter 19, iurata examinata fatetur. Tudom azt, hogy itt²⁶³ az mosóházban csak ketten találtam őket. Azt is tudom, hogy étszaka négy órakor az leány bejött az mi házunkban, csak egy szoknyában, övetlen, előkötő nélkül, hajadon fővel. Még nekem int vala az leány, hogy elvigyem az gyertyát, mehessen be. Én mondtam: „*Eb vigye!*” Azonban csak bejőve, és mondtam az öregasszonynak: „*Láttad-e, ki jöve be?*” És monda, hogy ő nem látta. Maga jól²⁶⁴ látta, reánézett, mégis megtagadá,

²⁵⁶ Erzsók „felső öregasszony” valószínűleg a „felső leányasszonyok” valamilyen előjárója lehetett. Nem tudunk róla közelebbit.

²⁵⁷ A szó a sor elejére besúrvva.

²⁵⁸ Bodor Zsuzsanna (*1625 körül) a fejedelem körülbelül 16 esztendőös udvarhölgye. Elképzelhető, hogy a Háromszéken birtokos lécfalvi Bodor család tagja, amely leggyakoribb előnevét a kézdiszéki Lécfalváról (ma: Let, RO) kapta, de nem találjuk az ismert genealógiai feldolgozásokban. NAGY, 1857–1868, II, 147; PÁLMAI, 1901, 81–88. Jóval valószínűbbnek tartjuk, hogy annak a Rákóczi-familiáris Bodor Benedeknek leánya, akit 1631 és 1639 közötti sárospataki udvarbíróként, 1644–1645-ben pedig tokaji udvarbíróként és harmincadosként lehet kimutatni. SZILÁGYI, 1899, 423. (No. 21.); DIENES, 2003, 90–91. (No. 34.); MNL OL F 1. Libri regii, 21. köt. 214b–215b, 22. köt. 19–19b, 119b–123b, 24. köt. 98–99b.

²⁵⁹ „Kiskarácson napja” újév napját jelentette, tehát január 1-jét.

²⁶⁰ Székely Ilona (*1627 körül) Lorántffy Zsuzsanna körülbelül 14 esztendőös udvarhölgye. A családnév gyakorisága miatt egyebet nem tudunk róla kideríteni.

²⁶¹ Utána áthúzva: „csak kifordulék”.

²⁶² Veres Erzsébet (*1622 körül) Lorántffy Zsuzsanna körülbelül 19 esztendőös udvarhölgye. Egyelőre sajnos nincsen fogódzóink, hogy a korabeli Erdélyben élő számos azonos vezetéknévű nemesi család (például az árközi, dálnoki, farnasi Veresek) közül melyikből származott.

²⁶³ A szó a sor fölé besúrvva.

²⁶⁴ A szó a sor fölé besúrvva.

hogy nem látta. Láttam az szorosban lévő ajtóban egyikben²⁶⁵ Keczelit, másikkban Káposztást, ott beszélnek vala ketten, de azt is megmondtam az öregasszonynak. Láttam együtt való mosolygásokat is. /15v-16r üres/

/16v/

Keczelire és Káposztásra való inquisitio

Rövidítések és irodalomjegyzék

ANDJCI	Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj (A Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága), Kolozsvár
Haller cs.	A hallerkői Haller család levéltára (Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárából)
MMM	Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest
Agr. Iratgy.	Agrártörténeti iratgyűjtemény
MNL BAZML	Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Sátoraljaújhely
IV-2001/b.	Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Hajnau-féle közigazgatásának iratai, Szirmay–Kazinczy-féle történelmi iratok
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
E 190	Rákóczi család levéltára
F 1	Gyulafehérvári káptalan országos levéltára, Libri regii
F 12	Gyulafehérvári káptalan országos levéltára, Lymbus
P 396	Károlyi család nemzetségi levéltára, Acta publica
P 657	Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Joglevelek
R 224	A múzeumi törzsanyag maradványa
R 232	Szendrey János-gyűjtemény
X 1051	Gömör vármegye, közgyűlési jegyzőkönyvek (eredetije: Štátny archív v Banskej Bystrici)

²⁶⁵ Javítva: „szorosbannis”-ból.

XV.24.

Szabolcs vármegye levéltára címeres nemesi leveleinek gyűjteménye

*

Approbatae

1653

Approbatae constitutiones regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum [...], kiad. BETHLEN János et alii, Várad, Kertész Ábrahám, 1653.

BALÁZS

2013

BALÁZS Mihály: *Varsolci János és Rettegi János ismeretlen szövegeiről*, In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 117. (2013) 1. sz. 5–22.

BALOGH

1985

BALOGH Jolán: *Kolozsvári kőfaragó műhelyek XVI. század*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportja, 1985.

BETHLEN

1993

BETHLEN János: *Erdély története 1629–1673*, kiad. JANKOVICS József, Budapest, Balassi Kiadó, 1993.

BIÁS

1908

Kolozs megye lustrája 1680-ból, kiad. ifj. BIÁS István, In: *Genealógiai Füzetek*, 6. (1908) 4. sz. 110–113.

BOGDÁNDI

2023

BOGDÁNDI Zsolt: *Egyháztörténeti adatok a kolozsmonostori konvent fejedelemségkori jegyzőkönyveiből. A jezsuiták és a kolozsmonostori egyház*, In: *Erdélyi Múzeum*, 85. (2023) 1. sz. 91–102.

CSÁSZÁR

1911

CSÁSZÁR Károly: *Medgyesi Pál élete és működése*, Budapest, Franklin Társulat, 1911.

DÁNÉ

2006

DÁNÉ Veronka: *„Az őnagysági széki így deliberála”. Torda vármegye fejedelemségkori bírósági gyakorlata*, Debrecen–Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület – Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2006. (Erdélyi tudományos füzetek, 259.)

- DÁNÉ
2012 DÁNÉ Veronka: „*Ad comitia generalia electi ac deputati.*” *Vármegyei követek az erdélyi országgyűléseken a 17. század első felében (1605–1658)*, In: „...éltünk mi sokáig két hazában...”. *Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére*, szerk. Uő – OBORNI Teréz – SIPOS Gábor, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012, 159–176.
- DÁNÉ
2014 DÁNÉ Veronka: *Az erdélyi vármegyék tisztviselői kara a fejedelemség korában*, In: *Századok*, 148. (2014) 5. sz. 1111–1129.
- DÁNÉ
2016 DÁNÉ Veronka: „*Mennyi jobbágyság és mennyi portiója*” *Torda vármegye birtokos társadalma a 17. század első felében*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2016. (Erdélyi tudományos füzetek, 286.)
- DÁNÉ
2017 DÁNÉ Veronka: *Homonnai Drugeth György „ötödik hadosztálya”: Perneszy Erzsébet, avagy 1616 és Bethlen Gábor törökösége*, In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica*, 21. (2017) 2. sz. 100–119.
- DÁNÉ
2019 DÁNÉ Veronka: *Hivatalviselő nemesség a Rákócziak korában*, Debrecen, 2019. (Kézirat: <https://real.mtak.hu>)
- DÁNÉ
2021 DÁNÉ Veronka: *Egy erdélyi főúri udvar a 17. század közepén. Kemény János continuus szolgálói*, In: *Történelmi Szemle*, 63. (2021) 2. sz. 207–225.
- DEÁK
1887 DEÁK Farkas: *Béldi Pál 1621–1679*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1887. (Magyar történelmi életrajzok.)
- DIENES
2003 *A Rákóczi-család a Sárospataki Református Kollégiumban őrzött dokumentumok tükrében*, kiad. DIENES Dénes, Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, 2003. (Acta Patakina, 14.)
- DOMÁNYHÁZI
–LATZKOVITS
1997 *Fasciculus rerum scholasticarum Collegii Claudipolitani Unitariorum 1626–1696*, kiad. DOMÁNYHÁZI Edit – LATZKOVITS Miklós, Szeged, József Attila Tudományegyetem, 1997. (Fontes rerum scholasticarum, VII/1.)

- DOMOKOS
1957
DOMOKOS Pál Péter: *Tatrosy György önéletrása és történeti feljegyzései*, In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 61. (1957) 3. sz. 238–261.
- DONGÓ GYÁRFÁS
1926
Zempléni regeszták XVII. századbeli számadásokból, VII–VIII, kiad. [DONGÓ GYÁRFÁS Géza], In: *Adalékok Zemplén Vármegye Történetéből*, 24. (1926) 1. sz. 26–27, 2. sz. 72–73, 3. sz. 103–104, 4. sz. 136.
- EOE
I–XXI
Erdélyi országgyűlési emlékek, I–XXI, kiad. SZILÁGYI Sándor, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1875–1898.
- ETA
IV
Erdélyi történelmi adatok, IV, kiad. SZABÓ Károly, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 1862.
- ETA
IX.1
Torda vármegye jegyzőkönyvei, I. 1607–1658, kiad. DÁNÉ Veronka, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2009. (Erdélyi történelmi adatok, IX.1.)
- FORGON
1909
MIHÁLYFALUSI FORGON Mihály: *Gömör-Kishont vármegye nemes családdai*, I–II, Kolozsvár, Gámán J. örökösei, 1909.
- GÁLFI
2015
GÁLFI Emőke: *A gyulafehérvári hiteleshely levélkeresői (1556–1690)*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2015. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 283.)
- GYULAI
1906
GYULAI Rikárd: *Adatok a Gerendi család történetéhez*, In: *Genealógiai Füzetek*, 4. (1906) 49–52, 60–61, 79–80, 89–91, 98–100.
- HANÁK–SZABÓ
2021
Keresztvíztől sírkeresztig. Családi eseményekre szóló meghívólevelek Kassa város levéltárában (1526–1700), I–II, kiad. HANÁK Béla – SZABÓ András Péter, Budapest, ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021.
- HORN
2005
HORN Ildikó: *Gerendiek a kora újkorban*, In: Uő: *Tündérország útvesztői. Tanulmányok Erdély történetéhez*, Budapest, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, 2005, 102–124.

HORN–KREUTZER–
SZABÓ
2005

Politika és házasság. Menyegzőre hívogató levelek a 16. századi Erdélyből, kiad. HORN Ildikó – KREUTZER Andrea – SZABÓ András Péter, Budapest, ELTE BTK, 2005.

JAKÓ
1945

JAKÓ Zsigmond: *A papfalvi Havasaly család. Adalék a magyar–román asszimiláció kérdéséhez*, In: *Erdélyi Múzeum*, 50. (1945) 3–4. sz. 235–253.

JENEY-TÓTH
2012

JENEY-TÓTH Annamária: „...Urunk udvarnépe” *Udvar és társadalom Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelemsége idején a kolozsvári számadáskönyvek tükrében*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012. (*Speculum historiae Debreceniense*, 11.)

JENEY-TÓTH
2019

JENEY-TÓTH Annamária: *Néhány karrier a Rákócziak fejedelmi udvaraiból (1630–1660)*, Debrecen, 2019. (kézirat)

JENEY-TÓTH
2020

JENEY-TÓTH Annamária: „A fejedelemasszony... kedves és jó szolgálója lött volna”. *Bálpataky János karrierje Lorántffy Zsuzsanna udvarában (1630–1645)*, In: *Hivatalnok értelmiség a kora újkori Erdélyben és a Magyar Királyságban I.*, szerk. BOGDÁNDI Zsolt – FEJÉR Tamás – JAKÓ Klára, Budapest–Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2020, 145–157.

KÁDÁR
1900

KÁDÁR József: *Szolnok-Dobokavármegye monographiája*, III. *A vármegyei községeinek részletes története*, Dés, Szolnok-Dobokavármegye, 1900.

KIS
1894

KIS Bálint: *Erdély régi családai. A Barcsai család*, In: *Turul*, 12. (1894) 69–75, 138–145, 177–186.

KOLTAI
2001

Magyar udvari rendtartás. Utasítások és rendeletek 1617–1708, kiad. KOLTAI András, Budapest, Osiris Kiadó, 2001. (Millenniumi magyar történelem.)

KONCZ
1894

I. Rákóczi György gazdasági utasítása a gyulafehérvári tisztartó részére, kiad. KONCZ József, In: *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1. (1894) 311–323.

- KOVÁCS
2003
KOVÁCS András: *Késő reneszánsz építészet Erdélyben*, Budapest, Teleki László Alapítvány – Polis Kiadó, 2003.
- KOVÁCS
2007a
KOVÁCS András: *A kolozsmonostori római-katolikus kálvária-templom*, In: Uő: *Épületek emlékezete – Nevezetes épületek Erdélyben*, Budapest, L'Harmattan, 2007, 65–80.
- KOVÁCS
2007b
KOVÁCS András: *A fogarasi várkastély*, In: Uő: *Épületek emlékezete – Nevezetes épületek Erdélyben*, Budapest, L'Harmattan, 2007, 153–170.
- KOVÁCS
2018
KOVÁCS András: *Fejedelmek gyógyítói. Gyógyítók, gyógyszerek és gyógyítás az erdélyi fejedelmek udvarában a 17. század első felében*, Budapest, L'Harmattan, 2018.
- P. KOVÁCS
2019
P. KOVÁCS Klára: *A Szamos menti új vár. Szamosújvár a 16–19. században*, Budapest, Martin Opitz Kiadó, 2019.
- KÖVÁRI
1852
KÖVÁRI László: *Erdély régiségei*, Pest, Tilsch János, 1852.
- KÖVÁRI
1854
KÖVÁRI László: *Erdély nevezetesebb családai*, Kolozsvár, Barráné és Stein bizománya, 1854.
- LÁZÁR
1889
LÁZÁR Miklós: *Erdély főispánjai 1540–1711*, Budapest, Athenaeum Társulat, 1889.
- LUKINICH
1908
I. Rákóczy György meghívója Bethlen Ferenczhez Káposztás György és Horváth Borbála lakodalmára. Gyulafehérvár 1642. június 12., kiad. LUKINICH Imre, In: *Genealógiai Füzetek*, 6. (1908) 191.
- MÁTYÁS-RAUSCH
2021
MÁTYÁS-RAUSCH Petra: *Fejedelmi prefektusok a Bethlen és Rákóczi-kori Erdélyben*, In: *Fejedelmi prefektusok Erdélyben. Források a kora újkori Erdély igazgatástörténetéhez*, kiad. MÁTYÁS-RAUSCH Petra – SZALAI Ágnes, Budapest, ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete, 2021, 11–59.

MHHD
XXIV

A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése, kiad. SZILÁGYI Sándor, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1875. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria, 24.)

MIHÁLY
2015

MIHÁLY Melinda: *Néhány újonnan előkerült kolozsvári késő reneszánsz kőfaragványról*, In: *Certamen II. Előadások a magyar tudomány napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület II. szakosztályában*, szerk. EGYED Emese – BOGDÁNDI Zsolt – WEISZ Attila, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 377–382, 503–505.

MORDOVIN
2008a

MORDOVIN Maxim: *A mezőörményesi udvarház. Adatok egy elfeledett fejedelmi építkezéshez*, In: *Kastélyok évszázadai, évszázadok kastélyai. Tanulmányok a 80. éves Koppány Tibor tiszteletére*, szerk. FELD István – SOMORJAI Selysette, Budapest, Históriaantik Könyvesház, 2008, 145–162.

MORDOVIN
2008b

MORDOVIN Maxim: *Mezőörményesi udvarbírák XVII. századi levelezés. XVII. századi örményesi építkezésekre vonatkozó közöletlen források*, In: *Lymbus*, 6. (2008) 93–162.

NAGY
1857–1868

NAGY Iván: *Magyarország családai. Czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, I–XIII, Pest, Ráth Mór, 1857–1868.

NAGY
2013

NAGY Dóra: *Birtokmegőrzés és atyafiság a 17. századi Erdélyben. Bodoni Zsuzsanna házasságai*, In: *Történeti Tanulmányok*, 21. (2013) 187–208.

PÁLMAJ
1901

PÁLMAJ József: *Háromszék vármegye nemes családjai*, Sepsiszentgyörgy, Jókai Nyomda, 1901.

PÁLMAJ
1904

PÁLMAJ József: *Marostorda vármegye nemes családjai*, Marosvásárhely, Adi Árpád, 1904.

PETRI
1904

PETRI Mór: *Szilágy vármegye monográfiája*, VI, *Birtokosok, családok története L–Z*, Budapest, Szilágy vármegye, 1904.

PETRICHEVICH-
HORVÁTH
1937

PETRICHEVICH-HORVÁTH Emil: *Az Ákos-nemzetségbeli Folthy család és a nemzetség címere*, In: *Turul*, 51. (1937) 40–42.

PETRICHEVICH-
HORVÁTH
1942

PETRICHEVICH-HORVÁTH Emil: *A Petrichevich Horváth család történetének regesztái*, Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó, 1942.

PRODAN
1970

Urbariile Țării Făgărașului, I. 1601–1650, ed. David PRODAN, București, Editura Academiei, 1970.

PUKY
1909

PUKY Andor: *A szentléleki Giczey családról*, In: *Turul*, 27. (1909) 132–135.

QGSK
IV

Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó, IV (Chroniken und Tagebücher, I. 1143–1867) ed. Julius GROSS et alii, Brassó, A. Gust, 1903.

RMNY
III

Régi magyarországi nyomtatványok, IV, 1636–1655, szerk. HELTAI János et alii, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000.

SÁNDOR
1908

SÁNDOR Imre: *A széplaki Petrichevich-Horváth család*, Kolozsvár, Gámán János örököse, 1908.

SZABÓ
2016

SZABÓ András Péter: *A besztercei levéltár jegyzékei az erdélyi fejedelmi udvarról (1636–1659)*, In: *Lymbus Magyar-ságtudományi Forrásközlemények*, 13. (2016) 67–123.

SZALÁRDI
1980

SZALÁRDI János: *Síralmas magyar krónikája*, kiad. SZAKÁLY Ferenc, Budapest, Magyar Helikon, 1980.

SZENTMÁRTONI SZABÓ
2002

Ámor, álom és mámor. A szerelem a régi magyar irodalomban és a szerelem ezredéves hazai kultúrtörténete, szerk. SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, Budapest, Universitas Kiadó, 2002.

SZILÁGYI
1899

Okiratok I. Rákóczi György uralkodása történetéhez, kiad. [SZILÁGYI Sándor], In: *Magyar Történelmi Tár*, 3/22. (1899) 385–432, 577–637.

- SZLUHA
2008
SZLUHA Márton: *Sáros, Turóc vármegye nemes családjai*, Budapest, Heraldika Kiadó, 2008. (Felvidéki nemes családok, 2.)
- THALY
1873
I. Rákóczi György szabályzata udvari bejárói számára, kiad. THALY Kálmán, In: *Századok*, 7. (1873) 341–345.
- TMÁO
VII
Török–magyarkori államokmánytár, VII, kiad. SZILÁDY Áron – SZILÁGYI Sándor, Pest, Eggenberger Ferdinand, 1872. (Török–magyarkori történelmi emlékek, I/9.)
- TÓTH
1909
TÓTH Sándor *Sáros vármegye monográfiája*, I, Budapest, Franklin Társulat, 1909.
- TRAUSCHENFELS
1860
Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens, Neue Folge, ed. Eugen von TRAUSCHENFELS, Kronstadt, Johann Gött, 1860.
- TRÓCSÁNYI
1980
TRÓCSÁNYI Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540–1690*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980.
- VAJDA
1894
VAJDA Emil: *A Vargyasi Dániel család közpályán és a magánéletben*, Budapest, Franklin-Társulat, 1894.
- VARGA
1958
Úriszék. XVI–XVII. századi perszövegek, kiad. VARGA Endre, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1958. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok, 5.)
- R. VÁRKONYI
1961
R. VÁRKONYI Ágnes: *Thaly Kálmán és történetírása*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1961.

Szemere Pál és követársai jelentései I. Rákóczi György számára az 1646–1647. évi országgyűlésről¹

Az 1646 szeptemberében összeülő magyar országgyűlés közel tíz hónapon keresztül ülésezett Pozsonyban. A diéta elhúzódásának hátterében a napirendre került ügyek sokasága állt. Az Esterházy Miklós halálával megüresedett nádori méltóság betöltése és IV. Ferdinánd magyar királlyá választása a 17. századi országgyűlések megszokott feladatai közé tartozott, de a rendeknek számos, hosszú ideje húzódó problémára is kompromisszumos megoldást kellett találnia.² Különösen nagy hangsúlyt kapott a felekezeti konfliktusok megoldása és a szabad vallásgyakorlás, ugyanis ezek a kérdések I. Rákóczi György 1644–1645. évi magyarországi hadjáratát indokló iratokban és az azt lezáró linzi béke pontjai között is kiemelten szerepeltek.

A felekezeti konfliktusok nagy része abból eredt, hogy az 1608. évi törvények nem tárgyalták kellő alaposággal a vallás szabad gyakorlásának részleteit, különösen a kegyúri jog tartalmát. Az időközben katolikus hitre tért nemesek a kegyúri jogra hivatkozva foglalták el a protestánsoktól a birtokaikon álló templomokat és azok javadalmait.³ A rekatolizáció folyamata az 1630-as évekre már az egész országban érzékelhető társadalmi feszültséget okozott, és az 1634. évi országgyűléstől kezdve az alsótábláról induló rendi sérelmek középpontjában állt, vagyis politikai síkra terelődött a probléma.⁴ Olyannyira, hogy a soron következő 1637–1638. évi országgyűlésen a protestánsok („evangelicus status”) önálló rendként akarták elismertetni magukat. Miután az uralkodó Esterházy Miklós nádor hathatós közreműködésével ezt megtagadta, illetve a protestánsok által összeállított sérelmeket sem volt hajlandó érdemben megvitatni, a protestáns követek a tárgyalásokat félbeszakítva elhagyták az országgyűlést.⁵ A vallás szabad gyakorlásával és a protestánsokat ért sérelmekkel kapcsolatos panaszok (*gravamenek*) ekkortól kezdve minden további tárgyalás előfeltételét jelentették a protestánsok számára. Az 1642 végére összehívott országgyűlés részben ennek következtében hiúsult meg, ugyanis a harmincéves háború nehézségeivel lekötött III. Ferdinánd nem akart vallási kérdések tárgyalásába bonyolódni a magyar rendekkel, és a diétát elhalasztotta.⁶ A rá következő esztendőkből nem hívtak össze újabb országgyűlést, ám a vallásgyakorlással és

¹ A tanulmány és forrásközlés a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és a K 143017 (A magyarországi rendiség politikai kultúrája (1526–1848) II.) című NKFIH projekt támogatásával készült.

² FAZEKAS, 2020, 239–241.

³ PÉTER, 1977.

⁴ FAZEKAS, 2020.

⁵ ZSILINSZKY, 1891, 366–417.

⁶ HAJNAL, 1929, 117–148; HAJNAL, 1930.

a végvárok finanszírozásával kapcsolatos problémák tovább növelték a feszültséget. I. Rákóczi György erdélyi fejedelem e rendi sérelmek miatt indította meg 1644 februárjában magyarországi hadjáratát.⁷

A hadjárat folyamán Rákóczinak közel sem sikerült olyan katonai sikereket elérnie a Magyar Királyság területén, mint negyedszázaddal korábban Bethlen Gábornak, és a szövetséges svéd csapatok előrenyomulása is megakadt, emiatt 1644 nyarára már az erdélyi fejedelem lehetőségei is beszűkültek.⁸ Rákóczi nem számíthatott akkora társadalmi támogatottságra sem, mint amekkorát Bethlen Gábor élvezhetett, ugyanis a magyar főnemesség döntő többsége kitartott a király hűsége mellett és katonai ellenállást tanúsított. Ennek egyik legemblematikusabb és legnagyobb visszhangot keltő eseménye az volt, amikor Széchy Mária átjártszotta Murány várát a királyhű Wesselényi Ferenc főleki kapitány, a későbbi nádor kezére. Néhány évtizeddel később Gyöngyösi István ezt örökítette meg „Rejtőzködő murányi Vénus” című eposzában.⁹

Rákóczi társadalmi támogatottságának alapját a meghódított felső-magyarországi vármegyék jelentették, mind a hadjárat anyag szükségleteinek előteremtésében, mind pedig a fejedelem politikai és magánjellegű céljainak elérésében. Ennek a társadalmi támogatottságnak az alapját képezte, hogy a vármegyei nemesség társadalmi szövetében meghatározó szerepet játszottak azok a familiárisok, akik a hatalmas Rákóczi-birtokok igazgatásával és magánhaderő szervezésével foglalkoztak, de mindemellett a vármegyei és regionális politikai élet meghatározó tényező is voltak. A kutatás eddig nem foglalkozott kellő mélységben sem a Rákócziak familiárisi körével, sem pedig azzal a felső-magyarországi protestáns köznemesi elittel, amely társadalmi és politikai tekintetben is Rákóczi legfontosabb támasza volt, és az egész országrész politikai arculatát formálta.¹⁰ Rákóczi javarészt a felső-magyarországi nemességből állította össze a delegációját a nádorral 1644 októberében, Nagyszombatban kezdődő előzetes béketárgyalásokra, és feltűnően nagy figyelmet fordított arra, hogy a vármegyékkel aktív kapcsolatban álljon, fenntartva ezzel legitimitációját és támogatottságát.¹¹

A békealkudozások elején Esterházy Miklós nádor irányította a tárgyalásokat, a fejedelmet Lónyay Zsigmond képviselte. Lónyay és Esterházy kapcsolata ekkor már több évtizedes múltra tekintett vissza, ugyanis a Bethlen Gábor harmadik hadjáratát lezáró, 1627. évi pozsonyi tárgyalásokon hasonló szerepben ültek asztalhoz, majd Lónyay vezette az I. Rákóczi György erdélyi fejedelmi méltóságát megerősítő 1632. évi tokaji tárgyalásokat is.¹² Esterházy 1644-ben maga kérte a fejedelemtől Lónyayt, aki személyes ismeretségükön túl társadalmi állását és kvalitásait tekintve is megfelelő tárgyalópart-

⁷ Ennek megfogalmazása a nagykallói kiáltványban: EMM, 408–410; KÁRMÁN, 2011, 42–71.

⁸ CSEH-SZOMBATHY, 1957.

⁹ R. VÁRKONYI, 1987.

¹⁰ A Rákócziakat szolgáló magyarországi nemesek közül Debreczeni Tamás tevékenysége ismert legrészletesebben. DEBRECZENI-DROPPÁN, 2004; Familiárisokról újabban: MISKI, 2018; HORVÁTH, 2021.

¹¹ NAGY, 1998.

¹² ZSILINSZKY, 1886a, 5–8.

nere volt a nádornak.¹³ A Rákóczi Györgyhöz csatlakozott protestáns főnemesek – mint a Károlyi, Kun, Nyáry, Perényi vagy Bocskai családok képviselői – nem sorolhatóak a magyar politikai élet élvonalába. Lónyay Sztatmár, Bereg és Kraszna vármegyei birtokai fekvése, református vallása és nyilvánvaló politikai tehetsége révén a legalkalmasabb személy volt fejedelem érdekeinek képviselésére.

Lónyay mellett Rákóczi két legközelebbi magyarországi emberét találjuk, Chernel Györgyöt és Klobusiczky Andrást, akik évtizedek óta a Rákóczi család szolgálatában álltak és ezzel alapozták meg családjuk pozícióját Felső-Magyarországon. Mindketten az ország nyugati részéből származtak – a Chernel család Sopron és Vas, a Klobusiczky pedig Trencsén megyei birtokos –, emiatt nem volt számottevő társadalmi beágyazottságuk a felső-magyarországi régióban, így elsősorban a Rákócziak képviselőiként vettek részt a regionális politikai életben és a béketárgyalásokon.¹⁴ Szintén jelen volt a tárgyalásokon a felső-magyarországi köznemesség néhány jelentős, országgyűlési tapasztalatokkal is rendelkező alakja. Közéjük tartozott Zákány András és Nyáry Bernát, akik a nagyszombati tárgyalásokon a Rákóczi mellé csatlakozott vármegyéket képviselték és az 1638. évi országgyűlés rendi sérelmi vitáját kívánták ezen a fórumon folytatni.¹⁵ Az 1645 márciusáig elhúzódó tárgyalások eredménytelensége nagyrészt annak tudható be, hogy a nádor nem volt hajlandó együtt tárgyalni Rákóczi követeléseit a vármegyék sérelmeivel, ugyanis álláspontja szerint ez utóbbiakra csak az országgyűlés hivatott törvényes és kompromisszumos megoldást találni.

Az előző időszak rendi országgyűlésének hangulatát idéző tárgyalások meghíúsulását követően az udvar igyekezett háttérbe szorítani Esterházyt, és a közjogi formalitásokhoz makacsul ragaszkodó nádor helyett Törös Jánost, a Magyar Kamara egyik tanácsosát küldték Rákóczihoz, hogy egyeztessen a béke helyreállításának részleteiről.¹⁶ Az Eperjesen és Tokajban zajló tárgyalások jóval informálisabbak voltak, mint a nádor által vezetett nagyszombati egyeztetések, és 1645 nyarának végére sikerült körvonalazni azokat a pontokat, amelyek a közjogi – és elsősorban vallási – sérelmek orvoslására vonatkoztak, illetve Rákóczi személyes birtokigényeinek kielégítését és Bethlen Gábor nyomdokain hét felső-magyarországi vármegye átadását rögzítették. Szeptember 11-én aztán meghalt Esterházy Miklós, ezáltal egy újabb komoly akadály hárult el a békekötés elől. Ő ugyanis nádorként két évtizeden keresztül következetesen azon munkálkodott, hogy a protestánsoknak ne sikerüljön írott jogi garanciákat kapniuk vallásuk szabad gyakorlására, elősegítve ezzel a katolikus felekezet további térnyerését, illetve igyekezett

¹³ „Az kívánom azért én, hogy kegyelmed jó tanulsággal az magyarországi atyafiak között kettőt, s kettőt viszont az erdéliek közül, valami értelmes főembereket, bocsátana sietve előmbé, valahol elől találjanak, kik között akarnám, ha Lónyay Zsigmond uram is ott lenne.” EMM, 251.

¹⁴ Klobusiczky családra: NAGY, 1857–1868, VI, 274–282; Chernel családra: NAGY, 1857–1868, III, 23–28.

¹⁵ Zákány András naplót is vezetett a Nagyszombatban zajló tárgyalásokról, aminek a segítségével kiválóan nyomon kísérhetők az események a vármegyei követek szemszögéből. Zákány feljegyzéseit egybekötötték a tárgyalások során keletkezett hivatalos iratok másolatával. EK vol. XXVIII. 3–236.

¹⁶ ZSILINSZKY, 1886b.

megakadályozni azt is, hogy a felekezeti kérdések az országgyűléseken háttérbe szorítsanak más, általa fontosabbnak ítélt kérdéseket, mint például a haderőreformot.¹⁷

A III. Ferdinánd által 1645. december 16-án, Linzben aláírt békeszerződésben a rendi sérelmek közül egyedül a vallás szabad gyakorlatával kapcsolatos kérdések részletes szabályozást találjuk, a kiegészítő okmányokban pedig a Rákóczinak átengedett területekről és az általános amnesztia feltételeiről szóló rendelkezéseket.¹⁸ A részletek további tárgyalását és a szerződés rendek általi megerősítését a három hónapon belül összehívandó országgyűlésre bízták. Az egyeztetés azonban már az országgyűlés összehívása előtt, 1646 tavaszán megkezdődött Tokajban.¹⁹ Az uralkodó érdekeit továbbra is Törös János kamarai tanácsos képviselte, Rákóczi oldalán pedig ekkor lépett be a tárgyalások folyamatába Szemere Pál.

Szemere Abaúj vármegyei kisnemesi családból származott és már az 1620-as évek elejétől aktívan részt vett a vármegyei politikai életben.²⁰ Tanulmányairól eddig nem kerültek elő adatok, de láthatóan igen komoly jogi jártassággal választották meg 1625-ben Sáros, majd két évvel később Borsod és Abaúj vármegyék jegyzőjévé, amely tisztségeket 1639-ig folyamatosan be is töltötte.²¹ Emellett azonban ügyvédként is aktívan tevékenykedett, és ennek köszönhetően nemcsak társadalmi presztízszt, hanem egy kisebb „főúri” vagyont is sikerült szereznie az 1640-es évek elejére. Az abaúji családi birtokok gyarapításán túl Zemplén vármegyében Gálszécs környékén és a Hegyalján szerzett birtokokat, de Kassán és Eperjesen is vásárolt házat.²²

Politikai tevékenységének elsődleges színtere azonban az országgyűlés volt. 1622-től kezdődően valamennyi rendi országgyűlésen részt vett Sáros vagy Abaúj vármegye választott képviselőjeként, majd az 1636. évi országgyűlésen a Királyi Tábla ülnökei közé választották. De nemcsak a politikai vitáknak volt tevékeny résztvevője, hanem compilátorként a viták eredményeként megszületett döntések, vagy éppen az alsótáblán kidolgozott sérelmi feliratok jogi keretének gondos kidolgozásában is komoly szerep jutott neki.²³ Tevékenységéről részletes naplókat vezetett, amelyek a 17. századi magyar diétákon zajló politikai élet kiemelkedő jelentőségű forrásai.²⁴

Szemere egész pályafutása folyamán szoros kapcsolatban állt a Rákócziakkal. Ahogyan 1636-ban Debreczeni Tamás sárospataki prefektusnak írott leveléből megtudjuk: *„minekelőtte való tizenkét esztendővel circiter urunk őnagysága engemet az maga szolgálá-*

¹⁷ HAJNAL, 1929.

¹⁸ SZILÁGYI, 1885a, 402–412.

¹⁹ ZSILINSZKY, 1886c.

²⁰ A család történetére vonatkozóan: ZARÁNDY, 1910.

²¹ Szemere Pál életének és pályafutásának történetét egy nagyobb tanulmány keretei között tervezem összefoglalni.

²² MNL OL R 385. No. 43. Szemere Pál naplója birtokszerzeményeiről (1624–1651), majd a kötet végén a szintén Pál nevű unokájának a feljegyzései találhatóak a család anyagi helyzetének alakulásáról az 1690-es évekig.

²³ Szemere Pál országgyűlési pályafutására vonatkozóan: GUSZAROVA, 2013, 136.

²⁴ GUSZAROVA, 2020, 62.

latjára meg kötelezett”, vagyis az 1620-as évek közepe óta Rákóczi szolgálatában állt.²⁵ Szemere anyagi gyarapodását összefoglaló igen részletes naplójában azonban Rákóczi-tól származó birtokadományt egyet sem találunk. Évtizedeken át tartó szolgálatának motivációi között sokkal inkább felekezeti indítatást érdemes keresni, mintsem anyagi előnyöket, vagy a familiaritásra jellemző mindennapi megélhetést. Szintén az egyik, Debreczeni Tamáshoz írott levelében fogadkozott, hogy *„bizony sokkal inkább szolgá- lom önagyságát, mint más hiten való urakat nagyobb fizetésért is”*.²⁶ Szemere tehát a református vallás felé erősen elkötelezett és a Rákócziak érdekeit szem előtt tartó munkát végzett vármegyei jegyzőként Sáros és Abaúj vármegyékben és ugyanebben a szelle- miségben tevékenykedett az országgyűléseken is. Az 1637–1638. évi országgyűlésen Szemere volt az alsótábla protestáns ellenzékének vezetője, aki politikai és jogi eszkö- zökkel igyekezett elérni a vallás szabad gyakorlásának részletes szabályzását, a protes- tánsoktól elfoglalt templomok visszaadását és az *„evangelicus status”*²⁷ elismerését önálló rendként.²⁸

Rákóczi hadjáratának idejére Szemere olyan kapcsolati rendszerrel és jártassággal rendelkezett Felső-Magyarországon, hogy már 1644 tavaszától ő tartotta kézben a feje- delem birtokába került területek jövedelmeit, és napi kapcsolatban állt Lorántffy Zsu- zannával. A linzi szerződés aláírását követő napon, mikortól az uralkodó hivatalosan is elismerte Rákóczi fennhatóságát a hét vármegyére, a fejedelem a Szepesi Kamara taná- csosává nevezte ki.²⁹ Ebben a minőségében csatlakozott az 1646 tavaszán folyó tárgya- lásokhoz és igyekezett a Rákóczi számára legkedvezőbb feltételeket kialakítani. Ugyanez a feladat várt rá az 1646 májusára összehívott, de ténylegesen csak szeptemberben össze- ülő országgyűlésen is, ahol Klobusiczky András és Chernel György mellett Szemere volt a fejedelem képviselője.

1646. május 10-én a fejedelem 27 pontból álló instrukciót állított ki országgyűlési követi számára. Első és legfontosabb feladatuk a linzi szerződés elfogadtatása volt, még mielőtt az országgyűlés hozzákezdene a királyi proposíciók tárgyalásához. Ezt köve- tően az 1638. évi országgyűlésen megfogalmazott sérelmekhez kellett tartani magukat, elsősorban a protestánsoktól elfoglalt templomok visszaadása és a jezsuiták visszaszorí- tása kapcsán. Ezenkívül mindössze a nádorválasztással kapcsolatban kaptak némi irány-

²⁵ MNL OL E 190. Missiles No. 1790. Szemere Pál – Debreczeni Tamás; Szemere, 1636. július 13.

²⁶ MNL OL E 190. Missiles No. 2651. Szemere Pál – Debreczeni Tamás; Szemere, 1640. március 4.

²⁷ Az *„evangelicus status”* megnevezést az országgyűléseken önálló politikai csoportként fellépő protestáns rendek használták magukra. A protestánsok önálló rendként történő elismerését Esterházy Miklós nádor és az uralkodó több alkalommal is megtagadta, és a 17. század folyamán hosszas viták alapját képezte az országgyűléseken. A kérdés áttekintésére: LADÁNYI, 1973, 147–150.

²⁸ EK vol. XVII. 73–132.

²⁹ Szemere a hadjárat megindításától, 1644 tavaszától aktívan részt vett a fejedelem fennhatósága alá került területek jövedelmeinek szervezésében, de csak 1645 decemberében kezdtek hozzá *„az ide való nagysá- god Kamaraiának proventusinak előmozdítása felől, mint az szegény jóemlékezetű Bethlen fejedelem idei- ben volt...”*. MNL OL E 190. Missiles No. 4126. Szemere Pál – Rákóczi György; Kassa, 1645. december 22. Szemere a későbbiekben is a Bethlen Gábor alatti állapotokat tekintette követendő mintának mind a kamarai jövedelmek megszervezésében, mind pedig a linzi béke megkötésének országgyűlési tárgyalá- sai folyamán.

mutatást: „ha mód lenne, bár evangelicus lenne”, de ha katolikus jelölre kell szavazniuk, akkor azt olyanra tegyék, aki „házájának minden rendbéli szabadságának igaz őrizője, s kinek kinek igazságának kiszolgáltatója az igazságnak szeretője, s ne németes legyen... Locumtenens pedig egyáltalán ne legyen.”³⁰ Instrukciókat kaptak a regálék és különösen a harmincad beszédével kapcsolatos ügyekben, de az utasítás közel fele a Rákóczi kezébe került birtokok törvényesítéséről szólt. Jóval részletesebben foglalkozott tehát az instrukció a fejedelem személyes igényeit kielégítő kérdésekkel, mint a rendi sérelmekkel. Ez utóbbiak esetében gyakorlatilag a legutóbbi, 1637–1638. évi országgyűlés sérelmi politikájának folytatására utasította Rákóczi a követeket. Míg a Rákóczi-birtokok gyarapításának ügyében a két udvari familiáris, Klobusiczky és Chernel voltak tájékozottabbak, addig Szemere feladata egyértelműen a rendi sérelmek megoldására irányult.

A linzi béke megkötéséhez vezető hosszadalmas tárgyalássorozat iratait már a 19. század végén összegyűjtötték, és Szilágyi Sándor szerkesztésében önálló kötet formájában közre is adták. Mindmáig ez a munka tekinthető a „Linzi béke okirattárának”, amelyben a polgárháború lezárásához vezető tárgyalások iratait, instrukciókat, uralkodói proposíciókat, replikákat és rezolúciókat, vagyis a kompromisszum jogi vázát meghatározó iratokat adták ki, helyenként a fejedelemhez írott személyesebb hangvételű követi beszámolókkal színesítve.³¹ Esterházy Miklós Lónyay Zsigmondhoz 1645 folyamán írott leveleit Toldy Ferenc adta ki még a 19. század közepén, Rákóczi követeinek leveleit és jelentéseit pedig Szilágyi Sándor publikálta a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap hasábjain elszórva.³² Bessenyei József az „1646–1647-ben lezajlott pozsonyi diéta összes fennmaradt forrásának teljes terjedelmű kiadását tűzte ki célul”, folytatva ezzel a Fraknoi Vilmos által elkezdett, majd félbeszakadt Magyar Országgyűlési Emlékek sorozatot.³³ E munkát azonban nem sikerült befejeznie, és a tervezett két kötetből csak egy került publikálásra. A leghosszabb 17. századi országgyűlés jelentőségét azonban jól mutatja, hogy az elmúlt években is számos publikáció és kisebb forráskiadvány foglalkozott a diéta történetével, melynek jobb megismeréséhez és értelmezéséhez kíván hozzájárulni jelen közlemény is.³⁴

Az alábbiakban Rákóczi országgyűlési követeinek hat levelét közöljük, amelyek közül kettő sajnos csak csonkán maradt fenn. Mindegyik levél Szemere Pál kezével és a rá jellemző stílusban íródott, így nagy valószínűséggel ő fogalmazta azokat, követtársai pedig csak aláírásukkal látták el. Szemere ugyan naplót is vezetett az 1646–1647. évi országgyűlésről, ahol gyakran sokkal több információt rögzített egy-egy fontosabb esemény kapcsán, ezek a naplófeljegyzések azonban a legtöbb esetben tárgyilagosak. A Rákóczinak írott magyar nyelvű levelekben, már csak a levél műfaj miatt is, több tér

³⁰ EK vol. XXVIII 237–240.

³¹ SZILÁGYI, 1885a.

³² EMM, 297–344; SZILÁGYI, 1885b, 1372–1373; SZILÁGYI, 1886, 273–277. Ez utóbbi helyen Szilágyi Sándor Szemere Pál két levelét kiadta, ennek ellenére mégis célszerűnek tartottuk a levelek kritikai kiadását.

³³ MOE, 1646–1647, 6.

³⁴ GUSZAROVA, 1998; PÉTER, 2006; GUSZAROVA, 2013; BALOGH, 2018; FAZEKAS, 2020; KÁDÁR, 2022.

nyílt Szemere szubjektív elképzeléseinek és saját nézőpontjának a megfogalmazására. A levelekben esszenciálisan ragadta meg a fejedelem mellé csatlakozott protestáns nemesség számára legfontosabb részleteket.

Az itt közölt források a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött Rákóczi családi levéltárban, annak leveleket tartalmazó részében (missiles) találhatók. A leveleket a mai helyesírás szabályaihoz közeli formában írtuk át, mérsékelt betűhíven, megtartva Szemere jellegzetes magánhangzóit és régies szóalakjait, a központozást szabadon kezelve. A szövegben előforduló személy- és helyneveket a mai alakjukban írtuk át, de lábjegyzetben megadtuk a szövegben előforduló betűhív alakot is. A latin vagy latinból származó szavakat az első előfordulásuknál magyarítottuk, a hosszabb latin nyelvű szövegek fordítását pedig a szövegben kurziváltuk. Az első két levélben I. Rákóczi György saját kézzel írott megjegyzései is szerepelnek, amelyeket lábjegyzetben közlünk a 19. századi kiadásban szereplő átirat alapján.

Források

1.

Szemere Pál, Chernel György és Klobusiczky András levele

I. Rákóczi Györgyhöz

Pozsony, 1646. szeptember 25.

MNL OL E 190. Missiles No. 4482.

Celsissime Princeps et Domine, domine nobis plurimum Clementissime.

Fidelium, ac humilium servitiorum nostrorum in gratiam Illustrissimae Celsitudinis Vestrae, humillimam semper subiectionem.

Kegyelmes urunk, fejedelmünk, ennekelőtte való alázatos levelünkben tudósítottuk vala nagyságodat, ide be Pozsonyban³⁵ az ország gyűlésére beérkezésünk felől. Kinek várván valamennyire való folyamatját, hogy annak progressusáról³⁶ nagyságodat alkalmazatosan tudósíthassuk, ez az oka, hogy azóta nagyságodnak collegialiter felőle nem írhatunk semmi bizonyost. Kiről, úgy mint ekeddiglen való progressusáról, már nagyságodat, mint kegyelmes uronkat rövideden alázatos engedmességünkkel így informálhatjuk.³⁷

Császár és király urunk őfelsége³⁸ die 11. mensis currentis³⁹ Septembris délután, szintén estve felé jöve be közinkben, kinek egész országu, az mint lehetett, becsületesen

³⁵ Pozsony (ma: Bratislava, SK).

³⁶ Progressus (latinból): előrehaladás.

³⁷ Szöveg melletti margón Rákóczi kezével: „Válasz íraták vala reá.”

³⁸ III. Ferdinánd (1608–1657) német-római császár (1637–1657), magyar király (1625, 1637–1657).

³⁹ Mensis currentis (latin): folyó hónap.

mentönk eleiben, excipiálására,⁴⁰ közel Köpcsényhez,⁴¹ azon köpcsényi mezőben, és ott országunk státusi nevével excipiálta érsek uram őnagysága.⁴² S azután nagy becsülettel általkisérvén országul őfelségét az Dunán által csinált hidakon, az Szent Márton-kapuján⁴³ bejövén és az pozsonyi Derék utcán általmenvén az Szent Mihály-kapujára⁴⁴ kimenvén, úgy ment fel őfelsége az pozsonyi várban azon az mostani új úton, amit arra fordítottak és rendeltek, a Pálffy Pál uram⁴⁵ őnagysága újonnan építtetett házai mellett⁴⁶ fel a várban. Akkori bejöveteleiben őfelségének sem fiai, sem lánya őfelségek, sem oly nevezetes hercegek nem voltak vele, hanem az maga udvarabéli őfelsége főtisztbéli udvarával jött be in luctuoso habitu.⁴⁷ S nem is engedett őfelsége semmi löttetést eleiben tetetni. És így mindenestől őfelsége azon napon beérkezett Pozsony városában.⁴⁸

Die 12. Septembris mindjárt sollicitáltuk⁴⁹ az audientiát⁵⁰ őfelségénél cancellarius⁵¹ uram őnagysága által, hogy nagyságod méltóságos nevével őfelségét üdvözlőlvén és mostani szomorúságos állapotjában vigasztalván, az nagyságod őfelségének írt levelét magonkkal együtt praesentalhassuk. Cancellárius uram őnagysága audientiánkra obtineált⁵² órát őfelségétől úgy, mint akkorbéli reánk következő holnapi napnak délután négy és öt órák között levőt.

Die 13. Septembris. Isten előhózáván az audientiánkra rendeltetett déllyesti négy és öt órák között lévő óránkat, arra ugyan magával együtt cancellárius urammal egy székben felmenvén az várban, őfelségével szemben lévén, nagy kegyelmességgel látván bennönket és kezeinket fogdozván az mentől becsületesbben lehetett, nagyságod méltóságos fejedelmi nevével őfelségét úgy üdvözlöttük elsőben. Az mostani gyászos és szomorúságos állapotjában ahhoz illendő szép becsületes vigasztalásokkal vigasztaltuk. És azután kívántuk, hogy őfelsége kegyelmes ajánlása és ígérete szerint méltóztassék ez mostani pacificatiónak,⁵³ avagy diplomának articulusit in publicis regni articulis et constitutionibus inseráltatni,⁵⁴ és annak minden részeit effectuáltatni.⁵⁵ Nevezet szerint

⁴⁰ Excipiál (latinból): fogad.

⁴¹ Köpcsény, Pozsony vármegye (ma: Kittsee, A).

⁴² Lippay György (1600–1666) esztergomi érsek (1642–1666).

⁴³ Pozsony egyik mára már lebontott kora újkori városkapuja.

⁴⁴ Pozsony egyik külső, ma is álló, tekintélyes barbakánnal megerősített középkori kapuja. PÁLFFY, 2021, 254.

⁴⁵ Pálffy Pál gróf (*Pálffy Paal*) (1592–1653) a Magyar Kamara elnöke (1625–1646), királyi udvarmester (1641–1646), országbíró (1646–1649), majd nádor (1649–1653).

⁴⁶ A mai Vár utcában (Zámocká u. 47.), közvetlenül a vár alatt, Pálffy Pál építtetett 1646–1653 között palotát, ez nem azonos a Ventur utcában 1747-ben felépült palotával.

⁴⁷ In luctuoso habitu (latin): gyászöltözetben; Mária Anna császárné 1646. május 13-ai halála miatt.

⁴⁸ Szöveg melletti margón Rákóczi kezével: „az ő felsége bemenetele mint leve örömmel irtak kimenetele felől ugyan elbagyták.”

⁴⁹ Sollicitál (latinból): szorgalmaz.

⁵⁰ Audientia (latinból): meghallgatás, értsd: személyes találkozó.

⁵¹ Szelepcsényi György veszprémi, majd nyitrai püspök, kancellár (1644–1666).

⁵² Obtineál (latinból): megszerez.

⁵³ Pacificatio (latinból): megbékélés, békekötés.

⁵⁴ Articulusit in publicis regni articulis et constitutionibus inseráltatni (latin): /a békekötés/ cikkelyeit az ország törvényeibe és alkotmányába belefoglaltatni.

⁵⁵ Effectuál (latinból): végrehajt.

templa et bona hactenus non restituta realiter et effective restituáltatni.⁵⁶ etc. És azután alázatosan úgy praesentáltuk⁵⁷ és exhibeáltuk⁵⁸ őfelségének az nagyságod méltóságos levelét, kit őfelsége igen kegyelmesen elvévén, az nagyságod üdvözlését köszöntését és condolentiáját⁵⁹ igen kegyelmesen fogadta, per expressa verba formalia:⁶⁰ „Gratias agimus pro ista condolentia⁶¹ etc.”, és kegyelmesen is ajánlotta őfelsége magát, hogy végezése szerint kész hátramaradt részét is effectuáltatni azon conclusióknak,⁶² és már jólesett, hogy effectuálták volna is, így resolválta⁶³ őfelsége magát. Azután tudakozott őfelsége tőlönkin specie⁶⁴ nagyságodnak és kegyelmes asszonyonknak⁶⁵ egészsége felől, azután hol hagytuk nagyságodat és hol légyen most nagyságod. Kikre mindenikére midőn őfelségének illendő választételeket tettünk volna, őfelsége is akkor ezekkel bocsátott el előle bennönket.⁶⁶

Die 14. 15. 16. 17. 18. mensis Septembris mindezeket az napokat az praelátusok és több secularis⁶⁷ urak is, az országnak nagy kárával, csak haszontalanul mulattatták el velönk. Ömagok, önagyságok magokban azonban nagy gyakorlatossággal consiliomokat⁶⁸ tartván, mi is mindazáltal nagyságod követei haszontalanul ezen napokat sem akarván eltölteni, minekutána az nagyságod levelei közül die 9. Septembris megadtuk volna az érseknek szólót és die 11. itidem huius mensis reggel Pálffy Pál⁶⁹ uramnak is önagyságának szólót, die 18. adtuk meg Teuffenbach⁷⁰ uramnak önagyságának, die 19. autem gróf Schlik⁷¹ uramnak, gróf Khevenhüller⁷² uramnak és gróf Puchheim⁷³ uramnak az őfelsége

⁵⁶ Templa et bona hactenus non restituta realiter et effective restituáltatni (latinból): Az eddig vissza nem adott templomokat és egyházi javakat valóságosan és ténylegesen visszaadatni.

⁵⁷ Praesentál (latinból): bemutat.

⁵⁸ Exhibeál (latinból): benyújt.

⁵⁹ Condolentia (latinból): részvétnyilvánítás.

⁶⁰ Per expressa verba formalia (latinból): formális szavakkal.

⁶¹ Gratias agimus pro ista condolentia (latin): Köszönjük a részvétnyilvánítást.

⁶² Conclusio (latin): befejezés, következtetés.

⁶³ Resolvál (latinból): ajánl.

⁶⁴ In specie (latin): személyesen, négy szemközt.

⁶⁵ Lorántffy Zsuzsanna (1602 körül – 1660) I. Rákóczi György erdélyi fejedelem felesége.

⁶⁶ A bekezdés melletti margón Rákóczi György olvashatatlan megjegyzése.

⁶⁷ Secularis (latin): világi.

⁶⁸ Consilium (latin): tanácskozás.

⁶⁹ Pálffy Pál gróf (*Pálffy Paal*) (1592–1653) a Magyar Kamara elnöke (1625–1646), királyi udvarmester (1641–1646), országbíró (1646–1649), majd nádor (1649–1653).

⁷⁰ Rudolf von Teuffenbach (*Tiffenbak*) (1582–1653) a Titkos Tanács (Geheimer Rat) tagja (1637–1653), III. Ferdinánd teljhatalmú megbízottja a linzi béke megkötését megelőző nagyszombati tárgyalásokon, illetve az 1646–1647. évi pozsonyi országgyűlésen.

⁷¹ Heinrich von Schlick (*Slyk*) (1580–1650) az Udvari Haditanács (Wiener Hofkriegsrat) elnöke (1632–1649), a Titkos Tanács tagja (1637–1650).

⁷² Franz Christoph von Khevenhüller (*Kevenhüller*) (1588–1650) a Titkos Tanács tagja (1625–1650), történetíró.

⁷³ Hans Christoph von Puchheim (*Pukaimb*) (1605–1657) a Titkos Tanács tagja, az Udvari Haditanács alelnöke.

főkomornikjának,⁷⁴ kik mindnyájan nagy becsülettel vették az nagyságod méltóságos levelét és írását, és igen nagy szeretettel ajánlották magukat az nagyságod szolgálatjára, az egy érseken⁷⁵ kívül, az kinek ajánlása merő csak színes palástolás.

Mi is mindazáltal ezeken az napokon is mind az hét vármegyék követeit, és mind az több, és az ide való vármegyék becsületes követeivel is, az kiket közülök valamely oly embereknek ismertönk lenni, az közönséges jókról és dolgokról való mutua consultatiót⁷⁶ és szép hasznos intimatiókat⁷⁷ is tenni el nem múltattuk.

Die 19. Septembris personalis uram⁷⁸ önagysága convocálván⁷⁹ bennönket az Ország Házához. Proponálá,⁸⁰ hogy az urak tetszése az volna, hogy az őfelsége propositióinak⁸¹ kiadása előtt palatinust választanánk. Akarja azért venni nekünk is tetszésönket, hogy őfelségét informálhassa felőle. Ezt hallván az clerus mindjárt annuált,⁸² és sokan közülünk is, kiváltképpen az pápisták és mások is nagy sokan az kik oda conniveálnak,⁸³ mely dologban mindjárt elég gyűlölséges disputációnk⁸⁴ támada utrinque.⁸⁵ Mindazáltal Isten kegyelmességéből az mi erősebb ratióinknak,⁸⁶ 1. hogy mindenkor őfelsége az országgyűlésében bejövetelekor elsőben is az propositiókat szokta kiadni, 2. az meghalt palatinus⁸⁷ is, és az többi is mindenkor az propositiók kiadásai után választattak, kiteszik nyilván ex actis dietalibus,⁸⁸ 3. ugyan világosan kitetszik etiam ex constituto regni Posoniensis Artículo 1. Anni 1609.⁸⁹ etc. Cedálának⁹⁰ nagy nehezen és akkoron ezzel oszlottonk el, hogy ezeket referálja personalis uram őfelségének.⁹¹

⁷⁴ Johan Christoph von Puchheim (*Pukaimb*) (1600–1651) 1625-től III. Ferdinánd kamarása, majd 1637-től a császári udvar főkamara, 1645-től a Titkos Tanács tagja. SCHWARZ–CODDINGTON, 1943, 326–327.

⁷⁵ Titkosírással írva az Érseken szó.

⁷⁶ Mutua consultatio (latinból): kölcsönös egyeztetés.

⁷⁷ Intimatio (latinból): hivatalos értesítés.

⁷⁸ Mikulich Tamás (báró) királyi személynök (1631–1649).

⁷⁹ Convocál (latinból): hívát.

⁸⁰ Proponál (latinból): javasol, előad.

⁸¹ Propositio (latinból): előterjesztés, ez esetben az országgyűlések megnyitását követően az uralkodó átadta a rendeknek az országgyűlésre javasolt ügyeket magában foglaló előterjesztést.

⁸² Annuál (latinból): jóváhagy.

⁸³ Conniveál (latinból): szemet huny valami fölött, összejátsszik valakivel.

⁸⁴ Disputatio (latin): vita.

⁸⁵ Utrinque (latin): mindkét részről.

⁸⁶ Ratio (latinból): érv.

⁸⁷ Esterházy Miklós (1582–1645) nádor (1625–1645).

⁸⁸ Ex actis dietalibus (latin): országgyűlési iratokból.

⁸⁹ Etiam ex constituto regni Posoniensis Artículo 1. Anni 1609. (latin): az 1609. évi pozsonyi országgyűlés 1. törvénycikéből. „Az ország karai és rendei a királyi felségnek, az ő atyai és kegyes gondoskodásáért és töprengéséért, a melylyel őket a kölcsönös barátság és egyetértés fenntartására figyelmezteti, valamint a nádorválasztásért, legnagyobb hálás köszönetet mondanak.” Thurzó György nádorrá választását rögzítő törvénycikk. CJH 45.

⁹⁰ Cedál (latinból): átenged.

⁹¹ A bekezdés melletti margón Rákóczi György olvashatatlan megjegyzése.

20. et 21. dies totaliter inaniter consumpti.⁹² Az urak csak tanácskozátnak, haszontalanul mulattatták el velönk.

Hanem eztán Isten kegyelmességéből die 22. Septembris personalis uram parancsolatjából elsőben is reggeli hét órára az Ország Házához⁹³ gyűltönk, onnét ad horam octavam matutinam⁹⁴ mind mi, országul personalis urammal, és mind az prelátus és secularis urak, érsek és iudex curiae⁹⁵ uramékkal felmenvén a várba, egész országul⁹⁶ hora nona matutina,⁹⁷ ott az várban elsőben császár uronkat öfelségét ugyan ott a várbeli kápolnában bekísérvén országul, és ott nagy pompás sacromot, avagy nagy énekes misét sok ceremóniákkal peragálván⁹⁸ érsek uram maga az többi pap urakkal. Az végben menvén ismét országul bekísértük öfelségét maga házaiban. Aztán egy kevés vártatván kijöve öfelsége közinkben arra készített maiestasban,⁹⁹ in luctuoso throno regia leülvén,¹⁰⁰ előtte bal kéz felől tartván egy kivont mezítelen pallost az aulae mareschallus Starhemberg uram.¹⁰¹ Öfelsége nevével szólott cancellarius uram¹⁰² és valami magyar peroratiót¹⁰³ tett elsőben ad status regni,¹⁰⁴ intvén bennönket országul az jó egyezsége és hazánk közönséges oltalmazására. Azután öfelsége is egynehány szókkal deákul: minden akaratát megértenénk az öfelsége propositiójából, kiket maga kezéből öfelsége ada érsek uram kezéhez. Érsek uram elvévén az öfelsége propositióit, hozzánk való atyai gondviselését és kegyelmességét megköszönte országunk nevével. És így lejövén az várból mindnyájan, gyülekeztönk az piacon egy öreg házban,¹⁰⁵ aholott minden státusok együtt lévén és az propositiókat elsőben is elolvastánk császár uronk secretáriusával, Oroszi¹⁰⁶ urammal. Az kikről midőn az urak beszélgetvén, az régi mód szerint personalis uram kezéhez adván, hogy az Ország Házánál végezze-

⁹² 20. et 21. dies totaliter inaniter consumpti (latin): Huszadika és huszonegyediké teljesen értelmetlenül telt el.

⁹³ Az Ország Háza kifejezetten az alsótábla üléseinek helyszínéül szolgáló ház a Hosszú utcában. Az 1609. és 1613. évi országgyűléseken portánként 1-1 forint adót vetettek ki a Szent Korona pozsonyi őrzésének megszervezésére és az Ország Házának megépítésére. A Hosszú utca végén erre a célra megvásárolt romos épületet 1619 márciusában kezdték el renoválni, de csak az 1630-as évektől ülésezett itt az alsótábla egészen a 18. századig. Az Ország Háza tekinthető a magyar országgyűlések első, a rendek által megszavazott adóból fenntartott „középületének”. PÁLFFY, 2013, 73–77.

⁹⁴ Ad horam octavam matutinam (latin): reggel nyolc órára.

⁹⁵ Pálffy Pál.

⁹⁶ Országul (magyar): az országgyűlésen részt vevő rendek összességére utaló határozószó.

⁹⁷ Hora nona matutina (latin): reggel kilenc óra.

⁹⁸ Peragál (latinból): elvégez.

⁹⁹ Rákóczi széljegyzete a margón: „Ez előtte nem volt.”

¹⁰⁰ In luctuoso throno regia (latin): gyásztrónra, értsd: a császárné halála miatt feltehetően fekete szövetekkel díszített uralkodói trónus, ami egy erre az alkalomra készített emelvényen (maiestas) volt felállítva.

¹⁰¹ Heinrich Wilhem von Starhemberg (Sztorenbergh) (1593–1675) főudvarmester, majd 1656-tól titkos tanácsos.

¹⁰² Szelepcsényi György veszprémi püspök, kancellár (1644–1666), majd esztergomi érsek (1666–1685).

¹⁰³ Peroratio (latin): előbeszéd, az országgyűlést megnyitó beszéd.

¹⁰⁴ Ad status regni (latin): a királyság rendjeinek.

¹⁰⁵ A pozsonyi Fő téren álló, úgynevezett Zöldházzal lehet szó. Ettől az országgyűléstől kezdve ebben az épületben zajlottak a Pozsonyban tartott diéták felsőtáblai ülései. PÁLFFY, 2013, 72–73.

¹⁰⁶ Orossy/Oroszi (Orosi) György secretarius (titkár), ez esetben a Magyar Kancellária titkára (1638–1650), majd 1650-től királyi személynök. FAZEKAS, 2021, 436–438.

nek arról órát, mikor kellessék leírni. Mi is látván jó alkalmatosságát annak, hogy most mindenestől közönségesen az egész statusok kicsinytől fogván nagyig mind együtt vannak, az nagyságod méltóságos levelét, melyet közönségesen az egész nemes országnak írott nagyságod¹⁰⁷ /bemutattuk/.¹⁰⁸ Elsőben is nagyságod méltóságos nevével az egész nemes országot igen nagy becsülettel köszöntvén, minden fejedelmi jóakarátját és barátságos szolgálatját ajánlván nagyságod nevével az nemes országnak és Istentől minden jókat, csendes békességes megmaradást kívánván etc. etc.

Úgy vagyon, érsek uram önagysága elvévén ugyan tőlünk az nagyságod méltóságos levelét, kinek megolvasását midőn urgeálnánk,¹⁰⁹ sőt, sokan az egész statusok közül ugyan valóban instantissime¹¹⁰ sollicitálnák,¹¹¹ az superscriptiot¹¹² és titulust fennszóval elolvassa ugyan és mondá, hogy az egész országnak szól, de nem tudjuk, micsoda affectustól¹¹³ viseltetvén önagysága, noha az statusok közül sokaktól kérttetett, urgeáltattott, hogy adja cancellárius vagy secretarius¹¹⁴ uram kezéhez, és nyitassék meg és olvassassék meg, de önagysága sem kezétől ki nem adá, sem fel nem nyitá, sem el nem olvasá, sem el nem olvastatta, kiről ugyan ott mindjárt publice elég keservesen lamentálánk¹¹⁵ és conquerálkodtonk¹¹⁶ ebbéli nagyságos fejedelem méltóságának¹¹⁷ nagy derogamenjéről¹¹⁸ és indignitásáról,¹¹⁹ kit bizony nagyságodnak meg sem írhatok, mely nagy szívbeli fájdalommal kellek szenvednünk és bizony valóban úgy is érezzük. De nagy rancorral¹²⁰ önagysága csak azt felelte, az kik urgeálták és sollicitálták az nagyságod levelének olvasását, nincs önagyságoknak két királyok. Két propositio nem lehet egymás hátára. Kire mindazáltal licitis mediis¹²¹ elég válasza volt, amint, amint lehetett, mi tőlünk is önagyságának, erővel semmit sem vehetek önagyságán, csak halasztá, hogy öfelségének is tudására adja.

Onnét megszorodott szívvel az több statusokkal együtt menvén az Ország Házához, ott is conquerálkodván elsőben is ezekről personalis uram előtt is, ugyan csak abban maradt még eddig, kiről, ezután micsoda effectusa lészen, nagyságodat tudósítjuk. Az megnevezett öfelsége propositióit penig ugyanazon napon délután három órákor leíratván országul, hogy nagyságod is értse és felőle való bölcs ítéletét és censurá-

¹⁰⁷ Rákóczi olvashatatlan megjegyzése a margón.

¹⁰⁸ A mondatból kimaradt a cselekmény, ami a fejedelem levelének ismertetésére vonatkozik.

¹⁰⁹ Urgeál (latinból): sürget.

¹¹⁰ Instantissime (latin): legsürgetőbben.

¹¹¹ Sollicitál (latinból): kérelem, szorgalmaz.

¹¹² Superscriptio (latinból): felirat.

¹¹³ Affectus (latinból): kedv, hangulat.

¹¹⁴ Orossy/Oroszi György.

¹¹⁵ Lamentál (latinból): siránkozik.

¹¹⁶ Conquerálkodik (latinból): erősen, ismételt panaszskodik.

¹¹⁷ Rákóczi olvashatatlan megjegyzése a margón.

¹¹⁸ Derogamen (latinból): kisebbités.

¹¹⁹ Indignitás (latinból): méltatlanság.

¹²⁰ Rancor (latin): harag.

¹²¹ Licitis mediis (latin): megengedett, lehetséges eszközökkel.

ját,¹²² sőt, parancsolatját is nagyságod idein méltóztassék nekünk megküldeni, ím nagyságodnak in veris paribus sub litera A¹²³ alázatosan megküldtünk.

Immár Isten kegyelmességéből ezennel hét órákorra be kelletik mennünk, kegyelmes urunk, az nemes Ország Házához personalis uram behívatván az egész országot. Úgy esett értésönkre, hogy palatinust akarnának már post extradatas Suae Maiestatis propositiones¹²⁴ velünk választatni. Minékünk penig úgy tetszik, sőt minden teljes tehetségönkkel mindeneknek azt persuadeáljuk,¹²⁵ az minthogy tegnap is együtt lévén ugyan feles számú vármegyéknek, uraknak és szabad városoknak követei, hogy legelsőben is az mostani új pacificációnak diplomáját confirmáltassuk, és az országnak articulusiban inseráltassuk az országgal, kire őfelsége is ugyan hittel és in verbo suo regio assecurálta¹²⁶ mind nagyságodat, és mind az egész országot.¹²⁷

És metszünk¹²⁸ [!] az Palatinussal is, ha ez nem lészen? Sőt példánk is vagyon róla, mert nagyságod méltóztassék megtekinteni az 1608. esztendőbeli országgyűlését. Ott is legelsőben is mindjárt éppen az bécsi pacificatiót confirmálta¹²⁹ az ország, és azután osztán úgy ment az palatinus választásra. Félünk is azon, fekszik alatta valami, hogy egymagok sollicitálják most az palatinust, holott nekünk kelletnék sollicitálni. Mi mindenekben teljes tehetségünkkel alkalmaztatjuk magonkat az nagyságod nekünk adott instructiójához,¹³⁰ és attól nem is recedálunk.¹³¹

Elég rút gyűlölséges állapottal kezdünk ehhez az országgyűléséhez, kegyelmes urunk, kinek mi bizony semmi kedvünk szerint való jó progressusát¹³² és annál inkább kimenetelét nem remélhetjük. Mindazonáltal az kegyelmes Űristen az emberek reménysége felett mind ezeket jobban adhatja az ő nagy szentséges nevének dicsőségére.¹³³

Magonknak Istennek hála tűrhető egészségünk szolgál, az nagyságod engedelmes és igaz tökéletes szolgálatjára. Noha elég kibeszélhetetlen búsulásunk és gyűlölségünk vagyon az igazságáért. Mik ez után következnek, nagyságodat azokról is el nem mulatjuk jó alkalmatossággal tudósítani.

Tartsa meg az kegyelmes Űristen nagyságotok fejedelmi méltóságát sokáiglan virágzó állapotjában. Ámen

Írtuk Pozsony városában 25. Septembris 1646.

¹²² Censura (latin): ítélet, értékelés.

¹²³ In veris paribus sub litera A (latin/latinból): hiteles másolatát az A betű alatt. – Ez a melléklet nem maradt meg.

¹²⁴ Post extradatas Suae Maiestatis propositiones (latin): őfelsége előterjesztésének átadását követően.

¹²⁵ Persuadeál (latinból): rábeszél, meggyőz.

¹²⁶ In verbo suo regio assecurálta (latinból): királyi szavával biztosította.

¹²⁷ Rákóczi olvashatatlan megjegyzése a margón.

¹²⁸ Metszünk/messziünk (régies): mi tévők legyünk.

¹²⁹ Confirmál (latinból): megerősít.

¹³⁰ Instructio (latin): utasítás.

¹³¹ Recedál (latinból): meghátrál, itt inkább eltér.

¹³² Progressus (latin): előrehaladás.

¹³³ Rákóczi olvashatatlan megjegyzése a margón.

Illustrissimae Celsitudinis Vestrae Principalis humillimi fideles et servitores deditissimi:

Georgio Chernel manu propria
Paulus de Zemere manu propria
Andreas Klobusiczki manu propria

/Címzés:/ Illustrissimo a/c/ Celsissimo Principi Domino, Domino Georgio Rakoci Dei Gratia Principi Transilvaniae, partium Regni Hungariae Domino et Siculorum Comiti etc. Domino, Domino nobis clementissimo

/I. Rákóczi György saját kezű átvételi jegyzete:/ 4. Octobris Tokaj, déllest 3 órakor.

/Három, vörös viaszba nyomott gyűrűspecst/

2.

Szemere Pál, Chernel György és Klobusiczky András levele

I. Rákóczi Györgyhez

Pozsony, 1646. október 24.

MNL OL E 190. Missiles No. 4514.
Kiadva: SZILÁGYI, 1885b, 1403–1404.

[...] ¹³⁴

P.S.

Kegyelmes urunk. Az tegnapi napon lévő actákat megírván nagyságodnak, concludáltuk vala az levelet, azonban bizonyos okokra nézve Klobusiczky uram el nem küldhette az postán Ugron ¹³⁵ uramat. Ez mai nap is actáinkat is azért úgy méltóztassék nagyságod megérteni.

Die 24. Octobris. Az nemes Országnak Házához gyűlvén igazsággal, sok disputa-tióink után az tegnapi dolgokról. Az prelátus és nagyságos urak küldenek hozzánk újjobban követeket, úgy mint az pécsi püspököt, Széchényi György ¹³⁶ uramat, Kéry János ¹³⁷ és

¹³⁴ A levél eleje hiányzik, csupán az utóirat maradt meg.

¹³⁵ Postaszolgálatot teljesítő familiáris, ám az erdélyi fejedelem udvartartásáról készült jegyzékekben és fel-dolgozásokban nem szerepel ekkor ilyen nevű személy. Neve alapján nagy valószínűséggel az ábrahám-falvi Ugron család valamely tagja. Ugron Pál (1642-ig Udvarhelyszék királybírája), három fia, István, András és János is aktívak ekkor, de csak a két utóbbi tűnik fel a forrásokban a Rákócziak szolgálatában Magyarországon is. PÁLMAI, 1910, 247–248.

¹³⁶ Széchényi György (*Ssecsenyi Geirgi*) pécsi püspök (1644–1648), későbbi esztergomi érsek (1685–1695).

¹³⁷ Kéry János (*Keerey*) (1600 körül – 1659) Hont megyei köznemesi család tagja. Bethlen Gábor hadjárata alatt palánki és gyarmati kapitány, több alkalommal Esterházy Miklós nádor követe Sziléziában, Erdélyben és Lengyelországban. 1642-ben részesült bárói rangemelésben, 1644-ben királyi tanácsos, 1647-től (első) koronaőr (1647. 3. tc.), 1654-ben grófi rangot kapott, 1655-ben III. Ferdinánd kamarása.

Ostrosith Pál¹³⁸ uramékat. Üzenék azt, hogy önagyságok az tegnapi opiniójoknak inhaereálnak¹³⁹ az catholicus status részéről. Mi is evangelicusok ezen annál inkább felindulván, csak megizenénk categorice, mi is tenacissime¹⁴⁰ annak inhaereálonk. És így nem kicsiny haraggal és búsulással visszabocsátván az urakat, magonk között ismét annál gyűlölségsőbb disputatiók occuráltak,¹⁴¹ látván, hogy teljességesen azon mesterkedik az clerus némelyekkel, hogy a templomok oda maradnának.¹⁴² Sok számtalan disputatióknál után az personalis maga interponálván¹⁴³ magát és fáradozván az dologban az urakhoz, elvégtére ilyen instructiót csinálának, hogy ezzel fogják az két statusból való ide alá megírt commissarius urakat kibocsátani.

Tudniillik

Ut iuxta diploma templa et bona simpliciter restituantur. (*Hogy a diploma – értsd: linzi béke – értelmében a templomok és javak egyszerűen visszaadassanak.*) Primi generis templa, quae sunt iam restituta, utrinque ita permaneant. (*Az első csoportba tartozó templomok, amelyek már visszaadattak, maradjanak úgy mindkét fél részéről.*) Et si quis error in executione commissus fuisset, per commissarios emendetur in executi vero exequantur. (*Ha valamilyen hiba történt volna a végrehajtásban, az a biztosok által javíttassék ki, a nem végrehajtottak pedig hajtassanak végre.*) Et si, quae ex illis fuissent reoccupata, reddantur templa. (*Ha azok közül némelyek ismét elfoglaltattak volna, a templomok adattassanak vissza.*) Templa etiam, quae post disturbiorum tempora usque ad praesens fuissent occupata vel reoccupata, ea etiam, sicuti et bona secundum diploma restituantur utrinque, tempus autem disturbiorum a die tertia Februar anni 1644 usque ad ultimum diem Novembris 1645 intelligantur. (*A templomok is, amelyeket a zavargások ideje után egészen mostanáig elfoglaltak vagy újra elfoglaltak volna, azok is – miként a javak – a diploma szerint mindkét fél részéről visszaadassanak. A zavargások ideje pedig 1644. február 3. napjától 1645. november utolsó napjáig értendő.*) [!]

Kegyelmes uronk, ez az instructio azok az templomokra való csak, az kik az háborúság alatt és azután az mostani ország gyűléseig estenek, mert azelőtt valókról, úgy mint ab anno 1608 az háborúság kezdetéig, akik estek és elfoglaltattak immár vigore 4. articuli diplomatis,¹⁴⁴ holnap azok felől kezdjük el az tractátust, kikről azután tudósítjuk nagyságodat.

Ez felül megírt instructio szerint az disturbium¹⁴⁵ alatt és után elfoglalt templomok és jószágok restitutiójára, hogy az ország gyűlése alatt relatiót¹⁴⁶ is tehessenek róla, rendeltettek commissariusok. Az Dunántúl való részre ex statu catholico Magnificus Ada-

¹³⁸ Ostrosith Pál (*Ostrosith Paall*) báró, apja, Ostrosith István étekfogómester (1635–1639), testvére, Ostrosith Miklós 1647-től (második) koronaőr. Pál életrajzi és hivatali karrierjének adatai további kutatást igényelnek.

¹³⁹ Opiniójoknak inhaereálnak (latinból): kitartanak a véleményük mellett.

¹⁴⁰ Tenacissime (latin): igen kitartóan.

¹⁴¹ Occurál (latinból): feltűnik, keletkezik.

¹⁴² Rákóczi olvashatatlan megjegyzése a margón.

¹⁴³ Interponálja magát (latinból): közvetítőként lép fel.

¹⁴⁴ Vigore 4. articuli diplomatatis (latin): A diploma 4. cikkelyének erejénél fogva.

¹⁴⁵ Disturbium (latin): zavargás, zavar, felfordulás.

¹⁴⁶ Relatio (latinból): jelentés.

mus Cziráky¹⁴⁷ et egregius Melchior Kerekes.¹⁴⁸ Ex evangeliciis generosus dominus Franciscus Botka¹⁴⁹ et Stephanus Döry.¹⁵⁰ Az Dunán innét való földekre és részekre ex statu catholico magnificus dominus Ladislaus Barkoczy¹⁵¹ et egregius Franciscus Zatureczki.¹⁵² Ex evangelico statu generosus Petrus Hamvay¹⁵³ et Gaspar Bartakovics.¹⁵⁴ Ha még meg nem változnak, mivel mindenik commissarius difficultálja¹⁵⁵ és mentik magukat, de egyáltalában az ország vagy ezeket vagy másokat elküld.

Divényi uram¹⁵⁶ igen-igen megfutotta az pápista urakat rendeket, prelátusokat és az egész clérust, valóban sokan fogják pártját és igen ágáltak, hogy nagyságod minden jószágát, marháját és contractus fassionalis¹⁵⁷ vagy reversalisát¹⁵⁸ is visszaadná, és hogy az egész ország nevével is intercedálnának¹⁵⁹ mellette. Mi is nagyságod követei bizony semmit hátra nem hagytonk benne az választételben és megmondtuk, hogy jure belli¹⁶⁰ fogatott meg Divényi István, és in lytrum capitis et in exsolutionem lytri ac redemptionem capitis esetet,¹⁶¹ az őrajta, nem comprehendálja¹⁶² az diploma, mert császár öfelsége részéről is az kik megsaccoltak az rabok közül, csak megvették az saccot rajtok. Így eszerint Divényi István is saccában odaadta azokat, az kik még oda vannak, és kezesei is vannak érette. És nem cselekszi nagyságodnak csak ezért is, hogy így kárhóztatja nagyságodat ezekkel. Jobb volt volna másképpen elejét venni. Divényi uram felől bizony mi nagyságodnak semmi jót nem írhatonk.¹⁶³

Hogy pedig az instructióban personalis uram oda írta az jószágok restitutiója felől: utrinque, megkérdjük holnap publice personalis uramot, mit ért azon. Mert ha Divényi

¹⁴⁷ A név más kéz által egykorúan javítva. Eredetileg: „Adamus Viczay”. Cziráky Ádám (*Cziraky, Ziraky*) 1620-ban bárói címet kapott, jogász, nádori ítélőmester, a Királyi Tábla ülnöke.

¹⁴⁸ Kerekes Menyhért Moson vármegye követe, feltehetően Kerekes András királyi táblai ülnök testvére.

¹⁴⁹ Botka Ferenc Veszprém vármegye követe.

¹⁵⁰ Döry István (*Deöry*) Gömör vármegye jegyzője és követe.

¹⁵¹ Barkóczy László (1601–1659) báró, kálloi kapitány (1632–1644), királyi tanácsos (1642).

¹⁵² Zatureczki Ferenc Turóc vármegyei köznemesi család tagja, Esterházy Pál, mint távol levő főrend követeként szerepel az országgyűlés résztvevői között.

¹⁵³ Hamvay Péter (*Hanvay*) Abaúj vármegye követe.

¹⁵⁴ Bartakovics Gáspár (*Bartakovith*) Hont vármegye követe.

¹⁵⁵ Difficultál (latinból): ellenez, nehezményez.

¹⁵⁶ Divényi (*Dévényi*) István Sáros vármegye követe.

¹⁵⁷ Contractus fassionalis (latin): beválláson alapuló szerződés.

¹⁵⁸ Reversalis (latinból): kötelezvény.

¹⁵⁹ Intercedál (latinból): közbenjár.

¹⁶⁰ Jure belli (latin): hadi jogon.

¹⁶¹ In lytrum capitis et in exsolutionem lytri ac redemptionem capitis esset (latin): váltságdíjat vetettek ki rá, és a váltságdíj kifizetésével lehet kiváltani.

¹⁶² Comprehendál (latinból): magában foglal.

¹⁶³ Divényi János még I. Rákóczi György hadjáratát megelőzően saját és felesége arany- és ezüstértékeit le-tétbe helyezte Alvinczi Péter kassai prédikátor fiánál. A hadjárat folyamán Divényi Rákóczi katonáinak fogságába került és váltságdíj ellenében bocsátották szabadon. Divényi elfogásának a hírére Alvinczi feltörte a ládákat és a neki tetsző tárgyakat eltulajdonította, a maradék pedig Kassa városának kezelésé-be került, amit Divényi feleségének a kérésére sem akartak kiadni. A Divényi-javak visszaadásának ügye az 1647. évi gravaminák közé is bekerült (77. pont). MOE, 1646–47, 184.

uram jószágát és azokat, az mely két falut, Kosztolányt és Lipolczot¹⁶⁴ nagyságod adott az Keczereknek¹⁶⁵ Sáros vármegyében, bizony protestálomk róla firmiter. Mert nagyságodnak Divényi uram saccába adta azokat, és nagyságod semmiképpen nem cselekszi.

Mindezekről és az többiről is, az mik következzenek, nagyságodat tudósítjuk ismét Mednyánszki¹⁶⁶ uram által. Őfelsége Ebersdorfra¹⁶⁷ ment fiai látogatására és mulatságára, de szombaton bizonnyal bejő.

Adja az kegyelmes Úristen, nagyságodat örvendetes jókkal láthassuk.

Az édes öcsém, Klobusiczky uram őkegyelme, tudom, nagyságodat az titkos dolgokról igazsággal informálja.

Datum Posoni éjszaka 24. Octobris 1646.

Nagyságod fejedelmi méltóságának azon igaz alázatos hívei.

Idem qua supra¹⁶⁸

3.

Szemere Pál, Chernel György és Klobusiczky András levele

I. Rákóczi Györghöz

Pozsony, 1646. december 24.

MNL OL E 190. Missiles No. 4538.

Kiadva: SZILÁGYI, 1886, 273–277.

Kegyelmes Uronk Fejedelmönk

Hogy az kegyelmes Úristen az nagyságtok Fejedelmi méltóságát sok áldott karácsony napoknak megérésével és kedvesen el is mulatásával megörvendeztesse, szívönk szerint kívánjuk.

Kegyelmes uronk, ez jelen való december havának 8. napján mind eddiglen való országunk gyűlésének diurnális tractatusiról¹⁶⁹ nagyságodat bőségesen informáltuk vala. De subsequentibus,¹⁷⁰ az mik azultta interveniáltak usque ad hodiernum diem,¹⁷¹

¹⁶⁴ Kosztolány (*Készulan*) Nyitra vármegye (ma: Zemianske Kostolany, SK) és Lipolcz (*Lipót*) Abaúj vármegye (ma: Kecerovský Lipovec, SK).

¹⁶⁵ A lipóci Keczerék Sáros és Zemplén vármegyei birtokokkal rendelkező tehetős, evangélikus köznemesi család volt.

¹⁶⁶ Mednyánszky Jónás Trencsén megyei köznemesi család tagja, a Rákóczi család pozsonyi és bécsi ügyvivője a 17. század közepén.

¹⁶⁷ Ebersdorf (*Ebestorf*) A.

¹⁶⁸ Rákóczi olvashatatlan megjegyzése a szöveg mellett.

¹⁶⁹ Diurnális tractatus (latinból): napi tárgyalás.

¹⁷⁰ De subsequentibus (latin): a következőkről.

¹⁷¹ Usque ad hodiernum diem (latin): a mai napig.

azon rendes tudósításink által, alázatosan nagyságodat mint kegyelmes urunkat így informálhatjuk. Megírtuk vala nagyságodnak, mivelönk hármunkkal, nagyságod köve-
teivel die 7 Decembris öfelsége két titok tanácsinak, úgy mint gróf Khevenhüller és gróf
Kurz¹⁷² uraméknak az várban mégis az concordia¹⁷³ felől ad partem¹⁷⁴ micsodás formán
való tractátusok vala, és mi is miképpen resolváltuk magunkat önagyságuknak.

Die 8. Decembris. Az evangelicus nagyságos urakat separative¹⁷⁵ közölönk ugyan az
várban felhívatván, hasonló tractátusok volt ugyanazon két belső titok tanács uraknak
vélek.

Die 9. Decembris. Az vármegyék követei közül selective¹⁷⁶ et nominative¹⁷⁷ hetet
vagy nyolcat ismét azon titok német tanács urak felhívatván közölönk ugyan ismét az
várban, azokkal is ugyanazon concordia felől hasonló tractatust indítván, midőn min-
denképpen hasonló válaszokat vettek volna tőlük is mindeniktől, mint szintén mitő-
lönk, nagyságod követeitől.

Tandem die 10. Decembris. Mi egész evangelicus status, itt kinn az felső hostat-
ban¹⁷⁸ öszvegyűlvén közakarattól, egynéhány követ atyánkfiain az várban közölönk
ezen felül megírt belső titok két tanács urakhoz felküldtönk, ezt üzenvén önagyságuk-
nak: Megértettük mind az fejedelem önagysága követeinek, s mind az felül megírt
evangelicus urainknak és mind némely vármegyéknek becsületes követ atyánkfiainak,
kiket önagyságuk magukhoz felhívatlak volt, fidelis relatiójokból¹⁷⁹ az concordia dol-
gában hol járjon önagyságoknak most is elméjük, de mi közönségesen az egész evange-
licus status, mivel most is jobb és alkalmasabb és istenesebb mediomokat fel nem ta-
lálhatonk az concordia dolgában, mint azt, melyet sub titulo et nomine ultimariae
resolutionis status evangelici,¹⁸⁰ mind az catholicus statusnak elsőben, és mind penig
most ultimatum¹⁸¹ öfelségének is beadtonk. Ha így lesz cum satisfactione nostra,¹⁸² az
diploma szerint contentusok¹⁸³ leszönk vele. Hol nem, mi categorice¹⁸⁴ öfelségétől iuxta

¹⁷² Ferdinand Siegmund von Kurz (*Kurcz*) (1592–1659) titkos tanácsos.

¹⁷³ Concordia (latin): megegyezés.

¹⁷⁴ Ad partem (latin): részhez.

¹⁷⁵ Separative (latin): elkülönülve.

¹⁷⁶ Selectio (latin): kiválasztás.

¹⁷⁷ Nominatio (latin): megnevezés.

¹⁷⁸ Hostat (Hofstadt) (németből): városfalon kívüli városrész, külváros.

¹⁷⁹ Fidelis relatio (latinból): hiteles jelentés.

¹⁸⁰ Sub titulo et nomine, ultimariae resolutionis status evangelici (latin): az „evangelikus status” végső ha-
tározata címmel és névvel.

¹⁸¹ Ultimatum (latin): véglegesen, legvégül.

¹⁸² Cum satisfactione nostra (latin): megelégedésünkre.

¹⁸³ Contentus (latinból): elégedett, megelégedett.

¹⁸⁴ Categorice (latin): határozottan.

benignam assecurationem ex vi diplomatis¹⁸⁵ váronk kegyelmes complanatiót¹⁸⁶ és determinatiót.¹⁸⁷

Die 11. Decembris. Követ atyánkfiái ily resolútiót¹⁸⁸ hoztak ezen két titok tanács uraktól. Köszöntvén becsületesen az evangelicus statust, jobb resolútiót és declaratiót¹⁸⁹ reméltek tőlünk, de mivel ezeket így értik tőlünk, referálni fogják őfelségének is, és oly reménységben vannak, őfelsége nem késlelteti kiadását resolútiójának.

12. die Decembris. Mi evangelicusok, ismét újobban közölünk egy nagyságos urat és egy követ atyánkfiát küldtük fel az várban, az titok belső tanácsnak mostani substitutus fő praeseséhez,¹⁹⁰ gróf Khevenhüller uramhoz, megizenvén őnagyságának, ne difficultálja kegyelmes uronktól sollicitálni az beadott gravamináinkra¹⁹¹ való kiadandó kegyelmes resolútióját. Alioquin¹⁹² kénytelenek leszünk vele őfelségét alázasatos instantiánk által újobban felőle molestálnunk.¹⁹³

13. die Decembris. Referálták¹⁹⁴ követ atyánkfiái Khevenhüller uram üzenetét. Ajánlván őnagysága nagy szolgálatját az nemes evangelicus statusnak, kérvén bennönket, ilyen nagy szorgalmatos gondjai és distractiói¹⁹⁵ között ne búsítsuk őfelségét most. Harmadnapra válaszunk léssen őfelségétől, legyünk patientiával¹⁹⁶ és csendességben.

14. decembris. Várakozásban lévén. Pro interim¹⁹⁷ szükségének ítélnék lenni, ha ugyan holnap sem lenne resolúciónk őfelségétől, laboráljunk¹⁹⁸ az beadandó scriptomban,¹⁹⁹ melyet kellessék őfelségének beadnunk per modum supplicis libelli²⁰⁰ kiben laboráltunk is.

15. decembris. Magonk között megegyezvén az megírt beadandó scriptomokon, azonban mind gróf Pálffy Pál uram őnagysága és mind gróf Khevenhüller uram őnagysága bizonyos emberek által instáltak előttünk az egész evangelicus status előtt, két nap ne búsítsuk őfelségét. Bizonyosan oly reménységben vannak, azalatt kijő őfelségétől kegyelmes resolúciónk. Ezt is meg cselekedtük őnagyságok tekintetért.

¹⁸⁵ Iuxta benignam assecurationem ex vi diplomatis (latin): a királyi oklevél hatálya alapján adott kegyes biztosíték alapján.

¹⁸⁶ Complanatio és (latinból): kiegyenlítés.

¹⁸⁷ Determinatio (latinból): rendelkezés.

¹⁸⁸ Resolutio (latin): végzés, válasz.

¹⁸⁹ Declaratio (latinból): kinyilvánítás.

¹⁹⁰ Substitutus fő praeseséhez (latinból): helyettes vezetőjéhez, alelnökéhez.

¹⁹¹ Gravamina (latinból): a rendi sérelmeket felsoroló irat, amit az alsó- és felsőtábla közösen dolgozott ki az országgyűlésen és küldött fel a királyhoz.

¹⁹² Alioquin (latin): máskülönben.

¹⁹³ Molestál (latinból): zargat, zavar.

¹⁹⁴ Referál (latinból): előad.

¹⁹⁵ Distractio (latin): foglalatosság.

¹⁹⁶ Patientia (latin): türelem.

¹⁹⁷ Pro interim (latin): időközben.

¹⁹⁸ Laborál (latinból): dolgozik, munkálkodik.

¹⁹⁹ Scriptum (latin): irat.

²⁰⁰ Per modum supplicis libelli (latin): kérvény formájában.

16. Decemberis. Advent harmadik vasárnap lévén Szent Istenönknek szenteltük meg.

17. Decemberis. Meg sem lévén resolúciónk, supplicaciónkat ad purum²⁰¹ leíratván, midőn Kollonitz²⁰² uramat felküldtük volna, hogy audientiát szerzene őfelségétől, azonban aláfordula Kollonitz uram és azt referála, hogy az főkomornyik, gróf Puchheim uram őnagysága megjelentette őfelségének, hogy az evangelicus status ismét audientiát sollicitálna. És őfelsége azt izente, ha valami más oly új dologért kívánnánk az audientiát, tudakozza meg, és mindjárt ad őfelsége, de az régiért, azaz az beadott gravaminákra való resolútióért nem szükséges, mert harmadnap alatt őfelsége bizonyosan kiadja már az resolútióját.

18. Decemberis. Ugyanezen relatiót újabban referálta Kollonitz Ferdinánd uram őnagysága az egész evangelicus status előtt, és így inter spem et metum²⁰³ maradtunk várakozásban az szent patientia mellett.

19. Decembris. Két becsületes követ atyánkfiat expediáltuk²⁰⁴ az főkomornyikhoz, gróf Puchheim uramhoz, emlékeztetvén őnagyságát ígéretéről és ajánlásáról, és kérvén őnagyságát, ne difficultáljon mellettünk intercedálni őfelsége előtt pro obtinenda clementissima a Sua Maiestate resolutione.²⁰⁵

20. Decembris. Követ atyánkfiat referáltak: gróf Puchheim uram őnagysága az egész evangelicus statusnak igen nagy szolgálatját ajánlja, és ha holnap ki nem jönne is, de bizonyosan holnapután, úgy mint ez jövő szombaton, őfelsége kiadja kegyelmes resolútióját.

21. Decembris. Szent Tamás apostol napjának emlékezetét mivelünk is megszenteltették praelátos uraink, és csak haszontalanul mulattatták el velünk ezt is.

22. die Decembris. Tandem Deo volente reggeli nyolc órakor hirdettete fel bennünket, az egész országot personalis uram az nemes Ország Házához. Midőn begyűltünk volna, egész tíz óráig várakoztatván bennünket, azonban üzenték az urak, hogy mivel őfelségétől bizonyos belső titok tanács urak jönnének be közinkben, mennének őnagyságokhoz. Midőn odamentünk volna ahhoz az házhoz, kit Zöldháznak hívnak, ahol az urak össze szoktak gyűlni és mindnyájan együtt volnánk, azonban bejövének közinkben groff Khevenhüller és az austriacus cancellarius Prücklmayr²⁰⁶ uraimék, őfelsége nevével elsőben köszöntvén az egész országot, azután proponálták, hogy igen akarta

²⁰¹ Ad purum (latin): tisztázatba.

²⁰² Christoph Ferdinand von Kollonitz (*Kolonicz*) eredetileg horvát, majd a török elől Stájerországba költözött család magyarországi indigenátussal rendelkező tagja, aki ez utóbbinak köszönhetően a felsőház tagjaként vett részt az országgyűlésen.

²⁰³ Inter spem et metum (latin): remény és félelem között.

²⁰⁴ Expediál (latinból): kiküld, elküld.

²⁰⁵ Pro obtinenda clementissima a Sua Maiestatem resolutione (latin): hogy megszerezze őfelsége igen kegyelmes választ.

²⁰⁶ Johann Matthias Prücklmayr (*Prikbelmar*) az Osztrák Udvari Kancellária elnöke (Österreichischen Kanzlei).

volna őfelsége, ha super quarto puncto diplomatis novissimi regnii²⁰⁷ magonk között concordálhatnánk volna, az kit egynéhány utakoné s módokon tentáltatott²⁰⁸ is őfelsége. De mivel az nem succedálván,²⁰⁹ és mindkét rész őfelségére hagyta annak determinatióját, ím őfelsége ex autoritate sua regia determinálta²¹⁰ és scriptotenus²¹¹ az nemes országnak kezébe küldte, intvén őfelsége minden rendeket már, ez után ehhez tartás magokat, és hogy minden gyűlölségeket, egyenetlenségeket letévén egymást szerethessük, és az jó egyezséget követvén nyúljonk az diaetalis tractatusokhoz,²¹² és elsőben is országunk végházai és végbeli vitézek felől minden jót végezzünk.

Palatinus uronk országunk nevével megköszönvén az őfelsége rólunk való atyai készségét és gondviselését, elbocsájtván közlünk az őfelsége megírt commissariusit, önagysága bő szókkal declarálta, hogy már miolta csak ezen veszekedünk, és öszve nem gyűltünk hét hete vagyon, intvén bennönket az jó egyezségre. Elsőben megolvasatánk az egész ország előtt az őfelsége kiadott resolútióját, avagy determinatióját, kinek pariaját cum praesentibus²¹³ nagyságodnak is kegyelmes uronk, ím sub Litera N²¹⁴ megküldöttük.

Mi evangelicusok, kiváltképpen nagyságod követei, jámbor szolgálai, hívei csak elhűlünk és elálmélkodánk bele, felette igen-igen nagy szívönkbéli fájdalommal lévén, ennyi számtalan sok idők és haszontalan summa költségeknek vesztegetése után, ím látja nagyságod, kegyelmes uram, minémű reménytelen és gyümölcstelen válaszonk lőn. Onnét felkelvén, mi regnicolák²¹⁵ menénk az Ország Házához és déllesti két órát rendelvén ezen resolúciónak leírására, ugyanott mindjárt elkezdünk kiváltképpen mi, nagyságod követei az egész ország előtt keserves panaszkodásinkat, hogy ezen az őfelsége resolútióján semmiképpen contentusok nem vagyunk, quia non est iuxta continentias diplomatis (*mert nincs a diploma rendelkezéseivel összhangban*). Quia non est cum satisfactione evangelicorum et nostra (*mert ez nincs a protestáns rendek és a mi megelégedésünkre*). Quin, az mi Felső-Magyarországonkban csak egyetlen egy templom sem restituáltatott, sőt emlékezet sincs felőle. És ezek kívül is több ratiókat is adván, categorice ugyanott mindjárt declaráltuk magonkat, sem nagyságod, sem mi ezen bizony contentusok nem vagyunk, újobban őfelségét megtaláljuk felőle. Personalis uram és mások is kezdték vala velünk disputálni az dolgot, hogy már egyiket őfelsége determinatiójára bíztuk, azért őfelsége méltósága ellen lészen, ha nem acceptáljuk²¹⁶ etc.

²⁰⁷ Super quarto puncto diplomatis novissimi regnii (latin): a linzi szerződés negyedik pontja felett. (A protestánsoktól elfoglalt templomok és egyházi javak visszaadására vonatkozó sérelmi pontok, amelyeket az 1638. évi országgyűlés gravaminái között szerepelt.) Lásd SZILÁGYI, 1885a, 403.

²⁰⁸ Tentál (latinból): támoogat.

²⁰⁹ Succedál (latinból): sikerül.

²¹⁰ Ex autoritate sua regia determinálta (latin/latinból): uralkodói jogon döntést hozott.

²¹¹ Scriptotenus (latin): írásban.

²¹² Diaetalis tractatus (latinból): országgyűlési egyezkedés/tárgyalás.

²¹³ Pariaját cum praesentibus (latinból): másolatát jelen iratokkal együtt.

²¹⁴ A mellékelt levél nem maradt fenn.

²¹⁵ Regnicola (latinból): országlakos, képviseleti joggal bíró személy.

²¹⁶ Acceptál (latinból): elfogad.

Categorice declaraltuk, mi őfelségére, kegyelmes assecuratioja szerint, iuxta vim, formam et continentias expressas dipomatis,²¹⁷ bíztuk. De nyilvánvaló dolog, hogy nem aszerint lett az complanatio és determinatio, azért nem vagyunk contentusok vele, őfelségét újobban megtaláljuk felőle. És így kegyelmes urunk, bizony meg nem írhatjok nagyságodnak, minémű nagy szomorú és igen keserves szívvel kellessék eloszolnonk az Ország Házától.

Nagyságod azért, kegyelmes Uronk, immár így világosan megértvén császár urunk resolutióját és determinatióját az templomok dolgáról, mi ab anno 1608. usque ad disturbia a diplomának 4. articulusa szerint cum satisfactione evangelicorum az mennyi templomokat restituáltatni kívántunk, ad minus²¹⁸ megtört négy- vagy háromszázat circiter, im húszat adadni parancsol meg őfelsége, az Dunántúl hetet, a Dunán innét tizenhármát, de az mint hallogatjuk, azokban is vétek kezd találtatni, az mint őfelségét informálták felőle, mert némely pápistáknál [!] sincs benne. Némelyek igen nyomorult helyek, de mind ezek felett az mi földünkön csak mentio²¹⁹ sincs felőle, hogy csak egyet is visszaadnának az felföldi tizenhárom vármegyékben. Item. Ebben az őfelsége determinatiójában oly szók, és jezsuitai aequivociók²²⁰ vannak, kiváltképpen az ius patronatus²²¹ felől, és az szegény község felől is. És egyebek felől is, ha mi ennek consentiálnánk,²²² ez új tractatus volna, oly penig, az ki nyilvánssággal mind az mostani új diplomát és mind az bécsi pacificatiót és mind az hatodik conditiót és az religióról írott articulusokat megrontaná.

Az poenáról²²³ is őfelsége az micsodás determinatiót tött, ez is az clerus és catholicusok conceptusa²²⁴ ellenünk. Azon sem nyughatunk meg semmiképpen, oly bírót rendelve őfelsége nékie, az ki az hitvallásból mindnyájan ellenkeznek mivelünk, az egész tábla bírái, mindegyik pápisták lévén, és ország gyűlésére halasztván, soha senki nem látja annak effectusát mi részönkről, hanem ha contra evangelicos²²⁵ lenne.

S noha penig im ismét azon vagyunk, újobban mindezeknek remediálása²²⁶ végett, és hogy ha cum satisfactione nostra²²⁷ kegyelmesebb resolutiót obtineálhatnánk őfelségétől, alázatosan supplicáljunk őfelségének. De bizony abban mi igen reménytelenek vagyunk, és el sem hihetjük, hogy ennél jobb resolutiót és determinatiót nyerhessünk őfelségétől. In hoc itaque casu²²⁸ mit kellessék már minékünk cselekednünk, nagysá-

²¹⁷ Iuxta vim, formam et continentias expressas dipomatis (latin): a diploma kifejezett ereje, formája és rendelkezései szerint.

²¹⁸ Ad minus (latin): legalább.

²¹⁹ Mentio (latinból): említés.

²²⁰ Aequivocatio (latin): kétértelműség, kétszínűség.

²²¹ Ius patronatus (latin): kegyúri jog.

²²² Consentia (latinból): egyetért, beleegyez.

²²³ Poena (latinból): büntetés.

²²⁴ Conceptus (latinból): fogalmazvány, piszkozat.

²²⁵ Contra evangelicos (latin): protestánsok ellen.

²²⁶ Remediál (latinból): jogorvoslat.

²²⁷ Cum satisfactione nostra (latin): megelégedésünkre.

²²⁸ In hoc itaque casu (latin): ebben az esetben.

god, kegyelmes urunk méltóztassék éjjel-nappal tudásonkra adni. Mert úgy vesszük eszönkben, hogy az ide való evangelicus atyánkfiak ugyan jobb és kegyelmesebb resolutiót ennél őfelségétől nem impetrálhatnak²²⁹ is, de procedálnak²³⁰ és progrediálnak²³¹ az dietalis tractátusokban, elég szívbeli fájdalommal is kezdjük értegetni némely evangelicus atyánkfiainak titkos cselekedeteket és férgessé léteket, az Úristen ezután jobban ki nyilatkoztatja, elhittük kétség nélkül, az ilyeneknek álnok és istentelen cselekedeteket keresztyéni igaz religióknak ellen.

23. die Decembris. Advent negyedik vasárnap lévén, kit rész szerint az Isten szolgálatjában is mulattonk el, de minden tehetségünkkel igyekeztünk azon, hogy ha lehetséges ezen dologban ezen holnapi napon alázatos instantiánkat beadhassuk őfelségének. Elsőben még éjszaka öt órakor öszvegyűlvén, némely evangelicus atyánkfiainak is habozó és megtántorodó elméjeknek helybenhozások dolgában nem kicsiny munkánk lévén, hol haraggal, hol szép szóval elvégtére megegyezünk rajta, hogy újabb supplicatiókkal találjuk meg őfelségét, hogy mivel contentusok ezen kiadott resolutiójával nem vagyunk, méltóztassék secundum continentiam diplomatis cum satisfactione nostra plenaria²³² őfelsége magát kegyelmesen resolválni. Ezen egész napon mind ebben az supplicatióban fáradozván, ím igaz pariáját annak is sub Litera O²³³ nagyságodnak alázatosan megküldtük. Az őfelsége determiatiója ellen difficultásonkat abból nagyságod eszében veheti. És ím audientiának impetrálására Kollonitz uramat is felküldtük, ha őfelségétől megnyerheti, ezen holnapi napon beadjuk őfelségének, semmit sem késünk vele.

24. die Decembris. Ma reggeli hat óra után jöve hozzánk ide szállásonkra Kollonitz uram, referálá, hogy tegnap főkomornyik uram Puchheim uram által sollicitálván az audientiát, őfelsége így resolválta magát: Ma nyolc órára behirdettetett bennönket az Ország Házához, ott proponáltatja őfelsége de provisione confiniorum.²³⁴ Várjuk el ezt, és azután fogja magát resolválni super danda audientia.²³⁵ De mi egyáltalában addiglan semmihez nem akaronk nyúlni, valamég őfelségét újobban meg nem találjuk. És azután is mi csak nagyságod kegyelmes parancsolatjához tartjuk magonkat mindenekben. Éjjel-nappal várjuk nagyságod kegyelmes tovább való dispositióit és parancsolatit mindekben.

Tartsa meg Isten nagyságotokat sokáiglan jó egészséges, hosszú életben.

Datum Posony, die 24. decembris 1646.

Illustrissimae celsitudinis vestrae Principalis Humilimi fideles et servitores devotissimi

²²⁹ Impetrál (latinból): elnyer.

²³⁰ Procedál (latinból): jogi úton eljár.

²³¹ Progrediál (latinból): előrehalad.

²³² Secundum continentiam diplomatis cum satisfactione nostra plenaria (latin): a diploma tartalma szerint, a mi teljes megelégedésünkre.

²³³ A mellékelt levél nem maradt fenn.

²³⁴ De provisione confiniorum (latin): a végvárak ellátásáról.

²³⁵ Super danda audientia (latin): személyes meghallgatás felől.

Georgius Chernel manu propria
Paulus de Zemere manu propria
Andreas Klobusiczki manu propria

/Címzés:/ Celsissimo principi et domino, domino Georgio Rakoczy, Dei gratia principi Transylvaniae, partium regni Hungariae domino, Siculorum comiti etc. etc. domino, domino nobis semper clementissimo

Cito, citius, citissime.

/I. Rákóczi György fejedelem saját kezű átvételi jegyzete:/ 5. Ianuarii 1647. Várad.²³⁶

/Három, vörös viaszba nyomott gyűrűspecsét/

4.

Szemere Pál, Chernel György és Klobusiczky András levele

I. Rákóczi Györgyhöz

Pozsony, 1647. április 6.

MNL OL E 190. Missiles No. 4969.

[...] ²³⁷

[con]tradícalni akarna, hadd értsük, tudjuk magonkat mihez tartani. Ez mellett paríája dictáltassék ad calamum ²³⁸ az Ország Házánál, hogy mindenekelőtt publicáltassék. Ez meglévén, mi semmiképpen addiglan más dolgokhoz nem kezdünk, valamíg az diplomának minden punctáin által nem megyünk, és mivel már rendiben az septimum punctumok ²³⁹ következnek, annak tractáihoz kelletik nyúlunk. Ezt megértvén personalis uram és az több catholicus statusok, elsőben disputáltak ugyan velünk, de végre meg egyezvén közakarattól üzenénk az praelatus és nagyságos urakhoz ilyen követséggel. 1. Hogy super religione conclusa et accordata puncta in toto Regno constáljonak ²⁴⁰ és publicáltassanak, paríajt in Domo Regni publice dictáltassék ²⁴¹ és kiadassék, kinek leíratására délyesti három órát rendeltük. 2. Hogy mind az megígért kilencven templomoknak, és mind az elmúlt háborúban elfoglalt és visszaadatott, de ismét újjban reoccupált ²⁴² templomoknak restitutiójára ²⁴³ ez országnak minden részére mindjárt

²³⁶ Nagyvárad (ma: Oradea, RO).

²³⁷ A levél első fele hiányzik.

²³⁸ Dictáltassék ad calamum (latinból): tollba mond.

²³⁹ Septimum punctum (latin): hetedik pont.

²⁴⁰ Super religione conclusa et accordata puncta in toto Regno constáljonak (latin/latinból): a vallás ügyében egyeztetett és elfogadott pontok az egész országban érvénybe lépjenek.

²⁴¹ In Domo Regni publice dictáltassék (latin/latinból): az országházban nyilvánosan tollba mondják.

²⁴² Reoccupál (latinból): visszafoglal.

²⁴³ Restitutia (latin): visszaállítás, visszaadás.

utriusque religionis²⁴⁴ bizonyos commisariusok²⁴⁵ denomináltassanak²⁴⁶ és expedíaltassanak is (kiknek neveket odaküldtük őnagyságának) usque ad comitatum L[ip]toviensem,²⁴⁷ hogy intra exitum diaetae relációt is tehessenek.²⁴⁸ Hol valami defectus esik, reformálhassák. In partibus autem Regni Superioribus, ad ea Tem[p]la restituenda,²⁴⁹ ottan bátor csak patens leveleket adjon palatinus uram²⁵⁰ őnagysága azokra az vármegyékre, kikben efféle restitutiók kívántatnak. Contentusok leszünk vele propter brevitatem temporis.²⁵¹ 3. Költség ezeknek az commisariusoknak adassék ex media tricessima,²⁵² ki az országé. 4. Hogy az diploma mellől el nem megyünk, hanem ad septimum punctum tractandum²⁵³ kell már mennünk, mivel az következik, s ezen punctumban vagyon emlékezet a végházak revisiójáról²⁵⁴ is. 5. Mivel immár azon hetedik punctust, aequaliter²⁵⁵ kelletik az catholicus statussal, és az többit is ország dolgait tractálnunk, ex utraque religione rendeltünk és denomináltonk azoknak tractátusira bizonyos értelmes főember compilátorokat,²⁵⁶ kik között mi is ketten nagyságod követei köztök vagyunk. 6. Hogy az törvények kedvéért és mivel most is sokan vannak citatusok²⁵⁷ az őfelsége tábla bírái helyben állattassanak. Midőn ezeket bec sületes követeink által praelatus és nagyságos uraknak megüzentük és intimáltuk volna, követjek által k[ezd]tek vala difficultást csinálni, kiváltképpen. ad 4., de utoljára annuálának mindenikben. Azután ismét izenénk, hogy super coronali pecunia,²⁵⁸ media tricessima számvevőket rendeljünk, mivel az ország a végekre rendelte és, az mint halljuk, vagyon hat esztendeje, az végbeli vitézeknek csak egy hópénzt sem adtanak. Ezt az urak ugyan örömmel hallották, és hogy mind az urak közül, mind miközülönk exactorokat denomináljonk,²⁵⁹ instanter sollicitálták. És immár ezután összeegyülvén, ezt sem mulatjuk el. Délután három óra-kor az accordata punctumoknak pariáját dictálták²⁶⁰ és leírták az Ország Házánál. Ez-

²⁴⁴ Utriusque religionis (latin): mindkét vallású.

²⁴⁵ Commisarius (latinból): megbízott, biztos.

²⁴⁶ Denominál (latinból): kinevez.

²⁴⁷ Comitatus Liptoviensis (latin): Liptó vármegye.

²⁴⁸ Intra exitum dicet e relációt tegyenek (latinból): az ügy lezárásáról jelentést tegyenek.

²⁴⁹ In partibus autem Regni Superioribus, ad ea Templa restituenda (latin): Felső-Magyarországon pedig, azon templomokhoz, amelyeket vissza kell adni.

²⁵⁰ 1646. szeptember 26–27-én Draskovich János addigi horvát-szlavón bánt választották nádorrá.

²⁵¹ Propter brevitatem temporis (latin): az idő rövidsége miatt.

²⁵² Ex media tricessima (latin): a félharmincadból. A félharmincad az 1635. évi soproni országgyűlésen bevezetett, majd a 17. század folyamán több alkalommal is kivetett új adófajta volt. A külkereskedelmi vámnak tekinthető harmincad megfizetésén felül a harmincad értékének felét be kellett fizetni a harmincadhelyen. KENYERES, 2013, 571–572.

²⁵³ Ad septimum punctum tractandum (latin): hetedik pont megvitatásához.

²⁵⁴ Revisio (latinból): vizsgálat.

²⁵⁵ Aequaliter (latin): egyenlő.

²⁵⁶ Compíátor (latinból): Az országgyűlés alsótáblájának résztvevői közül kiválasztott személyek, akik a személynök irányítása alatt az országgyűlés iratait és sok esetben a törvénycikkeket is megszővegezték.

²⁵⁷ Citatus (latinból): megidézett, kijelölt.

²⁵⁸ Az utóbbi két szó a margóról beszúrva.

²⁵⁹ Actor (latinból): (ügy)intéző.

²⁶⁰ Accordata punctum (latinból): egyeztetett pont.

után pedig az melyek már következnek első alkalmatossággal, azokról tudósítjuk nagyságodat. Az magános és némely szükséges dolgokról nagyságodat az édes atyámfia Klobusiczki uram fideliter tudósítja. Az nagyságod maga dolgaira is már ezután kiváltképpen való gondonknak kell lennie az nagyságod instructiója szerint, hogy végben vihessük. Az nagyhatalmú kegyelmes Úristen nagyságodat tartsa meg sokáiglan boldog országlásban az mi édes nemzetünknek előmenetelire. Amen. Írtuk Pozsonyban, jó reggel die 6. Aprilis 1647.

Illustrissimae Celsitudinis Vestrae Principalis humillimi Fideles et Servitores

Geogius Chernel manu propria
Paulus de Zemere manu propria
Andreas Klobusicki manu propria

/Címzés:/Celsissimo Principi et Domino, Domino Georgio Rákoczii, Dei Gratia Principi Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Domino, Siculorum Comiti etc. etc. Domino, Domino Nostro plurimum Clementissimo
Cito, cito, cito, cito, citius, citissime
/I. Rákóczi György fejedelem saját kezű átvételi jegyzete:/ 13. Aprilis estve 7 ½ órákor.

5.

Szemere Pál, Chernel György és Klobusiczky András levele

I. Rákóczi Györgyhez

Pozsony, 1647. április 16.

MNL OL E 190. Missiles No. 4971.

Kegyelmes Uronk, Fejedelmünk

Az nagyságod Fejérvárról²⁶¹ die 4. currentis mensis Aprilis²⁶² írt és nekünk kegyelmesen intuláltatott méltóságos parancsolatját die 12. eiusdem mensis Aprilis²⁶³ felette aláza-
tos engedelmességönkkel elvettük és megértettük, és az Jóisten éltönket és egészségönket megtartván, mindenkben teljes tökéletes igyekezetönkkel ahhoz is akarjuk magunkat tartani. Hogy pedig az nagyhatalmú kegyelmes Úristen nagyságokat fejedelmi méltóságát jó egészséggel megáldotta, azon bizony, mely nagy szűbéli örömünk legyen, nagyságodnak elegendőképpen meg nem írhatjuk, holott néhány csalárd, nyughatatlan elméjű emberek nagyságod egészségtelensége felől igen gonosz kedvetlen híreket kezd-

²⁶¹ Gyulafehérvár (ma: Alba Iulia, RO).

²⁶² Die 4. currentis mensis Aprilis (latin): jelen április hónap 4. napján.

²⁶³ Die 12. eiusdem mensis Aprilis (latin): ugyanezen április hó 12-én.

tek vala itt hintegetni, melyeknek meghamisítására szintén alkalmas időben érkezék kezönkhöz ezen nagyságod méltóságos levele. Kívánjuk ezért szívünk szerint, ennek-utána is nagyságotok jó egészsége és csendes békességes országlása felől mindenkor ilyen jó és öröndetes híreket hallhassonk, és ő szent felsége nagyságotok fejedelmi méltóságát jó egészséges és békés hosszú életben, virágzó állapotban éltesse és tartsa meg sok jó hosszú esztendőkre keresztyéni igaz vallásonknak gyarapodására és az mi szegény hazánknak, nemzetünknek örömére. Amen.

Ennekelőtte die 6. Aprilis írt levelünkben, kegyelmes urunk, mindaddiglan való mindennapi tractatusiról ezen mostani hosszú gyűlésönknak nagyságodat voltaképpen alázatos írásonk által tudósítottuk vala. Azóta az melyek következtek, nagyságodat alázatosan azokról is eszerint tudósíthatjuk.

Eodem die 6. Aprilis, minekutána akkorbéli posta szolgáját Borzási²⁶⁴ uramat elbocsájtottuk volna nagyságodhoz, azután mindjárt reggeli hat órára az egész ország begyűlt az Ország Házához. Legelsőben is mi, evangelicusok sollicitáltuk, hogy sok gyűlölséges disputatióink után az minémű kilencven templomokat vissza nyertünk adatni az evangelicusoknak, item sub disturbii et post disturbia usque ad dietam²⁶⁵ az mely templomok elfoglaltattak az evangelicus községtől, és már két rendbéli commissiók által noha restituáltattak ugyan, de azok közül ismét némelyeket visszafoglaltak, az ilyen visszafoglalt templomoknak is, és ismét az mely jószágokat mind ez ideig sem restituáltak, efféle jószágoknak is restitutiójára mindjárt bizonyos commissariusokat utriusque religionis existentes bocsássonk ki országul, és az accordata punctumok szerint, kinek paríáját azelőtt való levelünkkel együtt nagyságotoknak megküldtük vala, adhuc sub hac ipsa praesenti diaeta durante realiter et sine defectu²⁶⁶ restituáltassanak kikről relatiót is tehessenek, hogy ha valami defectus történnék ezen commissiók peragálásában, adhuc usque ad exitum diaetae²⁶⁷ igazításban vehetnének. 2. Hogy ezen commissariusoknak az camara, az media tricessimalis proventusból, az ki az országé praecise,²⁶⁸ úti költségeket adjon, diurnalis expensát.²⁶⁹ 3. Sollicitáltuk azt is, hogy ezen gyűlésben karácsony előtt az mely commissarius atyánkfiait kiküldtük vala az templomok és jószágok restitutiójára, mind ez ideig nem tévén relatiót az ország előtt commissiójokról, tegyenek relatiót az ország előtt, értsük mi is, mint procedáltak.

4. Hogy az tábla bírái helyben állattassanak 5. Hogy az coronalis taxáról, kit országul contribuálunk²⁷⁰ az koronaörzökre, és az media tricessimáról vegyünk számot az

²⁶⁴ Borzási (*Borzasi*). A szövegben említett postaszolgáltatón túl egyéb információ nem ismert róla. Neve alapján bizonyára erdélyi familiáris vagy szolgáló.

²⁶⁵ Item sub disturbii et post disturbia usque ad dietam (latin): a zűrzavarok alatt és után, egészen az országgyűlésig.

²⁶⁶ Adhuc sub hac ipsa praesenti diaeta durante realiter et sine defectu (latin): még ezen a jelenleg tartó országgyűlés alatt, ténylegesen és hiány nélkül.

²⁶⁷ Adhuc usque ad exitum diaetae (latin): még ezen országgyűlés folyamán.

²⁶⁸ Praecise (latin): pontosan.

²⁶⁹ Diurnalis expensa (latin): napidíj.

²⁷⁰ Contribuál (latinból): adózik, adót fizet.

perceptoroktól,²⁷¹ az kik kezében administráltattak, és exactorokat²⁷² is arra denomináltonk. Midőn ezeket az uraknak bizonyos atyánkfiai által megüzenték volna, némely punctomról disputálván elsőben velőnk, azután acquiescalták²⁷³ rajta. És mivel ez elmúlt 1638. esztendőbéli országgyűlésben az nemes ország többi között gróf Khevenhüller és gróf Puchheim generális uramat is bevette vala az közinkben az ország tagjai közé, de akkoron hitet nem deponáltak vala, ad exaudiendam iuramentalem ipsorum depositionem²⁷⁴ hogy országul őnagyságokhoz menjönk, kívánnák tőlőnk. Midőn oda mentőnk volna, ezen felül meg nevezett két német gróf urak solemniter²⁷⁵ megesküvének nagy erős hitre, az generalis decretumokban²⁷⁶ beírott forma szerint.

Die 7. Aprilis. Vasárnapi nap lévén isteni szolgálatban múltattuk el mindkét részről.

Die 8. Aprilis. Országul begyűltőnk az Ország Házához nyolc órára. Mi, evangelicusok instantissime urgeáltuk, hogy az templomok és jószágok restitutiójára az felül megírt mód szerint kibocsájtandó elrendeltetett commissariusoknak gróf palatinus uram őnagysága neve alatt adassék ki az instructio és pátens levél,²⁷⁷ és maturáltassék²⁷⁸ annak végbe menetele, hogy usque ad exitum diaetae referálhassák executiójoknak seriessét.²⁷⁹

2. Szencre²⁸⁰ és Óvár²⁸¹ mindjárt mind az két religióból való követ atyánkfiai rendeltessenek el és bocsátassanak ki mindkét városban az accordata punctumok szerint az evangelicusoknak pro templis, scholis et parochiis²⁸² elegendő fundusokat, helyeket excidálni²⁸³ és aestimálni.²⁸⁴ Kikre nehezen ugyan, de ezen accordata punctumok szerint annualni²⁸⁵ kellett az catolikus statusnak. Annakutána egynéhány nemes rendnek szabadságiban megbántódása felől való beadott supplicatioit olvastatta és ruminálta²⁸⁶ és dirimálta²⁸⁷ az nemes ország.

Die 9. Aprilis. Az nemes ország reggel hét órára ismét begyűlt az Ország Házához. Elsőben is kívántuk azt megtudni, az commissariusoknak palatinus uram őnagysága minémű pátent és instructiót adna, ki mellett az felült [!] megírt templomokat és jószágokat restituáltatni kellett, hogy mi is érthessük és tudjuk. Melyet midőn persona-

²⁷¹ Perceptor (latinból): pénztáros.

²⁷² Exactor (latinból): számvevő.

²⁷³ Acquiescal (latinból): megegyezik, megnyugvással elfogad.

²⁷⁴ Ad exaudiendam iuramentalem ipsorum depositionem (latin): eskütételük meghallgatására.

²⁷⁵ Solemniter (latin): ünnepélyesen.

²⁷⁶ Generalis decretum (latinból): törvény.

²⁷⁷ Pátens levél (latinból): nyílt formában kiállított parancslevél.

²⁷⁸ Maturál (latinból): megsürget.

²⁷⁹ Usque ad exitum diaetae referálhassák exectiojuknak seriessét (latinból): az országgyűlés alatt bemutat-hassák a végrehajtás folyamatát.

²⁸⁰ Szenc (*Szencz*) (ma: Senec, SK).

²⁸¹ Óvár (*Ovar*) (ma: Mosonmagyaróvár, H).

²⁸² Pro templis, scholis et parochiis (latin): templomoknak, iskoláknak és parókiáknak.

²⁸³ Excidál (latinból): kihásít (telket).

²⁸⁴ Aestimál (latinból): megbecsül.

²⁸⁵ Annual (latinból): jóváhagy.

²⁸⁶ Ruminál (latinból): megrág.

²⁸⁷ Dirimál (latinból): elintéz, megold.

lis uram őnagysága velünk is communicált volna, és abban némely punctumokat igazításban vévén, acquiescáltonk rajta, hogy olyan tenorral²⁸⁸ bocsássa ki őnagysága elrendelt commissariusainkat ezen dologban.

Azután ismét az nemes ország egynéhány sérelmes embereknek, kik nemesi szabadságokban az potens uraktól felette igen megháborgattattak, supplicatiojokat olvastatta és dirimálta. Közel tizenegy óráiglan azonban császár uronk parancsolatjából nekünk is, az egész országnak kellették mennünk az Zöldházhoz az urakkal együvé, ahová bejövének közinkben császár uronk őfelsége commissariusai, gróf Khevenhüller és mellette az austriacus cancellarius, Prückmayr uram. Rövid szókkal perorálván deákul az ország előtt azon austriacus cancellarius, őfelsége nevével salutálván²⁸⁹ az országot, és minden jót kívánván jelenték, hogy mivel őfelségének, császár uronknak mind az előttünk lévő szent ünnepeknek nagyobb solemnitással²⁹⁰ és devotióval²⁹¹ való celebrálásáért,²⁹² és mind penig az imperialis²⁹³ dolgoknak nagyobb módjával való tractálásáért, és mind penig az őfelsége armadájának²⁹⁴ és maga hareditaria provinciáiban quartírozó²⁹⁵ hadainak ordinantiájokért²⁹⁶ és dispositiókért,²⁹⁷ és hogy már in compillationibus gravaminum regni²⁹⁸ mi is occupáltatnánk²⁹⁹ melyeknek végben vitelében bizonyos napokat kellettnek eltöltenünk, őfelségének ezekhez képest egynéhány napokra fel kellettük ugyan Bécsben³⁰⁰ menni, de mihelyt kívánatik az őfelsége közinkben való visszajövele, requiráltatván³⁰¹ felőle, mindjárt közinkben visszajönne. Pro interim atyaikeppen intvén bennönket, szép egyezséggel és egymás szeretetével tractáljunk és maturáljuk országunk gyűlésének tractatusit és progressusit.

Nemes ország nevével palatinus uram őnagysága megköszönte őfelségének ebben is hozzánk való atyai kegyelmes gondviselését, alázatosan kérvén őfelségét, maturálja közinkben való visszatérését. Mi is addálván,³⁰² őfelsége méltóságos maga személyén kívül, kire úgy mint dirigáltatott praecise³⁰³ őfelsége kegyelmes diplomája, egyáltalában soha senkit mást nem acceptálunk, sem nem agnoscálunk³⁰⁴ az mostani gyűlésünkben pro praeside.³⁰⁵ És akkor így oszlottonk el.

²⁸⁸ Tenor (latin): tartalom.

²⁸⁹ Salutál (latinból): köszönt.

²⁹⁰ Solemnitas (latinból): ünnep, ünnepély.

²⁹¹ Devotio (latin): kegyesség, áhítatosság.

²⁹² Celebrál (latinból): ünnepel.

²⁹³ Imperialis (latin): birodalmi, értsd: Német-római Császárság ügyei.

²⁹⁴ Armada (latin): hadsereg.

²⁹⁵ Hareditaria provinciáiban quartírozó (latinból): örökös tartományaiban beszállásolt.

²⁹⁶ Ordinantia (latin): rendezettség, elrendezés.

²⁹⁷ Dispositio (latin): rendelkezés.

²⁹⁸ In compillationibus gravaminum regni (latinból): az ország panaszainak összeállításában.

²⁹⁹ Occupál (latinból): elfoglal.

³⁰⁰ Bécs (Wien, A).

³⁰¹ Requirál (latinból): megkeres.

³⁰² Addál (latinból): hozzátessz, kiegészít.

³⁰³ Dirigál (latinból): irányít.

³⁰⁴ Agnoscál (latinból): elismer valakit valaminek.

³⁰⁵ Pro praeside (latin): elnöknek, levezető elnöknek.

Die 10. Aprilis. Mi az országtól rendeltetett mind az evangelicus statusból és mind a catholicus statusból való compilátorok, kik között mi is nagyságod követei közül ketten köztök vagyunk rendeltetve, összevgyűlvén az Ország Házához, elsőben az egész catholicus és clericális statusok mind az érsek házához gyűlvén, ott magokban egynéhány óráig minémű dolgokról consultálkodtak,³⁰⁶ mivelönk nem közölték. Azután kilenc óra tájban közinkben jövének az pápistas compilátorok együtt personalis urammal, és az diplomának hetedik punctumihoz kezdvén, mivel elsőben is mindjárt occurrált az szentszék dolga és az jezsuiták állapotja. Mi ezekben azt kívántuk, mivel az szentszék ellen számtalan sok panasza vagyunk és sok abusus irrepált,³⁰⁷ ezért semminemű egyéb causa de caetero³⁰⁸ az szentszéken ne ventilláltassék,³⁰⁹ hanem egyedül csak az egy matrimonialis causak,³¹⁰ és abban is vigore pacificationis Viennensis, ad primum.³¹¹ Az evangelicusok az maguk reli-giójokon lévő seniorok vagy superintendensek³¹² előtt prosequálják causájokat.³¹³

Quoad jesuitas,³¹⁴ hogy sese abstineant a Regno,³¹⁵ ennek sok okait adtuk és számláltuk elő verbaliter.³¹⁶ Hogy pedig jószágokat ne bírhasanak, igen világosan tartják országunk articulusai, mind az bécsi pacificatio, és mind anni 1608 constitutionis Psoniensis ante coronationem ceditus articulus ad octavum,³¹⁷ azért firmissime ennek inhaereálunk.³¹⁸

Midőn, kegyelmes uram, ezeket az clericalis és catholicus statusból való compilátorok megértették volna, nosza, felette igen-igen megindulának rajta, elkezdvén velönk, az evangelicus compilátorokkal az nagy hatalmas veszekedést és gyűlölséges disputációkat újobban, délután két, avagy három óráiglan kibeszélhetetlen gyűlölségesen, emberül és vastagon bizony csak meg disputálánk egymással, elég nagy rancorral és kiáltással és ugyancsak úgy is oszlánk el.

Die 11. Aprilis. Császár uronk őfelsége minden egész udvara népével és házi eszközökkel, portékákkal reggeli hét órakor általköltözvén az Dunán által hajókon, csinált hidakon, az országnak fő-fő rendei is jobb részére mind kísérvén őfelségét, mi is, nagy-

³⁰⁶ Consultálkodik (latinból): tanácskozik.

³⁰⁷ Abusus irrepált (latinból): visszaélés férközött be.

³⁰⁸ De caetero (latin): a továbbiakban.

³⁰⁹ Ventillál (latinból): tárgyal.

³¹⁰ Matrimonialis causa (latinból): házassági per.

³¹¹ Vigore pacificationis Viennensis, ad primum (latin): a bécsi béke értelmében, az első cikkelyre nézve. (A bécsi béke első cikkelye a két protestáns felekezet és a katolikus vallásgyakorlat szabadságát rendeli el „úgy a mágnásokat és nemeseket, mint közvetlenül a koronához tartozó szabad, s kiváltságolt városokat; továbbá a magyar véghegyeken lévő magyar katonákat, az ő vallásukban és hitükben soha és sehol megháborítani nem fogja, sem mások útján háborgatni és gátoltni meg nem engedi”. SINKOVICS, 1968, 350.)

³¹² Superintendens (latin): protestáns püspök. Senior (latin): protestáns esperes.

³¹³ Prosequálják causájokat (latinból): folytassák le peres ügyeiket.

³¹⁴ Quoad jesuitas (latin): ami a jezsuitákat illeti.

³¹⁵ Sese abstineant a Regno (latin): tartsák magukat távol az országtól.

³¹⁶ Verbaliter (latin): szóban.

³¹⁷ Anni 1608 constitutionis Psoniensis ante coronationem ceditus articulus ad octavum (latin): 1608. évi koronázás előtti törvények nyolcadik cikkelye. (A jezsuita rend földbirtoklását tiltó törvénycikk: „Tudniillik, hogy ezeknek Magyarországon semmi állandó fekvőjószáguk és birtokjoguk ne lehessen.” CJH 15.)

³¹⁸ Firmissime (latin): a legszilárdabban, legerősebben.

ságos követői több feles számú fő-fő rendekkel és pap urakkal az Duna-parton rendet állván az őfelsége elmenetelekor, aznap Bécsben jó idején bement.

Onnét mi evangelicus compilatorok mentönk az Ország Házához, az catholicus compilatorok pedig az egész catholicus statussal gyűltek az érsek házához, az mint értettük, erről az két punctomokról, az szentszékről és jezsuiták bennmaradások és jószágok bírása felől ellenönk consultálkodván. Mi, evangelicus compilatorok, két atyánkfiaitúl izenénk personalis uramnak ilyen két dologról: 1. Önagysága palatinus uramtól szerezze ki már az patens instructionalis levelet az commissariusokra, indulhassanak el és restituálják az templomokat és jószágokat iuxta puncta accordata. Császár urontól, ha szerze patens levelet az nagygyőri német királyképére,³¹⁹ hogy hitönkön való prédikátort bebocsássák Nagygyőrré, és liberum exercitiomot megengedjék.³²⁰ 2. Az istenért kértük, az időt ne múlassuk heában, pergáljunk in maturandis tractatibus diaetae,³²¹ immár kilencedik hónapban vagyunk. Ilyen választ hoztak követ atyánkfiái: Primum: holnap napon készen lesznek minden patens instructiók és elbocsáthatjuk az commissariusokat. Ad 2. Az közönk fennlévő és függő két punctomon, úgy mint az szentszék és jezsuiták állapotján elsőben meg kelletik accordálni az clerusnak és catolikus statusnak egymással, addiglan mi haszna, ha közinkben jőne is önagysága, és így csak el kellették oszlanonk.

Die 12. Aprilis. Mi, evangelicus compilatorok külön gyűltönk az Ország Házához, várván az catholicus compilatorokat közénk jőni, de megizené personalis uram, hogy haszontalan várakoznánk utánok, mert még magok között sem egyezhettek meg ezen felül megírt két dologon. Hanem ím most is az egész clerus és catholicus status öszvegyűlt fölőle az Zöldházhoz, és, az mint értettük, magok között is felette nagy veszekedésük volt ezen két dologban.

Mindazáltal commissariusinak kiadták az instructiót és patense in forma patentium litterarum,³²² és nagygyőri generálisra is az parancsolatot, melyeknek igaz paráját ím nagyságodnak is, kegyelmes uronk sub alphabeticis duplicatis Litteris JJ et KK³²³ alázatosan megküldtük. Az mint ezeket is kiadták vala, defectusok lévén benne, corrigáltattuk, és szóval is instruálván azon elrendeltetett commissarius atyánkfiait, ezen mai napon Isten áldomásából expedialánk ökegyelmeket közölönk. Az Dunán túl való vármegyékre egy rendbéli, az Dunán innen való vármegyékre Liptó vármegyéig, hogy annnyival inkább hamarabb végben vihessék, két rendbéli commissariusokat rendeltönk és expedialtonk. Az felső-magyarországi vármegyékre pedig ugyan magonk csak missilis leveleket kívántönk, hogy palatinus uram önagysága minden vármegyére írja meg, ahol restitutiók kí-

³¹⁹ Philipp Graf von Mansfeld győri végvidéki főkapitány (1643–1657).

³²⁰ Győr (H).

³²¹ Pergáljunk in maturandis tractatibus diaetae (latin): folytassuk az országgyűlési tárgyalások előmozdítását.

³²² In forma patentium litterarum (latin): nyílt kiállítású okirat formájában.

³²³ Az itt említett melléklet nem maradt fenn.

vántatnak, hogy az viceispánok³²⁴ cum sibi adiunctis utriusque religionis collegis³²⁵ restitúálják és effectuálják mindjárt az diploma és accordata punctomok szerint.

Die 13. Aprilis. Mind evangelicus és mind catolikus compilatorok öszvegyűlvén az Ország Házban personalis uram őnagysága az catolikus status declaratióját super permissis duobus controversis punctis³²⁶ így declarálta: Quoad sedem spiritualem.³²⁷ Az minémű articulusi extálnak országonknak, az szentszék állapotjáról, renováltassanak, és ahhoz tartsák azután magokat az szentszéki bírák. Az minémű abusosok és excessusok lettek és estek, azok tolláltassanak³²⁸ és praecaveáltassanak³²⁹ per publicum Regni Articulum.³³⁰

Quoad Jesuitas: Lehetetlen és annak soha nem annuálnak, hogy az országból őket kiűzzük, kergessük, non citatos, non auditos, nec iudicialiter convictos.³³¹ Hanem azoknak is ha mi excessusok vagyon, corrigáltassanak. És ad certas conditiones restringáltassék³³² állapotjuk, úgy mint ezután több helyeken, bár collegiomokat ne építhessenek, és már ezután több jószágokat ne is bírhassonak. Nagyságos urak és nemesek fiait ante annos discretionis,³³³ legalább tizennyolc esztendőnek alatta senkit közikben be ne fogadjonak szülejek és atyjokfiainak ellene. Jószágokat, az kik beállonak közikben, ne conferálhassanak³³⁴ nekik, exceptis rebus mobilibus. ut legibus regni subsint.³³⁵ Az melyekre mi evangelicus compilatorok azt feleltük: Ennek mi soha nem consentialhatonk, és ismét hozzá kezdünk az gyűlölséges disputatiókhoz. Ezekhez több punctomok is accedálnak, azon hetedik punctoma az diplomának az mint tartja de vocom in diaetis regni collectione discretionis et examine.³³⁶ Hogy egy simplex titularis abbasnak, praepositusnak, vagy titularis püspöknek,³³⁷ kiknek semmi jószágok, sem értékök nincs, annyi voxuk legyen, mint egy nagy hatalmas gróf úrnak, vagy egy nagy vármegyének vagy egy nagy kulcsos szabad városnak, az kik sok ezer emberekből állanak, lehetetlen és Isten ellen való dolog.

³²⁴ Viceispán (latinból): alispán.

³²⁵ Cum sibi adiunctis utriusque religionis collegis (latin): a maguk mellé vett mindkét vallásbeli kollégákkal.

³²⁶ Super praemissis duobus controversis punctis (latin): a fenti két vitatott pontról.

³²⁷ Quoad sedem spiritualem (latin): ami a szentszéket illeti.

³²⁸ Tollál (latinból): megszüntet.

³²⁹ Praecaveál (latinból): megelőz.

³³⁰ Per publicum Regni Articulum (latin): az ország nyilvános törvénye értelmében.

³³¹ Non citatos, non auditos, nec iudicialiter convictos (latin): akiket nem idéztek be, nem hallgattak meg és törvényesen nem ítélték el.

³³² Ad certas conditiones restringál (latin): bizonyos feltételekre korlátoz.

³³³ Ante annos discretionis (latin): az ítélőképeségük kifejlődése előtti években.

³³⁴ Conferál (latinból): ad, adományoz.

³³⁵ Exceptis rebus mobilibus, ut legibus regni subsint (latin): kivéve az ingóságokat, ahogy az az ország törvényeiben szerepel.

³³⁶ De vocom in diaetis regni collectione, discretionis et examine (latin): az országgyűlések szavazatainak összegyűjtéséről, számlálásáról és megvizsgálásáról. (A linzi béke hetedik pontja az 1637–1638. évi országgyűlésen összegyűjtött sérelmek tárgyalását írta elő „a legelső országgyűlésen kell valami bizonyosat határozni, vagy azt, a mit már határoztak, ugyanott tényleg fogatosítani”. SZILÁGYI, 1885a, 404; SINKOVICS, 1968, 528.)

³³⁷ Simplex titularis abbasnak, praepositusnak, vagy titularis püspöknek (latinból): egyszerű címzetes apátnak, prépostnak vagy címzetes püspöknek.

Item de arendationibus decimarum.³³⁸ Legderekasabban csaknem egész nap estig ezeken az nagy punctomokon disputálván, csak re infecta³³⁹ oszlottonk el akkoron is, az napon.

Die 14. Aprilis. Virágvasárnap lévén isteni szolgálatban múltattuk el mind az két részről.

Die 15. Aprilis. Mind evangelicus és mind catholicus compilerok ismét öszvegyűlvén reggeli hét órára az nemes Ország Házához, ezekről az négy punctumokról 1. Az szentszékéről. 2. Az jezsuiták állapotjáról és jószágáról. 3. Hogy az urak és nemesek fiai és maguk is semminémű szerzetnek, ordónak,³⁴⁰ universitasnak,³⁴¹ communitasnak,³⁴² ecclesiának³⁴³ jószágokat ne adjanak, adhassanak, legálhassanak, impignorálhassanak,³⁴⁴ vagy qualitercunque abalienálhasoana, in praeiudicium heredum et successorum.³⁴⁵ 4. Super decimarum arendationibus et abusibus circa decimarum exactiones.³⁴⁶

Egész reggeli órától fogvást délután négy óráiglan mind disputatiókban voltunk egymással, végtére írásban kívántuk az catholicus compileroknak tetszéseket. Mi is írásban vévén az miénket, és personalis uram kezében adván, hogy communicálhassa az catholicus statussal, és ezen holnapi napon adják ki tetszéseket, ezzel oszlottonk el ez napon is, kegyelmes uronk.

Kegyelmes Uronk. Az mi az több dolgokat illeti, kikről méltó és szükséges is nagyságod fejedelmi méltóságát tudósítani, azokat az édes öcsém, Klobusiczky uram ökegyelme különvaló írt levelében bőségesen megírta, immár Isten kegyelmességéből jó reménségönk lévén mostani gyűlésönknek végbenmenetelihez, mivel csak ezen ez felül megírt három vagy négy punctomokon az catholicus statussal accordálhassonk, az több minden punctomokon legkönnyebben úgy remélhetjük, vélek megegyezhetünk, mivel vélek mind közönségesek jobb részére. Ehhez való képest immár Isten kegyelmességéből az nagyságod donatióinak³⁴⁷ sollicitálásához hozzá is kezdettünk, kiről bőven informálja nagyságodat öcsém uram.

Ím, szintén most készítik és adornálják³⁴⁸ nagyságodhoz való követségben nemzeti Törös János³⁴⁹ uramot is, ökegyelmét, valami német vagy franciai nemzetből való úrral együtt, mi végre, nem tudhatjuk bizonyosan. Az kiket még ez múlt télen is el akart kül-

³³⁸ Item de arendationibus decimarum (latin): továbbá a tized bérbeadásáról.

³³⁹ Re infecta (latin): dolgavégezetlenül.

³⁴⁰ Ordo (latin): (szerzetesi) rend.

³⁴¹ Universitas (latinból): egyetem.

³⁴² Communitas (latinból): közösség.

³⁴³ Ecclesia (latinból) egyházközösség.

³⁴⁴ Impignorál (latinból): elzálogosít.

³⁴⁵ Qualitercunque abalienálhassanak, in praeiudicium heredum et successorum (latin): bármilyen módon elidegeníthessenek az örökösök és utódok kárára.

³⁴⁶ Super decimarum arendationibus et abusibus circa decimarum exactiones (latin): tizedek bérletéről és a beszédessel összefüggő visszaélésekről.

³⁴⁷ Donatio (latinból): adomány.

³⁴⁸ Adornál (latinból): felkészít.

³⁴⁹ Törös János a Magyar Kamara tanácsosa, III. Ferdinánd követe az 1645. végi nagyszombati, majd 1646. tavaszi tokaji tárgyalásokon.

deni nagyságodhoz őfelsége, de akkor, mi okokért, nem tudjuk, elhalasztották vala, most már bizonyosan úgy értjük, beküldi őfelsége nagyságodhoz őket, és talám csak harmadnap alatt is meg kell indulniok. Eddig is tartóztatta, úgy halljuk, megindulásukat Törös uram köszvényben való feküvése, de már megkönnyebbedvén nem késlelik beindulásokat nagyságodhoz.

Interim³⁵⁰ mi semmit el nem múlatonk, vékony tehetségünk és szolgálatonk szerint, mind az közönséges jónak, mind nagyságodnak maga dolgainak szolgálatjában, valamint legjobban tudjuk véghez vinni igaz tökéletes szükségönkkel, csak az Isten életönket s egészségönket tartsa meg az nagyságod igaz szolgálatjára és tökéletes hűségére. És azon kegyelmes Úristen éltesse és tartsa meg sok időkre nagyságtokat, fejedelmi méltóságát is virágzó és tündöklő állapotjában, ez mi szegény nemzetünk örömére. Amen

Írtuk Pozsonyban, die 16 Aprilis hét órakor reggel 1644.

Illustrissimae Celsitudinis Vestrae Principalis Humillimi Fideles ac obsequentissimi Servitores:

Georgius Chernel manu propria

Paulus de Zemere manu propria

Andreas Klobusocki manu propria

/Címzés:/ Celsissimo Principi et Domino, Domino Georgio Rákotczii, Dei Gratia Principi Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Domino, Siculorum Comiti etc. Domino, Domino Nostro nobis plurimum Clementissimo

Cito, cito, cito, citius, citissime

/Három, vörös viaszba nyomott gyűrűspecsét/

/17–18. századi levéltári jegyzet:/ Inutiles

6.

Szemere Pál, Chernel György és Klobusiczky András levele

I. Rákóczi Györgyhöz

Pozsony, 1647. május 1.

MNL OL E 190 Missiles No. 5102.

Kegyelmes Uronk, Fejedelmünk

Fejérvárról die 22. mensis proxime evoluti Aprilis³⁵¹ írt nagyságod méltóságos levelét és parancsolatját tegnapi napon elvettük, és megértettük alázatos engedelmisségünkkel. Az mi azért, kegyelmes uronk, ez mi unalmas és sok kibeszélhetetlen gyűlölséges dispu-

³⁵⁰ Interim (latin): mindeközben.

³⁵¹ Die 22. mensis proxime evoluti Aprilis (latin): közelmúlt április hónap 22. napján.

tatiókban és egyéb egyenetlenségekben bemerült gyűlésönknek nehéz folyását illeti: die 16. Aprilis írt levelünkben, mind addiglan Istennek kegyelmességéből mennyire progrediálhatonk, nagyságodnak bőségesen megírtuk vala. Insuper³⁵² az religio dolgában nagy nehezen mint és mi formán accordálhatánk, az accordata punctomoknak igaz pariját ugyan akkoron nagyságodnak megküldtük vala. Az melyeket csak aszerint is minémű sok szántalan gyűlölséginkkel, nyughatatlan fáradságinkkal obtineálhatánk, soha bizony mi azt nagyságodnak elegendőképpen meg nem tudnánk írni. Az nagyságod kegyelmes intimatiója szerint bizony minden részeiben mi is úgy akarjuk vala, és kilenc hónap alatt eléggé fáradozánk benne, de ezt is és ez szerint mind az solutio,³⁵³ structura,³⁵⁴ poena és egyéb punctomok dolgában, ha mi, nagyságod követői, az nagyságod erős instructiója mellett keményen nem viseltük volna magonkat, úgy igaz tökéletes állhatatosságban (az mint némely evangelicus atyánkfiái közé az bevettetett és -hintetett konkoly gyarapodó növést szemlátomást kezdett vala venni) bizonynal írjuk nagyságodnak, szegény evangelicus atyánkfiainak ezeknél tízszerre gyengébb és sokkal kevesebb és ugyan nagy káros punctomokra is reá kellett volna menni, de hogy így, eszerint, az accordata punctomok szerint esett az concordia az religio dolgában, az nagyhatalmú Istennek nagy hálaikat ad érte az egész evangelicus status, és ő szent fel-sége után egyedül nagyságod fejedelmi kegyelmes gondviselésének és nagyságod után minékönk, nagyságod követeinek köszönik és tulajdonítják, és nagyságodnak mi bizony soha meg nem írhatjuk, ezen az földön lakozó minden rendbéli evangelicusok, és kiváltképpen az szegénység, hogy az pápista hitnek igája alól felszabadult, és ahol templomok vissza nem adattatik is, de hogy mindenütt szabados evangelicus prédikátort bevinni, templomok, parochiák, scholák helyeit kimutatják szabados épületek és exercitiomok admittáltatik³⁵⁵ mindenütt. Az ilyen nagy jókért felette igen áldják, magasztalják az nagyságod méltóságos nevét és Istentől sok szép áldásokat kívánnak nagyságodra és nagyságod szép posteritásira³⁵⁶ is terjedni érte. És az egész evangelicus status is bene contentus³⁵⁷ vele, csak iuxta eadem accordata puncta ac diploma regium³⁵⁸ állják meg az nyughatatlan elméjű emberek, és tartják már ezután mindenek magokat azokhoz. De valóságos dolog, hogy némelyek most is, máris az ellen cselekszenek, némelyek az restitutiót sem engedték mégis meg, és egyéb alkalmatlanságok hol egyfelől, hol másfelől gyakorta jönnek füleinkben, és bizony majd egy consessusonk³⁵⁹ vagy öszvegyűlésönk nincsen, az kiben külön-különféle panaszokat és azoknak remedeálásokat³⁶⁰ valóban emberül és vastagon nem csak nem urgeálnánk, de poenáját is már sollicitáljuk.

³⁵² Insuper (latin): ezenfelül.

³⁵³ Solutio (latin): fizetés.

³⁵⁴ Structura (latin): módszer.

³⁵⁵ Admittál (latinból): jóváhagy.

³⁵⁶ Posteritas (latinból): utód.

³⁵⁷ Bene contentus (latin): nagyon elégedett.

³⁵⁸ Iuxta eadem accordata puncta ac diploma regium (latin): ugyanazon megtárgyalt cikkelyek és az uralkodó oklevele szerint.

³⁵⁹ Concessus (latin): ülés.

³⁶⁰ Remedeál (latinból): orvosol.

Az oblatio super omnium accordatorum effectuationibus³⁶¹ bőven megvagyon minden nap, de mint effectuálják totaliter minden részeiben, exitus acta probabit.³⁶² Az, mint nagyságodnak megírtuk vala, ad restitutiones templorum et bonorum,³⁶³ ím immár harmadrendbéli commissariusok vagynak most kinn szintén az nemes országtúl kibocsátatván, azon commissariusok visszatérvén közinkben, megértjük relatiójokból is, és minden teljes igyekezetönkkel azon vagyunk, kegyelmes uram, hogy az nagyságod erős instructiója és kegyelmes parancsolatja mellől se balra, se jobbra ne deviáljonk.³⁶⁴

Az mi peniglen ez mostani punctumokat illeti, kikről már most tractálunk, a praescripto die 16. Aprilis mind az mai napiglan az ünnepeket és vasárnapi napokat kivéven minden napon, az országtúl arra rendeltetett compilerok és deputatus személyek az Ország Házához öszvegyűlvén super septimo et octavo punctis diplomatis regii, item super publicis regni gravaminibus compilandis et super audiendis lamentabilibus ac infinitis propemodum querulosis supplicationibus complurium laesorum supplicantium, publicas violationes legum et libertatum regni concernentibus,³⁶⁵ nagy nyughatatlan fáradságokat teszünk és gyűlölséges disputatiókat is, de úgy látjuk, Isten kegyelmességéből minden ezen fenn függő punctumok dolgaiban accomodálhatjuk magonkat, noha bizony nagy nehezen és sok gyűlölséggel. Hanem de vocum in diaeta collectione et personarum ad dietam convocari solitarum discretione, suffragiorumque examine.³⁶⁶ Ebben az clerussal és catholicus statussal nagy disputatióban vagyunk, ez ekkediglen bevett ártalmas abusoktól nem akarván recedálni, utrinque eléggé contendálunk³⁶⁷ felőle egymással. De az ki legnagyobb, legderekasabban már az jezsuiták jószági felől és állapotjokról felette igen nagy gyűlölséges controversiánk vagyon. De abstinentia a regno³⁶⁸ csak hallani sem akarják. Mi is már tenacissime inhaereálván országunknak nyilvánvaló articulusához, iuxta articulum 8. constitutionis Posoniensis anni 1608. ante coronationem ad octavum;³⁶⁹ firmissime kívánjuk az egész evangelicus status, hogy az őfelsége diplomája szerint az jezsuiták ellen adhuc sub hac

³⁶¹ Oblatio super omnium accordatorum effectuationibus (latin): a felajánlás a megállapodás minden részének végrehajtásáról.

³⁶² Exitus acta probabit (latin): az eredmény fogja igazolni a tetteket.

³⁶³ Ad restitutiones templorum et bonorum (latin): a templomok és birtokok visszaadása.

³⁶⁴ Deviál (latinból): eltér.

³⁶⁵ Super septimo et octavo punctis diplomatis regii, item super publicis regni gravaminibus compilandis et super audiendis lamentabilibus ac infinitis propemodum querulosis supplicationibus complurium laesorum supplicantium, publicas violationes, legum et libertatum regni concernentibus (latin): a királyi oklevél hetedik és nyolcadik pontjára vonatkozóan, továbbá az ország sérelmeinek összegyűjtéséről, valamint igen sok sértett kérvényező csaknem végtelen számú kérvényéről, amelyeknek tárgya az ország törvényeinek és szabadságainak nyilvánvaló megsértése.

³⁶⁶ De vocum in diaeta collectione et personarum ad dietam convocari solitarum discretione, suffragiorumque examine (latin): az országgyűlési szavazatok összegyűjtéséről, az országgyűlésre meghívni szokott személyek megválogatásáról és a szavazatok vizsgálatáról.

³⁶⁷ Contendál (latinból): küzd.

³⁶⁸ Abstinentia a regno (latin): az országból való távoltartásuk.

³⁶⁹ Iuxta articulum 8. constitutionis Posoniensis anni 1608. ante coronationem ad octavum (latin): 1608. évi koronázás előtti 8. törvénycikk a jezsuita rendnek Magyarországon „*semmi állandó fekvő jószáguk és birtokjoguk ne lehessen*”. CJH 15–16.

ipsa praesenti Diaeta effectuáltassék az az Articulus,³⁷⁰ és az egész evangelicus statusnak az tetszik, hogy semmint az jezsuiták dolgában akárminémű praetextus³⁷¹ alatt is elmenne e mellől az írott articulus mellől, (noha valóban sok mesterséges kívánságokkal próbálnak bennönket felőlek az clerus és catholicus status) ha ezen írott articulust az jezsuiták felől nem effectuálják, sok okokra nézve, inkább semmit sem hagyunk rólok íratni és végezni különbet az felül megírt articulus ellen, az Jóistenre hagyván igaz ügyönket és Bécsből Isten aláhozván őfelségét, meg is kell róla találnunk.

Az mi az ország gravaminait illeti, kegyelmes Uronk, egész könyv kelletnék arra és azoknak megírására. Az utolsó gyűléstől fogvást ím kilenc egész esztendeje, miolta gyűlésünk nem volt, annyi e számtalan és oly nagy hallhatatlan és elszenvedhetetlen, és álmélkodásokra méltó gravaminák accumuláltattak ez idő alatt az hatalmas urak, emberek, püspökök, szentszéki vicariusok, végbeli kapitányok, tisztviselők, német generálisok és tisztek és egyebek, és némely főispánok is; el nem hihetjük, hogy soha egy országgyűlésünkben is ennyi szántalan keserves lamentatiók estek volna az országban minden statusok közül valókra, az szabad városok közül is némelyekre, mint ebben az országgyűlésében. Bezzeg, kegyelmes uram, már most circa laesiones et labefactiones libertatis regni et nobilitatis,³⁷² az nagyságodtól szereztetett diplomához igen ragaszkodnak az catholicus rendek is, és igen kívánják az satisfactiót és effectuatiót aszerint, bizony volt is szükségük reá.

Az mi az kassaiak dolgát illeti: Kegyelmes Uronk, mivel az nemes Abaúj vármegye felette erős és kemény levelet írott ez elmúlt héten itt fenn lévő követjére, Barna György³⁷³ uramra, hogy valamint becsületit szereti, és hozzájuk való erős kötelesség szerint el ne múlassa, hanem az kassaiak ellen, mind az religio dolgában, és mind pedig nemesi szabadságokban sokképpen való megbántódásokban publica querelát³⁷⁴ adjon be az országnak. Midőn mi ezt megértettük volna, mind az hét vármegye követjével sokat consultálkodván felőle, hogy az religio dolgában Barna uram querelát tégyen az ország előtt, mindazokra az nagy és felette méltó okokra nézván, melyeket nagyságod minékönk ugyan írásban küldött vala, és mind más nagy titkos okokra nézve is, és mind pedig az több szegény kulcsos és bányavárosokra nézve is, az kik az evangelica religió-joknak promotiójokért nagyságodhoz nagy affectussal vagynak, és nagyságodért Istent áldják, minékönk egyáltalában nem tetszett. És midőn az mi sok helyes ratióinkra és intésünkre nézve is őkegyelme ugyan nem akarna supersedealni,³⁷⁵ hogy nagyobb go-

³⁷⁰ Adhuc sub hac ipsa praesenti Diaeta effectuáltassék az Articulus (latin): még az országgyűlés alatt hajtassék végre a törvénycikk.

³⁷¹ Praetextus (latin): ürügy.

³⁷² Circa laesiones et labefactiones libertatis regni et nobilitatis (latin): az ország és nemesi szabadságok sérelmei és meggyengítése kapcsán.

³⁷³ Barna György (1593 körül – 1663) Abaúj vármegye követe több országgyűlésen is, Alaghy Menyhért országbíró (1625–1631) titkára, majd 1634-től országbírói ítélőmester, ilyen minőségében a Királyi Tábla tagja, majd az 1650-es években Lorántffy Zsuzsanna követe és a Királyi Tábla ülnöke. HANÁK-SZABÓ, 2021, 963–964.

³⁷⁴ Publica querela (latin): nyilvános panasz.

³⁷⁵ Supersedeál (latinból): mellőz, felhagy.

nosz ebből ne következze, ugyan nagyságod méltóságos nevével kellették őkegyelmének interdicálnonk, hogy az religio dolgában Kassa városa ellen semmi panaszt ne tegyen őkegyelme. Elölönk nagy búsulással elmenvén, az mint értettük ugyan könnyűezve, mi is reáfeleltönk, Isten nagyságodhoz visszavívén könyörgésönkkel efficiáljuk nagyságodnál, hogy nagyságod iuxta diploma et puncta accordata eligazítja az religio dolgát Kassán és így csendesítettük le. Ezen dolgot midőn azon Kassa város követeinek is referáltuk volna, igen köszönte fáradságunkat.³⁷⁶

Az mi peniglen az külső libertásokban és nemesi szabadságokban való megbántódásokat illeti, mivel az egész Felső-Magyarországonknak minden vármegyéi azt az libertásoknak megbántódását egyaránt fogták és hogy erős instructiójokban volna mindenik vármegyének arról semmiképpen le nem verheténk, hanem kértük, ebben is, az mennyire lehet, moderálják az gravameneket, és ne legyen közönségesen az egész város ellen, hanem akik okai és fő authori refrenáltassanak,³⁷⁷ noha mi akaratonkból ezt sem cselekedték volna, de mivel ebben mind az tizenhárom vármegye követei egyeztek, és úgy adták be az országnak, ellenek nem resistálhatonk.

Az mi penig, kegyelmes urom, Murány³⁷⁸ restitutióját illeti: müdön mi csak ezelőtt harmadnappal is valóban serényen és vastagon urgeáltuk volna, Illésházy Gábor³⁷⁹ uram részéről is (mivel Listiusné asszonyom³⁸⁰ megalkudott Wesselényi³⁸¹ urammal felőle) az nemes ország előtt, kiről ugyan írást is adtonk be újobban, ehhez képest tegnap találának meg bennönket Wesselényi Ferenc uram szolgálai, jelentvén, hogy már azon is ne búsuljonk, mert őnagysága Wesselényi uram gróf Illésházy Gábor urammal őnagysága-

³⁷⁶ A kassai evangélikus magisztrátus igyekezett tiltani a városban református és katolikus templomok és más egyéb intézmények létrehozását. A 17. század első felében azonban egyre nagyobb számban szereztek tulajdont a környékbeli, elsősorban abaúji nemesek, köztük Szemere Pál is, akik templom és iskola felállítását is tervbe vették. A városi magisztrátus azonban minden eszközzel ellenállt ezeknek a terveknek még az után is, hogy Rákóczi György elfoglalta és fennhatósága alá vette a várost. Az 1646–1647. évi országgyűlésre küldött kassai követek utasításának a legfontosabb eleme az volt, hogy biztosítsák a város kiváltságait a felekezeti kérdések eldöntésében. Az országgyűlésen azonban törvényt hoztak arról, hogy mind a református, mind pedig a katolikus felekezet templomot építhet, illetve parókiát és iskolát tarthat fenn. Lásd 1647/19. tc. CJH, 443. A törvény rendelkezését azonban sokáig nem sikerült végrehajtani, és az 1650-es évekig elhúzódó harc alakult ki a református kassai nemesek, az evangélikus polgárok és a katolikus egyház között. Az ügyre és a tágabb kontextusra vonatkozóan: BESSENYEI, 1991; TUSOR, 1997.

³⁷⁷ Refrenál (latinból): megzaboláz.

³⁷⁸ Murány (ma: Murán, SK).

³⁷⁹ Illésházy Gábor gróf, Illésházy Gáspár trencsényi, lipcsei és árvi főispán fia. Felesége Széchy Éva, Széchy György és Homonnai Drugeth Mária lánya, a Széchy-vagyon, köztük Murány várának és uradalmának egyik örököse.

³⁸⁰ Széchy Kata, Széchy György és Homonnai Drugeth Mária lánya, Listius János felesége.

³⁸¹ Wesselényi Ferenc, gróf (1605–1667) füleki kapitány, Esterházy Miklós bizalmas embere. Ő képviselte a nádort II. Rákóczi György és Báthory Zsófia 1643. februári esküvőjén. 1644-ben feleségül vette Széchy Máriát, Széchy György és Homonnai Drugeth Mária harmadik lányát. A házasságkötéshez kapcsolódik a murányi vár elfoglalása 1644 júliusában, amikor Wesselényi füleki kapitányként Széchy Mária hathatós közbenjárásával elfoglalta az I. Rákóczi György fennhatósága alatt álló várat, de ezzel párhuzamosan egy elhúzódó pereskedés indult a Széchy sógorságon belül, ahogy az a jelen levélben is megjelenik.

val ezen dologban szépen concordáltak egymás között. Ezután nem sok idő múlva personalis uram őnagysága maga keze írását is mutatta Wesselényi uramnak, kiből írja őnagysága, hogy bizonyosan végbenment köztök az concordia, és hogy nekünk is értesönkre adja. De még Illésházy uram erről nekünk semmit sem írt.

Az mi az nagyságod magános dolgait illeti, kegyelmes uronk, az szádvári, lévai, szerednyei, henyei, dombai jószágok³⁸² jussát, hogy extraordinaria juris³⁸³ vicepalatinus³⁸⁴ uronk eleiben bocsássa őfelsége és az nemes ország, beadtuk már az ország több gravaminái között. Igen becsületesen szóval is proponálván nagyságtok igaz jussát és méltó kívánságit mind publice az ország előtt, és mind ad partem personalis uram és az több ítélőmesterek előtt igen ajánlották mindenképpen magukat.

Az mi az donatiók dolgát illeti: Immár, Kegyes Uronk, azoknak sollicitálásához is serényen hozzájárultunk, mind Pataknak, Munkácsnak, Tokajnak, Regécnek, Ecsednek³⁸⁵ donatiójának minútáját is beadtuk, mind Pálffy Pál uramnak, úgy mint Titok Tanácsnak, és mind cancellárius uramnak és personalis uramnak is, igen fidelessime commendálván³⁸⁶ ezen nagyságod dolgait, ajánlván nagyságod kiváltképpen való fejedelmi jóakaratiának declaratióját is őnagyságoknak. Felette nagy szeretettel ultro offerálták³⁸⁷ magokat, hogy sincere promoveálják³⁸⁸ ezen nagyságod dolgait az beadott minútáink szerint. Per certas personas mind cancellárius, és mind secretarius uramékat tentálván azon donatiók taxája felől:³⁸⁹ ezek bizony, kegyelmes uronk, valóban nagy taxát emlegetnek, mindenik donatiótól seorsive két-kétezer ezüst tallérokat, in toto az öt donatióért tízezer tallérokat asseverálván,³⁹⁰ hogy mivel mindenik jure perpetuitatis³⁹¹ lenne és hogy mindenik külön-külön derék dominiomok. Azonkívül kegyelmes uronk, conservatornak,³⁹² cancellarista deákoknak és egyebeknek is kívántatik és ezek-

³⁸² Szádvár (H), Léva (ma: Levice, SK), Szerednye (ma: Середне [Szerednye], U), Domba (ma: Vásárosdombó, H) Henye (ma: Balatonhenye, H). Szemere tudósításának megfelelően a birtokok ügye bekezdült az országgyűlés gravamenjei közé, amelyből kiderül, hogy a henyei és dombai jószágokra Lorántffy Zsuzsanna öröksége jogán tartott igényt a fejedelem. MOE 1646–47, 198.

³⁸³ Extraordinaria juris (latin): rendkívüli eljárás.

³⁸⁴ Vicepalatinus (latin): alnádor.

³⁸⁵ Sárospatak (H), Munkács (ma: Мукачево [Mukacsevo], U), Tokaj (H), Regéc (H), Ecsed (ma: Nagyecséd, H). I. Rákóczi György a hadjárata során elfoglalta az említett birtokokat, majd királyi engedélyt kapott rá, hogy megválthassa azokat addigi zálogbirtokosaiktól. Szemeréék követutasításában úgy szerepel, hogy „regéczi, tokaji donatiók végben vitele... pataki, munkácsi donatióknak jobbítása”. EK vol. XXVIII. 238.

³⁸⁶ Fidelissime commendál (latinból): bizalmasan ajánl.

³⁸⁷ Ultro offerál (latinból): önként ajánl.

³⁸⁸ Sincere promoveál (latinból): őszintén előmozdít.

³⁸⁹ Per certas personas mind cancellárius, s mind secretarius uramékat tentálván azon donatiók taxája felől (latinból): bizonyos személyeken keresztül megnyerni a kancellár és titkár urat a birtokadományok illetéke felől.

³⁹⁰ Asseverál (latinból): ragaszkodik hozzá.

³⁹¹ Jure perpetuitatis (latin): örökösödési jog.

³⁹² Conservator (latinból): levéltáros.

kel már sietnünk is kellettnek, mivel úgy reméljük, Isten segítségével ad summum³⁹³ egy holnap alatt végbenmegyen már talán ez mi unalmas gyűlésünk is.

Alázatosan kérjük nagyságodat, mint kegyelmes uronkat, nagyságod méltóztassék mindjárt, mentől hamarabb lehet, mivel igen félelmes is halasztása,³⁹⁴ minden bizonnyal ad minus ötezer aranyakat felküldeni azon donatiók taxájára. Hiszem, kegyelmes uronk, mentől legolcsóbban és -könnyebben hozzáférhetünk, úgy végezzük el és az mi megmarad benne, nagyságodnak az édes öcsém, Klobusiczky uram igazán visszaviszi, csak hogy ez ország gyűlése alatt vihessük végben és extrahálhassuk,³⁹⁵ ne kellessék azután is itt miatta várakoznonk. Holott nagyságod bölcs ítéleti, kegyelmes uronk, mely igen nehéz és fájdalmas, immár ím Isten segítségével tizedik holnapban is beleléptünk, csak miolta házonktól eljöttünk, és bizony egészségünk sem kezdett úgy szolgálni, az mint kívántatnék, az nagy sok nyughatatlanság és búsulásink és törődésink miatt.

Utoljára, Kegyelmes Uronk, az egri püspök³⁹⁶ őnagysága decimáinak arendálása dolgában is nem kicsin búsulásunk vagy on mind maga az püspök miatt, és mind pedig itt az ország gyűlésében jelen lévő követe és sollicitátora miatt, immár panaszt és supplicatiót is adván be az országnak felőle; az tavalyi restantiáról is panaszkodván, hogy még abban is restálna³⁹⁷ ötszáz tallér. És hogy noha már elmúlt Szent György napja, és vele nem is conveniáltonk, és az arendában egy pénzt sem tettünk le azon egri püspöknek; mégis, hogy már azon dézsmákban egynéhány processusokat³⁹⁸ ki is osztottak és eladtak volna némely dézsmásoknak, és hogy kénytelen lenne vele mind az országot és mind őfelségét megtálalni.

Mi, nagyságod követei, mind szép szóval, és mind haraggal csendesítettük és leniáltuk³⁹⁹ az dolgot. Mivelhogy peniglen ezen decimák dolgában kettőnknek nekünk feletten igen sok búsulásink és ellenben titkon is némely nagy embereknek nagyságod részéről igen hasznosan is kezdtünk fáradozni és igen jó reménységben is vagyunk az apáti jószág⁴⁰⁰ arendája dolgában is.

Ezekre az felül megírt okokra nézve jobb volna, kegyelmes uronk, az mi tetszésünk szerint míglen itt az ország gyűlésében ezen decimák arendáját bizonyosan el nem végezzük; nagyságod mindaddiglan méltóztatnék fennhagyni in suspenso⁴⁰¹ az nagyságod kassai camarájához tartozó dézsmáknak arendálását és collatióját, és felőle kegyel-

³⁹³ Ad summum (latin): összesen.

³⁹⁴ Az utóbbi öt szó a margóról beszúrva.

³⁹⁵ Extrahál (latinból): megszabadít.

³⁹⁶ Jakussith György, báró (1609–1647) szerémi (1635–1637), veszprémi (1637–1642), majd egri püspök (1642–1647).

³⁹⁷ Restál (latinból): hátramarad, hátravan.

³⁹⁸ Processus (latinból): tizedkerület.

³⁹⁹ Leniál (latinból): enyhít.

⁴⁰⁰ Széplakapáti, Abaúj vármegye (ma: Opátska, SK, Kassa egyik városrésze), ami az esztergomi káptalan tulajdonában állt, de I. Rákóczi György 1644-es hadjárata alatt elfoglalta azt, majd Szemeréék követutasításában külön pontban tért ki rá, hogy az apáti jószág ügyében az esztergomi káptalannal szükséges „diligentiát adhibeálni”.

⁴⁰¹ In suspenso (latin): függőben.

mesen eszerint parancsolni azon nagyságod nemes camarájára.⁴⁰² Isten nagyságodhoz vívén bennönket, és ezen decimák arendáit is elvégezvén, vagy per articulum regni, vagy az püspökkal; azután osztán, az, mint nagyságod fejedelmi méltóságának fog tetszeni, úgy méltóztassék felőle disponálni,⁴⁰³ ne tegyen újabb panaszt ellenünk az egri püspök. E contra mi is azon igyekezünk, kegyelmes urunk, nem hogy többet kelletnék nagyságodnak fizettetni azon püspököknek az decimákért, de ha módját feltaláljuk, mivel akadályoskodék velünk tavaly is, az hátramaradt ötszáz tallért is ne kelletnék önagyságának megadni. Elégednék meg esztendőnként az két-kétezer ezüsttallérral érette.

Mivel penig már úgy ítéljük, az ország gravaminái is négy vagy öt nap alatt elkészülnének, kiket hogy beadhassunk öfelségének, ím szintén ma fogunk felküldeni öfelségéhez, országunk nevével hívatjuk alá öfelségét, hogy beadhassuk öfelségének azon gravame-
neket.

Personalis uram önagysága peniglen immár egynéhányszor talált meg bennönket és cancellarius uram is önagysága aszerint, az electio és coronatio⁴⁰⁴ felől; kiről már egynéhányszor, és most is aszerint írott bővebben nagyságodnak az édes öcsém, Klobusiczky uram; aszerint némely szükséges dolgokról is úgy látjuk, ha szintén mi nagyságod részéről nem consentiálnánk is, de minden kedvünk és akaratonk ellen is az emberek azt csak végbenviszik. Hogy sem mint mind mostanra, és mind jövődre nézve, mind nagyságod maga saját dolgainak nagy hátramaradásival, és mind szép posteritásihoz való kedvetlenséget és disgustust⁴⁰⁵ csinálnánk valami ellenkezésönkkel nagyságodnak. Nagyságod noha már ezen dologban titokban Klobusiczky uram által tett ugyan intimatiót, de az mi ítéletünk szerint, ha ebben nagyságod nem ellenkezik, bizony minden dolgai nagyságodnak itt sokkal nagyobb progressussal fognak currálni,⁴⁰⁶ és a donatiók dolgai is aszerint, kikiről ugyan specificie tettek emlékezetet cancellarius és personalis uraimék. Ekkoráig, hogy annyival inkább mi nagyságod részére mindeneket inkább pro voto obtineálhassunk,⁴⁰⁷ semmi oly kedves resolutiót nem tettünk, nyújtottunk, de reménséget, ha pro voto expedialják nagyságodnak minden dolgait, az mint mi kívánjuk, minden teljes igyekezetünkkel, könyörgésünkkel azon leszünk, hogy nagyságodat is reá inducálhassuk. Kérjük alázatosan nagyságodat, mint kegyelmes uronkat, éjjel-nappal újabb postája által méltóztassék bennönket nagyságod ezekről tudósítani, és az donatiók taxáját is, mentől hamarébb lehet, felküldeni, hogy ad exitum huius diaetae⁴⁰⁸ kivethetvén minden donatiókat, magonkkal együtt vihessük meg nagyságodnak boldog és szerencsés órában. Kit engedjen meg az nagy hatalmú kegyelmes Úristen, és

⁴⁰² A Szepesi Kamara fennhatósága alá eső területeken a kamara bérelte az egri püspök tizedjövedelmeit, amit évente egy összegben fizetett ki a püspököknek. Ezt a gyakorlatot követte Rákóczi György kamarája is.

⁴⁰³ Disponál (latinból): rendelkezik.

⁴⁰⁴ Electio és coronatio (latinból): királyválasztás és koronázás. (IV. Ferdinánd megválasztása és koronázása, 1647. június 16-án, Pozsonyban.)

⁴⁰⁵ Disgustus (latinból): ellenérzés, undor.

⁴⁰⁶ Currál (latinból): folytat.

⁴⁰⁷ Pro voto obtineálhassunk (latinból): kívánsága szerint megszerezhezünk.

⁴⁰⁸ Ad exitum huius diaeta (latin): ezen országgyűlés alatt.

láthassuk nagyságtok fejedelmi méltóságát jó egészségben, békességes országlásban.
Amen.

Írtuk Pozsonyban, die 1. Maii 1647.

Illustrissimae Celsitudinis Vestrae Principalis Humillimi fideles Servitores et Subiectissimi

Georgius Chernel manu propria

Paulus de Zemere manu propria

Andreas Klobusocki manu propria

/Címzés:/ Celsissimo Principi et Domino, Domino Georgio Rakotczii, Dei Gratia Principi Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Domino, Siculorum Comiti etc. etc.

Domino, Domino Nostro nobis plurimum Clementissimo

/I. Rákóczi György saját kezű átvételi jegyzete:/ 9. Maii Komána,⁴⁰⁹ este 7 ½ órakor.

/Három, vörös viaszba nyomott gyűrűspecsét/

Rövidítések és irodalomjegyzék

EK ELTE Könyvtár Kézirattára,

Kaprinai-gyűjtemény

vol. XXVI–XXVIII.

MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

E 190 Magyar Kamara Archívuma. A Rákóczi család levéltára

R 385 Vegyes kéziratok, feljegyzések, naplók, visszaemlékezések

*

BALOGH

2018

BALOGH Máté: *Az 1646–1647-es pozsonyi országgyűlés egy résztvevőjével. Felsőkáldi Káldy Ferenc levelei domínuszának, Batthyány I. Ádámnak*, In: *Hadi és más nevezetes történetek. Tanulmányok Veszprémy László tiszteletére*, szerk. KINCSES Katalin Mária, Budapest, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2018, 51–65.

⁴⁰⁹ Komána (ma: Comana de Jos, RO). A fejedelmi család fogarasi uradalmának egyik alközpontja, udvarházzal.

- BESSENYEI
1991
- BESSENYEI József: *A szabad királyi városok jogainak csorbítása. Az 1647. évi 78. törvény*, In: *Történelmi Szemle*, 33. (1991) 3–4. sz. 255–263.
- CJH
- Magyar Törvénytár 1000–1895. Corpus Juris Hungarici. 1608–1657. évi törvényczikkek*, szerk. MÁRKUS Dezső, Budapest, Franklin Társulat, 1900.
- CSEH-SZOMBATHY
1957
- CSEH-SZOMBATHY László: *I. Rákóczi György 1645. évi hadjárata*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 4. (1957) 3–4. sz. 101–135.
- DEBRECZENI-DROPPÁN
2004
- DEBRECZENI-DROPPÁN Béla: *Egy gazdasági szakember a 17. századból. Debreczeni Tamás élete és működése*, In: *Fons*, 11. (2004) 3. sz. 447–501.
- EMM
- Galantai gróf Esterházy Miklós munkái: Eredeti kéziratok és kiad. után a szerző életrajzával*, szerk. TOLDY Ferenc, Pest, 1852.
- FAZEKAS
2020
- FAZEKAS István: *Országgyűlés a kora újkori Magyarországon*, In: *Rendi országgyűlések a Magyar Királyságban a 18. század elejéig*, szerk. PELYACH István, Budapest, Országház Könyvkiadó, 2020, 177–355.
- FAZEKAS
2021
- FAZEKAS István: *A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021.
- GUSZAROVA
1998
- Tatjana GUSZAROVA: *A vallási kérdések vitáinak légköre a magyar országgyűléseken a 17. század első felében*, In: *R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére*, szerk. TUSOR Péter, Budapest, ELTE Bölcsészettudományi Kara, 1998, 308–319.
- GUSZAROVA
2013
- Tatjana GUSZAROVA: *Vármegyei követek a magyar országgyűlés alsótábláján a 17. században. Társadalmi kép*, In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon: A kezdetektől 1918-ig*, szerk. DOBSZAY Tamás et alii, Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2013, 123–143.

GUSZAROVA
2020

Tatjana GUSZAROVA: *A 17. századi országgyűlési naplók és a szerzőik*, In: *Rendi országgyűlés – polgári parlament. Érdekképviselés és törvényhozás Magyarországon a 15. századtól 1918-ig*, szerk. DOBSZAY Tamás et alii, Budapest–Eger, Magyar Nemzeti Levéltár – Eszterházy Károly Egyetem, 2020, 57–66.

HAJNAL
1929

HAJNAL István: *Esterházy Miklós nádor lemondása: székefogaló értekezés*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1929.

HAJNAL
1930

HAJNAL István: *Esterházy Miklós nádor iratai I. Kormányzattörténeti iratok az 1642. évi meghíúsult országgyűlés időszaka: 1640. december – 1643. március*, Budapest, Esterházy Pál herceg, 1930.

HANÁK–SZABÓ
2021

Keresztvíztől sírkeresztig. Családi eseményekre szóló meghívólevelek Kassa város levéltárában (1526–1700), kiad. HANÁK Béla – SZABÓ András Péter, Budapest, BTK TTI, 2021.

HORVÁTH
2021

HORVÁTH Mónika: *Adalékok I. Rákóczi György egy felsőmagyarországi szervitorának feladataihoz. Fáy IV. István levelezése (1633–1639)*, In: *Aetas*, 36. (2021) 2. sz. 152–166.

KÁDÁR
2022

KÁDÁR Zsófia: *Egyháziak a magyar országgyűlések alsótábláján, 1608–1688*, In: *Történelmi Szemle*, 64. (2022) 2. sz. 207–254.

KÁRMÁN
2011

KÁRMÁN GÁBOR: *Erdélyi külpolitika a vesztfáliai béke után*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2011.

KENYERES
2013

KENYERES István: *A félharmincad 1635–1638-ban*, In: *Archivariorum historicorumque magistra: történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára*, szerk. KÁDÁR Zsófia et alii, Budapest, Magyar Levéltárosok Egyesülete, 2013, 567–590.

LADÁNYI
1973

LADÁNYI Sándor: *A protestánsok harca az egyenlőségért*, In: *Theológiai Szemle*, 16. (1973) 1–2. sz. 147–150.

- MISKI
2018
- MISKI Péter: *Adalékok egy középnemes Rákóczi-familiárisból lett kassai főkapitány életútjához. Reöthy Orbán végrendelete*, In: *Életmód-történeti pillanatképek*, I, szerk. Isó M. Emese – JÁNOKINÉ ÚJVÁRY Zsuzsanna, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, 2018, 69–80.
- MOE
1646–1647
- Magyar Országgyűlési Emlékek 1646–1647*, szerk. BESSENYEI József, Eger, Líceum Kiadó, 2017.
- NAGY
1857–1868
- NAGY Iván: *Magyarország családai. Címerekkel és nemzékrendi táblákkal*, I–XIII, Pest, Ráth Mór, 1857–1868.
- NAGY
1998
- NAGY Magdolna: *I. Rákóczi György és Borsod vármegye, 1644–1648*, Miskolc, Borsod Megyei Levéltár, 1998. (Borsodi Levéltári Füzetek, 36.)
- PÁLFFY
2013
- PÁLFFY Géza: *A magyar országgyűlés helyszínei a 16–17. században. A szimbolikus politikai kommunikáció kora újkori történetéhez*, In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon: A kezdetektől 1918-ig*, szerk. DOBSZAY Tamás et alii, Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2013, 65–87.
- PÁLFFY
2021
- PÁLFFY Géza: „Minden önmagában meghasonlott ország elpusztul”: *A pozsonyi Mihály-kapu különleges felirata és reprezentációs szerepe a kora újkorban*, In: *URBS: Magyar Város-történeti Évkönyv*, 15. (2020) 251–273.
- PÁLMAJ
1910
- PÁLMAJ József: *Udvarhely vármegye nemes családjai*, Székelyudvarhely, 1910.
- PÉTER
1977
- PÉTER Katalin: *Az 1608. évi vallásügyi törvény és a jobbágyok vallásszabadsága*, In: *Századok*, 111. (1977) 1. sz. 93–113.
- PÉTER
2006
- PÉTER Katalin: *A protestáns vallásszabadságért folyó harc az 1646–1647. évi országgyűlésen*, In: *Egyháztörténeti Szemle*, 7. (2006) 2. sz. 44–49.

SCHWARZ–CODDINGTON

1943 Henry Frederick SCHWARZ – John Insley CODDINGTON: *The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century*, Cambridge, Harvard University Press, 1943.

SINKOVICS

1968 SINKOVICS István: *Magyar történeti szöveggyűjtemény*, II/1, Budapest, Tankönyvkiadó, 1968.

SZILÁGYI

1885a *A Linzi béke okirattára*, kiad. SZILÁGYI Sándor, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1885.

SZILÁGYI

1885b SZILÁGYI Sándor: *Adatok az 1646–7-iki országgyűlés történetéhez*, In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 28. (1885) 44. sz.

SZILÁGYI

1886 SZILÁGYI Sándor: *Adatok az 1646–7-iki országgyűlés történetéhez*, In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 29. (1886) 9. sz.

TUSOR

1997 TUSOR Péter: *A Consilium Hungaricum és az 1647. évi 19. tc. végrehajtása. A kassai református és katolikus recepta religio történetének kezdeteihez*, In: *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve*, 8. (1997) 253–278.

R. VÁRKONYI

1987 R. VÁRKONYI Ágnes: *A rejtőzködő Murányi Vénus*, Budapest, Helikon, 1987.

ZARÁNDY

1910 ZARÁNDY A. Gáspár: *Huba vére*. Szemere, Budapest, 1910.

ZSILINSZKY

1886a ZSILINSZKY Mihály: *Lónyay Zsigmond és a nagyszombati béketanácskozmány 1644–45-ben*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1886. (Értekezések a történelmi tudományok köréből, XIII/1.)

ZSILINSZKY

1886b ZSILINSZKY Mihály: *Törös János szerepe a linczi békekötésben 1645*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1886. (Értekezések a történelmi tudományok köréből, XIII/3.)

ZSILINSZKY
1886c

ZSILINSZKY Mihály: *Az 1646-ki tokaji tanácskozmány*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1886. (Értekezések a történelmi tudományok köréből, XIII/9.)

ZSILINSZKY
1891

ZSILINSZKY Mihály: *A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve: A bécsi békekötéstől a linczi békekötésig: 1608–1647*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1891.

Végrendeletek az egri káptalan hiteleshelyi levéltárából

A családtörténeti és genealógiai kutatások alapját képező egyházi anyakönyvek csak korlátozott időintervallumban állnak rendelkezésünkre, ezért fontos másodlagos genealógiai forrást jelentenek a hiteleshelyeken őrzött okiratok és ezek átiratai. Ilyenek például a családtagok között támadó birtokpercek, az „időlátó” levelek (revisionales), amelyekben a káptalan tagjai valamely jogi aktus kapcsán szemrevételezés útján állapították meg a gyermekek életkorát, vagy a tanúvallatások, amelyekben a tanú ott feltüntetett életkora sokszor az egyetlen kézzelfogható adat egy-egy születési dátum legalább hozzávetőleges meghatározásához. A káptalanban őrzött végrendeletek, testamentumok pedig nemcsak speciális genealógiai források, hanem egy-egy életút végén a végrendelező lelkialkatáról, vagyoni helyzetéről, emberi kapcsolatairól, kapcsolati hálójáról is sokat elárulnak. Művelődéstörténeti szempontból is fontosak, hiszen a bennük felsorolt vagyon- és használati tárgyak mára már jórészt eltűntek.

Saját családomra vonatkozó genealógiai kutatásom során olyan végrendeletekre bukkantam, amelyek szélesebb közérdeklődésre is számot tarthatnak, különös tekintettel a kora újkor kutatóira.

A 17. század közepétől a 18. század első negyedéig Kassán működő egri káptalan iratai és jegyzőkönyvei a korabeli Magyarország északkeleti területének megkerülhetetlen történeti forrásai. Kassa ebben az időszakban szabad királyi város, a Szepesi Kamara és Abaúj vármegye székhelye, a Felső-magyarországi Főkapitányság központja, a rendi szervezkedések során időnként még országgyűlést is tartottak itt (1606-ban Bocskai István, 1683-ban Thököly Imre). A városban, vagy annak vonzáskörzetében élő vagy ott megforduló polgárok, birtokosok, tisztviselők, katonatisztek a legközelebbi és legkézenfekvőbb hiteleshelyet keresték fel, amennyiben ennek szükségét érezték, ez pedig az említett időszakban az egri káptalan volt. Különösen szerencsés, hogy ha az eredeti iratok nem is mindig, a hiteleshelyi jegyzőkönyvek (amelyek az eredeti iratok hiteles átiratait tartalmazzák) 1599-től 1879-ig hiánytalanul megmaradtak, és az iratanyag 1725 óta nem károsodott. Az egri káptalan levéltárát 1957 óta a Magyar Nemzeti Levéltár Heves Vármegyei Levéltára őrzi. A levéltár protokollumaiban és iratanyagában betűrend szerinti személy- és helynévmutatók (indexek), illetve elenchusok segítik az eligazodást. Az indexek egyszerűbb irattípusok esetében jól használhatók, a személynevek esetében azonban nem tekinthetők teljes körűnek. Nem tartalmazzák például az egyik legizgalmasabb és legfontosabb irattípusban, a tanúvallatásokban kikérdezett tanúk nevét, és bár ezek indexelése kétségkívül nagy terhet rótt volna e mutatók készítőire, az anyagban kutatók így ma csak a tanúvallatások tételes átnézésével ismerhetik meg ezeket.

A három végrendelező mindegyike köznemesi származású, ketten közülük, búza-falvi Szentpéteri István és Fodor János katonaként kezdték pályafutásukat, majd mindketten a felső-magyarországi hadbírói tisztet töltötték be. (Utóbbi két ilyen tárgyú iratot is elhelyezett a káptalanban. Az első egyszerű bevallás, de esetleges halála esetére is rendelkezik benne, így ez is végrendeletnek tekinthető.) Krompachi Gundelfinger János szepességi, német gyökerű nemesi család sarja, aki a Kassán működő Szepesi Kamara tisztségviselője volt, majd 1705-ben a szécsényi országgyűlés vallásügyi bizottságába is bekerült, sőt, 1706-ban Abaúj megye alispánjává választották. Míg a végrendelezők személye, hivatali életpályája nem ismeretlen a korszak kutatói előtt, szűkebb családjuk, rokoni kapcsolataik kevésbé ismertek, így a végrendeletek jó kiindulópontot jelenthetnek további genealógiai vagy akár birtoktörténeti kutatások számára is. Különösen igaz ez Szentpéteri és Fodor tekintetében, mivel az ő esetükben eddig még a származási család pontos azonosítása sem sikerült. A Gundelfinger családról sok forrás áll rendelkezésünkre, ám éppen Gundelfinger János nemzedékének genealógiája csak töredékesen ismert, és az eddig publikált egyetlen átfogóbb Gundelfinger-családfa jelentős pontatlanságokat és tévedéseket tartalmaz. A Gundelfinger János végrendeletéből megismerhető családi kapcsolatok egy jövőbeli, hiteles forrásokra építő Gundelfinger-családfa alapját képezhetik. A négy végrendeletből kettő (Fodor 1667. évi fassiója és Gundelfinger végrendelete) az eredeti iratok között, kettő pedig (Fodor 1675. évi és Szentpéteri 1669. évi végrendelete) a káptalani jegyzőkönyvekben található, utóbbi kettő esetén feltehető, hogy magukat a fogalmazványokat kötötték be a kötetekbe. Érdemes megjegyezni, hogy míg az eredeti iratokon magától értetődő a saját kezű aláírás, itt a jegyzőkönyvekben is megtaláljuk a végrendelezők eredeti aláírását, sőt, Fodor még gyűrűspecsjével is hitelesítette azt.

A végrendelezőkről

Búza-falvi Szentpéteri István

A Szentpéteri család kutatásaim szerint a 17. század elején bukkant fel Abaúj vármegyében. Szentpéteri István özvegye, Berzeviczy Éva 1669-ben Csáky Ferencnek szóló temetési meghívóját férje – annak nevét is feltüntetve – pecsétgyűrűjével zárta le. Címere címerpecsét alapján: lebegő háromágú koronán könyöklő, kardot tartó páncélos kar, jobbról félhold, balról csillag. Sisakdísz: kitárt szárnyú (talán olajágat tartó) galamb.¹ Szobonya Erzsébet 1637-ben már mint Szentpéteri Boldizsár özvegye kötött osztályegyezséget búza-falvi örökségükről testvérével, Szobonya Gergellyel, és a megyei közgyűlési jegyzőkönyvbe bemásolt dokumentum Istvánt a házaspár fiaként em-

¹ MNL OL P 71. Fasc. 265. fol. 64., 1669. április 20. Berzeviczy Éva temetési meghívója Csáky Ferencnek.

líti.² Az abaúji Szobonya család már a 16. század elején birtokos Búzafalván,³ nem véletlen, hogy ők is a „de Buzafalva” előnevet használják, éppúgy, mint a Szentpéteriek. Feltételezhető, hogy a Szentpéteri família éppen Szentpéteri Boldizsár (†1635. október 14.⁴ / 1637. július 10.⁵) házassága révén került Abaújba. Annyi bizonyos, hogy 1614-ben már házaspárként említi őket a megyei közgyűlési jegyzőkönyv.⁶ Az 1646. évi Abaúj vármegyei nemesi összeírás az armalista nemesek között sorolja fel Istvánt Búzafalván.⁷ Úgy tűnik, hogy ez az egykor Kassától délre található kis falu fontos szerepet játszott a Szentpéteri család életében.⁸ A forrásokban Istvánnak egy Boldizsár (1626 k.⁹ – 1663¹⁰) nevű testvérét említik,¹¹ ő 1663-ban, minden valószínűség szerint gyermektelenül halt meg Kassán.

Szentpéteri István 1615–1618 körül született.¹² Katonai pályán emelkedett fel az elitbe, 1649-ben kassai porkoláb, 1653¹³ és 1668 között tokaji főkapitány, 1667-től 1669-ig ideiglenesen megbízott felső-magyarországi hadbíró.¹⁴ Első felesége pongyeloki Galambos Zsófia¹⁵ volt, akivel 1647¹⁶ és 1652¹⁷ között házasodott össze. Közös gyermekük nem született (vagy nem maradt életben), így Szentpéteri István Galambos Zsófia bocsári Mocsáry Istvánnal kötött előző házasságából született lányának, Mocsáry Zsófiának gyámja lett. Mocsáry Zsófia első férje¹⁸ jászói Horváth János volt, akivel 1659. február 2-én házasodott össze Kassán.¹⁹ Galambos Zsófia 1653-ban végrendeke-

² ŠAK AŽ II. 1. 9. (1633–1641). fol. 336v–337v. A közgyűlés dátuma: 1638. június 21., a bejegyzett egyezség kelte: 1637. július 10. „Az mely Udvarházban Szentpéteriné Asszonyom lakik, annak az Épületnek cedalva Szobonya Uram vett fel Szentpéteriné Asszonyom fiátul, Szentpétery István Uramtul négy aranyat.”

³ MNL OL O 66. A Jászóvári Premontrei Prépostság levéltárának mutatói, 1. k. pag. 106. C. 85. (mikrofilmen 4993. sz.)

⁴ ŠAK AŽ II. 1. 9. (1633–1641). fol. 172r. A közgyűlés dátuma: 1635. december 11., Szobonya Erzsébet ügyvédvallása utólag bejegyezve 1635. október 14-i dátummal.

⁵ Lásd 2. jegyzet.

⁶ ŠAK AŽ II. 1. 7. (1595–1618). fol. 325v. 1614. június 16.

⁷ CZOBOR, 1910, 140.

⁸ Búzafalva, Abaúj vm., 1961-ig önálló falu (ma: Buzice, Valaliky településrésze, SK).

⁹ Konfirmálási bejegyzése: ŠAK ZCM nr. 1. pag. 144. 1658. június 9., „Balthasar Szentpeteri 32”.

¹⁰ Halotti bejegyzése: Uo. pag. 346. A temetés dátuma: 1663. szeptember 17.

¹¹ MNL HVL XII-1. 132. k. „Elenchus Protocollo Litera K signati” pag. 741. No. 134. 1657.

¹² Lásd 1. jegyzet és MNL HVL XII-1. 13. k. / Prot. M. No. 379. pag. 1204. 1663. „Stephanus Szentpeteri Sanctae Ceasarea Majestatis Praesidii Tokaiensis Supremus Capitaneus annorum plus minus 45”.

¹³ ÖStA FHKa HFU RN. 191. 1653. július 7. (fol. 30–31). 1653 júliusában már újonnan kinevezett tokaji kapitányként említik.

¹⁴ PÁLFFY, 1995, 205. Életrajzát részletesebben lásd HANÁK–SZABÓ, 2021, II, 944–945.

¹⁵ Pongyeloki Galambos: gömöri eredetű nemesi család. NAGY, 1857–1868, IV, 313.

¹⁶ HANÁK–SZABÓ, 2021, II, 945.

¹⁷ SUGÁR, 2001, 69. No. 120. 1652. szeptember 29.

¹⁸ Annak halála után, 1672-ben Nagymihályi Kristóf felesége, lásd MNL OL O 66. A Jászóvári Premontrei Prépostság levéltárának mutatói, 10. kötet, pag. 35. HH. 4. (Fasc 1. No 4.) (mikrofilmen 4996. sz.).

¹⁹ ŠAK ZCM nr. 1. pag. 197.

zett,²⁰ 1656. június 24-én halt meg Kassán, és december 2-án temették el az egri káptalan kassai templomában.²¹

Szentpéteri István második felesége szigeti Vass Erzsébet²² lett, akivel 1659. február 5-én kelt egybe Kassán.²³ Vass Erzsébetnek ez már a harmadik házassága volt. Első férje kölcei Kende Mihály (†1643/1645),²⁴ akitől Ádám nevű fia fogant,²⁵ a második pedig lekcei Sulyok György, akitől két leánya, Zsófia (1. férje: simai Mező Márton, 2. fornosi Fornossy László), valamint Katalin (férje: Cserney István) lett.²⁶

A házasság elég rövid életűnek bizonyult, és szintén gyermektelen maradt. Vass Erzsébet 1662. szeptember 23-án már végrendelezett, és az 1663. március 28. előtti napokban halhatott meg.²⁷

Harmadik, egyben utolsó házasságát berzevicei Berzeviczy Évával²⁸ (†1679. június 6.²⁹ / 1679. december 21.³⁰) kötötte, vélhetően 1664-ben. A frigyből három leánygyermek született: Klára (1665³¹ – 1677. február 2.³² / 1679. december 21.³³), Erzsébet (1666³⁴–1719)³⁵ és Krisztina (1668/1669³⁶ – 1730. április 30. előtt³⁷), akiknek felneve-

²⁰ MARTÍ, 2019, 219.

²¹ HANÁK–SZABÓ, 2021, II, 943–945.

²² Szigeti Vass család: máramarosi eredetű nemesi család. Erzsébet szülei: Vass Gábor és Andrássy Zsófia, testvére, Márton 1658–1667-ig a Szepesi Kamara tanácsosa. Családfáját lásd MNL OL P95. 4. tétel, Andrássy család, 2, 4, 5.

²³ ŠAK ZCM nr. 1. pag. 197. A házassági bejegyzésben a férj keresztnévét tévedésből elírta a bejegyző, így hibásan, Péter keresztnévvel szerepel.

²⁴ MNL OL P 423. 2. tétel, Kende család, 134.

²⁵ Uo., 129, 130.

²⁶ Uo., 99; MNL OL P 95. 4. tétel, Andrássy család, 2.

²⁷ Magát a végrendeletet nem találtam meg az egri káptalan levéltárában, ám említést tesznek róla a Szentpéteri és Vass Erzsébet gyermekei közti hagyatéki egyezkedéssel kapcsolatos iratokban. MNL HVL XII-1. 72. kd. / Iratok M. No. 203–204, 212.

²⁸ Szülei: Berzeviczy György, és csatári és szedikerti Hoffman Katalin. Családfáját lásd SZLUHA, 2008, 87.

²⁹ MNL OL E 244. c. 3. 451. k. pp. 166–167. 1679. június 6.

³⁰ MNL OL E 254. 84. csomó, No. 131. 1679. december 21. Demeczky Mihály kérvénye Franz Bernard Wallseghez.

³¹ ŠAK ZCM nr. 1. pag. 88. A keresztelés dátuma: 1665. január 5. Az ebben az időszakban elég hanyagul vezetett anyakönyvben az anya keresztnéve tévesen Erzsébetként szerepel.

³² ŠAK ZCM nr. 2. pag. 205. A bejegyzés dátuma: 1677. február 2. „Compatrissa: Clara Szentpéteri”.

³³ Lásd 30. jegyzet.

³⁴ ŠAK ZCM nr. 1. pag. 98. A keresztelés dátuma: 1666. február 2. Az anya neve itt teljes egészében hiányzik, és a gyermek keresztnévét sem írta be a keresztelő, a végrendelet azonban születési sorrendben említi a lányokat, így bizonyos, hogy Erzsébetről van szó.

³⁵ ŠAP ZCM nr. 876/1. pag. 279. A temetés dátuma: 1719. március 19.

³⁶ A kassai római katolikus anyakönyvben hiányosak az 1668–1669. évre vonatkozó bejegyzések. 1680. március 18-án viszont özvegy Révész Ádámné Szobonya Ilona megjelent a káptalan előtt Szentpéteri Krisztinával, és kérte a lány életkorának megállapítását. Míg az eredeti iraton egyértelműen „undecim” (11) olvasható, a protokollumba már tévesen „decimus” (10) került. Lásd MNL HVL XII-1. 19. k. / Prot. S. No. 150., pag. 558. (fol. 279v), és MNL HVL XII-1. 77. kd. / Iratok S. No. 150. Szobonya Ilona Szentpéteri István édesanyjának, Szobonya Erzsébetnek lehetett rokona.

³⁷ MNL OL O 69. Fasc. 76. No. 73. fol. 108v.

lése Szentpéteri 1669-ben bekövetkezett halála miatt lényegében édesanyjukra és annak második férjére, Fodor Jánosra várt.

Szentpéteri már a végrendelet elkészítését megelőzően is hosszan betegeskedhetett, erre utal, hogy 1669 januárjában a felső-magyarországi hadiszék az ő súlyos betegsége miatt halasztotta ülését februárra.³⁸ 1669. március 4-én betegágyában kelt, saját kezűleg aláírt és lepecsételt végrendeletét március 12-én adta át kassai házában a káptalan megbízottainak³⁹, majd március 22-én meg is halt. Május 7-én temették Kassán, az egri káptalan templomában.⁴⁰ Birtokait és értéktárgyait harmadik feleségének, Berzeviczy Évának, és tőle született lányainak: Klárának, Erzsébetnek és Krisztinának, mostohalányának, Mocsfary Zsófiának és távolabbi rokonainak: Pozsonyi Péter zsujtai (Abaúj m.) királyi udvarbírónak⁴¹ és Nagy Albertnek hagyta. Lányai és felesége halálának esetére távolabbi vérrokonait jelölte meg örökösként. Családját és feleségét felesége rokona, Kapy Gábor pártfogásába ajánlotta. Mint buzgó katolikus, egyházi célokra is adományozott. A Szentpéteri család István halálával Abaújban fiágon kihalt.

Fodor János

Fodor János életpályája többé-kevésbé ismert. Szolgálatait katonaként kezdte, majd katolikus nemesként különböző kincstári, kamarai tisztségeket vállalt, 1669-től felső-magyarországi hadbíró, majd pedig – miután I. Lipót 1671-ben rendeletben utasította a kamarát, hogy a közelgő kassai tisztújításon alkalmas katolikus személyeket emeljenek a városi tanácsba –, 1672–1675 között Kassa főbírája.⁴² A Fodor család eredete és nemesi rangra emelése az idők homályába vész. Tarnóczy István jezsuita pedagógus, egyházi író 1676-ban kiadott „Titkos értelmű Rosa” című művét Fodor Jánosnak ajánlotta, és családi címerére is utal e szavakkal: „...ellenségén győzedelmet vevő Vitéznek (a mint eztet Kigyelmednek valóságos tulajdon cselekedete hirdeti Nemes czímerében) mind karját, s' mind fejét el-hervathatatlan zöld Laurus illetné...”⁴³ Nagy Iván ezen ajánlásra hivatkozva kissé meglepő módon, a következő címerleírást közli: „...a paizs mezejében egy magyar vitéz, jobb kezében levágott törökfejet tartva. A paizs fölötti sisak koronáján kiterjesztett szárnyakkal egyfejű sas áll.”⁴⁴ Nem ismert, hogy Nagy milyen forrást használt ehhez a leíráshoz, Fodor azonban fassióját és végrendeletét is gyűrűspecstjével látta el, és ezek némileg eltérnek ettől. A címerleírást a végrendeleten fennmaradt címerpecsét alapján közlöm:⁴⁵ Kalapos vagy sisakos katona jobb kezében kivont kardot, a balban

³⁸ PÁLFFY, 1995, 125. (66. jegyzet).

³⁹ Maga az eredeti végrendelet ma már nem található meg a káptalan levéltárában. A jegyzőkönyvbe kötött fogalmazványt ez alkalommal írhatta alá.

⁴⁰ Lásd 1. jegyzet.

⁴¹ MNL HVL XII-1. 118. kd. / Iratok AH. No. 23. pag. 1. 1673. szeptember 6.

⁴² PÁLFFY, 1995, 205–207; H. NÉMETH, 2020, 107–108.

⁴³ TARNÓCZY, 1676, A3r.

⁴⁴ NAGY, 1857–1868, IV, 184.

⁴⁵ Az 1667-es fassión egy rosszabb állapotban fennmaradt gyűrűspecsét látható (egy korábbi vésetről), de a címerkép megegyezik a végrendeleten találhatóval. A remek pecsétfotóért és az egri káptalan levéltárának részletes jegyzékéért külön köszönettel tartozom a Heves Vármegyei Levéltár munkatársainak.

levágott török fejet tart. Jobb oldala mellett – egy ilyen kis méretben – nem azonosítható objektum, talán egy másik levágott török fej. A sisakdísz: kiterjesztett szárnyú sas.

Fodor János 1626 körül született,⁴⁶ első felesége a Zemplén megyéből származó hardicsai Hardicsay Zsuzsanna⁴⁷ volt. 1655-ben házasodhattak, ekkortól találunk a házaspár birtokba iktatásairól bejegyzéseket a leleszi konvent levéltárában.⁴⁸ E frigy révén lett birtokos a Zemplén megyei Csőkén, Kiszrozágyon, Gerepsén és az Ung megyei Tarnócon. A házasságból legalább négy leánygyermek született,⁴⁹ akik a végrendelet 1675. évi elkészítésekor még életben voltak: Borbála, Anna, Zsuzsanna (1662 – 1707. április 1.)⁵⁰ és Éva. Közülük Borbála 1675–1678 között Ferenczy Ferenchez ment férjhez,⁵¹ akitől három leánya született:⁵² Ferenczy Anna (1703-ban Berthóty Gábor felesége), Ferenczy Éva (férje: nádfői Krucsay Márton)⁵³ és Ferenczy Mária.⁵⁴ Fodor János második lánya, Fodor Anna 1678-ban már a Sáros megyei sztankahermányi és sztankovói Sztankay Ferenc felesége.⁵⁵ Eperjesen született gyermekeik: Sztankay András (*1678⁵⁶) és Sztankay János (*1682⁵⁷). Fodor Anna mostohatestvére, Szentpéteri István és Berzeviczy Éva lánya, Szentpéteri Erzsébet néhány évvel később Sztankay Ferenc unokatestvéréhez, Sztankay Lászlóhoz ment feleségül.

Fodor János harmadik leánya, Fodor Zsuzsanna 1674-ben a nagyszombati klarissza apácákhoz készült belépni, ezért apjának adta át minden – édesanyja után őt illető – ingó és ingatlan vagyonát.⁵⁸ 1675-ben tett fogadalmat, rendbe lépésekor a Hyacinta nevet vette fel. Valószínűleg ő írta az ugyanebben az évben megjelenő *Liliom kertecske* című imakönyvet (ez a klarissza szerzőtől származó legkorábbi nyomtatott munka Ma-

⁴⁶ MNL HVL XII-1. 18. kötet / Prot. R. fol. 273v (pag. 528.), No. 209. „Joannes Fodor Judex Bellicus Annorum circiter 50”. 1676.

⁴⁷ Hardicsay: zempléni eredetű nemesi család, a címerszerző Hardicsay alias Jeziovics Tamás 1618. április 23-án kapott armálist II. Mátyástól. A család nemességéről, az armális átíratáról, a fiágak leszármazásáról stb. lásd MNL HBVL IV. 6. e. No. 517. Hardicsay család. Hardicsay Zsuzsanna a címerszerző Tamás lánya lehetett, első férje csicseri Csicsery István volt, 1645-ben már özvegyeként említik. Lásd MNL OL O 66, A Leleszi Prépostság levéltárának mutatói, 8. k. pp. 72–73. No. 35. (Lib. 27. fol. 43.) 1645.

⁴⁸ MNL OL O 66. A Leleszi Prépostság levéltárának mutatói, 5. k. pag. 180. No. 63. Csőke (Zemplén) 1658, pp. 180–181. No. 64. Tarnóc (Ung) 1654, No. 66. Kiszrozágy, Gerepse (Zemplén) 1659, No. 69. Tarnóc (Ung) 1655, pag. 181. No. 70., pag. 182. No. 77. Kiszrozágy 1659.

⁴⁹ Lásd Fodor János végrendeletét.

⁵⁰ SCHWARCZ, 1994, 56.

⁵¹ Lásd Fodor János végrendeletét, illetve MNL HVL XII-1. 119. kd. / Iratok AH. No. 342. 1678. december 28.

⁵² MNL HVL XII-1. 133. k. „Elenchus Protocolli Litera Z signati” pag. 1497. No. 405. 1703., pag. 1508. No. 442. 1703.

⁵³ MNL OL O 66. A Leleszi Prépostság levéltárának mutatói, 9. k. pag. 239., MNL OL P 643. 36. tétel, 35. Fodor. Krucsayról bővebben HECKENAST, 2005, 254.

⁵⁴ 1705-ben a kassai Orsolya-rendi apácarendbe lépésekor sógorára, Berthóty Gáborra „hagyja és vallja” minden atyai és anyai jószággrészét. MNL HVL XII-1. 128. kd. / Iratok CD. No. 8. 1705. január 19.

⁵⁵ MNL OL P 643. 36. tétel, 35. Fodor. SZLUHA, 2008, 414–415.

⁵⁶ ŠAP ZCM nr. 863/5. pag. 81. A keresztelés dátuma: 1678. december 9.

⁵⁷ Uo. pag. 143. A keresztelés dátuma: 1682. február 9.

⁵⁸ MNL HVL XII-1. 77. kd. / Iratok S. No. 73. 1674. február 18.

gyarországon). Választott mater volt, 1707. április 1-jén halt meg.⁵⁹ Édesanyja, Hardicsay Zsuzsanna 1665–1667 között hunyt el.⁶⁰

Fodor János 1667. április 22-én, Kassán, már felesége halála után helyezi el fassióját az egri káptalanban egy bizonyára hosszabbnak ígérkező pozsonyi útja előtt, amelyben Pálffy Tamás egri püspököt és Homonnai Drugeth György özvegyét, Esterházy Máriát bízta meg vagyona kezelésével, és (esetleges halála esetére) a lányai feletti gyámsággal is. 1675. évi hivatalos végrendeletében érvényteleníti ezt a korábbi rendelkezését.

1669 márciusában meghalt búzafalvi Szentpéteri István, ideiglenesen kinevezett felső-magyarországi hadbíró, akinek helyére Fodor már annak halálát megelőzően is több ízben pályázott.⁶¹ Szentpéteri halála után sikerrel is járt, kinevezése április 1-jén megtörtént.⁶² Szentpéterivel való korábbi kapcsolata nem ismert, mindenesetre a hadbírói tisztség mellett özvegyének, berzevicei Berzeviczy Évának a kezét is „megpályázta”, aki igent mondott, 1672 februárjában már házasok.⁶³ Első házasságából született gyermekei mellett most már új feleségének előző házasságából született gyermekei: Szentpéteri Klára, Erzsébet és Krisztina gyámságáról is gondoskodnia kellett.⁶⁴ E második házasságából a kassai római katolikus keresztelési anyakönyv alapján legalább négy gyermek született: Mária (1673),⁶⁵ János (1674⁶⁶ – 1678. december 28.⁶⁷ / 1679. december 21.⁶⁸), Mátyás (1676⁶⁹ – 1678. december 28.⁷⁰ / 1679. december 21.⁷¹) és Katalin (1677).⁷²

Ilyen körülmények között talán érthető, hogy a népes mozaikcsalád a lányok mielőbbi kiházasításában volt érdekelt. Szentpéteri Klárát Fodor János egyik pártfogoltja,⁷³ egy gyergyószéki származású, korábban a nagyszombati egyetemen tanuló katoli-

⁵⁹ Lásd 50. jegyzet.

⁶⁰ MNL HVL XII-1. 133. k. „Elenchus Protocolli Litera N. signati” pag. 51. No. 135. 1665. és MNL HVL XII-1. 117. kd. / Iratok AG. No. 24. 1667. április 22.

⁶¹ MOL P 71. Fasc. 173. Szám nélkül. (Az R szekcióból kiemelt irat.)

⁶² ÖStA FHKA HFU RN. 227. 1669. Apr. fol. 99–100.

⁶³ ŠAK ZCM nr. 1. pag. 175. A keresztelési bejegyzés dátuma, amelyben keresztszülőként említik a házaspárt: 1672. február 21.

⁶⁴ Vannak arra utaló jelek, hogy e gyámság kívánnivalókat hagyhatott maga után, mert az igen fiatalon kiházasított Szentpéteri Klára özvegye, Demeczky Mihály 1679-ben azzal vádolja Fodort, hogy az néhai felesége és testvérei, azaz a „Szentpéteri árvák” anyai és apai örökrészét is jogtalanul eladta. Lásd 30. jegyzet.

⁶⁵ ŠAK ZCM nr. 2. pag. 19. A keresztelés dátuma: 1673. május 23.

⁶⁶ Uo. pag. 45. A keresztelés dátuma: 1674. május 22.

⁶⁷ MNL HVL XII-1. 119. kd. / Iratok AH. No. 342. 1678. december 28.

⁶⁸ Lásd 30. jegyzet.

⁶⁹ ŠAK ZCM nr. 2. pag. 136. A keresztelés dátuma: 1676. február 25.

⁷⁰ Lásd 67. jegyzet.

⁷¹ Lásd 30. jegyzet.

⁷² ŠAK ZCM nr. 2. pag. 274. A keresztelés dátuma: 1677. november 12.

⁷³ MNL OL P 1774. 26. tétel, No. 42. 1678. július 11. Demeczky Mihály levele Fodor Jánoshoz.

kus nemes, Demeczky Mihály⁷⁴ (1652/1655 k.⁷⁵ – 1701. június 19.⁷⁶ / 1702. február 22.⁷⁷) vette feleségül, igen fiatalon, hiszen csak 1679 januárjában töltötte be a 14. életévét.⁷⁸ A házasság rövid ideig tartott és gyermektelen maradt, 1679 decemberében Klára már nem volt az élők sorában. Demeczky saját bevallása szerint – feltehetően a rokonság miatt is – anyagilag támogatta Berzeviczy Évát és a Fodor, valamint Szentpéteri árvákat.⁷⁹

Szentpéteri Erzsébet 1682–1685⁸⁰ között ment férjhez a Sáros megyei sztankahermányi és sztankovói Sztankay⁸¹ Lászlóhoz (1652 k.⁸² – 1722⁸³), aki 1682–1686 között Sáros vármegye szolgabírája volt.⁸⁴ A család Eperjesen élt, leszármazottaikat egészen a 20. századig nyomon tudjuk követni.⁸⁵

Szentpéteri Krisztina 1681–1682-ben⁸⁶ lépett frigyre mokcsai és haraszti Haraszthy Imre ungi nemessel, ez pedig azt jelenti, hogy a becsült születési és házasodási dátumok szélsőértékeit (1668–1682) figyelembe véve Klára után ő is csak maximum 14 éves lehetett az esküvő időpontjában. Haraszthy 1687–1701 között Ung vármegyei szolgabíró,⁸⁷ a Rákóczi-szabadságharc alatt ungvári harmincados és a szabadságharc tevékeny híve,⁸⁸ 1711–1713 között Ung megyei esküdt.⁸⁹ 1695-ben négy élő gyermekük volt: Haraszthy Mihály, Erzsébet, Klára és Julianna.⁹⁰ Kutatásaim szerint e Mihály leszármazottja volt a kalandos életű Haraszthy Ágoston (1812–1869), „a kaliforniai bor atyja”.

⁷⁴ Pályafutásáról bővebben lásd H. NÉMETH, 2020, 112–113. 1679 augusztusában Kassa város aljegyzője. WICK, 2005, 62.

⁷⁵ MNL HVL XII-1. 120. kd. / Iratok AH. No. 744. pag. 3. 1685. június 20. „Quartus testis Egregius Dominus Michael Dömöczki, Annorum circiter 33.”; 19. k. / Prot. S. No. 411. pag. 1450. (fol. 733v). 1683. szeptember 14. „15. Testis Egregius Dominus Michael Demeczky Annorum circiter 28.”

⁷⁶ ŠAK AŽ II. 1. 20. (1699–1702) fol. 47r.

⁷⁷ AMK MMK Suppl. H. H 3/2 her 3, 1698–1713. fol. 71v. 1702. február 22. „Fassio Joannes Glos pro Barbara Péderi”.

⁷⁸ A 17. században, ha nem is volt általános, előfordult, hogy a lányok már ilyen fiatalon is férjhez mentek. WEICHHART, 1911, 28. (14, 15. jegyzet).

⁷⁹ Lásd 30. jegyzet.

⁸⁰ MNL HVL XII-1. 120. kd. / Iratok AH. No. 595. 1682. május. 13., ŠAP ŠŽ a) 10. (1662–1695). pag. 191. 1685. február 23. (mikrofilmen: C150. sz.).

⁸¹ A Sztankay családról: SZLUHA, 2008, 413.

⁸² MNL HVL XII-1. 121. kd. / Iratok AK. No. 384. pag. 8. 1690. február 1. „Tertius testis Generosus Dominus Ladislaus Sztankai Jurassor Incltyi Comitatus de Saaros Annorum circiter 38.”

⁸³ ŠAP ZCM nr. 876/1. pag. 290. A temetés dátuma: 1722. július 13.

⁸⁴ ŠAP ŠŽ a) 13. (1681–1685) pag. 445. 1682. február 23., pag. 820, 822, 825. 1684. február 9., pag. 828. 1684. február 12., ŠAP ŠŽ a) 10. (1662–1695) pag. 176. 1685. február 14., MNL OL A57, 18. kötet, pag. 445. 1686. július 2.

⁸⁵ Sztankay László és Szentpéteri Erzsébet leszármazottaira: SZLUHA, 2008, 418–419.

⁸⁶ MNL HVL XII-1. 77. kd. / Iratok S. No. 176. 1681. január 7. Uo., 120. kd. / Iratok AH. No. 595. 1682. május 13.

⁸⁷ GÁLOCSY, 1908, 45. 5.

⁸⁸ MNL OL G 29 V. 3. f. pag. 2.; THALY, 1892, 53; ESZE, 1946, 22; HEGEDŰS, 1997, 328; Lásd még HECKENAST, 2005, 181.

⁸⁹ GÁLOCSY, 1908, 49. 5.

⁹⁰ MNL OL A 57. 23. kötet, pag. 516. 1695. június 7.

Fodor János 1675. március 29-én súlyos betegen foglaltatja írásba végakarátát Kassán, a káptalan előtt. Vagyonát elsősorban Hardicsay Zsuzsannával kötött első házasságából született lányai öröklik (Borbála, Anna, Zsuzsanna és Éva), illetve második felesége, Berzeviczy Éva és tőle született gyermekei, Mária, és a végrendelet 1678-as kihirdetésekor még életben lévő, a végrendeletben meg nem nevezett fia, János. Felesége előző házasságából, Szentpéteri Istvántól született gyermekeit meg sem említi. Rokonain kívül csak a kassai ferencesek és Tarnóczy Ferenc szepesvári udvarbíró⁹¹ örökölnék utána. Saját kézjeggyel látta el a dokumentumot, és pecsétgyűrűjével hitelesítette.

1678-ban halt meg, halálának időpontja, helyszíne és körülményei egyelőre nem ismertek, két forrás alapján azonban le tudjuk szűkíteni az időintervallumot július 11.⁹² és november 13.⁹³ közé.

1678 decemberében, amikor Berzeviczy Éva ellentmondással élt Ferenczy Ferencné Fodor Borbála ellen az egri káptalan előtt, Fodortól született gyermekei még életben voltak.⁹⁴ Egy évvel később, 1679 végén azonban már sem Berzeviczy Éva, sem az imént említett gyermekek nem éltek, és a fiág kihalásáról értesülünk,⁹⁵ illetve Fodor ingóságainak a Szepesi Kamara általi összeírása⁹⁶ és lefoglalása,⁹⁷ továbbá Szepsiben lévő földjeinek konfiskálása⁹⁸ is megerősíti ezt a narratívát. A kamara ugyanakkor 1680 januárjában utasította tisztviselőit, hogy mivel egyértelmű megállapítást nyert, hogy Fodor János leányági örökösöket hagyott maga után, akik királyi jogon örökösnek tekintendők Kassa városában, az ott található összes, korábban lefoglalt ingóságot, okiratot és házat adják vissza nekik.⁹⁹ Az ingóságokat néhány napon belül valóban vissza is kapták az örökösök, ezt az eredeti kamarai összeírás utolsó oldalán Fodor két veje, Ferenczy Ferenc és Sztankay Ferenc saját aláírásával igazolta.

⁹¹ MIHALIK, 2010, 297, 310, 311, 316.

⁹² Lásd 73. jegyzet.

⁹³ MNL OL E 254. 79. csomó, No. 8. 1678. november 13. Demeczky Mihály levele Franz Bernard Wallseghez.

⁹⁴ Lásd 67. jegyzet.

⁹⁵ Lásd 30. jegyzet. Valószínűleg az 1679 tavaszán Kassán megjelenő pestisjárvány áldozatául estek, Szentpéteri Klárával együtt. MIHALIK, 2013, 42–43.

⁹⁶ HU MNL OL E 156. Fasc. 109. No. 14. A Szepesi Kamara Fodor javainak konfiskálását elrendelő határozata (fogalmazvány), amelynek végrehajtására Erhardt Márton és Langh János kamarai tisztviselőket küldték ki. Lásd MNL OL E 244 a. „Minuate Mensis December 1679. Revisae.” 1679. december 18. A Fodor-örökség sorsáról lásd még MNL OL E 244 c. 3. 454. kötet. 1679–1680. fol. 196v–197r (1680. január 29.), 223v–224r (1680. február 20.), 227v–228r (1680. február 21.).

⁹⁷ Lásd 30. jegyzet.

⁹⁸ MNL OL E 156. Fasc. 9. No. 64.

⁹⁹ MNL OL E 244. c. 3. 454. kötet. 1679–1680. fol. 196v–197r (1680. január 29.). Minden bizonnyal Fodor János első házasságából született lányairól van szó.

Krompachi Gundelfinger János

Krompachi Gundelfinger János (1648¹⁰⁰ – 1710. május 27.¹⁰¹ / 1711. június 8.¹⁰²) a Szepességben jól ismert, katolikus vallású Gundelfinger¹⁰³ család sarja, Gundelfinger Jeremiás és krompachi Holló Anna¹⁰⁴ fiaként látta meg a napvilágot. Német eredetű ősei a 16. század utolsó harmadában kerültek Észak-Magyarországra.¹⁰⁵ Szülőhelye a szepességi szabad királyi bányaváros, Korompa,¹⁰⁶ ahol a család az évszázadok folyamán a Szepesség egyik legbefolyásosabb családjává lett, s néhány helyi bányán, illetve hatalmas erdőségeken kívül az övék volt a helyi vasgyár is.

Gundelfinger János 1670–1686 között palocsai harmincados, 1686–1689 között a Szepesi Kamara levéltárőre, 1689–1703 között számvevőmestere, közben helyettes sóhivatali főnök. Tokajban 1690–1695 között a Szepesi Kamara egyik krónikása is volt.¹⁰⁷ Abaúj vármegyei tisztségekre is jelöltette magát. Az 1698. szeptember 2-án tartott tisztújító közgyűlésen például az alispánjelöltek között találjuk a nevét, de Wass Sándort erősítik meg posztján.¹⁰⁸ 1705-ben a szécsényi országgyűlés vallásügyi bizottságának lett tagja.¹⁰⁹ 1706. május 4-én, az akkor már Rákóczi fennhatósága alatt álló Abaúj megye tisztújító közgyűlésén alispánná választották.¹¹⁰ 1708-ban helyettes alispán,¹¹¹ 1709-ben esküdt ülnök volt.¹¹²

1674-ben vette feleségül Vécsey Évát,¹¹³ Vécsey János és Gönczy/Gönczi Szabó Anna lányát.¹¹⁴ Házasságukból négy leánygyermek érte meg a felnőttkort:¹¹⁵ Borbála

¹⁰⁰ ŠAP SAL ZCM, nr. 284., pag. 17. A keresztelés dátuma: 1648. október 29.

¹⁰¹ A végrendelet elkészítésének időpontja.

¹⁰² MNL HVL XII-1. 129. kd. / Iratok CD. No. 358. 1711. június 8.

¹⁰³ Az évszázadok során a Gundlfinger, Guldenfinger, Guldenfingen, Gundelfingen névváltozatokkal is találkozhatunk a családra vonatkozó forrásokban. A Gundelfinger névalak körülbelül a 17–18. század során rögzült. A család nemességéről bővebben SZLUHA, 2013, 130. (Fontosnak tartom felhívni a figyelmet arra, hogy a kötetben közölt Gundelfinger-családfa komoly nemzedékrendi pontatlanságokat és tévedéseket tartalmaz.)

¹⁰⁴ Édesanyja révén közeli rokonságban állt a 17. században szintén igen sikeres, a Szepesi Kamaránál nagy karriert befutó Holló családdal is. Nagyapja Holló Mátyás, nagybátyja id. Holló Zsigmond (1610 k. – 1685), illetve Holló János (1624 k. – 1663), unokatestvére ifj. Holló Zsigmond (1654–1707) volt. A Holló család tagjairól lásd HANÁK–SZABÓ, 2021, II, 1004–1005, 1029–1031, 1083–1084.

¹⁰⁵ CHAPULECKÝ, 1981, 29. Lásd még SZINYEI MERSE, 1985, 32.

¹⁰⁶ Korompa, Szepes vm. (régies magyar neve: Krompak, németül: Krompach) (ma: Krompachy, SK).

¹⁰⁷ FALLENBÜCHL, 2002, 116–117. Krónikáson túl lényegében a hivatali archontológia naplószerű vezetését aktuálisan végző hivatalnok személyét kell értenünk.

¹⁰⁸ ŠAK AŽ II. 1. 19. (1691–1699) fol. 254v.

¹⁰⁹ RÉVÉSZ, 1897, 563.

¹¹⁰ ŠAK AŽ II. 1. 21. (1706) fol. 14r.

¹¹¹ MNL OL G 30. V. 4. pag. 101. 1708. június.

¹¹² AMK MMK Suppl. H. H 3/2 her 3, 1698–1713. fol. 168v, 1709. június 6.

¹¹³ Gundelfinger János halála után újrَاهázasodik, 1712-ben Pozsonyi Mátyás felesége. Lásd MNL HVL XII-1. 62. k. / Prot. AM. No. 195. fol. 53r–v, 1712. november 19.

¹¹⁴ Szüleiről és azok rokonságáról bővebben HANÁK–SZABÓ, 2021, II, 1020–1021.

¹¹⁵ MNL OL P 499. Fasc. 1. Genealógiák (1602–1775), 105–106. Gundelfinger család.

(1674¹¹⁶ – 1711. június 8. előtt¹¹⁷), Zsuzsanna (1679¹¹⁸), Mária és Krisztina (†1715. június 30. előtt¹¹⁹).

Gundelfinger Borbála Lukácsik Gergely¹²⁰ (†1706. április 17.¹²¹ / 1706. augusztus 26.¹²²) felesége lett, aki apjához hasonlóan szepesi kamarai tisztviseelő volt, 1685–1690 között írnok, 1690–1695 között alszámvevőmester.¹²³ 1688. október 4-én I. Lipót nemességet és címet adományozott neki és János nevű testvérének.¹²⁴ 1697–1700 között Kassa város szenátusának tagja,¹²⁵ 1702-ben, majd 1704–1705-ben kassai bíró volt.¹²⁶ A házasságukból született gyermekek: Lukácsik Borbála (*1694¹²⁷, 1. férje Rottenstein¹²⁸ N., 2. férje Vexner József,¹²⁹ 3. férje Felstein Lipót¹³⁰), András (*1696),¹³¹ Ferenc (1698¹³² – 1706 előtt), János (1702)¹³³ és László (1704¹³⁴ – 1706/1711).

Gundelfinger Zsuzsanna izbugyai Viczmándy Jánoshoz ment feleségül, 1709-ben végrendeletet írt, ebben Zsuzsanna (*1698)¹³⁵ nevű lányára hagyta vagyonát.¹³⁶ Gundelfinger Mária 1711-ben Bucsányi András felesége volt,¹³⁷ húga, Krisztina pedig jábródi Jábróczy Ádámhoz¹³⁸ ment feleségül, de fiatalon meghalhatott, ugyanis 1715. június 30-án már özvegye jelent meg Ferenc (*1710 k.) nevű gyermekükkel a káptalan előtt, hogy annak életkorát megállapítsák.¹³⁹

¹¹⁶ ŠAP SAL ZCM, nr. 284. pag. 124. A kereszteselés dátuma: 1674. december 23.

¹¹⁷ Lásd 102. jegyzet.

¹¹⁸ ŠAP SAL ZCM, nr. 284. pag. 135. A kereszteselés dátuma: 1679. január 14.

¹¹⁹ MNL HVL XII-1. 130. kd. / Iratok CE. No. 245. 1715. június 30.

¹²⁰ Pályafutásáról lásd még NÉMETH, 2020, 108–109.

¹²¹ MNL HVL XII-1. 123. kd. / Iratok AL. No. 354. 1706. április 17.

¹²² MNL HVL XII-1. 123. kd. / Iratok AL. No. 399. 1706. augusztus 26.

¹²³ FALLENBÜCHL, 1967, 225, 229.

¹²⁴ ÁLDÁSY, 1938, 232–233.

¹²⁵ H. NÉMETH, 2006, 245–247.

¹²⁶ H. NÉMETH, 2006, címlap: A kassai bírók jegyzéke 17–19. század (forrás: AMK).

¹²⁷ ŠAK ZCM nr. 4. (1693–1699). pag. 45. A kereszteselés dátuma: 1694. november 3.

¹²⁸ MNL HVL XII-1. 129. kd. / Iratok CD. No. 358–360.

¹²⁹ Lásd 115. jegyzet, valamint lányuk születését: ŠAK ZCM nr. 3. (1687–1692, 1700–1729). pag. 371. 1712. február 26.

¹³⁰ Lásd 115. jegyzet.

¹³¹ ŠAK ZCM nr. 4. (1693–1699). pag. 113. A kereszteselés dátuma: 1696. november 25.

¹³² Uo. pag. 174. A kereszteselés dátuma: 1698. november 10.

¹³³ ŠAK ZCM nr. 3. (1687–1692, 1700–1729). pag. 172. A kereszteselés dátuma: 1702. június 25.

¹³⁴ Uo. pag. 224. A kereszteselés dátuma: 1704. május 18.

¹³⁵ ŠAK ZCM nr. 4. (1693–1699). pag. 164. A kereszteselés dátuma: 1698. május 17.

¹³⁶ MNL HVL XII-1. 123. kd. / Iratok AL. No. 544. 1715-ben azonban férjével már egymásnak vallják vagyonukat, és arra panaszkodnak, hogy nincs „maradékok”, tehát Zsuzsanna időközben meghalhatott. Lásd: Uo. 130. kd. / Iratok CE. No. 217.

¹³⁷ Lásd 128. jegyzet.

¹³⁸ A jábródi Jábróczy családról lásd SZLUHA, 2013, 155–156.

¹³⁹ Lásd 119. jegyzet.

Gundelfinger János öccse, Dániel (1665¹⁴⁰ – 1718 k.¹⁴¹) katona volt, a Rákóczi-szabadságharc idején Rákóczi oldalán harcolt,¹⁴² majd Borsod megyei hadbiztosként fejezte be pályafutását.¹⁴³ János testvérei közül azért emeltem ki Dánielt, mert talán az ő neve szerepel legtöbbet a végrendeletben, úgy látszik, vele maradt Jánosnak a legtöbb lezáratlan birtok- és kölcsönügylete. Bár végrendeletében „egytestvér öcsém”-nek és „édes öcsémnek” nevezi Dánielt, a korompai római katolikus anyakönyv bejegyzései szerint apjuk, Gundelfinger Jeremiás utolsó két gyermeke, Dániel és Zsuzsanna¹⁴⁴ már „Frau Judith”-tól, azaz Judit keresztnevű feleségtől született. Mivel a korompai halotti anyakönyv bejegyzései 1661–1663 között hiányoznak, és Holló Annáról vajmi kevés adat maradt fent, feltételezhetjük, hogy valóban meghalt, és János apja, Jeremiás újra-házasodott. Ez esetben viszont Dániel mégsem édes-, hanem féltestvére lehetett.

Gundelfinger Jánost az 1710-ben pusztító pestisjárvány sarkallta a testamentum elkészítésére. A végrendelet legnagyobb részében a rokonságával fennálló lezáratlan birtok- és pénzügyekről rendelkezik. Birtokait leginkább felesége és közelebbi rokonsága örökölte. Pénze, értéktárgya nemigen maradt, ezért hányatott életét okolja, mivel sokszor bujdosni kényszerült a háborús időkben. Az utolsó bekezdésből kiviláglik, hogy az így is több mint hatoldalal végrendeletet még további mellékletekkel szeretne volna el-látni, de a pestis miatt menekülnie kellett Kassáról.

A mérsékelt modernizáló átirás szellemében a helyesírást és központosítást alapvetően a maihoz igazítottam, meghagytam ugyanakkor eredeti formájukban bizonyos – a szöveg eredeti hangulatát őrző – nagybetűs kiemeléseket és régies toldalékokat is. A hely- és személyneveket modernizáltam és egységesítettem, betűhív alakjukat lábjegyzetben, a modern névalak után zárójelben közlöm. A számneveket – a könnyebb érthetőség kedvéért – a mai helyesírásnak megfelelően írtam át. A rövidítéseket a Lymbus szerkesztési elveinek megfelelően jelölés nélkül oldottam fel. A latin nyelvű szövegrészeket forráshűen (eredeti írásmóddal) közlöm. A latin nyelvű szövegek regesztáiért Szabó András Péternek tartozom köszönettel. Köszönöm a Magyar Országos Levéltár munkatársainak segítségét is, nélkülük ez a közlemény aligha készülhetett volna el.

¹⁴⁰ ŠAP SAL ZCM, nr. 284. pag. 97. A keresztelés dátuma: 1665. október 13.

¹⁴¹ TÓTH, 1997, 27.

¹⁴² HECKENAST, 2005, 169–170. (Téves életrajzi adatainak forrása a hibás Szluha-féle családfa. Lásd 103. jegyzet.)

¹⁴³ MNL BAZVL IV. 501/b. IV. I. 379. 1712. október 20.

¹⁴⁴ ŠAP SAL ZCM, nr. 284. pag. 105. A keresztelés dátuma: 1667. július 13.

Források

1.

Fodor János fassiója

Kassa, 1667. április 22.

MNL HVL XII-1. 117. kisdoboz / Iratok AG. (1667–1672) No. 24r–v

/r/ Én, Fodor János, jómagam lelkem esméretibe szállván, és halandóság alá vettetett Emberi gyarlóságomat is perpendálván,¹⁴⁵ minthogy előttem lévő pozsonyi¹⁴⁶ utam Istennek engedelmeiből bizonyos, de onnan való megtérésem bizonytalan, azért kívánván Istentől, ő szent felségétől nevetlen szegény Árváimhoz,¹⁴⁷ és minden jóakaró Uraimhoz szerencsés megjövetelemet, hogy azonközben szegény Árváim indisposite¹⁴⁸ ne hagyattassanak, pro interim¹⁴⁹ tészek kevés javacskaímrul ily rendelést. Hogy tudniillik bizakodván az én jó és Kegyelmes Uram, Méltóságos Egri Püspök, Pálffy Tamás¹⁵⁰ Uram, és Méltóságos Gróf Esterhas Mária¹⁵¹ Asszony, néhai Méltóságos Gróf Homonnay György Uram ö nagysága meghagyatott Özvegye, ö nagyságok hozzám való kegyelmességekben, azért ö nagyságokat vallván szegény és nevetlen három Árva Leánykáimnak Tutorul,¹⁵² mindennemű keresetimet, akármi névvel nevezendők legyenek azok, hagyom és vallom azon szegény Árva Leányimnak. Kérvén az nagy Istenért is ö nagyságokat, hogy ha (kitől Isten szent fiáért kegyelmesen megoltalmazzon) énnékem az utamban holtom történnék, tehát ö nagyságok ezen ideig és megtérésemig való fassióm mellett (ha más Testamentumot nem tehetnék) Tutori lévén Árváimnak, az én kevés jószágocskámot úgy adminisztráltassák,¹⁵³ és gyermekeimet educáltassák,¹⁵⁴ hogy jövődében mind ők szegények megköszönhessék, és mind pedig, a mi legnagyobb, Istentől ő szent felségétől vehessék üdvösséges érdemét. Actum Cassoviae, Die Vigesima Secunda Aprilis Anno 1667.

¹⁴⁵ Perpendál (latinból): megfontol.

¹⁴⁶ Pozsony (*Posony*), Pozsony vm. (ma: Bratislava, SK).

¹⁴⁷ Első feleségétől, Hardicsay Zsuzsannától született leányai: Fodor Borbála, Anna, Zsuzsanna és Éva.

¹⁴⁸ Indisposite (latin): készületlenül.

¹⁴⁹ Pro interim (latin): ideiglenesen.

¹⁵⁰ Erdődi báró Pálffy Tamás (*Pálffy Thamas*) (1620–1679) 1660–1670 között egri püspök.

¹⁵¹ Galántai Esterházy Mária grófnő (*Groff Esterhas Maria*) (1638–1684) Homonnai Drugeth György (*Groff Homonnay György*) (†1662) özvegye, az ellenreformációs törekvések és a katolikus egyház bőkezű támogatója. Férje halála után, 1662–1679 között rendhagyó módon Ung vármegye női főispánja volt.

¹⁵² Tutor (latin): gyám. A szövegben itt tévesen három leány szerepel, valójában azonban ekkor még mind a négy Hardicsay Zsuzsannától született lánya életben volt.

¹⁵³ Adminisztrál (latinból): kezel.

¹⁵⁴ Educáltat (latinból): tanítat.

Fodor János manu propria
/v./ Fassio Joannis Fodor
In Prothocollo AG.
Improtocollatum pagina 22. No. 24.

Fassio haec facta est in Venerabili Capitulo Agriensi, die 22 Aprilis Anno 1667

Coram nobis Joanne Stenczell¹⁵⁵ Manu propria
Et Emerico Angyal¹⁵⁶ Manu propria

/Fodor János gyűrüspecstje/

2.

Fodor János végrendelete

Kassa, 1675. március 29.

MNL HVL XII-1. 19. kötet / Protocollum seriale S. (1678–1685)
fol. 109r–113v (pag. 217–226) + fol. 114v (pag. 228) No. 48.

/217./ NB Cum Originali Comportatum

Testamentaria Dispositio Egregii Joannis quondam Fodor.

/Az egri káptalan közli, hogy megkapták gimesi Forgách Ádám országbíró, tárnokmester, Nógrád és Borsod vármegyék főispánja, belső királyi tanácsos, kamarás és mezei generális, Berzeviczy Évának, Fodor János özvegyének kérése nyomán zárt formában, bírói pecséttel kiállított alábbi levélkereső parancsát./

Nos, Capitulum Ecclesiae Agriensis Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod nos Literas Illustrissimi Comitis Domini Adami Forgacs, Perpetui de Ghymes, Judicis Curiae Regiae, Tavernicorum Regalium per Hungariam Magistri, Comitatum Neogradiensis, et Borsodiensis Supremi Comitatus, necnon Sacratissimi Principis ad Domini Domini Leopoldi Dei gratia Electi Romanorum Imperatoris semper Augusti, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniaeque etc. Regis, Archiducis Austriae, Ducis Burgundiae, Brabantiae, Styriae etc. Intimi Consiliarii Camerarii et Campi Marechalli, Domini nobis observandissimi Requisitionarias, clause sub Judicialique ejusdem Sigillo, pro parte et ad instantiam Nobilis Dominae Evae Berzeviczy, Egregii quondam Joannis Fodor Relictae viduae

¹⁵⁵ Stenczel János (*Joanne Stenczell/Sztenczel Janos*) 1649–1672 között egri kanonok, az 1655. évi országgyűlésen az egri káptalan követe. KÁDÁR – B. SZÉKELY, 2022, 547, 607. Lásd még WICK, 1941, 126. 16. jegyzet.

¹⁵⁶ Angyal Imre (*Emerico Angyal*) egri kanonok. MNL OL A 57, 10. kötet, pag. 798. 1661. július 10.

confectas et emanatas nobisque praeceptive sonantes et directas, honore et reverentia, quibus decuit, receperimus in haec verba.

/1678. december 4. Kassa. Gimesi Forgách Ádám országbíró, tárnokmester, Nógrád és Borsod vármegyék főispánja, belső királyi tanácsos, kamarás és mezei generális, Berzeviczy Évának, Fodor János özvegyének kérése nyomán elrendeli az egri káptalannak, hogy keressék meg levéltárukban a fenti néhai Fodor Jánosnak mintegy négy évvel korábban káptalannuk előtt tett végrendeletét, és hiteles formában írják át./

Comes Adamus Forgacs perpetuus de Ghymes, Judex Curiae Regiae, Tavernicorum Regalium per Hungariam Magister, Comitatum Neogradiensis et Borsodiensis Supremus Comes, necnon Sacratissimi Principis ac Domini, Domini Leopoldi Dei gratia Electi Romanorum Imperatoris semper /218./ Augusti, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniaeque etc. Regis, Archiducis Austriae, Ducis Burgundiae, Brabantiae, Styriae etc. Intimus Consiliarius, Camerarius et Campi Mareschallus. Amicis Suis Venerabilibus Capitulo Ecclesiae Agriensis. Salutem et amicitiam paratam cum honore. Expositum ex nobis nomine et is persona Nobilis Dominae Evae Berzeviczy, Egregii quondam Joannis Fodor Relictae Viduae, qualiter eadem Exponens paribus certae cuiusdam Testamentariae Dispositionis superioribus retroactis temporibus, Annis nimirum ab hinc circiter quatuor evolutis per praefatum quondam Maritum Suum in praedicto Capitulo vestro Suo modo factae, ac in Sacristia seu Conservatorio et Prothocolo interque fragmenta et signaturas aliarum Literarum dictae Ecclesiae vestrae more solito repositae et locatae, ad praesens pro jurium suorum tuitione summe indigeret essetque necessaria. Requisiti itaque sumus nomine et in persona praefatae Exponentis debita cum instantia, quatenus eidem circa praemissa providere, vosque super requisitione, reinventione et extradatione parium attactae Testamentariae Dispositionis amicabilem hortari, ac insuper ex Officii nostri exigentia vobis committere et mandare /219./ vellemus, nec pateremur eandem eatenus improvise destitui. Cum autem juxta petenti non sit denegandus assensus, et alioquin paria quarumlibet Literarum et Literalium Instrumentorum, uti ejusmodi etiam Testamentariae Dispositionis, e Locis authenticis et Credibilibus ad mandata Judicum Regni ordinariorum, partibus interessatis commode semper extradari soleant atque prossint. Pro eo Amicitiam vestram harum serie hortamur et requirimus diligenter, ac nihilominus auctoritate nostra Judiciaria, qua pleno jure fungimur, vobis committimus et mandamus, quatenus acceptis praesentibus paria praescriptae Testamentariae Dispositionis, quandocunque, quomodocunque, qualitercunque et sub quibuscunque, verborum Formis emanatae, in Sacristia seu Conservatorio, et Prothocolo, interque fragmenta et signaturas aliarum Literarum antelatae Ecclesiae vestrae per Juratum Notarium vestrum diligenter requiri et reinveniri facere, requisitaeque et reinventae tenorem in Transumpto Literarum Vestrarum sub sigillo vestro Capitulari usitato et authentico memoratae Exponenti jurium /220./ ejusdem futuram ad cautelam necessarium modis omnibus extradare debeatis et teneamini, communi id suadente Justitia. Secus non facturi. Datum in Libera ac Regia Civitate Cassoviensi die quarta Mensis Decembris, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Septuagesimo Octavo.

/1678. december 6. Kassa. Az egri káptalan az országbíró parancsának engedelmeskedve átírja annak a végrendeletnek a megpecsételt, aláírt eredetijét, amelyet a nagybeteg, ágyban fekvő Fodor János 1675. március 29-én, Kassán a saját házában tett, a kérésére kiküldött egri kanonokok, Jalkóczy János és Illyefalvi István előtt./

Unde nos hujusmodi amicabilibus hortationibus et mandatis praetitulati Domini Judicis Curiae Regiae nobis in praemissis factis veluti justis et legitimis obedire, moremque gerere cupientes, praementioatam egregii quondam Joannis Fodor testamentarium Dispositionem, quam idem adhuc in Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Septuagesimo quinto, die vigesima nona Mensis Martii transacto praeterita, in Libera ac Regia Civitate Cassoviensi, consequenterque aedibus Suis, eotum in gravi morbo positus lectoque affixus, mente tamen integer, sibique per omnia praesens, coram exmissis attunc ad legitimam ejusdem petitionem et instantiam Testimoniis nostris, Admodum Reverendis videlicet Dominis Joanne Jalkoczy,¹⁵⁷ et Stephano Illiefalvi,¹⁵⁸ fratribus, Sociis et Concanonicis nostris celebrasset, ac scriptotenus confectam propriaeque manus subscriptione et sigilli usualis impressione ab intro ad calcem munitam eisdem exhibuisset et assignasset, dictaque Testimonia nostra id ipsum nobis fideliter retulissent, in Sacristia Seu Conservatorio Ecclesiae hujus nostrae praerequiri et reinveniri fecimus hujusmodi tenoris:/221./

NB Ipsum Originale

Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében!

Minden üdöben, de kiváltképpen ilyen súlyos betegségben szükséges embernek utolsó dolgairól gondolkozni, hogy azért én is rendelés nélkül ne tanáljak apróim közül kimenni, elsőben is lelkemet az én teremő Istenem kezébe és megváltó Jézusomnak, ki drága vérével megváltotta, teljes bizodalommal ajánlom, testemet pedig az ő anyjának, kit, tudom, az édes feleségem¹⁵⁹ hozzám való kötelességéből rendelésem szerint eltakarít.

Számos javaimról, úgy vagyon, azelőtti üdőkben tettem vala rendelést ezen nemes Egri Káptalanban, mellyet mindenekelőtt most cassalván,¹⁶⁰ tud[om]¹⁶¹ lehetnek olylak, kik felőlem úgy vélekedhetnek, hogy szegény első feleségemtől¹⁶² feles pénzem és javaim maradtanak, de jó lélekkel írom, az mint felszámláltam, négyezerhét száz forintjánál többet nem láttam, hogy azért abból tőle való gyermekeimnek hamis sáfára ne tanáltas[sak] (jöllehet minden velem való keresetimből inter[es]¹⁶³ részit nékem kötette

¹⁵⁷ Jalkóczy János (*Joanne Jalkoczy*) (1636 k. – 1686) 1675–1686 között egri kanonok. Bővebben KÁDÁR – B. SZÉKELY, 2022, 579.

¹⁵⁸ Illyefalvi/Illyefalvy István (*Stephano Illiefalvi*) (1640 k. – 1689 előtt) 1675–1689 között egri kanonok, az 1681. évi soproni országgyűlésen az egri káptalan követé. 1674–1676 között kassai plébános. NEMO, 1904, 74, bővebben: KÁDÁR – B. SZÉKELY, 2022, 550, 577.

¹⁵⁹ Berzevicei Berzeviczy Éva (†1679) Fodor János második felesége.

¹⁶⁰ Cassál (latinból): semmisnek nyilvánít.

¹⁶¹ A kötet körbevágása miatt a sorok vége helyenként hiányos.

¹⁶² Hardicsai Hardicsay Zsuzsanna (†1665/1667) Fodor János első felesége.

¹⁶³ Interes (latin): kamat.

volt szegény feleségem), Édesatyjok lévén tőle való Gyermekeimnek is, hogy Boriska¹⁶⁴ és Pandó¹⁶⁵ Leányomnak tízezer forint/222./ton vett homonnai Krajnan¹⁶⁶ lévő Alsó-, Felső Ladiskóc, Baskóc, Szopkóc,¹⁶⁷ Pusztá Horlin¹⁶⁸ nevű jószágomat, és Szepsi¹⁶⁹ Városában levő portiómot, úgymint városnak negyedrészt, oly conditióval, hogy míg Isten Zsuzska¹⁷⁰ Apáca leányomot élteti, tartozzanak azon szepsi portiómnak adajából minden esztendőben lelkek veszedelme alatt ötven magyar forintokat felszolgáltatni mind magok, mind maradékok, ha pedig az megírt jószágot kezeikből kiváltanák, tartozzanak úgy is az pénzen más hasznos jószágot szerzeni, s az megnevezett apácát jövedelméből ötven forintig contentálni¹⁷¹ minden esztendőben.

Pandó leányomot, mivel még ki nem házasítottam, annak marháim közül hagyok tíz fejőstehenet, az Pater Jezsuitaktól vásárolt aranyboglárokkal együtt, lelkére kötve az édes feleségemnek, az minemű ruhát és köntösöket kiházásítására készítettünk, adja meg nékie.

Éva¹⁷² leányomnak hagyok háromezer magyar forintokat, oly okkal, hogy az bizonyos helyre adatódjék Istenes és hazánk törvénye szerint való interesre, míg Isten szerencsét parancsol néki, /223./ nevelkedjék azáltal is kevés summacskája, s az minemű köntösi s egyetmisi édesanyjának maradtak, azokat is lelkére kötem az édes feleségemnek, adja meg néki, s ha magát Boriska leányom tartani akarja, azt sem bánom, sőt, igen akarom; s ha pedig tartását Boriska leányom sajnálná, kérem az édes feleségemet hozzávaló szeretetért, ne hagyja szegénykét, hanem tartsa kiházásításáig.

Mária¹⁷³ kisleányomnak is hagyok háromezer magyar forintokat, oly okkal, hogy azt is az édes feleségem adja valami jó helyre, azon módon, valamint Éva leányom megírt summáját, s nékie hagyok tíz borjús tehenet.

Ezen kívül valahol valami jószágom és ingó-bingó Marhám¹⁷⁴ találtatik, úgy mint bodrogrközi jószágom, szőlőim, lizskai házamot,¹⁷⁵ Tiszántúl pócsi,¹⁷⁶ kisszoboszlai¹⁷⁷

¹⁶⁴ Fodor Borbála (*Boriska*) Fodor János első feleségétől, Hardicsay Zsuzsannától született lánya.

¹⁶⁵ Pandó (*Pando*) Fodor Anna, Fodor János első feleségétől, Hardicsay Zsuzsannától született lánya.

¹⁶⁶ Homonnai krajna (*Homonnai Kraina*) itt valószínűleg zempléni krajna/krajnya értelemben. A beregi, ungi, sárosi és zempléni krajnyák (határszél, végvidék) egykor a határvédelemre kötelezett betelepült ruszinok közigazgatási egységei voltak.

¹⁶⁷ Alsó- és Felső-Ladiskóc (*Alsó felső Ladiskocz*) (ma: Nižné Ladičkovce és Vyšné Ladičkovce, SK), Baskóc (*Baskocz*) (ma: Baškovce, SK), Szopkóc (*Szopkocz*) (ma: Sopkovce, SK) községek az egykori Zemplén vármegye területén.

¹⁶⁸ Pusztá Horlin (*Pusztá horlin*) nem azonosítható pusztá ugyanott.

¹⁶⁹ Szepsi (*Sepsi*), egykori mezőváros, Abaúj vm. (ma: Moldava nad Bodvou, SK).

¹⁷⁰ Fodor Zsuzsanna (*Suska*) (1662–1707) Fodor János első feleségétől, Hardicsay Zsuzsannától született lánya. Apáca a nagyszombati klarissza rendben.

¹⁷¹ Contentál (latin): kielégít.

¹⁷² Fodor Éva (*Eva*) Fodor János első feleségétől, Hardicsay Zsuzsannától született lánya. Nevével egyedül e végrendeletben találkoztam, valószínűleg nem érte meg a felnőttkort.

¹⁷³ Fodor Mária (*Maria*) (*1673) Fodor János második feleségétől, Berzeviczy Évától született első gyermeke/lánya.

¹⁷⁴ Ingó-bingó marhám: értékes ingóságom.

¹⁷⁵ A „lizskai házamot” szövegrész a sor fölé írt utólagos betoldás. Olaszliszka, Zemplén vm.

¹⁷⁶ Máriapócs (*Pocs*), Szabolcs vm.

¹⁷⁷ Hajdúszoboszló határához tartozó pusztá, Hajdú vm.

jószágomot, és gyulaházi¹⁷⁸ pusztát, kit ha mindjárt eladnak sem bánom, tótországi hat falumot¹⁷⁹ hagyom fiamnak és feleségemnek, úgy, hogy míg Isten a fiamot emberkorra juttatja, együtt bírják az édes feleségemmel, ha pedig az fiam /224./ emberkort érven édesanyjával nem alkudhatna, minden megnevezett javaim köztök oszoljanak kétfelé, s ha fiamnak, kit Isten távoztasson, magtalanul holta történnék, az ő része maradjon az édes feleségemre, kinek is része, ha holta történnék, nem másra, hanem az édes fiára maradjon, s feltéve azt, ha fiamnak magtalanul holta történnék, mind az megnevezett jószágot feleségemtől életében senki el ne vehesse, hanem holta után fennlévő gyermekeim, letévén feleségem legatariusinak¹⁸⁰ az ezer aranyat, nyúlhassanak hozzá.

Bodrogkeresztúri¹⁸¹ hegyen lévő szőlőmet, mivel az édes feleségemmel aquiráltam,¹⁸² azt hagyom csak az édes feleségemnek szabados dispositiójával.¹⁸³

Tarnóczy Ferencznek és Maradekinak¹⁸⁴ hagyok hat ökröt.

Gyermekeim között az reciproka [!] successiót¹⁸⁵ fennhagyom, azt hozván az törvény is magával, hogy ha melyik közülük deficiál,¹⁸⁶ annak részivel /225./ osztozzanak a többi, kérem azért az édes gyermekeimet és feleségemet, ezen rendelkezésem megtartsak szentül, s ne hánytorgassák lelkem ismőretit.

Az itt való Franciscanus Barátoknak¹⁸⁷ hagyok hat hordó bort.

Lelkére kötöm az édes Feleségemnek, testemet soká ne tartsa haszontalan, világi pompával és költséggel ne temesse, inkább kit arra vesztegetne, adja szegényeknek, imádkozzanak szegény lelkemért, rakott sírba ne temettessen, hanem az édes leányom mellé tétessen. Az szegény édesanyámat, kinek mahónap éltit(?) tartsa meg az édes feleségem, kiket, ha megcselekszik, én is Istentől áldást az életben, s kimúlása után örök nyugodalmot kívánok neki.

Fodor János manu propria

/Fodor János gyűrűspecstje/

Requisitae itaque seu reinventae praedecaratae Testamentariae Dispositionis tenorem, seu paria, quam /226./ hic de verbo ad verbum, sine diminutione, et augmento, transpositioneque et variatione aliquali inscribi et inseri fecimus, in Transumpto praesentium

¹⁷⁸ Gyulaháza (*Gyulahaza*), Szabolcs vm.

¹⁷⁹ A „tótországi hat falumot” szövegrész a szöveg mellé írt utólagos betoldás.

¹⁸⁰ Legatarius (latin): végrendeleti örökös.

¹⁸¹ Bodrogkeresztúr (*Bodrogh keresztur*), Zemplén vm.

¹⁸² Aquirál (latin): szerez.

¹⁸³ Dispositio (latin): felhasználás.

¹⁸⁴ A „Maradekinak” és a „hagyok” szó között hozzávetőleg két és fél sornyi áthúzott szövegrész található.

¹⁸⁵ Reciproca successio (latin) kölcsönös öröklés. A fogalom arra utal, hogy ha az egyik fél meghal, akkor a másik öröklő a vagyonát, ugyanakkor a másik fél is örököl tőle, ha ő halna meg előbb. A kifejezés tehát egy olyan öröklési rendszert jelöl, ahol a felek kölcsönösen örökölnek egymástól.

¹⁸⁶ Deficiál (latin): meghal, magva szakad.

¹⁸⁷ A kassai ferences szerzeteseknek, akik az 1556. évi tűzvész után távoztak a városból, és 1650-ben tértek vissza. Wick, 2005, 30, 34.

Literarum nostrarum sub sigillo nostro Capitulari usitato et authentico, dolo, fraude quibusvis semotis et prosterगतis, ad fidelem dictorum Testimoniorum nostrorum relationem, mentionatae dominae Evae Berzeviczy jurium ejusdem futura pro cantela necessaria extradandas esse duximus et concedenda. Communi Suadente Justitia. Datum feria tertia proxima post Dominicam Secundam Adventus Domini, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Septuagesimo Octavo.

/228./ Anno 1675 die 29. Martii praesens Testamentaria Dispositio facta Est
Coram nobis
Joanne Jalkoczi manu propria Et Stephano Illyefalvi manu propria

Anno 1675 die 30. Relatio hujus Testamenti facta est coram nobis:
Georgio Fodor¹⁸⁸ manu propria Et Joannes Tache¹⁸⁹ manu propria

3.

Búzafalvi Szentpéteri István végrendelete

Kassa, 1669. március 4.

MNL HVL XII-1. 15. kötet / Protocolum seriale O. (1666–1669)
fol. 627r–638r (pag. 1273–1295) No. 505. (a jegyzőkönyvbe befűzött fogalmazvány)

/1273./ NB Ipsum Originale

Testamentaria Dispositio Egregii quondam Stephani Szentpéteri Supremi Capitanei Tokaiensis

/Az egri káptalan tudtul adja, hogy a súlyos beteg, ágyhoz kötött néhai búzafalvi Szentpéteri István tokaji főkapitány kérése nyomán kiküldte két kanonokját: Kolozsvári István Imrét, a sármonostori Szent András-kolostor apátját, az egervári Szent István-társaskáptalan prépostját és éneklőkanonokot, illetve Fodor György szabolcsi főesperest, akik 1669. március 12-én Szentpéteri kassai házában átvették a testében megtört, de szellemileg teljesen tiszta főkapitány alábbi, magyar nyelvű, saját aláírásával és pecsétjével megerősített végrendeletét./

¹⁸⁸ Fodor György (*Georgio Fodor*) már 1670 előtt egri kanonok. 1662–1669 között kisprépost, szabolcsi főesperes. BOROVSKY, 1900, 338; MIHALIK, 2013, 50.

¹⁸⁹ Tache János (*Joannes Tache*) (1621 k. – 1694) sziléziai német származású egri kanonok (1653–1693), mint nagyprépost halt meg. 1672-ben bártfai plébános. MIHALIK, 2013, 50, 54, 99, 108, születési éve-re: MNL OL G 10. X. 1. 1685. pag. 26. 1685. május 7. „Tertius Testis. Reverendissimus Dominus Joannes Tach Annorum circiter 64. ...”

Nos Capitulum Ecclesia Agriensis, Memoriae Commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod Nos ad instantiam et legitimam petitionem Generosi condam Domini, Stephani Szentpéteri de Búzafalva, Sacrae Caesariae Regiaeque Majestatis Praesidii Tokajiensis Supremi Capitanei, duos e medio nostri, videlicet Reverendissimum Dominum Stephanum Emericum Kolosvary,¹⁹⁰ Abbatem Sancti Andreae de Sármonostra,¹⁹¹ Praepositum Sancti Regis Stephani de Castro Agriensi,¹⁹² et Cantorem, nec non Admodum Reverendum Dominum Georgium Fodor, Archidiaconum de Zabolch, alias fratres, socios et concanonicos nostras (qui siquidem propter aegritudinem, corporisque sui debilitatem iam tunc in lecto affixi haerendo nostram personaliter venire non potuissent in praesentiam) ad infrascriptam exaudiendam Fassionem, seu ultimae voluntatis suae dispositionem, duxeramus exmittendos, nostro pro Testimonio fidedignos. Qui tandem exinde ad nos¹⁹³ reversi, nobis sub juramento ipsorum Decretali retulerunt eo modo, qualiter ipsi in Anno hoc Domini Millesimo Sexcentesimo Sexagesimo Nono currenti et in ipso Festo divi Gregorii Papae atque Confessoris, hoc est Decima Secunda die praesentis Mensis Martii, in et ad Aedes ejusdem condam Domini Stephani Szentpéteri in Libera ac Regia Civitati Cassoviensi Comitatuque Abaujvariensi existentes habitas, ac consequenter erga ipsum Dominum Stephanum Szentpéteri de fata Buzafalva accessissent, ibidemque idem coram dictis Testimoniis nostris personaliter constitutis, licet viribus fractus et totus debilis, mente tamen per omnia compos et sanus, matura prius intra se animi sui deliberatione /1274./ superinde praehabita Sponte et libere Vivaque vocis suae ministerio fassus est, ac eandem fassionem seu Testamentariam dispositionem suam hungarico idiomate consignatam, manuque Sua propria Subscriptam et tandem usuali suo sigillo commonitam memoratis Testimoniis nostris clause exhibuisset et tradidisset ad authenticandum reportandam, cujus tenor et continentia verbalis talis est, sequitur hunc in modum:/1275./

Atyának, Fiúnak és az vigasztaló
Szentlélek Istennek nevében

Én, Búzafalusi Szentpéteri István,¹⁹⁴ elgondolván az világnak bizontalan voltát, s minden időben, de kivált az mostani súlyos betegségemben szükségesnek látván utolsó dolgaimról való gondolkodásomat, míglen nyavalyámnak súlyosb volta elmémben bontakozást szerezhetne, utolsó akaratomról tészek ilyen testamentaria dispositiót.

Elsőben is az én szegény bűnös lelkemet hagyom az ő Megváltójának, ki őtet drága szent vérével megváltotta.

¹⁹⁰ Kolosváry István Imre (*Stephanum Emericum Kolosvary*) (1625 k. – 1675) az 1662. évi pozsonyi országgyűlésen az egri káptalan követe, 1657–1669 között éneklőkanonok, az egervári Szent István-társaskáptalan prépostja, KÁDÁR – B. SZÉKELY, 2022, 17, 51.

¹⁹¹ Sári Szent András-apátság, Sármonostor, Abauj vm., egykori bencés apátság a mai Abasár területén.

¹⁹² Egervári Szent Istvánról nevezett prépostság: méltóság az egri székeskáptalanban.

¹⁹³ Az „ad nos” szövegrész utólagos beszúrás.

¹⁹⁴ Búzafalusi Szentpéteri István (*Buzafalusi Szent péteri Istvan*).

Testemet pedig hagyom az földnek, honnét eredetit vötte, melyet itt az káptalan templomában, kit nagy templomnak hívnak,¹⁹⁵ kívánok eltemettetni az nagy oltár alatt való boltban, ha az Nemes Káptalan megengedi, kiért száz forintot hagyok a Nemes Káptalannak, melyet, ha szegénylegény értékem /1276./ engedte volna, igen jó szívvel szaporítottam volna, de nem kétlem önagyságok, s ökegyelmek respectusba veszik az én kicsiny tekintetemet is. Felette sok költséget temetésemre utánam valóim hogy tegyenek, nem kívánhatom, s nem is engedhetem, mert azt kev[és]¹⁹⁶ értékem sem érheti, noha az én hivatalom kívánta volna: mind az által mennyire engedheti kics[iny]¹⁹⁷ értékem, utolsó tisztességemet sem kívánhatom mindenestül, hogy megvonják tőlem, hanem hozzá illendő, s értékemtől elviselhető becsülettel takarítsák el testemet.

Eleimről mivel nékem igen kevés jószágom maradt, s ugyan nem is maradt annyi, kiből csak egyike is gyermekeimnek becsületesen élélhetne, hanem azt magam keresményével kellett szaporítanom, és úgy alkalmazotassá tennem csak annyiban is, amennyiben vagyon, azért tészek östül maradt javaimról úgy dispositiót mint keresményemről, hogy én tudván jobban kvalitásit kevés jószágimnak, kicsiny állapotom szerint minde-nik gyermekemnek külön-külön illő alkalmazotasságot hagyhassak oly okkal, ha gyermekeim közül valamelyik oly prae/1277./textus¹⁹⁸ alatt, hogy östül maradt jószágomat el nem hagyhattam volna, ezen dispositióm ellen kapdosna kevés, östül maradt jómon, tehát ipso facto¹⁹⁹ minden keresményemtől elesvén, östül maradt jómból cedálandó rata portióját²⁰⁰ kivehesse ugyan, de keresett javaim szállhassanak egyenesen, és maradhassanak dispositiómot megálló gyermekeim részére.

Hagyom azért Klára²⁰¹ leányomnak Abaúj Vármegyében Búzafalván²⁰² lévő portiómot éppen ki eddig kezemnél volt, amellé ugyan Abaúj Vármegyében középsőbaksai²⁰³ két jobbágyomot, egy pusztát zsellérségemet, ki Sipos György²⁰⁴ pusztájának hívtattik, Putnoki János²⁰⁵ Uramnál Zálogban száz forintban lévő Hegedűs Gáspár²⁰⁶ pusztája

¹⁹⁵ Az egri káptalan 1650–1672 között a ferencesek kassai templomát használta a ferencesekkel megosztva. WICK, 2005, 34–57; MIHALIK, 2013, 232.

¹⁹⁶ A szoros kötés miatt nem látszik a sor vége.

¹⁹⁷ Lásd 196. jegyzet.

¹⁹⁸ Pretextus (latin): indok, ürügy.

¹⁹⁹ Ipso facto (latin): külön intézkedés nélkül.

²⁰⁰ Cedálandó rata portióját (latinból): átengedendő birtokrészét.

²⁰¹ Szentpéterei Klára (*Clara/Klara*) (1665–1677/1679) Szentpéterei István és Berzeviczy Éva legidősebb lánya, Demeczky Mihály (1652/1655–1701/1702) első felesége.

²⁰² Búzafalva (*buzafalva*) lásd 8. jegyzet.

²⁰³ Középső-Baksa (*középső/középső baksa*), Abaúj vm., a 17. században még önálló Felső-, Középső- és Alsó-Baksa falvak később Koksóbaksa néven olvadtak össze (ma: Kokšov-Bakša településrésze, SK).

²⁰⁴ Sipos György (*sipos györgy*).

²⁰⁵ Id. vagy ifj. putnoki Putnoky János (*Putnoki János*) Gömör megye egyik legrégibb családjának sarjai. Putnoky János 1638–1640 között szolgabíró, ifj. Putnoky János 1641-ben és 1643-ban esküdt ülnök Abaúj vármegyében. NAGY, 1857–1868, IX, 507; KORPONAY, 1878, 292, 328, 337, 353, 356, 357, 369, 427.

²⁰⁶ Hegedűs Gáspár (*hegedus gaspar*).

nevű pusztát, kit a közből kell kiváltani a határ kedvéért – ugyan Középsőbaksán Zádor pusztája²⁰⁷ nevű pusztát, ki száz forintba van nálam Zálogban.

Erzsók²⁰⁸ leányomnak hagyom Zemplén Vármegyében, /1278./ Tokaj városában lévő házamat, Borsod Vármegyében levő Nemesbikki²⁰⁹ jószágommal együtt, ahhoz Felsőbaksán²¹⁰ Mindszenti Horváth Ferenc²¹¹ Uramnál lévő Dohai István²¹² pusztája nevű pusztát, ki az édesatyám házhelye volt, negyvenkét forintban vagyon, a közből kell kiváltani a Horkabaksai²¹³ közpuszta házhelyemet, mely Hegymegi István²¹⁴ szomszédságában vagyon, a határ kedvéért.

Kriska²¹⁵ leányomnak hagyom Abaúj Vármegyében Zsujtán²¹⁶ lévő Kúriát, kit Borsodi Istvántól²¹⁷ zálogosítottam,²¹⁸ mellette való, most Bakay István²¹⁹ Uramnál Zálogban nyolcvan forintban lévő pusztámmal együtt, kit közből kell kiváltani, ugyan Zsujtán Lónyai-rész három jobbágyhelyből álló portiót, kinek kettein ember lakik, egyik jobbágy, másik zsellér, mely portió az Méltóságos Gróf Csáky Istvánné Asszonyomtól, Gróf Lónyai Margit²²⁰ Asszonytól vettem Zálogban száz aranyban, kihez három²²¹ jobbágyfi is vagyon bujdosóban, ugyan Abaúj Vármegyében Horka/1279./baksán Hurka Mátyás²²² nevű jobbágyomot három fiával együtt, ugyanott Divényi Péter²²³ Uramnál lévő Hurka György²²⁴ házát, hozzávaló jobbágyfiával együtt, kit is a közből

²⁰⁷ Zádor pusztá (*Zádor pusztá*).

²⁰⁸ Szentpéteri Erzsébet (*Ersök*) (1666–1719) Szentpéteri István és Berzeviczy Éva középső lánya, sztanka-hermányi és sztankóvi Sztankay László (1652 k. – 1722) felesége.

²⁰⁹ Nemesbikk (*Nemes bikk*), Borsod vm.

²¹⁰ Felső-Baksa (*felső baksa*), lásd 203. jegyzet.

²¹¹ Mindszenti Horváth Ferenc (*Mindszenti Horvath Ferentcz*) Abaúj vármegyei nemes. SZABÓ, 1911, 156.

²¹² Dohai István (*Dohai Istvan*).

²¹³ Horka-Baksa (*horka baksa*), másként Alsó-Baksa. ŠAK AŽ II. 1. 13. (1653–1659). fol. 197v. „horka alias alsó Baxa”, 1655. szeptember 20. Lásd 203. jegyzet.

²¹⁴ Hegymeghy István (*hegymegi Istvan*). Az ősi Borsod vármegyei Hegymeghy családból, mely a 17. században Abaújba költözött. BOROVSKÝ, 1900, 519.

²¹⁵ Szentpéteri Krisztina (*Kriska/Kristina*) (1668/1669 – 1730. április 30. előtt) Szentpéteri István és Berzeviczy Éva legkisebb lánya, mokcsai és haraszi Haraszthy Imre (†1730. április 30. előtt) felesége.

²¹⁶ Zsujta (*Suita/Suyta*), Abaúj vm.

²¹⁷ Borsodi/Borsody István (*borsodi/Borsodi Istvan*) Abaúj vármegyei nemes, zsujtai földbirtokos. Az egri káptalan előtt 1651-ben jelent meg első ízben, ekkor egy zsujtai birtokát zálogosította el. MNL HVL XII-1. 132. k. „Elenchus Protocolli Litera I. signati” pag. 637. No. 160. 1651.

²¹⁸ MNL HVL XII-1. 117. kd. / Iratok AG. No. 112. 1668. május 7.

²¹⁹ Bakay István (†1684) Abaúj vármegyei nemes, tehetős földbirtokos, 1672-ban esküdt ülnök. Abaúj vármegye egyik követe volt a Thököly Imre által összehívott 1683. évi kassai országgyűlésen. 1684-ben Thököly-pártisága miatt birtokait lefoglalta a királyi kincstár. CALOVIUS–SÁROSSY, 1673, pag. 2.; MAJLÁTH, 1883, 360; MNL OL E 156. Fasc. 82. No. 33.

²²⁰ Csáky Istvánné Lónyai Margit (*Csaki Istvánné Lonyai Margit*) grófnő, gróf Csáky István (1635–1699) első felesége. Csáky a végrendekezés időpontjában Bereg vármegye főispánja, később, az 1687. évi országgyűlésen országbíróvá választották.

²²¹ A „három” szó utólag beszúrt, nehezen olvasható rövidítés.

²²² Hurka Mátyás (*Hurka Matyas*).

²²³ Mellétei Divényi/Dévényi Péter (*Diviny Péter*) (1630 k. – 1688) Abaúj vármegyei nemes, földbirtokos. Életéről és családjáról HANÁK–SZABÓ, 2020, II, 1037–1038.

²²⁴ Hurka György (*hurka györgy*).

kell kiváltani, kétszáz forintba vagyon, ugyan Horkabaksán Tót András²²⁵ nevű zselléremet, kit száznégyszáz forintba bírok Zalogban, és Jakab János²²⁶ nevű zselléremet.

Itt Abaúj Vármegyében Sacán²²⁷ vagyon egy házhelyem, kit közre hagyok mind az három gyermekimnek az határ kedvéért, ha pedig kiváltjak kezekből, osztozzanak egyirant a pénzével, mennyiben vagyon, kitetszik inscriptionálisából.²²⁸

A kassai házam maradjon a Város törvénye szerint Feleségemre és gyermekeimre, hozzávaló kertjével együtt.

Zemplén Vármegyében az zombori hegyen²²⁹ három szőlőm vagyon, kinek egyikét Klára leányomnak hagyom, a másikat Krisztinának, ha meg nem alhatnak rajta, /1280./ vessenek nyilat²³⁰ a két szabad szőlő felett, s akinek melyiket a nyíl hozza, elégedjék meg véle.

Ugyan Zemplén Vármegyében a tokaji Gyepűs hegyen²³¹ lévő szőlőmet, mely ezer tallérba nálam Zalogban vagyon, hagyom Erzsók leányomnak, mivel az zombori szőlőmből neki nem hagyhattam.

A tarcali²³² Henye²³³ nevű szőlőmet hagyom Klára és Krisztina leányomnak, ahelyett Erzsóknak hagyom ugyan a tokaji hegyen²³⁴ a házhoz való keskeny ágon lévő szőlőmet.

Ugyan a tarcali határban az Mestervölgyen²³⁵ lévő palánta-szőlőmet mind a három leányomnak egyenlőképpen hagyom.

Ugyan a tarcalin Szilvölgy nevű szőlőmet az Messzelátó²³⁶ szőlőmmel együtt hagyom mostohaleányomnak, Mocsáry Zsófiának²³⁷ oly okkal, hogy ha néki magtalanul holtá történnék, visszaszálljon gyermekeimre, mivel nem tartozásképpen, hanem szabad jóakaratombul ígértem volt néki, még annak előtte is, kit jól tud maga is a fiam, Horvát János.²³⁸

A lizskai hegyen²³⁹ való két szőlőmet hagyom az öcsémnek, zsujtai Pozsony Péternek²⁴⁰ olyformán, hogy feleségem és gyermekeim jószágainak gondviselője legyen,

²²⁵ Tót András (*Tót Andras*).

²²⁶ Jakab János (*Jakab Janos*).

²²⁷ Saca (*Saczca*), Abaúj vm., egykor önálló falu (ma: Šaca, Kassa /Košice/ városrésze, SK).

²²⁸ Inscriptionalis (latin): ideiglenes birtokátadási szerződés, egyfajta zálog, amelynek zálogösszegét nem kell kifizetni.

²²⁹ Zombori-hegy (*Zombori hegy*), Zemplén vm., dűlő a tokaj-hegyaljai borvidéken.

²³⁰ Különböző hosszúságú nyílvevesszőkkel, pálcikákkal, cédulákkal stb. történő sorshúzás.

²³¹ Gyepűs-hegy (*Tokaj gyepűs hegy/Tokai hegy*), más néven Kopasz-hegy vagy Tokaji-hegy a tokaj-hegyaljai borvidéken.

²³² Tarcal (*Tarczal*), egykori mezőváros, Zemplén vm.

²³³ Ez a szőlőültetvény a tarcali Henye-dombon lehetett.

²³⁴ Lásd 231. jegyzet.

²³⁵ Mestervölgy (*mester vőgy*): tarcali dűlő.

²³⁶ Szilvölgy (*Szilvőgy*) és Messzelátó (*meszsze lato*): tarcali dűlők.

²³⁷ Bocsári Mocsáry Zsófia (*Mocsari Sophia/Sophi*) Szentpéteri István első feleségének, pongyeloki Galambos Zsófiának első házasságából, Mocsáry Istvántól született lánya.

²³⁸ Jászói Horváth János (*Horvat Janos*) bocsári Mocsáry Zsófia férje, Szentpéteri István mostohaveje.

²³⁹ Lizskai-hegy (*lizskai hegy*): Olaszliszka határában fekvő szőlők.

²⁴⁰ Posony/Pozsonyi Péter (*Posony Péter*) zsujtai nemes, királyi udvarbíró. Lásd 41. jegyzet.

/1281./ s azoknak jövedelméről esztendőnkint számot adjon, az kik előtt fog illeni, de azokat is oly conditióval, hogy ne pusztítsa, hanem minden esztendőn háromszor kapáltassa, és legalább öt-hat emberrel homlítottassa²⁴¹ egyiket-egyiket a maga hasznáért is, hogy mikor gyermekeimnek szolgálni tovább nem akarna vagy nem szolgálna, pusztán ne szálljon gyermekeim kezében, ha pedig, hogy ily conditióval a szőlőket acceptálni²⁴² nem akarná, kérem, Istenért is, mint igaz atyafiát,²⁴³ ne hagyja gyermekeimet, illendő fizetésére szolgáljon nekik.

Hasonlóképpen Nagy Albert²⁴⁴ öcsémet is kérem, ha Feleségem és az árvák kívánni fogják szolgálatját, mint igaz vér és atyafi²⁴⁵ meg ne vonja, sőt igazán szolgálja és ne injuriálja²⁴⁶ gyermekimnek, jó szerencsiért kérem, néki is pedig, ha szolgál, illendő, becsületes fizetése lesz, s az Isten is megfizeti néki. Holott pedig Pozsony Péter inkább akarna bizonyos fizetésért szolgálni, mintsem az megemlített szőlők haszna vételéért, tehát becsületes fizetést rendelve feleségem néki az Testamentariusok²⁴⁷ akaratából, az megemlített szőlőket adják el, s a pénzzel váltsanak Zálogban lévő jószágokat ki, kikről feljebb töttem emlékezetet. /1282./

Tarcali forrásnál lévő alszőlőmet, mind az régit, mind pedig újat hagyom az édes feleségemnek, hozzám való tökéletes hívségéért éltéig, holtá után pedig szálljon megnevezett három gyermekeimre vagy maradékjokra, legyen jó gazdaasszony, s építse szívesen, annak kevés fáradsággal sok jó hasznát veheti, kire Isten segítse, ugyan az tarcali Remete nevű szőlőhegyen²⁴⁸ vagyon Semsey György²⁴⁹ Uramnál száz tallérba Zálogban egy szőlőm, azt is feleségem pénz kerülve kezéhez, váltsa ki, s az feljebb említett szőlővel bírja életéig.

Az zombori hegyen lévő legalsó szőlőmet, ki a Fejedelem²⁵⁰ szőléjével mezsgyés²⁵¹ ugyan a Disznókő²⁵² alatt hagyom, együtt is, másutt is lévő házaim, épületeim esztendőnként proveniálható²⁵³ hasznát, úgy, hogy míg a leányim mind férjhez nem mennek, el ne szaggassák, hanem Isten szerencsét parancsolván mindeniknek, akkor amelyiké-

²⁴¹ Homlítás: szőlőbujtás, bujtatás, korabeli szőlőszaporítási módszer/technika.

²⁴² Acceptál (latinból): elfogad.

²⁴³ Nem ismert, hogy pontosan milyen rokonságban állt Szentpéterivel, valószínűleg anyai ági rokona volt.

²⁴⁴ Baksai Nagy Albert (*Baksai Nagy/Nagy Albert/ albert*) Szentpéteri rokona, aki az Abaúj vármegyei Baksán élt a végrendelkezés időpontjában.

²⁴⁵ Lásd 243. jegyzet.

²⁴⁶ Injuriál (latinból): jogot sért.

²⁴⁷ Testamentariusok (latin): a végrendelet rendelkezéseinek végrehajtásával megbízott személyek.

²⁴⁸ Remete (*remete*): középkori eredetű tarcali dűlő, mely a közeli pálos kolostorról kapta nevét.

²⁴⁹ Semsei Semsey György (*Semsei György*) valószínűleg azonos azzal a Semsey Györggyel, akit a Wesselényi-féle összeesküvésben való aktív részvétele miatt vagyonekobzásra és börtönbüntetésre ítélték. UL-RICH, 2008, 346–374. 312. sz.

²⁵⁰ I. Rákóczi Ferenc (1645–1676) erdélyi fejedelem.

²⁵¹ Mezsgyés: szomszédos, határos.

²⁵² Disznókő (*diszno kő*): tokaji dűlő, mely nevét vélhetően egy a területén található, vaddisznó alakú szikláról kapta.

²⁵³ Proveniál (latin): befolyik.

nek jobb értéke lesz, fizesse ki ketteit belőle, hogyha pedig az épületekre osztán szükség se nem volna, fordítsak jövedelmét közönséges jószágok kiváltására. /1283./

A kassai hegyen való szőlőmet hagyom Klára leányomnak, minthogy ő közelebb lakik Kassához.

A Tokaji határban lévő Csepegő²⁵⁴ kis szőlőmet hagyom Erzsók leányomnak, úgy, hogy minden esztendei termésének felét, vagy sok, vagy kevés lesz, lelke mért adja az kassai és sebesi barátoknak,²⁵⁵ igazán kétfelé osztván közöttök, felével pedig a szőlőcskét építse, és neveltesse, mentül jobban lehet.

Az tarcali házamot²⁵⁶ hagyom feleségemnek és gyermekeimnek, közönségesen szűrjenek²⁵⁷ benne, de pusztulni ne hagyják, pénzen azért egy se adhassa el részit, feleségem pedig valamint az szőlőket, életéig bírhasa gyermekeimmel együtt, és szűrhesse benne.

Vagyon kétszázhuszonhat egy esztendőben vert körmeci aranyam,²⁵⁸ melynek szát az nemesbikki jószágom egy része kiváltására adtam Zálogban Nemzetes Kapy Gábor²⁵⁹ Uram Sógoromnak, úgy, hogy őkegyelme más jó és igaz mértékű aranyakat adott érte, Maradékim is vagy még magam is hasonló jó, és igaz mértékű aranyakkal, dum et quando²⁶⁰ letehetjük, tartozunk kiváltani őkegyelmétül /1284./ vagy maradékítul, őkegyelme is kiadni minden villongás nélkül, kirúl recognitiója²⁶¹ is existál²⁶² kezemnél őkegyelmének, mely aranyakat feleségem és gyermekeim, hogy el ne költsenek, lelkekre kinszeritem, hanem a többit is, kiket Zálogba hántam, melyekről alább emlékezetet teszsek, kiváltsák és egybekerítvén vegyenek jószagocskát véle oly formán, hogy hasonló, egy esztendőben vert monétával²⁶³ válthassak ki csak kezekből, a jószagnak pedig hasznát fordítsák közönséges jószágok épületére és szaporítására gyermekeim kiházásításáig, azután pedig a jószággal egyenlőképpen osztozzanak fel utánam valóim.

Vagyon egy tízes aranyom,²⁶⁴ kin harmadik Ferdinánd Császár képe vagyon, azt hagyom Klára leányomnak örök emlékezetre, hogy megtartsa, mert kegyelmes Uram col-

²⁵⁴ „...Csepegő (*csepegő*)... szőlőmet”: Csepegő-dűlőben található szőlőmet.

²⁵⁵ A Kassán és Alsósebesen élő ferences szerzeteseknek. Alsósebes, Sáros vm., egykor önálló mezőváros (ma: Nižná Šebastová, Eperjes /Prešov/ városrésze, SK).

²⁵⁶ Préház jellegű épület lehetett.

²⁵⁷ Szűrés: a bor, must kisajtolása szüretkor.

²⁵⁸ „Körmöci arany”: a körmöcbányai királyi pénzverdében vert aranyforint, híres volt tisztaságáról.

²⁵⁹ Kapivári Kapy Gábor (*Kapi Gabor*) (*1646 k.) régi Sáros vármegyei nemesi család sarja, Berzeviczy Éva anyai ági unokatestvére. Felesége a szintén sárosi Gergellaky Éva volt. Születési éve: MNL HVL XII-1. 120. kd. / Iratok AK. No. 109. 1686. december 10. „50. Testis S. ac Generosus Dominus Gabriel Kapy Annorum circiter 40. ...” NAGY, 1857–1868, VI, 76, 78, 141; BERZEVICZY, 1892, 631.

²⁶⁰ Dum et quando (latin): amikor, amikor csak.

²⁶¹ Recognitio (latin): elismervény.

²⁶² Existál (latinból): megvan.

²⁶³ Moneta (latin): pénzérme.

²⁶⁴ „Tízes arany”: Az aranyforintot/dukátot többszörös értékben is verték, értékük egy arany meghatározott számú többszöröse volt, ilyen volt a tízszeres értékű tízes arany is. III. Ferdinánd uralkodása alatt (1637–1657) is vertek ilyen tízes aranyakat, amelyeknek egyik oldalán az uralkodó profilból ábrázolt mellképe látható.

latiója²⁶⁵ volt, korcsmára azért nem kell vinni, mert véres verítékemmel szolgáltam én azért.

Vagyon más, egy ötös aranyam,²⁶⁶ kin az édes Jézus születése van kiverve, azt hagyom Kriska leányomnak, kivel ő is hasonlót tartozzon cselekedni, mivel az is emlékezetes dolog.

Mint hogy Erzsók Leányomnak hasonló reliquia /1285./ nem jutott, az anyja csináltasson neki hat aranybúl a közből egy nyakbavaló hasonló aranyat, kit ő is emlékezetemre tartson meg, mindazáltal nem az feljebb említett egy esztendőben vert aranybúl, hanem ki azután gyű kezéhez.

Vagyon egy öreg²⁶⁷ aranyláncom, kit az én kegyelmes Uram, az Felséges harmadik Ferdinand Császár sok esztendőtül fogva való szolgálatim jutalmazásáért kegyelmesen conferált²⁶⁸ méltatlan voltomra, ezt, hogy meg ne szaggassák gyermekeim, lelkekre kinszerítem, hanem Klára és Erzsók között, amelyiknek kedve lesz hozzá, úgy értékre fizesse ki a másikat belőle, s még maradéki is, mint ilyen emlékezetes dolgot megtartsanak [!] az én emlékezetemre.

Vagyon más, egy aranyláncom, kin egy kis aranykereszt is vagyon, harmincegy arany benne, ezt hagyom Kriska leányomnak.

Vagyon három arany gyűrőcském, azzal osztozzanak egyiránt gyermekim.

Egy zöld bársonyos, aranyas kardomat, merőn aranyazott ezüstes felkötő szíjával, hasonló zöld bársonyos, ló oldalára való pallosomot²⁶⁹ egy merő ezüstes aranyas bottal együtt, és egy merőn ezüstes sahoson aranyozott,²⁷⁰ lóra való szerszámmal, zabolájával együtt hagyom Klára leányomnak.

Egy veres bársonyos aranyas, ló oldalára való hegyes /1286./ tör pallosomot, az ezüstes vafejú tollas botommal,²⁷¹ a kinnjáró²⁷² aranyas kardommal tasolyával²⁷³ és lódingjával²⁷⁴ együtt, egy széles török pallosommal, egy viseltes ezüstes bogláros kantárommal, és két viseltes, katonás, török zabolához való fékaggyal,²⁷⁵ egy részre,

Más részre egy vadon új²⁷⁶ aranyas kardomat szíj nélkül, egy nyakbavető aranyas pallosommal, egy viseltes, aranyas, ló oldalára való hegyes törömmel, egy szeges török bottal, és egy vár[a]di nyereségből álló aranyas, lóra való szerszámmal sügyelöstül, azt

²⁶⁵ Collatio (latin): adomány.

²⁶⁶ „Ötös arany”: lásd 264. jegyzet.

²⁶⁷ Öreg (régies): nagy.

²⁶⁸ Conferál (latin): juttat, adományoz.

²⁶⁹ „Lóra való pallos”: kifejezetten lovas katonák számára készített kardtípus. Egykezes, egyélű, hegyénél két élre fent, szablamarkolatú egyeneskard.

²⁷⁰ „Merőn ezüstes sahoson aranyozott, lóra való szerszám”: sakktáblaszerűen aranyozott ezüst lószerszám.

²⁷¹ Tollas bot: tollas buzogány.

²⁷² Kinnjáró (régies): hétköznapi használt, mindennapi használatban lévő.

²⁷³ Tasoly (magyar): tár, tartó.

²⁷⁴ Lóding (német): itt vállra vethető széles szíj, amelyre a kardot, tarsolyt akasztották.

²⁷⁵ Fékaggy (régies): kantár.

²⁷⁶ Vadon új (régies): vadonatúj.

a két részt hagyom a két kisebbik leányomnak, mely két részre nyilat vetvén, nyíl után vegye el kettő közül a maga részit.

Az merőn aranyozott hólyagos²⁷⁷ örög kupát hagyom a janicsár arannyal vert késsel Klára leányomnak.

Más, egy széles szájú, fedeletlen aranyas kupát, a vastagabb, széles szájú serleggel, kinek aranyas lefolyó virági vagynak kívül a száján, a kis, középén övedezett pohárkával, és ezüstes hivelyű fejr csontnyelű bicsakkal együtt hagyom Erzsók leányomnak. /1287./

A két aranyas szélű serleget a tiszta fejr serleggel és a kis lábas aranyas pohárkával együtt hagyom Kriska leányomnak.

Nyolc sing²⁷⁸ veres bársony vagyon, azt a feleségem csináltassa valamire, maga is viselheti, azután jó lesz valamelyik gyermekének.

Hat sing kék kamukám²⁷⁹ vagyon, amire kívántatik, fordítsák arra.

Két darabban egy ötöző²⁸⁰ köntösnek való veres skarlátom²⁸¹ vagyon, azt, hogy a moly meg ne egye, tegyék pénzzé, s más derék szükségekre fordítsák az árát.

Egy darab királyszín²⁸² posztóm vagyon, abból csináljanak halálomra köntöst, ha pedig még marad, azt is tegyék pénzzé, hogy a moly meg ne egye.

Egy publikánszín²⁸³ török mente vagyon, azzal jó lesz halálomra való mentémet megbélelni.

Más, egy szederjes²⁸⁴ mentém vagyon, török atlással²⁸⁵ bélelt, azt fordítsák arra, mi hasznát vehetik.

Egy új szederjes, aranyfonal virágú cafragom²⁸⁶ vagyon, azt hagyom Klára leányomnak. /1288./

Más, egy veres tercenella²⁸⁷ török cafragom vagyon, azt hagyom Erzsók leányomnak.

Más, egy kék öreg virágú²⁸⁸ szkófumos²⁸⁹ cafragom vagyon, azt hagyom Kriska leányomnak.

Egy szederjes galléros bélelt mentém vagyon, azt is fordítsák arra, ami hasznát vehetik.

²⁷⁷ Hólyagos: a korban kedvelt hólyagmintával díszített.

²⁷⁸ Sing: régi hossz mérték. Bár általában rövidebb volt a rőfnél – 62 cm körül mozgott a hosszúsága –, Magyarországon a régi magyar rőffel azonosították.

²⁷⁹ Kamuka: damaszt szövet.

²⁸⁰ Ötöző (régies): öltöző.

²⁸¹ Skarlát/skarlát szövet: világosvörös színű, finom posztó.

²⁸² Királyszín: az égőpiros szín népies neve.

²⁸³ Publikánszín: papagájszöld, élénk sárgászöld szín.

²⁸⁴ Szederjes: régen a bíbor és esetleg a lila színtartományra használt jelző.

²⁸⁵ Atlasz: olyan szövet, amelyben a kötés pontjai nem szabályosan következnek, hanem szeszélyesen változó számú vetülékfonalat átugranak. Selyemből ilyen szövés móddal készült, színén fényes, drága szövet.

²⁸⁶ Cafrag/cafrang (régies): díszes lótakaró, nyeregtakaró.

²⁸⁷ Tercenella (latin): hármassodrású, többnyire más színnel, olykor fémfonallal szőtt selyemszövet.

²⁸⁸ Öreg virágú: nagyvirágos.

²⁸⁹ Szkófumos (latinból): aranyhímzéses.

Eperjes²⁹⁰ városában lakozó Rath János²⁹¹ Uram adós, kit pro prima Maii Anni presentis sub poena dupli²⁹² tartoz letenni, ezernégyszáztizenkét forint, de ezen adósságot egy hordó bor árának delfalcatiójával²⁹³ kell felvenni, azon adósságra vettem őkegyelmétiül egy süveg nádméz, ²⁹⁴ más rendebéli adósságban Rath János Uram harmincöt vagy harminchat forinttal adós a vajért, kit commissióm²⁹⁵ nélkül Szeleinének²⁹⁶ adott.

Szelei István²⁹⁷ Uram adós ötszázhuszonkét forinttal, megvan adóslevele.

Terebesi Gergely²⁹⁸ Deák Uram adós ötszázötvenegy /1289./ forinttal, kinek is megvan adóslevele, ezen adósságrul való albája²⁹⁹ existál, megvan Varannai³⁰⁰ Kovács György Uramnak is.

Nemes Borsod Vármegye Szolgabírájánál, Nemzetes Szepessy Mátyás³⁰¹ Uramnál hatvan forintom vagyon, melyet mint bírónak adtam Székely János³⁰² Uram kezénél lévő nemesbikki jószágért megkínálásra, mivel már megkínáltatván Székely János Uram, párban ment a dolog.

Zsujtán Vendéggy Tamásnál³⁰³ egy esztendőben vert körmöci új aranyim vannak huszonöt Zálogban, száz forintban Borsodi Istvánné³⁰⁴ vetette ő kegyelmének Zálogban, melyet ez az Urának, Borsodi Istvánnak zsujtai curiájának áraban adtam volt száz forintba zálogul.

Itt Kassán Horváth Mátyásné³⁰⁵ Asszonyomnál hasonló aranyam vagyon maga pecséti alatt Zálogba száz forintba, azt is ki kell váltani.

²⁹⁰ Eperjes (*Eperies/Epperies*), Sáros vm. (ma: Prešov, SK).

²⁹¹ Ráth János (*Rat Janos*) 1671-ben eperjesi polgár és kereskedő. Forrás: MNL OL A57, 15. kötet, pp. 355–356.

²⁹² Pro prima Maii Anni presentis sub poena dupli (latin): idén május elsejéig, dupla büntetés terhe alatt.

²⁹³ Delfalcatio (latin): levonás, beszámítás.

²⁹⁴ Nádméz: a nádcukor régi magyar neve, a 17. században csúcsos süvegformára öntötték ki, így került forgalomba.

²⁹⁵ Commissio (latin): megbízás.

²⁹⁶ Szelei/Szeley István felesége, lásd 297. jegyzet.

²⁹⁷ Szelei/Szeley István (*Szelei Istvan*) 1663-ban Sáros vármegyei nemesként említi egy forrás. TÓTH, 1909–1912, I, 443.

²⁹⁸ Terebessy Gergely (*Terebesi Gergely*) valószínűleg a Zemplén vármegyei túrterebsi Terebessy családból. NAGY, 1857–1868, XI, 105.

²⁹⁹ Alba vagy charta bianca: az adóslévlé „minimalista” változata, amelyen csak a hitelező és az adós neve, a kölcsönösszeg és az okirat kelte (hely, nap, hónap, év) szerepel.

³⁰⁰ Varannai (*Varannai*): Varannói/Varannón lakó, Zemplén vm.

³⁰¹ Négyesi Szepessy Mátyás (*Szepesi Mátyás*) (1630–1675) a Bihar megyéből Borsodba került, előnevét a borsodi Négyes faluról kapó Szepessy család sarja. GYULAI, 1997, 197; TARCAI, 2003, 321.

³⁰² Székely János (*Székely Janos*) 1664-ben ellentmondással él az egri káptalan előtt, mert a nádor Szentpéteri Istvánt a fiágon kihalt Biky család bizonyos jószágaiába iktatta Nemesbikken. MNL HVL XII-1. 133. k. „Elenchus Protocolli Litera N. signati” pag. 26. No. 84.

³⁰³ Vendégi Vendéggy Tamás (*Vendégi Tamás*) Abaúj vármegyei nemes. NAGY, 1857–1868, XII, 141.

³⁰⁴ Borsodi/Borsody Istvánné (*borsodi Istvanné*) Borsodi/Borsody István felesége, lásd 217. jegyzet.

³⁰⁵ Horváth Mátyásné (*Horvath Matyasne*).

Kende Ádámnál³⁰⁶ másfélszáz forintom vagyon, kirúl való obligatoriám³⁰⁷ kezemnél existál, az anyjak javairul való alkuváskor maradt adós véle.

Gyöngyösínél, Szikszai vejínél³⁰⁸ egy aranyas török /1290./ kardom vagyon, kit Székely Miklós³⁰⁹ vetett volt Szikszai Gergelynek³¹⁰ zálogban tizenöt vagy tizenhat forintban, azt oda nem kell hagyni, mert többet ér annál.

Az néhai Asgúthy János³¹¹ ez előtt való esztendőkből Kassai Strázsamester lévén, egy alkalmatossággal valami monetara lévén hirtelen szükségem, küldtem tőle Zálogban Tiszteletes Stenczel János Uramnak, Nemes Egri Káptalan vicariusának, én ezen betegségamban Istennek készítvén lelkemet recognoscálom,³¹² odahattam, hogy vigyék két öregh fejír sellyeg ezüstpoháromat, egy aranyas pá[rta] övet³¹³ régi formán csináltat, és dupléttal³¹⁴ rakottat, egy metszett zafiros aranygyűrűt, melyet hallottam Nemzetes Galambos Zsófia³¹⁵ Asszony feleségemtől, ki nekem jegyben adta volt, harminc tallért érőnek lenni, ezeket a Zálogokat ötven forintba adták, mely Zálog megért volna száz tallért legalább, azt nem kell odahagyni veszni, kirúl tanú is taláztatik, jól tudja Kinisy János³¹⁶ Uram, Nagy Albert Uram pedig Asgúthytól halála óráján hallotta feleségemtől, hogy Stenczel Uramnak adta volna, mondván, lelkén el nem viszi, mert nem másnak adta, /1291./ sőt, inquisitio³¹⁷ is vagyon felőle itt a káptalanban,³¹⁸ penes mandatum³¹⁹ ki kell venni.

³⁰⁶ Kölcsi Kende Ádám (*Kende Adam*) (1639 k. – 1690) Szentpéteri István második feleségének, Vass Erzsébetnek Kende Mihállyal kötött első házasságából született fia. 1670–1683 között Szatmár vármegye alispánja, 1663-ban, 1681-ben és 1687-ben országgyűlési követe is. SZIRMAY, 1809, 75, 76, 129. Születési évére: MNL HVL XII-1. 119. kd. / Iratok AH. No. 44. pag. 19. 1673. november 21. „1. Testis Adamus Kende Annorum circiter 34 Incliti Comitatus de Szakmar Vice Comes...”, halálozási évére: MNL OL P 423. 2. tétel, Kende család, 128. Lásd még 25. jegyzet.

³⁰⁷ Obligatoria (latin): adóslevél.

³⁰⁸ Gyöngyössy Mihály (*Gyöngyösi*) Szikszai Dorottya férje, Szikszai Gergely (lásd 310. jegyzet) veje. MNL HVL XII-1. 15. k. / Prot. O. No. 363. pp. 807–808. (fol. 397r–v). 1669. feria secunda proxima post Dominicam Misericordiae; MNL HVL XII-1. 74. kd. / Iratok Q. No. 304. 1674. június 26.

³⁰⁹ Székely Miklós (*Székely Miklos*).

³¹⁰ Szikszai Gergely (*Szikszai gergely*) (†1674. június 26. előtt) nemes, Szikszó (Abaúj vm.) környékén volt szőlőbirtoka. (Talán azonos azzal a Szikszai Gergellyel, aki bártfai harmincados volt 1650 körül.) FALLENBÜCHL, 2002, 312; MNL HVL XII-1. 74. kd. / Iratok Q. No. 304. 1674. június 26.

³¹¹ Asgúthy János (*Asguti Janos*) minden valószínűség szerint a régi Sáros vármegyei Asgúthy családból. TÓTH, 1909–1912, I, 244–245.

³¹² Recognoscál (latinból): elismer.

³¹³ Pártaöv: a derekat díszítő, keskenyebb vagy szélesebb szalagszerű öv. A pártaöveknek számos változatát ismerjük: készülhettek textilből, fémszálas fonálból szövessel, vagy bőrből is. Itt egy aranyszálakkal szőtt, drágakőutánzattal berakott övről lehet szó.

³¹⁴ Duplet (franciából): drágakőutánzat.

³¹⁵ Pongyeloki Galambos Zsófia (*galambos Sophia*) Szentpéteri István első felesége.

³¹⁶ Kinisy János (*Kinisi Janos*) kassai hadnagy, 1659-től kassai várnagy, majd kassai harmincados. 1672-ben és 1675-ben a kassai szentátus tagja, 1676-ban és 1678-ban kassai bíró. H. NÉMETH, 2006, 273; H. NÉMETH, 2020, 108.

³¹⁷ Inquisitio (latin): tanúvallatás.

³¹⁸ MNL HVL XII-1. 72. kd. / Iratok M. No. 242. 1663. december 18.

³¹⁹ Penes mandatum (latin): bírói paranccsal, bírói parancs útján.

Ez sem utolsóbb a többinél, ha Isten módot ad benne, el nem kell szenvedni, az mely háromrendbeli dézsmát az Nemes Kamarátul in Anno 1660 Palatinus Urunk³²⁰ és Kamara praefectus Uram promotiójából ex gratia³²¹ négyszázharminckét ezüst tallérokön vettem volt, úgymint a döbrödi³²² processust,³²³ Pusztaszikszót³²⁴ és Mulyadit,³²⁵ kinek az egész dézsmáját nem rehabeálhattam,³²⁶ mivel a Nemes Kamara relegálja³²⁷ az Szent-erzsébeti³²⁸ Plébánusra, Turcsányira,³²⁹ az pedig elárendálván³³⁰ az egész dézsmát, pénzül és szemül szedte fel nekem, mind pénzem, dézsmám oda vagyon, a Nemes Kamarát kell a döbrödiért, és pusztaszikszaiért sollicitálni.³³¹ Ha felvötte pénzemet, tartozik megoltalmazni a fiscus benne, a mohit³³² pedig ónodi³³³ félszemű Pap Istvánon³³⁴ kell keresni.

Az mely adósságokat ide feljebb feljegyzettem, azokat ki kell szedni, s legelsőben is temetésem kötszégét abból kell végbe vinni, ami attúl megmarad, azzal kell az épületeket tatarozni.

Itt Kassán az szegény katolikus kuldusoknak semmi helye nincs, azért hogy valami helyt szerezhessenek nekik, ha /1292./ csak a hóstaton³³⁵ is, arra rendelek kétszáz forintot [hogy] adjanak első alkalmatossággal, miként Isten módot ad benne. Tudom, Ragyóczy³³⁶ Uram oly Istenfélő keresztény ember, és Fodor³³⁷ Uram ezen inteniómnak effectuálásába³³⁸ Istenért fáradoznak, s talán mások is találatnak, kik Isten kedvéért segítik, hogy illő alkalmatosságok legyen az Isten szegényinek.

³²⁰ Hadadi és murányi gróf Wesselényi Ferenc (1605–1667) 1655–1667 között Magyarország nádora.

³²¹ Promotio (latin): támogatás, pártfogás. Ex gratia (latin): kegy, kegyelem.

³²² Debrőd (*Döbröd*), Abaúj vm. (ma: Debrő, SK).

³²³ Processus (latin): járás. Itt a dézsmaszedés területi egysége, a tizedszedő működési területe, dézsmakerület.

³²⁴ Pusztaszikszó (*pusztaszikszó*), Heves vm., ma: Füzesabony településrésze.

³²⁵ Mulyad (*Mulyadi*), Nógrád vm., egykor önálló falu, (ma: Mulla /Rárósmulyad/ településrésze, SK).

³²⁶ Rehabeál (latinból): visszaszerez, visszakap.

³²⁷ Relegál (latinból): itt: rábízta.

³²⁸ Feltehetően a mai Bükkszenterzsébet.

³²⁹ Turcsányi György (*Turcsany*) Bükkszenterzsébet plébánosa 1647-ben. BOROVSKY, 1909, 26.

³³⁰ Elárendál (latinból): haszonbérbe ad.

³³¹ Sollicitál (latinból): sürget.

³³² Bizonyára félrehallás vagy elírás, a szöveg logikája szerint csak a mulyadi dézsmáról lehet szó.

³³³ Ónod (*Onod*), egykori mezőváros, Borsod vm.

³³⁴ Pap István (*pap Istvan*) talán az ónodi Pap családból, melynek ismertebb tagja Pap János diósgyőri főkapitány (1654–1668). A források szerint az 1725. évi nemességvizsgálatok során az abaúji Szikszóra került leszármazottak egy félig elégett és penészes armálist mutattak be, amelyen az adományozó II. Ferdinánd, az adományosok nevei: Pap György és vele testvérei János, István és Mihály, valamint a kihirdetés helye és dátuma volt kivehető (Borsod vármegye Ónodon tartott közgyűlése, 1633. Feria Sexta proxima ante Festum Transfigurationis Domini). MNL BAZVL IV. 516. No. 857. Pap család, p. 5–7; BORBÁS, 1997, 87.

³³⁵ Hóstat (németből): külváros.

³³⁶ Ragyóczy Péter (*Ragyoczy*) egri kanonok (1658, 1663). SUGÁR, 2001, 75, 80.

³³⁷ Fodor György: lásd 188. jegyzet.

³³⁸ Inteniómnak effectuálása (latinból): szándékomnak megvalósítása.

Az itt való Franciscanus pateroknak adjanak száz forintot, hogy ő kegyelmek is ne feledkezzenek szegény lelkemről, kérem.

Az Sebesi patereknek adjanak tíz köből búzát, és tíz köből gabonát.

Nem lehetetlen, az én szegény gyermekeimnek is, magtalanul ne történhessen halálok, mivel, ha Isten őket látogatná, hogy véres verítékemmel keresett javaim idegen kézre intentióm ellen ne kerüljenek, tehát in eo casu³³⁹ valamit Klára leányomnak hagytam, szálljon az édes Feleségemre cum libera dispositione,³⁴⁰ az baksai Zádor pusztája kívül, kit pénz nélkül hagyok vissza hozzávaló véreknek.³⁴¹

Valamit pedig Erzsók leányomnak hagytam a gyepűs szőlőn kívül, mert azt in eo casu Mocsáry Zsófi leányom maradékának hagytam, ki is, ha magtalanul halna meg, azon gyöpűs szőlővel hagytam az itt való Kisdianum /1293./ Seminariumra.³⁴² Kriska leányom részét pedig, hagytam az én vérszerint való atyámfiaimnak maradékára, úgymint az örög Szemere Péterné³⁴³ maradékiban ha találkoznék valaki, Ung Vármegyében lakozó Komoróczi Péterné³⁴⁴ Néném maradékiban³⁴⁵ ha találkoznak, Baksai Nagy Albert maradéki Jánoson kívül, zsujtai Pozsony Péter, felesége³⁴⁶ és fának maradéki egy-egy részt vehessenek, fennmaradván köztök az reciproca successio.³⁴⁷

Tisztem után való jövendőbeli fizetésemet sem kell felejtetni urgeálni,³⁴⁸ abban nem is kételkedem a régi végbeli regula szerint mostani Méltóságos Főgenerális Urunk,³⁴⁹ hogy meg ne adassa, amint hogy tartozik is a Nemes Kamara vele, mellyet hagyok az következhető legszükségesebb expensákra³⁵⁰ és jószag váltására, ebből mindazáltal egy

³³⁹ In eo casu (latin): ebben az esetben.

³⁴⁰ Cum libera dispositione (latin): szabad rendelkezési joggal.

³⁴¹ A „Zádor pusztája kívül, kit pénz nélkül hagyok vissza hozzávaló véreknek” szövegrész a szöveg mellé írt kiegészítés.

³⁴² Kisdianum seminarium: Kisdý Benedek egri püspök által 1649-ben alapított, de csak 1665-től működő kassai papnevelő intézet.

³⁴³ Szemerei Szemere Péterné (*Szemere peterné*) Szemerei Szemere/Szemerey Péter felesége, Baxy/Baksy Sára. A Szemere családról és leszármazottaikról lásd SZLUHA–KÉSMÁRKY, 2015, 115, 126.

³⁴⁴ Komoróczi Péterné (*Komoroczi Peterné*) A Péter keresztnév itt vagy tévedés/elírás, vagy a 345. lábjegyzetben említett Komoróczy András leszármazottja lehet.

³⁴⁵ 1591-ben Szemere/Szemerey Péterné Baxy Sára, Komoróczy Andrásné Baxy Anna, Szobonya Jánosné Baxy Zsófia (Szentpéteri István anyai ági nagyanyja), és Horváth Miklósné Baxy Apollónia két Borsod vármegyei jobbágyhelyüket 160 forintért elzálogosítják Putnoky Bálintnak. E zálogosításból igen valószínűnek látszik, hogy a felsorolt Baxyak, mint rokonok bocsátották zálogba közös örökségüket. A szövegben említett Szemere Péterné és Komoróczi Péterné maradékain tehát minden bizonnyal Baxy Sára és Baxy Anna leszármazottait kell értenünk. Lásd MNL OL O 66. A Jászóvári Premontrei Prépótság levéltárának mutatói, 1. k. pp. 180–181. M. 123. (Prot. M. fol. 114.)

³⁴⁶ Pozsonyi/Posony Péter felesége, Komáromy Erzsébet. MNL HVL XII-1. 70. kd. / Iratok L. No. 158. pag. 3. 1659. május 19., No. 256. pag. 1. 1659. augusztus 11., MNL HVL XII-1. 71. kd. / Iratok L. No. 418. 1662. április 3.

³⁴⁷ Lásd 185. jegyzet.

³⁴⁸ Urgeál (latinból): sürget.

³⁴⁹ Körösszegi és adorjáni gróf Csáky Ferenc (1630–1670) 1665-től felső-magyarországi főkapitány.

³⁵⁰ Expensa (latin): kiadás.

szoknyának való angliai posztót mellettem betegségembe való forgolódásáért,³⁵¹ a gyermekeinek pedig egy vég septuk³⁵² posztót kell adni, de úgy ők is hálaadók legyenek gyermekimnek.

Pozsonyi Péternének is egy szoknyának valót hagyok angliai posztót ezen fizetésemből hozzám és gyer /1294./mekimhez való igaz Atyafiságáért.

Találatnék talán valaki oly, ki azt mondaná, feleségemet igen kifejejtettem dispozi-tiómból, de jó lélekkel senki azt nem mondhatja, mert többire minden vérveritékimmel keresett javaimot neki és gyermekimnek hattam, kik szinte oly gyermeki lévén nékie, mint nekem, amit gyermekimnek hattam, neki hattam, gyermekeivel együtt ő használja, mindaddig, míg azoknak szüksége lesz reá, s kérem és lelkére kényszerítem az édes Feleségemet, gyermeki javait ne fogyassza, hanem szaporítsa, kiváltképpen szöleit építse, ne pusztítsa, gyermeket senki szeretetért el ne vesse, az ő javokból becsülettel ruházza, nékik keressen, és becsületesen házasítsa, kit ha nem cselekednék, soha Istennek áldását se magára, se maradékim kívül való maradékira ne várhassa. Legyen Istenfélő az édes Feleségem, s tanítsa gyermekeimet is Isteni félelemre, úgy áldja meg Isten mind az világon, mind az örök életben, kit szívűből kívánok az édes Jézusomtól, Amen.

Kassán, betegágyamban Die
4 Martii 1669.

Édes Feleségem, s édes apró csemetéim, Istenre kinszerítek, a bátyátoknak, Kapy Gábor Uramnak, kit Isten után atyátok helyett hagyok, szavát fogadjatok, megbecsüljétek, mert ha különbet cselekesztek, holtom után is magamot becstelenítitek, s Isten áldását sem várhatjátok magatokra.

/Szaggatott, elnagyolt betűkkel:/ Buzafalusi SentPeteri Istvan manu propria /1295./

/1669. március 27. Kassa. Az egri káptalan hiteles pecsétjével megerősíti búzafalvi Szent-péteri Istvánnak a kiküldött káptalani tanúk előtt tett, hitelesítésre benyújtott végrendeletét./

Praemissam itaque Fassionem seu Testamentariam Dispositionem memorati domini Stephani Szent Péteri de Buzafalva, coram dictis Testimoniis nostris, pro eadem exaudienda specialiter exmissis modo praevio factam et celebratam ad authenticandum porrectam de verbo ad verbum praesentibus nostris sine diminutione et augmento aliquali inseri faciendo sub authentico Capitulari Sigillo nostro, dolo, et frande hac in parte quibusvis semotis et propulsatis modis omnibus extradandam esse duximus, et concedendam, Communeisvadente Justitia. Datum feria quarta proxima post Dominicanam Oculi. Anno Domini Millesimo, Sexcentesimo Sexagesimo Nono Supra Notato.

³⁵¹ Szentpéteri itt Pozsonyi Péternére gondol, csak nem fejezte be a gondolatmenetet. Lásd a következő bekezdést.

³⁵² Septuk/szeptuk: olcsóbb, közepes minőségű posztó, amelynek nyersanyaga a gyapjú volt.

Krompachi Gundelfinger János végrendelete

Kassa, 1710. május 27.

MNL HVL XII-1. 129. kisdoboz / Iratok CD. (1704-1713)

No 331. pp. 1–7 + számozatlan külzet

Atyának, Fiúnak és Szentlélek Úristennek nevében, amen. Én, Gundelfinger János,³⁵³ jóllehet még mostanában Isten ő Szent Felségének jóvoltából egészségemben és ép elmében fogvatkozás nélkül lévén, mindazonáltal considerálván³⁵⁴ az Ember életének gyarlóságát és elmúlandóságát, és megfontolván e mostani szegény Magyar hazánkunk utolsó romlására és veszedelmére jutott sorsát, és az Úristennek több ostoni között, úgy-mint drágaságon és hadakozáson kívül az döghalálnak reánk bocsátott büntetését,³⁵⁵ azért bizonytalan lévén, mely órában az Úristen kiszólít ez árnyékvilágból, akartam azért idein házom népére és maradékimra nézve kevés javacskáimrul ilyen rendelést és utolsó Testamentalis Dispositiót tennem, amint következik.

Elsőben is ajánlom az én bűnös Lelkemet az édes Jesusomnak, az ki engemet maga drága szent vérével megváltott, és erős hittel hiszem, hogy az én bűnös Lelkemet maga szent irgalmassága által Szent Országában való Boldogságában részévé tészen. Gyarló testemet pedig ajánlom az föld gyomrának, az honnat eredetét vette, hogy aztat Édes Feleségem Vécsey Éva³⁵⁶ (vagy ha ő is már nyavalyás, és koros állapotban lévén előbb e világból kiműlnék nálamnál) tehát szegény maradékim (ezen egynehány elmúlt esztendőben interveniált³⁵⁷ nagy kárimra, és végső romlásra jutott sorsunkra nézve) minden pompa nélkül eltakaríttassák.

Mivelhogy pedig én házasságomnak kezd/et/itül, úgy mint 1674. Esztendőitül, az mellyben Feleségemet Vécsey Évát elvettem, mind ekkoráig is semmi békességet nem értem, hanem azon esztendőknél folyásában, úgy, mint 1670. esztendőitül (az midőn ezen háborúság derekasabban kezdődött)³⁵⁸ mind ekkoráig sokféle revolúciók miatt magam házamnál és Jóságocskámban igen ritkán lakhattam, hanem sokszor, olykor Feleségemmel és Gyermekimmel, itten meg nem maradhatván, idegen Országban is bujdos-tam, és azáltal valamely Jóságocskámnak keresésében minden alkalmatosságom és módóm pracludaltatván,³⁵⁹ igen keveset és majd nagyobbára semmit sem kereshet-

³⁵³ Gundelfinger János (*Gundelfinger Janos*).

³⁵⁴ Considerál (latinból): meggondol, megfontol.

³⁵⁵ 1710-ben pestisjárvány dühöngött Magyarországon, Kassán júniustól augusztusig naponta húsznál is több ember halálát okozta. BOROVSKY, 1896, 60; BENDA, 1989, 547.

³⁵⁶ Vécsey Éva (*Véchev Éva/Eva*) Gundelfinger János felesége, Vécsey János és Gönczy/Gönczi Szabó Anna lánya.

³⁵⁷ Intervenial (latinból): közbejön.

³⁵⁸ Gundelfinger itt a Wesselényi-féle szervezkedés 1670. évi napvilágra kerülésére, mint a kuruc mozgalom kiindulópontjára utal.

³⁵⁹ Pracludál (latin): kizár.

tünk, sőt, az mely kevés költséget még házasságom előtt szerzettem, Cselédemmel más, idegen helyeken bujdosván elköltettük, azért az mely kevés és ezen revolútiók által elpusztult javaim még kezemnél maradtanak, azokrúl rövidesen ilyen dispositiót tészek.

Elsőben az mely örökes Jóságom vagyon Krompakon,³⁶⁰ úgymint szegény Bátyám Gundelfinger Dánieltől³⁶¹ az Krompaki Soron maradtott Örök és Királyi Donatióval és Pura statutióval³⁶² Gundelfinger Familia által ekkoráig pacifice³⁶³ bíratott Kúria, melyet énnékem azon Kúriában való egész jussával, és praetensiójával³⁶⁴ az Nemes Egri Káptalan előtt³⁶⁵ ezer forintban cedált,³⁶⁶ és fateált³⁶⁷ Megander Anna,³⁶⁸ úgymint folyúl említett Gundelfinger Dániel Gundelfinger Anna³⁶⁹ Leányától való Onokája, et consequenter, azon Gundelfinger Dánielnek azon Kúriában való successora,³⁷⁰ és jóllehet azon Jóság iránt kérdés támadhatna, hogyha illeti-e az Leányágot, vagy sem, És ha nem illetné, consequenter hogy adhatta azon Leányág másnak, arra így felelek: hogy ám dato sed non in toto admisso³⁷¹ (mivelhogy az Földesúrnak Donatiója per expressum ad utrumque sexum sonál³⁷²) hogy nem illetné Gundelfinger Dániel Leányága után való maradékit örökösen azon Kúria per se,³⁷³ illeti mindazonáltal azon summa pénz, az mely summában, úgymint háromezer és háromszáz forintban assignaltatott³⁷⁴ Dánielnek osztálykor az két Bátyjától, Jeremiástól³⁷⁵ és Jánostól,³⁷⁶ és ahelyett azon két Bátyja, Gundelfinger Jeremiás és János, annyi summában, s az másik akkoron pusztá, és azon Donatióval aquirált szabad Tele//ken kívül, (melyen most Gundelfinger György³⁷⁷ öcsém Uram lakik) más aquiralt és Leányágot illető Jóságokat participáltak:³⁷⁸ sőt,

³⁶⁰ Korompa/Krompak/Krompach, bányaváros Szepes megyében (ma: Krompachy, SK).

³⁶¹ Gundelfinger Dániel (*Gundelfinger Daniel*), Gundelfinger János nagybátyja.

³⁶² Pura statutio (latin): ellentmondás nélküli „tisztá” beiktatás. Ha egy királyi adományozást követő birtokba iktatásnak senki sem mondott ellent, akkor nevezték tisztának.

³⁶³ Pacifice (latin): békésen.

³⁶⁴ Praetensio (latin): jogigény, követelés.

³⁶⁵ Lásd MNL HVL XII-1. 133. k. „Elenchus Protocolli Litera T signati” pp. 918–919. No. 272. 1689.

³⁶⁶ Cedál (latinból): átenged, juttat.

³⁶⁷ Fateál (latinból): vall.

³⁶⁸ Megander Anna (*1664 k.) Gundelfinger János unokahúga, a végrendeletben említett fassio időpontjában már Radácsy János neje.

³⁶⁹ Gundelfinger Anna (†1677 előtt), férje Megander Mihály (†1689 előtt). MNL HVL XII-1. 133. k. „Elenchus Protocolli Litera R signati” pag. 677. No. 363. 1677.

³⁷⁰ Successor (latin): örökös.

³⁷¹ Dato sed non in toto admisso (latin): tegyük fel, hogy így van, de valójában teljesen nem fogadom el. Általában „tegyük fel” értelemben használják.

³⁷² Per expressum, ad utrumque sexum sonál (latinból): egyértelműen mindkét nemre [a fi- és leányágra] is szól.

³⁷³ Per se (latin): önmagában.

³⁷⁴ Assignál (latin): rendelkezésére bocsát, átad.

³⁷⁵ Gundelfinger Jeremiás (*Jeremias*) Gundelfinger János édesapja.

³⁷⁶ Gundelfinger János (*Janos*) Gundelfinger János nagybátyja.

³⁷⁷ A 376. lábjegyzetben említett Gundelfinger János fia, a végrendelező Gundelfinger János unokatestvére.

³⁷⁸ Participál (latinból): jóságokat kap, jóságokban részesül.

még azon kívül, és fellyül specificált³⁷⁹ Summán kívül Gundelfinger Dániel az Felesége, Kramerin Anna pénzéből két Bátyjának (amint Leveleim között feltalálendő osztályos leveleiből, az kinek originálissa Németül; Diákul pedig in paribus³⁸⁰ nálam existálnak) in paratis³⁸¹ letött ötszáz magyar forintokat, és így tézsen az egész summa melyben jutott vala azon Kúria Dánielnek in universum Hungaricales florenos 3800,³⁸² és így valameddig nem bonificáltatik³⁸³ azon summa Gundelfinger Dániel Leányág után való Maradékinak, vagy azoknak, az kikre transferálták³⁸⁴ magok egész jussokat, mindaddig említett Dánielnek két Bátyja, Jeremiás és János Fiúágból való Maradéki, de jure et justitia³⁸⁵ azon Kúriához semmi közit nem avathatják; Letététvén pedig azon summa, akkor osztán disputáltathatik³⁸⁶ fellyül specificált ratióra (hogy az Földesúr Donatiójában uterque sexus insertáltatott)^{387/388} ha fogja-é illetni az Leányágot vagy sem, és ha azután osztozódhatik-é a Leányág az Fiúággal azon Kúriában, azért azon summának letételéig hagyom az édes Feleségem kezénél, Coaquisitrix³⁸⁹ lévén ő is azon jószágban. Holta után pedig hagyom az édes Feleségemnek, szálljon azon Jussal az Maradékinkra. Hogyha pedig azok is (kit Isten ne adjon) in utroque sexu magtalanul decedálnának,³⁹⁰ tali in casu³⁹¹ szálljon azon summában való jussával az egytestvér Öcsémre, Dánielre³⁹² és két ágon való Maradékira; In casu antem etiam illius (quod Deus clementer avertere dignetur) sine heredibus fiendi decessus,³⁹³ akkor szálljon Gundelfinger György Öcsémre, úgymint szegény Bátyám, Gundelfinger János Fiára és két ágon való Maradékira. Utólylyan, ha kitül Isten óvjon, az is mind az két ágon deficiálna,³⁹⁴ szálljon az édesatyám egytestvér Nénjének, úgymint Eperjesen lakó szegény Viznerné Gundelfinger Zsuzsan-

³⁷⁹ Specificál (latinból): részletez, megjelöl.

³⁸⁰ In paribus (latin): másolatban.

³⁸¹ In paratis (latin): készpénzben.

³⁸² In universum Hungaricales florenos 3800 (latin): összesen 3800 magyar forintot.

³⁸³ Bonificál (latinból): megtérít.

³⁸⁴ Transferál (latinból): átruház.

³⁸⁵ De jure et justitia (latin): jog és igazság szerint.

³⁸⁶ Disputál (latinból): vitat.

³⁸⁷ Uterque sexus insertáltatott (latinból): mindkét nem [a fi- és a leányág is] benne foglaltatott.

³⁸⁸ A „fellyül specificált ratióra (hogy az Földesúr Donatiójában uterque sexus insertáltatott)” szövegrész a lap szélére írt, utólagos betoldás.

³⁸⁹ Coaquisitrix (latin): nőnemű „közszerző” vagy „közös szerző”: a régi magyar jogban a házasság alatt a feleség „minden szerzeményre nézve közszerzőnek tekintetik”. A közös tulajdonú ingatlant közös szerzeménynek vagy közszerzeménynek nevezték.

³⁹⁰ In utroque sexu (magtalanul decedálnának (latinból): mindkét ágon utód nélkül halnának meg.

³⁹¹ Tali in casu (latin): ilyen esetben.

³⁹² Gundelfinger Dániel (*Daniel*) Gundelfinger János öccse.

³⁹³ In casu antem etiam illius, (quod Deus clementer avertere dignetur) sine heredibus fiendi decessus (latin): Abban az esetben is, hogy ha ő is örökösök nélkül halna meg (kit Isten ne adjon).

³⁹⁴ Deficiál (latin): utód nélkül hal meg, magva szakad valakinek.

na³⁹⁵ Maradékira, úgymint Langh Mártonné³⁹⁶ és Klés Jánosné³⁹⁷ és Maradékira, felylül specificált summának Jussával.

Az mi az krompaki Nemessoron³⁹⁸ szegény Atyánk, Gundelfinger Jeremiás után maradt Nemes Kúriát, és ahhoz circiter hat zsellért az pusztákkal együtt illeti, úgy az szegény Holló Jánostól³⁹⁹ szegény Atyánknak elzálogosított circiter hét Zsellér pusztá helyvel együtt való Portióval együtt, és az Kúria előtt való sérnevelővel⁴⁰⁰ együtt, melynek mindennémű edényit és appertinentiáit,⁴⁰¹ úgymint rézüstjét, kádjait és hűtő nagy tekenőit Gundelfinger Dániel (az midőn maga bírta azon Krompaki portiómot) az maga Nagycsécsi jószágába⁴⁰² transportáltatta.⁴⁰³ Azért annak ideiben, úgy, mint annak az jószagnak felosztásakor, az én maradékimnak másbul kelletik refusiójoknak⁴⁰⁴ lennie. Azon üdőben az midőn bírta megírt Öcsem Dániel azon egész Krompaki portiómot, oda engedtem volt egy ideig lakóul felül említett Megander Annától aquirált néhai Gundelfinger Dániel Kúriája felét, az kiben feles⁴⁰⁵ derék Méheim valának, circiter száz köpög⁴⁰⁶ is, az kinek legalábbvalóját is három vagy négy forintoknak alatta nem adtam volna, sőt, nagyobb részint olyak is voltak, az ki hat-hét forintot is megért, akkor kérvén tülem megírt öcsém azon méheimet, meg nem alkudtunk, mindazonáltal jövődő megalkuvás fejében lejövően az Öcsém hozzám Kassara, leváltam⁴⁰⁷ őkegyelmétől száz magyar forintokat interimaliter,⁴⁰⁸ kirül Obligatoriam is existálni fog őkegyelménél,⁴⁰⁹ de mivelhogy azután semmi alkudásunk nem subsequálván,⁴¹⁰ az Öcsém mindazon méheimet elvitette megírt csécsi Jószágában, azonban énnekem azután egy

³⁹⁵ Özv. Vizner Gáspárné Gundelfinger Zsuzsanna (*Gundelfinger Susanna*), Gundelfinger Jeremiás nővére, Gundelfinger János nagynénje. MNL HVL XII-1. 17. k. / Prot. Q. No. 256. pp. 972–973. (fol. 486v–487r). 1674. március 21.

³⁹⁶ Lang/Langh Mártonné (*Langh Martonné*) Sennin/Vizner(?) Judit, lásd MNL HVL XII-1. 125. kd. / Iratok AM. No. 323. 1677. január 4.

³⁹⁷ Klés Jánosné (*Klés Janosné*) Vizner Zsuzsanna. MNL HVL XII-1. 129. kd. / Iratok CD. No. 211. 1708. március 20.

³⁹⁸ Nemessor vagy Nemesisor: egykor önálló község Korompa határában, de úgy tűnik, a végrendelet megírásának idején már gyakorlatilag Korompa részeként tekintettek rá.

³⁹⁹ Krompachi Holló János (*Hollo Janos*) Gundelfinger János anyai nagybátyja.

⁴⁰⁰ Sérnevelő (régies): sörfőzésre szolgáló épület, sörfőzőház.

⁴⁰¹ Appertinentia (latin): tartozék.

⁴⁰² Nagycséc (NagyCsécs/Csécs), Borsod vm. Gundelfinger Dániel családjával a Borsod vármegyei Nagycsécen élt az 1700-as évek elejétől kezdve. Feleségének, Dessewffy Annának volt ott eredetileg birtoka, majd 1698-ban felesége testvérei, Dessewffy Klára és Mária is nekik adományozták nagycsécsi örökségüket. MNL BAZVL IV. 501/c. XVIII. XXVI. fol. 19–21.

⁴⁰³ Transportál (latin): átszállít.

⁴⁰⁴ Refusio (latin): (pénzbeli) visszatérítés. (Magyarul, a Dániel által elvitt sörfőző felszerelés ellenértékét meg kell kapniuk.)

⁴⁰⁵ Feles (régies): számos, sok.

⁴⁰⁶ Köpő/köpű (régies): itt: kivájt fatörzsből készült vagy vesszőből font hasas méhkaptár.

⁴⁰⁷ Levál (latin): felvesz.

⁴⁰⁸ Interimaliter (latin): ideiglenesen, átmeneti jelleggel.

⁴⁰⁹ Az „interimaliter, kirül Obligatoriam is existálni fog őkegyelménél” szövegrész a lap szélére írt, utólagos betoldás.

⁴¹⁰ Subsequál (latinból): következik.

pénzzel sem adott többet reájok, azért hacsak könnyen computáljuk⁴¹¹ is, legalább vagy Száz Tallérral restálna⁴¹² még érettek.

Vagyon még Krompakon az Nemessoron két Kúria hozzája tartozandó két zsellérrel, és Vojkócon⁴¹³ ugyanazon Kúriákhoz való egy Jobbággal s Krompaki Nemessori határon lévő földekkel, rétekkal, kertekkel, és azon Kúriákhoz bíratott appertinentiákkal,⁴¹⁴ mellye//ket szegény Öcsém Hollo Sigmond⁴¹⁵ maradékítul, úgymint Businszky Ferencné⁴¹⁶ bizonyos praetensiómban (amint leveleim között feltalálendő judicialis Processusbul⁴¹⁷ ki fog tetszeni) törvényes úton nyertem; mely aquisitióm⁴¹⁸ (az szegény Anyám, Holló Anna⁴¹⁹ után még nékem cedálendő részén, úgymint Holló Mátyás⁴²⁰ nagyatyám jószágának tertialításán⁴²¹ kívül, az ki az Anyámat, úgy mint Holló Mátyás édes leányát illette) circiter ezerötszáz forintra extendáltatik.⁴²² Azon aquirált summáról és hátramaradt, eddig inexolvált tertialításnak [!] praetensiómról⁴²³ ilyen dispositiót tészek: Hogyha megírt Holló Zsigmond Uram Maradéki az én Maradékimmal és Successorimmal jól fognak alkudni, s minden veszekedést és törvénykedést praecaveálni,⁴²⁴ tehát tali sub conditione,⁴²⁵ letéven Maradékimnak az ezer Rhenes forintokat (oda cedálván azon Conditioék alatt, még az inexolvált, és nékem már adjudicált⁴²⁶ szegény Anyám jószágának tertialitasát is) azon nékem adjudicált két Kúriát azon Vojkóci és Krompaki jobbágyságokkal és minden appertinentiákkal, mellyekkel azon két Kúriát elfoglaltam, kezekhez vehessék megírt Holló Zsigmond Öcsém Successori. E converso⁴²⁷ pedig, ha Maradékimat valami bosszúsággal illetnék, azon Holló Mátyás Jószágát, Anyám részről nékem adjudicált tertialitasát is, megkeresvén Maradékim azon elfoglalt két Kúriával és appertinentiákkal, az Feleségem Vécsey Éva, és az ő halála után ma-

⁴¹¹ Computál (latinból): számít.

⁴¹² Restál (latin): hátramarad, fennmarad, tartozásként megmarad.

⁴¹³ Vojkóc (*Voikocz*), Szepes vm. (ma: Vojkovce, SK).

⁴¹⁴ Appertinentia (latin): itt: telek külsőségei, a telekhez tartozó haszonvételi lehetőségek (kert, szántó, rét stb).

⁴¹⁵ Krompachi Holló Zsigmond (*Hollo/Holló Sigmond*) Gundelfinger János unokaöccse, Holló János fia.

⁴¹⁶ Businszky Ferencné (*Businszky Ferenczné*) Holló Zsigmond lánya, Holló Mária Terézia. Férje a lengyel Bosseczky/Bozeczky János Ferenc, a lengyel király hadbiztosa volt. KERÉKESHÁZY, 1935, 44. sz. 3., le származottaikat lásd MNL OL P 1845, 3. tétel, 121. Holló család.

⁴¹⁷ Judicialis Processus (latin): bírósági per.

⁴¹⁸ Aquisitio (latin): szerzemény.

⁴¹⁹ Krompachi Holló Anna (*Hollo Anna*) Holló Mátyás lánya, Gundelfinger János édesanyja.

⁴²⁰ Krompachi Holló Mátyás (*Hollo Matyas/Mattyas*) Gundelfinger János anyai nagyapja.

⁴²¹ Tertialitas (latin): harmadrész.

⁴²² Extendál (latin): terjed.

⁴²³ Inexolvált tertialitást illető praetensio (latin): kifizetetlen harmadot illető követelés.

⁴²⁴ Praecaveál (latinból): elővigyázatosan elkerül, megelőz.

⁴²⁵ Tali sub conditione (latin): olyan feltétellel.

⁴²⁶ Adjudicál (latinból): megítél.

⁴²⁷ E converso (latin): ellenkező esetben.

radékim mindaddig bírassák, míglen az convincált,⁴²⁸ és nékem törvényesen adjudicált summát simul et semel⁴²⁹ le nem tészik.

Az Nagyidai⁴³⁰ Jószágomot miként aquiráltam légyen Feleségemmel, Vécsey Évával, kitetszik azon Nemes Szepesi Kamarának Venditionálisából⁴³¹ és az Királyi Donatiójából, azért azt is éltéig bírja említett Feleségem úgy, mint Coaquisitrix, holta után szálljon Maradékimra. Vagyon azon Nagyidai Portióhoz három Láncon⁴³² egy-egy jobbágyhely, mellyeket adtam Zálogban mostani nehéz üdőben és véghetetlen felvetéseknek, sok súlyos fizetések miatt Máriássy Ádám⁴³³ Uramnak száz Rhenes forintokban; és Tornynos Nemtiben⁴³⁴ is Csepke András⁴³⁵ nevű Jobbágyhelyem Szabó Györgynél⁴³⁶ száz Magyar forintokban, azokat kiváltván, Maradékim meg más [...] ka[...] nevű Embe-reimnek helységével bírassák békével. Vagyon azon Tornynos Nemtiben való Vámban is részem, ki még kezemnél marad, azért avval együtt bírják Maradékim.

Az Feleségem után Bolyári⁴³⁷ Jószágbán való Portióm olyan constitutióban⁴³⁸ vagyon (mivel ezen Portióm az elmúlt esztendőkből néminemű difficultásokban involváltatott,⁴³⁹ azért, hogy jövendőben jobban constálhasson,⁴⁴⁰ Maradékimnak itten bővebben declarálni⁴⁴¹ kénytelenítettem), elsőben még in Anno 1691 adtam, és Zálogképpen inscribáltam⁴⁴² vala azon Portiómot Kálmánczay István⁴⁴³ Uramnak őkegyelmének in hungaricales florenos 1500, aminthogy az ezer forintot őkegyelmétül akkor fel is vettem vala, és azon Portiómot kezében eresztettem olyformán, hogy öt esztendőknél folyása alatt ki nem válhattam, de mivelhogy azután az hátramaradott ötszáz forintot őkegyelmétül pro termino⁴⁴⁴ még nem vehettem, és őkegyelme is inkább arra resolválta⁴⁴⁵ magát, pénzre lévén őkegyelmének szüksége, hogy ha leteszem

⁴²⁸ Convincál (latin): bebizonyít.

⁴²⁹ Simul et semel (latin): egy összegben, egyszerre.

⁴³⁰ Nagyida, egykori mezőváros, Abaúj vm. (ma: Velká Ida, SK).

⁴³¹ Venditionális (latinból): adásvételi szerződés.

⁴³² Láncon: régi területmérték, mérete vidéktől függően 1100-1300 négyszögöl volt.

⁴³³ Márkus- és batizfalvi Máriássy Ádám (*Mariassy Adam*) (†1738) kuruc generális, a Rákóczi-szabadságharc bukása után követte Rákóczit az emigrációba is, aki továbbra is katonai és diplomáciai feladatokkal bízta meg, majd a török Porta szolgálatában állt. IVÁNYI, 1917, XLV–XLVI; HECKENAST, 2005, 280.

⁴³⁴ Tornynosnémeti, Abaúj vm.

⁴³⁵ Csepke András (*Csepke Andras*).

⁴³⁶ Szabó György (*Szabo György*).

⁴³⁷ Bolyár (*Bollyar*), Sáros vm. (ma: Boliarov, SK).

⁴³⁸ Constitutio (latin): elrendezés, állapot.

⁴³⁹ Difficultásokban involváltatott (latinból): nehézségekbe belebonyolódott.

⁴⁴⁰ Constál (latinból): ismeretes, bizonyos.

⁴⁴¹ Declarál (latinból): elmagyaráz, leír, megvilágít.

⁴⁴² Inscribál (latinból): „beír”, elzálogosít.

⁴⁴³ Kálmánczay István (*Kalmanczay Istvan*) (1636 k. – 1710) Gundelfinger János felesége féltestvérének, Gombos Ilonának a férje volt. Pályafutásáról lásd HECKENAST, 2005, 214–215. Végrendelete az egri káptalan levéltárában: MNL HVL XII-1. 129. kd. / Iratok CD. No. 321. 1710. február 2. Születési éve: MNL OL E 148. Fasc. 927. No. 39. pag. 48. „Septuagesimus quartus Testis Stephanus Kalmanczay Annorum 49.” 1685. november 15.

⁴⁴⁴ Pro termino (latin): határidőre.

⁴⁴⁵ Resolvál (latin): elhatároz.

őkegyelmének az tőlem felvett ezer forintját (non obstante⁴⁴⁶ az, hogy egynéhány esztendőket köttem annak kiváltására) kész lészen mindjárt kezemhez ereszteni azon Portiómot, aminthogy éppen akkor én is eladván Boraimot, letettem őkegyelmének az ezer forintot, és őkegyelme is (cum tali tamen cautela,⁴⁴⁷ tőlem vévén olyan assecuratiót, hogy ha jövőendőben el akarnám újonnan zálogosítani, őkegyelme híre nélkül ne zálogosíthassam, hanem praevie⁴⁴⁸ őkegyelmét megkínálni tartozom) kezemben bocsátotta említett Portiómot, aminthogy pacifice is bírtam azután egynéhány esztendeig, de az Contractusomot, az ki 1500 forintrul volt, akkor ki nem adta, avval mentvén magát, hogy levelei akkor oly helyűt voltak, az hova akkor nem férhetett, assecurálván⁴⁴⁹ mindazonáltal engemet, miként hozzájok fér őkegyelme, kezemhez fogja resignálni,⁴⁵⁰ de eo non obstante, jóllehet azután is sokszor sürgettem, de őkegyelme mindenkoron olyan mentségekkel mentvén magát, azon Contractusom e mai napig is az őkegyelme kezénél hevert, azért mit akar vele, nem tudhatom. Azonban következő háborúságos esztendőkből // megént megszorulván, in Anno 1693 elsőben őkegyelmének adott assecuratoriám⁴⁵¹ szerint őkegyelmét megkínáltam újonnan azon Portiómmal, de őkegyelmének ahhoz semmi kedve nem lévén, úgy adtam és inscribáltam megénten Sógor Gombos Imre⁴⁵² Uramnak in florenos 1500, de őkegyelme is többet nem adott ezer forintnál, az ötszázal őkegyelme is adós marad, a' mint az leveleim között föltalálendő őkegyelme recognitiójával edoceáltatik,⁴⁵³ azonban következő esztendőkből megírt sógor Gombos Imre Uram megint Cambiálván⁴⁵⁴ Kálmánczay István Urammal, és az maga Bolyári részit az én részemmel együtt odaadta Kálmánczay István Uramnak Tállyai hegyen⁴⁵⁵ való bizonyos szőlőkért, és így megént újobban kezéhez kerül azon Cambium⁴⁵⁶ által Kálmánczay Uramnak azon Bolyári portióm, aminthogy bírta is újonnan usque ad Annum 1707. Azon esztendőben pedig (vágván őkegyelme régtől fogvást az Mádi⁴⁵⁷ nagy Kővágó⁴⁵⁸ szabad szőlőmre, bírván őkegyelme szomszédságában Gönczy Familiának, és még eddig is azon Familia közös osztatlan szőlejét, mellynek egy része az Feleségemet is, úgymint Gönczy Anna édes Leányát is concernálná)⁴⁵⁹ oda cedáltam és mintegy

⁴⁴⁶ Non obstante /eo/ (latin): annak ellenére.

⁴⁴⁷ cum tali tamen cautela (latin): azonban olyan feltétellel/záradékkal.

⁴⁴⁸ Praevie (latin): előzetesen.

⁴⁴⁹ Assecurál (latinból): biztosít.

⁴⁵⁰ Resignál (latinból): ad, átad.

⁴⁵¹ Assecuratoria (latin): biztosítéklevél.

⁴⁵² Gombosfalvi báró Gombos Imre: Gundelfinger János feleségének féltestvére volt (Gönczy/Gönczi Szabó Annának második férjétől, Gombos Páltól született fia). Életéről HECKENAST, 2005, 161.

⁴⁵³ Recognitiójával edoceáltatik (latinból): elismervényével bizonyíttatik.

⁴⁵⁴ Cambiál (latinból): cserél.

⁴⁵⁵ Tállyai-hegy (*Tállyai hegy*): vélhetően a tállyai várhegy oldalában fekvő szőlő.

⁴⁵⁶ Cambium (latin): birtokcsere.

⁴⁵⁷ Mád (*Mad*), egykori mezőváros, a tokaj-hegyaljai borvidék egyik központja, Zemplén vm.

⁴⁵⁸ Kővágó (*Kővágó/Kövago*): szőlőhegy Mád határában.

⁴⁵⁹ Concernál (latin): illet.

cambialiter⁴⁶⁰ odaeresztettem őkegyelmének azon szőlőmet azon Bolyári és hozzája való Jóságocskámért, olyan formán és móddal, mivelhogy azon Mádi nagy Kővágó szőlőm énnálam negyedfélezer forintban volt (amint az öcsém, Holló Zsigmond Uram nálam lévő Contractusából ki fog tetszeni) az Bolyári Jóságom pedig csak ezer forintban volt sógor Gombos Imre Uramnál, és consequenter őkegyelme sem cambialhatta másnak nagyobb summában; hanem lévén Kálmánczay Sógor Uramnak még holmi aprólékos praetensiói, hogy tudniillik én és Feleségem üdő jártában őkegyelmétől és az őkegyelme házastársától, Gombos Ilona⁴⁶¹ Asszonytul egyszer is, mászor is bizonyos summákat leváltunk volna, az kik circiter ötszáz forintig extendáltatnak; de mivelhogy se én, se az Feleségem arra nem emlé/ke/zhetünk, hogy annyira való summát leváltunk volna, azért hogyha jövődében azon summát helyes, és én, avagy Feleségem által subscribált Quietantiakkal és recognitiókkal, s nem holmi kigondolt skartékákkal⁴⁶² edoceálhatja,⁴⁶³ tehát csak az másfélezer forinton felül való summát tartozni fog még őkegyelme nékem vagy Maradékimnak azon szőlőben nékem inscribált negyedfélezer forintbul álló summát [!] két esztendő alatt complanálni⁴⁶⁴ és letenni, és letéven őkegyelme nékem vagy Maradékimnak azon restáló⁴⁶⁵ summát, bír-hassa őkegyelme és Maradéki azon szőlőmet tíz esztendeig, tíz esztendő múlva pedig Maradékim letéven őkegyelme pénzét, tartozik őkegyelme és Maradéki azon szőlőt visszabocsátani, és ilyen conditiók alatt való Contractusunk mellett Kálmánczay Uram nékem az Bolyári Portiómot, én pedig őkegyelmének az Mádi Kővágó Szőlőmet resignáltam.⁴⁶⁶ [!] De mivelhogy említett Kálmánczay István Uram énnékem azon szőlőre az Bolyári portiómban investáltatott ezer Magyar forintnál többet (hanem ha fellyül megírt mód szerint valami helyes quietantiákkal és recognitiókkal többet doceálna)⁴⁶⁷ ekkoráig nem adott, jöllehet az ezer forinton fellyül való summát is ekkoráig régen le kellett volna tennie, köztünk in Anno 1708 ineált⁴⁶⁸ contractusunk szerint, melyet én az én részemről subscribálva őkegyelme kezéhez adtam, és

⁴⁶⁰ Cambialiter (latin): csereképpen.

⁴⁶¹ Gombosfalvi Gombos Ilona (1649 – 1710 után) Gundelfinger János feleségének féltestvére volt (Gönczy/Gönczi Szabó Annának második férjétől, Gombos Páltól született lánya). Első férje rákóczi Rákóczi Ferenc, a második Kálmánczay István volt. HANÁK-SZABÓ, 2021, II, 1020–1022. Születési évére MNL OL E 148. Fasc. 927. No. 39. pag. 43. „Quinquagesimus nonus Testis Helena Gombos, Consors Stephani Kalmanczaj, Annorum 32.” 1685. november 9.

⁴⁶² A „s nem holmi kigondolt skartékákkal” szövegrész a lap szélére írt utólagos betoldás. Skart: egyes kártyajátékokban a játékban nem szereplő, félretett, a játszmaiban nem szereplő kártyalapok, amelyek értéke a végső elszámoláskor beszámítódik. Vélhetően Gundelfinger is ilyen értelemben használja a rejtélyes skartéka kifejezést, és hasonlatával arra utal, hogy ők feleségével nem emlékeznek arra, hogy további kölcsönöket vettek volna fel a megjelölt értékben, legalábbis általuk aláírt kötelezvényekre nem, ám ezek létezését sem zárja ki.

⁴⁶³ Edoceál (latinból): bizonyít.

⁴⁶⁴ Complanál (latinból): kiegyenlít.

⁴⁶⁵ Restáló (latinból): fennmaradó, hátralékban lévő.

⁴⁶⁶ A mondat logikája szerint itt a „resignálni” szónak kellene állnia.

⁴⁶⁷ Doceál (latin): bizonyít.

⁴⁶⁸ Ineál (latin): megköt (szerződést).

őkegyelme is magát offerálta magát⁴⁶⁹ [!] kiadni, de ekkoráig ki nem várhattam őkegyelmétül. Azért, ha jövődőben az én Maradékim az ezer forinton fellyül való summát fel akarják venni, és Kálmánczay Uram vagy Maradéki leteszik, álljon az Maradékim szabadságában, ha pedig fel nem akarnák venni, vagy Kálmánczay Uram s Maradéki le nem akarnák tenni, tehát dum et quando⁴⁷⁰ akarják Maradékim, letévén azon ezer forintot, szüret után Szent Gergely napig /március 12-ig/ azon szőlőt kezekhez vehetik, mivelhogy azon Contractusunk tenora⁴⁷¹ szerint azon summának residuitását in tempore⁴⁷² le nem tötték.

Volt ugyan Mádon egy Korposd⁴⁷³ nevű szőlőm az Veres hegy⁴⁷⁴ alatt, melyet ez idein eladtam az Öcsémnek, Gundelfinger Dániel Uramnak hatszáz magyar forintokban, in florenis 600, mely summának az kétszázharminc forintját ez idein, az Kassai házomnál hagyott 22 Bál⁴⁷⁵ Dohányában // pro parato⁴⁷⁶ acceptáltam, azért restálna még azon Öcsém Dániel megírt Korposd szőlőm exolutiójában⁴⁷⁷ háromszázhatvankilenc forintjával, florenis 369., melyet hogyha azon Contractusunknak tenora szerint (mely az leveleim között feltaláltatik) in tempore és kötése szerint leteszi, bírhasa azon szőlőt azon kötése szerint Fiúróról Fiúra. E converso pedig ha le nem teszi in tempore, tehát Maradékim letévén őkegyelmének általam felvett pénzzel, az szőlőhez lehessen regressusok.⁴⁷⁸

Vagyon még Mádon Suba⁴⁷⁹ nevű szőlőm is az Kővágónak⁴⁸⁰ elein, azelőtt Divinyi Ferenc,⁴⁸¹ most pedig Olasz Ferenc⁴⁸² jobbkézrül való szomszédságában, most Lőcsei⁴⁸³ Pfannschmidt⁴⁸⁴ Uraimék kezénél Zalogban, úgymint kétszáz Rhénes forintban, melyre azután auctioul⁴⁸⁵ felvett még az Feleségem egy vég⁴⁸⁶ Remek posztót⁴⁸⁷ in Talleris

⁴⁶⁹ A második, megismételt „magát” szó figyelmetlenségből kerülhetett a szövegbe.

⁴⁷⁰ Dum et quando (latin): bármikor.

⁴⁷¹ Tenor (latin): tartalom.

⁴⁷² Residuitását in tempore (latinból): hiányzó részét időre.

⁴⁷³ Korposd: a Becsek-dűlő aldűlője Mádon.

⁴⁷⁴ Veres/Veresek: szintén szőlőhegy Mád határában.

⁴⁷⁵ Bál, bála: egyes árukból (pl. dohány) vászonba vagy papirosba göngyölt nagy csomag.

⁴⁷⁶ Pro parato (latin): készpénz gyanánt.

⁴⁷⁷ Exolutiio (latin): kifizetés.

⁴⁷⁸ Regressus (latin): elállás, elállási jog. Magyarul, elállhassanak a megkötött szerződéstől, és övék lehessen a szőlő.

⁴⁷⁹ Suba: mádi dűlő.

⁴⁸⁰ Lásd 458. jegyzet.

⁴⁸¹ Mellétei Divényi/Dévényi Ferenc, a 223. jegyzetben említett Divényi/Dévényi Péter testvére. Lásd MNL OL P 585, Genealógiák, 16. melléthei Divényi család.

⁴⁸² Olasz Ferenc, Divényi/Dévényi Ferenc veje, Divényi/Dévényi Borbála férje. Lásd Uo.

⁴⁸³ Lőcse (*Löcse*): az egykori Szepes vármegye székhelye (ma: Levoča, SK).

⁴⁸⁴ Pfannschmidt (*Fanschmid*) család: Szepes vármegyei nemesi család. KEMPELEN, 1911–1932, VIII, 302.

⁴⁸⁵ Auctio (latin): zálogtoldalék, a zálogösszeg megnövelése egy újabb, kiegészítő kölcsön felvételével.

⁴⁸⁶ Vég: ruha készítéséhez felhasználható hosszú, felgöngyölt szövetanyag. Hosszát a szövet fajtája határozza meg.

⁴⁸⁷ Remek posztó: féldurva posztószövet.

Numero 16. és tíz sing⁴⁸⁸ Rását⁴⁸⁹ a Rhenano floreno 1. az ki tenni fog egész summában florenos 280. denarios 80. És mivelhogy ezen Pfannschmidt Uraimektől felvett pénzek iránt akkor az dolognak hirtelen volta miatt és magam szemben nem lehetvén őkegyelmekkel, Cziffkay Ádám⁴⁹⁰ által csak Albámot⁴⁹¹ transmittáltam⁴⁹² őkegyelmének. Adjungálván⁴⁹³ mindazonáltal saját kezemmel írott reája tétendő obligatoriámnak valóságát, olyan conditiókkal tudniillik, hogy dum et quando szüret után Szent Gergely Pápa napjáig, azon őkegyelmek pénze énáltalam vagy Maradékim által letétetik, azon Szőlőmet minden perpatvarkodás nélkül rehebeálhassuk⁴⁹⁴ (ittén occurrá egy kis animadvertentia⁴⁹⁵ az változó mostani üdök miatt), mivelhogy ez idein Lőcse Városa, az szécsényi confederatiónak ligájátul feloldatott,⁴⁹⁶ és azon szőlőnek culturájátul precludattanak.⁴⁹⁷ Azonban fellyül említett Öcsém, Gundelfinger Dániel magára vállalván azon szőlőknek munkáját, oly conditióval, hogy jövendőben is megírt Pfannschmidt Uraimekkel megalkuszik ez idei fructusa⁴⁹⁸ iránt. Ahhoz mégis accedál⁴⁹⁹ az is, hogy ugyanazon szőlőre vettem azon Öcsém Dánieltől praecise⁵⁰⁰ Ötven Magyar forintot, de mivelhogy azután conveniáltunk⁵⁰¹ az Korpos/d/ szőlőm iránt, tehát jövendőben én és Maradékim tartozunk azon ötven forintot adni Korposdért restáló summának defalcatiójában.⁵⁰²

Vagyon még Mádon valami két pusztá telkem, kinek épületi in Anno 1707 az közönséges akkori zabolátlan magyarok, és signanter⁵⁰³ Károlyi Sándor⁵⁰⁴ Uram önagysága hadai által tött hazánk égettetése által több jószágimmal és signanter nagyidai Portiómmal felperzseltetett és megégettetett; azután pedig azon szegény hazánk boldogtalan és utolsó veszedelmére jutott sorsa miatt mind ekkoráig is fel nem épülhetetett. [!] Az egyik a Parochián felül ugyan néhai mádi Praedicator Buday Jánostól⁵⁰⁵ bizonyos summában bírtam, az másik pedig a Piacon Napnyugoti soron valami Szénas-

⁴⁸⁸ Sing: a rófnél valamivel rövidebb régi hosszmérték, hozzávetőlegesen 62 cm.

⁴⁸⁹ Rása, rázsa: vastagon szőtt, durvább gyapjúszövet.

⁴⁹⁰ Cziffkay Ádám (*Cziffkay Adam*) (*1689 k.) Sáros vármegyei nemesi családból, apja, Cziffkay János a szécsi kamara hivatalnok, majd az egri káptalan jegyzője volt. *ŠAK AŽ A. III. b. Fasc. 21. No. 11.* számozatlan. 1723. június 18.

⁴⁹¹ Lásd 299. jegyzet.

⁴⁹² Transmittál (latinból): átküld.

⁴⁹³ Adjungál (latinból): hozzáad, hozzácsap.

⁴⁹⁴ Rehebeál (latinból): visszahoz.

⁴⁹⁵ Animadvertentia (latin): megjegyzés.

⁴⁹⁶ Lőcse nem sokkal korábban, 1710. február 13-án került német kézre.

⁴⁹⁷ Culturájátul precludattanak (latin): műveléséből kizárattak.

⁴⁹⁸ Fructus (latin): termés, haszon.

⁴⁹⁹ Accedál (latinból): hozzájön, hozzájárul.

⁵⁰⁰ Praecise (latin): pontosan.

⁵⁰¹ Conveniál (latin): megegyezik.

⁵⁰² Defalcatio (latin): levonás. Tehát az ötven forint levonásra kerüljön a Korposdért hátralékban fennmaradó összegből.

⁵⁰³ Signanter (latin): nevezetesen.

⁵⁰⁴ Nagykárolyi báró Károlyi Sándor (*Karolly Sandor*) (1669–1743).

⁵⁰⁵ Buday János (*Buday Janos*) a végrendelet tanúsága szerint korábbi mádi praedicator.

sinétül⁵⁰⁶ bizonyos adósságimban azon Mád Városa Bírái által praevia aestimatione⁵⁰⁷ kezemhez assignáltatott. Micsoda summában assignáltatott pediglen, ki fog tetszeni levelim között feltalálándó documentumokból. Tállyán⁵⁰⁸ is vagy az Gönczi szabad⁵⁰⁹ ház felénél éppen az Piac előtt az Fél pusztá részin Gombos Imre és Kálmánczay István, úgy Feleségem, közös, felosztozandó harmadrésze, melyben Feleségemnek szabad dispositiója maradjon.

Vagy az Kassán az Gönczy ház felénél (kiben most Pottornyai László⁵¹⁰ Uram lakik, az Felső, úgymint néhai Gönczy Sára⁵¹¹ résziben, melyet bizonyos praetensióra nézve, azon Gönczy Sára, és per consequens⁵¹² Fia, Holló Zsigmond Uram maradékítul bizonyos summában elfoglaltatott) annak az háznak alsó résziben, az Feleségemnek, Vécsey Évának ezer forintig való igaz jussa, mivel azon ház hajdan azon Família által elzálogosítottatott vala, és Zálogban lévén, az Feleségem édesanyja, Gönczy⁵¹³ Anna, úgymint akkor Vécsey János,⁵¹⁴ az Feleségem édesatyjának özvegye eladván Urának halála után, úgy mind az Feleségem édesatyja eperjesi házát Soós György⁵¹⁵ Uramnak, melyet most Soós István⁵¹⁶ Uram bír, kétezer⁵¹⁷ Magyar forintokon florenis 2000, mely summát, az felét, úgymint 1000 forintot fordította azon kassai Gönczy házoknak kiváltására, és azon okból Testamentalis dispositiójából⁵¹⁸ is említett Gönczy Anna, Feleségem Anyja hagyta olyanformán az Feleségemnek, hogy mindaddig, valameddig Feleségem Vécsey Évának vagy Maradékinnak azon ezer forint praevie nem exolváltatik,⁵¹⁹ több successori és Feleségem Atyafiai semmi közit hozzá ne avathassák, // hanem azon ezer forint több atyafiaitúl deponaltatván,⁵²⁰ úgy osztozhassanak egyaránt Feleségemmel az több Atyafiak is, úgymint három részre: Gombos Imre, Gombos Ilona, és Vécsey János maradéki

⁵⁰⁶ Szénássiné (*Szenassine*) talán Szénássy/Szénási Márton sárospataki, szőlőbirtokos nemes felesége. Szénássy részt vett a hegyaljai felkelésben, majd a Rákóczi-szabadságharcban is. SERES, 2005, 471, 489.

⁵⁰⁷ Praevia aestimatione (latin): előzetes becslés alapján.

⁵⁰⁸ Tállya (*Tallya*), egykori mezőváros, Zemplén vm.

⁵⁰⁹ A „szabad” szó a sor fölél írt utólagos betoldás.

⁵¹⁰ Pottornyai és mezőcsáti Pottornyai László (*Potthornyai Laszlo*) Pottornyai Boldizsár és mellétei Divényi/Dévényi Mária fia, 1708-ban Abaúj vármegye alispánja. Lásd MNL OL P 585. Genealógiák, 16. melléthei Divényi család; CZOBOR, 1910, 71–72; SZLUHA, 2013, 623.

⁵¹¹ Gönczi/Gönczy Szabó Sára (*Gönczy Sara*) Gönczi/Gönczy Szabó Anna testvére, krompachi Holló János felesége, ifj. Holló Zsigmond édesanyja. HANÁK-SZABÓ, 2021, II, 1004–1005, 1021.

⁵¹² Per consequens (latin): ezáltal.

⁵¹³ Gönczy/Gönczy Szabó Anna (*Gönczy Anna*) Gundelfinger János anyósa.

⁵¹⁴ Vécsey János (*Vécsey Janos*) Gundelfinger János apósa.

⁵¹⁵ Sóvári Soós György (*Sós György*) ősi Sáros vármegyei nemesi család leszármazottja, apja, János 1647-ben sárosi alispán. Soós György részt vett a Wesselényi-féle összeesküvésben, ezért birtokainak kétharmadát 1671-ben elkobozta a kincstár. NAGY, 1857–1868, X, 307; TÓTH, 1909–1912, I, 435; ULRICH, 2008, 346–374. 317. sz.

⁵¹⁶ Sóvári Soós István (*Sós Istvan*) a fenti György fia, a Rákóczi-szabadságharc során a II. Rákóczi Ferenc mellett működő 24 tagú szenátus tagja. TÓTH, 1909–1912, I, 435.

⁵¹⁷ Javított szám, a „két” szó az „ezer” szó fölél írt utólagos betoldás.

⁵¹⁸ Gönczy/Gönczy Szabó Anna végrendelete az egri káptalan levéltárában: MNL HVL XII-1. 19. k. / Prot. S. No. 180. pp. 626–634. (fol. 313v–317v), 1680. december 24.

⁵¹⁹ Praevie nem exolváltatik (latinból): előre ki nem fizettetik.

⁵²⁰ Deponál (latinból): letesz.

(mivelhogy az pedig úgymint Károly János⁵²¹ maradéki deficiáltak), és így az egész summa mely Gönczi Annának excindáltatott⁵²² részekben vagyon, amint annak Nemes Kassa Városa Deputatusi által subscribált Divisionalisbúl⁵²³ kitetszik, úgymint in Hungaricalibus florenis 2065 még három részre jutna, egynek-egynek floreni 355, az ki Feleségem részire az ezer forintot együl esnék florenis 1355 OO continuatio huius propter properantiam sub signo hicce notato sequitur⁵²⁴ //

OO Az Öcsémnel Gundelfinger Dániellel (amint köztünk költ T[ransactionali]s leveleim között találkozó Transactióbúl ki fog tetszeni), in complanationem ipsius totalis praetensionis⁵²⁵ tartoztam azon Öcsémnek, az adósságoknak kiszedése⁵²⁶ előtt az Atyámnak köttetett Obligatoriakbúl praevis kétszáz forintig való obligatoriát kiadnia, mely adósságot az öcsém maga számára kiszedhesse. Amint hogy az javában, kikben inkább bízhattunk volna annak kiszedésében, de hogy azokat is nem tudom, mire nézve egészen ki nem szedhette, hanem majd két esztendőnek folyása után újabbán visszaküldötte, arról nem tehetek, sőt, hogy azon Obligatoriakot annyi ideig magánál tartotta, és nem exigálván⁵²⁷ azon adósságokat, nemcsak magának, de magamnak is kárt tött, mivel azon adósságok sokkal excedáltak⁵²⁸ az kétszáz forintot, az kiből még nekem is jussom volt, és ha nálam lettek volna, annyi ideig magam exigálván, mind az édes Öcsemet contentálhattam volna és magam is kárt nem vallottam volna, azért már akkor visszaküldvén az Obligatoriakot, mikor némely megholt, némelyik az sok háborúság miatt épen⁵²⁹ elszegényedett, és így az adósság is odaveszett, hogy pedig azon krompaki, az attyámtól maradt kicsiny⁵³⁰ jószág[ot] azon Contractusunk szerint fel nem osztottuk, én annak sem voltam oka, se nem voltam soha contrarius,⁵³¹ sőt, magam sürgettem, az minthogy emlékezhetik Öcsém Uram, egyik esztendőben csak azért mentem vala oda Krompakra szegény Vömmel, Lukácsik Gergellyel,⁵³² hogy köztünk eligazítottuk volna készül való dolgot, de akkor is megbetegedvén Leánykája az Öcsémnek, másszorra halasztotta, úgyhogy aztán interveniálván az sok háborúság, ekkoráig abban maradt.

⁵²¹ Károlyi János (*Károly Janos*) valószínűleg elírás, és Károlyi Mihályt érti alatta, aki anyósa, Gönczi/Gönczy Szabó Anna első férje volt. HANÁK–SZABÓ, 2021, II, 1021.

⁵²² Excindál (latinból): kihasít.

⁵²³ Deputatusi által subscribált Divisionalisbúl (latinból): küldöttei által aláírt osztálylevélből.

⁵²⁴ Continuatio huius propter properantiam sub signo hicce notato sequitur (latin): ennek folytatása a sietség miatt a következő jel alatt következik.

⁵²⁵ In complanationem ipsius totalis praetensionis (latin): magának a teljes követelésnek a kiegyenlítésére.

⁵²⁶ Kiszedés (magyar): behajtás.

⁵²⁷ Exigál (latinból): behajt.

⁵²⁸ Excedál (latin): meghalad.

⁵²⁹ Épen (régies): teljesen.

⁵³⁰ Az „az attyámtól maradt kicsiny” szövegrész a szöveg mellé írt utólagos betoldás.

⁵³¹ Contrarius (latin): ellenkező.

⁵³² Lukácsik Gergely (*Lukacsik Gergely*) Gundelfinger Borbála férje, Gundelfinger János veje. Bővebben lásd a bevezetőben.

Azon alkalmatossággal, midőn az Öcsém magam házánál, úgymint Megander Anátúl szőrzett Kúriámot adtam vala őkegyelmének egy ideig lakásul, feles Méhem lévén azon háznál, Öcsém Uram kérte tülem, de akkor meg nem alkhattunk felőle, abban marad az ki circiter száz kepűigh⁵³³ volt, és volt köztek némelyik, az ki 8-9 forintot is megért, azonban megírt Öcsém Uram együdüben hozzám jöven Nagyidára, azon méheimet tovább is sürgette és annyira mentünk, hogy anticipált⁵³⁴ őkegyelme nekem akkor száz forintot, kit tött olyformán, ha végsőképpen megalkhatunk, az többirül contentálni fog, azonban őkegyelme már mint sajátjához hozzálátván, egy üdüben azon Méheimet az maga csécsi Jóságában küldötte, és énnékem azóta csak egy pénzt sem adott azoknak árában, azért ezen Méheimért is még méltó praetensióm lehet, ha csak legalább száz Tallérig is, azonban vannak azonkívül alkalmas documentumim és Quietantiám azon Öcsémtől írásim között, mennyit felvett egyszer is, másszor is éntülem, obligálván magát azoknak megfizetésére, azért ha casu quo⁵³⁵ jövendőben az édes Öcsém valami praetensiót tenne az én Maradékimtól, nyilván ki fog tetszeni, hogy nem én, hanem őkegyelme fog restálni, az én Maradékim is mert éntülem nemcsak készpénzt,⁵³⁶ de ezüstet, lovat, szerszámot, köntest és az félét diversis vicibus leválván⁵³⁷ tülem, azért az édes Öcsémnek praetensiója nem lehet, hanem inkább magamnak lehetne, de az jó atyafiságra nézve, ennyit cedálok (olyan conditióval, hogy őkegyelmek nem fogja háborgatni Maradékimot).

Ezen Testamentumhoz volnának még feles accessoriumok,⁵³⁸ mellyeket mostanában ezen rajtunk való Istennek ostorára nézve nem continuálhattam,⁵³⁹ hanem az grassáló⁵⁴⁰ Pestisre nézve ezen dispositiómot elvégezvén, indulnom kellett Kassarúl bujdosni, de ha az Úristen megtart tovább, még adjungálni⁵⁴¹ fogom. Hagyom mindazonáltal, ha én elébb találok meghalni, az Feleségem dispositiójában, az ő halála után pedig az édes Gyermeğim magok között egyaránt megosztozván magok között, szépen alkudjanak, hogy az Úristen áldását magokra várhassák, és az Úristennél magok imádságiban énrúlam és az édesanyjokrúl ne feledkezzenek. Az szegényeknek, ha csak száz forintig is, alamizsnát osszanak. Költ Kassan, 27 Maii Anno 1710.

Gundelfinger Janos manu propria //

Anno 1710 die 27 Maii Egregius Joannes Gundelfenger praesentavit hoc Testamentum in Venerabili Capitulo Agriensi coram nobis:

⁵³³ Kepűigh: köpűig.

⁵³⁴ Anticipál (latinból): előlegez.

⁵³⁵ Casu quo (latin): amennyiben.

⁵³⁶ A „készpénz” szó „kész” előtagja a „pénz” szó fölé írt utólagos betoldás.

⁵³⁷ Diversis vicibus leválván (latin): különböző alkalmakkor pénzt felvevén.

⁵³⁸ Accessorium (latin): melléklet, kiegészítő tétel.

⁵³⁹ Continuál (latinból): folytat.

⁵⁴⁰ Grassál (latinból): járkál, garázdálkodik.

⁵⁴¹ Adjungál (latinból): hozzácsatol.

Demetrio Bersényi⁵⁴² manu propria
et
Francisco Tarnóczy⁵⁴³ manu propria

/Gundelfinger János gyűűrspecsétje/

Testamentaria Dispositio Joannis Gundelfinger de Krompach

Expeditum et Prothocollatum est.
1710. Testamentum Joannis Gundelfinger.

Rövidítések és irodalomjegyzék

AMK Archív mesta Košice (Kassa Város Levéltára, Kassa – Szlovákia)

MMK Magistrát mesta Košice (Kassa város tanácsa)
Suppl. H. Supplementum H

MNL BAZVM MK Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei
Levéltára, Miskolci Központ

IV. Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági
jogú városok

501. Borsod vármegye levéltára

b) Közgyűlési iratok – Acta politica

Mat. IV. Fs. I. No. 303-611. (1700–1729) (43. doboz)

516. Nemességi iratok levéltári gyűjteménye (Acta Nobilitaria) (A–Z)

MNL HBVL Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára

IV. Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú
városok

IV. 6. Bihar Vármegye Törvényszékének iratai

e) Nemességi perek (Processus Nobilitares)

⁵⁴² Bersényi Demeter (*Demetrio Bersényi*) (1655–1713) egri kanonok. 1673–1686 között a jezsuita rend tagja, 1695-ben mint jászói plébános került a káptalanba mesterkanonokként, majd három évvel később már a Szent Péterről nevezett egervári prépostság prépostja. 1713-ban mint olvasókanonok hunyt el. MIHALIK, 2019, 147, 151.

⁵⁴³ Tarnóczy Ferenc (*Francisco Tarnóczy*) (†1710) a kassai jezsuita akadémia hallgatója volt. 1708–1710 között kassai plébános, 1709-től kanonok az egri káptalanban. NEMO, 1904, 74; MIHALIK, 2019, 147, 149, 150, 170.

MNL HVL Magyar Nemzeti Levéltár Heves Vármegyei Levéltára

XII-1. Egri káptalan hiteleshelyi levéltára

- 70. kis doboz / Iratok L. (1658–1661)
- 71. kis doboz / Iratok L. (1659–1662)
- 72. kis doboz / Iratok M. (1659–1664)
- 74. kis doboz / Iratok Q. (1659–1675)
- 77. kis doboz / Iratok S. (1678–1682)
- 117. kis doboz / Iratok AG (1667–1668)
- 118. kis doboz / Iratok AH (1673)
- 119. kis doboz / Iratok AH (1674–1679)
- 120. kis doboz / Iratok AH (1680–1689), Iratok AK (1686)
- 121. kis doboz / Iratok AK (1686–1692)
- 123. kis doboz / Iratok AL. (1701–1718)
- 125. kis doboz / Iratok AM (1494–1729)
- 128. kis doboz / Iratok CD. (1704–1706)
- 129. kis doboz / Iratok CD. (1706–1713)
- 130. kis doboz / Iratok CE (1712–1719)
- 13. kötet / Protocollum M. (1662–1664)
- 15. kötet / Protocollum O. (1666–1669)
- 17. kötet / Protocollum Q. (1672–1674)
- 18. kötet / Protocollum R. (1675–1685)
- 19. kötet / Protocollum S. (1678–1685)
- 62. kötet / Protocollum (másolat) AM. (1496–1760)
- 132. kötet / Elenchus az A–M jelű protocollumokhoz / Tomus I.
- 133. kötet / Elenchus az K–Z jelű protocollumokhoz / Tomus II.

MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

A szekció: Magyar kancelláriai levéltár

A 57. Libri regii (Királyi könyvek) [hungaricana.hu]

E szekció: Magyar kincstári levéltárak

Szepesi Kamarai Levéltár

Szepesi Kamara regisztratórája

E 244. Minutae (expeditiones camerales)

a. Fogalmazványok

c. Másolati könyvek

3. Különböző hatóságokhoz, személyekhez
intézett iratok

E 254. Repraesentationes, informationes et instantiae

Magyar kamara archivuma

Összeírások

E 156 Urbaria et conscriptiones

Jogbiztosító és kiemelt fontosságú iratok

E 148 Neo-regestrata acta

G szekció: A Thököly- és Rákóczi-szabadságharcok levéltárai

G 29. Gazdasági iratok (1694–1712)

G 30. Bírósági iratok (1703–1714)

O szekció: Bírósági levéltárak

O 66. Kúriai levéltár, Tabula Provincialis, Konventi levéltárak felterjesztett elenchusai és mutatói

A Jászóvári Premontrei Prépostság levéltárának mutatói

1. kötet: Mutató a protokollumok A–J jelű köteteihez

2. kötet: Mutató a protokollumok K–P jelű köteteihez

10. kötet: Lajstrom és mutató a Fassionales, Iudiciariae és Inquisitionariae sorozatokhoz

A Leleszi Prépostság levéltárának mutatói

5. kötet: Lajstrom és mutató a Statutoriae sorozathoz

8. kötet: Lajstrom a Libellus signaturarum sorozat 25–28. köteteihez

9. kötet: Lajstrom és mutató az 1736–1766. év aktáihoz és protokollumaihoz

O 69. Acta post advocatos

P szekció: Magánlevéltárak

P 71. Csáky család központi levéltára

P 95. Dessewffy család cserneki és tarkői grófi ágának levéltára.

Vegyes iratok

4. tétel Leszármazási táblázatok, családtörténeti kutatásokkal összefüggő iratok

P 423. Kende család levéltára

2. tétel Genealógiák, családtörténeti feljegyzések

P 499. kellemesi Melczer család levéltára

Fasc. 1. Genealógiák

P 585. Révay család levéltára

P 643. Szögyény-Marich család levéltára

36. tétel Genealógia

P 1774. Balassa család levéltára, Rokon és idegen családok

26. tétel Fodor János kállói harmincados (1664–1679)

P 1845. Szirmay család levéltára, Vegyes iratok
3. tétel Vegyes genealógia

ÖStA Österreichisches Staatsarchiv, Wien (Osztrák Állami Levéltár, Bécs)
[a hungaricana.hu regesztái alapján]

FHKA Finanz- und Hofkammerarchiv
Alte Hofkammer
HFU Hoffinanz-Ungarn, Akten (RN = Rote Nummer)

ŠAK Štátny archív v Košiciach (A Szlovák Állami Levéltár Kassai Levéltára, Kassa)

ZCM Zbierka cirkevných matrik (Egyházi anyakönyvek gyűjteménye)
[familysearch.org]

- nr. 1. Matrika narodených 1653–1672, sobášnych 1656–1671, zomrelých 1653–1664. Rímsko-katolícka cirkevná, Farský úrad Košice (Kassai római katolikus születési (1653–1672), házassági (1656–1671), halotti (1653–1664) [és konfirmálási (1657–1666)] anyakönyv)
- nr. 2. Matrika narodených 1672–1687, Rímsko-katolícka cirkevná, Farský úrad Košice (Kassai római katolikus születési anyakönyv 1672–1687)
- nr. 3. Matrika narodených 1687–1692, 1700–1729, Rímsko-katolícka cirkevná, Farský úrad Košice (Kassai római katolikus születési anyakönyv 1687–1692, 1700–1729)
- nr. 4. Matrika narodených 1693–1699, Rímsko-katolícka cirkevná, Farský úrad Košice (Kassai római katolikus születési anyakönyv 1693–1699)

AŽ Abovská župa (Abaúj vármegye)

A. Občianske písomnosti (Bíróági iratok)

III. Spisy (Iratok)

b) Občianske spory (Polgári perek)

II. Kongregačné písomnosti (Közgyűlési iratok)

1.) Kongregačné zápisnice (Közgyűlési jegyzőkönyvek)

7. 1595–1618. Kongregačná zápisnica (Közgyűlési jegyzőkönyv)

9. 1633–1641. Kongregačná zápisnica (Közgyűlési jegyzőkönyv)

13. 1653–1659. Kongregačná zápisnica (Közgyűlési jegyzőkönyv)

20. 1691–1699. Kongregačná zápisnica (Közgyűlési jegyzőkönyv)

21. 1706. Kongregačná zápisnica (Közgyűlési jegyzőkönyv)

ŠAP Štátny archív v Prešove (A Szlovák Állami Levéltár Eperjesi Levéltára, Eperjes)

ŠŽ Šarišska župa (Sáros vármegye)

Zápisnice župných kongregácií (Vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek)

a) Úradné knihy – kongregačné zápisnice (Hivatalos közgyűlési jegyzőkönyvek)

10. 1662–1695. Zápisnice zo zasadaní župných kongregácií (Közgyűlési jegyzőkönyv 1662–1695)

13. 1681–1685. Zápisnice zo zasadaní župných kongregácií a župnej sedrie (Közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyv 1681–1685)

ZCM Zbierka cirkevných matrik (Egyházi anyakönyvek gyűjteménye) [family-search.org]

nr. 863/5. Cirkevná matrika narodení v r. 1675–1682, Rímsko-katolícka cirkevná, Farský úrad Prešov (Eperjesi római katolikus születési anyakönyv 1675–1682)

nr. 876/1. Cirkevná matrika zomrelí v r. 1647–1740, Rímsko-katolícka cirkevná, Farský úrad Prešov (Eperjesi evangélikus, majd római katolikus halotti anyakönyv 1647–1740)

ŠAP SAL Štátny archív v Prešove, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (A Szlovák Állami Levéltár Eperjesi Levéltára, Speciális Szepességi Fióklevéltár, Lőcse)

ZCM Zbierka cirkevných matrik (Egyházi anyakönyvek gyűjteménye) [family-search.org]

nr. 284. Cirkevná matrika 1642–1692 pokrstených, 1663–1696 sobášených, 1663–1673 zomrelých, Rímsko-katolícka cirkevná, Farský úrad Krompachy (Korompai római katolikus születési, házassági és halotti anyakönyv 1642–1696)

*

ÁLDÁSY
1938

ÁLDÁSY Antal: *A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke II. Címereslevelek*, 4. kötet (1657–1716), Budapest, A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára, 1938.

BENDA
1989

BENDA Kálmán (főszerkesztő): *Magyarország történeti kronológiája*, 2. kötet (1526–1848), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.

- BERZEVICZY
1892
BERZEVICZY Edmund: *A csatári és szedikerti Hoffmanok*, In: *Századok*, 26. (1892) 621–632.
- BORBÁS
1997
BORBÁS Emese: *Pap János diósgyőri főkapitány levelei (1664–1668)*, In: *Levéltári évkönyv IX.*, szerk. DOBROSSY István, Miskolc (1997) 85–133.
- BOROVSKY
1896
BOROVSKY Samu: *Abauj-Torna vármegye és Kassa*, Budapest, Apollo Irodalmi Társaság, 1896. (Magyarország vármegyéi és városai.)
- BOROVSKY
1900
BOROVSKY Samu: *Szabolcs vármegye*, Budapest, Apollo Irodalmi Társaság, 1900. (Magyarország vármegyéi és városai.)
- BOROVSKY
1909
BOROVSKY Samu: *Heves vármegye*, Budapest, Apollo Irodalmi Társaság, 1909. (Magyarország vármegyéi és városai.)
- CALOVIVS–SÁROSSY
1673
CALOVIVS, Abraham – SÁROSSY János: *Exegesis Capitis IX. Aureae Epistolae Ad Romanos Quod Temere Inter Ta Dysnoēta Habitum Doctrinam Apostolicam De Iustificatione Per Fidem In Christum Ex Ipsa Judaeorum Reiectione Gentiumque Salvatione Adsertit / ... Praeside ... Dn. Abrahamo Calovio, S.S. Theol. D. ... Respondente Johanne Sarossy Hungaro. In Electorali Quae Witebergae Est Publicae Disputationi Exhibita In Auditorio Maiori, ad d. habendae*, Wittenberg, 1673.
- CHAPULECKÝ
1981
Ivan CHAPULECKÝ: *Krompachy v období stavovských povstání a osvícenstva (1526–1848)* In: *Dejiny Krompách*, ed. UŐ – Ján RAK, Košice, Východoslovenské vydavateľstvo, 1981, 25–92.
- CZOBOR
1910
CZOBOR Alfréd: *Abauj- és Tornavármegye nemeseinek összeírásai, I. Az 1646. évi nemesi összeírás*, In: *Történelmi közlemények Abauj-Torna vármegye és Kassa multjából*, 1. (1910) 1–3. sz.
- ESZE
1946
ESZE Tamás: *A hamispénz-verés II. Rákóczi Ferenc korában*, In: *Numizmatikai Közlöny*, 44–45. (1945–1946) 21–24.

FALLENBÜCHL
1967

FALLENBÜCHL Zoltán: *A Szepesi Kamara tisztségviselői a XVII–XVIII. században*, In: *Levéltári Közlemények*, 38. (1967) 2. sz. 193–236.

FALLENBÜCHL
2002

FALLENBÜCHL Zoltán: *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon*, *Adattár*, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár – Osiris, 2002.

GÁLOCSY
1908

GÁLOCSY Zoltán: *Ungvármegye főispánjai és tisztségviselői a legrégibb kortól 1867-ig*, In: *Ung* [Ung vármegye hivatalos lapja], 46. (1908) 45. és 49. sz.

GYULAI
1997

GYULAI Éva: *Négyesi Szepessy János (†1746) és Zsigmond (†1768) halotti zászlaja a Herman Ottó Múzeum Történeti Gyűjteményében*, In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 35–36. (1997) 193–224.

HANÁK–SZABÓ
2021

HANÁK Béla – SZABÓ András Péter: *Keresztvíztől sírkeresztig (Családi eseményekre szóló meghívólevelek Kassa város levéltárában (1526–1700))*, I–II, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021.

HECKENAST
2005

HECKENAST Gusztáv: *Ki kicsoda a Rákóczi szabadságharcban? – Életrajzi adattár*, Budapest, História – Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, 2005.

HEGEDŰS
1993

HEGEDŰS István: *Esze Tamás ezredében, a Felső-Tisza-vidéki vármegyék /Bereg, Szabolcs, Ugocsa és Ung/ hadfogó nemeseinek 1706. évben készült lajstroma*, In: *Helytörténeti tanulmányok – Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltári évkönyv*, 9. (1993) 275–340.

IVÁNYI
1917

IVÁNYI Béla: *A márkusfalvi Máriássy család levéltára 1243–1803*, Lócse, Reiss Nyomda, 1917.

KÁDÁR –
B. SZÉKELY
2022

KÁDÁR Zsófia – B. SZÉKELY Dorottya Piroska: *Adattár a 17. századi magyar országgyűléseken szereplő egyháziakról*, In: *Történelmi Szemle*, 64. (2022) 3. sz. 533–626.

- KEMPELEN
1911–1932
- KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok*, I–XI, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1911–1932.
- KEREKESHÁZY
1935
- KEREKESHÁZY József: *A krompachi Holló bárók diplomáciai és politikai tevékenysége*, In: *Szepesi Híradó*, 73. (1935) 39–40, 43–44. sz.
- KORPONAY
1878
- KORPONAY János: *Abaujvármegye monographiája*, II, Kassa, Kosch–Scharf Nyomda, 1878.
- MAJLÁTH
1883
- MAJLÁTH Béla: *A felső vármegyei rendek kassai gyűlésének actái*, I–II, In: *Magyar Történelmi Tár*, 3/6. (1883) 359–374, 543–570.
- MARTÍ
2019
- MARTÍ Tibor: *Végrendeletek a pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltárából*, In: *Lymbus*, 17. (2019) 205–247.
- MIHALIK
2010
- MIHALIK Béla Vilmos: *A Szepesi Kamara szerepe az 1670–1674 közötti felső-magyarországi rekatolizációban*, In: *Fons*, 17. (2010) 255–320.
- MIHALIK
2013
- MIHALIK Béla Vilmos: *Katolikus megújulás az egri egyházmegyében a 17. század utolsó harmadában* (doktori disszertáció), Budapest, 2013.
- MIHALIK
2019
- MIHALIK Béla Vilmos: *Konfliktus és megújulás. Az egri székeskáptalan a 18. század első felében (1699–1744)*, In: *Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 18. században*, szerk. FORGÓ András – GÖZSY Zoltán, Pécs, Meta Könyvek, 2019, 133–170. (Pécsi Egyháztörténeti Műhely 11.)
- NAGY
1857–1868
- NAGY Iván: *Magyarország családai*, I–XIII, Budapest, Beimel és Kozma – Ráth, 1857–1868.
- H. NÉMETH
2006
- H. NÉMETH István: *Kassa város archontológiája. Bírák, belső és külső tanács 1500–1700*, Budapest, Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 2006. (Fons könyvek, 3.)
- H. NÉMETH
2020
- H. NÉMETH István: *Egy változó világ városvezetői*, In: *Hivatalnok értelmiség a kora újkori Erdélyben és a Magyar Királyságban*, szerk. BOGDÁNDI Zsolt – FEJÉR Tamás – JAKÓ

- Klára, Kolozsvár–Budapest, Erdélyi Múzeum-Egyesület – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2020, 290. (Erdélyi Tudományos Füzetek.)
- NEMO
1904
NEMO K. (szerkesztő): *A kassai százéves egyházmegye történeti névtára és emlékkönyve*, 1. kötet, Zempléni főesperesség, Kassa, Vitéz A., 1904.
- PÁLFFY
1995
PÁLFFY Géza: *Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországban a XVI–XVII. században*, Győr, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, 1995.
- RÉVÉSZ
1897
RÉVÉSZ Kálmán: *A kassai első református templom története*, In: *Protestáns Szemle*, 9. (1897) 10. sz. 429–440.
- SCHWARCZ
1994
SCHWARCZ Katalin: *A klarissza apácák könyvkultúrája a XVIII. században*, Szeged, Scriptum Kft., 1994.
- SERES
2005
SERES István: *Thököly Imre emigráns katonaságának tisztikara Törökországban a karlócai béketárgyalások idején (1698–1699)*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 118. (2005) 3. sz. 424–500.
- SUGÁR
2001
SUGÁR István: *Az Egri Káptalani Hiteleshely nógrádi vonatkozású iratainak regesztái 1378–1700*, Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár, 2001. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból, 30.)
- SZABÓ
1911
SZABÓ Adorján: *Abaujvármegye és Kassa városa az I. Rákóczi Ferencz- és Thököly-féle fölkelések korában (1670–1685)*, In: *Történelmi közlemények Abauj-Torna vármegye és Kassa multjából*, 2. (1911) 1. sz. 15–22, 2. sz. 79–82, 3. sz. 155–162, 4. sz. 201–208.
- SZINYEI MERSE
1985
SZINYEI MERSE Anna: *Gundelfinger Gyula, egy elfelejtett magyar tájfestő (1833–1894)*, In: *Művészettörténeti Értesítő*, 34. (1985) 1–2. sz. 32–47.
- SZIRMAY
1809
SZIRMAY Antal: *Szathmár vármegye fekvése, történetei, és polgári esmérete*, 1. rész, Buda, a szerző kiadása, 1809.

- SZLUHA
2008
SZLUHA Márton: *Sáros, Turóc vármegye nemes családjai*, Budapest, Heraldika, 2008. (Felvidéki nemes családok, 2.)
- SZLUHA
2013
SZLUHA Márton: *Szepes vármegye nemes családjai*, Budapest, Heraldika, 2013.
- SZLUHA–KÉSMÁRKY
2015
SZLUHA Márton – KÉSMÁRKY ISTVÁN: *Abauj-Torna, Gömör-Kishont vármegye nemes családjai*, Budapest, Heraldika, 2015.
- TARCAI
2003
TARCAI Béla: *A négyesi Szepessy család története*, In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 42. (2003) 309–338.
- TARNÓCZY
1676
TARNÓCZY István: *Titkos értelmű Rosa*, Nagyszombat, 1676. (RMK I. 1206.)
- THALY
1892
THALY Kálmán: *A székesi gróf Bercsényi család*, III, 1703–1706, Budapest, Athenaeum, 1892.
- TÓTH
1909–1912
TÓTH Sándor: *Sáros vármegye monográfiája*, I–III, Budapest, A vármegye költségén, 1909–1912.
- TÓTH
1997
TÓTH Péter: *Borovszky Samu megyetörténete / Borsod vármegye története 1711 után (forrásközlés)*, In: *Levéltári Évkönyv*, 8. (1997) 9–58.
- ULRICH
2008
ULRICH Attila: *Bűnök és bűnösök (A Wesselényi mozgalom résztvevői és perbefogásuk okai 1669–71 között)*, In: *II. Rákóczi Ferenc, az államférfi: tanulmányok a sárospataki országgyűlés 300. évfordulójára*, Sárospatak, Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma, 2008, 346–374.
- WEICHHART
1911
WEICHHART Gabriella: *Keresztelő, házasság és temetés Magyarországon 1600–1630*, Budapest, Stephaneum, 1911. (Művelődéstörténeti értekezések, 48.)
- WICK
1941
WICK Béla: *Kassa története és műemlékei*, Kassa, Wiko, 1941.
- WICK
2005
WICK BÉLA: *Szent Ferenc rendjének története Kassán*, Budapest, Múzeum Antikvárium – Bookmaker Kiadó, 2005.

Thököly Imre Lengyelországba küldött ismeretlen levele (1684)

A Ráday Levéltár számos kutató számára ismert. Nem mindenki tudja azonban, hogy a Dunamelléki Református Egyházkerület levéltára több jelentős kuruc vagy azt megelőző kori iratanyagot őriz, amelyek egy része ritkaságszámba megy. Itt található – a teljesség igénye nélkül – a Sáros vármegyei köznemesi Nemessányi család hagyatéka, ezen belül pedig főleg Nemessányi (I.) Bálintnak, gróf Késmárki Thököly Imre (1657–1705) bizalmas hívének az iratai, levelezése,¹ továbbá a feltételezhetően id. Ráday I. Andrásnak (†1655),² valamint a főleg birtokain gazdálkodó Ráday Gáspárnak³ – II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) titkos titkára és kancellárja, Ráday (I.) Pál (1677–1733) nagyapjának és apjának – (vegyes) irathalmaz. Külön meg kell említeni Ráday Pálnak – a levéltár rendelkezésre álló anyagából összeállított – iratait közreadó forráskiadványokat.⁴

A református lelkész, főgondnok, egyháztörténész, Esze Tamás (1903–1993) összegyűjtött iratanyaga is itt érhető el, amely főként a két nagy kuruc fejedelem: Thököly Imre és II. Rákóczi Ferenc korszakára vonatkozik.⁵

A Ráday család levéltárában maradt fenn három, Thököly Imre fejedelmi tevékenységéhez kapcsolódó latin nyelvű politikai irat nagyjából egykorú, 17. század végi, 18. század eleji másolata.⁶ Ezek közül az első Thököly Imre egy latin nyelvű levele, amelyet 1684. április 12-én Kassáról írt XI. Ince pápának (1676–1689). A második 1684. június 26-án Munkácson kelt. Ennek címzettje ismeretlen, de minden bizonnyal egy III. (Sobieski) János lengyel király (1674–1696) szűkebb környezetéhez tartozó lengyel főúrnak, feltehetően Jan Wielopolski (1630–1688) lengyel főkancellárnak küldte. Harmadikként itt őrzik Thököly Imre 1690-ben, Apafi Mihály fejedelem halála után kelt oszmán kinevező okiratának, ahdnáméjának egy egykorú magyar fordítását is, amely feltehetőleg Rozsnyai Dávid (1641–1718), az „*utolsó török deák*” keze nyomát őrzi.⁷ Ez utóbbi iratok valószínűleg Ráday (I.) Pálnak – II. Rákóczi Fe-

¹ DRERL C/54. Nemessányi család Levéltára.

² Pest-Pilis-Solt és Fejér vármegyei alispáni tisztségét többször töltötte be. Kovács, 2024, 63. Egyébiránt Ráday (I.) Andrásnak volt egy ugyancsak András nevű fia is, Ráday (II.) András. Uo., 68.

³ Pest-Pilis-Solt vármegye alispánja, Nógrád vármegye szolgabírája, majd táblabírája, később pedig alispánja is volt. Kiss-Mikó, 2023, 315.

⁴ Lásd Ráday, 1955; Ráday, 1961.

⁵ DRERL C/117. Esze Tamás levéltára.

⁶ DRERL C/64 2c. 81. sz. doboz. A doboz tartalmaz még Ráday (I.) András birtokában lévő egyéb kéziratokat, valamint két végrendeletet: Litassy István leányai közötti egyezséget 1635-ből és Kubinyi Lászlóné Daróczi Kata végrendeletét 1638-ból.

⁷ Külön köszönöm Papp Sándor professzor úrnak mindezek megállapításában nyújtott segítségét és észrevételeit.

renc kancellárjának köszönhetően kerültek a család birtokába, ahogy nagyon sok 17. század végi, 18. századi államirat is, és csak később, valamilyen véletlen folytán keveredtek nagyapjának, Ráday Andrásnak az iratai közé.⁸

E három irat közül – dátumozását tekintve – a középső levél lesz e dolgozat tárgya. Ennek külön érdekessége, hogy a levél eredetije mindmáig nem került elő, azt a releváns (korabeli és későbbi) magyar és külföldi történeti munkák sem említik.

A korszakkal is behatóan foglalkozó magyar történetírók közül a jezsuita Pray György (1723–1801) udvari történetíró *Historia regum Hungariae (stirpis Austriacae)* című munkájának – a szerző halála után kiadott – szöveggyűjteményében, az *Epistolae procerum*ban a szóban forgó három dokumentum közül csak az ahdnáme latin szövege található meg teljes egészében.⁹ A szakirodalom ennek a szerződéslevélnek számos példányáról is tud, ily módon sajátos, a többitől eltérő magyar fordítása adhatja e változat többletértékét.

Pray a *Historia* I. (Habsburg) Lipótról (1657–1705) szóló részének XI. fejezetében¹⁰ már hivatkozik az 1684-es évnél a pápának írt levélre, amely teljes szöveggel csak a rendtárs, a nála kilenc évvel fiatalabb és Prayhoz hasonlóan latin nyelven alkotó, ugyancsak aulikus, de nem udvari megbízatásból dolgozó Katona István (1732–1811) *Historia critica regum Hungariae stirpis Austriacae* című, nagy volumenű munkájában szerepel.¹¹ Ő Johann Chistian Lünignek (1662–1740) a *Litterae procerum Europae* című szöveggyűjteményében található változatát vette át, amely – érdekes módon – számos helyen eltér a Ráday-hagyaték levelének textusától. A 720. szám alatt található levél tartalmát Lünig találoán így foglalja össze: „Thököly XI. Ince pápához írt levele, amelyben erősen panaszkolja, hogy a magyar nemzet a Habsburg-ház abszolút uralkodás

⁸ Elenchusok (jegyzékek) és egyéb feljegyzések híján bizonytalan az is, hogy az említett iratok mikor kerültek a mai levéltár anyagai közé. A levéltár alapját még maga Ráday (I.) Pál fektette le, elsősorban saját iratai számára, majd az archívumot fia, Ráday (I.) Gedeon (1713–1792) átszállíttatta – könyvtári gyűjteménye mellé – péceli kastélyába. Később, az 1855-ben megalakult Dunamelléki Református Egyházkerület teológiai akadémiaja számára – Török Pál (1808–1883) akkori püspök javaslatára – az egyházkerület 1861-ben megvásárolta a Ráday család birtokában lévő könyvtárt a benne lévő iratok nagy részével együtt, amelyet aztán a következő évben át is szállítottak az új tulajdonosának. A tranzakció során a kuruc kori iratanyag kettévált, és nagyobb része még a család birtokában maradt. Amikor az anyagi gondokkal küzdő család eladta péceli kastélyát, az iratok az ikladi kastélyba kerültek. Az 1937-ben elhunyt politikus és egykori belügyminiszter Ráday (VII.) Gedeonnak (1872–1937), a család utolsó férfi tagjának az özvegye, Szirmay Alice (1869–1943) az egyházkerületnek, azon belül is a könyvtárnak adományozta férje hagyatékát, a megmaradt családi levéltárt, amely így teljessé vált. RÁDAY, 1955, 24–25; BENDA, 1994, 143–144. A legvalószínűbb foratókönyv szerint ekkor kerültek mai helyükre a dokumentumok.

⁹ Teleki Mihály erdélyi kancellár unokaöccse, Czegei Vass György is (1658/59–1704) közli naplójában a Thökölynek 1690. június 8-án kiállított ahdnáme szövegét, az itteni változattól eltérő magyar fordításban. MHHS XXXV, 100–101. Ennek latin nyelvű változatát közli Pray az *Epistolae procerum* harmadik kötetében, azonban – tőle szokatlan módon – tévesen egy 1681-es levélhez fűzött jegyzetben. PRAY, 1806, 476. A források tekintetében Pray egyébként sok tennivalót hagyott hátra, számtalan olyan iratot nem adott ki, amely rendelkezésére állt, további iratokat pedig nem teljességükben, hanem darabonként és kivonatban szolgáltatót. HORMAYR, 1807, 245; ENGEL, 1811, XXVII.

¹⁰ PRAY, 1799, 294.

¹¹ KATONA, 1804, 102–107.

iránti viszketege miatt kalapács és üllő közé került, és magát, valamint egész Magyarország szabadságait és privilégiumait legalázatosabban az ő atyai gyámságára bízta rá.”¹²

Katonára – aki a *Historia Criticájában* ennél a résznél előszeretettel használta fel Lünig mellett az ugyancsak jezsuita és tanár Franz Wagnernek (1675–1748)¹³ I. Lipót életét megörökítő művét¹⁴ – maga a Moson megyei Zurányban született és német nyelven alkotó honi történétíró, Ignaz Anton Fessler (1756–1839) is hivatkozik, amikor az 1684-es év történéseit taglalja a *Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen* című műve IX. kötetében.¹⁵

A később született és a történeti eseményeket már magyar nyelven papírra vető Budai Ézsaiás (1766–1841) nem szolgál új információval a korszakra és így a szóban forgó iratokra vonatkozóan. Nagyobbrészt ugyanis a 18. századi (jezsuita), úgynevezett latinos történétírókra, és közöttük is Prayra és Katonára, valamint Palma Károly Ferencre¹⁶ (1735–1787) támaszkodik. Hasonlóképpen jár el e téren az utókor is.

Egyéb fontosabb, elsősorban francia nyelvű külföldi munkák is, amelyek Thököly életét, illetve a korszak magyarországi eseményeit dolgozzák fel, megemlítik a pápának írt levelet, és több-kevesebb tartalmi kivonatot adnak belőle.¹⁷

Összegezve az eddigieket, elmondhatjuk: amíg a három fenti forrás közül az ahdnáménak számos másolata készült, és annak tartalmáról már a korban sokan értesültek, illetve a pápának írt levél is közismert volt, addig a harmadik – közleményünk fő témáját adó – levélről a források és a szakirodalom egyöntetűen hallgatnak. A bevezető további részében a levél keletkezésének történeti hátterét vázoljuk, majd kitérünk arra, hogy miért különleges, végül pedig azzal a jogos kérdéssel zárjuk fejtegetésünket, hogy tulajdonképpen mi célból is íródhatott és kinek szólhatott ez az érdekes történeti forrás.

A levél keletkezésének történeti háttere

A levél sajátos történelmi helyzetben íródott. Az 1683-ban elért váratlan keresztény sikerek: Bécs felszabadítása, a kahlenbergi győzelem, majd ezt követően a császárlengyel csapatok előrenyomulása a Duna mentén, Esztergom visszafoglalása, valamint az ennek nyomában járó fokozatos lassú török visszavonulás érzékeny hatást gyakorolt

¹² „*Litterae Emerici comitis a Tekeli ad Innocentium papam XI. quibus Nationem Hungaricam nimio Domus Austriacae absolute dominandi pruritu inter malleum et incudem positam esse valde conqueritur, ac se et totius Hungariae libertates et privilegia paterna ejus tutela humillime commendat.*” LÜNIG, 1712, 58.

¹³ Wagner az udvar felkérésére dolgozott és teljes mértékben osztotta annak álláspontját. TÓTH, 2010, 19–20.

¹⁴ Lásd WAGNER, 1719, 631–634. Nem volt ezzel másképpen a kortárs és rendtárs Spangár András (1678–1744) sem, ő azonban a nagyon évkönyvszerű krónikájában az 1684-es évről csak nagy vonalakban ír. SPANGÁR, 1734, 42–43.

¹⁵ Fessler Katonán kívül szintén használ korabeli külföldi és magyar kútfőket, ezek tárgyalásába, mivel kívül esnek a dolgozat témáján, most nem bocsátkozunk. Ezekről bővebben lásd FESSLER 1825, 335–342. (1684-es év.)

¹⁶ Katonánál a korszakra vonatkozóan lásd még PALMA, 1775. Ő sem tesz hozzá témánkhoz semmilyen új részletet.

¹⁷ VANEL, 1687, 7; LECLERC, 1693, 186.

– a török mellett – Thököly hatalmára is.¹⁸ Jóllehet még nagyon ingatag volt a hadi helyzet és nem lehetett tudni, hogy a keresztény katonai sikerek folytatódnak-e 1684-ben is, az eseményeknek mindenképpen válaszlépésekre kellett sarkallniuk Thökölyt.

A fejedelem 1683 második felében, valamint 1684 folyamán két fronton: katonai és diplomáciai téren próbált helyzetén javítani és hangját hallatni a nagypolitika színpadán. Erre azért is volt szüksége, mert neve az európai katolikus és lassan már a protestáns közvéleményben is¹⁹ egyre jobban összefonódott a törökpártiság fogalmával és – elsősorban a Habsburg-propagandának köszönhetően – sokak szemében a kereszténység ellenségévé vált.²⁰ A kuruc gróf válaszlépésekkel próbálta ideig-óráig elodázní a Felső-magyarországi Fejedelemség (vagy miként törökül mondták: az Orta Macar) várható összeomlását és fenntartani abbéli reményét, hogy kitörhet nemzetközi elszigeteltségéből és egyidejűleg átmentheti hatalmát. Mindettől függetlenül 1683 második és 1684 első felében az ország északkeleti részét még teljes mértékben uralma alatt tartotta – egészen az erdélyi és hódoltságbeli határig. Ugyancsak fejedelemségéhez tartozott a Szepesség és Gömör vármegye nagy része is.²¹

Ez idő tájt Thököly Sobieskivel is szorosabb diplomáciai kapcsolatot ápolt, és hogy elválassza őt I. Lipót szövetségétől, mindenáron meg akarta nyerni a maga és a magyarok ügyének. Sobieski korábban számos alkalommal mutatkozott már segítőkésznek irányába, és ajánlotta fel közvetítését az udvar és a magyar elégedetlenek között.²² A lengyel uralkodó jól tudta ugyanis, hogy ha a magyar elégedetlenek tömegét lecsendesíti, akkor a császár és a szövetségesek minden erejüket a törökök ellen tudják majd fordítani, nem kényszerülnek hadaik megosztására.²³ Sobieski külpolitikájának van egy másik, kevésbé ismert oldala is, mégpedig az, hogy úgy vélte, Lengyelország mindenkori legveszélyesebb ellenségei nem feltétlenül a törökök és a tatárok, hanem Brandenburg, Oroszország és Ausztria.²⁴ III. János király politikája ennél a pontnál találkozott Thököly elképzeléseivel, ami megkönnyítette kettőjük számára a diplomáciai kapcsolatok felvételét és lehetővé tette a folyamatos kapcsolattartást, de az újra és újra felmerülő nézeteltérések elsimítását is. Ezenfelül szintén közös volt bennük az, hogy mindkettőjük mozgásterét befolyásolta a francia külpolitika, amelynek hathatós támogatására céljaik elérésében szükségük lett volna – hiába.²⁵

¹⁸ A korszak hadtörténetére lásd BÁNLAKY, 1940.

¹⁹ KÖPECZI, 1977, 90–91; KÖPECZI, 2004, 49.

²⁰ Franciaország kivételnek számított e téren. KÖPECZI, 1977, 94–95.

²¹ A török visszavonulással Alsó-Magyarországot és a bányavárosokat elveszítve, a 13 felső-magyarországi vármegye maradt meg. ANGYAL, 1889, 94.

²² Sobieski jóindulattal viseltetett Thököly (és a magyarok) iránt, de óvatoss is volt vele annak ingatag, sokszor az aktuális politikai helyzetből adódó törökpárti politikája miatt. A király még lengyel indigenátust, azaz honosítást is kívánt neki adni, ellenben érthető módon aggodalommal figyelte később azt, amikor Thököly végleg elismerte az oszmán védnökséget, és bevonta a törököket a császár elleni hadakozásaiba. ABRAHAMOWICZ, 1983, 112.

²³ KATONA, 1804, 94.

²⁴ WÓJCIK, 1999, 21.

²⁵ Uo., 22.

A lengyel király a visszafoglaló harcok szünetében, 1683 végén Thököly aktuális követeléseit, például uralkodói címének elismerését – a fennálló helyzet ismeretében – túlzónak tartotta, és érdemben nem foglalkozott azokkal.²⁶ Katonáit téli szállásra kívánta vezetni a de facto Thököly uralta Szepességbe. A bécsi udvar eközben – miként a lengyel uralkodó jól gondolta –, valóban nem fogadta el a fejedelem feltételeit. A készmárki gróf a kudarcért – meggondolatlanul és indokolatlanul – Sobieskit okolta. Ez jó ürügyül szolgált neki ahhoz, hogy megakadályozza a lengyel katonákat téli szálláshe-lyük elfoglalásában fejedelemségének határain belül. Folyamatosan támadta őket Kas-sáról és Eperjesről indított csapataival, nagy veszteségeket okozva nekik²⁷ – bármiféle diplomáciai eredmény nélkül. Kettőjük későbbi kapcsolatára viszont az incidens rá-nyomta a bélyegét.²⁸ Az állandó hányattatások miatt kedvesezgett Sobieski a csapatai egy részének hátrahagyásával hazatért Lengyelországba.²⁹ Egyidejűleg Thököly biztosí-totta a törököket irántuk való feltétlen hűségéről.³⁰

Nem sokkal később mégsem átalotta³¹ Krakkóba küldött követén keresztül arra kérni a királyt, hogy ismét képviselje érdekeit a császár előtt.³² Erre reagálhatott már az 1684-es év elején, pontosabban január 10-én kelt levelében főkancellárján, Jan Wielo-polskin keresztül a lengyel király, amikor határozottan javasolta Thökölynek, hogy minden igyekezetét fordítsa a magyarországi viszonyok rendezésére, és nyomatékosan kérte, hogy katonái tartózkodjanak az itt áttelelésre hátrahagyott lengyel–litván kato-naság elleni katonai akciótól.³³

Mire a levélen megszáradt volna a tinta, I. Lipót már ki is adta 1684. január 12-én kegyelmi rendeletét, mely szerint, ha valaki visszatér a hűségére, és felhagy a törökkel és

²⁶ 1683 őszén háromszor is próbálkoztak Thököly követei, hogy a lengyel királyt felkérjék a közvetítésre. Emberei azonban inkább puhatolóztak, mintsem a feltételekről alkudoztak volna. Mindezek ismeretében nehéz dolga volt a lengyel királynak, aki segítőkészsége ellenére a mediátor szerepét töltötte be Thököly és I. Lipót képviselője között. A mindenkori császári megbízottak a feltétel nélküli meghódolást kívánták a fejedelemtől, míg Thököly a kurucok által megszállt 13 vármegye átengedését, fejedelemségé-nek elismerését és a békétárgyalások idejére szóló fegyverszünetet követelt. Sobieski még arra is hajlandó volt a béke érdekében, hogy a harmadik felkérés alkalmával finomítson a Habsburg-udvarnak elküldött békefeltételek szövegén, ezenkívül befolyásos főméltóságokat is megkörnyékezett, hogy támogassák a további békétárgyalásokat. Az udvar azonban ez irányú törekvését egyre inkább a belügyekbe történő beavatkozásnak tekintette és továbbra is attól tartott – nem teljesen alaptalanul –, hogy a lengyel király maga vagy fia, Jakab (1667–1737) számára kívánja megszerezni Szent István koronáját. VARGA J., 2007, 209–212.

²⁷ Ottlyk György (1656 – 1723 után) Thököly lovas karabélyos testőrezredese írja önéletírásában, hogy „mindennap kijártam katonákkal és lengyelekben sok kárt tettem... mezőkben pedig bőven heverték a len-gyel testek”. OTTLYK, 1875, 20–21.

²⁸ PÁZMÁNY, 1999, 45.

²⁹ Cserei Mihály (1667–1756), a később kuruccá lett krónikás így írja le: „A lengyel király pedig a harcz után Felső-Magyarországon által, a rettenetes praedával s nyereséggel Lengyelországban általmegyen s nagy pompával Krakkóban beérkezik.” CSEREI, 1852, 143–144.

³⁰ Uo., 212.

³¹ THEATRUM, 1691, 667.

³² PRAY, 1799, 293–294.

³³ LÜNIG, 1712, 48.

annak szövetségeseivel való együttműködéssel, akkor amnesztiában részesül.³⁴ Ígéretet tett az udvar arra is, hogy az elbocsátott magyar kapitányokat és közkatonákat mihamarabb visszaveszik a fegyveres állományba. A közkegyelem tehát elsődlegesen azt a célt szolgálta, hogy „megapassza Thököly követőinek számát és ez által pedig bukását lassan előkészítse.”³⁵

Noha sokan kezdték elhagyni a kuruc fejedelmet,³⁶ így is számottevő³⁷ fegyveres erő maradt még mellette.³⁸ Február közepén fel is szólította a fő- és köznemességet, a városokat, Felső-Magyarország 13 vármegyéjét, hogy személyesen vagy követek útján – a még fennhatósága alatt álló – Eperjesen jelenjenek meg megbízottai, Szirmay István és Sárossy Sebestyén előtt, és nyilvánítsák ki a haza ügyéhez (azaz iránta) való rendíthetetlen hűségüket.

Thököly hívei szökését, ellene való összeesküvését³⁹ drákói szigorral és Európa-szerte terjesztett öngazoló manifesztumokkal igyekezett megállítani.⁴⁰ A keresztény világhoz intézett kiáltványokban Thököly visszautasítja a pártütés vádját, és kiáll a törökökkel kötött szövetség elfogadható volta mellett, kiemelve saját vallási toleranciáját. A protestánsok jogait – mint mondja – a katolikusok jogainak tiszteletben tartásával kívánja visszaállítani és egyben orvosolni. Felkelésének okaként pedig az állampolgári jogok védelmét hozza fel, és ezek közé sorolja a bécsi udvar gondolkodásából hiányzó vallási

³⁴ KÖPECZI, 1977, 88.

³⁵ „...Tökölis Anhang zu schwächen und ihm selbst den Untergang allmählig zu bereiten.” FESSLER, 1825, 333–334.

³⁶ A lemorzsolódások – még ha nem is számottevően –, valamint az erre adott fenyegető hangú ellenintézkedések már 1683 őszén elkezdődtek. VARGA J., 2007, 214.

³⁷ Caspar Hain (1632–1687) löcsei krónikás szerint Thököly 1684 márciusában 10 ezer fegyveressel ment Rozsnyón keresztül Kassára. HAIN, 1913, 510. Ha pedig hihetünk Katonának, akkor az ellene rendelt Johann Valentin Schultzt (†1686) tábornoknak mindösszesen nyolcezer katonát állt rendelkezésére 1684-ben a Thököly vezette lázadók ellen, mivel a többi hadszíntér, illetve Buda tervezett, utóbb sikertelenné bizonyult ostroma elvonta a főerőket. KATONA, 1804, 112. Ezt látszik megerősíteni Johann Friedrich Anton Ambrosius von Veterani tábornok (1643–1695) naplója is, amelyben azt írja, hogy Schultzt serege négyezer lovasból és csekély gyalogságból állt, miközben Thökölynek 13–14 ezer katonája volt. VETERANI, 1788, 19–20.

³⁸ 1684 februárjában, a kegyelmi rendelet kihirdetése után 17 dunántúli és alsó-magyarországi vármegye, 12 város és számos főúr fogadta el I. Lipót amnesztiáját. SZEKFI, 1928, 228. Fessler némileg pontosít az adatokon: februárban a mánások és az urak közül a Batthyányak, a két Bercsényi Miklós (apa és fia), Viczayak, Zichyek, Draskovicsok, Czobor Ádám, Kolonics Henrik és Ádám (apa és fia), Balassa Gábor, Illésházy György, Erdődy György, Nádasdy Ferenc és Tamás (testvérek) békültek ki a királlyal, valamint 17 vármegye, a bányavárosok és a szabad királyi városok: Pozsony, Modor, Bazin, Szentgyörgy, Nagyszombat, Szakolca, Lőcse, Késmárk, Trencsén, Kőszeg, Sopron meghatalmazottaikon keresztül fogadtak hűséget. Még március utolsó napjaiban 18 nemes férfi jelentkezett Besztercebányán, a királyi főhadiszálláson. FESSLER, 1825, 335–336. Hain krónikájában leírja, hogy a száz vármegyék és ezen belül Lőcse város követi, sok magyar főnemes és nemes, hasonlóképpen sok vármegye és város jelent meg követi által, és tette le hűségcsükkjét Pozsonyban a kirendelt főbizottság előtt. A Felső-Magyarországon fekvő többi vármegye Thökölytől való félelmében kimentette magát. HAIN, 1913, 510.

³⁹ 1683 decemberében Munkácson leplezték le egy Thököly-ellenes összeesküvést, amely a császáriak kezére játszotta volna a várat. VARGA J., 2007, 225.

⁴⁰ BRENNER, 1739, 104.

türelmet is.⁴¹ Ezekben a proklamációkban még 1684-ben is tetten érhető a török legyőzhetetlenségének a korban még élő mítosza, amikor azt olvashatjuk, hogy azért kell(ett) az oszmán védelemhez folyamodnia, mert a Porta ellen sem a Habsburg-, sem más uralkodóházak nem védhetik meg Magyarországot, a kereszténység egykori vitéz védőbástyáját.⁴²

A tőle elpártolt és ungvári várába visszavonult Homonnai Drugeth Zsigmond (†1684) grófot, aki Thököly megbízásából 1683 decemberében még Sobieskinél járt követségben, 1684 elején, hogy hűtlenségéért megbüntesse, ostrom alá vette. A megerősített várba Thökölytől való félelmükben más „*labanczá lett*” urak is bezárkóztak. Szintén így tett testvére, az egyházi ember Homonnai Drugeth Bálint (1656–1691). A lengyel király ekkor még megsegítette a körülzártakat, katonákat küldött felmentésükre, és kérte Thökölyt, hogy hagyjon fel az ostrommal. A fejedelem, hogy kiengesztelje a korábbiak miatt a királyt, eleget tett a kérésnek, ahogy Szirmay Miklós regéc(z)i kapitánynak írja február 7-én: „*suspendáltuk Ungvár ellen való hostilis operationknak processusát, a király interpositiójára*”.⁴³ Később a maradék lengyel sereg is végképp kivonult az országból,⁴⁴ és az általuk hagyott úrt kihasználva Thököly a kuruc és a mellé rendelt tatár sereggel a Szepességbe ment, hogy annak hűségét újra bebiztosítsa magának.⁴⁵

A kiáltványok megfogalmazása mellett továbbra is próbálkozott egyes vezető európai személyek levél útján történő felkeresésével. Így tett még január 30-án is, amikor többek között levelet írt az ugyancsak evangélikus III. János György szász választófejedelemnek (1680–1691),⁴⁶ amelyben demonstrálta előtte, hogy a Habsburg-ház, a magyar nemzet kiváltságainak eltiprásával, abszolút hatalomra törekedett, és ezzel Magyarország-szerzte okot adott az ellene való felkelésre. Kérte, hogy méltóztasson őt és Magyarország dolgait kegyesen pártfogolni, és e dolgokat mindenféle módon megbékeltetni.⁴⁷

Időközben, 1684. március 5-én XI. Ince pápa közbenjárására⁴⁸ a Pápai Állam, Habsburg Lipót német-római császár, Sobieski János lengyel király és a Velencei Köztársaság örökös dac- és védszövetséget kötött egymással a török ellen, ez volt az úgynevezett Szent Liga.⁴⁹ Ehhez később más államok (Bajorország, Szászország, néhány kisebb német fejedelemség, valamint Oroszország) is csatlakoztak. Ez a lépés mind politikai,

⁴¹ KÖPECZI, 1977, 88–89.

⁴² VARGA J., 2007, 227.

⁴³ MHHS XXIV, 48. (35. sz.) Thököly Imre levele Szirmay Miklósnak.

⁴⁴ A szálláshelyük környékén uralkodó szegénység és az elégedetlennel folytatott állandó hadakozás miatt vont ki végül Sobieski egyre fogyatkozó kontingensét Magyarországról. LECLERC, 1693, 183.

⁴⁵ RÓNAI HORVÁTH, 1896, 248–249.

⁴⁶ Azonos tartalmú leveleket írt XIV. Lajos francia királynak (1643–1715), Frigyes Vilmos brandenburgi választónak (1640–1688) is, hogy tájékoztassa őket a magyar felkelés okairól, kérve az említett fejedelmek pártfogását. Felhívta a figyelmet Ausztria túlhatalmának veszélyeire is. KÖPECZI, 1976, 26.

⁴⁷ LÜNIG, 1712, 52.

⁴⁸ A pápa nemcsak a török elleni háború folytatására fordított nagyobb pénzüsszeget, hanem még Magyarországra is küldött saját költségen toborzott csapatokat. RINK, 1713, 867.

⁴⁹ DOGIEL, 1758, 342.

mind katonai téren Thököly mozgásterét tovább szűkítette,⁵⁰ de még maradt számára cselekvési lehetőség. Sobieski részéről ellenben a szerződésben foglalt kötelezettségei miatt a korábbinál is kevesebb megértésre számíthatott. Szép szavakon túl még a titkos szövetséges franciák részéről sem remélhetett semmi támogatást, mivel számukra a török háború kitörése óta Thököly elvesztette korábbi jelentőségét.⁵¹ Ez év augusztusában ráadásul majd I. Lipót – ugyancsak a pápa közbenjárásával – nagy engedményeket téve, Regensburgban 20 évre fegyverszünetet köt⁵² XIV. Lajossal. Később Wielopolski lengyel főkancellár Thökölyt arról tájékoztatja, hogy a francia–Habsburg fegyverszünetről ne várjon semmi kedvező fejleményt, mivel az a magyar ügyekkel nem foglalkozik.⁵³

A fejedelem nemzetközileg fokozatosan elszigetelődött. Számára további Habsburg-ellenes küzdelmei során csak a török orientáció és a Porta ezzel együtt járó (kisebbségnagyobb) támogatása maradt. Ehhez még az is hozzájárult, hogy eddigre az Apafi vezette Erdéllyel is végérvényesen megromlott a viszonya.

Thököly továbbra sem válogatott a retorziókban, és hogy visszafogja hívei számának apadását, kivégeztetett néhány katolikus főurat is. Ezt az egyébiránt hatásos elrettentő politikáját azonban a Habsburg-udvar ürügyként próbálta felhozni katolikusellenességének igazolására. Ez utóbbi attitűd vehette rá a fáradhatatlan energiájú Thökölyt,⁵⁴ hogy a rásütött katolikusellenesség vádjára alól tisztázza magát, és április 12-én XI. Ince pápát is megszólítsa egy levélben, amelynek tartalmáról röviden fentebb már pár szót szoltunk. Itt hangoztatott érvelése,⁵⁵ mely szerint a katolikus főurakat nem vallásuk, hanem hűtlenségük miatt ítélte halálra, és hogy a katolikus vallás ellen sohasem vétett és sohasem kíván véteni – amelyet azzal is bizonyítana, hogy magát, valamint egész Magyarország szabadságait és privilégiumait rábízna az ő atyai oltalmára –, nem hatotta meg a pápát.⁵⁶

Ekkortájt érkezett Thököly követe és hűséges párthíve, Izdenczy Márton (1650 körül – 1730) Linzbe, a török elől korábban odamenekült és még ott tartózkodó Habsburg-udvarba, hogy ura nevében egy teljhatalmú követtség küldéséről tárgyaljon, amely tisztázná a vitás kérdéseket a felek között.⁵⁷ Az uralkodó személyesen azonban nem fogadta, a megbízottjai és Izdenczy közötti tárgyalások pedig nem vezettek eredményre, mivel a két fél követelései semmit sem változtak a korábbiakhoz képest. Thököly válaszlépésként 1684. május 27-én Miskolcon kiadott egy nyilatkozatot, amelyben a tárgyalá-

⁵⁰ Annál is inkább, mivel a legfontosabb stratégiai célok között szerepelt – Buda visszafoglalásán és egy déli front megnyitásán kívül – Thököly államának megdöntése. KÁRMÁN, 2019, 415.

⁵¹ ANGAL, 1889, 114.

⁵² Erről részletesen tudósít az 1633–1738 között Majna-Frankfurtban megjelent 21 kötetes német nyelvű *Theatrum Europaeum* című sajtóorgánum XII. része is. THEATRUM, 1691, 627–635. Az újságról részletesen lásd KINCSES, 2013; KOVÁCS, 2008.

⁵³ ANGAL, 1889, 115.

⁵⁴ LECLERC, 1693, 186.

⁵⁵ DRERL C/64. 2c. 81. sz. doboz. Thököly Imre levele XI. Ince pápához.

⁵⁶ Ha meg nem is hatotta a pápát, de foglalkozott vele, mivel összehívta a kongregációt, ahova a császár és a lengyel király miniszterét is meghívta, hogy tanácskozzanak Thökölyről. VANEL, 1687, 9.

⁵⁷ ANGAL, 1889, 95.

sok sikertelenségét hangsúlyozva elrendelte a nemesi felkelést és a vármegyék hozzájárulását hadi vállalkozásaihoz. Az általános felkelésére szóló többszöri felhívás ellenére hadait az egri törökök pótolták ki.⁵⁸

Így jutunk el 1684 kora nyarára, amikor is az előzőkkel összhangban június 15-én a kuruc haderő Semsey Pál generális⁵⁹ vezetésével megkezdte, vagyis inkább folytatta Ungvár következő ostromát.⁶⁰ A várbeliek kezdetben még újabb segítségre vártak a lengyelektől, ami nem volt teljesen reménytelen, mert diplomáciai segítség képében a lengyel udvar egy Marcin Ostrzyski vagy magyarosan Osztriczky Márton nevű grófot küldött Thökölyhez, hogy általa kérje az ungvári ostrom megszüntetését. A kuruc fejedelem hívei azonban – megtudván jövelele célját – még Homonnán feltartóztatták.⁶¹

Thököly időközben – miként Olasz Ferenc somlyói kapitány írta Somlyóról 1684. június 16-án az erdélyi fejedelemnek –, Eger mellett találkozott a pasa helyettesével, azaz a kihájával,⁶² majd Szerencs felé ment, de *„igen fogy az hada... csak nem régen is ezeren lettek labanczokká az hadai közül, ki Szendrőben, Filekben, ki Lévában, és más helyekre szöktek bé, naponként fogynak, egymást is fosztják, maga Tökölyi fejedelem javait is prédálják...”* Később hozzáteszi, hogy *„Ungvár is, kegyelmes uram, még az Homonnaiak kezénél vagyon; Homonnai Sigmond uram mind feleségestül meghalt. Egy Pater Homonnai Bálint nevű tartja az várát.”* Utóiratban pedig azt írja, hogy a kuruc fejedelem a tőle elpártolt Barkóczy Ferenc megbüntetésére Csicsva vára ellen készült, amelyet június 10-én be is vett.⁶³

Ezt követően a fejedelem dél felé vehette az irányt, noha egyik katonájának, Radák Andrásnak a jelentése szerint június 23-án még mindig nem tartózkodhatott Munkácsra, mert maga a levélíró onnan küldte neki a hadiszerek állapotáról szóló levelet és egyúttal nyugtázta, hogy Thököly Munkácsra tartó útját *„bizonyos ratiókra nézve”* meg kellett változtatnia.⁶⁴ Ugyanaznap azonban Thököly unokafivére és egyik legjelesebb hadvezére, Petrőczy István (1654–1712) írja, hogy június 18-án a Munkácstól légvonalban mintegy ötven kilométerre fekvő Leleszről kapott levelet Thökölytől.⁶⁵

Az ungvári ostrom alatt, illetve a védők június 27-i⁶⁶ kapitulációja⁶⁷ előtt tehát – ha hihetünk Petrőczynek –, minden bizonnyal a Zemplén vármegyei Leleszről Szatmár

⁵⁸ FESSLER, 1825, 333.

⁵⁹ Semsey Pálról lásd POZSONYI, 2002, 19.

⁶⁰ TMÁO VI, 452–453. (No. 344.)

⁶¹ ANGYAL, 1889, 101.

⁶² A fentebb említett török segítségadásról lehetett szó.

⁶³ TMÁO VI, 454. (No. 345.)

⁶⁴ TMÁO VI, 457–458. (No. 348.)

⁶⁵ Pár sorral lejjebb megemlíti, hogy *„úgy hallatik Ungvárban jól emberkednek...”* Uo., 458–459. (No. 349.) Ez megerősíti, hogy ekkor már napok óta tarthatott az ostrom.

⁶⁶ A dátum más miatt is nevezetes. Ezen a napon foglalta vissza a keresztény főserg – Lotaringiai Károly (1643–1690) hadvezér vezetése alatt – Visegrádot, hogy aztán Pest felé vegye az irányt. Naplójáról lásd TÓTH, 2017b. A francia nyelvű naplót lásd TÓTH, 2017a.

⁶⁷ Thököly nélkül, de a nevében kötötték meg biztosai a védőkkel: *„resignando Arcem Ungvár modo prae-misso Praememorati Celssissimi Principis Commissariis.”* TMÁO VI, 459–461. (No. 350.) A megegyezést követően már aznap szabadon elvonulhattak az ostromlottak. ANGYAL, 1889, 100–101.

vármegye felé indulva, a kronológia és útvonal alapján könnyedén tartózkodhatott Thököly június 26-án Munkácson, ahonnan aztán elküldte levelét a lengyel főúrnak. Thököly tehát nem vett részt személyesen az ostromban, ellenben Csicsva után egy másik vállalkozásra készült, jelesen: Szatmár és Putnok ostromára,⁶⁸ azonban láthatóan volt ideje egy hosszabb levél megírására is.

A levél címzettje

Thököly és Sobieski között a kapcsolat – kölcsönös megbecsülés mellett – ismét helyreállhatott 1684 tavaszán, ha a korábbi mélységét el nem is érte. Ennek ellenére egyre több adat utal arra, hogy a fejedelem a lengyel belpolitikát vezető főkancellárral is közvetlenül tartotta a kapcsolatot, amely a későbbiek során is megmaradt. A levél címzésénél a (fő)hercegeknek járó megszólítás („*illustrissime et excellentissime*”), a levél (alább bemutatandó) tartalma, valamint az előzőekben felvázoltak alapján – egyéb fogódzó híján – Jan Wielopolski főkancellár személyét valószínűsíthetjük a levél címzettjeként. Thököly rajta keresztül próbálhatta a lengyel királyt befolyásolni és egyben igazolni politikáját.

A főkancellárral folytatott levelezés során ismét felbátorodhatott Thököly, és egy hónapra rá közvetlenül Sobieskinak írt levelet, amelyben késznek mutatkozott akár királyi tanácsának is alávetni magát. Marczali Henriktől tudjuk ugyanis, hogy az akkor Rozsnyón tartózkodó fejedelem – Buda keresztény ostroma alatt – levelet küldött az akkor Lengyelországhoz tartozó Kijev püspökének, és magának a lengyel királynak is, remélve, hogy szorult helyzetében a király közbenjárására a császár engedni fog⁶⁹ (másnap pedig ugyanonnan a szász választónak írt az evangélikus vallás dolgában).⁷⁰ Elképzelhető, hogy az iménti levelezésre utal Ottlyk azon megjegyzése, hogy „*Tököli uram alattomban Respublicához követeket küld, és király ellen fájdalmasan panaszkodik, mely alkalmatossággal királylyal újabb confederatio subsequált*.”⁷¹ A fejedelem tehát a Habsburgok megkerülésével és a törökök tudta nélkül folytatta 1684 folyamán is diplomáciai tevékenységét, és a lengyel uralkodó mellett annak főkancellárjával is tartotta a kapcsolatot.

A levél megírásának célja

Az eddig mondottakat összegezve, a levelet azon írások sorában kell elhelyeznünk, amelyeket Thököly egyre szorultabb helyzetében, kiútkeresés céljából írt.

Valószínűleg azért ragadott újra tollat, mert I. Lipót amnesztiarendeletere, a véd- és dacsövetség, valamint a francia külpolitika iránta egyre inkább megnyilvánuló érdeklensége újabb válaszlépésre sarkallta, amennyiben nem akart teljes mértékben a törö-

⁶⁸ Uo., 101.

⁶⁹ MARZALI, 1881, 524–525.

⁷⁰ LÜNIG, 1712, 74–77.

⁷¹ OTTLYK, 1875, 23.

kök oldalán ragadni és a törökök bérenceként elhíresülni. Tulajdonképpen így eshetett a választása – a sok évszázados múltra visszatekintő lengyel–magyar kapcsolatok alapján – továbbra is a lengyel politikára.⁷² Ellenben láttuk, hogy 1683/84 telén a lengyel csapatok felső-magyarországi elszállásolásának meghiúsulása és Thököly lavírozó politikája végül nem tett jó benyomást a lengyel királyra, ezért az udvarát irányító főkancelár révén is megpróbálhatta őt meglágyítani – személye és politikája iránt egyaránt. A levélre adott válasz, feltéve, ha volt ilyen, nem ismert. Mivel nem sokkal később már újra magának a királynak írt levelet, feltételezzük, hogy ez nem volt teljesen elutasító.

A levél különlegessége

Thököly azon túl, hogy tehetséges katonai vezető volt, jelentős általános (klasszikus) politikai és közéleti műveltséggel is rendelkezett. Könyvtárában a kor számos jelentős művét megtalálhatjuk.⁷³ Az antik irodalomból is sűrűn merítő levél mindezt híven tükrözi.

További érdekessége, hogy hosszabban idéz egy bizonyos Fredro nevű lengyel nemes – róla a fordítás megfelelő helyén fogunk részletesebben beszélni – művéből, és ezt teszi úgy, hogy kisebb változtatásokat, kihagyásokat eszközöl az összefüggő szövegben, amelyek – a figyelmetlenségen túl – szándékosan, (aktuál)politikai okokból is történhetek.

Elképzelhető, hogy a mondanivalója középpontjába a lengyel szerző szabad uralkodóválasztásról szóló gondolatainak beemelése a főszövegbe későbbi másolás során keletkezett utólagos betoldás, mivel a korban bevett eljárás lett az iratok átdolgozása, új összefüggésekbe helyezése, vagy a fennálló politikai helyzetre való aktualizálása.⁷⁴ Diplomáciai levél esetében mindenképpen szokatlan tartalmi elem. A levél szövegének stílusa azonban meglehetősen egységes, az idézett rész mondanivalója is beleillik a főszövegbe. Így – jelenleg – eredetisége mellett több érv szól, mint ellene.⁷⁵

Thököly Wielopolski honfitársának intő gondolataival akarja a címzettet eltéríteni a Habsburg-szövetség gondolatától, de az átvett szövegben olvashatunk még a lengyelek szarmata rokonságáról és ezen keresztül a magyarokkal való atyafiságáról is. Az irat magán hordozza Thököly kendőzetlen stílusjegyeit, amelyekkel igyekszik olvasója figyelmét felkelteni a magyar ügy iránt és mentegezni magát az őt és – személyén keresztül – az elégedetleneket ért vádak alól. Jelzi azt is, hogy a meglévő Magyarország bukásával Lengyelország bukása sem fog sokáig várni magára.

A továbbiakban a levél magyar nyelvű fordítása, valamint a latin nyelvű levél átirat szövege következik,⁷⁶ megfogadva Thököly francia életrajzírójának kezdő sorait: „ha

⁷² Ismeretes, hogy I. Lipót császár és király nem nézte jó szemmel kettőjük kapcsolatát. DUDLÁK, 2015, 33.

⁷³ Uo., 23–24.

⁷⁴ PÉTER, 1973, 68.

⁷⁵ Minden kétséget kizárólag a levél eredetije oszthatna el.

⁷⁶ A forrás az eredeti tagolást megtartva került átirásra és fordításra. A magyar fordításnál ellenben, a túl hosszú mondatok elkerülése végett és a közérthetőség érdekében, az eredetiben használt központosztól eltekintettünk (a pontosvessző helyére – minden más írásjel változatlanul tartásával – a mondatvéget

azok, akiknek részük van Európa különféle államainak vezetésében, azon fáradoznának, hogy az utókorra hagynák annak emlékeit, amelyek tudomásukra jutottak, akkor nem lenne szükség sietni az élő személyek tevékenységeinek publikálásával.⁷⁷

Forrás

Thököly Imre levele – feltehetően – a lengyel főkancellárhoz,
Jan Wielopolskihoz

Munkács, 1684. június 26.

DRERL C/64. 2c. 81. doboz

Méltóságos és nagyméltóságú Uram, nekem nagy tiszteletre méltó Uram!
Ügyünk igazsága és a szabadság kivívásáért fogott fegyverek nem nélkülözik a szomszédos, rokon, igen nemes népnél a készséges elismerést, (minthogy) az oly sokévnnyi száműzetés, az oly sok vérszomjas cselekedet és Pannóniának nyilvánosságra hozott vészes szerencsétlensége már régóta mindkettőt világozássá tette az egész világon.

Magyarországon egykoron szilárdan állt és virágzott a törvények és a kiváltságok leg-szentebb feltételein alapuló szabadság, a körülírt és korlátozott hatalmú magyar vérű fejedelmek alatt, ezért a királyok iránti szeretet és tisztelet, továbbá az engedelmség és jogos engedelem oly fokon álltak, hogy az akkor legvirágzóbb nemzetnek előteremtették otthon az egységet és egyetértést, kifelé pedig a dicsőséget és a hírnevet. Miután azonban a haragvó Isten akarata és a (sors) végzetes változása által a királyi méltóság bíbor(színű palást)ja a magyaroktól az ausztriai fejedelmekre szállt, lassanként apadni kezdett az ország jogainak és büntető rendelkezéseinek életereje, a visszásan uralkodók ereje és hatalma miatt, tudniillik a szabadságnak a korlátlan uralkodás vágyával ellentétes sértetlenségét, mint a megbotránkozás követ, az egyazon házból való fejedelmek semmiképpen sem tudták elviselni, és a spanyol módszert alkalmazták, hogy a legnemesebb országot a virágzó szabadságból gyalázatos szolgaságba taszítsák. Jóllehet a cselekvés joga és a rendek szabad szavazatai által szerezték meg a koronát és a jogart, (valamint) a szabadság(jog)oknak korábbi állapotukban való megőrzéséről szóló testi esküvel kötelezték magukat, mégis nemhogy az eskü és az ígéretek bizonyosságát teljesítették volna, hanem inkább semmilyen írott törvénnyel, még az ország okmányával (amely jogi norma volt és a helyes kormányzás legbizonyosabb

jelző pont került), a tulajdonnevek átírása pedig a ma használt forma szerint szerepel. A latin szövegben a bizonytalan olvasatot/értelmet vagy felesleges betűt/betűket (...) jellel korrigáljuk, míg a betűkihagyások pótlását <> jellel jelezzük. A kis- és nagybetűk a fordításban a mai funkciójuk szerint állnak, az átírásban viszont a hagyományos latin helyesírás szerint, ahol például a népeveket nagy kezdőbetűvel írják. Végül pedig a fordításban (...) jellel jelezzük az értelem szerinti kiegészítéseket.

⁷⁷ „Si ceux qui ont quelque part à la conduite des différens Etats dont l’Europe est composée, s’appliquoient à laisser à la Posterité des Mémoires de ce qui vient à leur connoissance, il ne seroit pas nécessaire qu’on se hâtât de publier les actions des perfonnes vivantes.” LECLERC, 1693, 1.

előírásainak összessége) sem törődve, az elődeink által szerzett és megvédett szabadságot megvetéssel meggyengítették és eltaposták, az ismétlődően és hevesen panaszkodó rendek sajnálkozása mellett, akik mindazonáltal akárhányszor csak a jogtalanságok elviselhetetlenségére orvoslást kértek, gúnyos és lenéző visszautasításra találtak.

Így miután egyedül a császár akarata számított törvénynek, Magyarország virágzó jogai romba dőltek.

A jelen idők nyomorúsága mindazonáltal annál emlékezetesebb, és ez fog örökölni maradni a késő utókorra, minél terhesebb elnyomások árasztották el az egész országot. Miután ugyanis épphogy lecsillapodtak a (fegyveres) megmozdulások, és III. Ferdinánd császár és I. Rákóczi György, Erdély fejedelme között békeszerződés kötöttet, hirtelen feltörték a bajok, és a hamu alatt lappangó tűz lángra lobbant, kevéssel később hatalmas csapások és üldözések serege árasztotta el, kitört zúgó patak módjára, egész Magyarországot. Gyászos és siralmas képet fest az ország: a legtekintélyesebb előkelőket, a legjelesebb nemeseket törvény elé hurcolták, és a törvények előírásával szemben, némelyek magánjellegű gyűlöletéből, tudniillik miként a mákfejeket leverik, válogatott vádaskodások által elítélték, (közülük) egyesek fejükkel, (míg) mások vagyonek Kobzással és száműzetéssel lakoltak, miután minden javuk az (állam)kincstárhoz került, hogy ily módon az elítéltek asszonyai és utódai a legnagyobb árvaságra jussanak. (Ehhez) hozzájöttek az elviselhetetlen adók, az akcizák, a repartíciók, és más hasonló gyötrő eszközök, amelyek a nemesség és a szerencsétlen nép minden vagyonát, sőt még a lelkét és az erejét is kitépték. Valahányszor az ország rendjei az oklevél betartását és a szigorúan merev (uralkodói) hatalom mérséklését szorgalmazták, annyiszor vádoltattak be hamisan a hűség megsértésével. Vagyonuk szolgált bűnükül, aminek folytán – a hamis vádaskodásoknak helyt adva – éppen a leggazdagabbak estek áldozatul, és ennél fogva lázadónak lettek beállítva, mivel anyagi javakban bővelkedtek, legszentebb Őfelsége előtt, akit a közmegállapodás hitével szemben megsértettek és mivel erőszakkal, megkörnyékezással, pénzzel, valamint gonosz fortélyokkal a törvények mentsvárai sérelmet szenvedtek, így hát sohasem juthattak érvényre a kívánt orvoslások. Eredménytelenek voltak a gyűlések, és az udvarhoz eljuttatott sérelmek sokasága (csupán) a papírt töltötte meg, a királyi füleket nem, sohasem egyenes, hanem kétértelmű válasz ment az esdeklőknek, nem ritkán a legjogosabb kérelmek is rossz értelemben el lettek ferdítve, mialatt a német katonaság minden rangú és rendű ember ellen a legkíméletlenebb módon kegyetlenkedett Magyarországon.

Az ilyen és más jogtalanságokat és elnyomatásokat – amelyeket említeni is borzalmas – mivel a magyarok heves természete tovább elviselni nem tudja, de a meggyökeresedett bajokat orvosoltatni sem látja, a szükséges és jogos, valamint a köztörvények által megengedett védelemhez fordult.

A háború napról napra történő növekedése mellett, miután a másik fél értesült arról, hogy a tűzvész nehezen csillapodik, és az ellenállás áradat módjára még hevesebben tör előre, békétárgyalást javasolt, mégis inkább színel, mint őszintén, úgy vélve, hogy némi óhajtott időnyeréssel a támadás annyira elerőtlenedhet, hogy végül összeomlik.

Beleegyeztek mégis a békétárgyalásba, és mivel ezt követően a Török Porta megadta az engedélyt, meghatározott követeket küldtünk ki a dolgok egyengetésére, de ezt a kegyes

és az egész keresztény világ közvéleményére hasznos erőfeszítést, a császári udvar, a francia királlyal való békekötés reményétől elbájolva már néhány évvel ezelőtt dölyfösen megíhíúsította, ugyanazon módszerrel járt el az elmúlt év cselekvéseiben – ez a dolog Excellenciátok előtt igen jól ismert –, amely év jöllehet a bajoknak véget vethetett volna, (helyette mégis) megerősítette azokat. Lengyelország szent királyi Felségére hárult a magyar dolgok egyengetésének és lecsillapításának teljhatalma, és (mi) nem idegenkedtünk a tárgyalástól, csak szabadságunk és a biztonságunk adassék vissza. Azonban a miniszterek és hivatalnokok, miután a mások vitézsége és vére által Bécs mellett győzelem született, előre megfogalmazták, hogy eljött a kedvező alkalom a Magyar Királyság fenekes-tül való felforgatására. A mindkét (osztrák és török) oldalról jövő hadmozdulatok lecsendesítésében való igyekezetemet annyiban hagyták, és keresztényi szándékaimat számba sem véve, a legyőzhetetlen fejedelem közvetítését is visszavonták, ebből fakadóan lelkeinkben teljes kiábrándulás keletkezett, látva ugyanis, hogy a dolgot velünk álnokul intézik, és minden cselekedet végcélját a helyzet kívánta érdekhez és a pillanatnyi alkalomhoz igazítják, az irántunk és a haza iránt való végső pusztulásra, a Fényes Porta védelmétől, amelyet e végletekben egyedülként bírunk, nem áll módunkban elállni, teljes mértékben megfosztva a szabadságtól és a biztonságtól, amelyet (pedig) egyedül és első-sorban igényeltünk.

Tanúsíthatják a Szent Királyi Felség miniszterei, akik részt vettek a konferenciákon, hogy milyen őszinteséggel nyilvánítottuk ki a romlásba döntött Magyarország dolgait és követeléseit, de Szent Királyi Felsége is, úgymint nagylelkű fejedelem kegyesen és erőteljesen fáradozott a békeszerzéssel, a királyi fáradozásait arra fordítva, hogy a keresztények egyet-értésbe tömörüljenek, és Magyarországon a veszedelmes indulatok lecsendesüljenek, de kívánságainak célját korántsem érte el a Királyi Felség.

Mutassa ki Excellenciád, mutassa ki az egész világ, vajon nem rendelkezünk-e a leg-igazságosabb okokkal ahhoz, hogy az erőszakos kormányval szemben ellent álljunk, amikor a helyes kormányzásra semmi esély nem ragyogott fel, ellenben napról napra megmutatkoztak a gyarapódó sebek, a növekvő bajok, amelyek felé, hogy üdvös kezét kinyújtja, az udvart semmilyen könyörgéssel nem lehetett rábírní. A szabadságjogokat a királyok esküje és oklevele ellenében elvette, az ország határ menti területeit elhanyagolással és engedé-kenységgel, hogy a magyar erők elerőtlenedjenek, a szomszédos hatalomnak engedte át el-foglalásra és sohasem védte meg ezt a védőbástyát (oly módon), hogy valamely részét el ne veszítse. A roppant nagy kiterjedésű országból, alig egy rojt maradt meg, amely régi sza-badságát megtartotta. Szinte a teljes ország a hatalmas nemzetnek lett alávetettje és alatt-valója. Jogtalanságot követnek el ellenünk azok, akik törvényes védekezésünket rosszul ér-telmezik, vagy a kereszténység megsértésével vádolnak minket, mivel a szabadságjogok megvédelmezése és a haza megoltalmazása végett fogadtuk el az oszmán pártfogást, amely-re nem valami hirtelen elhatározás, hanem a végszükség vett rá minket, mivel két hatalom között lévén, mindkét oldalról szerencsétlen módon marcangoltattunk és nem állt mó-dunkban a szomszédos és rettenetes hatalommal szemben ellenállni, amely elől kitérni to-vább nem tudtunk, azt elismerni kényszerültünk az ország maradékainak és állapotának valamiféle megőrzésére, nehogy a legvégsőbb szolgaságba essünk.

Mindenesetre régen le lehetett volna csendesíteni azokat a veszedelmes forgatagokat, és könnyen meg lehetett volna előzni a háborút, amely már zajlik, ha a császári udvar visszafogottabban cselekedett volna, azonban túlادagolta az orvosságot, és a jóakarató lelkeket végső reménytelenségbe döntötte. Ennélfogva semmit sem lehet felróni nekiünk, akik a szabadságot törvényes harcok által megvédve, visszautasítjuk a gyalázatos szolgaságot. Ismeretes és bizonyított tény, hogy az osztrák fejedelmek mindig arra használták fel fortélyaikat és szándékaik arra irányultak, hogy a szomszédos fejedelmek és népek szabadságának felszámolására annál erősebben lesben tudjanak állni. Ki nem látta előre sok idő után ezeket a csalárd szándékokat, ki nem ismerte a csalétket, ki nem a (vadász)hálókat, amelyek a birodalom és Lengyelország szabadságainak megszüntetésére lettek titkon és nyíltan egyre sűrűbben kivetve. Látta egykor a Lengyel Köztársaság ama leghíresebb csillaga, ama kitűnő bölcsességű nagy hős, Zamoyski, aki nem csak Báthory Zsigmondot, Erdély akkori fejedelmét nyíltan, hanem magát a híres Köztársaságot is igen őszintén és nyomatékos érvekkel figyelmeztette és óvta előre, hogy tartózkodjanak az ausztriai hízelgésektől, amelyeknek semmi más következménye nem lehet, mint a szabadság eltörlése és elpusztítása, ha valamikor, akkor bizony most kell számba venni azokat, amelyek e szerencsétlen hazában zajlanak, s hogy mily hasznok származhatnak elnyomásunkból a híres köztársaságra nézve. Magyarország és Lengyelország érdekeinek közösnek kell lenniük. Ha Magyarországot – örökös birtokká való leminősítésén keresztül – megfosztják szabadságjogaitól, mit remélhet majd a szomszédos Lengyelország, amelyet olyan sok királyság vesz körül? Amíg Magyarország és Lengyelország között virágzott a bensőbb barátság, és királyokat adtak kölcsönösen egymásnak, a szomszédos fejedelmek rettegtek az igen nemes nemzetektől, és sohasem kerekedtek volna felül e szabályos hatalom ellen, ha különböző fortélyokkal szét nem hasítják és meg nem gyengítik (előtte). Ha valaki híjával van a dolgok ismeretének, nyissa fel az évkönyveket és történelmi elbeszéléseket, és látni fogja, hogy a magyar és lengyel szabadság mindig szálka volt a szomszédok szemében, amelyet nehezen tudtak eltűrni, és amelyet alkalomadtán buzgón igyekeztek is elárulni. Ezeket Excellenciátoknak nem azért trom, hogy hathatósabban eltúlozzam a szomszédságból fakadó veszedelmet, tudom ugyanis, hogy azt józan belátásának köszönhetően könnyen át fogja látni, hanem hogy újra rámutassak, hogy szabadságunk nagy romlása Lengyelországban meghasonlást fog okozni, ugyanis a szomszéd Ucalegon (háza) is ég, ma nekiünk, holnap másnak, hiszem: a lengyelek nemeslelkűsége az országgyűlésen egykor nem véletlenül hagyta jóvá azt, hogy senki se merészeljen a lengyel királyválasztáson az ausztriai házból azután bárkit is megnevezni és szavazásra ajánlani, különben ennek folytán elveszíti becsületét. Tanuljon jelesen a mi kárunkból minden nép, akik elhatározták, hogy megízlelik a szabadság édes ízét és komolyan öröködnék a szabadságjogok kézben tartásán, nehogy a rossz átköltözzön a mi bensőnkől a szomszédba. Ahol elkezdődik a gonoszság, sohasem ér véget, ugyanis határtalan, és ezért annak semmilyen része felett nem lehet szemet hunyni, mivel mindig észrevétlenül növekszik, és ha nem törődnek vele, lopva elharapózik. A születőben lévő rossznak úgy kell elejét venni, hogy a felfordulások okát még csírájában el kell fojtani, különben még ha (csak) egy haránt ujjnyit is engednek a felforgatóknak, az egész tenyeret megragadják és nemsokára fokozatosan többet és többet, sőt végül az egészet maguknak fogják követelni.

Sokat lehetne még írni erről a dologról, amely igen veszedelmes, azonban nem akarom ezzel Excellenciátokat terhelni, (ennek ugyanis) kivonatát adta a méltóságos és legelőrelátóbb Fredro, az egykori leMBERGI várnagy: a Valois Henrik lengyel király élete című munkájában, amelynek szavait (az alábbiakban) mellékelem. „Napvilágra fogom hozni – mondja ő – a hibát, amelyet a lengyel állam elkövetett, amikor Lajos magyar király halála után a német törzsről, a szláv és szarmata néppel ellenséges Ausztriai-ház, a Lajos nővérével, Annával való házasság révén, miután a (szabad király) választás jogát és szokását a magyarok és a csehek megkerülésével felszámolta, mindkét nép királyi méltóságának örökös utódlásába helyezte magát. Minthogy egészen a lengyelek hibája, hogy azon népek jogának megvédelése akkor nem történt meg, mivel vonakodtak és az akkor háborúmentes Lengyelországból jövő segélycsapatok híján végül a magyaroknak és a cseheknek magukról kellett gondoskodniuk. Bizony nem kevésbé vált volna a Köztársaság hasznára, ha mindezen két népet részekben a saját fejedelmek irányítják, és nem kerülnek az Ausztriai-ház tisztelete és uralma alá, sem nem kapcsolódnak össze a birodalmi bíbor (amelyet ez a ház magához vett) hatalmával, hogy most a közelünkben, megbánva tévedésünket, egy szörnyű egy vérből való hatalmat lássunk, amely a szabad népre nézve veszedelmes és a szomszédok számára terhes. Ám a magyarok mily előnyei közé tegyem azt, hogy kiváltképpen ország(uk) rendíthetetlenül hallatja hangját? Ez a nép (ha a szarmata rokonság önmagában nem jelentene szövetséget) bizonyosan a hasonló törvények, szokások és ugyanolyan ruházat révén már felfedte, hogy a mi barátunk is, s a veszedelmek idején segítséget nyújtott, és jöllehet azelőtt választás útján keresett királyokat, most, miután csak a pompa maradt meg, igazából egy uralkodóház örökléséről van szó, amelyet az a nép és a törvények hatalmánál fogva tehetett volna meg. Több nép és ország van, akik választottak és a választással őrizték meg a megmaradt szabadságot. Most, amikor egyedül mi képviseljük ezt a Földön, annál is inkább fogunk félelmet sejtetni, mivel az uralkodók irigysége összeesküvést sző köztársaság(unk) oly nagy boldogulása ellen, és a két nép kevéssel azelőtt megsemmisített jogának példája int újra. Egykoron bölcs módon Ferdeszájú Boleszláv királyunk, aki segítséget vitt a magyaroknak V. Henrik római császár ellen, sem engedte, hogy a német császár döntése nyomán Álmost, Kálmán király testvérét állítsák a Magyar Királyság élére. S helyesen öelőtte Bátor Boleszláv, a IV. Henrik császár segédcapataitól elbizakodott, és a jogart a magyar rendek akarata ellenére birtokló András magyar királyt, a német támogatóival együtt elkergette, és András megölése után a hozzá menekült és lengyelbarát Bélát a magyar előkelők kívánságára Fehérvárott a királyi székbe helyezte. Bizonyára mindkét Boleszláv, amikor a rokon nép épségét megóvták, a magukét segítették elő azért, hogy a szarmata és szláv névnek mindig legyen tekintélye, és félje az ellenség. S noha mindkettőjüknek megvoltak a maguk ellenségei, társaikért még jobban harcoltak. Ám hogy rövidre zárjam: a lengyel nép javára lesz egyszer, ha végre Magyarország jó szerencséje régi állapotába kerül vissza és a velünk rokon néppel meg fogjuk újítani a barátságot.”

Legyen is elég ennyi az idézetből.

Buzgón arra kérem Excellenciátokat, hogy mindezt Excellenciátok alaposan gondolja meg, és gondosan hiúsítsa meg azt, hogy az elnyomásunk vagy pusztulásunk után a nemes Lengyelországot is eláraszsják a maguk idejében a bajok. Bizonyosan nem fog itt véget érni

a korlátlan uralkodás iránti vágy, hanem mintegy üszkösödés, tovább kígyózik, mások szabadságait is elnyomni szándékozva. Mi már a színpadon állunk és egy népről szóló mesét adunk elő, Istenben és az ügy jó voltában bízva, mindeddig elviseltük az erővel megváltoztatott ítéleteket, sokak méltatlan vádaskodását, de megvalljuk és (egyben) tiltakozunk (is) Isten és az egész keresztény világ előtt, hogy a fegyvert és az oszmán támogatást nem nyugtalanságtól vezetve, sem a kereszténységnek való ártó szándékból, sem a katolikus vallás kisebbsítésére, amelyet helytelenül és legnagyobb igazságtalansággal nekünk tulajdonítanak, vállaltuk fel, hanem kizárólag azért, hogy megvédjük a szabadság(jog)okat és távol tartjuk magunktól és a mieinktől a szörnyű jogtalanságokat és üldözéseket. A kocka el van vetve, éppen úgy számunkra is, akárhogy alakuljanak a dolgok, a szabadságot és a biztonságot kívánjuk. Elég jutalom, elég megtiszteltetés lesz, ha akár ezeket a düledék romokat, ha akár a megvédett hazát megpillantja a szabad szellem, a szabadság oltalmazó jobbja, és az ártatlan lélek az övéi tetemei között jobb hazába vándorol.

Végül pedig bátran kérem Excellenciátokat, hogy a cselekedeteinkről jóakaratóan és világosan mondjon ítéletet, és mivel a megmaradásunk és biztonságunk Lengyelország megmaradását is és biztonságát erősítheti, ne nehezítse meg a dolgaimat és a romlásba döntött haza dolgait, amikor a szükség és az alkalom megsegítést és támogatást kíván, valamint azt, hogy engemet továbbá legbarátságosabban ajándékozzon meg azon véleményével, hogy mit kellene e szélsőségek közepette cselekedni. Excellenciátok örök hálára és barátságra kötelez majd engem és az egész magyar népet a maga számára. A továbbiakban hosszú életet és minden jót is kívánva, maradok Excellenciátoknak engedelmességre legkészebb barátja.

Kelt: Munkács várában, 1684. június 26-án.

Thököly Imre

Illustrissime et excellentissime Domine, Domine mihi observandissime⁷⁸

Justitia causae nostrae, sumptaque pro vindicandis libertatibus arma, non indigent apud vicinam cognatam et nobilissimam gentem prolixa legitimatione, tot annorum exilium, tot cruentae actiones et producta(e) in theatrum publicum Pannoniae funesta calamitas, utrumque pridem totum per orbem illustrarunt.

Stabat olim in Hungaria, efflorescebatque libertas, sanctissimis legum et privilegiorum conditionibus subnixa, regnantibus ex moderamine circumscriptae et limitatae potestatis sanguinis Hungarici principibus, hinc amor atque reverentia erga reges, obedientia praeterea et justum obsequium in eo erant gradu, ut unionem et concordiam domi, gloriam famamque foris nationi tunc florentissimae conciliaverint. Sed postquam vindicta irascentis numinis et fatali revolutione, ab Hungaris, in principes Austriacos devoluta fuisset regiae dignitatis purpura, decrescere sensim coepit, sanctorum et jurium regni vigor, vi et potentia praepostere dominantium, libertatis quippe integritatem, cupiditati

⁷⁸ Nincs konkrét címzés, csak a levél tartalma konkretizálhatja a címzett valószínűsíthető személyét.

absolute regnandi contrariam, et veluti lapidem offensionis,⁷⁹ principes ex eadem domo ferre nullatenus poterant, Hispanicam comitati methodum, ut ex florenti libertate, in pudendam servitutem regnum nobilissimum praecipitaretur. Et licet actionis jure⁸⁰ et per libera statuum suffragia, ad coronam et sceptrum erecti fuissent, corporali juramento,⁸¹ de servandis in pristino statu libertatibus obstricti, tantum tamen abest, ut sanctitatem juramenti et promissorum fidem adimpleverint, quin potius omnium legum, regnique diplomatis (quod norma erat, et fixissima regula recte gubernandi) immemores partam et servatam a majoribus nostris libertatem contemptuose habentes, labefacterunt et protriverunt ingemiscentibus subinde et graviter conquerentibus statibus, qui tamen quotiescumque remedia intolerandis injuriis supplicarent, per ludibrium et despectum repudibantur.

Sic postquam unius facta est pro lege voluntas caesaris, Hungariae florentia jura ruerunt.

Infelicitas praesentium temporum, eo tamen memorabilior est, et ad seram posteritatem transmittenda, quo graviores oppressiones universum regnum inundarunt; vix enim sedatis motibus, initaque inter Ferdinandum Tertium caesarem,⁸² et Georgium Rákóczyum,⁸³ hujus nominis primum principem Transylvaniae pacificatione,⁸⁴ recrudescere subito mala, ignisque sub cinere latitans in flammam erumpere, paulo post ingentium calamitatum et persecutionum agmina, quas<i> rupto aliquo torrente, totam Hungariam obruerunt. Luctuosa in regno, et deploranda facies, maximi procerum, et ex nobilitate clarissimi, in jus rapti et contra dictamen legum, ex privato nonnullorum odio, ut videlicet summa papaverum capita decuterentur,⁸⁵ exquisitis accusationibus convicti,⁸⁶ alii capite alii proscriptione et exilio mulctabantur, bonis omnibus fisco applicatis, ut sic convictorum uxores, posteritatesque ad extremam orbitatem praecipitarentur.⁸⁷

⁷⁹ A Bibliából vett utalás. Lásd „Ő a szentély, a botlás köve és a botránkozás sziklája, Izrael mindkét háza számára, tőr és háló Jeruzsálem lakóinak.” (Iz. 8.14.)

⁸⁰ Pontosabban: „*jus legis actionis*”, azaz a cselekvőképesség törvényének joga.

⁸¹ A testi esküről lásd BÉLI, 2007, 120.

⁸² III. (Habsburg) Ferdinánd magyar király (1637–1657).

⁸³ I. Rákóczi György erdélyi fejedelem (1630–1648).

⁸⁴ Utalás az 1645-ös linzi békére.

⁸⁵ A motívum az antikvitástól kezdve sűrűn előfordult az irodalomban. Livius (Kr. e. 59 – Kr. u. 17) írja „...*ibi inambulans tacitus summa papaverum capita dicitur baculo decussisse*.” LIVIUS, 1967, I, 54, 6. („...*ott sétálva halkan – mint mondják – botjával leverte a mákvirágok fejét*.”). A történet a görög Hérodotosztól (Kr. e. 484–425) származik, a *Görög-perzsa háborúk* című munkájában azonban még a korinthusi tyrannos, Periandros (Kr. e. 7–6. sz.) kérésére a másik milétosi tyrannos, az idős Thrasybulos (Kr. e. 7. sz.) búzakarászokat csapkod le botjával, jelezve, hogy a túl magasra törők fejét le kell vágni, hogy uralmukat időtállóvá tegyék. Livius a búzakarászt a kifejezőbb mákgubóval helyettesítette. NÉMETH, 2018, 58.

⁸⁶ Elsősorban a Wesselényi-féle összeesküvés (1666–1671) vezetőire: Nádasdy Ferenc (1622–1671) országbíróra, Frangepán Ferencre (1643–1671), Zrínyi Péter (1621–1671) horvát bárna utalhat, akiket a megtorlás során fő- és jószágvesztésre ítélték.

⁸⁷ Miként Pray írja: „...*filiis, quos unde cim habebat, nomen dominorum de cruce indendum intellexit*...”, magyarul „...*Nádasdy megértette, hogy 12 gyermekének a dominus de cruce nevet kell adni*.” PRAY, 1799, 276.

Accesserunt intoleranda tributa, accisae,⁸⁸ repartitiones,⁸⁹ et id genus alia afflictionum instrumenta; quae nobilitati et miserae plebi omnes facultates, immo spiritum et sanguinem extraxerunt. Quotiescunque status regni observationem diplomatis, et temperamentum rigorosi dominii sollicitarunt, toties laesae fidelitatis insimulabantur; opes erant pro crimine,⁹⁰ unde locupletissimi quique; data calumniae indulgentia, in praedam correpti, ideoque rebelles quod dictis abundarunt, repraesentabantur adamussim sacratissimae majestati violatae contra fidem sanctionis publicae et quod legum praesidia, vi, ambitu, pecunia, et malis artibus turbarentur, ideoque petita remedia, sed nulla unquam obtenta. Frustraneae fuerant congregationes gravaminumque ad aulam emissorum multitudo papirum implebat non aures regias, nunquam directe, sed aequivoce responsum supplicantibus, haud raro etiam justissimae instantiae in malam partem detorquebantur, miles interim Germanicus in Hungaria, in omnes gradus et ordinis homines crudelissime saeviebat.

Has et alias (quas mens meminisse horret) injurias oppressionesque cum excitata Hungarorum indoles ferre amplius non posset, sed neque medelam inveteratis malis applicari videret, ad necessariam et justam legibusque publicis concessam defensam se se convertit.

Invalescentibus in dies armis, cum incendium difficulter restingui, et obstantia per torrentem acrius intendi, pars adversa cognovisset, tractatum pacis objecit,⁹¹ magis tamen in speciem, quam realitatem rata interjectu temporis alicujus optat(iti)o⁹² impetum enervari posse, ut tandem concidat.

Assensum tamen fuit propositioni pacis, obtentaque superinde a Porta Ottomanica facultate certos ablegatos, ad complanationem rerum destinaveramus, sed piam hanc et in publicum totius Christiani orbis, utilem intentionem, aula imperatoria, spe pacis cum rege Galliarum concludendae delinita, jam ante aliquot annos fastuose elusit, eadem processit methodo in actionibus anni praeteriti⁹³ (quod Excellentiae vestrae, quam optime

⁸⁸ Akciza a fogyasztási adó neve.

⁸⁹ Repartíciók: az adók vagy a császári csapategységek településenkénti elosztását jelentik.

⁹⁰ Az egyik leghíresebb eset még Illésházy István, a későbbi nádor hűtlenségi pere volt 1603-ból. A perben nem elhanyagolható szerepet játszott a család vagyoni helyzete, amelynek megszerzése a szorult anyagi helyzetben lévő udvar számára nagy bevétellel kecsegtetett volna. A korábbi perrel kapcsolatban lásd ZÁSZKALICZKY, 2019, 19–22. Illésházy pere aztán a későbbiekben mintául szolgált a hasonló eljárások során. Jelen írás érdemi szerzője az 1670-es évek felség sértési pereire célozhat. A módszer az idő során nem változott, alkalom pedig gyakran adódott arra, hogy az udvar példát statuálva – közjogi köntösbe bújtatott *processus*ok által – enyhítsen folyamatosan pénzsűkijén.

⁹¹ Az 1680-as évek elején – amíg hatalmi tényezőnek tartották a fejedelmet – számos béketárgyalás zajlott az udvar és Thököly követei között.

⁹² Másolás során keletkezett elírásról lehet szó, az *optato* helyett.

⁹³ Amióta Thököly 1678-ban „üstökös ként” berobbant a katonai és politikai életbe, folyamatosan zajlottak a béketárgyalások. 1680-tól Apafi helyett Bécs is inkább őt tekintette tárgyalópartnernek, ezért itt nem egy konkrét békekötésről, hanem az elmúlt évek meghiúsult tárgyalásairól lehet szó, amelyeken nem sikerült kicsikarni a tartós békét a felek makacs és kompromisszumképtelen álláspontja miatt. Az 1683-as év kapcsán arra utalhat, hogy ha Bécs elfogadta volna Thököly feltételeit, akkor ő seregével átállva I. Lipót magyar király oldalára, megbékélt volna az ország, és egyesült erővel harcolhattak volna a török ellen.

constat) qui cum finem malis imponere potuisset, eadem sanxit. Collata erat Sacrae Regiae Majestati Poloniae res Hungaricas complanandi, et sopiendi plenaria potestas, neque alieni fuimus a tractatu, modo libertas nobis redderetur et securitas. Sed cum ministri et officiales parta ad Viennam aliorum virtute et sanguine victoria, occasionem funditus evertendi Regni Hungariae praeconcepissent, meum in pacificandis ab utrinque motibus sineretur studium, et Christianas intentiones susque deque habentes, ipsam quoque invicti principis mediationem revocarunt, unde perfecta in animis nostris enata erat desperatio, videntes enim rem nobiscum subdole agi, omniumque actionum terminos ad rationem status, et momenta occasionum dirigi, in extremam nostri et patriae ruinam, a protectione Fulgidae Portae, quam in his extremitatibus unicum habemus, recedere renuimus, libertate et securitate, quam unice et principaliter praetendebamus, absolute destituti.

Testari possunt ministeri Sacrae Regiae Majestatis, qui in conferentiis versabantur, qua sinceritate res et praetensiones afflictae Hungariae declaraverimus, sed et Sacra Regia Majestas,⁹⁴ tanquam princeps magnanimus in reducenda pace, clementer et valide laborabat, regias curas eo convertens, ut Christiani in unam coalescerent concordiam, et periculosi in Hungaria motus componerentur, sed desideriorum suorum finem haud quaquam assecuta fuit regia Majestas.

Indicet Excellentia vestra, indicet orbis universus, annon justissimas habuerimus causas violento gubernio resistendi, ubi nulla spes affulsit alicujus moderaminis, e contra in dies cernebantur augmenta vulnerum, incrementa malorum, quibus ut salutarem manum adhiberet aula nullis precibus induci poterat. Libertates nobis contra juramentum et diploma regum eripuit, confinia regni per neglectum aut conniventiam, ut vires Hungaricae enervarentur, potentia(e) vicina(e)⁹⁵ occupanda indulsit, neque unquam antemurale hoc⁹⁶ defendit, ut aliqua pars non perderetur. Ex vastissimo regno vix fimbria superest, quae retinisset antiquam libertatem. Totum paene regnum potenti nationi⁹⁷ subjectum et dediticium est, injuriam nobis faciunt, qui legitimam defensionem nostram male interpretantur, vel laesae Christianitatis nos arguunt, quod ad vindicandas libertates, et tutandam patriam, protectionem Ottomanicam acceptaverimus, quam non temerarius aliquis impetus, sed extrema nobis suasit necessitas, cum enim inter duas potentias⁹⁸ constituti, ab utraque miserandum in modum dilaceraremur, neque modus appareret resistendi vicinae et formidolosae potentiae, quod declinare amplius nequivimus, ad qualemcunque conservationem status et reliquiarum regni, id coacti fuimus amplecti, ne in extremam prolaberemur servitutem.

⁹⁴ Sobieski János lengyel király.

⁹⁵ Másolás során történt elírás lehet: a *potentia vicina* alak a nyelvtanilag helyesebb *potentiae vicinae* helyett. A Török Birodalomra utalhat.

⁹⁶ Értsd rajta Magyarországot. Az *antemurale/propugnaculum Christianitatis* kifejezéssel szokták illetni Európában a török ellen harcoló országokat, kiváltképpen Magyarországot a középkor végén, valamint a kora újkorban, annak is főleg az első felében.

⁹⁷ Értsd: a töröknek.

⁹⁸ Értsd: a német és a török.

Equidem sedari pridem poterant periculosi isti turbines, et facile praeoccupari bellum quod jam fervet, si aula caesarea lenioribus modis usa fuisset, sed modum excessit medicina,⁹⁹ animosque bene inclinatos, in ultimam deturbari desperationem. Nihil proinde nobis imputandum, qui libertatem legitimis armis defendentes infami servituti recalcitramus. Notum est et contestatum principes Austriacos,¹⁰⁰ eo semper artes et consilia sua convertisse, ut subversis libertatibus vicinorum principum et populorum eo validius insidiari quiret. Quis a multo tempore haec macchinamenta non praevidit, quis hamum, quis retia non cognovit, quae convellendis libertatibus imperii et Poloniae clam et palam saepius ponebantur. Viderat olim clarissimum illud rei publicae Polonicae sydus, et edecumatae prudentiae Magnus ille heros Zamoyskius,¹⁰¹ qui non tantum Sigismundum Bathoreum¹⁰² tunc principem Transylvaniae paterne, sed et inclytam ipsam rem publicam sincerissime et ex praegnantibus rationibus praemonuit et praecustodivit, ut ab Austriacis sibi caverent blandimentis, quorum nulla alia posset esse consequentia, quam eversio et exterminium libertatis, si unquam, nunc sane, habenda est reflexio ad ea, quae aguntur in infaelici hacce patria, et qui fructus ex oppressione nostra,¹⁰³ in inclytam rempublicam redundare aliquando poterunt. Communia debent esse Hungariae et Poloniae interessa, si Hungaria per reductionem in dominium haereditarium suis privetur libertatibus. Quid vicina speravit Polonia, quae a tot monarchis circumtexta est. Quoadusque inter Hungariam et Poloniam arctior vigeat amicitia, regesque sibi mutuo sumebant, formidini erant nobilissimae nationes vicinis principibus, neque unquam praevaluissent contra frameatam hanc potentiam,¹⁰⁴ nisi variis artibus scissa et debilitata fuisset, si quis caret experientia rerum, evolvat annales et historias, et videbit Hungaricam et Polonicam libertatem, spinam semper fuisse in vicinorum oculis, quam difficulter sustinere potuerunt, et quam pro occasione alacriter, prodere conabantur. Haec Excellentiae Vestrae non eo fine scribo, ut imminens ex vicinitate periculum operosius exaggerem, scio enim id ipsum, quod pro suo iudicio facile perspiciet, sed ut remonstrem ruinam libertatis nostrae grandem in Polonica scissura importaturam, proximus enim ardet¹⁰⁵ Ucalegon,¹⁰⁶ hodie nobis, cras alii, credo generositatem Polonorum, non abs re condam in comitiis suis sancivisse ne quis in electione novi regis Poloniae, deinceps aliquem ex domo Austriaca nominare aut suffragio suo commendare auderet, alioquin ipso facto infamem fore.

⁹⁹ Többek között az adókivetésekre, a vagyonek kobzásokra utalhat.

¹⁰⁰ A kor magyar nyelve nem tett különbséget a közjogi méltóságot jelölő *fejedelem* és a születési rangot jelző *herceg* között. Emiatt a latin *princeps* szó mindkettőt jelenthette, ezért volt a fejedelem a nem uralkodó herceg megszólítása is.

¹⁰¹ Jan Zamoyski (1542–1605) lengyel kancellár és hetman.

¹⁰² Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem, aki megszakításokkal uralkodott és lemondását követően háromszor tért vissza az erdélyi fejedelmi trónra (1588–1594/1594–1598/1598–1599/1601–1602).

¹⁰³ Értsd: más kárán tanul az ember.

¹⁰⁴ A lengyel–magyar közös szarmata rokonságra és ezen belül Magyarországra utal ezzel.

¹⁰⁵ Publius Vergilius Maro (Kr. e. 70–19) Aeneiséből való hivatkozás, amely eredetileg így hangzott: „*Iam proximus ardet Ucalegon*”, magyarul „*igen közel a veszély*”, azaz „*már a szomszéd háza is ég*”. VERGILIUS, 1988, 2, 310–311.

¹⁰⁶ Trójai előkelő, a legendás Priamos trójai király barátja és Aeneis szomszédja volt a római hagyomány szerint.

Discant vel ex calamitate nostra omnes populi, qui dulcedinem libertatis delibarunt sapere, et manutioni libertatum serio invigilare, ne malum ex visceribus nostris, in vicinatem transmigret. Nunquam ibi desinit, ubi coepit improbitas, est enim infinita, ideoque in nulla ejus parte connivendum: quia gliscit semper et neglecta serpit. Nascentibus malis occurrendum, ut rerum novandarum materia, in herba succendatur: alioquin si vel transversus digitus, rerum novatoribus fuerit concessus, palmae latitudinem sibi sument et mox gradatim plus plusque immo totam sibi tandem vindicabunt. Multa possent circa hanc materiam, quae periculosissima scribi, quibus Excellentiam Vestram onerare nolo, compendium fecit, illustrissimus et sagacissimus ille Fredro¹⁰⁷ castellanus quondam Leopoliensis in vita Henrici Valscy¹⁰⁸ regis Poloniae,¹⁰⁹ hujus verba subnecto, protraham, inquit, errorem in quem res Polona impegit, cum post decessum Ludovici¹¹⁰ regis Hungariae, Austriacorum domus, Germanica gens, Sclavicae et Sarmaticae genti infensa, nuptis Annae¹¹¹ sororis Ludovici, subverso per ambitum Hungarorum ac Bohemorum¹¹² jure et more eligendi assereret se in haereditariam successionem sceptrorum utriusque populi.¹¹³ Quod omnino abeat in errorem Polonorum earum gentium juri defendendo, tunc defuisse, cum tergiversarentur, et de auxiliis a Polonia tunc bello vacua sibi prospicerent. Contulisset sane non leviter ad utilitatem Reipublicae utrosque eos populos per suos principes in partibus regi, nec in Austriacae Domus cultum et dominatum abire et cum imperialis purpurae (quam sibi ea domus asseruit) jungi majestate, ut jam monstrosam in vicinia, non sine poenitentia erroris, unius sanguinis suspiciamus potentiam, libero populo periculosam, vicinorum¹¹⁴ gravem. Sed quo in numero commodorum reponam Hungarorum praesertim regnum inconcussum

¹⁰⁷ Andreas Maximilianus Fredro (1620–1679) podóliai vajda, lemergi várnagy. A tanulmányait a Krakkói Egyetemen végezte. Még IV. Ulászló lengyel király (1632–1648) uralkodása vége felé kezdődött a képviselői karrierje a szejmben. 1647-ben beválasztották egy olyan külügyekkel foglalkozó bizottságba, ahol a Magyar Királyság és a Rzeczpospolita közötti határok kijelölésével bízták meg. 1651-ben részt vett a Hmelnickij-féle kozák felkelés (1648–1654) elleni háborúban. Ugyanebben az évben János Kázmér lengyel király (1648–1668) követségbe küldte II. Rákóczi György erdélyi fejedelemhez (1648–1660). Mindeközben a hadakozással és a diplomáciai feladatokkal töltött idő nem akasztotta meg a szejmben végzett munkáját. Az 1655-ös svéd invázió idején kitartott János Kázmér mellett, majd megbízták egy gyalogos csapat megszervezésével. 1661 után visszavonult a birtokaira és innen követte az országos eseményeket egészen haláláig. CZAPLIŃSKI, 1958, 114–116.

¹⁰⁸ I. (Valois) Henrik lengyel király (1573–1575).

¹⁰⁹ Helyes címe: *Gestorum Populi Poloni sub Henrico Valesio, polonorum postea vero Gallico rege*. A könyv (annak 1660-as második kiadása) megtalálható volt Zrínyi Miklós csáktornyai könyvtárának 1662-es katalógusában is a 103. számú tétel alatt. Thököly a könyvről talán Zrínyi Ilonával (1649–1703) való esküvője révén szerzett ismereteket. KLANICZAY, 1991, 158.

¹¹⁰ II. (Jagelló) Lajos (1506–1526) magyar és cseh király.

¹¹¹ II. Lajos nővére, Jagelló Anna (1503–1547) I. Ferdinánd magyar király (1526–1564) felesége lett az 1506. évi Habsburg–Jagelló dinasztikus szerződés értelmében.

¹¹² II. Lajos cseh király is volt.

¹¹³ Nem személy(ek)ről, hanem dinasztiaiáról beszél.

¹¹⁴ Az eredetiben szereplő *vicino* jobban illik a mondatba. Másolás során keletkezett hiba lehet.

citare(?)¹¹⁵ Quae gens (ni Sarmatiae cognatio cedat in societatem)¹¹⁶ certe cognatis legibus, moribus eodemque vestitu, nostram esse et amicam prodebat, ac in pericula pro subsidio parabatur,¹¹⁷ et cum electionis via reges antea quaereret, nunc pompa tantum relicta,¹¹⁸ vere haereditatem unius domus loquitur,¹¹⁹ quod stetit penes auctoritatem populi et legum; plures gentes ac regna dari, quae eligerent, et cum electione reliquam retinerent libertatem, nunc soli in orbe cum simus tales eoque magis metum suspicaturi, in tantam Reipublicae foelicitatem monarcharum conspirante invidia, et subversi paulo ante duorum populorum¹²⁰ juris recitante exemplo. Prudentius olim Boleslaus Cryvousty¹²¹ rex noster, qui Hungaris contra Henricum V.¹²² imperatorem Romanorum opem tulit, neque Almus¹²³ Colomanni regis¹²⁴ fratrem, ex arbitrio Germani imperatoris, regno Hungariae sufficiendum passus. Et rectius ante eum Boleslaus Audax¹²⁵ Andream regem¹²⁶ Hungariae Henrici IV.¹²⁷ imperatoris auxiliis tumentem, et contra voluntatem ordinum Hungariae sceptrum tenentem, cum suis promotoribus Germanis fudit, atque Andrea necato¹²⁸ Belam¹²⁹ ad se¹³⁰ profugum et amicum Polonorum pro voto Hungariae procerum, in sede regia Albae Regiae collocavit. Certe utrique Boleslai, cum integritatem cognati populi tuerentur, suam fulciebant ut Sarmatico et Slavico nomini sua semper inesset auctoritas ac terror in hostes. Ac licet utrisque sui non deerant hostes, pro sociis pugnare

¹¹⁵ Itt külön felhívjuk a figyelmet arra, hogy az eredetiben szereplő *stare*, állni jelentésű ige helyett a levélben a *citare*, hívni/idézni/említeni jelentésű ige szerepel. A másolatban továbbá pont helyett kérdőjel van a mondat végén. Az eredeti szöveg így hangzik: „*De a magyarok előnyeinek közé tenném/jávára írnam kíváltképpen azt, hogy az ország(uk) rendíthetetlenül áll.*” Elképzelhető, hogy másolás során bekövetkezett elírásról van szó, még ha a tudatos változtatás nem is zárható ki. Thököly ugyanis számtalan alkalommal hivatkozik a magyar helyzet bizonytalanságára.

¹¹⁶ A kora újkori (16–18. századi) lengyel nemesség a szarmatától eredeztette magát, akiknek egy csoportja, a jazigok a Kárpát-medencében is megtelepedtek, ezen alapult a lengyel szarmatizmus ideológiája.

¹¹⁷ Az eredeti mondatból itt kikerült az alábbi rész, amely a levélben nem olvasható, ennek fordítása a következő: „*most azonban a német király által uralkodva (az ország) magára öltötte a németességet és nem társulhatott velünk (azaz a lengyelekkel), mintegy természetéhez hűtlenné válva (most ne is beszéljek Csehországról, amely a német nyelvű és szokású kolóniák befogadásával levettözte teljesen szláv eredetűt)...*” Ezt követően folytatódik az idézett szöveg. A kimaradt rész magáért beszél.

¹¹⁸ Az ünnepélyes koronázási beiktatásra utalhat.

¹¹⁹ Az örökletesség *de facto* már egy ideje fennállt, *de jure* 1687-ben törvény is ki fogja mondani a Habsburg-ház örökletes királyságát.

¹²⁰ A cseh és a magyar.

¹²¹ III. Boleszláv lengyel király (1102–1138) kezdetben nem Kálmán, hanem Álmos oldalán állt, amíg meg nem egyezett Kálmánnal.

¹²² V. (Száli-házból való) Henrik német-római császár (1111–1125).

¹²³ Álmos herceg (1075?–1127) Könyves Kálmán király testvére.

¹²⁴ I. (Könyves) Kálmán (1095–1116).

¹²⁵ II. Boleszláv lengyel király (1058–1076). A király említése után az eredeti szövegben egy helytelen dátum szerepel, talán épp hibás volta miatt maradt ki a Thököly leveléből.

¹²⁶ I. András magyar király (1046–1060).

¹²⁷ IV. (Száli-házból való) Henrik német-római császár (1084–1105).

¹²⁸ Pontosabban a Bélát támogató lengyel–magyar csapatokkal történt megütközés során szerzett sebekbe halt bele I. András magyar király.

¹²⁹ I. Béla magyar király (1060–1063).

¹³⁰ Pontosabban „*a korábban testvére, András elől hozzá menekült Bélát*”.

maluerunt. Sed brevibus ut concludam: e re populi Poloni aliquando futurum, si tandem bona *fa(c)ta*¹³¹ Hungariae pristinum reddent statum et nobis cum cognata gente reparabunt amicitiam.”¹³²

Haec illa.

Quae omnia ut Excellentia Vestra penitus pensitet, quaeque ex nostra suppressione vel exitio, in inclytam quoque Poloniam redundare possint suo tempore incommoda, diligenter discutiatur, enixe ab Excelentia vestra peto. Certe non hic figet terminum absolute dominandi cupiditas, sed velut gangraena ulterius serpet, aliorum quoque libertates suppressura. Nos jam stamus in theatro et agimus publicam fabulam, Deo et bonitati causae confidentes, vi versa hactenus sustinuimus iudicia, multorum quoque immeritis criminationes, sed fatemur, et protestamur coram Deo et toto orbe Christiano, quod arma et protectionem Otthomanicam non inquietitudine ducti neque studio nocendi Christianitati, neque in imminutionem religionis Catholicae,¹³³ quod perperam et summa

¹³¹ Az eredetiben szereplő *fata* jobban illik a mondatba. Másolás során keletkezett hiba lehet.

¹³² Fredro eredeti szövegéhez képest, mint már fentebb jeleztük, vannak eltérések, illetve kihagyások a levélben (ezeket aláhúzáva jelzem, mind a levél, mind Fredro szövegében). Egyes esetekben másolás során keletkezett hibá(k)ról lehet szó. Nem kizárt azonban bizonyos esetekben a tudatos változtatás sem. Fredro eredeti szövege így hangzik: „...*protraham sane errore in palam, in quem res Polona paulo ante illa tempora aeternum impiegit, cum post decessum Ludovici regis Hungariae, Austriacorum domus, Germana gens, Slavicae et Sarmaticae genti infensa, nuptis Annae sororis Ludovici, subverso per ambitum Hungarorum ac Boemorum jure et more eligendi, assereret se in haereditariam successionem sceptrorum utriusque populi. Quod omnino abeat in errorem Polonorum, earum gentium juri defendendo, tum defuisse cum tergiversarentur, et de auxiliis a Polonia tum bello vacua sibi prospicerent. Contulisset sane non leviter ad utilitatem Reipublicae utrosque eos populos per suos principes in partibus regi, nec in Austriae Domus cultum et dominatum abire et cum imperialis purpurae (quam sibi ea domus asseruit) jungi majestate, ut jam monstrosam in vicinia non sine poenitentia erroris, unius sanguinis suspiciamus potentiam libero periculosam, vicino gravem. Sed quo in numero commodorum reponam Hungarorum praesertim regnum inconcussum stare. Quae gens (ni Sarmatae cognatio cedat in societatem) certe cognatis legibus, moribus eodemque vestitu, nostram se esse et amicam probebat, ac in pericula pro subsidio parabatur; nunc ver Germani regis dominata induit Germanismum, ac nobis sociari nequit, velut suae naturae oblita (ne de Bohemia loquar, quae plane Sclavicam, receptione coloniarum, morum et linguae Germanae, exiit originem) et cum electionis via reges antea quaereret, nunc, pompa tantum relicta, vere haereditatem unius domus loquitur, quod stetisset penes auctoritatem populi et legum; plures gentes ac regna dari, quae eligerent, et cum electione reliquam retinerent libertatem; nunc soli in orbe cum finis tales eoque magis metum suspicaturi, in tantam Reipublicae felicitatem monarchiarum conspirante invidia, et subversi paulo ante duorum populorum juris recitante exemplo. Prudentius olim Boleslavus Cryvoustus rex noster, qui Hungaris contra Henricum quintum imperatorem Romanorum opem tulit, neque Alnum Colomanni regis fratrem, ex arbitrio Germani imperatoris, regno Hungariae sufficiens passus. Et rectius ante eum Boleslaus audax circa annum Christi MLXIV (valójában 1060-ban történt) Andream regem Hungariae Henrici IV. imperatoris auxiliis tumentem, et contra voluntatem ordinum Hungariae sceptrum tenentem, cum suis promotoribus Germanis fudit, atque Andrea necato Belam ad se profugum et amicam Polonorum pro voto Hungariae procerum, in sede regia Albae Regiae collocavit. Certe utrique Boleslai, cum integritatem cognati populi tuerentur, suam fulciebant (megtámaszt, erősít), ut Sarmatico et Slavico nomini sua semper inesset auctoritas ac terror in hostes. Ac licet utrisque sui non deerant hostes, pro sociis pugnare maluerunt. Sed brevibus ut concludam. E re poloni aliquando futurum, si tandem bona *fata* Hungariae pristinum reddent statum et nobis cum cognata gente reparabunt amicitiam.” FREDRO, 1660, 163–165.*

¹³³ Kőpeczi Béla szerint Thököly valóban mind politikájában, mind hadi vállalkozásaiban arra törekedett, hogy vallási alapon ne történjék igazságtalanság, és a katolikusok javainak elkobzását is azok császárpárti politikája miatt tette. KŐPECZI, 1977, 85.

cum injuria nobis attribuitur, susceperimus, sed ex solo zelo vindicandi libertates, et arcendi a nobis nostrisque infandas injurias, persecutionesque. *Jacta est alea*,¹³⁴ utcunque res cadant, perinde nobis est, libertatem quaerimus et securitatem. Sat praemiorum, sat honoris erit, si vel ea collapsa, si vel defensam patriam liber adspiciat spiritus, vindex libertatis dextera et insons animus, inter cadavera suorum ad meliorem patriam migrat.

Quod super est, Excellentiam Vestram confidenter rogo, ut de actionibus nostris benevole et candide judicet, et quia nostra conservatio et securitas, conservationem quoque et securitatem Poloniae stabilire potest, ne gravetur res meas et afflictæ hujus patriæ, ubi necessitas et occasio postulat promovere et secundare, mihiq[ue] superinde opinionem suam amicissime largiri, quid in his extremitatibus agendum. Excellentia Vestra obligabit me sibi totamque nationem Hungaricam ad omnem gratitudinem et amicitiam. In reliquo Excellentiae Vestrae longaevitatem et prospera quaeque desiderans. Maneo Excellentiae Vestrae amicus ad obsequium paratissimus.

Datum in arce Munkáts, 26. junii 1684.

Emericus Tököly

Rövidítések és irodalomjegyzék

DRERL Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, Budapest

C/64 Ráday család levéltára

2c. Általános gazdasági iratok
81. doboz

Thököly Imre levele XI. Ince pápához

Thököly Imre levele – feltehetően – Jan Wielopolskihoz

Thököly Imre abdánméja című irat

*

ABRAHAMOWICZ

1983

ABRAHAMOWICZ, Zygmund: *Sobieski és Thököly*, In: *Thököly-felkelés és kora*, szerk. Benczédi László, Budapest, 1983, 112–117.

¹³⁴ Pontosabban: „*Alea iacta est.*” Caius Iulius Caesar (Kr. e. 100–44) római államférfinak tulajdonított mondás, amely a hagyomány szerint akkor hangzott el, amikor átlépte Kr. e. 49-ben a Rubicon folyót és nem volt számára visszaút, csak előre Róma felé.

- ANGYAL
1889 ANGYAL Dávid: *Késmárki Thököly Imre (1657–1705)*, I–II, Budapest, 1889. (Magyar történeti életrajzok.)
- BÁNLAHY
1940 BÁNLAHY József: *A magyar nemzet hadtörténelme*, XVII, Budapest, 1940.
- BÉLI
2007 BÉLI Gábor: *Az eskütétel sajátos módjai a középkori Magyarországon*, In: *Jogtörténeti Szemle*, 22. (2007) különszám, 120–130.
- BENDA
1994 BENDA Kámán: *Ráday Pál politikai iratai*, In: *Levéltári Közlemények*, 65. (1994) 143–153.
- BRENNER
1739 BRENNER Domokos: *Histoire des revolutions de Hongrie*, I, La Haye, 1739.
- CZAPLIŃSKI
1958 Władysław CZAPLIŃSKI: *Fredro Andrzej Maksymilian*, In: *Polski Słownik Biograficzny*, VII, ed. Kazimierz AJDUKIEWICZ, Kraków, 1958, 114–116.
- CSEREI
1852 CSEREI Mihály: *Nagyajtai Cserei Mihály históriája*, Pest, 1852.
- DOGIEL
1758 Mathias DOGIEL: *Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Litvaniae*, I, Vilna, 1758.
- DUDLÁK
2015 DUDLÁK Tamás: *Thököly Imre döntéshelyzetben: a törököség kérdése*, In: *Eötvözet IV. SZTE Eötvös L. Kollégium*, szerk. BALATONI Balázs – GYARMATI Sándor, Szeged, 2015, 7–55.
- ENGEL
1811 Johann Christian ENGEL: *Geschichte des Königreichs Ungarn*, I. *Vorzeit, Arpadische Könige, Zwischenreich bis 1309*, Tübingen, 1811.
- FESSLER
1825 Ignaz Aurelius FESSLER: *Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen*, IX, Leipzig, 1825.
- FREDRO
1660 Andreas Maximilianus FREDRO: *Gestorum Populi Poloni sub Henrico Valesio, polonorum postea vero Gallico rege*, Danzig, 1660.

- HAIN
1913
HAIN Gáspár *Lőcsei krónikája*, kiad. BAL Jeromos – FÖRSTER Jenő – KAUFFMANN Aurél, Lőcse, 1913.
- HORMAYR
1807
Joseph von HORMAYR: *Georg Pray*, In: *Oesterreichischer Plutarch, oder Leben und Bildnisse aller Regenten und der berühmten Feldherren, Staatsmänner, Gelehrten und Künstler des österreichischen Kaiserstaates*, XI, Wien, 1807, 237–248.
- KÁRMÁN
2019
KÁRMÁN Gábor: *Thököly Imre elfogása: a felső-magyarországi oszmán vazallus állam bukása és az erdélyi diplomácia*, In: *Történelmi Szemle*, 61. (2019) 3. sz. 411–432.
- KATONA
1804
KATONA István: *Historia critica regum Hungariae stirpis Austriacae, tomulus XVI., ordine XXXV. ab anno Christi 1683 ad annum usque 1686*, Buda, 1804.
- KINCSES
2013
Theatrum Europaeum: A Rákóczi-szabadságharc krónikája az európai kulturális színtéren – Die Kronik des Rákóczi-Freiheitskampf im Kulturkreis Europas, kiad. KINCSES Katalin Mária, Budapest, 2013.
- KISS-MIKÓ
2023
KISS-MIKÓ Nikoletta: *A Ráday család legkiemelkedőbb alakja, Ráday I. Pál birtokszervezői tevékenysége a 18. században*, In: *KRE-DIt*, 6. (2023) 1. sz. 315–334.
- KLANICZAY
1991
Bibliotheca Zriniana története és állománya, szerk. KLANICZAY Tibor, Budapest, 1991. (Zrínyi könyvtár, 4.)
- KOVÁCS
2008
KOVÁCS Zsolt: *Krónika vagy történetírói mű? A Theatrum Europaeum bemutatása (1633–1738)*, In: *Fons*, 15. (2008) 2. sz. 201–232.
- KOVÁCS
2024
KOVÁCS Krisztián: *A Ráday-család birtoklástörténete I. Andrástól III. Pálig*, In: *Confessio*, 48. (2024) 1. sz. 66–86.
- KÖPECZI
1976
KÖPECZI Béla: *Magyarország, a kereszténység ellensége*, Budapest, 1976.

- KÖPECZI
1977
KÖPECZI Béla: *Függetlenség és haladás: politikai gondolkodás a régi magyar függetlenségi harcok századaiban*, Budapest, 1977.
- KÖPECZI
2004
KÖPECZI Béla: *Tanulmányok a kuruc szabadságharcok történetéből*, Budapest, 2004.
- LECLERC
1693
Jean LECLERC: *Histoire d'Emeric comte de Tekeli, ou Memoires pour servir a sa vie*, Cologne, 1693.
- LIVIVS
1967
Titus LIVIVS: *Ab urbe condita*, Szemelvények az I–II. és a XXI–XXII. könyvből, szerk. NAGY Ferenc, Budapest, 1967. (Auctores latini, 3.)
- LÜNIG
1712
Johann Christian LÜNIG: *Litterae procerum Europae*, III, Lipsia, 1712.
- MARCZALI
1881
MARCZALI Henrik: *Regeszták a külföldi levéltárakból. A Thököli-korszak s a török kiűzésének történetéhez*, In: *Magyar Történelmi Társ.* 3/4. (1881) 522–542.
- MHHS
XXIV
Késmárki Thököly Imre naplói, leveleskönyvei és egyéb emlékezetes írásai, kiad. THALY Kálmán, Budapest, 1873. (Monumenta Hungariae Historica, Scriptores, XXIV.)
- MHHS
XXXV
Czegei Vass György és Vass László naplói 1659–1739, kiad. NAGY Gyula, Budapest, 1896. (Monumenta Hungariae Historica, Scriptores, XXXV.)
- NÉMETH
2018
NÉMETH György: *Az álomhozó mák*, In: *Ókor*, 17. (2018) 4, 58–62.
- OTTLYK
1875
OTTLYK György: *Felső-ozoróczi és Kohanóczi Ottlyk György önéletírása 1663–1711*, In: *Történelmi naplók, 1663–1719*, kiad. Thaly Kálmán, Budapest, 1875. (Monumenta Hungariae Historica, Scriptores, XXVII.) 1–120.
- PALMA
1775
Carolus Franciscus PALMA: *Notitia rerum Hungaricarum*, III, Tyrnavia, 1775.

- PÁZMÁNY
1999
PÁZMÁNY Béla: *A mór megtette kötelességét – a mór mehet! Egy dicsőséges hadjárat elfelejtett befejezése – Sobieski útja Esztergomtól Krakkóig*, In: *Sobieski emlékkönyv. Sobieski III. János lengyel király halálának 300. évfordulója alkalmából rendezett konferencia anyaga*, szerk. ERDÉLYI Szabolcs, Esztergom, 1999, 45–67. (Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára Évkönyvei, 5.)
- PÉTER
1973
PÉTER Katalin: *A magyar nyelvű politikai publicisztika kezdetei. A Siralmas panasz keletkezéstörténete*, Budapest, 1973. (Irodalomtörténeti füzetek, 83.)
- POZSONYI
2002
POZSONYI József: *Semsei Semsey család története*, Debrecen, 2002. (Régi magyar családok, 1.)
- PRAY
1799
Georgius PRAY: *Historia regum Hungariae stirpis Austriae*, Buda, 1799.
- PRAY
1806
Georgius PRAY: *Epistulae procerum regni Hungariae*, I–III, Posonium, 1806.
- RÁDAY
1955
Ráday Pál iratai, kiad. BENDA Kálmán et alii, Budapest, 1955.
- RÁDAY
1961
Ráday Pál iratai 1707–1708, kiad. BENDA Kálmán – MAKSAJ Ferenc, Budapest, 1961.
- RINK
1713
Eucharius Gottlieb RINK: *Leopolds des Grossen, Römischen Käysers, wunderwürdiges Leben und Thaten*, I–IV, Köln, 1713.
- RÓNAI HORVÁTH
1896
RÓNAI HORVÁTH Jenő: *Magyar Hadi Krónika*, II. *A mohácsi vésztől a legújabb korig* (a Hadtörténelmi Közlemények 1896. évi melléklete), Budapest, 1896.
- SPANGÁR
1734
SPANGÁR András: *Magyar Krónika*, Kassa, 1734.
- SZEKFÜ
1928
SZEKFÜ Gyula: *Magyar Történet*, V, Budapest, 1928.

- THEATRUM
1691 *Theatrum Europaeum*, XII. (1687–1691), Franckfurt am Mayn, 1691.
- TMÁO
VI *Török–Magyarkori Államokmánytár*, VI, kiad. SZILÁDI Áron – SZILÁGYI Sándor, Pest, 1871. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria, 8.)
- TÓTH
2010 TÓTH Gergely: *Felekezeti és történelmi emlékezet*, In: *Történelmi Szemle*, 52. (2010) 1. sz. 13–36.
- TÓTH
2017a *Journal des campagnes du duc Charles V. de Lorraine*, ed. Ferenc TÓTH, Paris, 2017.
- TÓTH
2017b TÓTH Ferenc: *Lotaringiai V. Károly herceg hadjáratainak naplója: a törökellenes magyarországi hadjáratok 1683–1688 közötti szakaszának fontos forrása*, In: *Hadtörténeti Közlemények*, 130. (2017) 3. sz. 745–779.
- VANEL
1687 Jean de VANEL: *Histoire des troubles de Hongrie. Depuis 1684 jusque 1686*, IV, Amsterdam, 1687.
- VARGA J.
2007 VARGA J. János: *Válaszúton. Thököly Imre és Magyarország 1682–1684-ben*, Budapest, 2007.
- VERGILIUS
1988 Publius VERGILIUS Maro: *Aeneis*, I–VI, In: *Auctores Latini*, XXI, Budapest, 1988.
- VETERANI
1788 Friedrich von VETERANI: *Des Grafen Veterani, Kaiserlichen Feldmarschalls, Feldzüge in Ungarn und den angränzenden Provinzen, vom Jahre 1683. bis 1694*, Dresden, 1788.
- WAGNER
1719 Franciscus WAGNER: *Historia Leopoldi Magni Caesari Augusti*, I/9, Augsburg, 1719.
- WÓJCIK
1999 Zbigniew WÓJCIK: *Sobieski János külpolitikájának dilemmái*, In: *Sobieski emlékkönyv. Sobieski III. János lengyel király halálának 300. évfordulója alkalmából rendezett konferencia anyaga*, szerk. ERDÉLYI Szabolcs, Esztergom, 1999, 19–25. (Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára Évkönyvei, 5.)

ZÁSZKALICZKY
2019

ZÁSZKALICZKY Márton: *A Bocskay-felkelés politikai nyelvei: Vázlat*, In: *Politikai nyelvek a 17. század első felének Magyarországon*, szerk. KÁRMÁN Gábor – ZÁSZKALICZKY Márton, Budapest, 2019.

Adalékok Simándi István második hollandiai útjához (1708)*

In memoriam Valentini Keserű

Simándi István, aki hollandiai peregrinációja után 1709-től volt a sárospataki református kollégium professzora, jelentős és gyakran emlegetett alakja a magyar művelődés- és technikatörténetnek. Mindegyik vele foglalkozó közlemény megemlíti, hogy ő volt a kísérleti fizika hazai oktatásának úttörője, amit az tett lehetővé, hogy 1708-ban a kollégium megbízásából másodszor is Hollandiába ment, hogy az általa előadott tárgy oktatásához eszközöket vásároljon. Több közlemény is utal arra, hogy az eszközökkel bemutatott kísérleteket látva kortársai az ördöggel cimborálónak tartották,¹ ennek alapján kapta egyik életrajzírójától a találó „a pataki mágus” melléknevet.² Szintén állandó eleme a róla szóló írásoknak, hogy 1709-ben magának II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek tartott bemutatót a Hollandiából beszerzett eszközökkel. A sárospataki professzor személyének a magyar emlékezetbe való erős, máig ható beágyazottságát mutatja, hogy bár az ilyen zsánerű képek készítése leginkább a 19. században volt szokásban, Simándi és Rákóczi találkozáját a következő században, 1962-ben örökítette meg Bertha Zoltán festőművész,³ illetve hogy Simándi személye és a hozzá köthető eszközök állandó szereplői a Sárospataki Református Kollégiumot és annak gyűjteményeit bemutató korábbi és újabb munkáknak is.⁴

Simándi a sárospataki kollégiumban kezdte tanulmányait, majd 1703-ban Miskolcon lett az ottani iskola rektora, innen indult 1704-ben peregrinációjára. Egyöntetű vélemény, hogy Leidenben is tanult, bár beiratkozásának az ottani egyetem anyakönyvében nincs nyoma, csak a franekeriében.⁵ Bár Földes Éva szerint Simándi Rákóczi út-

* Köszönettel tartozom Peter de Clercqnek és Deac Rosselnek a korabeli kísérleti fizikai eszközökkel kapcsolatos értékes információikért, Lesley Monfils-nek (Universiteitsbibliotheek Amsterdam), a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek (Kovács Áron könyvtárosnak és Szentimrei Márk levéltár-igazgatónak) egyéb segítségükért és Henry Kammer LL M-nek a holland szövegek fordításának lektorálásáért, és egyes helyeinek értelmezésében nyújtott segítségéért.

¹ „...azt rebesgették, hogy ördögökkel áll czimboraságban és hogy magus-könyvét otthon szobájában lánczra kötve tartja”. ELLEND, 1899, 462. Idézi M. ZEMPLÉN, 1961, 63. Simándihoz hasonlóan ördöngösnek tartották a sárospataki tanárnál később, 1749-től Debrecenben működő és „magyar Faust”-ként is emlegetett Hatvani István (1718–1786) professzort is.

² URBÁN, 1960; URBÁN, 1981.

³ Fényképe közölve: BIGUS, 2011, 273; BIGUS, 2019, 742.

⁴ KÖDÖBÖCZ, 1991, 39–40, 100; DIENES–UGRAI, 2013, 52–53; KOVÁCS–P. KUSNYÍR, 2022, 30–31; P. KUSNYÍR, 2022, 164–165.

⁵ A Hollandiában járt magyar diákok adattárába franekeri beiratkozással és 1705-ös leideni tartózkodással került be. BOZZAY–LADÁNYI, 2007, 658, 2968. Lásd még BOZZAY, 2009, 248.

levelével és támogatásával ment Hollandiába,⁶ a második világháború után az akkori Országos Levéltárban „A Rákóczi-szabadságharc levéltára” néven létrehozott szekció releváns állagaiban⁷ nem találni erre vonatkozó adatot. Peregrinációjáról alig tudni valamit, nem maradt fenn tőle disputáció vagy disszertáció, még csak egy honfitársához írt üdvözlőverse sem. A jelenleg ismert egyetlen adat szerint 1705 márciusában Berlinben is megfordult, ahol találkozott Daniel Ernst Jablonski (1660–1741) udvari lelkésszel, aki a protestáns egyházak történetéről szóló tervezett műve miatt kapcsolatban állt Pápai Páriz Ferencel és Debreceni Ember Pállal is. A berlini lelkész Simánditól értesült a nagyenyedi kollégium 1704-es pusztulásáról.⁸

Simándi 1707-ben tért haza, de 1708-ban a sárospataki kollégium tanácsának döntése alapján újra Hollandiába indult, hogy eszközöket vásároljon a fizika oktatásához. Az út fontossága miatt joggal feltételezhetnénk, hogy Rákóczi a professzor útját egy megfelelő védelmet biztosító menlevéllel vagy útlevéllel támogatta, de a Rákóczi-szabadságharc levéltárában ennek sincs nyoma.⁹

Ugyanazon év nyarán (távollétében) kinevezték a filozófia professzorának, hazatérve 1709 elején iktatták be állásába. Előadásain használta a beszerzett eszközöket, és amikor Rákóczi az év júniusában Sárospatakon tartózkodott, neki is bemutatta azokat.¹⁰ Simándi korai, 1710-ben bekövetkezett halála megakadályozta abban, hogy tanári és tudósi tevékenysége kibontakozhasson. Könyveit¹¹ és a Hollandiából hozott eszközöket végrendeletében a sárospataki kollégiumra hagyta. Életrajzával kapcsolatban a vele foglalkozó közleményekben sok a pontatlanság, például van, aki összevonja Simándi két útját,¹² többek szerint a kísérleti eszközöket „Belgium”-ból hozta,¹³ ami valójában Hollandia korabeli neve, van, aki szerint a kísérleti eszközöket nem 1708-ban, hanem 1709-ben hozta magával,¹⁴ az egyik hozzá kötött eszköz, a laterna magica készítési dátuma hol 1708,¹⁵ hol 1709,¹⁶ sőt egy róla szóló lexikonszócikkben egy leideni holland tudós, Willem Jacob ’s-Gravesande (1688–1742) munkáját tulajdonítják neki.¹⁷

⁶ A szerző nem adja meg forrását. FÖLDES, 1980, 362.

⁷ MNL OL G 19, Fejedelmi Kancellária – Levelek és felterjesztések a fejedelemhez, Elintéztett kérvények, Protocolla instantiarum, Pátenstisztázatok és másolatok, Leveleskönyvek, másolatok.

⁸ BENDA–MAKSAY, 1955, 154. Lásd még FÖLDES, 1980, 362.

⁹ A hazahozott eszközök egyike, a laterna magica (bűvös kamra) kapcsán az eszköz történetét bemutató monográfia külföldi szerzői azt feltételezik, hogy az eszközök beszerzésére Simándi maga Rákóczi bátorította, mert úgy gondolják: Rákóczi értesült arról, hogy I. Péter orosz cár 1697-ben Hollandiában járt és ott számos fizikai kísérleti eszközt vásárolt. WAGENAAR, 2014, 30–31.

¹⁰ 1709. június 29-én Rákóczi látogatott el a református kollégiumba, másnap Simándi kereste fel a fejedelmet a sárospataki várban. A sokszor idézett adat eredeti forrása Beniczky Gáspár naplója. BENICZKY, 1707–1710, 205.

¹¹ ADATTÁR XIV, 1988, 93–103.

¹² BENDA, 1981, 89.

¹³ JAKUCS–URBÁN, 1961, 58; BÁNKI 2010, 308; BIGUS, 2011, 274.

¹⁴ KÖDÖBÖCZ, 1991, 39–40.

¹⁵ KOVÁCS–P. KUSNYÍR, 2022, 30.

¹⁶ P. KUSNYÍR, 2022, 169.

¹⁷ BÁNKI, 2010, 308. A tévedés M. Zemplén művére vezethető vissza, aki kissé félreérthetőn így fogalmaz: „Simándi valóban másképpen taníthatta a fizikát, mint elődei és kortársai, és kerek tíz évvel előzte meg pél-

Mivel a Simándira vonatkozó adatok nagyon hiányosak, és hátrahagyott könyvei között nincs olyan tétel, ami a sárospataki professzor természettudományos érdeklődésére utalna,¹⁸ kérdéses, mikor és hol fordult érdeklődése a szakterület felé. Minden bizonnyal Leidenben, mert ha nincs is nyoma beiratkozásának az itteni egyetemen, a várost bizonyosan felkereste, hiszen az a hollandiai látványosságokat (kuriózumokat) szinte rutinszerűen felkereső magyar peregrinusok úti céljai között Amszterdam mellett előkelő helyet foglalt el. De az is lehet, hogy Leiden nagyon is tudatos, szakirányú választás volt, mivel bár Franekerben az 1701-től kinevezett Ruardus Andala (1665–1727) filozófiaprofesszor is mutatott be kísérletet légszivattyúval,¹⁹ a kísérleti fizika oktatása ott csak a század későbbi évtizedeiben teljesedett ki, a leideni egyetemen már a 17. század utolsó harmadában, a 18. század első felében magas színvonalon folyt, és több kiemelkedő tudós oktatta a fizikát. Az időrendben első Burchard de Volder (1643–1709) volt, akit Jacques Bernard (1658–1718) és a vele egy időben működő Wolferd Senguerd (1646–1724) követett, majd később Pieter van Musschenbroek (1692–1761) és a már említett ’s-Gravesande.²⁰

Az úttörő szerepet közülük De Volder játszotta, aki 1675-től mutatott be kísérleteket az új fizikai előadóteremben, az úgynevezett Theatrum Physicumban, amit erre a célra kért és kapott az egyetem kurátoraitól. A teremnek 1705-ig volt a vezetője, utána Senguerd töltötte be a tisztséget egészen 1724-ben bekövetkező haláláig.²¹

Az említett tanárok ténykedése alatt jelen volt a városban az 1660 és 1748 között több generáción átívelő családi vállalkozás, a Van Musschenbroek természettudományos eszközöket gyártó műhely, amely együttműködött az említett tudósokkal, és termékeit Európa-szerte értékesítette, fennállása során több termékkatalógust is megjelenítve.²² A cég megrendelésre külföldre is szállított a termékeiből,²³ és európai szinten is jelentős gyártónak számított.²⁴

A korabeli magyarországi viszonyok között nemhogy a leideni Theatrum Physicumhoz hasonló terem, de fizikai szertárak sem voltak, és modern kísérleti eszközök sem álltak rendelkezésre,²⁵ viszont a leideni oktatás magas színvonalának híre eljutott az országba. Erre utal, hogy egy Hollandiába induló peregrinusoknak szánt, a 17. század végén – 18. század elején készült instrukcióban a város kapcsán megemlíti, hogy ott az

dául Hollandiát, ahol s'Gravesande (1688–1742) 1720 körül tartotta a kontinensen az első kísérleti fizika-előadásokat. 1720–21-ben megjelent könyve alapján csupán 8 évvel maradt el Oxford mögött.” M. Zemplén az 1720–21-ben megjelent műhöz tartozó jegyzetben helyesen ’s-Gravesande művét (Physices elementa mathematica experimentis confirmata sive introductio ad philosophiam Newtonianam, Leiden, 1720–1721) idézi: M. ZEMPLÉN, 1961, 63, 82.

¹⁸ OLÁH, 2024, 390.

¹⁹ GALAMA, 1954, 218–219.

²⁰ RUSTOW, 1973; PATER, 1975; DUCHEYNE, 2025.

²¹ PATER, 1975, 315. A Theatrum Physicumban zajló bemutatókra lásd részletesen HOIJMAIJERS–MAAS, 2013.

²² A cég működésére lásd CLERCQ, 1997a.

²³ CLERCQ, 1991.

²⁴ TURNER, 2008.

²⁵ M. ZEMPLÉN, 1961, 61.

„experimentákat” is meg kell nézni.²⁶ A már említett Pápai Páriz Ferenc nagyenyedi professzor a külföldre készülő Teleki Pálnak (1677–1731) Hollandiában De Voldert ajánlja figyelmébe olyanként, akit ott fel kell keresnie.²⁷ Disputációik alapján eddig is ismert volt, hogy De Voldernek több magyar tanítványa is volt,²⁸ és Bethlen Mihály is feljegyezte útinaplójába, hogy volt „Volder uram leckéjén”,²⁹ de arra nem volt konkrét adatunk, hogy peregrinusaink Volder kísérleteit is látták. A kuriózumok, műszaki szerkezetek iránt olthatatlan érdeklődést mutató Kaposi Sámuel omniáriumában megörökítette, hogy 1685 és 1688 közötti leideni tartózkodása során részt vett De Volder és Senguerd óráin, amelyeken a professzorok fizikai kísérleteket mutattak be.³⁰

Az eddigiek alapján igencsak valószínű, hogy Simándi is hallott De Volder kísérleteiről, és peregrinációja során a városban találkozott vele³¹ és az akkor éppen ott működő többi említett tudóssal (Bernarddal és Senguerddel) is,³² sőt az akkor Johan Joosten (1660–1707) vezetése alatt álló Van Musschenbroek-műhelybe is ellátogatott, megta-pasztalva, hogy a városban megfelelő választék van kísérleti eszközökből és gyártókapacitás is van rájuk, és bizonyára ekkor érlelődött meg benne a gondolat, hogy a fizikát itthon korszerű, modern eszközökkel akarja oktatni, ahogy az is, hogy azokat Leidenben fogja beszerezni.

A külföldi tanulmányútjáról való hazatérte után Simándi a kollégium tanácsának beszámolt kinti tapasztalatairól, és azt ajánlotta, hogy mihamarabb kezdjék el a természettudományok oktatását. A tanács Simándi javaslatát elfogadva 800 rajnai forintot ajánlott fel az eszközök beszerzésére.³³ Jelenleg nincs konkrét adat arra, hogy Simándi mikor indult útnak. Egyik életrajzírója szerint a Simándi újbóli hazatérte utáni, 1709. januárt 13-án történt tanári beiktatásával a sárospataki kollégiumban az oktatás terén egy nyolc hónapos (tanár nélküli) interregnum ért véget, amelynek kezdődátuma Csécsi János professzor halála, 1708. május 14. volt.³⁴ Mivel az itt közlendő iratok egyikéből (1. sz. dokumentum) kiderül, hogy 1708 júniusának végén már a visszaútra kért

²⁶ BUJTÁS, 2011, 222, 231.

²⁷ FONT, 1991, 153.

²⁸ Eperjesi Mihály (RMK III. 2564), Köleséri Sámuel (RMK III. 3048, 3049, 3118, 3119), Szathmári Pap János (RMK III. 3122), Derecskei Pál (RMK III. 3191), Szatmárnémeti Sámuel (RMK III. 3192), Vári Mihály (RMK III. 3296), Huszti István (RMK III. 3804).

²⁹ BETHLEN, 1691–1695, 84.

³⁰ KAPOSI, *Omniarum*, f. 19, 60. – Mintegy harminc évvel később, 1715-ben Miskolci Szígyártó István is megörökítette útinaplójában, hogy Senguerd óráján látta annak fizikai kísérleteit (DÚZS, 1885, 51).

³¹ M. Zemplén feltételezte, hogy Simándi De Volder tanítványa volt (M. ZEMPLÉN, 1961, 63). De Volder rossz egészségi állapota miatt 1705 októberében visszavonult (PATER, 1975, 321, 325), így kísérleteinek Simándi ez előtt az időpont előtt lehetett tanúja.

³² A korszak másik két említett tudósa, Pieter van Musschenbroek és Willem Jacob 's-Gravesande csak a Simándi halála utáni időszakban kapott katedrát az egyetemen.

³³ BIGUS, 2011, 274. – Az összeg csak első látásra tűnhet nagyinak, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a Simándival kapcsolatban leggyakrabban emlegetett Van Musschenbroek-féle légszivattyú legolcsóbb változata az 1707-es katalógus szerint 187 guldenbe került, a következő kategória 225 guldenbe, a legdrágább fajta 600 guldenbe. CLERCQ, 1997a, 219. – Egy korábbi elképzelés szerint az eszközök beszerzését a holland reformátusok támogatták. SZENTIMREI, 1981, 289. Idézi: KÖDÖBÖCZ, 1991, 40, 159.

³⁴ LÁSZLÓ, 1889, 934.

útlevelet Hágában, és figyelembe véve, hogy a Hollandiába vezető út a korban általában egy hónapig tartott, legkorábban május végén érkezhetett Hollandiába, de ha így lett volna, akkor nem jutott volna ideje az eszközök kiválasztására és megvételére, ami azt jelenti, hogy Simándi Csécsi halálakor már külföldön volt, sőt annál is korábban, valamikor 1708 tavaszán indult útnak. Hazatérése időpontjára még kevesebb fogódzónk van. Annyi bizonyos, hogy az említett egy hónapnyi időtartam miatt valamikor 1708 nyarán tért haza – azzal a megjegyzéssel, hogy nem tudni: késleltette-e esetleg valami hazatérését, tekintettel arra, hogy beiktatására csak 1709 januárjában került sor.

E második, eszközbeszerző út során a vásárlási szándékból adódóan Leidenben találkoznia kellett Johan van Musschenbroekkel (1687–1748),³⁵ aki 1707-ben elhunyt apjától, Johan Joostentől³⁶ vette át az üzletet.³⁷ De Volder már nem volt az élők sorában (1707-ben meghalt), de még mindig a városban működött Bernard és Senguerd. Kézenfekvőnek tűnik, hogy a vásárlás előtt Simándi velük is konzultált.

Az itt közlendő dokumentumok Simándi második hollandiai útjához kapcsolódnak. Az első irat Simándi útlevél iránti kérvénye 1708 júniusának utolsó napjáról, amelyből kiderül, hogy tanulmányai során Hollandián kívül Angliában is megfordult, a magával szállítandó eszközöket kifejezetten a kísérleti fizika oktatásához vette, és poggyásza tartalmazta könyveit és ruháit is. Fontos információ, hogy kijelenti: az eszközöket Leidenben vásárolta. A második dokumentum Hollandia vezető szervének, a Staten-Generaalnak³⁸ 1708. június 30-án kelt határozata, amelyben Simándi útlevél iránti kérvényéről határoznak. Az ezt követő irat a sárospataki professzor tényleges útlevele,³⁹ amelyet a határozattal azonos napon állítottak ki,⁴⁰ és az abban foglaltakkal azonos adatokat tartalmaz.

A negyedik a sárospataki professzor bejegyzése Frederik Ruysch orvos-anatómus album amicorumába, ami azt mutatja, hogy útja során nemcsak a fizika, hanem az orvostudomány egyik művelőjével is találkozott, és megtekintette a neves tudós anatómiai preparátumgyűjteményét, ami messze földről vonzott látogatókat.⁴¹ Bár a bejegyzés nem tartalmaz dátumot, mivel Simándi „professor philosophiae”-ként azonosítja magát – ezt a tisztséget csak peregrinációjáról való hazatérése után, 1708-ban nyerte el –, így a Ruysch emlékkönyvében található bejegyzés csak második hollandiai útján keletkezhetett. A sárospataki professzor az amszterdami tudós személyében egy rendkívül

³⁵ Személyére lásd CLERCQ, 1997a, 41–44.

³⁶ Uo., 36–39.

³⁷ Nem Simándi volt az egyetlen magyar, aki Johan van Musschenbroektól vásárolt. Néhány évvel később, 1717-ben Miskolczi Ferenc, aki a Leidenben nyomtatott Komáromi Csipkés-féle Biblia ügyében tartózkodott a városban, egy barométert és egy termométert vett a leideni eszközkészítőtől. BUJTÁS, 2018, 387.

³⁸ A Staten-Generaal a Holland Egyesült Tartományok konföderatív alapú kormányának szerepét betöltő, rendszeresen összeülő gyűlés volt.

³⁹ Fényképe közölve: BIGUS, 2011, 274.

⁴⁰ Dátumát többen is tévesen 1708. június 7-nek, illetve 17-nek adják meg. URBÁN, 1960, 552; HORVÁTH, 1978, 28; URBÁN, 1981, 174.

⁴¹ Közéjük tartozott többek között I. Péter orosz cár is, aki 1714-ben megvette a gyűjtemény egy részét.

sikeres orvos-anatómus-vállalkozóval ismerkedett meg,⁴² aki mesterségéből tetemes profitot termelt.⁴³

Az ötödik irat már Leeuwardenben, Frízföld (Friesland) fővárosában kelt 1708 augusztusának végén, és szintén egy útlevél, amelyet hagyományosan Simándinak szokás tulajdonítani,⁴⁴ bár senkinek nem tűnt fel, hogy az iratban szereplő magyar peregrinus neve nem István, hanem János, ami elvben lehet elírás, mivel a korban nem ismert olyan Simándi János nevű személy, aki, ahogy az iratban áll, az 1708 előtti években Franekerben tanult.⁴⁵ Elgondolkodtató viszont, hogy az útlevél szövegében szereplő személyt diáknak (studiosus) nevezik, jóllehet Simándi ekkor már kinevezett professzor volt, ahogy azt Ruysch emlékkönyvébe írt bejegyzésében is említi. Egy másik megfontolandó tény, hogy nem említik benne a kísérleti eszközöket, pedig azok kétségkívül a sárospataki professzor poggyászának legértékesebb (legvédendőbb) részei voltak, és a korábbi iratok mindegyikében szerepelnek.⁴⁶ Végül az is kétséget ébreszt afelől, hogy a sárospataki professzor lenne a címzettje a leeuardeni útlevélnek, hogy a Hágában kiadott hasonló irat igen erős hatályú, „ad omnes populos” volt, vagyis minden néphez szólt, Simándinak tehát elvben nem volt szüksége arra, hogy kitérőt tegyen Frízföldre. Az előbbi megfontolások ellenére a Leeuwardenben kelt irat szövegét a többi irattal együtt érdemes közölni, részben a további kutatás és a kérdés tisztázása érdekében, részben példaként arra, hogy Franekerben tanult diákjaink milyen irattal a kezükben indulhattak haza.⁴⁷

Simándi útlevelei peregrináció- és igazgatástörténeti szempontból is érdekes irat-együttest képeznek, mert a maguk teljességében mutatják azt a folyamatot, ahogy egy magyar peregrinus a kérvényezéstől eljutott addig, hogy kézhez kapja útlevelét,⁴⁸ azzal a megjegyzéssel, hogy egy átlagos peregrinus poggyászának legértékesebb részét a külföldön vett könyvek jelentették.

Érdekes még kitérni a sárospataki professzor által vásárolt eszközökre. A Hágában kelt iratokban külön említett és a róla szóló közleményekben kitüntetett figyelmet élvező légszivattyúról⁴⁹ a rajta levő felirat alapján eddig annyi volt ismert, hogy Johan van

⁴² Személyére lásd LUYENDIJK-ELSHOUT, 1970; LUYENDIJK-ELSHOUT, 1971; HANSEN, 1996; NÉMETH, 1996; NÉMETH, 2018, 88–89.

⁴³ A vállalkozó Ruyschra lásd MARGÓCSY, 2014, 109–134.

⁴⁴ Lásd a 40. jegyzetben megadott irodalmakat.

⁴⁵ BOZZAY–LADÁNYI, 2007.

⁴⁶ Segítene a kérdés megoldásában, ha ismernénk a magyar érintett kérvényét, de az ilyen jellegű folyamodványok nem maradtak fenn az iratot kiadó Johan Willem Friso, frízlandi helytartó levéltárában. Lourens Oldersma, Tresoar, Leeuwarden szíves közlése.

⁴⁷ Nem ez az egyetlen adat arra, hogy peregrinusaink Frízföldön útlevelet kértek. Szilágyi András 1716-ban azt írta be a naplójába, hogy diáktársaival együtt „frisiai passus”-ért folyamodtak. CZIBULA, 2004, 157, 158.

⁴⁸ Peregrinusaink külföldre indulásukkor is kérvényeztek útlevelet. Lásd erre részletesen LADÁNYI, 1980, 339–341; BALOGH, 1996; BOZZAY, 2009, 32–42.

⁴⁹ Fényképe közölve: M. ZEMPLÉN, 1961, 62; JAKUCS–URBÁN, 1961, 58; BIGUS, 2011, 275. – Bertha Zoltán bevezetőben említett festménye a Rákóczinak a légszivattyút bemutató Simándit ábrázolja.

Musschenbroek, a cég akkori vezetője készítette Leidenben 1708-ban.⁵⁰ A leideni vállalkozás működése során többféle típust is gyártott a készülékből – a korábban már említett De Volder és Senguerd is tervezett ilyen –, a legtöbbet Senguerd tervei alapján készítette és értékesítette Európa-szerte.⁵¹ A Sárospatakon található egyedi példány a Senguerd-féle légszivattyú egyik változata, jellegzetessége, hogy a rézsútosan elhelyezkedő cső (köpű) alatt egy ornamentikus motívumokkal díszített tartórész látható.⁵² A cég márkajele egy keleti olajmécses volt, ami a sárospataki példányon is látható, viszont hiányzik a készülékről az eredetileg ott levő, forgatható négytagú kar, mely a levegőnek a magdeburgi féltekékből való kiszívására szolgált, és az azok feletti egykori üvegbúra.⁵³

A Simándi által hazahozott *laterna magica*, amely a mai diavetítő őseinek tekinthető, egyedi példány,⁵⁴ amely az eszköz hollandiai történetét tárgyaló műbe is bekevert.⁵⁵ A Van Musschenbroek cég valóban gyártotta az eszközt, de a legkorábbi fennmaradt példány 1720 körül készült.⁵⁶ Bár a kötet szerzői szerint az utóbbi hollandiai példányai és a sárospataki példány elemei és a hozzájuk tartozó üveglapok nem mutatnak egyezést, úgy vélik, hogy mivel Simándi Leidenben szerezte be, valószínűleg a Van Musschenbroek-műhelyben készült.⁵⁷ Egy, az előbbinél határozottabban állást foglaló vélemény szerint az eszközzel együtt szállított üveglapok nagy száma (18) éppen hogy a leideni cég mellett szól, mivel az gyártott készülékeihez nagyobb mennyiségű üveglapot.⁵⁸

Ellend József a Simándi által vásárolt eszközök közé sorolt még egy „*horodicticum meridiale*” (helyesen: *horodictum meridionale* = napóra) nevű időmérőt, amelyen csak a gyártás helye, Augsburg és a készítő neve, G. F. Brander neve látható.⁵⁹ Ezt a készüléket Ellend tévesen kötötte Simándihoz, mert a természettudományos eszközöket készítő Georg Friedrich Brander 1713-ban született, így a tárgyat Simándi kronológiai okokból nem hozhatta magával, ennek ellenére néhányan Ellend nyomán Simándihoz kapcsolták.⁶⁰

Szilágyi Márton, Simándi egyik sárospataki tanárutódja 1774-ben készítette el a kollégium fizikaszertárának (*Museum Physicum*) leltárát, amit Ellend József adott ki.⁶¹ Szilágyi szerint a leltár készítésekor a gyűjtemény 132 eszközt számlált, amelyek közül

⁵⁰ „Jan van Musschenbroek fecit Leyden 1708”. M. ZEMPLÉN, 1961, 61.

⁵¹ CLERCQ, 1997a, 104–115.

⁵² Hasonló díszítés látható Senguerd 1685-ben Leidenben megjelent *Philosophia Naturalis* című művének egyik metszetén. CLERCQ, 1997a, 107.

⁵³ Készültek légszivattyúk a műhelyben hasonló felirattal (CLERCQ, 1997a, 182, nr. 19 és nr. 20), de azok nem azonosak a sárospataki példánnyal. Peter de Clercq szíves közlése.

⁵⁴ Fényképe közölve: BIGUS, 2011, 275; KOVÁCS–P. KUSNYÍR, 2022, 30; P. KUSNYÍR, 2022, 165.

⁵⁵ WAGENAAR, 2014, 31–32.

⁵⁶ CLERCQ, 1997a, 166; CLERCQ, 1997b, 108–111; WAGENAAR, 2014, 33.

⁵⁷ WAGENAAR, 2014, 32.

⁵⁸ Deac Rossell szíves közlése.

⁵⁹ ELLEND, 1899, 466–467.

⁶⁰ M. ZEMPLÉN, 1961, 64; BIGUS, 2011, 275.

⁶¹ ELLEND, 1902.

65-öt maga készített.⁶² Ebből tévesen számolva néhányan arra következtettek, hogy a Simándi által Sárospatakra hozott eszközök száma 57 volt,⁶³ ami legalábbis kétséges, hiszen 1710, Simándi halála és 1774 között a gyűjteményt mások is gyarapíthatták, ahogy erre Ellend utalt is: „a többi [kísérleti eszköz] a megelőző időkben nagy részben a Simándi-féle gyűjteményből maradt rá [Szilágyira],”⁶⁴ vagyis nem az összes Szilágyi előtti eszköz köthető a Simándi-féle beszerzéshez, ennek ellenére a tévesen kikövetkeztetett szám több helyen is felbukkan a Simándi-irodalomban.⁶⁵

Mint volt róla szó, a Van Musschenbroek-műhely fennállása során több termékkatalógust is megjelentetett – a Simándi eszközbeszerző útjához időben legközelebbit 1707-ben –,⁶⁶ így a sárospataki professzor nyilván azt használta.⁶⁷ Mivel útlevele alapján Simándi valamennyi eszközt Leidenben vásárolta, technikátörténetesekre vár a feladat, hogy Szilágyi jegyzékét és a Van Musschenbroek-katalógusokat, illetve a Museum Physicum fennmaradt eszközeit egymással szembesítve azonosítsák a ténylegesen Simándi által vásárolt, további eszközöket, vagy ha ez a szükséges, a szűkszavú itthoni katalógus alapján nem lehetséges, valószínűsítsék, hogy mely eszközöket hozhatta magával Simándi, a korábbi túlzottnak tűnő mennyiséget a reálishoz közelítve, és tovább árnyalva a Simándi munkásságáról kialakított képet.

A sárospataki professzor Hollandiából behozott kísérleti eszközei, a peregrinációja és második hollandiai útja során a háttérben felsejlő kapcsolatai arra utalnak, hogy a korabeli természettudományi eszközöket és hollandiai gyártóit magyar viszonylatban kortársai közül mindenkinél jobban ismerte, így munkássága a jövő kutatásaiban is kiemeltetett figyelmet érdemel.

⁶² ELLEND, 1899, 464.

⁶³ Helyesen számolva (132–65 =) 67 lenne a jó szám.

⁶⁴ ELLEND, 1899, 464.

⁶⁵ M. ZEMPLÉN, 1961, 61; JAKUCS–URBÁN 2000, 71; BÁNKI, 2010, 308; BIGUS, 2011, 275; DIENES–UGRAI, 2013, 52; BIGUS, 2019, 744; P. KUSNYÍR, 2022, 165.

⁶⁶ CLERCQ, 1997a, 219–220.

⁶⁷ Ezt megelőzően 1694-ben, utána 1710-ben adott ki a cég termékkatalógust (CLERCQ, 1997a, 218–220). A következő, 1714-es katalógusból (CLERCQ, 1997a, 222–225) Magyarországon a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában van példány. Köszönet Oláh Róbertnek a nyomtatvány másolatáért.

Források

1.

Simándi István útlevélkérvénye

Hága, 1708. június vége

NA, ASG, 7648.

Hoogmogende Heeren,

STEPHANUS SIMANDI uit Hongariën, hebbende eenige Jaeren gepasseert op de Universiteiten van Nederland en Engeland, soude nu gaerne na zijn Vaderland wederkeeren, en met zich nemen behalven sijne Boeken, eene Lugtpompe en ander Gereetschap, tot het onderwys van de experimentele Philosophie nootzakelyk, onlanx te Leiden angekocht. En nademale in dezen Oorlog de wegen zeer gevaerlyk zyn, is zyn alleronderdanigst verzoek U Hoogmogende gelieven hem met een vrijbrief omme met syne Boeken, Kleederen en Philosophisch Gereetschap voorscreven, onbelast en onbeswaert te vertrekken, neen maer ook te munieren met een Voorscryven of Pas ad omnes populos, ten einde hij vrij en ongehindert allerweegs passerende eindelijk behouden in syn Vaderland te komen.

Stephanus Simandi⁶⁸

Kívül: Request van Stephanus Simandi Den 30 Junij 1708.

Fordítás

Nagyhatalmú Urak,⁶⁹

A magyarországi Simándi István, aki néhány évet Hollandia és Anglia egyetemén töltött,⁷⁰ most szeretne hazájába visszatérni és magával vinni könyvein kívül a kísérleti fizika⁷¹ oktatásához egy légszivattyút és más eszközöket, amelyeket nemrég Leidenben vásárolt. És mivel a jelenlegi háborúban⁷² az utak nagyon veszélyesek, az a legalázatosabb kérése, hogy a Nagyhatalmú Urak adjanak számára menlevelet, hogy előbb említett könyveivel, ruháival és fizikai eszközeivel, illetékmentesen és akadályoztatás nélkül indulhasson el, ezenkívül lássák el egy ajánlólevéllel vagy egy minden néphez szóló men-

⁶⁸ Nem autográf, a szöveget minden bizonnyal egy fogalmazó jegyezte le Simándi elmondása alapján.

⁶⁹ A Staten-Generaal korabeli állandó titulusa.

⁷⁰ Simándi nem szerepel az Angliában megfordult magyarországi és erdélyi diákok adattárában (GÖMÖRI, 2005), ez az első konkrét adat arra, hogy valóban járt ott.

⁷¹ A korban a kísérleti fizika megjelölésére a „philosophia experimentalis” kifejezést használták, ezért nevezzük az itt közölt szövegek a fizikai eszközöket „filozófiaiak”-nak. A szót a továbbiakban következetesen „fizikai”-nak fordítom.

⁷² Utalás az 1700–1714 között zajló spanyol örökösödési háborúra.

levéllel, hogy szabadon és akadálytalanul közlekedhessen mindenfelé annak érdekében, hogy végül sértetlenül érjen hazájába.

Simándi István⁷³

Kívül: Simándi István kérvénye, 1708. június 30.

2.

A Staten-Generaal határozata Simándi István útlevélkérvénye tárgyában

Hága, 1708. június 30.

NA, ASG, 3763, p. 630.⁷⁴

Is ter Vergaderinge gelesen de Requeste van Stephanus Simandi, uyt Hungarien, houdende, dat hy Suppliant eenige jaren gepasseerd hebbende op de Universiteyten van Nederland en Engelandt, nu gaerne na sijn Vaderlandt soude wederkeeren, en met sigh nemen, behalven sijne Boecken, een Lucht-pompe ende ander Gereedschap, tot onderwys van de experimentale Philosophie noodtsaeckelijck, onlaghs te Leyden aengekoght; versoeckende haer Hoogh Mogende Pasport, om met sijne Boecken, Klederen en Philosophisch Gereedschap onbelast te mogen vertrecken, mitsgaders haer Hoogh Mogende Acte ad omnes populos, ten eynde hy Suppliant vry en onverhindert in sijn Vaderlandt mochte komen. Waerop gedelibereert zijnde is goetgevonden ende verstaan, dat ten behoeve van den Suppliant een Pasport in forma van Acte ad omnes populos, in behoorlijcke forma sal werden gedepecheert, om met sijn voorschreve Boeken, Lucht-pomp ende ander Gereedschap, onverhindert na Hungarien te mogen vertrecken.

Fordítás

Az ülésen felolvasták magyarországi Simándi István kérvényét, amelyben az áll, hogy a kérvényező néhány évet Hollandia és Anglia egyetemén töltött, és most szeretne hazájába visszatérni és magával vinni könyvein kívül a kísérleti fizika⁷⁵ oktatásához egy légszivattyút és más eszközöket, amelyeket nemrég Leidenben vásárolt. Arra kéri a Nagyhatalmú Urakat, hogy adjanak számára útlevelet, hogy könyveivel, ruháival és fizikai⁷⁶ eszközeivel illetéktelenesen indulhasson el, ezenkívül a Nagyhatalmú Urak lássák el a kérvényezőt egy minden néphez szóló okirat formájában kiállított útlevéllel, hogy sza-

⁷³ Simándi nem említi professzori címét, és a kérvényével kapcsolatos iratokban sem fordul elő, ami érthető, mert kinevezésére csak majd egy szűk hónappal később, július 20-án került sor, amiről nyilván késve értesült.

⁷⁴ A szöveg a Staten-Generaal határozatainak nyomtatott változatában (RESOLUTIE, 1708, 630) maradt fenn.

⁷⁵ Lásd a 71. jegyzetet.

⁷⁶ Lásd a 71. jegyzetet.

badon és akadálytalanul érjen hazájába. Amit megértve jóváhagyjuk, hogy a kérvényező részére egy minden néphez szóló útlevél⁷⁷ állíttassék ki megfelelő formában, hogy előbb említett könyveivel, légszivattyújával és más eszközeivel akadálytalanul indulhasson el Magyarországra.

3.

Simándi István útlevele

Hága, 1708. június 30.

SRKTDL, A.III.380.2.

De Staten Generael der Vereenigde Nederlanden Salut, -----⁷⁸ doen te weeten allen ende eenen ijgelyijken die desen sullen sien ofte vertoond werden sal, dat wij ten versoecke aan ons gedaen uyt den naam ende vanwege Stephanus Simandi, uyt Hongaryen, hebben geconsenteert ende geaccordeert, gelijk wij consenteren ende accorderen by desen pasport, omme hem uyt dese Landen te mogen begeven naer Hungarijen sijn [Vaderlandt]⁷⁹ met sijne boecken, Luchtpomp ende Philosopisch gereetshap, versoeckende daaromme sijne Roomsche Keijserlijcke Mayesteijt, allen Coningen, Republi- cquen, princen, potentaten, Staten ende Stenden, oock Regeerders van Steden ende plaetsen, vrunden van desen Staat, met deselve neutraliteit onderhoudende mitsgaders allen anderen die dese sullen sien ofte getoont werden sal, dat hy den voornoemden Stephanus Simandi, gedurende dese sijne aanstaande reyse naer Hongarijen alle behulp ende bijstant willen doen ende bewijzen, oock laten doen ende bewijzen daertoe sig d'occasie soude mogen praesenteren; lastende en bevelende verders allen Crijgs-oversten, Admiralen Lieutenant⁸⁰ ende Vice-Admiralen, Ritmeesteren, Capitijnen, bevel- hebben ende gemeene Soldaten, te peert, te voet, te water ende te Lande, voorts allen Convoymeesters, contrerolleurs, Cherchers ende allen anderen in onsen dienst ende onder onse gehoorsaamheijt wesende, den voornoemden Stephanus Simandi, met de voorgenoemde goederen, gedurende dese sijne aanstaande reyse onverhindert te laten passeren, sonder daertegens te doen ofte te laten geschieden eenig ecoulhement ofte

⁷⁷ A határozat szövegéből az olvasható ki, hogy bár Simándi eredetileg külön kért egy útlevelet és egy minden néphez szóló menlevelet, a határozat a két dokumentumot egyesíti és egy minden néphez szóló okirat formájában kiállított útlevelet (pasport in forma van acte ad omnes populos) rendelt számára kiadni. Az „acte ad omnes populos”-t alapvetően követek számára állították ki, hogy több helyen is eljárhasználnak.

⁷⁸ Az eredetiben a szó után hullámos vonal jelzi, hogy egy részt kihagytak, ami ez: *Aan alle degenen, die dezen zullen zien of hooren lezen.*

⁷⁹ Az irat egy darabja e helyen kiszakadt.

⁸⁰ Az eredetiben vesszővel elválasztva Admiralen, Lieutenant, ami félrevezető, mert a korabeli hasonló szövegekben Admiralen(-)Lieutenant (altengernagyok) szerepel. Az írnok minden bizonnyal másolási hibát ejtett, mivel az útlevél szövegének nagy része kötött volt, amit nyilván minta alapján vetett papírra.

belet ter contrarie, maer veeleer allen behulp ende bijstant des versogt sijnde, want onse ernstige meninge alsoo is. Gegeven in den Hage, onder het cachet van den Staat, onder de paraphure van den heer praesiderende in onse vergaderinge ende de signature van onsen griffier, op de dertigsten juny XVIIc⁸¹ en agt

Baron van Reede
Ter ordonnantie van de Hooggemelte Heeren Staten Generael
Francois Fagel

Fordítás

A Holland Egyesült Tartományok Gyűlése⁸² üdvözlét -----,⁸³ tudatja mindenkivel és minden egyes személlyel, aki ezt látni fogja vagy akinek bemutatják, hogy a magyarországi Simándi István nevében és ügyében hozzánk benyújtott kérvényét engedélyeztük és jóváhagytuk, ahogy szintén engedélyezzük és jóváhagyjuk, amint ezen útlevel tanúsítja, hogy tartományainkból elindulhasson hazájába, Magyarországra könyveivel, légszivattyújával és más fizikai eszközeivel.⁸⁴ Ezért felkérjük Római Császári Fenségét, minden királyt, köztársaságot, fejedelmet, hatalmasságot, tartományi gyűléseket és rendeket,⁸⁵ városok és helységek vezetőit is, államunk barátait, akik államunkhoz semleges viszonyulnak, és mindenki mást, aki ezt látja vagy akiknek ezt bemutatják, hogy az előbb említett Simándi Istvánnak közelgő, Magyarországra vezető útja során minden segítséget és támogatást adjanak meg és biztosítsanak, és másokkal is adassák meg és biztosítsák neki, ha erre alkalom adódna. Elrendeli és megparancsolja továbbá minden hadvezérnek, tengernagynak és altengernagynak, lovaskapitánynak, kapitánynak, parancsnoknak és közkatonának, lovon, gyalog, vízen és a szárazföldön, továbbá minden hadtápmesternek, ellenőrnek, számvevőnek, adószedőnek és mindenki másnak, akik szolgálatunkban állnak és nekünk tartoznak engedelmességgel, hogy az előbb említett Simándi Istvánt az előbb említett javakkal, említett közelgő útján akadálytalanul engedjék továbbhaladni, anélkül, hogy ellene tennének, vagy késleltetnék, vagy mások révén akadályoznák, sőt éppen ellenkezőleg, ha erre kéri őket, inkább minden segítséget és támogatást adjanak meg neki, mivel ez a határozott véleményünk. Kelt Hágában, az

⁸¹ A korabeli írásmódban a 17 utáni 00 helyett a szám kiejtésében szereplő honderd (száz) szó helyett annak római megfelelőjét (C) használták.

⁸² Lásd a 38. jegyzetet.

⁸³ Az eredetiben hullámos vonal ennek a résznek a kihagyását jelzi: mindazoknak, akik ezt látni vagy felolvasva hallani fogják.

⁸⁴ Itt az útlevel alapjául szolgáló határozattal szemben nem említik, hogy Simándi az eszközöket kifejezetten oktatási célra vette, és azt sem, hogy a beszerzés helyszíne Leiden volt.

⁸⁵ A holland „Staten en Stenden” kifejezés eredetileg a Holland Köztársaságot alkotó tartományok gyűléseire és a társadalmat alkotó rendekre (a nemesség, polgárság és az egyház) utal. A szöveg itt a fogalmat külföldre is kiterjesztve alkalmazza, a Hollandián kívüli út során érintendő hasonló berendezkedésű alkatokra utalva.

állam pecsétje alatt, ellátva az ülésünkön elnöklő úr⁸⁶ ellenjegyzésével, és titkárunk⁸⁷ aláírásával ezerhétszáznyolc június 30-án.

Baron van Reede
A Staten-Generaal megbízásából
Francois Fagel

Kívül: Passuales Clarissimi Domini Simandi Nr. 44.⁸⁸

4.

Simándi István bejegyzése Frederik Ruysch album amicorumába

Amszterdam, 1708. július 20. után⁸⁹

UBA, Hs. I E 20, p. 107.

/A bejegyzés szövege szerint az embernek rá kell csodálkoznia önmagára és meg kell tudnia, ki és mi, és meg kell értenie és ismernie önmagát./

Wide rimeris

Intellige mireris

Sapiat Quis Quidve sis

Homo noris⁹⁰

Dum Svavissima Celeberrimaque opera Anatomica⁹¹ summo cum delicis circumspectet ponebat

Stephanus Simandinus
Professor Philosophiae

⁸⁶ Az útlevelet elsőként aláíró Frederik van Reede van Renswoude, heer van Liere (RESOLUTIEN, 1708, 628). Az 1630–1715 között élt politikussal, diplomatával és a Staten-Generaal tagjával kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy élénken érdeklődött a természettudományok iránt, és kapcsolatban állt Antoni van Leeuwenhoek (1632–1723) neves természettudóssal.

⁸⁷ Az útlevelet másodikként aláíró Francois Fagel (1659–1746), 1690-től a Staten-Generaal titkára.

⁸⁸ Az 5. sz. irat hátoldalán ugyanez a szöveg látható, annyi különbséggel, hogy azon ez eredetileg ott levő 44-es számot áthúzták, és egy másik számot írtak oda, ami arra utal, hogy a két irat korábban egy raktári számon volt.

⁸⁹ Mivel Simándi a bejegyzés végén már a filozófia professzorának mondja magát, és erre a posztra 1708. július 20-án, tehát távollétében nevezték ki, de csak 1709. január 13-án iktatták be tisztségébe, kinevezéséről minden bizonnyal útközben, levél útján értesült. Ha így volt, akkor ez azt is jelenti, hogy Amszterdamban szállt hajóra, és Hamburg érintésével ment tovább, ahonnan szárazföldön Boroszlón (Wrocław) át vezetett haza a korban szokásos útvonal. Lásd erre CZIBULA, 2004, 160.

⁹⁰ A szöveg általános bölcsességet fogalmaz meg, Simándi alkalmi verse lehet. Nem szerepel Walther monumentális szólásgyűjteményében (WALTHER, 1963–1969) sem. Adamik Lajos szíves közlése.

⁹¹ Simándi után nem sokkal, 1716-ban Miskolczi Szigyártó János is meglátogatta a gyűjteményt. DÚZS, 1885, 49.

5.

Simándi István (?) útlevele

Leeuwarden, 1708. augusztus 31.

SRKTDL, A.III.382.4.

Johan Willem Friso, Frízföld helytartója⁹² számos birtokának és tisztségének felsorolása után arra kéri a nevében kiállított iratot kézbe vevőket, hogy Simándi János diákot, aki egy ideig tanulmányokat folytatott a franekeri egyetemen, és lassan hazafelé készül, és annak érdekében, hogy útját biztonságban vihesse véghez, a fejedelmi kancelláriától pecsétetes menlevelet kért, hogy poggyászában magával vihesse csomagjait, könyveit, számára útja során ne csak szabad mozgását tegyék lehetővé, hanem ha szükséges, legyenek iránta jóindulattal és nyújtsanak számára segítséget.

Jussu ac nomine Serenissimi Principis, Johannis Wilhelmi Frisonis, Dei gratia Arausionensium⁹³ et Nassaviae Principis, Comitis Catimoliboci,⁹⁴ Viandae,⁹⁵ Ditziae,⁹⁶ et Spiegelbergae⁹⁷ Lingae,⁹⁸ Meursae,⁹⁹ Burae,¹⁰⁰ Leerdami,¹⁰¹ Marchinonis Verae¹⁰² et Vlissingae¹⁰³ Domini et Baronis Bredae,¹⁰⁴ Beilsteinij,¹⁰⁵ Liesveldiae,¹⁰⁶ Gravae,¹⁰⁷ Ditionis¹⁰⁸ Kukianae,¹⁰⁹ Diestae,¹¹⁰ Grimbergae,¹¹¹ Heristalli,¹¹² Cranendonki,¹¹³

⁹² Johan Willem Friso (1687–1711), 1696-tól Frízföld és Groningen tartományok helytartója, 1702-től Oránia és Nassau-Dietz hercege.

⁹³ Az eredetiben tévesen: Aransionensium, két változata volt: Princeps Arausionensium, Princeps Auria-cus = Oránia hercege.

⁹⁴ Katzenelnbogen, egykori grófság, Rheinland-Pfalz tartomány, D.

⁹⁵ Vianden, Vianden kanton, L.

⁹⁶ Diez (Dietz), egykori grófság, Rheinland-Pfalz tartomány, D.

⁹⁷ Spiegelberg, egykori birodalmi grófság, Niedersachsen tartomány, D.

⁹⁸ Lingen, egykori grófság, Niedersachsen tartomány, D.

⁹⁹ Moers (Meurs), egykori grófság, Nordrhein-Westfalen tartomány, D.

¹⁰⁰ Buren, Gelderland tartomány, NL.

¹⁰¹ Leerdam, Utrecht tartomány, NL.

¹⁰² Veere, Zeeland tartomány, NL.

¹⁰³ Vlissingen, Zeeland tartomány, NL.

¹⁰⁴ Breda, Noord-Brabant tartomány, NL.

¹⁰⁵ Beilstein, egykori uradalom, Rheinland-Pfalz tartomány, D.

¹⁰⁶ Liesveld, ma Molenwaard helység része, Zuid-Holland tartomány, NL.

¹⁰⁷ Grave, Noord-Brabant tartomány, NL.

¹⁰⁸ Az eredetiben tévesen: Dioeceseos.

¹⁰⁹ Az eredetiben szereplő „Dioeceseos Kukianae” első tagja nyilvánvaló tévedés, mert Cuijckban nem volt püspökség, viszont valóban létezett egy Land van Cuijck (latinra fordítva: Ditio Kukiana) nevű uradalom Noord-Brabant tartomány (NL) területén.

¹¹⁰ Diest, Vlaams-Brabant tartomány, B.

¹¹¹ Grimbergen, Vlaams-Brabant tartomány, B.

¹¹² Herstal, Liège tartomány, B.

¹¹³ Cranendonk, Noord-Brabant tartomány, NL.

Varnestoni,¹¹⁴ Arlai,¹¹⁵ Noseroci,¹¹⁶ Sancti Viti,¹¹⁷ Dasborgi,¹¹⁸ Polani,¹¹⁹ Wilhelmstadij,¹²⁰ Niovarty,¹²¹ Iselsteinij,¹²² Steenbergae¹²³ et Martinodici,¹²⁴ Montis-Gertrudis,¹²⁵ Sevenbergae,¹²⁶ ut et Superiori et Inferiori Sualuae,¹²⁷ Naeltvici,¹²⁸ Antwerpiae et Bisontij¹²⁹ Burgravij, Marechalli Hereditarij Hollandiae,¹³⁰ Domini Amelandiae,¹³¹ Liberae Frisiorum Reipublicae¹³² Gubernatoris et Capitanei Generalis Haereditarij, ut et Civitatis Groninganae agrorumque circumjacentium¹³³ Gubernatoris et Capitanei Generalis, nec non omnis pedestris militiae Foederati Belgij¹³⁴ stipendia merentis Ductoris Summi, Notum facimus omnibus hasce inspecturis praesentium Johannem Simandi,¹³⁵ in Academia Frisiorum, quae Franequerae est, per aliquod temporis spatium, studiorum causa commoratum esse; et cum jam jam in Patriam reversurus, ut eo tutius iter suo perficere possit, liberi commeatus literas¹³⁶ e Cancellaria Ser(enissi)mi Principis ejusque sigillo munitas submissee petierit, quod nostrarum est partium omnes toga sagoque cujuscunque ordinis Officiales et Praefectos, officiose, peramanter et decenter rogatos volumus, ut praedictum studiosum cum sarcinulis et supellectile libraria¹³⁷ non solum tuto et secure ire et reire sinant, sed etiam si necessitas se ipse postulaverit omni favore et beneficio eum adjuvant et juvari current. In quo Serenissimo Principi data pergratam facturi pari benevolentiae et officiorum genere, data occasione agnoscendam, dabantur Leovardiae, die 31 Augusti 1708.

¹¹⁴ Warneton (Waasten), Hainaut tartomány, B.

¹¹⁵ Alray, Jura department (megye), F.

¹¹⁶ Nozeroy, Jura department (megye), F.

¹¹⁷ Sankt Vith (Saint Vith), Liège tartomány, B.

¹¹⁸ Dasburg, Rheinland-Pfalz tartomány, D.

¹¹⁹ Polanen, egykori uradalom, Utrecht tartomány, NL.

¹²⁰ Willemstad, Noord-Brabant tartomány, NL.

¹²¹ Niervaart, egykori uradalom a mai Klundert helység helyén, Noord-Brabant tartomány, NL.

¹²² IJsselstein, Utrecht tartomány, NL.

¹²³ Steenberg, Noord-Brabant tartomány, NL.

¹²⁴ Sint Maartensdijk, Zeeland tartomány, NL.

¹²⁵ Geertruidenberg, Noord-Brabant tartomány, NL.

¹²⁶ Zevenbergen, Noord-Brabant tartomány, NL.

¹²⁷ Hooge en Lage Zwaluwe, ma Made helység része, Noord-Brabant tartomány, NL.

¹²⁸ Naaldwijk, Zuid-Holland tartomány, NL.

¹²⁹ Besançon, Doubs department (megye), F.

¹³⁰ Egykori grófság, amelynek területe a mai Hollandia Noord- és Zuid-Holland tartományának részét képezi. Az „erfmarschalk van Holland” cím a Nassau-Dietz-dinasztia számos titulusának egyike volt.

¹³¹ Ameland, Friesland tartomány, NL.

¹³² Friesland tartomány a Holland Köztársaságon belül a többihez képest nagyobb önállóságot élvezett.

¹³³ Utalás a köztársaság egy másik tartományára (Stad en Lande), ami nagyjából a mai Groningen tartomány területét foglalta magában.

¹³⁴ Teljes nevén: Belgii Confoederati Respublica, a Holland Köztársaság.

¹³⁵ Ahogy a bevezetőben is volt róla szó, Simándi János nevű peregrinus nem ismert ebből a korszakból.

¹³⁶ Simándi a szöveg szerint menlevelet kért, amely poggyászára is vonatkozott.

¹³⁷ Feltűnő, hogy a szöveg nem említi a kísérleti fizika oktatására szánt eszközöket.

Ad mandatum Serenissimi Principis Celsitudinis Ejus Consiliis Secretioribus
J. Kiesewetter¹³⁸
Kívvül: Passuales Clarissimi Domini Simándi Nr. IV. 53¹³⁹ – Más kézzel: Passus Clarissimi Domini Stephani Simandi

Rövidítések és irodalomjegyzék

MOL	Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Budapest
G19	Rákóczi-szabadságharc levéltára, Fejedelmi kancellária
NA	Nationaal Archief, Hága
ASG	Archief van de Staten-Generaal
SRKTGYL	Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Levéltár
UBA	Universiteitsbibliotheek Amsterdam

Album amicorum van Frederik Ruysch, Hs. I E 20

*

ADATTÁR
XIV.

Partiumi könyvesházak, 1623–1730: Sárospatak, Debrecen, Szatmár, Nagybánya, Zilah, szerk. FEKETE Csaba – KULCSÁR György et al., Budapest–Szeged, 1988. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 14.)

BALOGH
1996

BALOGH Elemér: *A salvus conductus és a magyar peregrináció*, In: *Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica*, 50. (1996) 2. sz. 1–18.

¹³⁸ Az aláíró titulusa szerint a Leeuwardenben székelő fríz helytartói udvar egyik titkos tanácsosa volt.

¹³⁹ Áthúзва: 44. Lásd a 88. jegyzetet.

- BÁNKI
2010
BÁNKI Éva: *Simándi István*, In: *Magyar Művelődéstörténeti lexikon*, X, főszerk. KÖSZEGHY Péter, Budapest, 2010, 308–309.
- BENDA
1981
BENDA Kálmán: *A Kollégium története 1703-tól 1849-ig*, In: *A Sárospataki Református Kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára*, szerk. Tiszáninnyi Református Egyházkerület Elnöksége, Sárospatak, 1981, 87–115.
- BENDA–MAKSAY
1955
Ráday Pál iratai 1., 1703–1706, szerk. BENDA Kálmán – MAKSAY Ferenc et al., Budapest, 1955.
- BENICZKY
1707–1710
BENICZKY Gáspár naplója, 1707–1710, In: *Rákóczi Tár. Történelmi érdekű naplók, emlékiratok, levelezések, pátensek, hadi-szabályok, országgyűlési diariumok és törvényczikkek gyűjteménye II. Rákóczi Ferenc korához*, szerk. THALY Kálmán, I, Pest, 1866, 1–232.
- BETHLEN
1691–1695
BETHLEN Mihály *útinaplója [1691–1695]*, kiad. JANKOVICS József, Budapest, 1981.
- BIGUS
2011
BIGUS Imre: *300 éves a kísérleti fizika oktatása Sárospatakon*, In: *Fizikai Szemle*, 61. (2011) 7–8. sz. 272–277.
- BIGUS
2019
BIGUS Imre: *A mikrokosmos és a nagyságos fejedelem*, In: *Élet és Tudomány*, 74. (2019) 740–743.
- BOZZAY
2009
BOZZAY Réka: *Die Peregrination ungarländischer Studenten an der Universität Leiden, 1595–1796*, Budapest, 2009. (Felsőoktatástörténeti kiadványok, Új sorozat, 8.)
- BOZZAY–LADÁNYI
2007
BOZZAY Réka – LADÁNYI Sándor: *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918*, Budapest, 2007. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban sorozat, 15.)
- BUJTÁS
2011
BUJTÁS László Zsigmond: *Instrukció Hollandiába induló peregrinus számára (1689 és 1702 között)*, In: *Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények*, 9. (2011) 208–243.

- BUJTÁS
2018
- BUJTÁS László Zsigmond: *Új adatok a Komáromi Csipkés-Biblia történetéhez (1715–1719)*, In: *Lymbus. Magyarországtudományi Forrásközlemények*, 16. (2018) 349–394.
- CLERCQ
1991
- Peter de CLERCQ: *Exporting scientific instruments around 1700: the Musschenbroek documents in Marburg*, In: *Tractrix*, 3. (1991) 79–120.
- CLERCQ
1997a
- Peter de CLERCQ: *At the sign of the oriental lamp. The Musschenbroek workshop in Leiden, 1660-1750*, Rotterdam, 1997. (Nieuwe Nederlandse bijdragen tot de geschiedenis der geneeskunde en der natuurwetenschappen, 62.)
- CLERCQ
1997b
- Peter de CLERCQ: *The Leiden Cabinet of Physics. A Descriptive Catalogue*, Leiden, 1997.
- CZIBULA
2004
- CZIBULA Katalin: *Szilágyi András protestáns prédikátor naplója*, In: *Lymbus. Magyarországtudományi Forrásközlemények*, 2. (2004) 123–185.
- DIENES–UGRAI
2013
- DIENES Dénes – UGRAI János: *A Sárospataki Református Kollégium története*, Sárospatak, 2013.
- DUCHEYNE
2025
- Steffen DUCHEYNE: *Physics in Minerva's Academy. Early to Mid-Eighteenth-Century Appropriations of Isaac Newton's Natural Philosophy at the University of Leiden and in the Dutch Republic at Large, 1687–c. 1750*, Leiden–Boston, 2025.
- DÚZS
1885
- DÚZS Sándor: *Hogy utazott 170 évvel ezelőtt a magyar calvinista candidatus*, In: *Protestáns Új Képes Naptár*, 31. (1885) 44–59.
- ELLEND
1899
- ELLEND József: *A sárospataki főiskola fizikai museuma*, In: *Magyar Paedagogia*, 8. (1899) 456–468.
- ELLEND
1902
- ELLEND József: *A sárospataki főiskola fizikai múzeuma a XVIII. század végén*, In: *Mathematikai és Fizikai lapok*, 11. (1902) 78–84, 141–144, 192–196.

- FONT
1991
Teleki Pál külföldi tanulmányútja. Levelek, számadások, iratok 1695–1700, összeáll. és az utószót írta FONT Zsuzsa, Szeged, 1991. (Fontes Rerum Scholasticarum, 3.)
- FÖLDES
1980
FÖLDES Éva: *Rákóczi művelődéspolitikája, különös tekintettel oktatáspolitikájára*, In: *Rákóczi-tanulmányok*, szerk. KÖPECZI Béla – HOPP Lajos – R. VÁRKONYI Ágnes, Budapest, 1980, 343–364.
- GALAMA
1954
Sybrand GALAMA: *Het wijsgerig onderwijs aan de Hogeschool te Franeker, 1585–1811*, Franeker, 1954.
- GÖMÖRI
2005
GÖMÖRI György: *Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1526–1789 – Hungarian Students in England and Scotland 1526–1789*, Budapest, 2005. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 14.)
- HANSEN
1996
Julie V. HANSEN: *Resurrecting Death: Anatomical Art in the Cabinet of Dr. Frederik Ruysch*, In: *The Art Bulletin*, 78. (1996) 4. sz. 663–679.
- HOIJMAIJERS–MAAS
2013
Hans HOIJMAIJERS – Ad MAAS: *Entrepreneurs in Experiments: The Leiden Cabinet of Physics and the Motives of its Founders (1675–1742)*, In: *Cabinets of Experimental Philosophy in Eighteenth-Century Europe*, eds. Jim BENNETT – Sofia TALAS, Leiden, 2013, 27–47. (Scientific Instruments and Collections, 3.)
- HORVÁTH
1978
HORVÁTH Lajosné: *Simándi István tevékenysége a Sárospataki Kollégiumban*, In: *Honismeret*, 6. (1978) 62–63.
- JAKUCS–URBÁN
1961
JAKUCS István – URBÁN Barnabás: *A debreceni és a sárospataki református kollégiumok legrégebb fizikai eszközei*, In: *Fizikai Szemle*, 11. (1961) 2. sz. 55–60.
- JAKUCS–URBÁN
2000
JAKUCS István – URBÁN Barnabás: *A debreceni és a sárospataki református kollégiumok legrégebb fizikai eszközei*, In: *A magyarországi fizika klasszikus századai 1590–1890*, szerk. GAZDA István, Piliscsaba, 2000, 67–73. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára, 16.)

KOVÁCS–P. KUSNYÍR
2022

KOVÁCS Áron – P. KUSNYÍR Éva: *Mesélő tárgyak a Sárospataki Református Kollégiumban*, Sárospatak, 2022.

KÖDÖBÖCZ
1991

KÖDÖBÖCZ József: *Sárospatak a magyar művelődés történetében*, Sárospatak, 1991.

P. KUSNYÍR
2022

P. KUSNYÍR Éva: *A sárospataki református kollégium múzeuma*, In: *Múzeumcafé*, 16. (2022) 6. sz. 163–172.

LADÁNYI
1980

LADÁNYI Sándor: *A sárospataki és debreceni kollégium a Rákóczi-korban*, In: *Rákóczi-tanulmányok*, szerk. KÖPECZI Béla – HOPP Lajos – R. VÁRKONYI Ágnes, Budapest, 1980, 317–342.

LÁSZLÓ
1889

LÁSZLÓ János: *A sárospataki tanárok életrajza*, In: *Sárospataki Lapok*, 8. (1889) 560–562, 577–580, 595–598, 635–638, 676–678, 890–894, 910–914, 931–936, 971–975, 991–993.

LUYENDIJK-ELSHOUT
1970

Antonie Maria LUYENDIJK-ELSHOUT: *Death Enlightened: A study of Frederik Ruysch*, In: *Jama* (1970) 212. sz. 121–126.

LUYENDIJK-ELSHOUT
1971

Antonie Maria LUYENDIJK-ELSHOUT nyomán a megjelenés helyére (Jama folyóirat) hivatkozva: *Frederik Ruysch anatómiai készítményei*, In: *Orvosi Hetilap*, 112. (1971) 36. sz. 2165–2167.

MARGÓCSY
2014

MARGÓCSY, Dániel: *Commercial Visions: Science, Trade, and Visual Culture in the Dutch Golden Age*, Chicago–London, 2014.

NÉMETH
1996

NÉMETH István: *Frederik és Rachel Ruysch élete és munkássága*, In: *Lege Artis Medicinae*, 6. (1996) 6. sz. 504–506.

NÉMETH
2018

NÉMETH István: *Találékony hollandok. Reflexiók Jan van der Heyden Szobasarak ritkaságokkal című képehez*, In: *Múzeumcafé*, 12. (2018) 66. sz. 83–99.

- OLÁH
2024
- OLÁH Róbert: *A 16–17. századi Kárpát-medence olvasmánytörténete. – Eredmények és fehér foltok a kutatásban*, In: *Magyar Könyvszemle*, 140. (2024) 3. sz. 382–397.
- PATER
1975
- Cornelis de PATER: *Experimental Physics*, In: *Leiden University in the seventeenth century. An exchange of learning*, eds. Theodoor Herman LUNSINGH SCHEURLEER – Guillaume Henri Marie POSTUMUS MEYES, Leiden, 1975, 309–327.
- RESOLUTIEN
1708
- Resolutien van de Hoogh Mogende Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlandtsche Provinciën, genomen in den Jaere 1708*, S. I.
- RMK
III.
- SZABÓ Károly – HELLEBRANT Árpád: *Régi Magyar Könyvtár. III. Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve*, II, Budapest, 1898.
- RUSTOW
1973
- Edward Grant RUSTOW: *Physics at seventeenth and eighteenth-century Leiden: philosophy and the new science in the university*, The Hague, 1973.
- SZENTIMREI
1981
- SZENTIMREI Mihály: *A Kollégium tudományos gyűjteményei*, In: *A Sárospataki Református Kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára*, szerk. Tiszáninneni Református Egyházkerület Elnöksége, Sárospatak, 1981, 275–299.
- TURNER
2008
- Gerard L'Estrange TURNER: *Eighteenth-Century Scientific Instruments and Their Makers*, In: *The Cambridge History of Science, IV*, ed. Roy PORTER, Cambridge, 2008, 511–535.
- URBÁN
1960
- URBÁN Barnabás: *Simándi István, a „pataki mágus”*, In: *Borsodi Szemle*, 4. (1960) 6. sz. 552–553.
- URBÁN
1981
- URBÁN Barnabás: *Simándi István, a „pataki mágus”*, In: *A sárospataki Rákóczi Gimnázium jubileumi évkönyve*, szerk. DOBAY Béla, 1981, Sárospatak, 173–175.

WAGENAAR
2014

Willem Albert WAGENAAR – Annet DULLER – Margreet WAGENAAR-FISCHER: *Dutch Perspectives: 350 Years of Visual Entertainment based on the research of Willem Albert Wagenaar and Annet Duller*, ed. Deac ROSSELL, London, 2014.

WALTHER
1963–1969

Proverbia sententiaeque latinitatis medii aevi: Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters in alphabetischer Anordnung, gesammelt und hrsg. von Hans WALTHER, Göttingen, 1963–1969.

M. ZEMPLÉN
1961

M. ZEMPLÉN Jolán: *A magyarországi fizika története 1711-ig*, Budapest, 1961.

Teleki Klára és Teleki Sámuel gyereklevelei (1739–1750)¹

A különböző (fő)nemesi családi levéltárakban őrzött kora újkori levelezések kutatása során ritkának számít, ha a kutató gyerekek, különösen kisgyerekek leveleit találja meg. Ezek ugyanis általában nem érintettek politikai vagy társadalmi ügyeket, nem rendelkeztek jogbiztosító erővel, így gyakran kerültek az olyan iratok közé, amelyeket maga a levél címzettje vagy később, a 18–19. században a családi levéltárat rendező személy kiselejtezett. A gyerekek levelezése a kora újkori magyar nemesség körében elterjedt gyakorlat volt, csupán a levelek archiválása miatt tűnnek ma ritkaságnak. A levelek, köztük a gyereklevelek fennmaradása számos esetben azonban nemcsak a küldő és a címzett döntéseitől, hanem a későbbi generációk iratokhoz fűződő viszonyától is függött. A gyerekek leveleinek esetleges megőrzését jelentősen befolyásolta a családi levéltárak 18–19. századi rendezési elve, amikor főként azoknak a fiúgyerekeknek a leveleit őrizték meg, akik felnőttkorukban jelentős tisztségeket töltöttek be.² Ez az archiváláshoz hasonló jelenség figyelhető meg a 19. század végétől a magas pozíciót betöltő férfiak gyerekkori leveleinek kiadása során is.³

A kora újkorban a (fő)nemesi származású fiú- és lánygyermek a szülői udvartartásban a szüleik, de főként házitanítójuk felügyelete alatt tanultak. Mindkét nem számára előírták a humanista levélírói technika elsajátítását, a szülői udvartartást elhagyva azonban oktatásukban kimutathatók a nemek közötti különbségek. Míg a fiúk más intézményi keretek között folytatták tanulmányaikat, a lányok a házasságkötést követően a férjek és azok rokonságának elvárásai alapján képezték tovább magukat a levélírás terén.⁴

Az alább közölt leveleket Teleki Klára (1732. május – 1742. január 4.) és Teleki Sámuel (1739. november 17. – 1822. augusztus 7.) írta: előbbi levelei saját kezűek, míg utóbbié – egy kivételtől eltekintve – anyja közreműködésével készültek. A levelek idős apjuknak, Teleki Sándornak (1679–1754), valamint anyai nagyanyjuknak, petki Nagy Zsigmondné Kovács Juditnak íródtak. Ezeket a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára őrzi, a Teleki család marosvásárhelyi levéltára – P 658 Új rendezés állagának –

¹ A közlemény elkészítése során a szerző a HUN-REN-ELTE Nemesi Emigráció és Emlékezet (1541–1756) Forrásfeltárás és Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport támogatásában részesült. A kutatás során nyújtott segítségéért köszönettel tartozom Avar Antonnak, Lázok Klárának, Pongrácz Erzsébetnek, Szabó András Péternek és Tamás Máténak.

² BALOGH, 2025, 655. Ehhez lásd még DAYBELL, 2016, 214–217, 233–236.

³ BALOGH, 2025, 655–656. A magyar vonatkozásban kiadott gyerekleveleket a teljesség igénye nélkül lásd THALY, 1876, 384–395; DEÁK, 1882, 1–187; GERGELY, 1905–1926, III–V; GERGELY, 1914, 259–278; DIENES, 2003, 108–111; VISKOLCZ, 2017, 91–97; BALOGH, 2023, 153–159.

⁴ BALOGH, 2025, 657–658.

Teleki Sándor iratait tartalmazó 3530–3531. számú jelzet alatt. A vegyes, tárgy szerint kategorizált Új rendezés nevű állagot 1879 és 1883 között Koncz József levéltáros rendezte és lajstromozta.⁵ Az iratanyagot, a marosvásárhelyi Teleki levéltár többi részéhez hasonlóan, 1916. szeptember 2-án a román csapatok erdélyi betörése idején Biás István levéltáros közreműködésével két vasúti kocsin a budapesti Nemzeti Múzeumba szállították.⁶ Ezután a teljes marosvásárhelyi iratanyag a Teleki család gyömrői ágához került Gyömrőre, ahonnan 1924-től több részletben letétként a Magyar Királyi Országos Levéltárba adták be. Az iratanyag átadásáról szóló jegyzőkönyvhöz csatolt összefoglaló leltár, bár gyömrői néven említi az iratanyagot, valójában a Teleki család marosvásárhelyi levéltárának korábban Erdélyben őrzött iratanyagát tartalmazza.⁷

Teleki Sándor második – 1726-ban petki Nagy Zsuzsánnával (1707–1748) kötött – házasságából több gyermek született, de csak Sándor és Sámuel érte meg a felnőttkort. Teleki Klára még gyerekként halt meg, azonban szülei, nagyanyja, és később a család levéltárosai is megőrizték leveleit.⁸ A gyerek levelei, valamint szülei egymással és az anyai nagyanyával folytatott levelezése bepillantást enged a kislány életébe és általában a lányok udvari nevelésébe. Teleki Klára ugyanis rokonai elvárásainak megfelelően rendszeresen írt levelet idős apjának és nagyanyjának, amelyek a levélírásban való előrehaladásának megjelenítéseként is funkcionáltak. Leveleiben megfigyelhető a 18. század közepi központozás elsajátításának a folyamata. Főként a gyermek ruházati szükségleteiről, tanulmányi előrehaladásáról és egészségi állapotáról szólnak. Teleki Klára ugyanis születése óta gyakran volt beteg, és később tanulmányi lemaradásáért is betegségét okolta.⁹ A kislány 1742-ben, mindössze kilencévesen halt meg.¹⁰

⁵ BAKÁCS, 1970, 12–15.

⁶ ANONYMUS, 1916.

⁷ Az 1925. május 23-án kelt jegyzőkönyv 4. pontjában a felek megállapodtak abban, hogy az iratok család általi rendezését, „csoportosítását” az Országos Levéltár nem változtathatja meg. MNL OL Y 1-a-1940-43. (ikt. sz. 480/1924 OL). A család gyömrői ágának levéltára (MNL OL P 654) 1945-ben került az Országos Levéltár őrizetébe. (MNL OL Y 7-a-1945-170.) Ezúton is köszönöm Avar Anton segítségét.

⁸ Ehhez lásd a szülők egymás közötti, valamint a nagymama, Kovács Judit levelezését: MNL OL P 658 No. 3504–3506., No. 3508., No. 3527., valamint DEÉ NAGY, 1997, 14. Teleki Klára keresztelésének körülményeihez lásd petki Nagy Zsuzsánna levele petki Nagy Zsigmondné Kovács Juditnak, Gernyeszeg, 1732. május 24. MNL OL P 658 No. 3505/232.

⁹ Lásd ehhez petki Nagy Zsuzsánna levele Teleki Sándorhoz, Gernyeszeg, 1732. szeptember 8. MNL OL P 658 No. 3505/201.; petki Nagy Zsuzsánna levele petki Nagy Zsigmondné Kovács Juditnak, Nagyszeben, 1737. november 20. MNL OL P 658 No. 3505/186.

¹⁰ Halálához lásd petki Nagy Zsuzsánna anyjának, petki Nagy Zsigmondné Kovács Juditnak lánya, Teleki Klára temetésére szóló meghívóját: BIÁS, 1911, 60–61. Az országgyűlésre hivatkozva Teleki Sándor nem tudott lánya temetésén részt venni. Egyik levelében azonban részletes utasítást adott feleségének a temetés lebonyolításával kapcsolatban. Teleki Sándor levele petki Nagy Zsuzsánnának, Nagyszeben, 1742. május 9. MNL OL P 658 No. 3504/90.

Testvére, Teleki Sámuel tanulmányait már két-három éves korában ugyancsak szülei udvartartásában kezdte meg több házitanító felügyelete alatt.¹¹ Hatéves korára már elsajátította az írás és olvasás képességét, és valószínűleg már anyja segítségével tudott levelet írni.¹² Szülei halála után 1759–1763 között külföldön (Bázel, Utrecht, Leiden, Párizs) folytatta tanulmányait, amiről naplót vezetett.¹³ 1765-ben eljegyezte a tizenegy éves Bánffy Ágnes, losonczi Bánffy Dénes és Barcsai Ágnes lányát, a házasság azonban nem jött létre. 1769. november 13-án eljegyezte, és 1770. február 19-én házasságot kötött gróf iktári Bethlen Domokos és Wesselényi Mária (1736–1755) lányával, Bethlen Zsuzsánnával (1754. január 29. – 1797. október 10.). A házasságból több gyermek született, közülük Domokos (1773 – 1798. szeptember 15.), Mária és Ferenc (1787–1861) érték meg a felnőttkort. Teleki Sámuel 1766-tól császári-királyi valódi kamarás (*k. k. wirkliche Kämmerer*), 1774-től Küküllő vármegye főispánja volt. 1777-től az Erdélyi Nagyfejedelemség Királyi Főkormányzékének (*Regium Gubernium Magni Principatus Transylvaniae*) tanácsosi hivatalát is betöltötte. A II. József-féle közigazgatási átszervezés idején, 1785 és 1787 között a nagyváradi kerület (Szabolcs, Békés, Arad, Csanád, Csongrád vármegyék) királyi biztosa és Bihar vármegye főispánja volt. 1787-től Máramaros vármegye főispánjaként és az Erdélyi Udvari Kancellária másodalkancellárjaként (*zweiter Hofvizekanzler*) működött, illetve feltehetően ekkortól császári-királyi valódi titkos tanácsos (*k. k. wirkliche geheimer Rat*) volt. 1791-től haláláig erdélyi főkancellár (*Hofkanzler*) és ismételt Bihar vármegye főispánja lett. Magánkönyvtárából jött létre a marosvásárhelyi Teleki Téka, valamint ő publikálta Janus Pannonius műveinek első kritikai kiadását, amely 1784-ben Utrechtben jelent meg. 1799-től a göttingeni *Societates Regia Scientiarum*, 1802-től a jénai *Societates für die gesammte Mineralogie*, 1806-tól pedig a szintén jénai *Societas Latina*s tudós társaságok tiszteletbeli tagja volt, majd 1811-től a varsói *Societas Regia Literaria Varsaviae Instituta* körébe is felvételt nyert. 1808-ban megkapta a Szent István Rend nagykeresztjét. 1822. augusztus 7-én Bécsben halt meg, és szeptember 10-én a család sáromberki kriptájában temették el.¹⁴

A kora újkori (fő)nemesi elit gyerekei már egészen korán, akár két-öt éves korukban elkezdték a levélírást gyakorolni. Kezdetben még betűk használata nélkül utánózták a felnőttek levélírását. Teleki Sámuel két-három évesen anyja segítségével írta leveleit, aki a fiú kezét fogva formálta a betűket, és feltehetően ő továbbította azokat férjének, Tele-

¹¹ A Teleki Sámuel tanulmányaihoz és a házitanítókhoz (lécfalvi Orbán Péter, Simon István, Kolozsvári(?), valamint Bányai Székely György) lásd DEÉ NAGY, 1997, 14–17, 19; KIMPIÁN, 2024, 108. Tanulmányai alatt használt könyvekhez lásd DEÉ NAGY, 1997, 18–19.

¹² IMRE, 1908, XV.

¹³ A napló kiadását lásd BIÁS, 1908.

¹⁴ *Hof- und Staatsschematismus*, 1788, 159; Uo., 1789, 175; Uo., 1791, 183; Uo., 1808, 18, 186, 354; Uo., 1822, 22, 63–64, 244, 477; BIÁS, 1908; IMRE, 1908; RETTEGI, 1970, 211–213; DEÉ NAGY, 1997, 20, 41–50, 53–55, 58, 63, 66–68, 143–156, 390; HÉJJA, 2002, 197–199; EGYED, 2014, 91–92; V. ECSÉDY, 2024, 321, 326–327.

ki Sándornak.¹⁵ A már írástudó gyerekek önállóan leveleztek, a még írástudatlan gyerekek pedig rendszerint szüleik – főként az anyjuk – leveleinek mellékleteként, vagy írnok közreműködésével folytattak levelezést. Levelezésük által a gyerekek igyekeztek megfelelni az életkorukhoz kapcsolódó társadalmi elvárásoknak és bizonyítani a levélváltási képességüket.¹⁶

A gyerekek levelezése tehát összetett, többszereplős folyamat volt, amelyben rajtuk kívül felnőttek egész sora is részt vehetett. Kezdetben levelezőpartnereik főleg a rokonságból kerültek ki, de életkoruk előrehaladtával és a szülők elvárásainak megfelelően kiszélesedett a levelezőpartnerek köre, amelyben már jelentős politikai tisztségeket betöltő személyek is megjelentek. Teleki Klára és Sámuel is kezdetben apjukkal és nagyanyjukkal leveleztek.¹⁷

A levelezés, így a gyerekek leveleinek vizsgálata során is figyelembe kell venni a materiális eszközöket (például a pecsétet, a papír méretét stb.), amelyek mind jelentéstartalommal bírtak. Teleki Klára alább közölt levelein megfigyelhető, hogy édesanyja, petki Nagy Zsuzsánna pecsétnyomójával zárta azokat, míg Sámuel apró papírdarabokra írt levelein nincsenek pecsétre utaló nyomok. Teleki Sámuel leveleit feltehetően anyja leveleinek mellékleteként vagy külön borítékban továbbították Teleki Sándornak, ezért is van az, hogy számos darabon keltet sem tüntettek fel. A szülői udvartartásban nevelkedő gyerekek többnyire az anya családi címerével ellátott pecsétnyomót használták. Mivel a pecsétnek hitelesítő ereje volt, a szülő ellenőrizhette a gyerek által írt levél tartalmát, amihez a pecsétjét adta. A törvényes kor (12. életév) elérése körüli fiúk általában a gimnáziumi vagy kollégiumi tanulmányok megkezdésével kezdték el használni saját, az apai családi címerrel ellátott pecsétnyomóikat. A szülői udvartartást elhagyva szükségük volt a címzett előtt őket hitelesítő eszközre, és ebben az életkorban már képesek voltak annak megőrzésére is, megelőzve annak eltulajdonításával vagy elvesztésével járó visszaéléseket.¹⁸

Az apa, Teleki Sándor leveleiben többször kérte, hogy felesége írasson számára gyermekeikkel levelet.¹⁹ A szülők ugyanis a gyerekek életkorát és nemét figyelembe véve várták el tőlük a rendszerezettebb tudás megszerzését és annak a levelekben való megjelenítését. A gyerekek a levélírás által teljesítették a szüleik elvárásait, és ennek megfelelően jelenítették meg önmagukat, tudásukat, érzelmeiket, illetve a társadalmi normák által elvárt reprezentációt. A gyerekek levelei tehát egyrészt a szülői hatalomnak enge-

¹⁵ MNL OL P 658 No. 3505/252.; Teleki Sándor 1740. augusztus 29-én és 30-án Uzdiszentpéterről feleségének írt levelében két, Teleki Dávid által írt irkafirkás levélkét továbbított petki Nagy Zsuzsánnának. MNL OL P 658 No. 3504/119. fol. 704–705. Ehhez lásd még MNL OL P 658 No. 3505/252.; IMRE, 1908, VIII; BALOGH, 2025, 657–659.

¹⁶ BALOGH, 2025, 658.

¹⁷ Petki Zsigmondné Kovács Judit Teleki Sámuelhez írt leveleit lásd Petek, 1746. május 26.; Petek, 1749. február 27. MNL OL P 658 No. 3571/48.; MNL OL P 658 No. 3571/49.; Petek, 1754. június 7. MNL OL P 658. No. 3571/47.

¹⁸ A gyerekek pecséthasználatahoz lásd BALOGH, 2025, 663–664.

¹⁹ Ehhez lásd Teleki Sándor levele petki Nagy Zsuzsánnának, Nagyszeben, 1741. november 11. MNL OL P 658 No. 3504/111.

delmeskedő, kötelezettségeit teljesítő gyerek szerepének megjelenítéseként funkcionáltak, másrészt a gyerekek leveleikkel fokozatosan beilleszkedtek az egyre szélesedő társadalmi közegbe.²⁰

Teleki Sámuel apjának küldött (10–17., 19. számú) leveleiben önmagáról egyes szám harmadik személyben írt. A 18. számú levélben azonban hirtelen átváltott egyes szám első személy használatára, ami arra utalhat, hogy a kisfiú előbeszédét jegyezte le a gyerekekkel együttműködő, a levelek megírásában segédkező felnőtt. Teleki Sámuel szüleit a nagyszülőkre alkalmazott kifejezéssel „apó”-nak és „anyó”-nak szólította korai leveleiben. Ez a gyakorlat apja idős kora alapján indokolt is lehet, anyja esetében – aki férjénél jóval fiatalabb volt – az életkor nem indokolta a nagyszülőkre alkalmazott megszólítás használatát. Ebben az esetben feltehetőleg az „anyó”, „apó” nem a szülők életkorára utaló megszólítás, hanem a levelezés partnerei által elfogadott becézés lehetett.²¹

A gyerekek leveleiben gyakran megjelenik az ajándékkérés és -küldés. Teleki Sándor fiának, Sámuelnek küldött leveleiben látható, hogyan ösztönözték a szülők gyermekeik levelezését. Teleki Sándor ajándékokkal jutalmazta gyermekeit leveleikért, de ha azok elmaradtak, haragját is kifejezte: „*Samu fiam emberséges legény, mert apónak sokszor levelet írt és azért apó Samut meg is ajándékozta. De Sándor [Teleki Sándor] bácsi apónak rossz fia, mert Sándor bácsi most sem írt levelet apónak és apó bizony reá haragszik.*”²² Más alkalommal Sámuel dorgálta meg levele elmaradásáért, noha a cserével bíró ajándékot már továbbította fiának: „*Apó Samunak most is cseresznyéket küldött, de Samu apónak levelet nem írt és apó azért haragszik.*”²³ A szülőktől, nagyszülőktől vagy más rokonoktól kapott ajándékokat a gyerekek köszönőleveleikkel viszonzták. De az is előfordult, hogy a gyerekek maguk is ajándékot küldtek: a nyolcéves Teleki Klára egy alkalommal levelével együtt száz darab rákot küldött apjának,²⁴ a kilencéves Sámuel pedig 1748-ban Zsuzsánna-nap alkalmából verset küldött anyjának.²⁵

Az alábbiakban közölt levelek alapján láthatóvá válik, hogy a kora újkori gyereklevelek szisztematikus vizsgálata lehetővé teszi a gyermekkornak, az írás és olvasás elsajátításának (például a nyelvhasználatnak, az írásgyakorlatnak), a családi és rokoni kapcsos-

²⁰ BALOGH, 2025, 675.

²¹ EMSzT, I, 363.

²² Teleki Sándor levele Teleki Sámuelnek, Nagyszeben, 1742. december 16. MNL OL P 658 No. 3504/110. Ehhez lásd még Teleki Sándor levelét petki Nagy Zsuzsánnának, Nagyszeben, 1735. január 19. MNL OL P 658 No. 3504/154.

²³ Teleki Sándor levele Teleki Sámuelnek, Nagyszeben, 1742. július 7. MNL OL P 658 No. 3531/70. TARTSÁKNÉ LÁDONYI, 2021, 215–216.

²⁴ Teleki Klára levele Teleki Sándornak, Gernyeszeg, 1740. augusztus 28. MNL OL P 658 No. 3530/9. Ehhez lásd még TARTSÁKNÉ LÁDONYI, 2021, 212–216; BALOGH, 2025, 671–674.

²⁵ Teleki Sámuel köszöntő verse anyja, petki Nagy Zsuzsánna névnapjára, 1748. február 19. MNL OL P 658 No. 3531/51.; Teleki Sámuel levele petki Nagy Zsigmondné Kovács Juditnak, Celna, 1750. május 6. MNL OL P 658 No. 3531/67. A gyermekek leveleiben található versekhez lásd BALOGH, 2023, 153–159; BALOGH, 2025, 674.

latoknak, az érzelmek megjelenítésének és a társadalmi szerepeknek a részletesebb megismerését is.²⁶

A gyereklevelek közlésénél a betűhív átírás elvét alkalmaztam, hogy az írás szabályrendszerének elsajátítása és az írásgyakorlat alakulása is látható legyen. A levelekben előforduló rövidítéseket szögletes zárójelben feloldottam. A levelekben megjelenő „=” jelzéseket abban az esetben, ha ezek feleslegesen alkalmazott elválasztójelek vagy a toldalékolást jelölő jelzések (pl. „Istenek= kegyelmes”, „melj=hez”), közöltem. Ha azonban az elválasztást jelölő „=” jelek használata szabályos volt, nem tüntettem fel azokat. Több alkalommal megfigyelhető a dupla vessző (,,) alkalmazása is, ami bizonyos esetekben a mondatot lezáró pontként vagy a mondatot tagoló vesszőként funkcionált.

Források

1.

A hét éves Teleki Klára levele nagyanyjának, Kovács Juditnak²⁷

Gernyeszeg, 1739. június 23.

MNL OL P 658 No. 3530/1.

Édes nagy Anyám Aszszony

Ajánlom kigyelmednek Léányi engedelmességgel való alázatos szolgálatomat és Istentől hosszú életet ·s· jó egészséget kívánok.

Ezen alkalmatossággal kívántam kigyelmedet édes nagy Anyám Aszszony ezen levellel meg látogatni mely is kívánom az én Istenemtől hogy tanálja kigyelmedet jó egészségben édes nagy Anyám Aszszony kívántam kigyelmednek alázatosan megjelenteni hogy én Isten jóvoltából már el- mondotam egy leczkében hiba nélkül az nagy katekizist.²⁸ Ezzel ajánlom kigyelmedet édes nagy Anyám Aszszony Istennek kegyelmes oltalmában.

Kigyelmednek alázatos szolgálója ·s· engedelmes Léánya.

Teleki Klára

²⁶ A gyermekek levelezésének vizsgálatához lásd BRUCE, 2013, 247–264; BALOGH, 2025, 651–676. A BALOGH 2025 tanulmány megírása során még nem ismertem, de a gyermekkorhoz és a gyermeklevelekhez magyar vonatkozásban lásd még TARTSÁKNÉ LÁDONYI, 2021.

²⁷ A levél Teleki Klára saját kezű írása. Az írás során Teleki Klára ceruzával előre megvonalmazott lapot használt.

²⁸ Feltehetőleg a III. Frigyes pfalzi választó kezdeményezésére, 1563-ban kiadott, majd az 1646. június 10–12-i szatmárnémeti nemzeti zsinaton elfogadott Heidelbergi Káté, amely a református egyház alapvető hittételeit foglalja magában. Magyar nyelven először Huszár Dávid nyomtatásában (és feltehetőleg fordításában) 1577-ben jelent meg Pápán. A Heidelbergi Káté rövidített, diákok számára készült változata 1607-ben Szenci Molnár Albert fordításában készült és kis katekizmus néven vált ismertté. MILLITS, 2012.

Gernyeszeg²⁹
Anno 1739
23 Iuny.

/Címzés:/ Tekintetes Nemzetes Kováts Judith³⁰ Aszszonak nékem édes nagy Anyám
Aszszonynak alázatos engélmességel.³¹
M: kölpeny.³²

2.

A hétéves Teleki Klára levele nagyanyjának, Kovács Juditnak³³

Gernyeszeg, 1740. január 4.

MNL OL P 658 No. 3530/2.

Edes nagy Anyám Aszszony!

Ajanlom kegyemednek Léányi engedelmességél valo alázatos szolgálatomot és Istentől
sok számas örvendetes Ujj Eosztendöket erni joegésségben kívánok kegyelmednek= az
én Istenemtől

Az egy igen szép Tallért meg hozták, melyet is igen alázatos engedelmességelköszö-
nök kegyelmednek edes nagy Anyám Aszszony, Adgya az en Istenem, hogy szolgálhas-
sam meg is, alázatosengedelmességgel kegyelmednek édes nagy= Anyám Aszszony,
Ezel ajánlom kegyelmedet édes nagy Anyám Aszszony Istenek=kegyelmes oriző oltal-
mában

Kegyelmednek alázatos szolgálója ·s· engedelmes Leánya;
Teleki Kalára.

Datum Gernyeszeg Annoⁿ 1740., Die 4taⁿ = Ianuáry m[anu] pr[op]ia

/A levélről hiányzik a címzés, valószínűleg a borítékon volt./

²⁹ Gernyeszeg, Maros megye (ma: Gornești, RO).

³⁰ Mezőbándi Kovács Judit Kovács István lánya, petki Nagy Zsigmond felesége volt. Házasságukból két gyermek érte meg a felnőttkort, petki Nagy Boldizsár és Zsuzsánna. Lányuk, petki Nagy Zsuzsánna gróf széki Teleki Sándor második felesége volt. 1733-ban kelt végrendelete szerint Kovács Judit sem írni, sem olvasni nem tudott. Mezőbándi Kovács Judit levelezését unokájával, Teleki Klarával és Teleki Sámuellel lásd MNL OL P 658 No. 3530/1–3.; No. 3531/47–49., 67. Lányával, Nagy Zsuzsánnával folytatott levelezését lásd MNL OL P 658 No. 3508. Kölpenyben, 1733. március 19-én kelt végrendeletét lásd MNL OL P 657 I. No. 7235-e, f. A mezőbándi Kovács család levéltárát az ANR Cluj őrizetében lásd Fond familial Kovács din Bandul de Câmpie.

³¹ Értsd: engedelmességgel.

³² Mezőkölpény, Marosszék (ma: Culpiu, RO). Postai irányjelzés, a címzett tartózkodási helyét jelölte.

³³ A levél Teleki Klára saját kezű írása. Az írás során Teleki Klára ceruzával előre megvonalmazott lapot használt.

3.

A hétéves Teleki Klára levele nagyanyjának, Kovács Juditnak³⁴

Gernyeszeg, 1740. március 15.

MNL OL P 658 No. 3530/3.

Édes Nagy Anyám Aszszony!

Ajánlom kegyelmednek Léányi engedelmességgel=valo alázatos szolgálatomat,, és Isten-től szerentsés hoszszu életet ·s· jo egésséget kívánok,,

Ezen alkalmatossággal kívántam kegyelmedet = édes Nagy Anyám Aszszony ezen levelem által = meglátogatni, mely is kívánom az én = Istenemtől hogy tanálya kegyel-medet jo egésségben,, Én édes Nagy Anyám Aszszony az én = Istenem jo voltából most jo egésségben vagyok,, melj=hez hasonlot kívánok-az én Istenemtől,, = kegyelmednek is,, Ezzel ajánlom kegyelmedet édes Nagy Anyám Aszszony az én Istenem[ne]k kegyel-mes őriző oltalmában,,

Kegyelmednek édes Nagy Anyám Aszszony alázatos Szolgálója ·s· engedelmes Léánya,, Teleki Kalára.

Dátum. Gernyeszeg Anno 1740,, Die 15 Mártj.

/Címzés:/ Néhaji Tekintetes Nemzetes = Petki Nagy Sigmond³⁵ Uram méghagyatott= Arva özvegyének,, Tekintetes Nemzetes= Kovács judit Aszszonynak nékem= édes Nagy Anyám Aszszonynak alázatos= engedelmességgel,, Petek.³⁶

³⁴ A levél Teleki Klára saját kezű írása. Az írás során Teleki Klára ceruzával előre megvonalizott lapot használt.

³⁵ Petki Nagy Zsigmond (†1733. március 19. előtt), 1704. december 5-én II. Rákóczi Ferenc fejedelem kinevezte az Erdélyi Országos Főbiztosság (Commissariat) élére, amelynek területi hatásköre a Partium kivételével az egész országra kiterjedt, fő feladata a hadak ellátásának biztosítása volt. A hivatali esküt 1705. január 30-án tette le. 1703-ban II. Rákóczi Ferenc követe a moldvai vajdánál. 1707-ben a rézpénz erdélyi forgalmát biztosító főinspector. 1709-ben amnesztiával hazatért a moldvai emigrációból. 1715-ben tagja volt az egyházak és iskolák vagyonvizsgálatára rendelt főkonzisztórium bizottságnak. Az Udvarhelyi Református Egyházmegye és az udvarhelyi református kollégium vicekurátora (1709–1729) volt. Felesége mezőbándi Kovács István lánya, Kovács Judit volt. A házasságból két gyermek, petki Nagy Boldizsár és petki Nagy Zsuzsánna, széki Teleki Sándorné érte meg a felnőttkort. Petki Nagy Zsigmond-né Kovács Judit végrendelete, Mezőkölpény, 1733. március 19. MNL OL P 657 I. No. 7235-e, f.; TRÓCSÁNYI, 1955, 160, 165; TRÓCSÁNYI, 1960, 108; BÁNKÚTI, 1985; HECKENAST, 2005, 300; RITTLING, 2013, 219; TÓTH, 2013, 314–315.

³⁶ Petek, Fehér vármegye (ma: Petecu, Hargita megye, RO). Postai irányjelzés, a címzett tartózkodási helyét jelölte.

3530^a/₃

Édes Nagy Anyám Ágostony!

Ajánlom kegyelmednek Léányi engedelmességgel-
való alázatos szolgálataimat, és Istenei szeret-
et és hájósá elrett s. jó egészséget kívánok.

Ezen alkalmassággal kívánom kegyelmedet =
Édes Nagy Anyám Ágostony ezen levelem által
meglatogatni, mely is kívánom az én-
tőntől hogy tanácsa kegyelmedet jó egészsé-
gben. En Édes Nagy Anyám Ágostony az én-
Isteneim jó voltából most jó egészségekben vagyok,
melyhez hasznát kívánok az én Isteneim
kegyelmednek is. Ezzel ajánlom kegyelmedet
Édes Nagy Anyám Ágostony az én Isteneim
kegyelmedet őriző oltalmában.

Kegyelmednek Édes Nagy Anyám Ágostony alá-
zatos szolgálója s. engedelmös Léánya
Teleki Klára.

Datum. Gernyeszeg Anno 1740. Die 11. Martij.
1740.

✓
P 658-3530-3. 1

Vághai Tekintetes Nemzetes =
Pethi Nagy Sigmund Neam meg hagyatott
Árva özvegynek, Tekintetes Nemzetes =
Kovács Judit Ágostonynak nekem s.
Édes Nagy Anyám Ágostonynak alázatos
engedelmességgel.
Pethi

2

1. kép. A hétéves Teleki Klára levele nagyanyjának, Kovács
Juditnak, Gernyeszeg, 1740. március 15.
Forrás: MNL OL P 658 No. 3530/3.

4.

A nyolcéves Teleki Klára levele apjának, Teleki Sándornak³⁷

Gernyeszeg, 1740. augusztus 28.

MNL OL P 658 No. 3530/9.

Méltóságos Gróff ur, édes Atyám uram!

Ajánlom kegyelmednek Leányi engedelmességgel való alázatos szolgálatomat és Isten-től szerentsés= hoszszu életet ·s· jo egészséget kívánok.

Kivántam kegyelmedet édes Atyám uram ezen alázatos levelem által alázatos engedelmességgel meg latogatni, mely is kívánom szivem szerint hogy tanálya kegyelmedet jo egészségben.,; En édes Atyámuram,, Istenek hálá jo egészségben vagyok,, melyhez hasonlot kívánok kegyelmednek is,, ezen alkalmatossággal kivántam kegyelmednek édes Atyám uram, kedveskedni száz Ráko[k]kal,,³⁸ meljeket is kívánok az én Istenemtől,, hogy költsön kegyelmed jo egészséggel.,

Nékem édes Atyám uram,, nagy búm vagyom, mivel az mely szép barna kantza Lovat³⁹ az édes nagy Anyám Aszszony⁴⁰ adott volt nékem, az meg döglőt az napokban=

Ezel ajánlom kegyelmedet édes Atyám uram Istenek= kegyelmes őriző oltalmában. Kegyelmednek alázatos szolgálója ·s· engedelmes = Léánya =
Teleki Kalára,, m[anu] pr^a[opr]ia⁴¹

Dátum Gernyeszeg Anno 1740 Dié 28 Augusti

/Címzés:/ Méltóságos Gróff = Urnak, széki Teleki Sándor⁴² Uramnak,, Nékem édes

³⁷ A levél Teleki Klára saját kezű írása. Az írás során Teleki Klára ceruzával előre megvonalizott lapot használt.

³⁸ Teleki Sándor másnap, 1740. augusztus 29-én Uzdiszentpéterről feleségének, petki Nagy Zsuzsánnának írt levelében megköszönte a Sándortól és „Kalári”-tól kapott rákokat, mentegetőzve, hogy most nekik nem tud levelet írni. MNL OL P 658 No. 3504/119. fol. 1.

³⁹ Teleki Sándor Fejérvári György és Makó Pál szolgálak hanyagságának tulajdonította lánya lovának elpusztulását. Teleki Sándor levele petki Nagy Zsuzsánnának, Uzdiszentpéter, 1740. augusztus 29. MNL OL P 658 No. 3504/119. fol. 9.

⁴⁰ Petki Nagy Zsigmondné Kovács Judit.

⁴¹ Fölötte egy olvashatatlan betoldás.

⁴² Gróf széki Teleki Sándor (1679–1754) Teleki Mihály (1630 k.–1690) és kőröstarcsai Vér Judit (1630 k.–1707) gyermeke. 1733-ban az erdélyi főkormányzéki hivatal tanácsosa, 1734-től a marosvásárhelyi református kollégium főgondnoka, 1736-tól erdélyi udvari kancelláriai tanácsos, majd Torda vármegye főispánja volt. Első feleségével, Bethlen Miklós (1642–1716) és Rhédey Júlia lányával, Bethlen Júliával (1686–1722) 1703-ban kötött házasságot. Első házasságából született Teleki Miklós (1704–1745), Teleki László (1710–1778), Teleki Lajos (1715–1758), Teleki Judit (†1734). Második feleségétől, petki Nagy Zsuzsánnától (†1748. december 11.) született Teleki Sándor (1736 előtt – 1798), Teleki Klára (1732–1742); Teleki János (szül. 1636 előtt – 1642 előtt); Teleki Zsuzsánna (szül. 1736 előtt – 1742 előtt) és Teleki Sámuel (1739–1822). Teleki Sándor levele petki Nagy Zsuzsánnának, Nagyszeben, 1735. január 19. MNL OL P 658 No. 3504/154.; Petki Nagy Zsuzsánna levele Teleki Sándornak, Gernyeszeg, 1736. február 26. MNL OL P 658 No. 3505/257.; petki Nagy Zsuzsánna levele petki Nagy Zsigmondné Kovács Juditnak, Nagyszeben, 1737. november 20. MNL OL P 658 No. 3505/186.; Teleki

Atyám Uramnak alázatos engedelmességgel, =
Sz., Péter.⁴³

5.

A nyolcéves Teleki Klára levele apjának, Teleki Sándornak⁴⁴

Gernyeszeg, 1741. április 3.

MNL OL P 658 No. 3530/5.

Méltóságos Groff ur Edes Atyám Uram.

Ajánlom kigyelmednek Léányi engedelmességgel való alázotos szolgálomat és Istentől
örvendetes hoszsú életet ·s· jó egészségéget kívánok

Ezzen alkalmatossággal kívántam kigyelmedet édes Atyám Uram ezen alázotos Leve-
lem által meg látogatni melj is kívánom az én Istenemtől hogy tanálya kigyelmedet édes
Atyám Uram jó egészségben Irhatom kigyelmednek édes Atyám Uram hogy én ma har-
madnapja roszatskán voltam de Tegnap és most is Istenek hálá jól vagyok Az igen szép
kis olot⁴⁵ marti György meg hozot., melyet is igen alázatos engedelmességgel köszönők
kigyelmednek édes Atyám Uram Ezzel ajánlom kigyelmedet édes Atyám Uram Iste-
nek kegyelmes őriző oltalmában

Kegyelmednek édes Atyám Uram Alázotos szolgálója ·s· engedelmes Léánya
Teleki Kalára

Anno 1741 3tia Aprélis Datum Gernyeszszeg

/A levélről hiányzik a címzés, valószínűleg a borítékon volt./

6.

A nyolcéves Teleki Klára levele apjának, Teleki Sándornak⁴⁶

Gernyeszeg, 1741. április 17.

MNL OL P 658 No. 3530/6.

Sándor levele petki Nagy Zsuzsánnának, Nagyszeben, 1741. november 11. MNL OL P 658 No. 3504/111.; Teleki Sándor levele petki Nagy Zsuzsánnának, Nagyszeben, 1742. augusztus 3. MNL OL P 658 No. 3504/103.; NAGY, 1865, 91; KONCZ, 1880, 119; DEÉ NAGY, 1997, 14–15; ROZSONDAI, 2005, 288; VICZIÁN, 2021, 227. Teleki Sándor levelezését feleségeivel lásd MNL OL P 658 No. 3504–3505.

⁴³ Uzdiszentpéter (ma: Sânpetru de Câmpie, Maros megye, RO). Postai irányjelzés, a címzett tartózkodási helyét jelölte.

⁴⁴ A levél Teleki Klára saját kezű írása. Az írás során Teleki Klára ceruzával előre megvonalmazott lapot használt.

⁴⁵ Értsd: ollót.

⁴⁶ A levél Teleki Klára saját kezű írása. Az írás során Teleki Klára ceruzával előre megvonalmazott lapot használt.

Meltossagos Groff Ur édes Atyám Uram

Ajánlom kegyelmednek Leányi engedelmességgel való alázatos⁴⁷ szolgálatomat és Istentől örvendetes hoszsú életet s jo egészséget kívánok

Ezzen alkalmatossággal kívántam kegyelmedet édes Atyám Uram ezen⁴⁸ levelem által alázatos engedelmességgel meg udvarolni mely is kívánom az én Istenemtől hogy kegyelmedet Tanálja jo egészségben édes Atyám Uram én már Istennek hálá az hurutbol jobban vagyok az hideg is el hagyot kérem igen alázatos engedelmességgel kigyelmedet édes Atyám Uram hogy nékem külgyön kegyelmed egy mentének való posztot és ahoz bérlest⁴⁹ és paszamántat⁵⁰ mert én nékem mentem⁵¹ nintsen és én igen fázom egy fűző iránt is alázatos engedelmességgel kérem kegyelmedet édes Atyám Uram mivel az fűzőm is elszakat Ezzel ajánlom kegyelmedet édes Atyám Uram Istennek kegyelmes őrizo oltalmában

Kegyelmednek alázatos szolgálója s engedelmes Léánya

Teleki Klára m[anu] pr[opr]ia

Gernyeszeg

Anno 1741 17 Aprelis

/A levélről hiányzik a címzés, valószínűleg a borítékon volt./

7.

A kilencéves Teleki Klára levele apjának, Teleki Sándornak⁵²

Gernyeszeg, 1741. május 15.

MNL OL P 658 No. 3530/7.

Méltóságos Groff Ur!

édes Atyám Uram,

Sok Pünkösöd napok[na]k elérésével örvendeztesse= meg Isten édes Atyám Uramat szívből kívánom. Mind volt szándekomban egy néhány napoktól fogva hogy levelem által meg latogathassam édes Atyám Uramat, de nem volt modom benne,, mostan pedig adatván egy kis alkalmatóságom, nem mulathatám, el hogy a vagy csak ez-kis írásom által ne udvarolyak edes Atyám Uramnak, mely szerint hogy ez kis írásom virágzó jo egészségben találya édes Atyám Uramat kívánom, Én Istennek hálá jo egészségben va-

⁴⁷ A szó előtt ki van satírozva egy „s” betű. Teleki Klára feltehetőleg a „szolgálatomat” szót kezdte el írni.

⁴⁸ A szó közepe javított.

⁴⁹ Értsd: bérlest.

⁵⁰ Értsd: paszományt, díszítő zsinórt. EMSzT, X, 544.

⁵¹ Értsd: mentém, szőrmével bélelt felsőkabát. EMSzT, I, 100.

⁵² A levél Teleki Klára saját kezű írása. Az írás során Teleki Klára ceruzával előre megvonalazott lapot használt. A levél megírását követően feltehetőleg egy felnőtt átolvasta és néhány ékezetet utólag pótolta.

gyok. Igen akarnám edes Atyám Uram hogy ha az mentének valo posztot ki küldené kegyelmed mert én igen fázom; en is ha Isten éltet meg igyekezem szolgálni kegyelmednek edes Atyam Uram; tanulni is igyekezem erősen ha Ismét valami egészségtelenségem nem leszen Mert magam sajnálom hogy igen elmarattam a tanulással Sok akadályim miat mivel az hideg lelés is igen késlele dologban,

Ezzel ajánlom kegyelmedet édes Atyám Uram Istenek kegyelmes őriző oltalmában és maradok-

Kegyelmednek álaatos szolgálója ·s· engedelmes Léánya Teleki Kalára m[anu] pr[opr]ia

Datum Gernyeszeg

Anno 1741 15 Maji

/A levélről hiányzik a címzés, valószínűleg a borítékon volt./

8.

A kilencéves Teleki Klára levele apjának, Teleki Sándornak⁵³

Gernyeszeg, K. n., (1741. május 15. után)

MNL OL P 658 No. 3530/8.

Meltóságos Groff Ur Édes Atyám uram. Ajánlom kigyelmedett [!] Léányi engedelmességgel valo alázatos szolgálatomat és Istentől szerentsés hoszsu életet ·s· jo egészséget kívánok=

Ezen alkalmatosságot kívántam kigyelmedett édes Atyám Uram ezen levelem által= alázatos engedelmességgel meg latogatni melly is kívánom az én Istenemtől hogy Tanálya kigyelmedet jo egészségben Én édes Atyám Uram Istennek hála jo egészségben vagyok mellyhez hasonlott kívánok kigyelmednek is már édes Atyám Uram az kigyelmed édes Atyai Gracziájából igen szép hoszu mentém vagyon az édes Aszszonyom Anyám meg tsinaltata az hoszu mentém és az egyik tarka selyem szoknyámatt mellyekett is igen alázatos engedelmességgel köszönök kigyelmednek édes Atyám Uram Ezzel ajánlom= kigyelmedett édes Atyám Uram Istennek kegyelmes őriző oltalmában

Kigyelmednek édes Atyám Uram= alázatos szolgálója s engedelmes Léánya
Teleki Klára m[anu] pr[opr]ia

/Címzés:/ Méltóságos Groff Urnak Széki Teleki Sándor Uramnak nékem édes Atyám Uramnak alázatos engedelmességgel

N. Szeben⁵⁴

⁵³ A levél Teleki Klára saját kezű írása. Az írás során Teleki Klára ceruzával előre megvonalazott lapot használt.

⁵⁴ Postai irányjelzés, a címzett tartózkodási helyét jelölte.

9.

A kilencéves Teleki Klára levele apjának, Teleki Sándornak⁵⁵

Gernyeszeg, 1741. november 17.

MNL OL P 658 No. 3530/4.

Méltóságos Gróff Úr!

Édes Atyám Uram!

Ajánlom kegyelmednek Léányi alázatos engedelmességgel való szolgálatomat, és Istentől örvendetes jó egészséget, ·s· hoszú életet kívánok. Edes Atyám Uram! kivantam kigyelmednek jelenteni, hogy harmadnaptól fogva erős hurutam vagy, noha most Istenek hálája jobatskán vagyok. Keszkenő béli ·s· kalamáris béli⁵⁶ édes Atyám Uram Atyai Grátziáját Léányi alázatos engedelmességgel köszönöm, engedgye Isten én is szolgálhassam meg édes Atyám Uram sok rendbéli Atyai Grátziáit. Ezzel ajánlom édes Atyám Uram kegyelmedet a' szent Isten kegyelmes őriző Óltalmában.

Kegyelmednek édes Atyám Uram

alázatos szolgálója,

engedelmes Leánya:

Teleki Klára m[anu] p[ropr]ia.

Gernyeszeg- 17=dik Novembr[is]- 1741=ben.-

/Címzés:/ Méltóságos Gróff Úrnak Széki Teleki Sándor Uramnak, nekem kedves édes Atyám Uramnak, Léányi alázatos engedelmességgel iram.

N: Szeben.⁵⁷

10.

A kétéves Teleki Sámuel levele apjának, Teleki Sándornak⁵⁸

S. l., 1741. december 5.

MNL OL P 658 No. 3531/6.

Edes Apo

köszöni Samu Alázatosan az játékot Edes Apo jőjön haza Samu kőhőg erősen

Teleki Samuel

Anno 1741 5 Déczembris

⁵⁵ A levél Teleki Klára saját kezű írása. Az írás során Teleki Klára ceruzával előre megvonalazott lapot használt.

⁵⁶ Eredetileg az „i” betű helyett „l” betűt írt, amit utólag javított.

⁵⁷ Nagyszeben, Szepszék (ma: Sibiu, RO). Postai irányjelzés, a címzett tartózkodási helyét jelölte.

⁵⁸ A levél írása során feltehetőleg anyja, petki Nagy Zsuzsánna fogta Teleki Sámuel kezét, ugyanis a kézírás nagyon hasonlít az édesanya kézírására. Petki Nagy Zsuzsánna saját kezű leveleit lásd MNL OL P 658 No. 3505.

11.

A két és fél éves Teleki Sámuel levele apjának, Teleki Sándornak⁵⁹

Gernyeszeg, 1742. július 16.

MNL OL P 658 No. 3531/7.

Edes Apo Samu alázatosan köszöni a Cseresznyét Edes Apo Jöjjen haza Samú alig várja
hogy Edes Apót láthassa Edes Anyónak⁶⁰ a' kez e fájtt nem foghat velle
Edes Apónak alázatos szolgálja
engedelmes Fija
Teleki Samuel
Dat[um] Gernyeszeg 16^{dik} Iulii = 1742=

12.

A két és fél éves Teleki Sámuel levele apjának, Teleki Sándornak⁶¹

Uzdiszentpéter, 1742. július 27.

MNL OL P 658 No. 3531/8.

Edes Apo
jőjön ide Samu- Szent-Péteren van a' Szűnyog tsipi Samut
Edes Apónak alázatos szolgálja s' engedelmes Fija
Teleki Samúel
Datum Szent-Péter
A[nn]o 1742- Die- 27^{dik} Iulii

/Az édesapa, Teleki Sándor megjegyzése a hátoldalon:/ Samú Fiamat- ki inviálta⁶² ezen
írásb[an] - és hol- etc. etc.

⁵⁹ Teleki Sámuel válaszlevele apja, Teleki Sándor Nagyszebenből, 1742. július 7-én írt levelére. MNL OL P 658 No. 3531/70. Ehhez lásd még Teleki Sámuel levelét petki Nagy Zsuzsánnának, Nagyszeben, 1742. július 7. MNL OL P 658 No. 3531/71.

⁶⁰ Petki Nagy Zsuzsánna (1707–1748) petki Nagy Zsigmond és mezőbándi Kovács Judit lánya. 1726-os, Bánffy Imrével való jegyességének felbontását követően házasságot kötött az akkor már özvegy széki Teleki Sándorral. Házasságukból több gyermek született, akik közül Sándor és Sámuel érte meg a felnőttkort. Teleki Sándor levele petki Nagy Zsuzsánnának, Nagyszeben, 1742. május 9. MNL OL P 658 No. 3504/90.; Petki Nagy Zsuzsánna és Bánffy Imre jegyességének felbontásához lásd MNL OL P 658 No. 3507.

⁶¹ A levél hátoldalán látható írásra utaló nyomok jelzik, hogy volt alkalom, amikor újrahasznosított papírfecnit használtak a kisgyerek levelezése során.

⁶² Inviálta (latinból): utasította, eligazította.

Ecles Apajjón idó Samu Lenti-Péteren:
 von a Lányoy tőpí Samu
 Ecles Apónak
 (Lázatos Lányajás) és
 a Lányos Fője
 Datum Lenti-Péter Teleki
 1742. Die 27. Juli
 Samuel
 P 658-3531-8. 1.

Samu Lenti-Péteren idó Samu Lenti-Péteren:
 von a Lányoy tőpí Samu
 Ecles Apónak
 (Lázatos Lányajás) és
 a Lányos Fője
 Datum Lenti-Péter Teleki
 1742. Die 27. Juli
 Samuel
 P 658-3531-8. 2.

2. kép. A két és fél éves Teleki Sámuel levele apjának, Teleki Sándornak,
 Uzdszentpéter, 1742. július 27. Forrás: MNL OL P 658 No. 3531/8.

13.

Teleki Sámuel levele Teleki Sándornak

S. l., s. d.

MNL OL P 658 No. 3531/9.

Edes Apo
jöjön Haza mer Samu elig várja hogy édes Apot láthasa
Samu kíván Istentől jo egességet édes Aponak
Teleki Samuel

14.

Teleki Sámuel levele Teleki Sándornak

S. l., s. d.

MNL OL P 658 No. 3531/10.

Edes Apo
jöjön Haza Samu erősen várja édes Apot már el bomlott az Gyűlés⁶³ Ha Apo nem jöhet
haza Samu oda mejen Ha edes Apo parant-solja.⁶⁴
Edes Apo Alázatos szolgaja s engedelmes fija
Teleki Samuel

15.

Teleki Sámuel levele Teleki Sándornak

S. l., s. d.

MNL OL P 658 No. 3531/11.

Apo
jöjen haza.
G[róf] Teleki Samuel

⁶³ A levél keltekor befejeződött erdélyi országgyűlésre utalhatott Teleki Sámuel.

⁶⁴ Ehhez lásd Teleki Sándor levelét Teleki Sámuelnek, Nagyszeben, 1742. december 16. MNL OL P 658 No. 3504/110.

16.

Teleki Sámuel levele Teleki Sándornak

S. l., s. d.

MNL OL P 658 No. 3531/12.

Edes Apo
jöjön haza Samu erősen várja édes Apot hogy láthása jo egészségben.
Edes Apo Alázatos szolgája s engedelmes fija
Teleki Samuel.

17.

Teleki Sámuel levele Teleki Sándornak

S. l., s. d.

MNL OL P 658 No. 3531/13.

Edes Apo
Jöjön haza Samu erősen várja hogy édes Apot láthasa
edes Apo Alázatos szolgája s Engedelmes fija
Teleki Samuel

18.

Teleki Sámuel levele Teleki Sándornak

S. l., s. d.

MNL OL P 658 No. 3531/14.

Edes Apo
Samunak az Torka faljt.⁶⁵ már most joban vagyok
Edes Apo Alázatos szolgája
Teleki Samu el

⁶⁵ Teleki Sándor petki Nagy Zsuzsánnával folytatott levelezése során számos említést találunk a közös gyermekek betegségének kezelésével kapcsolatban. 1740. október 8-án Uzdiszentpéterről írt levelében Teleki Sándor fia, Sámuel egészsége miatt aggódott és kérte feleségét, hogy Borbély Mihály orvost hívja a fiú mellé. MNL OL P 658 No. 3504/146.

19.

Teleki Sámuel levele Teleki Sándornak

S. l., s. d.

MNL OL P 658 No. 3531/15.

Edes Apo
jőjön Haza Hozon Samunak Hegedűt
Teleki Samuel

20.

A tízéves Teleki Sámuel levele nagyanyjának, Kovács Juditnak⁶⁶

Celna, 1750. május 6.

MNL OL P 658 No. 3531/67.

A' mindenekre elégséges jó Isten minden Lelki, Testi jókkal és elégséges vigasztalásokkal töltsé bé Edes Nagj Aszszonyom Anyámat Szivem szerint kívánom.

Már régtől fogva nem lehetvén, kezem úgyje szerint való alkalmatosságom arra, hogj Edes Nagj Aszszonyom Anyámat Fiúi alázatos kötelességem szerint levelem által meglátogassam, egj darab időtől fogva, Fiui alázatos kötelességemet elmulattam, mostan azért adván alkalmatosság magát elő, nagj késséggel s' Fiui engedelmességgel kívánom Edes Nagj Aszszonyom Anyámat tsekély levelem által látogatni, a' mely hogj kívánsága szerint való jó egészségben találja Edes Nagj Aszszonyom Anyámat, Szivem szerint kívánom az én Istenemtől. A' mi az én egészségemet illeti; Istennek légyen hálá, eleitől fogva mind eddig s' mostis kívánságom szerint való egészségem volt s' nagyon. A' mi ebben a' szoros helyben a' Tudomanyban⁶⁷ lett Profectusomat⁶⁸ elő-mentemet nézi, e' felől eszt irhatom Edes Nagj Aszszonyom Anyámnak, hogy tanulásom kezdetétől fogva a' míg három Esztendőök bételnek /: a' mely három esztendőök a' közelebb jövő Septemberben telnek bé /: minden Classisokat⁶⁹ Isten segedelméből meg kívántato jó moddal el fogok végezni, és magamévá kívánok tenni, ugj hogy ha azontul Collegiumba fogok is menni; nem Classisba hanem Tiszteletes Professorok tanításokra fogok járni. Engedgyen az Ur Isten örömet hallanom Edes Nagj Aszszonyom Anyám felől minekelőtte látnom engedné, a' mellyet rövid időn reménlek. A' Felséges Istennek oltalmába ajánlom Edes Nagy Aszszonyom Anyámat. Maradván Edes Nagy Aszszonyom Anyámnak.

⁶⁶ A levél Teleki Sámuel saját kezű írása. Az írás során Teleki Sámuel előre megvonalizott lapot használt.

⁶⁷ A szó „d” betűje javított.

⁶⁸ Profectus (latin): előmenetel.

⁶⁹ Classis (latin): osztály.

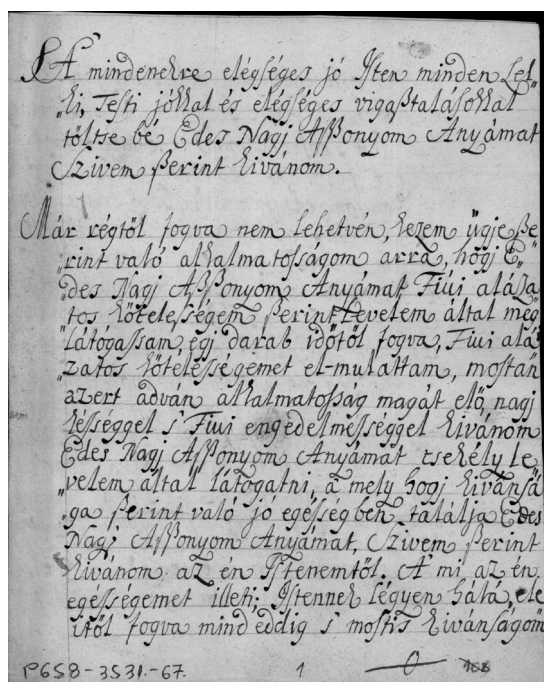
alázatos Szolgája s' engedelmes F[---]ka⁷⁰ F[---]⁷¹
Ifjabb Gróf Szééki Teleki Sámuel m[anu] pr[opr]ia
Czelna⁷² A[nn]o 1750
6ta Majj

/Címzés:/ Tekintetes Nemzetes Kováts Judith Aszszonynak nékem Edes Nagy Aszszonyom Anyámnak Unoka fiui alázatos engedelmességgel.

Petek.⁷³

/Az édesapa, Teleki Sándor jegyzete a címzésoldalán:/ Ezt a' levelet Napom⁷⁴ Aszszonyu[mna]k Samuel fiam még 6ta Maji irta. Czelna 1750-10 Julj.

I: Grof leg idősb Szééki Teleki Sándor m[anu] pr[opr]ia.⁷⁵

É mindenesre elégéges jó Isten minden
"É, Isten jóhat és elégéges vigasztalás
tölte Édes Nagj Asszonyom Anyámat
Évém Perint kívánom.

Már régtől fogva nem lehetvén, Isten igyeke
rint való alkalmatosságom arra, hogy É
des Nagj Asszonyom Anyámat Fui alája
tos jótétele, Isten Perint Istenem által me
látogatásom egy darab időtől fogva, Fui alá
zatos jótétele, Istenem el-mulattam, mostan
azert átván alkalmatosság magat elő, nagj
lelkeséggel s' Fui engedelmességgel kívánom
Édes Nagj Asszonyom Anyámat szerény le
velem által látogatni, a mely hogj kívánja
ga Perint való jó egészséget, találja Édes
Nagj Asszonyom Anyámat, Évém Perint
kívánom. Az en Istenemtől. É mi, az en
egészségemet illeti: Istennek legyen béké, ele
itől fogva mind eddig s' most is kívánom

PGSB-3531-67. 1

⁷⁰ A papír sérülése miatt olvashatatlan szó. Valószínűleg a fiúunoka szó állt ott.

⁷¹ A papír sérülése miatt olvashatatlan szó.

⁷² Celna (ma: Telna, RO).

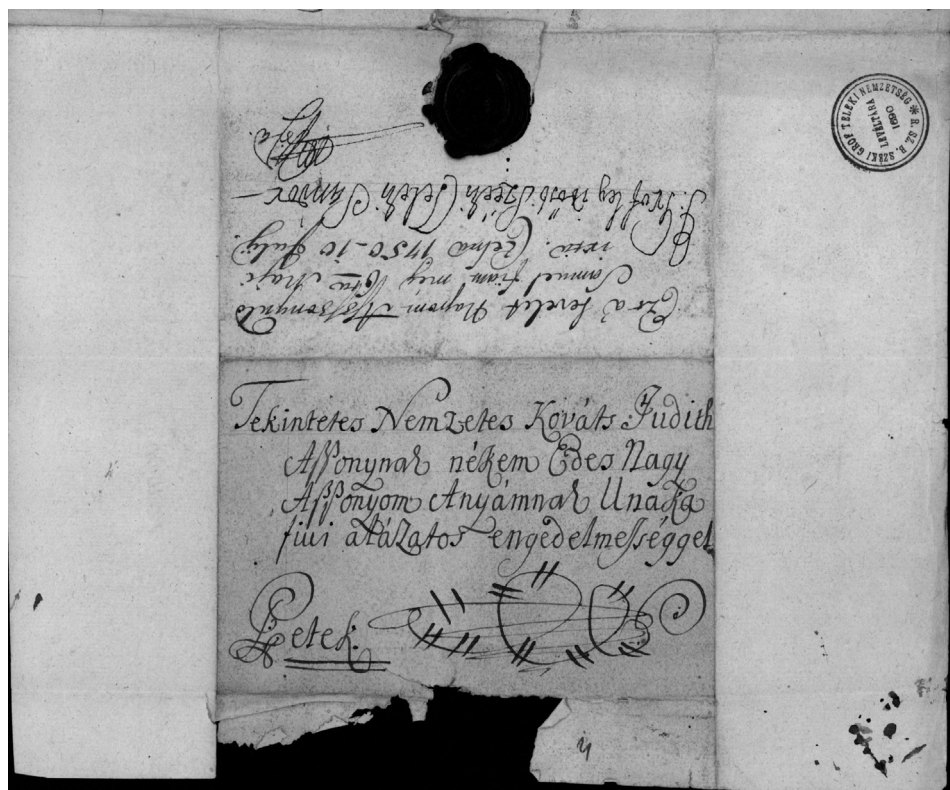
⁷³ Postai irányjelzés, a címzett tartózkodási helyét jelölte.

⁷⁴ Napám asszony: anyós, a házastárs anyja. EMSzT, I, 353.

⁷⁵ Teleki Sándor saját kezű megjegyzése a levél külzetén.

0
 fírint való egészem volt s' vagyon. A
 mi ebben a város helyben a Tuldomaj
 ban lett Profectusomat elő-mentemet
 nézi, e felől est irhatom Edes Nagj
 Asszonyom Anyámat, hogy tanulásom
 kezdeteitől fogva a míg három esztendő
 dől be telne : a mely három esztendő
 a közelebb jövő szeptemberben telne,
 be: minden Passiólat. Iten segedelme
 ből meg kívántató jó moddál el fogok
 regelni, és magamra kívánok tenni, ugj
 hogy, ha adontul Collegiumba fogok
 is menni; nem találok sem. Itte
 tetes Professorok tanítására fogok
 járni. Engedgyen a b'ly Iten örömet
 vállanom Edes Nagj Asszonyom Anyám
 felől mindelesette, a nom engedne, a
 melyet rövid időn cémenter. A Felre
 get Itenneb általmáta ajánlom Edes

Nagy Asszonyom Anyámat. Maradván
 Edes Nagj Asszonyom Anyámat.
 alálatoz Közlőjé s' engedelmes
 Öfiabb Tróf Czeéri Teleri Samuel.
 Telma
 Ao 1750
 6ta Majj

3. kép. A tízéves Teleki Sámuel levele nagyanyjának, Kovács Juditnak, Celna, 1750. május 6.
Forrás: MNL OL P 658 No. 3531/67.

Rövidítések és irodalomjegyzék

SJAN Cluj Archivele Naționale ale României – Serviciul Județean Cluj (Kolozsvár)

Fond familial Kovács din Bandul de Câmpie

MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

P 657	Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Joglevelek (16. sz. – 18. sz.)
P 658	Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Új rendezés (1568–1941)

- Y 1 Magyar Nemzeti Levéltár levéltára, Magyar Országos Levéltár, Általános iratok (1875–1944)
- Y 7 Magyar Nemzeti Levéltár levéltára, Magyar Országos Levéltár, Általános iratok (1945–2011)

*

ANONYMUS

1916 *Marosvásárhelyi műkincsek Budapesten*, In: *Székely Napló*, 46. (1916) 148. sz. (szept. 24.) 1–2.

BAKÁCS

1970 *Magyar Országos Levéltár, A Teleki család iratai. Repertórium*, összeáll. BAKÁCS István, Budapest, 1970. (Levéltári Leltárak, 49.)

BALOGH

2023 BALOGH Zsuzsánna: *Egy kora újkori karácsonyi vers Károlyi Ferenc gyermeklevelében*, In: *Doromb – Közköltészeti tanulmányok*, 11. (2023) 153–159.

BALOGH

2025 BALOGH Zsuzsánna: *Gyereklevelek és levélíró nemes gyerekek a kora újkori Erdélyi Fejedelemségben és a Magyar Királyságban*, In: *Századok*, 159. (2025) 4. sz. 651–676.

BÁNKÚTI

1985 BÁNKÚTI Imre: *Az erdélyi consilium leveleskönyve és iratai, 1705, 1707–1710*, Budapest, 1985.

BIÁS

1908 *Gróf Teleki Sámuel erdélyi kanczellár úti naplója 1759–1763, s. a. r. ifj. BIÁS István, bev. Dr. IMRE Sándor, Maros-vásárhely, 1908.*

BIÁS

1911 *Petki Nagy Zsuzsánna, gróf Teleki Sándorné levele anyjájának, özv. petki Nagy Zsigmondné sz. Kováts Juditnak, melyben leányának, Teleki Klárának halálát tudatja*, közl. ifj. BIÁS István, In: *Genealogiai Füzetek*, 9. (1911) 60–61.

BRUCE

2013 Emily BRUCE: „Each Worl Shows How You Love Me”, *The Social Literacy Practice of Children’s Letter Writing (1780–1860)*, In: *Paedagogica Historica: International Journal of the History of Education*, 50. (2013) 3. sz. 247–264.

- DAYBELL
2016 James DAYBELL: *Gendered Archival Practices and the Future Lives of Letters*, In: *Cultures of Correspondence in Early Modern Britain*, Eds. James DAYBELL – Andrew GORDON, Philadelphia, 2016, 210–236.
- DEÁK
1882 *I. Gróf Thököly Imre levelei Teleki Mihályhoz (1668–1687)*, In: *Gróf Thököly Imre levelei. A gróf Teleki család Maros-vásárhelyi levéltárából*, s. a. r. DEÁK Farkas, Budapest, 1882, 1–187.
- DEÉ NAGY
1997 DEÉ NAGY Anikó: *A könyvtáralapító Teleki Sámuel*, Kolozsvár, 1997.
- DIENES
2003 DIENES Dénes: *Egy tizenegy éves gróf részvétnyilvánítása*, In: *Egyháztörténeti szemle*, 4. (2003) 1. sz. 108–111.
- V. ECSEDY
2024 V. ECSEDY Judit: *Nyomtatott levelek fekete szegéllyel. A széki gróf Teleki család legkorábbi nyomtatott gyászjelentései*, In: *Musis patriis...*, *Tanulmányok Teleki Sámuel halálának 200. évfordulójára*, szerk. BÁNYAI Réka – KIMPIÁN Annamária, Marosvásárhely, 2024, 294–327.
- EGYED
2014 EGYED Emese: *Apák és fiúk a széki gróf Teleki családban, 1700–1841*. In: *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoporthatások*, szerk. BIRÓ Annamária – BOKA László, Nagyvárad–Budapest, 2014, 79–96.
- EMSzT
I–XIV *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*, I–XII, szerk. SZABÓ T. Attila, Bukarest–Kolozsvár–Budapest, 1975–2014.
- GERGELY
1905–1926 *A Római Szent Birodalmi Gróf Széki Teleki család oklevéltára, Teleki Mihály levelezése*, I–VIII, kiad. GERGELY Sámuel, Budapest, 1905–1926.
- GERGELY
1914 *Gróf Thököly Imre gyermek- és ifjúkori levelei Teleki Mihályhoz*, közli GERGELY Sámuel, In: *Erdélyi Múzeum – Új folyóirat*, 9. (31.) (1914) 5. sz. 259–278.
- HECKENAST
2005 HECKENAST Gusztáv: *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár*, kiad. MÉSZÁROS Kálmán, Budapest, 2005. (História Könyvtár Kronológiák, Adattárak, 8.)

- HÉJJA
2002
Hof- und Staatsschematismus
HÉJJA Julianna Erika: *Békés vármegye archontológiája (1699) 1715–1950, Főispánok és alispánok*, Gyula, 2002. (Közlemények Békés megye környéke történetéből, 8.)
Hof- und Staats-Schematismus der röm. kais. auch kais. königlich- und erzherzoglichen Haupt- und Residenzstadt Wien [...], Wien, 1788–1822.
- IMRE
1908
IMRE Sándor: *Bevezetés. Gróf Teleki Sámuel gyermekkora és ifjusága*, In: *Gróf Teleki Sámuel erdélyi kancellár úti naplója 1759–1763*, kiad. ifj. Biás István, Marosvásárhely, 1908, III–LXXII.
- KIMPIÁN
2024
KIMPIÁN Annamária: „*Irattassék a Cancellarius G. Teleki Sámuel Ur Ö Excelentiájának erről a dologról egy jelentés tanács kérésül...*” *Teleki Sámuel és a marosvásárhelyi református kollégium kapcsolata*, In: *Musis patriis...*, *Tanulmányok Teleki Sámuel halálának 200. évfordulójára*, szerk. BÁNYAI Réka – KIMPIÁN Annamária, Marosvásárhely, 2024, 104–115.
- KONCZ
1880
KONCZ József: *Adatok a marosvásárhelyi Teleki Könyvtár alapítója gróf Teleki Sámuel gyermekkori életéhez*, In: *Erdélyi Figyelő*, (1880) 15. sz. 119–120.
- MILLISITS
2012
MILLISITS Máté: *A Heidelbergi Káté 450 éve*, In: *Magyarországi Református Egyház*, 2012. november 15.
- NAGY
1865
NAGY Iván: *Magyarország családai. Cízmerekkel és nemzékrendi táblákkal*, XI, Pest, 1865.
- RETTEGI
1970
RETTEGI György: *Emlékezetre méltó dolgok, 1718–1784*, bev. JAKÓ Zsigmond, Bukarest, 1970.
- RITTLING
2013
RITTLING László: *Forgács Simon Emlékirata II. Rákóczi Ferenchez, 1705. augusztus 27.*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 126. (2013) 1. sz. 205–219.
- ROZSONDAI
2005
ROZSONDAI Béla: *Erdélyiek bejegyzései ifj. Pápai Páriz Ferenc emlékkönyvében*, In: *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve*, 2. (2005) 277–304.

TARTSÁKNÉ LÁDONYI
2021

TARTSÁKNÉ LÁDONYI Emese: *A kisgyermekkor és az anyaság történeti változásai a 17–18. századi magyar nyelvű forrásokban*, PhD-értekezés, Budapest, ELTE BTK, 2021.

THALY
1876

THALY Kálmán: *Kobáry István tanuló-kori leveleiből*, In: *Századok*, (1876) 384–395.

TÓTH
2013

TÓTH Levente: *Református nemesek Udvarhelyszék és az udvarhelyi református egyházmegye igazgatásában (17–19. század)*, In: *Certamen*, 1. (2013) 306–322.

TRÓCSÁNYI
1955

TRÓCSÁNYI Zsolt: *Erdély kormányzata II. Rákóczi Ferenc korában*, In: *Levéltári Közlemények*, 26. (1955) 148–187.

TRÓCSÁNYI
1960

TRÓCSÁNYI Zsolt: *Az Erdélyi Országos Főbiztosság története (1686–1849)*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 7. (1960) 1. sz. 97–136.

VICZIÁN
2021

VICZIÁN István: *Kemény Simonné Teleki Anna, Erdély „egyik legnemesebb és legszebb asszonya”*, In: *Református Szemle*, 114. (2021) 2. sz. 223–238.

VISKOLCZ
2017

VISKOLCZ Noémi: *Thököly István és Imre levelei Esterházy Pálnak – Arva és Likava elfoglalása (1670)*, In: *Reformatio nostra – Protestáns szellemi műhelyek Északkelet-Magyarországon*, szerk. GYULAI Éva – TASI Réka, Miskolc, 2017. 91–97.

Magyar szál egy oszmán–nápolyi szövetségi és kereskedelmi szerződés létrejöttében

Claude-Alexandre de Bonneval levele 1741-ből*

A bujdosó II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) és a rodostói magyar emigráció történetéről már hazai és küllhoni történészek tollából számtalan tudományos tanulmány és forráskiadás látott napvilágot. A kutatás az utóbbi időben egyre nagyobb figyelmet szentel a nagyságos fejedelem emigrációjában folytatott nemzetközi kapcsolatépítő és közvetítő szerepének. Rákóczi életének utolsó éveiben is aktív külpolitikai tevékenységet folytatott, és főleg a francia, spanyol és angol diplomáciát ostromolta sokrétű, de az idő múlásával egyre esélytelenebb terveivel.

Az 1730-as évektől Rákóczi szorosabb kapcsolatba került kora neves renegátjával, Claude-Alexandre de Bonneval, a híres Bonneval pasával.¹ Bonneval baráti viszonyban állt a kolozsvári születésű Ibrahim Mütefferikával, aki a fejedelem hivatalos tolmácsaként és portai ügyvivőjeként is segítette a Rákóczi-emigrációt. A két renegát jól hasznosította – gyakran saját céljaikra is – a Rákóczi fejedelem nyújtotta diplomáciai védelmet, illetve a portai, valamint az európai diplomáciai körökben kivívott elismertséget és hitelét. Bonneval elsősorban katonai és politikai tanácsadóként játszott fontos szerepet Rákóczi környezetében, de a fejedelem a francia követséggel való kapcsolattartásban is nagy hasznát vette. Mindkét személy neve gyakran szerepel együtt a Rákóczi-emigrációra vonatkozó levelezésekben, és az újabb kutatásoknak köszönhetően tudhatjuk azt is, hogy a két renegát a nagyságos fejedelem fia, Rákóczi József² nevében is számos sikeres diplomáciai kezdeményezést folytatott. Például a fejedelem halála után néhány évvel, 1740-ben hozzájárultak az Oszmán Birodalom és a Nápolyi Királyság közötti kétoldalú szövetségi és kereskedelmi szerződés megkötéséhez.³

Jelen forrásközlésben egy, a Nápolyi Állami Levéltárban nemrég feltárt hosszú diplomáciai levél egy részletét szeretném közölni, amely részletesen bemutatja II. Rákóczi Ferencnek és fiának, valamint a környezetükben tevékenykedő ágenseknek, politikusoknak és renegátoknak a fenti 1740. évi szerződés létrehozásában játszott szerepét.

* A tanulmány a HUN-REN-ELTE *Nemesi emigráció és emlékezet (1541–1756) Forrásfeltárás és kritikai szövegkiadás kutatócsoport* támogatásával készült. Az olaszországi kutatásaimat az MTA–CNR *Transznacionális kapcsolati hálók és kulturális transzfer Buda és Nápoly közt a XIV-től a XVIII. századig* című mobilitási projekt is támogatta, amelyet ezúton is szeretnék megköszönni.

¹ VANDAL, 1885.

² Rákóczi József pályájáról PAPP, 2003.

³ Bonneval és Ibrahim Mütefferika e szerződés létrejöttében játszott központi szerepét madridi és nápolyi források is megerősítik. Lásd a továbbiakban. Lásd a Nápolyi Királyság 18. századi földközi-tengeri térnyeréséhez újabban DENIS-DELACOUR, 2021.

A levélrészlet bemutatása és értelmezése során néhány korábbi, más levéltárakban folytatott kutatásom eredményét is hasznosítom majd.

A levelet Claude-Alexandre de Bonneval Cornelis Calkoen⁴ konstantinápolyi holland követnek címezte. Calkoen a korabeli konstantinápolyi európai diplomaták sorában előkelő helyet foglalt el. 1727-től 1744-ig tartó hosszú szolgálati ideje során jelentős tekintélyre tett szert.⁵ 1737-ben, az orosz–török háború elején is fontos közvetítő szerepet játszott az oszmán és az orosz diplomácia között, bár ebben nem járt sikerrel. Calkoen nevét a politikai és kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésében játszott szerepe mellett leginkább művészetpártoló tevékenysége tette híressé. Jean-Baptiste Vanmoor⁶ flamand festő legfőbb mecénásaként hozzájárult ahhoz, hogy a korabeli konstantinápolyi oszmán méltóságok és európai diplomaták portréi mellett az Oszmán Birodalom népeiről, szokásairól és műemlékeiről is gazdag, festményekből, rajzokból és rézkarcokból álló gyűjtemény jöheszen létre.⁷ Bonneval és Calkoen között szoros barátság állhatott fenn, és ennek köszönhetően született ez a számtalan bizalmas információt tartalmazó hosszú levél. A rodostói magyar emigráns kolóniával való kapcsolatok mindkét személy számára fontosak voltak, és nem véletlen, hogy az itt közölt levélrészlet első részében az erre vonatkozó információk ilyen hangsúlyos szerepet kapnak.

Claude-Alexandre de Bonneval életében különösen jelentős volt a száműzött Rákóczi fejedelemmel ápolta kapcsolata. Bonneval először a francia hadseregben szolgált, majd onnan dezertált a császári hadakhoz, ahol az 1716–1718-as törökellenes hadjáratokban is részt vett. Savoyai Eugénnaal való nézeteltérése után menekült az Oszmán Birodalom területére, és az életét a muszlim hitre való áttéréssel mentette meg. Kalandos életpályája utolsó állomásán Rákóczi fejedelemhez fordulva igyekezett a helyzetét stabilizálni. Erre vonatkozólag a konstantinápolyi francia követ, Villeneuve márki⁸ levelzésében számos adatot találhatunk. Villeneuve Maurepas⁹ miniszternek írt, 1729. május 6-i levelében beszámolt arról, hogy a nemrég török földre érkezett Bonneval szeretne kapcsolatba lépni Rákóczi fejedelemmel.¹⁰ A két személy kapcsolatát elősegítették az

⁴ Cornelis Calkoen (1696–1764) holland diplomata.

⁵ BOSSCHA ERDBRINK, 1977.

⁶ Jean-Baptiste Vanmour vagy Van Mour (1671–1737) flamand festő.

⁷ Lásd erről újabban MORONVALLE, 2012.

⁸ Louis-Sauveur de Villeneuve márki (1675–1745) a konstantinápolyi francia követség egyik legmarkánsabb kora újkori diplomatája volt. A taláros nemességhez tartozó Villeneuve 1675-ben született Marseille-ben, apja a városi közrendért felelős helytartó, később pedig az aix-i parlament tanácsosa volt. Ő maga örökölte a marseille-i helytartói hivatalát, majd elnyerte a d'Andrezel vicomte nagykövet váratlan halála után megüresedett konstantinápolyi követi állást. A márki 1729-ben foglalta el állomáshelyét és tizenkét évig vezette a követséget. 1744-ben XV. Lajos felajánlotta neki a külügyi tárcát, amelyet ő visszautasított. Villeneuve márki Marseille-ben hunyt el 1745. július 1-jén. Villeneuve márki életéhez: VANDAL, 1887; DUPARC, 1969, 277–278.

⁹ Jean-Frédéric Phélypeaux, Maurepas grófia (1701–1781) francia államférfi, 1774 és 1781 között XVI. Lajos miniszterelnöke.

¹⁰ BNF, Ms. Fr. 7178 Lettres de Villeneuve à Monseigneur le garde des Sceaux (déc. 1728 – 1729) fol. 56–60.

oszmán hatóságok és a francia követség is, mivel két hasonló sorsú emigráns személyiségről van szó, akik anélkül lehettek hasznára az oszmánoknak, hogy a francia diplomáciát kompromittálták volna.¹¹ Miután Bonneval 1730-ban felvette a muszlim hitet, karrierlehetőségei lényegesen kibővültek az oszmán hadseregben, és hamarosan magas rangú katonatiszt és pasa lett belőle. Mindemellett II. Rákóczi Ferenc bizalmát is élvezte, akivel közösen számos politikai és katonai tervezetet is készített. Amint erre már utaltam, Rákóczi fejedelem védelme és támogatása Bonneval, valamint a vele szoros kapcsolatban álló Ibrahim Mütefferrika számára saját terveik megvalósítására is lehetőséget nyújtott. Rákóczi halála után a két renegát a fejedelem fia, Rákóczi József szolgálatában állt, aki az orosz-osztrák–török háború (1736–1739) idején a Fényességes Porta meghívására török földre érkezett. Rákóczi József ifjú éveit Marchese di San Carlo néven nápolyi királyi birtokokat – nevezetesen a Romanuccio és Muscianò nevű hűbértartásokat – is szerzett, és miután 1734-ben Bécsből Párizsba szökött, a személye érdekessé vált a diplomáciai tervek szövőgető két renegát számára.¹²

De pontosan mikor és hogyan vetődött fel a Nápolyi Királyság és az Oszmán Birodalom közötti kereskedelmi szerződés ötlete? Erre a kérdésre a Nápolyi Állami Levéltárban található források nem nyújtottak választ, ezért más kútfőkből próbáltam meg hasznos információkat szerezni. Miután a Nápolyi Királyságnak korábban a Habsburg Monarchiához tartozó területét a lengyel örökösödési háború (1733–1738) során a spanyol seregek megszállták, és a trónra a spanyol Bourbon-dinasztia uralkodójának, V. Filöp királynak a legifjabb fiát, Károly parmai herceget¹³ (spanyolul Don Carlos) ültették, logikusnak tűnt, hogy az új királyság külügyeit az 1733. november 7-én megkötött, úgynevezett escoriali szerződés, más néven az úgynevezett első családi szerződés értelmében a spanyol és a francia uralkodóház szoros figyelemmel kísérje. Bár a francia–spanyol együttműködést 1735-ben a francia diplomácia császáriakkal folytatott titkos béketárgyalásai erőteljesen megrázták, a Bourbonok dél-itáliai uralma a későbbiekben is stabilnak bizonyult.¹⁴ Bourbon Károly a Nápolyi Királyság megalapítása (1734) után a Spanyol Királyság hathatós támogatásával ambiciózus politikai programmal lépett fel, amelynek a legfontosabb eleme az új királyság védelmének, tengeri kereskedelmének és haditengerészetének megerősítése volt, elsősorban a földközi-tengeri kalózkodás visszaszorítása révén. A védelmi politika nemcsak katonai fejlesztésekben nyilvánult meg, hanem annak középpontjában – az Oszmán Birodalommal és annak észak-afrikai tartományaival kötött szerződéseken keresztül – egy átfogó szövetségi és kereskedelmi

¹¹ „(...) c'est un homme dont la Porte peut faire usage dans de certaines conjonctures, et qu'elle doit retenir, puisque le hasard la conduit dans ses Etats : peut-être aimeroit-il mieux venir à Rodosto, que de rester en Bosnie, il s'amuseroit avec le Prince Rakoczzy, d'autant mieux qu'ils ont l'un et l'autre les mêmes sujets de mécontentemens. Je ne sçais, lui dis-je, si le rapport qu'il y a dans la situation du Prince Rakoczzy, et de M. le Comte de Bonneval se trouveroit également dans leur humeur et dans leur façon de penser.” Uo. fol. 57.

¹² Rákóczi és Bonneval kapcsolatáról: GORCEIX, 1978.

¹³ I. (Bourbon) Károly (1716–1788) Nápoly és Szicília királya 1734 és 1759 között, majd ezt követően III. Károly néven haláláig spanyol királyként uralkodott.

¹⁴ Lásd erről újabban SALLÉS VILASECA, 2024.

partnerségi kapcsolatrendszer kialakítása állt, amely a Francia Királyság hasonló keleti szövetségi rendszerét próbálta követni.

A Nápolyi Királyság és az Oszmán Birodalom közötti szövetségi és kereskedelmi szerződést 1740. április 7-én írta alá a nápolyi udvar által Konstantinápolyba küldött Giuseppe Finocchietti¹⁵ gróf teljhatalmú miniszter és Hadzsi Huszejn Efendi a Porta részéről. A szerződés lehetővé tette a Nápolyi Királyság fennhatósága alatt álló kereskedők számára az Oszmán Birodalom felségterületein folyó előnyös kereskedelmi tevékenységet, hogy a nápolyi udvar a nagyobb városokban konzulátusokat nyithasson. A szerződés egyébként az oszmán fél számára is lehetőséget nyújtott hasonló konzulátusok létrehozására. A szerződő felek elkötelezték magukat a tengeri kereskedelem biztonságának szavatolására is, amelyet elsősorban a kalózkodás visszaszorításával igyekeztek megvalósítani. Szintén e célok érdekében egy hasonló szerződést kötött a Nápolyi Királyság a viszonylag közeli oszmán központban, Tripoliban székelő bejjel is 1741. június 3-án.¹⁶

Az itt közölt, Bonneval által írt levélrészlet szerint az oszmán–nápolyi szerződés eredeti változatát még II. Rákóczi Ferenc fogalmazta meg, és halála után Louis Bechon nevű titkára állította össze és juttatta el a renegát pasához, aki a nagyvezírral egyeztetve elküldte a tisztázott változatát Rákóczi Józsefnek. A fejedelem fiának jól jöhetett, hogy a birtokai visszaszerzése érdekében szívességet tegyen az új nápolyi kormánynak és az azt támogató spanyol királyi udvarnak. Az ügyben a nagyvezír mellett a konstantinápolyi francia követ, Villeneuve márki is eljár, mivel ő felügyelte a II. Rákóczi Ferenc örökségéhez tartozó javakat és iratokat.

Az 1740-es oszmán–nápolyi szerződés további magyar vonatkozású előzményeit a magyar emigráció nyugat-európai – elsősorban spanyol és francia – kapcsolatainak feltárásával lehetett jobban megismerni. Egy rövid madridi kutatóút során sikerült egy erre a szerződésre vonatkozó forrásgyűjteményt feltárnom, amely megvilágítja a terv közvetlen előzményeit. Amint a madridi Nemzeti Történeti Levéltárban őrzött tematikus iratcsomóból kiderül, Claude-Alexandre de Bonneval 1736-ban – vagyis Rákóczi halála után nem sokkal – már a spanyol királyi udvarnál lobbizott nemcsak a Nápolyi Királyság és az Oszmán Birodalom közötti kereskedelmi szerződés ügyében, hanem a spanyol király és a szultán közötti szövetségi szerződés érdekében is!¹⁷ Erre a lengyel örökösödési háborúban kibontakozó dél-itáliai Bourbon-expanzió jó lehetőséget nyújtott. A madridi források alapján jól megállapítható, hogy Rákóczi József személye is ekkor került előtérbe. A néhai fejedelem fia 1736. július 10-én Salas herceghez,¹⁸ a nápolyi király külügyi államtitkárához intézett levelében személyesen is felajánlotta segít-

¹⁵ Giuseppe Finocchietti gróf (1702–1782) nápolyi diplomata.

¹⁶ PIROLO, 2019, 177–178.

¹⁷ AHN, Sección de Estado 3411, Exp. 1. Expediente relativo a la negociación de un tratado entre España y Turquía con informes sobre la negociación de un tratado entre Nápoles y Turquía.

¹⁸ José Joaquín Guzmán de Montelegre y Andrade (1698–1771) Salas márkija, majd hercege, I. (Bourbon) Károly nápolyi király államtitkára.

ségét az említett kereskedelmi szerződés létrehozása érdekében.¹⁹ A források és Núria Sallés Villaseca azóta napvilágot látott kutatási eredményei alapján Rákóczi József ettől az időszaktól egészen haláláig kapcsolatban állt a spanyol diplomáciával.²⁰ Később a Bourbon-ház francia, spanyol és nápolyi ágai közötti krízishelyzet még tovább élestedt, mivel a madridi és a bécsi udvar között titkos tárgyalások kezdődtek Bourbon Károly király és egy osztrák nagyhercegnő közötti házasság ügyében. Ebben a helyzetben Rákóczi egy másik ágense, Vigouroux-Lastic báró²¹ is levélben fordult a spanyol udvarhoz a szerződés kapcsán, amelyhez Ibrahim Mütefferrikanak a nagyvezír jóváhagyását igazoló latin levelét is mellékelte.²²

Rákóczi József 1736 nyaratól Párizsban tartózkodott, és néhány dél-franciaországi útvjáról is maradtak feljegyzések. Egyes források szerint eljutott Madridba is, ahol talán a nápolyi birtokainak visszaszerzése ügyében is intézkedett.²³ Ennél viszont sokkal fontosabb a témánk szempontjából, hogy Claude-Alexandre de Bonneval már 1735 júniusában kapcsolatba lépett Rákóczival, és az erdélyi fejedelmi és a magyar királyi trónra esélyes jelöltként próbálta az Oszmán Birodalom területére hívni.²⁴ Bár ebben az időszakban még nem zajlott nyílt konfliktus a Habsburg Monarchia és az Oszmán Birodalom között, Bonneval javasolta Rákóczinak, hogy spanyol és francia támogatással próbáljon meg egy magyarországi felkelést kirobbantani, amelyhez oszmán segédhadat is ígért. Mivel a francia támogatás a már említett 1735-ös titkos béketárgyalások miatt nem látszott időszerűnek, Rákóczi a spanyol udvarhoz fordult, és ágensei révén felajánlotta közvetítő szerepét a nápolyi–oszmán kereskedelmi szerződés létrehozása érdekében. A korábban Habsburg-uralom alatt álló Nápolyi Királyság területeire még mindig az 1718. évi pozsareváci Habsburg–oszmán béke rendelkezései vonatkoztak, ezért az 1734-es uralomváltás után amúgy is időszerűvé vált az új Bourbon-kormányzat számára egy új szerződés létrehozása. Rákóczi július 10-i levele után találkozott a párizsi spanyol követtel, Torella herceggel is, akinek elmondta, hogy a Fényesség Porta megbízásából jelentkezett közvetíteni az új szerződés ügyében.²⁵ Torella herceg később a madridi udvart is tájékoztatta Rákóczival folytatott tárgyalásairól. A spanyol kormány pozitív vá-

¹⁹ Részlet Rákóczi rejtjelezett levelének másolatából: „*L'ardent désir que j'ay de me rendre utile a Sa Majesté Roy de Naples, autant pour luy temoigner mon respect et mon zèle, que pour l'engager par mes services et par les marques anticipées de ma reconnaissance à écouter favorablement mes justes pretensions, m'a fait accepter avec beaucoup de joye la commission que j'ay receu de la Porte par les mains d'Ahmet Pachcha, Begler Beg de Caramanie ci devant le comte de Boneval, d'offrir à Sa Majesté pour toutes les Etats d'Italie la meme liberté de commerce et la meme sureté, qui etoit etablie sous le gouvernement passé. Si cette proposition paroît aussi avantageux à Votre Excellence qu'elle l'est effectivement, j'espère qu'elle me fera connoître les intentions de Sa Majesté, aux quelles je me feray un devoir de me conformer, soit qu'elle juge apropos de traiter cette affaire de vive voix ou par escrit.*” AHN, Seccion de Estado 3411, Exp. 1. Rákóczi József Salas hercegének írt levelének másolata (Párizs, 1736. július 10.).

²⁰ SALLÉS VILASECA, 2024.

²¹ François de Lastic de Vigouroux (?–1754 k.) báró, francia kalandor, II. Rákóczi Ferenc ágense.

²² Uo., 327.

²³ PAPP, 2008, 162–164.

²⁴ Lásd erről újabban TÓTH, 2024.

²⁵ SALLÉS VILASECA, 2024, 325.

lasza októberben érkezett meg, amelyben a madridi udvar elfogadta Rákóczi közvetítő szerepét. A Porta szándékának komolyságát jelzi, hogy 1737 februárjában felkérték a francia követet, Villeneuve márkit is a kereskedelmi szerződés elősegítésére, aki az új külpolitikai helyzetben a szerződés megakadályozását javasolta a versailles-i udvarnak.²⁶

1737 elején Rákóczi József Párizsból újabb leveleket küldött Madridba, amelyben az Oszmán Birodalommal való szövetségi szerződés ügyében érvelt, és támogatást kért a magyarországi felkeléséhez.²⁷ Később Rákóczi József az újabb Habsburg–török háború hírére Konstantinápolyba utazott, és a magyar bujdosók vezéréként lépett fel a háború során, amelytől tervezett erdélyi és magyarországi mozgalmainak sikerét remélte. A szultán el is ismerte erdélyi fejedelemtől és Magyarország urának, ám e titulusokat Rákóczi József soha nem élvezhette. A spanyol udvarral folyamatosan kapcsolatban állt, és igyekezett saját terveit a madridi és nápolyi udvar érdekeivel összhangba hozni.²⁸ A nápolyi kötődésű fiatal fejedelmi megjelenése jó lehetőségnek tűnhetett egy korábban II. Rákóczi Ferenc által papírra vetett terv felélesztésére, ám ennek kivitelezésére nem kerülhetett sor, mivel Rákóczi József az 1738-as hadjárat végén, sok hányattatás után november 10-én Csernavodában elhunyt.²⁹ Az itt közölt forrás nem közöl részleteket Rákóczi József e tervben játszott szerepéről, mivel Claude-Alexandre de Bonneval nagy valószínűséggel inkább csak eszközként használta fel a fejedelmet és apja emlékét az oszmán–nápolyi kereskedelmi szerződés létrehozásában, és József halála után személyesen vette át az ügy intézését.

Más kútfők alapján viszont jól lehet követni a magyar emigráció két, e forrásban is említett tagjának a terv megvalósításában játszott szerepét. Itt a forrásunkban szereplő Tóth András, francia szolgálatban álló egykori kuruc szabadságharcos és az erdélyi származású Ibrahim Mütefferika oszmán hivatalnok diplomáciai tevékenységéről van szó, akik az orosz–osztrák–török háború során a nagyvezír táborában folyamatosan napirenden tartották az oszmán–nápolyi szerződés ügyét. Mindketten fontos szerepet játszottak a hadviselő felek közötti tárgyalások lebonyolításában is. E tárgyalások során jó lehetőség nyílt arra is, hogy az oszmán főméltóságok, elsősorban a nagyvezír és környezete számára más politikai terveket – köztük az oszmán–nápolyi kereskedelmi szerződést is – felkínáljanak. Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a francia diplomácia ebben az időszakban támogató közvetítőként még részt is vett e terv megvalósításában.

Az oroszok és oszmánok között 1736-ban kirobbant háborút a hadviselő hatalmak még a konfliktus kiszélesedése előtt igyekeztek lezárni. A kezdeti nehézségek után, 1737 tavaszán a semleges lengyel területen fekvő Nemirov városában ültek le a tárgyaló felek, számos európai megfigyelő és közvetítő diplomata jelenlétében. A francia diplomácia szolgálatában több magyar ügynök is részt vett ebben a folyamatban. Tóth And-

²⁶ Uo., 326.

²⁷ Uo., 327.

²⁸ „Si les projets de Sa Majesté Catholique sont compatibles avec les mois d'affaires, je trouve un moyen de combiner mon travail, je ne peux rien faire pour travailler dans mes affaires, et contribuer aux cellules que Sa Majesté pourroit méditer.” Idézi SALLÉS VILASECA, 2024, 330.

²⁹ PAPP, 2008, 178–179.

rás az oszmán küldöttséggel együtt kísérte figyelemmel az eseményeket, Máriássy Ádám a közeli Hotinból küldött információkat a konstantinápolyi francia követ számára. Járvorka Ádám krími francia konzulként teljesített szolgálatot, de őt az oroszok már korábban letartóztatták és elhurcolták.³⁰

A Nápolyi Királyság és az Oszmán Birodalom közötti kereskedelmi szerződés kérdése gyakran szerepel az ügynöki levelezésekben. Tóth András a francia nagykövethoz intézett 1737. március 7-i, 8-i és 22-i levelében is megemlíti a francia diplomáciai közvetítéssel létrehozandó kétoldalú szerződés ügyét.³¹ A tárgyalások lefolytatásához kedvező alkalmat nyújtott, hogy ekkoriban a Porta tolmácsát a magyar származású Ibrahim Mütefferika helyettesítette.³² A baráti kapcsolat valóban gyümölcsözővé vált, a francia követ következő jelentése (1737. május 5.) szerint Tóth András és Ibrahim efendi szoros együttműködésben dolgoztak. Ennek során a nagyvezír tolmácsa egyes levelek fordítását is Tóthra bízta, aki folyamatosan igyekezett meggyőzni a törököket a fekete-tengeri orosz kereskedelem engedélyezésének veszélyeiről.³³ A két diplomata barátságának szilárd alapot biztosított a magyar függetlenségi mozgalmakban játszott szerepük, valamint az a közös hazaszeretet, amelyet Delaria tolmács érzékletes módon írt le Villeneuve márkihoz intézett 1737. június 22-i levelében: „*Ibrahim efendi nagy segítségünkre van. A közös hazájuk iránt érzett szeretetre való tekintettel Totte (sic!) Urat teljes bizalmával tünteti ki. Az egyik nap tréfásan, de szívből jövő szavakkal illetve: Ön franciát csinált magából a haza szabadságáért, én pedig magamból törököt.*”³⁴ 1737 júniusára már sikerült megnyerni Ibrahim Mütefferikát a szerződés ügyének, amint erről egy fennmaradt saját kezű levele is tanúskodik.³⁵

Tóth András rendszeresen küldött levelei folyamatos híráramlást biztosítottak a nagyvezír tábora és a francia nagykövetség között, s ezt az információs előnyt Villeneuve márki ügyesen használta fel nemcsak a hírszerzés, hanem a befolyásolás terén is. Tóth

³⁰ TÓTH, 2004, 670.

³¹ CADN, Constantinople série A fonds Saint-Priest 135 fol. 61–63, 64–66, 78–81.

³² BNF, série Ms. Fr. 7181 fol. 227 Részlet Villeneuve 1737. május 6-i leveléből: „*Quand a M. Talman M. de Totte me marque qu'il étoit parti le 18 avril pour s'y rendre. Que Saïd effendy l'avoit suivi deux jours après que le Reis effendy devoit se mettre en marche le 25 avec les autres plénipotentiaires et le Sr. Gika drogman de la Porte, dont Ibrahim effendy directeur de l'imprimerie faisoit les fonctions auprès du Grand visir, pendant son absence. Il ajoute que cet Ibrahim effendy qui est son ancien ami témoignoit avoir pour luy quelque confiance et qu'il eseroit de pouvoir découvrir par son canal ce qui se passeroit dans les conférences a Koudac.*” Tóth András nagy örömmel fogadta e hírt, hiszen a neves magyar származású török nyomdász régi barátja volt, és bizalmas információkat remélt e kapcsolattól, lásd erre 1737. április 6-i levelének következő részletét: „*Je crois ne pouvoir mieux faire quand à présent que de cultiver l'amitié de Ibrahim effendy, car il m'a prié de le soulager dans les traductions dont il est souvent occupée, c'est ce que je Luy ay offert avec grand plaisir, cela me donnera peut etre quelque moment favorable pour pouvoir suivre mon zele pour le service du Roy.*” CADN, Constantinople série A fonds Saint-Priest 135 fol. 116.

³³ Uo., fol. 229–230.

³⁴ Részlet Tóth és Delaria 1737. június 22-i közös leveléből: „*Ibrahim effendy nous est d'un grand secours. L'amour de sa patrie qui est commune avec celle de Mr. Totte fait qu'il a une entiere confiance pour luy. Il luy dit un jour fort plaisamment et avec un enpenchement du coeur: Vous vous est fait françois pour la liberté de la patrie et moy Turc.*” Uo., fol. 200.

³⁵ Uo., fol. 223.

mellett a francia követség tolmácsa, Delaria is nagyon jó kapcsolatban állt Ibrahim Mütefferikával, aki régebben a tanítója (nyelvmentere) volt, és nagyon szívélyes volt mindkét ágens irányában.³⁶ A háborús események miatt az oszmán–nápolyi kereskedelmi szerződés ügye háttérbe szorult, de Villeneuve márki 1737. október 5-i levelében továbbra is a diplomáciai tárgyalások egyik prioritásának tekintette. Ezt elsősorban azal magyarázta, hogy Bourbon Károly nápolyi királyt nemzetközi szerződésekkel megerősítve III. (Lotaringiai) Ferenc herceg,³⁷ a későbbi német-római császár komoly ellenlábásává lehetett volna tenni.

A tárgyalások végül a császári diplomácia kettős politikájának következtében zátonyra futottak. A bécsi kormány a kezdeti békeközvetítői szerepéből kilépve hadat üzent az oszmánoknak, és ezzel a békeszerződés teljességgel lehetetlenné vált.³⁸ Villeneuve márki azonban a későbbiekben is jó hasznát vette a törökül is jól beszélő, magyar emigránsokból és renegátokból álló informátorai és ügynökei, és rajtuk keresztül Ibrahim Mütefferika portai hivatalnok munkájának, akik jelentősen hozzájárultak az 1736–1739-es orosz-osztrák–török háborút lezáró belgrádi béke oszmán és francia érdekeknek kedvező kimeneteléhez.³⁹

Az oszmán–nápolyi szerződés ügye a háború után elsősorban Claude-Alexandre de Bonneval ösztönzésére került ismét tárgyalóasztalra, de ekkor a francia diplomácia már inkább távolságtartó, sőt később kifejezetten ellenséges magatartást tanúsított a Nápolyi Királyság keleti kapcsolatainak fejlesztése iránt. E mögött elsősorban a francia földközi-tengeri kereskedelem érdekeinek védelme és a Bourbon családi szerződés már említett, 1730-as évek végén tapasztalható krízise, valamint az 1740-ben kibontakozó osztrák örökösödési válság politikai, katonai és gazdasági következményei állhattak. Bonneval levelében mégis a francia diplomáciának tulajdonította, hogy 1739-ben a szerződés ügye ismét napirendre került. Ekkor került sor Giuseppe Finocchietti gróf követjárására Konstantinápolyban, amelynek célja a szerződés előkészítése volt. A forrás szerint Finocchietti érkezése után szembesült azzal a ténnyel, hogy Villeneuve márki támogatás helyett küldetésének megghiúsításán dolgozott. Ebben a helyzetben ajánlotta fel Bonneval személyes támogatását, amit a nápolyi küldött el is fogadott. Bonneval Villeneuve márki ellenséges magatartásával elődjének, Bonnac márkinak Jacques Nicolas de Boissimène⁴⁰ spanyol követ 1717–1718-as követjárása során nyújtott segítő-kész szolgálatait állította szembe.⁴¹ Végül a portai hatóságokkal egyeztetve Bonneval a

³⁶ BNF, série Ms. Fr. 7181 fol. 247. Részlet Delaria 1737. június 8-i leveléből: „*Le jour de mon arrivée nous fumes rendre visite M. de Totte et moy à Ibrahim effendy qui fut charmé de me voir, parce que je le connois de longue mainet qu'il avoit été autrefois mon Kodjea; il paroit avoir une entiere confiance en M. de Totte qui par ses manières engageants a su le mettre dans nos interests.*”

³⁷ III. (Lotaringiai) Ferenc István (1708–1765) 1729 és 1737 között Lotaringia és Bar uralkodó hercege, 1745-től haláláig a Német-római Birodalom császára.

³⁸ ROIDER, 1982, 91–93.

³⁹ VANDAL, 1887, 19; CASSELS, 1966, 110–136.

⁴⁰ Jacques Nicolas de Boissimène (1668–1757) francia katonatiszt és diplomata, akit V. Fülöp spanyol király az oszmán–spanyol kapcsolatok erősítése céljából küldött Konstantinápolyba.

⁴¹ SALLÉS VILASECA, 2020.

saját házában, *sub rosa* látta vendégül a nápolyi követet, aki titokban volt kénytelen 1740. március 17. és április 7. között a szerződés tartalmáról tárgyalni az oszmán partnereivel. Ezen idő alatt – Bonneval levele szerint – Villeneuve márki minden követ megmozgatott, hogy az általa Bonnevalhoz küldött dragománok és ágensek segítségével kikémlelje Finocchietti gróf tartózkodási helyét és tárgyalásainak menetét.

A forrásszöveg második, nagyobb részének középpontjában Villeneuve márki e szerződés létrejöttét akadályozó tevékenységének bemutatása, leleplezése és bírálata áll. Forrásunk a titkosügynökök és a diplomácia árnyoldalain zajló dezinformációs intrikák világába vezet be minket, amelyből megtudhatjuk azt is, hogy a bosszúszomjas francia követnek később még azt is sikerült elérnie, hogy Bonneval pasát a svéd követekkel folyó hasonló tárgyalások során a nagyvezír rövid időre száműzze az oszmán fővárosból Ázsiába. Bonneval száműzetésének végül Jegén Mehmed pasa⁴² szerdár bukása (1739. július) vetett véget. A forrás szerint a francia udvar Villeneuve márki intrikái ellenére továbbra is támogatta az oszmán–nápolyi szerződés megkötését. A szerződés aláírása után néhány nappal, 1740. április 10-én, a portai dragomán kérésére Bonneval a nápolyi követet fiával és fegyvereseivel Villeneuve márkihoz kísértette, ahol a francia követ távollágtartóan viselkedett vele. Később Villeneuve panaszt tett a nagyvezírnél, és megpróbálta a szerződést semmissé tenni, de e törekvései nem jártak sikerrel.

Bonneval levelében kitért arra az esetre is, amikor Rákóczi József halála után a francia követségen zajlott a hagyatéki eljárása, akkor egy rosszul címzett levél miatt ismét konfliktusba keveredett Villeneuve márkival. Ezt követően a francia követ a konstantinápolyi európai követségeken is megpróbálta akadályozni a nápolyiak kereskedelmét, de ezek a diplomáciai eszközök sem jártak sikerrel. A levél végén a szerző a korabeli nemzetközi jog (*droit des gens*) alapján öt pontba foglalva igyekezett bizonyítani Finocchietti gróf eljárásának helyességét és kritizálni a francia követ formabontó magatartását. A levél tartalma és stílusa alapján egyaránt megállapítható, hogy annak a középpontjában a levelet író Claude-Alexandre de Bonneval és Villeneuve márki közötti konfliktusból fakadó sérelmek előadása és a konstantinápolyi francia követ diszkriminálása álltak. A konstantinápolyi követségekkel jó kapcsolatot ápoló és a nemzetközi ügyekben gyakran önálló szerepet vállaló Bonneval a francia követ lejáratásával saját pozícióit igyekezett erősíteni. A konfliktus végül azzal zárult, hogy Villeneuve márki tizenkét évi konstantinápolyi szolgálat után 1741-ben elhagyta az oszmán fővárost és visszatért Franciaországba.⁴³ 1744-ben XV. Lajos felajánlotta neki a külügyi tárcát, amelyet ő visszautasított. Villeneuve márki Marseille-ban hunyt el 1745. július 1-jén.⁴⁴

A fentiek alapján jogosan merülhet fel a kérdés: vajon miért tájékoztatta Bonneval a holland követet a Nápolyi Királyság és az Oszmán Birodalom közötti kereskedelmi szerződés létrejöttének részleteiről? Ez talán annak volt köszönhető, hogy korábban a nápolyi hajók gyakran holland zászló alatt közlekedve kereskedtek az Oszmán Biroda-

⁴² Jegén Mehmed pasa az 1737–1739. évi osztrák–török háború oszmán szerdárja.

⁴³ VANDAL, 1885, 434–435.

⁴⁴ DUPARC, 1969, 277.

lom területén, és ezért az új szerződésből következő, a levantei holland kereskedelmet is érintő fejleményekre kívánta felhívni a holland követ figyelmét. Az osztrák örökösödési háborúban érintett hatalmak korlátozott kereskedelmi aktivitását kihasználva Hollandia egy hasonló szerződés keretében jelentős nyereséggel kapcsolódhatott volna be a földközi-tengeri árucseré-forgalomba. A levél dátuma alapján mindenképpen fontos szerepet játszhattak ezek a megfontolások is. Számításba kell venni azonban más szempontokat is, amelyek sokkal inkább az intrikák világában otthonosan mozgó Bonneval személyes érdekeivel álltak összefüggésben. Itt elsősorban a két személy korábbi ellentétei miatt Bonneval bosszújának tekinthető a levél. A francia renegát valószínűleg azért írta meg a kényes információkat is kiszivárogtató levelét, hogy Villeneuve márki Finocchietti gróf küldetését akadályozó tevékenységét leleplezze. Mivel valószínűsíteni lehetett, hogy a levél tartalma a konstantinápolyi követségeken működő kémhálózaton keresztül széles körben elterjedhet, ezért Bonneval pasa a szivárogtatásos befolyásolás eszközével igyekezett az ellenségét lejártni. Mivel a levélről csupán a Nápolyi Állami Levéltárban is két másolati példány fennmaradt,⁴⁵ feltételezhető, hogy annak tartalma hamar eljutott a legtöbb ottani diplomáciai képviselő információs szolgálatához. A levél személyes indítékai ellenére számos értékes történelmi tényt tartalmaz, és jól összefoglalja az 1740. április 7-én aláírt oszmán–nápolyi szövetségi és kereskedelmi szerződés létrejöttének történetét. Magyar szempontból a Rákócziak szerepe igen érdekes megvilágításba helyezi a bujdosó fejedelem és fia közvetítő szerepét a muszlim világ és az európai keresztény államok között.

*

Az itt közölt levelet legjobb tudomásom szerint eddig még nem adta ki senki. A szövegátírásnál elsősorban az Archiv für Reformationsgeschichte korai újkori szöveggyűjtésére vonatkozó ajánlásait (Empfehlungen zur Edition frühneuzeitlicher Texte. *Archiv für Reformationsgeschichte*. 72. Bd. 1981. 299–319.) vettem figyelembe. A forrás archaikus, következtelen helyesírását megtartottam, változtatásokat jobbra csak a kis, illetve nagy kezdőbetűvel való átírás, illetve a rövidítések feloldása terén végeztem. A forrásközlés során elsősorban a magyar vonatkozású részekre fókuszáltam, ezért a levél szövegét terjedelmi okok miatt lerövidítettem.

⁴⁵ A levél másik másolata itt található: ASN, Affari Esteri, Constantinopoli b 193 Corrispondenza di Bonneval (1741–1747).

Forrás

Claude-Alexandre de Bonneval levele Cornelius Calkoen holland követhoz

Konstantinápoly, 1741. november 1.

Archivio di Stato di Napoli, Affari Esteri, Constantinopoli Diversi 187
fol. 120–154. (másolat, részlet)

Az 1740. április 7-én az Oszmán Birodalom és a Nápolyi Királyság között megkötött kétoldalú szövetségi és kereskedelmi szerződés ötletét a levél szerzője, Claude-Alexandre de Bonneval II. Rákóczi Ferencnek tulajdonítja, akivel a fejedelem életének utolsó éveiben bizalmas kapcsolatban állt. A Rákóczi által megfogalmazott szerződéstervezetet Bonneval a fejedelem egykori titkárától, Louis Bechon-tól kapta meg és ezt adta át a nagyvezírnek, akinek a segítségével annak szövegét eljuttatták Rákóczi Józsefhez, a fejedelem idősebbik fiához is. A Nápolyi Királyság területén földbirtokokat szerző Rákóczi József számára ez a terv kedvező lehetőséget nyújtott céljai eléréséhez is, és fel is terjesztette a nemrég létrejött Nápolyi Királyságot támogató madridi udvarban. Időközben kitört az újabb török háború (1736–1739), melynek során Rákóczi József a szultán meghívására Konstantinápolyba utazott, hogy visszaszerezze erdélyi és magyarországi címeit. Ekkor az oszmán–nápolyi szövetségi és kereskedelmi szerződés ügyét a francia diplomácia két magyar emigráns, a nagyvezír mellett szolgáló Tóth András francia ágens és Ibrahim Mütefferika, magyar származású oszmán hivatalnok közvetítésével terjesztette az oszmán vezetők elé. 1739-ben végül a nápolyi uralkodó a francia diplomácia javaslatára elevenítette fel a régi tervet. A szerződéssel kapcsolatos tárgyalásokra a háború után, 1740 tavaszán került sor, amikor a nápolyi udvar Finocchietti grófszemélyében egy teljhatalmú követet küldött Konstantinápolyba tárgyalni a szerződés szövegéről. Mindközben az akkori konstantinápolyi francia követ, Villeneuve gróf igyekezett megakadályozni a szerződés megkötését. A francia követtel ellenséges viszonyban álló Claude-Alexandre de Bonneval végül a saját házába fogadta be a nápolyi követet és titokban ő koordinálta a Portával való tárgyalásait is, amelynek köszönhetően a szerződés előzetes szövegét 1740. április 7-én alá is írták a tárgyaló felek. A levél felidézti Villeneuve márki elődjének, Bonnac márkinak a II. Rákóczi Ferenchez küldött Jacques Nicolas de Boissimène spanyol követ 1717–1718-as követjárása során nyújtott segítőképz szolgálatait is, amelyek szöges ellentétben álltak utódjának ellenséges magatartásával. Ezt követően Bonneval a francia követ különféle intrikáinak a bemutatásával igyekszik lejáratni Villeneuve márkot.

/120/

A Topana,⁴⁶ fauxbourg de Constantinople
1er 9bre 1741

⁴⁶ Isztambul európai részének, Perának (ma: Beyoğlu) a keleti részén fekvő negyede, az egykori ágyúöntőde helye.

Monsieur

Votre Excellence trouvera peut être fort étranger que je me donne l'honneur de le consulter, sur une affaire qui ne le regarde en aucune façon, et que je le supplie de m'en mander son sentiment avec cette impartialité, et cette sincérité qui lui sont naturelles; votre caractère d'Ambassadeur de la plus sage, et de la plus puissante République de l'Europe, l'étendue de votre esprit consumé dans les affaires, et orné de toutes les lumières, qu'une solide application à l'étude peut procurer; m'ont forcé de remettre mes doutes à votre jugement, puisque par notre longue et véritable amitié, et par toutes les qualités qui vous decorent, la décision de Votre Excellence sera une loi pour moi.

La négociation de Monsieur le Comte Finouchietty⁴⁷ à la Sublime Porte, a fait un si grand bruit ici, et même dans toute l'Europe, par les obstacles publics que Mr. de Villeneuve⁴⁸ Ambassadeur de France faisoit contre les traités de paix et de commerce entre le Grand Seigneur et le Roy des deux Siciles, qu'il est impossible Monsieur qu'il soit échappé à votre curiosité et à votre sagacité, la moindre circonstance de cette affaire; votre rang d'Ambassadeur de L. L. H. H. puissances à la Sublime Porte, et les habiles drogmans qui vous servent, et qui sont bien venus chés tous les grands de cet Empire, vous ont facilités les moyens, d'être journellement instruit de ce qui se passoit de part et d'autre, de plus secret; c'est aussi la principale raison, Monsieur, pour laquelle je prends la liberté de m'adresser à Votre Excellence, afin qu'on ne puisse pas croire que je cherche d'en imposer, puisque vous pourriez me donner le démenti si j'étois assez hardi pour vous conter des fables; mais comme cette vive querelle entre le Ministre de Sa Majesté Très Chrétienne, et celui des deux Siciles, ne pouvoit intéresser que votre curiosité, et que par conséquent vous pourriez en avoir oublié quelques particularités, agréés Monsieur que je vous en retrace une relation sincère et suivie, d'un style simple et qui n'aura d'autre ornement que la vérité, depuis son origine jusqu'à sa fin, d'autant plus que V. E. pourroit ignorer, ce qui s'est passé en Turquie ou sous ses yeux.

Le vieux Prince François Rakotzi, l'homme le plus chimerique de la Terre, méditoit perpétuellement de nouveaux projets, dont il poignardoit diverses Cours, /121./ de son triste séjour de Rodosto, nous étions amis, je lui avois rendus plusieurs services, mais le plus grand a été certainement de n'avoir jamais monté au Grand Vezir Aly Pacha,⁴⁹ une foule de conseils qu'il m'envoyoit pour ce premier ministre du Grand Seigneur. Je fus chargé après sa mort du soin de ses affaires domestiques, et de celui des Hongrois, officiers, et autres, par ordre de la Porte, et son fils aîné m'envoya peu après sa procuration.

Le Sieur Bechon⁵⁰ secrétaire de ses commendements trouva entr'autres dans les papiers du défunt, le plan d'un traité de paix et de commerce, entre le Sultan et Sa Majesté Sicilienne; ⁵¹ il me dit que j'étois cité plusieurs fois, comme un homme capable de

⁴⁷ Giuseppe Finocchietti (1702–1782) nevének torzult alakja.

⁴⁸ Louis de Villeneuve márkí, konstantinápolyi francia követ (1728–1740).

⁴⁹ Hekimoğlu Ali Pasha (1689–1758) oszmán államférfi és nagyvezír.

⁵⁰ Louis Bechon (?–?) II. Rákóczi Ferenc francia titkára.

⁵¹ I. (Bourbon) Károly (1716–1788) nápolyi és szicíliai uralkodó.

le faire reussir, Aly Pacha Visir ne me refusant rien, il le fit venir de Rodosto,⁵² mais le projet etoit si long, si mal escrit, et si raturé, qu'il n'y avoit que Bechon au monde accoutumé à la main de ce Prince, qui fut capable de le dechiffrer ; ce dernier après l'avoir mis au net, me demanda la permission de l'envoyer au fils aîné de feu son maitre le Prince Joseph,⁵³ qui selon toutes les nouvelles étant encore à Naples,⁵⁴ s'en pouroit faire un merite aupres de Sa Majesté Sicilienne, pour obtenir quelques fiefs, dont l'Empereur l'avoit investi dans ces Royaumes et qui lui avoyent etés confisqués par les Espagnols, quoique cet escrit ne regardat que les Royaumes de Naples et de Sicile, il etoit cependant adressé à Sa Majesté Catolique,⁵⁵ comme tuteur du Roy son fils, enfin Bechon ayant appris que son nouveau maitre etoit parti de Naples, il envoya son paquet à Paris, ne doutant point qu'il ne passat par cette Capitale avant que de venir en Turquie prendre la place et l'heritage de son pere; Mr. le Baron Zay⁵⁶ l'etoit allé chercher par l'ordre du Visir Aly Bacha; Monsieur de Villeneuve Ambassadeur de France à la Porte fut averti de ce projet, soit par Bechon, ou par quelqu'autre officier de Rodosto, il prevint le Prince Joseph Rakotzi, écrivant au comte de St. Estevan, alors premier ministre de Sa Majesté Sicilienne; à la Cour de France, et à celle d'Espagne, que la Porte luy avoit fait la proposition d'un accord avec les deux Siciles, de quoy deux reponses de Naples et de Madrid,⁵⁷ en reponse à celle du Prince Rakotzi *font foy, Disant toutes deux egalement que le soin de cette negociation, avoit été remis entre les mains de Mr de Villeneuve Ambassadeur de France à Constantinople, à qui les Ministres*⁵⁸ du Grand Seigneur en avoyent fait la premiere ouverture. Ce Prince les reçut à Marseille,⁵⁹ et vint ici peu de tems apres débarquement chés moy, et apres me les avoir communiquées il me demanda, si il feroit bien ou mal, d'ecrire sur ce /122./ sujet à Pera⁶⁰ à Mr. de Villeneuve, en lui donnant part de son arrivée, je lui repondit que cet Ambassadeur s'étant emparé de cette negociation affin de la faire reussir, ou echouer selon ses vûes, ou son interet, il ne devoit pas lui envier cette commission, puisqu'il n'etoit pas venu dans ce Pays pour negocier, mais pour combattre contre les ennemis de Sa Maison; ceci se passa en automne l'an 1736 et je fus un an sans plus entendre parler de cette affaire.

L'an 1737 ayant été appelé au camp de Cartal⁶¹ par le nouveau Grand Visir Abdulla Pacha,⁶² Votre Excellence me regala et me logea superbement, dans son quartier de

⁵² Rodostó (ma: Tekirdağ, T).

⁵³ Rákóczi József (1700–1738) II. Rákóczi Ferenc nagyobbik fia.

⁵⁴ Ma Nápoly városa (I).

⁵⁵ V. Fülöp (1683–1746) spanyol uralkodó.

⁵⁶ Zay Zsigmond báró (1689–1758) magyar emigráns nemes. Csáky Mihály halála (1757) után a rodostói magyar emigráció vezetője lett.

⁵⁷ Madrid, ma Spanyolország fővárosa.

⁵⁸ A kurzív rész az eredeti szövegben is kiemelten szerepel.

⁵⁹ Marseille (F).

⁶⁰ Konstantinápoly európai diplomaták által lakott negyede, ma Isztambul (T) Beyoğlu nevű városrésze.

⁶¹ Kartal, ma Isztambul egyik ázsiai kerülete.

⁶² Muhsinzáde Abdullah pasa (1661 k. – 1749 k.) oszmán nagyvezír.

Babadagha,⁶³ par ou je passay pour me rendre à l'armée, d'abord à mon arrivée le Tchâous des combaragis⁶⁴ ou bombardier, me dit qu'un officier hongrois, nommé Mr. Tot⁶⁵ au service de France, avoit été envoyé à la Porte par Mr de Villeneuve, qui l'avoit chargé de proposer un traité de paix avec le fils du Roy d'Espagne, au Visir qu'on venoit de déposer, et à Osman Effendy son Kyaya qu'on avoit étranglé depuis peu ; que le depart du Reys Effendi, et du Drogman de la Porte pour le congrès de Niemirow,⁶⁶ et celui d'Hibrahim Effendy,⁶⁷ qu'on avoit nommé pour travailler avec cet officier, pour la Pologne, avoyent suspendu toute cette affaire, et que le dit Mr. Tot partiroit bientôt pour revenir dans cette capitale ; Hibrahim Effendy à son arrivée me dit que le Sr. Tot ni Mr. de Villeneuve n'ayant produit aucun pleins pouvoirs, mais répondirent seulement qu'ils les feroient venir si l'on vouloit; la Porte n'avoit fait aucun cas de leurs propositions. J'ignore si l'on avoit connoissance à Madrid et à Naples des manœuvres de Mrs. de Villeneuve et de Tot, au camp de Cartal auprès du Grand Vezir.

Sa Majesté le Roy de deux Siciles ne songeoit nullement à faire aucun traité avec la Sublime Porte, lorsqu'en l'année 1739 Mr. le marquis de Puisieux⁶⁸ Ambassadeur de France auprès de sa personne, ranima par ordre de sa Cour le vieux projet du Prince François Rakotzi, du quel on avoit perdu la memoire, depuis le depart pour l'Espagne de Mr. le Comte St. Estevan⁶⁹ Grand Maître de sa Maison; Monsieur de Puisieux assura Sa Majesté Sicilienne et Mr. le Duc de Salas⁷⁰ son premier ministre, que si ils vouloyent faire un traité de paix, et de commerce avec le Sultan, la Cour de France enverroit des ordres à Mr. de Villeneuve son Ambassadeur à la Porte, d'appuyer le Ministre qui seroit envoyé de Naples à Constantinople, toutes les fois qu'il en seroit requis, pour favoriser la negociation dont il seroit chargé. Les ministres de Sa Majesté Très Chrétienne firent en meme tems les memes ouvertures, et les memes promesses /123./ à Versailles⁷¹ à Mr. le Prince de la Torrella Caracciot,⁷² alors Ambassadeur des deux Siciles à Paris, et je pourrois faire voir aussi à Votre Excellence la copie d'une lettre de Mr. le Duc de Castropignano,⁷³ à Mr. le Duc de Salas premier ministre de la Cour de Naples,

⁶³ Babadag város Dobrudzásában (RO). Az oszmán hadsereg balkáni katonai bázisa, az európai hadjáratok gyülekezőhelye.

⁶⁴ Az oszmán hadseregben szolgáló bombászok (*humbaraçı* törökök) egysége, amelyet Claude-Alexandre de Bonneval az 1730-as években megújított.

⁶⁵ Tóth András (1698–1757) magyar származású francia huszártiszt és diplomata.

⁶⁶ 1737 márciusában az orosz–török háborút lezárni szándékozó nemzetközi tárgyalások a semleges lengyel területen fekvő Nemirov (ma: Nemyriv, U) városában zajlottak.

⁶⁷ Ibrahim Mütefferika (1674 k. – 1745) diplomáciai szerepéről lásd TÓTH, 2011.

⁶⁸ Az első francia nagykövet a nápolyi királyságban Louis-Philogène Brûlart (1702–1771), Sillery márkija volt, aki 1727-ben felvette a Puisieux grófia címet.

⁶⁹ Manuel de Benavides y Aragón (1683–1748) Santieteban del Puerto grófja, majd hercege. I. (Bourbon) Károly nápolyi király főminisztere 1734 és 1738 között.

⁷⁰ José Joaquín Guzmán de Montelegre y Andrade (1698–1771) Salas márkija, majd hercege, I. (Bourbon) Károly nápolyi király államtitkára.

⁷¹ A francia királyi udvar és a királyi kormányzat központja, ma Versailles városa (F).

⁷² Domenico Caracciolo (1696–1759) Torella hercege, nápolyi államférfi és diplomata.

⁷³ Francesco Eboli (1693–1758) Castropignano hercege, nápolyi katonatiszt, államférfi és diplomata.

qui prouve les promesses reiterées de celle de France, d'ordonner à Monsieur de Ville-neufve de seconder le plenipotentiaire de Sa Majesté Sicilienne de tout le credit de Sa Majesté Très Chrétienne à la Porte pour la conclusion de son traité toutes les fois que ce dernier auroit recours à son assistance; Mr. le Duc de Castropignano avoit relevé Mr. le Prince de la Torrella de son Ambassade de France, des le mois d'aoust ou de septembre 1739. Ce dernier ayant été nommé Ambassadeur à la Cour de Madrid où il mourut peu apres.

Votre Excellence jugera facilement que tant d'insinuations et de promesses consecutives des principaux Ministres, d'un Monarque son plus proche parent et de meme sang, determinerent enfin Sa Majesté Sicilienne, et Mr. le Duc de Salas son premier Ministre, adresser des instructions pour le plenipotentiaire qu'ils destinoient pour entamer la negociation, d'un traité de paix et de commerce avec le Grand Seigneur; elles furent envoyées à Paris et aprouvées du Ministere, elles portoient dans un article. Que cet envoyé s'adresseroit aux Ministres de la Porte en droiture, et qu'il auroit recours dans ses besoins à l'Ambassadeur de France, qui avoit ordre de l'assister de tout le credit de Sa Majesté Très Chrétienne, ce qui étoit plus qu'il n'en falloit pour reussir dans de plus importantes affaires.

Sous tant d'heureux augures, et plein des idées les plus flateuses, Mr. le Chevalier Finochietti aujourd'hui Comte, partit de Naples pour se rendre à Constantinople munis de tous les plein pouvoirs les plus amples pour negocier avec la Sublime Porte, son voyage fut malheureux et long,⁷⁴ il fut pres de quatre mois balotté des vents et des flots, et rejeté d'une isle à l'autre dans l'Archipel, de sorte que les nouvelles de son depart et de ses commissions arriverent dans cette capitale, par les gazettes et par d'autres voyes, un mois avant luy, et exciterent une espece de controverse à Pera, et à Galata,⁷⁵ comme Votre Excellence le scait bien, chacun raisonnant sur cette affaire selon ses vûes, ou ses interets differents.

C'est la situation ou étoient les choses à Pera, parmi les Ministres des différentes Puissances Chretiennes, et à Galata parmi les marchands de leurs nations, lorsque Mr. le Comte Finochietti arriva sur une tres mechante barque bien travesti, /124./ et dans son opinion fort secrettement a l'isle de Marmara,⁷⁶ il y trouva un vaisseau françois dont le capitaine nommé Arnou⁷⁷ étoit ami du capitaine Romiti⁷⁸ qui l'accompagnoit dans son voyage, après les premieres caresses de part et d'autres, Romiti demanda à Arnou ce qu'il y avoit de nouveau à Constantinople. Celui ci repondit, on dit qu'il y doit bientôt venir un Ministre de Naples nommé le chevalier Finocchietti, pour conclure un

⁷⁴ Lásd Finocchietti útleírását: Relazione del viaggio del cav. Finochietti da Napoli à Constantinopoli. ASN, Affari Esteri, Constantinopoli b 183 Corrispondenza di cav. Finocchietti (1740).

⁷⁵ Konstantinápoly európai városrésze, ma Karköy városrészt Isztambulban.

⁷⁶ Márvány-sziget, ma Törökország második legnagyobb szigete.

⁷⁷ Arnoux, ismeretlen francia hajóskapitány.

⁷⁸ Antonio Romitto nápolyi hajóskapitány. Útlevele fennmaradt a Finocchietti küldetésére vonatkozó források között: Passeport du capitaine Antonio Romitto. ASN, Affari Esteri, Constantinopoli b 183 Corrispondenza di cav. Finocchietti (1740).

traitté de paix et de commerce entre le Sultan et Sa Majesté Sicilienne, mais on assure en meme tems qu'il n'y reussira pas, puisque Son Excellence Mr. le Marquis de Villeneuve a deja dit aux principaux marchands de notre nation, de ne s'en point alarmer pour leur trafique puis qu'il s'y opposeroit, et employeroit tout son credit et celui du Roy son Maitre, pour renverser ce projet, et comme notre Ambassadeur est tout puissant à la Porte, il y a aparence que ce chevalier s'en retournera bientôt d'où il est venu, avec un pied de nés, on dit encore que Son Excellence a promis la même chose à Mr. l'ambassadeur de NN. ainsi jugés s'il pourra reussir. Votre Excellence concevra quelle affreuse decouverte ce fut pour le pauvre Finochietti, le seul Ministre, le seul apui, sur lequel il fondoit toutes ses esperances, se declarant ouvertement contre ses commissions; il se trouvoit comme isolé, sans espoir de secours, et sans aucune connoissance, dans un Empire, où les mœurs, la religion, les coutumes et le langage, sont différens, ou pour mieux dire tout opposés à ceux du reste de l'Europe; cette facheuse nouvelle lui venoit par un homme simple, un peu rustre à la verité, mais sans malice, qu'il ne pouvoit soubçonner d'artifice, son esprit fut agité de mille idées aussi tristes que confuses, il se tourmentoit vainement pour trouver quelqu'expediant, qui le put tirer d'une aussi difficile scituation, il passa la nuit sans dormir, et dans une agitation extraordinaire, et il m'a assuré que c'étoit la plus mauvaise, qu'il ait eu depuis qu'il est au monde. Il étoit tout à fait embarrassé ne sachant à quoy se determiner pour la gloire du Roy son maitre qui dependoit alors du bon ou du mauvais parti qu'il prendroit, lorsqu'après avoir donné mille tortures différentes à son esprit et à son imagination, il se souvint enfin fort heureusement pour luy, de m'avoir connu à Venise ou nous etions liés d'amitié et de commerce et comme il connoissoit mon naturel, il ne douta point que l'ayant aimé dans cette ville, je ne laissasse de meme dans celle cy, et que si je n'étois pas assés puissant pour l'aider essentiellement, je pourrais au moins lui donner de bon conseils pour se tirer sans honte pour S. M. Sicilienne et pour luy, de ce /125./ labirinte ou il se trouvoit engagé par la defection de Mr. l'Ambassadeur de France, et même qu'au deffaut de la protection de ce Ministere, la miene suffiroit pour le mettre à couvert dans un pays comme celui-ci, de toutes les insultes personnelles qu'il craignoit qu'on ne lui fit, ou fit faire, avant qu'il put faire reconnoitre son caractere par la Sublime Porte, sur d'aussi solides raisons il resolut donc de s'ouvrir à moy entierement, avant que de s'engager parmi Messieurs les Ministres chretiens de Pera; il conçeut aussi qu'étant Pacha et Beyglerbeyg de Caramanie,⁷⁹ et residant à Constantinople il pouvoit me compter dans le nombre des Ministres du Sultan, etant certain par les nouvelles de Turquie venues en Italie que la Sublime Porte, m'employoit assés souvent dans des affaires politiques fort importantes à l'Empire Ottoman, et qu'ainsi sans sortir de ses instructions, qu'on avoit communiquées à la Cour de France, où elles avayent été aprouvées il pouvoit s'adresser à moy et me confier toutes ses commissions ; je scay que Mr. de Villeneuve a dit à NN. qu'il sçavoit bien que Mr. le Comte Finocchietti avoit ordre de s'adresser premierement aux Ministres du Grand Seigneur, mais non pas à moy, sur quoy vous conviendrés Mon-

⁷⁹ Karamánia, Anatólia déli részén fekvő tartomány (T).

sieur, que si le succes de cette affaire n'a pu le convaincre que j'avois l'honneur d'être de ce nombre, il faut qu'il soit bien opiniatre, mais, si il estoit resté Ambassadeur de France en Turquie, encore quelques années, je luy en aurois donné bien d'autres preuves, qui l'en auroient à la fin persuadé, et qui ne sont plus necessaires à present. Surtout ceci je supplie V. E. de juger si il estoit possible au Comte Finochietti apres les avis que luy avoit donné le Capitaine Arnou, et que vous scavés bien Monsieur etre tres veritables, qu'il s'alla jetter entre les bras de Mr. de Villeneuve, dont la presumption, l'imprudene, et la malhabilité ont sauvé le Plenipotentiaire, car si, il n'avoit decouvert lui meme l'intention qu'il avoit, de ruiner les dessins de Sa Majesté Sicilienne à la Porte, Son Ministre se precipitast infalliblement dans ses filets, et si empétroit à n'en jamais sortir, fondé sur les promesses de la Cour de France à Sa Majesté Sicilienne.

Votre Excellence n'ignore pas la conduite toute differente à celle de Mr. de Villeneuve, de Monsieur le Marquis de Bonnac⁸⁰ son predecesseur, dans une occasion presque toute pareille. Mr. le Cardinal Alberoni⁸¹ alors premier Ministre d'Espagne, ayant chargé Mr. le chevalier de Boisimene⁸² de quelques commissions pour la Porte, que cet Ambassadeur crût contraire aux interets, et aux engagements de Sa Majesté Très Chrétienne il se donna toutes les peines du monde /126./ pour attirer ce Ministre d'Espagne chés lui, car il estoit adressé au vieux Prince Rakotzi, qui, l'avoit déjà introduit par le moyen d'Hibrahim Effendy, aupres des Ministres du Sultan ; le novice Boisimene, ne pût eviter les pieges de cet Ambassadeur qui entendoit son metier, quoi qu'on l'eut bien averti avant son depart de Madrid de s'en donner de garde, il vint diner au Palais de France, on le plaça entre Mr. et Madame de Bonnac,⁸³ et l'un et l'autre lui firent tant d'honneur d'amitiés, et d'agaceries, et tant d'offres de services, et marquerent tant d'attachement aux interets de Sa Majesté Catholique que ce blanc bec leur decouvrit ses commissions, et en quel etat etoyent avec les ministres de la Porte, par le credit du Prince Rakotzi, et les soins d'Hibrahim Effendy, toutes choses que l'Ambassadeur

⁸⁰ Jean-Louis d'Usson, Bonnac márkí (1672–1738) francia diplomata, 1716 és 1724 között konstantinápolyi francia nagykövet.

⁸¹ Giulio Alberoni (1664–1752) kardinális és spanyol államférfi.

⁸² Jacques de Boissimène (1668 k. – 1757 k.) spanyol szolgálatban álló francia nemes. 1717 novemberében V. Fülöp spanyol király II. Rákóczi Ferenc fejedelemhez küldte Törökországba. Lásd erről újabban SALLÉS VILASECA, 2020.

⁸³ Madeleine Françoise de Gontaut-Biron (1692–1739) Charles-Armand de Gontaut-Biron (1663–1756) herceg és marsall leánya. A Rákóczi-emigráció tagjait személyesen is jól ismerte, amint Mikes Kelemen erről Büjükdereben kelt 1718. szeptember 15-i levelében beszámolt: „*A francia követnek, Bonnacnak, közel mihozzánk egy háza lévén, gyakorta jó ide feleségéstől. De még minálunk nem volt; azt akarja, hogy mi menjünk elsőben hozzája. Abból pedig semmi sem lesz, mert a mi urunk tudja, mi illendő, és mi nem illenék hozzája. Még a titulus iránt is vagyon valami akadály, és az ilyen akadály megakadályozhatja, hogy az akadály elvetessék, és ilyenformán egymást meg nem látják. De minthogy nekem semmi akadályom nincsen se a precedencia, se a titulus iránt a követtel, azért gyakran járok hozzájuk. Az asszony olyan, mint egy darab nádméz; azt is elmondhatni, hogy olyan az asszonyok között, mint a jóféle gyöngy a több gyöngyök között. Jaj! elfelejtettem, hogy sohasem kell egy asszonyt dicsérni más asszony előtt, mert a nem esik józújn.*” MIKES 1988, 27.

n'avoit encore pû decouvrir, malgré sa vigilance, et celle de ses drogmans, tant on gardoit ici le secret sur toute cette negociation.

L'Ambassadeur s'engagea que, si il vouloit le charger du soin de son traité, il lui feroit encore obtenir beaucoup au dela de ce que pretendoit son Eminence le Cardinal Alberoni, ce qui lui feroit un honneur infini à son retour à Madrid, enfin il l'empauma tellement que peu de jours apres Mr. de Bonnac devint son unique confident, lui corrigeoit ses memoires, les faisoit traduire en turc, et rendre à la Porte par ses drogmans, et le tout fort fidèlement, lesquels venoyent lui en rapporter les reponses, qui etoyent encore confirmées par le drogman de la Porte, qui venoit aussi travailler de tems en tems au Palais de France; avec le chevalier de Boisimene de la part du Grand Vezir ; le Prince de Rakotzi qui estoit aussi à Andrinople ou cette scene se passoit, aprit tout ce manège avec chagrin, mais il n'osa se commettre avec un pareil etourdi, pour l'avertir qu'il se confessoit au renard, enfin apres plusieurs mois; dans le tems que Boisimene se flattoit le plus d'un heureux succes, le drogman de la Porte vint un matin chés luy, et lui fit les compliments les plus polis du monde de la part du Visir, de son Kyaya, et du Reys Etfendy; qu'il finit en lui disant que le Sultan ayant fait meurement examiner les choses qu'il proposoit dans un Grand Divan, on avoit jugé que le tems n'etoit pas propre, non plus que les circonstances et la situation des affaires de cet Empire, pour faire ce qu'on desiroit à Madrid, mais qu'il pouvoit cependant assurer le premier Ministre d'Espagne, qu'on conserveroit les meilleurs intentions du Monde, pour ecouter ses propositions, dans une occasion plus convenable, /127./ et la dessus le drogman ayant appelé ses gens, ils entrèrent dans la chambre de Boisimene, avec seize bourses, on huit mille ecus dont le Grand Vezir le regaloit, pour s'en retourner en Espagne. Le Drogman de la Porte etant sorti, cet habile negociateur alla d'abord rendre Comte à Mr de Bonnac, de son aventure, ce dernier fit l'etonné, declama fortement contre tous les Ministres du Sultan qui lui avoyent manqué de parole à lui même, et finit en lui conseillant, de partir incessamment, puisqu'il n'y avoit plus d'esperance et Boisimene s'embarqua à Gallipoli⁸⁴ sur un vaisseau françois, qui n'attendoit que lui, et qui le porta à Livourne. Trois jours apres le depart de Boisimene, le Prince Rakotzi à qui il avoit été adressé, reçut de Mr de Bonnac, un ordre de la Cour de France de ne se plus meler dans des affaires de cette nature, sans quoy on lui retrancheroit ses pensions, et on lui confisqueroit tout ce qu'il avoit de fonds, et de revenus propre à Paris.

Je sçay Monsieur cette histoire telle que je la conte à Votre Excellence du vieux Prince Rakotzi qui m'en remit meme les preuves et je suis persuadé que la conduite de Mr de Bonnac, estoit un exemple que devoit suivre Mr de Villeneuve dans cette dernière occasion, puisqu'il vouloit detruire la negociation de Sa Majesté Sicilienne à la Porte, mais outre qu'il n'avoit pas l'experience de l'autre, ni son flegme, et que son orgueil lui deffendoit la patience et la moderation, c'est qu'il n'est pas permis à tout le monde d'aller à Corinthe ;⁸⁵ pour revenir Monsieur au plenipotentiaire de Sa Majesté

⁸⁴ Gallipoli (ma: Gelibolu, T).

⁸⁵ Korinthosz (G).

Sicilienne, apres qu'il eut pris la ferme resolution de me consulter avant que de se produire, en public, il fit voguer sa barque vers St Stephano,⁸⁶ pas loin des Sept Tours,⁸⁷ d'où apres s'etre bien informé, si j'étois à Constantinople, et du quartier où je demeurais, il ordonna au patron de sa barque de conduire ses gens et son bagage aux Isle des Princes.⁸⁸

Votre Excellence savait comme il se glissa furtivement chés moy, le 16e mars au soir de l'an 1740: comme apres avoir renouvelé notre connoissance, il me declara toutes ses commissions papier sur table. Je les examinay avec toute l'attention possible, et voyant la consequence des affaires dont il étoit chargé de la part du Roy son Maitre, je luy dis, Monsieur le caractere de son plenipotentiaire, dont Sa Majesté Sicilienne vous a honoré, et les commissions importantes dont il vous a chargé m'obligent, en qualité d'officier du Sultan, d'en donner part dès demain au point du jour au Grand Visir, de peur qu'étant prevenu par un autre, on ne me fasse des affaires, en m'imputant d'avoir /128./ recelé dans ma maison, le Ministre d'une puissance avec qui le Grand Seigneur est actuellement en guerre, je vous supplie tres humblement de ne le pas trouver mauvais, car cela m'est indispensable, et contribuera aussi à votre seureté, si quelqu'un vouloit vous jouer quelque tour avant que vous soyés reconnu ici pour ce que vous etes, apres qu'il eut consenti nous soupames en semble; et il s'alla coucher.

Le dix septieme mars de tres grand matin je donnay part au Visir par mon fils Soliman Bey⁸⁹ de l'arrivée de ce Ministre et de ses commissions. Le Reys Effendy nous envoya d'abord le Divan Drogman qui s'en retourna apres avoir examiné ses pleinspouvoirs, et tout ce qui concernoit la negociation dont il étoit chargé, le dit Drogman vint chés moy peu apres, pour en demander les copies qui étoient toutes prettes, le Comte les lui remit, et vers le soir etant encore revenu, il me dit devant lui. Que le Grand Visir m'ordonnoit absolument de prendre bien soin de ce Ministre, que les propositions qu'il avoit faites luy étoient fort agreables, qu'il avoit ordre de nous le dire, mais que je devois le tenir caché et l'empêcher de parler à personne, ni qu'il sortit de ma maison et que le lendemain on feroit venir sa barque des Isles des Princes, pour lui porter ses equipages, et conduire ses domestiques chés moy, sans passer la douane, ce qui fut executé par les Tchoadars⁹⁰ du Visir, et les gens du Drogman, sans que nous nous en melassions.

Le matin du 18e mars, un des principaux officiers du Visir, vint me retirer l'ordre d'avoir bien soin que personne ne parlat à Mr le Comte Finocchietti; et de bien veiller sur sa personne et sur ses domestiques car j'aurois à en repondre. Le Drogman de la Porte vint nous dire le moment d'apres, qu'il avoit ordre de traduire en turc, tous les papiers du Comte Finocchietti pour les communiquer au Grand Seigneur et puis s'en alla tout aussitot.

⁸⁶ San Stefano, település Isztambul közelében (ma: Yeşilköy, T).

⁸⁷ Héttorony (törökül Yedikule), Isztambul délnyugati részén található börtönként elhíresült erőd.

⁸⁸ Herceg-szigetek (ma: Prens Adaları, T), Isztambul közelében található szigetcsoport.

⁸⁹ Szolimán bej (1724 k. – ?), Claude-Alexandre de Bonneval fogadott fia.

⁹⁰ Csuhadárok, a nagyvezír inasai, szolgálói.

Le Drogman Amirat⁹¹ à la barbe blanche, vint ensuite me rendre visite, et me dit que Mr de Villeneuve étoit fort en peine d'un certain Ministre qu'on attendoit depuis fort long tems, de la part du Roy des deux Siciles ; qu'on avoit vû roder un certain aventurier qui disoit chercher des Antiques, du coté d'Heracleé,⁹² qu'on soubçonnoit etre le meme, il me demanda ensuite si je scavoit quelques nouvelles de cet etranger, je lui repondis froidement, qu'il scavoit bien que depuis que j'avois été exilé, je ne songeois plus à d'autres choses, qu'à boire, manger, lire et dormir, que c'étoit chés M. de Villeneuve où tous ceux qui arrivoyent dans cette capitale s'adessoient, hors qu'ils n'eussent /129./ ici leurs Ambassadeurs, qu'il ne falloit pas chercher les nouveaux venus, chés moy, mais au Palais de France, sur quoy il partit. Je jugeay qu'Amirat étoit venu espionner ce qui se passoit dans ma maison, mais comme elle est assés vaste, il ne vit rien qui peut lui donner du soubçon; Monsieur le Comte Finochietti étoit avec tous ses gens, bien enfermé dans mon grand appartement, qu'on n'ouvroit ordinairement que lorsqu'il me venoit des compagnies de quelque rang ; sur quoy nous resolumes de concert que je recevrais tout le monde les matins jusqu'à ce qu'on commençât tout de bon la negociation, ce qui nous reussit tres bien, car je n'ay jamais eu tant de visites de Pera et de Galata, que j'en eu cinq ou six jours apres celle d'Amirat, et comme on laissoit entrer et sortir tout le monde sans affectation, les visites cesserent à la fin, parce qu'on jugea qu'on ne recevois aucun etranger, d'autant plus qu'ayant interrogé encore quelques uns de mes domestiques ceux-ci repondirent comme je leurs avois à tous ordonné sur peine de la vie, qu'il n'y avoit personne chés moy, que moy et mes gens. Il n'étoit pas cependant fort tranquille malgré les promesses du Visir, celui-ci étoit gouverné par le Reys Effendy, qui tout homme d'esprit qu'il étoit, se laissoit mener par le Drogman de la Porte, qui n'étoit qu'un animal, mais dont Mr de Villeneuve dispoit absolument. Monsieur le Comte Finocchietti avoit entendu lui même d'une petite chambre voisine de la miene, où il se cachoit quelques fois, que des marchands et d'autres personnes en me parlant de luy, ne faisoient nulle difficulté de dire, que Mr. de Villeneuve avoit asseuré publiquement, que les traittés dont il étoit chargé ne se feroient jamais, tant qu'il auroit l'honneur d'etre Ambassadeur de France à la Porte, et qu'il avoit même ecrit à Mr de Maurepas que quand on luy enverroient des ordres pour les favoriser il ne le feroit pas. Je leur repondis toujours en riant, qu'il faudroit qu'il fut un tres mal habile Ministre, si il se laissoit passer la plume par le bec par ce nouveau venu, lui qui étoit depuis si long tems

⁹¹ Valószínűleg Alexandre Amira örmény származású konstantinápolyi dragománról van szó, aki korábban XII. Károly svéd király tolmácsaként szolgált az uralkodó törökországi emigrációja során. Ebben az időszakban a rodostói magyar emigránsok tolmácsa is volt. Castellane gróf konstantinápolyi nagykövet naplójának 1741. március 31-i bejegyzésében ez olvasható: „*Le Sr. d'Amirat drogman des hongois a apporté a M. le comte de Castellane, une lettre sans datte et sans signature, sinon celluy, generales hungari. Il a dit rendre cette lettre, de la part de M. le comte Czaki.*” CADN, Ambassade de France à Constantinople, série A, fonds Saint-Priest Correspondance politique, volume 18bis Journal de l'ambassade de M. le comte de Castellane 1741–1747 p. 9. A háza a svéd légátus szomszédságában állt az 1740-es években. ARTAN, 2013, 108–109. Kevésbé valószínű, hogy Pierre Dauphin de Martin d'Amirat (1697–1777), francia konzul és diplomata lenne az itt idézett személy.

⁹² Heraklea ókori város (ma: Marmara Ereğlisi, T).

en Turquie, d'autant plus que selon les G. V., il lui étoit encore adressé et recommandé, il n'auroit pas consequent d'autre apui que celui de Son Excellence qui en disposeroit, et meme pourroit le faire rembarquer quand il le tiendroit dans ses pattes, ce qui estoit fort aplaudi par tous mes auditeurs. [...]

/Ebben a hosszú hiányzó részben a levél szerzője beszámol Villeneuve márki Finocchietti grófküldetését akadályozó tevékenységéről. A titkos ügynökök és a diplomácia árnyoldalain zajló dezinformációs intrikák világába vezet be minket a forrásunk, amelyből megtudhatjuk azt is, hogy a bosszúszomjas francia követnek később még azt is sikerült elérnie, hogy Bonneval pasát a svéd követekkel folyó hasonló tárgyalások során a nagyvezír rövid időre száműzze az oszmán fővárosból Ázsiába. A forrás szerint a francia udvar a francia követ intrikái ellenére továbbra is támogatta az oszmán–nápolyi szerződés megkötését. A szerződés aláírása után néhány nappal, 1740. április 10-én, a portai dragomán kérésére Bonneval a nápolyi követet fiával, Szolimán bejjel Villeneuve márkihoz kísértette, ahol a francia követ ellenségesen fogadta. A következő napokban Villeneuve panaszt tett a nagyvezírnél és megpróbálta a szerződést semmissé tenni, de e törekvései nem jártak sikerrel. A szövegben Bonneval szarkasztikus stílusban elmeséli Villeneuve márki konstantinápolyi követté váló kinevezésének történetét és a későbbi, az őt kiemelő miniszterrel szemben tanúsított hálátlan viselkedését./

/147./ Il m'arrivat encore un accident qui me fit une nouvelle affaire avec luy, et bien innocemment de ma part, dans le tems que nous nous melions tous deux de concert, de la succession du dernier Prince Rakotzi, mort à Kzernavoda,⁹³ J'eus une grosse fièvre pendant la quelle je lui ecrivis sur ce sujet, mais ayant la tête pesante, j'ordonnay à mon chef de cuisine, de faire l'envelope de la lettre et d'en ecrire de dessus, mais cet animal n'y mit que les titres d'Excellence de Conseiller d'Etat et d'Ambassadeur et oublia celui de Marquis, puis la porta lui-même, il rencontra au Palais de France un Drogman qui prit ma lettre, et lui dit d'attendre, apres une heure on la lui rendit, en lui disant en colere que Son Excellence Mr le Marquis de Villeneuve étoit aussi bien Marquis pour son Maitre que pour tous les autres ; et elle me fut remis encore toute cachetée. [...]

/Az ezt követő oldalakon arról számol be a levél szerzője, hogy Villeneuve márki még a nápolyi–oszmán szerződés ratifikálása után is próbálkozott meggyűsíteni a konstantinápolyi európai követségeken a nápolyiak levantei kereskedelmi törekvéseit, de nem járt sikerrel. A levél végén a szerző megpróbálja értelmezni a francia követ magatartását./

/152./ Votre Excellence m'avouera que toutte cette affaire est une enigme qui n'a jamais eu sa pareille dans le Monde Politique et comme vous sçavés mieux que personne si cette relation est vraie, ou fausse j'espere que vous voudrés bien, me donner le dementi si je le merite, ou votre aprobation si j'ay dit la verité.

⁹³ Csernavoda (ma: Cernavodă, RO).

Il ne me reste plus que de supplier tres humblement Votre Excellence de me dire franchement son sentiment sur cinq points capitaux au sujet de cette affaire. /153./

Le premier, si vous croyés que Monsieur le Comte Finocchietti eut pu reussir dans sa negociation en prenant toute autre route que celle qu'il a pris, pour faire les affaires du Roy des deux Siciles à la Sublime Porte.

Le second, si le Ministre d'une Puissance telle qu'elle soit, doit laisser attaquer la reputation de son Maitre, et la sienne à la Cour où il reside, par une autre Ministre, sans repousser les injures aussi vertement qu'elles lui sont faittes, et si il y a aucune raison ny consideration qui doive l'en empecher.

Le troisieme, si le Ministre agresseur n'a pas tout le tort d'avoir commencé la querelle, et si c'est un crime par consequent au Comte Finocchietti de s'être soutenu avec fermeté contre les attaques de Mr de Villeneuve Ambassadeur de France, qui s'étoit déclaré l'ennemi de son Souverain.

Le quatrieme; si vous trouvés qu'il se soit conduit comme il devoit dans toute cette querelle, n'attaquant jamais que la personne, mais respectant toujours le caractere, et d'une maniere tres marquée, si vous croyés que dans ses ecrits et dans toutes la conduite il a manqué à la veneration qu'il devoit à Sa Majesté Très Chrétienne, si vous jugés enfin qu'il eut pu faire autrement qu'il n'a fait, dans le cas perilleux où il se trouvoit, pour la gloire de son Maitre et pour la sienne.

Le cinquieme, si Monsieur de Villeneuve comme Ambassadeur de France avoit le droit de manquer à ce qu'il devoit à un Ministre public, qui quoique d'un second ordre, ne laissoit pas de représenter la personne de son Maitre tout comme luy. Si vous avés jamais leu, vous qui lisés toujours, qu'on ait jamais accordé ce privilege à ses predecesseurs, ou à quelques autres Ambassadeurs que ce soit à Constantinople ou ailleurs, si ceux de France en ont jouis avant Monsieur de Villeneuve, et dans quel tems ils ont obtenu cette prerogative; si elle leur a été particuliere ou commune avec les autres Ambassadeurs j'attend de l'amitié dont Votre Excellence m'honore des eclarcissement sur les cinq points; parce que j'ay toute ma vie mené une vie militaire et ambulante loin le plus souvent des maneges politiques dans lesquels je ne suis qu'un atome aupres de vous; ce que je dis sans flaterie.

Pour moy Monsieur je regarde toute cette querelle commencée par Mr de Villeneuve, avec une surprise extreme, n'ayant point assés /154./ d'habilité pour arracher les voiles qu'il la couvrent. J'espere que Votre Excellence me fera la grace de m'honorer d'une reponse decisive sur les cinq points que je prend la liberté d'exposer à son jugement dont je feray plus de cas qu'on ne faisoit autrefois, de ceux du fameux Aeropage.⁹⁴

Je suis avec autant d'estime que d'amitié et de respect

Monsieur
de Votre Excellence

⁹⁴ Areiospagosz, az ókori athéni arkhónok törvénykezési helye.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- AHN Archivo Histórico Nacional (Madrid)
- Sección de Estado 3411, Exp. 1. Expediente relativo a la negociación de un tratado entre España y Turquía con informes sobre la negociación de un tratado entre Nápoles y Turquía
- ASN Archivio di Stato di Napoli
- Affari Esteri, Constantinopoli b 183 Corrispondenza di cav. Finocchietti (1740)
- Affari Esteri, Constantinopoli b 193 Corrispondenza di Bonneval (1741–1747)
- BNF Bibliothèque Nationale de France (Párizs)
- série Ms. Fr. 7178 Lettres de Villeneuve à Monseigneur le garde des Sceaux (déc. 1728–1729)
- série Ms. Fr. 7181 Lettres de Villeneuve à Monseigneur le garde des Sceaux (déc. 1736–1737)
- CADN Centre des Archives Diplomatiques de Nantes
- Ambassade de France à Constantinople, série A, fonds Saint-Priest Correspondance politique, volume 18bis Journal de l'ambassade de M. le comte de Castellane 1741–1747
- Constantinople série A, fonds Saint-Priest 135, Correspondance du marquis de Villeneuve (Camp du grand vizir, 1737)
- *
- ARTAN
2013 Tülay ARTAN: *Two Artists, one Vantage Point. Pera/Istanbul in the 1740s*, In: *14th International Congress of Turkish Art. Proceedings*, ed. Frédéric HITZEL, Paris, 2013, 105–116.
- BOSSCHA ERDRBINK
1977 Gerard Rudolf BOSSCHA ERDRBINK: *At the Threshold of Felicity. Ottoman–Dutch Relations during the Embassy of Cornelis Calkoen at the Sublime Porte, 1726–1744*, Amsterdam, 1977.

- CASSELS
1966
Lavender CASSELS: *The Struggle for the Ottoman Empire 1717–1740*, New York, 1966.
- DENIS-COMBET
1975
Marie-Thérèse DENIS-COMBET: *La collection Saint-Priest au Ministère des Affaires Étrangères*, In: *Turcica*, 7. (1975) 250–263.
- DENIS-DELACOUR
2021
Christopher DENIS-DELACOUR: *Les Défis de la souveraineté maritime. Navigations napolitaines en mer ottoman (1734–1856)*, Paris, 2021.
- DUPARC
1969
Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'à la Révolution française Tome XXIV Turquie, ed. Pierre DUPARC, Paris, 1969.
- GORCEIX
1978
Septime GORCEIX: *Bonneval-Pacha et le jeune Rákóczi*, In: *Mélanges offerts à M. Nicolas Iorga par ses amis de France et des pays de langue française*, ed. Jacques ANCEL, Genève, 1978, 341–363.
- MIKES
1988
MIKES Kelemen: *Törökországi levelek – Mulatságos napok*, Bukarest, 1988.
- MORONVALLE
2012
Jeff MORONVALLE: *Le Recueil Ferriol (1714) et la mode des turqueries*, In: *Dix-huitième Siècle*, 44. (2012) 425–446.
- PAPP
2003
PAPP Sándor: *Rákóczi József hatalomra kerülési kísérlete és a Porta: Forráskritikai vizsgálatok*, In: *A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa. Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 300. évfordulójára*, I, szerk. TAMÁS Edit, Sárospatak, 2003, 241–294.
- PAPP
2008
PAPP Sándor: *József Rákóczi, the last Transylvanian pretender*, In: *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 61. (2008) 1–3. sz. 157–180.
- PIROLO
2019
Franca PIROLO: *Social, Economic and Cultural Relations between the Ottoman Empire and the Barbary States in the Kingdom of Naples under the Hapsburgs and Bourbons*,

- 1707–1815, In: *Mediterranean Mosaic: History and Art*, ed. Erminio FONZO – Hilary A. HAAKENSEN, Fisciano, 2019, 175–185.
- ROIDER
1982
Karl A. ROIDER Jr.: *Austria's Eastern Question, 1700–1790*, Princeton, 1982.
- SALLÉS VILASECA
2020
Núria SALLÉS VILASECA: „Erdély fejedelméhez küldtek csupán.” Jacques de Boissimène küldetése III. Ahmed szultán udvarában (1717–1718), In: *Világtörténet*, 42. (2020) 3. sz. 325–334.
- SALLÉS VILASECA
2024
Núria SALLÉS VILASECA: *El frente turco y la crisis del Primer Pacto de Familia: la política exterior española ante el pretendiente transilvano José Rákóczi*, In: *Rivista dell'Istituto dell'Europa Mediterranea*, 14. (2024) 3. sz. 317–336.
- TÓTH
2004
TÓTH Ferenc: *Francia szolgálatban álló magyar ügynökök az Oszmán Birodalomban a XVIII. század derekán (1735–1756)*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 117. (2004) 2. sz. 665–679.
- TÓTH
2011
TÓTH Ferenc: *Ibrahim Mütefferika, egy oszmán diplomata a magyar függetlenség szolgálatában*, In: *Magyar Tudomány*, 172. (2011) 1. sz. 38–47.
- TÓTH
2024
TÓTH Ferenc: *Messze esett-e az alma a fájától? II. Rákóczi Ferenc fejedelem méltatása 1737-ből*, In: *Lymbus*, 22. (2024) 501–518.
- VANDAL
1885
Albert VANDAL: *Le Pacha Bonneval*, Paris, 1885.
- VANDAL
1887
Albert VANDAL: *Une ambassade française en Orient sous Louis XV. La mission du marquis de Villeneuve 1728–1741*, Paris, 1887.

Új forrás a csíksomlyói búcsújárás eredetéről – Mihálc Izidor ferences szerzetes beszéde (1746/1760)

Balla Zsuzsanna emlékére
(2025. március 13. – 2025. május 8.)

A bukaresti Román Nemzeti Könyvtár őriz egy kéziratos katolikus prédikációgyűjteményt, amelyet 1759-ben kezdett összeállítani egy eddig kevésbé ismert székely egyházi szerző, Mihálc Izidor (1713–1781), a Szent György vértanúról elnevezett esztelneki konventuális ferences kolostor szerzetese,¹ a kötet címének tanúsága szerint egy tervezett nagyobb gyűjtemény első, vegyes tartalmú részeként.

A kéziratos prédikációkötet betűrendes tartalomjegyzéke a gyűjtemény használatához nyújt segítséget szerzőnek és olvasónak egyaránt. Az „anyagok jegyzéke” kiemel és összeköt gyűjteményen belüli témákat,² feltünteti az oldalszámokat, ráirányítja a figyelmet egyes szentekre. A halál témája, az erények, a tételmondatok és bölcs mondások, amelyek a szónok feladatait, elveit, stílusát is megvilágítják, a költői képek és metaforák, a műfajok, a Mária-metaforák, a Mária-titulusok, a bibliai előképek, a tekintélyes kortársak megnevezése,³ a fontos források jelzése mind-mind helyet kaptak az *Index materialium*-ban. Mihálc gyűjteménye az év több ünnepére és egyéb alkalmakra tartalmaz prédikációt – *sermões de tempore, de sanctis és de funebris* is olvasható a kötetben.⁴

A székely nemesi családból származó gelencei Mihálc Izidor valószínűleg Mihálc Mihály kézdiszéki alkirálybíró fia.⁵ 1713-ban született Erdélyben, a kézdiszéki Altorján. 1732-ben lépett be a ferences rendbe, majd hat év múlva pappá szentelték. Szűz Mária tisztelője volt egész életében. 1740-ben Zágónban működött adminisztrátorként (kormányzóként), majd 1742-ben Medgyesen, 1754-ben pedig szülőföldjén, a Kézdivásárhely melletti Esztelneken volt házfőnök, 1760–1764 között Marosszentgyörgyön gróf Petky Istvánnál⁶ szolgált mint házikáplán – jogi címe *administrator parochiae* volt.

¹ Az esztelneki ferences zárdatemplom és kolostor, amelynek bentlakása és gimnáziuma is volt – Mihálc itt volt házfőnök.

² Például *Canticum Laudis Csikiensium* 365; *Csikiensis Statua* B. V. M. 351; *Háromszékiens es obviante Arianis* 364; *Kézdienses cum Kászoniensibus resistant Arianis* 360, 364, 368; *Origo processionis Csikiensis in Festo Pentecostes* 351; *Victoria Csikiensium in Láz* 359; *Zápolya Junior*. Pag. 351.

³ Például *Dominicus Péterfi* 377; *Paulus Kolosvari missionarius in Transilvania* *Vir Anglicus* 349.

⁴ BALLA, 2025, 316–317.

⁵ A szerző maga is Mihálc Mihályt nevezi meg apjaként, de nem sikerült kiderítenem, hogy ez valóban az alkirálybíró lenne. Mihálcz család. (Gelencei.), NAGY, 1857–1867, VII, 467–468.

⁶ Petky István gr. Petky Dávid (1680–1744) fia volt, aki az apja 1744-ben bekövetkezett halála után a marosszentgyörgyi családi birtokot örökölte. Felesége gr. Kálnoki Judit volt. NAGY, 1857–1868, IX, 271.

A gróf Petky József özvegyének házában lévő lakásban lakott, ahol ellátást, tűzifát és két évente papi ruhát kapott. Az anyakönyvben Fr. Filippus Mihálcz néven szerepel (1760).⁷ 1781-ben hunyt el a csíksomlyói ferences rendházban.⁸ György József ferences történész rendtörténeti monográfiájában ezt az életrajzot azzal egészíti ki, hogy Mihálcz 1758 után, utolsó esztelneki éve alatt, időről időre a Brassótól keletre, a Keleti-Kárpátok egyik szorosában fekvő Magyarbodzán is teljesített papi szolgálatot.⁹ A megtalált kéziratos szövegtörzset tanúsága szerint prédikációkat kelezett Szárhegyen, Esztelneken és Torján is. A ferences rendtörténész Losteiner Leonárd (1744–1826)¹⁰ úgy tudta, hogy Mihálcz 1772-ben Szamosújvárott tartózkodott, községyben szenvedett, betegségében a csíksomlyói Máriához fohászkodott, és meggyógyult. 1775-ben lovas szekérrel utazott, s amikor egy meredek helyen haladtak el, a szekér lovastól a mélybe zuhant, de neki idejében sikerült leszállnia, így megmenekült. 1779-ben, amikor a csíksomlyói kegyzoborral kapcsolatos csodákat vizsgálták ki, ezt a két csodás esetet esküvel is megerősítette.¹¹ Losteiner azt is lejegyzte, hogy Mihálcz fiatal szerzetes papként 1746-ban Csíksomlyómon mondott temetési beszédet a néhai homoródszentmártoni Bíró Gábor temetésén.¹²

A most Bukarestben felbukkant 187 lapos kézirat latin nyelvűnek van feltüntetve, de számos magyar szövegrészlet olvasható benne. Fekete tintával írták vastag, sárgás, porózus papírra. A nyolcadrét formátumú (18,5×12 cm) kötetbe bemásolt prédikációk közül a legkorábbi 1728-ból való. A kézirat az év több ünnepére tartalmaz beszédek. A prédikációskötet végén található egy Mihálcz által készített tartalomjegyzék (385–387. old.). Ezután a kéziratot egy másik kéz folytatja, beírva egy Jézus mennybemeneteléről szóló 1772. évi szentbeszédet (*De Ascensione Christi in Caelum*) (383. old.).

Számunkra most a gazdag tartalmú, az erdélyi ferencesek 18. századi történetébe bepillantást engedő kötet legérdekesebb darabja a 348. és 382. oldalak között található beszéd, amelyben Mihálcz Izidor a csíksomlyói búcsú eredetét ismerteti *De origine processione Pentecostali* címmel (348. old.). Ezt az írást a kötet szerzői tartalomjegyzéke *De origine processionis Csikiensis* címen említi.

A beszéd jelentőségét az adja, hogy jelen állás szerint ez az első fennmaradt írott forrásunk a csíksomlyói pünkösdi búcsú történetéről.

⁷ BARICZ, 2007, 17–22.

⁸ PÉNZES, 2012–2013, 515.

⁹ GYÖRGY, 1930, 413, 439, 191, 211, 275, 417, 545.

¹⁰ Losteiner Leonárd (1744–1826) ferences szerzetes, erdélyi magyar történész, a csíksomlyói kegytemplom és kolostor, a rendtartomány megbízott kronológusa, a Csíksomlyói Római Katolikus Gimnázium tanára. 1761-ben lépett a rendbe, 1768-ban pappá szentelték. 1770–1771-ben Kapjonban, Dés filiáján lelkész és Haller Antal gróf káplánja, 1771–1790 között Kolozsvárott lektor, 1792-ben Széken, 1795-ben Medgyesen, 1796–1800 között Mikházán házfőnök, 1801–1804 között definitor, 1802–1826 között Csíksomlyón élt mint rendi történetíró. A csíksomlyói kegytemplom építésének legfőbb mozgatója volt. Utolsó éveiben megvakult.

¹¹ MOHAY, 2015, 116.

¹² Uo., 99–101.

Mihálcz a beszéd végén a következőképpen adja elő a búcsú történetének hagyományozódását: 1727-ben Kolosvári Pál (1684–1731)¹³ tartott egy prédikációt Csíkban a búcsú történetéről, amelynek hallgatója volt Balásffi Mihály.¹⁴ Balásffi érdeklődését felkeltette a prédikáció, aki a kolozsvári minorita kolostor gárdiánját levélben megkérte, hogy menjen be a kolozsvári jezsuiták levéltárába, és keresse meg a csíksomlyói pünkösdi búcsú történetére vonatkozó iratokat. Péterffy Domokos¹⁵ ezt megtette, és a Kolosvári prédikációjában szereplő információkkal egybehangzó adatokat talált, amelyeket megírt Balásffinak. Mihálcz, amikor 1746-ban prédikációt tartott a témáról, megkapta Balásffitől Péterffy levelét (1. forrás), és meghallgatta Balásffi szóban előadott emlékeit is a húsz évvel azelőtti prédikációról (2. forrás). Az 1746. évi prédikációt végül Mihálcz 1760-ban foglalta (újra) írásba, a munkát Esztelneken elkezdve, de már Marosszentgyörgyön befejezve. Felmerül a kérdés: mégis milyen iratok lehettek a kolozsvári jezsuiták állítólagos levéltárában a csíksomlyói ferences kolostorhoz kapcsolódó búcsú kezdeteiről? A Péterffy-féle levelet a szöveg szerint bemásolták a kolostor *historia domus*ába is, de ennek egyelőre nincs nyoma. Kérdés, hogy megvan-e. Mohay Tamás korábban úgy gondolta, hogy az első biztos forrás János Zsigmond térítési kísérletéről a Losteiner Leonárd- és a Cserey Farkas¹⁶-féle kéziratban van, s jelezte, hogy amíg nem kerül elő korábbi forrás, addig nemigen gondolhatunk mást.¹⁷

Cserey Farkas *Geographia Mariana Regni Hungariae* (1780) című alkotását tekintik az 1567-es hargitai csata és a csíksomlyói búcsú történeti forrásának. Cserey munkáját 1862-ben Nagy Imre idézte *A csíksomlyói tanoda és nevelde* című írásának egy jegy-

¹³ Kolosvári Pál (*Paulo Kolosvári*) jezsuita áldozópap, tanár, hitszónok. Kolozsváron született, de Kassáról lépett be a rendbe 27 éves korában, majd retorikát végzett. A bécsi próbaévek után rögtön teológiát tanult, egy-egy évet Nagyszombatban, Kassán, Bécsben és újra Kassán, ahol 1717-ben pappá szentelték. Az ausztriai Judenburbán végezte a harmadik próbaévet. Rövid életében különböző munkakörökben dolgozott. 1719–1720-ban Ungváron grammatikát tanított és iskolaigazgató volt. Onnan három évre Kolozsvárra került, ahol bölcseletet tanított és iskolaigazgató volt. Következő állomáshelyén, Nagyszombatban bölcselettanárként működött szintén három évig. 1727-től haláláig vándormisszionárius volt. Ilyen missziós alkalommal mondhatta az említett beszédet Csíksomlyón. <https://leveltar.jezsuita.hu/hu/node/1689>.

¹⁴ Balásffi Ferenc Mihály (1678–1748) 1697-ben lépett a ferences rendbe. Csíkszentmiklóson született. 1703-ban szentelték pappá Mikházán. 1712–1713-ban és 1719-ben Székelyudvarhelyt házfőnök. 1715–1718-ban definitor. 1722-ben a custodia vizitátora és mikházi, 1724–1726-ban szárhegyi, 1727-ben vajdahunyadi házfőnök. 1729–1732 és 1741–1744 között definitor. A csíksomlyói kriptában nyugszik. GYÖRGY, 1930. és <https://lexikon.katolikus.hu>.

¹⁵ Péterffy Domokos OFM (*Dominicus Péterffy*) misszionárius, hitszónok. 1724-ben és 1732-ben Marosszentgyörgyön gr. Petky Dávid házikáplánja. 1733-ban Nagyernyében végez istentiszteleteket. 1737-ben Gyulafehérváron házfőnök. Megfordult Kolozsváron és Széken is. GYÖRGY, 1930.

¹⁶ Cserey Farkas (1719–1782) Csíkrákoson született. Kolozsvárt tanult a tudós jezsuita Kaprinai István felügyelete alatt. 1742-ben végezte el iskolai tanulmányait, és bölcselettudor lett. Korának egyik legműveltebb férfja; a hivatali pályán az erdélyi kancelláriánál 1761-ben udvari tanácsossá és referendáriussá emelkedett Bécsben, és ott élte napjait. 1777-ben visszavonult a hivatali életből, és hazaköltözött Erdélybe, ekkor Mária Terézia királynőtől, aki az erdélyi ügyekben mindig kikérte a tanácsát, a krasznai, tasnádi és zilahi uradalmakat kapta.

¹⁷ MOHAY, 2009.

zetében, a gyulafehérvári püspöki levéltárban őrzött eredetiből.¹⁸ Endes Miklós csíki származású történész is lejegyezte a búcsú történetét Csereyt idézve.¹⁹ Monográfiájában 12 pontban sorolta fel a történet hitelességét kétségessé tevő ellentmondásokat.²⁰

Péterffy Károly (1700–1746) jezsuita történetíró, Losteiner Leonárd ferences történész, Veress Lajos (1697–1763) ferences házfőnök, Mihály Izidor ferences concionátor, Cserey Farkas (1719–1782) bölcsellettudor, udvari tanácsos és előadó feljegyzései szerint 1727-ben Kolosvári Pál jezsuita volt az, aki az akkori püünkösdi búcsú alkalmával – mint misszionárius és ünnepi szónok – a búcsú eredetéről, okáról és kezdetéről először beszélt.

A búcsúval kapcsolatos narratívák közül az egyik legismertebb a hargitai csatáról szóló történet. Eszerint a püünkösdi szombati búcsújárás eredete 1567-re megy vissza, amikor János Zsigmond erdélyi fejedelem haddal próbálta a csíki székelyeket unitárius hitre téríteni.²¹ Valószínűleg a hősi és sikeres múltban vigaszt kereső hagyomány megteremtése áll a történet háttérében: a székelység egészét kemény próba elé állító madéfalvi veszedelem (1764), de főleg II. Józsefnek (1741–1790) a ferencesek fejlődését meggátoló intézkedései, amelyek persze alkalmanként összekapcsolódhattak a megelőző évszázadokban elszenvedett további megpróbáltatások emlékével is. Így jöhetett létre a nagyerdei győzelemnek az a szövegegyüttese, amely egy jól formált mítoszban volt képes egyesíteni a történet és a csoda jellegzetességeit.²² Nem zárható ki, hogy a történetnek van némi valóságalapja. 1571-ből ismert olyan Báthori István fejedelemről származó, eredetiben fennmaradt nyílt parancs, amely szerint a protestáns széki tisztviselők akadályozni próbálták a római katolikus vallásgyakorlatot.

Míg Simén Domokos a 16. századi viszonyok aprólékos rekonstrukciójára támaszkodva fogalmazta meg kételyeit, addig Mohay Tamás azt kezdte vizsgálni, hogy mikor, milyen körülmények között és milyen tényezők hatására formálódott ki a csíksomlyói búcsú mítosza, és hogyan vált lehetségessé széles körben való elterjedése. A vizsgálat első szakaszában az eseményekhez időben legközelebb álló ferences szerzőket dokumentálja: Kájoni János (1684, 1722), Lakatos István (1702), Györffy Pál (1731), Nedeczky László (1739), Veress Lajos (1753), majd eljut Cserey Farkasig és Losteiner Leonárdig, aki a hargitai csata változatainak megszövegezésében, illetve emlékezetben tartásában is nagy szerepet játszott. A néprajzkutató alaposan körbejárta ezeket a változatokat, és pontosan rögzítette eltéréseiket is.²³ Az első változat a *Chronologia* címen emlegetett, 1777 körül született nagy rendtörténetének 191. és 192. pontjaként maradt ránk. Ez valójában még nem is csataleírás, hiszen összecsapás ekkor nem is történt. Losteiner szövege az Erdélyt

¹⁸ Az eredeti, mindössze háromoldalas kézírásos irat a gyulafehérvári Püspöki Levéltárban a 356/1780. szám alatt található: *Testimonium Illujstrissimi Domini quondam Wolfgangi Cserei De Origine Processionis et Devotionis Pentecostalis*. MOHAY, 2005, 109.

¹⁹ ENDES, 1994, 65–66.

²⁰ SIMÉN, 1999, 132–135.

²¹ MOHAY, 2005, 107–108; BALÁZS, 2023, 4–5.

²² BALÁZS, 2023, 5.

²³ Uo., 15.

az arianizmus karjaiba vető uralkodó politikájából vezeti le azt a szándékot, hogy a székelveket meg kell fosztani ősi vallásuktól. Az arianizmus dühétől tajtékzó sereg előre is nyomult Udvarhelyszékig, ám az István gyergyóalfalusi pap által összegyűjtött székelve az ő javaslatára pártfogóra találtak a csíksomlyói Máriában, és ellenálltak. Csatlakoztak hozzájuk a csíkiak és kászoniak is, mert erre biztatta őket egy ferences szerzetes is, akit aztán a nép Istvánnal együtt vezérének választott. A betegeket és öregeket az oltárnál hagyva a felfegyverzett férfiak és asszonyok, továbbá a hajukat kibontó szüzek a Csíki Láznak nevezett helyre vonultak, ahol elfogták az uralkodó hitszónokait. Ezek megszöktek, és hírt vittek a királynak, aki seregével visszavonult. A győztesek zöld ágakkal tértek vissza a „kegyelem trónusához és az irgalmasság anyjához”. A másik, 1780-ra datált változat (*Testimonium Illustrissimi quondam Wolfgangi Cserei de origine processionis et devotionis pentecostalis Domini*) kéziratban maradt ránk, amelynek még latin nyelvű (*In Geographia Mariana regni Hungariae de statua Chikiensi habentur sequentia*) első sora alapján sokáig úgy gondolták, hogy egy, a csíksomlyói kegyszoborral foglalkozó terjedelmesebb értekezés vagy könyv része lehetett. A folytatásban magyar nyelvére váltó, és már valóban csatát is leíró szöveg lényeges pontokon tér el az elsőként említett változattól. Bár nincs megnevezve, hogy kinek a vezetése alatt bocsátotta a király a csíki népre hadseregét, a körülmények részletezőbbek. Udvarhely felől vonultak a hadak, a kegyhelynél imádkozó székelveket közül viszont csak a férfiak álltak csatasorba, s a Csík- és Udvarhelyszék közötti rengeteg erdőnél került sor a csatára, amelyben a király hadának jobb részét „levágák, a többiek nyakra-főre viaszszaladának”. Ezután a hátrahagyottak a győztes férfiak elé vonultak, majd együtt mentek a templomhoz. Ezt követi az a kijelentés, hogy ennek emlékeztetere a székelveket mellett a moldvaiak is összegyűlnek pünkösöd szombatján. A harmadik forrás 1786–1787-re datált és Losteiner *Propago vitis* című latin nyelvű művében ránk maradt változat. Ez a mára elveszett mű csak Tima Dénes²⁴ fordításában tanulmányozható. Itt nincs szó arról, hogy Udvarhely felől érkezzenek a csapatok, az első változatra emlékeztetően viszont megnevezi a Csíki Láz nevű helyet, ahol a csata lezajlott. A szerző nevének elhallgatásával a *Geographia Mariana*-ra utalva beszél arról, hogy János Zsigmond seregének egy részét leverték, más részét pedig megfutamították. A győztesek templomba vonulásakor nincs szó zöld ágakról, ám az emlékünnap leírásakor már azt olvashatjuk, hogy templomi zászló (*labarum*) alatt zöld ágakkal fölékesítve térnek vissza, s a leányok mintegy 17 ezren jönnek össze.

Mohay gondos forráskritikai elemzés alapján arra a következtetésre jutott, hogy a 17. század húszas éveiben újjászerveződő és 1649-ben már búcsút is megszervezni képes ferences kolostorban az 1700-as évek elejére juthattak el a búcsút indokló történet egy szóban terjedő változatának megfogalmazásáig.²⁵ Balázs Mihály írása az utóbb időben megjelent új források és megfontolások szemlélét elvégezve csatlakozik azon elképzeléshez, hogy a hargitai csata a kitalált hagyományok körébe sorolható, későbbi szerkeszt-

²⁴ Vö. Tima Dénes: *A magyarok nagyasszonyának tisztelete. A csodákkal jeleskedő Mária szobor...* In: *Szent Ferenc Hírnöke*, 1903/6. 10. 11. 42–48; *A csíksomlyói segítő Mária, P. Losteiner krónikája és más latin források nyomán*, Kolozsvár, Szent Bonaventura Kiadó, 1907.

²⁵ BALÁZS, 2023, 15–17.

mény. A korabeli források alapján kizárható, hogy 1567 püünkösdi szombatján János Zsigmond fegyveresei a hitterjesztés szándékával rárontottak volna a csíki székelyekre, azonban 1571-ből van adat a székelyföldi katolikusokat érő (akkor már nem fejedelmi szándékból eredő) vallásüldözésre. A mítoszt először megfogalmazó szövegek (*Chronologia* és *Testimonium*) elemzése során meg lehetett állapítani, hogy ezek a 16. századi erdélyi országgyűlések szövegét eltorzítva idézik, azt a benyomást keltve, hogy a katolikusok ellen súlyos büntető szankciók születtek. E szövegek retorikai elemzése arra az eredményre vezetett, hogy a két szöveg nem azonos elvek szerint íródott. A *Testimonium*-ban kimutatható az alkalmazkodás a történetírás módszeréhez, míg a *Chronologia*-ban a hagiográfia roppant erős jelenléte észlelhető. Továbbá ez utóbbi olyan személyek írásos, de mára elveszett vagy szóban terjesztett hagyományára hivatkozik, amelyek ugyan a hargitai csatát nem hitelesítik, de valószínűvé teszik, hogy a kegyszobor felállításához köthetően már a 17. század második felében kialakult valamiféle hagyomány a katolikus hit csodás fennmaradásáról.²⁶

Igen érdekes és fontos újdonsága az általam felfedezett szövegnek, hogy egy ferences szónok buzdításáról is olvashatunk benne. Valószínűbb és realitásos, hogy a csíkiak egy helybeli ferences szavára buzdulnak fel, majd „két lelki kalauzunkkal” (ferences szerzetes és István nevű gyergyóalfalui pap) indultak el, és nemcsak a férfiak, hanem az asszonyok is velük. Nagyon érdekes az is, hogy míg a többi forrásban szereplő változat szerint János Zsigmond már a gyülekezés hírére visszafordult, ez a prédikáció nem pusztán gyülekezésszerű, hanem összecsapásról és győzelemről beszél. A történet arra utal, hogy János Zsigmond az előcsata, számára sikertelen összecsapás után fújta le a támadást. A hargitai csata jókor és jól megfogalmazott története sűrítve fogalmazza meg az erőszakos állami hatalommal szembeni ellenállás pátozát. A történet elemi ereje, hatása azzal magyarázható, hogy a valóságból hiányzó „győzelem” történetét áthelyezte a forrásokból alig ismerhető múltba. Pontosan oda, ahol szentté és sérthetetlené vált, válik. Ebben az értelemben a történet igazsága akkor is fennáll, ha a történeti valósága nem igazolható. Az „eredet” ebben az esetben úgy értendő, mint egy erős magyarázat, melynek érvényes magva a katolikus hit melletti hűség, amelyben a hatalom erőszakos térítő szándéka nem tud úrrá lenni. Ez lehet büszke öröm tárgya és a közös ünnep megtartásának elégséges oka, ezen keresztül egy nagy közös összetartás szimbóluma.²⁷ Ugyancsak új a szövegben a Háromszék ellen felvonuló János Zsigmond története. Lehetséges, hogy e mögött az 1562-es székely felkelés leverésére vonatkozó történet áll.²⁸

A forrásszöveg szerint a szónok annyira kedveli a részleteket, hogy megörökíti István pap buzdító szavait,²⁹ felidézi a székelyek győzelmi énekét latin nyelven,³⁰ leírja a nép imádságát latin nyelven,³¹ elbeszéli szülőföldjének búcsúval kapcsolatos néphagyó-

²⁶ Uo., 38.

²⁷ Uo., 5; MOHAY, 2021, 55.

²⁸ BALÁZS, 2023, 3–38.

²⁹ BNaR, Ms. 14. 354–356.

³⁰ Uo., 365; BALLA, 2023, 93.

³¹ BNaR, Ms. 14. 362.

mányait,³² felsorolja a búcsú történetének „terjesztőit”,³³ számba veszi a búcsú egyes népi szokásait,³⁴ megemlíti a búcsú megerősítésének egyes intézkedéseit³⁵ és azt, hogy több búcsújárásnak a szemtanúja volt.³⁶

Minden forrás pünkösdi szombatjára teszi a búcsú idejét – Mihálc is. Az erről írók három évszámot jelölnek meg – a különböző évszámok (1556, 1559 és 1567³⁷) egyazon történettel kapcsolatban az esemény valóságát kizárják.³⁸ Mihálc 1550-et (Csíkszék megtámadása) és 1551-et (Háromszék megtámadása) nevezi meg időpontnak – mindkét esetben az ifjú Zápolya János a támadó –, ám fontos megjegyezni, hogy 1559 előtt János Zsigmond nem uralkodott – ebben az évben vette át elhunyt anyjától, Izabellától a hatalmat.

Mihálc szövege egy új láncszem, forrás a búcsú történetének kialakulásában/kialakításában, amely a történelem- és társadalomtudomány, a filológia és a néprajz számára is értékes adatokat, kutatási lehetőségeket rejt. Ezért tartjuk fontosnak a forrásszöveg közzétételét.³⁹

Forrás

Mihálc Izidor beszéde a csíksomlyói búcsú eredetéről

Marosszentgyörgy, 1760. július 20.

BNaR, Ms. 14. (Régi jelzet: Biblioteca Centrală de Stat, MsL XVIII/I – 5) 348–382.

/349./ De processione Pentecostali.

Ami pedig az én mái Céllomot illeti semmi képpen elnem felejtethem és semmi /349./ képpen ki nem hagy hatom⁴⁰ innen a' mű régi magyar nemzetünknek buzgó ájitatos

³² Uo., 366–369; BALLA, 2023, 93–94.

³³ BNaR, Ms. 14. 378–380; BALLA, 2023, 95.

³⁴ BNaR, Ms. 14. 380–381; BALLA, 2023, 96.

³⁵ BNaR, Ms. 14. 381.

³⁶ Uo., 382.

³⁷ Losteiner az 1556. évre időzíti a történetet. SIMÉN, 2008, 29. 1559. évre hivatkozik a Révai Lexikon, Orbán Balázs, valamint a templomkertben levő Nepomuki Szent János-kápolna oldaláról a templomba került, majd onnan is eltűnt emléktábla: EMLÉKEZETÉRE AZON GYŐZELEMNEK, MÉLYET 1559-BEN PÜNKÖSD SZOMBATJÁN EZEN A HELYEN NYERT IFIBB JÁNOS SIGMOND KIRÁLY HADA ELLEN AZ MAGA SZ(ENT) HITÉT VÉDELMEZŐ SZÉKELY NÉP. Uo., 29. A CSÍKI ÉS GYERGYÓI NÉP 1567-BEN PÜNKÖSD SZOMBATJÁN FEGYVERREL VÉDTE MEG HITÉT JÁNOS ZSIGMOND HADAIVAL SZEMBEN, ENNEK EMLÉKÉT ŐRZI A PÜNKÖSDI BÚCSÚ. Uo., 29–30.

³⁸ Uo., 22–32.

³⁹ Az átírás során nem a teljesen betűhív módszert követem. A központozást értelemszerűre módosítom. A különlegesebb eseteket lábjegyzetben jelzem. A rövidítések jelölés nélküli feloldására törekszem.

⁴⁰ Az igeképzőt és az igei személyragot külön írja a szótótól.

jeles cselekedeteket és a Bóldogságos Szűz Máriához való nagy szereteteket, áitatosságokat, és az egy igaz Isten után való nagy reménységeket a mely történt Anno Domini 1550. pünkösöd előtt egy néhány napokkal, az Iffiu Zápolya János⁴¹ Áriánus⁴² idejében.

Aó 1727. mikor amaz Bóldog emlékeztü Angyali férfi Tisztelendő. páter Kolosvári Pál a Jésum társaságából Csikban Somolyón,⁴³ a két Somolyó között a Sálvátor kápolnájánál⁴⁴ a Szent Apostoli missiónak örvendetes prócessióját el akarta volna /350./ végezni akkor aző buzgó ajitatos Apostoli praedicációjában akarván vég búcsút venni aző halgatóitól, és egyszersmind vigasztalni őket Szent Pállal: így szolla hozzájuk.

Tugyátoké Csik, Gyergyó, Kászon Székiek? mi az oka hogy ma, az igaz hűtbe vatok, és eddig abban hiven meg marattatok? imé hanem tugyátok én meg mondom a tú Lelketeknek nagy öröme és vigasztalására.

Elsőben. Köszönyetek az Isten Annyának.

Másodszor. a Csik Somolyai Tisztelendő páter Franciscánusoknak⁴⁵

Harmadszor. a Tisztelendő. páter /351./ plébánus uraknak, de miképpen haljátok.

De Origine Processionis Csikiensis pentecostalis. Ex Archivio Claudiopolitano⁴⁶ Societatis-Jesu á patre Paulo Kolosvári vivae vocis oraculo prolato tempore missionis Apostolicae in monte Salvatoris.

Az iffiu Zápolya János mikor Csik, Gyergyó és Kászon Székekben az Árius döggleles és kárhozatos Eretnekségét bé akará hózni Anno 1550. Találtatott akkor a Csik Somolyai Clastromban⁴⁷ a Szent Ferencz fiai közül egy buzgó Conciónátor ki-is halván szándékát az említet Zápolya Jánosnak imé ez nem felvén aző dühösségétől mind Dávid amaz /352./ fel fegyverkezet és maga erejében bizakodó, és az igaz-Istent káromló Fatyu

⁴¹ Szapolyai János Zsigmond (1540–1571), teljes nevén János Zsigmond István (*Zápolya János, Joannem Zapolya*), választott magyar király, az első erdélyi fejedelem. Katolikusként nevelkedett, majd 1562-ben áttért előbb az evangélikus, majd 1564-ben a kálvinista vallásra. Nagy hatással voltak rá udvari orvosa, Giorgio Blandrata és Dávid Ferenc püspök tanításai, amelyek elsajátítása után az antitrinitárius tanok támogatójává vált.

⁴² Az arianizmus egy krisztológiai doktrína. Arius (†336) alexandriai presbiter követőinek mozgalma és a kereszténység egyik ága volt. Legfőbb tétele, hogy a Fiú nem öröktől való, hanem az Atya „teremtménye”. Nem egylényegű (homouszion), hanem hasonló lényegű (homoiuszion) az Atyával. Ezzel sok kortársa szerint Jézus isteni voltát és egyúttal a Szentháromság tanát tagadta. Az egyház eretnekségnek nyilvánította. Az arianizmus szót a kora újkori Erdélyben gyakran használták az antitrinitáriusok, majd később, a 17. században a megszilárduló unitárius egyház megnevezésére.

⁴³ Csíksomlyó (ma: Șumuleu, RO) a katolikus vallású székelyek híres Mária-kegyhelye, búcsújáró helye és szellemi életének több évszázados központja. Minden pünkösdkor itt zajlik a híres csíksomlyói búcsú.

⁴⁴ A Kissomlyó-hegy tetején és a Nagysomlyó-hegy lábánál lévő imahely, amely a nép nyelvén, torzult formában „Sálator-kápolna” néven ismeretes. Építéséről nincsenek hiteles adatok. Losteiner Leonárd szerint az 1456-os nándorfehérvári győzelem emlékére épült.

⁴⁵ Franciscánus: ferences rendi (szerzetes).

⁴⁶ Kolozsvár (ma: Cluj Napoca, RO – latinul: *Claudiopolis*).

⁴⁷ Az első adat a ferencesek csíksomlyói letelepedéséről 1352-ből származik, amikor a moldvai magyar katolikusokat innen gondozták. IX. Bonifác 1400-ban engedélyezte a kolostor létrehozását. Az építkezésre utal IV. Jenő pápa 1444. évi búcsúengedélye. Helyébe építették 1804-től a mai nagy templomot. Nagy értéke az 1510–1520-ból való kegyyszobor, a csíki faragóiskola alkotása. Az 1440-es években épített gótikus templommal egy időben kisebb méretű kolostort is emeltek Csíksomlyón a ferences szerzetesek. A kolostor mai alakjában az 1773–1779-es években épült.

Góliattól. Ellenne álla azért nagy bátron ezen erdei vad kannak. (Psalmo 79 verso 14.)⁴⁸ De mi álta? Imé per verbum Dei. Az Isten- Igéjének buzgó hirdetése által ezen Szokkal: Nolite timere eos qui vos persequuntur. quia Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi. Sed timete eum, qui potest et corpus et animam perdere in gehennam ignis. (Matthaei Capite 7. Capite 10., Lucae capite 21)⁴⁹ Ó Chari mei!⁵⁰ Ecce Christus dicit: Vos testimonium perhibebitis de me (Joannis capite 15 verso 27.)⁵¹ /353./ vita, morte, et sanguine moriendo pro me ad arma ergo omnes idest ad oracionem. Ad arma. Confugiamus omnes ad patrem misericordiae. Ad arma eamus ad matrem Dei et dicamus Gementes et flentes. Ó Mater clara Consolatrix afflictorum Auxilium Christianorum monstra te esse matrem et clamabat praeco Seraphicus dicens: Nolite timere. Sed eamus et moriamur pro Christo, moriamur pro fide et vera Ecclesia. Et quid factum est? Magis elegerunt mortem, quam Sectam Arij, hinc factum est, /354./ aliud mirabile, quoniam in hoc Calamitoso tempore inventus est quidam Zelosus Finees⁵² ex venerabili clero Gyergensi vala abban az üdőben Gyergyóban Alfaluban⁵³ egy buzgó Apostoli plébánus, – Vulgo. Pap István⁵⁴ –, és ez meg halván miképpen Zápolya János akarná bé hozni Csikban, Gyergyóba, és Kászonban, az Árius dögletes Eretnekségét.⁵⁵

Ez azért mind igaz Finees azö lelkének jóvóltában és serénységében tetszet az Istennek a' magyar Izraélért.⁵⁶ (Ecclesiastes, capite 45, verso 28, verso 29.)⁵⁷ Ez mind második Mójzes fel álla Farahó ellen, Zápolya János ellen, és bisztatni kezdé Gyergyó Széket

⁴⁸ Nova Vulgata (NV), Liber Psalmorum (Gallicanum), Psalmus 79,14. Exterminavit eam aper de silva, et singularis ferus depastus est eam. Magyar fordításban: Az erdei vadkan pusztíthatja, s legelője lett az erdő vadjainak. (Biblia. Szent István Társulat: SZIT.)

⁴⁹ Az idézet a NV, Evangelium Secundum Matthaeum 10,28 parafrázisa: Et nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed potius eum timete, qui potest et animam et corpus perdere in gehennam. Magyar fordításban: Ne féljete azoktól, akik a testet megölik, a lelket azonban nem tudják megölni! Inkább attól féljete, aki a kárhozatba vetve a testet is, a lelket is el tudja pusztítani! SZIT. A három szakasz szorosan összefügg: Mt 7: hogyan éljen a tanítvány Isten és embertársai előtt – belső lelkület, Mt 10: hogyan lépjen ki a világba, hirdelve az evangéliumot – küldetés, és Lk 21: hogyan maradjon hűséges a végső időkben, üldöztetés és próbatétel közepette – kitartás.

⁵⁰ A kéziratban a megszólítások és a felszólító mondatok végén kérdőjel szerepel, amit kicserélek.

⁵¹ NV, Evangelium Secundum Ioannem 15,27: sed et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis. Magyar fordításban: Tegyetek ti is tanúságot rólam, hiszen kezdettől fogva velem voltatok. SZIT.

⁵² Ő Áron unokája, Eleazár fia. NV, Liber Numeri 25,7: Quod cum vidisset Phinees filius Eleazari filii Aaron sacerdotis, surrexit de medio congregationis et, arrepta lancea. Magyar fordításban: Áron pap fiának, Eleazárnak a fia, Pinchász meglátta, kivált a közösségből, lándzsát ragadott. SZIT.

⁵³ Gyergyóalfalu (ma: Joseni, RO).

⁵⁴ 1567-ben István gyergyóalfalvi pap sereget szervezett János Zsigmond térítő seregei ellenében. Kiléte nem bizonyított. Gyanús, hogy van egy sírkő Gyergyóalfaluban István pap felirattal. Ez bizonyosan utólagos alkotás, láthatóan annak bizonyítására jött létre, hogy az alfalusiakat illesse meg az elsőség a búcsúkor. BALÁZS, 2023, 8.

⁵⁵ Az utolsó három szó a margóról beszűrve, marginália.

⁵⁶ Ezt a fajta biblikus mitizációt katolikus szövegekben ritkán látni. Érdekes a feltűnése.

⁵⁷ NV, Liber Ecclesiasticus 45,28–29. Et Phinees filius Eleazari tertius in gloria est, zelando timorem Domini; et stetit in ruptura pro gente, in bonitate et alacritate animae suae placuit Deo pro Israel. Magyar fordításban: Harmadiknak Pinchász kapott méltóságot, Eleazár fia, mivel buzgólkodott az Úr félelmé-

/355./ mondván: qui timent Dominum, sperent in Domino. Ah clari Christiani! Moriamur potius pro Christo, et Christi Ecclesia. Arius negavit Christi Deitatem, et antequam simus Arianii Sectatores moriamur potius antequam Christum Dei Filium nequeamus. Ad arma ergo omnes o Christiani!⁵⁸ Et nostrum amorem erga Creatorem. Redemptorem et Dominum nostrum Jesum Christum firmemus non solum lingua sed etiam Opere et Veritate, morte et Sanguine. Ad arma ergo omnes! Hoc est ad orationem. Ad Deum, ad Dei matrem Confugiamus omnes, in Jejunio et Fletu, et Planctu. Ploremus Coram Domino, /356./ his verbis Confortati sunt omnes in Domino et exclamarunt omnes una voce dicentes: Eamus ergo omnes et moriamur pro Christo. Vivat Jesus, vivat Jesus! És minyájon a' Férfiak és Aszszonyi rendek azok lelki kalauzokkal lelki atyókkal el menének a' Csiki Somolyai klostomba, itten egybe gyűlvén, Gyergyó Felcsik és al Csik el végzék buzgó könyörgéseket a' Boldogságos Szűz Maria ajátatos képe előtt, ajálván magokat ezen edes Annjának. Ezek után el indulának /357./ a' férfiak és Aszszonyok kardokkal, vas vilákkal, kaszákkal, azok két lelki kalauzokkal, úgy mint az említet All Falvi plébánussal és a' csiki klostornak Conciónátorával. El indulának mind Mójzes Aronnal Farahó ellen, és érkezven a' Csiki lázra,⁵⁹ ottan szembe találván az Arius hamis prófétáit, fel kiáltának mondván: Constantes estote in fide et videbitis magnalia Dei. Nolite timere eos qui occidunt Corpus qui animam nos possunt occidere. /358./

Constantes estote quia Christus dixit: Ecce ego mitto vos sicut oves in medio Luporum, nolite terri! sed estote fortes in bello et pugnate in Nomine Jesu! Ecce astant Angeli cum coronis. Exultat caelum cum omnibus sanctis. Et ipsa sanctissima Trinitas expectat nos et invitat ad Gloriam per palmam Martirii. O quam gloriosum erit nobis hodie pro Christo mori! Sic testimonium verum perhibebimus de Christo, morte et sanguine, quod simus veri Christiani nolite ergo eos timere? /359./

Adjuvabunt nos Jesus et Maria. Et sic in Nomine Jesu et Mariae oves Christi pugnant cum lupis, hoc est Christiani cum Hereticis. Et ecce: Exercitus Christi vicit exercitum Luciferi. Vicit Mojzes et Aron Farahónem, vicit Dávid Philisteum hoc est vicit Jesus verus David Philisteum Zápolya. Vidua Judit vicit Hollofernem sic vicit Maria Auxilium Christianorum⁶⁰ Juniorem Joannem Zápolya. Ah! Ah/ Vivát Jesus! Et Maria Mater ejus! Gratias Deo qui dedit nobis victoriam per Jesum Christum. Es így rutul meg szégyenítetvén a' Zápolya János vitézi, magais a' Fejedelem meg értvén /360./ miképpen még az Aszszonyok is el szánták volna magokat a' halálra az igaz hűtért, fel kiáltá és azt mondá: Hagyunk békét nekik: mert a' hol az Aszszonyok fel támadnak és táborba mennek, ottan egyebet nem remél hetni hanem utolsó veszedelmet és pusztulást.

Hallom hogy a' Csikiak és Gyergyóiak egész kicsintől fogva nagyig magokat halálra szánták az igaz hit ben való meg maradásért, azért is mivel hogy e' nem jó jel, hagyuk

ben,²³ szilárd maradt, amikor fellázadt a nép, nemes lelkiülettel, s engesztelést szerzett Izrael népének. SZIT, Jézusnak, Sirák fiának könyve 45,23.

⁵⁸ A szövegben a felkiáltójel helyén mindig kérdőjel szerepel, de ezeket az érthetőség kedvéért lecseréltük.

⁵⁹ A láz fennsíkot jelent.

⁶⁰ Mária, mint a „keresztények segedelme”, győzi le János Zsigmond hadait.

meg őket, az ők /361./ régi hűtökben, a' melyért készek meg halni és véreket kicsintól fogva a' nagyig ki öntani.

Et sic facta est Victoria per Jesum et Mariam.

Szükség azért itten asztis tudni hogy a' kik a' táborba nem mehettek vala ugy mind a' küsedek, Szoptatósök és öregek. Ezek a' Csiki Clastromban marattanak vala.⁶¹ Erant autem unanimiter perseverantes in Oracione, ante Statuam Beatissimae Virginis Mariae.⁶² Oracio autem fiebat sine intermissione ad Deum pro victoria omnes gementes et flentes clamabant ad Mariam. /362./

Dicentes: Ad te clamamus, ad te suspiramus gementes et flentes O mater chara. Auxilium Christianorum. Eja ergo advocata nostra illos tuos misericordes oculos ad nos converte. Sancta Maria succure miseris, o Maria monstra te esse Matrem.

Ecce dum sic orarent pro Victoria omnes uno ore, Corde et animo. venit vox ad eos dicens: Gaudete omnes in Domino, quia facta est victoria per Jesum Christum. ah! Vivat Jesus et Maria mater ejus. /363./

Ah vivat Maria, advocata nostra, o quale gaudium tunc erat in illa sancta congregatione! Quando remanentes ad sarcinas, videbant suos charos Filios ac filias quando de loco certaminis⁶³ venientes veniebant cum exultatione. Portantes manipulos victoriae, in manibus suis, imé minyájon zöld ágat hoznak vala kezekben, a' leányok koszoruson le eresztet hajjal a' férfiak puskákkal, vas villákkal, ó ki mondhatná ki, ezen nagy örömet és vigasságot bizonyára más nem hanem az Angyalok a' kik nagy örömmel szemlélték /364./ hogy látták az Apostolok idejekben levő, meg ujjult igaz buzgóságot. Ó mely nagy öröm volt az, mikor az Attyák és Annyák látták a' harcról meg jött magzatokat.

Exempla victoriae.

Nagy öröm volt akkor mikor látta az öreg Tobiás aző fiát egységben vissza jöni kiis halván hogy jöne, aző fia elejében mene és meg csókolá őtöt a' feleségével, és mind ketten sirni kezdenek örömökből. (Tobiae capite 11. verso 10. verso 11. verso 12.)⁶⁴ Vide

⁶¹ A lapszálen későbbi jegyzet: „Oracio”.

⁶² A csíksomlyói ferences kolostor Szűz Mária-kegyszobra a középkori Erdély legismertebb szobrászati alkotása. A csíksomlyói Madonna-szobor a 17. század elején bukkan fel írott forrásokban, ekkor még egy mellékoltár része, de hogy ez a mellékoltár mikor és hogyan került Somlyóra, nem tudjuk, csupán azt, hogy az embernagyságot meghaladó szobor városi méretű templom kegytárgya lehetett, ahonnan feltehetően a reformáció viharai nyomán menekítették a katolikus hiten maradt Csíkba. BENKŐ, 2023, 313. Ezen szoborról írnak: Kumitz Ferenc jezsuita 1731-ben, Györfi Pál 1737-ben, Pátrik János 1741-ben, P. Balásffi Mihály, P. Veress Lajos (1763-ban), P. Losteiner Leonárd, P. Erőss Módeszt 1852-ben, Bándi Vazul 1899-ben és P. Tima 1907-ben. GYÖRGY, 1930, 160.

⁶³ A „locum certaminis” kifejezés azt mutatja, hogy a történet szerint volt harc.

⁶⁴ Tóbiel fiát, Tobitot, aki Naftali törzséből származott, V. Szalmanasszár (uralkodott Kr. e. 726–722) idején Ninivébe hurcolták. A saját nemzetiségéből feleségül vette Annát. Egy fiuk született, Tóbiás. Ninivében tekintélyre tett szert, és meggazdagodott. Szancherib (uralkodott Kr. e. 705–681) üldözte, mert a parancsára megölt zsidókat Tobit eltemette. Menekülnie kellett, de Azarhaddon (uralkodott Kr. e. 681–668) idején visszatérhetett Ninivébe. Egy alkalommal ismét eltemetett egy halottat, és mert fáradtan ért haza, ledőlt a fal tövébe aludni. Közben madár ürüléke hullott a szemébe és megvakult. Tobit elküldte Tóbiást Rágésba az ott letétben levő pénzéért, és hogy rokonuk lányát feleségül kérje. Ráfael ismeretlenül felajánlotta, hogy elkíséri. A Tigrisnél Tóbiás fogott egy halat, s Ráfael tanácsára kivette a szívét, a máját és az epéjét. Ekbatanában betértek a rokon Ráguel házába. Kiderült, hogy a rokonsági fok alap-

plura Tomo 4. in Scintello Evangelii Pagina prima.⁶⁵ De Jacobo patriarcha ad finem per totum Sermonem. Vide ibidem pag. 890. (Genesis capite 36 verso 33) /365./ De victoria, ac Laetitia de parta victoria. per totum.

Canticum Laudis

Tunc omnes unanimes uno corde et ore clamabant Tedeum⁶⁶ Laudamus. Gloria in excelsis Deo. Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto, qui dedit nobis victoriam hanc per intercessionem sanctissimae Dei Genitricis Mariae. Sanctus Sanctus Sanctus Dominus Deus Sabaot. Agamus ergo gracias liberatrici nostrae Mariae pro hac victoria. Salutemus omnes Mariam quae multum laboravit pro nobis. (Rom. capite 16 verso 6.) Et sic omnes Gaudentes celebrabant festum hujus /366./ victoriae post haec ibant gaudentes omnes in propria sua, narrantes ubique magnalia Dei.

Conversio ad alia Loca.

Látván a' kegyetlen Zápolya János, hogy semmit nem tehetne a' csiki népnek fordula nagy dühösséggel Három Székre kedves hazámra fel nevelő dajkámra, hogy ottan aző sárkány mérgét ki ontaná, meg tudván azért a' Csikiak viszont ellene állának.

Egybe gyűlvén azért viszont Csik, Kászon és Kézdi Szék elejébe menének ezen vad kannak (Psalmo 79 verso 14), és vásár hely mellet az AlTorjai⁶⁷ határon /367./ megüt-közvén az ellenséggel, elsőbben Jésus Máriát kiáltának, annak utánana szembe sálván véllek úgy meg szégyenülének hogy ottan maradván nagyob része az ellenségnek, egy nagy halmot rakának a' melynek neve Pókahalma,⁶⁸ mind az mái napigis. Ezen victóriának emlékezetére mikor az All Torjai határkerülők Húsvét papján⁶⁹ lóháton határt kerülnek, mihent ezen helyre érkeznek le szálván lovokról minyájon térden álva az égre

ján első helyen Tóbiást illeti a jog, hogy Sárát feleségül vegye. Megegyeztek, és bevezették Tóbiást a nászházba. Itt – ahogy Ráfael tanácsolta – Tóbiás elégette a hal szívét és máját. Füstjétől, és Tóbiás és Sára imájától a démon, amely megakadályozta volna a házasságot, elmenekült; Ráfael Egyiptomig üldözte és odaláncolta. Míg Tóbiás Ráguel házában időzött, Ráfael elhozta a pénzt Rágeseből Ekbatanába. Ninivében a szülők várva várták Tóbiást. Két hét múlva Tóbiás útra is kelt Ráfaellel, és hazaérve a halepével meggyógyította apja szemét. Egy héttel később Sára is megérkezett. Amikor Ráfaelt meg akarták jutalmazni, az arkangyal fölfedte kilétét és eltűnt. Tobit hálaéneket zengett.

⁶⁵ Ez az Albertus Magnusnak tulajdonított *Scintillula evangelii* című rövidebb munka lehet. Mivel *Tömus IV*-et emleget, ezért valószínűleg egy Albertus Magnus-összkiadás részeként olvasta.

⁶⁶ Érdekessége, hogy a hálaének címét egybeírja.

⁶⁷ Altorja (ma: Turia de Jos, RO), 1899-ben egyesült Feltorjával.

⁶⁸ Pókahalma egy helyet jelöl a Kézdivásárhely (ma: Târgu Secuiesc, RO) felé vezető út mellett. Hogy ki-nek a nevét őrzi az emlékhalom, nehéz meghatározni. Kolumbán Ferencz szerint *Pouka* vagy *Póka* székely bán vagy báján volt, a róla nevezett *Pókahalma* pedig olyan tűzhalom, ahol vésztűzzel harc idején a fegyverfogásra jelt adtak. Hogy a Póka név nagyon régi, azt mutatja a Székelyföldön (Pókafölde a fülei havasokon), valamint a vármegyéken való gyakori előfordulása (Pókafalva, Pókakeresztúr és a Csallóközben Pókafölde). Sőt 1285-ben találunk egy Póka nevű nemes is. Valószínűtlen azonban az a hitrege is, melyet Losteiner e halomról elbeszél, mondván, hogy a reformációnak Háromszéken való terjedésekor feltorjai Apor Ilona egy amazon sereg élén Szűz Mária csodás segítségével harcra kelt a Pókai által vezetett protestánsokkal és azokon fényes győzelmet aratott; a harcban elesett Pókai a halom alá temettetett társaival együtt, ahonnan a *Pókahalma* név ered. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Tunderkert-tunderkert-1/a-szekelyfold-leiras-a-14496/haromszek-152D2/xvi-ikafalvatol-kezdi-vasarhelyig-155B3/>.

⁶⁹ Elírás. A szövegben napján helyett papján szerepel.

fel fogott kézzel így kiáltanak Jézus, Jézus, Jézus? /368./ Jöj a' mű segítségünkre, és őriz meg minden látható és láthatat⁷⁰ ellenségünktől. Mária! Mária! Mária! Magyarok pátrónája elne hagy munköt. Kézdi Széknék azért nagyobb része meg maradván az igaz hűtben, minden esztendőben in graciaram actionem pünköszt napján meg látogattyák a' Csiksomolyai Boldogságos Szüz Maria képét hálákot adván az Istennek és aző Szent Annyának hogy igaz hűtben meg marattanak az Isten Annyának érdeme és esedezése által. De az is csudára méltó dolog hogy a' szolgák és szolgáltók karácsonba /369./ mikor meg szegődnek, olyan Condióval szegődnek meg gazdájokkal hogy Pünkösztben a' Prócessióra el bocsátassanak, innen a' klastromtól jönnek a' kézdiék másnapra Szent misére Kézdi Szent lélekre⁷¹ a' hová az egész kézdi egybe szokot gyűlni pro solemni graciaram actione, hogy az Isten ökök meg tartotta az Arius dögleteles Eretnekségétől. Hic sequitur series Processionis Pentecostalis ad Beatissimam Virginem Csiksomlyóniensem pro graciaram actione.

Anno. 1551 meg gondolván az háládatlanságot mely nagy /370./ véték legyen a' Gyergyai Alfalvi lelki kalauz. Pap István.⁷²

De Ingratitudine

Eszébe jutván a' lelki kalauznak mely nagy véték vólna a' háládatlanság kezdé buzgón predicállani a' pünköszt ünnepi előtt aző hiveinek az háláadásról és az háládatlanságról ezen képpen.

Ingratitudo triplex est, et habet tres gradus. Primus gradus malus est. Beneficium non Compensare. Secundus peior Beneficii oblivisci. Tertius pessimus, Beneficio male facta rependere. (Seneca apud Speranzam L. C. et apud Lohner Bibliotheca)⁷³ David pro omnibus beneficiis a' Deo sibi collatis sic Deum praecabatur, quid retribuam Domino, pro omnibus quae retribuit mihi? (Psalmó 115. verso 12.)⁷⁴ Ah! Suo? /371./ Vota mea Domino reddam Coram omni populo ejus, verso 14. Christus conquestus est de leprosis mundatis dicens: Non est inventus, qui rediret, et daret gloriam Deo, nisi hic

⁷⁰ Hiányzik a szó vége.

⁷¹ Kézdiszentlélek (ma: Sânzieni, RO).

⁷² A név a margóról lett beszűrva.

⁷³ Tobias Lohner (1619–1697) osztrák jezsuita teológus volt. 1637-ben lépett be a Jézus Társaságába Landsberg am Lechben, és első éveit az osztályteremben töltötte, ahol klasszikusokat tanított. Később Dillingenben volt professzor: először hét évig filozófiát, majd négy évig spekulatív teológiát, végül erkölcteleológiát oktatott. Rektor volt a luzerni és a dillingeni kollégiumban, valamint a novíciusok mestere. Latinul és németül írt, főleg gyakorlati kérdésekről, különösen az aszkézis és az erkölcteleológia területén. Főbb műve az *Instructissima bibliotheca manualis concionatoria* (4 kötet, Dillingen, 1681–). – Az oratoriánus Giuseppe Speranza szöveggyűjteménye, az aszketikus magyarázatokat tartalmazó *Scripturae selectae...* (Köln, 1659) egy Magyarországon igen ritka, de a prédikálók számára hasznos segédkönyvnek számított. Népszerűségét jól mutatja, hogy Kölnben már hetedszer jelent meg. ZVARA, 2023, 37. Speranza munkájának a címe nem loci communes volt, de tartalmilag az volt. Több helyen fordul elő benne Seneca neve (228., 342., 337., 506., 571., 586., 630., 640., 649., 650. old.).

⁷⁴ NV, Psalmus 116 (114, 1–9; 115), 12: Quid retribuam Domino pro omnibus, quae retribuit mihi? Magyar fordításban: Mivel viszonzom az Úrnak, ami jót tett velem? SZIT.

alienigena, (Lucae capite 17.)⁷⁵ hic solus rediit ad Jesum non vocatus non jussus pro graciaram actione. Cur ergo non expectavit mandatum Domini reponit hic Sanctus Ambrosius intellexit nimirum, eam veram graciaram actionem esse, quae non jubetur, sed defertur, (Sanctus Ambrosius libro 2. de Noe et arca, capite 8.)⁷⁶ qui enim debitum gracie, ut a se exigatur, expectat, ingratus est. Hinc Publius mimus⁷⁷ apud Budaeum in panario verbo ingratitudo:⁷⁸ nondubitavit affirmare, si ingratum dixeris. Scitis omnes chari mei! Quid voverimus Deo et /372./ sanctissimae matri ejus ante annum in Conventu Csikiensi Coram statua Beatissimae Virginis. Mariae, memineritis ergo hujus voti, et ea quae vovistis altissimo. vota vestra reddite altissimo. (Jonae capite 2.)⁷⁹ Displicet enim Deo stulta promissio. Venite ergo ad Mariam Csikiensem, venite ad matrem Admirabilem cujus ope et auxilio liberati sumus ab omni Heresi Arianæ factionis et perfidiae. Venite ergo salutemus Mariam Csikiensem quae multum laboravit pro nobis. (Rom. capite 16. verso 6.) His et similibus verbis animati facta est prima processio pro die Pentecostes. Ex Gyergyó, /373./ pago All Falu. Pro solemni graciaram actione, ad conventum Csik Somlyoviensem ut ibidem gracios agentes Deo et Beatissimae Virgini Mariae liberatrici suae. Vota sua redderent Domino Coram omni populo ejus. (Psalms 115 verso 14) haec est origo Csikiensis processionis pentecostalis ad Beatissimam Virginem Mariam Visitantem. Ezeket midőn elé beszélette volna prédicációjában F. páter Kolosvári Pál, fordula a' néphez és így szólla: Sokkal, és igen sokkal tartosztok, Csik, Gyergyó és Kászón Székiek. Elsőben, az Isten Annyának. 2do. a' Sz. Ferencz Fiainak,⁸⁰ /374./ harmadszor a' Tisztelendő papi uraságnak. Imé tугyátoke miért marattatok meg mind eddig az egy igaz údvőzittő hűttben? Imé meg mondom miennek az oka: Bizonyára nem más hanem Isten után a' Boldogságos Szüz Maria igaz ajitatos tisztelete kitis itten a' Szent Ferencz Fiainak Templomában aző csudálatos képében eleitől fogva tiszteltek és mostis ájitatoson szüntelen buzgon tiszteltek. Ezaz oka hogy ezen helység mind a' mái napig tisztán és szűzen meg maradt mindenféle dögletes Eretnekségtől. Második oka az említet két buzgó lelki kalauzoknak /375./ szorgalmatos és Apostoli

⁷⁵ NV, Evangelium Secundum Lucam, 17,18: Non sunt inventi qui redirent, ut darent gloriam Deo, nisi hic alienigena? Magyar fordításban: Nem akadt más, csak ez az idegen, aki visszajött volna, hogy dicsőítse az Istent?" SZIT.

⁷⁶ *Sancti Ambrosii Mediolanensis Episcopi De Noe Et Arca Liber Unus... Tomus primus /-secundus!, Volume I typis & sumtibus Johannis Baptistae Coignard, regis typographi, ac bibliopolae ordinarii, viâ S. Jacobi, sub Bibliis aureis*, 1686, 236–237.

⁷⁷ Publilius Syrus (Kr. e. 85 körül – Kr. e. 43 után), római mimusszerző és mimusszínész. Színdarabjaiban mintegy 700 morális szentencia volt olvasható, ezért ezeket a Kr. u. 1. században összegyűjtötték, és iskolai használatra kiadták *Publili Syri mimi Sententiae* címen. Ez annak a jele, hogy műveiben nagy szerepet játszott a gondolatíság és a tömör, szentenciaszerű kifejezés mód. Ezeket a bölcs mondásokat Euripidész és Menandrosz stílusában írta.

⁷⁸ Valószínűleg a szerző Guillaume Budé (latinul Guilielmus Budaeus) (1467–1540) francia tudós és humanista. Az *Annotationes Gulielmi Budaei Parisiensis, secretarii regii, in 24. Pandectarum libros* című művéről lehet szó, amelyből hivatkozik az Ingratitúdóra.

⁷⁹ Az idézett mondatra Lotharius *Capitulariájában* találtam rá. Iacobus Paulus Migne, *Patrologia Latina* XCVII, 1844. [https://la.wikisource.org/wiki/Capitularia_\(Lotharius\)](https://la.wikisource.org/wiki/Capitularia_(Lotharius)).

⁸⁰ Csiksomlyói ferences szerzetesek.

fáratthatatlan munkálkodások. State ergo in fide charissimi. Et orate pro invicem ut sal-
vemini Amen, haec est genuina descriptio Csikiensis Processionis Pentecostalis per pat-
rem Isidorem Mihálcz Ordinis Minorum Sancti Patris Nostri Francisci Strictioris ob-
servantiae ex sede siculicali Kézdi de All Torja, a' Genitoribus Michaela Mihálcz
quondam ex Gelencze⁸¹ alias de All Torja. Hunc Sermonem ego produxi⁸² in Esztelnek
Csik et Gyergyó. Tandem conscripsi pro eterna memoria in Maros Szent György⁸³ in
aula Comitis Stephani Petki⁸⁴ Anno 1760. pro tempore. Capellanus aulicus major.
/376./

Continuacio ejusdem processionis pentecostalis Csik Somlyóviensis.

Ezen előb említet praedicáción jelen lévén Tisztelendő páter Senior Michael Balásffi,
commisarius provinciae Sancti Regis Stephani Lector sacro Sanctae Theologiae diffini-
tor habitualis, vir plane magni meriti Anorum Circiter 78.

Ez halván páter Kolosváritól ezen említet szókot. En mind ezeket vettem ki a' kolos-
vári pater Jesuiták Archiviumából és ottan fel lehet találni akárkinek ezen dőlgot. Páter
Mihály ezeket halván meg örvende az urban és leg ottan ira /377./ Kolosvarrá a' mü
Clastromunkba az ottan lévő akkori Conciónátornak (kinek neve vala Pater Domini-
cus Péterffi Concionator actualis vir magni meriti a' plerisque vocitatus malleus Hereti-
corum)⁸⁵ kiis nagy örömmel véven a' páter Mihály levelét a' melyben a' vala irva: Kérem
Tisztelendő Attyaságát menyen el a' Tisztelendő. páter Jésumitakhoz és kerestesse fel
ottan az Archiviumban a' Csiki prócessiónak eredetét és kezdetét miképpen vólt és kez-
detét, kiis szorgalmatossan el menván és mindeneket investigálván úgy találá a' mint
Tisztelendő. páter Kolosvári Pál praedicállotta vala. /378./

Levelét irván azért páter Dominicus páter Mihálynak, meg irá a' Csiki processiónak
kezdetét szóról szóra. En azért méltatlan Conciónátor lévén a' Csiki klastromban mi-
kor a' Templom fel szentelése napjára, praedicációra akartam vólna készülni maga páter
hozzám hozá a' páter Dominicus levelét in originali és meg beszéllé egészen hogy és
miképpen kapta vólna ki Pater Dominicus által a' kolosvári páter Jesuiták Archivio-
mokból. Le is irtam vala akkor magamnak az akkori praedicációmban Anno. 1746 ulti-
ma die Április. Hogy pedig ezen dolog pro memoria aeterna fen maradna. /379./

⁸¹ Gelence (ma: Ghelinta, RO).

⁸² Valójában ez a szöveg nem teljesen tekinthető beszédnek.

⁸³ Marosszentgyörgy (ma: Sângeorgiu de Mureș, RO).

⁸⁴ Petky család (Derzsi vagy királyhalmi). NAGY, 1857–1868, IX, 270–274.

⁸⁵ A Malleus Haereticorum („Az eretnekek pörölye”) kifejezés a középkorban és kora újkorban használt metafora és cím volt, amellyel olyan személyeket vagy műveket illették, akik/amik különösen hatékonyan léptek fel az eretnkségek ellen. Nem egyetlen híres könyvet jelöl, mint a Malleus Maleficarum („Boszorkányok pörölye”), hanem több szerző és szöveg is viselte ezt a címet vagy jelzőt. A pöröly (kalapács) képe a könyörtelen és hatékony küzdelmet jelképezte az eretnekek ellen. Georg Eder (1523–1587) jezsuita teológus írt egy könyvet *Malleus haereticorum. De variis falsorum dogmatum notis atque censuris* címmel (1580, Ingolstadt), amely az eretnkségek felismeréséről és cáfolatáról szólt.

A páter Dominicus levelét a' Csiki klastrom protocolomában⁸⁶ bé irták Fide nostra sacerdotali, ottan a' ki keresni és tudni akarja meg lehet látni és találni. Enis meg irtam itten a' mint a' páter Dominicus leveléből láttam, és az öreg páter Mihálytól hallottam ki jelen volt a' páter Kolosvari praedicatioján, de nem csak magamért irtam meg senem magam fejemtől hanem a' mint a' régi jó hiteles szerzetesektől es világiaktól hallottam és per traditiones vettem vala ita testor ego Fide mea sacerdotali pater Isidorus Mihálcz Annorum aetatis phisicae 50. Religionis 29. in hoc Anno presente 1760, Die 20. Julii Ad majorem Dei Gloriam, ac Beatissimae Virginis Mariae Honorem. /380./

De extensione Csikiensis processionis pentecostalis.

Hallottam magától az öreg páter Mihálytól. Frater Miklostól⁸⁷ az öreg János Diáktól ki Szent életű Remete életet élt a' Sálvator hegyén Szent Léleki nevű Terciariustól Frater Bálinttól.⁸⁸ Erős Ferencztől, ki acceperunt a' Fratre Leone Balog,⁸⁹ qui mortuus est in Conventu Csikiensi Anno Domini 1729. aetatis 70.

Et ego eram praesens in illius morte, et hos omnes novi De quorum testimoniis vide in Via Caeli pag. 576. et 578.⁹⁰ ibi varia invenies de statua Csikiensis Beatissimae Virginis Mariae Ezek beszéltek hogy regentén az Erdélyi nagy urak es az egész catholicus Státus meg jelenvén ezen Csiki processión, mikor a' generalis prócessiókot járták a' Sálvator hegyén kivált a' nagy urak mezitláb /381./kerülték meg a' Szent Sálvator hegyét. Láttam magamis sokszor hogy a' Sálvator oltárát⁹¹ térden álva kerülték meg az ájtatos hivek. Ezt igen Szent helynek hallottam lenni itten éjjeli Angyali prócessiók és ének szók hallattak. Láttam egy keresztet itten a' melyre fel vala írva: Itten ezen a' szent he-

⁸⁶ Ezt a *historia domust*, amibe az 1746-os prédikációt beírták, nem sikerült megtalálnom. Alighanem ezt is elvitte 1951-ben a Securitate, és a román levéltárban mint rendezetlen anyag, azóta sem kutatható... Viszont szépen egybeesik ez a dátum a csíksomlyói csodatörténetek első püspöki kivizsgálásának idejével.

⁸⁷ Fr. Dobos (János) Miklósról lehet szó, aki 1753-ban halt meg Csíksomlyón. A nyomdában dolgozott Balogh Leóval. Csíkszenttamáson született 1681-ben, 1707-ben öltözött be. Klerikusnak vették fel, de szemei gyengesége miatt nem tudott tanulni. Megmaradt laikus testvérnek, és nyomdász-könyvkötő lett.

⁸⁸ Fr. Ince (János) Bálint laikusról lehet szó, aki Gelenczén született 1678-ban, 1698-ban lépett a rendbe. A Boldogságos Szűz különös tisztelője volt. Meghalt Eszterneken 1738-ban.

⁸⁹ A csíksomlyói nyomdában az első nyomdász Kassai András volt, aki 24 évesen került a Kájoni nyomdába, és ferences pappá szentelték. Nyomdászokat is nevelt a szerzetes testvérek közül. Első tanítványa a háromszéki származású P. Balogh Leó, aki 1665-ben született, fiatalon lépett be a rendbe (1680) és kiváló nyomdász lett belőle. 1729-ben halt meg Csíksomlyón. <https://helyismeret.konyvtar.hargitamegye.ro/hu/d/19/span-classundercsiksomlyoi-ferences-nyomdaspan>.

⁹⁰ A hivatkozás forrását nem tudtam azonosítani.

⁹¹ Mármost a csíksomlyói Salvator-kápolnához vagy Passió-kápolnához. A Kisomlyó hegyén három kápolna áll, melyek közül az egyik a Krisztus Színeváltozásának tiszteletére szentelt középkori Salvator-kápolna. A 15. század második felére datált kápolna a hagyomány szerint az 1456-os nándorfehérvári győzelem emlékére épült, ugyanis az ütközetet a Megváltó átváltozásának (lat. Transfiguratio Salvatoris – rövidítve Salvator) napján, augusztus 6-án, a Salvator nevét segítségül hívva sikerült megnyerni. A kápolnát a 17. században átalakították, ekkor kis huszártoronnyal lezárt faszerkezetű előteret kapott az egyhajós, négyszögű szentéllyel ellátott épület. Ezt a bővítményt a 19. században kőből épített előtér váltotta fel.

lyen láttatott az égis fel egy lajtorja, melyen az Angyalok fel s alá járnak vala. Ez vólt a' Sálvátor kicsin Sannctuariomán kívül közel a' Sánctuariomhoz.

Továb Ezen pünköst napi processiót az egész Cathólicus Status Erdélyben⁹² quasi pro voto vette volt be: minden esztendőben, in honorem Beatissimae Virginis Mariae. Pro solemni illa victoria contra juniorem Joannem Zápolya post hanc victoriam extensa est haec solemnis processio /382./ eciam alia loca viciniora.

Láttam itten a' mólduvai processiót Anno 1732.⁹³ Láttam a' kolosvárit Anno. 1731. Régentén hallottam a' fide dignis hogy nagy Váradról⁹⁴ Posonból⁹⁵ Budáról, és egész magyar Országnak nagyob részeiről el jöttek ezen solemnis processióra keresztekkel nagy ajitatossan. Haec est solemnis processio ad statuam Csikiensem pro obtenta victoria a Christianis contra Juniorem Joannem Zapolya perfidissimum Arianum. Haec processió instituta est in Honorem Beatissimae Virginis Mariae pro solemni graciaram actione et Conservatione ab omni Heresi per praeces Dei matris. Cui sit Laus Honor et Gloria. Amen.

Rövidítések és irodalomjegyzék

BNaR Biblioteca Națională a României (Román Nemzeti Könyvtár, Bukarest)

Cabinetul de Manuscrise (Kézirattár)

Ms. 14. Isidorus, MIHÁLCZ: *Sermones de Diversis Pro faciliiori usu Concionatorum, in omni occurentia ac necessitate, quos cum magna diligentia ex variis auctoribus excerpserit ac scripsit variis in locis Pater Frater Isidorus Mihálcz Ordiinis Minorum Sancti Patris nostri Francisci Strictae Observantiae in Venerabili Conventu Estelnekiensi ad Sanctum Georgium martirem Anno Domini 1759 Thomus Primus De diversis materiis.*

*

⁹² Az erdélyi római katolikus státus egy történelmi erdélyi intézmény volt, amely az erdélyi római katolikus egyház hívóit és egyházi személyeit képviselte. A státus nem foglalkozott hittani kérdésekkel, hanem elsősorban az egyház külső érdekeinek védelmével és az egyházi vagyon kezelésével.

⁹³ Pátrik János is „Magna Hungariae eique ad nexorum regnor ac Provinciarum Domina című könyvében írja: nemcsak Erdélyből, hanem Moldovából is nagy sokaságban jönnek a Mária tisztelői”. GYÖRGY, 1930, 161.

⁹⁴ Nagyvárad (*Várad*) (ma: Oradea, RO).

⁹⁵ Pozsony (*Poson*) (ma: Bratislava, SK).

- BALÁZS
2023
- BALÁZS Mihály: *Észrevételek a csíksomlyói búcsú eredettörténetéről*, In: *Keresztény Magvető*, 129. (2023) 1. sz. 3–38.
- BALLA
2023
- BALLA Lóránt: *Egy jezsuita történetíró és egy ferences prédikátor „találkozása” egy 18. századi ferences kézirat predikációgyűjteményben (Timon Sámuel SJ és Mihálc Izidor OFM) [Mihálc Izidor: De origine processionis Csikiensis]*, In: *Eruditio et magnanimitas: Tanulmányok Gábor Csilla köszöntésére*, szerk. FARMATI Anna et alii, Budapest, Reciti Kiadó, 2023, 85–97.
- BALLA
2025
- BALLA Lóránt: *Helyi (és regionális – erdélyi) kulturális értékek Mihálc Izidor OFM (1713–1781) kézirat predikációkötetében*, In: *„Hic discursus de praeteritis, praesentibus et futuris”. Tanulmányok Tüskés Gábor 70. születésnapjára / Beiträge zum 70. Geburtstag von Gábor Tüskés*, szerk. LENGYEL Réka – CSÖRSZ RUMEN István – HEGEDÜS Béla – TÜSKÉS Anna, Budapest, Reciti Kiadó, 2025, 318–326.
- BARICZ
2007
- BARICZ Lajos: *A marosszentgyörgyi egyházközség története: Adatok a múltból és a jelenből: 70 éves az önálló plébánia*, Marosvásárhely, Ansid, 2007.
- BENKŐ
2023
- BENKŐ Elek – MENDE Balázs Gusztáv – MIHÁLY Ferenc – MUCKENHAUPT Erzsébet: *A csíksomlyói középkori kegy-szobor a roncsolásmentes vizsgálatok és a történeti kutatások tükrében*, In: *Művészettörténeti Értesítő*, 72. (2023) 2. sz. 313–334.
- ENDES
1994
- ENDES Miklós: *Csik-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.
- GYÖRGY
1930
- GYÖRGY József: *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben*, Cluj–Kolozsvár, Szent Bonaventura Könyvnyomda, 1930.
- MOHAY
2005
- MOHAY Tamás: *Egy ünnep alapjai: a csíksomlyói pünkösdi búcsú új megvilágításban*, In: *Keresztény Magvető*, 111. (2005) 2. sz. 107–134.

- MOHAY
2009 MOHAY Tamás: *A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás: Történet, eredet, hagyomány*, Budapest, L'Harmattan, 2009.
- MOHAY
2015 MOHAY Tamás: „Istennek kincses tárháza...”: *P. Losteiner Leonárd ferences kézírata Szűz Mária csíksomlyói kegyszobráról*, Csíksomlyó–Budapest, Csíksomlyói Ferences Kolos-tor – Szent István Társulat, 2015.
- MOHAY
2021 MOHAY Tamás: *A csíksomlyói kegyhely és búcsújárás a 20. század második felében*, akadémiai doktori értekezés. Magyar Tudományos Akadémia, 2021. február 26., http://real-d.mtak.hu/1308/7/dc_1725_19_doktori_mu.pdf.
- NAGY
1857–1868 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, I–XII, Pest, Ráth Mór, 1857–1868.
- PÉNZES
2013 PÉNZES Lóránd: *A bodzavámi vesztegintézet káplánsága*, In: *Acta Siculica*, 6–7. (2012–2013) 513–539.
- SIMÉN
1999 SIMÉN Domokos: *A csíksomlyói búcsú folklorizálódott eredethagyományai*, In: *Vallási néprajz 10. Tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*, szerk. KÜLLÖS Imola, Budapest, Református Egyház Teológiai Doktorok Kollégiumának Egyházi Néprajzi Szekciója, 1999, 128–139.
- SIMÉN
2008 SIMÉN Domokos: *Történelem, vagy legenda? (A csíksomlyói pünkösdi búcsú eredetéről)*, In: *Vallási néprajz 14. Az unitáriusok öröksége*, szerk. VERES Emese Gyöngyvér, Budapest, Barca Kiadó, 2008, 22–33.
- ZVARA
2023 ZVARA Edina: *Gratia mecenaturae Esterhasianae: A kismartoni ferences könyvtár története és állománya*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ – Kossuth Kiadó, 2023.

Egy magyar szabadcsapat-tervezet 1809-ből: Csekonic József „Fekete nádori lovas légioja”¹

Csekonic József tábornok, korábbi mezőhegyesi méneparancsnok, az 1809-es inszurrekcióban vezérőrnagy, a tiszántúli kerület dandárparancsnoka (1757–1824)² mindeddig ismeretlen tervezetere, amely „Fekete nádori lovas légio” néven egyfajta szabadcsapat (*Freikorps*) felállítását irányozta elő,³ véletlenül bukkantam rá József nádor 1809-es inszurrekcióhoz kapcsolódóan működő katonai irodájának iratai között.⁴ Formája szerint „legalázatosabb javaslatról”, azaz a nádorhoz intézett előterjesztésről van szó, melyet 1809. március 16-ra, Pestre kelteztek, tehát kevesebb mint egy hónappal az ötödik koalíciós háború kitörését (április 10.) megelőzően keletkezett.⁵ Bemutatására csak 1809. március 30-án került sor, amikor, minden bizonnyal katonai és politikai okok miatt *ad acta* tették.⁶ Csekonic tervezetével kapcsolatban sem a nádori levéltárban, sem családja székesfehérvári iratai között,⁷ sem másutt nem akadtam egyéb forrásokra. Teljes visszhangtalansága következtében a javaslat jelentősége tisztán eszmetörténeti: rámutat arra, miképpen jelent meg a korabeli *Freikorps*-eszme egy sajátos alakváltozata a magyar katonai gondolkodásban. A továbbiakban először röviden vázolom a szabadcsapatok 18–19. századi metamorfózisát, különös tekintettel az 1809-es háború során a Habsburg Monarchiában felállított, az elnevezés alá sorolható alakulatokra, majd ebben és a korabeli magyarországi hadügy kontextusában bemutatom a „fekete légiót”.

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatásával készült. A szerző *A magyarországi rendiség politikai kultúrája (1526–1848) II.* (K 143017) NKFI program kutatója. Itt szeretném megköszönni Ilya Berkovichnak és Réfi Attilának a dolgozat elkészítésében nyújtott segítségét.

² Lótenyésztésről szóló kötetének bevezetőjében található saját kezű életrajza: CSEKONICS, 1817, III–XVIII. Vázlatos biográfiája: SZILÁGYI–DRAGANIC, 2016, 28. Katonai pályafutásához lásd NAGY-L., 2021, 90–91. Csekonic 1773-tól szolgált a hadseregben, 1786-ban mint elsőkapitány került Mezőhegyesre, majd gyorsan előrehaladva a ranglétrán 1790-től már ezredesként irányította az intézményt. 1805. november 1-től vezérőrnagy, dandárparancsnok a magyar inszurrekciónál, 1806. február 1-én rangmegtartással kilép, majd 1809. április 11-én reaktiválják, végül 1810. március 16-án, rangját megtartva lép ki végleg a szolgálatból.

³ Csekonic szervezete következetesen „légioról” (*Legion*) beszél. A terminus jelölhetett külföldi szolgálatból átvett vagy onnan toborzódó, idegen zsoldban álló csapatot is, de ez esetben belföldi háborús önkéntesekből álló katonai köteléket érthetünk alatta.

⁴ A nádor katonai kancelláriájának működéséhez: NAGY, 2025, 227–233.

⁵ MNL OL N 25 Militär-Kanzlei III I. No. 70. 1809. március 30.

⁶ Lásd a bejegyzést a katonai kancellária iktatókönyvében: MNL OL N 25 Militär-Kanzlei III *Protocoll der Exhibiten d. Insurr. In den Jahren 1808, 1809 & 1810, 1811, 1812, 1813, 1814, 1836.* I. No. 70. 1809. március 30. „Csekonic, G. M. unterlegt einen Vorschlag zur Errichtung einer schwarzen Legion zu Pferd. (ad acta).”

⁷ MNL FVL XIII. 5.a.

Szabadcsapatok a francia háborúk idején és a Habsburg Monarchia

A könnyűcsapatok funkcióját ellátó szabadcsapatok kialakulása a Habsburg Monarchiához kötődik, ahol a 18. század közepétől minden háborúban állítottak fel – vagy legalábbis elkezdtek felállítani – ilyen típusú egységeket, s amelyek példáját a franciák és a poroszok is követték. A toborzás és önkéntes jelentkezés útján feltöltött, a parancsnok által vagy önkéntes felajánlásokból finanszírozott, így a kincstárra csak kismértékben rászoruló szabadcsapatok egy-egy háború idejére jöttek létre, ezt követően feloszlatták vagy beolvasztották őket a reguláris hadseregbe.⁸ Ezeket az alakulatokat a zárt harcrendben küzdő serezekkel szemben irreguláris, „kisháborús” (*petite guerre, kleiner Krieg*) harcászati feladatokra, a könnyűgyalogság, illetve -lovasság szerepkörében alkalmazták.⁹ Az 1792-től 1815-ig tartó francia háborúk a forradalmi, majd napóleoni innovációk és hadisikerek nyomán számos, kulturális cserefolyamatokon keresztül Európa tradicionalista nagyhatalmaiban, a Habsburg Monarchiában és Poroszországban is elterjedő hadászati és harcászati újítást hoztak. Az időszak a „szabadcsapatok”, illetve vezéreik és harcosaik, a „partizánok” 18. század közepétől tartó metamorfózisában is egy sajátos szakaszt jelentett.¹⁰

Abból fakadóan, hogy a császári-királyi hadsereg nagyszámú reguláris – huszár, sva-lizsér, ulánus – könnyűlovassággal rendelkezett, a Habsburg Monarchiában a szabadcsapatok jellemzően gyalogos egységek voltak, lovasságot többnyire ezeken belül szereztek, bár ritkábban felállítottak kifejezetten lovas szabadcsapatokat is.¹¹ Nagy-L. István szerint a bajor örökösödési háború idejére a reguláris és irreguláris csapatok közti határ már elmosódott és „[a] császári-királyi hadsereg részeként felállított, vagy abba átvett más eredetű összes alakulat elvileg regulárisnak számított”.¹² Az alakulatok státusának, szervezésük és funkcióik dinamikájának, államhoz való viszonyának érzékeltetésére irregularitás és regularitás viszonyát egy többdimenziós spektrumként is elképzelhetjük. Alphons von Wrede a császári-királyi alárendeltségbe tartozó szabadcsapatokat a gyalogos és lovas fegyvernemmel illetően külön, a „különös háborús és egyéb formációk”, illetve a „szabadcsapatok és önkéntes csapatok” (*Freiwilligen-Abtheilungen*) között tárgyalja. Az utóbbiakon belül a gyalogságra nézve „szabadcsapatokat”, „határőr szabadcsapatokat”, illetve „vadászcsapatokat és önkéntes zászlóaljkat”, míg a lovasság kapcsán „szabad és önkéntes csapatokat” különít el, többnyire gyalogos szabadcsapatokon belül szervezett lovas alakulatokat.¹³ Ezek a kategóriák persze sokféle, változó erejű katonai egység korabeli elnevezését fedik le.

A 18. század közepétől fogva a francia háborúk idejéig a magyar korona országaiban jellemzően a horvát-szlavón Határőrvidékről, illetve Horvátországból és Szlavóniából,

⁸ NAGY-L., 2013, 213.

⁹ Részletesen lásd RINK, 2006.

¹⁰ RINK, 2010.

¹¹ RÉFI, 2018, 383–384.

¹² NAGY-L., 2013, 133. 433. jegyzet.

¹³ WREDE, 1898, 401–542.

délszláv etnikumú legénységgel szerveztek ilyen alakulatokat.¹⁴ A korszakban a szűken vett Magyarországról szabadcsapatokat csak elvétve állítottak fel, ám az ország területéről kiegészített huszár- és gyalogezredek mellett egyrészt négy alkalommal szólították fegyverbe a hagyományos rendi honvédelmi intézményt, a huszárságból és gyalogságból álló inszurrekciót (1797, 1800, 1805, 1809), másrészt 1809-ben megyéenként „szabad lovasságot”, 1813-ban a huszárezredek keretei között az arisztokrácia és a törvényhatóságok felajánlásaiból újszerű „velitaosztályokat” szerveztek.¹⁵

Hadszervezeti szempontból a Habsburg Monarchiában a 18. század második felétől jelentős szerepet kapó gyalogos szabadcsapatok fejlődésében több fázis különíthető el, szervezeti felépítésükkel kapcsolatban azonban nehéz általános következtetéseket levonni. A katonai intézmény a kabineti háborúk idején a hadsereg esetlegesen, háborúk idejére szervezett könnyűgyalogságaként jelent meg. A józsefi korra a könnyűgyalogságnak alapvetően három típusa alakult ki: a jellemzően a Német-római Birodalom területéről, önkéntes alapon szervezett szabadcsapatok, a tiroli vadászcsapatok és a Katonai Határőrvidékről szervezett szabadcsapatok.¹⁶ A második koalíciós háború (1799–1801) idején megkísérelték a könnyűgyalogság regularizációját, valódi reformokra azonban csak az 1805-ös austerlitz-i vereséget követően került sor. Ekkor Károly főherceg jelentős átalakításokat hajtott végre a hadsereg szervezetében és a gyalogsági harcászaton: könnyűcsapatként alkalmazta az újonnan felállított vadászzászlóaljakat és határőrezredek, regularizálva ezáltal a könnyűgyalogságot. Ez ugyan csökkentette a szabadcsapatok jelentőségét, segédc csapatokká fokozva le őket, ám a főherceg ezzel párhuzamosan szervezett szabadcsapat-állításba is kezdett, számos önkéntes és vadászcsapatot szervezve meg. 1809-et követően a hadvezetés visszatért a korábbi esetleges gyakorlathoz, a szabadcsapatok jelentősége pedig tovább csökkent.¹⁷

A francia háborúk idején az itt átfogóan „szabadcsapatok” alá sorolt egységek tetejére része továbbra is a Habsburg Monarchia területéről rekrutálódott, míg más alakulatokat ezen kívülről, az (egykori) Német-római Birodalomból toboroztak. Megint másokat az első koalíciós háború idején külföldről vettek át császári-királyi szolgálatba (franciák, anhalt-zerbstiek), illetve külön említést érdemelnek a francia emigránsokból szerveződött alakulatok. Ezek közül jellegét és létszámát tekintve kiemelkedik Károly főherceg 1800–1801-es cseh-morva légiója, amely a Belloute-vadászcsapat mellett önmagában 22 zászlóaljat tett ki, azonban a háború vége miatt már nem vetették be, és feloszlatták.¹⁸ Voltak szabadcsapatok, melyek kaptak ugyan toborzási engedélyt, de nem sikerült őket feltölteni az adott háború végéig. Több hasonló egység létrehozása, miként Csekonics előterjesztése is, csak a tervezési fázisig jutott el.

Az 1809-es ötödik koalíciós háború osztrák szempontból a hadügyi – illetve ehhez kapcsolódóan a kormányzatilag vezérelt propagandában megnyilvánuló médiatechno-

¹⁴ Vö. NAGY-L., 2016, 32; RÉFI, 2018.

¹⁵ NAGY-L., 2013, 206–207; RÉFI, 2021, 823.

¹⁶ NAGY-L., 2013, 130.

¹⁷ Uo., 145–150.

¹⁸ WREDE, 1898, 452–456.

lógiai és ideológiai – innováció kivételes pillanatát jelentette. Az 1809-es háború során a „nagy háború” mellett „kisháborús” eszközöket is felvonultató stratégia és az ezt meg-alapozó „népi/nemzeti háború” (*Volks- vagy Nationalkrieg*) hivatalos ideológiája értelmében a reguláris császári-királyi hadsereg mozgósítása mellett egyéb, hagyományos és új módjait is alkalmazták a fegyveres erő növelésének.¹⁹ E háború átmenetiségét jól mutatja, hogy a Habsburg-kormányzat égisze alatt archaikus és modern szervezeti modellek működtek párhuzamosan és hatották át egymást. Károly főherceg reguláris hadseregére irányuló hadügyi reformjai mellett az örökös és egyéb tartományokban a legfontosabb új elemet a *Landwehr* nevű területvédelmi erő megszervezése jelentette 1808 nyarától, melyben a kulcsszerepet János főherceg játszotta. Károly főherceg korábbi tapasztalatai alapján a *Landwehr*rel szemben inkább a magasabb harci szellemmel rendelkező önkéntes alakulatok központi megszervezését támogatta. Az ország „ösi alkotmánya” és saját előjogai felett örökös jómódú birtokos elitek dominálta Magyar Királyságban, József nádor fáradozásainak és az 1808-as diéta fogadókészségének eredményeképp, az inszurrekció régi intézményét részlegesen és átmeneti jelleggel ugyan, mégis jelentősen sikerült megreformálni. Az uralkodó 1809 nyári felszólítása nyomán vármegyei keretek között, toborzás útján „szabad” („volón”, „volontér”) gyalogságot és lovasságot is szerveztek, amelyek kedvező feltételekkel igyekeztek az inszurrekció és a reguláris hadsereg által nem érintett fegyverképes férfilakosságot a háború időtartamára katonai szolgálatba vonni.²⁰ Szintén jelentős innováció volt a franciákkal és a velük szövetséges bajorokkal szemben a hagyományos tiroli népfelkelés (*Landsturm*) alapjain szerveződő paraszti gerillaháború kormányzati támogatása,²¹ amely az 1808-as spanyol ellenállás tapasztalatait adaptálva, megteremtette „a közép-európai gerillát” és ennek ideológiáját, azaz tulajdonképpen a modern értelemben vett „partizánt” (*Partisan*).²²

1809-ben Károly főherceg már tervszerűen állította fel a különféle önkéntes csapatokat, tulajdonképpen lefőlözve a *Landwehr* leginkább motivált rétegét. Bécsben, Cseh- és Morvaországban, valamint Belső-Ausztriában a területvédelmi erő kereteit felhasználva hatszázados önkéntes zászlóaljakat toboroztak.²³ Galíciában politikai okokból csak a *Landwehren* kívül szerveztek három „szabad zászlóaljat”, ám mivel nem jelentkezett kellő számú önkéntes, először külföldi zsoldosokkal és dezertőrökkel igyekeztek feltölteni az állományt, majd a szökések következtében sorozottakra kellett támaszkodniuk.²⁴ Dalmáciában („Dalmát szabadcsapat”), Sziléziában és Nyugat-Galíciában (Johann Georg von Schill főhadnagy „Sziléziai szabadcsapata”),²⁵ illetve

¹⁹ A gondolat osztrák és porosz fejlődéséhez és gyakorlathoz: RINK, 2017.

²⁰ NAGY, 2021, 114–115.

²¹ SCHEMBOR, 1998, 463–465.

²² RINK, 2010, 20–23.

²³ SCHEMBOR, 1998, 458–460.

²⁴ BERKOVICH, 2024.

²⁵ A szóban forgó sziléziai szabadcsapatot – élete utolsó ilyen kísérleteként – Johann Georg von Schill (1736–1822), a régi „zsoldosvezér” típusú szabadcsapat-parancsok és katonai vállalkozó szervezte, komoly haditettek elkövetésére azonban nem nyílt lehetősége. Nem úgy fíának, Ferdinand Baptista von Schillnek, aki a „partizán” új típusát, a „szabadságharcost” testesítette meg. RINK, 2009, 68–76.

Bukovinában („Bukovinai önkéntes zászlóalj”)²⁶ is hasonló alakulatokat hoztak létre. Idesorolható még az 1793-ban franciából osztrák szolgálatba lépett Georges François Symon de Carneville gróf, ezredes (1750–1837) által saját költségén felállított, háromszázadnyi vadászból és egy svadron huszárból álló szabadcsapata is.²⁷ A hagyományosan a szabadcsapatok emberanyagát adó Katonai Határőrvidéken viszont ekkor egyetlen ilyen típusú alakulatot sem szerveztek.²⁸

A hagyományos jellegű szabadcsapatokon túl, a *Landwehr* keretei között szervezett önkéntes egységek mellett jelentős újítás volt, hogy 1809-ben osztrák jóváhagyással és támogatással több olyan, külföldi – azaz monarchián kívüli német – toborzású szabadcsapatot is létrehoztak, melyeknek a franciák által megszállt Németországban haditetteik és propagandatevékenység révén általános felkelést kellett volna kirobbantaniuk. A „Hesseni választófejedelmi szabadcsapatot” I. Vilmos hessen-kasseli választófejedeleme saját költségén hozta létre és fizette, de Ausztria jelentős számú fegyverrel támogatta.²⁹ A szintén osztrák főparancsokság alá tartozó „Frank” vagy más néven „Bayreuthi légiót” báró Karl von Nostitz őrnagy vezetésével azután állították fel, miután az osztrák csapatok elérték a Bayreuthi Hercegséget. Legénységét a Csehország határán folytatott önkéntes toborzáson túl a hátramaradt braunschweigi szabadcsapat legénységével egészítették ki.³⁰ Mindezen vállalkozások közül kétségtelenül a legambiciózusabb és legnagyobb hatású a „Braunschweigi hercegi csapat” felállítása volt, melyet a nép jellegzetes egyenruhája alapján csak „Fekete légióként” vagy „seregként” emlegetett. Ezt az 1809. február 25-i bécsi konvenciót követően osztrák jóváhagyással, a csehországi Náchodban, a saját költségén állította fel Frigyes Vilmos, Braunschweig-Lüneburg-Oels hercege, porosz vezérőrnagy (1771–1815). Az alakulat, szakítva a Habsburgokkal, a zناimi fegyverszünet után is folytatta a harcot, átvágva magát Németországon, majd augusztus elején hajókon elmenekült francia üldözői elől, végül a Weser torkolatából Nagy-Britanniába távozott, ahol angol szolgálatba szegődött.³¹

Az osztrák örökösödési háborútól (1740–1748) Napóleon bukásáig (1815) a „szabadcsapat” fogalma szorosan összefonódott vezére és harcosa, a „partizán” fogalmának metamorfózisával. Az 1809-es háború kivételes esete e történetben a régi és az új határmezsgyéjén fekszik. A szabadcsapatok és a régi típusú „partizán” (*Parteygänger*) első jellegzetes típusát az osztrák örökösödési háború idején Franz von der Trenck ezredes és Kelet-Szlavóniából toborzott pandúrjai képviselték, akik jelentős haditettek mellett háborús bűncselekményeket is elkövettek. Ezen alakulatoknak megvoltak a maguk előnyei és hátrányai: a katonai (al)vállalkozók által szabadon rekrutált erők gyorsan

²⁶ Ezt az első szakaszban népfelkelésként állították fel, majd miután megverték a lengyelek, a hadsereg alá tartozó szabadcsapatná szervezték újjá, zömmel másodvonalbeli katonákból. BERKOVICH, 2024.

²⁷ WREDE, 1898, 459–466; NAGY-L., 2013, 146–147.

²⁸ NAGY-L., 2013, 147.

²⁹ SCHEMBOR, 1998, 452–455.

³⁰ WREDE, 1898, 524; SCHEMBOR, 1998, 455–456.

³¹ KORTZFLEISCH, 1896, 1–149; SCHEMBOR, 1998, 457.

mobilizálható, az állam számára olcsó, azonban megbízhatatlan csapatokat eredményeztek, melyeket a központi ellátási láncon kívüli helyzetük zsákmányszerzésre és arra ösztönözött, hogy „a földből éljenek”.³² A második fázisban, a hétéves háborút (1756–1763) követően a régi „partizánok” kora leáldozott, egységeiket a kisháborúval párhuzamosan „államosították” (*Verstaatlichung*), „territorializálták”, ezáltal a szabads csapatok vezérei taktikai szempontból független, de az állandó hadsereg könnyűcsapatai közé sorolt különítmények parancsnokaivá váltak. Az uralkodók által alkalmazott szabad vagy félig-szabad „biztonsági kompetencia szolgáltatók”, ha bizonyítottak, beolvasztották őket a regulárisok közé. Az önkéntes csapatok és a kisháború „államosítása” következtében a korábbi „zsoldosok” (*Söldner*) „katonákká” (*Soldat*) váltak.³³

A harmadik stációt lényegében a szabads csapatok és vezéreik új típusának, a „szabadságharcosnak” (*Freiheitskämpfer*) a megjelenése jelentette.³⁴ A folyamat összekapcsolódott a Napóleon elleni spanyol felkelés eredményeivel, az irreguláris harcos új típusának, a „gerillának” a megjelenésével és a Habsburg-kormányzati adaptációjával, amely a jelentős hadisikereket is felmutatni képes tiroli népfelkelésben öltött testet. Az új típusú szabads csapatok megjelenése Ferdinand Baptista von Schill porosz őrnagyhoz (1776–1809) köthető, akinek apja egy régi típusú, tapasztalt szabads csapat-vezér, ambiciózus katonai vállalkozó volt, aki anyagi érdekeitől függően váltogatta lojalitását és az állami főhatalomhoz való viszonyát, ám a korszakban már egyre kevesebb sikerrel alkalmazkodott a hadviselés változásaihoz. Az ifjabb Schill 1807-ben, még mint porosz dragonyoshadnagy, Kolberg ostroma idején alakított egységével sikeres műveleteket hajtott végre a franciák ellen. Schillt hősnak kijáró diadalmenet fogadta Berlinben, soron kívül előléptették, egységét neve és parancsnoksága alatt regularizálták, személye köré már életében hőskultusz épült. Egy következő fázist jelentett, amikor az 1809-ben Schill egy gyakorlat örve alatt ezredével együtt, a spanyol és a tiroli felkelésre hivatkozva, de az osztrákoktól is távolságot tartva, dezertált a porosz szolgálatból, és a franciák és szövetségeseik ellen fordult, egy általános felkelés kirobbantására törekedve Észak-Németországban, 1809. május 31-én azonban Stralsundnál elesett. Vállalkozásának céljai és ideológiája már lényegében a német-nemzeti patriotizmusból táplálkoztak.³⁵ A másik példát a már említett, Habsburg-támogatással szervezkedő Frigyes Vilmos herceg-féle „Fekete braunschweigiek” szolgáltatták.

Schill és a „Fekete herceg” szabads csapatai jól példázzák a lojalitás fókuszának, illetve a szabads csapatok és vezéreik státusának váltokozását regularitás és irregularitás között, egyúttal rámutatnak az efféle vállalkozások korlátaira is. Taktikai értelemben ugyan mindkét szabads csapat-vezér továbbra is a régi típusú „partizánok” közé tartozott, ám politikai szempontból már modern értelemben vett „partizánoknak”, azaz „felkelőknek” vagy „szabadságharcosoknak” tekintendők. Magatartásukat már nem a régi típusú erőszakosság és zsákmányszerző mentalitás, hanem az „államosítás” hatása uralta. Mivel

³² RINK 2010, 10–14.

³³ Uo., 15–19.

³⁴ Uo., 19–30.

³⁵ RINK, 2009, 76–94.

parancsnoki legitimitásuknak nem volt sem formális, sem anyagi alapja, saját és harcosaik motivációi pedig nem materiális jellegűek voltak, sikerük egyedül karizmájukon és sikerorientáltságukon múltott. Ugyan nagy taktikai érzékkel, a tömegek körében népszerűséget kivívva manővereztek, de vállalkozásaikhoz érdemleges támogatást végső soron sem a felszabadítani kívánt néptől, sem az uralkodóktól nem kaptak, közvetlen művelési céljaik elérését követően belső válságba sodródtak. Esetük jól mutatja, hogy a kor új „partizánjai” előtt csupán három lehetőség állt: félig-meddig autonóm szolgálatot végezni Poroszország vagy Ausztria részére a régi partizánok mintájára, egy spanyol (vagy tioli) mintájú felkelés kirobbantása Észak-Németországban, illetve maga a porosz állam által kezdeményezett hasonló felkelés.³⁶

A francia háborúk ugyan számos változást hoztak, de a Habsburg Monarchia szabadcsapataiban tovább éltek egy korábbi korszak maradványai is, mint a reguláris csapatok engedelmességével és precizitásával szemben a gyengébb fegyelem és nagyobb szabadság, a szolgálathoz megkívánt ügyesség és kezdeményezőkézség követelménye, a zsákmányszerzés mint motiváció, a fosztogatásra és erőszakosságra való hajlam, az extravagáns egyenruhák stb. Ezek természetesen mindenféle szerencsevadászt vonzottak az ilyesféle alakulatokba. Az, ahogyan a szabadcsapatok önmagukat megformálják, hasonlóságot mutat a modern kommandósokéval és katonai magánvállalkozókéval.³⁷ A folyamat összetettségét és dinamikáját jól mutatja, hogy míg a szabadcsapatok egy részénél továbbra is fennmaradtak a korábbi hagyományok, a kisháború – végül 1809-ben a gerillaháború – katonai doktrínába emelésével, új védelmi intézmények (*Landwehr*) létrejöttével és régiek átalakításával (*insurrectio*, *Landsturm*) párhuzamosan, mindenekelőtt Károly főherceg hadszervezeti reformjai révén nemcsak a könnyűgyalogság nyert reguláris kereteket a császári-királyi hadseregen belül, hanem a szabad- és önkéntes csapatok egy része is kormányzati irányítással, „állami” keretek között szerveződött meg (lásd Károly főherceg légióit vagy Csekonics tervezetét). 1809-ben egyúttal megjelent egy új típusú, kezdetben állami védnökséget élvező, de kötetlenebb forma is, amely aztán a „fekete herceg”, Frigyes Vilmos németországi „szabadságharcával” elszakadt a fegyverszünettel a háborúból kiszállni látzó Habsburg Monarchiától.

Csekonics tervezete

A tervezet benyújtásának időpontjából kiindulva Csekonicsot általában az osztrák örökösödési háború óta császári-királyi alárendeltségben harcoló szabadcsapatok hagyománya, közvetlenül pedig Károly főherceg 1800–1801-es cseh-morva légiója inspirálhatta. Nem zárhatjuk ki azonban, hogy hatást gyakorolhatott rá a Ferdinand von Schill által 1807-ben szervezett *Freikorps* sikere is, melynek a Kolberg ostrománál játszott szerepe – csakúgy mint később az őrnagy 1809-es szabadcsapata és Stralsundnál elsen-

³⁶ RINK, 2010, 24–25.

³⁷ BERKOVICH, 2023, 71.

vedett halála –, ismert volt a magyarországi nyomtatott nyilvánosságban is.³⁸ A tervezet a maga katonás tömörségében is igen részletes, számos dologról azonban hallgat. A napóleoni háborúk során a császári-királyi hadvezetés által vagy jóváhagyásával felállított szabadcsapatokkal összevetve, melyek többnyire gyalogságból álltak, Csekonics egy kifejezetten a magyarországi viszonyokra alkalmazott könnyűlovas alakulatot kívánt létrehozni. Ebben mindenekelőtt két dolog játszhatott közre. Egyrészt az, hogy a tábornok maga is a katonai lótenyésztés legnagyobb hazai szakértője, a mezőhegyesi királyi méntelep szellemi atyja, majd 21 éven át irányítója volt.³⁹ Másrészt az a korabeli meggyőződés, hogy a könnyűlovas csapatnem népszerűbb a potenciális jelentkezők körében, melyet a magyar hadikultúra évszázados hagyományai, illetve ennek legfontosabb exportcikke, a huszár csapatnem „világsikere” mellett az a jellemző sztereotípiája is táplált, hogy a magyar eredendően keleti lovas nép, így „nemzeti karakteréhez” jobban illik a lovassági hadviselés. Mindemögött ott munkált a tapasztalat, melyre Csekonics is hivatkozott, hogy Magyarország bizonyos vidékein valóban igen sokan jól lovagoltak. Habár a könnyűlovasság kiképzése a kötetlen formációban harcoló könnyűgyalogságénál valamivel nehezebb feladatot jelentett, még mindig eléggé egyszerű volt ahhoz, hogy általa gyorsan mozgósítható és adott harcászati feladatokra megfelelően használható alakulatot nyerjenek.

Csekonics a légiót sajátos – nem nemesi – társadalmi karakterű, magasabb morális minőséggel és harci szellemmel bíró, önkéntesekből álló magyar elit egységként képzelte el, melyet a háború idejére a lehető leggyorsabb, legegyszerűbb és leggazdaságosabb módon kívánt felállítani olyan bátor, vitéznek való férfiakból (*Bravi*), akik jól lovagolnak és élvezik az ország népének bizalmát. A légió kifejezetten kisháborús feladatokra jött volna létre, hogy gyors meneteléssel, rajtaütésekkel nyugtalanítsa az ellenséget és a vidéket. Mivel az alakulat eleve olyanokból toborzódott volna, akik lovaglásban, különösen az „ország lovainak” megülésében jártasak, a szükséges katonai alakzatokat, a szolgálat és fegyelem alapjait elég lett volna menet közben elsajátítaniuk. A légió tulajdonosi jogait József főherceg nádornak szánták, aki egyébiránt a 2. sz., illetve az 1800-as inszurrekció során jászokból, kunokból felállított, később 12-es hadrendi számmal regularizált „palatinális” huszárezred tulajdonosa volt.⁴⁰ Ugyan az ötletgazda részletesen nem fejti ki, de feltehető, hogy a formális tulajdonosságnál többre gondolt. Elképzelhető, hogy a légió az inszurrekcióhoz hasonlóan (vagy valamilyen módon annak részeként), közvetlenül a nádor főparancsnoksága alá tartozott volna. Mind a potenciális toborzás sikerére, mind az alakulat szerepkörére és presztízsére nézve lényeges elem, hogy Csekonics kívánatosnak tartotta, hogy ahhoz, hogy az ország „legderekabbjait” megnyerjék, biztosítani kell számukra, hogy közvetlenül a király vagy a nádor közelében teljesítsenek szolgálatot, ahol tanúbizonyságot tehetnek bátorságukról.

³⁸ Lásd például MK 1808. december 27. 52. sz. 827., 1809. január 20. 6. sz. 94., 1810. július 21. 33–34. sz. 267.

³⁹ 1785 és 1806 között mint „ménés- és pótlovazásért felelős parancsok” („Gestüts- und Remontirungs-Commendant”) állt az intézmény élén. CSEKONICS, 1817, XI.

⁴⁰ A 12. sz. huszárezredhez lásd RÉFI, 2021.

A tervzet szerint a légio a hadsereghez, azaz minden bizonnyal annak könnyűlovaságához (huszár, svalizsér, ulánus) hasonló állománnyal rendelkezett volna, annyi különbséggel, hogy egy-egy svadronját 150 főnyi legénységben határozta meg. Bár Csekolics a tisztek számát nem részletezte, a korabeli gyakorlat alapján ehhez még hozzászámíthatjuk a 40-50 fő körüli ezredtörzset, illetve lovasszázadonként a körülbelül 30 főnyi tisztet, altisztet, furírt (írnok), kovácsot stb. is. Szintén a reguláris lovasság mintájára a feltehetően kettesével „három osztályba” szervezett lovasszázadok tették volna ki alapesetben a légiót, amely így összesen hat svadront, azaz 900 főnyi legénységet, a huszárság számára 1809-ben előírt létszámmal – 53 fős törzs és svadrononként 28 fő tisztt, altisztt stb. – számolva összesen 1121 főnyi erőt jelentett,⁴¹ amit szükség esetén a fenti módon lehetett szaporítani. Mivel a szabadcsapat csak háború idejére jött volna létre, a békekötés után az altisztekre és közlegényekre bízta volna, hogy leszerelnek-e vagy ismét bevonulnak az ezrekhez, míg a tisztek számára engedélyezték volna, hogy rendfokozatukat és zsoldjukat megtartva szolgálatban maradjanak.

A terv szerint a légio felállítása nem terhelte volna az államkasszát, de a tábori szolgálatra rendelt osztályok kincstári ellátásban részesültek volna, egyébként az insurrekcióhoz hasonlóan kellett velük bánni. Mivel az ötletgazda maga is hozzá kívánt járulni az egység felállításához, ám ennek költségeit nem volt képes saját vagyonából fedezni, más finanszírozási módok bevonását javasolta. Úgy vélte, elsőként meg kell kérni az ország rendjeit, valamint szabad királyi városait, kerületeit és községeit, hogy járuljanak hozzá az ügyhöz. Amennyiben ez nem sikerülne, olyan családok támogatását látta szükségesnek megnyerni, akik hozzátartozókkal rendelkeznek a hadseregben. Cserébe, a családjuk által kiállított emberek mértékében ezek nemcsak egy-két rendfokozatot lépnének előre a légióban, hanem ebben a békét követően is megmaradnának. Hogy az ország bizalmában álló bátor és tehetős embereket, különösen a jó lovasokat megnyerjék, bizonyos vidékeken rövid toborzások engedélyezését javasolta.

Csekolics a toborzáshoz kapcsolódó ösztönzőket is kifejezetten a magyarországi igényekre és egy elit egységtől elvárt magasabb morális kvalitásokra szabta: a kiváló szolgálat jelentős előnyökkel, az alakulathoz méltatlan magaviselet szigorú szankciókkal járt volna. A terv abból a társadalmi percepcióból indult ki, hogy a nem nemes népesség bizonyos csoportjai, a parasztok és kereskedők sok helyütt igen alkalmasak katonának, a tehetősebbek pedig nemesi cím megszerzésére töreksenek. Erre az igényre alapozva azoknak, akik saját költségükön, egyenruhával és lóval jelentkeznek, továbbá jól viselik magukat, jutalomként lehetővé kell tenni a nemesség megszerzését. Ennek módja, hogy év végén a törzs- és főtisztek, illetve a legénység jelenlétében svadrononként egy gyűlést – „káptalant” – tartanak, ahol az első hat legtöbb szavazatot kapott személy taksamentesen nemességet nyer. Ha valakit más állított, a nemesség a kiállítót illeti, míg ha valaki

⁴¹ Az 1809-es mozgósítás során a könnyűlovaság 128 lovas legényből, tisztekkel, altisztekkel, kováccsal, furírral együtt összesen 156 főből, míg a tartaléksvadronok 150 lovas legényből, összesen 180 főből álltak. Az ezredtörzs ugyanakkor a huszároknál és ulánusoknál 53, a svalizséreknél 51 fő volt. A könnyűlovas ezrek 8, míg a nehézlovasok (vértés, dragonyos) 6 svadronból, azaz 4, illetve 3 osztályból álltak. A huszár- és ulánusezrek összesen 1481, a svalizserek 1479 főből álltak. NAGY-L., 2013, 199–201.

a sajátjából maga csatlakozott a sereghez és a nemesség számára kisebb haszonnal járna a taksa összegénél, az utóbbit kapja meg jutalomként. Aki nem teljesítette kötelességét és szégyent hozott a légióra, annak hazájába való visszatérése is megtagadható lenne. Ezzel a módszerrel egy teljesen feltöltött légió esetében évente potenciálisan 36 ember juthatott volna taksamentesen nemességhez, ami igen magas szám, különösen annak fényében, hogy a korban pusztán haditettek által egyszerű katonáknak, nem nemesi státusú inszurgenseknek már nemigen volt lehetősége nemességszerzésre.⁴² A légió tehát a háborús időszakban a módosabb és a közjóra áldozni hajlandó nem nemesi csoportok számára az alakulaton belüli „demokratikus” választás útján, a nemesedés lehetőségének intézményesítésén keresztül társadalmi mobilitási csatornaként is működött volna. Kétségtelen azonban, hogy a nemességszerzés kilátásba helyezése révén a rendi társadalom kereteinek – még ha csak kismértékű – feszegetése jócskán meghaladta nemcsak az előterjesztő, de a nádor kompetenciáit is. A nemesítés kizárólagos uralkodói kegy, ráadásul a (hiányzó) taksa összege és az armálissal járó adómentesség végső soron a kincstárt rövidítette volna meg.

A tervezet három pontja az egyenruhával és felszereléssel foglalkozott, amelynek jellegzetes fekete színe adta a légió elnevezését is. Csekönics, annak érdekében, hogy az egység felállítása és kivonulása azonnal végrehajtható legyen, nem kívánt időt vesztegetni bonyolult uniformis beszerzésével. A színválasztásban az egyszerűsége törekvés mellett közrejátszhatott egy további gyakorlatias megfontolás is: a fekete anyag a világosnál nehezebben koszolódott. A legénységnek a saját ruhájában kellett volna megjelennie, az alakulat egyöntetűségét a fekete felsőing, gatyá és csákó volt hivatott biztosítani, az utóbbit az alakulat jelképével, a „két pajzs alakban keresztbe tett szablyát” ábrázoló sapkajelvénnel. Kabát és sátor helyett a „megszokott suba” viselése volt előírva. A felszerelés a szükséges lószerszámból, oldalfegyverből (kard) és pisztolyból, valamint csutorából állt. A tisztek számára szürke báránnyal szegett mentét írtak elő, feketével kevert sárga – a törzstiszteknél arany – vitézkötéssel, ezenkívül fekete csákót, szablyát, pisztolyokat és mórászürke kabátot, nyáron fekete inget selyemmel vagy arannyal díszítve. Az előírás, a hagyományosan a huszárezredek egyenruhájára jellemző fekete-sárga zsinórzattól eltekintve nem említ sem magyar nemzeti, sem Habsburg-császári jelképeket vagy viseletjeleket.⁴³

Az uniformis jellegzetes színválasztását Csekönics tehát praktikus okokkal indokolta, ugyanakkor feltehetően a kor divatját is követte, de szóba kerülhetnek Hunyadi Mátyás híres fekete seregének – akár szándékolatlan – reminiscenciái is.⁴⁴ A fekete egyenruha használata porosz eredetű hagyomány. 1741-ben II. Frigyes hozta létre az 5. sz. (von Ruesch) huszárezredet, amely fekete egyenruhát – süvegén pedig halálfejet – vi-

⁴² Vö. NAGY, 2021, 129–131.

⁴³ SÁGVÁRI, 2001, 123.

⁴⁴ 1848 tavaszán Pesten Szász Mátyás, városi helyettes bíró vezetésével a nemzetőrség részeként „fekete sereg” alakult, állítólag Mátyás király emlékére, mely fekete atillát és nadrágot hordott halálfejes kucsmával. NU 1848. március 19. 662. sz. 1036; 1848. március 21. 663. sz. 1040; 1848. március 23. 664. sz. 1048. Lásd még SÁRLÓS, 1955, 92–95.

selt. Ezt 1808-tól az 1. és 2. sz. testőr huszárezredekke szerveztek át, melyek a kor talán legismertebb fekete uniformist viselő alakulatai voltak.⁴⁵ A francia háborúk idején vagy azokat megelőzően a császári-királyi keretek között felállított szabadcsapatok között teljesen fekete egyenruhát nem találhatunk, azonban a korszakból több francia és német példa is akad. André Boniface Louis Riquetti, Mirabeau vikomtja (1754–1792) 1791-ben monarchista „fekete légiót” (*Légion noire*) állított fel, amely Condé emigráns hadserege részeként, osztrák és porosz szövetségben harcolt a francia forradalmi seregek ellen. A *Magyar Kurír* korabeli haditudósítása egy helyütt meg is magyarázza az elnevezést: „Ez a *Mirabó Légioja*, fekete Gránátéros süveges lovas Gránátérosokból, Zászlós Ulánusokból, Huszárokból, gyalog Gránátérosokból, Vadászokból, Kemény-lövőköl, és 250 Volontérokól áll, kik a Frantziáknak ki-költözések előtt mind Tisztek voltak. Többnyire mind fekete posztó köntössök vagyon kék hajtókával, és ezért nevezetnek *Fekete Legionak*.”⁴⁶ 1792 júniusában a forradalmi Franciaországban a Nemzetgyűlés valószínűleg porosz mintára egy svadron fekete-ezüst, halálfejes egyenruhás huszárt (*Hussards de la Mort*) szervezett, melyet hamarosan beolvasztottak a 14. lovas vadászrezredbe, majd 1793-ban feloszlattak.⁴⁷ 1792 végén egy „fekete huszárszázadot” (*hussards noirs*) is felállítottak, amely hamarosan beolvadt a 10. reguláris huszárezredbe, de 1796-ig megtarthatta egyenruháját.⁴⁸

A már említett, jellegzetes egyenruhájáról „Fekete brunswickieknek” nevezett szabadcsapat szervezése osztrák gyámkodás alatt már 1809 február végén megkezdődött, felállításának hivatalos kezdő dátuma április 1.,⁴⁹ így az nem szolgálhatott Csekonics mintájaként. Később, 1813–1814-ben fekete egyenruhát viseltek a magukat felszerelő önkéntesekből, közte a német-nemzeti gondolkodású prominens fiatal értelmiségből toborzódó, de már a porosz hadsereg regularizált kötelékeként működő „Lützow szabadcsapat” (*Lützowsches Freikorps*) katonái is.⁵⁰ Mindkét szabadcsapatot inspirálhatták a porosz „halálfejes huszárok”, a „Lützow vadászok” – „Schill vadászai” mellett, akár ideológiai értelemben is – a „Fekete brunswickiek” példája, de ez esetben, csakúgy mint Csekonics tervében, a fekete színre alapvetően gyakorlatias okból esett a választás. Az egyenruhák hiányából fakadóan a társadalom különböző rétegeiből toborzódó egység tagjai jobbára civil ruházatukban vonultak be, és a fekete volt az egyetlen szín, amellyel festés révén egységes színű uniformist lehetett előállítani.⁵¹ A korszakban a színválasztás kétségtelen szimbolikus jelentést is hordozott: erőteljes vizuális hatása és relatív ritkasága révén a fekete egyenruha jól megkülönböztethetővé tette viselőjét, így bizonyos fokú extravaganciát is kölcsönzött az alakulatoknak. Mindezen túl, hosszabb távon a német katonai kultúrában a „Fekete brunswickiek”, illetve Lützow „Fekete vadászai”

⁴⁵ Lásd például a következő hírlapi tudósítást: MK 1807. június 16. 48. sz. 738.

⁴⁶ MK 1792. augusztus 21. 67. sz. 1057–1058.

⁴⁷ CROYET, é. n.

⁴⁸ BRAYARD–DAVIN–CROYET, é. n.

⁴⁹ Ennek részleteihez KORTZFLEISCH, 1896, 1–17.

⁵⁰ RINK, 2009, 94–101.

⁵¹ WIECHMANN, 2002.

irodalmi és képzőművészeti ábrázolások hatására ideológiailag feltöltődve, a romantikus nacionalista regiszterben a német-nemzeti szabadságharcos új eszményét testesítették meg. A „Lützow szabadcsapat” fekete egyenruhája, piros hajtókái és arany gombjai a nemzeti és liberális mozgalmak fekete-vörös-arany zászlajában köszöntek vissza, melyek 1848–1849-ben a demokratikus Németország színei lettek.⁵²

*

A „Fekete nádori lovas légio” a szabadcsapatok korabeli típusai között egy sajátos, átmeneti változatot képvisel, mely Károly főherceg 1800–1801-es és 1809-es légioihoz állt a legközelebb. Felállításának kezdeményezése a hagyományos szabadcsapatokra emlékeztet, a kormányzaton kívülről, egy inszurgens tábornok felől érkezett. Ugyanakkor a nádor tulajdonosi jogai, illetve amiatt, hogy bár felállításának nem, de hadszíntéren való ellátásának, csakúgy mint sajátos előmeneteli rendszerének uralkodói előjogokat érintő és kincstári vonzatai lettek volna, „állami” jelleget is kapott. Egyenruhája jól megkülönböztethetővé teszi más alakulatoktól. Számszerű ereje ugyan kicsiny, ám dedikált kisháborús feladatai megsokszorozzák potenciális harcászati jelentőségét. Territorializált alakulatként toborzása az egész országterületre kiterjedt, azon belül is az autonómia bizonyos fokával rendelkező közigazgatási egységek vagyonosabb és ambiciózusabb nem nemesi elemeit, ezen túl pedig a reguláris katonaságnál szolgálókat célozza, lehetőséget nyújtva katonaállításra is. Az alakulat „elit” jellegét nem katonai professzionalizmus, hanem potenciális tagjainak önkéntes elköteleződése, jobb anyagi körülményei, jellembeli tulajdonságai és fizikai alkalmassága határozza meg. Csekonics a katonáskodók feltételes motivációit illetően nem hivatkozott a „lelkesezés” (*Enthusiasmus*) erejére és nem használta a patrióta-nemzeti beszédmódot sem, bár ezek a korabeli német és magyarországi diskurzusban, illetve az utóbbin belül kifejezetten az inszurrekcióval kapcsolatos propagandában már pregnánsan jelen voltak. Az érintettek lojalitásának fókuszát mindenekelőtt a főherceg személye és méltósága, azon keresztül pedig az ország inkluzív fogalma képezi. Alkalmazásának területi határaitól (országon belül/kívül) Csekonics nem szólt. Motivációjuk nem elsődlegesen anyagi jellegű, de racionális kalkuluson alapul: alapvetően a szolgálattal járó presztízsnövekedés, a haditettek jutalmaként a nemességszerzés révén a „rendi határvonal” átlépésének, vagy a taksa összegén keresztül az anyagi gazdagodásnak az ígérete, a reguláris ezredben szolgálóknál pedig a katonai előmenetel. Ez az a pont, amely a tervezetet a leginkább megkülönbözteti más korabeli szabadcsapatoktól és önkéntes alakulatoktól a legszorosabban a magyar rendi társadalom adottságaihoz kapcsolja. Csekonics talán nem felejtette el, hogy maga is egy olyan családból jött, amely csak a 18. század közepén emelkedett a kiváltságosok közé.⁵³

⁵² RINK, 2010, 29–30.

⁵³ Ahogyan könyve elején található önéletrajzában fogalmaz, „nemes, ám szegény szülőktől” származik. CSEKONICS, 1817, III. Apja, Csekonics Pál kőszegi polgár és táblai ügyvéd nem sokkal József születése

A potenciálisan a légióban szolgálók motivációi, mivel nem rendi alapon kiállított alakulatról volt szó, jelentősen különböznek a nemes inszurgensekéitől, akik számára a norma szerint a felkelés előjog és hazafias kötelesség volt, mellyel az „ősi alkotmány” és nemesi szabadságuk védelmében tartoztak. Nem a 18. századi irreguláris szabadszapatok hadiszákmányért harcoló, majd „államosításuk”, regularizációjuk során „katonák-ká” vált „zsoldosairól”, de nem is az új típusú, leginkább Ferdinand von Schill alakja által megtestesített, ideológiailag vezérelt, mitikussá emelkedő „szabadságharcosról” van szó, amely aztán a „felszabadító háborúk” idején Lützow önkénteseiben nyert rövid időre a porosz hadseregen belül legitimációt. A nádori légió mint sajátosan a magyar rendi társadalom adottságaival számoló, átmeneti jellegű, „államosított” szabadszapat-koncepció tisztjei és legénységének potenciális motivációit tekintve különbözik ezektől. Az ország olyan közrendű, bátor férfilakosaiból, illetve reguláris katonákból tervezték felállítani, akik társadalmi emelkedésük érdekében, a nemesi cím és a szimbolikus tőkék megszerzése, illetve a katonai előmenetel céljából, de valódi önkéntesként vállalták volna a katonai szolgálat és önmaguk felszerelésének terhét, vagy állítottak volna katonát. Ha magyarországi példákra tekintünk, az önkéntesség bizonyos formáját megtartva, de a légió elitjellege nélkül némi hasonlóságot mutatnak az 1809-es háború során felsőbb utasításra, de különféle közvetlen (felpénz, katonai szolgálattól való mentesség) és közvetett (nemesség, kitüntetések) ösztönzők ígérétevel toborzott „szabad lovasok”, illetve az 1813-as velitaosztályok.

Forrás

Csekonics József tábornok előterjesztése József nádorhoz

Pest, 1809. március 16.⁵⁴

MNL OL N 25 III, 1809. Fasc. 1. Rot. 42. I. No. 70.

Allerunterthänigster Vorschlag

Zur Errichtung einer schwarzen Legion zu Pferd, welche den Zweck haben solle, so eilig wie einfach, daher so wirtschaftlich als möglich zu errichten, und demnach die Bravi⁵⁵ wie Vertraute an Mann und Pferd des Landes erhalten zu können; um damit

előtt, 1753-ban szerzett armálist, majd 1754-ben vette feleségül nemes Kanicsár Máriát. SZILÁGYI-DRAGANIC, 2016, 21, 23.

⁵⁴ A kézirat autográf tisztázat. Átirása betűhív, a régies alakokat nem modernizáltam. Az eredetiben szereplő egyetlen aláhúzást kurzívval szedtem. A rövidítéseket szögletes zárójelben oldottam fel.

⁵⁵ Az olasz *bravo* többes száma. A szó valószínűsíthetően a latin *pravus* és *barbarus* szavak összeolvadásából keletkezett. A 16–17. századi Itáliában jelenthetett bátrát, de durvát, erőszakosat, sőt büntetőjogi kategóriaként haramiát, fizetett bérgyilkost is. E kettőből alakult ki a „zsoldos katona, aki egy úr szolgálatában áll, hogy megvédje, vagyonát őrizze, ellenségeivel szembeszálljon” jelentése. Vö. MANZATTO, 2007, 157. Itt kifejezetten pozitív értelemben körülbelül annyit jelent, mint bátor, vitéznek való férfiak.

durch forcirte Märsche, Überfälle auszuführen, Feinde und Gegenden zu beunruhigen, überdies, weil derlei Menschen ganz des Reittens ihrer Art, besonders der Landpferden, erfahren; so wird es möglich werden, auch währenden Marsche, die höchst erforderlichen Militärischen Evolutionen, wie den Dienst und Disciplin, ihnen begreiflich zu machen.

Zur Errichtung alles dessen, nachdem diese dem Aerario⁵⁶ nichts kosten sollen, und einzig allein alle Auslaagen eben nicht ex propriis bestreiten kann, wohl aber wesentlich dazu beitragen will; so unterfange mich, folgende Bedingniße dabei zu erbitten.

1mo Daß dieses Korps den Nahmen *Schwarze Palatinal Legion zu Pferd*, führen dürfe, und S[eine]r Kays[erlichen] Hoheit die Proprietairs Activitaet⁵⁷ darüber, gnadigst übernehmen wolle.

2do Daß denen Ständen Ungarns, wie Freystädten, Districten und Communitaeten, vorgetragen werden wolle, ob sie nicht zu dieser Legion beitragen wolten, und in so weit es nicht gelingen solte, durch erlaubt werde, daß

3^{tio} wenn ein und andere Familien bei der Armee, Angehörige haben, und solches geprüfte Menschen sind, daß diese bei dieser Legion nicht nur um Ein oder Zwey Grade nach Maaß der gestellten Leuthe, vorrücken könnten, sondern auch nach den Frieden, in solchen zu verbleiben hätten.

4to Damit man die Bravi und Vermögliche wie Vertraute des Landes erhalte, so solle erlaubt werden, in solchen Gegenden kurze Werbungen aufzustellen, wo derlei Menschen, und besonders gut berittenen anzutreffen.

5to Es ist bekant, daß der Komerziant, wie der Bauer in vielen Gegenden nicht nur ganz für den Soldatenstand gebohren, sonder mehrere vermögende viel darauf verwendeten, um Geadelt werden zu können; dahero allen jenen, welche sich ex propriis⁵⁸ mit der vorgeschriebenen Montour, und braven Pferde stellen, sich vorzüglich auszeichnen, nie einen entehrenden Excess begehen, und brav als beider Handeln, zur Belohnung, mit Ausgang jeden Jahres in jeder Escadron ein Kapitel in Beisein ihrer Staabs und Oberofficier dann aller anwesenden Mannschaft abgehalten werden, und 6 Mann von jenen, welche die Stimmen Mehrheit für sich haben, von jeder Escadron Taxfrey nobilitirt werden sollen, wobei sich versteht, daß wen es einen solchen trifft, der von einem andere zu dem Ende gestelt worden, daß der Adel jenem zu Theil werde, der ihm gestellt hat; trifft es aber einen solchen der sich selbst gestellet, und die Nobilitirung ihm nicht so viel fruchten könnte, als die Taxe, so soll diese ihnen zur Belohnung ausbezahlt werden; dahingegen jener, so seine Schuldigkeit vor den Feind nicht gethan, und durch dessen Betragen der Legion Unehre zugefügt wurde, soll nicht nur aller Belohnung unfähig, sondern ihn auch die Aufnahm in sein Vaterland versaget werden.

6to Damit die Stellung und Ausrückung momentanisch für sich gehen könne, so wird jeder in seiner Kleidung erscheinen, die Gleichheit aber dadurch bewürket, daß

⁵⁶ Kincstár.

⁵⁷ Az alakulat tulajdonosi jogai.

⁵⁸ A sajátjából, saját költségen.

über solche, jedweder ein Überhemd und Gattje⁵⁹ von schwarzer Leinwand nebst Csako, worauf zwey Säbel, kreuzweis als Schildl angebracht werden, erhalte, und an statt Mantel und Zelt, seinen gewöhnlichen großen Schafpelz⁶⁰ sich vorlege.

7to An Rüstung sonst nichts habe, als einen lederen Halfter, mit Einhäng-Mundstück, dünnen Halfterriehm oder Strick, Sattel mit schwarzem Lampelfell und 2 Seitentaschen, ein Seitengewehr, eine umgehängte Pistolen, dann eine Csuttra⁶¹

8vo Die Herrn Officiers eben ganz schwarz gekleidet, nur Pelz⁶² allein, jedoch mit grauen Lampl, und die Schnüre schwarz gemischt mit gelber Seide, bei die Staabs Officier mit Gold vermenget, Schwarzen Csako, Säbel, Pistolen, und Mohrengraue Mäntel, im Somer aber, schwarze Hemder mit Gold oder Seide gespitzt.

9no Wie eine Division beisamen ist, und solche zum Feldkriegs Dienst gefordert werden, so treten solche auf der Stelle in die Aerarial Verpflegung, ansonsten aber solche nach dem Insurrections Fuß zu behandeln wären; in jedem Fall aber würde nicht nur erwünscht seyn, sondern gar dem größten Vorschub leisten, um sicher die ersten Bravi des Landes zu erhalten, wan sie die Versicherung bekommen, stets in der Nähe ihres Königs oder Reichs-Palatins, Beweise ihrer Tapferkeit ablegen zu können.

10mo Der Stand ist jener, wie der Armee, der Gemeinen aber, auf 150 Köpf bei jeder Escadron festgesetzt; übrigens machen 3 Divisionen, eigentlich eine Legion aus, welche, wenn es entsprechen sollte, auch vermehret werden kann.

11mo Soll diese Legion ad tempus belli⁶³ bestehen, während dem Krieg auch so rimontirt und Recroutirt werden, wie bei ihrer Errichtung; dahero nach hergestellten Frieden, jeden Unteroff[icie]r und Gemeinen frey gestelt wird, sich entweder unter die Regimenter neu engagiren zu laßen, oder seine Entlaßung zu nehmen. Dagegen

12mo Behalten die Officiers nicht nur ihren Charakter, sondern die weitere Dienste wünschen, behalten ihren Rang und Gehalt, wie auch, alle weitere Aussichten im Feld wie Frieden, denn Regimentern gleich.

Pest den 16ten März 1809.

J[oseph]h Csekonics G[enera]l M[anu]p[ro]pria]

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL OL

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

N 25 III. Militär-Kanzlei des Palatin E. H. Joseph III. 1808–1814–
(1836)

⁵⁹ Gatyá, nadrág.

⁶⁰ Suba.

⁶¹ Csutora, katonai kulacs.

⁶² Mente.

⁶³ Háború idejére.

MNL FVL Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Vármegyei Levéltára

XIII/5. Csekonics család iratai

MK *Magyar Kurir*

NU *Nemzeti Ujság*

*

BERKOVICH
2023

Ilya BERKOVICH: *Jewish Mercenaries in Habsburg Service. Soldiers of the Freikorps Grün Loudon (1796–98)*, In: *PaRDeS*, 29. (2023) 69–79.

BERKOVICH
2024

Ilya BERKOVICH: *Jewish Soldiers of the Bohemian Freikorps 'Legion Erzherzog Carl' and other Volunteer Formations of the 1809 War*, In: *Zenodo* [online] (2024) URL: <https://zenodo.org/records/10948813> (utolsó letöltés: 2025. november 10.).

BRAYARD–DAVIN–CROYET
é. n.

Laurent B[RAYARD] – Didier DAVIN – Jérôme CROYET: *10e régiment de hussards*, In: *Les armées de ligne de la Révolution. Un projet de la SEHRI*, URL: <https://revolutionsehri.wordpress.com/10e-regiment-de-hussards/> (utolsó letöltés: 2025. november 10.).

CROYET
é. n.

Jérôme CROYET: *Hussards de la mort*, In: *Les armées de ligne de la Révolution. Un projet de la SEHRI*, URL: <https://revolutionsehri.wordpress.com/hussards-de-la-mort/> (utolsó letöltés: 2025. november 10.).

CSEKONICS
1817

[Joseph] CSEKONICS: *Praktische Grundsätze die Pferdezucht betreffend*, Pest, s. n., 1817.

KORTZFLEISCH
1896

Gustav von KORTZFLEISCH: *Geschichte des Herzoglich Braunschweigischen Infanterie-Regiments und seiner Stammtruppen 1809–1867. 1. Das schwarze Korps 1809 und das Englisch-Braunschweigische Infanterie-Regiment bis 1814*, Braunschweig, Albert Limbach, 1896.

- MANZATTO
2007
Mila MANZATTO: *Il bravo tra storia e letteratura*, In: *Acta Historiae*, 15. (2007) 1. sz. 155–178.
- NAGY
2021
NAGY Ágoston: *Insurrekció és társadalmi mobilitás a napóleoni háborúk időszakának Magyarországon*, In: *Korall*, 22. (2021) 86. sz. 107–136.
- NAGY
2025
NAGY Ágoston: *Az 1809-es háborúhoz kapcsolódó propagandamunkák Józsefnádor katonai irodájának levéltárában*, In: *Századok*, 159. (2025) 225–267.
- NAGY-L.
2013
NAGY-L. István: *A császári-királyi hadsereg 1765–1815. Szervezettörténet és létszámviszonyok*, Pápa, Gróf Esterházy Károly Múzeum, 2013.
- NAGY-L.
2016
NAGY-L. István: *Magyar csapatok részvétele, újoncai és veszteségei az első koalíciós háborúban, 1792–1797*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 129. (2016) 2. sz. 315–350.
- NAGY-L.
2021
NAGY-L. István: *A császári-királyi hadsereg magyarországi tábornokai, 1787–1815*, Budapest, Zrínyi, 2021.
- RÉFI
2018
RÉFI Attila: *Délszláv huszárok a francia forradalom ellen. A Wurmser-szabadcsapat lovasságának létrejötte és önállósodása, 1793–1795*, In: *Tanulmányok Ódor Imre emlékére*, szerk. GYÁNTI István – KULT László, Pécs, Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, 2018, 382–391.
- RÉFI
2021
RÉFI Attila: *A császári-királyi 12. számú nádor-huszárezred története alapításától a napóleoni háborúk végéig (1800–1815)*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 134. (2021) 4. sz. 805–842.
- RINK
2006
Martin RINK: *Der kleine Krieg. Entwicklungen und Trends asymmetrischer Gewalt 1740 bis 1815*, In: *MGZ*, 65. (2006) 355–388.
- RINK
2009
Martin RINK: *Patriot und Partisan. Ferdinand von Schill als Freikorpskämpfer neuen Typs*, In: *Für die Freiheit – gegen Napoleon. Ferdinand von Schill, Preußen und die deutsche*

- Nation*, hrsg. Veit VELTZKE, Köln–Weimar–Wien, Böhlau, 2009, 65–106.
- RINK
2010
Martin RINK: *The Partisan's Metamorphosis. From Freelance Military Entrepreneur to German Freedom Fighter, 1740 to 1815*, In: *War in History*, 17. (2010) 1. sz. 6–36.
- RINK
2017
Martin RINK: *Der »Volkskrieg« 1813. Zwischen groser Schlacht und Nebenkriegsschauplatzen*, In: *Die Völkerschlacht bei Leipzig. Verläufe, Folgen, Bedeutungen 1813–1913–2013*, hrsg. Martin HOFBAUER – Martin RINK, Berlin–Boston, De Gruyter–Oldenbourg, 2017, 141–162.
- SÁGVÁRI
2001
SÁGVÁRI György: *Állami és uralkodói szimbólumok a magyar uniformis jelrendszerekben*, In: *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője – Acta Musei Militaris in Hungaria*. 4. „Kard és koszorú”. *Ezer év magyar uralmi és katonai jelképei*, szerk. HAUSNER Gábor – KINCSES Katalin Mária – VESZPRÉMY László, Budapest, Hadtörténeti Múzeum, 2001, 115–131.
- SARLÓS
1955
SARLÓS Béla: *A pesti munkásság forradalmi harca és programja 1848-ban*, In: *Századok*, 89. (1955) 1. sz. 75–95.
- SCHEMBOR
1998
Friedrich Wilhelm SCHEMBOR: *Die österreichische Neutralität von 1807–1809. Die preußischen Aufstandsversuche in Ansbach-Bayreuth und der Kampf um Preußisch-Schlesien*, In: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 46. (1998) 311–471.
- SZILÁGYI–DRAGANIĆ
2016
SZILÁGYI Mária – Anica DRAGANIĆ: *Csekonics örökség. A család zombolyai uradalmának épített öröksége*, Székesfehérvár, MNL Fejér Megyei Levéltára, 2016.
- WIECHMANN
2002
Gerhard WIECHMANN: *Das Lützow'sche Freikorps 1813/14*, In: *Militärgeschichte* (2002) 1. sz. 4–12.
- WREDE
1898
Alphons Freiherrn von WREDE: *Geschichte der K. und K. Wehrmacht. Die Regimenten, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts*, II, Wien, L.W. Seidel & Sohn, 1898.

Teleki László somogyi adminisztrátor vármegyei tisztújításokon elhangzott beszédei, 1813–1817*

Bevezetés

Idősebb gróf Teleki László egy turbulens időszakban, 1811-ben lett Somogy vármegye adminisztrátora, főispáni helytartója. Mind az országos politika, mind a lokális viszonyok próbára tették a frissen kinevezett magisztrátust, az 1821-ben bekövetkezett haláláig két alkalommal elnökkölt a törvényhatóság tisztújításain. A hivatalnok közgyűlési jegyzőkönyvekben¹ rögzített beszédei azonban kiváló dokumentumai annak, hogy a kor főispánjai miként próbálták egyensúlyba hozni a királyi hatalom képviselőjét és a helyi rendek elvárásait. Az 1812 és 1825 közötti, országgyűlés nélküli időszakban a vármegyék számítottak az állam elsődleges közéleti fórumainak, ezek felügyelete, a hivatalnokválasztások lebonyolítása a kormányzat által kinevezett biztosokra hárult. Teleki beszédeiből egyszerre tükröződik vissza a századelő nemesi mentalitása, az antik republikanizmusra és az ősi alkotmányra hivatkozás politikai nyelve, valamint a bécsi udvar „zajos” tisztújításokat megregulázni készülő szándéka.

A restaurációkon elhangzott beszédek kéziratos átiratát a vármegye közgyűlésének jegyzőkönyvei, illetve az ezek mellett őrzött közgyűlési iratok őrizték meg az utókor-nak.² Teleki tekinthető a magyar nyelvű adminisztráció első valódi somogyi vezetőjének (a törvényhatóság 1806-ban tért le a latin ügyvitelről), a főispáni helytartó felszólalásai nemcsak politikai, hanem nyelv- és kultúrtörténeti szempontból is kiemelkedő forrásértékűek. Az adminisztrátor szövegeinek közreadása a tudományos diskurzus továbblépését szintén segíti, korábban a *Lymbus* hasábjain jelent meg egy titkosrendőri jelentés, amely beszámolt az 1813-as somogyi tisztújítás eseményeiről.³ Jelen forrásközlés a felvázolt kontextust árnyálja és kiegészíti, Teleki szerepét segít értelmezni a történelem idején. A közölt forrásrészletek a mai írásmódhoz igazított, szövegghű, de nem betűhív átirásban szerepelnek.

* A kutatás az Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Program EKÖP-24-3-II kódú pályázatával az Innovációs és Kulturális Minisztérium, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap, valamint a Pécsi Tudományegyetem anyagi és szakmai támogatásával valósult meg.

¹ MNL SVL IV.1.b. Somogy Vármegye Nemesi Közgyűlése és Albizottsága iratai – Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek (Protocollum generalium et particularium congregationum).

² Jelen esetben a fogalmazványok és a bejegyzett közgyűlési csatolmányok szövege megegyezik. A beszéd forráshelyei: MNL SVL IV.1.b. 1430/1813. augusztus 23. és 2053/1817. október 8.

³ A titkosrendőrségi jelentés forrásközléséhez lásd MÉSZÁROS–TAMÁS, 2021, 615–634.

A beszédek szerzője

Teleki László gróf 1764-ben született a Nógrád vármegyei Szirákon régi erdélyi református család gyermekeként. Édesapja, József külföldi protestáns egyetemeken tanult, művelt könyvgyűjtő volt, akinek a közéleti pályafutása a türelmi rendeletnek köszönhetően indulhatott el igazán. 1781-ben az Erdélyi Királyi Tábla ülnökévé nevezték ki, később pedig Ugocsában nyert főispáni hivatalt, igaz, a megyerendszer átalakításával hamar átkerült a pécsi iskolai kerület élére. 1795-ben koronaőr lett. A világi pálya mellett az egyházi életben is magasra jutott, 1790-ben az első budai református zsinat elnöke volt a Dunamelléki Egyházkerület főgondnokaként.

László apja örökébe lépve Bécsben és Göttingenben is folytatott egyetemi tanulmányokat, majd németországi, angliai, hollandiai, franciaországi és svájci utazásokat tett. A karrierjét Erdélyben kezdte a kormánysezéknél tiszteletbeli titoknokként, később királyi kamarás, majd 1792-ben a Királyi Tábla ülnöke lett. 1790-ben már aktív a diétán, a lakhelyét apja halálát követően a századfordulón tette át Magyarországra. 1802-ben a Dunamelléki Egyházkerület főgondnoka, a következő évben pedig a pesti Királyi Táblára került ülnökként.⁴ A gróf hosszú évek közszolgálatát az érdemei elismeréseként nyerte el a távozó Széchényi Ferenc⁵ somogyi főispán székét, 1811-ben a törvényhatóság adminisztrátora lett.⁶ A beiktatás szövegéből nem derült ki, hogy miért nem kapta meg a „valódi” főispáni hivatalt, annak azonban teljes jogkörével felruházták.⁷

A beszédek kontextusa

A kinevezése idején Telekit nem túlzás gyökértelen szereplőnek nevezni a kormányzandó vármegyéjében. Elődeitől eltérően nem rendelkezett helyben birtokokkal, sőt későbbi érdekeltségszerzési kísérlete sem ismert – egyedül az édesapja pécsi kerületi igazgatósága, valamint a dunamelléki főgondnoksága kötötte valamennyire a vidékhez. A lokalitás hiánya azonban az adminisztrátori megbízásakor akár előnyt is jelenthetett, a helybéli birtokviták és hatalmaskodások miatt a rendekkel folyamatos harcban álló Széchényi után személye sokkal inkább betölthette a konfliktusok felett álló megbékítő szerepét. Könnyen meglehet, hogy ez volt az udvar szándéka a kinevezéssel. Teleki beiktatása, bár a francia háborúk és a devalvációk árnyékában zajlott, mégis népünnepély

⁴ A talán legrészletesebb életrajzi összefoglalóhoz lásd *Ujabb kori ismeretek tára*, VI. 323–324.

⁵ Széchényi Ferenc gróf somogyi főispán (1798–1811), korábban a jozefinista rendszer alatt a vármegye királyi biztosa (1785–1786), könyvtár- és múzeumalapító, Somogy egyik legnagyobb birtokosa.

⁶ A kinevezés 1811. november 6-án történt, a dekrétum tartalmát az 1812. március 18-án tartott ünnepélyes beiktatáson ismertették a vármegyével, ebben Teleki korábbi karrierállomásaira és érdemeire is kitértek a nyilatkozat megszövegezői: MNL SVL IV.1.b. 1812. március 18. (iktatószám nélkül 300–304.).

⁷ A dekrétum szövege szerint a főispáni szék Széchényi távozásával megürült, így jogilag nem lett volna akadály Teleki valódi főispánként történő beiktatásának; esetleg a megbízatást csak ideiglenesnek szánta az udvar, amolyan kényszerlépésként egy váratlan visszavonulás után. Ez megmagyarázná a vármegyével korábban semmilyen kapcsolattal nem rendelkező Teleki kinevezését, egyszerűen nem sikerült alkalmasabb jelöltet találni az idő rövidsége miatt.

jelleget öltött, bizonyos gesztusok már jelezték, hogy főispánsága más lesz, mint elődeié.⁸ A katolikusok által dominált Somogyban egy református kormányzó kinevezése megváltoztatta a korábbi erőviszonyokat, regnálása alatt a politikai szereppel eddig nem rendelkező alsópapság tagjai,⁹ a szakhivatalok viselői (például tisztiorvos), valamint a honoráciorok állandó név szerint feltüntetett tagjai lettek a közgyűléseknek. A vármegyei elit keretei kitágultak.¹⁰

Teleki főispáni habitusába kivételes betekintést nyújt, hogy elődeitől eltérően a tisztújításokon elhangzott beszédeit a közgyűlési jegyzőkönyvek megőrizték,¹¹ ezek beiktatása minden bizonnyal a rendek külön kérésére történt.¹² A gróf magyar nyelvű fel szólalásai beleillettek a nemzeti nyelv előmozdítására tett törekvéseibe,¹³ a szövegeiben a protestáns, illetve a Nyugat-Európában felszívott műveltség elegyedett az ókori auktoroknál olvasott politikai beszédmódokkal, az antik republikanizmus és az ősi alkotmányosságra hivatkozás nyelvével.¹⁴ Adminisztrátorként először 1813-ban tartott tisztújítást a vármegyében, majd nagyjából tartva a hároméves törvényi előírást, 1817-ben ismét összehívta a rendeket, s mindkét alkalommal azonos alapértékekhez ragaszkodott – csupán a politikai helyzet változott meg némileg.

1813-ban a rendek jelentős része sérelmi pozíciót vett fel, az ellenérzéseik pedig főként az előző főispántól „megörökölt” tisztikaron, illetve annak fején, Csapody Gábor alispánon¹⁵ csapódtak le. Teleki a törvényhatóság működtetésében kénytelen volt a már hivatalban lévő magisztrátusokra támaszkodni, de maga is érzékelte azok népszerűtlen-

⁸ Berzsenyi Dániel például így írt a frissen kinevezett adminisztrátorról: „Gróf Teleky igen szép humanitást mutat Megyénkben, többnyire már minden főbb urainkat meglátogatta, Sárközynél is volt ebédén ’s midőn másodsor hozzánk jött egy szegény és ifjú Vicediróhoz szállott.” *KazLev*, X. 72–74. Maga Berzsenyi talán nem lehetett teljesen elfogult Telekivel szemben, de sorai mindenképpen egyfajta mentalitásváltást mutatnak elődjéhez képest: „Egy napon vevém leveledet Sárközynk levelével, ki nékem jelenté hogy gróf Teleky másnap nála fog szállni és háltni, ki is ötet kérte, hogy engem akkorra oda constituáljon. [...] Gróf Teleky engem a legszívesebb nyájassággal fogadott ’s maga mellé ültetett.” *KazLev*, XI. 23–25.

⁹ A jegyzőkönyvekben korábban is találunk példát arra, hogy egyes magasabb karrierre hivatott plébánosok táblabírói címet kapva beléptek a vármegyei elit soraiba, a protestáns prédikátorok név szerinti jelenléte azonban egyáltalán nem volt jellemző.

¹⁰ A nyilvánosság kitágulásáról Teleki főispánsága alatt részletesebben lásd Kovács, 2024, 20–22.

¹¹ Széchényi Ferenc főispánsága idején például se a jegyzőkönyvekbe nem kerültek be hasonló nyitóbeszéddek, se a közgyűlési iratok között nem találtam becsatolt felszólalásokat. Teleki beszédeinek fellelési helye: MNL SVL IV.1.b. 1430/1813. augusztus 23. és 2053/1817. október 8.

¹² Teleki utóda, Sigray József 1824-es tisztújítási beszédének beiktatását például a jegyzőkönyvekből tudjuk, hogy a rendek „egyesült kívánsága” kérte „szóról szóra”. MNL SVL IV.1.b. 879/1824. május 3.

¹³ Az anyanyelvű tudományosság előmozdításáért is harcoló Teleki minden bizonnyal közelebb állt a nemzeti érzelmű vármegyei ellenzékhez, mint a törvényhatósággal korábban főként latinul kommunikáló Széchényi. A vármegye 1806-ban tért át a nemzeti nyelvű belső adminisztrációra.

¹⁴ A 19. század elején Magyarországon domináló politikai beszédmódokról lásd Takáts, 1998, 668–686; Takáts, 2007, 14–21; Kovács–Szűcs, 2009, 147–174; Szűcs, 2010, 19–42; Takáts, 2011, 1088–1096; Takáts, 2013a, 141–153; Takáts, 2013b, 149–160; Nagy, 2014, 22–45.

¹⁵ Csapody Gábor királyi tanácsos és somogyi első alispán (1807–1813), korábban igali főszolgabíró, szabdkörműves, Kazinczy Ferenc és pálóczi Horváth Ádám elhidegült barátja.

ségét. A restauráción elhangzott beszédében a „tisztársai” erőteljes védelmére kelt,¹⁶ azonban ez is kevésnek bizonyult. Egy titkosrendőri jelentésből tudható, hogy a vármegye elhallgatta saját visszasságait. A vádak szerint Csapody jegyzőkönyveket hamisított meg, neki kedvezőtlen ítéleteket vitt ismét perre, valamint belsős információk alapján nyomott áron vásárolt fel gabonát, hogy azt később eladhassa. Magisztrátusbeli társait szintén bűnrészességgel vádolták: Sárközy István¹⁷ főadószedő állítólag az alispánnal együtt sikkasztott a hadipénztárból, míg a főügyész, Szokolay Dániel¹⁸ rabokat engedett el kenőpénzért cserébe, másokat újoncként szolgáltatott ki a katonai hatóságoknak.¹⁹ Az állítások megalapozottságát a vármegyei jegyzőkönyvek hallgatása miatt nehéz kideríteni. Annyi bizonyos azonban, hogy a zalabéri Horváth Imre²⁰ és báró Pászthory Menyhért²¹ által vezetett ellenzék elég hangosnak bizonyult ahhoz, hogy végül Csapody önként távozzon a közeletből, és a főispáni helytartó sem marasztalta.²² Telekinek az 1813-as restauráción elmondott beszéde ebben a kontextusban, egyfajta morális válságban értelmezendő. Az adminisztrátor felszólalásában felhívta a figyelmet a tisztválasztások valódi szerepére, amelyet nem pártharcok színterévé kellett volna tenni, hanem a közjó szolgálatának eszközévé. Állítása szerint a restaurációkon az érdemeknek és az alkalmasságnak kellett volna érvényesülni az egyéni érdekek helyett – Somogyban nyilvánvalóan ekkor nem ez történt.

Teleki a beszédében saját szerepét is világosan körbejárta a vármegye élén. Magát ugyan nem mindenható kormányzóként, hanem a közösséggel együttműködő tisztársként jellemezte,²³ azonban világosan elhatárolta a főispán és a rendek hatásköreit. Míg az utóbbiak választottak, addig övé volt a jelölés joga, a kandidációval a közboldogság

¹⁶ „Az én jobbomon ül a magisztrátus, akinek a nagyobb része még [...] gróf Széchényi Ferenc úr őexcellenciája [...] alatt választatott, [...] Másfél esztendeje annak, hogy engem az én felséges királyom adminisztrátornak való kinevezésem által nem annyira kormányzójukká, mint inkább tisztársukká tett, és igaz lélekkel mondhatom, hogy bennük közönségesen megyénkért, és a közjóért buzgó szent tűznél annak előmozdítására való szíves törekvéseknél egyebet nem tapasztaltam. [...] Méltán ajánlhatom tehát őket a tekintetes státuszok barátságában mint atyjuk fiait közönségesen de egyenként is ajánlani.” MNL SVL IV.1.b. 1430/1813. augusztus 23.

¹⁷ Sárközy István somogyi főadószedő (1794–1801, 1807–1815), táblabíró, református egyházmegyei főgondnok, szabadkőműves, pálcózi Horváth Ádám rokona, később a vármegye másodalispánja (1824–1836).

¹⁸ Szokolay Dániel somogyi tisztí főügyész (1808–1813), levéltárnok, korábban aljegyző és Inkey Károly alispán titkára, szabadkőműves, iskolamester, Csokonai Vitéz Mihály barátja.

¹⁹ A titkosrendőrségi jelentéshez lásd MÉSZÁROS–TAMÁS, 2021, 615–634.

²⁰ Zalabéri Horváth Imre kamarás, huszárkapitány, somogyi birtokos.

²¹ Báró Pászthory Menyhért ezredes, a Mária Terézia katonai rend lovagja, felesége útján somogyi birtokos, 1809-ben a vármegye inszurgens csapatainak a vezetője.

²² A jegyzőkönyvek tanúsága szerint Csapody a „leghevesebb voksolás” közben kérte, hogy ne válasszák újra rossz egészsége miatt, ezt azonnal tudomásul vették a rendek és Teleki főispáni helytartó is, majd a távozó hivatalnok érdemeit külön lejegyezték. A titkosrendőri jelentésből kiderült viszont, hogy a szavazatok többsége már támogatta volna a regnáló alispánt, amikor Horváth és Pászthory a hivatali visszaélések nyilvánosságra hozásával kezdett fenyegetőzni, emiatt lépett vissza Csapody.

²³ Például a tisztválasztások előtt nem hivatalos konferenciákon meghallgatta a rendek javaslatait az egyes hivatalokra, később ezen sugallatok hatására élt a kandidáció intézményével.

megteremtésére törekedve pártatlanul élt. (Megkérdőjelezni a kormányzó döntését egyet jelentett az ősi törvények megsértésével.) Az egyes visszaélési ügyekért a főispán nem viselt felelősséget, hiszen a törvényhatóság felett álló őrszemként és erkölcsi irányítónak működött. Aki „csúszómászó”-ként mégis visszaélt a bizalommal, azt a tisztválasztók és az utókor büntették meg Teleki állítása szerint. 1813-ban feltehetően ez történt Csapodyval, valamint a körével, erről számolt be Berzsényi Dániel²⁴ egy levele is: „Restaurációnk nagy zajjal ment. Csapody egész pártjával együtt el nyomatott. [...] Egyébiránt számtalan factiók ’s furcsa jelenések voltak, de amelyeket én már mint gyermekeskedéseket el feledtem. Teleky az igen hatalmas Somogyi nemességnek mindenben enged.”²⁵

A következő tisztújításig az idősödő és már többször a visszavonulását kérő Kováts Antal²⁶ lépett elő első alispánnak, aki mellé a rendek az ifjú Somssich Miklóst választották meg másodalispánnak. Valódi elitváltás tehát nem történt, ugyanannak a körnek a tagjai maradtak a legfontosabb pozíciókban. A törvényhatóság élén Kováts már Csapody mellett másodalispánként szolgált, Sárközy főadószedő maradt, miközben Somssichnak korábban főjegyzőként részt kellett vennie a jegyzőkönyvek állítólagos meghamisításában. Egyedül Szokolay vesztette el látványos módon főügyési hivatalát, a titkosrendőri jelentés szerint egyetlen szavazatot sem kapott.²⁷ A vármegye a következő években továbbra is nyögte a francia háborúk, különösen az 1809-es események okozta adminisztrációs és pénzügyi terheket, a közgyűlési munka állandóan akadozott az elmaradt jelentések és számadások miatt,²⁸ ezek különösképpen érintették az adószedői és jegyzői hivatalokat. A számonkérések és a polarizált közhangulat végül Sárközyt és Somssichot is lemondásra ösztönözte 1815-ben.²⁹

Teleki az 1817-es restauráció idején új politikai környezetben találta magát. Bár a Széchényitől örökölt kompromittálódott tisztikar nagy része időközben lecserélődött, a tisztújítások légköre korántsem vált nyugodtabbá. A francia háborúk társadalmi és gazdasági megrázkódtatásai, a devalváció, valamint a bécsi udvar rendeleti úton történő kormányzása tömegeket vonzott a megyegyűlésekre. A részvétel bővülése alapvetően az érdekképviselő igényét jelezte, számos helyen azonban botrányos jelenetekhez, rendezavarásokhoz vezetett.³⁰ Félő volt, hogy a Somogyban szunnyadó indulatok ismét fel-

²⁴ A költő niklai „remetesége” idején is valamelyest bekapcsolódott a vármegye közéletébe, a fontosabb eseményekről levelezőpartnerének, Kazinczy Ferencnek is beszámolt.

²⁵ A levelet közölte: *KazLev*, XI. 204.

²⁶ Kováts már az 1813-as tisztújításon megvált volna másodalispáni székétől, Csapody távozását követően azonban a rendek kérésére kénytelen volt elvállalni az első alispáni tisztséget. 1824-ig maradt végül posztján, de addig is többször kérte a közélettől való visszavonulását.

²⁷ A közgyűlési jegyzőkönyvekben mindössze annyi olvasható, hogy Szokolay utóda, Csépan István „közakarattal megválasztatott”, a voksolás pontos eredményéről nem szerepeltettek adatot. MNL SVL IV.1.b. 1430/1813. augusztus 23.

²⁸ 1817 elején például még több birtokos adós maradt az 1812-ben megajánlott hadiadóval, emiatt a *subsidium* beszédére kiküldött főszolgabírákat meg is intették. MNL SVL IV.1.b. 97/1817. január 23.

²⁹ Somssich helyére 1816 elején Tallián Boldizsár kamarást nevezték ki másodalispánnak, Sárközy helyét pedig Stepheács Gáspár vette át főadószedőként.

³⁰ A történeti kontextusra lásd Soós, 2007, 91–118. A „zajos” választásokról: Soós, 2009, 90–114.

színre törnek, Teleki így az alkotmányos rend és a közjó fenntartására hivatkozva csillapította ismét a kedélyeket. Az érvelés módja jelezte, hogy továbbra is a klasszikus rendi modell működött a vármegyében, amelyet a rendeleti kormányzás részéről érték ugyan centralizációs hatások, de helyben továbbra is érvényesültek az alkotmányos keretek. Az országgyűlés nélküli adó- és újonckivetések, az egyénenkénti választás előírása csorbították az autonómiát,³¹ de az ezek által gerjesztett elégedetlenség végül csak Teleki 1821-es halálát követően robbant a vármegyei ellenállási mozgalom idején – ekkor országos szinten szabadultak el az indulatok.

Források

1.

Teleki László somogyi adminisztrátor tisztújítási nyitóbeszéde

Kaposvár, 1813. augusztus 23.

MNL SVL IV.1.b. 1430/1813. augusztus 23.

Tekintetes státuszok! Örömdvén, hogy a tekintetes státuszokat azon általam az előbbi alkalmatossággal kihirdetett építőszéken³² ily feles számmal tisztelhetem,³³ és valamint akkor azon való megnyugvásokat tapasztalhatom. Úgy most remélem, hogy ezen építőszék bevégezéssel mindkét részről egymással meg leszünk elégedve.

Nagy kérdés alá vagyon vetette az, hogy a közönséges tisztviselőknek a polgárok által (akármely sorsúak legyenek azok) szabad választásuk jobb-e? Vagy a státuszbéli főhatalom által való kineveztetésük? Valamint az is, hogy a szabad választásnak (ha már azt jobbnak állítjuk) mind az időre, mind a tisztviselők megválasztására, mind más környüállásokra nézve micsoda szorosabb törvények közé kellessen szoríttatva lenni? Ha a régi alkotásokban valóságos példának maradt két nemzeteket, a görögöt és a latiumbélit tekintjük, úgy ezen szabad választásra nézve tapasztalhatjuk, hogy ők számtalan sok századokon keresztül ezen tárgy iránt mindenkor haboztak. Majd tisztjeiket minden esztendőben választották, majd a választás idejét meghosszabbították, majd élet határáig tartó tisztviselőket iktattak be hivatalaikba, sőt a végére a felső hatalmat is némely érdemes ház törzsüknek által engedték örökös jussal. Én azt tartom ugyanezen kútfejeként épült tapasztalásból, hogy a polgári közboldogság minden uralkodás neme alatt elejétől fogva csak attól függött, hogy egyfelül az igazgatók micsoda tulajdonságú

³¹ Nem maga a voksolás módja és az ezzel járó további tömegesedés, hanem annak központi szabályozása ment szembe a vármegyei világ szellemiségével.

³² Restauráció, tisztválasztás.

³³ Az 1813. augusztus 23-án megtartott tisztválasztáson 164 főt rögzítettek név szerint a jegyzőkönyvírók, ez a szám szignifikánsan nagyobb, mint a megelőző somogyi restauráció alkalmával 1808-ban (92 fő).

emberek voltak, másfelül hogy az igazgatott nép, vagy a régi kitétel szerint a *populus*³⁴ micsoda hajlandósággal, micsoda formalitással bírt.

Az egyenesen gondolkodó tisztviselőnek sok és igen nevezetes kötelességei vannak annyira, hogyha minden hivatalos lépéseiben az igazságot meg kívánja tartani lehetetlen, hogy több embereket ellenségeinek ne tegye, mint jó barátainak megtartsa. Ellenben a csúszómászó, aki az igazság viaszorrát³⁵ kénye szerint odahajtja, ahová tetszik, aki a maga különös hasznát több embertársai kárán úgy építgeti, hogy az igazság szeretete színét meg is megtartja, az ilyen tisztviselő sokáig fenntarthassa a buborékhoz hasonló becsületét, de az álarca végül leesve ábrázatjáról többnyire csúfosabb, mint dicsőséges volt polcra való felhágása. Valóban az igazságot szerető és követő hivatalbéli embernek nem az életében nyert aura *popularis*³⁶ igaz próbája, hanem inkább az, hogyha mentül tovább távozik az emberi nyom, vagy halálától, vagy hivatala megszűnésétől áldott emlékezete annyival inkább nő, és így nem az életünkben szerzett, hanem a halálunk után bennünket követő jóhírünk, nevünk becsületességünknek igaz próbája.

Tekintetes státuszok! Ha ezen építőszék alkalmatosságával ily feles számmal egybegyűlt megyénk tagjait tekintem, mindegyik szeméből egész bizonyossággal azt olvasom ki, hogy megtartva a szabad választás igaz célját, minden emberi gyengeséget, gyarlóságot ki kívánnak belőle rekeszteni. Adja is nekem az én Istenem azt a vigasztalást, hogy ezen építőszék végével is bátran, egész megnyugvással elmondhassam, hogy meg nem csaltattam reménységemben, és hogy a tekintetes státuszok is az én irántam való bizodalomukban megmaradjanak.

Az én jobbomon ül a magisztrátus,³⁷ akinek a nagyobb része még az én predecesszorem,³⁸ minden virtusokkal méltán fénylő gróf Széchenyi Ferenc úr őexcellenciája elől-ülése alatt választatott, öt esztendőök elforgása alatt ezen tekintetes vármegye terheit hordta.³⁹ Másfél esztendeje annak, hogy engem az én felséges királyom adminisztrátornak való kinevezésem által nem annyira kormányzójukká, mint inkább tisztársukká tett, és igaz lélekkel mondhatom, hogy bennük közönségesen megyénkért, és a közjóért buzgó szent tűznél annak előmozdítására való szíves törekvéseknél egyebet nem tapasztaltam. Ha pedig az urak közül némelyikére olykor zsémbeltem,⁴⁰ tulajdonítsák az urak azt nem bizalmatlanságnak, hanem annak, hogy az urak segedelmével napról napra

³⁴ Eredeti szövegben is aláhúzással kiemelve. A korszak politikai gondolkodásában, különösképpen az antik szerzők nyomán elsajátított republikánus beszédmódban a *populus* kifejezés a nemesi nemzetet, a nemesek politikai közösségét jelentette, nem pedig a széles tömegeket, amelyeket ma a „nép” szó alatt értünk. Az embertömegek megnevezésére a kortársak inkább a *misera plebs*, nyomorú vagy adózó nép szerkezetet használták, erős különbségtételt téve. TAKÁTS, 2007, 14.

³⁵ A 19. században élő közmondás szerint: „A törvénynek viaszorra szokott lenni”, amelyet könnyen ideoda lehet csavarni. Lásd CZUCZOR-FOGARASI, 1862–1874, VI. 1009.

³⁶ Eredeti szövegben is aláhúzással kiemelve. Cicerói fordulat, a nép kegyének, a népszerűségnek az ingadozása.

³⁷ A vármegyei közgyűlések szigorú ülésrendet követtek a státusz- és rangviszonyok szerint.

³⁸ Elődöm.

³⁹ Széchenyi főispánsága alatt az utolsó tisztújításra 1808-ban került sor.

⁴⁰ Veszekedtem, perlekedtem.

a közdolgok folytatásában mind nagyobb tökéletességre kívántam lépni. Méltán ajánlhatom tehát őket a tekintetes státuszok barátságába, mint atyjuk fiait közönségesen, de egyenként is ajánlani.

Jól tudom én az előlölőnek az építészék körül való kötelességeit, jól értem én annak érdemét és becses voltát, méltóztatnak tehát az iránt el lenni hitetve, hogy az én magam törvényes hatalmát csak arra fogom használni, hogy a közjót minden erőmmel előmozdítsam. Nem fognak bennem se nehéz szívet, se barátságot, se részrehajlást tapasztalni, úgy kívánom a kandidációmát megtenni, amint az én Istenem legjobban értenem engedte és amint a közjó előmozdítására leghasznosabbnak ítéltém. Úgy kandidálok, hogy senkit csupa becsületből a hivatalokra meg ne említsek, hanem mind olyanokat, akik hivatalokat fel is vállalhassák. Nincsen bennem semmi személyválogatás, remélem tehát, hogy a tekintetes státuszok kinyilatkoztatásomban megnyugszanak.

Azonban mivel sokszor volt szerencsém tekintetes státuszok hozzám szívességeknek, bizodalomnak jeleit tapasztalnom, egész reménységgel vagyok az iránt, hogy vélem egyesült erővel a közjónak előmozdítására most törekedni készek lesznek. Az igazság istenét a régiek mindenkor vakon ábrázolták és egy mérőserpenyőt adtak a kezébe.⁴¹ Mi is tehát ezen alkalmatossággal vakok legyünk mindnyájan, hogy a választásban az emberi gyarlóságoknak helyet ne adjunk. Mérőserpenyőt is pedig tartsunk a kezünkben, hogy nemes polgári társainknak érdemeket igaz fonttal mérjük, végre minden erővel azon igyekezzünk, hogy az illendő rendet még az ilyen, az emberi indulatokat könnyen felhevítő körülállások között is megtartsuk, hogy így másoknak követésére méltó példák lehessünk.

2.

Teleki László somogyi adminisztrátor tisztújítási nyitóbeszéde

Kaposvár, 1817. október 8.

MNL SVL IV.1.b. 2053/1817. október 8.

Tekintetes státuszok és rendek! Tökéletes bizodalommal, egész megnyugvással és a legigazabb kinyílt szívvel jöttem ezúttal is ezen generális gyűlésbe,⁴² mely kedvelt érzésemet még az is nem kevésbé emeli, hogy a tekintetes státuszok kívánságát teljesíthetem. Méltóztassanak tehát elhitetve lenni, hogy valamint eddig is minden hivatalos foglalatosságaimban, úgy ezen tisztí építészék alkalmatosságával egyedül csak a tekintetes státuszok hasznát, előmenetelét, boldogságát és tekintetét tartom fő tárgyamnak, magamnak pedig azt a belső kecsegtető érzékenységet, amely a kötelességeink szoros teljesítéséből eredhet, tartom fent igazi jutalmul. Már egyszer ezen nemes vármegyében oly szerencsés voltam, hogy a restaurációs gyűlést azzal az illendőséggel, amely egy ilyen

⁴¹ Justitiának, az igazság és igazságszolgáltatás római istennőjének jellemző attribútumai.

⁴² Közgyűlés, jelen esetben megyegyűlés.

számos, díszes és méltósággal teljes nemességből álló publikumhoz⁴³ illik, bevégezhettem. Azért most is az a reménység táplál, hogy mivel csak ugyan azok a nemesen gondolkozó tekintetes státuszok, amelyek akkor megjelentek, másfelől pedig én is hasonló részrehajlást és tekintetet nem ismerő indulattal jelentem meg: hogy mondom a mostaninak is egész folyamata ahhoz hasonló lesz.

Akármit mondanak némely politikusoknak látszani kívánó, de voltaképpen csak az igaz politika külső héja körül baktató elmés emberek, én meg vagyok az iránt győződve, hogy ez a mi hazánk konstitúciója,⁴⁴ amely nemcsak sok századok óta viszontagságait kiállta épségben, hanem amelynek közelebből ama egész Európát és abban minden ország polgári alkotmányát, vagy fundamentumában⁴⁵ megtántorító, vagy nagyobb részt semmivé tevő, az igaz szabadságot csak képzelgető anarchia, oligarchia⁴⁶ semmit sem értett, ezen állandóságát főképpen két környülményeknek tulajdoníthatja: Egyiknek annak, hogy dicső eleink és azoknak nyomokon közelebből mi is az idő szakaszokban uralkodó vélekedéseknek okosan engedve némely apróságokat úgy felróttunk, és tudtak [!] áldozni, hogy konstitúción nevezetesebb talpkövei épségben megmaradhattak.⁴⁷ Másiknak pedig annak, hogy a megyebeli tisztviselőink szabad választása mellett megállhatva az ebből szorosan következő egyéb fő konstitucionális szabadságaink is csonkulást nem szenvedtek. És már ez a mi polgári alkotmányunknak olyan nevezetes élő féltő kincse palládiuma,⁴⁸ melyre nézve minden igaz magyar hívnek szoros kötelessége, hogy azt maga viseletével, se nyilvánosságos veszedelmeknek, se bal megítéléseknek ki ne tegye.

Szép valóban dicsőséges ez ami polgári szabadságunk szeglet köve⁴⁹ egyszersmind olyan, hogy ha okosan nem használjuk, csak ugyan hazánk temető kriptája, és az országokat pusztító literáciának⁵⁰ egyenesen szülő anyja lehet. Értelmesebb közönség (publicum) előtt szólok pedig mintsem, hogy ezt sokféle okokkal támogassam, hanem akár a több országok polgári históriáját, akár némely szomszéd megyéknek a tárgyat érdeklő szomorú történeteit tekintsük, ennek az igazságról lehetetlen, hogy meggyőződve ne legyünk.⁵¹ Azonban amint ezt a fényes megyét szerencsém van ismerni, úgy gondolom,

⁴³ Közönség.

⁴⁴ Alkotmánya.

⁴⁵ Alapzatában, sarkalatos törvényeiben.

⁴⁶ Zűrzavart, fejtelenséget, illetve egy szűk csoport egyeduralmát mutató államformák, amelyek a jól működő államok negatív ellenképei a korszak beszédmódjaiban.

⁴⁷ Az alkotmány, illetve a sarkalatos törvények organikusan és megfontolva megváltoztathatóak, amennyiben az eredeti szellemiségük megmarad.

⁴⁸ Oltalmazó szentképe.

⁴⁹ Sarokköve.

⁵⁰ Műveltségnek.

⁵¹ A szomszédos törvényhatóságok közül Zalában 1815-ben olyan sokan jelentek meg a restauráción, hogy nem fértek be a vármegyeházába, a rendek pedig megbuktatták az addigi alispánt. Veszprémben ugyanabban az évben szintén választásokat tartottak, de különösebb atrocitások nélkül. Baranyában és Tolnában nem ismert, hogy építészeket rendeztek volna ezekben az években. A távolabbi vármegyék közül Szepesben 1813-ban, Beregben 1814-ben, míg Nógrádban 1817-ben voltak botrányos tisztújítások. A sorozatos botrányok az udvar addigi politikáját átgondolásra kényszerítették, 1819-ben központilag

hogy ámbár már régen is azt mondták, hogy boldog aki más kárán tanulhat, ennek sem erre a szerencsére szüksége nincsen, sem pedig magában nem olyan, hogy az igaz szabadság célját és módját elhibázza.

Hogy nálunk némely helyeken a tisztí építőszék nem az illendő renddel, csendességgel mentek legyen közelebből véghez, ennek sokféle okai lehetnek, melyeknek kikeresésével, és előadásával a tekintetes státuszokat fárasztani csupa idővesztegetés, és békeség türesükkel való visszaélés volna. Ha annak módját (amint gondolom) némely közönséges megjegyzésekben előadhatom, úgy egy járást, a hibákat is, melyeket kerülni kell, mint egy ujjal kimutattam.

A mi hazánk polgári alkotmánya szerint a restauráció körül, valamint két nevezetes tárgy, a kandidáció és elekcio⁵² vagyon, úgy szinte két különböző aktivitás jön munkás mozgásba, a státuszoké és a főispáné, vagy annak helytartójáé, mely kettő oly bölcsességgel vagyon dicső eleink által elintézve, hogy az egyik a másik nélkül meg nem állhat, hogy ha akármelyik csonkítat, a másiknak magából⁵³ el kell romlani. A kandidáció a honi törvényeink szerint egyedül a főispáni hivatalé, valamint szinte a választás jussa egyedül a státuszoké; mihiylt tehát már, akárhol is, vagy a státuszok ezen főispáni juss keskeny határok közé szorítani kívánják, vagy a főispán, a maga kandidációja által, a státuszok választását a maga kénye és tetszése szerint való menetelt (directumot) akár adni tehetetlen, hogy a megyék boldogságára megkívántató közös egyeztetés a legnyilvánosabb egyenletlenségbe, súrlódásba által ne változzon. Amint nekem hát szinte hat esztendei tapasztalásomból szerencsém van a tekintetes státuszokat ismerni, meg vagyok egészen győződve, hogy maguk ebbéli fényes jussokkal meglegedve, annak az illendő határokon túl való kiterjesztésével az enyémet keskenyebb határok közé szorítani nem kívánják, de azonban remélem, hogy a tekintetes státuszok is ugyanannyi idejű tapasztalásuknál fogva el lesznek egészen hitetve, hogy én a főispáni jussaim szoros fenntartása mellett, valamint egyéb tárgyakban, úgy ebben is, valamint az előbbi, úgy a mostani restauráció alkalmatosságával a törvényes jussaikat se egyenes, se alattomos, se tekervényes utakon kisebbíteni, szorítani nem akarom. Én részemről igaz jó lelkiismerettel úgy fogok kandidálni, hogy az én Istenem legjobban értenem engedte, hogy pedig az annál jobb móddal elérhessem a szükséges konferenciát is tartani el nem mulattam:⁵⁴ azonban azt előre ígérem, hogy a tőlem előhozandó érdemes urak a tekintetes státuszok akárkit választanak el, én mindegyikével tökéletesen megelégszem. Valóban, valamint a tekintetes státuszok törvényes jussaik, az én hivatali jussaik nélkül állandók

szabályozták a restaurációkon történő voksolás menetét. Részletesebben lásd Soós, 2009, 90–114; valamint PINTÉR–KOVÁCS, 2023, 144–166; PINTÉR, 2024, 37–52.

⁵² Jelölés és választás.

⁵³ Magától.

⁵⁴ A tisztújítások előtt szokás volt Somogyban informális egyeztetéseket tartaniuk a rendeknek és a főispánnak, itt dönt el, hogy előzetes jelentkezés alapján kiket fog a főispán vagy helyettese egyes hivatalokra a restauráció idején jelölni. A rendek pozíciójának erősségét mutatja, hogy ezt az előjavaslati jogukat még a 19. század elején is meg tudták tartani.

nem lehetnek, úgy az enyémekek is a tekintetes státuszoké adhatnak egyedül erőt, dísz és tekintetet.

Én ez helyt úgy jelentem meg, hogy csupán a közjót tekintve protectusom⁵⁵ egy se legyen, amint hogy valóban nincsen is. Én mind érdemes férfiakat kívánok projektálni,⁵⁶ a tekintetes státuszok (amelyen nem is kételkedem) kiválasztják a legérdemesebbet. Csak az érdem, a virtus⁵⁷ és a jó tulajdonságok kapjanak nálunk protekciót.⁵⁸ A nepotizmust⁵⁹ mint a közboldogság kártékony vérszopóját gyomromból utálok, minekutána pedig nekem semmi ilyen oldalas tekintetem nincsen, ismerve a tekintetes státuszok felemelkedett nagylelkűségét, egész bizodalommal vagyok az iránt is, hogy a tekintetes státuszok félretéve minden részrehajlást, a választásban csak a közboldogságot [!], és a személyes jó hajlandóságokra fognak vigyázni. Ezen az úton a csendesség, a jó rend és a közjó mozdított elő, és a megkívántató közönséges bizodalom a tekintetes státuszok és köztem, sőt a tekintetes státuszok érdemes tagjai között is külön-külön, valamint most úgy, a restauráció végével tántoríthatatlanul megmarad.

A közhivatalok közönségesen, annyival inkább a vármegyebéliek, különösen nem beneficiumok,⁶⁰ hanem igazán terhek, nem hasznot hajtó, hanem a házi vagyont kisebbithető foglalatosságok: azok tehát, akik azokra nagyon vágyódnak, vagy éppen azokat szerezni, sőt, megvenni álutakon nem szégyellik, se nem választható személyek, sem azon hivatalt, amelyre így vágyódnak meg nem érdemlik. Ugyanis az ilyenek a hivatalokat kalmárok, spekulánsok módjára tekintve, azoknak megszerzésére pénzeket előre azzal a feltett céllal osztják ki, hogy azokban belépve kitett kötelességeket annyival nagyobb uzsorával nyerhessék vissza. Rossz lévén az ilyen cél, valóban az annak elérésére való mód is rossz: mi tehát az ilyen embereket közönséges megyebéli hivatalainkból rekesszük ki, még magam is az ilyeneket még kandidációmban se szeretném tudva betenni, de lehetnek továbbá még olyanok, akik (a harag, gyűlölet, irigység, bosszúállás dögletes indulatját fel se tegyem) a barátság, az atyafiság érzékenységtől vezéreltetve minden érdemre való tekintet nélkül, nemcsak maguk választanak, hanem is mások választását is kények szerint kormányozni igyekeznek. Az ilyen mozdulással (ha messzire csillámlanak is) mostani közgyűlésünkben távol maradjanak. Mi álljunk meg az igazság tiszta útján, egyedül az érdemeket, és ne a személyeket tekintsük.

Szép valóban felséges dolog egy ilyen nemes virágzó publikumról hivatalra választatni, de mihelyt ez a választás nem önkényes,⁶¹ mihelyt az ilyenekhez megalacsonyító impulzusok járulnak, jobb nem választani, jobb életünk végéig minden hivatal nélkül maradni. Jól tudom, hogy az ilyen közválasztások előre való barátságos értekezés nélkül

⁵⁵ Protezsáltam, pártfogoltam.

⁵⁶ Javasolni, ajánlani.

⁵⁷ Erény.

⁵⁸ Támogatást.

⁵⁹ A kegyelték előnyben részesítése alkalmasabb személyekkel szemben.

⁶⁰ Jótétemények.

⁶¹ Önkéntes.

alig mehetnek jó móddal véghez, de ha közértekezésből *factio*⁶² válik, ha a feljebb említett gyarlóságok belélelegyednek, az egész választás érdeme elvész, és a dicső szabadságból anarchia, oligarchia válik.

Ha ezeket és ehhez hasonlókat akármely köztársaság⁶³ okosan el tudja kerülni, úgy minden lármától, erőltetéstől mentessé teszi magát, úgy a jó rend soha meg nem zavarodhat, úgy az illendő csendesség, méltóság végéig megmarad. Az illendő mértéken való túlárma, többnyire az ilyen előre járó posztoknak szokott egyenes következése lenni. Hivatalos kötelességemben jár ugyan ezeknek szoros elkerülése, és ami tőle e részben kitelik, megtenni bizonyosan el sem is mulasztom: de ha tekintetes státuszok köztörekedésével elé nem segítettém, úgy a magam igyekezete egyedül soha sem hozhatja elő azokat a jó következtetéseket, amelyet minden igaz hazafiak várhatnak. Vannak a tekintetes státuszoknak igen hasznos, a tisztí építőszéket érdeklő statútumaik:⁶⁴ ezeket valamint az előbbi alkalmazással maguk kívánták, úgy most is elolvastatom, addig pedig egész kinyílt szívűséggel jelentem, hogy a kandidációba aktív, a választásban passzív, a jórend fenntartásában pedig szoros kívánok lenni: hogy valamint magamban semmi nepotizmust, semmi oldalas tekintetet nem ismerek: úgy a tekintetes státuszokban is ereszthetést nem remélhetem, és hogy az igazság és egyenesség ösvényétől, egy hajszálnyit sem távozva, előre látom hogy a tekintetes státuszokkal közösen, egyenesen azzal a Horatius mondással fogjuk tartani:

Fortem et tenacem propositi virum
Non civium ardor prava iubentium
Nec vultus instantis tyranni
Mente quatit solida.⁶⁵

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL SVL

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Vármegyei Levéltára

IV.1.b.

Somogy Vármegye Nemesi Közgyűlése és Albizottsága iratai – Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek (Protocollum generalium et particularium congregationum).

*

⁶² Pártküzdelem.

⁶³ Közösség, a vármegyék gyakran hivatkoztak magukra köztársaságokként a rendi korszak végén.

⁶⁴ Szabályrendeletek, ezeket közölte: POLGÁR, 2004, 49–53.

⁶⁵ „Az elhatározásában erős és rendíthetetlen férfit / nem rendíti meg a helytelen dolgokat követelő polgárok indulata / a fenyegető zsarnok tekintete sem / ingatja meg a szilárd lelkét.” Saját fordítás. Teleki Horatius *Iustum et tenacem propositi virum* (Carmina III/3.) c. ódájának első négy sorát idézte meg, első szóként a *iustus* (igazságos) helyett azonban a *fortis* (erős) melléknevet használta.

CZUCZOR–FOGARASI
1862–1874

CZUCZOR Gergely – FOGARASI János: *A magyar nyelv szótára*, I–VI, Budapest, MTA, 1862–1874.

KazLev

Kazinczy Ferenc levelezése, I–XXV, Budapest, MTA, 1893–2013.

KOVÁCS–SZÜCS
2009

KOVÁCS Ákos András – SZÜCS Zoltán Gábor: *Hogyan olvassuk a 18. századi magyar politikai irodalmat?*, In: *Korall*, 10. (2009) 35. sz. 147–174.

KOVÁCS
2024

KOVÁCS Dániel László: *Somogyi tisztújítások a táguló politikai nyilvánosság és közéleti részvétel időszakából. Karrierutak a vármegyei igazgatásban, 1806–1830*, In: *Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv*, 53–54, szerk. RÉCSEI Balázs, Kaposvár, Somogy Vármegyei Levéltár, 2024, 17–52.

MÉSZÁROS–TAMÁS
2021

MÉSZÁROS Gábor – TAMÁS Máté: *Gróf Festetics János levele XX-nek a Somogy vármegyei tisztújításról (1813) és hivatali visszaélésekről*, In: *Lymbus*, 19. (2021) 615–634.

NAGY
2014

NAGY Ágoston: *Republikánizmus és csinosodás között. A nemzeti viselet és a politikai nyelvek 1790 körül*, In: *Korall*, 15. (2014) 55. sz. 22–45.

PINTÉR–KOVÁCS
2023

PINTÉR Tamás – KOVÁCS Dániel László: *A vármegyei tisztikarok és karrierutak kutatásának historiográfiája, forrás- és módszertani lehetőségei*, In: *Pontes*, 6. (2023) 144–166.

PINTÉR
2024

PINTÉR Tamás: *A 18–19. századi vármegyei tisztikarkutatások korszakolásának problémája Baranya példáján*, In: *Grastyán-Füzetek*, 3. (2024) 37–52.

POLGÁR
2004

POLGÁR Tamás: *Tisztújítási statútumok és az 1824. évi tisztújítás Somogy vármegyében*, In: *Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv*, 34–35, szerk. BÖSZE Sándor, Kaposvár, Somogy Megyei Levéltár, 2004, 39–62.

SOÓS
2007

SOÓS István: *A Habsburg-kormányzat és a magyar rendek 1812 és 1825 között*, In: *Történelmi Szemle*, 49. (2007) 1. sz. 91–118.

- Soós
2009
Soós István: *Választások Magyarországon. Kísérletek a vármegyei tisztújítások „megreformálására” (1810–1821)*, In: *Levéltári Közlemények*, 80. (2009) 1. sz. 65–156.
- Szűcs
2010
Szűcs Zoltán Gábor: *Kontinuitás és diszkontinuitás a 18–19. század fordulójának magyar politikai kultúrájában. Politikaidiskurzus-történeti esszé*, In: *Századvég*, 15. (2010) 55. sz. 19–42.
- Takáts
1998
Takáts József: *Politikai beszédmódok a magyar 19. század elején (A keret)*, In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 102. (1998) 668–686.
- Takáts
2007
Takáts József: *Modern magyar politikai eszmetörténet*, Budapest, Osiris, 2007.
- Takáts
2011
Takáts József: *Politikai nyelvek a „Nemzeti hagyományok”-ban*, In: *Holmi*, 23. (2011) 1088–1096.
- Takáts 2013a
Takáts József: *Metaforák, elbeszéléssémák és politikai nyelvek a Hitelben*, In: *Aetas*, 28. (2013) 3. 141–153.
- Takáts 2013b
Takáts József: *A csinosodás politikai nyelve*, In: *„Politica philosophiai okoskodás” Politikai nyelvek és történeti kontextusok a középkortól a 20. századig*, szerk. FAZEKAS Gergely Tamás – MIRU György – VELKEY Ferenc, Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2013, 149–160.
- Ujabb kori ismeretek tára*
Ujabb kori ismeretek tára. Tudományok és politikai társas élet encyclopaediája, I–VI, Pest, Heckenast Gusztáv, 1850–1855.

**„ha főbb iskoláinkban az országászati tudományt terjesztjük,
inkább mint bármi más, eszközöljük Magyarország fejlődését”**

**Hunfalvy Pál V. Ferdinánd király születésnapja alkalmából tartott beszéde
a késmárki líceumban (1846)***

Hunfalvy Pál 1846-ban három ünnepi beszédet is tartott a késmárki evangélikus líceumban; pontosabban három ebből az esztendőből keltezett beszédének a kézírata maradt fenn a hagyatékában. E három közül kettőt a Lymbus néhány évvel ezelőtti évfolyamában tettem közzé.¹ A szövegközlésük bevezetője részletesen szól Hunfalvy Pál jelenleg Lőcsén őrzött kézírati hagyatékáról, valamint a később nemzetközi elismertségre szert tevő tudós életútjának a viszonylag kevésbé ismert és kutatott korai szakaszáról, különös tekintettel a késmárki éveire, így itt elég csupán vázlatosan összefoglalnom mindazt, ami a jelenlegi forrásközlés életrajzi kontextusba helyezése szempontjából relevánsnak tekinthető. Az 1810-ben közrendű cipster családba született Hunfalvy (eredetileg: Hunsdorfer) Pál – két, Miskolcon abszolvált gimnáziumi év kivételével – a szülőhelyéhez közeli késmárki líceumban végezte a közép- és felsőfokú tanulmányait (beleértve az utóbbival azonos bölcsészeti, jogi és teológiai évfolyamokat), majd szűk egy évtizednyi távollétet követően 1842-ben tért vissza Késmárkra, ahol előbb a jogi katedra professzora lett, majd 1846-tól az ekkor már kerületi líceumként működő iskolakomplexum rektorává választották. Az iskolatörténet gyakorlatilag Hunfalvy Pál tanári és igazgatói működéséhez kapcsolja a 16. századi alapítású evangélikus tanintézmény fénykorát.² Ebben az időben, 1846-ban csatlakozik a tantestülethez Hunfalvy Pál öccse, a bátyjához hasonlóan nemsokára szintén nemzetközi hírű tudóssá avanszáló Hunfalvy János is, aki a németországi egyetemi peregrinációjából már arra tér haza, hogy bátyja többéves fáradozásai eredményeképp ekkor hozzák létre – a korabeli hazai evangélikus tanintézetek között egyedülként – a líceum második jogi tanszékét, amelynek katedrájára a fiatalabb Hunfalvyt választják meg professzornak.

Az 1850-es évektől mindinkább nyelvészeti szakkérdésekkel foglalkozó Hunfalvy Pál 1848-ig megjelentetett – kisszámú – írása jellemzően esztétikai és jogtudományi témákat tárgyal. Amíg az utóbbiak nyilvánvalóan szorosan kapcsolódtak késmárki tanári működéséhez, az előbbieket nagyobbbrészt klasszika-filológiai tárgyú vagy azzal összefüggésben születő publikációk voltak. Noha Hunfalvy életútját tulajdonképpen végigkísérte az antik görögség klasszikus öröksége iránti elmélyült érdeklődés és elkötelezettség – miáltal a viszonylag kevés képviselővel büszkélkedő hazai *neohumaniz-*

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ LAJTAI, 2020.

² PALCSÓ, 1893, 65–68; LIPTÁK, 1933, 102.

mus egyik prominensének tekinthető³ –, életrajzírói e kérdésre elenyésző figyelmet fordítottak. A téma részletesebb kifejtése nélkül a jelen forrásközlés szempontjából elsősorban azt érdemes kiemelni, hogy minden jel szerint Hunfalvy hellénség iránti érdeklődésének a homlokterébe az 1840-es évek második felében a szépirodalmi, művészetelméleti vagy esztétikai kérdésekhez képest mindinkább az ókori görög filozófia *politikai* témájú szövegei kerültek, elsősorban azokat igyekezett a korabeli magyar olvasóközönséggel akár kivonatossan, akár többé-kevésbé szöveghű fordításban megismertetni.

Szintén nincs mód itt részletezni a döntően tudósként elhíresülő Hunfalvy Pál személyes kapcsolódását a közéleti cselekvés értelemben vett korabeli politikához, amire közrendű származása miatt tulajdonképpen 1848-tól nyílt lehetősége. Feltétlenül említést érdemel azonban, hogy a forradalom és szabadságharc idején az első népképviselői országgyűlés tagjává a szülőföldjén megválasztott Hunfalvyt a közéleti szerepvállalás mellett maguk a napi politikai események is élenként foglalkoztatták, ahogy azt a posztumusz kiadott naplója⁴ mellett – a nagyobbbrészt ismeretlen, részben alig elemzett – politikai publicisztikája⁵ is mutatja, amely utóbbi ráadásul bővelkedett az elméleti kérdésfelvetésekben. Az általa a politika tárgykörébe tartozónak tekintett teoretikus megnyilatkozásainak nem elhanyagolható része ugyanakkor kéziratban maradt, illetve a forradalom előtt megjelentetett írásai olvasható. Lényegében az előbbiek közé tartozik az alábbi forrásközlés is, amelynek szűkebb témája az úgynevezett „országászat” főiskolai oktatása melletti érvek és ellenérvek számbavétele.

Annak megválaszolása előtt, hogy Hunfalvy valójában mit értett „országászat” alatt, előbb annak kérdését szükséges körüljárni, hogy maguk a kortársak mit ért(het)tek alatta. A nyelvtörténeti kutatások szerint az *országászat* szóalak első előfordulása⁶ az utókor által már elsősorban szótárszerkesztőként ismert, élete nagy részét mindazonáltal különféle törvényszéki hivatalban töltő Fogarasi János kétnyelvű jogi szakszótárában olvasható,⁷ mégpedig – jellemző módon – a *politia* szócikk alpontjaként szereplő *politica* magyartásaként. Fogarasi értelmezésében a „politika” értelmű *országászat* két dolgot is jelenthetett: 1. „országstudomány”-t, 2. „országatlattudomány”-t. Amennyiben pedig e latin–magyar bilingvis szótár *status* címszavához lapozunk, azt találjuk, hogy annak a harmadik, „ország” jelentése alatt Fogarasi elkülöníti egymástól az „országleírás” értelmű *statisticát* az „országstudomány” értelmű *politicától*.⁸ E két szótárcikkből, sőt magának a szótárnak a címéből is elég nyilvánvaló tehát, hogy a korabeli magyar nyelvhasználat kifejezetten a *politika* fogalom (illetve annak egyik jelentésköre) megnevezéseként használta ezt az aránylag rövid ideig divatozó neologizmust. Hunfalvy Pál mindazonáltal a maga részéről viszonylag hosszú ideig ragaszkodik az *országászat* (és

³ KORNIS, 1927, II, 272–273.

⁴ HUNFALVY, 1986.

⁵ Vö. LAJTAI, 2023.

⁶ SZILY, 1902, 247.

⁷ FOGARASI, 1833, xiv, 33.

⁸ Uo., 45.

képzős változatainak) szóalakjához. Hogy azonban ő is egészen biztosan „politika”-t értett alatta, arról számos nyomtatott és kéziratot forrás tanúskodik, amelyek között ugyanakkor az egyik kivételesen nem a görög eredetű szokásos terminus, hanem annak kortárs német fordításával igyekezett megvilágítani, hogy Hunfalvy miként érti azt. Érdemes hosszabban is idézni ebből az informatív magánleveléből, amelyben az akkor már két esztendeje késmárki jogprofesszorként működő Hunfalvy arról tájékoztatja a Pesten élő barátját, a Magyar Tudós Társaság titoknokaként és a hazai tudományos élet szervezőjeként a kor egyik prominens értelmiségijének számító Toldy (1847-ig: Schedel) Ferencet, hogy milyen tárgyakat kell hivatásszerűen előadnia. „Tanítom (ne nevessem: körülmények megkivánják, eszmék parancsolják, csak úgy állhat fenn evang. egyházunk, mely legalább szegyenére nincsen a honnak) a magyar törvényeket és az országászatot – Staatswissenschaften – tehát, hogy csak neveket soroljak elő, a nélkül hogy az általok megjelelt fogalmak terjét és beljét csak igével is megillessen, jus publicumot, criminalét, ecclesiasticumot, montanisticumot, ezeket hetenkint 14 órában, az országászatot 6ban.”⁹ Két szempontból is fontos témánk szempontjából ez az idézet. Egyrészt amiatt, hogy kérdést vet fel, miért a *Staatswissenschaften* szakkifejezéssel magyarázza Hunfalvy Toldynak az „országászat” fogalmát, amikor az összes többi, a következő hónapokban és években szintén hozzá írott leveleiben következetesen mindig a *politika* (és alakváltozatai) megnevezéssel értelmezi ezt az általa előszeretettel és következetes változatlansággal használt magyar neologizmust. Talán az lehet ennek az elsődleges oka, hogy Toldy, aki ugyan bölcsészeti és orvosi stúdiumokat igen, ám jogi tanulmányokat nem folytatott, akadémiai titoknokként nem sokkal korábban maga is részt vállalt jogi szakszótár kiadásában. Következésképp, ha valaki nagyon is tisztában lehetett azzal, hogy a korabeli magyar jogi terminológia mennyire nem volt még kiforrott, az éppen Toldy volt,¹⁰ ezért világosabb, azaz kevesebb félreértésre okot adó lehetett számára a szabatos német szakkifejezés értelme, mint a tágabb jelentésmezőt lefedő, így többféleképpen is érthető *politikáé*. Ezzel szorosan összefügg továbbá az idézet tartalmának a kontextusa, amelyből teljesen nyilvánvalóvá válik, hogy Hunfalvy és (legalábbis a jogot végzett) kortársai számára az *országászat*, azaz a *politika*, ha nem is zárólagosan, de egy bizonyos, jól körülhatárolható regiszterben kifejezetten egy akadémiai-egyetemi *stúdiumot* jelentett.¹¹ Más szóval, egy olyan speciális tudományszakot, amelyet a katolikus felsőfokú oktatási intézményekben (azaz az ország egyetlen

⁹ Hunfalvy Pál Toldy Ferencnek 1844. április 30. (Késmárk) – MTA KIK Kt. A megnevezett latin terminusok mai magyar megfelelője (a felsorolás sorrendjében): közjog, büntetőjog, egyházjog, bányajog.

¹⁰ SCHEDEL, 1843.

¹¹ A „hatalomgyakorlás”/„kormányzás” értelemben vett politikafogalom megnevezésére a korabeli magyar nyelvhasználat ugyanis jellemzően az *országglás* vagy *országglat* neologizmust alkalmazta. Az 1848-ban felálló első magyar felelős kormány belügyminisztériumának egyik osztályát is *országglatinak* nevezték például. Vö. F. KISS, 1987, 213–215. A tisztánlátást mindenesetre nem könnyíti, hogy némelyek – feltehetőleg épp a többszörös szótáriró, fent említett Fogarasi nyomán – az „országászat” (stúdium) és „országglás”/„országglat” (praxis) viszonylag jól elkülönülő fogalmait egybeemosó *országglászat* kifejezést is használni kezdték, amit azonban már a kortársak között is volt, aki kifogásolt. Lásd FOGARASI, 1839, 3; SZILY, 1908, 540. Illetve vö. 29: *Magyar törvény*, In: *Figyelmező*, (1839) 25. sz. 406.

egyetemen és az 1777-es Ratio educationis óta felállított jogakadémiákon), valamint a többszintű oktatási komplexumként működő protestáns tanintézmények (tehát a református kollégiumok és az evangélikus líceumok) jogi tanfolyamain már évtizedek óta tantervszerűen oktattak. Joggal merül fel a kérdés, hogy voltaképpen milyen stúdiumot értettek „politika” elnevezés alatt a korban. Annál is inkább érdemes ezt tisztázni, mert ugyan magáról a tananyag értelemben vett diszciplínáról tud a hazai jogtörténetírás, különös módon annak tartalma jellemzően reflektálatlanul marad, vagy egyenesen félreértik. Annak ellenére alakult így, hogy lényegében már az Eckhart Ferenc által írt egyetemtörténeti monográfiából is kiolvasható – ha nem is definíciószerűen –, hogy a Habsburg Birodalomban, így tehát hazánkban is a 18. század második felétől a mai fogalmaink szerint nagyjából a közigazgatás/államigazgatás és a hozzá szorosan kapcsolódó közgazdasági, kereskedelmi, pénzügyi tanokat magában foglaló tudásterületeket értették a *politico-cameralis*, *politialis* és *cameralis* vagy röviden *politikai tudományok* egyetemi-akadémiai oktatása alatt.¹² Ilyen tárgy létezett nemcsak a katolikus egyetem jogi karán és tananyagukat vele a 1806-os Ratio educationis óta összhangba hozó hazai jogakadémiákon, de a két Ratio rendelkezéseit egyébként elutasító protestáns felsőfokú tanintézményeink jogi évfolyamain is. Hogy azonban a jogi képzést (is) nyújtó egyes tanintézmények „politika”-óráin a reformkor idején egy-egy professzor konkrétan mit tanított, az természetesen kiterjedt, mikroszintű vizsgálatokat igényelne, már amennyiben azt a fennmaradt forrásanyag egyáltalán lehetővé teszi.¹³ Bizonyosnak látszik, hogy egyfelől maga a *kameralizmus* és annak akadémikus ismeretanyaga a 19. század közepe felé haladva már mindinkább elavulttá kezdett válni. Másfelől az is nyilvánvalónak tűnik, hogy legalábbis a protestáns tanintézetekben nem feltétlenül a bécsi egyetemen részletesen kidolgozott (Johann Heinrich von Justi és főleg Joseph von Sonnenfels nevével fémjelzett) kameralista tanokat (vagy nem csak azokat) oktatták a „politika” néven tartott stúdium előadói. A hazai protestáns politikatanárok közül többekről tudható ugyanis, hogy olyan északnémet protestáns egyetemeken elsajátított tudással felvértezve tértek haza, amelyek professzorai más típusú, történeti és elméletorientáltabb ismereteket oktattak (különösen Halléban és Göttingenben).¹⁴ Hunfalvy ugyan nem tanulhatott németországi egyetemen, ám készmárki hallgatóként, majd tanárként a líceum kivételesen gazdag könyvtárát használva az ókori klasszikusoktól kezdve a kurrens államelméletekig alapvető forrásműveket és szakkönyveket forgathatott¹⁵ – köszönhetően például annak, hogy a hazai (leíró államtudomány értelemben vett) *statistikai*írás atyja, a készmárki születésű, majd egyetemi stúdiumait Göttingenben végző

¹² Vö. például ECKHART, 1936, 74–76, 155–156, 162–164 et passim. A kérdést a vonatkozó szakirodalom alapos kritikájával kiegészítve újabban megnyugtatóan tisztázza: KOI, 2014, 26–27, 48–52, 172.

¹³ Ezt a kérdést járja mindazonáltal körül markáns eszmétörténeti fókusszal a 18–19. század fordulójáig tekintve át a fontosabb hazai felsőoktatási intézményekben használt kéziratok jegyzeteket az alábbi, megjelenés előtt álló tanulmány: BODNÁR-KIRÁLY, 2025. Ezúton is köszönöm a szerzőnek, hogy írását a rendelkezésemre bocsátotta.

¹⁴ A diszciplináris értelemben vett *politika* alapvetően kétféle fogalmáról (beleértve az eszmétörténeti előzményeket és intézményes hátterüket) részletesen lásd BODNÁR-KIRÁLY, 2018; BODNÁR-KIRÁLY, 2025.

¹⁵ HÚNFALVI, 1841, 263–264.

pesti egyetemi tanár, Schwartner Márton 1823-ban bekövetkezett halálával az egykori alma materére hagyta a 12 ezer kötetből álló magánkönyvtárát.¹⁶

Hunfalvy Pál Toldy Ferencnek küldött 1840-es évekbeli levelei további szempontok miatt is fontos forrásai a késmárki jogprofesszor és az *országászat* mint stúdium kapcsolatának. Kiderül belőlük többek között az is, hogy a szülőföldje és alma matere iránt érzett mély elköteleződése és reflektált ragaszkodása ellenére folyamatosan arról tájékoztatja levelezőpartnerét, hogy elkívánczik a késmárki jogi katedráról. Ennek okát jellemzően folyamatos iskolai leterheltségével indokolta, ami miatt alig jutott ideje szellemi alkotómunkára, ám vélhetően az is szerepet játszott ebben, hogy kiemelkedő regionális intellektuális centrum volta ellenére Késmárk periferikus helyzetben volt a mindinkább Pest-központú és egy jó ideje immár programszerűen (és normatív szempontból is elvártan) magyar nyelvű szellemi élet fősodrához képest. A levelezésből kiolvashatóan Hunfalvy vagy a Magyar Tudós Társaság könyvtárőri állását ambicionálta (amelyet, ideiglenesen és mindinkább terhesnek érezve, maga Toldy Ferenc töltött be), vagy pedig a pesti egyetem görögprofesszora szeretett volna lenni. Két 1845-ös levelében is előkerül azonban, hogy a debreceni református kollégium *politika* katedrájára is pályázott, mégpedig két ízben is, ám nem járt sikerrel.¹⁷ Késmárkkal ellentétben Debrecenben ugyan már 1839-ben hivatalos döntés született egy második, kifejezetten a „politikai tudományoknak” szentelt jogi tanszék felállításáról, ám annak betöltése 1842 októberében és 1845 tavaszán is kudarcba fulladt (1845 októberében sikerült aztán végül alkalmasnak ítélt jelöltet találni, aki azonban a külföldi tanulmányútja miatt 1849 előtt nem foglalta már el a székét).¹⁸ Ennél a karriervonatkozásnál is fontosabb azonban a témánk szempontjából, hogy leveleiben Hunfalvy arról is folyamatosan értesíti Toldyt, hogy milyen „politikai” témájú kéziratokon dolgozik. A levelezésük utolsó szakaszából továbbá az is nyilvánvalóvá válik, hogy Hunfalvy ekkor már kifejezetten azért hozza elő újra és újra Toldynak a témát, mert az utóbbi (elégségesnek feltételezett) lobbijerején keresztül próbált volna kiadót találni a készülőben lévő, illetve már elkészült „politikai” tárgyú írásainak. Ennek során Hunfalvy levélről levélre nevesíti nemcsak a tervezett, illetve születőben lévő országászati témájú kézirateit, hanem arról is elmélkedik, hogy ő maga mit ért az *országászat* fogalmán. Kezdve az előbbivel, a publikálásra szánt kéziratok kérdésével. Ugyan a Toldy hagyatékában fennmaradt levelezésükben Hunfalvy legelőször egy 1844 őszén keltezett misszilisében utal arra az „állami” és „társadalmi” országászatot szóba hozva,¹⁹ hogy velük összefüggésben Arisztotelész etikai, politikai és jogi tárgyú szövegeit tanulmányozza, azonban a szóban forgó kéziratok tárgyat majd csak egy három évvel későbbi levelében konkretizálja az alábbi kontextus keretében: „Tudod, hogy régebbi időktől fogva Plató és Aristoteles társadalmi tanai

¹⁶ LIPTÁK, 1933, 120.

¹⁷ „Debrecenben a' politika kathedrájára kétszer vágyakoztam 's kétszer kudarcot vallottam” – Hunfalvy Pál Toldy Ferencnek 1845. október 26. (Késmárk) – MTA KIK Kt.

¹⁸ Az új jogi tanszéken oktatandó tárgyakról és a pályázó hat jelöltreől lásd SZENTPÉTERI KUN, 1931, 5–6; MAGYAR, 2024, 32–33. Az 1842-es választáshoz vö. NAGY, 1984, 159.

¹⁹ Hunfalvy Pál Toldy Ferencnek 1844. szeptember 17. (Késmárk) – MTA KIK Kt.

tanulmányim tárgyai valának, s hogy már többször készültem belőlök valamit a' közönség elibe adni. Valahára megegyeztem magammal, és „Országászati Tanulmányok” (politische studium) név alatt több ha nem köteteket de füzeteket szándékozom kiadni, az az, kiadni, mert magam erszényéből az nem telik. [...] Rögtön ezen dolgozat után Országászati kézikönyvem fog készülni, mellyel szinte már adósa vagyok hazámnak, s melyre több év óta minden tanulmányom [...] célzott. Ha becsületes kiadót találhatok, ennek azon kézikönyvet is átadnám [...].”²⁰ Már ez utóbbi misszilisben is szóba kerül az első („Országászati Tanulmányok” című) könyvkézirat tartalma, hogy azt a pár hónappal később íródott levelében még részletesebben ismertesse Toldyval, akinek végül a jelek szerint nem sikerült kiadót találnia sem ennek, sem Hunfalvy másik említett kéziratának. Mit is foglalt volna magában Hunfalvy „Országászati tanulmányai” című kötete? Elmondása szerint alapvetően Arisztotelész *Politikáját* és etikáját (*Nikomakhoszi etika*), illetve Platón *Politikáját*.²¹ Hunfalvy továbbá mindkét szóban forgó levelében azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy – Toldy elvárásaival szemben – nem szó szerinti, hanem – a saját szavaival – „dologfordítás”-t készített, azt ambicionálva, hogy általuk „a' politikai magyar tudományt, mennyiben rajtam állhat, egyenesen mint talapra épitem”.²² Az – egyszer „országászati”, másszor „politikai”-nak nevezett – kézikönyvének tartalmáról ellenben semmit nem ír, csupán röviden annyit jegyez meg róla: „[a]mely szerint már jövő évben tanítani fogok”.²³ A kézirati hagyatékában mindazonáltal szerencsénkre fennmaradt egy „Országászati” című, 30 ív terjedelmű és 189 paragrafusból álló (nem tökéletesen letisztázott és nem is teljesen befejezett) jegyzet.²⁴ Mivel ez szinte bizonyosan azonosnak tekinthető a levelekben említett kézikönyvével (vagy legalábbis egy kéziratváltozatával), következésképp – amennyiben ténylegesen is azonosnak tekintjük az utóbbit a hagyatékban fennmaradt kéziratot jegyzettel – ennek a tartalma egészen pontosan ismerhető. És valóban: e kéziratnak a szövege szerkezetében és tartalmi felépítésében alighanem megfelel mindannak, ami a fentebb definiált értelemben egy korabeli „politika”-tankönyvtől elvárható volt, azzal a lényeges kiegészítéssel, hogy Hunfalvy országászfelfogása jelentősen tágabb és elméletileg is jóval kidolgozottabb volt annál, mint amit a hazai kortársai ért(het)tek a szóban forgó stúdium alatt.

A jelen közlemény keretében nincs mód arra, hogy részleteiben körüljárjam a Hunfalvy-féle, meglehetősen összetett politika/országászfelfogalom tartalmi elemeit, beleértve a mából tekintve diszciplinárisan erősen szerteágazó vonatkozásait is, annyi azonban feltétlenül rögzítendő, hogy a késmárki jogprofesszor kifejezetten tágan értette a kérdéskör tudományterületi dominiumát. Ahogy azt az alábbi forrásközlésben expressis verbis

²⁰ Hunfalvy Pál Toldy Ferencnek 1847. november 27. (Késmárk) – MTA KIK Kt.

²¹ Ezeket mindazonáltal előbb-utóbb és külön-külön mégis sikerült megjelentetnie. Vö. HUNFALVY 1848; 1850–51; 1873.

²² Hunfalvy Pál Toldy Ferencnek 1848. március 3. (Késmárk) – MTA KIK Kt.

²³ Uo.

²⁴ Národné hospodárstvo (Országászat), asi 1848, rukopis – ŠAP SAL Archív Pavla Hunfalvyho, inv. č. 365, kart. 5 (Právo, ústavnost', národné hospodárstvo). Tovább árnyalja a stúdiumként értett politika mai diszciplináris besorolhatóságának bizonytalanságát, hogy a kézirat címét a hagyatékot a jelenlegi őrzési helyén 1996-ban rendező Ivan Chalupěcký viszont a *nemzetgazdaság* kifejezéssel fordította szlovákra.

leszögezi: számára „az országászati tudomány [...] az embertannak része, akár maga, ha tetszik, az embertan”. E homályosnak ható definíciót segít közelebből megvilágítani a fentebb említett kézikönyve, ahol annak 14. §-ában az „embertan” (ekkor már: „emberészet”) mögött zárójelben az „anthropologia” terminus olvasható, miáltal világossá válik, hogy Hunfalvy a korabeli tudományok filozófiai rendszertanának osztályozását követte, amelyben az ember fiziológiai, pszichikai, morális/jogi, valamint szociális-gazdasági vonatkozásaival közvetlenül foglalkozó tudománysszakok minősültek *antropológiáinak* (szemben az összes többi, *ontológiai*nak tekintett diszciplínával). Hunfalvy az alább közölt beszédét megelőző esztendőben íródott levelében pedig – igaz, nem a stúdium, hanem a görög politikaelméleteket bemutatni szándékozó írásai kapcsán – úgy fogalmazott, hogy „Aristotelesi munkám [...] „Országászat” (politica), de nem ám »ravaszság vagy kupaktanakodás tana« hanem igazán a’ társadalom és állam tudománya. Platon és Aristoteles dajkálnak – ah a’ két embert a’ társadalom részéről nem érti még a világ!”²⁵ A még egy évvel korábban kelt misszilisében pedig az alábbiakat fejtegeti pesti levelező-partnerének: „Országászati vagyis politikai eszmék korában élünk, melyben ki szólni akar, szoljon a hogy illik. Az országászat azon köre, melyet én állami országászatnak neveznék, amúgy ki van ugyan már jegyezve, bár betöltve nincsen: ámbátor új meg új akarat ötlök fel a’ határjelek elmozdítására: hanem a’ társadalmi országászatban inasok vagyunk, oly annyira, hogy a’ legsürgetőbb kérdésekre, mondhatom olyanokra sem, melyek hatalmas élüket torkunknak irányozzák, nem birunk kielégítő felelettel.”²⁶

E fenti, részben pozitív, részben negatív definíciós műveletekhez három megjegyzést szeretnék csupán fűzni. Egyrészt Hunfalvy nyilvánvalóan elégedetlen volt a korabeli hazai, sőt nemzetközi *országászati* diskurzus tartalmával, jól érzékelhetően arra törekedett ugyanis, hogy azt új keretek közé helyezze. Intellektuális elégedetlensége ráadásul a tárgykör széles körű ismeretén nyugodott, tekintve, hogy magában az országászati kézikönyvében félszáznál több elméletalkotóra hivatkozott név szerint az ókortól a kortársi jelenig. Ahogy az alábbi közleményből is kiderül, Hunfalvy az eredeti forrásokból sokszor szó szerint idézve vitatkozott a legnagyobb klasszikusok általa sommásnak vagy anakronisztikusnak ítélt megállapításaival, lett légyen szó Arisztotelész *Nikomakhoszi etikájáról* vagy Hegel *Jogfilozófiájáról*, amely utóbbit egyébként – ahogy arról egy a hagyatékában fennmaradt másik kézirat tanúskodik²⁷ – alaposan kijegyzetelt magának.

Másrészt – és ez nemcsak a hagyatékában fennmaradt kézikönyvéből, hanem több ekkoriban papírra vetett beszédéből és publikációjából szintén világosan kiolvasható –, olyannyira fontosnak és egyúttal hiányosnak tekintette az országászati stúdiumok „társadalom”-mal kapcsolatos nézeteit, hogy jól érzékelhetően ez utóbbi kérdéskör tisztázására fektette a nagyobb súlyt. Következésképp úgy is fogalmazhatunk, hogy az általa körvonalazott és szorgalmazott országászati tudomány jelentős részben és szándékát

²⁵ Hunfalvy Pál Toldy Ferencnek 1845. július 10. (Késmárk) – MTA KIK Kt.

²⁶ Hunfalvy Pál Toldy Ferencnek 1844. szeptember 17. (Késmárk) – MTA KIK Kt.

²⁷ Dodatky k Heglovmu rozumověmu právu a národnému hospodárstvu (Csatolmányok Hegel észjogához és országászatához), rukopis – ŠAP SAL Archiv Pavla Hunfalvyho, inv. č. 376, kart. 6 (Právo, ústavnost, národné hospodárstvo).

tekintve már egy – jóllehet korai, mégis kifejezetten – társadalomtudományi fókuszú diszciplínának tekinthető. Mindez azonban egyáltalán nem jelentette azt, hogy Hunfalvy elgondolásában az állam a társadalomhoz képest másodlagos jelentőséggel bírt volna. Inkább a kettő kölcsönös egymásrautaltságát és történelmi léptékben megtermékenyítő hatású összjátékát hangsúlyozta, aminek köszönhetően a Nyugat megalapozta és a kortársi jelenig egyre fokozódó mértékben tette nyilvánvalóvá a világ többi részével szemben megmutatkozó civilizatorikus elsőbbségét – amint arra Hunfalvy az alábbi forrásközlésében is hangsúlyos utalásokat tesz.

Harmadrészt, ugyan filológiai szószálhasogatásnak tűnhet, de a fentebb idézett korabeli levelei és az alábbi forrásközlés egyaránt megerősítik azt, hogy a nyelvtörténeti kutatások megállapításával szemben a politikaelméleti kulcsfogalomnak számító, nyelvújítás kori *állam* szóalak Hunfalvy írásaiban már 1844-től kezdve bizonyíthatóan nyomon követhető. Sőt, minden jel arra mutat, hogy már ekkortól, kizárólagos következetességgel, csak ezt a szót használta a magyar nyelven publikáló kortársaitól eltérően, akik még a forradalom évében is jellemzően a *státus*, illetve az *álladalom/állodalom* kifejezésekkel éltek.²⁸ Talán nem teljesen indokolatlan a feltételezés, hogy a születőben lévő modern és magyar nyelvű államapparátus, majd annak (sőt vele együtt a hagyományos magyar politikai intézményrendszernek) a párhuzamosan kiépülő összozstrák neoabszolutista kurzus által hamarosan bekövetkező radikális felszámolása külön-külön, de együttesen is hatással lehettek arra, hogy, a korábbi terminológiai bizonytalanságot megszüntetve, 1850-től szinte egyik napról a másikra szorította ki a kortárs magyar nyelvből elődeit az *állam* szóalak tartós rögzülése.²⁹

Hogy ebben magának Hunfalvynak mekkora szerepe volt, persze kérdéses, amennyiben azonban azt feltételezzük, hogy minden bizonnyal nemcsak lehetett, de volt is hatása a tanári, tudósi és publicistai működésének, az mindenesetre közvetett igazolása lehet annak, hogy „országászati” tárgyú előadásai, beszédei és publikációi jellemzően értő fülekre találtak abban a korabeli magyar szellemi elitben, amelynek a döntő többsége eleve jogi iskolázottságúakból³⁰ tevődött össze. Hogy márpedig Hunfalvy mennyire fontosnak tekintette, hogy az általa országászatnak nevezett átfogó szemlélet és szerkeázó ismeretanyag minél szélesebb körben terjedjen az aktuális és jövőbeli hazai politikai döntéshozó, sőt közigazgatási elit tagjai között, arra épp az alábbi forrásközlés nyújt eklatáns példát. Ezt a formális kötelezettség kereteit jócskán túllépő ünnepi beszédét ugyanis kifejezetten az országászat oktatása és oktatandósága melletti elméleti és gyakorlati érvek kifejtésének szentelte, amelynek ráadásul úgy helyezte retorikai fókuszába a hazai *modernizáció* felgyorsításának (nyilvánvaló geopolitikai allúzióval is alátámasztott) általános igényét, hogy eközben – a mai fogalmaink szerint – állam- és

²⁸ Minderről részletesebben és filológiai érvekkel alátámasztva lásd LAJTAI, 2023, 14–17.

²⁹ SZILY, 1902, 9.

³⁰ „[...] kiterjedt voltánál fogva, szinte át- meg átszöve a magyar társadalom leghagyományosabb, legjellegzetesebb és legfontosabb intézményeit, és ezáltal döntően befolyásolva e társadalom egész értékrendszerének kialakulását, e jogászai képzettségű és műveltségű réteget joggal tekinthetjük a kor magyar értelmisége gerincének.” VÖRÖS, 1975, 6.

társadalomelméleti, tudományterületi, valamint pedagógiai/ismeretelméleti kérdések egész sorát feszegeti, sokszor persze csak utalásszerűen. Végso soron pedig amellet szall síkra, hogy az általa egyébként pontosan nem definiált országászat nem annyira leíró, hanem célját tekintve nagyon is alkalmazott és alkalmazandó tudomány, amelynek legfőbb értelme, hogy elsajátítói a hazai viszonyok fejlesztését, azaz az ország hathatós felzárkózását mozdítsák általa elő.

*

Az alább közlendő forrás eredetije nagyobbbrészt magyar nyelvű, cím nélküli kézirat, amely 15 oldal terjedelmű fogalmazványként maradt fenn, ismereteim szerint egyetlen példányban. Az írásjegyei alapján szinte biztosan autográf kézirat jelenlegi lelőhelye a lőcsei székhelyű szepességi levéltár (Štátny archív v Prešove, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči).

A szövegközlés betűhív, a központosási és helyesírási sajátosságok, beleértve az aláhúzásokat is, a szerzótől származnak. A kisszámú kihúzott szövegrész és utólagos szövegbetoldást külön nem jelzem. Mivel a kézirat paginálatlan, ezért az oldalhatárokat a [] közötti számozás mutatja. A lábjegyzetek alapvetően a szöveg megértéséhez legszükségesebb tárgyi magyarázatokat, valamint a korabeli neologizmusok, illetve szóhasználati sajátosságok feloldását, illetve értelmezését tartalmazzák.

Forrás

Hunfalvy Pál V. Ferdinánd király születésnapja alkalmából tartott beszéde a késmárki líceumban

Késmárk, 1846. április 19.³¹

Nagyratisztelt Hallgatóság!

Valahányszor dicsőségesen uralkodó V Ferdinánd királyunk³² születés napját e' helyen, hol az ifjúságnak az élet érdekeinek felfogására és fejlesztésére alkalmassá képeztetni akar, megülliük: mindannyiszor nemcsak az ünnepelel Felség méltósága, hanem ezen helynek mondhatom rendeltetése is megkivánja, hogy azt úgy magunk épülésére mint az ifjúság serkentésére, minden magányérdeken³³ s parányi önös nézetten felül emelked-

³¹ Prejav študentom kežmarského lýcea 19. 4. 1846 pri príležitosti narodenín Ferdinanda V – ŠAP SAL Archív Pavla Hunfalvyho, inv. č. 313, kart. 3 (Prejavi a prednášky).

³² Habsburg–Lotaringiai Ferdinánd Károly Lipót József Ferenc Marcellin (1793–1875) I. Ferdinánd néven osztrák császár és lombard–velencei király, V. Ferdinánd néven magyar és cseh király (1835–1848).

³³ *magányérdek* = magánérdek

ve tegyük, 's a' nagy egésznek, az országnak lelkesedést költő 's hazafiúi szándokot érlelő eszméjén fölmelegedjünk. 'S ha ez napi beszédeimmal a' nagyratisztelt hallgatóság értelmét eltalálni 's tetszését megnyerni valaha tudtam, sikerüljön az ma is, midőn inkább e' tudományos intézet pártfogóihoz és barátjaihoz, mint a tanuló ifúsághoz, mely többnyire távol van, irányozhatom szavaimat!

Kik a' tanuló ifúságban az édes haza legdrágább reményét látjuk, bizonyosan mindnyájan többször aggódva kérdeztük magunktól és másoktól, valljon a' sok tanítani és tanulni való közől mit és hogyan kellene leginkább használni, hogy, mennyiben a' Tudományos intézeteken állhat, részünkről a' hazának ama' reménye valóban teljesülésnek indítassék? Mert „hátra vagyunk mindenben”! hangzik a' kárpáti szirtekről, és „hátra vagyunk”! viszhangzik a' havasalföldi hegyekről: az egyetemes riadás néz jobbra 's néz balra mi segítsen a' hátramaradáson; 's a' sok javaslat és jóslat Tiszán innen és túl, 's merre a' Duna és Száva folynak többnyire a' tudományos intézetekben találkozik, mint a' honnan a' szebb jövődönék korányát³⁴ egyedül vagy főképp várhatni. Ha valaha, bizonyosan most igazán aggódtat bennünket, hogy mit és mennyire használjunk képzésre; [1] ha valaha, bizonyosan jelen időben 's honunkra nézve kettős érdekű a' társadalmi és állami tudomány, vagyis általunk úgynevezett országászat;³⁵ 's a' mit és mennyire kiváltkép abban kívánjuk megtudni. – Az iskolának külön érdeke, mely a' komoly élettel tudászna, nincsen: mégis gyakran vádoltatik, mintha nem az életre készítené tanítványait; azt gondolhatnád, az iskolának olyan tanai is vannak, melyek az életben nem használhatók sőt károsok. Azután mi csuda, ha nem egy némely ember, hanem sokan, hanem különösen az országos hatalom kezelői bizodalmatlan szemmel nézik a' bölcsészetet, mely az államot fejtegeti, annyira, hogy nagy tudományos intézetekben gyakran több tanító erő és pártoló figyelem jut a' bogaraknak, mint az egész országászatnak, mely a' társadalom és állam viszonyainak beláthatlan sorát felfogni, megérteni, sőt alkotni tanítja. 'S mintha még az nem volna elég akadálnak, kitünő bölcsészek is úgy hajdan mint most majd egyenesen majd melleleg nem javasolják az ifjak előtti országászko-dást. A' régi korból a' stagirai bölcs³⁶ szól két évezreden keresztül a' mi fészkelődő korunknak is, és szavait figyelmetlenül mellőzni nem tanácsos. „Mindenik³⁷ arról itél helyesen a' mit ért, úgymond Aristoteles; általában pedig helyes bíráló az, ki mindenben járatos. Innen az országászati tudománynak az ifjú nem alkalmas hallgatója, mivel ő még tapasztalatlan az élet dolgaiban, az országászati tanok pedig ezeket tárgyzazzák;³⁸ továbbá mivel ő a' szenvedélyektől ragadtatván hiába és haszontalan is hallgatná, pedig az országászati tanok célja nem tudás hanem cselekvés. Azért mindegy, korára vagy erkölcsére nézve valaki fiatal-e; mert hogy az ifjú nem alkalmas hallgatója az országá-

* 1846ban a' IVhó 19dike a' husvétii szünnapokra esett. (Hunfalvy Pál eredeti jegyzete.)

³⁴ *korány* = hajnal

³⁵ *országászat* = stúdium értelemben vett „politika” (vö. a bevezető tanulmánnyal)

³⁶ stagirai bölcs: az ókori Sztageira városában született görög filozófus, Arisztotelész (Kr. e. 384 – Kr. e. 322)

³⁷ *mindenik* = mindenki

³⁸ *tárgyaz* = tárgyal

szatnak, mert nem korában van az akadály, hanem abban, hogy még a szenvedélyeknek hódol, 's szenvedéllyel űz mindent: ilyennek pedig a tudás szintoly keveset használ, mint annak, ki nem bír magán uralkodni.”³⁹ – Az új korból Hegel⁴⁰ [2] tűnik előnkbe sokak előtt legnagyobb tekintély, kinek szavait eredetiben olvasom. „Die Philosophie ist, weil sie das Ergründen des Vernünftigen ist, eben damit das Erfassen des Gegenwärtigen u. Wirklichen, nicht das Aufstellen eines Jenseitigen [ist], das Gott weiß wo sein sollte, oder von dem man in der That wohl zu sagen weiß, wo es ist, nämlich in dem Irrthum eines einseitigen leeren Rasonierens.”⁴¹ Was vernünftig ist, das ist wirklich, u. was wirklich ist, das ist vernünftig. In dieser Überzeugung steht jedes unbefangene Bewußtsein, wie die Philosophie, u. hiervon geht diese ebenso in Betrachtung des geistigen Universums aus, als des natürlichen.⁴² A maga jogi és állami bölcsészetről azt mondja: „[So soll denn] diese Abhandlung soll [insofern sie die Staatswissenschaft enthält] nichts anderes sein, als der Versuch den Staat als ein in sich Vernünftiges zu begreifen, u. darzustellen. Als philosophische Schrift muss sie am entferntesten davon sein, einen Staat, wie er sein soll, konstruieren zu sollen; die Belehrung, die in ihr liegen kann, kann nicht darauf gehen, den Staat zu belehren, wie er sein soll, sondern vielmehr, wie er, das sittliche Universum, erkannt werden soll.”⁴³ S hogy teljesen leverje azt, ki hivatalánál fogva kénytelen országáskodni, folytatja 's befejezi ímígy: „Um noch über das Belehren, wie die Welt sein soll, ein Wort zu sagen, so kommt dazu ohnehin die Philosophie immer zu spät. Als der Gedanke der Welt erscheint sie erst in der Zeit, nachdem die Wirklichkeit ihren Bildungsprozeß vollendet u. sich fertig gemacht hat. Dies, was der Begriff lehrt, zeigt notwendig ebenso die Geschichte, daß erst in der Reife der Wirklichkeit das Ideale dem Realen gegenüber erscheint, u. jenes sich dieselbe Welt in ihrer Substanz erfaßt, in Gestalt eines intellektuellen Reichs erbaut. Wenn die Philosophie ihr Grau in Grau mahlt, dann ist eine Gestalt des Lebens alt geworden, u. mit Grau in Grau läßt sie sich nicht verjüngen, sondern nur erkennen; die Eule der Minerva beginnt erst mit der einbrechenden [3] Dämmerung ihren Flug.”⁴⁴ Tehát Aristoteles szerint az ifjúság alkalmatlan az országászat tanulására, mivel az cselekedni tanít, 's az ifjúság arra szenvedélyessége miatt nem való: Hegel szerint az országászat, mennyire⁴⁵ bölcsészet, általában nem is mondhatja mit kelljen államban tenni, hanem csak a mi történt és van azt megérteni tanítja, mihelyt pedig továbbra ereszkedik, mint a bagoly a nap világában, úgy az országászat az állam ügyeiben vakoskodik. Ily kitűnő és nagyhírű bölcsészek tanúsága, továbbá mind az, mi hírmondás vagy hírlás által utolsó néhány

³⁹ Modern fordításban lásd ARISZTOTELÉSZ: *Nikomakhoszi etika*, ford. SZABÓ Miklós, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987, 7–8.

⁴⁰ Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831) a német idealista filozófia utolsó és legnagyobb hatását képviselője.

⁴¹ Magyar fordításban lásd Georg Wilhelm Friedrich HEGEL: *A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és államtudomány*, ford. SZEMERE Samu, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971, 19–20.

⁴² Uo., 20.

⁴³ Uo., 21.

⁴⁴ Uo., 23.

⁴⁵ *mennyire* = amennyiben

évtizedekben tudomásunkra esett, azután mindenik tapasztalása, tette azt legyen bár önmagán vagy másokon az iskolai tanításról, bizonyára felette kíváncsúnak teszik azon kérdésnek megfejtését, hogyan kell-e, 's ha igen, mennyire és hogyan kell országászatot főbb iskolában tanítani?

Az emberi léttől elválaszthatlan önkény⁴⁶ és szükségesség, szabad akarat és szeszély, belátás és vélemény minden dolgot különbözőképpen fog fel. Az így levén általában, mennyivel inkább ágaznak tehát el a' társadalom és államról nézetek? Az ég, bármely pontján állsz is a' földnek, mindig üres gömböt boltoz feletted: bármit tegyen is az országult⁴⁷ ember, társadalomban vagy államban teszi azt 's bármely viszonyt vesz is tekintetbe, társadalom vagy államban ered, fejlődik 's hat célosan az. De ha igaz hogy a' földnek bármely részén is fejpontod bizonyosan az ég kellő közepén van, 's lábaddal is a' föld közepét nyomod, 's a' te zenítod és nádirod⁴⁸ minden más ember zenitja és nadira mellett egyaránt helyes: nem olyan igazak a' társadalom és államról változó nézetek is. A' kültermészetben vannak körök, melyek számtalan sугarai teljes egyenlők: a' szellemben, 's a' szellemszülte bármi viszonyban nincsenek körök; ott az igazság csak egy helyütt van, meglehet hogy többen, meglehet hogy mindnyájan egyenközü irányban keressük azt. Azért is a' kitűzött [4] kérdésre csak mi nézetünk fonalán felelhetünk, mi azonban egyszersmind a' többi nézetek vagy a' mienkkel való egyeztetését vagy pedig megcáfolását következteti.

A' szent monda szerint hogy orcájának veritékével egye az ő kenyérét, kiküldé Isten az Éden kertéből az embert; 's az óta mivé csak tudott lenni, munkája által lett azzá. 'S minden ember dolgozik, az amerikai veresszínű 's a' selymes bárányszőke szerezcsen faj szintűgy mint az európai: mégis hova jutott el ez munkája segítségével, 's mennyire maradt el tőle az amerikai és a' szerezcsen minden munkája ellenére! Hol ennek oka mikor mindnyájan dolgoznak, a' több vagy kevesebb munkában-e? Oh nem, hanem az európai nemzeteknél a' társadalomban olyan létezésre⁴⁹ fejlődött a' munka, milyent amazok nem is álmodhatnak, 's az államban olyan eszközlőre talált, milyentől amazok még évezredeknyre távol vannak. A' társadalom és állam léte vagy nem léte a' mindenható ok; ez teszi az országult és nem országult emberiség közötti különbséget. Bajban munkában mindnyája részes, hanem az egyik fajnak a' veritékével ázott földben az országultság⁵⁰ nő, mely a' kifáradtat enyhítő árnyába veszi, 's a' szenvedőnek vércseppeit ha arany kalászkokra nem érlelheti is mindjárt, jobb jobb jövődőt hirdető szivárványba gyűjti: midőn egyéb fajnak a' veritékétől ázott földben csak reménytelenség burjánzó, melynek a' kifáradt embernyomok⁵¹ mind haszontalan áldozatai, 's vércseppek csak újabb dögletséget párolognak a' bús jövődő felé. – De Ázsiának ősterein nyugaton és keleten és délben volt 's van máig társadalom és állam, sőt az európai onnan eredt: mégis hova ju-

⁴⁶ *önkény* = önkényesség

⁴⁷ *országult* = civilizált

⁴⁸ *nádir* = a zenittel átellenes pont (csillagászat)

⁴⁹ *létezés* = szervesség, szerveződés

⁵⁰ *országultság* = civilizáltság

⁵¹ *embernyom* = nemzedék

tott el társadalma és állama segítségével az európai emberiség, 's az ázsiai mennyire maradt el tőle társadalma és állama ellenére! Hol van ennek oka, mikor az ázsiaiak szintűgy mint az európaiak társadalomban és államban élnek, a' keresztyén vallásban-e? Hisz azt is Ázsiából szerezte Europa, 's maga tette azzá, a' mi most. – A' görög szellemben-e? [5] mely örök ifjúságot lehel az európaiak lelkébe? De az is előbb 's jobban terjedt el Ázsiában mint Európában, 's ha tán jelenben csudákat tesz nálunk, mért nem tett a' keresztyénség első tizenöt századában is? Muhammed szelleme kiséperte Ázsiából, mint szélhánya polyvát,⁵² mely gyökeret eresztetni nem tud. Tehát se a' keresztyén sem a' görög szellemben nincs a' mindenható ok, hanem Európában a' társadalom és állam olyan minőségre fejlődött, milyen Ázsiában nem tudott lenni; 's az európai társadalom és államban illatoz' a' keresztyénség, Ázsiának eme' legszentebb virága, 's tesz csudákat a' görög szellem, a' szerelmes istenségnek az ifjú emberi nemre lehelt legtüzesebb csókja.

Hogy az ember magát kifejtse, 's egyediségét lehető kiválóná tegye és személyesség legyen, dolgozni és munkálkodni kénytelen. Hanem ezen munkálkodása egyoldalúságra hajtja, mert a' munkaosztás szükségénél fogva részsze lesz ő, ki mint isten képe, tökélyességre⁵³ van teremtve, mely nem egyoldalúság vagy rész, hanem teljesség. A' mely társadalom az embernek ezen fejlődését lehetővé teszi, hogy a' teljesség tudatára juthat, az helyes, mert biztosítja az egyediséget; 's a' hol és mennyiben Európában a' társadalom ezt teszi, ott és annyiban az igazán európai, mert ott valóban fejleszti a' munkának azon létegzését, mely a' szellem birodalmát magáévá tevén az egész földet meghódítandja. Ázsiában a' társadalom a' részzé lett embert leköti, 's rabjává teszi munkájának, azért is ott a' bilincsel szellem zsihbadoz 's az emberiség mind jobban süllyedez 's a' kutak és források apadnak 's a' pusztaság homokai terjengenek. – Hogy az ember a' munkalétegzést beláthassa 's beléje értelmet öntsön; hogy a' szükséges egyoldalúságok ellenkező érdekeit nemcsak kiegyenlítse hanem öszhatásra birja; hogy az egyesnek parányi erejét az egésznek roppant erejével támogassa; 's a' maga részén dolgozván mégis a' teljességnek léteges tagja legyen 's az egészet öntudatába zárja; hogy végre az egyesek fáradság szerezte anyagi és szellemi birtokát szerzőik halálával az enyészésnek át ne engedje, hanem köz és állandó birtokul megörökítse:⁵⁴ mind azért a' társadalom felibe és körüle államot alkot, mint az egyetemi- [6] ségnek valósítóját. A' mely állam a' társadalomban részre szűkült embert az egész létre felmagosítja, 's önmagát és a' társadalom tagjait mint saját tagjait a' véletlenség alól felszabadítván az észszerűség szabadságára emeli, az helyes és európai állam. S ilyen állam a' munkalétegzésnek hódítását soha kezéből ki nem eresztendi, 's az lesz törvényhozója a' földkerekségén lakozó különféle színű és fajú népeknek. Ázsiában az állam csak szívni nem táplálni, csak kötözni nem szabadítani tud; számüzte a' jogot, mert elnyomta az egyedet, 's a' jog helyett az uralkodói székbe vad önkényt ültetett, melynek kezében a' hatalom emésztetik, mint tűzben a' gúzs. Azért egymás után idegenek alá kerülnek az ázsiai népek, 's a' mely földrész az őshajdan-

⁵² *polyva* = másképp pelyva, a gabonacséplés értéktelen mellékterméke

⁵³ *tökélyesség* = tökéletesség

⁵⁴ *megörökít* = továbbad, örökül hagy

ban tanító volt, az jelenben kemény inasságra íteltetik. A' társadalom és állam tehát az emberi elmének legragyogóbb műve, melyen megsem mondhatjuk, hogy hány évezreden át dolgozik már, 's mely mégis csak Európában itt ott, 's Éjszak Amerikában, mint Europa elsőszülött gyarmatában, de európai emberek között, diszlik, bár távol még a' tökélytől; diszlik, azt gondolnád szélesen terjedve, valóban pedig az emberiség alig egy ötödét magában foglalva. 'S ím a' kitűzött kérdésre megkívánt felelet részben már ebből foly. Mert ha igazán mű⁵⁵ és nem termés⁵⁶ a' társadalom és állam, úgy az nem is születik az emberrel, hanem ő azt fejlődése által megszerzi; ha igazán mindeddig az emberiség alig egy ötödét boldogítja a' társadalom és állam: úgy azt nem könnyen, hanem nagy erőködések, és sokak tömegestűli erőködései által szerezte meg; ha igazán Ázsia jelenben Európától kemény inasságra hajtatik; bizonyosan azért szenvedti azt, mivel társadalma és állama elfajulván üdvös hatását elveszté, 's a' melynek az országultságot és vele a' művelődést állandósítani van rendeltetése, az annak pusztítója lett. Már a' mi velünk nem születik, hanem művelődésünk után, még p[edi]g bajosan és tömegestűli közremunkálkodással⁵⁷ szerzünk, azt csak úgy lehet megőrzennünk, 's megőrizvén tovább fejlesztennünk, ha minél többeknek tisztán van tudatában, 's ha lehetne, mindnyá- [7] junk másik természetévé válik; szóval azt tanítás által lehet csak megőrkíteni, 's minden egyesnek tanulás által megszereznie. Tanulni mit tesz? Részint magunk kívül, részint magunkban levő tényeket tudatunkra hozni, 's így valóban magunkévá tenni, nem azért, hogy mint tartalmát az edény birjuk, hanem hogy mienk levén a' tartalom, cselekvéseink belőle fakadjanak. – Hogyan történik e' tanulás? Vagy esetileg⁵⁸ vagy kiszámolt terv szerint: úgy tanít a' tapasztalás, így a' tudomány, az iskola. 'S itt a' tér, mellyen a' tanulás különböző utjai iránt erősségeit⁵⁹ kirakja a' kétkedés. A' tanulás szükségét általában senki józan nem tagadhatja, nem különösen a' társadalom és állam tanulását: de az iskolabani vagy tudomány általi tanulást vetik meg sokan, 's annál magasabbra emelik a' tapasztalást. Igaz lesz ugyan mindig az europaeszü költőnek mondása: „bágyadt az elmélet, de az élet fája zöld-eleven”;⁶⁰ csakhogy az életnek, azaz társadalom és államnak terebélyes fája olyan csudafa, melynek egy egy ága évezeredig nő, egy egy virágja századokig virúl, 's ha pondró nem bántotta gyümölcsre ért, az emberiség templomában ünnepe van, melynek emlékezése⁶¹ sok embernyomot boldogít. Mit érhet itt halandónak 40 's ha sokra tesszük 50 éves tapasztalása? Semmit, ha előtte élt 's különbféle viszonyokban hatott emberek tapasztalásával a' magáét nem töldja 's nem igazítja! Sőt tévedés van az egész dologban. Kik a' tapasztalást a' tanulás elibe teszik, nem tudják, hogy az igazi tanulás nem egyéb mint mások tapasztalásainak összeszedése; nem tudják, hogy intéz-

⁵⁵ *mű* = mesterségesen létrehozott dolog, konstrukció

⁵⁶ *termés* = természetes úton kialakuló

⁵⁷ *közremunkálkodás* = együtműködés

⁵⁸ *eseti* = esetleges

⁵⁹ *erősség* = érv

⁶⁰ „Grau, teurer Freund, ist alle Theorie, Und grün des Lebens goldner Baum.” *Mephistopheles*, In: Johann Wolfgang von GOETHE: *Faust. Ein Fragment*, Georg Joachim Göscher, Leipzig, 1790, 35.

⁶¹ *emlékezés* = emlékezet

kedései közé minden mivelt nép felvevén ezen rövidített tapasztalást, leginkább ez által haladt óriási lépésekkel olyan népek előtt, melyek azt nem tették; nem tudják, hogy a mi korunk épen azért magosabb, mivel az előbbi korok tapasztalásain áll. Hát ezt érintetlenül hagyjam, hogy az egyedi tapasztalás többnyire már előre felvett szokás meg nézet szerint – mi tulajdonképen reája tolt idegen ragaszték – történik, mi nem más, mint festett üvegen szemlélni a tárgyakat, s azután lelkismeretesen állítgatni azok színéről; hogy tehát az egyedi tapasztalás igen sokszor más eredményt hágy a tapasztalóban, mint kellene. A tanítás is színezett üvegen általi [8] mutató lehet: mégis a tudomány nem enyém, nem tied, nem egy harmadiké, hanem az emberi észé, s ez személyiségi foltokat nem ismer: ha eleinte a tudományon személyiség⁶² látszik is, az hamar mint borban a seprő leülepszik. S valljon igazolhatlan bátorság-e kimondanom, hogy kik az országászati tanulás felibe annyira emlegetik a tapasztalást, tán azért teszik azt, mivel nézeteik nem az emberi észé, hanem kedves pápaszemecskén által nyert lát-szások,⁶³ melyek szokások, meglehet visszaélések déli bábjai?

De az országászati tanítást szükségessé teszi még azon legnyomósabb viszony, miszerint a hazafiak⁶⁴ száma, nem mint a hajdankor városi vagy középkor hűbéri államaiban csekély, hanem nagy, s miszerint az még mind nagyobbá leend. A mely állam a tizenkilencedik században jövődőt reményleni bátorkodik, annak a társadalmat nem esetleges vagy idegen sőt⁶⁵ az állam létét is határozó tartalma gyanánt szükséges birnia, mivel csak úgy lehet egyetemiség, vagy a szó igaz jelentésében res publica. Már az állami lét ezen állapotában minden hazafinak a társadalom és állam mivoltáról tiszta fogalom kell, nemcsak országglónak⁶⁶ s főbb hivatalosnak⁶⁷ vagy legfeljebb tudósnak is, kiknek abbéli tapasztalásokat tenniek lehet. Ha a vezérlettek nem tudják, hová irányoznak a vezérlok, s hová szabad is csak vezérteniök, az állam nem élő létegetet vagy egyetemiség többé, hanem erőművezet⁶⁸ s legjobb esetben magányintézet.⁶⁹ Illy állam pedig elfojtván a társadalom szellemét ázsiai tespedésre s utoljára enyészésre jut. Kormányzó hatóságot most is, mint Xenophon⁷⁰ tevé, pásztorral hasonlítani össze, s rosz néven venni hogy a népek nem úgy fogadnak szót mint a nyájak, s azért a népeket nyájakká szeretni tenni, az juh gondolat, ha együgyűségét vesszük, ördögi gondolat ha következtetését tekintjük. Hogy soha oda ne jussunk hol az államnak, s vele mind annak, mi szépet,

⁶² személyiség = szubjektivitás

⁶³ látszás = látszat

⁶⁴ hazafi = állampolgár, politikai jogokkal bíró személy

⁶⁵ sőt = hanem

⁶⁶ országgló = miniszter

⁶⁷ hivatalos = hivatalnok

⁶⁸ erőművezet = gépezet, gépiesség

⁶⁹ magányintézet = magánintézmény

⁷⁰ Xenophon (Kr. e. 430 k. – Kr. e. 355/354): ókori görög hadvezér, filozófus, történetíró. Hunfalvy valószínűleg a *Kürosz nevelkedése* (Κύρου παιδεία) című (feltehetőleg legalább részben fiktív) életrajzára utal, amely a reneszánsz kori újrafelfedezését és a *fejedelmi tükör* műfajára gyakorolt alapvető befolyását követően különösen a kora újkori Európában fejtett ki jelentős hatást a politika elméletéről gondolkodókra. A jó uralkodót a pásztorhoz hasonlító gondolatmenetek a mű I. könyv 1. és VIII. könyv 2. fejezetében olvashatók.

dícsőt és kiválót az emberiség bír, bomlania 's vesznie kellene, a' társadalom és államról fogalmakat a' főiskolában fejtegetjük, hogy abból terjedve a' nemzet közönséges tudatává meggyőződésévé válhassanak. [9]

Ha ennek megmutatásában utunkat semmi bölcész nem állotta (mert Hegel is, mint látjuk, sürgeti az államnak tudományos felfogását, hogy a' sok félszégnek,⁷¹ melyet úgy az áltudomány mint az egyoldalú tapasztalás mindegyre táplálnak, vége szakasztassék; Aristoteles sincsen a' tanítás ellen, hanem csak megválasztja tanítványait) annál több ellenmondásra találhatunk a' tapasztalás emberei 's a' bölcészek részéről abban, hogy mennyire és hogyan kelljen az országászatot tanítani.

Ki az észszerűt szükségesnek mondja, 's az észszerű szabadságban a' legnagyobb erkölcsi szükségességet, mellyel a' szeszélyes önkénynek legkisebb köze sincs, látja, oly igazat mond és lát, mely a' legáltalánosabb, mert törvény nélkül nincs semmi. Ámde mindenhol az észszerűt megtalálni, nem könnyű: hol azonban már ismerve van, ott egyedül balítélet vagy visszaélés, azaz önkény, nem szabadság, taszíthatja el magától. A' bölcész, a' mint azt legtágabb és legvalódibb jelentésben vesszük, a' bölcészet feladata mindezenek észszerűségét vagy törvényeit ki és megtalálni: azért tartozik minden tudomány 's így az országászat is a' bölcészet alá, 's a' különbség mely a' tudományok között van, egyedül azok tárgyaitól ered. Valahányszor tehát tudomány tanításról van szó, tárgyát kell tekinteni, és a' mit és hogyan a' szerint meghatározni. – A' szellem és természet mindennek földje, úgy mindazonáltal, hogy némelye tisztán szellemi, mása tisztán természeti, de legtöbbje a' szellemet egy végével a' természetet másikkal éri, 's úgy két mezőn ver gyökeret. A' melyek tisztán szellemiek vagy természetiek, azok elvontak (abstract), 's azok tudománya részint gondolati, mint a' logika, részint téri, mint a' matematika. Melyek a' szellemet 's a' természetet magokban társítják, azok összetesek (concret) 's tudományaik, legyen szabad így mondanom, életiek melyekben a' gondolatin 's térin kívül más tényező is, mint [10] sokféle minőség összehatásából fejlett létegeesség van, 's melyek az életet magát tárgyazzák. Ilyen tudomány az embertan terjedt jelentésben,⁷² 's az országászati tudomány, mely akár az embertannak egy része, akár maga, hatettség, az embertan. A' gondolati és téri tudományok megtalált törvényeik szerint szabadon alkottatnak és taníttatnak; a' tapasztalástól helyeslést ugyan, de nem utbaigazítást, nem bővítést fogadnak el, mert a' gondolat egyfelől 's a' terjedtség másfelől minden elvet, fejlődést és célt, mint tiszta tudományok elveit, tárgyait és eszközeit, magokban birnak. Egészen más az országászati tudomány (mert itt csak erről van kérdés.) Az embert mint egyedet és mint társas lényt kell tárgyalnia. Egyedben már lelket és testet talál, melyek mindenike más más törvények alatt fejlődik ugyan, de mind kettejének összehatása teszi az embert, ki azonban egyedül munkája által 's társadalomban lesz igazán emberré. Anyagi és szellemi munkája által küllételt⁷³ és miveltséget szerez magának: de nem lehet elszigetelt munkája, hanem számtalan mások munkájával léteges összefüg-

⁷¹ *félszeg* = felületes, felszínes

⁷² *terjedt jelentésben* = tág értelemben, tágan értve

⁷³ *küllétel* = Hunfalvy valószínűleg a hegeli „külső(leges)ség” (*Äußerlichkeit*) fogalmát érti alatta

gésben van; 's csak ezen összefüggésben 's nagy összehatásban nyeri a' küllételt, vagy is helyét a' társadalomban, birtokát, családját. Hány különféle szál szövö a' társadalmat, egy sőt több népek és nemzetek ama' méhkasát, melyben az egyed hol önkénnyel⁷⁴ hol küloktól kényszerítve választ magának munkarészt, 's vele életpályát, sikerét lehető nagyra tevén, mintegy csak magáért izzadván, igazán mégis mások küllételét eszközöl-vén a' mint ezen mások viszont az övét eszközlik! A' társadalom szövegében⁷⁵ minden külön szál szükséges, mert a' szöveg csak úgy lesz csudálatra méltó, ha mindenik tényező a' magáét lehető jól megteszi. Az országászati tudomány a' munka 's annak létezésének törvényeit szintúgy kutatja mint a' birtokét és családját; a' szellem kíváncsiságait⁷⁶ szintúgy mint az anyatermészet tulajdonait, melyektől a' társadalom függ. Hát még az államban, a' társadalom értelmes rendezőjében hány és milyen szál szövődik! Milyen fontos itt az észszerűség 's milyen szükséges tudása! Vagy nem mutatja-e Ázsiának pél-dája hova juthatnak a' leghatalmasabb nemzetek is annak félre vagy nem értése által? S ím mind ezen szálaknak törvényeit vagy [11] észszerűségét kell tanítani; mert a' mit a' föld valamennyi országult nemzetének összes kísérletei, 's a' gondolkodó nemzetek valamennyi bölcséinek kutatásai nyújthatnak csak, azt tanítani kell, mivel egyes ember-nek mind azt tapasztalásával bejárni: a' lehetetlen. 'S ebbeli országászati tanításban a' mint teljesen egyezünk Hegellel, annyira különbözünk tőle azon tanítás gyakorlati fo-ganatjára nézve. Hogyan, a' bölcsészet nem volna többé az élet sem ékesítője sem vezé-re? Tán hiú tudásban áll, mit már Sokrates⁷⁷ oly diadalmasan megvívott? Ily egyoldalú-ságra lehetetlen bölcsészetünknek süllyednie. Mert ha igaz hogy az, 's különösen az országászat soha nem mondhatja, milyen legyen valamely bizonyos állam: akkor a' böl-csészet oktondiság, legjobb esetben merő haszontalanság, az államban p[edi]g nem be-látás hanem örökké szeszély, 's vad önkény mely magának törvény, határoz! A' bölcsé-szetnek egyéb tiszte nem volna, mint a' már meglevőt tudományosan felfogni; ő olyan szegény, 's valóban száraz dajka volna, ki untalan a' gyermekek után mosogatna törölget-ne, a' nélkül hogy valaha tisztaságra szoktathatná őket! De hát a' meglevő ésszerűleg támadt-e mindég? Ha igen, úgy a' cselekvő emberek vagy gépek, kiket kénytelen⁷⁸ hajt, a' mi lehetetlen; vagy tökéletesek, kik soha nem hibáznak, mit a' tapasztalás minden órápercben megcáfol; vagy hibás tetteknek nincs következése, hanem mihelyt meglett azonnal nyom nélkül el is vész, 's csak az ésszerű okoz eredményeket, mit úgy a' tapasztalás, mint a' tiszta gondolat tagad. 'S azt mondani, hogy a' félszegség, baj, nyomorúság, mely oly sűrűn tódul szemünk elé, csak eseti, az ésszerűség p[edi]g a' lényeges, 's más részről mégis állítani, hogy a' bölcsészet az államot nem oktathatja, holott épen azon esetiek okozzák legtöbb baját, annyi mint körben forogni, 's mégis hinni, hogy kimene-telt találtunk. Bizony sok ferdeség történik 's lesz országos törvénné belátás hiából⁷⁹:

⁷⁴ *önkénnyel* = önként

⁷⁵ *szöveg* = szöveg

⁷⁶ *kíváncsiság* = szükséges kíváncsiság, elengedhetetlen kellék

⁷⁷ Szókratész (Kr. e. 469 – Kr. e. 399) ókori athéni filozófus, a klasszikus görög filozófia atyja.

⁷⁸ *kénytelen* = kényszer(űség)

⁷⁹ *hiából* = hiából, hiányból

de a' bölcsészet, mely nem egyéb, mint a' mindig növekvő 's közönségessé vált belátás, egyre felfedezi a' hiányokat; a' bölcsészet megmondja, meg is mondhatja milyen legyen az állam. S ezt tudtomra Lykurgus⁸⁰ és Solon⁸¹ ideje óta nem is tagadta egy bölcsész sem Hegelen kívül. [12]

De midőn az országászati tanításban Hegellel megegyezünk, elutasítván azok véleményét, kik a' szűk tapasztalást a' rendszeres tudomány elibe a' teljesség tekintetében is teszik; midőn egyszersmind abbéli tanításnak Hegelnél több fogamatot az élet alakítására tulajdonítunk: nem ütközünk-e Aristoteles tekintélyébe vagy inkább az általa kifejezett igazságba? Ha sikerült előadott néhány vonással a' társadalom és állam mibenlétét úgy rajzolni, hogy az előadás nehézsége a' tárgy végetlen nagyságát elérje, bizonyosan figyelemre méltónak találjuk Aristoteles szavait. Sőt hogy azokat méltassa, előadásomra sem szorúl az, ki az államról elmélt, 's kicsoda közülünk nem elmélt róla többször? Bátran állíthatom, Aristoteles kétezer évvel előtt kimondta, mit mindnyájan naponként érzünk. Igen is az ifjúság, nem kora, de tapasztalatlansága 's leginkább szenvedélyessége miatt alkalmatlan az országázkodásra. Beszélj neki a' társadalom rendeiről, a' mint a' munkaosztáson fejlenek, és a' birtokról, vagy az állam rendeiről, a' mint kiváltság, születés vagy nemzetiség alkotta és örözte, most pedig a' munka sikere után ismét feltámadnak:⁸² nehezen fogja beszédedet, mert ő nem érezte talán még azon viszonyok akár létét akár hatását. Beszélj neki az egyházzal és hitről, az iskoláról és nevelésről: 's ő, kit az élet fanyarsága még nem rágott, ki tagja levén az iskolai ifjúságnak vagy bár nem levén, a' függés üdvösségét 's a' munka szükségét csak érzéki oldaláról, mint kedvfojtót ismeri többnyire, vagy meg nem fogja beszédedet, vagy nem hiszi. Beszélj neki a' családról, 's meglehet néha mosolyra indítod. Alig van tárgy az országászati tudomány széles csarnokában, melyről az ifjúnak pajkos szeszélye nem mondhatná: mi közöm hozzá! – Ha ez így van hová lesz renditetlen meggyőződésünk, hogy országáztatot tanítani kell? – Iskolai országász⁸³ és Aristoteles között azon különbség van, mely tanítványaink és Aristoteles barátjai között. Nálunk az iskolai országász olyanokat tanít, kik még kevés tudománnyal 's még kevesebb tapasztalással bírnak ugyan, hanem nemis azért tanítja, hogy a' mit délelőtt a' lelkében hallottak, a' szerint délután az élet viszonyait alkossák: de azért, hogy az elvekkel, 's azok következményeivel megismerkedve a' dolgok [13] ésszerűségét kutatni és tanálni tanulják, midőn a' cselekvő életbe lépnek, 's hogy ez által tapasztalások tevésére valóban képesekké váljanak. A' milyen nehézségeket például felhoztam, hasonlókat minden tanuló tárgynál lelünk. A' betűző gyermek szint oly kevéssé fogja fel a' betűk roppant eszközölését a' szellem birodalmában, mint nem tudja, mért tartatik Guttenberg nagyobb tiszteletben, mint a' legény, ki

⁸⁰ Lükurgosz valószínűleg a Kr. e. 8. században élt spártai törvényhozó, akinek a nevéhez köti a hagyomány a spártai alkotmány kidolgozását, bár létezése – az egykorú források teljes hiánya miatt – nem bizonyítható.

⁸¹ Szolón (Kr. e. 638 k. – Kr. e. 558 k.) ókori athéni államférfi, a róla elnevezett átfogó politikai reformok (alkotmány) megalkotója.

⁸² *feltámad* = kialakul, létrejön

⁸³ *országász* = politikus (itt: a „politika” stúdiumát oktató személy)

tarka vesszőt hoz az erdőről. De azért ne tanítsuk a' gyermeket? 'S habár olyan az ifjúság mégis, midőn az országászati tárgyakkal ismerkedik, már közel áll az élet valóságához, mintegy féllábát annak küszöbére tette már: azért iskolai országász nemcsak a' meglevőnek felfogását eszközli, hanem annak hiányát is bizvást megmutathatja. Nem volna méltó hivatására, ha p. o. oda nem venné tanítványait, hogy a' birói tiszt összeforrásának az igazgatással, mint az helyhatóságainkban van, lehető rosszát át ne lássák; vagy közlekedéseink ügyét, akár azt nézzük ki építi, akár, hogy mint építik, a' legsajnosabbnak ne találják. Avvagy mi gátolja ennek felfogatását, hogy a' törvény, mely nálunk a' nemteljeskorúnak adósságait legtöbb esetben megvétetni nem engedi, azt pedig ki azon törvény jótéteményét magára alkalmazni akarja, mint csalót nem bünteti, félszeg, az ifjúság erkölcstelenségét legyező, 's a' pazarlásnak, melyet kerülni akar, egyenes előmozdítója; 's hogy félszége még jobban kirí, midőn ifjú, ki apja vagy gondviselője tudta' nélkül tajtpipát sem vehet, egész megyét mint alispány kormányozza, 's benne az igazság kiszolgáltatását kezeli? De méltatlan volna hivatására, ha az életi tudományok különbségét az elvontaktól lehető szembeszökőnek nem adná elő, hogy tudják tanítványai, mi szerint az alkalmazást nem lehet előokoskodni,⁸⁴ hanem hogy ezt az élet kínálja. Az országászatnak két alapját világosan tanítania kell, a' szabályokat t. i. melyeket a' dolgok ésszerűségéből kizármaztatunk, 's az eseteknek a' szabályok alá rendelését, mit a' külön esetekben találni kell. A' szabályokat adja a' tudomány, az alárendelést tanítja gyakorlati életben a' tapasztalás. Aristoteles ellenben országáskodásában nem csak a' szabályokat érti, hanem, minthogy tanuló barátjai a' görög állami életben – mert társadalmat nem ismertek a' [14] görögök – részvevők valának, az egyes esetekbeni alárendelést vagy az eldöntést is adja. – De ha ilyen különbség van közöttünk 's a' görögök között Aristoteles idejében, 's ha mi csak az ésszerűséget általában, nem az egyes alárendeléseket is taníthatjuk, nem történik-e visszaélés? 's ha igen, a' lehető visszaélés nem olyan-é, hogy azt minden áron, az országászati tanítás megszüntetésével is lehetleníteni kell? – A' milyen bizonyos, hogy visszaélés mindenütt lehet hol ember van, olyan bizonyos az is a' történetek⁸⁵ tanúsága szerint, hogy a' tanítás és tanulás, bármi félszeg volt is, az emberiségnek soha nem volt legnagyobb kártevője. Van arról téve, hogy a' fák égbe ne nőjjenek; azután bizakodjunk a' tudományba, mely nem enyém, nem tiéd, hanem az emberi észé, 's melyben a' személyiségi nyom hamar leülepszik, mint seprő a' borban. Azért ne tartsunk Hegellel, hogy mint a' bagoly csak naplemente után repdes, úgy az országászat csak a' multnak legyen sírásója; hanem legyen az sas, mely a' felkelő napba néz, 's vezérelje a' folyó munkát! Mert a' társadalmi állapotokat az ember és munkája mind tovább fejleszti; az államban is megállapodás nincs egyéb, hanem a' mely változtatlan céljában van: intézkedései a' társadalmi állapotokra simulnak 's kísérik folyvást. Ha ezen fejlődésben bölcs országlat,⁸⁶ mely a' bölcsészetnek 's az országászatnak cselekvő tanítványa, nem vezérel, hanem a' pillanattól élő 's pillanattal muló szeszély vagy kapko-

⁸⁴ *előokoskodik* = kikövetkeztet

⁸⁵ *történetek* = történelem

⁸⁶ *országlat* = politika (értsd: hatalomgyakorlás)

dás: úgy az esetiség, mely kivétel fogott lenni, szabály, 's nyomor és inség foglalja el a jelent 's tölti be a' jövődőt. Magyarország fejlődését kíváltkép vezérelje bölcs országlat, különben a' hátramaradt nem éri el az előhaladtakat, 's ha el nem érheti azokat, Magyarország az austriai birodalomban nem fénypont, 's a' birodalom nem első hatalmasság többé. Azért ha főbb iskoláinkban az országászati tudományt terjesztjük, inkább mint bármi más, eszközöljük Magyarország fejlődését 's az austriai felséges uralkodó háznak dicsőségét. 'S kérdem, hathatósabban ennél éltethetjük-e V. Ferdinánd királyunkat? – [15]⁸⁷

Rövidítések és irodalomjegyzék

MTA KIK Kt Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára

ŠAP SAL Štátny archív v Prešove, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči

*

29 29: *Magyar törvény*, In: *Figyelmező*, (1839) 25. sz. 401–408.

BODNÁR-KIRÁLY 2018 BODNÁR-KIRÁLY Tibor: *Államleírás és statisztika a 18–19. század fordulójának magyarországi eszméletörténetében* (Politica és diszciplinárizálódás a felvilágosodás tudományosságában), Budapest, ELTE BTK, 2018 (doktori disszertáció).

BODNÁR-KIRÁLY 2025 BODNÁR-KIRÁLY: *Staatsklugheit and Political Knowledge in the Eighteenth-Century Kingdom of Hungary*, 2025 (kézirat).

ECKHART 1936 ECKHART Ferenc: *A jog- és államtudományi kar története, 1667–1935* (A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története II), Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1936.

⁸⁷ Az utolsó lap verzójára tintával felvezetve: 1846. Apr. 19.

- FOGARASI
1833
- FOGARASI D. János: *Diákmagyar műszókönyv a' magyarhoni törvény- és országtudománybul*, Pesten, ifj. Kilian György, 1833.
- FOGARASI
1839
- FOGARASI János: *Magyarhoni magános törvénytudomány elemei, Kövy Sándor után újabb törvéncikkelyek- 's felső ítéletekkel és más bővítésekkel magyarul írta 's kiadta*, Pesten, Beimel József, 1839.
- HÚNFALVI
1841
- HÚNFALVI Pál: *Emlékezés Késmárkra (I.) Új világ*, In: *Athenaeum*, (1841) II. félév 17. sz. 257–264.
- HUNFALVY
1848
- HUNFALVY Pál: *Aristoteles elmélete a jogról*, In: *Társalkodó*, (1848) 6. sz. 44–47.
- HUNFALVY
1850–51
- HUNFALVY Pál: *Plátóni köztársaság*, In: *Új Magyar Muzeum*, (1850–51) 177–194, 268–284.
- HUNFALVY
1873
- HUNFALVY Pál: *Aristoteles elmélete a jogról és államról (Töredékek a nikomachosi Ethikából és a Politikából.)*, In: *Uő: Tanulmányok*, Budapest, Ráth Mór, 1873, 327–368.
- HUNFALVY
1986
- HUNFALVY Pál: *Napló 1848–1849*, s. a. r. URBÁN Aladár, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986.
- F. KISS
1987
- F. KISS Erzsébet: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987.
- KOI
2014
- KOI Gyula: *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése. Külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és közigazgatás-tan művelésében a kameralisztika időszakától a Magyar-iskola koráig*, Budapest, Nemzeti Köszolgálati és Tankönyv Kiadó, 2014.
- KORNIS
1927
- KORNIS Gyula: *A magyar művelődés eszményei 1777–1848*, II, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi nyomda, 1927.
- LAJTAI
2020
- LAJTAI L. László: *Hunfalvy Pál két ünnepi beszéde a kés-márki liceumból (1846)*, In: *Lymbus Magyarságtudományi Forrásközlemények*, 18. (2020) 541–566.

- LAJTAI
2023
- LAJTAI L. László: *Politika és közvélemény. Hunfalvy Pál 1848–1849-es politikai publicisztikájáról*, In: „Emlékeztek róla, ha újra csatára keltek!”, *Tanulmányok Hermann Róbert 60. születésnapja tiszteletére*, II, szerk. MEDGYESY Zsófia – PÁSZTI László, Budapest, Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Zrínyi Kiadó, 2023, 7–19.
- LIPTÁK
1933
- Johann LIPTÁK: *Geschichte des evang. Distriktual Lyzeums A. B. in Kesmark. Herausgegeben im Selbstverlage des Lyzealpatronates anlässlich der 400-Jahrfeier des Lyzeums, Kežmarok–Kesmark*, 1933.
- MAGYAR
2024
- MAGYAR Balázs Dávid: *A jogtanítás története a Debreceni Református Kollégiumban, 1742–1914*, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület, 2024.
- NAGY
1984
- NAGY Sándor: *A jogi oktatás és szervezete a Debreceni Református Kollégiumban, 1742–1914*, In: *Jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében*, szerk. KOVÁCS Kálmán, Budapest, ELTE, 1984, 155–189. (Jogtörténeti értekezések 14.)
- PALCSÓ
1893
- PALCSÓ István: *A késmárki ág. hitv. ev. kerületi lyceum története*, Késmárk, Sauter Pál, 1893.
- SCHADEL
1843
- SCHADEL (TOLDY) Ferenc: *Előbeszéd*, In: *Törvénytudományi műszótár. Közre bocsátja a Magyar Tudós Társaság*, Budán, Magyar Kir. Egyetem, 1843, iii–xii.
- SENETPÉTERI KUN
1931
- SENETPÉTERI KUN Béla: *Debreceni jogtanítók*, In: *Debreceni Szemle*, (1931) 1. sz. 1–9.
- SZILY
1902
- SZILY Kálmán: *A magyar nyelvújítás szótára. A kedveltebb képzők és képzésmódok jegyzékével*, I–II, Budapest, Hornyánszky Viktor, 1902–1908.
- VÖRÖS
1975
- VÖRÖS Károly: *A modern értelmiség kezdetei Magyarországon*, In: *Valóság*, (1975) 10. sz. 1–20.

Ágner Lajos (1878–1949) hagyatékában fellelt visszaemlékezés az első budapesti kínai kolóniáról

A kínai migráció a 19. század közepén kezdődött, ekkorra a belső lázadások, a nyugati országokkal vívott háborúk jelentősen megviselték Kínát és lakosságát. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a század közepére a népességszám meghaladta a négyszázmillió főt és ennyi embert a mezőgazdaság képtelen volt eltartani.¹

A kínaiak eleinte belső vándorlással igyekeztek javítani a helyzetükön, de hamarosan jobbnak látták, ha külföldön próbálnak szerencsét. Elsősorban a férfiak döntöttek úgy, hogy a családjukat hátrahagyva külföldön néznek jobb megélhetés után. A kínai migrációs hullám kezdetben főként azokat a térségeket érintette, ahova tengeri úton el lehetett jutni, így kínai bevándorlók kezdtek megjelenni Délkelet-Ázsiában, Indonéziában, a Karib-térségben, Észak- és Dél-Amerikában, Ausztráliában, valamint Európa nagyobb kikötővárosaiban.²

A 20. század első évtizedében elkészült transzszibériai vasútvonal azonban lehetőséget biztosított a kínaiaknak, hogy immár egy biztonságosabb, szárazföldi útvonalon jussanak el nyugatra, így kezdődött meg a kínaiak bevándorlása az öreg kontinensre,³ amelynek következtében hamarosan, feltehetően 1906-ban megjelentek Magyarországon is az első kínaiak.⁴

Az általunk közölt forrás szerzője, Ágner Lajos 1878-ban született a Nógrád vármegyei Szécsényben, majd a hat elemi elvégzése után a középiskolai tanulmányait a Losonci Főgimnáziumban kezdte meg 1889-ben. Ezt követően a Budapesti Tudományegyetem (mai Eötvös Loránd Tudományegyetem) bölcsészkarának növendéke lett, és 1901-ben magyar irodalomból és nyelvészetből szerzett bölcsészdoktori diplomát.

Ágner 1901-től kezdett japánul és kínaiul tanulni Velics Antal (1855–1915) orvostól, aki élénken érdeklődött a nyelvészet és az orientalisztika iránt, s valamikor a 19. század végén feltehetően járt Japánban és Kínában is, ahol valamennyire elsajátíthatta a két nyelvet. Ezt követően Ágner 1902-től egy ösztöndíj keretein belül két félévet töltött a Berlini Egyetemen, ahol a keleti nyelvek szemináriumán (*Das Seminars für Orientalische Sprachen*) olyan neves japanológusoktól és sinológusoktól tanulhatott, mint Rudolf Lange (1850–1933) és Alfred Forke (1867–1944). Ekkor japán és kínai anyanyelvi lektorok bevonásával további lehetősége nyílt gyarapítani nyelvtudását. Ágner csak ezen a képzésen tanulta intézményesített keretek között a két keleti nyelvet, amellyel

¹ GERNET, 2001, 405, 415.

² WANG, 2009, 125–126.

³ ALEXEEVA, 2008, 20–22.

⁴ VL, 1909, 16. sz. (április 17.) 7.

kapcsolatban megállapítható, hogy korántsem elegendő ahhoz, hogy Ágner kutatói szintű nyelvtudást szerezzen, azonban, mint ahogy az az általunk közölt forrásból is kitűnik, a budapesti kínai kolónia tagjai – akik az anyanyelvükön kívül semmilyen nyelvet nem beszéltek – rendszeresen keresték fel Ágner Lajost, hogy segítsen nekik a hivatali ügyeik intézésében.

A Berlinben töltött ösztöndíjas félévek után Magyarországra hazatérve tanárnak képezte magát, melyről 1902-ben szerzett oklevelet. 1904-ben kinevezték a jászberényi Magyar Királyi Állami Főgimnázium (a mai Lehel Vezér Gimnázium) tanárának, majd 1907-ben Jászberényből hivatalosan áthelyezték Budapestre, az Óbudai Árpád Gimnáziumba, ahol egészen 1938-as nyugdíjazásáig dolgozott. Ágner a tanári pályafutása alatt is élénken érdeklődött az orientalisztika iránt és rendszeresen látta vendégül Magyarországon a Berlinben megismert japán ismerőseit. Nyugdíjba vonulása után is aktív maradt, 1941-ig rendszeresen közzététék műfordításait különböző folyóiratok. 1937-ben, magánkiadásban jelentette meg a *Száz kínai vers* című antológiát. 1943-ban látott napvilágot az utolsó munkája, a *Tao te king* fordítása.⁵

Ágner Lajos hagyatékát, amelyből az általunk közölt forrás is származik, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum Adattárában őrzik, ami az adattár egykori vezetőjének beszámolója szerint 2005-ben egy ismeretlen személytől, feltehetően Ágner Lajos egy távoli rokonától került a múzeumba. A hagyaték valamivel több, mint száz tételből áll és javarészt Ágner japán és kínai tárgyú munkásságához kapcsolódik. A hagyaték különböző tételeit ideiglenes leltározással és sorszámozással bevételezték. Az általunk közölt forrás az 55-ös számon található meg. Összesen négy darab, Ágner Lajos által gépelt A/4-es oldalból áll, ami nincs ellátva keltezéssel, azonban címéből és a hagyatékban fellelt egyéb dokumentumok alapján arra lehet következtetni, hogy valamikor 1940 körül keletkezett és az 1910-es első felének éveiről emlékezik meg.

A forrás történeti értéke, hogy egy személyes visszaemlékezés formájában mutatja be a budapesti kínai kolónia körülményeit és mindennapjait, ezzel is rávilágítva arra, hogy nem az 1990-es években érkező és többnyire a mai napig Magyarországon élő kínaiak voltak az elsők, akik életvitelszerűen letelepedtek hazánkban.

A közlés módját illetően, mivel 20. századi forrásról van szó, nem ragaszkodtam szigorúan a betűhívséghez. Az írásmódot, nyelvhelyességet a mai szabályoknak megfelelően alkalmaztam, a formai és nyelvi jellegzetességeket azonban megtartottam, különös tekintettel a kínai nevekre és kifejezésekre vonatkozóan, amelyek esetében Ágner Lajos – a korban jellemző módon – egy, a magyar nyelv betűkészletéhez igazodó, következtelen és szabálytalan átírási rendszert alkalmazott. A jegyzetapparátusban tehát a forrás szövegkritikai megjegyzései mellett – ott, ahol ez lehetséges volt – a szövegben előforduló kínai neveket, szavakat, kifejezéseket a nemzetközileg elfogadott, úgynevezett *pinyin* (拼音) latin betűs átírásban adom meg és írásjegyekkel is kiegészíttem, amelyeket azok hagyományos formájában (*fantizi* 繁體字) tünte-

⁵ MÁTYÁS, 2021, 6–12.

tem fel. A *pinyin* átírástól csak az olyan szavak esetében térek el, amelyek más formában már meghonosodtak a magyar köznyelvben (például Peking, Sanghaj stb.)

Forrás

Hopp Ferenc Ázsiai és Művészeti Múzeum Adattára, Ágner Hagyaték, 55.

Kínaiak Budapesten

Visszaemlékezés a huszonöt év előtti időkre

Dr. Ágner Lajos

A világháború kitörésekor még kb. 40–50 kínai volt Budapesten, a Nefelejcs és a Hernád utca⁶ környékén laktak. Egy-kettőnek magyar felesége volt. Szegény, igénytelen, küzdő kínai szobor- és csecsebecse-árusok. Akadt köztük pár gyári munkás is, de többnyire házalással foglalkoztak Budapesten és vidéken. S elvetődtek küzdelmes életutakon a szomszédos országokba, Bukarest, Bécs, Belgrád, Zágráb fővárosokba is. Rendesen kávéházakba vagy vendéglőkbe szerettek bejárni, ahol mindig csináltak legalább kis üzletet, a táskájukban körülhordozott kínai emléktárgyakból. Akkori lakásomon minden kedden délután felkerestek engem, előadták ügyes-bajos dolgaikat és én szívesen segítettem rajtuk: tanácsokkal és védelemmel láttam el őket. Például az egyikük azért kérészt föl, hogy a Pesti Kereskedelmi Banknál⁷ 2000 korona betétkönyve ügyében eljárjak, mert a bank nehézséget támasztott a betét kiadásánál. A másik cigarettáárus volt, s eljártam érdekében a Mátyás utcai pénzügyőri laktanyán⁸ egy rá nézve kellemetlen ügyben. Különböző hivatalokban el kellett járnom ügyeikben, vagy valamilyen hivatalos írást segítettem nekik megszerezni.

Többször írtam vidéki hatóságoknak, különösen a háború alatt, amikor vidéken keletlenlenségeik voltak, mert kínai, japán – mindegy volt a vidékinek, s egy időben minden kínait japán kémnek néztek. Pedig ezek az egyszerű kínaiak ártatlanok voltak, s mint emberek rendkívül rokonszenves egyéniségek: szorgalom, igénytelenség, honfitársaik szeretete, a távoli haza utáni nosztalgia, szüleikhez, rokonaikhoz való ragaszkodás, itt nálunk: alkalmazkodás a törvényhez, szokásokhoz, tiszteletadás, becsületesség, jószívűség, hála és szerénység voltak jellemvonásaik. Buddhisták voltak, igazi evangé-

⁶ A két VII. kerületi utcának ma is ez a neve.

⁷ Helyesen: Pesti Magyar Kereskedelmi Bank (PMKB), 1840. október 14-én jött létre, a második világháborút követő államosításáig végig Magyarország egyik vezető kereskedelmi bankja volt.

⁸ A pénzügyőri laktanya a Mátyás utca 16. szám alatt állt, az utcát ma is így hívják.

liumi érzésekkel, ahogy őket a *Hiao-king*⁹ nevelte. Lao-ce¹⁰ mondását követték, aki Krisztus előtt azt tanította: *Bao jüan i de*,¹¹ vagyis „a rosszat is jóval viszonzózatok”. Irántam végtelen hálások voltak, hogy hazájuktól távol önzetlen szeretettel és szívesen álltam mindig rendelkezésükre. Annyira bíztak bennem, hogy a háború alatt tévesen „japán kémekként” letartóztatott kínaiak kiszabadítása végett is fölkerestek. Így kiszabadítottam egy-egy kínait Bártfáról,¹² Vácról, Zágrábból és hármat Aradról. Megható volt, amikor Bártfán, Vácon, Zágrábban, Aradon elfogott, és általam kiszabadított kémekek nálam egyenként, vagy a Nefelejcs utcai tanyájuk kínai főnökének vezetése mellett megjelentek és kifejezték őszinte hálájukat.

Egy ízben, 1916-ban Andréka Károly¹³ akkori rendőrkapitány egy csomó levelet, noteszt és egyéb írásokat küldött hozzám (amiket Aradon letartóztatott kínaiaktól koboztak el), hogy azok tartalmáról tájékoztassam a rendőrséget. Nem volt könnyű munka, de elvégeztem, s ezekből a levelekből egy megható regény váza sugárzik ki. Ezekről a Távol-Keletről idevetődött, kenyérkereső szegény kínaiakról élénk tárul itt ennek a szárandó, de becsülést érdemlő kínai kis seregnek igénytelen élete, nehéz futásuk a pénz, a kenyér után, hazájukba vágyódásuk, a kínai anyák és rokonok gondos érdeklődése a messze került fiú és rokon után, s az itteniek megható összetartása, ahogy segítik, tanácsokkal ellátják egymást, kevés sikerük s a sikernél több küzdelmük.

Ez a sárga bőrű társaság igen egyszerű emberekből állott, a legintelligensebb volt köztük Csang-Yo Lang,¹⁴ egy 34 éves kereskedő, ez tíz évig járt a konfuciusi iskolákba s a könyvtárban lévő Konfuciusz-köteteket¹⁵ egész rendesen olvasta. Mikor a világháború miatt kénytelen volt hazamenni, igen érzékenyen búcsúzott tőlem, s ma is őrzöm a búcsúzáskor ajándékba hozott remek hármas virágvázat az ismert távol-keleti motívumokkal, dombormű virágokkal és márványba karcolt virágokkal. Csang-Yo Lang saját kezűleg véste bele kínai jelekkel a „hála” szavait.

Mikor előttem voltak, s tisztelettel figyelve lesték minden szavamat, eszembe jutott, hogy ők is Li Taj-po¹⁶ népe – de nekik nem adatott meg, hogy élvezhessék a nagy költők verseit. Ezek, akik most a budai Vérmező táján jártak, engem keresve, egykor jártak

⁹ *A szülőtiszteltet könyve* (*Xiao jing* 孝經) a tizenhárom konfuciánus szent könyv egyike, amelynek keletkezését i. e. 4. századra teszik és a hagyomány Konfuciusz (Kongfuzi 孔夫子, i. e. 551–479) egyik tanítványának, Zengzinek 曾子 (i. e. 505–435) tulajdonítja.

¹⁰ *Pinyin* átírásban Laozi 老子, kínai filozófus, feltehetően a 6. században élt.

¹¹ *Bao yuan yi de* 報怨以德. Az idézet az *Út és Erény könyve* (*Dao de jing* 道德經) 63. versében szerepel. Ez a mű Ágner Lajos fordításában 1943-ban jelent meg. Ágner ott is így fordította ezt a sort. Lásd Ágner Lajos. Lao-ce: *Tao Te King. A legfőbb lényről és az erényről*. Officina Könyvtár 32/33. Officina nyomda és Kiadóvállalat KFT. Budapest, 1943, 79.

¹² Ma: Bardejov, SK.

¹³ Andréka Károly (1874–1937) rendőrfőkapitány-helyettes volt.

¹⁴ Ismeretlen kínai, a budapesti kínai kolónia tagja, a neve az Ágner által használt szabálytalan és következetlen latin betűs átírás alapján nem visszafejthető.

¹⁵ Konfuciusz a hagyomány szerint a legjelentősebb filozófiai iskola, a róla elnevezett konfucianizmus meg-alapítója. A nevét írásjeggyel lásd 9. lábjegyzet.

¹⁶ Li Tái Bo 李太白 (701–762) a Tang-dinasztia (618–907) idején élt, a korban a három legjelentősebb költő egyike.

azokon a vidékeken, amiket Li Taj-po, Tu Fu¹⁷ és Po Csü-ji¹⁸ megénekelték; jártak a Huang-ho¹⁹ és a Jang-ce-kiang²⁰ vidékén, a Jin-²¹ és Csin-folyók²² mentén fekvő Jung-jang-hegységben,²³ hol Po Csü-ji, a jeles poéta nevelkedett, a Haocsang-folyó²⁴ partján, melynek hullámaiban rózsás tavaszkor Tu Fu költő kedvese, mint lenge tündér fürdette alabástrom testét, a Hsziang-folyónál,²⁵ melynek zúgó partján Meng Hao-zsan,²⁶ a költő született, a félelmetes Lu-san-vízesésnél,²⁷ az elvarázolt hegyen, a Könnyek hegyén,²⁸ meg az ősrégi városokban: Kin-Ling,²⁹ Lo-Jang,³⁰ Csang-an³¹ városokban, s a Jang-Csu-i³² útja, ahol Tu Mu³³ poétának a tavaszi kankalinnál is édesebb kedves ifjú leánykája kitárja gyöngyös függönyét. A Csodák tavanál,³⁴ a beszédes történelmi romoknál, a Ku-Szu palota és Hüö város romjainál,³⁵ a karcsú pagodák százai között.

Konfucius, Lao-ce és Buddha³⁶ népe voltak ők, ha nem is sok tudással, de az ősi hagyományok nevelőerejénél fogva. Kung-ce³⁷ szelleme áhítatos etikett (*li*)³⁸ követése,

¹⁷ Du Fu 杜甫 (712–770) szintén a Tang-dinasztia idején élt, a korban a három legjelentősebb költő egyike.

¹⁸ Bai Juyi 白居易 (772–846) szintén a Tang-dinasztia idején élt, a korban a három legjelentősebb költő egyike.

¹⁹ Huang He 黄河, vagyis a Sárga-folyó, Kína második leghosszabb folyója.

²⁰ Yangzi Jiang 揚子江, vagyis a Jang-ce, amely a leghosszabb folyó Ázsiában. Ez a folyó választja el Kína északi és déli tartományait.

²¹ Fen 汾-folyó, a Sárga-folyó egyik legnagyobb mellékfolyója, Shanxi 山西-tartományban található. A legendákban a Fen-folyót gyakran azonosítják a kínai mitológia egyik legjelentősebb kultúrhéroszának számító Sárga Császár szülőhelyeként ismert Ji 姬-folyóként.

²² Qin 沁-folyó, amely a Sárga-folyó egyik mellékfolyója, Shanxi-tartomány délkeleti részén.

²³ Itt vélhetően a Taihang 太行-hegységre gondolt Ágner, amely a mai Shanxi-tartomány legnagyobb hegysége.

²⁴ A folyó nevének gépelésekor feltehetően elütés történt, ezért azonosíthatatlan.

²⁵ Xiang 湘-folyó a kínai Hunan 湖南-tartomány legnagyobb folyója.

²⁶ Meng Haoran 孟浩然 (689/691–740) a Tang-dinasztia időszakának jelentős költője és irodalmi alakja.

²⁷ A Lushan 廬山-vízesés Dél-Kínában, Jiangxi 江西-tartományban található.

²⁸ Utalás a mai Hubei 湖北-tartományban található Xianshan 峴山-hegyre.

²⁹ Nanking 南京, Jiangsu 江蘇-tartomány fővárosa Kelet-Kínában. A Hadakozó fejedelemségek korában (i. e. 453–221) nevezték Jinglingnek 金陵, ma már ez csupán egy történelmi városrész neve Nankingon belül.

³⁰ Luoyang 洛陽, nagyváros Kelet-Kínában. A város először a Keleti Zhou 東週-dinasztia idején (i. e. 510–314) volt főváros.

³¹ Chang'an 長安, a mai néven Xi'an 西安 szintén egy nagy történelmi város, először a Nyugati Zhou 西週-dinasztia idején (i. e. 1046–771) volt főváros.

³² Yangzhou 揚州 városának útja.

³³ Du Mu 杜牧 (803–852) a késő Tang-korban élt költő, kalligráfus és politikus.

³⁴ A Nyugati-tó (Xihu 西湖) Hangzhouban 杭州, Zhejiang 浙江-tartományban található.

³⁵ Utalás Li Tai Bo „A Su teraszon nézem az ősi romokat” (*Su tai lan gu* 蘇台覽古) című versére, amelyben a költő felidézi azt a Gusu teraszt (Gusu tai 姑蘇台), amelyet Wu 吳-beli Helü 闔閭 király építtetett a Tavaszok és ősök korszakban (i. e. 770–481). Yue 越 állam megtámadta Wu államot, Wu herceget legyőzték, Gusu teraszt pedig felégették.

³⁶ Gautama Sziddhártha herceg (i. e. 483–400) ókori bölcs, a legmagasabb rendű buddha, a buddhizmus meghatározó alakja.

³⁷ *Pinyin* átírásban: Kongzi, azaz Konfuciusz.

³⁸ A *li* 禮 a konfuciánus erények egyike, jelentése: szertartásosság.

Lao-cenek a végtelen Taóról³⁹ szóló örök tanai, s a fenséges Buddha nirvána⁴⁰ átérzése sugárzott ki mindegyik igénytelen kínai törékeny alakjából. Lao-ce előírt három drága kincséhez⁴¹ igyekeztek magukat tartani, s ez: emberszeretet, megelégedés, szerénység, s ennyiben minden egyszerű kínai a „bölcs” útján halad.

Most a fenti levelek igénytelen tartalmáról, de apró emberek életére jellemző adatokról számolok be.

1. Nyu-szá⁴² írja Lin-ye-muá-nak, hogy küldjön még neki kölcsönbe árut, amit küldött kevés, öt hónapja nem keres, a többi földiek sem keresnek.
2. Gyau-szu-lé írja Wau-ting-mao-nak: adjon 473 koronát Sinkának, hogy ő Bécsbe utazzék és vegyen 217 koronáért legyezőt. A többi pénzt tartsa magánál későbbi vásárlás céljából.
3. Sziloa írja Cing-Yo Cá-nak: Galícia felé nem lehet most utazni, sok pénzt elvesztett. Egy koffert küldött Romániába áruval, írja, hogy ő is odautazik, ha ott jól megy az üzlet. Majd értesítést kér, hogy mikor jöhet.
4. Nyu-Szá írja Bukarestből Cing-Yo-Cá-nak: a koffert az árukkal megkapta a bukaresti állomáson. Eddig keveset árult, Bukarest kis város. Pár nap múlva Budapestre érkezik.
5. Ding-Gyi-Szo írja Gyao-Szu-Lé-nak: Emlékezteti a neki kölcsönadott pénzre; ha Zágrábban találkozni fognak, akkor kéri, hogy adj a neki a 26 koronát.
6. Tyü-ké-Sin írja Gyao-Szu-Lé-nak Budapestre: Egyik társukat, Vang-Ting-ye-t, aki Szabadkán volt, elfogták. A nála lévő holmiját tartsa magánál, míg társuk kiszabadul a fogságból. A levélíró Budapestre készül, mert nehéz neki a gyári munka.
7. Gyo-Szu-Lé írja Yo-Ti-Mao-nak: a Szi-Yo-To által küldött 10 tucat legyezőt megkapta. Öt koffer Budapesten van, egy részét küldje Romániába. Az egészet nem érdemes ide küldeni.
8. Ye-Vu értesíti Siao-Tongot, hogy Siao Fung jó üzleteket csinál Bukarestben; ő két hónapja nem keresett semmit, azért a kölcsönt sem tudta megküldeni. Ha Szi-Yao-Tong eljön hozzá, akkor megadja a kölcsönt.
9. Cung-Mao-Ming Sanghaiból írja Wang-Ting-Ye-nek, hogy hat koffer árut küldött Fiumébe. Kérdi, hogy mennyibe kerül a vonat Budapestről Fiumébe.

³⁹ A *dao* 道 egy nehezen leírható, a taoizmushoz kapcsolódó filozófiai fogalom, amely alapvetően természeti törvényt jelent, amely a dolgok folyamatát irányítja.

⁴⁰ A lélek megszabadulása az újjászületések körforgásából, tehát a beteljesülés.

⁴¹ A három kincs vagy három drágakő az alapvető erények a taoizmus szerint, ezek: a könyörületesség, a takarékoság és az alázat.

⁴² A tizenkét pontban szereplő kínai nevek a szabálytalan és következetlen latin betűs átírási rendszer miatt nem visszafejthetőek, feltehetően mind Budapesten élő kínaiak vagy azok távolabb élő rokonai, ismerősei.

10. Yao-Li-Sing Kínából írja Wenting-Je-nek: sajnos, már négy éve nem láttalak. Anyád kérdi, miért nem jössz haza? Anyádnak nincs pénze, küldjél neki angol pénzt, akkor majd árut is küldünk.
11. Van-Lu-Sing írja Van-Ting-Je-nek: sajnos, régen láttuk egymást. Anyád szomorú, mert nem küldesz pénzt. Ha keresel, küldj neki. Én a múlt hóban is írtam neked, de tőled már hat hónapja nem jött levél. Mikor jössz haza? Szeretettel várunk mi is, anyád is.
12. Van-Hi-Sin írja Van-Ting-Ye-nek: a nagybátyja ír az unokaöccsének: négy éve nem láttalak, írd mielőbb, hogy megy az üzlet. Árut küldünk.

Rövidítések és irodalomjegyzék

VL

Városok Lapja

ALEXEEVA
2008

Olga ALEXEEVA: *Chinese Migration in the Russian Far East. A Historical and Sociodemographic Analysis*, In: *China Perspective*, (2008) 3. sz. 20–32.

GERNET
2001

Jacques GERNET: *A kínai civilizáció története*, Budapest, Osiris Kiadó, 2001.

MÁTYÁS
2021

MÁTYÁS Anna Réka: „Nemzeti nevelés Japánban”. *Ágner Lajos (1878–1949) hagyatékában, gépiratos formában fel-lelt monográfia bemutatása és elemzése*, (szakdolgozat), Károli Gáspár Református Egyetem BTK, Budapest, 2021.

WANG
2009

WANG Gunwu: *Chinese Overseas*, In: *Brill's Encyclopedia of China*, ed. Daniel LEESE, Leiden–Boston, Brill, 2009, 123–128.

„Csak Mária lányom kísér el.”
Apponyi Mária beszámolója édesapja, Apponyi Albert
1923-as amerikai körútjáról

Bevezető

Gróf nagyapponyi Apponyi Albert¹ élete folyamán három alkalommal járt az Amerikai Egyesült Államokban előadó körúton (1904, 1911, 1923).² Mindháromra más nemzetközi és magyar belpolitikai környezetben került sor.³ A harmadik utazására elkíserte egyik lánya, Apponyi Mária grófnő is.⁴ Erre valószínűleg azért volt szükség, hogy a hetvennyolcadik évét betöltött arisztokrata politikus mellett legyen egy családtag, aki minden – a legintimebb – helyzetben is segítségül tud szolgálni,⁵ ráadásul a grófkisasszony töltötte be édesapja mellett a titkári tisztelet is.⁶ Ő volt Apponyi

¹ ANKA, 2014; ANKA, 2020.

² KUN, 1938, 28–31.

³ Az 1904-es utazás hátterét az Interparlamentáris Unió aktuális éves közgyűlésének az amerikai helyszíne – Saint Louis – adta, amely mellett Apponyi az amerikai magyarság körében a soron következő magyarországi képviselőházi választásra készülve próbált adományt gyűjteni. Utazása során fogadta vidéki birtokán az akkori elnök, Theodore Rooseveltt is. Az 1911-es utazást megelőzte a Wekerle Sándor miniszterelnök vezette koalíciós kormány (1906–1910) bukása, amelynek a gróf vallás- és közoktatásügyi miniszterként tagja volt és a Lex Apponyi néven elhíresült 1907-es és 1908-as elemi népiskolai törvények miatt már csorba esett Apponyi nemzetközi hírnevén, de szintén megelőzte az 1911-es körutat Theodore Roosevelt volt elnök látogatása Magyarországon, Apponyi birtokán, 1910-ben. E két USA-beli utazásán Apponyi az Interparlamentáris Unió tagjaként, illetve pártja nevében vett részt, de a második utazást elősegítette egy amerikai pacifista szervezet, a Civil Forum and the Peace Society meghívása is. (KOVÁCS, 1911; JÓSIKA-HERCZEG, 1926; MATHEY, 2020, 104.) Apponyinak az első világháború előtti esztendőiben nagyon nagy tekintélye volt Amerikában, sőt a világháború első felében komolyabb sajtópropagandát fejtett ki az Osztrák–Magyar Monarchia, illetve a központi hatalmak mellett, mint Németország és Ausztria–Magyarország diplomáciai szervei. Ebben megkérdőjelezhetetlen szerepe volt a korábban kiépített kapcsolatrendszerének. GLANT, 1997a; GLANT, 2008, 55, 86, 91, 107.

⁴ Apponyi Mária Alexandra grófnő (1899–1967) Apponyi Albert idősebb lánya, aki Karl Rohan német herceghez ment feleségül 1933. június 28-án Budapesten. Férje az 1930–1940-es években náciszimpatizánsnak számított. (ODESCALCHI 1987, 238.) Mária ezért még a Horthy-korban elhagyta Magyarországot. Rohan herceg segített a felesége bátyjának, Apponyi Györgynek, amikor azt a náciák Magyarországra 1944. márciusi megszállása után a mauthauseni koncentrációs táborba hurcolták.

⁵ Hasonló megfontolásból lett a népszövetségi fődelegátusi posztot betöltő Apponyi mellett a felesége, Mensdorff-Pouilly-Dietrichstein Klotild grófnő (1867–1942) is pótdelegátusként, majd delegátusként beosztva, hogy bármilyen helyzetben a férje mellett lehessen.

⁶ „He was accompanied by his youngest daughter, who will act as his secretary.” Apponyi on way here to lecture. *The New York Times*, 1923. szeptember 21. o. n. A *The New York Times* újságírója tévesen határozta meg Apponyi Máriát Apponyi legfiatalabb („youngest”) lányaként. Máriának volt egy húga, Júlia, aki viszont nem vett részt az utazáson.

egyetlen kísérője.⁷ Ez utóbbi tény a rendelkezésre álló források szűkösségére is utalhat, annak ellenére, hogy a gróf ez időben a Magyar Külügyi Társaság⁸ és a Magyar–Amerikai Társaság elnöki tisztségét⁹ is betöltötte, ami e szervezetek illusztris tagsága alapján nagyobb kíséretet is biztosíthatott volna.

Mária grófnő az 1923. szeptember 19-től december 5-ig – a Budapestre visszaérkezésig – tartó utazás során háttérbe húzódott, az útról szóló magyar, illetve amerikai¹⁰ sajtóhíradásokban éppen csak megjelent a személye, de egy úti beszámolót készített az átélt eseményekről. Ennek maradt fenn egy töredéke – a körút Amerikában és Kanadában töltött utolsó két hetéről szóló rész – a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában, ezt adjuk közre az alábbiakban.¹¹ Az utazással kapcsolatban még fennmaradt Apponyi Albert néhány beszéde és beszédvázlata az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában.¹² Apponyit és Mária lányát két alkalommal is megörökítették fényképek az amerikai utazás alkalmával.¹³

Mária beszámolója első mondatából rögtön kiderül, hogy az utazás alatt folyamatosan írt, de az utolsó tíz napot megelőző eseményekről szóló feljegyzések nem maradtak az utókorra. A grófnő most közölt írásában a körút novemberi szakaszának eseményeit mutatta be, néhol csak katalogizálva a helyszíneket, ahol édesapja előadást tartott, né-

⁷ „Csak Mária lányom kísér el – mondotta Apponyi.” Apponyi Albert gróf ma utazott Amerikába. *Magyarország*, 1923. szeptember 20. 1. Annak hátterében, hogy a családtagok közül rá esett a választás, az is szerepet játszhatott, hogy Mária beszélhetett angolul a legjobban.

⁸ A Magyar Külügyi Társaság 1920 áprilisában alakult meg Apponyi elnökletével. A szervezet a saját alapszabálya szerint azt tekintette célkitűzésének, hogy elősegítse Magyarország felvételét a Nemzetek Szövetségébe, együttműködjön a hasonló célból alakult külföldi szervezetekkel, illetve külpolitikai kérdésekben felvilágosítómunkát végezzen a magyar társadalom körében. „*Magyarország külügyi érdekeinek minden téren való érélyes és eredményes érvényesítésében közreműködni, a nemzetek szövetségének [...] eszméjét előmozdítani, az e célból alakult más nemzetbeli társadalmi szervekkel kapcsolatot létesíteni. [...] A magyar közönség külpolitikai érzését felkelteni és öntudatos magyar külpolitikai eszmekör kialakulását elősegíteni. [...] A külföldet magyar szempontból, a magyar közönséget pedig a külföldi viszonyokról állandóan és megbízhatóan felvilágosítani. [...] A külföldi magyarság jogos érdekeinek megvédésében közreműködni.*” *Magyar Külügyi Társaság – Alapszabályok*. MNL OL, K 605, Magyar Külügyi Társaság, 1. cs. 1. t. Magyar Külügyi Társaság ülésgyűzőkönyvei, iratai 1924–1943. o. n. Apponyi az alapítástól egészen a haláláig elnöke volt a szervezetnek. Aktívan tett azért, hogy az országot felvegyék a Nemzetek Szövetségébe, ahol azután haláláig fődelegátusi minőségében képviselte hazáját és vezette az ide akkreditált delegációt.

⁹ A Magyar–Amerikai Társaság neve a korabeli forrásokban és a szakirodalomban következetlenül jelenik meg (Magyar Amerikai Társaság/Amerikai Magyar Társaság/Magyar–Amerikai Társaság). Apponyi az 1920-as évek első felében betöltötte ennek elnöki tisztségét, de a nagyon minimális levéltári források tükrében nehezen meghatározható, hogy az USA első világháború utáni szimpátiája elnyerésén túl bármi mással foglalkozott volna a Társaság. Töredékes levéltári forrásai az MNL OL-ben lelhetők fel: Sajtó Levéltár, Politikusok nyilatkozatai. Apponyi Albert. K 608, 57. cs. 3. d. 328.9. 1922–1929.

¹⁰ H. H. Rogers host to count Apponyi. Entertains at dinner for Hungarian statesman and his daughter, countess Marika. *The New York Times*, 1923. november 8. 19.

¹¹ Apponyi Mária utibeszámolója – *Aquitania*, 1923. november 17. PIMK, V. 5240/42.

¹² Apponyi Albert: *Cikkek, beszédek, beszédvázlatok, az USA-ban 1924-ben tartott előadások*. OSZKK, Fol. Hung. 2177. (A kéziratári jegyzék címe tévesen adja meg az 1924-es dátumot az amerikai úthoz.)

¹³ Apponyi Albert az Amerikába indulás előtt a Keleti pályaudvaron búcsúzik. FSZEK, Budapest Képtár, leltári szám: 023555. Count A. Apponyi [i. e. Apponyi] & daughter. Library of Congress, LC-B2-4517-7.

hol kissé részletesebben is írva az egyes eseményekről, kiemelve azon szereplőket vagy történeteket, amelyek a legnagyobb hatással voltak rá.

Apponyi 1923-as utazása nem ismeretlen a történettudomány képviselői előtt, de ez a forrás mindaddig egyetlen feldolgozásban sem jelent meg, pedig több szempontból is jelentősége van. Egyrészt egy családtag szemszögéből láttatja a körút eseményeit, a gróf szereplését. Másrészt adalékkul szolgál mint intim forrás az Apponyi-kultuszhoz, amelynek Apponyi nemzetközi szerepléseiből eredően volt egy nemzetközi dimenziója.¹⁴ Harmadrészt az utazásra a revíziós propaganda részeként került sor, és kiderül a beszámolóból, hogy e célkitűzés szempontjából a kísérő mennyire tartotta eredményesnek Apponyi fáradozásait.

Apponyi Mária édesapja halála (1933) után, még a Horthy-korban elhagyta Magyarországot, személyes irathagyatéka nem maradt fenn magyar levéltárakban,¹⁵ nem rekonstruálható, hogy milyen mértékben foglalkozott naplóírással, mikor, miről készített feljegyzéseket, kik voltak (ha voltak) levelezőpartnerei. Az sem ismert, hogy milyen célból írta le úti beszámolóját. Arisztokratikus neveltetéséből eredően feltételeznünk kell, hogy több nyelven tudott kommunikálni, széles irodalmi műveltséggel rendelkezett, és esetleg a naplóírás, de legalább a fontosnak tekintett események feljegyzésére is rávezették, így természetes volt számára, hogy tollat ragadjon.

Ez az utazás a grófnő számára is nyilvánvalóan fontos élmény, világlátási lehetőség volt, amelyet érdemesnek tartott a megörökítésre.

A forrás állításainak ellenőrzésére rendelkezésre áll egy magyar nyelvű kiadvány, melyet az utazás Amerikában élő magyar főszervezője – Jósika-Herczeg Imre – jelentetett meg,¹⁶ ami egy erősen szubjektív mű, amelyben a szerző Apponyi Albert iránt elfogultan ábrázolta az eseményeket. Inkább a kultusz kutatás szempontjából lehet fontos forrásként tekinteni rá, mintsem objektív, a valós nemzetközi viszonyokat bemutató műre. Bár az óvatos Apponyi figyelmeztette utazása előtt a magyar közvéleményt, hogy korlátolt eredményei lesznek az utazásának,¹⁷ a magyar sajtó a körutat azonban mégis a kultuszépítésnek szentelte. Jósika-Herczeg a művében Apponyi Máriát is éppen csak megemlítette,¹⁸ vele kapcsolatban nem bocsátkozott semmilyen karakterábrázolásra.

Apponyi Mária leírásának ellenőrzésére ezért a *The New York Times* lapszámain is felhasználtuk, mivel augusztustól kezdve több mint egy tucat cikkben foglalkozott

¹⁴ ANKA, 2023, 41–51.

¹⁵ Testvéreiről, Györgyről és Júliáról az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában és a Politikai-történeti Intézet Levéltárában maradtak fenn források.

¹⁶ JÓSIKA-HERCZEG, 1926.

¹⁷ „El kellett fogadnom ezt a meghívást, az egyéni szempontokon kívül azért is, mert hiszen hazánknak tehetek szolgálatokat, mikor ott Amerikában Magyarország helyzetét megismertethetem. Bár valami vérmes reményeket nem táplálok, de úgy gondolom, nincs kizárva, hogy tekintettel épp azoknak a férfiaknak a kiválóságára, akik meghívtak, kedvező benyomásokat tudok kelteni az amerikai közvéleményben Magyarországról.” Apponyi Albert gróf ma utazott Amerikába. *Magyarország*, 1923. szeptember 20. 1.

¹⁸ JÓSIKA-HERCZEG, 1926, 80, 83, 96, 109, 139.

Apponyi látogatásával, elejétől¹⁹ a végéig²⁰ – többek között ebben az amerikai lapban is megszólalt Jászi Oszkár²¹ Apponyi utazásáról és a leendő népszövetségi kölcsönről,²² amire vonatkozóan a gróf is itt fejtette ki gondolatait,²³ illetve ebben az orgánumban reagáltak a magyar előadó véleményével szemben álló kisantant országok csehszlovák,²⁴ román,²⁵ szerb²⁶ képviselői, akik kifogásolták a népszövetségi kölcsönt, felemlgették a *Lex Apponyi*t, illetve a magyar kultúrfölény elméletét támadták. Amerikai kommentárt is találhatunk a lap hasábjain, amely a népszövetségi kölcsön ügye mellett reflektált a békediktátum revíziójára, az egykori nagy-magyarországi nemzetiségek millióinak sorsára, Horthy tekintélyelvű rezsimjére és a fehérterrorra, úgy mutatva be az Ébredő Magyarok Egyesülete tagjait, mintha ők lennének a Ku-Klux-Klan magyarországi megfelelői („Major Goemboes, Baron Pronay and Captain Ivan Hejjas, at the head of the »Awakened Magyars« /the Ku Klux Klan of Hungary/, spread terror throughout the land”).²⁷

Az Apponyi-kultusz ápolásával nyilván nem lehet egy tengerentúli hírlapot „vádolni”, de még ebben is megjelentek az Apponyi-kultusz toposzszerű elemei (tevékenysége az Interparlamentáris Unióban, pacifizmusa, a ráaggatott békeapostol jelző, kivételes idegennyelv-ismerete, kiküldetése a párizsi békekonferenciára),²⁸ amikor

¹⁹ Apponyi on way here to lecture. *The New York Times*, 1923. szeptember 21. o. n.

²⁰ Count Apponyi's farewell message. *The New York Times*, 1923. november 13. 20.

²¹ Jászi Oszkár 1923–1924 folyamán, Apponyival párhuzamosan, szintén előadó körúton vett részt az Egyesült Államokban, majd 1925-ben oda is költözött. PELLE, 2001, 9.

²² GLANT, 1997b; GULYÁS, 2012, 131–142.

²³ Apponyi and a loan. Professor Jaszi replies to the attack of the Hungarian statesmen on the attitude of the liberals toward present government. *The New York Times*, 1923. október 21. 174.; From Count Apponyi. He replies to Hungáriánk criticism of his visit here. *The New York Times*, 1923. október 11. 20.

²⁴ „This remark sounds indeed very strange in Count Apponyi's mouth, for while he was Minister of Education Slovak schools were closed down, Slovak people suppressed and and Slovak political leaders jailed. [...] However by the Treaty of Trianon the Slovaks were joined with the »inferior« Czech race and, as a result of this incorporation into an »inferior civilization« they have now nearly 4.000 public schools while in the »superior« Magyar civilization they had none at all.” Hirisky, Clement: Count Apponyi's speech. *The New York Times*, 1923. november 9. 16.

²⁵ „The Prince told the reporters on the ship that there was no truth in the statement made by Count Apponyi that Romania to Bolshevism. It is obvious, he continued, that the Count came to America less to plead the cause of Hungary than to plead the cause of the Habsburg family. Apponyi seeks a revision of the Treaty of Trianon which would restore to Hungary those territorials that were allocated to Balkan nationals.” Rumanian envoy sails for London. Prince Bibesco denies Apponyi's charge his nation is turning bolshevist. *The New York Times*, 1923. október 24. 9.

²⁶ „Resenting a statement attributed to Count Apponyi that the peoples of his nation were semi-barbarian, with irony and sarcasm he contrasted the literature of the magyars with that of other peoples of the Balkan...” Declares Hungary prepares for war. Yugoslav minister here opposes loan to her if it goes into gun. *The New York Times*, 1923. október 28. 5.

²⁷ Gordon-Smith, G.: A loan for Hungary. League control might set at rest anxiety of her neighbors. *The New York Times*, 1923. november 20. 18.; Apponyi and Central Europe. *The New York Times*, 1923. november 18. 6.

²⁸ ANKA, 2023, 113–125.

különböző magasztos jelzőket átvettek az amerikai újságírók, vagy emlékeztették olvasóikat a gróf korábbi amerikai szereplésére.²⁹

Harmadik amerikai útja által Apponyi Albert személyes tekintélye, nemzetközi/amerikai hírneve erősödött, amit talán az bizonyít legjobban, hogy 1926-ban, születése nyolcvanadik évfordulójának megünneplésekor az Amerikai Egyesült Államokból is kapott köszöntést.³⁰

Forrás

Apponyi Mária úti beszámolója

Aquitania, 1923. november 17.

PIM Kézirattár, V. 5240/42

Amerikai tartózkodásunk utolsó két hete³¹ olyan mozgalmas volt, h[ogy] nem tudtam az írásra időt szakítani. Most sem lehet az egyes eseményekről pontosan beszámolnom, hanem inkább az általános benyomásokat akarom összegezni.³²

A részleteket illetőleg legyen elég megemlítenem, h[ogy] atyám az utolsó 10 nap alatt a washingtoni Georgetown egyetemen kívül, Baltimore-ban, Massachusetts állam 4 egyetemén, New Havenben a Connecticut állam magyar kolóniája által rendezett magyar–amerikai összejövetelen, és New York 2-3 tudóstársaságában és politikai

²⁹ „...who was known before the war as »The Apostle of Peace« [...] represented the Hungarian Interparliamentarian Conference at the St. Louis Exposition in 1904. He is a good linguist and pleaded the cause of Hungary before the peace conference. He spoke in four languages and refused to sign the treaty when his plea was rejected by the representatives of the Allies.” Apponyi to lecture here. *The New York Times*, 1923. augusztus 26. o. n.; „His brilliant oratorical gifts early won him distinction at home and aboard and made him a powerful influence in European politics.” An old-style magyar. *The New York Times*, 1923. október 1. 6.

³⁰ „A hivatalos Amerika táviratilag is üdvözölte.” Országgyűlési almanach 1931. 87. „...nagyobb jelentőségű a hivatalos Amerika üdvözlése Apponyi számára. Két okmány készült. Az egyik az országos politika vezető emberei számára, a másik pedig Ohio államnak külön. Az üdvözlő iratok szerint Amerika polgárai szívélyes szerencse- és jó kívánságait fejezik ki Apponyi Albertnek, napjaink egyik legnagyobb államférfiának, nyolcvanadik születésnapja alkalmából. Az első okmányon Amerika elnökén kívül, aki mint államfő természetesen nem jegyezhet ilyen okmányt, szerepel mindenki, akinek a külföld szempontjából jelentősége van. Az első aláíró Charles G. Dawes, az Északamerikai Egyesült Államok alelnöke, de ott ékeskedik az íráson Wm. H. Taftnak, Amerika egyetlen életben lévő volt elnökének neve is. Nicholas Longworth, a képviselőház elnöke, Herbert Hoover kereskedelmi miniszter, James J. Davis munkaügyi miniszter, Wm. E. Borah szenátor, Stephan G. Porter, a képviselőház külügyi bizottságának elnöke és még számosan szereplenek az okmányon. A másik okmányt Ohio államnak úgyszólván valamennyi vezetője aláírta.” Amerika is üdvözli Apponyit. *8 Órai Újság*, 1926. május 30. 4.

³¹ 1923. október vége és november 13. között.

³² Az alábbi összegzésből kimaradt a leglényegesebb, hogy Apponyit fogadta az Amerikai Egyesült Államok elnöke, Calvin Coolidge október 29-én. Apponyi meets Coolidge. *The New York Times*, 1923. október 30. 31. A gróf az amerikai elnöknek komoly ajándékokat is vitt. Washington és Kossuth szobrait a Fehér Házba viszi Apponyi Albert. *Magyarország*, 1923. szeptember 18. 6.

színezetű egyesületében tartott előadást. Mindezen előadások köréből ki kell emelnem egyet, amely a nyilvánosság előtt folyt le, és melyről a sajtó nem közölt tudósításokat és mely mégis utazásunk legfontosabb eseményeihez tartozik. Értem azt a vitatkozó estét, melyet a „Counsil of foreign relations” (külügyi tanács) rendezett, atyámnak és a volt cseh-szlovák követnek, dr. Stepaneknek, valamint több amerikai nemzetközi jogi tekintélynek bevonásával. Ez a testület a diplomáciai pályán hivatalt viselt v[agy] egyéb magasabb állami hivatalokban alkalmazott egyénekből, jogtudósokból, bankárokból és egyáltalán a szellemi élet válogatott képviselőiből áll. Kérdést intéztek atyámhoz, hajlandó-e Csehszlovákiának egy képviselőjével együtt valamely ülésen megjelenni és beszélni, mire a válasz természetesen az volt: ezer örömmel. Dr. Stepanek a legműveltebb és legeszebb diplomáták egyikének hírében áll. A találkozás tehát mindenestre érdekes lett volna és megvolt minden garancia arra, h[ogy] a legkorrektebb formák között folyjon le. Azonban sajnos dr. Stepanek az utolsó pillanatban lemondott, és így az ülésnek pikáns jellege elmaradt. De érdekessége alig csökkent. Mert egy kiváló amerikai tudós geográfus, dr. Bowden tanár, és dr. Puppín, szerb eredetű Columbia egyetemi tanár vállalkoztak atyám bírálataival szemben a békeszerződések védelmére. Tették pedig ezt nagy tudással és erővel, de különösen dr. Bowden csak olyan értelemben, h[ogy] a békemű nehézségeire utalt rá. Úgyhogy atyám zárószavában azt mondhatta: „a védelem elismeri a vádlott bűnösségét és csak enyhítő körülményekre hivatkozik.” Ez a záróbeszéd kiterjedt Magyarország alkotmányos fejlődésének ismertetésére és európai hivatásának ecsetelésére. Hatását legjobban az jellemzi, hogy az ülés végén az elnöklő Davis,³³ volt amerikai nagykövet Angliában, nyíltan gratulált atyámnak az est sikeréhez.

Külön meg kell emlékezni arról a fényes estélyről, melyet Jay Kaufman, amerikai hírlapíró, akit Magyarországon mint hazánk lelkes barátját jól ismernek, rendezett a Manhattan operaházban a magyarországi nyomor enyhítésére. Ezen a hangversenyen 32-en New York legkiválóbb művészeiből, azonkívül három zenekar és egy énekkar lépett föl, és senki egy fillér fizetést sem fogadott el. A színház is ingyen adta oda a helyiségeit. Voltak többen a kiválóbb színészek és színésznők közül, akiknek nem tudtak megfelelő szerepet adni, mert az egyes számok csak 2-3 percet vehettek igénybe, de ők mégis megjelentek, hogy legalább pár szót mondjanak a tényleges szereplők bemutatására. Ezen néhány szóba rendesen beleverték Magyarország iránti szeretetük kifejezését.³⁴ Egy elsőrangú színésznő, akinek betegség okából le kellett mondani, 1000 dollárt

³³ John W. Davis az Amerikai Egyesült Államok volt londoni nagykövete, később a Demokrata Párt elnökjelöltje, Apponyi harmadik útja idején a Council of Foreign Relations elnöke.

³⁴ „S. J. Kaufman az Evening Telegram főmunkatársa. Nem magyar származású, de a leglelkesebb magyar barát az amerikai sajtó számottevő képviselői között. Sokat tett állandóan a magyarokért. [...] A Manhattan Operában a magyar gyermekek javára rendezett Kaufman díszelőadást és azért kívánta Apponyi égisze alatt lefolytatni azt, hogy ezzel is fokozza az est súlyát és jelentőségét. Természetes, hogy Apponyi a legnagyobb készséggel ígérte meg megjelenését. Egy előadást halasztottunk el azért, hogy meghallgathassuk azt a huszonöt-harminc amerikai színpadi csillagot, akiknek a közreműködését sikerült S. J. Kaufmannak biztosítani. A New York-i színházi világ krémje volt jelen a Manhattan Operaház színpadán. Nem csak a programon szerepelt sok elsőosztályú név, hanem egytől egyig meg is jelent mind a színpadon, mindegyik előadott

küldött a jótékony célra.³⁵ Valóban a jóságnak nagy tőkéje lakik az amerikai lélekben, lépten-nyomon éreztük annak melegségét és ez alkotta amerikai benyomásaink legnevezetesebb részét.

A Magyarország iránt érzett szimpátia jelében folyt le atyám búcsúzása az amerikai közönségtől a Town Hallban a „Civic forum” tudományos társaság gyűlésén. Atyám búcsúelőadása³⁶ egyfelől a különböző beszédeiben előadottakat, másfelől saját amerikai benyomásainak összegzését tartalmazta. Történelmi példákkal mutatta ki Amerika világhivatását³⁷ és hivatkozással Lloyd George-nak³⁸ a három nagy demokrácia (Egyesült Államok, Anglia, Franciaország) együttműködéséről mondott hatásos beszédére,³⁹ fölvetette azt a kérdést: vajon ezt az együttműködést továbbra is a művelt világ többségeivel szemben való ellenséges magatartásban gondolhatják-e? Válasz erre csak nemleges lehet, mert hiszen szabadságot és demokráciát nem lehet a nemzetekre ráerőszakolni. Benső ellentmondás a nép által való kormányzás a nép akarata ellenére, amint ezt a békekötések csődje is bizonyítja. Ha a nyugati nagy demokráciák eszméiket terjeszteni kívánják, úgy ezt csak a kibékítés és rokonszenyverjesztés útján érhetik el. E célra pedig segítő csókra van szükségük a világ többi részeiben és Európa keleti régióiban. Ezt az

valamit és mindegyik beszélt néhány szót a magyar gyerekekről és a szeretetről, amellyel ügyüket fel kell karolni, könnyeiket fel kell szárítani. [...] A bevételek a költségek leszámítása után arra a célra jutottak, amelyekre szánták.” JÓSIKA-HERCZEG, 1926, 128–129.

³⁵ Apponyi Albert arra is felhasználta utazását, hogy a Rockefeller Foundation vezetőivel tárgyaljon az általa elnökölt Budapesti Poliklinikai Egyesület által fenntartott és 1921-től az Apponyi Albert Poliklinika nevet viselő kórház anyagi támogatásáról. JÓSIKA-HERCZEG, 1926, 116. De nemcsak az amerikaiak gyűjtöttek adományt jótékony célra, hanem az amerikai magyarság is lelkesen gyűjtött és küldtek haza segélyeket. Az amerikai szeretetadományok. Az amerikai magyarság az ó-hazáért – Apponyi Albert gróf diadalútja Amerikában. *Budapesti Hírlap*, 1923. november 4. 3.

³⁶ Apponyi az előadó körutat nemcsak búcsúelőadással zárta, hanem a sajtó útján, a *The New York Times* hasábjain megjelentetett cikkel is elbúcsúzott Amerikától. Count Apponyi's farewell message. What, in his opinion, is wrong with the peace treaties, and why they should be enforced as liberally as possible. *The New York Times*, 1923. november 13. 20. A búcsúüzenetet magyar nyelven közli JÓSIKA-HERCZEG, 1926, 136–139.

³⁷ Lincoln ideal leader, says count Apponyi. Showed world how to make war and then peace, declares hungarian statesman. *The New York Times*, 1923. november 13. o. n.

³⁸ David Lloyd George, aki 1916 és 1922 között vezetett miniszterelnökként Nagy-Britanniát és 1920. január 16-án a párizsi külügyminiszteri palotában ő is jelen volt Apponyi védőbeszédén, a gróffal egy időben tartott előadó körutat az Amerikai Egyesült Államokban, és Chicagóban ismét találkoztak egymással. Apponyi erről így nyilatkozott: „Az európai sajtóban különböző híresztelések jelentek meg Lloyd George-zsal folytatott beszélgetésemről. Kijelenthetem, hogy egy véletlen találkozás alkalmával történt kölcsönös üdvözlésen kívül egy árva szót sem váltottam az angol államférfiúval.” Apponyi Albert amerikai útjáról. *Budapesti Hírlap*, 1923. november 27. 2. Jósika-Herczeg úgy emlékezett vissza, hogy ekkor Lloyd George a grófról kijelentette: „Én Apponyi Albertet Európa legbrilliansabb államférfiai egyikének tartom.” JÓSIKA-HERCZEG, 1926, 93.

³⁹ „Az ő előadásából sok olyan témát merítettem, ami nagyon jól beleillett az én későbbi mondanivalóimba, mert Európának ő is körülbelül olyan képét festette, mint én.” Benda Jenő: Gróf Apponyi Albert nyilatkozott a Pesti Hírlapnak amerikai élményeiről és IV. Károly király családjánál tett látogatásáról. *Pesti Hírlap*, 1923. december 5. 2.

eszményi segítséget csak Magyarországon találhatják,⁴⁰ melyen a szabadság és a népuralom gondolata nem valami alkotmányos vásárcsarnokban készen vett suba módjára lóg idegenszerűen, hanem a nemzeti fejlődés századaiban gyökérrel bíró élő valóság. Nem tartozik hozzám, h[ogy] e beszéd hatását ecseteljem, de az atyám után felszólaló kiváló férfiak igazi meghatottsággal és megható szavakkal búcsúztatták atyámat és magunk is bizonyos megindultsággal távoztunk abból a körből, ahol sikerült annyi barátot szerezniünk.⁴¹

Most, hogy ismét hazafelé utazunk⁴² az óceánjáró hatalmas hajón, körülvéve a tenger magasztos látványától és emlékezetünkben földidezzük utunk minden részletét,⁴³ csak hálát adhatunk az Úr Istennek, h[ogy] azt megáldotta, veszélyeinek és nehézségeinek legyőzésére segített, és olyan eredményhez vezetett,⁴⁴ melynél az adott körülmények közt jobbat várni nem lehetett.⁴⁵

Aquitania, 1923. nov. 17-én

Apponyi Mária

⁴⁰ „Analyzing European conditions he referred to the great danger that Lloyd George found democracies to be racing and offered his own remedy for the situation.” Lincoln ideal leader, says count Apponyi. Showed world how to make war and then peace, declares hungarian statesman. *The New York Times*, 1923. november 13. o. n.

⁴¹ Nemcsak barátokat sikerült szerezniük, hanem ellenpropaganda is irányult Apponyi ellen. Az Amerikai Szlovák Újságírók Szövetsége külön kis könyvet is kiadott a gróf ellenében. *Count Albert Apponyi – Revival of magyar propaganda in America*. Compiled by the Association of Szlovak Newspapermen of America. Scranton, 1923.

⁴² Bár a búcsúzás fénye minden esetben Apponyi grófra irányult, a hajóra szállás előtt az amerikai magyarok delegációja Mária grófnőtől egy csokor virággal búcsúzott. Pro-german talk denied by Apponyi. *The New York Times*, 1923. november 14. 17. Apponyi és lánya, miután partra szálltak Franciaországban, rögtön Spanyolországba utaztak, hogy tiszteletüket tegyék IV. Károly özvegye és gyermekei előtt. Apponyi Albert Zita királynéről és a magyar viszonyokról. *Budapesti Hírlap*, 1923. december 4. 4.

⁴³ Az amerikai látogatás legfontosabb hozadéka kultusztörténeti jelentőségű, tekintettel arra, hogy ez a körút is növelte Apponyi tekintélyét a magyar közvélemény szemében, hiszen olyan nagy célt tűzött ki maga elé, mint az amerikai közvélemény szimpátiájának Magyarország felé fordítása, amely a kortársak szemében igen heroikus vállalkozásnak tűnt. Fel is merült a kultuszépítő gondolat, hogy a gróf Amerikában elmondott beszédeit önálló kötetben adják ki. Révay Mór János: Apponyi 33 amerikai beszéde. *Budapesti Hírlap*, 1923. december 11. 3.

⁴⁴ Az utazás megszervezésében oroszlánrészt vállaló Jósika-Herczeg Imre eredményesnek nyilvánította a propagandisztikus célból szervezett és az Apponyi-kultuszt is tápláló körutat, de az eseménnyel foglalkozó történész véleménye teljesen eltér ettől. „Harmadik amerikai útja alkalmával sem sikerült azonban megnyerni az amerikai politikai köröket a magyar ügy számára. [...] Bármennyire is tisztában volt Apponyi a háború utáni politikai realitásokkal és az akkori amerikai külpolitika alapelveivel, mégis számos nyilatkozatával táplálta a magyarok Amerikával szembeni megalapozatlan elvárásait, miszerint az USA-nak hatalmában áll majd kedvező békefeltételeket kiharcolni Magyarországra számára, valamint a békekonferenciát követően az Egyesült Államok szerepet vállal majd a béke revíziójában.” MATHEY, 2020, 102–103. Glant Tibor első ezzel foglalkozó írásában sikertelennek („...nem tudta megismételni korábbi amerikai sikereit” – GLANT, 1997b, 5.), majd egy évtizeddel később már sikeresnek minősítette ezt a harmadik utat („...a húszas évek elején újabb sikeres amerikai előadói körutat tett” – GLANT, 2008, 56), de ezt véleményem szerint inkább egyéni, az Apponyi-kultuszt Magyarországon tovább növelő tényezőként kell kezelniünk, többnek nem, mivel az USA a gróf előadásainak hatására sem változtatott az első világháborús békerendszeren.

⁴⁵ Apponyi Albert 1923. december 8-án, az Országházban, a Magyar Külügyi Társaság és a Magyar–Amerikai Társaság közös ünnepi ülésén számolt be az utazásáról diplomatákból, minisztériumi tisztviselőkből,

Rövidítések és irodalomjegyzék

FSZEK	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
OSZKK	Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
PIMK	Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára

*

ANKA 2014	ANKA László: <i>Gróf Apponyi Albert belpolitikai pályafutása a dualizmus korában</i> , Doktori (PhD) disszertáció. Budapest, ELTE BTK, 2014.
ANKA 2020	ANKA László: <i>Gróf nagyapponyi Apponyi Albert</i> , In: <i>Kézírók könyvek a Horthy-korszak tanulmányozásához, I. kötet: 111 életrajz a külpolitika történetéhez (1919–1944)</i> , szerk. GULYÁS László, Szeged, Egyesület Közép-Európa Kutatására, 2020, 281–289.
ANKA 2023	ANKA László: <i>Apponyi Albert kultusza (1920–1944)</i> , Budapest, Magyar Napló – VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, 2023.
GLANT 1997a	GLANT Tibor: <i>Roosevelt, Apponyi és a Habsburg Monarchia</i> , In: <i>Századok</i> , 131. (1997) 6. sz. 1386–1401.
GLANT 1997b	GLANT Tibor: <i>Apponyi Albert és Jászi Oszkár amerikai vitája a népszövetségi kölcsönről 1923 őszén</i> , In: <i>Vasváry Collection Newsletter</i> , 1997/1, 3–5.

nemzetgyűlési képviselők, főpapokból, illetve a két Társaság vezérkarából álló hallgatóság előtt. Apponyi Albert gróf beszámolója amerikai útjáról. *Budapesti Hírlap*, 1923. december 11. 1–2.; Apponyi Albert gróf beszámolója a Külügyi Társaságban. *Magyarság*, 1923. december 11. 6.

- GLANT
2008
GLANT Tibor: *Kettős tükörben: Magyarország helye az amerikai közvéleményben és külpolitikában az első világháború idején*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2008.
- GULYÁS
2012
GULYÁS László: *A Horthy-korszak külpolitikája I. Az első évek. 1919–1924*, Máriabesnyő, Attraktor, 2012.
- JÓSIKA-HERCZEG
1926
JÓSIKA-HERCZEG Imre: *Apponyi és Amerika*, New York, Kiadja a szerző, 1926.
- KOVÁCS
1911
KOVÁCS Ernő: *Utazásom Apponyi Albert gróffal Amerikában*, Losonc, Bicskei, 1911.
- KUN 1938
Andrew KUN: *Count Albert Apponyi and America*, In: *Danubian Review*, 5. (1938) 10. sz. 28–31.
- MATHEY
2020
MATHEY Éva: *Az Egyesült Államok és a magyar revíziós törekvések a két világháború között*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2020.
- ODESCALCHI
1987
ODESCALCHI Eugénia: *Egy hercegnő emlékezik*, Budapest, Gondolat, 1987.
- Országgyűlési almanach*
1931
Országgyűlési almanach. Az 1931–1936. évi országgyűlésről, szerk. HAEFFLER István, Budapest, Magyar Távirati Iroda Rt., 1931.
- PELLE
2001
PELLE János: *Jászi Oszkár. Életrajzi, eszme- és kortörténeti esszé*, Budapest, XX. Század Intézet, 2001.

Az Erzsébet Tudományegyetemen működő ifjúsági szervezetek hallgatói tagságának névsora az 1937/38-as tanév első szemeszterében

A bethleni konszolidációval kialakuló politikai rendszer stabilizálása érdekében az állam célja a nemzeti érzésű egyetemi ifjúság kinevelése volt, ezért olyan diákszervezetek megalakulását támogatta, melyek országos hatókörűek voltak, és ezáltal a teljes egyetemi és főiskolai hallgatóságra kiterjedtek.¹ Ennek megfelelően az öszirózsás és a proletárforradalmat, valamint a trianoni békeszerződést követő egyesületalapítási hullámban létrejövő, különféle társadalmi szervezetek között sajátos helyet foglaltak el az úgynevezett bajtársi egyesületek.² Ezek a tömörülések minden esetben valamely felsőfokú intézményhez kötődtek, azonban az egyetemi vagy a főiskolai polgárok mellett diplomások is tagok lehettek.³

Az Erzsébet Tudományegyetem (ETE) keretén belül több ifjúsági szervezet is működött. Még az első világháború évei alatt, 1917-ben alakult meg a katolikus alapon szerveződő Szent István Bajtársi Szövetség, pécsi fiókegyesülete IV. Erzsébet Királyné helyi törzse néven tevékenykedett. Ezt követte az 1919 augusztusában megszervezett, szélsőjobboldali ideológiával rendelkező Turul Szövetség. A Turul első helyi alszervezete 1921-ben jött létre az Orvostudományi Kar Csaba Bajtársi Egyesülete néven.⁴ A jogi karon működő Werbőczy Egyesület 1922 őszén, míg a bölcsészhallgatók Árpád Bajtársi Egyesülete 1926-ban kezdte meg a működését.⁵ Az 1921-ben megalakult Foederatio Emericana a Szent István Bajtársi Szövetséghez hasonlóan a katolikus ifjakat fogta össze. A szervezet első, pécsi székhellyel rendelkező corporatiója, a Quinque-Ecclesiensis 1923-ban szerveződött meg. 1925-ben alakult meg a Ludovicana, illetve a Barania, 1927-ben jött létre az Alta Ripa és végül 1935-ben az Istropolitana.⁶

Pécsett a protestáns felekezeti egyetemisták is több ifjúsági szervezetet hoztak létre. Az evangélikus fiatalokat 1929-től a Pécsi Evangélikus Társaság, illetve az Egyetemi Luther Szövetség csoportosította, míg a református vallású pécsi diákokat az 1925-ben létrejövő Bethlen Gábor Kör törekedett összefogni.⁷ Az izraelita vallású hallgatókból verbuválódott a Magyar Izraelita Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Egyesülete

¹ TÓTH, 1983, 32–33.

² KEREPESZKI, 2012a, 23.

³ PTE EL VIII.101.b. 96. d. 1381–1942/43. Ifjúsági egyesületek szabályzata. 1943. május 12.

⁴ ROZS, 1989, 173.

⁵ TÓTH, 1983, 32.

⁶ ROZS, 1991, 204–205.

⁷ ROZS, 1989, 175.

(MIEFHÖE), melynek központi szerve 1927-ben alakult. A szervezet Dunántúli Csoportja 1928-ban kezdte meg a működését.⁸ A délvidéki fiatalok országosan működő ernyőszervezete, a Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete (DEHFE) 1920-ban szerveződött területi alapon.⁹ A DEFHE pécsi egysége pár évvel később, 1923-ban létesült.¹⁰

Az utóbbi évek hazai egyetemtörténeti kutatásaiban egyre nagyobb figyelem irányult a két világháború között működő ifjúsági egyesületek felépítésének, szellemiségének és tevékenységének feltárására, amit a téma bővülő szakirodalmja is jelez. Megemlítenéd Kerepeszki Róbert,¹¹ Kis Róbert,¹² Rozs András,¹³ Szécsényi András,¹⁴ Ujváry Gábor¹⁵ és Vajda Tamás¹⁶ munkássága, akik elsősorban a budapesti, a debreceni, a szegedi és a pécsi bajtársi egyesületek kulturális, szociális, népművelési és politikai tevékenységét tárták fel.¹⁷ A kutatások elvégzésekor azonban visszatérő problémaként merült fel a szervezetek névsorának hiánya, mely megnehezítette a tagok számának pontos megállapítását, valamint a pártoló (más néven dominus) és a rendes tagok közötti megoszlás meghatározását. Eddig csak a felsőoktatási intézmények és az egyesületek összegző jellegű jelentései,¹⁸ valamint az ifjúsági sajtótermékek szolgálhattak némi viszonyítási ponttal.¹⁹ Tanulmányomban egy olyan hiánypótló dokumentumot ismertetek, mely részletes adatokkal szolgálhat a Horthy-korszakban működő pécsi ifjúsági szervezetekről, azok pontos névsorának közlésével.

Az Erzsébet Tudományegyetemhez kötődő ifjúsági egyesületek tagságáról fennmaradt legrészletesebb kimutatás az 1937/38-as tanév első szemeszteréből származik. Az adatsor szerint 111 fő tartozott a Turulhoz, a DEFHE-be tömörült egyetemisták létszáma 114 fő volt, míg az Americana 243 főt tudhatott a magáénak. A középkategóriában lévő Luther Szövetség 90 fős, a Bethlen Gábor Kör 54 fős, míg a MIEFHÖE 50 fős

⁸ MNL BaML IV.1420. 101. sz. A MIEFHÖE Dunántúli Csoportjának alakuló ülése. 1928. november 19.

⁹ UJVÁRY, 2020, 24; ZILAHY, L.: Megszólal a magyar ifjúság. *Magyarország*, 1934. december 25. 5–10.

¹⁰ ROZS, 1989, 174.

¹¹ KEREPESZKI, 2008; KEREPESZKI, 2009; KEREPESZKI, 2011; KEREPESZKI, 2012a; KEREPESZKI, 2012b; KEREPESZKI, 2014.

¹² KISS, 2012.

¹³ ROZS, 1989; ROZS, 1991; ROZS, 1996; ROZS, 1999.

¹⁴ SZÉCSÉNYI, 2009; SZÉCSÉNYI, 2010; SZÉCSÉNYI, 2012; SZÉCSÉNYI, 2013; SZÉCSÉNYI, 2016; SZÉCSÉNYI, 2018.

¹⁵ UJVÁRY, 2010; UJVÁRY, 2018; UJVÁRY, 2020.

¹⁶ VAJDA, 2012; VAJDA, 2018.

¹⁷ A pécsi ifjúsági egyesületek működéséről lásd továbbá RAPOSA, 2020; RAPOSA, 2022; RAPOSA, 2023; RAPOSA, 2024.

¹⁸ A pécsi ifjúsági szervezetek taglétszámára vonatkozóan főként a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltárban és a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltárában található iratok nyújthatnak viszonyítási pontot.

¹⁹ A bajtársi egyesületek saját kiadványai időnként utaltak az egyes alszervezetek létszámára. A Turul Pécsen három sajtóorgániummal rendelkezett: a *Bercsényi Futárral*, a *Nemzetvédővel* és az *Akarattal*. Az Americana a *Pécsi Americanás Élet* című lapot szerkesztette. VICZIÁN, 1978, 46–47, 70, 72; SURJÁN, 1992, 17, 60.

tagsággal rendelkezett. A legkevesebb egyetemistát a Szent István Bajtársi Szövetség számlálta, mindössze 16 fős tagsága révén.²⁰ A nyers számadatok azonban torzíthatják a képet, ha arra akarunk választ kapni, hogy az egyesületi tagsággal rendelkezők köre az egyetemi hallgatóságnak mekkora hányadát tette ki. Közülük 61 fő ugyanis két, egy diák pedig három szervezetben is jelen volt. A többszörös tagság kiszűrésével kiderül, hogy nem 679, hanem valójában 614 egyetemista kötődött valamely egyesülethez. A bajtársak tehát nem az összhallgatóság (1416 fő) 48%-át, hanem 43,57%-át adták. Hasonló számításokat kell elvégezni, ha az egyes szervezetek létszámát/százalékos megoszlását akarjuk összevetni a beiratkozott hallgatókkal.²¹

A bemutatott névsor tehát nem csupán a tagság dokumentálására alkalmas, hanem részletes adatokkal szolgálhat a Horthy-korszakban működő pécsi ifjúsági egyesületek nagyságáról, kari és nemi megoszlásáról. Az irategyüttes a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltárában található a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Rectori Hivatalának iratai, Iktatott iratgyűjtemények című VIII.101.c. állag alatt. A forrás jelzete 146A. d. 1096–1927/28. A hallgatói anyakönyvek felhasználásával a dokumentum arra is lehetőséget teremt, hogy megvilágítsuk a szervezetekbe tömörülő diákok felekezeti és életkori sajátosságait, szociális helyzetét, a kapott ösztöndíjak mértékét, valamint a dominusok pontos arányát. Fontos elemzési szempont lehet az egyetemisták származásának megállapítása, azaz a helyiek és a dél-dunántúli régióból érkezők számának vizsgálata is. Jelentős adalékokkal szolgálhat a tagsághalmaz jelenenségének értékelése, a kollégista fiatalok számának kimutatása, valamint hogy a rokoni kapcsolatok (például a testvéri viszony) befolyásolta-e az ifjúságot az egyesületek kiválasztásában.

Az anyakönyvek felhasználásának ugyanakkor megvannak a maga korlátai. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a hallgatók ezeket saját bevallásuk alapján töltötték ki: előfordult, hogy üresen hagytak egy adatmezőt vagy hibás adatokat adtak meg. Az adatváltozások és a helyesírási különbségek feloldásához is elengedhetetlen, hogy a kutató hosszabb időszak anyagát vizsgálja át. Jelen esetben a legjelentősebb különbség az általam közölt jegyzék és a hallgatók anyakönyveiben feltüntetett egyesületi tagság között van. Egyesek a szemeszter kezdetén még nem tartoztak egyik szervezethez sem, így egyesületi tagságukról nem közöltek adatot. Ők feltételezhetően később, valamikor a félév során csatlakoztak, így a decemberben készített jegyzéken már szerepelnek. Voltak olyanok is, akik eltérő szervezetet tüntettek fel, mint amilyen a listán szereplő besorolás volt. Ez az eltérés az átjelentkezésekkel vagy a kilépésekkel magyarázható. Mindez rávilágít arra, hogy az anyakönyvek önmagukban nem nyújtanak teljes képet az egyesületi részvételről és könnyen félrevezető következtetésekhez vezethetnek.

²⁰ PTE EL VIII.108.a. 3. d. 321–1937/38. Az 1937/38-as tanév első szemeszterére vonatkozó egyesületi kimutatás. 1937. december 6.

²¹ PTE EL VIII.101.c. 146/A. d. 1096–1927/28. Névjegyzék az 1937/38. tanév I. félében beiratkozott azon hallgatókról, akik valamely ifjúsági egyesület tagjai. n. a.

Források

1.

Névjegyzék²²

A m. kir. Erzsébet Tudományegyetemre az 1937/38. tanév I. félében beiratkozott azon hallgatókról, akik az alábbi ifjúsági egyesületnek tagjai:

TURUL SZÖVETSÉGBE TÖMÖRÜLTEK:

Werbőczy Bajtársi Egyesület:

Adamecz Béla	Rendes joghallgató ²³
Ballay György	„
Berze László	„
Bíró Béla Miklós	„
Boczkó Ferenc ²⁴	„
Bocsor István	„
Bognár Ernő	„
Cseke Gyula	„

Csorba Győző	„
Domonkos Béla	„
Elst András	„
Erdélyi Ernő	„
Fábián György	„
Frühwirth Károly	„
Füredi Ferenc	„
Gáspár József	„
Gerber Imre	„
Hartmann Vilmos	„
Horvai János	„
Horváth János	„
Jász Rezső	„
Jávor Andor	„
Jáger István	„
Kálmán János	„
Komlóssy István ²⁵	„
Kunsay Gyula	„
Nagy János	„
Nagy Lajos	„
Nagy Vilmos	„
Neuhauser János	„
Novelly Tamás	„

²² A névjegyzékben szereplő nevek írásképe a forrás alapján került rögzítésre, az esetleges eltéréseket, elgépeléseket vagy névváltoztatásokat lábjegyzetben jelöltem. A listában előfordulhat, hogy ugyanaz a hallgató többször is szerepel, mivel a tagság körülbelül 10%-a több egyesület tagja is volt. Más esetekben pusztán névegyezésről van szó.

²³ Az irategyüttes szerkezeti logikáját követve a névjegyzéket táblázatos formában közlöm, azonban mivel az eredeti adatsor felépítése nem volt egységes, összehangoltam, emellett kiegészítettem a diákok rendes vagy rendkívüli státuszának feltüntetésével.

²⁴ A hallgatói anyakönyvében Boczkó Ferenc neve többféle írásmódban szerepelt: előfordult, hogy a hosszú „ó” helyett „ö”-vel, azaz Boczkó formában tűnt fel. PTE EL VIII.104.e. 267. kötet. ETE JÁK Hallgatói anyakönyvek – rendes joghallgatók, 1937/38. tanév I. félév, A–K.

²⁵ Komlóssy István vezetékeve többféle írásmódban előfordul, hallgatói anyakönyvében például Komlósy formában szerepel. PTE EL VIII.104.e. 267. kötet. ETE JÁK Hallgatói anyakönyvek – rendes joghallgatók, 1937/38. tanév I. félév, A–K.

Palotás József	„
Patkó Viktor	„
Pincehelyi István	„
Ruisz József	„
Sebestyén Béla	„
Sipos István	„
Sparas László	„
Szállásy Aurél	„
Szeiler Géza	„
Tabi Károly	„
Takács Lajos	„
Vass Vilmos	„
Veszprémi Zoltán	„
Zsemberovszky Pál	„

Csaba Bajtársi Egyesület:

Ambrus László	Rendes orvostanhallgató
Bakk Lajos	„
Barla Szabó Sándor	„
Behyna Eszter Mária	„
Berényi Erzsébet	„
Czentár Ilona Erzsébet	„
Csánki Dezső	„
Dorsics Ignác	„
Duchon Jenő	„
Dvorszky Kornél	„
Farkas Etelka	„
Ficzko Gyula	„
Göttinger Margit	„
Győrffy Tibor ²⁶	„
Haniszkó Gyula	„
Herczegh József	„
Horváth Béla	„

²⁶ Hallgatói anyakönyvében használt írásképe alapján Győrffy Tibor nevét rövid „ö” betűvel, Győrffy-ként is írta. PTE EL VIII.105.d. 206. kötet. ETE OK Hallgatói anyakönyvek, 1937/38. tanév I. félév, A–Z.

Kabai László	„
Kápolnay Gyula	„
Kéthelyi Viktor	„
Kocsis Lóránt	„
Kölkedi István	„
Kővári Ferenc	„
Lapsánszky István	„
Lénárd László	„
Lichner György	„
Lieszkovszky Adorján	„
Magyar Dezső	„
Máté Sándor János	„
Mátyás Katalin	„
Molnár Ferenc László	„
Mórocz Jenő	„
Nagy Zoltán	„
Nemes Sándor	„
Nyárády József	„
Nyitray Dezső	„
Pajerszky József	„
Dr. Péchy Kálmánné Börötfy Mária	„
Pozsonyi József	„
Rajki János	„
Rozgonyi Piroska	„
Sarlós Vilmos	„
Sörlei József	„
Schimert György	„
Szentes József	„
Szenti János	„
Szilvász János	„
Teremi Gábor József	„
Tóth László	„
Tóth Lenke	„
Turóczy Elek	„
Vörös István	„
Szamosi Rapcsák József	Rendkívüli orvostanhallgató

Árpád Bajtársi Egyesület:

Dr. Deák István	Rendes bölcsezhallgató
Hajas Éva	„
Halász Auróra	„
Halász Ilona ²⁷	„
Horváth Sándor	„
Kalocsa Béla	„
Kovács Anna	„
Marton Mária	„
Matheidesz Éva	„
Regős Pál	„
Tomanóczy Jolán	„
Tömböly János	„

FOEDERATIO EMERICANÁBA TÖMÖRÜLTEK:

Quinque-Ecclesiensis Corporatio:

Ákos Viktor	Rendes joghallgató
Csaba Antal	„
Darányi József	„
Dárdai Árpád	„
Fröhlich Zsigmond	„
Gunesch Gusztáv	„
Hartai Károly	„
Hidvégi Tivadar	„
Jánosi László	„
Jekl Ferenc	„
Karsay Elek	„
Kiss József	„
Kisbíró Elemér	„

Kovács István	„
Maschler Ferenc ²⁸	„
Mozsgay Géza	„
Nemes Ödön	„
Rivészy János	„
Római Róbert	„
Schattler György	„
Simsa László	„
Sulyok Gyula	„
vitész Szabó Ferenc ²⁹	„
Szalmásy Gábor	„
vitész Szelenczy Tibor	„
Szilvási Ferenc	„
Till Károly	„
Tobak József	„
Ujkéry Pál	„
Ujváry István	„
Vadász Károly	„
Vicze István	„
Visegrády Antal	„

Godelmann Gertrúd (német állampolgár)	Rendes orvostanhallgató
Hargitai Ferenc	„
Járay József	„
Karg Norbert	„
Kocsis Lóránt	„
Kohlmann Vilmos	„
Lengyel Jenő	„
Liposits Ipoly	„
Sigora László	„
Szabó István	„

²⁷ Halász Auróra és Halász Ilona testvérek voltak, hallgatói anyakönyvük tanúsága szerint édesapjuk Halász Ambrus nyugalmazott detektívfelügyelő volt. Bölcsezhallgatóként a Turul Szövetség Árpád Bajtársi Egyesületének tagjai voltak. PTE EL VIII.102.a. 37. d. ETE BNYTK Hallgatói anyakönyvek, 1937/38. tanév I. félév, A–Z.

²⁸ Az 1937/38-as tanév első szemeszteres hallgatói anyakönyvben Márfa Ferenc néven olvasható. A névmagyarosítás időpontja nem ismert. PTE EL VIII.104.e. 268. kötet. ETE JÁK Hallgatói anyakönyvek – rendes joghallgatók, 1937/38. tanév I. félév, L–Z.

²⁹ A jegyzékben a vitész előtag „v.” rövidítéssel szerepel, ezt a könnyebb érthetőség kedvéért feloldottam.

Venczel István	„
Visegrády Lajos	„

Békefi László György	Rendes bölcshallgató
Lang Felicia	„
Sebeszta Miklós	„
Simsa Ilona	„
Schridde Éva	„
Szücs Stefánia	„

Örvényesi Richárd Károly	„
Radnai Béla	„
Ristl György ³¹	„
Schmidt Imre	„
Szendródi Gyula	„
Szücs Sándor ³²	„
Tarnik Károly	„
Tupi András	„
Varsányi János	„
Vörös Géza	„

Ludovicana corporatio:

Arató József	Rendes jogáshallgató
Ákos Lajos	„
Bakos Albert	„
Bárdos János	„
Berkes László	„
Bors György	„
Ecker Ernő	„
Fehérvári István	„
Győrey Ferenc	„
Gyurkovics Jenő	„
Hetényi Bálint	„
Károly Béla	„
Kis Károly	„
Kovács József	„
Kovács Lajos	„
Lázár Géza	„
Lovrics András	„
Máté Mihály	„
Mosonyi Ferenc	„
Nagy Tivadar ³⁰	„

Bogyay László	Rendes orvostanhallgató
Fábos József	„
Sárdi István	„
Szontagh Ferenc	„

Baksa Jenő	Rendes bölcshallgató
Miklós Róbert	„
Szabolcs Lajos	„

Alta Ripa corporatio:

Bakán András	Rendes joghallgató
Baum Béla ³³	„
Bánki Gyula	„
Bäcker József	„

³⁰ A hallgatói anyakönyvben ifjabb Nagy Tivadar néven található, mivel édesapját is Nagy Tivadar-nak hívták. PTE EL VIII.104.e. 268. kötet. ETE JÁK Hallgatói anyakönyvek – rendes joghallgatók, 1937/38. tanév I. félév, L–Z.

³¹ Ristl György vezetéknévét többféleképpen írta, hallgatói anyakönyvében például a „Ristt” alakot használta. PTE EL VIII.104.e. 268. kötet. ETE JÁK Hallgatói anyakönyvek – rendes joghallgatók, 1937/38. tanév I. félév, L–Z.

³² Szücs Sándor neve hosszú „ű” betűvel, Szücs formában is előfordul. PTE EL VIII.104.e. 268. kötet. ETE JÁK Hallgatói anyakönyvek – rendes joghallgatók, 1937/38. tanév I. félév, L–Z.

³³ A belügyminiszter 13316/1942. számú rendeletével engedélyezte, hogy Baum Béla vezetéknévét Csirzére változtassa. PTE EL VIII.104.e. 267. kötet. ETE JÁK Hallgatói anyakönyvek – rendes joghallgatók, 1937/38. tanév I. félév, A–K.

Boczán Béla	„
Endrődi István	„
Gärtner Frigyes	„
Halász László	„
Halász Zoltán	„
Hantos Pál	„
Hegedűs Sándor Béla	„
Iharosi József	„
Jakubéczy Gábor	„
Krasznai Antal	„
Lencz Márton	„
Marth Ferenc	„
kaáli Nagy Andor	„
Nagy Emil	„
Paulics Géza	„
Pettkő János	„
Rajczy Péter	„
Rohonai Jenő	„
Stirling Lajos	„
Suvák György	„
Szolga András	„
Temesi János	„
Tihanyi Ferenc	„
Vadász László	„

Agg Zoltán	Rendes orvostanhallgató
Jergler Márton	„
Lux János	„
Pásztor Péter	„
Schumann László	„
Weber Antal	„

Albrecht József	Rendes bölcsészhallgató
Görcs László	„
Hangel Flóra	„
Klenner Ferenc	„
Németh Imre	„
Palkó István	„

Barania corporatio:

Áronffy Tivadar	Rendes jogászhallgató
Bacza Béla	„
Barlai Róbert	„
Bánhidi Béla	„
Bánki László	„
Berényi István	„
Bilits Ferenc	„
Bognár János	„
Bódy István	„
Bögrí Géza	„
Brezina József	„
Bucsi János	„
Csihás István	„
Dám László	„
Dárdai Árpád	„
Drágffy István	„
Erményi Zoltán István	„
Hamvas József	„
Heilmann Elemér ³⁴	„
Heilmann János ³⁵	„
Heinisch Gábor	„
Horváth Antal	„
Horváth Dezső	„
Horváth Ferenc	„
Horváth János	„
Horváth László	„

³⁴ Heilmann Elemér nevét 1938-ban Csongor Elemérré változtatták. PTE EL VIII.104.e. 267. kötet. ETE JÁK Hallgatói anyakönyvek – rendes joghallgatók, 1937/38. tanév I. félév, A–K.

³⁵ Heilmann János Heilmann Elemér testvére volt. János 1916. szeptember 20-án, Elemér pedig 1918. február 15-én született, köztük majdnem két év korkülönbség volt. Mindketten a Foederatio Americana Barania corporatióhoz csatlakoztak. PTE EL VIII.104.e. 267. kötet. ETE JÁK Hallgatói anyakönyvek – rendes joghallgatók, 1937/38. tanév I. félév, A–K.

Kalmár Béla Vincze	„
vitéz Kárpáti Sándor ³⁶	„
Ketskés László	„
Kéry Ferenc	„
Kis Imre	„
Kisteleki Béla	„
Kovács Illés	„
Kovács József	„
Kovács Zoltán	„
Lakatos János	„
Makkos Ferenc	„
Meződi János	„
Miklós Zoltán	„
Mintál Tibor	„
Molnár Jenő	„
Náday Ferenc	„
Noll László	„
Orbán Imre	„
Pápa György	„
Polka József	„
Posgay Zoltán	„
Saray László	„
Sebesztha László	„
Swierkiewicz Ernő	„
Szabó Sándor	„
Száray Rudolf	„
Szentgyörgyi Károly	„
Szepesváry Ernő	„
Szilléry Péter	„
Tárnok Pál	„
Vázsonyi Vilmos Tihamér	„
Végh István	„
Vincze Lajos	„

Horváth Gyula	Rendes orvostanhallgató
József Pál	„
Kungl József	„
Langer Andor	„
Melcher Antal	„
Surtya Károly	„
Ujváry Géza	„

Kovács Gyula	Rendes bölcsészhallgató
Moritz György	„

Istropolitana corporatio:

Gosztonyi Pál	Rendes jogászhallgató
Horváth Kázmér	„
Kasza Sándor	„
Kiss József	„
Kovrig Jenő	„
Köves Gusztáv	„
Laczhegyí Béla	„
Mayer József	„
Márton Géza	„
Miklós Jenő Elemér	„
Miklós László Tibor ³⁷	„
Molter István	„
Prigly Jenő	„
Prigly László ³⁸	„

³⁶ Hallgatói anyakönyvében ifjabb vitéz Kárpáti Sándor néven is megtalálható. PTE EL VIII.104.e. 267. kötet. ETE JÁK Hallgatói anyakönyvek – rendes joghallgatók, 1937/38. tanév I. félév, A–K.

³⁷ Miklós László Tibor és Miklós Jenő Elemér testvéreként a Foederatio Americana Istropolitana corporatio tagjai voltak. Kettejük között egy év különbség volt, ennek ellenére mindketten elsőéves joghallgatók voltak. PTE EL VIII.104.e. 268. kötet. ETE JÁK Hallgatói anyakönyvek – rendes joghallgatók, 1937/38. tanév I. félév, L–Z.

³⁸ Prigly László és Prigly Jenő is testvérek voltak, akik ugyancsak az Istropolitana corporatiohoz csatlakoztak. Jenő ötödik féléves, öccse első féléves jogász volt. PTE EL VIII.104.e. 268. kötet.

Arató István	Rendes orvostanhallgató
Barna Brúnó	„
Buzás Imre	„
Csáki József	„
Darvas Jenő	„
Dános László	„
Erdorf József	„
Farkas Béla	„
Fodor Tamás	„
Gärtner Anna	„
Gedeon Kálmán	„
Hahn Elemér	„
Hock Sándor	„
Kováts Pál	„
Krämer János	„
Laczhegyi F. László	„
Magyar Miklós	„
Márton Zoltán	„
Németh Károly Ferenc	„
Niedermayer Ferenc	„
Rétfalvi Andor	„
Silhavy Tibor	„
Steindl Stefánia	„
Szabó Zoltán	„
Udvardi Ödön	„

Czigler Etel	Rendes bölcsészhallgató
Cser László	„
Hell Ferenc	„
Horváth Miklós	„
Horváth Sándor	„
Kalmár E. János	„
Kasza Györgyi	„
Zádori József	„

ETE JÁK Hallgatói anyakönyvek – rendes jog-
hallgatók, 1937/38. tanév I. félév, L–Z.

Arabonia corporatio:

Horváth Ferenc	Rendes joghallgató

A DEFHE-BE TÖMÖRÜLTEK:

Arany József	Rendes joghallgató
Arató József	„
Bagó István	„
Balás László	„
Báthory Ödön	„
Bodnár Imre	„
Boncz Imre	„
Borbáth András	„
Bozzay Ottó	„
Bukovics József	„
Cseh János	„
Csejtey Viktor	„
Cser József	„
Csiky Pál	„
Csonka László	„
Dereskei Vince	„
Farkas János	„
Fáy Endre	„
Fodor Gyula	„
Frankó Zoltán	„
Freiler Rudolf	„
Gárdos Béla	„
Geiszler Tibor	„
Gróbel Jenő	„
Havas Ernő	„
Hegedüs Sándor Béla	„
Héjjas János	„
Illa János	„
Karasz László	„
Karsay Béla	„
Kazamér Béla	„
Kállay Gyula	„

Kállay Tibor	”
Keszei József	”
Kéthely László	”
Kiss Gábor	”
Kiss József	”
vitész Kiss László	”
Komlósy Andor	”
Kovács János	”
Kóbor Dénes	”
Kristóf Béla	”
Lakatos Andor	”
László János	”
Lengyel György Sándor	”
Lengyel Mihály	”
Mayer Rudolf	”
Márkus Pál	”
Máthé Ernő	”
Mojzer Antal	”
Monek Antal	”
Monostory Jenő	”
Nagy Gyula	”
Nagy Lóránt	”
Nemere Pál	”
Nemes Tibor	”
Óriás Oszkár	”
vitész Óváry Aladár	”
Öhm Károly	”
Papp György	”
Parthy Miklós	”
Pálffy László	”
Petheő Károly	”
Petőváry Lajos Zoltán	”
Pintér Béla	”
Puchy Kornél	”
Rákóczi Jenő	”
vitész Révhelyi János	”
Révy György	”

Ribényi Béla	”
Ribiányszky László	”
Roboz Gyula György	”
Rozgonyi Ádám	”
Rozs András	”
Rónaky Elemér	”
Ruszák János	”
Sárvári Mihály	”
Simon Géza	”
Sipos Emil	”
Szabó Géza	”
Szendrő Ödön	”
Szép Lajos	”
Szily László	”
Szücs Gyula ³⁹	”
Szüle Sándor	”
Tóth István	”
Sipos Emil	”
Szabó Géza	”
Valgóczy Gyula	”
Varga Zoltán Miklós	”
Várnai István	”
Veress György	”
Vermes Zoltán	”
Vimola Mihály	”
vitész Visy László	”
csepei Zoltán Géza	”

Boldog Gyula	Rendes orvostanhallgató
Csaba Gyula	”
Dobler Ferenc	”
Korpás János	”
Kovács István	”

³⁹ A hallgatói anyakönyvben Szücs Gyula neve hosszú „ü” betűs „Szűcs” alakban is szerepel. PTE EL VIII.104.e. 268. kötet. ETE JÁK Hallgatói anyakönyvek – rendes joghallgatók, 1937/38. tanév I. félév, L–Z.

Kováts Emil	„
Lederer Kurt	„
Lukáts András	„
Merkel Keresztély	„
Merkel László ⁴⁰	„
Nagy Jenő	„
Törvényi Béla	„
Vidák József Iván	„
Wathy István	„

SZENT ISTVÁN BAJTÁRSI EGYESÜLETBE TÖMÖRÜLTEK:

Antal István Gyula Károly	Rendes jogászhallgató
Ballay György	„
Dlusztus József	„
Erdélyi István	„
Fábián György	„
Hartai Károly	„
Kiss József	„
Kovács Ferenc	„
Krasznai Antal	„
Magnusz József	„
Paulics Géza	„
Zimándy Ervin ⁴¹	„

Jegesi Lajos Miklós	Rendes orvostanhallgató
Szabó-Bakos István	„

Palkó István	Rendes bölcsészhallgató
Szabó László	„

EGYETEMI LUTHER SZÖVETSÉGBE TÖMÖRÜLTEK:

Andorka István	Rendes jogászhallgató
Bartsch Tibor	„
Boczkó Ferenc	„
Bruhács Lajos	„
Csaba György	„
Csejtei Viktor	„
Döring Andor	„
Eltis András	„
Erdélyi Ernő	„
Feig Jenő	„
Feördecs Vilmos	„
Freyler Emil	„
Frühwirth Károly	„
Gáspár József	„
Gergely István	„
Gröbel Jenő	„
Hartmann Vilmos	„
Havas Ernő	„
Havas Rezső ⁴²	„
Horváth Ernő	„
Hönig Károly	„
Imre József	„
Karsay Béla	„
Kádas Tibor	„
Kéri Gyula Lajos	„

⁴⁰ Merkel László Merkel Keresztély öccse volt. László 1918. szeptember 17-én, Keresztély pedig 1915. december 6-án született. Mindketten a DEFHE-be tömörültek. PTE EL VIII.105.d. 206. kötet. ETE OK Hallgatói anyakönyvek, 1937/38. tanév I. félév, A–Z.

⁴¹ Zimándy Ervin nevét „i” betűvel is írta: Zimándi. PTE EL VIII.104.e. 268. kötet. ETE JÁK Hallgatói anyakönyvek – rendes joghallgatók, 1937/38. tanév I. félév, L–Z.

⁴² Havas Rezső és Havas Ernő testvérek voltak, ketjük között nyolc év korkülönbség volt. Ernő harmadik féléves, bátyja pedig hetedik féléves jogászhallgatóként tevékenykedtek az Egyetemi Luther Szövetségben. PTE EL VIII.104.e. 267. kötet. ETE JÁK Hallgatói anyakönyvek – rendes joghallgatók, 1937/38. tanév I. félév, A–K.

Kirnbauer Rezső	„
Kiss Gábor	„
Koch János	„
Koncz Pál	„
Kiss Pál	„
Kovács Imre	„
Kóbor Dénes	„
László János	„
Lomniczy Vilmos	„
Oroszi Márton István	„
Merényi Géza	„
Mesterházy Károly	„
Mihály Dezső	„
Móritz Endre	„
Nagy Gyula	„
Nagy János	„
Nagy Vilmos	„
Neuhauser János	„
Papp György	„
Patthy Miklós	„
Pálkövi Gusztáv	„
Pivnyik Géza	„
Rempert István	„
Rumy Zoltán	„
Sajtóhelyi András	„
Salgó Gábor	„
Senft Aurél	„
Simon Géza	„
Sparas László	„
Szarvas Zoltán	„
Szekeres Henrik	„
Szücs Gyula	„
Takács László	„
Tompa János	„
Várnai István	„
Wolfbeisz Nándor	„
Zsemberovszky Pál	„

Bakk Lajos	Rendes orvostanhallgató
Czékus László	„
Ficzko Gyula	„
Graf Sándor	„
Krenner Miklós	„
Lichner György	„
Manninger Jenő	„
Merényi Gábor	„
Mórocz Jenő	„
Nagy Lajos	„
Ormosi Vilma	„
Ravasz Edith	„
Rozgonyi Piroska	„
Sárkány Andor	„
Schimert György	„
Vörös István	„

Borbély Gábor	Rendes bölcsesthallgató
Dr. Deák István	„
Hajas Béla	„
Hajas Éva ⁴³	„
Klenner Ferenc	„
Lambrecht Erzsébet	„
Matheidesz Éva	„
Medovarszky László	„
Merész Konrád	„
Regős Pál	„
Tömböly János	„
Weöres Sándor	„

⁴³ Hajas Éva testvére a nála két évvel idősebb Hajas Béla volt. Mindketten az Egyetemi Luther Szövetség tagjai voltak. PTE EL VIII.102.a. 37. d. ETE BNYTK Hallgatói anyakönyvek, 1937/38. tanév I. félév, A–Z.

BETHLEN GÁBOR KÖRBE TÖMÖRÜLTEK:

Bíró Béla Miklós	Rendes jogászhallgató
Bognár Ernő	„
Dereskei Vince	„
Frankó Zoltán	„
Orbán János	„
Rákóczi Jenő	„
Sebestyén Béla	„

Adler Ferenc	Rendes orvostanhallgató
Ambrus László	„
Barla Szabó Sándor	„
Bartos Sándor	„
Bauer Károly ⁴⁴	„
vitéz Berde Botond	„
Bognár Ernő	„
Boldog Gyula	„
Csánki Dezső	„
Finta Sándor	„
Füredi Ilona	„
Görömbey Margit	„
Haniszkó Gyula	„
Kertész Győző	„
Konkoly Thege Aladár	„
Körmendy Márton	„
Lichner György	„
Lőrinc Pál	„
Malmos Mária	„
Martsch Jenő	„
Merkel Keresztély	„

Merkel László	„
Molnár Ferenc László	„
Nagy Jenő	„
Nagy Zoltán	„
Nemes József	„
Nemes Sándor ⁴⁵	„
Pereszlényi Elemér Ákos	„
Sára Gyula	„
Sára Lenke ⁴⁶	„
Sommer Zsuzsanna	„
Somogyi Dezső	„
Schneider Pál	„
Szilvász János	„
Takács Emma	„
Tarcsy Gyula	„
Tasi Géza	„
Teremi Gábor József	„
Zádori Anna	„

Bayer Mária	Rendes bölcshallgató
Marton Mária	„
Sziffert Mária	„
Tomanóczy Jolán	„
Tyukody Piroska	„
Vágó Zsuzsanna	„

⁴⁴ Hallgatói anyakönyvében Bauer Károly Antal néven található meg. Mivel édesapja is Bauer Károly volt, neve előtt feltüntették az „ifjabb” jelzőt is. PTE EL VIII. 105.d. 206. kötet. ETE OK Hallgatói anyakönyvek, 1937/38. tanév I. félév, A–Z.

⁴⁵ A Bethlen Gábor Kör tagjai között is találhatunk testvérpárt: Nemes Sándort és Nemes Józsefet, akiket két év korkülönbség választott el. PTE EL VIII.105.d. 206. kötet. ETE OK Hallgatói anyakönyvek, 1937/38. tanév I. félév, A–Z.

⁴⁶ Sára Lenke és Sára Gyula testvéreként szintén tagjai voltak a Bethlen Gábor Körnek. Négy év korkülönbség volt köztük: Lenke kilencedik, Gyula pedig harmadik féléves orvostanhallgató volt. PTE EL VIII.105.d. 206. kötet. ETE OK Hallgatói anyakönyvek, 1937/38. tanév I. félév, A–Z.

A MIEFHÖE-BA TÖMÖRÜLTEK:

Antal Gyula	Rendes joghallgató
Csurgó Géza	„
Engelmann György	„
Ferenczi László	„
Gáspár József	„
Halász Lóránt	„
Hunwald Imre ⁴⁷	„
Kisfaludi László	„
Kovács Pál	„
Müller Dezső	„
Müller Ernő	„
Neiser Vilmos	„
Rotschild Gábor ⁴⁸	„
Rózsa István	„
Schwartz Károly	„
Stern Andor	„
Vázsonyi József	„

Barna László	Rendes orvostanhallgató
Bihari Tibor	„
Brichta György	„
Bruck Stefánia	„
Dreissinger László	„
Fodor Klára	„
Hoffmann Endre	„
Kaszás Mihály	„
Kálmán Erzsébet	„
Kámpfner Melinda	„
Mérei László	„

Nagy Andor	„
Orbán József	„
Pajor Géza	„
Párczer Ágnes	„
Pfeiffer Marcell	„
Polgár Ferenc	„
Polgár Imre	„
Strasser Péter	„
Weiss István	„

Bársony György	Rendes bölcsezhallgató
Bettlheim Marianna	„
Biró Julianna	„
Fuchs Edit	„
Füredi Ilona	„
Fürth Pál	„
Neumann Ernő	„
Radó István	„
Rákosi Éva	„
Sugár Márta	„
Vidor László	„
Weisz Éva	„
Wortmann Magda	„

⁴⁷ A hallgatói anyakönyvben Hunwald Imre vezetéknévét eltérő írásmóddal, Humwald formában jegyezték fel. PTE EL VIII.104.e. 267. kötet. ETE JÁK Hallgatói anyakönyvek – rendes joghallgatók, 1937/38. tanév I. félév, A–K.

⁴⁸ 1937-ben Rotschild Gábor vezetéknévét Urményi-re változtatta. PTE EL VIII.104.e. 268. kötet. ETE JÁK Hallgatói anyakönyvek – rendes joghallgatók, 1937/38. tanév I. félév, L–Z.

Rövidítések és irodalomjegyzék

PTE EL Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár

PTE EL VIII.101.b.	Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem iratai, A Pécsi Egyetem Rektori Hivatalának iratai, iktatott iratok (1923–1951)
PTE EL VIII.101.c.	Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem iratai, A Pécsi Egyetem Rektori Hivatal iratai, iktatott iratgyűjtemények (1920–1949)
PTE EL VIII.102.a.	Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem iratai, A Pécsi Egyetem Quaesturájának iratai, a Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kar hallgatóinak törzskönyvei (1923–1940)
PTE EL VIII.104.e.	Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem iratai, A Pécsi Egyetem Jog- és Államtudományi Karának iratai, tanulmányi iratok (1921–1950)
PTE EL VIII.105.d.	Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem iratai, A Pécsi Egyetem Orvostudományi Karának és intézeteinek iratanyaga, tanulmányi iratok (1918–1955)
PTE EL VIII.108.a.	Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem iratai, A Pécsi Egyetem Diákjóléti intézményeinek iratai, a Diákjóléti Bizottság iratai (1926–1949)
ETE BNYTK	Erzsébet Tudományegyetem Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kar
ETE JÁK	Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kar
ETE OK	Erzsébet Tudományegyetem Orvostudományi Kar

MNL BaML = Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára

MNL BaML IV.1420. 101. sz.	Pécs város okmánytára, A Magyar Izraelita Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Egyesületének iratai (1928–1945)

Egyesületek

DEFHE MIEFHOE	Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete Magyar Izraelita Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete

*

- KEREPESZKI
2008 KEREPESZKI Róbert: *A zsidókérdés és az egyetemi bajtársi egyesületek a két világháború közötti Magyarországon*, In: *Tradíció és modernizáció a XVIII–XX. században*, szerk. BODNÁR Erzsébet – DEMETER Gábor, Debrecen, 2008, 221–234.
- KEREPESZKI
2009 KEREPESZKI Róbert: *Az egyetemi bajtársi egyesületek sajtója a Horthy-korszakban*, In: *Magyar Könyvszemle*, 125. (2009) 4. sz. 456–474.
- KEREPESZKI
2011 KEREPESZKI Róbert: *A budaörsi csata emlékezete és a királykérdés a két világháború közötti egyetemi ifjúsági mozgalmak politikai gondolkodásában*, In: *Múltunk*, 56. (2011) 3. sz. 36–63.
- KEREPESZKI
2012a KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség 1919–1945*, Mária-besnyő, 2012.
- KEREPESZKI
2012b KEREPESZKI Róbert: „*The racial defence in practice*”. *The activity of the Turul Association at Hungarian universities between the two world wars*, In: *The numerus clausus in Hungary. Studies on the First Anti-Jewish Law and Academic Anti-Semitism in Modern Central Europe*, szerk. KARÁDY Viktor – NAGY Péter Tibor, Budapest, 2012, 136–149.
- KEREPESZKI
2014 KEREPESZKI Róbert: *Nationalist Masculinity and Right-Wing Radical Student Movements in Interwar Hungary: The Case of the Turul Association*, In: *Hungarian Studies Review*, 41. (2014) 1–2. sz. 61–88.
- KISS
2012 KISS Róbert Károly: *A Turul Szövetség szegedi működése*, In: *Egyetemi ifjúsági egyesületek Szegeden 1919 és 1944 között*, szerk. KISS Róbert Károly – VAJDA Tamás, Szeged, 2012, 30–45.
- RAPOSA
2020 RAPOSA Vivien Kitti: *A pécsi bajtársiak antiszemita beiratkozási sztrájkja az 1933/34-es tanévben*, In: *Per Aspera ad Astra*, 7. (2020) 1. sz. 66–94.
- RAPOSA 2
022 RAPOSA Vivien Kitti: „*Jogunk van a megélhetést biztosító munkához*”. *A Turul és az Americana diáksegélyezési tevé-*

- kenysége és harca a friss diplomások magas munkanélküliségi arányának csökkentéséért*, In: *Pécs-Baranya évszázadai 1.*, szerk. PILKHOFFER Mónika – WÉBER Adrienn, Pécs, 2022, 153–169.
- RAPOSA
2023
- RAPOSA Vivien Kitti: *A keresztény és zsidó vallású hallgatók konfliktusai az Erzsébet Tudományegyetemen a két világháború között*, In: *Trianon doktorandusz konferenciasorozat tanulmánykötet*, szerk. MOLNÁR Dániel – MOLNÁR Dóra, Budapest, 2023, 26–44.
- RAPOSA
2024
- RAPOSA Vivien Kitti: *The Unity of the University Students and the City of Pécs against the Trianon Peace Treaty during the Interwar Period*, In: *Gerundium. Egyetemtörténeti Közlemények*, 15. (2024) 3–4. sz. 1–20.
- ROZS
1989
- ROZS András: *A Turul Szövetség szervezete Pécsen, 1923–1945*, In: *Baranyai Helytörténetírás*, 8. (1989) 1. sz. 171–189.
- ROZS
1991
- ROZS András: *A Foederatio Emericana Pécsen (A katolikus egyetemi és főiskolai hallgatók bajtársi egyesületének pécsi tevékenysége 1923–1944)*, In: *Baranya*, 4. (1991) 1–2. sz. 200–216.
- ROZS
1996
- ROZS András: *Középosztály-tudat és dzsentroid gondolkodás; a Turul Szövetség szellemisége az 1920–30-as években*, In: *Baranya*, 9–10. (1996) 1. sz. 229–242.
- ROZS
1999
- ROZS András: „Zsidókérdés”, németellenesség, nemzetiségek. (Ideológiai vonatkozások a Turul Szövetség pécsi bajtársi egyesületeinek tevékenységében az 1930-as években), In: *Tanulmányok Pécs történetéből* 5–6., szerk. FONT Márta – VONYÓ József. Pécs, 1999, 241–252.
- SURJÁN
1992
- Baranya megye sajtóbibliográfiája: 1832–1984.*, szerk. SURJÁN Miklós, Pécs, 1992.
- SZÉCSÉNYI
2009
- SZÉCSÉNYI András: *A Turul Szövetség felépítése és szerepe a két világháború közötti ifjúsági mozgalomban*, In: *Fejezetek a tegnap világából. Tanulmányok a 19–20. század történelméből*, szerk. GERGELY Jenő, Budapest, 2009, 214–232.

- SZÉCSÉNYI
2010
SZÉCSÉNYI András: *A Turul Szövetség akciói: a Magyar Egészség Hete és a Magyar Nép Hete*, In: *Vázlatok két évszázad magyar történelméből*, szerk. GERGELY Jenő, Budapest, 2010, 191–204.
- SZÉCSÉNYI
2012
SZÉCSÉNYI András: *Népvédelmi propaganda a Turul Szövetségben*, In: *Archívnet. XX. századi történeti források*, 12. (2012) 1. sz. https://archivnet.hu/hetkoznapiok/nepvedelmi_propaganda_a_turul_szovetsegeben.html (utolsó letöltés: 2025. augusztus 14.).
- SZÉCSÉNYI
2013
SZÉCSÉNYI András: *A Turul Szövetség kettészakadása 1943-ban. Adalékok a Horthy-kor második felének ifjúsági-értelmiségi törésvonalainak megértéséhez*, In: *Múltunk*, 58. (2013) 1. sz. 65–100.
- SZÉCSÉNYI
2016
SZÉCSÉNYI András: *Egyetemi munkaszolgálat Magyarországon, különös tekintettel a Turul Szövetség tevékenységére. Doktori értekezés tézisei, illetve egy fejezete*, In: *Modern Magyarország*, 4. (2016) 1. sz. 174–203.
- SZÉCSÉNYI
2018
SZÉCSÉNYI András: *Az egyetemi bajtársi egyesületek revíziós propagandája Trianon után*, In: *Trianon és a magyar felsőoktatás*, I, szerk. UJVÁRY Gábor, Budapest, 2018, 263–279.
- TÓTH
1983
TÓTH Pál Péter: *Metszéspontok a Turultól a Márciusi Frontig*, Budapest, 1983.
- UJVÁRY
2010
UJVÁRY Gábor: *Egyetemi ifjúság és katolicizmus a „neobarokk társadalomban”*, In: *Harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”*, szerk. UJVÁRY Gábor, Budapest, 2010, 413–493.
- UJVÁRY
2018
UJVÁRY Gábor: *Az egyetemi ifjúság útkeresése az 1930-as években és 1940 körül*, In: *Gerundium. Egyetemtörténeti Közlemények*, 9. (2018) 2. sz. 97–116.
- UJVÁRY
2020
UJVÁRY Gábor: *A katolikus egyetemi ifjúság útkeresése a 20. század első két évtizedében. A Foederatio Americana megalakulásának előzményei*, In: *Trianon és a magyar*

felsőoktatás, III, szerk. UJVÁRY Gábor, Budapest, 2020, 7–42.

VAJDA
2012

VAJDA Tamás: *A Foederatio Emericana szegedi története*, In: *Egyetemi ifjúsági egyesületek Szegeden 1919 és 1944 között*, szerk. KISS Róbert Károly – VAJDA Tamás, Szeged, 2012, 46–79.

VAJDA
2018

VAJDA Tamás: *A Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete (SZEFE), valamint a Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete (DEFHE) szegedi működése*, In: *Trianon és a magyar felsőoktatás*, I, szerk. UJVÁRY Gábor, Budapest, 2018, 281–306.

VICZIÁN
1978

VICZIÁN János: *A magyar egyetemi és főiskolai diáklapok bibliográfiája: 1857–1972*, Budapest, 1978.

A Nemzetközi Brigádok Franciaországban internált magyar tagjai II.

A jelenlegi határokon kívül született veteránok¹

Kétrészes forrásközlő tanulmányunk második részében a spanyol polgárháború alatt a Nemzetközi Brigádok soraiban harcoló magyar önkéntesek általános bemutatása után azoknak a személyeknek az életútleírását adjuk közre, akik francia internálótáborokba kerültek. Ezek az adatok a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltárában található 1972-es összesítésekben szerepelnek, a témába vágó elemeket pedig ezekből válogattuk.² Az első részben – mely a *Lymbus* 2024-es számában jelent meg³ –, azok életútját mutattuk be, akik a jelenlegi magyar határokon belül születtek (42 fő), a második részben pedig azokat tesszük közzé, akik azokon kívül látták meg a napvilágot (32 fő). Terjedelmi okokból a két csoport egészére vonatkozó prozopográfiai elemzések a második tanulmányban kaptak helyet, amely így nem csupán a teljes vizsgált kontingensre vonatkozó adatok megismerését teszi lehetővé, hanem azokra alapozva általános következtetések levonását is.

A vizsgált névsor 74 olyan magyar származású személyt tartalmaz, akik a spanyol polgárháborúban való részvételük következtében franciaországi internálótáborokba kerültek. Az életkori adatokat a konfliktus kitörésének időpontjához (1936. július 17.)⁴ viszonyítva határoztuk meg. Ezek elemzése alapján a teljes csoport átlagéletkora 28,7 év volt, a mediánérték pedig 27 év, ami arra utal, hogy a résztvevők többsége a húszas évei második felében járt a háború kezdetén. A legfiatalabb önkéntes (Mártonfi Ferenc) 17 éves volt, míg a legidősebb (Bakó Emil) 46 évesen csatlakozott a harcokhoz, ami jól mutatja, hogy a nemzetközi brigádokba való belépés életkori spektruma igen széles volt. A fiatalabb korosztály jelenléte a politikai és ideológiai elköteleződés, valamint a nemzetközi antifasiszta mozgalmak vonzerejének erősségét jelzi, míg az idősebb résztvevők-nél a korábbi katonai szolgálat, a munkásmozgalomban való hosszabb részvétel, valamint az emigráció során szerzett tapasztalatok játszhattak szerepet. Az életkori megoszlás rámutat arra is, hogy a magyar kontingens nem volt homogén, hanem több

¹ A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium 2024-2.1.1-EKÖP kódszámú Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² HM HIM HL VII. Ellenállási gyűjtemény S/19. Névjegyzék a Magyar Partizánszövetség spanyol csoportjának tagjairól.

³ BÁBA–BENE, 2024.

⁴ DELPERRIÉ DE BAYAC, 1968, 11.

generációt átfogó társadalmi és politikai tapasztalatokkal bíró csoportként vett részt a spanyolországi katonai eseményekben.

Az önkéntesek születési helyének elemzése – amely a jelenlegi határok alapján tesz különbséget a hazai és külhoni születésű önkéntesek között –, érzékletesen kirajzolja a vizsgált csoport földrajzi eloszlását. A spanyol polgárháború magyar önkéntesei közül 42 fő született a trianoni Magyarország határain belül, míg 32 fő azokon kívül. A határon belüli születési helyek megoszlása arra utal, hogy a csoport jelentős része városi környezetből érkezett: 9 fő Budapesten, további 10 fő pedig megyeszékhelyen vagy nagyvárosban (Debrecen, Szeged, Miskolc, Pécs, Győr, Kaposvár) született. Ugyanakkor a többség – 23 fő – kisebb településekről származott, ami azt jelzi, hogy a spanyol polgárháború magyar résztvevőinek társadalmi bázisa széles területi lefedettséget mutatott, s nem korlátozódott az ipari centrumokra vagy a politikailag aktív nagyvárosi munkásságra. A határon kívüli születési helyek eloszlása egyértelműen a trianoni határváltozások következményeit tükrözi. A legtöbben az 1920 előtt Magyarországhoz tartozó területeken születtek: 13 fő Romániában (elsősorban Erdélyben), 10 fő Csehszlovákiában (többségük a Felvidéken), 3 fő Ukrajnában (Kárpátalja) és 2 fő Horvátországban. Ez a földrajzi mintázat rávilágít arra, hogy a magyar önkéntesek közösségét a történelmi Magyarország területéről, de a trianoni határváltozások következtében immár különböző államalakulatok polgáraiként érkezett személyek alkották. A kisebb számú, de figyelemre méltó eredetű csoportok – 2 fő Szerbiából, 1 fő Ausztriából és 1 fő az Egyesült Királyságból – az emigrációs életutak sokszínűségére és a nemzetközi antifasiszta hálózatok földrajzi kiterjedtségére utalnak. Összességében a születési helyek földrajzi eloszlása azt mutatja, hogy a spanyol polgárháború magyar önkéntesei eltérő regionális háttérből érkeztek. A fővárosi, nagyvárosi és vidéki-kistelepülési származás aránya, valamint a határon kívül születettek magas száma a politikai mobilizáció széles körű társadalmi és földrajzi beágyazottságát jelzi, amelyet a két világháború közötti Magyarország társadalmi és nemzetiségi viszonyai, valamint a határváltozások traumája egyaránt alakított.

A földrajzi dimenzió kapcsán fontos megemlíteni, hogy az önkéntesek döntő többsége (52 fő) külföldön élt, mielőtt úgy döntött, hogy csatlakozik a Nemzetközi Brigádokhoz, csupán 22 fő tartózkodott életvitelszerűen Magyarországon a harcokba való bekapcsolódása előtt. Az előbbieket a következő országok lakosai voltak: Franciaország (15 fő), Csehszlovákia (8 fő), Belgium (7 fő), Ausztria (5 fő), Románia (4 fő), Olaszország (3 fő), Palesztina (3 fő), Szovjetunió (2 fő), Spanyolország (2 fő), Uruguay, Kanada és Algéria (1-1 fő). A rendelkezésre álló források elemzése alapján a szomszédos országok területén élő brigadisták esetében a tartózkodási helyet az magyarázza, hogy az érintett személyek ott születtek a trianoni békeszerződést megelőzően, majd pedig az utódállamok területén kapcsolódtak be a mozgalmi életbe. A távolabbi országok területén élők szintén közép-európai születésűek voltak, de a kommunista mozgalomhoz való kötődésük miatt az emigrációt választották és más államok területén telepedtek le, illetve ott folytatták a megkezdett ideológiai tevékenységüket is.

A brigadisták⁵ társadalmi összetételének elemzése egyértelműen a munkásmozgalmi bázis túlsúlyát mutatja. Az önkéntesek közül 54 fő kétkezi szakmával rendelkezett az ipar, a mezőgazdaság és a szolgáltatási szektor területén – köztük bányászok, lakatosok, szabók, ácsok, földművesek stb. –, ami a két világháború közötti magyarországi munkásság erős politikai mobilizációját tükrözi. A munkásréteg dominanciája összhangban áll a Nemzetközi Brigádok toborzási gyakorlatával, amely kifejezetten az ipari centrumok és munkásközösségek radikalizált köreit célozta meg.⁶ Érdekes módon az egészségügyi területen dolgozók viszonylag nagy számban képviselték magukat a vizsgált csoport soraiban, mivel 7 orvos és 1 ápolónő működött közre a nemzetközi brigádok tagjainak ellátásában. A közigazgatásban tevékenykedők – tisztviselő, külügyi dolgozó stb. – heten voltak, bár joggal feltételezhető, hogy esetükben előfordulhatott, hogy gyakran nem a polgárháború előtti, hanem a hazatérésük utáni munkakörüket tüntették fel az összesítésben. Az értelmiségi réteget 5 fő képviselte (mérnök, újságíró, tanító, egyetemi hallgató), akik képzettségüknek köszönhetően nyilván nagyobb eséllyel kaphattak magasabb beosztást a köztársasági csapatok kötelékében, bár erre vonatkozóan az életutak nem tartalmaznak érdemi információt. Ideológiai elkötelezettségükhöz nem férhetett kétség, mivel egy fő kivételével, akit pártonkívüliként jegyeztek be, minden önkéntes valamelyik európai ország kommunista pártjának tagja volt. A bemutatott társadalmi rétegződés alapján a magyar önkéntesek csoportja egyszerre testesítette meg a kommunista internacionalizmus társadalmi bázisát erős munkásosztálybeli alapokkal és elkötelezett értelmiségiekkel, akik hátterüknek köszönhetően egyrészt megfelelő fizikai adottságokkal rendelkeztek a hadműveletekben való részvételhez, másrészt szakmai kompetenciáik lehetővé tették a politikai és egészségügyi háttérfunkciók biztosítását is, amelyek együttesen hozzájárultak a spanyolországi antifasiszta küzdelemben betöltött jelentős szerepükhöz.

A vizsgált brigadisták küzdelme azonban – mint ahogy a listán nem szereplő számos magyar és külföldi antifasiszta harcos esetében is – véget ért 1939 elején Francisco Franco csapatainak előretörésével, valamint a Nemzetközi Brigádok utolsó kontingensének kivonásával a frontvonalról. Ennek következményeképpen nemcsak a civilek menekültek tömegesen a szomszédos országokba, hanem a polgárháborúban a köztársasági oldalon harcoló önkéntesek is. A menekültek fő célpontja Franciaország volt, amelynek hatóságai nem készültek fel a közel 470 ezer menekültre, akik a Pireneusokon átkelve érkeztek az ország területére.⁷ A francia hatóságok ezeket a nőket, gyermekeket és férfiakat rögtönzött, úgynevezett átmeneti szűrőtáborokba (*camp de triage*) irányították, ahol további sorsukról döntöttek. Ennek eredményeképpen 350 ezer menekültet dél-franciaországi internálótáborokba zártak:⁸ például a rieucros-i táborba, amelyet

⁵ A kifejezést a korabeli sajtó is alkalmazta már, valamint a témával foglalkozó történészek is használták. Lásd ANDERLE, 2015.

⁶ SKOUTELSKY, 1998, 51–54.

⁷ PESCHANSKI, 2000, 40.

⁸ ROUSSELOT, 2024, 71.

a hatóságok elsőként hoztak létre;⁹ továbbá Gursben, Argelès-sur-Merben és az Ariège megyében található Vernet-ben is állítottak fel ilyen létesítményeket. 1939 februárja és márciusa során a gurs-i internálótáborba megközelítőleg 25 ezer spanyol köztársasági katona érkezett, akik közül mintegy hétezer fő a Nemzetközi Brigádok önkéntesei közé tartozott, mellesleg pedig a számuk meghaladta a táborban elkülönített szektorokban őrzött baszkok, aragóniaiak, illetve a korábban a légierőben szolgáló katonák létszámát.

A brigadistákat nemzetiségek szerint választották szét a táborban, de egy szektoron belül maradtak. Minden csoportnak külön szektora, szó szerint „szigete” (*îlot*) volt, amely több barakkból állt.¹⁰ A brigadisták a szabadságuktól való megfosztás szabta korlátokhoz mérten egy működő minitársadalmat igyekeztek felépíteni: nyelvtanfolyamokat, politikai töltetű előadásokat, szemináriumokat, zenekarokat szerveztek, bútor- és ruhakészítő műhelyeket rendeztek be, kutakat ástak, sportpályát alakítottak ki stb.¹¹ A magyarok esetében fénykép is készült arról, hogy ünnepségeket szerveztek, például március 15-ét is megünnepelték a táborban.¹² Bár a tábor lakóinak túlnyomó többségét a lengyelek, olaszok és németek adták, a listán szereplő személyek közül 37 fő, tehát a vizsgált magyar önkéntesek fele tapasztalta meg a gurs-i internálótábor mindennapjait, illetve a listán nem szereplő Rajk László is.¹³ 20 brigadista azon internáltak közé tartozhatott, akik megtagadták az észak-afrikai menetzászlóaljhoz (*bataillons de marche d'Afrique du Nord*) vagy éppen a Francia Idegenlégiónhoz (*Légion étrangère*) való csatlakozást, ezért őket a vernet-i internálótáborba szállították át, amely szigorú fegyelmről volt híres.¹⁴ Ez a létesítmény még az első világháború alatt katonai táborként szolgált, majd 1939-től kezdve a veszélyes, nemkívánatos idegenek (*étrangers jugés dangereux et indésirables*) számára nyitották meg. Az internáltak rendkívül rossz állapotban lévő, minimális felszereltségű barakkokban laktak. Mivel ez is egy sietve létrehozott internálótábor volt, az élelmezés hiányos, az egészségügyi ellátás pedig gyenge volt, emiatt idővel a betegségek és a járványok is mindennapossá váltak. Annak érdekében, hogy az internáltak a körülményekhez mérten javítani tudjanak az életkörülményeiken, saját maguknak kellett a tábor bizonyos részeit kiépíteniük, valamint a meglévő épületeket helyrehozniuk.¹⁵

Gurs és Vernet mellett a magyarok által leggyakrabban megjárt létesítmények közé tartozik a saint-cyprieni, valamint az argelès-sur-meri¹⁶ tábor is, előbbiben a listán szereplő önkéntesek közül összesen 20 fő fordult meg, az utóbbiban pedig 17. Ebben az esetben azt is meg kell jegyezni, hogy 35 embert két, három, olykor pedig négy táborban is internáltak az évek során. Ezek között a táborok között találhatók olyan kevésbé

⁹ MARCHOT, 2020, 21–22.

¹⁰ LAHARIE, 2020, 25.

¹¹ Uo., 29.

¹² JALSOVSKY, 1984, 159–160, 167–168.

¹³ LAHARIE, 2020, 31.

¹⁴ Uo., 29.

¹⁵ MAUGENDRE, 2007, 41–89.

¹⁶ Erre a két táborra a levéltári dokumentumokban „St. Cyprien”-ként, illetve „Argeles”-ként hivatkoznak.

ismertek is, mint például az embruni vagy a saint-maló-i internálótábor, amelyekben csupán egy-egy főt tartottak fogva a második világháború alatt. Jelentősebb számú azoknak az internáltaknak az esete, akiknél a levéltári források nem neveznek meg internálótáborokat. 30 magyar brigadista esetében ismeretlen az internálás helyszíne, 11 főnél azonban más források alapján megállapítható,¹⁷ hogy Gursben és/vagy az Argelès-sur-Merben található táborokban internálták őket.

Fontos azt is megjegyezni, hogy a magyar internáltak 93%-a (69 személy) a spanyol polgárháborúban elszenvedett döntő vereséget követő nagy emigrációs hullámmal érkezett Franciaországba 1939-ben, a hatóságok pedig a határ átlépése után azonnal internálták őket. Négy fő esetében (Csillag Dávid, Gergely Imre, Horváth Imre és Ráth Károly) megfigyelhetjük, hogy az időpont ismeretlen, hibás vagy későbbre tehető (1941 és 1943), illetve hogy egy évszám helyett két időpont is szerepel, Ráth Károly esetében 1941 is. Csillag Dávidnál nagyobb hangsúlyt fektetnek a szökés időpontjára (1942), mint a bekerülésére, Gergely Imre pedig nagy valószínűséggel Hautes-Alpes megyében tartózkodott, mivel a Spanyol Újságíró Szövetség katalóniai pártfrakció utasítására Franciaországba ment és éveken keresztül tevékenykedett ott. Ugyanakkor internálásának időpontja téves, mert az embruni internálótábort csak 1943-ban hozták létre az olasz megszálló erők olyan gyanús elemek számára, akik ellenállási csoportok tagjai lehettek vagy esetleges olaszellenes érzelmekkel rendelkeztek, de nem követtek el tényleges bűncselekményt az olasz hadsereg ellen.¹⁸ Horváth Imre minden bizonnyal az internálását megelőzően a németek által megszállt északi zónában tartózkodott, ebből adódóan külföldiként ellenségnek számított, és a német megszálló erők zárták be, figyelembe véve, hogy a táborok helyszínei (Tourelle, St.-Malo, Alderney-sziget és Jersey-sziget)¹⁹ mind ezen a részen találhatók. Ráth Károlyt pedig, miután megjárta az anyaország déli részén elhelyezkedő táborokat, mivel különösen veszélyes egyénnek ítélték, két észak-afrikai internálótáborba is bezárták 1941-ben, ahonnan csak 1943-ban szabadult az angol hadseregbe való jelentkezésének köszönhetően. Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy a magyar brigadisták internálásának mintázata döntően a spanyol polgárháború utáni, 1939. eleji franciaországi menekültválságra vezethető vissza: ekkor a hatóságok főként nagy, ismert dél-franciaországi internálótáborokba irányították a fogvatartottakat, míg a későbbi, kisebb létszámú internálások gyakran kevésbé ismert, speciális rendeltetésű vagy földrajzilag távolabb eső táborokban történtek. A magas, 93%-os arány azt jelzi, hogy az internáltak döntő többsége egyszerre, azonos politikai és katonai kontextusban került őrizetbe, míg a kisebbség esetében egyedi, helyi körülmények és eltérő internálási politikák játszottak szerepet.

Az önkéntesek második világháború alatti tevékenysége négy fő kategóriába sorolható. A legnagyobb csoportot (44 fő) azok alkotják, akik folytatták a fegyveres harcot, illetve a kommunista mozgalmi tevékenységet. Közülük 21 fő a francia vagy belga ellen-

¹⁷ JALSOVSZKY, 1984.

¹⁸ SICA, 2011, 322.

¹⁹ A forrásokban levő megnevezések tévesek, hivatalosan: Caserne des Tourelles, 20. kerület Párizsban; Saint-Malo; Alderney; Jersey Bailiffség.

állásban vett részt, valamint különböző partizánegységek kötelékében harcolt a keleti hadszíntéren. 13 személy a hazai ellenállási tevékenységben vett részt, míg 10 fő az angol vagy a szovjet hadsereg soraiban harcolt. Ez a magas arány egyértelműen összhangban áll a nemzetközi brigádok katonai tapasztalataival és antifasiszta elkötelezettségével. Utóbbit az is aláhúzza, hogy további 16 főnek nem is volt lehetősége aktívan közreműködni a földalatti vagy harctéri tevékenységben, mivel a háború alatt is fogságban volt Franciaországban (3 fő) vagy hazatérése után Magyarországon (4 fő), illetve munkaszolgálatra kötelezve gyakorlatilag szintén őrizet alatt állt a magyar hatóságok felügyelete alatt (9 fő). 7 olyan személy ismert, aki Franciaországból harmadik országba távozott és a konfliktus ideje alatt ott élt, ezért nem vett részt aktívan a háborús eseményekben. Az utolsó csoportot az a 7 fő alkotja, akinek sikerült hazatérnie Magyarországra, és az adatok tanúsága szerint a második világháború során nem folytatott ellenállási vagy mozgalmi tevékenységet. Összességében tehát a forrásból kiviláglik, hogy a magyar önkéntesek döntő többsége aktív, gyakran fegyveres szerepet vállalt a második világháborús antifasiszta küzdelmekben, miközben kisebb, de nem elhanyagolható részüik illegalitásban járult hozzá a mozgalom fennmaradásához, míg sokan valamilyen hatóság őrzetében voltak, így nem rendelkeztek döntési lehetőséggel tevékenységükkel kapcsolatban.

A második világháború lezárultát követően a magyar önkéntesek pályafutása négy nagyobb területhez kötődött, szorosan kapcsolódva a magyarországi politikai helyzethez. A jelentős katonai és illegális mozgalmi tapasztalattal rendelkező korábbi brigadisták legnagyobb része (31 fő) a hazai hon- és rendvédelem területén helyezkedett el, döntő többségük (21 fő) pedig 1956-ban a fennálló politikai rendszer védelmében fegyvert is fogott. Tekintettel politikai elkötelezettségükre és korábbi előéletükre, nem meglepő, hogy sokan (21 fő) különböző államigazgatási (gyakran minisztériumi vagy megyei közigazgatási) szerveknél kapott állást, noha eredeti végzettségük alapján nem rendelkeztek ehhez kapcsolódó szakmai kompetenciával. Esetükben a politikai megbízhatóság minden bizonnyal felülírta az esetleges szakmai hiányosságokat. 17 fő eredeti szakmájában helyezkedett el, és nem vállalt szerepet a rendszer politikai vagy karhatalmi szerveinek kötelékében, míg 5 főt a „személyi kultusz idején” letartóztattak, majd a forrásban nem pontosított időtartamú fogságot vagy börtönbüntetést követően rehabilitáltak.²⁰ Összességében tehát a rendelkezésre álló adatok a háború utáni életutak diverzitását tükrözik, ahol a politikai és mozgalmi elköteleződés mellett az eredeti szakmai közegbe való visszatérés, valamint az állami represszió egyaránt meghatározó tényezőként jelent meg.

²⁰ Ezek a bejegyzések az 1949-es Rajk-perre utalnak (Rajk László a spanyol polgárháború során a Rákosi-zászlóalj párttitkára volt). Az eljáráshoz kapcsolódó persorozatban 97 személyt ítélték el, akik között 16 brigadista is volt. Sztálin halála után a perben hozott ítéleteket felülvizsgálták, majd 1954–1955-ben az elítélteket rehabilitálták. ANDERLE, 2015, 1330–1333.

Forrás

Táblázat a jelenlegi magyar határokon kívül született brigadistákról²¹

Név, születési év, hely, anyja neve, foglalkozás, (eredeti foglalkozás), lakcíme	Tevékenység, párttagság, kitüntetés	Megjegyzés
Ádám István 1897. 1. 12.²² Csalár.²³ Babka Margit nyugdíjas /kereskedő- segéd/ Bp. XII. Kútvölgyi-ut 66. Megh. 1981.²⁴	Franciaországba emigrált. Innen 1937-ben Spanyolországba ment. A magyar zászlóaljban harcolt. 1939-ben visszatért Franciaországba, internáltak Gurs, Vernet. 1941-ben Németországba vitték. 1941 októberében hazajött. Illegális munkát végzett. 1949. március 1-ig különböző beosztásokban dolgozott 1956-ban védte a munkáshatalmat. Elismert párttagsága: 1931. Kitüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérem Zalka Maté Emlékérem Dombrowszki Emlékérem	

²¹ A forrást az eredetiben használt formátumot követve, teljesen betűhív módon adjuk közre.

²² A hónapot és a napot a dokumentumban később tollal jegyezték be.

²³ Csalár (ma: Čeláre, SK).

²⁴ A haláláról szóló információt csak később írták bele a dokumentumba a fentebb látható rövidítéssel.

Bakó Emil 1893. 10. 25.²⁵ Kügyi Pusztá²⁶ Lévi Eugénia nyugdíjas / tisztviselő/ Bp. V. Honvéd-u. 8. Még halt 1984. jan. 12.²⁷	Részt vett az I. Világháboruban. 1915-ben orosz hadifogságba került. 1919 elején belépett az Orosz Kommunista Pártba. 1921-ben Bécsben maradt. 1927-ben hazatért Békéscsábára, 1931-ben visszatért Bécsebe. Innen 1937-ben Spanyolországba ment. Előbb a XI. Thälmann zli., majd a XIII. Brigád körélekedez tartozott /magyar zászlóalj/. Francia, majd afrikai táborokba internáltak. /St. Cyprien, Gurs, Vernet, Djelfa/. Afrikában 1943-ban pártengedéllyel egy angol munkásszázdába jelentkezett szolgálatra. Az angol hadseregből – Olaszországban – 1946 januárjában leszerelt, majd hazajött. 1956-ban részt vett a munkáshatalom megvédésében. Párttag: 1918 óta	szovjet is Back Emil nevet használt Spanyol- országban.
dr. Beck János 1915. 3. 11.²⁸ Nagyvárad²⁹ Beck Ilona külgügyi dolgozó Bp. III. Gyenes-u 1/b.	Kitüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Vörös Csillag Érdemrend Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérem Mindhalálig a Szabadságot /szovjet 1919-1959 Emlékérem Hadi Szolgálatért Emlékérem Garibaldi Emlékérem /olasz Dombrowszki Emlékérem Olaszországban tanult, innen 1937 decemberében Spanyolországba ment, a magyar zli.-ben harcolt. 1939-ben internáltak Franciaországban /St. Cyprien, Gurs, Vernet, Les Milles/. 1941-ben Németországon keresztül hazajött 1942-ben börtönbüntetésre ítélték /Margit körút, Csillag- Szeged / Szovjet fogolytáborba került, de a párt közbenjárására 1945-ben szabadon engedték. Itthon a MKP Központi Pártiskoláján, majd a Külgymenisztériumban dolgozott. A személyi kultusz idején letartóztatták. Rehabilitáltak. Elismert párttagsága 1938.	
	Kitüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Munka Érdemrend Dombrowszki Emlékérem	

²⁵ A hónapot és a napot a dokumentumban később tollal jegyezték be.

²⁶ Kügypuszta, (ma: Satu Nou, RO).

²⁷ A haláláról szóló információt csak később írták bele a dokumentumba. Először februárt írtak, amit kijavítottak januárra.

²⁸ A hónapot és a napot a dokumentumban később tollal jegyezték be.

²⁹ Nagyvárad (ma: Oradea, RO).

Csillag Dávid 1908. Hársfalva ³⁰ Kleimann Dóra nyugdíjas /bányász/ Bp. XVIII. Mikszáth Kálmán-utca 10/b.	1929-ben Belgiumba vándorolt ki. 1936 okt.-ben Spanyolországba ment. Az 1. tüzerbrigád 5. ütegében harcolt. Megsebesült. 1942-ben a francia táborból megszökött és visszament Belgiumba. Részt vett az ellenállásban. 1943-ban elhurcolták Auschwitzba, majd Buchenwaldba. 1945-ben tért vissza betegén Belgiumba. 1952-ben jött haza. Az Obudai Hajógyárban kapott munkát mint tekerelő. Elismert párttagsága 1931. Kitüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Munkás-Paraszti Hatalomért Emlékérem Zalka Máté Emlékérem	belga is. Stern Dávid néven volt Spanyol- országban.
Demeter Ferenc 1909. 3. 15. Köpecz ³¹ Uzoni Zsuzsanna meos /szabó/ 1156. Bp. XV. Páskom- liget-u. 19.	1934-ben belépett a Román Kommunista Pártba. 1937. októberében Romániából Spanyolországba ment. 1938-ban a Bataillon Divisionaire-ben harcolt, az Ebrioi átkelésnél. 1939-ben Franciaországban internáltak /St. Cyprien, Gurs, Argeles, Vernet/. 1941 májusban megszökött, majd munkára Németországba vitték. Az év decemberében sikerült hazajönnie. 1942-ben bekapcsolódott a Szabók Szakszervezetének munkájába. 1956-ban harcolt a munkáshatalomért. Elismert párttagsága 1934 Kitüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Munkás-Paraszti Hatalomért Emlékérem Dombrowszki Emlékérem	román is.
Demeter Gyula 1917. 7. 17. Székely- száldobos ³² Györke Anna lakatos /lakatos/ 1115. Bp. XI. Fraknó-u 5. Nyugdíjas-ház. Megh. 1978	1936-ban belépett a Román Kommunista pártba. 1937-ben Spanyolországba ment. Az Anna Pauker ütegben harcolt. 1939-ben internáltak Franciaországban. 1941-ben megszökött, Párizsba került. Bekapcsolódott az ellenállási mozgalomba. 1942-ben hazajött. 1945-ben a felszabadulás után, mint lakatos a Csepeli Vasműhöz került. Elismert párttagsága – Kitüntetései: Kiváló Szolgálatért Érdemérem Zalka Máté Emlékérem	román és francia is.

³⁰ Hársfalva (ma: Неплино, U).

³¹ Köpec (ma: Căpeni, RO).

³² Székelyszáldobos, 1899-ig Száldobos (ma: Doboseni, RO).

Fenyvesi Rezső 1916, Linford.³³ Sztrakos Krisztina bányász /géplakatos/ Pécs III. Lengyel Gyula-u. 1. Elhunyt: 1974. XII.	1928-ban szüleiével Dél-Franciaországba került. 1936-ban Spanyolországba ment, a magyar zli-j-ben harcolt. 1939-ben Franciaországba internáltak. 1941-ben önként jelentkezett a francia hadseregbe. Fegyverszünet után részt vett az ellenállásban Franciaországban. A náciak internálták. Innen megszökött. 1943-ban hazajött. Tilított határátlépésért megbüntették. Elhelyezkedett mint lakatos Almásfüzitőn. Részt vett partizán csoportok szervezésében. Mint katona szökevény bujdosott. 1945-ben mint polgári alkalmazott a Honvédség kötelékébe került. 1948-ban „D” tiszt lett, majd az aknakutatókhoz került. 1949-ben a budapesti városparancsnoksághoz osztották be. Elismert párttagsága 1934. Kiüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérem Dombrowszki Emlékérem	francia is. Fons³⁴ Rezső nevet használt Spanyolországban.
Gál Miklós 1903. Szilágyosmlyó³⁵ Jakos Julianna nyugdíjas /cipész s./ Budakeszki, Nagy S. u. 13. /Pest megye/	1923-ban Franciaországba emigrált. 1936-ban Spanyolországba ment. A magyar zászlóaljban harcolt. /Madrid, Extramadura, Aragón/ Súlyosan megsebesült az ebrói átkelésnél. 1939-ben internáltak Franciaországba. /Argeles, Gurs, Vernet./ 1941-ben Németországba vitték dolgozni. Még ez évben visszatért Franciaországba. Ismét bekapcsolódott a pártmunkába és az ellenállási mozgalomba. 1944-ben részt vett a Magyar Ház és konzulátus elfoglalásában. 1946-ban hazatért, a Pártközpont dolgozója lett. 1956-ban harcolt a munkáshatalomért. Elismert párttagsága: 1930. Kiüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérem Zalka Máté Emlékérem Dombrowski Emlékérem	francia is.

³³ Linford (GB).

³⁴ A vezetéknévben nem lehetünk biztosak, mivel azt utólag javították ki tollal és írásképpel feljegyzett változatot. Emiatt nem olvasható könnyedén az információ, de az írásképből a fent megadott vezetéknévet következtethetjük ki.

³⁵ Szilágyosmlyó (ma: Șimleu Silvaniei, RO).

Hatala Imre³⁶ 1902. Helemba³⁷ Farda Ilona nyugdíjas / vasesztergályos/ Budapest, IX., Ifjumsunkás u. 12. VIII. 33. József A. lakótelep Még halt: 1975. I.	1907-ben Léván került a munkásmozgalomba. 1937-ben Csehszlovákiából kiment Spanyolországba. 1938-ban súlyosan megsebesült. A Masarik zászlóaljban harcolt. 1939-ben Franciaországba internáltak, majd sebesültként a Szovjetunióba került. A csejabinzski traktorgyárban dolgozott. 1946-ban hazajött. A Pártiskolán mint altiszt nyert alkalmazást. Elismert párttagsága: 1946. Kitüntetései: Magyar Szabadság Érdemrend ezüst fok. Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérem Szocialista Munkáért Eredemérem Zalka Máté Emlékérem Dombrowski Emlékérem	
Iván Sándor 1911.5.11. Szenjjobb³⁸ Paulenks Juliana szen.oszt.vez. /cipész/ nyugdíjas Budapest, XI., Bártfai u. 61. sz.	1931-ben bekapcsolódott a munkásmozgalomba. 1937-ben Magyarországról Spanyolországba ment. A magyar zászlóaljban harcolt. Kétszer sebesült. 1939-ben Franciaországban internáltak. 1941-ben Németországba vitték munkára. 1941. októberében Franciaországba ment vissza. 1942-ben visszament Németországba. Augusztus hóban hazakerült. Bekapcsolódott az illegális munkába. Tagja lett az rendőrségnek, majd betegség miatt visszament dolgozni a szakmájába. Könnyűipari Minisztériumba helyezték. 1956-ban védte a munkáshatalmat. Elismert párttagsága: 1932. Kitüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérem Zalka Máté Emlékérem Dombrowski Emlékérem	

³⁶ Az eredetiben átlós vonallal áthúzza a szócikk.

³⁷ Helemba (ma: Chľaba, SK).

³⁸ Szenjjobb (ma: Sániob, RO).

Kárpáti Béla 1902. Arad ³⁹ Weiss Gisella nyugdíjas / szobafestő Bp. III. Harrer Pál-u 12.	1919-ben belépett a Magyar Vöröshadseregbe. Utána a románok internálták. 1923-tól illegális tevékenységet folytatott. 1931-ben egyévi börtönre ítélték. 1937-ben Spanyolországba ment. Részt vett a magyar zászlóaljnál az ebrói átkelésben. Súlyosan megsebesült. 1939-ben Franciaországban internáltak /St. Cyprien, Gurs/. Megszökött és Németországon keresztül hazajött. 1948-ban Diógyőrbe, majd Balatonfűzfőre helyezték. Elismert párttagsága: 1923. Kitüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérem Tanácsköztársaság Emlékérem Zalka Máté Emlékérem Dombrowski Emlékérem	1919-es is
Kerekes Ferenc 1911. 12. 12. Jászó ⁴⁰ Tóth Rozália nyugdíjas /asztalos/ Budakeszi, Rákóczi u. 116. /Pest megye/	Magyarországról 1936-ban ment Spanyolországba. A magyar zászlóaljban harcolt. Belépett a Spanyol Kommunista Pártba. 1939-ben internáltak Franciaországban. 1941-ben szökést kísérelt meg, de visszavitték Vernetbe. Utána Németországba vitték munkára. 1942-ben hazajött, az Óbudai Hajógyárban kapott munkát. 1944-ben behívták katonának. Megszökött. Nagybányán jelentkezett a Vörös Hadseregénél. Kercsbe vitték. 1945-ben jött haza. a K. B. apparátusában dolgozott. 1956-ban harcolt a munkáshatalomért. Elismert párttagsága: 1937. Kitüntetések: Szocialista Hazáért Érdemrend Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérem Zalka Máté Emlékérem Dombrowski Emlékérem	szovjet is

³⁹ Arad (ma: Oradea, RO).

⁴⁰ Jászó (ma: Jasov, SK).

Kocsis Mihály 1915. Zágráb⁴¹ Pillinger Erzsébet nyugdíjas/bádogos/ Bp. XVIII. Kossuth u. 54.	1936-ban Magyarországról ment Spanyolországba. Részt vett a magyar század harcaiban. Súlyosan megsebesült. 1939-ben internálták Franciaországban /Arges, Gurs, Vernet/ 1941-ben megszökött. Marsaillesben bekapcsolódott az ellenállási mozgalomba. A spanyol párt illegális lapját terjesztette. Részt vett a Gerilla szervezésében. Az 521-es Gerilla század politikai biztosa volt. A felszabadulás után hazatért. A Postánál kapott munkát. Később a Lamparnál dolgozott, majd a Tervhivatalban. Ezután a Granit Csiszoló Koronggyár személyzeti osztályvezetője lett. 1956-ban védte a munkáshatalmat. Elismert párttagsága: 1936. <u>Kitüntetései:</u> Szocialista Hazáért Érdemrend Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérem Zalka Máté Emlékérem Dombrowski Emlékérem	
Kovács Ferenc 1910. 4. 5. Nagyvárad Kovács Mária lakatos /lakatos/ Bp. XVIII. Kavicsbánya u.24. Megh. 1977	1935-ben tagja lett a Bruxeless-i Világosság Csoportnak. 1936-ban Spanyolországba ment, a magyar zsj-ban harcolt, súlyosan megsebesült. 1939-ben internálták Franciaországban. 1942-ben ismét Belgiumba ment. Részt vett az ellenállásban /Magyar század/. Utána a belgiumi magyar függetlenségi mozgalomban tevékenykedett. 1947-ben hazajött. Dolgozott az MSZHSZ-ben, a Bp-i Mezőgazdasági Gépgyárban. A személyi kultusz idején letartóztatták, - rehabilitálták. Elismert párttagsága: 1936. <u>Kitüntetései:</u> Szocialista Hazáért Érdemrend Magyar Szabadság Érdemrend ezüst fokozata Zalka Máté Emlékérem Dombrowski Emlékérem	belga is

⁴¹ Zágráb (ma: Zagreb, HR).

Kupor József 1898. Tiszakeresztúr⁴² Marics Julianna nyugdíjas /bányász/ Tatabánya, VI. Tárna u. 16. /Komárom megye/ Meggalt 1976. IV.	A Tanácsköztársaság alatt a 65. lovas osztályban harcolt. Franciaországba emigrált 1925-ben. Pas de Calais-be talált munkát. 1927-ben belépett a Francia Kommunista Pártba. 1932-ben kiutasították Franciaországból. Hazament Kárpátaljára. Innen 1937-ben Spanyolországba indult, Belgiumban le-tartóztatták és hat hónapig fogvatartották. 1938-ban Párizson keresztül sikerült Spanyolországba jutnia. A magyar zsj.-ban harcolt /Lerida, Balaguere, Ebró/. Megsebesült az ebrói átkelésnél. /Gan- desa/ 1939-ben Franciaországban internáltak /Argeles, Gurs/ 1941-ben sikerült hazajönnie. Felvette a kapcsolatot az illegális párttal. /Niedermann elvtárs/ 1943-ban szervezték az ellenállást a bányavi- déken. Elismert párttagsága: 1919. Kitüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Magyar Szabadság Érdemrend bronz fokozata Zalka Máté Emlékérem Dombrowski Emlékérem Magyar Tanácsköztársaságért Emlékérem	1919-es is
Máday József 1915. Nyítrabánya⁴³ Pósz Rozália cukrársz dai üzletvezető / cukrász/ Bp. XIV., Kacsóh P. úti lpt. 20 ép. III. lépcsőház Meggalt: 1973.V.	1937-ben Magyarországról Spanyolországba ment. A magyar zsj.-ben harcolt. Háromszor sebesült. Belépett a kommunista Pártba. 1939-ben Franciaországban internáltak. Németországba vitték mun- kára. 1941-ben hazajött. Bekapcsolódott az illegális pártmunkába. Letartóztatták, de felmentették. Rendőrségi megfigyelés alatt tartották. 1945-ben az új rendőrség szolgálatba lépett, de betegsége mi- att a szakmájában helyezkedett el. Elismert párttagsága: 1937. Kitüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Dombrowski Emlékérem	

⁴² Tiszakeresztúr (ma: Пепехерця, U).

⁴³ Nyítrabánya (ma: Handlová, SK).

Mályi Vilmos 1909. 10. 16. Gyimes- bükk ⁴⁴ László Anna művezető /lakatos/ Bp. XXI., Füret S. u. 2.	1934-36-ban kizárták a Váipari Szakszervezetből. 1937-ben Magyarországról Spanyolországba ment. Harcolt Extremadurában, Aragonban, Cataloniában. 1939-ben Franciaországban internáltak. 1941-ben Németországba viték munkára. A Szovjetunió megtámadásakor hazaszökött. Itthon a WM-ben dolgozott. Részt vett az ellenállásban. Csepelen dolgozik. 1956-ban harcolt a munkáshatalomért. Elismert párttagsága: 1937. Kitüntetések: Szocialista Hazáért Érdemrend Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérem Zalka Máté Emlékérem Dombrowski Emlékérem	
Miklós Imre 1911. Szap ⁴⁵ Hamar Mária vállalati igazgató / műszerész/ Miskolc, Hoffmann Ottó u. 8. sz.	1935-ben a Csehszlovák Kommunista Pártnak lett tagja. 1936-ban Spanyolországba menet, mint Autópark Osztály parancsnok szolgált. Négyizben sebesült. 1939-ben Franciaországban internáltak. /St. Cyprien, Guis/. 1940-ben jelentkezett a franciaországi Csehszlovák hadseregbe. Német fogságba esett. 1942-ben sikerült megszökni és Szlovákiaiba menekülnie. Bekapcsolódott az illegális munkába. 1945 közepén a magyar demokratikus rendőrség szolgálatába lépett. 1956-ban harcolt a munkáshatalomért. Elismert párttagsága: 1935. Kitüntetések: Szocialista Hazáért Érdemrend Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérem Munka Érdemrend arany fokozata Zalka Máté Emlékérem Dombrowski Emlékérem	csehszlovák is

⁴⁴ Gyimesbükk (ma: Ghimes-Făget, RO).

⁴⁵ Szap (ma: Sap, SK).

Nagy István 1909, Zsigárd⁴⁶ Vágó Anna nyugdíjas / mechanikus/ Budakeszi, Knáb J. u. 2. /Pest m./ Meghalt: 1973. III.	1927-ben tagja lett a Csehszlovák Kommunista Pártnak. 1936-ban Spanyolországba ment. A XV. Brigád Dimitrov zlj.-ban harcolt. 1937-ben megsebesült Jaramánál. Felgyógyulása után egy tűzér divízióhoz lett beosztva. 1938-ban pozoblancói harcokban ismét megsebesült. 1939-ben internálták Franciaországban /Gurs/ 1940-ben egy francia munkásszázbba osztották be. 1942-ben munkára vitették Németországba. 1943-ban hazaszökött és 1945-ig bujkált, összeköttetést tartott fenn az elvtársakkal. Utána a katona politikai osztályon dolgozott, majd a MKP. budakörmeyki járási titkára lett. 1947-ben a Pártközpontba került. Elismert párttagsága: 1927. Kiüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérem Zalka Máté Emlékérem Dombrowski Emlékérem	
Nagy Sándor 1912. Hólak⁴⁷ Németh Mária MEZŐSZÖV vezető / részes arató. Pécs, III. Endresz György u. 15. /A lépcsőh. II. 3.	1932-ben belépett a Csehszlovák Kommunista Pártba. Többször letartóztatták. 1938-ban kiment Spanyolországba. A magyar zlj.-ban harcolt. 1939-ben internálták Franciaországban. /St. Cyprien, Gurs, Vernet/. Németországba vitték munkára. 1941-ben hazajött. Felvette a kapcsolatot az illegális kommunista párttal. 1943. szeptember 26-án munkaszolgálatos társával együtt átszökött a szovjet partizánokhoz. Itt harcolt a „Hrabeczi” egységben két és fél hónapig. Ekkor Moszkvába, majd onnan a kievi partizániskolára került. A Vörös Hadsereg gyors előnyomulása folytán bevetésre már nem került sor. 1945. márciusában jött haza. Elismert párttagsága: 1932. Kiüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Magyar Népköztársasági Érdemérem arany fok. Munka Érdemrend arany fokozata Zalka Máté Emlékérem Dombrowski Emlékérem	szovjet is

⁴⁶ Zsigárd (ma: Žihárec, SK).

⁴⁷ Hólak (ma: Trenčianska Teplá, SK).

Nádas János 1903. Bécs ⁴⁸ Reinitz Paula nyugdíjas / tisztviselő/ Bp. XV. Hevesi Gyu 46.	1924-ben Franciaországba ment. Belépett a Francia Kommunista Pártba. A rendőrség letartóztatta. Szabadulása után Bécsbe menet. 1926-ban hazatért. Bekapcsolódott az illegális munkába. 1928-ban lebukott. Részt vett a nagy éhségsztrájkban. /1929./ 1931-ben szabadulása után Bécsbe toloncolták. 1938-ban Ausztriából Spanyolországba ment. Részt vett a XI. Brigádban, az ebrói átkelésben, majd a visszavonulásban. 1939-ben internálták Franciaországban. /Gurs/ Innen a párizsi spanyol segélybizottság segítségével Angliába került, ahol internálták 1941-ig. Belépett mint önkéntes az angol hadseregbe. /Tankszerelő egységben dolgozott. 1946-ban szerelt le. 1947-ben tért haza. A Szabad Nép Kiadóhivatalában nyert beosztást, majd a Népszavához került. 1956-ban harcolt a munkáshatalomért.	Nász János nevet használta Sp.o.-ban angol is
	Elismert párttagsága: 1924. <u>Kiüntetései:</u> Szocialista Hazáért Érdemrend Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérem Zalka Máté Emlékérem Dombrowski Emlékérem	
Pataki István 1897. Magyarokanizsa ⁴⁹ Rekeczki Piroška BM. nyugdíjas / földműves/ Bp. XII., Városkuti u. 22/b Meggalt: 1973. X.	1919-ben harcolt a Magyar Vörös Hadseregben. Utána internálták. 1922-ben Franciaországba emigrált. 1935-ben hazatért, majd Magyarországról 1937-ben Spanyolországba ment. A magyar zászlóaljban harcolt. 1939-ben Franciaországba internálták. Németországba vitték munkára. 1941-ben hazajött. 1956-ban harcolt a munkáshatalomért. A káthatalomhoz került, rendőr őrnagyként ment nyugdíjba. Elismert párttagsága: 1937. <u>Kiüntetései:</u> Szocialista Hazáért Érdemrend Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérem Zalka Máté Emlékérem Dombrowski Emlékérem	1919 is

⁴⁸ Bécs (ma: Wien, A).

⁴⁹ Magyarokanizsa (ma: Кањижа, SRB).

Péntek László 1914. Tornaalja⁵⁰ Zsóri Mária vállalati igazgató /festő/ Bp. VII., Madách-tér 7.	1935-ben tagja lett a Csehszlovák Kommunista Pártnak. 1937-ben Spanyolországba ment. A 17. szlovén légióval ütegben szolgált. 1939-ben Franciaországban internáltak. /Gurs/, majd a csehszlovák légügyi önkénteseivel erődítési munkákra vitték. Svajcba szökött. Visszadobták Franciaországba. Német fogságba esett, ahonnan hazazengedtek. 1941-ben a MRMOZSZ-ban dolgozott. Kapcsolatba került az illegális kommunista párttal. 1950-ben az Építéstervező és Mázoló Vállalat dolgozója lett. 1956-ban fegyveresen harcolt a munkáshatalomért. Elismert párttagsága: 1935. Kitüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérem Közbiztonsági Emlékérem arany fok. Zalka Máté Emlékérem Dombrowski Emlékérem	
Ráth Károly 1903. Arad Amigo Ida nagykövet /ujságíró/ nyugdíjas Bp. II., Riadó u. 12. Megh. 1985.	1928-ig Erdélyben volt újságíró. Franciaországba emigrált. 1937-ben Spanyolországba ment harcolni. A Nemzetközi Brigádokban mint páncéltörő tűzér szolgált. /Alcala de Henares-nél, Motrilnál, a granadai fronton, Colomesnál stb./ 1939-ben Franciaországban internáltak. /Gurs, Vernet/ 1941-ben átvitték Észak-Afrikába. /Bossuet, Djelfa/ 1943-ban mint munkaszolgálatos – a párt engedélyével – az angol hadseregben szolgált. /május-november/ Innen leszerelés után kivitték a Szovjetunióba. 1944-ben január 1-től a Vörös Hadsereg kötelékében harcolt. / a II. Ukrán Hadsereg csoportban./ 1945-ben az Új Szó szerkesztőségébe került. Leszerelés után belépett a demokratikus rendőrség kötelékébe. 1949-ben a Magyar Rádióhoz került. A személyi kultusz idején letartóztatták. Rehabilitáltak. Elismert párttagsága: 1930. Kitüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Munka Érdemrend arany fokozata Magyar Népköztársasági Érdemrend V. fokozata Zalka Máté Emlékérem Dombrowski Emlékérem Vörös Csillag Rend /szovjet/	szovjet is

⁵⁰ Tornaalja (ma: Tornaľa, SK).

Ribár Pál 1900. 1. 13. Óbecse ⁵¹ Nagy Julia nyugdíjas BM. őrnagy / földmunkás/ Budakeszi, József A. u. 12. /Pest megye/ Még halt: 1980.	1919-ben a XV. Vörösdandárban harcolt. 1930-ban Franciaországba emigrált. 1937-ben a magyar zlj. keretében részt vett Spanyolországban a Brunettei, Aragónia-i, Extramadura-i, az Ebró-i és a Katalónia-i harcokban. Négy ízben sebesült. 1938 októberében főhadnaggyá léptették elő. A spanyol polgárháború után franciaországi internálásból /Gurs, Vernet/ megszökött. 1941. júniusában hazajött Magyarországra. Itt rendőri felügyelet alá helyezték. 1944. október 9-én csatlakozott a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereghez és 1944. december végétől egy magyarokból álló zászlóalj parancsnoka volt. A Petőfi brigádban szolgált. 1948-ban a Tájékoztató Iroda határozata mellett foglalt állást és Magyarországra szökött. Itt letartóztatták, majd rehabilitálták. Elismert párttagsága: 1934. <u>Kiüntetései:</u> Szocialista Hazáért Érdemrend Munkás Paraszt Haralomért Emlékérem Magyar Tanácsköztársasáért Emlékérem Dombrowski Emlékérem Zalka Maté Emlékérem	1919 is jugoszláv is
Rosner Aladár 1909. Martonháza ⁵² Auspitz Ilona Posta Alközpont Üzemóra osztálya, minőségellenőr nyugdíjas. Bp. XIII. Thälmann u. 43/c Még halt: 1973. IV.	1930-ban kivándorolt Belgiumba. Órás. 1935-ben tagja lett a Belga Kommunista Pártnak. 1936-ban Spanyolországban a XI.-XII. Nemzetközi Brigádban harcolt. 1939-ben Franciaországban internáltak. Szabadulása után visszament Belgiumba. 1941-ben részt vett a belgrumi ellenállásban, a magyar partizáncsoportban szakasz, majd század parancsnokként. 1943-ban letartóztatták, Auschwitzba vitették. Megszökött és a Szovjetunióba került. 1945. májusban innen visszament Belgiumba. 1961-ben hazatért. Elismert párttagsága: 1935. <u>Kiüntetései:</u> Szocialista Hazáért Érdemrend Szocialista Munkáért Érdemérem Szovjet harci érdemekért Érdemérem Lengyel a Ti és a Mi Szabadságunkért Belga Leopold II. Lovagrendkereszt Belga 1940. Háborús Kereszt	Belga is. Szovjet is.

⁵¹ Óbecse (ma: Бечеј, SRB).

⁵² Martonháza (ma: Ochutná, SK).

Sipos Zsigmond 1907. Boldogfa ⁵³ Szamek Karolin BM. nyugdíjas /aszalos segéd/ Bp. XI. Bártfai u. 59. Megh. 1976	1926-ban Palesztinába ment. 1934-ben kapcsolatba került a PKP-vel. 1936-ban Palesztinából Spanyolországba ment. A XIV. Brigádban harcolt. Las Rosasnál / 1937 / megsebesült. Felgyógyulása után Baller tüzérségi egységben /25 Div 2 groupe Skoda / harcolt. 1939-ben internálták St. Cyprienben, Gursben. Majd Svajcra ment és Palesztinába. Részt vett a Párt munkájában. A párt utasítására belépett az angol hadseregbe. 1947-ben tért haza. 1956-ban a BM.-be került. 1963-ban nyugdíjazták. Elismert párttagsága: 1936 Kitüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Zalka Máté Emlékérem	Steiner Zsigmond névt használta Spanyol- országban.
Sipos Zsigmondné 1909. Brodi ⁵⁴ Rosenblert Róza nyugdíjas /kereskedelmi alkalmazott/ Bp. XI. Bártfai u. 59.	1930-ban Palesztinába, innen 1937-ben Spanyolországba ment. Segédápolónő volt, 1939-ben internálták Franciaországban. Utána visszatért Palesztinába. 1948-ban jött haza. A Kertészeti Magtermelő Vállalat, majd az Ágrimpex dolgozója lett. Elismert párttagsága: 1937. Kitüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Zalka Máté Emlékérem	Steiner Zsigmond- né nevet használta Spanyol- országban.
Somló Lenke 1913. Fiume ⁵⁵ Spitzer Henriette osztályvezető /egyetemi hallgató/ nyugdíjas Bp. VII., Dohány u. 1/c. Meghalt	1931-ben a pécsi egyetemen kapcsolódott be az illegális mozgalomba. 1933-ban letartóztatták. Az egyetemről kizárták. Bécsbe emigrált, részt vett a kommunista diákcsoport munkájában. 1934-ben Spanyolországba ment. Részt vett a Catalán Párt munkájában. Az Egyesült Catalán Párt alkalmazottja volt. 1939-ben Franciaországban internáltak. Kiszabadulása után illegálisan élt Párizsban, Marseilleben. Sulvos beteg lévén évekig kórházi ellátásra szorult. 1943-ban a francia rendőrség letartóztatta, internáltak /Compiègne, Drancy/. 1944-ben szabadult. 1948-ban hazajött, a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat dolgozója lett. Elismert párttagsága: 1936. Kitüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Zalka Máté Emlékérem Dombrowski	Schwarz Lenke nevet használta Spanyol- országban. francia is

⁵³ Boldogfa (ma: Sântămărie, RO).

⁵⁴ Brodi (ma: Броди, U).

⁵⁵ Fiume (ma: Rijeka, HR).

Szabó Imre 1913. Kőbölkit ⁵⁶ Kaszner Magdolna külgyminisztr. tiszviselő /mázoló/ Bp. II. Ady-liget, Sasbérc u. 1.	1932-ben belépett a Csehszlovák Kommunista Párba. 1934-ben elítélték. 1937-ben Csehszlovákiából Spanyolországba ment. A Gottwald léghárítónál szolgált. /Teruel, Alfambra, Huesca, Morela/ Súlyosan megsebesült. 1939-ben Franciaországban internáltak. /Argeles, Gurs/ 1940-ben sikerült Szlovákiába hazakerülnie. 1947-ben átelepült Magyarországra. Gönyű községben lett párttitkár. Később a győri Járási Pártbizottsághoz került. Elismert párttagsága: 1932. Kitüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Közbiztonsági Emlékérem Cseh-Szlovák Partizánjelvény.	
Tótor József 1904. Nagyborosnyó ⁵⁷ Tótor Roza nyugdíjas /szobafestő/ Bp. II. Táncsics Mihály u. 6.	1926-ban bekapcsolódott a román ifjúnunkás mozgalomba. 1931-ben az illegális pártnyomda munkatársa lett. 1932-ben letartóztatták. Háromévi börtönt kapott. Kiszabadulása a Vörös Segély munkatársa lett. 1936-ban Romániából kiment Spanyolországba. A XIII. Brigádban részt vett a Madrid körüli harcokban. 1938-ban a 129. Brigádba került. 1939-ben internáltak Franciaországban /Argeles, Gurs/. 1941-ben Németországba vitték munkára. 1942-ben megszökött és hazajött Magyarországra. 1945-ben a sárvári járási rendőrkapitányság vezetője lett. 1947-ben a Központi Kikepző Zászlóaljhoz, majd az Á.V.H.-hoz került. 1956-ban fegyverrel védte a munkáshatalmat. Elismert párttagsága: 1929. Kitüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Munkás Paraszt Hatalomért Emlékérem Munka Érdemrend ezüst fokozata Zalka Maté Emlékérem Dombrowski Emlékérem.	

⁵⁶ Kőbölkit (ma: Gbelce, SK).

⁵⁷ Nagyborosnyó (ma: Borosneu Mare, RO).

Dr. Vas György 1918. 7. 18.⁵⁸ Arad Reichenberg Erzsébet orvos/ orvos/ Bp. V. Zrtnyi u. 16.	1936-ban Olaszországban tanult. Innen 1938-ban kiment Spanyolországba. A magyar zli.-ban harcolt. 1939-ben Franciaországban internáltak. /Gurs, Argeles/ 1941-ben Németországba vitték munkára. Innen megszökött és hazajött. 1942-ben munkaszolgálatra hívták be. 1944-ben megszökött, majd alkalma nyílt átszökni a Vörös Hadsereghez. 1945-ben folytatta orvosi tanulmányait. 1949-ben a Rókus kórházba került, majd az Országos Rendőrkórház sebészeti osztályára, utána a III. sz. Sebészeti klinikára. 1950-ben a Koreai Magyar Kórház orvosa volt. 1951-ben jött haza. Elismert párttagsága: 1938. Kirüntetései: Szocialista Hazáért Érdemrend Dombrowski Emlékérem.	koreai is

⁵⁸ A pontosított születési dátumot a dokumentumba később ceruzával jegyezték be.

Rövidítések és irodalomjegyzék

HL

Hadtörténelmi Levéltár.

VII. Gyűjtemények. Ellenállási gyűjtemény nemzetközi vonatkozások. Spanyolország
S/19. Névjegyzék a Magyar Partizánszövetség spanyol csoportjának tagjairól.

*

ANDERLE

2015

ANDERLE Ádám: *A Rajk-per spanyolországi előzményei*. In: *Századok*, 149. (2016) 6. sz. 1327–1361.

BÁBA–BENE

2024

BÁBA Viktória – BENE Krisztián: *A Nemzetközi Brigádok Franciaországban internált tagjai I. A jelenlegi határokon belül született veteránok*, In: *Lymbus – Magyarágtudományi Forrásközlemények*, 22. (2024) 651–678.

DELPERRIÉ DE BAYAC

1968

Jacques DELPERRIÉ DE BAYAC: *Les Brigades internationales*, Paris, Librairie Arthème Fayard, 1968.

JALSOVSZKY

1984

JALSOVSZKY Katalin: *A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve*, Budapest, Múzsák Közművelődési Kiadó, 1984.

LAHARIE

2020

Claude LAHARIE: *Gurs 1939-1945: Un camp d'internement en Béarn*, Morlaàs, Éditions Cairn, 2020.

MARCHOT

2020

Guy MARCHOT: *Les indésirables: Les camps d'internés civils Français et Étrangers, 1939-1946*, Aix-en-Provence, Association Philatélique du Pays d'Aix, 2020.

MAUGENDRE

2007

Maëlle MAUGENDRE: *De l'exode à l'exil. L'internement des républicains espagnols au camp du Vernet d'Ariège de février à septembre 1939*, Mesterszakos szakdolgozat, Bordeaux, Université de Bordeaux 3 Michel de Montaigne, 2007.

PESCHANSKI

2000

Denis PESCHANSKI: *Les camps français d'internement (1938–1946)*, Doktori értekezés, Párizs, Université Panthéon-Sorbonne - Paris I, 2000.

ROUSSELOT

2024

Nathan ROUSSELOT: « *Indésirables* » : *la part des diplomates français dans la politique d'exclusion des réfugiés espagnols (1936–1939)*, In: *De l'exil républicain à la Transition démocratique*, szerk. Bruno VARGAS – Michel MARTÍNEZ PÉREZ, Toulouse, Presses universitaires du Midi, 2024.

SICA

2011

Emanuele SICA: *Italiani Brava Gente? The Italian Occupation of Southeastern France in the Second World War, 1940–1943*, Doktori értekezés, Waterloo, University of Waterloo, 2011.

SKOUTELSKY

1998

Rémi SKOUTELSKY: *L'Espoir guidait leurs pas. Les volontaires français dans les Brigades internationales 1936–1939*, Paris, Grasset, 1998.

Szerelem a háborúban – Diamandi Viktória 1940-ben írt levelei Horváth Imréhez

E forrásközlést olyan levelek képezik, amelyek a háború, a munkaszolgálat, ugyanakkor a szerelem és az irodalom kulcsfogalmai köré építhetők.¹ Diamandi Viktória a költő Horváth Imréhez írott, 1940-ben született levelei jelenleg Nagyváradon, a Holnap Kulturális Egyesület tulajdonában állnak és a Horváth-hagyaték részét képezik. Az említett hagyaték felvásárlását Tavaszi Hajnal könyvtáros, művelődéstörténész szorgalmazta. A teljes hagyatékra nem, de annak töredékére a költő gondozója, Horváth Anikó révén sikerült szert tenni.² 2024 óta Horváth Imre emlékszoja működik a nagyvárad Lédaházban, a költő személyes tárgyaival berendezve, bútorokkal, műtárgyakkal és könyvtárral.

A korpusz válaszlevelei nem ismertek, mivel a Diamandi-hagyaték hollétéről jelenleg nincs információnk, továbbá Tavaszi Hajnal korábbi kutatásai alapján azt feltételezhetjük, hogy a válaszleveleket Diamandi Viktória, Horváth Imre kérésének eleget téve, megsemmisítette.³ Egy mindaddig feldolgozatlan levélkorpuszról van tehát szó, amely több szempontból is jelentős. Egyrészt Nagyvárad egyik 20. század eleji irodalomparthozó személyiségének megismerése és egy értelmiségi nő karrierlehetőségei miatt, másrészt pedig a szövegkorpusz izgalmas kordokumentum, mivel a második világháború fontos pillanatait rögzíti, a „kis magyar világ” előtti közvetlen hónapokat. Egy munkaszolgálatos katona a levelek címzettje, feladójuk pedig egy okos és szép értelmiségi nő, tárgyuk elsődlegesen maga a szerelmi kapcsolat, ami viszont felvillantja az újabb hatalomváltást közvetlen megelőző momentumokat, ezek regionális kontextusát. Harmadrészt értelemszerűen jelentős a korpusz a Horváth-életmű szempontjából is, melynek számos aspektusa még feltáratlan. E hagyaték (és bennük a most közölt levélegyüttes)

¹ Horváth Imre hagyatékát nagyvárad magyar szakos bölcsészhallgatóként, szakmai gyakorlat keretében ismertem meg 2024 tavaszán. A hagyaték ma Nagyváradon, az egykori Stern-Brüll házban, közkeletű nevén a „Lédaházban” található, tulajdonosa a Holnap Kulturális Egyesület. Az ebben található Diamandi-levelek vizsgálatát Szűcs László, az *Újvárad* folyóirat főszerkesztője és Kemenes Henriette, a lap felelős szerkesztője tette lehetővé, ők bocsátották rendelkezésemre a levelezést, amit egyetemi államvizsgadolgozat témájaként választottam a Partiumi Keresztény Egyetemen, Dr. Albu-Balogh Andrea koordinálásával. Ugyanitt Dr. Boka László segítségével sikerült a leveleket forrásközlésre előkészíteni. Köszönettel tartozom mindannyiuknak hasznos tanácsaikért, útmutatásaikért, amiért javaslatokkal, javításokkal segítettek munkámat.

² Lásd a nagyvárad Kiss Stúdió Színházban 2010. március 26-án rendezett, Horváth Imre életútját tárgyaló pódiumbeszélgetésről szóló tudósítást a színház honlapjának *Reggeli Újság* című rovatában: <https://www.kiss-studio-szinhaz.ro/sajto/reggeliusag/2010-03-30.pdf> (utolsó letöltés: 2025. december 23.).

³ TAVASZI, 2002a, 75.

Nagyvárad 20. századi irodalmi életébe is betekintést nyújt: nevezhetjük irodalmi levelezésnek is, hisz mindkét fél értelmiségi, íróember.

Horváth Imre (Margitta, 1906 – Nagyvárad, 1993) középiskolás éveit Nagyváradon töltötte, tanulmányait azonban nem folytatta tovább anyagi okok miatt. Újságíróként indult, majd korán költőként bontakoztatta ki tehetségét. Nagyváradon, Szatmárnémetiben, Aradon újságíróskodott, végül visszatért Váradra. 1939-től végleg szakított az újságírói pályával, ettől kezdve verseskötetei eladásából igyekezett megélni. Ezt segítette Diamandi Viktória is, aki múzsája, mecénása, segítőtársa volt, különösen 1940-ben, a most közzétett levelek keletkezésének évében. 1940-ig Horváthnak négy verseskötete jelent meg: *Örvényfelett* (Arad, 1934), *Hangtalan beszéd* (Arad, 1936), *Adj, kertem, több virágot* (Nagyvárad, 1939), *Elszánt kötelesség* (Nagyvárad, 1939), illetve 1940-ben az ötödik, *Zenei pillanat* (Nagyvárad) címen. Az egyik legismertebb erdélyi költő, a négy-sorosok nagy mestere. Szerepelt a *Tíz tűz* című antológiában, amely az *Erdélyi Lapok* szerzőinek írásait foglalta magában. Költészetének legfőbb sajátossága a természeti képek használata, az ellentétezés, a miniatűr versformák. A negyvenes években lírájában erőteljes a fasizmus és a háborúval való szembefordulás.⁴

Diamandi⁵ Viktória (Nagyvárad, 1896 – Nagyvárad, 1943) író, költő, drámaíró, vagyos nemesi család sarja, a 20. század első felének nagy műveltségű alkotója. Apja, Diamandi József szenátor és bankigazgató volt, aki részt vett a román politikában is, anyai nagyapja, Gencsy Kálmán Szilágysomlyó egykori polgármestere. Tanulmányait Svájcban és Angliában végezte, francia nyelvoktatói diplomát szerzett. Mielőtt Horváth Imre élettársa lett, két házassága is volt: Andru Sever román ügyvéddel és Keresztury Sándor helyi irodalmárral. Első házasságából született lánya, Andru Stella, 1932-ben elhunyt. Két kötete jelent meg, mindkettő Nagyváradon: *Versek* (1925), illetve *Túl a szerelmen* (1936).⁶ A helyi Szigligeti Színházban színműveit (pl. *Tigris, A kalauz*) is játszották,⁷ a helyi (immáron kisebbségi) magyar nyelvű lapokban pedig (*Tavaszi, Auróra*) viszonylag rendszeres szerzőnek számított.

Horváth visszaemlékezéseiből kiderül, hogy Diamandi gyengélkedett, többször utal arra, hogy „elég neki az ő saját tragédiás élete”.⁸ A levelekben is előfordul utalás arra, hogy betegségtől szenved, bár erről nem tudni, mennyire volt súlyos. Diamandi végül korán, 1943-ban halt meg daganatos betegségben.

Horváth visszaemlékezéseiben olvashatunk arról is, hogy 1928-ban ismerkedtek meg a nagyváradi könyvtárban, ahol Diamandi tisztviselőként dolgozott. 1928-ban családi és egyéb külső okok miatt útjaik kettéváltak, de 1937-ben ismét szorosabbá vált kapcsolatuk. Viszonyuk, szerelmük meghatározó voltát bizonyítja, hogy a levélkor-

⁴ RMIL, 1991, 172–174; Lásd továbbá a Kriterion Könyvkiadó Horváth Imre-szócikkét: <https://kriterion.ro/glossary/horvath-imre-1991-2014/> (utolsó letöltés: 2025. december 23.).

⁵ Diamandi családneve y és i végződéssel egyaránt előfordul. Ez egyrészt a nemesi származásból is adódhat, illetve a sajtóban is mindkét formában szerepel. Ő maga is mindkettőt használta a levelekben.

⁶ RMIL, 1981, 258.

⁷ *Diamandi*, 1921, 7; *Színház: Heti műsor*, 1931, 7.

⁸ FÁBIÁN, 1992, 50.

puszt Horváth Imre későbbi felesége, Jankovich Margit őrizte meg az utókornak, illetve ugyanő gondozta éveken át a Diamandi-sírt is, mely a nagyváradai Rulikowski temetőben található.⁹

A fennmaradt hagyatékból kettejük 1937 utáni kapcsolatából 25 levél őrződött meg, melyek 1940. január 29. és augusztus 16. között keletkeztek. Mindegyik kézzel írott, jól olvasható, egységes írásképű: a terjedelmesebbeket (11 darab) levélpapírra írta, míg a rövidebbeket (14 darab) postai levelezőlapra. Ezek közül öt levél román nyelven íródott¹⁰ (ezek mindegyike postai levelezőlapra). Történetileg a második bécsi döntés előtt járunk, amikor Horváth Imre román állampolgárságú munkaszolgálatos katonaként került munkatáborba (1940 júniusában vitték el munkaszolgálatra Temesvárról).¹¹

A levelek közül 11 kelt Temesvárról, 13 Nagyváradról és egy Nagyszalontáról. A levelekből kiderül, hogy Diamandi ebben az időben Temesváron próbálta eladni Horváth addig megjelent versesköteteit, illetve később Nagyváradon dolgozott (az utolsó 10 levél kelt Nagyváradon). Ami a címzéseket illeti: amelyik postai levelezőlapra íródott, azok közül biztosan tudni, hogy az egyiket egy bizonyos Weismann úr címére küldték, Nagyváradra, február 5-én, az akkori Miron Pompiliu utcába (ez a mai Posta-várului utca).¹² Ekkor Horváth még nem volt munkaszolgálatos. Horváth 1984-es visszaemlékezéséből az derül ki, hogy a munkaszolgálat előtti este a temesvári Splendid Szállóban laktak Diamandi Viktóriával.¹³ Ezt az ötödik levél is alátámasztja, ami június 21-én íródott Temesváron, a Splendid Hotelből címezve, román nyelven. 11 levél címzése szól közvetlenül a munkatáborba (Buceceába, a Suceáva mellett elhelyezkedő városkába), ahol a munkaszolgálatosok tartózkodtak, illetve kettőt egy köztes címre küldött Diamandi, a buceceai Sulim Moise Aron könyvesboltba.

Ami a levelek kezdő és záró formuláit illeti, a megszólítás a „Drága Imrém” és a „Drága, drága Imrém”, a záróformula mindig érzelemben gazdag, a nő hűségéről, odaadásáról, szeretetéről biztosítja általuk a szeretett férfit. Latka, Latorka, Viktória (vagy Victoria) néven zárja sorait. A „Latka” a lator szóból ered, amit szeretőcske értelemben használt a feladójuk. A megszólítások és záróformulák egy bensőséges, bizalmas, jelentős múltra visszatekintő szerelmi kapcsolatot feltételeznek.

Tematikusan a levelekben magánéleti, valamint a külvilágra utaló, társadalmi vonatkozások is feltűnnek. Diamandi Viktória megfogalmazza a hiány, az aggodalom érzését, és a költő (általában gyöngye) egészségi állapota iránt érdeklődik. A levelekből is kiolvasható Nagyvárad nehéz anyagi helyzete 1940-ben. A barátok általi anyagi támogatások szintén fontos témává válnak, dohányszerzésről, ruhaneműk beszerzéséről is olvasha-

⁹ Uo., 47.

¹⁰ A levelek kétnyelvűek, illetve van, amelyekben keveredik a román és a magyar nyelv (datálásnál a helynevet románul írta, a dátumot magyarul, illetve a románul írt helyneveket magyar raggal látta el). Ez a cenzúra miatt lehetett, de akár azért is, mert származásából adódóan neki így volt kézenfekvő. Úgy vélem, egy ilyen tanult, művelt úrihölgy esetében nem félnyelvűségről lehet szó.

¹¹ TAVASZI, 2002b, 75.

¹² KORDICS, 2014, 24.

¹³ HORVÁTH, 1984, 80.

tunk. Ezen belül is visszatérő probléma a túléléshez szükséges lábbelihez jutás. A munkaszolgálatra vitt férfi élettársa folyamatosan tájékoztatja szerelmét arról, milyen kölcsönöket vett fel, milyen előlegeket szerzett. A levelekből egy finom, jól nevelt úrinő hangja bontakozik ki, gondoskodó hozzáállása mutatkozik meg, aki munkát vállal, saját karrierjét is feladja, hogy társát támogathassa. Diamandira nem jellemző a kényeskedés, a féltékenykedés, rendkívül lojális társnak bizonyul, aki maga pedig szerette a luxust, a pazar életmódot, a kényelmet (a korábbi „halvacsorák” hiányát is említi a levelekben), de ezekből háborús időkben nyilván nem juthat ki neki. A levelek stílusa formai kifinomultságot tükröz, tartalmilag szóképekben, finom, visszafogott humorban gazdag.

Bár a korpusz töredékes, hiszen a kapcsolatból csak az egyik oldalra enged rálátni, a magánéleti szálon túl is jelentős, mert a korabeli nagyváradi, temesvári értelmiségi lét helyzetére világít rá. Nincs tudomásunk arról, hogy a levelezésnek lenne folytatása, mivel hogy Horváth 1940 augusztusában hazatért a munkatáborból.

A levelek közlése kronologikus sorrendben, betűhíven történik. A román levelek fordításban is olvashatóak. A kéziratgyűttes fontos primer forrásnak tekinthető, amelyből eddig szemelvényesen négy jelent csak meg, Tavaszai Hajnal már említett közlésében,¹⁴ de a teljes korpuszt még nem publikálták. Horváth válaszeveleire csak következtetni lehet, azokra Diamandi is utal, de mint szó volt róla, ezek vagy megsemmisültek, vagy lappanganak.

Források

1.

Temesvár, 1940. január 29.

Temesvár, 1940 január 29.

Drága Imrém,
röviden írok, mert levelemet elakarom küldeni még ma, attól tartva, hogy soraimat megelőzően érkezem haza.

D. u. 6 óráig dolgoztam. Napi eredmény k. b. 900 Lei.¹⁵ Csodák nem történnek, de Váradon üzleti szempontból, sivár lett volna ez a pár nap.¹⁶

Elhatározásom szerint csütörtökön a déli gyorssal indulok, Váradra négy óra körül érkezem. Ha valami közbe jönne, akkor a d. u két órás személlyel megyek, ez utóbbi vonat, 7 óra tájban fut be Váradra.

¹⁴ TAVASZAI, 2002b, 74–77.

¹⁵ Nagyjából 534 mai lejnek (kb. 40 ezer forintnak) felel meg. Diamandi a lej román (lei) megnevezését használja.

¹⁶ Diamandi Viktória ebben az időszakban barátokat, ismerősöket megszólítva Horváth Imre kötetait árúsítja. (1940-ig négy kötete jelent meg a költőnek, illetve 1940-ben a *Zenei pillanat* című). 900 lej értékben sikerült köteteket eladnia Temesváron.

Még két nap... Remélem, otthon minden rendben. Jó hangulatban vársz rám, hidd el Drágám, megérdemlem, ez a munka most télvíz idején nem volt gyerekjáték.

Drágaságom, meglehetősen fáradt vagyok, ezért levelemből végre sikerül kihagyni a lírai részeket. De azért... Tudod. Édesem. Kedvesem. Mindenem vagy!

A viszontlátásra Imrém! (Ezt még leírni is jó!) Szívből ölel a te nagyon nagyon szerető:

Latorkád

Kéziratleírás: eredeti, levélpapírra, kézzel írott levél

2.

Nagyszalonta, 1940. február 5.

(Numele și adresa emițătorului) (D.) Diamandy Viktória

(Str.) Fenyvesi Francisc apotecă¹⁷

(Comuna) Salonta

La adresa

(D)sale Dlui Weismann

Dlui Horváth Emeric

Oradea

Str. Miron Pompiliu 5.

Salonta, 1940 febr. 5.

Drágám, szerencsésen megérkeztem. Barátnőm – Fenyvesiné¹⁸ – őszinte örömmel fogadott. Vendége vagyok. Az indulás jó. Remélem, nem csalódom a folytatásban sem. Hólnap este a megbeszélt vonattal érkezem.

Viszontlátásra! Szívből köszönt:

Viktória

Kéziratleírás: eredeti, postai levelezőlapra, kézzel írott szöveg

¹⁷ Fenyvesi Ferenc gyógyszerháza Nagyszalontán.

¹⁸ Szül. Waldmann Erzsébet, Fenyvesi Ferenc felesége. Nagyváradon tanult, majd Budapesten a Zeneakadémián végzett. Nagyszalontán francia- és zenetanárként dolgozott. 1944. június 7-én a nagyszalontai zsidókat előbb a nagyváradai gettóba deportálták, majd munkaszolgálatra és megsemmisítő lágerrekbe szállították őket. Erzsébet innen sohasem tért vissza. Lánya, Fenyvesi Judit, így emlékezett vissza rá: „csodálatos példakép volt: anya, feleség és barát.” Vö. FENYVESI, 2023.

3.

Nagyvárad, 1940. május 3.

Nvárad, 1940 május 3.

Drága Imrém,
mellékelve küldöm a Béltékyl¹⁹ levelét – remélem örülsz – és sajnálattal közlöm, hogy a pénzügyek miatt, szombaton még Váradon kell maradnom, minden jól megy, csak amint már irtam a dohány kevés.

Ped. G.²⁰ ma csak 150 leit adott. Seholsem tudok „rendes” összegre találni. Mai levelemet express²¹ küldöm, mert nem akarom, hogy hólnap délben hiába várj. Drágaságom, nem jó nélküled, nagyon hiányzol, szakadatlan „robogásom” közben is folyton Rád gondolok. Vigyázz magadra, egyetlenem!

Végleges döntés szerint: vasárnap délután a személy vonattal érkezem.

Rengeteg mesélni való van. „Muris” volt a két költővel való találkozás.

Levelem feladójával sürgönyileg küldök 150 leit, nehogy hiányban szenvedj.

Drágám, Mindenem, a viszontlátásra Vasárnap, addig is millioszor ölel és csókol nagyon szerető, hűségés:

Latorkád

Kéziratleírás: eredeti, levélpapírra, kézzel írott levél

4.

Nagyvárad, 1940. május 19.

Nvárad, 1940 május 19

Drága Imrém,
Megérkezésem után beszéltem Marton²² és Aratóval²³ s megígérték, hogy még az éj folyamán előteremtik a pénzt. Most délben találkozom Aratóval és sürgönyileg azonnal

¹⁹ Béltékyl László, költő, szerkesztő. Újságírói pályáját a kolozsvári *Ellenzék*nél kezdte, 1932-től az *Erdélyi Lapok* belső munkatársa, 1934-től az *Erdélyi Néplap*, 1942-től pedig az *Estilap* felelős szerkesztője Nagyváradon, majd 1943-tól a *Magyar Nemzet* belső munkatársa Budapesten. Első versét az *Erdélyi Helikon* közölte, szerepelt az *Új Arcvonal* (Kolozsvár, 1932) és a *Tíz tűz* (Nagyvárad, 1932) című antológiákban. Horváth Imre is belépett 1932-ben az *Erdélyi Lapok*hoz, illetve szerepelt a *Tíz tűz* antológiában. A két költő baráti kapcsolatot ápol. Horváth *Örvény felett* (1934) című kötetének kéziratát Béltékyl László kevés változtatást végrehajtva jóváhagyta. Béltékyl volt az is, aki egy alkalommal negyven versét négy különböző helyre küldte el. Bővebben lásd <https://kriterion.ro/glossary/beltucky-laszlo/>) (utolsó letöltés: 2025. december 23.).

²⁰ A monogramot nem sikerült megfejteni, de valószínűleg könyvterjesztő vagy egy könyvesbolt tulajdonosa lehet.

²¹ Gyorspostán.

²² Marton István, az *Estilap* felelős szerkesztője és igazgatója.

²³ Arató András költő, újságíró, aki több nagyváradl napilapnál dolgozott, emellett a *Független Újság*, a *Brassói Lapok* és a *Korunk* munkatársa volt. 1940-től a *Magyar Nemzet*hez került Budapestre. A transzilvánizmus híve volt, a vásárhelyi találkozó cselekvő tagja. 1971-es cikkében Horváth úgy emlékezett visz-

küldöm a „dohányt”. Az összeg nem az, amiről álmodoztam, sőt jóval kevesebb, de így rövid idő alatt – ez is eredmény. Mondhatom, boldog ember vagy, mert igaz barátaid vannak.

Lakás után még nem jártam. Nagyon rosszul aludtam s ma ömlik az eső, ami szintén lehangol.

Drágám, gondolatban Veled vagyok s remélem, ma délután szép és megérdemelt sikerred lesz.²⁴

Holnap várlak az állomásnál d. u. és este, de úgy hallottam a menetrend változott. Érdeklődj, indulás előtt.

Molnáréknak²⁵ és Marcinak²⁶ kérlek tolmácsold hálás köszönetemet – mindenért.

Várlak Drágám jó reménnyel, friss energiával és változhatatlan gyöngédséggel.

S. nét²⁷ szeretettel köszöntöm, Téged Imrém, szívből ölel és csókol hűsége:

Latorkád

Kéziratleírás: eredeti, levélpapírra, kézzel írott levél

5.

Temesvár, 1940. június 21.

(Numele și adresa emițătorului) (D.) Diamandi Victoria

(Str.) Hotel Splendid

(Comuna) Timișoara

(D)sale Dlui Horváth Emeric

Batalionul I/ 38.

Bucecea

(Județul Botoșan)

Timișoara, la 21 Iunie 1940

Dragul meu Imre, două cărți poștale am primit. Îmi pare bine, că ești sănătos. Azi am mai scris, sper că rândurile mele te vor găsi. Dragul meu Imre scriemi, dacă adresa a fost

szára, hogy többször segített rajta a nehéz helyzetekben: lakhatást, állást biztosított neki, anyagilag támogatatta. Emellett az *Adj, kertem, több virágot* (1939) című kötetét is neki köszönhette, illetve ő volt az, aki Horváth saját kiadású könyveihez gyűjtötte a papírra valót (a nyomda csak úgy volt hajlandó nyomtatásban megjelentetni, ha a kiadás költségeit előbb fedezi). Vö. HORVÁTH, 1971, 540–541, 544.

²⁴ Valószínűleg felolvasóesten vett részt, ami az üdvözetek alapján Aradon lehetett (lásd alább a Molnárék, Marci jegyzeteket).

²⁵ Molnár Tibor újságíró, szerkesztő, műfordító és családja. Újságírói pályáját az *Aradi Közlöny* belső munkatársaként kezdte 1930-ban, 1935-től a *Brasói Lapok* és a *Népújság* aradi tudósítója is. Az elsők között méltatta Horváth Imre költői jelentkezését. (MOLNÁR, 1937, 9.) Álnéve: Szebeni Zsigmond. Aradon élt, innen a következtetés, hogy az említett felolvasóest Aradon lehetett.

²⁶ Steinhaus Márton, a *Reggel* című lap újságírója. A lap egy aradi sajtóorgánium volt, Horváth Imre is dolgozott nekik, első két verseskötetének megjelenését is ez a lap tette lehetővé.

²⁷ Vélhetőleg Steinhaus Márton felesége.

bună, ca se-ți trimit bani și pachet. Aș dori se te văd dacă ar fi posibil. Gândul meu e tot lângă Tine. Câteva zile am fost acasă.²⁸ Prietenii te salută. Muncesc și sunt sănătoasă! Să trăiești Dragul meu și se-mi scrii, la devotată și fidelă ta:

Victoria

[Magyar fordítás:

Drága Imrém, kaptam két postalapot. Örülök, hogy egészséges vagy. Ma írtam neked, remélem, soraimat megkapod. Drága Imrém, írd, ha jó volt a cím, hogy tudjak pénzt és csomagot küldeni. Szeretnélek látni, ha lehetséges. Gondolatban melletted vagyok. Néhány napot otthon voltam. A barátaid üdvözlnek. Dolgozom és egészséges vagyok!

Élj sokáig, és írd nekem, a te odaadó és hűséges:

Viktóriádnak]

Kéziratleírás: eredeti, postai levelezőlapra, kézzel írott román nyelvű szöveg

6.

Temesvár, 1940. június 22.

(Numele și adresa emițătorului) (D.) Diamandi Victoria

(Str.) Hotel Splendid

(Comuna) Timișoara

(D)sale Dlui Sulim Moise Aron²⁹

Librărie

Bucecea

Jud. Botoșan

Timișoara, la 22 Iunie 1940

Domnului Horvath Emeric.³⁰ Drága Imrém, ma délelőtt kaptam meg kedves leveledet, s a déli postával már el is küldtem a jelzett címre – egy ezer leit. Végtelenül örülök annak, hogy jól vagy. Ajánlott levélben, – melyet még estig szintén feladok – bővebben

²⁸ Câteva zile am fost acasă / Néhány napot otthon voltam – ezzel valószínűleg nagyváradi közös otthonukra céloz.

Diamandi Viktória eleve kétnyelvű volt, családja a román politikai életben jelentős szerepet töltött be. Apja, Diamandi József szenátor, valamint a Bihoreanul bank elnöke volt. A román nyelvű levelek abból a megfontolásból születhettek, hogy hamarabb eljussanak címzettjükhöz, ne kelljen a korabeli cenzúra miatt hosszasan várakoztatni, elfektetni azokat. Ha figyelembe vesszük, hogy az utolsó öt levél román nyelvű, akkor feltételezhető, hogy a második bécsi döntés közelségében a cenzúraállapotok miatt íródtak eleve románul.

²⁹ Sulim Moise Aron Librărie / Sulim Moise Aron Könyvesbolt, amely egy köztes cím Bucsecséán (Bucecea), ahol Horváth a munkaszolgálatot töltötte. Feltehetően Horváth innen hamarabb hozzájutott a levelekhez és a küldeményekhez.

³⁰ Fordítása: Horváth Imre úrnak. A postai levelezőlap hátán is így címezte a levelet, hogy az hamarabb eljusson a címzetthez.

irok mindenről. Egyenlőre itt maradok. Dolgozom szorgalmasan és gondolatban szüntelenül melletted vagyok. Drága Imrém, szívből köszönt és ölel a te hűségese:

Latkád

Kéziratleírás: eredeti, postai levelezőlapra, kézzel írott szöveg (a címzés román nyelvű)

7.

Temesvár, 1940. június 22.

Timișoara, 1940 június 22.

Domnului Horvath Emeric. Drága Imrém, végre irhatok neked. Igaz, a múlt héten küldtem két postalapot, de nem a pontos címre. Ezideig két lapodat, s ma hosszabb leveledet kaptam meg. Várva-várt soraidat negyed tizenkettőkor olvastam, s 12 órára már el is küldtem a jelzett címre – 1000 az az egy ezer leit.

Egyenlőre: jó. A pénz átvétele után írj Drágám, hogy további összeget is postázhasak. A napokban csomagot is szeretnék küldeni, kis izelitőt. Vajjon mit óhajtanál különösebben enni? Imrém, örülök, hogy egészséges vagy és jól érzed magad.

Most pedig hadd tartsak egy kis beszámolót:

Miután elmentél – Imrém – szédelegve jártam a városban, azt hiszem meghültem s alig birtam dolgozni. Kereset gyér volt. Szombaton – az ünnepnapokra – hazamentem.³¹ Nélküled ott is árvának éreztem magam. Néném³² mukkanni sem mert. Útam a zsebnek is hozott valamit. Marton – kérés nélkül – kettőszáz leit utalt ki számodra, továbbiakban a magam hiveire támaszkodtam. Kazatsayra³³ ne nagyon neheztelj; sokat szaladgált ügyünkben és melegen érdeklődött felőled. Antal ur³⁴ ismét egy középkori lovag gavallériájával viselkedett. Arató barátod kissé „a fellegekből” szólt hozzám, szegény földi halandóhoz, de azért szívember Ő, s változatlan hálával gondoljunk rá mindketten.

Visszaérkezésemkor első lapod várt. Éjfélkor érkeztem. S öröömöm leírhatatlan volt. – Azt hittem Marci³⁵ veled marad. – Másnap könnyebben ment a munka is. Drága, okos Imrém, igazad volt, itt is lehet dolgozni, ha az ember egészséges.

Robotolok egész nap. Azt hiszem, leadtam egy-két kg. Az étteremben csökkent a tekintélyem a sok főzelékrendelés miatt. Halvacsorák stb. álom.³⁶ Nem is esne jól. Kü-

³¹ A korábbi levelek alapján Temesvárról Nagyváradra ment haza. A levél címzése azt igazolja, hogy ismét visszatért Temesvárra.

³² Feltehetően apja vagy anyja testvére lehet.

³³ Kazatsay Gyula, a *Nagybánya és Vidéke* munkatársa, 1944-től szerkesztője a lapnak. Lásd <https://kriterion.ro/glossary/nagybanya-es-videke/> (utolsó letöltés: 2025. december 23.).

³⁴ Antal Hjalmar, nagyváradai író, az Arató András kezdeményezésére 1938-ban alakult József Attila Társaság tagja. (Horváth Imre is tagja volt a társaságnak.)

³⁵ Steinhaus Márton, a *Reggel* újságírója – lásd a 4. levél jegyzeteit.

³⁶ Nem telik a halvacsorákra. Horváth Imre visszaemlékezéseiben utal arra, hogy Diamandi szeretett a lehetőségeknél pazarabb életmódot folytatni, de erre ebben a levélben is van utalás.

lönben csendesen élek. Este 8 órára hazajövök. Nagyon takarékoskodom, de ez akár egy nem rám szabott ruha, rosszul áll.

Kordával³⁷ ezideig még nem találkoztam. Demeterrel³⁸ véletlenül, tegnap. Pár percig beszélgettünk.

Nagyon egyedül vagyok, de üzleten kívül – az emberek nem hiányoznak. Te vagy az én társaságom, vigaszom, mindenem! Gondolatban – mindent elmondok neked, drága arcod minden vonása emlékezetemben él, hozzád tartozom.

Bizony, szeretnék Brassóba utazni s onnan majd esetleg még közelebb hozzád,³⁹ de az utazás Brassóig 800 leibe kerül. Erről csak elseje után lehetne szó, addig gyűjtök pénzt. – Brassóban dolgoznék s talán, talán eljutnék az én Drágámhoz. Mit szólsz hozzá? Vagy menjek inkább Mvásárhelyre?⁴⁰ Kissé tanácstalan vagyok. Én is megszoktam, hogy mindent Veled tárgyaljak meg.

Ird meg véleményed: Bár nagyon szeretnék látni, a legfontosabb mégis az, hogy mindent küldhessek, amire szükség van. Édes Imrém, soraidat várva, egész lelkével köszönt és ölel a Te hűségese: Latkád.

Kéziratleírás: eredeti, levélpapírra, kézzel írott levél

8.

Temesvár, 1940. június 24.

Timișoara, 1940 június 24.

Drága Imrém,

tegnap – vasárnap – elpostáztam egy ezer leit, egy lapot s egy ajánlott levelet. Mire e sorokat olvasod – remélem – mindent megkapsz.

Drágaságom, ma érkezett második kedves leveled. Eredmény: legszivesebben vonatra ülnék, de sajnos ezt ily hirtelen nem tehetem meg. Tegnap levelemben említettem a Mvásárhelyi útitervet, ezt most elejtem s Brassó felé törekszem. Egyenlőre, azonban csak ide írjál, mert amint megjegyeztem, pénzt kell gyűjtenem, s csak elseje után indulhatnék. De ezt különben, napokkal előbb megirom, cimedre.

Cipőt – mert ugye ez a legfontosabb, – amint lehet szerzek, ha nem lesz vadonat új, kérlek, édes, bocsásd meg! Rendelkezéseid vagyontkádra vonatkozólag légy nyugodt,

³⁷ Korda István, regényíró, szerkesztő, műfordító. Az *Erdélyi Hírlap*, a *Reggel* és az *Aradi Közlöny* munkatársa. A *Brassói Lapok* bántási tudósítója, az *aradi Jövő* szerkesztője, a *Művelődési Útmutató* főszerkesztője. Itt már rátér a temesvári kapcsolatokra, bár Korda Aradon élt, de találkozhatott vele Temesváron. Bővebben lásd <https://kriterion.ro/glossary/korda-istvan-1994-2014/> (utolsó letöltés: 2025. december 23.).

³⁸ Nem sikerült egyértelműen azonosítani. Valószínűleg Demeter Gyula vagy Demeter János, bár nincs tudomásunk arról, hogy ők Temesváron éltek volna.

³⁹ Közelebb akart lenni a munkatáborhoz. Brassó és Bucsecsea között 349 km a távolság, míg Temesvár és Bucsecsea között 646 km.

⁴⁰ Marosvásárhely és Bucsecsea között 304 km a távolság.

tiszteletben tartom. Lehet képzelődöm, de attól tartok, hogy nem vigyázol eléggé az egészségedre. Drága kis fogaid nem fájnak, gyomrod jó, nem iszol túlhideg italokat? Különösen ez utóbbi aggaszt. Ne igyál drágám, csak mértékkel – hideget.

Én is nagyon vigyázok magamra, napokig nem eszem húst. (Miután ez az én mér-gem.)⁴¹

A munka tűrhetően megy,⁴² csak nagy türelem és kitartás kell mindenhez. De hála az egeknek, bátornak és erősnek érzem magam. Hiszek a jóban, a szépben, a szeretetben. Benned!

Tehetségedben! Hiszem, hogy még gyönyörű verseket fogsz írni és sok örömet találsz az életben. Kicsiny képességeimmel melletted vagyok, emberséggel vállalom a munkát, szeretlek!

No, ne vess, csupa „uj” dolgot írok. A költő bocsásson meg a tehetségtelen nőnek, mert tulajdonképpen az asszony egyetlen, igaz hivatása: a szeretet.

Ezt tudom neked adni szívből, Imrém.

Abban a reményben, hogy soraim jó egészségben találhatnak, levelem befejezem. D. u. 3 óra. Ma d. u. nem mentem haza, itt van dolgom a belvárosban.

Drága Imrém, irjál, hozzád tartozó szeretettel köszönt s a viszontlátás reményével gondol Rád, a Te hűségese:

Latkád

Kéziratleírás: eredeti, levélpapírra, kézzel írott levél

9.

Temesvár, 1940. június 26.

Timișoara, 1940 június 26

Drága Imrém,

két nap óta nem kaptam postát; aggódom. Lehetőleg – ha röviden is –, irj drágám, másodnaponként. A legközelebbi csomagban, majd küldök levélpapírt is. A mai csomag – amit a levéllel együtt délután elpostázok – igazán csak egy kis kostoló. Úgy gondolom, inkább többször küldök. Cipőt, Várnay úr⁴³ ígért, de helyette egy zöld, igazán remek-erős nadrágot adott, azt üzeni, cseréld el valakivel, cipőre. Miután, szerintem, ez nem biztosan sikerül, én a héten feltétlenül küldök egy párat, ezideig másfele nem érdeklődtem, mert biztos voltam abban, h. V. úr ad.

Ha lehetséges tartsd meg a zöld nadrágot, azt hiszem hasznát veheted. A csomagban az említett ruhadarabon kívül van egy pár új harisnya, 1 kis doboz szárdinia, 2 citrom,

⁴¹ Diamandi Viktória 1943-ban halt meg súlyos daganatos betegségben. Lehetséges, hogy ennek már ekkor voltak előjelei.

⁴² Diamandi ebben az időben Horváth-köteteket árusított, felkutatva az ismerősöket, barátokat.

⁴³ Nem tudjuk pontosan, kiről van szó, elképzelhető, hogy boltos, zálogház tulajdonosa, ahonnan ruhát lehetett vásárolni. Személyes ismerős is lehet.

mézes tészta, csokoládé és hideg cukor. Legközelebb, majd a cipővel küldök: orvosságot, szálámit stb.

Korda⁴⁴ egy világos, szürke nadrággal ajándékozott meg. Ird meg Drágám, küldjem el vagy őrizzem, mig haza jössz?

Általában ird meg, mire van szükséged?

Kordáékkel tegnap előtt este találkoztam. Nagyon örültem a nadrágnak.

Különösebb ujság nincs, ha csak a rengeteg esőt meg nem említem.

Utóbbi levelem, – úgy emlékszem – derüesebb volt, – ma rengeteget szaladgáltam s ragadhatatlanul fáradt vagyok. A pénzt – számításom – szerint ma már megkaptad és leveleimet is.

Nagyon szeretnék látni s mindent elkövetek, hogy Brassóba utazhassam s közeledjem Hozzád. Ez – mint már irtam – csak a jövő hó elején lehetséges.

Te egyenlőre, ide küld leveleidet, ha véletlenül előbb elmennék, postámat utánam küldik.

Drága Imrém, Mindenem, szüntelen rád gondol és hozzád tartozó szeretettel ölel és csókol, hűséges:

Latkád

Kéziratleírás: eredeti, levélpapírra, kézzel írott levél

10.

Temesvár, 1940. június 27.

Timișoara, 1940 június 27.

Drága Imrém,
már harmadik napja hiába várom a postát, de én mégis irok; nyugtalan vagyok. Tegnap küldött levelemben is kértelek, s ezt most megismétlem, irj, irj minnél sűrűbben, csak ez enyhít a távolságon.

Tegnap csomagot is küldtem. Az egy ezer leit,⁴⁵ s a többi levelem azóta már – remélem – mind megkaptad.

A napok igen lassan telnek, pedig dolgozom, lótok-futok s mégis... Imrém, drágám, emlékszel, együtt hogy repülnek a hetek? Mit lehet tenni? Várni, várni kell türelemmel és szeretettel egymásra gondolva. Megvallom, csak a pénzen múlik, hogy még nem vagyok a közeledben. Úgy, mégis könnyebb lenne. Legalább a hét-végén találkozoznánk, ha csak órákra is. Hiányzol, nagyon hiányzol Imrém!

Szállodai szobámban oly csendes vagyok, mint egy elfojtott gondolat, s e fájdalmas magányban Veled találkozom. Idézetem szavaidat, elképzeléseid, szokásaid, emlékezem. Forró szívű költő, rakoncátlan, de azért kedves gyermek, okos és jó ember vagy!

⁴⁴ Korda István, regényíró, szerkesztő, műfordító. Lásd a 7. levél jegyzeteit.

⁴⁵ Ezer lej napjainkban 1290 új lejnek felel meg, ami kb. 98 ezer forint.

Igazán, nem hizelgés – de így a távolból – úgy érzem – nem bánt a „szentimentális”-cirógatás. Ugy-e?

Ó, Imrém, – most képzelj ide egy gyönyörű verset, melyet Te irnál – s én pedig hadd panaszkodjam az időre. Nem témahiány, de hidd el: idegekre megy ez folytonos rossz idő. Éjszaka villámos vihar, nappal sűrű, tartós eső. Nahát!

Remélem, ott jobb időjárás van? s ugy-e egyetlenem, nem vagy beteg? Nyugtasd meg mielőbb a te kis Latkádát. Bármilyen hangulatban is, csak irjál! Leveleidből merítem: az erőt, a vigasztalást, a munkakedvet, a türelmet és a reményt. Drágaságom, áldjon meg az ég, gondolj rám szeretettel, lélekben szüntelen veled vagyok.

Szívből ölel, gyöngéden szerető, hűséges:

Latkád

Kéziratleírás: eredeti, levélpapírra, kézzel írott levél

11.

Temesvár, 1940. június 29.

Timișoara, 1940 június 29.

Drága Imrém,

Mellékelve küldöm a pontos elszámolást, melyből meglátod a rossz és jó napokat egyaránt. A bevétel általában: gyöngé, de hidd el, a mostani ideges, nyugtalan világban ez is: csoda, mely részben, végtelen türelmemnek köszönhető. Sajnos, úgyszólván csak tengődni lehet, utazások – amint Te is sejted – mostanában nem aktuálisak. Egyenlőre tehát itt maradok.

Drágám, dorgáló és megbékülő lapjaidat, ma, egyszerre kaptam meg. Nem nehezelek én Rád édesem, sőt fájlalom, ha ostoba soraimmal – akaratom ellenére – bántottalak.

Hónapos szobára – egy összegben – nem volt pénzem, itt maradásom sem hittem ily hosszasan, s valahogy úgy emlékeztem – óhajtottad, hogy itt lakjam. Az elszámolásban napi 120 leit vonok le. (Szoba 106 és járművek 14 lei.)⁴⁶ Utazás és szálló költség mindig közös teher volt, sajnos, drágám – szívesen mentesítenélek – most ez – amint látod, szinte kivihetetlen. De ha Te mégis mást akarsz, ird meg. Tudod, hogy a félszememet is Neked adnám, és nincs más vágyam, mint Téged szeretettel és becsülettel szolgálni.

⁴⁶ Az összeg napjainkban 150 lejnek felel meg, ami kerekítve 11 ezer forint. Feltehetően volt közöttük egy megállapodás, hogy Viktória a bevételből mennyit fordít saját költségeire, illetve mennyi pénzt küld Horvátnak, erre utal az „elszámolás”. Egy, a korban megszokott háztartási naplóhoz hasonló házi könyvelés formájában vezethette a bevételt és a kiadás egyenlegét. Lehet, azért is az elszámolás, hogy Horváth ne feltételezze, feleslegesen költekezik. 106 lej kb. 140 lejnek felel meg napjainkban (kb. 11 ezer forint), illetve 14 lej kb. 18 új lejnek felel meg (1000 forint).

Vigan – drágám – egyáltalán nem élek,⁴⁷ sőt az emberek nagy idegessége rám is hat.

Még azt is megkell jegyeznem, hogy tizenegy óra tájban csak vasárnap vagyok itthon, ne gondold tehát Szivem, hogy délig fekszem, s amikor az említett levelet megkaptam, éppen vasárnap volt.

Nagyon lehangol, hogy a pénzküldeményt még nem kaptad meg, képzelem, hogy várod.

Azóta – remélem – már a csomag is megérkezett? Kérlek, drágám ird meg, vegyek-e neked kéz alatt⁴⁸ egy pár cipőt – mert ezideig baráti körből nem kaptam. S nehogy baj legyen, mily összeget engedélyezel?

A csomagnál csak a postaköltséget, zsákot számítottam fel, azt se szívesen. Ha nyugodtabb lesz a hangulat, s az eddig küldötteteket megkaptad, a jövő héten pénzt és csomagot ismét útnak indítok.

Drágám, azt hiszem, mindenről beszámoltam. Várom, drága, kedves soraidat, sötét jóslatod nem fog bevalni, mert hűséggel, szeretettel, odaadó türelemmel leszek melletted minden időben.

Mély gyöngédséggel ölel, csókol és szeret a te alázatos, hűséges:

Latkád

Kéziratleírás: eredeti, levélpapírra, kézzel írott levél

12.

Temesvár, 1940. június 30.

Timișoara, 1940 június 30

Drága Imrém,

képzeld – butorozott szobában vagyok, holott ma reggel még nem is álmodtam ezt. Tegnap az elszámolással küldött levemben megírtam a vélt akadályokat. Nos hát így történt.

Ma, vasárnap lévén, csak kísérletképpen jöttem a belvárosba, dolgozni, nem lehetett, ellenben kaptam egy jó lakáscimet. Megnéztem. Megegyeztünk napi 70 leibe,⁴⁹ ez sem olcsó, de egész rendkívüli, hogy elfogadják a napi fizetést. Szobám, üditő kék butorzatú, fürdőszobával s a „Társnak” is lesz kényelmes fekvőhelye. (Ezt előre elintézttem. Csak már jönné az édes társ!)

D.u. 4 re már az új lakásban voltam. Egy csomag v. könyvet a szállóban hagytam a régi számladíj fejében.⁵⁰ Különben, egyenlőre minden nap vizitelek majd ott – a postáért. De soraim vétele után, leveleid kérlek küld a következő címre: La adresa Doamnei

⁴⁷ Diamandi feltehetően szabadkozik Horváth sorainak azon állítása ellen, hogy nagyvilági módon él, feleslegesen költekezik.

⁴⁸ Kéz alatt, azaz ismeretségen keresztül, nem hivatalos úton vagy másodkézből.

⁴⁹ Mintegy 90 lejt jelent napjainkban (kb. 5300 forint).

⁵⁰ Egy csomag verseskönyv lehet. A könyv érték volt, fizetőeszköznek számított ebben az időben Temesváron, ahol a lakosságnak csak az egyharmada volt magyar (vagy még kevesebb).

Révész Dnei D. V. Timișoara I. Str. Gheorghe Lazar N: 8. Éppen az az ucca, ahol a Buhuși cég⁵¹ is van. Igazán központ, villamosra is kevesebbet költök majd. Így, hólnap-tól kezdve csak 70 leit vonok le a teljes bevételből. Meg vagy elégedve?

Nagyon kedves, idős, úri párnál lakom, első perctől kezdve jól éreztem itt magam. Csak Te hiányzol, de nagyon. Nevezz drágám, könyörögtem a szállodában, hogy ha „véletlenül” megérkeznél, azonnal értesítsenek engem vagy adják meg címemet. Bár valóra válna mielőbb a vágyálmom.

Azért kissé búsán hagytam ott „Béga parti nyaralónkat”.⁵² A derűs és a keserves emlékeket mind magammal hoztam.

Imrém, nagyon, nagyon vágyódóm utánad. Vajjon mikor találkozhatunk. Mit gondolsz? Egyenlőre – ahogy tegnap is irtam – legokosabb, ha itt maradok. Váradon nem volna kitűnő üzleti lehetőség. Brassóba való utazásom is halasztást szenved. Irj, mi a véleményed?

Sokszor rám súlyosodik a magány tanácstalansága. Szeretném, ha itt lennél, ha irányítanál, oktatnál, nélkülöd félelmeimnek érzem magam. Imrém – ebben a szép kis szobában – szeretném, ha ma éjjel, a viszontlátásról álmodnék. T.i. első álom teljesül. Ó, most kikapok.

Egyezünk meg: te vagy az okos férfi s én egy ostoba nő.⁵³ A harmónia ezek szerint: tökéletes. Igaz?

Forrón szeret és egész lelkével hűséges: Latkád

Kéziratleírás: eredeti, levélpapírra, kézzel írott levél

13.

Temesvár, 1940. július 1.

(Numele și adresa emițătorului) (D.) Diamandi Victoria
(Str.) Timișoara I
(Comuna) Str. Gheorghe Lazar 8
(D)sale Dlui
Sulim Moise Aron
Librăria
Bucecea
Jud. Botoșan

Timișoara, 1940 július 1.

Drága Imrém, tegnapi levelemben megírtam új lakásom címét. La adresa Dnei Révész Dnei D. V. Timișoara I. Str. Gheorghe Lazar N: 8. Ma, kint voltam a hotelben, de saj-

⁵¹ A Buhuși gyár egy temesvári textilgyár, amit 1885-ben alapítottak, 1948-ban államosítottak.

⁵² A Splendid Szállóban (ahonnan Diamandi épp kiköltözött), Horváthtal is élt közösen, ezért hívja így. Béga a Temesvárt átszelő folyó neve.

⁵³ Egy korábbi szóváltásra utal vissza a finom iróniával fűszerezett mondat.

nos, posta nem várt. Remélem azért jól vagy és egészséges? Szeretettel gondolkodom Rád a nap minden órájában, s új otthonom várja igazi „Gazdáját”. Drágám, minden jót kívánva neked, szívből ölel és soraid után eped, a te hűség:

Latkád

Kéziratleírás: eredeti, postai levelezőlapra, kézzel írott szöveg (a címzés román nyelvű)

14.

Temesvár, 1940. július 2.

Timișoara, 1940 július 2.

Drága Imrém,

Ma délután rendkívüli élményem volt. Kordáék „jó barátjával” találkoztam.⁵⁴ Amikor megpillantottam, olyan öröm fogott el – amelyet talán még sohasem éreztem. Azt hittem ugyanis, hogy Te is itt vagy a közelben.⁵⁵ Illető felismert, s nagyon udvariasan, jóságosan beszélt rólad.

Örömmel hallom, hogy most már egészséges vagy, – s végre a pénzt is megkaptad. Sajnos csak pár percig társalogtunk, sejtetted, hogy őszinte hálálkodásom nem maradt el.

Drágaságom, ez utóbbi napokat leirhatatlan nyugtalanságban szenvedtem át; az emberek idegesek, s a munka egyre nehezebb, de ne félj, mert én még egyre erősebb akarattal dolgozom s nem ijedek meg a sok morózus üzletféltől. Néha valóban, valóságosan verejtékezem, de teljesítem kötelességem.

Ird meg, Drágám, újabb pénzküldemény mehet? T. i. „Jó baráttól” ezt nem volt időm – ma – megkérdezni. Neked kell – Szívem – dönteni. Új lakásomban, – mint már irtam – jól érzem magam, s az üzlet szempontjából is jó, hogy központban vagyok.

Nagyon sok mindent szeretnék még írni, de nem okos dolog a női fecsegés. Remélem, szeretettel gondolsz rám? Hidd el, drágám – megérdemlem.

Ma, hogy hírt kaptam felőled – jutalomnak veszem a sorstól. Kemény napom volt, de a végén csak tűrhető volt az eredmény (370 Lei⁵⁶). Még most is az említett találkozás hatása alatt állok és szüntelen, szüntelen Rád gondolkodom...

Remélem, hólnapra lesz posta is, és – szerda lévén – egy ragyogó üzleti nap.

Egyetlenem, írj! Cipőt vegyek – kéz alatt –? Irj, mindenről drágám.

Egész lelkével szeret ölel és csókol, a Te hűség:

Latkád

Kéziratleírás: eredeti, levélpapírra, kézzel írott levél

⁵⁴ Korda István, regényíró, szerkesztő, műfordító. Lásd a 7. levél jegyzeteit. A „jó barát” nevét valószínűleg nem volt tanácsos levélben leírni a cenzúra miatt.

⁵⁵ Feltehetően az a személy, akivel találkozott, szintén munkaszolgálatos volt ugyanott, ahol Horváth.

⁵⁶ Mintegy 474 lejnek felel meg napjainkban (kb. 36 ezer forint). Ennyit keresett a könyvek eladásából, amire úgy utal, hogy munka, üzlet.

15.

Nagyvárad, 1940. július 28.

(Numele și adresa emițătorului) (D.) Diamandi Victoria
(Str.) Oradea
(Comuna) Str. Brătianu 31
(D)lui Soldat Horváth Emeric⁵⁷
Detașamentul 10 Săpători⁵⁸
Reg.1/38 Art. Baterie⁵⁹
Oficiul Poștal Militar⁶⁰
N: 131

Oradea, 1940 július 28.

Drága Imrém, boldog vagyok. Hosszas szünet után ma megkaptam várva-várt soraidat. T. utánam küldték lapodat, melynek vétele után, azonnal elpostáztam egyezer leit. Ma – vasárnap – a cipő ügyben nem intézkedhetem, de hólnap a csomag feladásával nem fogok késlekedni. Ugyancsak ma ajánlott levelet is küldtem a jelzett címre, remélem mindent megkapsz, rövidesen.

Imrém, örülök, hogy jól vagy, én is Hozzád hasonlóan érzem magam. Egyenlőre itthon maradok és várlak türelemmel, változatlan gyöngédséggel, szeretettel. Gondolatban, élniakarásban, munkaambícióban, minden emberi érzésben a Tied vagyok. Szeretlek. Címem: Str. Brătianu 31.
Szívből ölel a Te hűségese: Latkád

Kéziratleírás: eredeti, postai levelezőlapra, kézzel írott szöveg (a címzés román nyelvről)

16.

Nagyvárad, 1940. július 28.

Oradea, 1940 július 28.

Drága, drága Imrém,
Intézkedtem, hogy postámat utánam küldjék – három napja vagyok itthon⁶¹ – s végre, ma, várva-várt lapod megérkezett. Három hetes hallgatásod után, boldogan vettem kezé írását, s örülök, hogy jól érzed magad. Én is csak ezt mondhatom a rossz üzleti ügyeket leszámítva Timișoaran sokat dolgoztam. Révészéknél otthoniasan éreztem

⁵⁷ Fordítása: Horváth Imre katona úrnak.

⁵⁸ Fordítása: 10. Különítmény – Utászok.

⁵⁹ Fordítása: 1/38. tüzérezred ütege.

⁶⁰ Fordítása: Katonai Postahivatal (magyar megfelelője: Tábori Posta). Változik a cím, immár nem Bucsecea, hanem egy munkatábor címzése jelenik meg.

⁶¹ Itthon, azaz Nagyváradon.

magam.⁶² Beszéltem Rólad. Becsülnek. Szeretnek. Ha valamikor arra járnál, keresd fel őket. Nagyon rendes pár. Néném⁶³ jól van. Katóék⁶⁴ jönnek hozzá nyaralni. Barátaiddal még nem találkoztam, csak hallottam, a fiatal férj itthon van.

Ujság semmi különös. Lapod vétele után, azonnal a postára siettem és a jelzett címre elküldtem egy ezer leit. Remélem nemsokára megkapod. Csomagot, cipőt hólnap küldök, ma – vasárnap lévén – nem tudok intézkedni, vásárolni.

Egyetlen Imrém, azt hiszem, érzed és tudod, hogy gondolatban folyton-folyton Veled vagyok, s ha távol is vagy tőlem, egész lélekkel állok melletted, türelemmel, gyöngédséggel várlak, hűséggel őrzöm emlékeinket, szellemi kapcsolataink nem szűnő elevenséggel élnek bennem. Nem érdekel senki, semmi, csak Te, – s ami Veled van vonatkozásban.

Ugy-e érzed ezt édesem, Imrém, Mindenem?

Irjál, amikor időd engedi.

Tudod, hogy drága igazgyöngynél drágább nekem minden szavad. Én új cimedre – minden nap küldök lapot vagy levelet, s úgy érzem erősek vagyunk, mert szeretjük egymást.

Imrém – a vallomásokat – ily hosszas hallgatás után – nem tudtam magamtól megtagadni, remélem nem ítélsz őszinte szentimentálizmusom felett?

Azt hiszem – tudod –, hogy nem – csak simogató szavakkal, de becsületes, dolgos tettekkel is, s ha kell – az önfeláldozásig – a Tied vagyok.

Egyenlőre tervem szerint itthon maradok, címem: Str. Brătianu 31. Irjál!

Imrém, szívből köszönt és egész lelkével ölel a Te nagyon szerető, hűséges:

Latkád

Kéziratleírás: eredeti, levélpapírra, kézzel írott levél

17.

Nagyvárad, 1940. július 29.

(Numele și adresa emițătorului) (D.) Diamandi Victoria

(Str.) Oradea

(Comuna) Str. Brătianu 31

(D)lui Soldat Horváth Emeric

Detășamentul 10 Săpători

Reg.1/38 Art. Baterie

Oficiul Poștal Militar

N: 131

⁶² A Temesváron bérelt lakás tulajdonosaira utal, ami a 12. levélben a lakcímben is visszaköszön. Nagyon kedves, idős, úri párként említi őket, akiknél már az első perctől fogva jól érezte magát.

⁶³ Korábban is említi, valószínűleg édesapja vagy édesanyja testvére.

⁶⁴ Katóék közeli rokonok lehetnek.

Oradea, 1940 július 29

Drága Imrém, tegnap, cimedre elpostáztam egyezer leit, ajánlott levelet és egy lapot. Ma cipőügyben jártam, de csak hólnap kapom meg. Mindent szívesen, örömmel vállallok, s amit lehet intézek. Ma beszéltem barátaiddal. Melegen érdeklődtek irántad és szívből köszöntenek. Drága Imrém, odaadó gyöngédséggel öllelek, csókollak, hűséges: Latkád

Kéziratleírás: eredeti, postai levelezőlapra, kézzel írott szöveg (a címzés román nyelvű)

18.

Nagyvárad, 1940. július 30.

(Numele și adresa emițătorului) (D.) Diamandi Victoria
(Str.) Oradea
(Comuna) Str. Brătianu 31
(D)lui Soldat Horváth Emeric
Detașamentul 10 Săpători
Reg.1/38 Art. Baterie
Oficiul Poștal Militar
N: 131

Oradea, 1940 július 30

Drága Imrém, sokat töprengék, nagyon szeretném látni Micut,⁶⁵ de sajnos nem mehetek vele nyaralni, mi a véleményed? Remélem, pénzt, levelet, lapokat megkaptad? Csomagot hólnap küldök. Amikor időd engedi, írj drágám. Remélem egészséges vagy? Egyenlőre itt-hon maradok. Szeretettel, gyöngédséggel folyton Rád gondolok és szívből öllelek, hűséges: Latkád

Kéziratleírás: eredeti, postai levelezőlapra, kézzel írott szöveg (a címzés román nyelvű)

19.

Nagyvárad, 1940. július 31.

(Numele și adresa emițătorului) (D.) Diamandi Victoria
(Str.) Oradea
(Comuna) Str. Brătianu 31
(D)lui Soldat Horváth Emeric
Detașamentul 10 Săpători

⁶⁵ Micu Diamandi Viktória közeli családtagja lehet. A Micu jelölhet román férfinév (ebben az esetben ejtsd: Miku), 'öcsi', 'öcsike', 'kicsi' értelemben, vagy családnév is lehet (lásd Samuil Micu). Magyaros ejtéssel becéző női név. Diamandi családi kapcsolatait figyelembe véve bármelyik variáció lehetséges.

Reg.1/38 Art. Baterie
Oficiul Poștal Militar
N: 131

Oradea, 1940 iulius 31

Drága Imrém, barátaid igyekezetük ellenére sem tudták elintézni az ígért cipőügyet, kénytelen voltam venni egy párat – kéz alatt – nagyon finom, erős – (420 Lei)⁶⁶ remélem megleszel elégedve. A csomagban még küldtem egy doboz szárdiniát, citromot, szalámit, kekszet, hideg cukrot és csokoládét. Drágám, ma már a második lapot írom, szeretném ha te is írnál, amikor csak lehet, vasárnap óta nem kaptam postát. Remélem, jól vagy? Imrém, Mindenem, folyton Rád gondolok, egész lelkemből öllelek: Latkád.

Kéziratleírás: eredeti, postai levelezőlapra, kézzel írott szöveg (a címzés román nyelvű)

20.

Nagyvárad, 1940. július 31.

(Numele și adresa emițătorului) (D.) Diamandi Victoria
(Str.) Oradea
(Comuna) Str. Brătianu 31
(D)lui Soldat Horváth Emeric
Detașamentul 10 Săpători
Reg.1/38 Art. Baterie
Oficiul Poștal Militar
N: 131

Oradea, la 31 Iulie 1940.

Dragul meu Imre, azi ți-am trimis un pachet. Am cumpărat o pereche de ghete în forma bună, sper, că vei fi mulțumit. Ți-am mai trimis: salamă, sardele, ciocolată și prăjituri de ceai. În zilele trecute am dat pe adresa ta una mie lei, mai multe cărți poștale și o scrisoare recomandată. Deatunci desigur că ai primit totul. Sper, că ești sănătos. Eu sunt bine, sunt la Oradea și deocamdată rămân aici.

Dacă timpul î-ți permite, te rog scrie-mi. Te sărută cu drag și fidelitate: Latka

[Magyar fordítás:

Drága Imrém, ma küldtem neked egy csomagot. Vásároltam egy pár jó állapotban levő cipőt, remélem, elégedett leszel. Küldtem még neked: szalámit, szárdiniát, csokoládét és teasüteményt. Az elmúlt napokban feladtam a címedre egyezer lejt, több postalapot és egy ajánlott levelet. Azóta biztos mindent megkaptál. Remélem, egészséges vagy. Én jól vagyok, Nagyváradon vagyok, és egyelőre itt maradok.

Ha idő engedi, írk. Hűséggel és szeretettel csókol: Latka]

⁶⁶ Mintegy 541 lejnek számít ma (kb. 41 ezer forint). Ennyibe került a cipő, amit Horváth Imrének küldött.

Kéziratleírás: eredeti, postai levelezőlapra, kézzel írott, román nyelvű szöveg

Megjegyzés: Az utolsó hat levél (egy kivétellel) román nyelven íródik, és sokkal sematikusabb, mint az előzőek, csak tényeket, nagyon fontos alapinformációkat közöl (szinte ugyanazt írja le), elmaradnak a hosszas beszámolók, humoros mondatok, az „üzleteléssel” kapcsolatos információk, biztatások, panaszok. Ezt a cenzúra egyre szigorúbb volta indokolhatja, amit a második bécsi döntés közelsége is magyaráz.

21.

Nagyvárad, 1940. augusztus 2.

(Numele și adresa emițătorului) (D.) Diamandi Victoria

(Str.) Oradea

(Comuna) Str. Ciorogariu 15

(D)lui Soldat Horváth Emeric

Detașamentul 10 Săpători

Reg.1/38 Art. Baterie

Oficiul Poștal Militar

N: 131

Oradea, la 2 august 1940

Dragul meu Imre, adresa locuinței mele: Str. Ciorogariu 15 etaj II ușa 16. Aici locuiesc de eri. Camera frumoasă, agreabilă, pentru două persoane. Dragul meu, cred că banii, pachetul, ghetе, rufe, alimente, și cărțile postale l’ei primit. Sper, că ești sănătos și te gândești la mine. Sufletu’m e cu Tine cu tot dragul și fidelitate: Latka.

[Magyar fordítás:

Drága Imrém, lakcímem: Ciorogariu utca, 15. emelet, II. ajtó 16. Tegnap óta itt lakom. Szép szoba, két személynek tágas. Drágám, gondolom, hogy a pénzt, a csomagot, cipőt, ruhaneműt, élelmet és postalapot megkaptad. Remélem, hogy egészséges vagy, és rám gondolsz. A lelkem Veled van, minden szeretettel és hűséggel: Latka.]

Kéziratleírás: eredeti, postai levelezőlapra, kézzel írott, román nyelvű szöveg

22.

Nagyvárad, 1940. augusztus 3.

(Numele și adresa emițătorului) (D.) Diamandi Victoria

(Str.) Oradea

(Comuna) Str. Ciorogariu 15

(D)lui Soldat Horváth Emeric

Detașamentul 10 Săpători

Reg.1/38 Art. Batterie
Oficiul Poștal Militar
N: 131

Oradea, 1940 aug. 3.

Drága Imrém, tegnap közölt új lakáscimemet ismétlem: Str. Ciorogariu 15 Etaj II Ușa 16. Nagyon kellemes, nyugodt otthon, remélem Micu⁶⁷ is szeretni fogja. (Havi egyezer lei két személyre.) Drágám, nagyon vágyódom utánad s várva-várom a postát. Pénzt, csomagot, lapjaimat azóta már biztos megkaptad. Minden nap irok és gondolatban mindig Veled vagyok. Remélem, jól vagy. Írj, drágám. Szívből ölel és csókol a te nagyon szerető, hűséges: Latkád

Kéziratleírás: eredeti, postai levelezőlapra, kézzel írott szöveg (a címzés román nyelvű)

23.

Nagyvárad, 1940. augusztus 4.

(Numele și adresa emițătorului) (D.) Diamandi Victoria
(Str.) Oradea
(Comuna) Str. Ciorogariu 15
(D)lui Soldat Horváth Emeric
Detașamentul 10 Săpători
Reg.1/38 Art. Batterie
Oficiul Poștal Militar
N: 131

Oradea, 1940 aug. 4.

Dragul meu Imre, azi e duminică, mă odihnesc, mă gândesc la Tine. Sper, că ești sănătos. Banii, pachetul, rufe, ghete și alimente l'ei primit? Scrie-mi, dragul meu, când ai timp.

Prietenii tăi te salută cardial. Sunt cu toții sănătoși.

În așteptarea rândurilor tale, te îmbrățișează din tot sufletul a ta iubitoare și fidelă:
Latka

[Magyar fordítás:

Drága Imrém, ma vasárnap van, pihenek és Rád gondolok. Remélem, hogy egészséges vagy. A pénzt, a csomagot, a ruhaneműt, a cipőt és az ételmet megkaptad? Írj, drágám, amikor van időd.

A barátaid szívből üdvözlnek. Mindegyikük egészséges.

Soraid után várokozva, egész lelkével ölel a te szerető és hűséges: Latkád]

Kéziratleírás: eredeti, postai levelezőlapra, kézzel írott, román nyelvű szöveg

⁶⁷ Micu Diamandi Viktória közeli családtagja lehet. Lásd a 18. levél jegyzeteit.

24.

Nagyvárad, 1940. augusztus 7.

(Numele și adresa emițătorului) (D.) Diamandi Victoria
(Str.) Oradea
(Comuna) Str. Ciorogariu 15
(D)lui Soldat Horváth Emeric
Detașamentul 10 Săpători
Reg.1/38 Art. Baterie
Oficiul Poștal Militar
N: 131

Oradea, 1940 aug. 7.

Drága Imrém, tegnap ajánlott levelet küldtem cimedre, remélem megkaptad? Egészséges vagy?

Ha időd engedi, irjál Drágám. Egyetlenem, mindig csak ezt írhatom, hogy gondolatban szüntelen Veled vagyok és egész lelkemmel Hozzád tartózom. Barátaid üdvözlöknek.

Változatlan gyöngédséggel köszönt és ölel a te hűsége:

Latkád

Kéziratleírás: eredeti, postai levelezőlapra, kézzel írott szöveg (a címzés román nyelvű)

25.

Nagyvárad, 1940. augusztus 16.

(Numele și adresa emițătorului) (D.) Diamandi Victoria
(Str.) Oradea
(Comuna) Str. Ciorogariu 15
(D)lui Soldat Horváth Emeric
Detașamentul 10 Săpători
Reg.1/38 Art. Baterie
Oficiul Poștal Militar
N: 131

Oradea, la 16 august 1940

Dragul meu Imre, în așteptarea scrisorilor tale, mă gândesc cu drag la tine și te rog, scriemi, dacă ai posibilitate. Banii și pachetul le-ai primit?

În speranța, că în curând voi primi dela tine câteva rânduri, te sărut din inimă a ta iubitoare și fidelă:

Latka

[Magyar fordítás:

Drága Imrém, leveleidet várva, szeretettel gondolok rád, és kérek, írd, ha lehetőség van rá. A pénzt és a csomagot megkaptad?

Remélve, hogy hamarosan fogok kapni tőled néhány sort, szívből csókol a te szerető és hűséges:

Latkád]

Kéziratleírás: eredeti, postai levelezőlapra, kézzel írott szöveg (a címzés román nyelvű)

Rövidítések és irodalomjegyzék

A levelek lelőhelye: Holnap Kulturális Egyesület, Nagyvárad (Horváth Imre-hagyaték, számozatlan, feldolgozatlan fond)

*

Diamandi

1921

Diamandi Victoria színműve, In: *Nagyvárad Napló*, 24. (1921) 264. sz. 7.

FÁBIÁN

1992

FÁBIÁN Imre: *Gyónásom: Horváth Imrével beszélget Fábian Imre*, Nagyvárad, Literatus, 1992.

FENYVESI

2023

FENYVESI Judit: *A Fény útja a sötétségben*, In: *Magyar Kurír*, 2023. szeptember 23. <https://www.magyarkurir.hu/hirek/fenyvesi-judit-feny-utja-sotetsegben> (utolsó letöltés: 2025. december 23.).

HORVÁTH

1971

HORVÁTH Imre: *Szitálatlan homok között megcsillanó arany szemek*, In: *Igaz Szó*, 19. (1971) 10. sz. 539–544.

HORVÁTH

1984

HORVÁTH Imre: *Ha a múzsa táncra kérne: Élmények és reflexiók*, Bukarest, Kriterion, 1984.

KORDICS

2014

KORDICS Imre: *Nagyvárad jelentősebb utcanevei 1940–1944 között*, Nagyvárad, Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság, 2014.

MOLNÁR

1937

MOLNÁR Tibor: *Hangtalan beszéd. Horváth Imre verseskötete*, In: *Független Újság*, 4. (1937) 4. sz. 9.

- RMIL
1981 *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés, I, A–F.* [Főszerk. BALOGH Edgár], Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1981.
- RMIL
1991 *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés, II, G–Ke.* [Főszerk. BALOGH Edgár], Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1991.
- Színház: Heti műsor*
1931 *Színház: Heti műsor*, In: *Nagyvárad Napló*, 34. (1931) 32. sz. 7.
- TAVASZI
2002a TAVASZI Hajnal: *Hagyaték. Diamandi Viktória levelei Horváth Imréhez*, In: *Várad*, 1. (2002) 2. sz. 74–77.
- TAVASZI
2002b TAVASZI Hajnal: *Diamandi Viktória levelei Horváth Imre munkaszolgálatos katonához*, In: *Várad*, 1. (2002) 4. sz. 74–77.

LMK, NBSZME, ÚDMM – Három magyar szervezet Angliában a csehszlovák emigráns külügyminisztérium jelentéseiben

A második világháború alatt a magyar emigráció nem maradt politikai passzivitásban. Számos országban alakítottak különböző ideológiai alapon nyugvó egyesületeket, klubokat, szervezeteket. A csoportokról általánosságban elmondható, hogy politikai céllal jöttek létre: a szövetséges hatalmak melletti kiállást hangoztatták, és buzdították a helyi magyarokat hadi céljaik támogatására. Mindezek mellett szorgalmazták a magyarországi politikai-társadalmi rend reformját is (e téren eltérő hangnemben, illetve eltérő elképzelések szerint nyilvánultak meg). Legtöbbször saját lapjaikban, értesítőikben adtak hírt magukról, illetve kommentálták az aktuális eseményeket. Igyekeztek továbbá kulturális programokat is szervezni: legyen szó zenés vagy éppen előadóestekről.¹

Jelen forrásközlésben az angliai magyar csoportokról szóló három forrást mutatunk be. Az angliai magyar kolóniáról elmondható, hogy ebben a korszakban nem volt jelentős létszámú: nagyjából ötezer fő alkotta.² Mégis három szervezetet hoztak létre az emigráns magyarok 1941 folyamán. Ezen év március 15-én a kommunista hátterű Londoni Magyar Klub (LMK) bontott zászlót, augusztus 14-én a londoni magyar követség két korábbi munkatársa, Zsilinszky Antal³ és Révai András⁴ által alapított Nagy-Britanniai Szabad Magyarok Egyesülete (NBSZME), illetve szeptember 27-én a Károlyi Mihály-féle Új Demokratikus Magyarországiért Mozgalom (ÚDMM). Történetük, működésük kevésbé kutatott, ismert. Tevékenységükről – egyáltalán létezésükről – főként visszaemlékezésekből lehet tájékozódni. Ilyen például Kellner György⁵ memoárja, aki mint az LMK egyik alapítója emlékezett vissza a háborús időszakra: művének erénye,

¹ Érdemes megjegyezni, hogy Amerikában a korábban elsősorban gazdasági okok miatt kivándorló, diaszpórában élő magyarság és a két világháború közötti időszakban, főleg politikai okokból kitelepülő magyarok csoportjai között sok esetben kevés átfedés volt, így szervezeteik és sajtójuk is szemben álltak egymással nem egy esetben. Lásd VÁRDY, 2000, 350–352.

² VARGA, 1983, 153.

³ Zsilinszky Antal (1905–1943) magyar diplomata, Bajcsy-Zsilinszky Endre politikus, újságíró unokatestvére. 1941-ben lemondott a londoni magyar követségen viselt állásáról, és emigrációban maradt. Londonban alapítója a Nagy-Britanniai Szabad Magyarok Szervezetének. Önkezelével vetett véget életének egy személyes ügy miatt.

⁴ Révai András (1903–1973) magyar újságíró, publicista. Tanulmányait Budapesten, Lipcsében, Münchenben és Berlinben végezte. 1935-től élt Londonban. 1938 és 1941 között a *Pester Lloyd* londoni tudósítója. 1941-ben társalapítója a NBSZME-nek, amelynek 1943-tól az elnöke volt. A második világháborút követően a *Times*-ba írt elemző cikkeket Magyarországról. A magyarországi kommunista fordulatot követően elfordult a politikától, és csak művészettörténettel foglalkozott.

⁵ Kellner György (1913–2005) magyar pártaktivista. 1935-ben a Kommunisták Magyarországi Pártja illegális győri szervezetének titkára. A szervezet lebukása után Csehszlovákiába menekült. A második világ-

hogy a két másik mozgalomról is viszonylag részletesen emlékezik meg a kötet lapjain. Károlyi Mihály és Károlyi Mihályné Andrássy Katinka emlékiratai is megjelentek, amelyekből szintén lehet további ismereteket szerezni az emigrációs tevékenységükre vonatkozóan (hasznos forrás Károlyi kiadott levelezése is).

A három szervezet tevékenységére vonatkozó levéltári források igen mérsékelt számban találhatók Magyarországon, mivel az angliai keletkezésű iratok ritkán kerültek Magyarországra. Szerencsére más országok gyűjteményeiben őriznek olyan iratokat, amelyek az angliai magyar emigráns szervezetekkel foglalkoznak. Ilyen például Csehország Külügyminisztériumának Levéltára (Archiv ministerstva zahraničních věcí – AMZV), ahol számos magyar relevanciájú iratot őriznek. Ezen iratok a mindenkori cseh(szlovák) diplomácia, külügyi vezetés szempontjai szerint, szemszögéből láttatják a Magyarországgal, magyarsággal kapcsolatos eseményeket.

Igaz ez az angliai szervezetekre is. A három közölt forrás Londonban keletkezett a második világháború folyamán, és ma az AMZV Londoni levéltárának (Londýnský archiv) a része. Ezen iratokat 1945 után átszállították Prágába, amikor az emigráns kormányzat szerveit felszámolták a brit fővárosban az első békeévek alatt. Maguk az iratok szóbeli jelentések gépelt – elsősorban cseh és szlovák nyelvű – leiratai, amelyeket a csehszlovák emigráns kormány külügyminisztériumának magyar referatúrája vett át. A magyar ügyekért a második világháború során Albert Dutka⁶ volt a felelős, akinek neve szerepel is a jelentéseken.

A jelentő személy(ek) kiléte a névtelenség homályába merül. Az iratok tartalma alapján azonban körül lehet írni, hogy milyen körökben mozoghatott otthonosan az adott informátor.⁷ Feltételezhető, hogy a beszámoló személy magyar volt, vagy a magyar nyelvet nagyon jól beszélte, mivel részletesen jelentett arról, hogy az egyes szervezetek rendezvényei miként zajlottak: ott mit hallott, látott. Mivel a csehszlovák külügyhöz kvázi „bejárása” volt, feltételezhető, hogy (cseh)szlovákiai kötődéssel rendelkezett. Az itt közölt második jelentés szóhasználatára alapján az is gyanítható, hogy politikailag inkább a baloldalhoz kötődött, mivel a Zsilinszky-féle csoportosulás estélyén látottakról meglehetősen kritikusan fogalmazott. Szintén nyom lehet, hogy kapcsolatban állt Schultz Ignáccal,⁸ aki korábban a Csehszlovák Szociáldemokrata Párt magyar nemzeti-

háború alatt Angliában tartózkodott: alapítója az LMK-nak, 1944-től titkára az Angliai Magyar Tanácsnak. 1945-ben hazatért, 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták.

⁶ Albert Dutka (1905–1982) csehszlovák diplomata. 1937–1939 között a varsói csehszlovák követség követségi tanácsosa, 1940–1944 között Londonban az emigráns csehszlovák külügyminisztérium munkatársa, 1944–1946 között pedig az olaszországi csehszlovák követség követségi tanácsosa.

⁷ Hasonló a helyzet a kérdéses gyűjteményből korábban már publikált jelentésekénél. Lásd MIKLÓS, 2019.

⁸ Schultz Ignác (1894–1954) magyar nyomdász, pártaktivista, újságíró. Az 1918–1919-es magyarországi forradalmi eseményekben való részvételét követően Csehszlovákiában élt. Tagja volt a Csehszlovák Szociáldemokrata Pártnak. Újságíróként a kisebbségbe került magyarság csehszlovákbarát fordulatát támogatta (aktivizmus). 1938-ban emigrált, és az Egyesült Államokban telepedett le. A második világháború alatt is aktív volt emigrációjában. 1945 után nem tért vissza Csehszlovákiába, azonban 1945–1948 között az ENSZ mellett működő csehszlovák képviselő munkatársa volt. 1948 után elkötelezte magát a cionizmus mellett.

ségű nemzetgyűlési képviselője és aktivistája volt (Schultz a bemutatott iratok keletkezésekor az Egyesült Államokban tartózkodott). Az első két beszámolót a cseh nemzeti-ségű referens állította össze a saját anyanyelvén a megszerzett értesülései nyomán, míg a harmadik jelentést szlovákul gépelték le, így erősen feltételezhető, hogy az informátor valóban szlovenszkói illetőségű volt (aki azonban egyes kommunista háttérű emigránsok nevét tévesen adta meg).

A csehszlovák külügyi vezetésnek nem voltak haszontalanok a beérkezett információk. Bár – legalábbis jelenlegi tudásunk szerint – nem létezett közvetlen utasítás a magyar emigránsok figyelésére, nagyon is valószínű, hogy ilyen módon mérték fel a szerveződő angliai magyarok szándékait. Az Edvard Beneš vezette emigráns kormányzat⁹ Magyarországtól vissza kívánta szerezni az első bécsi döntés során elvesztett területeket, majd ehhez idővel egyre inkább hozzákapcsolódott a csehszlovákiai magyarság megbüntetése, valamint kitelepítésének terve is. A hadi helyzet, valamint a háború utáni rendezésről szóló tervek alakulása eme elgondolásokon is nyomot hagytak, de lényegében nem változtattak Beneš elképzelésein. Mindezek mellett a csehszlovák emigráns kormány gyakran hangoztatta, hogy egy demokratikus berendezkedésű Magyarországgal hajlandóak tárgyalni a határkorrekcióról, de nem az első bécsi döntés alapján.¹⁰

Szükséges volt tehát felmérni, hogy a magyar emigránsok és csoportjaik miként viszonyulnak Csehszlovákiához, illetve hogy közülük melyiket lehet támogatóként megnyerni. Ez esetben Lónyay Károlynak¹¹ lehetett fontos szerepe. Hajdu Tibor egy jelzettel meg nem jelölt prágai levéltári forrás alapján írt arról, hogy Lónyay a csehszlovák emigráció fizetett ügynöke volt, míg Ablonczy Balázs egy Londonban őrzött iratra hivatkozik, amely közvetetten bizonyítja ezt az állítást.¹² Jelenlegi tudásunk alapján továbbra sem ismert, hogy mely csehországi iratra hivatkozott Hajdu Tibor a Károlyi Mihályról írt életrajzában, azonban az AMZV valóban őriz olyan iratokat, amelyek Lónyay és a csehszlovák emigráció kapcsolatáról tanúskodnak.¹³ Valószínűsíthető, hogy

⁹ Beneš az elnöki posztot viselte a második világháború alatt, míg a kormányfő az egyik híve, Jan Šrámek volt. Beneš ugyan 1938. október 6-án lemondott az államfői pozíciójáról, azonban a második világháború során semmisnek nyilvánította a lépését, mivel az – felfogása szerint – német nyomásra, kényszerből történt.

¹⁰ KUKLÍK–NĚMEČEK–ŠEBEK, 2011, 152. A csehszlovák emigráns kormány azonban egyszer sem fejtette ki, hogy pontosan mit ért „demokratikus berendezkedés” alatt, így például a kiscsapat lapjának, a *Kis Újságnak* interjút adó, már Prágába visszatért Beneš 1945 nyarán is arról beszélt, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány nem tekinthető demokratikusnak. Lásd TIBOR, 1945.

¹¹ Gróf Lónyay Károly (1886–1963) magyar katonatiszt, kalandor. Huszártisztként harcolt az első világháborúban. A két világháború között Bécsben élt, majd az Anschlusst követően Magyarországon, Franciaországban, végül Angliában tartózkodott. Itt igyekezett magának hírnevet szerezni mint a magyar emigráció önjelölt vezetője. A második világháború után visszatért Magyarországra, majd az Egyesült Államokba távozott. Részletesebb életrajzát lásd ABLONCZY, 2011.

¹² HAJDU, 1978, 475, 149. jegyzet, 589; ABLONCZY, 2011, 342, 38. jegyzet.

¹³ Cseh forráskiadványokban ezek közül egyet már publikáltak: e dokumentum szerint Lónyay arról igyekezett meggyőzni Ivo Ducháčeket, Hubert Ripka államminiszter titkárságának vezetőjét, hogy ötven magyar önkéntest léptessen be a csehszlovák emigráns haderőbe, nehogy a lengyelekhez jelentkezzenek. DČZP, 47. dokumentum, 153.

egyfajta indikátorszerepet szántak Lónyaynak: rajta keresztül kívánták felmérni Károlyi szándékait (akit Edvard Beneš személyesen ismert korábról¹⁴), és amikor megbizonyosodtak róla, hogy utóbbi nem kíván ellenségesen fellépni velük szemben, sőt, akár az együttműködésre is hajlandó lenne, Lónyayt ejtették.

A három publikált dokumentum három különböző magyar szervezetről szól. Az első dokumentum érdekessége, hogy egy olyan botrányos eseményt mutat be, amelyet Kellner György megemlít a visszaemlékezésében,¹⁵ illetve Ablonczy Balázs szintén ír róla Lónyay Károlyról szóló tanulmányában angol levéltári források alapján.¹⁶ A botrányos gyűlés végül elvezetett oda, hogy Lónyay és Károlyi Mihály útjai elváltak egymástól, utóbbi pedig megalapította az Új Demokratikus Magyarországért Mozgalmat. A második dokumentum a Nagy-Britanniai Szabad Magyarok Szervezetének egyik eseményét mutatja be. Ehhez hasonlóan mehettek végbe a másik két szervezetnek is a kultúrestjei (ismét csak Kellner György az, aki említést tesz éppen a Zsilinszky-féle szervezet egy műsoros estjéről). A harmadik dokumentum leginkább az LMK működésébe enged betekintést, ugyanakkor a csehszlovák emigráció szempontjából fontos kérdés is felmerül benne. A tengerentúlon működő Schultz Ignác gyakorlatilag megkerülhetetlen szereplője volt a csehszlovákbarát magyar emigrációnak, amely a volt kispártvezér, Eckhardt Tibor törekvéseinek ellenpontja kívánt lenni. A hatékony fellépéshez Schulznak naprakész információkra volt szüksége.

Jelen publikációnak ugyan nem célja Eckhardt amerikai működésének ismertetése, a bemutatott dokumentumok tartalma kapcsán megjegyzendő, hogy Zsilinszky Antal Eckhardt szabadságmozgalmának a vezetőségébe kapott meghívást. A tengerentúlon az Eckhardttal szemben álló csoport kifejezetten erős sajtópropagandával igyekezett lehalkítani a volt pártvezetőt – törekvésük pedig sikerrel járt. E folyamat része volt, hogy idővel Zsilinszky is kilépett a szervezetből, akárcsak a jelentésben megemlített Pelényi János¹⁷ és Balásy Antal¹⁸ – az ő kilépésük említése pedig segíthet a keltezetlen irat datálásában: valószínűsíthető, hogy 1942 tavaszán gépettek le az adott jelentést.

¹⁴ GULYÁS, 2012, 69–70.

¹⁵ KELLNER, 1983, 101.

¹⁶ ABLONCZY, 2011, 344.

¹⁷ Pelényi János (1885–1974) magyar diplomata, 1933–1941 között Magyarország washingtoni követe. Miután Magyarország csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, több munkatársával együtt lemondott posztjáról. Amerikai emigrációjában aktív maradt, együttműködött Eckhardt Tiborral, majd Magyarország német megszállását követően csatlakozott a Követi Bizottsághoz. A háború után a Dartmouth Egyetem előadója lett.

¹⁸ Balásy Antal (1894–1973) magyar diplomata, újságíró. 1941-ben a washingtoni magyar követség tanácsosa – ilyen minőségében mondott le posztjáról Pelényi Jánossal együtt. A második világháború alatt együttműködött Eckhardt Tiborral. A háború után a Világbank munkatársa lett.

Források¹⁹

1.

Beszámoló az 1941. augusztus 2-án történt, magyar emigránsok számára szervezett esemény lefolyásáról

London, 1941. augusztus 20.

Gépelt eredeti. AMZV, LA–1939–1945, II/9, obyčejné – Politické zprávy – Maďarský referát [általános iratok – politikai hírek – Magyar referatúra], 420. doboz

Sz. 2556.biz/41.

Tárgy: Viták a Szabad Magyar Mozgalomban

Ref[erens]: Dr. Dutka

London, 1941. augusztus 20.

Bizalmas

Az aránylag sikeresen tevékenykedő Free Hungarian Movement²⁰ nagyjából az elmúlt három hétben elkezdett ingadozni. Mind a vezetők és mind a követők közt bizonytalanság jött elő s nőtt a feszültség. Az okot lehet a Károlyi és Lónyay²¹ közti vitában keresni, amely egészen a közelmúltig nem mutatta magát kifelé, hanem mindig csak köztük maradt. Állítólag a mai napig kölcsönösen egymás nagy barátai, azonban ettől nagyobb a kölcsönös bizalmatlanságuk.

A köztük lévő egyértelmű vita a Magyarok²² idén augusztus 2-án rendezett gyűlésén történt. Alapvetően erre a napra egy nagy tüntető gyűlést hívtak össze, amelyre nagyjából 500 fő volt hivatalos. Az utóbbi időben, nem tudni miért, a találkozót lemondták, és azokat az embereket, akiknek már küldtek meghívót, telefonon és táviraton kellett értesíteni a találkozó elnapolásáról. Az ülésről való visszahívást Lónyay gróf titkára²³ hajtotta végre. A nagy erőfeszítések ellenére a gyűlés előtt a teremben nagyjából száz ember gyűlt össze. A jelenlévők közt volt Károlyi gróf is, akit éljenezni kezdtek és felkérték, hogy legalább egy rövid beszédet tartson. Egy kevés vonakodást követően belement, és rövid beszédében általánosságban, de nagyon harciasan szólt a szabad Magyarország politikai céljairól. A jelenlévők a beszéde közben néha bekiabálták: „Ki a vezérünk? Kicsoda Lónyay? Lónyayt nem akarjuk! Legyen a mi vezérünk!” Ezekre

¹⁹ Az ismertetett dokumentumok közül az első kettő cseh, a harmadik szlovák nyelvű. A fordítások a szerző munkái.

²⁰ A mozgalmat Lónyay Károly hívta életre 1941 folyamán.

²¹ A forrásban végig helytelenül – Lónyaiként – szerepel a neve.

²² Az eredetiben is nagybetűs.

²³ Nem ismert a személye.

a láthatóan megszervezett kiáltásokra Károlyi egy szóval sem reagált, és úgy tett, mint ha nem hallotta volna őket. Amikor már egy ideje Károlyi beszélt, valaki odalépett hozzá, és átadott neki egy levelet. Majd még egy darabig beszélt, aztán befejezte, és elhagyta a gyűlést.

Mint ahogy engem egy informátor tájékoztatott, Károlyi a beszéde közben Lónyaytól kapott levelet, amelyben őt hibáztatja, mert közösen döntöttek a gyűlés lemondásáról és arról, hogy azon nem jelennek meg, Károlyi azonban mégis ott volt és fel is szólalt. A levélben ezt követően kérte, hogy a beszédet azonnal fejezze be és hagyja el a gyűlést.

Marad a rejtély, hogy Károlyi miért ment el mégis a gyűlésre. Az ügy pikantériája, mint bennfentesek között elterjedt, hogy Lónyay nem volt jelen a gyűlésen, mivel egy biztonságos környékre rejtették és a gyűlésre emiatt egy bizalmasát küldte el, aki azonnal értesítette Lónyayt, és egy közeli teaházban írt egy levelet Károlyinak, amit a bizalmas azonnal átadott a gyűlésen.

Ez az affér a két fél megállapodása nyomán eltűnhet a világ színe elől, de a bizalmatlanság a két oldal követői közt növekszik, és a forrófejűek mindkét táborban mocskolódnak, amit Lónyay és Károlyi is takargatni szeretne. Lónyay állítólag a saját emberei közt elmondta, hogy Károlyi gyűlése az összehívás tárgyában nem volt helyénvaló.

Az informátor szerint Károlyi ismét bizonyos politikailag baloldali irányultságú törtető hatás alá került, akik többé-kevésbé befolyásolták egész politikai ténykedését. Úgy véli, hogy bizonyos orosz katonai sikerek felbátorítottak baloldali radikális elemeket a magyarok között, akik inkább Károlyira hatottak és bizalmába férkőztek, és szeretnék, ha ismét a magyarok vezetője lenne, és egy magyar szabadságmozgalom élén állna. Érzékelhető, hogy a magyarok között nagyjából egy hónapja terjed a suttogó propaganda arról, hogy Lónyay egy ismeretlen alak, hogy igazából magát állította a mozgalom élére, és hogy az egyetlen alkalmas és igaz vezetője a magyaroknak Károlyi, az egykori magyar köztársaság elnöke lehet. Ugyanígy arról is beszélnek, hogy Lónyaynak Amerikában egyáltalán nincsenek támogatói, ugyanakkor Károlyi állítólag megszerezte az amerikai magyarok támogatását.

Az informátor rámutatott, hogy ezeken a zavaros vizeken ügyesen manővereznek Eckhardt Tibor emberei, akik vörös jelszavakkal bujtogatnak és izgatnak Lónyay ellen, hogy a szabad magyarok mozgalmában szakadás álljon be, és az angoloknál állítólag nagyon ügyesen arra mutattak rá, hogy a Free Hungarian Movement vezetősége, Károlyival vagy mással az élén, titkos magyar kommunista központ lesz. Állítólag arra szintén rámutattak, hogy ha ez a mozgalom politikai talajra ér, az a kommunizmus terjedését hozná magával Európa szívében. Érthetően ez az Eckhardt emberei által ügyesen csinált propaganda kedvező válasza talált nagyon befolyásos és tiszteletreméltó angoloknál, akik számára nemcsak a szovjetorosz, hanem minden vörös európai kormány vörös posztót jelent.

Az informátor nem zárja ki határozottan, hogy mindezzel kapcsolatban állhat Zsilinszky és gróf Almásy²⁴ feltűnő aktivitása. Az említettekkel kapcsolatban megjegyezte, hogy nem szabad elfelejteni, hogy mi előzte meg e kettő Angliában maradását, és a mód, ahogy elváltak a volt magyar követtől, Barczától.²⁵ Nem lehet állítólag kizárni, hogy Eckhardttal és Budapesttel is megegyezve dolgoznak. Nem szabad elfelejteni, hogy Eckhardt Tibor Horthy kormányzó rokona. (Az informátor ezen véleményét, amelyet e hó 19-én adott át alulírottnak, eléggé megerősítette Almásy és Zsilinszky beszéde, amelyet augusztus 20-án 10:30-kor tartottak a rádióban.)

Ami magát Károlyit illeti, állítólag tudja, hogy az angolok számára nem elfogadható a szabad magyar mozgalom vezetőjeként, mégis ismét a saját barátai és sugói hatása alatt tényleg csak abban hisz, hogy egyszer a magyarok vezetője lesz. Lónyay emberei maguk állítólag elismerték, hogy a pozíciója az angoloknál az utóbbi időben valamelyest megrendült. Hozzáadható ehhez a hatáshoz az angol nemesség, amely állítólag még mindig szimpatizál Horthyval, és amely meg van győződve, hogy Magyarországot igazságtalanság érte a világháború után, valamint Horthy Hitler nyomása alatt azt csinál, amit lehet, és hogy ő Magyarország igazi képviselője. Az angolok ezen csoportja állítólag egyáltalán nem látna szívesen egy szabad magyar mozgalmat, hanem természetesen egy demokratikus Horthy-Magyarországot látnának szívesebben, mint szocialistát, amely Moszkva befolyása alatt áll.

Az informátor szerint állítólag nem szerencsés, hogy Lónyay személyes kvalitásai, nevezetesen politikai téren, nincsenek a magasban, és hogy a magyar emigrációban nincs senki, aki valóban a demokratikus magyarság élére állhatna, és aki politikailag elfogadható lenne az angolok számára.

[Aláírás kézzel:] Dr. Dutka

²⁴ A forrásban helytelenül (Almásy formában) szerepel a vezetékneve. Gróf Almásy Kálmán (1902–1980) magyar diplomata. 1931–1934 között a bukaresti magyar követségen szolgált. 1934–1939 között a Külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályának attaséja. 1939–1941 között a londoni magyar követség munkatársa. Miután Nagy-Britannia és Magyarország között megszakadt a diplomáciai kapcsolat 1941 áprilisában, nem tért haza Magyarországra.

²⁵ Barcza György (1888–1961) magyar diplomata. Karrierjét az Osztrák–Magyar Monarchia Külügyminisztériumában kezdte 1911-ben. A közös állam képviselőként Athénban, Koppenhágában és Stockholmban szolgált. 1920–1925 között Magyarország bécsi követségének a munkatársa. 1925–1927 között a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője. 1927 és 1938 között szentszéki, 1938 és 1941 között londoni követ. 1941-ben saját kérésére nyugdíjazták. 1943-ban Kállay Miklós megbízásából Svájcban igyekezett kapcsolatba lépni a nyugati szövetségesek képviselőivel. Magyarország német megszállását követően megalapította a Követi Bizottságot. A második világháború után nem tért vissza Magyarországra. 1951-ig Svájcban, 1951-től haláláig Ausztráliában élt.

2.

Beszámoló az NBSZME műsoros estjéről

London, 1942. február 6.

Gépelt eredeti. AMZV, LA–1939–1945, II/9, obyčejné – Politické zprávy – Maďarský referát [általános iratok – politikai hírek – Magyar referatúra], 420. doboz

Sz. 552/biz/42.

Tárgy: Concert - Party „Szabad Magyar Mozgalom”

[Pirossal: Zsilinský]

Ref. Dr. Dutka

London, 1942. február 6.

Bizalmas

A Nagy-Britanniai Magyarok Egyesülete²⁶ február 3-án a Conway Hallban Concert Partyt szervezett. Igazából ez egy szórakoztató est volt. Nagy volt a pénzügyi siker, mivel a jegyeket már mind eladták előre. Jelen volt nagyjából 600 személy. Az est bevételét a RAF²⁷ segélyalapjának és a szovjet Vöröskeresztnek ajánlották. Az emigránsok és a régen itt lakó magyarok mellett sok angol, főleg a szervezők ismerősei jöttek el. Továbbá elég jelentős számú lengyel [volt jelen]. Összességében elmondható, hogy a jelen levő magyarok nagyjából fele kommunista volt, nyilván a Londoni Magyarok Klubjának küldöttei. Az általános színvonal nem volt magas. A zenei est egy átlagos amatőr vállalkozás szellemében zajlott.

A fő program Zsilinszky köszöntőjével kezdődött, amelyben üdvözölte az „angol barátokat, lengyel testvéreket és a szomszédos államok polgárait[”]. A köszöntőjéből politikai színezetű mondat csak ez volt: „Hiába rágalmaz minket a budapesti rádió, tudjuk, hogy melyik oldalon állunk és milyen célokat szolgálunk. A győzedelmes RAF és a hősies orosz hadsereg legyőzi Hitlert és vazallusait.”

A köszöntő után Strasser János²⁸ dalokat énekelt, utána egy rövid színházi jelenet következett, „Az ember ellensége” Körömdi Ferentől.²⁹ Ez egy olyan színházi darab, ami az emigránsok szenvedését ábrázolja a határ átlépésekor. Ezt követte sorban számos tánc- és előadásszám. A legértékesebb program elmaradt Kanter Lajos³⁰ zongorista megbetegedése miatt. Helyette egy angol nő játszott két zongoradarabot Sosztakovics-

²⁶ Az eredetiben: The Association of Hungarians ve Velké Britanii.

²⁷ Brit Királyi Légierő (Royal Air Force – RAF).

²⁸ Strasser János (1900–1978) magyar karmester, énektanár. Főként Angliában dolgozott és szerzett magának nemzetközi hírnevet. Halála előtt néhány évig Ausztráliában működött, majd visszatért Angliába.

²⁹ Körömdi Ferenc (1900–1972) magyar író, újságíró. A két világháború között jelentek meg regényei Magyarországon. 1939-ben Angliába emigrált, ahol a BBC munkatársa volt a második világháború alatt. 1946-ban az USA-ban telepedett le.

³⁰ Nem azonosítható be személye.

tól.³¹ A program keretén belül Földes Jolán³² mondott egy rövid beszédet, amelynek „Rövid útmutató Magyaroknak” [volt] a címe. Először angolul dicsérte meg az angolokat és Angliát, majd magyarul folytatta. A beszéde többé-kevésbe szentimentális tónussal bírt, emlékezett a magyar Dunára és összehasonlította az angol és magyar tájat.

Utolsó számként adták elő a „Fehér ló” [című] darabot Mikes György³³ újságírótól. Még ha a darab többé-kevésbé banális volt, a következtetése miatt érdemes megjegyezni.

A darab egy művészeti kávéházban játszódik a háború után. Apa és fia egy rokonra várva újságot olvasnak a kávézóban. A fiú egyszer csak felfedezi Milotay István cikkét (a referens megjegyzése: Milotay egyike a legörjögőbb nácioknak). A jelenlévők egyike megkérdezte az apát, hogy hol van a Keleti pályaudvar. Mire őt felvilágosítja, hogy a Rooseveltpályaudvarra kell mennie a Churchill sugárúton át, a Sztálin-szobrot megkerülve. Állandóan azt kérdezi tőle, hogy miért megy a pályaudvarra. A vendég felvilágosítja, hogy egy csomagot adna fel az unokatestvérének, a korábbi miniszterelnöknek, Bárdossynak, aki most a dachau koncentrációs táborban van. Állítólag gyakran kell küldenie neki élelmiszert, mert Göbbels és Göring mindent megzabál. Aztán bejön a színpadra egy újságárus (Imrédy volt miniszterelnökről mintázva), aki Churchill könyveit terjesztette. A kérdésre, hogy mint volt náci miért árusítja a demokratikus vezető könyvét, az árus úgy felel, hogy miniszterelnökként is demokrata volt, mert a nagyapja zsidó volt, ezért nem volt más lehetősége, mint hogy demokrata legyen. Közben megérkezett a kávéházba a várt rokon, aki magával hozott egy nagy csomagot, mint karácsonyi ajándékot, az unokaöccsének. A fiú kibontja a csomagot, és nagy örömmel látja, hogy az ajándék nem más, mint egy nagy mellszobor, amely nem mást ábrázol, mint a nagy magyar demokratát, Zsilinszky Antalt.

Ez a jelenet ábrázolja önmagában nemcsak a szórakoztató estély színvonalát, hanem Zsilinszkyék teljes mozgalmát is.

³¹ Az eredetiben hibásan szerepel (Sostalkovic formában) az orosz zeneszerző neve.

³² Földes Jolán (1901–1963) magyar író. Az 1930-as években indult be írói karrierje. 1941-ben Angliába emigrált.

³³ Mikes György (1912–1987) magyar író. 1938-tól a *Reggel* és a *8 Órai Újság* londoni tudósítója, 1939-től a BBC munkatársa.

3.

Jelentés az angliai magyar emigráció helyzetéről, az LMK működéséről

London[?], dátum nélkül [valószínűleg 1942]

Gépelte eredeti. AMZV, LA–1939–1945, II/9, obyčejné – Politické zprávy – Maďarský referát [általános iratok – politikai hírek – Magyar referatúra], 420. doboz

[Iktatás nélkül]

28. bizalmas jelentés

Új fordulat állt be Károlyi és Zsilinszky³⁴ viszonyában. Zsilinszky és Buday³⁵ meglátogatták Károlyit, [kihúzott, olvashatatlan szöveg] három órát töltöttek nála. Arról értesültem, hogy csak általános dolgokról beszélgettek, és arról állapodtak meg, hogy továbbra is tartják egymással a kapcsolatot.

A teljes Angliában élő magy[ar] közösség (a csehszlovák[iai] magyarokkal együtt) azt kívánja, hogy az angliai magyar mozgalom egyesüljön.

A Londoni Magyar Klub megjelentette az „Értesítő” áprilisi számát, amelyben írják: „az egységes mozgalom lehetséges, mert a valódi demokrácia feltételei nem jelentik azt, hogy mindenkinek fel kell adnia a saját gondolatait, és hogy mindenkinek ugyanazon véleményen kell lennie. A mi álláspontunk szerint valós lehetőség a Demokratikus Magyarok Nemzeti Bizottságának³⁶ létrehozása. Az egységes mozgalom gondolata nemcsak a helyi magyarok egyetértésével, de befolyásos angol körök megértésével is találkozott. Több dologra vállalkoztak már az egyesülés érdekében, de ennek ellenére az egyesülés még mindig nem sikerült.”

A Londoni Magyar Klub a legagilisebb magyar egyesület. Programjuk a magyar kultúra terjesztése Londonban, a minden lelkesen dolgozó londoni magyar közti együttműködés kiépítése. A Dawson Place 28. alatt nyitottak klubot, ahol minden héten van előadás.

Március 26-án³⁷ Ignotus Pál tartott előadást a magyar demokráciáról. Főleg az utód-államokkal – főleg Csehszlovákiával és Lengyelországgal – való együttműködést hangsúlyozta [ki]. Nagyon erősen Horthy ellen beszélt. Kihangsúlyozta minden magyar mozgalom egyesülésének a fontosságát.

³⁴ Az eredetiben aláhúzva.

³⁵ Buday György (1907–1990) magyar grafikus, fametsző. Iskoláit Kolozsváron és Szegeden végezte. Alapítója a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának. 1936-ban római, 1937-ben londoni ösztöndíjat nyert el. A második világháború alatt Angliában élt. 1947 után Magyarországra látogatott, de politikai okok miatt visszatért Angliába.

³⁶ Az eredetiben: Národné Komité Demokratických Maďarov.

³⁷ Az eredetiben nem szerepel évszám. A jelentésben szereplő történések alapján ugyanakkor feltételezhető, hogy 1942. március 26-ról van szó.

A Londoni Magyar Klub vezetői volt csehszlovákiai magyar kommunisták. Richter Ferenc,³⁸ korábbi komáromi párttitkár, Dr. Ferencz Zoltán³⁹ és Kálmán Jenő (Moskovits Kálmán)⁴⁰ korábbi kommunista újságírók, az ostravai magyar kommunista lap szerkesztői,⁴¹ Radó Zoltán,⁴² a *Petőfi kör*⁴³ vezetője, Dr. Jutkovics,⁴⁴ a ruszin kommunista párt vezető tagja stb. A tagság nagy része fiatalokból áll, akiknek nagyjából a fele csehszlovákiai magyar. A tagok száma nagyjából 200 fő.

Károlyihoz alig kötődnek. Zsilinszkyvel viszont szoros a kapcsolatuk. Az ő mozgal-mából sokan adtak elő már a Magyar Klubban, mint Mikes, Iványi[-Grünwald],⁴⁵ Dr. Lantos⁴⁶ és mások. Az utóbbi időben ezek a kapcsolatok gyengültek. Éppen ebben az időben sikerült befolyást elérniük a csehszlovák írók és újságírók szervezeténél. Ennek eredményeként adott már elő a Magyar Klubban Kaczér Illés,⁴⁷ Forbát[h] Imre⁴⁸ és Erdélyi László.⁴⁹

A magy[ar] szervezetek egyesülésének kérdése érdekli Schultz embereit is Ameriká-ban – Schultz a legutóbbi levelében a következőket írja. [„]Jó lenne, ha Zsilinszky moz-

³⁸ Neve tévesen szerepel a jelentésben. Richter Mihály (1905–1947) magyar pártmunkás. A két világhábo-rú között a Csehszlovák Kommunista Párt Komárom területi bizottságának titkára. 1938-ban emigrált Franciaországba, majd innen Angliába távozott. 1947-ben tért volna vissza Csehszlovákiába, de útköz-ben repülőszerencsétlenség áldozata lett.

³⁹ Neve tévesen szerepel a jelentésben. Ferencz László (1909–1979) magyar pártmunkás, újságíró. 1931-ben lépett be a Csehszlovák Kommunista Pártba. 1936–1938 között a *Magyar Nap* felelős szerkesztője volt. A második világháború alatt Angliában tartózkodott, majd 1945-ben Magyarországon telepedett le.

⁴⁰ Moskovits Kálmán (1906–1972) magyar pártmunkás, újságíró. 1925-től tagja a Csehszlovák Kommu-nista Pártnak. A két világháború között Kálmán Miklós álnéven több cikke jelent meg baloldali lapok-ban. 1939–1945 között Angliában élt. 1949-ben a Szlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja, majd koholt vádak alapján letartóztatták 1952-ben. 1963-ban rehabilitálták.

⁴¹ Az 1936–1938 között megjelent *Magyar Nap* című napilapról van szó.

⁴² Radó Zoltán (1908–1950) 1939-ben Angliába emigrált. 1945-ben Magyarországon telepedett le, majd különböző állami szerveknél dolgozott vezető beosztásban. 1950-ben a Standard-ügy koncepció peré-ben halálra ítélték és kivégezték. 1989-ben rehabilitálták.

⁴³ Aláhúzva az eredetiben. A baloldallalhoz köthető Petőfi Kör 1936-ban alapították Prágában. Fő célja a magyar kultúra ápolása, valamint a csehszlovák államiság vívmányainak megismertetése volt a magyar kisebbség körében.

⁴⁴ Valószínűleg Jutkovics Mózes ügyvéd, akit 1931-ben a Csehszlovák Kommunista Párt tagjaként választottak be Ungvár képviselő-testületébe.

⁴⁵ Iványi-Grünwald Béla (1902–1965) magyar történész, Iványi-Grünwald Béla festőművész fia. 1939-ben ösztöndíjjal Londonba utazott, majd 1941-től a BBC munkatársa lett. 1945 után nem tért vissza Ma-gyarországra.

⁴⁶ Valószínűleg Lantos Borbála pszichológus, aki részt vett az 1918–1919-es budapesti forradalmi esemé-nyekben, majd emigrációban élt.

⁴⁷ Kaczér Illés (1887–1980) magyar író, újságíró. Részt vett az 1918–1919-es forradalmi eseményekben, majd az emigrációt választotta. 1938-tól Londonban élt, 1959-ben Izraelben telepedett le.

⁴⁸ Forbát Imre (1898–1967) magyar költő, orvos. Részt vett az 1918–1919-es forradalmi eseményekben, majd a retorziók elől Csehszlovákiába menekült. 1921-ben lépett be a Csehszlovák Kommunista Pártba. Orvosi tanulmányainak elvégzése után több városban praktizált. 1939–1945 között Angliában élt, majd visszatért Csehszlovákiába. Versei először az 1920-as években jelentek meg. 1942-ben az LMK adta ki Panasz és remény címmel verseit.

⁴⁹ Erdélyi László (1896–1965) magyar újságíró. A két világháború között több csehszlovákiai magyar lap munkatársa. A második világháború alatt Angliában élt, majd Romániában telepedett le.

galmáról értesülnék. Mi a te véleményed, lehetséges a megegyezés Károlyi és Lónyay között Zsilinszky esetében? Itt erről álmodoznak, és szeretném tudni, hogy van-e ennek reális lehetősége. De mindenekelőtt azt kell tudnom, hogy mit akarnak Zsilinszky emberei, hogy állnak Eckhardttal.”

A kommunisták kiterjesztették politikai aktivitásukat, amely csehszlovákokat és magyarokat is illet. A „Mladé Československo”⁵⁰ legutóbbi száma bejelenti, hogy Londonban egyeztettek görög, jugoszláv, román, magyar, osztrák, lengyel és csehszlovák egyetemi hallgatók, hogy egy közös mozgalmat alapítsanak, amelynek célja lesz a kapcsolatok kölcsönös ápolása és az angol közösség tájékoztatása Közép-Európa problémáiról. Ugyanez a szám értesít arról is, hogy március 14-én Leedsben volt az ifúság napja, ahol csehszlovákok, lengyelek és magyarok vonultak ki.

Zsilinszky mozgalma saját tájékoztató újságot adott ki „Szabad Magyar Szemle” címmel. A szerkesztője Dr. Révai.⁵¹ A legújabb szám hozza a csehszlovák–lengyel tárgyalásokat, és rámutat erre, mint a közép-európai nemzetek együttműködésének az alapja. Dr. Slávik⁵² március 15-i beszédéről úgy szólnak, mint a csehszlovák–magyar együttműködés bátorító jeléről.

Zsilinszky körében kering egy hír, hogy Pelényi, a volt washingtoni magyar követ és Balásy,⁵³ akik mindketten Eckhardt mozgalmának vezetőségi tagjai, otthagyják Eckhardtot.

Rövidítések és irodalomjegyzék

AMZV

Archiv Ministerstva zahraničních věcí (Külügyminisztériumi Levéltár), Prága, Csehország

LA–1939–1945

Londýnský archiv 1939–1945 (Londoni levéltár 1939–1945)

*

⁵⁰ A *Mladé Československo* (Fiatal Csehszlovákia), amely ezen a címen 1940–1942 között Angliában megjelenő kommunista beállítottságú lap volt, amelynek szellemi előzménye az ugyanezen a néven még Csehszlovákiában megjelent folyóirat volt. A kéthetente megjelenő lap 1943-ban címet váltott, és 1945-ig *Nové Československo* (Új Csehszlovákia) címen jelent meg.

⁵¹ A forrásban helytelenül (Révai formában) szerepel a vezetékneve.

⁵² Juraj Slávik (1890–1969) csehszlovák diplomata, politikus, újságíró. 1918-ban a *Slovenský Týždenník* munkatársa Budapesten. Csehszlovákia megalakulása után a prágai nemzetgyűlés képviselője. 1923–1925 között a zólyomi, 1925–1928 között a kassai megye ispánja. 1929–1932 között belügyminiszter, 1936–1939 között varsói követ. A második világháború alatt emigrációban élt, és az emigráns kormány belügyminisztere volt. 1946–1948 között washingtoni követ, azonban a csehszlovákiai kommunista hatalomátvétel elleni tiltakozásképpen lemondott posztjáról és az Egyesült Államokban maradt.

⁵³ Vezetékneve tévesen (Balási formában) szerepel az eredetiben.

ABLONCZY
2011

ABLONCZY Balázs: *Egy hírhedt kalandor a 20. századból – Lónyay Károly tündöklése és bukásai*, In: „...nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni”. *Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére*, szerk. GEBEI SÁNDOR – IFJ. BERTÉNYI IVÁN – RAINER M. JÁNOS, Eger, Líceum Kiadó, 2011, 333–348.

DČZP
2010

Dokumenty československé zahraniční politika v roce 1942, B/3/I, ed. Jan NĚMEČEK et al., Praha, Ústav mezinárodní vztahů–Historický ústav Akademie věd ČR, 2010.

GULYÁS
2012

GULYÁS László: *A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919–1924*, Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor, 2012.

HAJDU
1978

HAJDU Tibor: *Károlyi Mihály. Politikai életrajz*, Budapest, Kossuth, 1978.

KELLNER
1983

KELLNER György: *Magyar antifasiszták Angliában 1940–1945*, Budapest, Magvető, 1983.

KUKLÍK–NĚMEČEK–
ŠEBEK
2011

Jan KUKLÍK – Jan NĚMEČEK – Jaroslav ŠEBEK: *Dlouhé stíny Mnichova. Mnichovská dohoda očima signatárů a její dopady na Československo*, Praha, Auditorium, 2011.

MIKLÓS
2019

MIKLÓS Dániel: *Szemelvények a Zsilinszky Antal-féle emigráns mozgalom történetéből – csehszlovák szemmel*, In: *ArchívNet*, 19. (2019) 3. <https://www.archivnet.hu/szemelvények-a-zsilinszky-antal-fele-emigrans-mozgalom-tortenetebol-csehszlovak-szemmel> (utolsó letöltés: 2025. június 26.).

TIBOR
1945

TIBOR Dénes: Benes nyilatkozik a Kis Újságnak [interjú], *Kis Újság*, 1945. július 18. 1.

VARGA
1983

VARGA F. János: *Az Angliai Magyar Tanács története (1994–1945)*, In: *Századok*, 117. (1983) 1. sz. 152–175.

VÁRDY
2000

VÁRDY Béla: *Magyarok az Újvilágban*, Budapest, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, 2000.

**„Szabadka csak annyit mond: ovde Szubotica”
Dr. Deák Leó Bács-Bodrog vármegye főispánjának ismeretlen
naplójegyzetei (1944. május – 1944. november)**

Nyolcvan évig semmit sem lehetett tudni arról, hogy az 1945-ben koncepciók perben Újvidéken halálra ítélt, kivégzett, majd kényszerfelejtésre ítéltetett néhai bácskai főispán, dr. Deák Leó személyes iratainak egy jelentős része megmaradt. Jelen sorok szerzői egy véletlennek köszönhetően vették fel a kapcsolatot a néhai főispán unokaöccsének – dr. Deák Imre¹ volt országgyűlési képviselőnek (1942–1944) – a lányaival. Az örökösök elmondták, hogy Deák Leó és Deák Imre – nagyjából háromezer iratból álló – közös hagyatékát 1944 októberében édesapjuk helyezte biztonságba, amikor az összeomlás időszakában a pusztá életüket mentve egy lovas szekéren menekültek el Zomborból. Az államszocializmus évtizedeiben a hagyatékot előbb Bácsalmáson, később Nyíregy-

¹ Dr. Deák Imre (Kúla, 1904. november 2. – Nyíregyháza, 1990. április 21.) ügyvéd, országgyűlési képviselő. A zombori állami gimnáziumban tanult és érettségizett (1914–1921). 1921-től Bécsben a hároméves gazdasági képzést adó főiskola (Hochschule für Welthandel) hallgatója volt. Ausztriai tanulmányaival párhuzamosan a budapesti egyetemen jogot tanult, 1928-ban szerezte meg jogi diplomáját, majd 1935. december 11-én tette le az ügyvédi vizsgát. Bécsből hazatérve Zomborba részt vett nagybátyja, Deák Leó ügyvédi irodájának munkájában. 1935-ben önálló ügyvédi irodát nyitott, s ezzel párhuzamosan bekapcsolódott a délvidéki kulturális és gazdasági életbe. Összesen huszonhárom közművelődési egyesület megalakításában és több Magyar Ház létesítésében működött közre. A Jugoszláv Királyság megszűnése előtti időben, 1940 végétől 1941 áprilisáig a zombori Magyar Közművelődési Egyesület vezetője volt. Különösen nagy munkát folytatott a Szerémségben, ahol felkutatta a szörványban élő magyarságot, és hozzákapcsolta őket a délvidéki magyar intézményekhez. Falukutatói munkát végzett a Baranyai-háromszög magyarok lakta községeiben. Rendszeresen látogatta a Zágrábban és Belgrádban tanuló magyar főiskolai, egyetemi hallgatók egyesületeit, ahol előadásokat tartott, és különböző egészségügyi szervezeteket létesített. A magyarság érdekeinek védelmében széles körű közírói tevékenységet folytatott a délvidéki sajtóban. Munkásságáért Horthy Miklós kormányzó Nemzetvédelmi Kereszttel tüntette ki. 1942. február 9-én a magyar országgyűlés behívott képviselője lett. A képviselőség mellett több társadalmi tisztséget is betöltött, többek között Bács-Bodrog vármegye tiszteletbeli főügyésze és a Zombor-környéki Nemzetvédelmi Bizottság ügyvezető alelnöke volt. 1944. október első napjaiban családjával egy lovas kocsin menekült el Zomborból. Előbb Répcelakra mentek, majd 1945 elején onnan indultak tovább nyugat felé. Steyr környékén, az Ennsnél visszafordították őket Magyarországra. Bácsalmásra mentek és ott telepedett le a család. Ugyanebben az évben Jugoszláviában népellenességgé nyilvánították. Bácsalmáson előbb fuvarosként, majd a pécsi ügyvédi kamara tagjaként, ügyvédként kezdett dolgozni. A bácsalmási Igazoló Bizottság igazolta. 1951 őszétől a helybeli, majd a kecskeméti rendőrségen az Államvédelmi Hatóság kezdte zaklatni: faggatták zombori közszerepléséről, érdeklődtek a városban történekről, az ottani, majd a későbbi bácsalmási személyekről. 1952 januárjában abbahagyta az ügyvédi tevékenységét, s kilépett az ügyvédi kamarából. 1952 februárjában fizikai munkásként, kőművesként Mátéháza-pusztán az Állami Gazdaságban kezdett el dolgozni. 1956 elején a kecskeméti ügyvédi kamarához nyújtotta be az ügyvédi működés engedélyezése iránti újabb kérelmét, majd Bácsalmáson dolgozott ügyvédként. 1976-ban vonult nyugdíjba, 1978. szeptember 27-én, feleségével Nyíregyházára költözött. Ott hunyt el 1990. április 21-én.

házán rejtgettek, majd a rendszerváltozást követően Budapesten őrizték. A család bizalmának köszönhetően jelen sorok szerzői nyolc évtized után kívülrőlként először nyerhettek betekintést a megőrzött iratokba.

A mostani forrásközlés a hagyatékban talált egyik iratcsomó, a néhai főispán 1944 májusa és 1944 novembere között íródott naplójegyzeteit mutatja be. Mint az látható lesz, a naplójegyzetek egyrészt a deáki életút eddig szinte teljesen ismeretlen epizódját tárják fel, másrészt pedig azoknak köszönhetően először nyílik lehetőség arra, hogy az utókor olvasója a régióban a magyar államhatalmat megtestesítő legprominensebb képviselő révén bepillantást nyerjen a háború utolsó szakaszában a Bácskában történt eseményekről. Az iratokból pontos képet lehet kapni a német megszállás után a Bácska közigazgatásában végbement változásokról, a helyi hatalmi harcokról és rivalizálásokról, valamint arról is, hogy a bácskai szerbek és németek miként viszonyultak a megváltozott körülmények között a magyar államhoz. Különösen érdekfeszítőek azok a feljegyzések, amelyek az októberi teljes összeomlás időszakát, Deák utolsó, Zomborban tett látogatását jegyzik fel. A most közölt naplójegyzetek közül hiányoznak az 1944. június és augusztus közötti időszak feljegyzései. Ennek oka az, hogy Deákot 1944. június 16-án este, együttműködésben a magyar királyi rendőrséggel a Geheime Staatspolizei letartóztatta, majd a pestvidéki királyi törvényszék fogházába szállította. A Gestapo a volt főispánt nyolc nap múlva adta át a magyar hatóságoknak, majd Budapest területére internálták és csak öt hét elteltével bocsátották szabadon. Naplóját így csak a szabadlábra helyezését követően tudta folytatni. Ennél a pontnál jelezzük azt is, hogy bár Deák németek általi letartóztatása a szakirodalom számára eddig is ismert volt, ugyanakkor sem lefogásának körülményeiről, sem fogságának pontos idejéről nem rendelkezünk konkrét adatokkal. A most megtalált hagyatékban köszönhetően sikerült ezt az eddig homályos részletet is kibontani, mivel abban fennmaradtak egyrészt sógornőjének – Kanyó Margitnak – a letartóztatás alatt álló főispánhoz írt levelei, valamint az a petíció, amelyet 1944. augusztus 17-én a Deákot ért jogsérelmek ügyében a bácskai magyar közéleti személyek írtak Sztójay Döme miniszterelnöknek. Ezen leveleket a terjedelmi korlátok miatt csak a *Lymbus* jövő évi számában fogjuk publikálni.

Az eredetileg írógéppel készített iratokat a mai magyar helyesírás szabályai szerint adjuk közre, az azokban itt-ott előforduló helyesírási hibákat javítottuk. A szövegben előforduló neveket, eseményeket az érthetőség céljából lábjegyzetekkel láttuk el.

Jelen sorok szerzői ezúton mondanak köszönetet a hagyaték tulajdonosainak, Oroszné Deák Juditnak és Zambellyné Deák Máriának, hogy bizalmukba fogadva lehetővé tették számukra az iratok kutatását, feldolgozását és engedélyezték azok nyilvánosságra hozatalát.

Dr. Deák Leó (1888–1945) életútja

Deák Leó 1888. január 14-én, Külán született. Jogi oklevelet Budapesten szerzett, majd Zomborban nyitott ügyvédi irodát. Az 1922 szeptemberében a kényszerkisebbségbe került délvidéki magyarság politikai érdekvédelmét zászlajára tűző Magyar Párt egyik alapítója, annak titkára lett. Hamarosan Várady Imrével² és Strelitzky Dénessel³ együtt annak a polgári centrista politikát követő hármasnak lett a tagja, amelyik kulcs-, sőt döntő szerepet játszott a délvidéki magyarság első kényszerkisebbségi időszakában (1918–1941). A két világháború közötti korszakban összesen 11 alkalommal képviselte Genfben a délvidéki magyarságot a Népszövetségi Ligák⁴ kongresszusán.⁵

Várady mellett ő volt a szerzője annak az 1922 júniusában írt, terjedelmes, a magyarság sérelmeit felsoroló memorandumnak,⁶ amelyet eljuttattak Pašić miniszterelnöknek.⁷

A Magyar Párt szervezésében, működtetésében kulcsszerepet játszó Deákot a belgrádi hatóságok államellenes cselekedetek vádjával 1925. január 5-én többedmagával letartóztatták.⁸ A vádat végül 1925. április 6-án ejtették ellene.⁹

Miután 1926. december 8-án megkötötték a kormányzó Radikális Párttal azt a választási paktumot, amely ugyan a magyar sérelmek orvoslására nem tért ki, azonban biztosította a magyar képviselők bekerülését¹⁰ a bácskai és a belgrádi tartománygyűlés-

² Várady Imre (Katalinfalva, 1867. március 11. – Nagybecskerek, 1959. március 6.) ügyvéd, politikus. Jogi tanulmányait Budapesten végezte, majd Becskereken nyitott ügyvéd irodát. 1905-től a Függetlenségi és 48-as Párt országgyűlési képviselője. Ebben az időben jó kapcsolatot épített ki a délvidéki szerbekkel, 1914-ben ő látta el a letartóztatott és internált szerbek jogvédelmét. Az impériumváltás után a Magyar Párt egyik alapítója, annak legbefolyásosabb, mérsékelt politikusa. 1927-től a Magyar Párt tartománygyűlési képviselője, 1939-ben jugoszláv szenátor volt. A második világháború alatt nem folytatott politikai tevékenységet, 1945-ben véglegesen visszavonult a közélettől.

³ Strelitzky Dénes (Baja, 1888. július 3. – Szabadka, 1953. január 21.) ügyvéd, kisebbségpolitikus. Jogi tanulmányait Budapesten végezte, ezt követően Szabadkán ügyvédeskedett. A Magyar Párt elnökségének tagja, Várady Imre és Deák Leó mellett a párt kijáró politikusainak egyike, a párt jogvédő irodájának a vezetője, egy időben a Hírlap főszerkesztője. A mérsékelt politikus a visszacsatolás után nem vállalt politikai szerepet, 1945 után a szabadkai Népfront egyik kerületi alelnöke, a Magyar Közművelődési Község választmányának tagja volt.

⁴ A Népszövetségi Ligák a kisebbségek kisebbségvédelmi szervezetei voltak, amelyek a Népszövetség kerekein belül működtek.

⁵ EILER, 2005, 128.

⁶ A magyar közösség sérelmei és kívánságai című összeállítás magyar változata a Várady-hagyaték 11. dobozában található. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta. Ezzel összefüggésben lásd még: Deák Leó levele Várady Imréhez, 1922. június 7. In: A. SAJTI, 2016, 158–159.

⁷ Erről bővebben lásd: DÉVAVÁRI, 2014a, 124–125.

⁸ Letartóztatták a magyar párt subotcai vezetőit – A Hírlap egyik elbocsátott alkalmazottjának följelentése alapján indult meg az eljárás. *Bácsmegeyi Napló*, 1925. január 6. 3; A magyar párt vezetői ellen a rendőrség befejezte a nyomozást – Tizenhárom gyanúsítottat már szabadlábra helyeztek – A magyar párt elnökségének letartóztatott tagjait szerdán kísérik át az ügyészséghez. *Bácsmegeyi Napló*, 1925. január 7. 1.

⁹ Jogerősen megszüntették az eljárást a Magyar Párt vezetői ellen. *Hírlap*, 1925. április 7. 5.

¹⁰ CSUKA, 1995, 266; A. SAJTI, 2004, 68.

be,¹¹ Deák Leó a bácskai tartománygyűlés képviselője lett.¹² A Magyar Párt mint frakcióvezetőt őt delegálta a bácskai tartománygyűlés ügynevezett héttagú választmányába is, amely a Belgrádtól független közigazgatási feladatokat látta el.¹³ 1927 áprilisában a jugoszláviai magyarság kívánságait tartalmazó deklarációt szándékozott a tartománygyűlésben felolvasni, azonban megtagadták tőle a magyar nyelvű felszólalás lehetőségét.¹⁴ Az 1927. szeptember 11-i országos parlamenti választásokon Zomborban a Magyar Párt listáján mérettette meg magát, de 207 szavazattal lemaradt a mandátumról.¹⁵ 1928. október 24-én Váradyval és Strelitzkyvel a magyar fővárosban Bethlen István miniszterelnökkel folytatott megbeszélést, amelynek fókuszában a magyar képviselők által követendő parlamenti magatartás és a Radikális Párttal való kapcsolat állt.¹⁶ Ugyanabban az évben anyagilag támogatta a *Vajdasági Írás* elindítását is.

Mivel 1929. január 6-án II. Sándor király felfüggesztette az alkotmányt, feloszlatta a parlamentet, a tartománygyűléseket és a városi képviselő-testületeket, s betiltotta a pártok működését, a Magyar Párt működése is ellehetetlenült. A diktatúra 1931-es konszolidációjával összefüggésben 1931 áprilisának első felében Várady és Strelitzky mellett Deák részt vett a Svetimir Matić¹⁷ bánnal folytatott azon megbeszélésen, amely a magyar kisebbség égető kérdéseit volt hivatott rendezni.¹⁸ A Magyar Párt újraalapítását nem sikerült kijárniuk, azonban a központi hatalom átmenetileg toleránsabb hozzáállást tanúsított a magyar kulturális intézmények ügyében. Ezzel összefüggésben konkretizálta 1932. szeptember 18-án Várady, Deák és Strelitzky egy egységes, országos magyar kulturális egyesület létrehozásának a tervét, majd Várady 1933 januárjának első napjaira azért hívta össze Becskerekre a korabeli magyar mérvadó értelmiséget, hogy az őket elválasztó politikai különbségek ellenére megkezdjék annak az ernyőszervezetnek a szervezését, amely becskerei központtal egy kulturális intézményben fogná össze a magyar kulturális egyesületeket.¹⁹

¹¹ Az 1922-es rendelet értelmében az SZHSZ Királyságban ekkor 33 tartományi közigazgatási egység volt. A mai Vajdaság területe két tartomány között oszlott meg, Bácska, a Tisza-mente kivételével a Bácskai tartományhoz, Bánát a Tisza-mentével a Belgrádi tartományhoz tartozott.

¹² CSUKA, 1995, 275.

¹³ Uo., 284–285.

¹⁴ Uo., 292–294.

¹⁵ Két magyarpárti képviselőt választott a Vajdaság. Mindenfelé győz a radikális–demokrata koalíció. – A kormánytöbbség már biztosítottnak látszik. A legszebben szavaztak le dr. Strelitzky választói a szubotikai körzetben. *Hírlap*, 1927. szeptember 13. 1.

¹⁶ A. SAJTI, 2016, 53.

¹⁷ Matić, Svetimir (Kreljevo, 1870. november 24. – Újvidék, 1931. május 2.) katonatiszt, politikus. A hadi-akadémiát 1891-ben végezte el. Szerb, majd jugoszláv tábormegvezető volt. 1930-ban nevezték ki bánná, azonban a következő év májusában váratlanul elhalálozott.

¹⁸ Strelitzky Dénes levele Várady Imréhez, 1931. április 10. Várady-hagyaték, 14. doboz. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta.

¹⁹ Strelitzky Dénes levele Várady Imréhez, 1932. szeptember 15. Várady-hagyaték, 14. doboz; Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta.; Dr. Várady Imre körlevele egy egységes, országos kulturális egyesület létrehozására, 1932. december 29. (Ez utóbbit lásd: A. SAJTI, 2016, 258–259.)

Történt mindez nagyjából akkor, amikor már realitássá vált a Belgrád bábjának számító Szántó Gábor²⁰ politikai aktivizálódása²¹ és annak a már az új államban felnőtt és ott is szocializálódott nemzedéknek a színre lépése, amely a polgári politizálást feladva frontális támadást intézett nemcsak az előző periódus konvencionális gondolatvilágával és felfogásával szemben, hanem egymás között is komoly ideológiai, sokszor már-már szellemi háborús összetűzéseket kreált. Ezek közül a legjelentősebb a Zágrábi Egyetemen jogot hallgató Nagy Iván,²² a Vojvodina (Vajdaság) katolikus diák-egyesület vezetője által életre hívott jobboldali mozgalom volt, amely téziseiben a magyar nemzeti ellenállást, a népi gyökerekből való szervezkedést és a zágrábi politikai

²⁰ Szántó (Schlesinger) Gábor (Budapest, 1882? – Belgrád, 1957. április 29.) délvidéki magyar politikus. Orvosi tanulmányait Budapesten végezte. 1914-ben költözött Szabadkára. A zsidó származású Szántó volt 1930-ban a belgrádi kormánypárt, a Jugoszláv Egységmozgalom magyar szervezeteinek a megalapítója. 1931-ben előbb szabadkai önkormányzati, majd országgyűlési képviselő. Hogy Belgrád ellensúlyozza Prokopy Imrének a délvidéki magyarság helyzetével a genfi Népszövetséghez beadott beadványait, Szántóval megalapította a kormányhoz lojális Jugoszláviai Magyar Népszövetségi Ligát. 1931 decemberében Szántó ugyan találkozott az egykori Magyar Párt prominens vezetőivel, azonban a Belgrád támogatását élvező politikus és a Budapestről instruált egykori Magyar Párt tagjai között nem jött létre érdemi együttműködés. 1935-ben ismét parlamenti képviselővé választották, 1938-ra azonban Belgrádban elszigetelődött, s helyét Fodor Gellért horgosi vállalkozó vette át. Az országos politikából való kizorulásért 1939-ben a szabadkai városi tanácsi tagsággal kárpótolták. Későbbi életútjáról nincsenek adataink.

²¹ Szántó Gábor politikai tevékenységéről bővebben lásd: CSUKA, 1995, 386–388, 391–398; A. SAJTI, 2004, 82–85, 88–90; HORNYÁK, 2010, 74–86.

²² Nagy Iván (Bács, 1904. október 12. – San Francisco, 1972. október 28.) ügyvéd, kisebbségpolitikus. A Zágrábi Egyetem jogi karán szerzett diplomát. 1926-ban a Vojvodina (Vajdaság) Katolikus Diákegyesület alapítója volt. 1935. május 5-én Újvidéken nyíltan szakított a középutas politikát képviselő Várady Imre – Deák Leó – Strelitzky Dénes hármassal. A Zágráb felé orientálódó kisebbségpolitikus szövetségre lépett az újvidéki és a becskerekai, tősgyökeres, zömében liberális eszméket valló szerbek által létrehozott, úgynevezett Vajdasági Mozgalommal, s programjába beemelte a Magyar Párt által következetesen elutasított vajdasági autonómia kérdését. Az ekkor kulminálódó magyar belharcokból 1940-re jelentősen megerősödve, győztesként került ki. A visszacsatolás után reális esélye volt a főispáni tisztség betöltésére, azonban Horthy Miklós kormányzó végül a Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter támogatását maga mögött tudó legfőbb riválisát, Deák Leót nevezte ki. 1941-ben Deák Leó és Krámer Gyula mellett Nagy Iván is tagja volt az úgynevezett Hármass Bizottságnak, amely a Bácskában és Baranyában a Honvéd Vezérkar tanácsadó szerveként működött, s ugyancsak tagja volt a nemzethűségi igazolásokat kiadó Tízess Bizottságnak. 1942 és 1944 között a magyar parlamentbe behívott országgyűlési képviselő, 1944. június 28-tól a Magyar Élet Pártjának elnökségi tagja volt. 1944. október 14-től 1945-ig részt vett a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének munkájában. A háború után a jugoszláv hatóságok távollétében háborús bűnösnek nyilvánították. Magyarországon neve megtalálható az 1946-os Háborús Főbűnösök névsorában. Az összeomlást követően előbb Ausztriában, majd 1951-től az Amerikai Egyesült Államokban élt. 1948 szeptemberében támogatta a Magyar Nemzeti Bizottmány (MNB) megalakítását. A következő évben Teleki Béla gróffal és Bonczos Miklós volt belügyminiszterrel a jobboldali magyar emigránsokat tömörítő Magyar Kereszténydemokrata Unió egyik alapítója volt. 1949-től 1954-ig komoly ambíciók voltak, hogy bekerüljön az MNB Végrehajtó Bizottságába. Ebben az időszakban aktívan részt vett a magyar politikai emigráció életében, csatározásaiban. 1955-ben visszavonult a nagypolitikától, s haláláig az egyik kaliforniai egyetem pénzügyi osztályán dolgozott.

orientációt hirdette meg.²³ Ezzel párhuzamosan Mayer Ottmár²⁴ vezetésével Szabadkán formálódott az az egyértelműen baloldali, sőt kommunista irányzat, amely elutasította a centrista irányzatot követő volt magyar párti politikusokat és a Nagy nevével fémjelzett új politikai opciót is. Az így kibontakozó, egészen 1941-ig elhúzódó hatalmi harcok végül a délvidéki magyarság egészének ideológiai és politikai szétforgácsolódását eredményezték.²⁵

1936 szeptemberében Deák újra Genfben utazott, s ezzel párhuzamosan Váradyval egy olyan memorandumot szerkesztett, amely a magyar tanítóképző megnyitását kérte – eredménytelenül – a miniszterelnöktől.²⁶ Ugyanazon év októberének utolsó napjaiban Deák és Strelitzky Anton Korošec²⁷ belügyminiszterrel tárgyalt, azonban érdemi előrelépést ekkor sem sikerült elérniük.²⁸

1937. április 28-án végül Milan Stojadinović²⁹ miniszterelnök is fogadta Váradyt, Strelitzkyt és Deákot. A megbeszélések egy esetleges választási együttműködésről és az ezzel összefüggő kompromisszumokról szóltak. A volt magyar párti politikusok elsősorban a Magyar Párt működésének újbóli engedélyezését kívánták elérni, azonban erről a kormányfő hallani sem akart. Ugyanakkor ígéret született a magyar diákokat sújtó névelemzés eltörlésére, a kulturális egyesületek – újbóli – engedélyezésére, a magyar

²³ Bővebben lásd: DÉVAVÁRI, 2021.

²⁴ Mayer Ottmár (Temesvár, 1911. november 11. – Szabadka, 1941. november 18.) szerkesztő, forradalmár, kisebbségpolitikus. Szüleivel 1917-ben költözött Szabadkára, a gimnáziumot 1930-ban végezte el. Budapesti egyetemi tanulmányait az anyagiak miatt kénytelen volt abbahagyni. Ezután Kolozsváron a református főiskolán folytatott teológiai tanulmányokat. 1935-től a Jugoszláv Kommunista Párt tagja, a *Híd* folyóirat munkatársa, majd szerkesztője. 1941-ben előbb a jugoszláv, majd az impériumváltást követően a magyar hatóságok is letartóztatták, 1941. november 18-án kommunista szervezkedés, szabotázsakciók, gyűjtogatás, szovjet ejtőernyősök fogadására tett kísérlet vádpontjaiban bűnösnek találták s kivégezték.

²⁵ Történetét lásd: DÉVAVÁRI, 2014b, 13–77.

²⁶ Deák Leó levele Várady Imréhez, 1936. szeptember 11. Várady-hagyaték, 5. doboz. Az oktatási miniszter levele Várady Imréhez, 1936. október 16. Várady-hagyaték, 5. doboz. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta.

²⁷ Korošec, Anton (Biserjane, Sveti Jurij ob Ščavnici, 1872. május 12. – Belgrád, 1940. december 14.) szlovén politikus. 1907-től a szlovén Néppárt tagja, 1917-től a bécsi parlamentben működő Jugoszláv Klub vezetője volt. 1918. október 29-én a Szlovén–Horvát–Szerb Állam tanácsának az elnöke, a Szerbiával történt egyesülés után az új délszláv állam miniszterelnök-helyettese, 1928–1929-ben miniszterelnök, 1935 és 1939 között belügyminiszter volt.

²⁸ Strelitzky Dénes levele Várady Imréhez, 1936. október 30. Várady-hagyaték, 5. doboz. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta.

²⁹ Stojadinović, Milan (Čačak, 1888. augusztus 4. – Buenos Aires, 1961. október 26.) szerb politikus. Jogi tanulmányait Belgrádban végezte, közgazdasági doktorátust 1911-ben szerzett. 1922 és 1935 között három alkalommal töltötte be a pénzügyminiszteri tisztséget, 1935 és 1939 között Jugoszlávia miniszterelnöke volt. Külpolitikájában kezdetben igyekezett elhárítani a német és olasz fenyegetést, azonban országa folyamatosan a központi hatalmak befolyása alá sodródott, s idővel maga is egyre többet vett át az olasz fasiszta hatalomgyakorlás technikájából. A horvátkérdésben merev álláspontot képviselt, 1939-ben az egyre nyilvánvalóbb vezéri ambíciói mellett ez okozta politikai bukását. Rövidesen internálták, a háború kitörése után brit fogságba került. 1948-tól Argentínában élt. 1954-ben az emigrációban élő Ante Pavelićtyel egyezményt kötött, amely a második Jugoszlávia felosztását vetítette volna előre.

tanítók visszahelyezésére és a belgrádi magyar tanítóképző ügyének a rendezésére.³⁰ A felemásra sikerült audienciát követően, 1938 kora nyarán Stojadinović miniszterelnököt személyesen a dunai bán és a jugoszláv vezérkari főnök értesítette arról, hogy Nagy Iván és Deák Leó között közvetlen tárgyalások kezdődtek az ellentétek elsimítása és az egységes Magyar Párt újjászervezése érdekében.³¹ Az ellentéteket Deák és Nagy között azonban nem sikerült áthidalni. Jól mutatta ezt az is, hogy 1938 decemberében, amikor újabb választásokat tartottak az országban, a Magyar Párt volt vezetői bojkottra szólították fel a magyarságot, Nagy Iván viszont az Egyesült Ellenzék mellett agitálva annak listáján meg is mérte magát.³²

Összefüggésben a nemzetközi küzdőtérben végbement változásokkal, elsősorban Németországnak a térségben történt erőteljes megjelenésével, a választások után végül közvetlen párbeszéd kezdődött meg a magyar és a jugoszláv kormánykörök között. Belgrád gesztust téve Budapestnek, hamarosan ejtette a kompromittálódott Szántó Gábort, Váradyt pedig 1939 januárjában szenátorrá nevezték ki.³³

A kül- és belpolitikai kényszer hatására 1939. augusztus 26-án megkötött szerb–horvát kiegyezéssel létrehozott Horvát Bánság valós hatalmi centrummá vált, s ez a fejlemény a délvidéki magyar politikai térre is jelentős kihatással volt. Zágráb ugyanis saját hatalmi játszmáiban – elsősorban Belgrád gyengítése céljából – hamarosan Nagy Ivánt és mozgalmát is felhasználta. Ez a fejlemény döntően írta át az 1939 januárjában felállított jugoszláviai magyar erőter viszonyait, s Nagy Ivánt helyzetelőnyhöz, a magyar párti politikusokat pedig lépéshátrányba hozta. Ennek tudható be, hogy az akkor már évek óta tartó magyar belharcok, amelyek elsősorban a szabadkai Magyar Olvasókör/Népkör ellenőrzése körül kulminálódtak, ismét elemi erővel lángoltak fel.

1939. szeptember első napjaiban Deák és Nagy Zomborban találkoztak, hogy a megbékélésről és a magyar egység kialakításáról tárgyaljanak.³⁴ Az álláspontok azonban továbbra sem közeledtek, Deák kompromisszumos javaslatait Nagy lesöpörte az asztalról, sőt lényegében ultimátumban követelte a Várady–Deák–Strelitzky vonal kivonulását a közéletből.³⁵ A zombori tárgyalások kudarca után Nagy Iván heves támadást is indított a helyi sajtóban Várady és Deák ellen, akiket eredménytelenséggel, tehetetlenséggel, a néptől való elszakadással vádolt meg.³⁶

³⁰ A. SAJTI, 2004, 85–86.

³¹ Uo., 88.

³² A. SAJTI, 2016, 530.

³³ A. SAJTI, 2004, 88–89.

³⁴ A tárgyalásról Váradyék is tudtak. Azon ott voltak Nagy hívei, Pummer Sándor, Kornyi Elemér és Reök Andor is.

³⁵ Deák Leó levele Várady Imréhez 1939. szeptember 5. In: A. SAJTI, 2016, 596–603.

³⁶ A. SAJTI, 2016, 61.

Az erőteljes hátszelet kapó Nagy 1940 januárjában Vladimir Mačekkal,³⁷ a jugoszláv kormány alelnökével és Ivan Šubašić³⁸ horvát bánnal folytatott megbeszéléseket a horvátországi magyar kisebbség ügyében.³⁹ A tárgyalások eredményeként a Horvát Bánság területén 1940. március 3-án engedélyezték is a Horvátországi Magyar Közművelődési Szövetség működését.⁴⁰ Míg Nagy Iván Zágrábban, addig Várady és Deák Belgrádban Dragiša Cvetković⁴¹ kormányfővel tárgyalt. Bár a miniszterelnök egyértelművé tette, hogy a kormány továbbra sem engedélyezi a Magyar Párt újbóli működését, a tárgyalásokon elsősorban a javuló magyar–jugoszláv kapcsolatok, másrészt pedig Zágráb és Nagy semlegesítése céljából az is elhangzott, hogy Cvetković nem zárkózik el egy egységes magyar kultúrszövetség létrehozása elől, ahogyan az önálló magyar tanítóképző és gimnázium létrehozásától sem. Azt is nyomatékosította, hogy Belgrád a volt magyar párti képviselőket tekinti politikai partnerének, s nem támogatja Nagy Ivánt és mozgalmát.⁴² Ilyen előzmények után 1940. április 1-jén engedélyezték a Jugoszláviai Magyar Közművelődési Egyesület belgrádi megalakulását, majd 1940. november 24-én megalakulhatott a Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség is, amelynek elnökévé

³⁷ Maček, Vladimir (Jastrebarska, 1879. július 20. – Washington, 1964. május 15.) horvát politikus. Jogi tanulmányait Zágrábban végezte, a politikába 1906-ban kapcsolódott be, s rövidesen Stjepan Radić közeli munkatársa lett. 1925 elején letartóztatták, júliusban szabadult. 1927-től a Horvát Parasztpárt parlamenti képviselője volt, Radić halálát követően, 1928-ban a párt elnökévé választották. Ebben az időszakban szoros kapcsolatban állt Svetozar Pribičevićtel, akivel közösen vezették az ellenzéki Parasztsz–Demokrata Koalíciót. 1929 végén ismét letartóztatták, majd 1933-ban újból. 1935-ben és 1938-ban az egyesült horvát ellenzék vezetője volt. Kiemelkedő szerepet játszott az 1939. augusztus 26-án Dragiša Cvetković jugoszláv miniszterelnökkel megkötött egyezmény létrejöttében, amely létrehozta a valós autonómiával bíró Horvát Bánságot. Ezt követően a jugoszláv kormány miniszterelnök-helyettese lett. A háború elején elutasította az együttműködést az usztasákkal, de a kommunista partizánoktól is távol tartotta magát. 1941 októberében a horvát hatóságok letartóztatták, előbb a jasenovaci koncentrációs táborba internálták, majd 1942-től 1945-ig házi őrizetben volt. A Független Horvát Állam 1945-ös összeomlása után előbb Franciaországba, majd az Egyesült Államokba emigrált.

³⁸ Šubašić, Ivan (Vukova Gorica, 1892. május 7. – Zágráb, 1955. március 22.) horvát politikus. Zágrábban szerzett jogi oklevelet, majd ügyvédi irodát nyitott. 1939 és 1941 között Horvátország bánja. 1941 és 1944 között a jugoszláv emigráns kormány tagjaként Londonban élt. 1945-ben az átmeneti jugoszláv kormányban külügyminiszter volt, de hamarosan lemondott, majd a közelévtől visszavonult.

³⁹ A magyar kisebbség joga a horvát bánságban. *Újság*, 1940. január 6.

⁴⁰ CSUKA, 1995, 476.

⁴¹ Cvetković, Dragiša (Niš, 1893. január 15. – Párizs, 1969. február 18.) szerb politikus. Az első világháborúban a szerb hadseregben szolgált, jogi tanulmányait 1934-ben Szabadkán fejezte be. 1928-ban választási miniszter volt, a diktatúra bevezetése után rövid időre letartóztatták. 1935-ben Niš polgármestere, majd 1935 és 1939 között szociális és egészségügyi miniszter, majd az igazságügyi miniszter helyettese volt. 1939. február 5. és 1941. március 27. között jugoszláv miniszterelnök. 1939-ben kiegyezett a horvát ellenzékkel, aminek köszönhetően létrejött az autonóm Horvát Bánság. 1941. március 25-én Bécsben a Koronatanács utasítására Aleksandar Cincar-Marković külügyminiszterrel együtt aláírta Jugoszlávia csatlakozását a háromhatalmi egyezményhez. A két nappal később bekövetkezett katonai puccs során rövid időre letartóztatták. Az ország szétesését követően a német hatóságok két és fél hónapra a banjicai koncentrációs táborba internálták. 1944 szeptemberében előbb Rómába, majd Párizsba emigrált. A háborút követően a kommunista hatóságok 1945. szeptember 15-én népellenességgé és háborús bűnössé nyilvánították. Rehabilitációjára 2009. szeptember 25-én került sor.

⁴² A. SAJTI, 2016, 618.

Nagy bizalmasát, Krámer Gyula⁴³ újvidéki gyárost választották meg. Az erőeltolódást mutatta az is, hogy Várady és Deák a volt magyar párti vezetőkkel együtt csak a választmányba került be.⁴⁴

Némi kitérőt téve, itt csupán jelezni tudjuk, hogy a magyar csatározásokkal párhuzamosan Deák ebben az időszakban „a jugoszláviai magyar nemzetiség irodalmi és kritikai folyóiratának”, a *Kalangyának* a munkatársa is volt. Emellett a Váradyval való munkamegosztás részeként – amiről a most fellelt hagyaték iratai is tanúskodnak – az ő feladata volt a magyar iskolákkal kapcsolatos kérdésekkel való foglalatосkodás. 1940 márciusában ő állította össze az elemi iskolák és a gimnáziumok magyar tagozataira jelentkező tanerő névsorát.⁴⁵

A különböző magyar politikai frakciók egy platformra állítása céljából, a szemben álló felek tömörítésével 1941. március 24-én hozták létre a Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség ötös tanácsát. Ennek tagjai Várady, Deák, Nagy, Pummer Sándor,⁴⁶ valamint Bissingen Ernő⁴⁷ temesvajkóci földbirtokos voltak. Elvileg a kéthetente ülésező ötös csoport feladata lett volna a jugoszláviai magyar népcsoport politikai, közművelődési, gazdasági és közösségi irányítása.⁴⁸ Érdemi munkára azonban már nem került sor. 1941 áprilisában, a Bácska visszafoglalásával új világ jött el, s ezzel Deák Leó életének egy új szakasza vette kezdetét.⁴⁹

Az impériumváltás első napjaiban elemi erővel lángolt fel Deák Leó és Nagy Iván személyes konfliktusa. Míg kettejük küzdelme a harmincas évek második felében, vagyis a jugoszláv érában, elsősorban a két magyar politikai opció – a centrista politikát követő volt Magyar Párt és Nagy Iván jobboldali népnemzeti mozgalma – közötti eszmei

⁴³ Krámer Gyula (Kúla, 1883 – Újvidék, 1945. november 26.) gyáros. Az első világháborúban az orosz és az olasz fronton szolgált, századosi rangban 1919-ben szerelt le. Újvidéken megalapította a Krámer Testvérek Vas, Fém- és Sodronyáru-gyárát. Magánvagyonából tevékenyen támogatta a kisebbségi magyarság közösségi kiadásait. 1940. november 24-én a Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség elnökévé választották meg. 1941-ben a Nemzethűségi Igazolások kiadó Tíz Bizottság tagja volt, ugyanazon év decemberében Horthy Miklós kormányzó Nemzetvédelmi Kereszttel tüntette ki. 1941. december 14-én a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség elnökévé választották, 1942-ben Horthy a felsőház örökös tagjává nevezte ki. 1945-ben a jugoszláv hatalom Budapestről Újvidékre hurcolta, majd Deák Leóval együtt halálra ítélte s kivégezte. A következő évben Magyarországon mint a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének tagját háborús bűnössé nyilvánították.

⁴⁴ DÉVAVÁRI, 2022, 227–228.

⁴⁵ Deák Leó levele Várady Imréhez, 1940. március 6. In: A. SAJTI, 2016, 631–632; Deák Leó levele Várady Imréhez, 1940. március 11. In: Uo., 633–634.

⁴⁶ Pummer Sándor (Újvidék, 1899. augusztus 6. – Topolya, 1947. január 2.) ügyvéd, közjegyző. Jogi tanulmányait Szegeden végezte, az ügyvédi vizsgát Újvidéken tette le, majd Topolyán lett ügyvéd. 1938-ban államellenes tevékenység miatt letartóztatták, de felmentették. 1939 és 1944 között Nagy Iván közeli munkatársa volt. 1941-ben az Ötös Bizottság tagja, a topolyai, a kúlai és a szabadkai körzet nemzetvédelmi bizottságának elnöke, Bács-Bodrog vármegye tiszteletbeli főügyésze, a topolyai Levente Egyesület díszelnöke, Topolya közjegyzője volt. 1946 augusztusában háborús bűnősként halálra ítélték és 1947 első napjaiban kivégezték.

⁴⁷ Bissingen Ernő gróf (?–1945) dél-bánsági, temesvajkóci földbirtokos. 1945-ben háborús bűnősként kivégezték.

⁴⁸ A. SAJTI, 2016, 724–727.

⁴⁹ Deák Leó főispáni működéséről bővebben lásd: DÉVAVÁRI, 2024, 302–339.

és ideológiai különbségek hatalmi harcában telt el, addig az impériumváltást követő első hónapok igazi tétje immáron az volt, hogy kettejük közül ki lesz a Bácska első számú politikai vezetője. 1941. augusztus 14-én – Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter előterjesztésére – Horthy végül Deákot nevezte ki Bács-Bodrog vármegye és Zombor szabad királyi törvényhatósági jogú város főispánjává.⁵⁰ Az adott pillanatban egy ideig úgy tűnt, hogy a párharcból Deák került ki győztesen, s Nagy kénytelen lesz az Újvidéken székelő Délvidéki Földbirtokrendezési Tanács⁵¹ elnöki tisztségével vigasztalódni.⁵² Mivel a Deák és Nagy közötti ellentéteket továbbra sem sikerült áthidalni, ezért – Erdéllyel és a Felvidékkel ellentétben – a Magyar Párt esetleges újjáalakítása sem volt napirenden. Ennek következtében Bácska prominens magyar politikusai kollektíve beléptek a kormányzó Magyar Élet Pártba.⁵³ A belépést követően Fernbach Péter⁵⁴ újvidéki főispán mellett Nagy Iván lett a MÉP helyi vezetője.⁵⁵ Mindez azt is jelentette, hogy a párthierarchiában Nagy Deák felettese lett. 1942. február 9-én sor került a Délvidékről behívott képviselők ünnepélyes bevonulására, akik nevében az ünnepi beszédet Nagy Iván mondta.⁵⁶ Ezzel az egymással rivalizáló két férfi között egy kényes, az adott erőviszonyokat átmenetileg kényszerből figyelembe vevő hatalmi egyensúly jött létre, ami 1944-ben, a német megszállás után jelentősen Nagy Iván javára tolódott el.

Bár az 1941. áprilisi harcokat követően a Bácskában átmeneti megnyugvás következett be, mindez nem tartott sokáig. December 13-án Csúrog határában tűzharcra került sor, december 17-én Mozsornál lőttek le egy csendőrt, ugyanaznap Zsablyán pedig a csendőr járőrparancsnokot ölték meg és megsebesítettek egy magyar katonát.⁵⁷ December 31-én Deák nagy beszédet intézett Szabadkán Bácska és az ország közvéleményéhez, amelyben óva intett az erőszaktól és a leszámolásoktól.⁵⁸ Ennek ellenére a Sajkásvidéken az eredetileg a bel- és közbiztonság helyreállítása mellett elsősorban külpolitikai megfontolásokból, a szerveződő partizán-ellenállás felszámolására indított hadművelet

⁵⁰ *Budapesti Közlöny*, 1941. augusztus 14. 1.

⁵¹ A Délvidéki Földbirtokrendezési Tanácsot 1941-ben a 6140. M.E. sz. m. rendelettel hozták létre a jugoszláv földbirtok-politikai jogszabályok során beállott egyenlőtlenségek és méltánytalanságok kiküszöbölésére, valamint a földbirtok-politikai célok megvalósítása érdekében. A véleményező, javaslattevő szervezet központja Újvidéken volt.

⁵² *Budapesti Közlöny*, 1941. augusztus 22. 1. A magyar földbirtok- és telepítéspolitikáról lásd: VALASTYÁN, 2019.

⁵³ A. SAJTI, 2009, 76.

⁵⁴ Fernbach Péter Bálint (Apatin, 1895. november 12. – Újvidék, 1945. december 20.) délvidéki magyar földbirtokos, politikus. Az impériumváltás után a DMKSZ vezetőségi tagja, 1942 és 1944 között országgyűlési képviselő, 1941–1942-ben Újvidék főispánja volt. 1942-ben az újvidéki razziában játszott szerepe miatt leváltották, majd 1944-ben a Sztójay-kormány ismét kinevezte. A magyar hatóságok 1945 júliusában kiadták Jugoszláviának. Vélhetőleg újvidéki fogva tartása alatt öngyilkosságot követett el, ezért a jugoszláv hatóságok nem folytatták le ellene a büntetőeljárást.

⁵⁵ A. SAJTI, 2004, 251–252.

⁵⁶ KN 1939–1944, XIII. köt. 30–32. (1942. február 9.)

⁵⁷ A. SAJTI, 1987, 152.

⁵⁸ Folytassuk ott, ahol 1918-ban abbahagytuk. Deák főispán nyilatkozata. *Reggeli Magyarország*, 1942. január 1.

túlkapásokba torkollva, ártatlan polgári áldozatok életét követelve az 1942. január 20-át követő napokban Újvidéken kulminálódott.⁵⁹

Az újvidéki razziával összefüggésben a legújabb kutatások alapján⁶⁰ azt lehet biztosan állítani, hogy Feketehalmy-Czeydner Ferenc⁶¹ altábornagy 1942. január 18-án tájékoztatta Deák Leót a tervezett újvidéki razziáról.⁶² A főispán ezt követően Milan L. Popović⁶³ értesítette Bajcsy-Zsilinszky Endrét, aki a tőlük szerzett információk alapján január 21-én memorandumban fordult Bárdossy miniszterelnökhöz a razzia leállításáért.⁶⁴ 1942. január 22-én Deák Leó Fernbach Péter újvidéki és Reök Andor szabadkai főispánok jelenlétében a Leventeotthonban találkoztak Feketehalmy-Czeydnerrel.⁶⁵ Az eseményt csak részleteiben lehet rekonstruálni, azt biztosan lehet tudni, hogy a találkozáson Feketehalmy-Czeydner Újvidék térképe előtt számolt be Deáknak és Reök⁶⁶ szabadkai főispánnak a razzia addigi fejleményeiről.⁶⁷

⁵⁹ A razzia eseménytörténete közismert, ezért ismertetésétől eltekintünk, és csak Deák abban játszott szerepére térünk ki.

⁶⁰ 2025. októbere.

⁶¹ Feketehalmy-Czeydner Ferenc (Piski, 1890. november 22. – Zsabya, 1946. november 5.) magyar katonatiszt. A mödlingi Katonai Akadémiát végezte el. 1910-ben hadnaggyá avatták. Az első világháborúban az orosz és az olasz fronton teljesített szolgálatot. A háború után Szegeden és Aradon a Nemzeti Hadseregben szolgált. 1925-ben őrnagy, 1927-ben vezérkari ezredes, 1933 és 1938 között a Légügyi Hivatal főnöke volt. 1940 februárjától 1941 júliusáig az 1. hadsereg vezérkari főnöke volt. Ezt követően a szegedi V. hadtest parancsnokává nevezték ki. Személyes felelősség terhelte a zsabylai, majd az újvidéki vérengzésekért. 1943-ban bűnösnek találták, és halálra ítélték. Az ítéletet nem tudták végrehajtani, mert Németországba szökött, ahol az SS-ben fegyvernemi tábornokként (Obergruppenführer) szolgált. A nyilas hatalomátvételt követően Beregfy Károly honvédelmi miniszter helyettese volt. A háború végén amerikai fogságba került, s kiadták Magyarországnak. A Népbíróóság halálra ítélte, de nem végezték ki, hanem kiadták Jugoszláviának. Újvidéken halálra ítélték, majd 1946. november 5-én Zsabyán nyilvánosan felakasztották. (Feketehalmy-Czeydner adataira lásd: SZAKÁLY, 2001, 97.)

⁶² ÁBTL 4.1.-A-2126/37. (Feketehalmy-Czeydner Ferenc írásbeli feljegyzése 4. o.)

⁶³ Popović, Milan L. (Pancsova, 1885. szeptember 16. – Újvidék, 1945. november 26.) szerb újságíró, politikus. Jogi és teológiai diplomát szerzett. 1902 és 1914 között az Újvidéken megjelenő *Srpsvo* (Szerb-ség) politikai napilap szerkesztője volt. 1925-től parlamenti képviselő, 1931-től a Dunai bán-ság szenátora, az Antibolsevista Liga alapítója és elnöke volt. Az impériumváltást követően az újvidéki *Nova Pošta* (Új Posta) szerb lap szerkesztője, 1942-től behívott magyar országgyűlési képviselő. 1942. július 15-én a zsabylai vérengzések és az újvidéki razzia ügyében felszólalt az Országházban. 1945. júliusában az OZNA ügynökei Budapestről Jugoszláviába hurcolták, majd az 1945. október 20-án indított első nagy népbíróósági per egyik vádlottja volt Deák Leó főispán, Krámer Gyula felsőházi tag mellett. Popovićot a perben hazaárulás és a „magyar megszálló hatóságokkal való nyílt együttműködés” vádjával halálra ítélték, és november 26-án kivégezték.

⁶⁴ TALPASSY, 1965a, 2; TALPASSY, 1965b, 4; TILKOVSKY 1996, 207–208.

⁶⁵ ÁBTL 3.1.9. V-87992/1. (Grassy József vallomása 1946. január 7-én a népbíróósági tárgyaláson 35. o.)

⁶⁶ Reök Andor (Szeged, 1899. január 20. – Újvidék, 1944. novembere) földbirtokos, délvidéki politikus. Tanulmányait Keszthelyen végezte, 1923-ban vette át a család tulajdonában lévő horgosi birtok vezetését. A harmincas évek második felétől a Várady–Deák–Strelitzky-vonaltól jobbra álló, ugyanakkor mérsékelt magyar politikus volt. 1941 augusztusában Szabadka törvényhatósági jogú város főispánjává nevezték ki. A bajai főispáni tisztséget is ellátó Reököt a német megszállás után leváltották. 1944. novemberében Újvidéken öngyilkosságot követett el.

⁶⁷ Deák Leónak a Népvédelmi Hatóság 1945. szeptember 20-i kihallgatásán készült vallomása. KASAŠ, 2008, 128.

Másnap Zomborban Palásthy Ödön⁶⁸ ügyvéd rémülten kereste fel Deákot, s közölte vele, hogy szerb ismerősei arról számoltak be neki, hogy Újvidéken egyenesen öldöklés zajlik, embereket lőnek a Dunába. Deák Leó azonnal Budapestre telefonált, majd autóba szállt, s a fővárosba utazott, ahol Keresztes-Fischernek jelentette értesüléseit. A belügyminiszter biztosította, hogy intézkedni fog és leállítja az újvidéki vérengzéseket.⁶⁹ Ez Újvidéken véget vetett az öldöklésnek,⁷⁰ ám Szenttamáson és Óbecsén lényegében ezután vette kezdetét a vérontás.⁷¹ A főispán az Óbecsén és Szenttamáson megindult razzziáról az óbecsei szolgabírótól értesült, aki miután telefonon elérte őt, jelentette neki, hogy erős karhatalmi egységek érkeztek a két városba.⁷² Deák Leó ekkor újra autóba ült, s ismét Budapestnek vette az irányt.⁷³ Az időjárási viszonyok miatt azonban Bajáról vonattal volt kénytelen folytatni az útját, s ezért csak másnap érkezett meg Budapestre, ahol azonnali újabb kihallgatást kért a belügyminisztertől. Keresztes-Fischer ekkor közölte a főispánnal, hogy a csapatoknak parancsot adott a visszavonulásra, majd arra utasította, hogy azonnal térjen vissza a Bácskába. Deák ekkor bejelentette, hogy a becsei történések miatt azonnali hatállyal lemond a tisztségéről, majd visszaindult Zomborba.⁷⁴

Alig pár héttel az újvidéki történések után, 1942. február 4-én Bajcsy-Zsilinszky Endre hosszú memorandumot intézett Horthy Miklós kormányzóhoz.⁷⁵ Az emlékirat első része az események tragikus rekonstrukcióját tartalmazta, a második felében a politikai és büntetőjogi felelősség, a megtorlás, a jogrend helyreállítása és a jóvátétel kérdésével összefüggésben tett javaslatot egy közvetlenül az államfőnek alárendelt, teljhatalmat élvező kormánybiztos kiküldésére. Bajcsy-Zsilinszky azt javasolta, hogy a kormánybiztos közigazgatási tanácsadójává Deák Leót nevezzék ki.⁷⁶

Deák így a lemondása ellenére végül a helyén maradt, s az elkövetkező hónapokban lendületesen fogott hozzá, hogy a magyar–szerb kapcsolatokban bekövetkezett, véglegesnek tűnő törést, amennyire csak lehet, enyhítse. Kisebbségpolitikája miatt ekkor már egyre hevesebb támadások érték. 1942. június 17-én Baky László⁷⁷ az or-

⁶⁸ Palásthy Ödön (Siklós, 1889. ? – ?) zombori ügyvéd, volt munkapárti politikus, a Magyar Párt intézőbizottságának tagja, a Jugoszláviai Magyar Népliga Egyesület igazgatósági választmányi tagja, Deák Leó közeli barátja és bizalmasa. Az 1945-ös népbíróági per során Deák védőügyvédje volt.

⁶⁹ Deák Leónak a Népvédelmi Hatóság 1945. szeptember 20-i kihallgatásán készült vallomása. KASAŠ, 2008, 129.

⁷⁰ Más források szerint Szombathelyről Feketehalmy-Czeydner azt az utasítást kapta, hogy január 22-én fejezze be a tisztogatást, de csak 48 órával később állította le az akciót. BRAHAM, 1997, 210.

⁷¹ A. SAJTI, 1987, 157.

⁷² Az események pontos rekonstrukcióját nagyban nehezíti, hogy Deák vallomásában nem szerepel konkrét időpont. Mivel abban elsősorban az óbecsei történésekre emlékezik vissza, a budapesti útjára vélhetőleg valamikor január 25-e és 28-a között került sor.

⁷³ Deák Leónak a Népvédelmi Hatóság 1945. július 1-jei kihallgatásán készült vallomása. KASAŠ, 2008, 70.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Szövegét kiadta: TILKOVSKY, 1996, 199–222.

⁷⁶ Uo., 214–215.

⁷⁷ Baky László (Budapest, 1898. szeptember 13. – Budapest, 1946. március 29.) katonatiszt, csendőr, politikus. Az első világháborúban honvédtiszt, 1919–1920-ban a Nemzeti Hadsereg tagja, majd a csendőr-

szággyűlésben azért támadta, mert fogadta a helyi szerbek képviselőit, átvette a szerbek sérelmeire vonatkozó memorandumot, s ígéretet tett azok orvoslására.⁷⁸ November 10-én annak felemlítésével próbálta meg lejáratni, hogy 1928-ban tartományi képviselőként hűségnyilatkozatot tett a jugoszláv államra, illetve 98 hold zsidóbirtokot vásárolt Mátételkén.⁷⁹ Baky kirohanásai végül indulatos szóváltásba torkollottak, s Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter személyesen védte meg főispánját.⁸⁰ December 1-jén Bajcsy-Zsilinszky heves szóváltásokkal kísért interpellációt intézett a miniszterelnökhöz és a honvédelmi miniszterhez az Újvidéki, a Titeli és a Zsablyai járásban történt razziák és karhatalmi cselekmények ügyében.⁸¹ Beszédét azonban nem fejezhette be, annak elmondásában megakadályozták. Az utókor számára viszont fennmaradt a félbeszakított interpelláció teljes szövege, amelyben arra szólította fel a miniszterelnököt, hogy a razzia áldozatainak adandó erkölcsi és anyagi jóvátétel előkészítésének ügyében vagy nevezzen ki egy kormánybiztost, vagy a feladattal Deák Leót bízza meg.⁸² December 6-án beszéde egészének a mellékelésével levelet is írt Kállay miniszterelnöknek, amelyben ismét sürgette, hogy a jóvátétel előkészítésével Deákot bízza meg.⁸³ Tíz nappal később Apor Vilmos püspöknek írt levelében már arról lehet olvasni, hogy szükségesnek tartja Fernbach újvidéki főispán leváltását, s helyére Deák kinevezését.⁸⁴

1943. január 20-án a belügyminiszter előterjesztésére Horthy végül felmentette Fernbach Pétert és Bács-Bodrog vármegye, valamint Zombor szabad királyi város főispáni tisztségében való meghagyása mellett Deák Leót nevezte ki Újvidék főispánjává.⁸⁵ Deák újvidéki működését azzal kezdte meg, hogy igyekezett eljárni az 1942 őszén letartóztatott Svetozar Marković,⁸⁶ a Jugoszláv Kommunista Párt Vajdasági Tartományi Bizottsága szervezőtitkárának az ügyében. Markovićot több hónapnyi kihallgatás után a vezérkar főnökének a bíró-

ségben szolgált. 1939-ben pártonkívüli nyilaskeresztes programmal lett országgyűlési képviselő, 1941-től az Imrédy Béla alapította Magyar Megújulás Pártjának tagja volt. 1944. március 24-től belügyi államtitkár, a deportálások egyik fő irányítója. Egyes információk szerint már június 20-án, más források szerint július 20-án felmentették a zsidó ügyek intézése alól, 1944. augusztus 9-én lemondott, szeptember 2-án hivatalosan is felmentették államtitkári állásából. A nyilas hatalomátvétel után a Nemzetbiztonsági Iroda vezetője volt. 1946-ban háborús bűnösnek végezték ki.

⁷⁸ KN 1939–1944, XIV. köt. 57. (1942. június 17.)

⁷⁹ KN 1939–1944, XV. köt. 157. (1942. november 10.)

⁸⁰ Uo., 196–197.

⁸¹ KN 1939–1944, XVI. köt. 490–492. (1942. december 1.)

⁸² TILKOVSKY, 1985, 166.

⁸³ Uo., 178.

⁸⁴ Uo., 184, 197.

⁸⁵ *Budapesti Közlöny*, 1943. január 24. 1.

⁸⁶ Marković, Svetozar, Toza (Taras, 1913. július 13. – Újvidék, 1943. február 9.) forradalmár, partizán. A gimnáziumot Bescskereken kezdte el, de nem fejezte be. 1935-ben belépett a Jugoszláv Kommunista Pártba. 1937-ben a Jugoszláv Kommunista Párt Vajdaságért felelős Tartományi Bizottságának tagja lett. 1941-ben a Bácskába költözött, hogy konszolidálja az ottani pártsejteket. A Bácska visszacsatolása után a bácskai jugoszláv partizánegységek főparancsnokságának politikai népbiztosa, a Vajdasági Tartományi Népi Felszabadító Bizottság egyik alapítója, az *Istina* [Igazság] és a *Slobodna Vojvodina* [Szabad Vajdaság] újságok kezdeményezője és szerkesztője. Ő szervezte meg a Jugoszláv Kommunista Párt Bácskai

sága 1943. január 16-án halálra ítélte. A főispán sikertelenül igyekezett Marković számára elérni a kegyelmet, akit végül 1943. február 9-én Újvidéken felakasztottak.⁸⁷ Támogatóan járt el az újvidéki zsidó orvosok működésének engedélyezésében, s jelentős gesztus volt részéről a szerb gyógyszereszekkel szembeni hátrányos döntések felülvizsgálata; közbenjárására például az egyik, addig hatósági gondnok kezelésében álló szerb gyógyszerész visszakapta működési engedélyét,⁸⁸ de támogatta a Matica Srpska újranyitását is.⁸⁹ Március első napjaiban Deák látványos külsőségek közepette Újvidéken fogadta a helyi szerbek küldöttségét, ahol kijelentette, hogy a magyar kormány az írott és humánus jog alapjára helyezkedve a nemzetiségeket teljes egyenjogú állampolgárok állapotába kívánja hozni.⁹⁰

1943. március 16-án került sor Újvidéken Deák főispáni beiktatására. Kinevezése a radikális jobboldal újabb támadásait hozta magával. Bakó március 8-án a Magyar Nemzetiszocialista Párt Nagytanácsán támadta hevesen,⁹¹ majd március közepén Jaross Andor,⁹² a Magyar Megújulás Pártjának országos pártvezető-helyettese bácskai körútjának zentai állomásán foglalkozott Deák kisebbségpolitikájával, ahol többek között úgy fogalmazott, hogy Bácskában új magyar honfoglalásra van szükség.⁹³

Még 1943 augusztusában terjedtek el azok a hírek, amelyek egy magyarányú bácskai csetnikszerveződésről szóltak. A Draža Mihailović⁹⁴-féle angolbarát, de a németekkel is

Regionális Bizottságának 1942 májusában Turijában tartott konzultációját is. 1942. november 19-én a magyar királyi rendőrség letartóztatta, 1943. február 9-én Újvidéken felakasztották.

⁸⁷ A. SAJTI, 1987, 195–196.

⁸⁸ MARGITAI, 2023, 123, 129–130.

⁸⁹ Deák Leónak a Népvédelmi Hatóság 1945. július 1-jei kihallgatásán készült vallomása. KASAŠ, 2008, 71.

⁹⁰ Megértést a magyar és a szerb nép között. A magyar kormány Deák Ferenc szellemében óhajtja a nemzeti kérdést kezelni. *Magyar Nemzet*, 1943. március 5. 5.

⁹¹ A Magyar Nemzetiszocialista Párt nagytanács-ülése. *Magyarság*, 1943. március 9. 8.

⁹² Jaross Andor (Komáromcséhi, 1896. május 23. – Budapest, 1946. április 11.) politikus. Budapesten hallgatott jogot, amit a frontszolgálat miatt megszakított. 1921-től a csehszlovákiai Magyar Kisgazda Párt tagja, 1925-től a Magyar Nemzeti Párt országos alelnöke, 1935-től a prágai Képviselőház tagja. 1938-tól az Egyesült Magyar Párt színeiben behívott magyar országgyűlési képviselő. 1938 és 1940 között a felvidéki ügyek tárca nélküli minisztere. 1940-ben egyik alapítója a Magyar Megújulás Pártjának. 1944. március 22. – augusztus 17. között a Magyar Királyság belügyminisztere, a deportálások egyik fő felelőse. A nyilas hatalomátvételt követően a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének tagja, 1944 decemberétől 1945 márciusáig annak elnöke. 1946-ban a Népbíróság halálra ítélte, majd kivégezték.

⁹³ Vitéz Jaross Andor, Horváth Ferenc és Börcs János a Bácskában. *Magyarság*, 1943. március 19. 7.

⁹⁴ Mihailović, Dragoljub (Draža) (Belgrád, 1893. április 27. – Belgrád, 1946. július 17.) katonatiszt, csetnikvezér. 1910-ben beiratkozott a Szerb Katonai Akadémiára. Közkatonaként vett részt az 1912–1913-as Balkán-háborúban, majd évfolyamelsőként 1913-ban hadnaggyá léptették elő. Harcolt a világháborúban, majd 1921 és 1923 között a belgrádi Felső Katonai Akadémián végezte tanulmányait. 1930-ban alezredessé léptették elő. Ugyanebben az évben három hónapot töltött Párizsban, ahol az École spéciale militaire de Saint-Cyr-ben tanult. 1935-ben katonai attasé lett a Bolgár Királyságban. 1935. szeptember 6-án ezredessé léptették elő, majd a Jugoszláv Királyság Prágába delegált katonai attaséja lett. 1939-ben a belgrádi Törzskari Főiskola tanárává választották. Az 1941. április 17-ei kapituláció előtt ő lett a második hadsereg vezérkari főnöke. A hadifogságot elkerülve, tisztjeinek és katonáinak egy csoportjával a szerbiai Ravna gora-hegyvidéken húzódott meg. Itt alapította meg a zömében csetnikekből álló, kezdetben az Egyesült Királyság által is támogatott Jugoszláv Honi Hadsereget. Az ellentétes stratégiák, az ideológiai különbségek és az általános bizalmatlanság következtében 1941 végére nyílt konfliktusba került a Tito vezette kommunista partizánokkal. Mivel Mihailović maga is együttműködött a német kolla-

együttműködő ellenállási mozgalomhoz kötődő, zömében volt jugoszláv tiszteket, ügyvédek, orvosokat, földbirtokosokat és gyárosokat, összesen 97 főt Zomborban, Szabadkán, Újvidéken és Óbecsén tartóztatta le az Államvédelmi Központ. A miniszterelnök és a Bethlen István körül csoportosuló angolbarát politikusok a szervezkedés lelepleződésének első napjaiban azzal bízták meg Deákot és Popovićot, hogy megkülönböztetett figyelemmel kísérjék a letartóztatottak sorsát, s biztosítsák, hogy a nyomozás során a vádlottakat ne érjék atrocitások. Az utasításoknak megfelelően ők több alkalommal is meglátogatták a letartóztatásban lévőket. Szeptemberi délvidéki útját Keresztes-Fischer belügyminiszter arra is felhasználta, hogy az ügy állásáról a helyszínen tájékozódjon, de a tárgyalás előtt Zomborba utazott az Államvédelmi Központ vezetője, Ujszászy István is, aki ugyancsak erről a kérdéssel informálódott a főispánnál.⁹⁵ 1943. december 14-én kezdődött meg a dél-bácskai és az újvidéki razzia főbűnöseinek a hadbíróági tárgyalása, ahol a bizonyító eljárás során, december 17-én Deák tanúként jelent meg.⁹⁶

Az 1944. március 19-ét követő német megszállás után Deák körül egyre inkább fogyni kezdett a levegő. Franz Hamm,⁹⁷ a német népcsoport parlamenti képviselőjének a vezetője 1944. április 4-én küldte meg a német külügyminisztériumnak azt a feljegyzést, amelyben Deák leváltását, s helyére Nagy Iván vagy Fernbach Péter kinevezését javasolta. A liberálisnak, s Keresztes-Fischerhez fűződő barátsága miatt angolbarátnak minősített Deákról májusban az állambiztonsági rendészet egyik jelentése különösen súlyos bűnként említette meg azt, hogy a magyar–szerb megbékélést elősegítendő, „gyakorta” közbenjárt a kommunisták érdekében.⁹⁸ Május 6-án Deákot minden tisztségéből felmentették, Bács-Bodrog vármegye és Zombor főispánjává Piukovics Józsefet,⁹⁹

borásokkal, 1944-ben a szövetségesek elfordultak tőle. 1946 nyarán hazaárulás és háborús bűnök elkövetésének vádjával halálra ítélték, majd 1946. július 17-én kivégezték. 2015 májusában az ítéletet a Szerb Legfelsőbb Semmítőszék megsemmisítette.

⁹⁵ A. SAJTI, 1987, 228–229.; Deák Leonak a Népvédelmi Hatóság 1945. július 1-jei kihallgatásán készült vallomása. KASAŠ, 2008, 73.

⁹⁶ A. SAJTI–MARKÓ, 1985, 442.

⁹⁷ Hamm, Franz (Verbász, 1900. március 18. – Bad Bodendorf, 1988. augusztus 5.) közgazdász, délvidéki német politikus. Közgazdaságtani tanulmányait Belgrádban, Bécsben, Heidelbergben és Mannheimban folytatta. Az újvidéki *Deutsches Volksblatt* újságírója, majd a Kulturbund lapjának, a *Volkswartnak* a szerkesztője volt. 1939-ben Sepp Janko mellett a náci irányba tolódott Kulturbund egyik vezetője lett. 1942-től a magyar országgyűlés tagjaként a Volksbund egyik befolyásos tagja volt. 1942-ben a Volksbund Jogvédelmi Főhivatalának a vezetője, 1944. június 2-án a német ajkú országgyűlési képviselőket tömörítő Német Nemzetiszocialista Képviselők Blokkjának a vezetője. Az országgyűlésben a Volksbund számára követelte a zsidó vagyon elosztását. 1945-ben Jugoszláviában és Magyarországon is háborús bűnössé nyilvánították. A háború végén Ausztriába menekült, később a CDU tagjaként német parlamenti képviselő, 1950-től 1965-ig a szövetségi menekültügyi minisztérium szóvivője, nem sokkal halála előtt, 1987-ben a Duna menti svábok történelmét és földrajzát kutató tübingeni intézet egyik alapítója volt.

⁹⁸ A. SAJTI, 1987, 219.

⁹⁹ Piukovich József (Bácsalmás, 1895. január 13. – ?) jogász, országgyűlési képviselő. Ősi nemesi családban született. Jogot Kassán és Budapesten tanult, az utóbbi helyen szerezte meg diplomáját. A világháborúban a szerb és az olasz fronton szolgált. 1919-től Pest vármegyében volt közigazgatási gyakornok, majd 1927-ben tiszteletbeli főszolgabíró lett. 1934-ben a földművelésügyi minisztérium gazdasági felügyelő karába került. A magyar Zöldmező-mozgalom egyik megteremtője volt. Az Országos Zöldmező Szövetség 1936-ban ügyvezető alelnöknek, 1939 júliusában pedig ügyvezető elnökének választotta. 1939-ben a kormány-

Újvidék főispánjává pedig Fernbach Pétert nevezték ki. Reök Andor szabadkai és bajai főispánt is leváltották, helyére Vojnits Gyulát¹⁰⁰ ültették.¹⁰¹

A szabadkai zsidók végleges deportálásának a napján, 1944. június 16-án este – együttműködésben a magyar királyi rendőrséggel – Deákot a Geheime Staatspolizei letartóztatta, majd a pestvidéki királyi törvényszék fogházába szállította. A Gestapo a volt főispánt nyolc nap múlva adta át a magyar hatóságoknak, majd Budapest területére internálták és csak öt hét elteltével bocsátották szabadon.¹⁰² A hagyatékban fellelhető iratok arra utalnak, hogy Deák letartóztatásában érintett volt személyi titkára, Lieli Pál,¹⁰³ illetve a megye alispánja, Bajsay Bauer Ernő¹⁰⁴ is. A dokumentumokból nem derült ki

párt színeiben lett országgyűlési képviselő. 1944 májusa és augusztusa között, mint az Imrédy-féle Magyar Megújulás Párt bácskai vezetője, Bács-Bodrog vármegye főispánja volt. A magyar hatóságok 1945 szeptemberében letartóztatták, a Budapesti Népbíróság háborús és népellenes bűntettek miatt 1947. november 22-én 10 év fegyházra és politikai jogainak 10 éves időtartamú felfüggesztésére ítélte. Az ítéletet 1949 áprilisában a Népbíróságok Országos Tanácsa helybenhagyta, s egyben vagyoneklobzást mondott ki.

¹⁰⁰ Vojnits Gyula (Szabadka, 1899. február 18. – 1955?) befolyásos, dalmát eredetű szabadkai család sarja volt. Jogi oklevelet szerzett. A két világháború között a több mint 2000 holdnyi családi birtokon gazdálkodott. 1941 áprilisát követően a szabadkai Törvényhatósági Bizottság tagja, 1942. február 9-től országgyűlési képviselő lett. 1944 májusában Szabadka sz. kir. város főispánjává nevezték ki. A háború utolsó szakaszában a jugoszláv hatóságok háborús bűnössé nyilvánították, s hajtóvadászatot indítottak ellene (is). 1945 októberében Magyarországon letartóztatták, de rövidesen szabadlábra került. Annak ellenére, hogy Jugoszlávia erőteljesen sürgette kiadatását, arra nem került sor. Ezt követően évekig a Dunántúlon bujkált. Vélhetőleg 1955-ben hunyt el.

¹⁰¹ Hivatalos rész. *Budapesti Közlöny*, 1944. május 7. 1.

¹⁰² Bácskai közéleti személyiségek petíciója Sztójay Döme miniszterelnökhöz Deák Leó ügyében. 1944 augusztus 17. Deák-hagyaték iratai.

¹⁰³ Lieli Pál (Baja, 1910. június 29. – ?) 1932-től a Szegedi Horthy-kollégiumi Kör alelnöke, a Szegedi Egyetem jogi karának egyik diákvezetője. 1936-tól [a csonka] Bács megye közigazgatási gyakornokként alkalmazta, Bajsay Ernő alispán személyesen vállalt érte felelősséget, pedig korábban okiratot is hamisított, ami nagy visszhangot keltett Baja térségében. Később a Bácsalmási járás szolgabírója. 1941 augusztusától előbb zombori alispáni titkár, majd szeptembertől Zombor város főszolgabírója, a főispán személyi titkára. 1948-ban a szegedi ÁVO népellenes tevékenység vádjával körözést adott ki ellene. 1995-ben egy magnófelvételt készítettek az akkor 85 éves Lieli Pállal, amit Matuska Márton Nem felszabadultunk cikksorozatában a *Magyar Szó* 2001. február eleji számaiban folytatólagosan közölte. Abban többek között a következőket nyilatkozta: „[...] Erreföl én az alispán titkára lettem, mert az alispán mindjárt elcsípett engem. Mert akkor valahogyan már benne voltam a közigazgatásban. Értettem hozzá. Leültem az alispán íróasztalához, és egyszer csak csöng a telefon, a főispán jelentkezik és azt mondja, hogy kapszold be az Ernőt. Dr. vitéz Bajsay Ernő volt az alispán. Bekapcsoltam. Azt mondja, Ernő! Mit ígértél nekem? Nem tudta az alispán. Azt, hogy bármelyik kérésemet, mondta a főispán, teljesíted. Igen? Igen. Akkor a titkárodad add nekem. [...] Így kerültem tehát oda. Titkáru. A dr. Deák Leó ügyvéd volt a szerbek alatt Zomborban. Perfekt beszélt magyarul, franciául, németül és így tovább. Állandóan – amikor már elfoglaltuk a hivatalt – én bontottam postát, vezettem a hivatalt, mert ő szegény nem értett hozzá semmit sem. [...] Mikor a németeket a szerbek kizavarták, akkor nekünk is menekülni kellett. Én még el tudtam menekülni, meg jó pár kollégám, a főispánom meg az alispánom is elment, Pestre. S ott elfogták őket és kiadták a szerbeknek. A komcsik. A Rákosiék. [...] Engem is kerestek, otthon, de én ide feljöttem.” *Magyar Szó*, 2001. február 2. 2.

¹⁰⁴ Vitéz Bajsay (Bauer) Ernő (Budapest, 1893. október 31. – Újvidék, 1946. november 4.) gimnáziumi és egyetemi tanulmányait Budapesten végezte. 1914 őszéig a szerb, majd 1918 januárjáig az orosz fronton szolgált. 1918 nyarától a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozott, 1918 szeptemberétől Bács-Bodrog vármegyei szolgabíró volt. 1920-ban deportálták, majd 1926 és 1936 között a Belügyminisztériumban miniszeri titkárként dolgozott. 1936 májusától [a csonka] Bács-Bodrog vármegye alispánja.

Lieli és Bajsay motivációja, azonban „[...] mi feltétlenül a kisebb-nagyobb jelekből azt következtetjük, hogy Bauer és vezérkara (Lieli, Baranyai stb.) csinálták az egész dolgot, persze valakit felhasználva mint feljelentőt, főleg a főispánt¹⁰⁵ befolyásolták, akin keresztül a németeket bolondították meg. Így sikerült nekik az a trükk, hogy a magyar detektívek azonnal átadták Leó bácsit a németeknek, akiket bizonyára ők informáltak.”¹⁰⁶ Azonban „[...] biztosan tudjuk azt is, hogy szombat délelőtt Bakó államtitkár telefonált a főispánnak Leó bácsi érdekében (mindenesetre jóindulattal), mert a főispán válasza az volt: nyugodj meg, a főnököd (Jaross) tudtával történt, ti. a letartóztatás.”¹⁰⁷

Kanyó levelei alapján az a kép rajzolódik ki, hogy Deákot hazaárulással, a brit titkoszolgálattal való együttműködéssel vádolták, sőt komolyan lehetett tartani attól, hogy a németek Dachaubá szállítják.¹⁰⁸ Hogy végül minek, kinek köszönhetően nem történt ez meg, azt nem lehet rekonstruálni. Amit biztosan lehet állítani az az, hogy Deákot 1944 augusztusának első felében végül szabadlábra helyezték. A közlésre kerülő naplófeljegyzéseiből lehet tudni, hogy szeptemberben Zombor és Budapest között ingázott. A megyeszékhelyen utoljára 1944. október 15-én tartózkodott. Ugyanaznap állandó lakcímet létesített az újbudai Bercsényi utca 34. sz. alatt található lakásban.¹⁰⁹

Az ostromot a magyar fővárosban vészelte át, majd a háború utolsó napjaiban, 1945. március 11-én ártatlanságának tudatában önként jelentkezett Budapesten a szovjet hatóságoknál. A családi hagyatékban talált korabeli feljegyzésekből lehet tudni azt, hogy Deákot Ries István szociáldemokrata politikus, a Budapesti Nemzeti Bizottság és a fővárosi törvényhatósági bizottság tagja, későbbi igazságügyi miniszter jóváhagyásával még aznap délután két órakor autóval hurcolták el az újbudai Bercsényi utcai lakásából, s adták át a jugoszláv hatóságoknak.¹¹⁰ Nem tudni, hogy pontosan mikor szállították Újvidékre, az viszont biztosnak tűnik, hogy az egyik első kihallgatására 1945. március 30-án került sor.¹¹¹

Az OZNA 1945. július 2-án jelentette be, hogy Deák Leót mint népellenséget és háborús bűnöst hamarosan a katonai főparancsnokság hadbírósága elé állítja.¹¹² Többszöri halasztás¹¹³ után, az újvidéki kultúrotthonban nagyszámú közönség előtt megtartott per vád-

A Bácska visszavételét követően 1941. augusztus 14-től ugyanebben a tisztségben Zomborba helyezték át. Deák Leó 1944 áprilisában történt lemondása után ideiglenesen átvette Újvidék főispáni teendőit. 1944 nyarán személyesen felügyelte a bácsalmási központi gettó kialakítását, ahonnan a bácskai zsidókat Auschwitzba deportálták. 1946. október 30-án mint magyar állampolgárt Újvidéken golyó általi halálra, vagyonelkobzásra és jogvesztésre ítélték, majd 1946. november 4-én kivégezték.

¹⁰⁵ Piukovicsot.

¹⁰⁶ Kanyó Margit levele a Gestapo fogságában lévő Deák Leóhoz 1944. június 27-én. Deák-hagyaték iratai.

¹⁰⁷ Kanyó Margit levele a Gestapo fogságában lévő Deák Leóhoz 1944. június 25-én. Deák-hagyaték iratai.

¹⁰⁸ Kanyó Margit levele a Gestapo fogságában lévő Deák Leóhoz 1944. június 27-én és 1944 július 9-én. Deák-hagyaték iratai.

¹⁰⁹ Deák Leó lakcímbelentője, 1944. október 15. Deák-hagyaték iratai.

¹¹⁰ Korabeli feljegyzés a Deák-hagyaték irataiból.

¹¹¹ Zapisnik o saslušanju Deak Lea, Novi Sad, 30. III. 1945. [Deák Leó kihallgatása 1945. március 30-án Újvidéken.] Arhivska grada: 8401-8500, Proces Deaka Lea, Zombori. MSUV, Novi Sad.)

¹¹² Együtt felelnek közös véres tetteikért a magyar és szerb népárulók. – Popovics L. Milán, Dr. Deák Leó, Báthory Géza, Zombori Gyula a hadbíróság előtt. *Szabad Vájdasság*, 1945. július 2. 2.

¹¹³ Elhalasztották dr. Deák Leó és társainak főtárgyalását. *Magyar Szó*, 1945. október 18. 2.; Október 24-én, szerdán kezdődik dr. Deák Leó és bűntársainak főtárgyalása. Uo., 1945. október 23. 2.

iratát végül 1945. október 20-án nyújtották be.¹¹⁴ A pernek nyolc vádlottja volt: dr. Deák Leó zombori ügyvéd, Bács-Bodrog megye volt főispánja, Popović L. Milan újságíró, országgyűlési képviselő, Krámer Gyula újvidéki gyáripáros, a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség volt elnöke, a felsőház tagja, Báthory Géza szabadkai születésű csendőr alezredes, Zombory Gyula magyar királyi rendőrtanácsos, Tallián József rendőr főfelügyelő, dr. Könyöki József rendőrtanácsos és Knézy Péter nemesmiliticsi születésű kereskedő.¹¹⁵

A tárgyalást a III. Jugoszláv Hadsereg Hadbíróháza előtt 1945. október 24-én nyitották meg. Itt és most eltekintünk a per részletes ismertetésétől, mivel annak történetét a közelmúltban megjelent tanulmányban feldolgoztuk.¹¹⁶ Csúppán arra szeretnénk utalni, hogy a koncepció és kirakatpercek összes elemét felvonultató eljárás végén Deákot 1945. november 1-jén összesen nyolc vádpontban mondták ki bűnösnek; többek között, mint a dél-bácskai razzia egyik értelmi szerzőjét és végrehajtóját ítélték halálra. 1945. november 16-án a Demokrata Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Legfelsőbb Bírósága a fellebbezését elutasította, s helyben hagyta az elsőfokú ítéletet. Utolsó, 1945. november 20-án családjának írt levelében többek között a következőkkel búcsúzott: „[...] megnyugtatók mindent, hogy ártatlan vagyok, nem kell miattam szegyenkezni.”¹¹⁷

Deák Leót, Krámer Gyulával és Popović L. Milannal együtt 1945. november 26-án reggel 6 óra 30 perckor lőtték agyon.¹¹⁸ A családi hagyatékban található levelek alapján betegen, meggyötörtén, de nem megtörtén, bátran ment a halálba. Erkölcsei és jogi rehabilitációja a mai napig sem történt meg.

Források

1.

Deák Leó feljegyzése 1944 májusából I.

Gépírásos levél

1944. május 12-én délelőtt Pataky¹¹⁹ államtitkárnál. Négyszemközt beszélgettem vele és felhívtam a figyelmét arra a helytelen politikára, amit az új kormány követ a nemze-

¹¹⁴ Szerdán kezdődik dr. Deák Leó, Krámer Gyula, Popovics L. Milán és társaiknak főtárgyalása. – A tárgyalást a kultúrotthon nagytermében tartják meg. *Magyar Szó*, 1945. október 16. 2.

¹¹⁵ A 2008-ban nyilvánosságra hozott vádirat összesen 37 oldalt tett ki, teljes szövegét lásd: Optužnica javnog tužioca dr Slavka Kuzmanovića protiv dr Lea Deaka, Milana L. Popovića, Đule Kramera, Geze Batoria, Đule Zomboria, Jožefa Taliana, Jožefa Kenjekia, Petra Knezia [Slavko Kuzmanović államügyész vádirata dr. Deák Leó, Milan L. Popović, Krámer Gyula, Báthory Géza, Tallián József, Könyöki József, Knézi Péter ellen]. Közl.: KASAŠ, 2008, 131–168.

¹¹⁶ Lásd: DÉVAVÁRI, 2025, 300–335.

¹¹⁷ Testament Dr. Deak Lea. [Deák Leó végrendelete.] Arhivska grada: 8401-8500, Proces Deaka Lea, Zombori. MSUV, Novi Sad.

¹¹⁸ Kivégezték dr. Deák Leót és társait. *Magyar Szó*, 1945. november 27. 3.

¹¹⁹ Pataky Tibor (Alsóverecke, 1889 – Pécel, 1953. október 28.) államtitkár. 1922 nyarától miniszteri titkár, 1923-tól miniszteri osztálytanácsos címmel felruházott miniszteri titkár, 1927-től miniszteri osztálytanácsos, 1928-tól miniszteri tanácsosi címmel és jelleggel felruházott miniszteri osztálytanácsos,

tiségekkel. Figyelmeztettem elsősorban a német népcsoportnak az esetére, ahol az új kormány teljesen kiszolgáltatja a magyar érzelmű németeket a Kulturbundnak.¹²⁰ A magyarón németek¹²¹ minden áron kifejezésre juttatják magyar érzelmüket, a magyar honvédségnél hajlandók önkéntesen szolgálatra jelentkezni, csak ne kelljen német katonának lenni.¹²² Azt mondják, hogy kiszolgáltatják őket a németországiaknak.¹²³

1931-től miniszteri tanácsos, 1933-tól államtitkári címmel és jelleggel felruházott osztályfőnök, 1938 novemberétől 1944 októberéig államtitkár a Belügyminisztériumban. Életrajzát lásd: FEDINEC, 2015, 1–2, 97–109, 3–4, 1–20.

¹²⁰ A délvidéki németek Schwäbisch-Deutscher Kulturbund névvel 1920. július 20-án Újvidéken alapították meg kulturális egyesületüket, s tevékenységét rövidesen az akkori ország egész területére kiterjesztették. A Kulturbund hamarosan fontos szerepet töltött be a jugoszláviai német magániskolák és könyvtárak meg alapításában és támogatásában. Sikerét mutatja, hogy 1924-ben már 128 helyi szervezettel és 55 ezer taggal rendelkezett. Ez, illetve az általános kisebbségellenes hangulat felfokozódása volt az oka annak, hogy 1924. április 11-én Belgrád betiltotta a működését. Bár 1927-ben újra megkezdhetette tevékenységét, 1929-ben ismét feloszlatták, majd 1931. április 14-én ismét engedélyezték a megalapítását. Annak ellenére, hogy a harmincas évekből származó adatok szerint világnézeti és politikai szempontból a jugoszláviai németek 50%-a keresztény-konzervatív, 25%-a szocialista, 20%-a liberális kötődésű volt, 1938-tól a szervezet Sepp Janko vezetésével egyre inkább a nemzetiszocializmus irányába tolódott el, s egyben a jugoszláviai németek politikai színpadjáról eltűnt. Sepp befolyását a nemzetiszocializmus felé tolódott úgynevezett Erneuerer irányzat terjesztése mellett erősítette az is, hogy 1940 márciusában a jugoszláviai németeket kizárólagos joggal képviselő Volksgruppenführer (néptörzsesvezető) lett. A magyar királyi honvédség által 1941-ben visszafoglalt területeken – a pacifikáció jegyében – a bácskai Kulturbund 1941 novemberében hivatalosan is beolvadt a tevékenységét a Délvidékre is kiterjesztő magyarországi Volksbundba. A magyar Volksbund történetét bővebben lásd: TILKOVSKY, 1968, 294–312; TILKOVSKY, 1978; SPANNENBERGER, 2000, 50–64; SPANNENBERGER, 2005.

¹²¹ Az 1941-es visszacsatolás után a bácskai németek, összefüggésben az 1930-as évektől kulminálódó belharccal, lényegében két politikai irányzatra, a magyarónokra (elmagyarosodott, magukat magyarnak vallókra), valamint a Volksbund köré tömörülő német nemzeti öntudattal rendelkezőkre szakadtak.

¹²² Magyarország német megszállása után, 1944. április 16-án Csata Lajos honvédelmi miniszter és Edmund Veesenmayer, Németország teljhatalmú magyarországi megbílapodást írtak alá, amelynek értelmében megkezdheték a sorozást a magyarországi németek körében. Ez volt a toborzás harmadik hulláma. Az egyezmény után a Bácskában is megkezdődött a német népcsoportokhoz tartozók sorozása az SS alakulataiba. Korábban már 20 ezer bácskai német vonult be önkéntesen, az új megállapodás azonban már kötelezően rendelte el a bevonulást, ami 17 ezer bácskai németet érintett. A toborzások során az SS toborzóistizték és a német nemzetiségű lakosok között számos esetben került sor verekezésre, erőszakoskodásra. A. SAJTI, 1987, 217–218. A magyarországi német toborzások harmadik hullámának történetét bővebben lásd: TILKOVSKY, 1974, 56–74.

¹²³ A magyar–német viszonyt a Bácskában már 1941-től komolyan megerterhelték a Waffen-SS-be és a Wehrmachtba történő toborzások, amelyek 1942 elejéig illegálisak voltak. Az első legális magyarországi sorozásra, a magyar kormány hozzájárulása után, csak 1942. február 24. és április 3. között került sor. Ezek a sorozások a legtöbb esetben a vonakodók zaklatásával és megfélemlítésével zajlottak le, s nem volt ritka a frontszolgálatról hazatérő SS-katonák erőszakoskodása sem. Annak ellenére, hogy a Wehrmachtba és a Waffen-SS-be bevonulók elvesztették magyar állampolgárságukat, 1943-ban már összesen 20 500 bácskai német, vagyis az ottani német közösség több mint 10%-a szolgált a német fegyveres alakulatokban. Adam Berenz apatini plébános lapjában, a *Die Donau*-ban erőteljesen lépett a fel sorozások, de a Volksbund tevékenységének egésze ellen. Számos településen – Miletics, Doroszló, Fülöpszállás, Hód-ság – a helyi németek prominens tagjai a náci eszmék terjesztése miatt demonstratívan ki is léptek a Volksbundból, s közülük egyesek a kormánypárthoz, a Magyar Élet Pártjához csatlakoztak. Az 1944. március 19-i megszállást a bácskai németek nagy része a „magyar megszállás” végeként értelmezte, s ismételen erőre kaptak azok az 1941-es elképzelések, amelyek a Bácska, a Bánát és a Szerémség egyesíté-

Megemlítettem neki Schank szíváci németnek¹²⁴ az esetét, akit a Gestapo Zomborba behozott és számonkérték tőle: miért nyilatkozik a Volksbundhoz hű németek ellen. Schank nagyon bátran válaszolta, hogy az ő ősei 170 évvel ezelőtt megszűntek német állampolgárok lenni, felvették a magyar állampolgárságot és semmi okuk sincsen azt letenni. Ő nem tagadja meg származását, de magyarnak érzi magát és magyar is marad. Schanknak a fellépése annyira imponált a Gestapónak, hogy elengedték.

Stelzer Pál¹²⁵ 60 éven felüli magyaron németet Kerényen¹²⁶ a Gestapo lefogatta, mert 1936-ban állítólag kritizálta a nemzetiszocializmust. Jelenleg a magyar csendőrlaktányában fogoly.

Feltettem továbbá Patakynak a kérdést: helyes-e a szerb nemzetiséggel feltűnő durván bánni, hiszen a szerbek szimpátiájára még szükségünk lehet a közeljövőben. A szerbek ma már kevés kivétellel jobban gyűlölnék minket, mint a németeket, mert azt mondják, hogy ők magyar állampolgárok és ezért a magyar kormány nem engedheti meg azt, hogy őket a németek vigyék el hadi munkára. Megkezdődött u. i.¹²⁷ a szerb nemzetiségűeknek a besorozása a munkás csoportokba 42 évtől 60-ig.¹²⁸ Figyelmeztettem, hogy ennek kellemetlen következményei lesznek a termelés szempontjából is, mert már hiányzik a munkaerő.

A legfontosabb azonban a következő: ha megnyerjük a háborút, éppen elég bajunk lesz a győzelmi mámoros németekkel, nemhogy még a szerbek ezekkel a németekkel szövetekezve csináljanak ellenünk frontot. Pedig erre a frontra el kell készülnünk, egyrészt, mert a szerbek meggyűlöltek bennünket, másrészt, mert a németek ezt a gyűlöletet még csak szítják. Elháríthatják a németek u. i. maguktól a felelősséget a szerbekkel szemben foganatosított kormányintézkedésekért. Ha pedig elveszítjük a háborút, minél nagyobb a bennünket gyűlölő szerbeknek a száma, annál több áldozatot fog ez a magyarok sorából követelni Újvidékért.

sét, s annak a III. Birodalomhoz való csatlakozását vázolták fel. Nem sokkal később Berenzet a Gestapo letartóztatta, s a topolyai gyűjtőtáborba internálták, a *Die Donaut* pedig betiltották. Ezzel összefüggésben lásd még: DÉVAVÁRI, 2018, 593–660.

¹²⁴ A Schank nevű személyt nem sikerült beazonosítani.

¹²⁵ Stelzer Pál (?–?) kerényi német lakos, a visszacsatolás után Bács-Bodrog vármegye törvényhatósági bizottságának tagja.

¹²⁶ Kerény, szerbül: Klajićevo, németül Kernei, Zombortól 13-re keletre található település. 1765-ben svábok alapították. Az 1910-es népszámláláskor 4779-en laktak, ebből 4598-an németnek, 160-an magyarnak, 10-en tótnak, 11-en egyébnek vallották magukat. 1944 és 1946 között templomát lerombolták, temetőjét feldúlták, lakosságát elűzték. Napjainkban 6045 lakosa van, ebből mindössze 112 a katolikus, 18 személy vallja magát németnek.

¹²⁷ Itt és a későbbiekben: ugyanis.

¹²⁸ A Kállay-kormány 1942 elején megtiltotta, hogy a szerb nemzetiségűeket rendes katonai szolgálatra hívják be, ehelyett munkaszolgálatra kötelezték őket. 1943. április közepétől került sor katonai behívásukra, de ezek elsősorban a nemzethűség és közbiztonság szempontjából megbízhatatlanokra és a kommunistagyanúsokra terjedtek ki. 1944 májusában a szegedi V. hadtestparancsnokság rendelete alapján megkezdődött a 46–62 éves szerbek behívása munkaszolgálatra, ezt augusztusban kibővítették a 17–20 éves fiúkra is. 1944. augusztusig nyolc-kilencezer szerbet hívtak be munkaszolgálatra, akik közül 3500 főt Németországba vittek. A. SAJTI, 1987, 222.

1944. május 15-én meglátogatott Popovits L. Milán és előadta a következőket: „Amikor tudomásomra jutott, hogy a sárvári internálótáborban¹²⁹ a Gestapo 64 szerbet, 32 kommunistagyanúsát és 32-t a zombori perben elítéltet Wienbe¹³⁰ vitt, Budapestén a magyarországi német parancsnokhoz fordult a panasszal. Ez a parancsnok a Gellért szálló feletti egyik villában lakik 12 szobában, teljes bebútorzott állapotban, pazar ingóságokkal, képekkel és szőnyegekkel, ami ezelőtt egy zsidó tulajdona volt. Nagy előzékenységgel fogadta, libáriás¹³¹ inas kínálta a tokajit. A sárvári intézkedések miatti panaszomra azt válaszolta, hogy a 64 szerbnek az elhurcolása miatt a magyar kormányánál panaszkodjam, mert a németek ebben a kérdésben nem intézkedtek.

Áttért a beszélgetés során Magyarországra és az itt lakó nemzetiségekre. A parancsnok panaszkodott, hogy az eddigi információja szerint a magyarok „ritterliches Volk”,¹³² azonban ő rövid itt-tartózkodása alatt az ellenkezőjéről győződött meg. Kevés lovagias magyar úriemberrel találkozott. Mindenesetre ilyennek minősíti Keresztes-Fischer volt belügyminisztert, aki jelenleg Bécsben van a Bristol szállóban és a lehető legjobb benyomást tette a német vezető körökre. Keresztes-Fischer kijelentette, hogy neki nincsen semmi oka megbánni intézkedéseit, mert azok a magyar nemzet érdekében történtek és ő nem tekinthet német érdekekre.

Ugyancsak Popovits L. Milán beszéli, hogy 3 nappal ezelőtt Fernbach Péter újvidéki főispánt felkereste a Gestapo újvidéki főnöke és kérte tőle, van-e neki névjegyzéke Újvidék gyanús elemeiről. A főispán előhúzott egy névjegyzéket¹³³ és átadta a Gestapo-

¹²⁹ A sárvári internálótábort 1941 nyarán nyitották meg az egykori Műselyemgyár helyén, ahová a magyar hatóságok az 1918. október 31-e után a volt magyar területekre letelepedett délszláv lakosságot – zömében szerbeket, de szlovéneket is – internálták. 1941/1942 telén megközelítőleg 7500 főt tartottak itt fogva. Az 1941 júniusa és 1945 márciusa között működő táborban összesen mintegy tízezer személy raboskodott, az embertelen körülmények következtében 750-en veszítették életüket.

¹³⁰ Bécsbe.

¹³¹ Egyenruhát viselő.

¹³² A német kifejezés magyar jelentése: lovagias nép.

¹³³ A visszacsatolást követően a magyar katonai közigazgatás nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a helyi lakosságra támaszkodva azonosítsa és írja össze a megbízhatatlan vagy megbízhatatlannak vélt délszláv és zsidó lakosságot. Fontos hangsúlyozni, hogy ez az adatgyűjtés nem volt azonos a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség által kiállított, úgynevezett nemzethűségi igazolásokkal, bár az informátorok gyakran a DMKSZ helyi vezetőségéből kerültek ki. A zombori járási katonai parancsnokság 1941. május 2-án kiadott bizalmas rendelete alapján összeírandók és nyilvántartandók a következő személyek voltak: 1. összes volt csetnikek és ezek összes családtagjai, 2. összes dobrovoljacok és ezek összes családtagjai, 3. 1918. október 31. után idetelepített összes egyéb szerbek, bevándorolt összes zsidók és e két csoport összes családtagjai, 4. összes magyar és egyéb államokból származó emigránsok és összes családtagjaik, kivéve a német vagy német-cseh protektorátusi útlevelel rendelkezők, 5. az összes kommunisták nemzetiségek szerint, családtagjaikkal együtt, 6. az orosz és fehérorosz illetőségű lakosok, 7. az összes angol állampolgárok és családtagjaik, 8. az összes lengyel állampolgár és családtagjaik, 9. az őslakosnak tekinthető szerbek és bunyevácok, akik magyarellenes tevékenységet fejtettek ki, 10. az 1918. október 31-e előtt Bácskában élt őslakos zsidók, akik magyarellenes tevékenységet fejtettek ki. Az összeírás kiterjedt a születés helyére és idejére, a telepítés dátumára, vallásra, nemzetiségre, családi és vagyoni állapotra. Később a Honvéd Vezérkar főnöke az 1941. július 3-án kiadott 29. számú bizalmas katonai közigazgatási parancsban elrendelte a megbízhatatlan egyénekről szóló személyi nyilvántartás felfektetését és felküldését, mert a felküldés nélkül a „dolgok feledésbe merülnek és a felderítésbe fektetett nagy munka és költség hiábavalónak bizonyul. Szükséges a nyilvántar-

főnöknek. Utóbbi betekintvén a névjegyzékbe megállapította, hogy az az újvidéki prominens szerbekről összeállított névjegyzéket tartalmaz. Ezt a Gestapo-főnök kifogásolta, mondván, hogy ő nem tekinti kizárólagosnak csak a szerbeket gyanúsaknak és különösen nem a vezető szerb egyéneket. Neki a tényleg erkölcsi, politikai tekintetben gyanúsakról összeállított névjegyzék kell, legyenek ezek gyanúsak akár magyarok, akár németek vagy szerbek.

Amikor a főispán azt mondta, hogy ilyen névjegyzéke nincs, a Gestapo-főnök idegesen mondotta: „május hó 15-ére legyen készen, mert érte jövök.” Popovits Milánnak az esetet maga a Gestapo-főnök mesélte el, aki két tiszt kíséretében kereste fel a főispánt.

Popovits panasolja, hogy a szerb nőket is viszik hadiszolgálatra. Leányokat és fiatal asszonyokat. Panaszolják a szerbek, mondván, hogy mindent adnak, de nőket nem, és ha mégis viszik őket, akkor gyilkolni fognak.

Popovits egyébként azért jött Zomborba, hogy tiszteletét tegye a főispánnál¹³⁴ és az alispánnál.¹³⁵ Bejelentette magát telefonon még folyó hó 13-án mindkét helyre. Egyik helyen sem fogadták. Különösen panaszkodik az alispánra, akinek a fellépése durva volt, és amikor emiatt Popovits szintén magasabb tenort használt, az alispán megfenyegette, mondván: ilyen hangon nem lehet egy magyar alispánnal beszélni.

Popovits járt Sztójay miniszterelnöknél folyó hó 12-én. Sztójay megígérte neki, hogy a most munkaszolgálatra behívandó szerbek leváltják az eddig több mint 12 hónapig megszakítás nélkül munkaszolgálatot teljesítő szerbeket. Popovits ezt megköszönte a miniszterelnöknek és azonnal ment a honvédelmi minisztériumba a leváltás megbeszélése okából. Itt Henneyi László¹³⁶ főnökhöz ment, akitől azonban meglepetés-szerűen értesült arról, hogy a miniszterelnök rosszul van informálva és nem váltják le a szerb munkaszolgálatosokat, hanem maradnak a régiek tovább szolgálatban, az újak pedig a németeknek fognak kocsisok formájában szolgálatot teljesíteni.

tás azért is, hogy a kat. közíg. megszűnése után az illetékes szerveknek folyamatossága végett az adatok használható alakban átadhatók legyenek.” Ez a névsor a tárgyalt időszakban fokozatosan bővült. MNL K70, 311. csomó 16. tétel, Visszacsatolt területekre vonatkozó katonai és közérdekű közigazgatási parancsok (vezérkari főnökségtől), 29. számú bizalmas katonai közigazgatási parancs.

¹³⁴ Utalás Piukovich Józsefre.

¹³⁵ Utalás Bajsay Ernő alispánra.

¹³⁶ Vélhetőleg elírás, s nem Henneyi Lászlóról, hanem Henneyi Gusztávról van szó. Henneyi Gusztáv (Kolosvár, 1888. szeptember 25. – München, 1977. június 14.) katonatiszt, Magyarország külügyminisztere. Az első világháborúban a balkáni és az olasz fronton, 1917-ben az orosz fronton harcolt. A Tanácsköztársaság idején a hadügyi vezetés előadója volt, 1919–1921-ig a Nemzeti Hadseregben szolgált. A húszas évektől a HM VI–2. osztályán, a hírszerzésnél dolgozott, 1926–1928 között a VI–2. osztály osztályvezető-helyettese, 1928–1933 között katonai attasé, 1933–1937 között a VI–2. osztály vezetője. 1937–1944 között hadtestparancsnok, altábornagy, majd vezérezredes. 1944 augusztusától a Lakatos-kormány külügyminisztere, a kiugrás előkészítése miatt 1944. október 16-án a Gestapo letartóztatta. 1945 márciusában Bajorországba hurcolták, az amerikaiak szabadították ki. A háború után az NSZK-ban telepedett le, 1949–1957 között a Magyar Nemzeti Bizottmány tagja volt. Személyéről lásd: SZAKÁLY, 2001, 133–134.

1944. május hó 15. Néhány nappal ezelőtt már feljegyeztem, hogy a Gestapo az apatini főszolgabírónak¹³⁷ telefonált: azonnal bocsássa el a községi elöljáróságot és képviselő-testületet, mert majd a Gestapo fog egy újat összeállítani és a főbírónak ezt kell kineveznie. Akkor feljegyeztem azt is, hogy a főbíró ezt jelentette az alispánnak, aki azonban az ügyben nem adott utasítást. Ma azután megtörtént az utasítás: azonnal le kell váltani a régi elöljáróságot és a képviselő-testületet, és kinevezni a Gestapo által előterjesztett névjegyzékbe foglaltakat.

1944. május 16. dr. Lederer Dezső ügyvéd¹³⁸ meséli a körben: tegnap az alispán összeveszett dr. Popovits L. Milán képviselővel. Popovits szemrehányást tett, amiért az alispán őt nem fogadta, bár előzőleg bejelentette magát. Erre az alispán kiabálni kezdett a jelen lévő főbírák előtt, mondván: így nem lehet beszélni egy magyar alispánnal, mire Popovits: viszont így nem lehet elbánni egy magyar képviselővel. Lederer megjegyezte, hogy Popovits végig a legudvariasabb volt s nem adott okot az alispánnak a gorombáskodására.

Egymás után keresnek fel a németek tanácsért, mit csináljanak, mert semmi körülmények között sem akarnak bevonulni a német hadseregbe. Ma már az a helyzet, hogy a Kulturbund németjei is panaszkodnak a bevonulási kényszer miatt. Eddig persze nem számítottak arra, hogy 60 éves korig kell mindenkinek jelentkeznie és így nyugodtan voltak a tagjai a Kulturbundnak.

Hír járja, hogy az összes német községekben megtörtént az elöljáróságok és képviselő-testületek leváltása. Azokat kell kinevezni, akiket a Kulturbund fog kijelölni.

1944. május 17. Este fél 9-kor a lakásomon felkeresett Hägel Károly¹³⁹ és közölte a következőket: ebben a percben mondja nekem Jerkovits Mátyás regőcei földbirtokos,¹⁴⁰ hogy tegnap este dr. Krämer Ádám zombori német ügyvédnél¹⁴¹ nagy vacsora volt. Ezen a vacsorán a baranyai és a zombori német vezetők vettek részt. Ugyancsak ezen német vezetők ma ebéden vettek részt Bajsai alispánnál. Ezekből a német körökből szí-

¹³⁷ Visontai Kovách Zoltán (Vámosgyörk, 1909 – ?) jó módú vámosgyörki nemesi család sarja. Családja jó kapcsolatokat ápol a Horthy Miklóssal, többször jártak vendégségben a kormányzó rezidencián. 1941 januárjától Maros-Torda vármegyében közigazgatási gyakornok, a Marosi felső járás, majd 1941 augusztusától az Apatini járás, végül 1944 júniusától Rozsnyó főszolgabírója. 1944 júniusában Jaross Andor belügyminiszter Boronkay Károly nagyatádi főszolgabírót helyezte Apatinba. A család birtokait a háború után államosították.

¹³⁸ Lederer Dezső (?–?) Deák Leó köréhez tartozó zombori ügyvéd, Zombor város törvényhatósági bizottságának tagja.

¹³⁹ Hägel Károly (?–?) Zombor környéki, vélhetően német származású politikus, a tárgyalatkorban már nem aktív, de az 1927-es választásokon a Demokrata Párt színeiben indult.

¹⁴⁰ Jerkovits Mátyás (?–?) bunyevác származású földbirtokos, a húszas évek elején optált Bajáról a határ menti Regőcére.

¹⁴¹ Krämer Ádám (?–?) ósziváci, később Zomborban élő szélsőjobboldali német ügyvéd, a Volksbund Zombor-apatini körzetének sajtó- és propagandavezetője.

várgott ki teljes pozitívumként az a hír, hogy a németek dr. Deák Leót, dr. Palásthy Ödönt és Laloševits Sztevicát¹⁴² internálni fogják.¹⁴³

Hägel Károly tölem dr. Palásthy Ödönhöz ment, hogy vele is közölje ezt a hírt. Egyben azt a tanácsot adja neki, hogy forduljon közvetlenül Krämer Ádámmal és érdeklődjék nála, mi igaz ebből a hírből.

1944. május 19. Néhány nappal ezelőtt – mint említettem – Popovits L. Milán előzetes bejelentés után jelentkezett a főispánnál látogatásra, de az nem fogadta. Még aznap délben – úgy látszik, valakinek a tanácsára – küldött Popovits L. Milán után, hogy látogassa meg őt. Popovits L. Milán u. i. Popovits Kosztáéknál¹⁴⁴ volt ebédre és ebéd után volt Újvidékre indulandó. Popovits L. Milán azonban nem volt már hajlandó elmenni a főispánhoz azzal, hogy ő megmondotta, hogy először és utoljára van nála.

A Londoni Rádió bemondotta, hogy Péter király¹⁴⁵ Londonban a Purics¹⁴⁶ kormányt leváltotta és helyébe Subasics volt horvát bánnak adott megbízást kormányalakításra.¹⁴⁷ Azt is bemondotta, hogy Subasics elvállalta a kormányalakítást, de azzal a felté-

¹⁴² Lalošević, Stevan (Laloševits István, Laloševics Sztevica) (Zombor, 1890? – ?, 1970?) zombori szerb földbirtokos és ügyvéd. A zombori, jómódú Lalošević család a 18. és 19. század során Zombor város előkelőségei közé tartozott. Első felesége révén rokonságban állt a Fernbach családdal. A két világháború között a Zombori járás főszolgabírója, 1928-tól a város rendőrfőkapitánya. A háború után folytatta ügyvédi praxisát.

¹⁴³ A Honvéd Vezérkar Főnöksége 1941. április 12-én intézkedett a visszacsatolt déli területeken élő idegen állampolgárok internálásáról és a megbízhatatlan magyar állampolgárok különleges munkásszázadokhoz való bevonultatásáról. A táborokba zártak pontos számát nem ismerjük, arra csak következtetni lehet, mivel 1941 májusában 10 459 délszláv telepese (úgynevezett dobrovoljac), zsidó és nemzethűségi szempontból megbízhatatlan személyt tartottak fogva. Emellett 15 000 főt a szomszédos Független Horvát Állam területére utasítottak ki, majd a német felszólítások után felhagytak ezzel a gyakorlattal. Az internálás elveit a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács 1939-es rendelete tárgyalta, vagyis internálandó volt az, aki a közrend és közbiztonság, vagy más fontos állami érdek szempontjából aggályos vagy gazdasági okból káros működést fejtett ki. Lásd bővebben: A. SÁJTI, 2004, 187–198.

¹⁴⁴ Popović, Konstantin, Kosta (Zombor, 1885 – Zombor, 1972?) jogász, közgazdász, politikus. Jogi tanulmányait Pesten végezte, közgazdaságtant Bécsben hallgatott. Zomborba való visszatérése után Jovan Lalošević ügyvédnél gyakornokoskodott. 1918–1919 folyamán Vajdaság Nemzeti Tanácsának (kormányának) élelmezési biztosa volt. 1929-től a Dunai bánság tanácsosa, 1931-ben a Zombori járás képviselőjévé választották, s a Jugoszláv Királyság Nemzetgyűlésének alelnöke lett. 1939-től a Királyi Szenátus szenátoraként Milan Stojadinović kormányának politikai ellenfele volt. 1941-ben visszavonult a közéletől, a második világháború után újra ügyvédként dolgozott.

¹⁴⁵ II. (Karadorđević) Péter (Belgrád, 1923. szeptember 6. – Denver, 1970. november 3.) Jugoszlávia királya. 1941. április 14-én az Egyesült Királyságba menekült. Az 1944 végén megkötött Subašić–Tito-megállapodás értelmében a királyi hatalmat 1945 márciusában egy háromtagú régensbizottságra ruházták át. 1945. november 29-én mondták ki a trónfosztását. Az Egyesült Államokban telepedett le.

¹⁴⁶ Purić, Božidar (Belgrád, 1891. február 19. – Chicago, 1977. október 28.) szerb és jugoszláv politikus, diplomata. 1928 és 1934 között az SZHSZ, majd a Jugoszláv Királyság amerikai nagykövetségének ügyvivője, 1935 és 1940 között párizsi követe. 1943. augusztus 10. és 1944. július 8. között a jugoszláv emigráns kormány miniszterelnöke volt. 1946-ban az új jugoszláv hatóságok távollétében 16 év börtönbüntetésre ítélték. Soha nem tért vissza Jugoszláviába.

¹⁴⁷ 1944 márciusában a szövetséges hatalmak felfüggesztették a zömében csetnik alakulatokból álló Jugoszláv Honi Hadsereg (Jugoslovenska vojska u otadžbini, JVuO) politikai támogatását és légi úton történő segélyezését. Mivel a Purić-kormány még ezt követően sem volt hajlandó elmozdítani a JHH vezetőjét, Draža Mihailovićot, a száműzetésben lévő jugoszláv kormányt irányító csetnik-párti

tellet, hogy abban Mihajlovits Drázsa volt hadügyminiszter nem szerepelhet. Erre a hírre a szerbség, mint a méhraj kezdett idegeskedni és a következő vélemény alakult ki: Péter király teljesen ki van szolgáltatva az angoloknak, akik most kényszerítik őt arra, hogy Moszkva vonalán maradjon. Subasicsnak kinevezése is ezt látszik igazolni, mert a horvátok előbb keresték és találták meg Moszkvával az összeköttetést, mint a szerbek. Moszkva tehát szívesebben látja az önként jelentkező horvátokat az alakítandó Jugoszlávia élén, de természetesen a szerbségnek azzal a csoportjával karöltve, amely magát Tito hívének mondja. Az eddigiekben a nemzeti vonalat szerb oldalon a király és annak hívei jelentették. Hívei voltak a királynak az egész szerbség, kivéve a kommunistákat, de nyílt titoknak emlegették, hogy Nedics¹⁴⁸ is Mihajlovits Drázssal megállapodva alávetette magát Péter király felsőbbségének. A helyzet most teljesen felfordult. A nacionalista Drázsa ezek szerint kegyvesztett, de annak kell tekinteni most már Nedicset is. Nedics sohasem volt németbarát, amit leginkább az igazol, hogy sikeresen kitért eddig a németek követelése elől, amelyek őt kommunistaelenes csoportok felállítására és aktív bevetésére akarták kényszeríteni.¹⁴⁹ Tudni kell u. i. azt is, hogy a jugoszláv diktatúrát követő időkből, illetve akkor, amikor a horvátok jelentős fokú autonómiát harcoltak ki

tisztviselők és a britek közötti kapcsolatok elhidegültek. 1944. április 13-án Churchill brit miniszterelnök felszólította II. Pétert a Purić-kabinet leváltására. A király április 17-én levelet küldött Roosevelt elnöknek, amelyben kijelentette, hogy legjobb miniszterelnökének menesztése és Mihailović felmentése árulást jelentene nemzete ellen. Nem világos, hogy Rooseveltnél válaszolt-e, de több hónapos brit nyomás után Péter végül 1944. július 8-án beleegyezett Purić kabinetjének felmentésébe. Erről lásd: TOMASEVICH, 1975, 310.

¹⁴⁸ Nedić, Milan (Grocka, 1878. szeptember 2. – Belgrád, 1946. február 4.) szerb katonatiszt, politikus. 1904-ben végezte el a Katonai Akadémiát, majd a Vezérkari Előkészítő Iskolát és katonai szolgálatra jelentkezett. 1910-ben őrnaggyá léptették elő. Részt vett a Balkán-háborúkban és a világháborúban, 1913-ban alezredessé, 1915-ben ezredessé, 1923-ban hadosztálytábornokká, 1930-ban tábornokká léptették elő. 1934–1935-ben a Jugoszláv Királyi Hadsereg fővezérkarának főnöke volt. 1939-ben hadsereg- és haditengerészeti miniszterré nevezték ki, de a náci Németország iránti nyílt támogatása miatt Karađorđević Pál régensherceg 1940. november 6-án elmozdította hivatalából. Az első délszláv állam katonai összeomlása után, 1941. augusztus 29-én elfogadta a Nemzeti Megmentés Kormányát néven működő bábkormány elnöki posztját. Nedić a gyakorlatba is átültette Hitler antiszemita politikáját, ennek következtében Belgrád lett az első olyan város Európában, amelyet Judenfrei-nak („zsidómentesnek”) nyilvánítottak. Regnálása alatt Szerbiában az antiszemitizmus és az antikommunizmus az új ideológiai keret szerves részét képezte, 1941 és 1944 között 6478 könyvtárt, 1670 iskolát, 30 egyetemi kart, 19 múzeumot, 7 színházat, 52 ortodox templomot és kolostort, 216 mecsetet, 63 zsinagógát és több mint 60 különféle tudományos intézetet romboltak le. Az 1941 és 1945 közötti fegyveres összetűzésekben Szerbiában mintegy 150 ezer ember halt meg. A világháború után brit fogságba került, 1946. január 1-jén adták át a jugoszláv kormánynak. 1946. február 5-én Belgrádban öngyilkosságot követett el.

¹⁴⁹ Ez hatalmas tévedés volt Deák részéről, Nedić a németeket teljes mértékben kiszolgáltatta, igaz, a mozgásterét folyamatosan próbálta bővíteni – sikertelenül. Saját narratívájában magát Szerbia megmentőjének, kormányát pedig a „népi megmentés kormányának” nevezte, amely megmenti a szerbeket a teljes pusztulástól. A német megszállás után felállított Szerb Államőrség (Srpska Državna Straža) és a Szerb Önkéntes Hadtest (Srpski dobrovoljački korpus) Dimitrije Ljotić vezetésével a németekkel együtt vett részt a partizánellenes akciókban. A szerbiai eseményekről és Nedić kormányzásáról bővebben lásd: TOMASEVICH, 2001, 175–228.

maguknak,¹⁵⁰ első bánjuk Subasics volt, aki egyben a legszélsőségesebb frontot vezette a szerbség ellen. Röviden szólva: Subasics volt a szerb hegemoniának még Macseknél is szélsőségesebb ellensége. A szerbség úgy fogja fel a mai helyzetet, hogy Subasics és Macsek tábora Moszkvával az összeköttetést megtalálván biztosította magának a felállítandó Jugoszláviában a horvát hegemoniát. Teheti ezt annál is inkább, mert a horvát nép ma is úgyszólván egységesen Macsek mögött áll, szemben a szerbséggel, amely pártokra oszlott. Nevezetesen Tito csoportja, Nedics csoportja, Mihájlovićs csoportja és a király csoportja. Ma még nem látják tisztán az itteni szerbek, hogy az új helyzetben ezen csoportok közül melyik fog a másikkal egymásra találni. Jóslatok: a szerbség tovább vérzik egymás elleni testvérharcban, majd az új Jugoszlávia feltámadásakor a horvát–szerb ellentét eddig nem ismert gyűlöletben és polgárháborúban fog kirobbanni.

1944. május 16.¹⁵¹ dr. Palásthy Zalasdy csendőr alezredeshez¹⁵² fordult a kivételezett zsidó Wámoscher Imre¹⁵³ szabadon bocsátása iránt, aki történetesen a csendőrségnél volt letartóztatásban. Amikor Palásthy hivatkozott a kivételezettségre, Zalasdy gúnyo-

¹⁵⁰ A kül- és belpolitikai kényszer hatására 1939. augusztus 26-án megkötött szerb–horvát kiegyezés Cvetković jugoszláv miniszterelnök, valamint Pál régensherceg és a Maček körül összegyűlt horvát politikai tényezők képviselői közötti politikai megállapodás alapján jött létre. Ennek értelmében összesen 65 456 km²-es területen hozták létre az úgynevezett Horvát Bánságot, amely a Jugoszláv Királyság többségében horvát lakossággal rendelkező részeit fedte le. A szerb–horvát kiegyezés alapjaiban változtatta meg a Jugoszláv Királyság addigi politikai-területi szervezetét, mivel az ekkor létrehozott különálló egység széles körű jogosítványokkal rendelkezett a törvényhozás, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás területén. A Horvát Bánság területén a törvényhozói hatalmat a király és a parlament közösen gyakorolta. Az adminisztratív hatalom a király által kinevezett bán kezében volt, aki a parlamentnek és az uralkodónak tartozott felelősséggel. A Horvát Bánság első (és egyben utolsó) bánja Ivan Šubašić volt.

¹⁵¹ Az eredeti szövegben ez a rész választóvonalal elválasztva, vélhetőleg betoldás az előző oldalhoz.

¹⁵² Zalasdy (1932-ig Zatoschil) Ferenc (Vajdahunád, 1899. március 5. – New Jersey, 1967. február 17.) csendőr ezredes. 1918-ban lépett a csendőrség kötelékébe. 1923 és 1928 között csendőr főhadnagy, 1928 és 1940 között százados, 1940 és 1942 között őrnagy, 1942 és 1944 között alezredes, 1944-től ezredes. 1926 és 1940 között Székesfehérvárott, Szegeden és Pécsen teljesített szolgálatot. 1941-től a Szegedi V. csendőrkerület zombori osztályán szabadkai szárnyparancsnok, illetve a Délvidéken a partizánelhárítás irányítója, ezzel párhuzamosan a szabadkai rendőrség helyettes vezetője. 1944 őszén Budapestre vezényelték, ahol Nagy-Budapest tábori rendészeti főnökeként részt vett Budapest ostromában, itt került szovjet hadifogságba. 1946 nyarán a hadbírói tárgyaláson felmentették, de éveken át sínylődi hadifogolytáborokban. Hazatérve azonnal letartóztatták, előbb Kazincbarcikára vitték, ahol kavicsbányában kényszmunkát végeztek vele, majd Budapestre szállították. A népbírókótél általi halálra ítélte, majd büntetését életfogytiglani börtönre változtatták. Az 1956-os forradalom és szabadságharc idején a szabadságharcosok kiszabadították, majd családjával Nyugatra távozott és New Jersey-ben telepedett le.

¹⁵³ Wámoscher Imre (?–?) zsidó származású zombori nagybirtokos, aki a két világháború közötti magatartása miatt mentesítést élvezett a zsidótörvények hatálya alól. A második zsidótörvény hatályát a Délvidékre kiterjesztő rendelet értelmében azok a zsidók és családtagjaik kaphattak mentesítést, akik a két világháború között a magyarság érdekében végzett tevékenységükkel a szabadságukat vagy testi épségüket kockáztatták, szabadságvesztést vagy testi bántalmazást szenvedtek, illetve a magyarsághoz való tartozásukat „az elszakítás ideje alatt tanúsított magatartásukkal kétségtelenül megvallották”. 1943 januárjáig mindössze 61 délvidéki zsidó férfi részesült ilyen érdemalapú – kizárólag a miniszterelnök által megadható – mentesítésben. Erről bővebben: MARGITTAI, 2023, 414–419.

san mondotta: érvényesítse ügyvéd úr a kivételezettségét Kállay miniszterelnöknél,¹⁵⁴ aki azt megadta. Ebben csak az az érdekes, hogy a csendőrosztály-parancsnoknak a fennálló érvényes rendeletek nem imponálnak és azoktól magát függetleníti.

1944. május 20. dr. Würtz Mihály¹⁵⁵ fogott el az utcán és nagy meglepetésemre, amit eddig sohasem tett, egy fél óráig elkísért. Legelsősorban a németeknek a letartóztatása miatt panaszkodott. Stelzer Pali esetét említette,¹⁵⁶ Eidhinger Gregorét,¹⁵⁷ a bácsszentiváni Müllerét,¹⁵⁸ akiknek semmi bűnük nincs, minthogy a magyar érzelmű németek vezetői voltak. A letartóztatásoknak az okait a következőkben jelezte: a németországi németek nagy súlyt fektetnek arra, hogy minden itteni német önként jelentkezzen. Amikor azonban az itteni németek megtudták, hogy a kormány őket kiszolgáltatva, azt a választ adták a németországi németeknek: nem fog újból ismétlődni a március 19-i eset, amikor ellenállás nélkül raboltátok el fiainkat,¹⁵⁹ mert ha most újból erőszakkal léptek fel, akkor erőszakra fogtok találni.

Egyszóval, Würtz szerint az itteni németiség ellenállására lehet számítani. Ezt a német vezető körök megtudták és most a tömegeket oly módon akarják megfélemlíteni és az ellenállásról leszoktatni, hogy vezetőiket, mint a fent említetteket, egymás után letartóztatják. Ilyen módon a megfélemlített tömegek jelentkezni fognak, de egyben kiküszöbölődnek azok az emberek, akik netán ellenállásra szólítják fel őket.

Közli velem Würtz a főispánnak¹⁶⁰ a legutóbbi kijelentését: A MÉP¹⁶¹ párti tagokat látni sem akarom. Azt mondja továbbá, hogy nagyon fáj a zombori közvéleménynek, hogy a főispán a Kulturbund németiségének a kezében van és azok dirigálják őt.

Dr. Würtz nagyon bizalmasan közli azon véleményét, hogy akármiként végződik a háború, ennek a területnek a sorsa már nem vitás, mert ha nyerjük is a háborút, a németiség már elkészült az itteni területek feletti impérium átvételére.

¹⁵⁴ A fenti megjegyzést cinikus értelmezéssel bírt, mivel Kállay ekkor már nem volt az ország miniszterelnöke.

¹⁵⁵ Würtz Mihály (Kerény, 1878. január 23. – Kerény, 1946. január 15.) zombori német ügyvéd, 1922-ben a Magyar Párt zombori szervezőbizottságának tagja. A visszacsatolás után a zombori közigazgatási bizottság tagja, a főügyész állandó helyettese, a katonai közigazgatás egyik informátora volt. A rendelkezések és a kivételezések miatt konfliktus támadt közte és Deák Leó unokaöccse, Deák Imre között. (MNL OL K28. 175. tétel 1941-R-18509).

¹⁵⁶ Utalás Stelzer Pál kerényi német lakos esetére, akit a Gestapo 1944 májusában hurcolt el.

¹⁵⁷ Eidhinger Gregort nem sikerült azonosítani.

¹⁵⁸ Vélhetőleg Müller György (?–?) bácsszentiváni vaskereskedőről van szó.

¹⁵⁹ Utalás a kötelező sorozásra.

¹⁶⁰ Piukovich Józsefnek.

¹⁶¹ Magyar Élet Pártja.

Dr. Falcione¹⁶² keresett fel ma és közölte, hogy dr. Trischler¹⁶³ felajánlotta neki a németeknek a belépését a gazdasági egyesületbe.¹⁶⁴ Ezt még egyelőre Trischler nem hivatalosan közölte és Falcione se vette hivatalosan tudomásul. Véleményemet kérte ki az esettel kapcsolatban, amire én azt mondtam, hogy egyelőre várjuk meg a további felajánlkozást, mert biztosra számítok a főispánnak a beavatkozására, aki természetesen nem lesz tekintettel ennek a magyar intézménynek a sorsára és a németeket fogja támogatni. A németek szándéka viszont nem lehet más, mint az intézményt maiorizálni¹⁶⁵ és a német érdekek szolgálatába állítani!

Geyer Miklós¹⁶⁶ mondja, hogy tegnap a Tigris kocsmában¹⁶⁷ vacsorázott és a szomszéd asztalnál ült a Gestapo emberekkel Raics Mihály,¹⁶⁸ aki 6 hónapos börtönbüntetését jogerősen letöltötte. Hallotta, amikor azt mondtotta: nem nyugszom, amíg Deákot is börtönbe nem juttatom.

1944. május 26. dr. Würtz Mihály Berencznek¹⁶⁹ az elfogatásáról a következőket mondja. Zalasdy csendőr alezredes Würtzt kérte meg néhány nappal ezelőtt, figyel-

¹⁶² Falcione Árpád (Zombor, 1908. szeptember 26. – Buenos Aires, 1977. szeptember 4.) közgazdász, jogász, délvidéki magyar politikus. Gimnáziumi tanulmányait szülővárosában végezte. Édesapja, id. Falcione Árpád (1875–1935) 1910 és 1918 között magyar országgyűlési képviselő, 1922-ben a Jugoszláviában működő Magyar Párt egyik alapítója volt. Tanulmányait a budapesti Műegyetem gazdasági karán végezte, ott is doktorált. Két év múlva a jogi doktorátust is megszerezte. Édesapja halála után, 1935-ben átvette a bajsai családi birtok vezetését. 1941-ben a Délvidéki Földbirtokrendezési Tanács tagja, 1942 és 1944 között a Délvidékről behívott magyar országgyűlési képviselő, 1944. augusztus 29-től a nyilas hatalomátvételig Bács-Bodrog vármegye főispánja volt. A világháború után a családi birtokot a jugoszláv hatóságok államosították, a leszámolás a családját sem kerülte ekkor el: közeli rokonát, Falcione Sándort – Zombor egyik legnagyobb mecénását – 1944 végén Stojan Popov (becenevén: Bugar) elevenen megnyúzta. Falcione Árpád előbb Ausztriában, majd Franciaországban élt, végül 1949 nyarán Argentínában telepedett le. Az emigrációban a Magyar Nemzeti Bizottmány tagja, Nagy Iván közeli barátja és bizalmasa volt.

¹⁶³ Trischler, Josef (József) (Boróc, 1903. március 20. – München, 1975. december/másutt október 18.) német kisebbségpolitikus, a jugoszláv parlament tagja, a Német Gazdaszövetség egyik vezetője. 1942 és 1944 között a Magyar Országgyűlés felsőházának tagja. 1944 augusztusában a bácskai németekből megszervezte a Heimat-Schutz fegyveres alakulatokat. A háború után – 1949 és 1953 között – a Bundstag képviselője előbb az FDP, majd a CDU frakciójában. Ezzel párhuzamosan a kitelepített dunai svábok egyik vezetője volt. Jugoszláviában és Magyarországon is háborús bűnössé nyilvánították.

¹⁶⁴ A századfordulón alapított Bácsbodrogvármegyei Gazdasági Egyesületről (később Bácskai Gazdasági Egyesület) van szó, amelynek társelnöke Falcione Árpád volt. A bácskai érdekvédelmi egyesületnek 1941-ben 116 gazdakör volt a tagja, a taglétszáma pedig meghaladta a tizezret.

¹⁶⁵ Dominálni.

¹⁶⁶ Geyer Miklós (?–?) cservenkai földbirtokos, a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség cservenkai fiókjának elnöke, Bács-Bodrog vármegye törvényhatósági bizottságának tagja, a Bácsbodrogvármegyei Gazdasági Egyesület ügyvezető elnöke.

¹⁶⁷ Zombori vendéglő. Az ötvenes években elbontották és egy tömbházat építettek a helyére.

¹⁶⁸ Raics Mihály (?–?) a zombori Vadászkiért szálló igazgatója, áruzejtetésért ítélték el 1941 októberében.

¹⁶⁹ Berenz, Adam (Apatin, 1898. szeptember 19. – Kalocsa, 1968. október 21.) plébános. Teológiai tanulmányait Kalocsán végezte, majd bácskai településeken szolgált. 1933-ban nevezték ki apatini plébánosnak. A szerkesztése alatt megjelenő *Die Donau* katolikus hetilapban már 1935-től éles cikkeket írt el a nemzetiszocializmust. A Gestapo 1944. május 22-én tartóztatta le, előbb Zomborba, Szegedre, végül pedig a topolyai táborba internálták. A második világháború után személyesen tiltakozott a jugoszláviai németek kollektív bűnössé nyilvánítása ellen.

meztesse Berenczet, hogy távozzék el Apatinból és egyáltalán tűnjön el, mert a Gestapo le akarja tartóztatni. Berencz ennek a figyelmeztetésnek nem tett eleget, és ezután jelentek meg nála a Gestapo emberei és vitték el egy kabátban, a kalocsai érsek intervenciójára¹⁷⁰ került ezután Kalocsára, ahol jelenleg is tartózkodik.

2.

Deák Leó feljegyzése 1944 májusából II.

Gépírásos levél

1944. május 25.

Lezajlott az új főispánnak a beiktatása úgy a megyénél, mint a városnál.¹⁷¹ Eredményként a városban is, megyénél is pszichotikus állapotok keletkeztek, amelyek elsősorban mégis a tisztviselői társadalomban éreztetik hatásukat. Egyetlenegy tisztviselő sem biztos az állásában, vagy jelenlegi helyén. Beszélik, hogy minden tisztviselőnek el kell tűnnie, aki a régi rezsimmel valamilyen közelebbi összeköttetésben volt. Pl. a bezdáni jegyző dr. Kiss Tamásnak¹⁷² ugyancsak be kell adnia nyugdíjazás iránti kérelmét.

Mindennél érdekesebb azonban az a hatás, amit a beiktatás és az azon elhangzott beszédek,¹⁷³ valamint a főispánnak ezt követő intézkedései a nemzetiségi vonalon váltottak ki.¹⁷⁴

Tény az, hogy a délvidéki szerbek, de mondhatni az egész ország szerbsége olyan egységes táborba tömörült, mint amilyenre talán egész történelme során nem volt pél-

¹⁷⁰ Berencz a kalocsai érsek, Grósz József közbenjárására azzal a feltétellel helyezték szabadlábra, hogy visszavonul a közélettől.

¹⁷¹ Piukovich József beiktatására 1944. május 23-án került sor, melyen részt vett Rátz Jenő miniszterelnök-helyettes és Jaross Andor belügyminiszter is.

¹⁷² Kiss Tamás (?-?) bezdáni magyar ügyvéd, a Magyar Párt bezdáni titkára. 1941 szeptemberében a község vezető-jegyzőjévé, majd 1941 novemberében Bács-Bodrog vármegye törvényhatósági bizottsági tagjává nevezték ki. 1944. augusztus 14-én Bajmokra helyezték ideiglenes főjegyzővé, de augusztus 31-én visszahelyezték Bezdanba. A háború végén elmenekült, további sorsáról nem tudunk. A jugoszláv hatóságok népellenességgé nyilvánították, hátrahagyott vagyonát és ingatlanjait elkobozták.

¹⁷³ Rátz Jenő, Jaross Andor és Piukovich József beszédeit az újvidéki *Reggeli újság* az 1944. május 23-i számában közli. Piukovich a szerbekkel kapcsolatban ekkor „sajnálattal állapította meg [...], hogy még mindig a liberális-zsidó-plutokrata rendszer hatása alatt élnek. Ebből kell levezetni azt a sovinizmusát is, amely már szinte anakronizmusként hat a kialakuló új Európa életében. Kétszáz évvel ezelőtt állapította meg Mária Terézia, hogy a szerb derék, bátor nép, de ravasz és mindig többet akar – ami valóban sajnálatos. Ez ma is érvényes. Ezért azt ajánlja a szerbségnek, hogy szakítson végre a liberális rendszerből fakadó sovinizmussal, lépjen a nemzeti szocializmus útjára, folytassa életét ott, ahol évszázadokkal ezelőtt Európa védelmében abbahagyta.”

¹⁷⁴ Piukovich szakított Kállay szerb–magyar megbékélésre törekvő intézkedéseivel, beiktatása után a szerb községekben leváltották a magyar érzelmű szerbeket, helyükre német és magyar tisztviselőket nevezték ki, megkezdődött a szerb férfiak – már említett – behívása munkaszolgálatra. A. SAJTI, 1987, 217–222.

da. A felszabadulás után¹⁷⁵ végeredményben többet kapott, mint amit várt. Először azt hitte, hogy bekövetkezik a bosszúállás és a nyelvhasználat, kultúrautonómia, egyházi vagyon stb., de különösen a tisztviselők elhelyezése tekintetében a magyar igazgatás kopírozni fogja a régi Jugoszláviát. Ez u. i. nem tűrt meg pl. egyetlenegy magyar tisztviselőt sem. Ezzel szemben a magyar igazgatás, ha nem is számarány szerint, de eléggé lojálisan juttatta a szerbeket állásokhoz. Még nagyobb volt azonban a szerbek meglepetése a nyugdíjaztatás kérdésében, mert itt meglepően jelentős nyugdíjat kaptak azok a szerb tisztviselők, akiket a magyar államigazgatás nem vett át, vagy akik nem is akartak állást vállalni. Tényleg enyhén kezelték a hatóságok a nyugdíjazási eseteket olyannyira, hogy a szerb közvélemény részéről is jó hatást váltott ki.

Amikor a magyar igazgatás ezt az enyhe bánásmódot követte, akkor igazságérzetén felül kifejezésre akarta juttatni a régi politikának életbe iktatását: az egyenlő elbánás elvét. Tette ezt a magyar igazgatás részbeni meggyőződésből, részben azért, mert különösen a semleges országok és sajtó részéről nagyon nagy figyelemmel kísérték az új magyar államigazgatás mikéntjét a Délvidéken. Igazán számontartották, vajon számarány szerint jutottak-e a szerbek és általában a szlávok vagy a németek állásokhoz és befolyáshoz az igazgatási ágakban vagy a közigazgatási területeken. Keresztes-Fischer belügyminiszternek utasításai is voltak arra vonatkozóan, hogy a nemzetiségek mindenütt megfelelő képviselőhöz jussanak. Ez meg is történt. Ez megnyugtatta a szerbséget és a sorssal kezdett már-már kibékülni.¹⁷⁶

Az újvidéki események¹⁷⁷ azután változtattak a helyzeten. Változtattak annyiban, hogy a magyar igazgatásba vetett hit és bizalom megingott és ki nem fejezhető mértékben gyülemllett fel a szerbség körében a magyargyűlölet. Itt is azonban a magyar igazgatás javára szolgált, hogy haltot¹⁷⁸ tudott mondani az újvidéki események kiterjesztésének. Ezt újból a magyar igazgatás javára írták. És ha volt is különbség az Újvidék környéki szerbségnek és a razziától mentes vidékek szerbsége között, és ha ez a különbség a magyar igazgatás iránti bizalom gyengébb vagy erősebb fokban, vagy pláne az irreidentizmus hatékonyságában mutatkozott, egyben változás nem esett: a szerbség egysége szilárd maradt.

Ki képviselte ezt az egységet, ki képviselte a szerb nemzetiséget: elsősorban Csirics püspök,¹⁷⁹ mert a magyar főrendiház tagja volt, de elsősorban azért is a püspök, mert a

¹⁷⁵ A délvidéki magyarság az 1941. áprilisi eseményeket a 23 éves szerb megszállás alóli felszabadulásként élte meg.

¹⁷⁶ A Délvidékre kinevezett tisztségviselők nemzetiségi megoszlására ugyan nem rendelkezünk adatokkal, azonban az bizonyos, hogy a visszacsatolás után a tisztségviselői kart nemzethűségi vizsgálat alá vonták, majd az átvilágításon átment tisztségviselőket tovább alkalmazták. A szerb nemzetiségűek közül elsősorban azokat bocsátották el, akik 1918. október 31. után költöztek a Bácskába, magyarellenes magatartást tanúsítottak, vagy a különböző csetnik szervezeteknek voltak a tagjai.

¹⁷⁷ Utalás az újvidéki razziára.

¹⁷⁸ Itt: megálljt (német).

¹⁷⁹ Čirič, Irinej (Ivan) (Karlóca, 1884. május 1. – Újvidék, 1955. április 5.) ortodox püspök. Teológiai tanulmányait Moszkvában végezte, 1908-ban Bécsben doktorált. 1910 karácsonyán szerzetessé avatták, ekkor kapta az Irinej rendi nevet. 1922. február 9-én szentelték a szerb pravoszláv egyház bácsi (bácskai)

délszlávoknál általában vallási, társadalmi és politikai élet elején a papság áll és ezek reprezentálják a szláv nemzeti érzés megnyilvánulását. A második reprezentánsa a szerbségnek dr. Popovits L. Milán behívott országgyűlési képviselő, a harmadik dr. Mócs Sándor,¹⁸⁰ a Matica elnöke.

Szükséges ennek a képnek a lefestése, ha meg akarjuk érteni az összefüggést a főispáni beiktatáson elhangzott beszédeknek a szlávságra tett hatását.

Az installációs beszéd egyik óriási hiányossága az volt, hogy a Kormányzó Úrról említés nem történt. A Kormányzó Úr neve csak ott fordult elő, amikor a kéziratát felolvasták. Egyébként sem a megyénél, sem a városnál Róla meg nem emlékeztek. Annál többször történt említés a németek Führerjéről. Ez volt a legelső, ami a szerbségnek feltűnt és magyarázatként azt fűzi hozzá, hogy a kormány¹⁸¹ nem élvezi a Kormányzó Úrnak a bizalmát. Azt is mondják, hogy a kormány hatalmát nem a Kormányzó Úrtól, hanem a németek vezérétől származtatja. Nincs tehát semmi oka a kormánynak a Főméltóságú Úr irányában a lojalitásra. Nagyon rossz néven vették a szerbek azt az erős elutasító hangot, ami a beszédekben megnyilvánult akkor, amikor a szerbséget emlegette. Kiszolgáltatottnak érzik magukat: és félnek a jövőtől. Szóról szóra a következőképpen fejezik ki magukat: „a felszabadulás óta a délvidéki szerbség szívesen tett eleget honvédelmi kötelezettségének és vérzett és vérzik a keleti frontokon. A szerb munkaszolgálatosok már több mint egy esztendeje a legnehezebb körülmények között saját ruházatukban és cipőikben bányákban éppúgy, mint gyárakban szó nélkül teljesítik kötelességüket. Adózás tekintetében lojálisabban fizetnek, mint bármelyik más nemzetiség. A keleti frontról egymás után érkeznek a hősi halálozásokról a hírek, éppúgy, mint a győri gyárakban a bombázás alkalmával¹⁸² elpusztultakról, és a belügyminiszter mégis azt mondja, hogy igaza van a főispánnak, amikor a szerbséget nem akarja látni mindaddig, amíg lojalitásuknak kifejezést nem adnak.”¹⁸³

egyházkerületének püspökévé. 1943. február 5-én Horthy Miklós kormányzó a magyar Országgyűlés felsőházának tagjává nevezte ki. Bizonyíthatóan együtt-működött a magyar Államvédelmi Központtal. Bogdan Dunderskivel és Milan L. Popovićyal közösen járta ki két szerb nyelvű hetilap bácskai kiadását, az újvidéki szerb tanítási nyelvű gimnázium megnyitását, valamint a Matica Srpska újbóli engedélyezését. 1944 októberében a jugoszláv hatóságok letartóztatták, kihallgatása során többször súlyosan bántalmazták, illetve megkínózták, azonban nem állították bíróság elé. Újvidéken hunyt el 1955. április 5-én.

¹⁸⁰ Moč, Aleksandar (Sándor) (Zsablya, 1883. június 3. – Újvidék, 1952. augusztus 10.) 1918 novemberében az újvidéki rendőrség főnöke, majd a Demokrata Párt tagja. 1924-ben csatlakozott a Független Demokrata Párthoz. 1932-től a Vajdasági Mozgalom egyik vezetője, a Vajdaságnak autonómiát követelő, úgynevezett Vajdasági Pontok egyik szerzője volt. 1931 és 1936 között a Matica Srpska alelnöke, 1936 és 1945 között elnöke, 1944 és 1946 között a Tartományi Egységes Népfelszabadító Mozgalom elnöke, 1945 és 1947 között Vajdaság népgyűlésének tagja volt.

¹⁸¹ Utalás a Sztójay-kormányra.

¹⁸² 1944. április 13-án az amerikai légierő csapást mért Győr városára. A bombázás a Rába Vagon és Gépgyár, a Szeszgyár és más ipari létesítmények mellett a munkásnegyedet is érintette, 564-en haltak és 1132-en sebesültek meg. A hadiüzemekben több internált szerb is dolgozhatott, de pontos számuk nem ismert. 1944-ben összesen nyolcszor bombázták Győrt, a feljegyzés az első támadásra utal, mivel a másodikra július 2-án került sor.

¹⁸³ *A Magyar Élet* 1944. május 25-i száma közölt részletet Jaross Andor belügyminiszter felszólalásából: „Akik ma azt mondják, hogy a közöttünk élő szerbségnek talán lehetnek másirányú nemzeti aspirációi,

A városnál a beiktatás alkalmával dr. Tapavica¹⁸⁴ és dr. Raics¹⁸⁵ jelentették az elfoglalt polgármester¹⁸⁶ helyett Csolosz főjegyzőnek,¹⁸⁷ hogy tiszteletüket akarják tenni a főispánnál és őt a szerbség nevében köszönteni. Csolosz főjegyző kisvártatva azt az üzenetet hozta a főispántól, hogy nem kívánja a szerbeket fogadni. Azt izeni azonban a szerbeknek, hogy előbb szervezkedjenek nemzeti szocialista alapon és majd ha ez megtörtént, akkor jelentkezhetnek nála.

Ez az üzenet a szerbség körében nagy zavart keltett. Azt mondják: a szerbség a MÉP pártjában van beszervezve, amely párt ma is kormányzó párt.¹⁸⁸ Nem akar a szerbség ellenzéki álláspontra helyezkedni, de nem akar a kormányzó pártok között válogatni sem. Egységes tömegként akar maradni a MÉP-ben mindaddig, amíg ez a párt gívermentális párt.¹⁸⁹

Óriási politikai hiba volt ezek után Popovits L. Milánnak a kitessekelése a MÉP-ből.¹⁹⁰ A fentiekben előadtam a helyzetet a szerbség egységéről és arról, hogy ezt az egységet Popovits L. Milán is képviseli, akiről azt is kell tudni, hogy Csirics püspöknek

azoknak azt mondom, a szerb nép és a szerbségnek különösen az a része, amely ennek a vármegyének a földén él, csak a magyar nemzeti és állami erővel karöltve és együttműködve tudja nemzeti létét fenntartani. Azok a lángok, amelyek a Dunán és a Dráván túl egészen az Adriai-tengerig oly magasan lobognak, másfelé is el akarnak harapózni és tervszerűen arra felé tartanak, ahol nyugalom és rend van. Aki azt gondolja, hogy magyar területen ezek a lángok tovább harapózhatnak, és így sovíniszta vagy világhatalmi célok teljesedhetnek be, keservesen csalódik.”

¹⁸⁴ Tapavica, Sima (? – ?) zombori ügyvéd, vármegyei főügyész, a zombori szerbek egyik vezetője. 1918 novemberében Újvidéken részt vett a Bácska–Bánát–Baranya Szerbiával történő egyesülését kimondó „nagy népgyűlésen”, 1936 és 1938 között Zombor polgármestere volt.

¹⁸⁵ Raics Tamás (?–?) zombori ügyvéd. A harmincas években a Zombori Polgári Kaszinó elnöke, ezt a tisztségét az impériumváltás után is megtartotta. 1941 decemberétől a zombori képviselő-testület tagja, 1944-ben a Magyar Megújulás Pártjának vármegyei vezetője. A *Magyarság* 1943. március 28-i száma a következőképpen méltatta: „A Magyar Megújulás Pártjának szervezési munkája a felszabadulás utáni időkben Bácska magyar lakosságának kezdeményezésére indult meg. Azokon a részekben, ahol a magyarság kisebbségben van, ez a szervezési munka csak fokozatos fejlődés után érte el mai színvonalát. Bácska megyei székhelye Zombor, ahol a magyarság számaránya a szerbek és a bunyevácok után következik. Itt nagy körültekintéssel vállalta és fejlesztette a szervezési munkát dr. Raics Tamás zombori pártvezető arra a fokra, hogy most már saját párhelyiségben teljesíti a magyar érdekeket szolgáló feladatát.”

¹⁸⁶ Cserta Péter (? , 1891. október 17. – ?) jogász, közigazgatási előadó. 1920-ban kiutasították Zomborból, majd Budapestten volt ügyvédjelölt. Később Baján pénzügyi és adóügyi tanácsnokként dolgozott. 1941 áprilisában a zombori katonai közigazgatásnál volt előadó. 1944 júniusában betegsége miatt saját kérésére nyugdíjazták.

¹⁸⁷ Csolosz Jenő (? , 1906. február 9. – ?) Pécsen volt tisztviselő, majd 1941 augusztusában Zombor aljegyzőjévé, 1944 júniusában főjegyzővé nevezték ki. A háború után pécsi főjegyző. Deák zombori főjegyzőként hivatkozik Csoloszra, de őt csak 1944. június 5-én nevezték ki.

¹⁸⁸ Deák Leó 1942 márciusában abból a célból, hogy a tragikus dél-bácskai események után enyhítse a magyar–szerb kapcsolatokban bekövetkezett, véglegesnek tűnő törést, Zomborban összehívta a MÉP vezetőségi ülést, amelyen a helyi szerbek három képviselője is megjelent, akik beléptek a MÉP-be. (A Zombor környéki szerbség csatlakozik a MÉP-hez. *Magyar Nemzet*, 1942. április 7. 6.; A MÉP zombori járási szervezete. *Függetlenség*, 1942. március 29. 11.)

¹⁸⁹ Kormányzó párt.

¹⁹⁰ Popovits 1944. május 26-án, Kállay Miklós több hívével közösen lépett ki a MÉP-ből. (Bizonytalan időre elnapolták a képviselőházat. Újabb kilépések a MÉP-ből. *Délvidéki Magyarság*, 1944. május 26.; Újabb kilépések a MÉP-ből. *Reggeli Újság*, 1944. május 26.)

politikai kérdésekben tanácsadója. Mi tehát ma a helyzet? A szerbségnek a reprezentánsait utasítják ki a pártból ugyanakkor, amikor a szerbség maga a főispánnak az izenetére azt válaszolja, hogy ő a MÉP-ben akar maradni.

Avagy Popovits L. Milánnak a kitessékelése a pártból azt jelenti, hogy a pártnak magára a szerbségre sincsen szüksége, illetve hogy Popovits Milánnal a párt magát a szerbséget utasította ki?

Lalosevics István szerb ügyvéd dr. Hettesheimernek¹⁹¹ mondotta tegnap: „Na ami nem sikerült nekünk 23 esztendőn keresztül a jugoszlávok alatt, az nektek sikerült néhány nap alatt. Egy táborba kovácsolták a szerbséget a bunyevácokkal.” Tényleg a bunyevácság is kezd elégedetlen lenni. Ennek okát hosszú lenne indokolni, azonban mindenestre nagyban hozzájárult a bunyevácság elégedetlenségéhez elsősorban a Mirolyub című egyet¹⁹² feloszlata,¹⁹³ de a másik oldalon a főispánnak az az intézkedése, hogy Sztolsits zombori polgármester-helyettest¹⁹⁴ azonnali hatállyal nyugdíjaztatta. Ez a Sztolsits u.i. a másik bunyevác egyletnek, a Kolonak¹⁹⁵ az elnöke. Ha ehhez hozzáveszünk azt, hogy ennek a Sztolsitsnak a fiát is kizavarta az állásából,¹⁹⁶ de ugyanakkor a várostól a szerb Karakasevicsot¹⁹⁷ és Kapetanovicsot¹⁹⁸ is nyugdíjaztatta, akkor nem csoda, ha a szerbek és a bunyevácok úgy érzik, hogy egy sorsközösségben élnek és a sors őket egyforma durva kézzel bántja.

¹⁹¹ Vélhetőleg Hettesheimer Imre (?-?), a Polgári Kaszinó dalárdájának vezetője, zombori német ügyvéd, a zombori közigazgatási bizottság tagja és a város evangélikus hitközségének egyik vezetője.

¹⁹² A nagyszámú bunyevác lakossággal rendelkező Zomborban 1921. október 6-án azzal a céllal alapították meg az első bunyevác kulturális egyesületet, a Bunyevác Kört, vagyis a Bunyevác Kolót, hogy a helyi bunyevácok körében a művelődést és a nemzeti öntudatot terjessze. 1923-tól azonban nézeteltérések alakultak ki a bunyevác ősiség hívei és a horvát orientáció hívei között. A Kolo vezetőségét tehetősebb földbirtokosok alkották, míg az ellenzék a szegényebb paraszti rétegekből és kisbirtokosokból került ki. Ez a folyamat szakadáshoz vezetett, a horvátpárti csoport 1936-ban megalakította a Miroľub Ante Evetović horvát papköltőről elnevezett Miroľub Horvát Kulturális Egyesületet. Erről bővebben: SOK-CSEVITS, 2003, 67–82.

¹⁹³ A Miroľub zombori horvát/bunyevác kultúregyesület 1944 májusában tiltották be.

¹⁹⁴ Sztolsits István (?-?) Zombor város tanácsnoka, a Bunyevác Népkör (Kolo) vezetője. Megjegyzendő, hogy Sztolsits az 1941. áprilisi bevonulás után háromszáz tagú bunyevác küldöttséggel járult a katonai parancsnok elé, ahol magyar nyelvű üdvözlőbeszédében – a *Ceglédi Függelenség* 1941. június 1-jei száma szerint – többek között a következőket mondotta: „amikor nagyszombat napján 11 órakor megkondultak a katolikus templom harangjai, jelezve a dicső honvéd hadsereg városunkba való diadalmas bevonulását, megdobbant minden magyar szív, de megdobbant a vele együtt szenvedő és együtt érző bunyevác szív is.”

¹⁹⁵ Értsd: a Bunyevác Kolonak/Kólónak.

¹⁹⁶ Sztolsits/Stolsiř Sándor (?-?) zombori ügyvédjelölt, Sztolsits István fia.

¹⁹⁷ Kapetanović, Nikola (Miklós) (?), 1884. december 19. – ?) vélhetően bunyevác származású zombori adótitisz.

¹⁹⁸ Karakašević, Milivoj (?-?) zombori hivatalnok.

3.

Deák Leó gépirásos feljegyzése 1944 szeptemberéből

Pro memoriam

1944. szeptember 15.

Tegnap beszéltem Budapesten Grossinger János¹⁹⁹ ifjú újvidéki gyógyszerésszel. Azt mondja, Fernbach Péternek még mindég nem jött meg az esze, mert még mindég minden gondolata a főispánság, nehogy azt újból elveszítse. Néhány nappal ezelőtt előtte Fernbach a következő kijelentést tette: „na, most már nem következhetik olyan rezsim, amely Deákot főispánná tegye Újvidéken. Az a rezsim, amely következik, legfeljebb mindkettőnket felakaszt egymás mellé Deákkal együtt, de ő főispán utánam nem lesz.”

Lalosevics Sztevica említi, hogy Lelbach Pisti²⁰⁰ és Földényiné²⁰¹ tudnának bővebb dolgokat beszélni arról a viszonyról, amely Fernbach Péter és Falcione Árpád között áll fenn. Ezt a telecskai²⁰² dzsentrik között már régen tudják. Állítólag Nagy Iván is beletartozik ebbe a viszonyba. Nem tartják kizártnak, hogy ezen viszony eredményeképpen Sztójayval is ismeretségben voltak. Én azonnal válaszoltam Lalosevicsnek, hogy ezt a rágalmat nem hiszem.

Már napokkal ezelőtt elterjedt a városban²⁰³ a híre annak, hogy szeptember 15-éről 16-ra virradó éjszaka Bertalan éjszakája²⁰⁴ lesz és a szerbek a magyarokat legyilkolják. Ennek a kósza hírnek az [alapján]²⁰⁵ Bajsay alispán az összes vármegyei tisztségviselőket 15-én este 1/2 8 órájára berendelte a vármegye házára, hogy a Bertalan éjszakáján kikerüljék a szerbség bosszúját. Maga a vármegye háza védelmi állapotba helyezte magát. Csoda-e, ha a közismerten gyáva Bajsay a félelemtől ilyen intézkedésekre ragadtatja magát. A városban pedig általában beszélgetnek a közigazgatás vezetéséről: Bajsay kezében tartja a teljesen tájékozatlan főispánt²⁰⁶ és még a kormánybiztos²⁰⁷ is Baranyából került ki a baranyai alispán személyében, aki állásánál fogva a főispán fölött van. Falcione főis-

¹⁹⁹ Ifj. Grossinger János (?–?) újvidéki gyógyszerész, id. Grossinger Jánosnak, az újvidéki római katolikus egyházközség elnökének a fia.

²⁰⁰ Lelbach István (?–?) Topolya környéki nagybirtokoscsalád tagja, a bajsai Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség elnöke.

²⁰¹ Vélhetőleg Földényi (Feldinger) Béla zombori földbirtokos felesége.

²⁰² Bácsgyulafalva (szerbül Telečka) Zombor és Topolya között elhelyezkedő település, mely a Telecskai-dombságról kapta a nevét. A falut 1883-ban alapították. 1910-ben 2818 lakosából 2575 magyar, 238 német volt. A település tágabb határában a Lelbach, a Falcione, a Geyer, Dukovits és Welker család rendelkezett nagyobb birtokokkal.

²⁰³ Zomborban.

²⁰⁴ Utalás Szent Bertalan éjszakájára, amikor az 1572. augusztus 23-áról augusztus 24-ére virradó éjszakán Párizsban lemészárolták a francia hugenottákat.

²⁰⁵ A szövegben eredetileg itt is alispán állt, ami bizonyosan nyelvbotlás Deáktól, logikusan: alapján.

²⁰⁶ Falcione Árpádot 1944 augusztusában nevezték ki Bács-Bodrog vármegyei főispánná.

²⁰⁷ A déli hadműveleti terület kormánybiztosa Vitéz Horváth István nyugalmazott baranyai alispán volt.

pán tehetetlenségét állítólagos vele született betegségével magyarázzák. Ezt a betegséget testvéröccsének²⁰⁸ nyilvánvaló betegségéből következtetik le.

1944. szeptember 17.

Dr. Palásthy Ödön említi: Tegnap elfogta őt az utcán és megállította beszélgetésre Dr. Panics Szvetozár²⁰⁹ ügyvéd, egyik tagja az ún. Kis Iván és társai féle összeesküvőknek.²¹⁰ Azt mondja Panics Palásthynek: „Ti magyarok nagyon rosszul csináltátok a dolgokat, rengeteg sok hibát követtetek el. Mi, szerbek 1941 tavaszán szívesen vártunk benneteket és belenyugodtunk abba, hogy itt a Bácskában folytatódik az 1918-as magyar uralom. A rengeteg sok hiba azonban kiábrándított bennünket. Mindannak dacára megbocsátjuk a hibákat és megbocsátunk mi, zombori szerbek mindenkinek, kivéve Dr. Nagy Ivánt, a sokácot,²¹¹ aki a Bácskában történekmeknek 90%-ban az okozója.²¹² Mi

²⁰⁸ Falcione Árpád testvére Falcione Lajos zombori földbirtokos lehetett, mert a család másik ágáról származott Falcione Nándor, valamint Falcione Sándor, akit a partizánok élve megnyúltak.

²⁰⁹ Dr. Panics Szvetozár (Panic, Svetozar) (?-?) zombori ügyvéd, az 1927-es választáson a Demokrata Párt kisközségi és dárdai jelöltje. 1935-ben a Maček-féle Horvát Parasztpárt zombori jelöltje. Részt vett az ún. Kis Iván-féle (lásd a következő lábjegyzetet) csetnikszervezkedésben.

²¹⁰ 1943 októberében az Államvédelmi Központ nyomozói a Bácskában nagyarányú csetnikszervezkedést leplezték le, ez volt az egyetlen bácskai szervezkedési kísérlet, mely Draža Mihailović köreiből kötődött. A nyomozás zömmel jugoszláv tisztokhoz, ügyvédekhez, orvosokhoz, földbirtokosokhoz és gyárosokhoz vezetett. Ezen politikai körök már a lelepleződés első napjaiban felkeresték Popović L. Milánt és Deák Leót, hogy befolyásukat felhasználva elérjék, hogy ne a kommunistáknál alkalmazott módszerekkel bánjanak Mihailović híveivel. A tárgyalásra 1943. október 7-én került sor Zomborban, ahol 97 vádlott állt a Honvéd Vezérkar Főnökének Bírósága előtt. Közéjük tartozott Kis Iván és Panic Svetozar is. A vádlottak meg sem próbálták tagadni a vádakot. Vučinić Novicát és Kis Ivánt, a szervezkedés vezetőit halálra ítélték, 31 vádlott 10–15 évig terjedő börtönbüntetést kapott, 60 személy ügyét további eljárás végett átadták a Szegedi Hadtestparancsnokság ügyészének, aki legtöbbjüket felmentette. Vučinić és Kis Iván kegyelmet kapott és internálótáborba került, majd a német megszállás után a mauthauseni koncentrációs táborn is megjárták, végül elengedték őket. Erről bővebben: A. SAJTI, 1987, 228–232.

²¹¹ Nagy Iván félig sokác származású volt.

²¹² Nagy Ivánnak a razziában és a bácskai eseményekben játszott szerepe a mai napig ellentmondásos, számos részletében nem tisztázott. Itt csupán utalni tudunk arra, hogy ez a kérdés már az 1945-ös első nagy népbírói perben – amelyben Deák Leót, Krámer Gyulát is halálra ítélték, majd kivégezték – többször is felmerült. Krámer Gyula a Népvédelmi Hatóság (OZNA) előtti kihallgatásán elmondta, hogy Nagy Iván 1942. január 25-én 15 órakor telefonon felhívta az újvidéki irodáját, hogy újabb információkhoz jusson az újvidéki történekekről. Az 1945. augusztus 15-i második kihallgatásán Krámer a következőket mondta: „1942. január 22-én Budapestre érkezett Nagy Iván, aki azt mondta nekem, hogy Újvidéken a hadsereg, a csendőrség és a rendőrség razziát tart; házkutatások vannak, letartóztatják a gyanús személyeket és elviszik őket az emlékházba. Gyilkosságokról nem beszélt.” Nagy Iván 1954-ben már az emigrációból Teleki Bélának és Bonczos Miklósnak írt az újvidéki eseményekről, illetve akkori szerepéről. Visszaemlékezése szerint, amikor értesült a szabályai körzetben a razzia végrehajtási módjáról és az ottani kegyetlenségekről, Budapestre utazott, a razzia leállítására ügyében kihallgatást kért Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszternél. Keresztes-Fischer elfoglaltsága miatt akkor végül Bonczos Miklós fogadta, majd az igazságügyi minisztériumban előbb Antal István és Vladár Gábor államtitkárokkal, majd Radocsay László igazságügyi miniszterrel tárgyalt. Ugyanakkor Nagy korabeli szerepével kapcsolatban komoly kérdéseket vet fel az, hogy az emigrációban kifejezetten ellenséges volt a viszonya Kállay Miklós volt miniszterelnökkel. 1942. november 27-én, amikor az újvidéki események az országgyűlés-

nagyon jól tudjuk, hogy az ő találmánya a kollektív felelősségre vonás és az újvidéki események is az ő tanácsolásra történtek.

Szabó István²¹³ autósalkatrész-kereskedő mondja: a Mateosz kocsik²¹⁴ hetekkel előre le vannak foglalva a tisztviselők bútorainak északra szállítására. Hihetetlen összegeket fizetnek a kocsikért. Ő néhány nappal ezelőtt a zombori adóforgalmi főnököt megkérdezte, tulajdonképpen mi az oka ennek a lázas készülődésnek és miért csak az anyaországbeliek készülődnek. A válasz az volt, hogy az anyaországiak itt ezen a területen tulajdonképpen idegenek és ők most tulajdonképpen haza készülődnek.

Dr. Palásthy tudja megnevezni azt a szabómestert, aki nála járt és kuriózumként említette, hogy a csendőrlegénység nála garmadával csináltatja a civil ruhákat. A lakosság ebből arra következtet, hogy a csendőrök adott pillanatban civil ruhában fogják elhagyni ezt a területet.

ben Bajcsy-Zsilinszky Endre egyik felszólalásában újra szóba kerültek, Nagy és Bajcsy között heves szóváltásra került sor. Nagy ekkor mereven és nyilvánosan tagadta a razzia megtörténtét. Bajcsy-Zsilinszky a MÉP elnökéhez, Lukács Bélához 1942. december 5-én írt levelében többek között a következőket írta Nagy korabeli szerepéről: „[...] Állítom, hogy Nagy Ivánnak döntő része van abban, hogy elmérgesedtek a Bácskában a nemzetiségi viszonyok. Ennek az embernek, akit 1926-ban kommunista lázadás miatt fogtak le és csuktak be a délszláv hatóságok, s aki egy okmány tanúsága szerint, melyet, azt hiszem, prezentálni tudok Számodra, nemrégén még horvát–bunyevácnak mondotta magát, s ezen az alapon földet kért a délszláv államtól, s aki állítólag – ezt egyelőre nem lehet bizonyítani – a magyarok bácskai bevonulása után csodálatos módon Zágrábba utazott és nem Budapestre [Bajcsy-Zsilinszky ezen állítását időközben a történelemtudomány igazolta], s ott állítólag följánlotta szolgálatait a horvát kormánynak, s aki ilyen furcsa kanyarodók után vált a délvidéki magyar képviselők leaderjévé, azóta pedig egyebet sem tett, mint az álmagyarok gonosz módján uszított a szerencsétlen hazai szerbség ellen, állandóan követelte a maga brutális és embertelen elvadultságával a razziákat és „fésüléseket” az állítólagos szerb lázadók és bolsevisták ellen, megmérgezte, különösen Újvidéken, a légkört magyarok és szerbek között, holott a szegény szerbek valójában örültek volt annak, hogy magyarok szállották meg ezt a földet és nem németek, barátja és politikai cinkostársa volt annak a Bayer tábornoknak, aki a gazdasági miatt most már ül, tudtommal azóta is védője annak a rablóbandának, mely meggyalázva a maga idegen lelkiségével a mi fajtánk és nemzetünk minden emberséges hagyományát, bevezette a Bácskában a törvény iránt való tiszteletlenséget, a nyílt törvénytapolást, s mikor a kormány helyes és bölcs javításokra szánta el magát, mint például a Matica vagy a bácskai görögkeleti szerb püspökség ügyében, akkor közbelépett, újabb és újabb denunciaciókkal, ugyanakkor ő volt a védője a börtönbe juttatott panamistáknak, s ő volt a fő tiltakozó, mikor végre leérkezett Újvidékre a derék székely hadbíró, és félretéve minden melléktekinetet, érvényt szerezve a magyar jogérzéknek, alkotmányosságnak és törvénytiszteletnek, kivizsgálta az újvidéki és szablayi gyalázatot, megállapította Zeidner altábornagy bűnösségét.” Mint az fentebb olvasható, Deák naplójegyzetének a következő mondata is alátámasztja Bajcsy-Zsilinszky levelének állításait. Lásd: TILKOVSKY, 1985, 152–223; DÉVAVÁRI, 2021, 32–35.

²¹³ Szabó István (?–?) ismeretlen zombori autósalkatrész-kereskedő.

²¹⁴ Magyar Teherautófuvarozók Országos Központi Szövetkezete. A háborús körülmények között, amikor a légitámadások elsődleges célpontjává a vasúti infrastruktúra vált, a MATEOSZ kiemelt szerepet kapott. Például Budapest bombázásánál a szövetkezet gépparkját felhasználva menekítették ingóságait a lakosok. Előtte ugyanerre használták az összes többi területen, amelyet a front közeledtével kiürítettek.

4.

Deák Leó gépirásos feljegyzése 1944 novemberéből I.

Gépirásos levél

Pro memoria

1944. november 1.

Utoljára 1944. évi október hó 15-én tartózkodtam Zomborban, Bátyám családját²¹⁵ ugyanezen hó 10-én Bollával²¹⁶ együtt kísértem fel Budapestre. Innen alkalom kocsival mentem vissza, 15-én érkeztem újból Zomborba és 16-án mentem vissza újból Budapestre.

Utolsó benyomásaim a következőek voltak október 15-én. Reggel érkeztem meg autóval Zomborba. Útközben még mindég ezrével jöttek szembe a menekülők kocsijai. Az út mentén azonban már mind több és több elhullott állatot, kidobott kocsit és szemetet lehetett látni. Baranyán keresztül Csúzán át érkeztem Kiskőszegre, onnan a német kompon mentem át a bezdáni oldalra. A régi rendes kompot a németek vették igénybe, amelyen a menekülő német lakosságot tették át a baranyai oldalra. A magyarok a Mefter hajóállomásnál létesítettek egy kompot, de annak minimális volt a forgalma. Hiszen 16-án én a kocsival egy jó óra hosszat váraкоztam az átkelésre, de addig rajtam kívül más nem jelentkezett a kompra. Zomborban a legelső, ami feltűnt, a város rettentő piszkossága. Ez a hetek óta tartó átvonulásnak az eredménye. Csukott autón érkeztem, úgy, hogy senki sem látott. Nem is igen akartam mutatkozni, hiszen úgy távoztam el 10-én, hogy visszajövök és itt is maradok. Mégis feltűnt az újtemplom előtti sarkon, hogy a forgalmat német katona irányítja. A városban a német és magyar katonákat látni vegyesen, de egyetlenegy rendőrt sem. Lakásomon fürdés után átöltözködtem, de már fürdés közben kerestek emberek, akik majdhogya nyakamba nem borultak afölötti örömeikben, hogy Zomborban vagyok. Sztefica és Ödön is lakásomra jöttek. Kérdésemre, honnan tudják, hogy megérkeztem, azt a választ adták, hogy már az egész város tudja, sőt, számítanak arra, hogy kezembe veszem az ügyeket és rendet csinállok.

²¹⁵ Utalás Deák Leó bátyjának családjára: Deák Bélánéra, Deák Imrére (országgyűlési képviselő), Deák Imrénére és három lányukra: Deák Máriára, Deák Zsuzsannára és Deák Juditra.

²¹⁶ Bolla Lajos Gyula (?-?) belgrádi II. osztályú főkonzul. A húszas évek közepén került Belgrádba 1. osztályú követségi tanácsosként, 1939-ben a Szent Száva Rend II. osztályával tüntették ki a szerb–magyar megbékélésért kifejtett munkájáért. Az 1941. áprilisi események után a magyar kormány Bollán keresztül tartotta a kapcsolatot a Nedić-kormánnyal. A külügyminisztériumnak írt jelentései fontos forrásai az 1941–1944 közötti szerb–magyar kapcsolatoknak. 1944 októberében elmenekült Belgrádból.

Előő utam a templomba vezetett. Útközben Rillnével²¹⁷ és a leányával találkoztam, akik Skrabaló Matéval²¹⁸ a templomból jöttek. A megye előtt Dr. Szalay,²¹⁹ Dr. Kunák²²⁰ ácsorgott néhány bírósági tisztviselővel. A templom üres. A templomból a megyeházára mentem, ott Dr. Tóth Jóskát²²¹ kerestem és tőle a Bács megyei helyzetről érdeklődjem. A megyébe²²² csak igazoltatás útján lehetett bejutni. A légó katonai²²³ híradók igazoltatnak [sic!]. Itt megtudom, hogy a rendőrség is a vármegyén tartózkodik. Igazoltatás után feljutok a rendőrséghez. A rendőrtisztek az alispáni lakásban helyezkedtek el. Nagy a szemét és a felfordulás. Nyoma sincs a régi tisztaságnak és minden lépten-nyomon az elhanyagoltatásnak a jele. A főispáni traktus a nagyterem felől lezárva. A kisteremben rendőrlégények ebédet főznek. Asszonyok és gyerekek is vannak itt. Kellemetlen bűdös levegő.

Balogh rendőrtanácsossal²²⁴ beszélek, de jelen van még két rendőrkapitány. Egyiket még főispán koromból ismerem. Elmondják, hogy Szabadkával, Újvidékkel is lehet telefonon beszélni. Előbbi helyen ugyan benn vannak a partizánok, de csak egynéhányan. Ők is megerősítik azt az esetet, amit Zalazsdi csendőr alezredes mondott el október 10-én. A tavankúti²²⁵ csendőrőrs 6-7 tagból állott. Október 8-án néhány partizán támadta meg a csendőröket, lefegyverezte ezeket anélkül, hogy egy lövés esett volna. A csendőrőrs védekezés nélkül adta át a partizánoknak a fegyvereit és munícióját. A partizánok a csendőröket azzal bocsátották szabadon, hogy menjenek, amerre látnak, mert csak a fegyverekre van szükségük.

Az alispáni lakásból Balogh rendőrtanácsos és társai előtt telefonon [felhívtam] Zombor központot. Az az ismerős nő hang jelentkezett, aki azon könyörgött nekem, hogy ne hagyjam el Zombort. Most is kitörő örömmel üdvözl, hogy hallja a hango-

²¹⁷ Nagy valószínűséggel Rill Margitról, Rill Antal zombori kórházi főorvos feleségéről van szó.

²¹⁸ Skrbalo, Mate (Máté) (?-?) a két világháború között zombori törvényszéki tanácselnök, a tárgyalat időszakban zombori bíró, 1945 júniusában a zombori választási bizottság elnöke, járási népbíró volt.

²¹⁹ Dr. Szalay Béla (?-?) zombori ügyvéd, a Zombori Királyi Törvényszék jegyzője. Az impériumváltás előtt a Zombori Magyar Közművelődési Egyesület könyvtárnoka és háznagya, választmányi tagja, a zombori Vörös Kereszt jegyzője, 1942 februárjától a DMKSZ zombori szervezetének egyik alapítója, 1942 márciusától a közoktatásügyi minisztert a Délvidéken képviselő miniszteri osztálytanácsos, a Kultuszminisztérium V. a. ügyosztályának vezetője.

²²⁰ Dr. Kunák János (?-?) zombori ügyvéd, 1934-ben a Zágrábi Egyetemen jogi tanulmányokat folytatott. A Zombori Királyi Törvényszék jegyzője, később a Zombori Járásbíróság bírója. 1944 októberében a népellenségnek nyilvánított Kunák elmenekült Zomborból, majd törölték az ügyvédi kamarából.

²²¹ Tóth József (Zombor, 1889. március 18. – Bácsalmás, 1952. január 9.) az ügyvédi vizsgát 1925-ben tette le, 1926-ban ügyvédi irodát nyitott Zomborban. A Zombori Magyar Olvasókör igazgatója, a tárgyalat időszakban zombori közjegyző. A háború végén orosz hadifogságba került, ahonnan 1946-ban szabadult és Bácsalmáson telepedett le.

²²² Értsd: Vármegyeházára.

²²³ Légoltalmi katona.

²²⁴ Balogh Andor (?-?) 1929-től rendőrfogalmazó, majd az orosházi államrendőrség tagja. 1938 januárjában nevezték ki Orosháza rendőrkapitányává, majd Makón szolgált. 1939 januárjában Losoncra helyezték, 1942-ben rendőrtanácsossá léptették elő. 1943 szeptemberétől a zentai rendőrkapitányság vezetője, 1944 májusában Ungváron szolgált, 1944 augusztusában Zomborba helyezték.

²²⁵ Alsó- és Felső-Tavankút két, Szabadka és Bajmok között elhelyezkedő horvát többségű település.

mat. Bekapcsoltatom általa Újvidéket, ahol a magyar csendőrség jelentkezik azzal, hogy minden a legnagyobb rendben van. Szabadka csak annyit mond: ovde Szubotica.²²⁶ Le-teszi a kagylót és nem hajlandó újból jelentkezni. A zombori központ utasításomra megkísérel vele beszélgetni szerb nyelven, de nem ad választ.

Déli 12 felé jelenti Antal kocsis, hogy idősb Kührerne²²⁷ a rádión hallotta Horthy proklamációját. Átmegyek személyesen Kührerekhez, meggyőződöm arról, hogy tény-leg saját füleivel hallotta. Közlöm ezt az alkalmi autó parancsnokával, aki a hírre azo-nali visszafordulást javasol. Ezt magam is jónak látom, mert hiszen a történetek után egy percig sem lehet kétes Szálasi kormánya.²²⁸ Meg is szüntettem azonnal Zomborban minden összeköttetést és fordultam vissza Budapestre. Az innenső oldalon mentem Ba-jáig. Baján mentem át a katonai kompon, majd a Duna túlsó oldalán Budapestre. Utam az igazoltatások sorozata volt. Egyedül Bácsföldváron²²⁹ négyszer igazoltattak. Ercsin a kocsit akarták elvenni, bennünket – engem és a sofőrt – mert már más nem volt a ko-csin – igazoltatás végett letartóztatni. Szerencsére a Magyarság²³⁰ című lapnak kiadó főnöke²³¹ óhajtott sürgősen Pestre kerülni és ez mentett ki bennünket annak ellenében, hogy őt Pestre hozzuk.

Dunaszentgyörgyön Tibor²³² állatorvosnál visszafele jövet is megállottam. Ott hagytam egy öltözet ruhát és 40 darabot megőrzésre.²³³

Fültanúja voltam annak a vitának, amely annak helyességét lett volna hivatva meg-állapítani, ami a magyar közigazgatási apparátusnak az előrevonuló orosz hadsereg elő-li távozására vonatkozott.²³⁴ Az egyik oldal azt az álláspontot képviselte, hogy a magyar kormány nem igényelheti tisztviselőitől a helyben maradást, nehogy ezáltal úgy a tiszt-

²²⁶ Szerbül: Itt Szabadka.

²²⁷ Kührer Béláné, a vármegyei tanácsnok neje.

²²⁸ A hamvában holt kiugrási kísérlet másnapján Horthy lemondott és Szálasi Ferenc alakított kormányt.

²²⁹ Elírás, Deák itt vélhetőleg Dunaföldvára gondolt, mivel Bácsföldvár a Tisza partján van.

²³⁰ A *Magyarság* című legitimista-konzervatív polgári politikai napilapot Milotay István és Pethő Sándor 1920-ban alapította. 1934-ben a szerkesztőség szétvált, és Milotay megalapította az *Új Magyarságot*, ami jobbra tolódott. A mérsékelt Pethőt 1938. május 21-én a felelős kiadó Vitsologi Rupprecht Olivér leváltotta, ezt követően a lap nyilas-nemzetiszocialista orientációt vett. Bővebben: MURÁNYI, 2018, 65–68.

²³¹ Vitsologi Rupprecht Olivér (Rohonc, 1898. január 12. – ?) nemzetiszocialista újságíró. Apai ágon nagybirtokos, anyai ágon francia arisztokrata család sarja. 1919-ben részt vett az ellenforradalomban, majd államtudományból szerzett doktorátust. 1926-tól a *Magyarság* Lapkiadó Rt. vezérigazgatója. 1941 őszén szakított Szálasisal és a Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Pártszövetség mellé állt. 1945-ben Nyugatra menekült. PAKSA, 2013, 253.

²³² Ismeretlen dunaszentgyörgyi állatorvos.

²³³ A mondat nem egyértelmű, a szöveg nem folytatódik.

²³⁴ A Vörös Hadsereg 1944. szeptember 6-án Kladovónál lépte át a román–szerb (jugoszláv) határt. Szeptember végére összeomlott a bánáti német közigazgatás, október 2-án a Jugoszláv Népfelszabadító Had-sereg és a Vörös Hadsereg bevonult Nagybecskerekre. A szegedi V. Honvéd Kerületi Parancsnokság október 4-én adta ki a Ferenc-csatornától délre eső területek kiürítését elrendelő parancsát. Október 7-én Zentánál sikerült hídfőállást kiépíteni, majd a szovjet és jugoszláv egységek október 23-án elfoglalták Újvidéket. A Duna–Tisza közének déli részét az úgynevezett Matolcsy-csoporton kívül semmilyen erő nem védte. Október végén a szovjet csapatok már Baja magasságában jártak.

viselőknél, mint a családtagjaiknak az életét veszélyeztesse, mert nyilvánvaló, de legalábbis valószínű, hogy a bevonuló oroszok elsősorban a közigazgatási tisztségviselőket pusztítják ki. A másik oldal ezzel szemben azon a véleményen volt, hogy a közigazgatásnak a helyén kell maradnia minden áron, mert ha a közigazgatást sikerül magyarnak és a régi kezekben megtartani, akkor ez már 50%-os nyereséget jelent. Különösen vonatkozik ez a tétel Bácskára, illetve Bácskának felszabadított területeire. Ha ezt a területet a magyar közigazgatás elhagyja, akkor ennek az a látszata van, mintha általában a magyar igazgatás erről a területről lemondott volna, és hallgatólagosan tudomásul venné az automatikusan beálló jugoszláv rezsimet. Általában azonban az volt a felfogás, hogy a bevonuló oroszok pld.²³⁵ egy városban elsősorban annak polgármesterét keresik, mint akin keresztül a lakossággal érintkezzenek és rendeleteiket annak tudomására hozzák. Ha nincs polgármester és általában vacuum állott elő a közigazgatás helyén, akkor senki se csodálkozzék, ha az oroszok saját ízüik szerinti embert bíznak meg a közigazgatás vezetésével.

Ez a pro és contra vita általában annak az oldalnak a felülkerekedésével végződött, amely a közigazgatásnak helyben maradását javasolta. Ez az oldal végső bizonyítékként arra hivatkozott, hogy amint jogosított a magyar kormányzat a fronton a katonától az életáldozatot követelni, éppen olyan jogosan vagy még inkább jogosított a közigazgatási tisztségviselőktől netáni kellemetlenségekkel járó helyben maradást igényelni. Nincs természetesen szó a családtagokról, akik minden további nélkül mehetnek világgá.

A vitát az váltotta ki, hogy immár köztudomásúvá vált, miként történt az erdélyi részeknek és a Bácskának a kiürítése.²³⁶ Érdekes, hogy mind a két esetben a fejtelenség volt az uralkodó. Ez a fejtelenség zavarta el az emberek jó részét és diktálta a közigazgatási intézkedéseket. Megállapítást nyert az is, hogy az alantasok felfelé hamis tényeket jelentettek csak azért, hogy eredményként a kiürítésre kapjanak utasítást. Ilyen hamis tény volt pld. Bácskából annak a jelentése, hogy az egész megyében partizánok előzönlése megfigyelhető. Bajsay alispán ilyen jelentést küldött a belügyminisztériumba, amit magam állapítottam meg akkor, amikor Horváth Bélával²³⁷ beszéltem Reöck Andor és

²³⁵ Itt és a továbbiakban: például.

²³⁶ Az 1944. augusztus 23-i román átállás következtében szeptember 6-án a német hadvezetés a Székelyföld kiürítése mellett döntött, s ezzel teljesen aláasta a székely határőrök harci morálját, így a visszavonuló csapatoknál tömegével fordultak elő a dezertálások és a visszamaradások. UNGVÁRY, 2005, 305–321.

²³⁷ Szentgyörgyi Horváth Béla (Apatelek, 1886. január 29. – Budapest, 1978. október 3.) 1918-tól belügyminisztériumi segédtitkár, 1933-tól miniszteri tanácsos, 1940-ben miniszteri osztályfőnök. 1941-ben közigazgatási államtitkárrá nevezték ki. Mivel Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter bizalmasának számított, a német megszállás után nyugdíjazták. 1944. augusztus 29-én a Lakatos-kormánnyal visszatért hivatalába és Bonczos Miklós betegsége miatt a belügyminisztérium gyakorlati irányítója volt. Hátaskörét felhasználva igyekezett segíteni a budapesti zsidóságban, Raoul Wallenberggel is kapcsolatot tartott. A Szálasi-kormány hatalomra kerülésével azonnal felmondott. A háború után a közügyektől távol maradt, majd 1951-ben családjával együtt Hajdúdorogra telepítették.

Csitáry kormánybiztos²³⁸ jelenlétében. Amikor Erdélyben Teleky Béla²³⁹ szerint az első orosz csapatok feltartóztatására elegendők lehettek volna a helyben rendelkezésre álló erők, úgy Bácskában is menteni lehetett volna a területet mindaddig, amíg a komoly csapatok meg nem érkeznek.

A vitát megelőző beszélgetésen szóba került Bajsay alispán esete. Ő már akkor kiadta éjnek idején és ugyancsak éjszaka az egész megyében kidoboltatta a rémhírt, mint pld. Apatinban éjfél után 2-kor, hogy a közigazgatási alkalmazottak menjenek, ahová akarnak toronyirányában és meneküljenek, amikor még Bácska területén egyáltalán nem volt ellenséges katona. Bácskában először Óbecsét támadták meg a partizánok, akiket azonban a leventék és a nemzetőrök könnyen feltartóztattak, amint azt nekem Berecz jegyző²⁴⁰ mondotta. Természetesen maga Bajsay volt az első, aki autón családjával együtt elmenekült, annak dacára, hogy főispánja helyben maradásra utasította. Sub titulo:²⁴¹ a megye részére készít szállást, Kalocsáig meg sem állott és itt Szabóky Jenő²⁴² vendége volt mindaddig, amíg ideg-összeroppanás címén kórházba nem feküdt. Fiát visszaküldte Zomborba.

Maga a főispán október 12-éig helyén maradt Zomborban a többi megyei tisztségviselőkkel egyetemben, csak az alispán hiányzott. Távollétében a főjegyző helyettesítette.²⁴³

Én magam október 16-án voltam Zomborban. Akkor még ott volt a csendőrségnek egy része, a magyar kir. rendőrségtől is néhányan, élükön Balogh rendőrőtanácsossal, honvédek és német katonák. A honvéd állomásparancsnoksági tisztet egy 20 év óta irodai szolgálatot teljesítő alezredes: Szilassy²⁴⁴ látta el. Ott voltak még a vármegyén a légósok is, de a tisztek közül már néhányan ellógtak. A rendőrség érthetetlen okokból az alispáni magánlakásban helyezkedett el.

²³⁸ Csitáry Gramanetz Emil (Székesfehérvár, 1892. július 29. – Székesfehérvár, 1970. május 18.) 1919-től Székesfehérvár polgármester-helyettese, 1931 és 1941 között polgármestere, nevéhez fűződik az 1938-as Szent István-év székesfehérvári ünnepségsorozatának a megszervezése. 1939 és 1941 között a város főispánja. 1943-tól 1944. október 15-ig hadművelati kormánybiztos volt. A háború után könyvelőként dolgozott Inotán és Várpalotán. SZIMA, 2022. (https://mnl.gov.hu/mnl/fml/hirek/csitary_130) (utolsó letöltés: 2025. december 16.).

²³⁹ Teleki Béla gróf (Kolozsvár, 1899. május 16. – New York, 1990. február 7.) erdélyi földbirtokos, politikus. Jogi tanulmányait a kolozsvári egyetemen végezte. 1936-ban az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület alelnöke. 1940 és 1944 között országgyűlési képviselő, az Erdélyi Párt alapítója, majd elnöke. A szovjetek letartóztatták, majd átadták a magyar politikai rendőrségnek. 1945 októberében került szabadlábra, 1947-ben emigrált. Az Amerikai Egyesült Államokban élt, haláláig az elszakított magyar nemzettestek kérdéskörével foglalkozott.

²⁴⁰ Berecz Gyula (?–?) 1941 szeptemberében katymári jegyző, innen helyezték át Óbecsére községi jegyzőnek. Későbbi életútja nem ismert.

²⁴¹ A latin eredetű „sub titulo” magyar jelentése: cím alatt, címen, vagy valamilyen címen.

²⁴² Szabóky Jenő (Kalocsa, 1881. március 16. – ?, 1956. október 8.) mérnök, politikus. 1902-ben a Műegyetemen szerzett mérnöki oklevelet. 1919-ben a kalocsai ellenforradalom vezetője volt, majd a sikertelen felkelés után Szegedre ment és csatlakozott a Nemzeti Hadsereghez. 1920 és 1936 között kisgazdapárti országgyűlési képviselő volt.

²⁴³ Az eredetiben is áthúzva, nehezen olvasható rész.

²⁴⁴ Vitéz Szilassy Iván (? , 1887 – ?) alezredes, az első bécsi döntéskor a VIII. hadtest parancsnoka volt.

Bácskának a védelmét és birtokban tartását különösen az indokolta, hogy úgy az idei rekord búzatermés, valamint a tavalyi búzának 50%-a, a tavalyi kukoricának jelentős része, az egyéb idei termények is a helyszínen maradtak, így számítani kell legalább 5 millió métermázsa búzával, az idei terméssel együtt legalább 4 millió métermázsa szemes tengerivel. Ott maradt mindegy 3000 vaggon idei kender, és még a tavalyi el nem vitt készlet, az egész terület 10%-ának olajos magtermése, a földben maradt cukorrépa stb. stb. Érdekes, hogy az úgynevezett debreceni páncélos csata²⁴⁵ tombolt akkor, amikor erre a tényre Hennyey külügyminiszternek a figyelmét felhívtam. Ezt meglepték a közölt adatok és azokról még aznap minisztertanácson referált. Másnap azután azzal nyugtatott meg, hogy a debreceni csata 24 órán belül javunkra eldőlt, akkor jelentős erő áll rendelkezésre Bácska megtisztítására és a készletek megmentésére. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy ugyanez alkalommal szóba hozta a külügyminiszter Bajsaynak a gyáva menekülését is annak hozzáadásával, hogy a kormány elhatározta Bajsay főbelövetését elrettentő példaként.

Az körülbelül október első napjaiban lehetett, amikor Popovics L. Milán megbízást nyert a kormánytól a bácskai szerb vezetőkkel tárgyalásra. A tárgyalás célja lett volna az amúgy is kommunistaellenes bácskai szerb közvéleményt közös munkára megnyerni Nedics–Mihajlovics fronton.²⁴⁶ Amikor ez a megbízatás Popovicshoz került, akkor már a bácskai közigazgatás megingott és úgy a városi, mint a megyei tisztviselők csomagoltak és szöktek. Amikor pld. utoljára Popovics Újvidéken járt, akkor már az újvidéki közigazgatás Fernbach főispánnal az élén eltávozott. Akkor már vacuum volt Újvidéken. Eltávozott ez a közigazgatás annak dacára, hogy visszavonták az eltávozási utasítást és helyben maradást parancsoltak. Sőt, az eltávozottakat visszatérésre utasították. Mondottam Popovicsnak: csodálkozol-e, hogy Fernbach megszökik, akinek a főispánsága alatt történtek Újvidéken az 1942-es januári események?²⁴⁷ Csodálkozol-e, ha viszi magával az egész közigazgatást is, mintegy igazolásul a saját távozásának? Mert az újvidéki szerbség a szemébe röhögött Popovics Milánnak, aki őket a magyarokkal való kooperációra hívta fel. Mócs Sándor azt mondotta: Kivel tárgyaljunk, amikor azt mondd, Milán, hogy a magyarokkal tárgyaljunk? Minek tárgyaljunk a magyarokkal, akik itt hagytak bennünket és a várost minden igazgatás és gondoskodás nélkül? Ez a város

²⁴⁵ Az 1944. október 9. és 26. közötti Debrecen környéki harcokról bővebben lásd: UNGVÁRY, 2005, 333–337.

²⁴⁶ 1944 őszén a fronthelyzet alakulásával összefüggésben a magyar hadvezetés felvetette egy szerb véderő létrehozásának gondolatát, amelyben a Kis Iván-féle összeesküvés résztvevőire támaszkodott volna. Az elképzelés azonban távol állt a megvalósíthatóságtól. A partizánok térnyerése és a Vörös Hadsereg előretörése miatt időközben Nedić és Mihailović közeledtek egymáshoz, majd 1944. augusztus 13-án megállapodtak, hogy Nedić fegyvereket szerez a csetnik vezetőnek. Szeptember 19-én Bolla főkonzul felkereste Nedićet és kijelentette, hogy rokonszenvvel kíséri a szerb kormány és a csetnikvezér közeledését, majd közbenjárására a magyar kormány fegyvereket is küldött részükre. Ennek ellenére a bácskai szerbekből felállítandó szerb véderő tervéhez sem a bácskai szerbeket, sem Mihailović körét nem sikerült megnyerni. Erről bővebben: A. SAJTI, 1987, 228–238.

²⁴⁷ Ismételt utalás az újvidéki razziára.

res reliqua,²⁴⁸ amit mi, szerbek teljes joggal birtokba vehetünk, de kötelességünk is birtokba venni, nehogy anarchia üsse fel a fejét. Mindek [sic!] osztozkodjunk mi a magyarokkal a város birtokán, amikor ők maguk kiadták a kezükből a várost? Mi hívjuk vissza a magyarokat, akik elmentek, ide Újvidékre, a szerb Athénbe?²⁴⁹ Mi nyugodtan várunk bármilyen uralmat, a magyar uralmat sem mi távolítottuk el, az önként ment el, de szívesen láttuk a távozását, mert ez a távozás az újabb Jugoszláviának a feltámadását jelenti, természetesen a Bácskát is beleértve.

Előre látható volt Popovics L. Milánnak a kudarca, bár küldetéséhez a németek is hozzájárultak, és amilyen volt a szellem Újvidéken, ugyanaz volt egyebütt is. Zomborban pld. október hó 15-én kapkodva kerestek néhány embert, aki a város élére álljon és az ott lévő rendőrséggel és csendőrséggel az élet- és vagyonbiztonságot fenntartsa. Akadt is volna talán, de azt a magyar csendőrség és rendőrség nem ismerte el legálisnak és így utasításait nem fogadta el. Nemzetőrségnek a megalakítását ugyancsak megakadályozták, mert a nemzetiségek kezébe fegyvert adni nem látták tanácsosnak. Egyébként is, amikor 12-én vagy 11-én magam kísérleteztem a nemzetőrségnek a megalakításával, akkor már a szerbség húzódozott a részvételtől, nehogy az utolsó percekben a magyarokkal közös munkával magukat blamározzák.

Arról én tudtam már október hó 11. -én, hogy rendelet érkezett, amely a közigazgatás szerveinek és a rendőrségnek helyén maradását írja elő.²⁵⁰ Ez a rendelet részben későn jött, részben pedig hatás nélkül maradt. Bizonyára annak eredményeként bocsátották ki ezt a rendeletet, hogy én fennjártam Hennyey külügyminiszternél és Horváth Béla belügyi államtitkárnál, aki akkoriban a beteg Bonczos belügyminiszternek volt az állandó helyettese, és panaszkodtam a bácskai fejtelenség miatt, amelyet abból keletkeztettem, hogy Bajsay rendelete eredményeképpen minden közigazgatási funkcionárius elhagyta a helyét. A rendelet már nem találta a helyén október 11-én a közigazgatási funkcionáriusokat és azok, akik tudomást szereztek róla, nem tértek a helyeikre vissza. Hogy is tértek volna, amikor a vármegye feje, az alispán ismeretlen helyen tartózkodott. Érdekes, hogy a fiát visszaküldötte, ő maga pedig arra a hírre, hogy a közigazgatás folytassa működését, Kalocsán idegösszeomlást jelentett és kórházba feküdt. Kiskőszegen találkoztam a főispánnal, a titkárral,²⁵¹ Topáloviccsal,²⁵² aki ugyancsak tudomással bírt

²⁴⁸ Latinul: hátrahagyott, talált tárgy.

²⁴⁹ Újvidéket a 19. századtól a délvidéki szerbek nemzeti-kulturális életében betöltött kiemelt szerepe miatt kezdték el szerb Athénnek nevezni. Az első világháború után a szerb nemzetépítésben fontos szerepet szántak Újvidéknek, és bánsági központként komoly gazdasági fejlődésen ment keresztül. A visszacsatolás után a szerb hatást ellensúlyozandóan a délvidéki magyar politikusok egy része Nagy Iván vezetésével kezdeményezte, hogy Bács-Bodrog vármegye székhelye Újvidéken legyen, de végül a történelmi tradíciók és Deák Leó erőyes közbelépése miatt a kormányzat Zombor mellett döntött.

²⁵⁰ A Rendeletek Tárában nem találtuk meg a szöveggel összefüggő rendeletet. Amit találtunk, az a m. kir. belügyminiszter és a m. kir. pénzügyminiszter által 1944. szeptember 14-én kiadott, 1944. évi 47.500. B. M. számú, „A hadműveletek következtében állomáshelyükről távozni kényszerült közszolgálati alkalmazottak szolgálati beosztásáról, illetményeik folyósításáról és segélyezésükről” című rendelet.

²⁵¹ Lieli Pállal.

²⁵² Topálovics Pál (?-?) 1941 októberétől Bács-Bodrog vármegyei aljegyző.

erről a rendeletről, de – mint mondta – addig nem mehet vissza Zomborba, amíg közvetlen főnöke, a főispán nem utasítja. Elégtételül szolgáljon azonban a főispánnak, hogy ő a helyét csak október 12-én este hagyta el. Ugyanakkor, amikor én hozzátartozóimat Zomborból autón Pestre kísértem, de onnan visszatértem. Topáloviccsal pld. Kiskőszegen éppen visszatértemben találkoztam, amikor Fodor országgyűlési képviselőt²⁵³ is meglátogattam.

A hűség kedvéért meg kell említenem, hogy úgy Horváth Bélát, mint Henney külgügyminisztert értesítettem arról is, milyen óriási értékek maradtak a Bácskában búzában, kukoricában stb., amint arról már fentebb megemlékeztem és hogy ezeknek az értékeknek az elszállítására senki sem gondolt. Hiszen pld. Palánkáról még 18-án hajóval menekültek a németek, de mindaddig se a honvédség, se a polgári lakosság nem intézkedett az értékek elszállításáról.

Október 15-én a partizánok még csak Szabadkáról keletre voltak, miután Szabadkát magát egy ízben kiürítették. De Bajmokon még nem voltak, mert Bajmok községházával és ott egy rendőrrel telefonon beszélgettem. Ott is a legnagyobb fejetlenséget találtam és semmiféle intézkedésnek a nyomát az értékek elszállítására.

Érdekes, hogy azokban a községekben, ahol a jegyző a helyén maradt, a legnagyobb rend uralkodott. Így pld. Bezdánban. A német jegyzők nem az alispán rendeletére hagyták el helyeiket, hanem amikor a Kulturbund erre őket utasította.

5.

Deák Leó gépírásos feljegyzése 1944 novemberéből II.

Gépírásos levél

Pro memoria

1944. november 1.

Utoljára 1944. október 15-én voltam Zomborban. Onnan még azzal az elhatározással távoztam el, hogy a legközelebbi alkalommal visszamegyek. Ez már nem sikerült, mert mire felértem Budapestre, minden további összeköttetés Bácskával megszakadt, sőt még katonai autóval sem állott módomban visszamenni.

²⁵³ Fodor Sándor (Csúza, 1894. március 6. – Pécs, 1985. augusztus 3.) földbirtokos, országgyűlési képviselő. A gimnáziumot Kecskeméten végezte, az első világháborúban az olasz fronton szolgált. A két világháború között gazdálkodó, 1922-től a délvidéki Országos Magyar Párt tagja volt annak 1929-es betiltásáig, a jugoszláv hatóságok többször letartóztatták. 1934-ben a helyi Keresztyén Ifjúsági Egyesület egyik újjáalapítója volt. 1941 áprilisában személyesen mentette meg a helyi szerb jegyző életét. 1941. december 6-án Horthy Nemzetvédelmi Kereszttel tüntette ki. 1942-től a magyar országgyűlés képviselője, majd a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének a tagja volt. Az OZNA a trianoni Magyarország területén is nyomozott utána. 1946-ban Magyarországon háborús bűnössé nyilvánították, két alkalommal is internálták fél-fél évre.

Ezen a napon, tehát október hó 15-én a helyzet a következőképpen állt. A város külső képe piszkos, elhanyagolt, meglátszik rajta a hetek óta a söprés hiánya. Rendőr az utcán már nem látható, bár a m. kir. rendőrségnek egy csapata még ott maradt. Ott van a csendőrség is. Honvédeket is látni az utcán német katonákkal egyetemben. A polgári lakosság azonban, dacára a vasárnapnak, a korzót üresen hagyta. Másutt meg Dr. Szalayba botlottam, aki a bíróság néhány ott maradt tagjával napozott. Dr. Würtzről azt mondták, hogy szokása szerint a Kaszinóban tölti idejét, családját már korábban elküldötte. A közigazgatásból se a városnál, se a megyénél ember nem található. Azt mondják, hogy Dr. Vid²⁵⁴ van a városnál, de ott maradt Dr. Scheib,²⁵⁵ Bázler²⁵⁶ és Sigmund.²⁵⁷ A törvényhatósági bizottsági tagok alakítottak rendfenntartó tanácsot és ezek szándékoznak megválasztani az új polgármestert. A közbiztonsági szolgálatot a németek látják el.

Közös járőrök járkálnak vegyesen, németek, magyar csendőrök és rendőrök. Ugyanekkor Újvidéken már magyar rendőr nincsen. A németekkel még mindig jó a viszony. Nagy a panasz, hogy a városi tisztségviselők magukkal vitték a város kasszáját és így az otthon maradt tisztségviselők, rendőrök stb. nem tudnak fizetést kapni. A p.ü. igazgatóság is elvitte természetesen a kasszát. A rendőrök elégedetlenkednek, hogy fizetés hiányában mit sem tudnak vásárolni. A polgárság meg azért zajong, mert elvitték a városnak a motorfecskendőjét. Ha tűz üt ki, nem tudnak mihez kezdeni. Azt mondják, hogy a fecskendő a város tulajdona és annak a céljait szolgálja, ezért a legnagyobb jogtalanság volt azt a városból elvinni. A dohánytőzsdék üresek, semmi pénzért sem lehet dohányt kapni.

Általában nagy a fejtelenség. Senki sincs a helyén, a közigazgatás és rendfenntartás teljesen csődöt mondott, még a városi kórház is otthagya a személyzete és orvosai, egyedül Dr. Rill, az igazgató főorvos van a helyén és sziszifuszi munkát végez, mert a németeket is neki kell ellátnia.

A hangulat a magyarok sorában elképesztő és kétségbeejtő, a szerbek társadalmában nyugodt. A magyarok szégyenlik magukat, hogy uralmuk és közigazgatásuk az első fuvallatra eloszlott. Általában mindenki arról beszél, hogy a magyaroknak a távozása a gyáva menekülés jellegét öltötte. Különösen átkozzák Bajsay alispánt, aki éjszakának idején verte fel a vármegyét és mindenkit menekülésre szólított fel. Így történt azután, hogy a közigazgatás már október 8-án elhagyta a helyét. Október 11-én meg már minden felborult. A szerbek nemzeti kérdést csinálnak abból, hogy a helyükön maradnak, arra való tekintet nélkül, milyen pártállásúak. Tudvalevő, hogy a szerbségnek legalább 80%-a kommunistaellenes. Mégis nyugodtan várja az oroszokat és inkább kiteszi magát a számonkérésnek, semmint hogy a gyűlölt magyarok vendégszeretetét vagy védelmét igénybe vegye. Azt mondja, inkább a kommunisták félelmetes uralma, semmint a ma-

²⁵⁴ Dr. Vid József (1915. március 15. – ?) zombori aljegyző, a gazdasági ügyosztály vezetője.

²⁵⁵ Dr. Scheib Károly (? 1884. február 2. – ?) zombori tisztii főügyész.

²⁵⁶ Basler (Bászler) István (? 1895. december 11. – ?) zombori főmérnök.

²⁵⁷ Sigmund János (?–?) mérnök, a bajai Magyar Kir. Államépítészeti Hivatal zombori kirendeltségének vezetője.

gyarok segedelme. Zomborból nem is távozott el szerb, de általában a megyéből alig 1-2, ha ugyan az eltávozottak közé nem számítjuk a szerb munkaszolgálatosok tízezreit. Ez utóbbiak egyébként ezer- és ezerszáma lógnak haza. A bosnyákok mindjárt beállnak útközben partizánnak. A harmónia azért még megvan a magyarok és a szerbek között. Ez az a harmónia, amit az évszázados együttélés kifejlesztett. Érdekes, hogy a szerbek még nem számolták fel a magyar uralmat, szemben a magyarokkal, akik már keresik a szerb barátságot az újból elkövetkezendő jugoszláv hatalomra való tekintettel. Senki nem jut a magyarok közül eszébe előre látni és a béketárgyalásokra elkészülni, és itt a Bácskát vagy egy részét megmenteni. A magyarok teljes apátiában és elernyedtségben vannak. Talán a szegényérzet okozza ezt, amelyet a magyar igazgatásnak a csúfos bukása keltett. Egészen más lenne a helyzet, ha a közigazgatás az utolsó pillanatig helyén maradt volna, hiszen a közigazgatás felbomlása vont maga után az egyéb intézmények: csendőrség és rendőrség csődjét.

Rövidítések és irodalomjegyzék

ÁBTL	Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (Budapest)
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)
K28	Miniszterelnökségi Levéltár, Nemzetiségi és kisebbségi osztály
K70	Külügyminisztériumi Levéltár, Jogi osztály
MSUV	Muzej Savremene Umetnosti (Novi Sad)

Arhivska građa: 8401-8500, Proces Deaka Lea, Zombori.

*

BRAHAM 1997	Randolph L. BRAHAM: <i>A népiértés politikája. A Holocaust Magyarországon. Első kötet</i> , Budapest, Belvárosi, 1997.
CSUKA 1995	CSUKA János: <i>A Délvidéki magyarság története 1918–1941</i> , Budapest, Püski, 1995.
DÉVAVÁRI 2014a	DÉVAVÁRI Zoltán: <i>Új partok felé – Kisebbségi kiűtkeresés, szellemi és politikai irányzatok a Délvidéken és a Magyar Párt megalakulása (1918–1923)</i> , Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2014.

- DÉVAVÁRI
2014b
- DÉVAVÁRI Zoltán: *Árkádia útján. Indulás és útkeresés. A Híd eszme- és politikatörténete (1934–1941)*, In: *Mozgalom, kultúraformálás, irodalmi gondolkodás*, szerk. FARAGÓ Kornélia, Újvidék–Zenta, Forum, 2014, 13–77.
- DÉVAVÁRI
2018
- DÉVAVÁRI Zoltán: *Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr! Jelentések, emlékiratok – Magyarok, németek és bunyevácok a Bácskában. (1942–1943)*, In: *Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények*, 2018, 593–660.
- DÉVAVÁRI
2021
- DÉVAVÁRI Zoltán: *Klikkharcol az emigrációban. Nagy Iván (1904–1972) délvidéki emigráns magyar politikus válogatott iratai (1949–1954)*, Budapest, Lymbus Kötetek 4., 2021.
- DÉVAVÁRI
2022
- DÉVAVÁRI Zoltán: *Útvesztőben. Magyar országgyűlési képviselők az első délszláv államban*, In: *Nemzetiségi képviselet Magyarországon és az utódállamok parlamentjeiben (1869–1918 / 1920–1990)*, szerk. BÁRDI Nándor – GYURCSÍK Iván, Budapest, Országház Könyvkiadó, 2022, 184–233.
- DÉVAVÁRI
2024
- DÉVAVÁRI Zoltán: *Elfeledett mártírunk. Deák Leó Bács-Bodrog vármegyei főispánsága (1941–1944)*, In: *VERITAS Évkönyv 2023*, szerk. KINCSES Katalin Mária, Budapest, Magyar Napló – VERITAS, 2024, 302–338.
- DÉVAVÁRI
2025
- DÉVAVÁRI Zoltán: *Elfeledett mártírunk II. „Megnyugtatók mindenkit, hogy ártatlan vagyok, nem kell miattam szegyenkezni.” Deák Leó Bács-Bodrog vármegyei főispán népbíróági pere (Újvidék, 1945. október 24. – 1945. november 1.)*, In: *VERITAS Évkönyv 2024*, szerk. KINCSES Katalin Mária, Budapest, Magyar Napló – VERITAS, 2025, 300–336.
- EILER
2005
- EILER FERENC: *Csehszlovákiai magyar részvétel az Európai Nemzetiségi Kongresszus tevékenységében*, In: *Forum Társadalomtudományi Szemle*, 2005/3. 123–140.
- FEDINEC
2015
- FEDINEC Csilla: *Az ismeretlen eminenciás. Pataky Tibor élete*, In: *Kommentár*, 2015/1–2, 97–109, *Kommentár*, 2015/3–4, 1–20.

HORNYÁK
2010

HORNYÁK Árpád: *Szántó Gábor és a Jugoszláviai Magyar Hűségmozgalom*, In: Uő: *Találkozások–Ütközések. Fejezetek a 20. századi magyar–szerb kapcsolatok történetéből*. Pécs, Bonz Nyomdaipari Kft., 2010, 74–86.

KASAŠ
2008

Aleksandar KASAŠ: *Stenografski zapisnici sa suđenja glavnoodgovornima za raciju u Južnoj Bačkoj 1942. godine*. Novi, Sad, Filozofski Fakultet Novi Sad, Odsek za istoriju, 2008.

KN
1939–1944

Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója XIII., XIV., XV. és XVI. kötet, Athenaeum, Budapest, 1942–1943.

MARGITTAI
2023

MARGITTAI Linda: *„Zsidókérdés” a Délvidéken 1941–1944*, Pécs, Kronosz, 2023.

MURÁNYI
2018

MURÁNYI Gábor: *A sajtó szövédéke. Huszadik századi lap-törtétiák*, Pécs, Kronosz, 2018.

PAKSA
2013

PAKSA Rudolf: *A magyar nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobb oldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója*, Budapest, Osiris, 2013.

A. SAJTI
1987

A. SAJTI Enikő: *Délvidék 1941–1944. A magyar kormányok délszláv politikája*, Budapest, Kossuth, 1987.

A. SAJTI
2004

A. SAJTI Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*, Budapest, Napvilág, 2004.

A. SAJTI
2009

A. SAJTI Enikő: *A magyar állam berendezkedése a Délvidéken 1941–1944*, In: *Limes – Tudományos Szemle*, 22. (2009) 2. sz. 63–81.

A. SAJTI
2016

A. SAJTI Enikő: *Kisebbségpolitika és társadalomszervezés – Várady Imre (1867–1959) bánáti magyar politikus iratai*, Újvidék, Forum, 2016.

- A. SAJTI–MARKÓ
1985
A. SAJTI Enikő – MARKÓ György: *Ismeretlen dokumentum az 1942. januári délvidéki razzia résztvevőinek peréről. 1943. december 14. – 1944. január 14.*, In: *Hadtörténeti Közlemények*, 1985/2. 426–456.
- SOKCSEVITS
2003
SOKCSEVITS Dénes: *A horvátság csángói. A bunyevác népcsoport a horvát nemzeti integrációs folyamatban*, In: *Limes – Tudományos Szemle*, 16. (2003) 3. sz. 67–82.
- SPANNENBERGER
2000
SPANNENBERGER Norbert: *A Volksbund – Egy népcsoport nemzetiszocialista szervezete vagy emancipációs kisebbségi egyesület?* In: *Aetas*, 15. (2000) 4. sz. 50–64.
- SPANNENBERGER
2005
SPANNENBERGER Norbert: *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között 1938–1944*, Budapest, Lucidus, 2005.
- SZAKÁLY
2001
SZAKÁLY Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945*, Budapest, Ister, 2001.
- SZIMA
2022
SZIMA Viktória: *Csitáry 130*. In: https://mnl.gov.hu/mnl/fml/hirek/csitary_130
- TALPASSY
1965a
TALPASSY Tibor: *Igaz ügyért 3. (Bajcsy-Zsilinszky küzdelme az újvidéki ügyben.)* In: *Északmagyarország*, 1965. március 18. 2.
- TALPASSY
1965b
TALPASSY Tibor: *Igaz ügyért 4. (Bajcsy-Zsilinszky küzdelme az újvidéki ügyben.)* In: *Északmagyarország*, 1965. március 19. 4.
- TILKOVSKY
1968
TILKOVSKY Loránt: *A Volksbund szerepe Magyarország második világháborús történetében*, In: *Történelmi Szemle*, 11. (1968) 3–4. sz. 294–312.
- TILKOVSKY
1974
TILKOVSKY Loránt: *SS-toborzás Magyarországon*, Budapest, Kossuth, 1974.
- TILKOVSKY
1978
TILKOVSKY Loránt: *Ez volt a Volksbund. A német népcsoport-politika és Magyarország 1938–1945*, Budapest, Kossuth, 1978.

- TILKOVSKY
1985
- TILKOVSKY Loránt: *Ellenzéki törvényhozók memorandum-akciója 1942/43 telén*, In: *Századok*, 1985/1. 152–223.
- TILKOVSKY
1996
- TILKOVSKY Loránt: „Ütött a cselekvés órája”. *Bajcsy-Zsilinszky Endre 1942. február 4-i memorandumja Horthy Miklós kormányzóhoz*, In: *Somogy megye múltjából*. (Levéltári évkönyv 27.) Kaposvár, 1996, 199–222.
- TOMASEVICH
1975
- Jozo TOMASEVICH: *War and Revolution in Yugoslavia, 1941–1945. The Chetniks*, Stanford, Stanford University Press, 1975.
- TOMASEVICH
2001
- Jozo TOMASEVICH: *War and Revolution in Yugoslavia, 1941–1945. Occupation and collaboration*, Stanford, Stanford University Press, 2001.
- UNGVÁRY
2005
- UNGVÁRY Krisztián: *A magyar honvédség a második világháborúban*, Budapest, Osiris Kiadó, 2005.
- VALASTYÁN
2019
- VALASTYÁN Balázs: *Magyar földbirtok- és telepítéspolitika a visszacsatolt Bácskában (1941–1944)*. (Kézirat, PhD-értékezés.) Szeged, SZTE BTK, 2019.

Egyházi személyek politikai magatartásának és a hitélet alakulásának vizsgálata Pest megyében 1976-ban

Adalékok az Állami Egyházügyi Hivatal járási-városi szintű területi tevékenységéhez

Az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH; a továbbiakban: hivatal)¹ számára készült, 1976. október 11-i dátummal Lukács József² Pest megyei egyházügyi titkár által jegyzett dokumentum címe: *Tájékoztató a járási-városi egyházpolitikai koordinációs értekezletekről*. Ez a belső hivatali tájékoztató a Pest megyei egyházügyi helyzetet vizsgálja meg, részletesen ismerteti és összegzi a járási-városi egyházpolitikai koordinációs értekezletek tapasztalatait.

Az egyházügyi titkárok (korábbi elnevezésük egyházügyi főelőadó, illetve tanácsos) kettős alárendeltségben működtek, szervezetileg ugyanis a megyei tanácsok végrehajtó bizottságához tartoztak, a felettes tanács is nevezte ki őket, azonban tennivalóikat az ÁEH utasításai szerint végezték. Időszaki jelentéseiket mind a tanácsnak, mind a hivatalnak megküldték. Legfőbb feladatuk az volt, hogy közreműködjenek az egyházakkal kötött egyezmények³ végrehajtásában, és a gyakorlatban is érvényesítsék a párt, illetve a kormány által meghatározott egyházpolitikai elveket. A titkárok intézték az állami támogatásokkal kapcsolatos ügyeket, bizonyos személyi kinevezések esetében véleményezési, javaslattevési joguk volt, ellenőrizték az egyházi egyesületek, a szekták működését, részt vettek az egyházi sajtótermékek engedélyezésében, felügyelték az iskolai hitoktatást és a felekezeti oktatási intézményeket, beleszólásuk volt az egyházi építkezések engedélyezésébe és egyházi ingatlanügyekbe is, valamint közreműködtek a felekezeteket érintő jogszabályok megalkotásában és az ÁEH intézkedéseinek végrehajtásában.⁴

¹ Bővebben lásd KÖPECZI BÓCZ, 2004; Soós, 2014.

² Lukács József 1975 és 1989 között Pest megyei egyházügyi titkár. ZÁBORI, 2004, 4. bek.

³ 1948-ban az állam egyenként egyezményt kötött a magyar református és evangélikus egyházi vezetéssel, melyben engedélyezte az aláíró egyházak működését, ehhez átmeneti jelleggel csökkenő mértékű támogatást is vállalt, az egyházak pedig elfogadták iskoláik államosítását, ami alól csak néhány képezett kivételt. 1950-ben végül a katolikus püspöki kar is elfogadta a megállapodást, amelyben többek között kijelentette, hogy támogatja a Magyar Népköztársaság államrendjét, eljár azokkal szemben, akik az ellen fellépnek, támogatja az állam békepolitikáját, és felszólítja papságot, hogy ne fejtse ki ellenállást a termelősövetkezeti mozgalommal szemben. Az állam biztosítja a hívek számára a vallásszabadságot és az egyház számára a működési szabadságot, visszaad 6 katolikus fiú- és 2 leányiskolát, és azokhoz szükséges létszámban a tanítórendek működését is engedélyezi, a legalapvetőbb szükségletekre pedig korlátozott ideig és csökkenő mértékben állami támogatást ad. (Összehasonlításképpen: az államosítás előtt az összesen 175 gimnáziumból 49 római katolikus, 24 református, 11 evangélikus és 4 izraelita fenntartású volt, azonban az eltérő forrásokban némileg eltérő adatok találhatók. MKL, Katolikus iskolák államosítása) MNL-OL-XIX-A-21-e, KÖPECZI BÓCZ, 2004, 154–167.

⁴ ZÁBORI, 2004, 2–3. bek.; vö. párhuzamos példaként az egyházügyi titkárok feladatairól és tevékenységéről a Szolnok megyei iratokban lásd BEKE, 2015, 223–232.

A forrás – mely eredeti formájában 14 oldal terjedelmű – a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (MNL OL) az ÁEH Adattárában található meg.⁵ Az ÁEH fennállása során folyamatosan gyűjtötte azokat a dokumentumokat, amelyek sem az általános, sem a titkos ügykezeléshez nem tartoztak – így egyik rendszerbe sem lehetett besorolni azokat –, ugyanakkor azok a mindennapi munkához szükségesek voltak, s ahhoz támpontot nyújtottak. Az Adattár működése az MSZMP Politikai Bizottság (PB) 1968. március 4-i, egyházpolitikai tárgyú határozatának⁶ végrehajtásával kapcsolatosan további jelentőségre tett szert.⁷

Ugyanez a PB-határozat a bemutatott forrás értelmezéséhez is fontos tágabb politikai, illetve történelmi hátteret ad. A határozat kiemelten kezelte a lojális egyházi körökkel történő politikai együttműködést, annak továbbfejlesztésére törekedve, illetve ezzel párhuzamosan a reakciónak ítélt egyházi törekvések visszaszorítását jelölte meg kiemelt célként. Megállapítása szerint „Az egyházi reakció elleni harcban elsősorban politikai fellépés szükséges, esetenként adminisztratív eszközök. Az egyházi reakció megtevéstől magatartása elleni bonyolultabb küzdelemben jelentkező bizonytalanság leküzdésére hatékonyabb lépések szükségesek.” Feladatként jelölte meg a PB ezzel összhangban, hogy „A katolikus papi békemozgalom munkáját az aktuális körülményekhez kell igazítani”.⁸

Az ÁEH 1969. június 27-i MSZMP pártszervezeti taggyűlésének napirendjén szerepelt egy „Beszámoló a Hivatal pártszervezetének és kommunistáinak a PB 1968. március 4-i egyházpolitikai határozata végrehajtásának segítségével” című pont. A taggyűlésről készült jegyzőkönyv jól tükrözi az ÁEH munkájának belső szervezési problémáit, vitatott pontjait is. A vita és a hozzászólások során Miklós Imre elnökhelyettes⁹ arra mutatott rá, hogy a papi békemozgalom feladatainak meghatározásában jelentős elmaradás van. A PB hatékonyabb munkát várt el az ÁEH-tól az említett határozatban,

⁵ HU-MNL-OL-XIX-A-21-c 000.1. A levéltár által kiadott jegyzékben a dokumentum a 14. sorszám alatt szerepel a jelzetten belül. KISASSZONDY, 2005, 54.

⁶ A Politikai Bizottság 1968. március 4-i határozata az egyházpolitikai helyzetről és a további feladatokról. MNL OL M-KS 288. f. 5/448. ó. e., 95r–99v, https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_288_05_04480.pdf#search=&page=189 (utolsó letöltés: 2025. június 29.), 189–198.

⁷ Az MNL OL iratleírása szerint: „Az 1968. évi MSZMP PB határozat az Állami Egyházügyi Hivaltól színvonalas munkát követelt meg, hangsúlyozva az elmélyült elemző munka fontosságát, ezért 1969-ben a Hivatal hatékony szervezetének kialakítása során a Nemzetközi és Tájékoztatási Főosztályon belül működő Információs és Dokumentációs Csoport része lett az Archívum. Napirendre került rendezésének és fejlesztésének megoldása, az információk minősítése, rendszeres feldolgozása, elemzésre való előkészítése, a könyvtár kezelése és a többi részleg munkájának anyagokkal, dokumentumokkal való segítése.” KISASSZONDY, 2005, 12.

⁸ A Politikai Bizottság 1968. március 4-i határozata az egyházpolitikai helyzetről és a további feladatokról, 8. MNL OL M-KS 288. f. 5/448. ó. e. 98v, https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/pdfview2?file=static/documents/mszmp_mdp/HU_MNL_OL_M-KS_288_05_04480.pdf#search=&page=196 (utolsó letöltés: 2025. május 16.), 196.

⁹ Miklós Imre (1927–2003) az Állami Egyházügyi Hivatalban dolgozott annak szinte teljes fennállása alatt különféle pozíciókban. 1956-tól elnökhelyettes, 1971-től 1989-ig a hivatal utolsó elnöke volt. NEB, 2016, <https://neb.hu/asset/phpPa1z7j.pdf> (utolsó letöltés: 2025. június 29.).

ugyanakkor a végrehajtás során belső szervezeti és értelmezési kérdések is felmerültek. Grnák Károly főosztályvezető¹⁰ hozzászólása jól mutatja, hogy a hatékonyság elvárt fokozásával kapcsolatban nemcsak belső szervezeti kérdések vetődtek fel, hanem a problémák mélyebben gyökereztek: „Az egyházak sokszor elérik, hogy szinte ügyintézőikké válunk. Sokszor annyi adminisztratív feladatot nyomnak ránk, hogy nem tudunk tőle elmélyült munkát végezni. [...] A hivatal apparátusa nem azért van, hogy az egyházak ügyes-bajos dolgát intézze. Azért is, de elsősorban a párt és kormány által meghatározott, a PB-határozatban lefektetett feladatok végrehajtását kell biztosítania.”¹¹

Az ÁEH „egyházi reakció” elleni küzdelme az 1970-es években – összhangban a párt elvárásaival – továbbra is kiemelt feladatnak számított.¹² Az idők során, bár az eszközök és a módszerek változtak, az elvi hozzáállás ugyanazon ideológiai alapokon állt. Miklós Imre – aki időközben az ÁEH elnöke lett – alábbi sajtónyilatkozata mindezt szemléletesen tükrözi: „Az egyházak haladó erőivel kialakult együttműködés nem jelenti azt, hogy feladtuk volna az egyházakban még meglevő reakciós erők elleni harcot. Nem működünk együtt azokkal, akik ellenségei népünknek, a békének. A szocialista állam ellen elkövetett bűncselekményért, a törvények megsértéséért, legyen az elkövető hívő vagy nem hívő, a felelősséget mindenkinek vállalni kell.”¹³

Az állampárt az általa reakciónak tekintett egyházi elemek elleni hatékonyabb politikai-hatalmi fellépést követelt, s ez szükségessé tette egyúttal a területi szint erősítését is az ÁEH munkájában, beleértve a békepapi mozgalom párt által megszabott szerepének hatékonyabb megvalósítását is.¹⁴ A tájékoztatóban foglaltak szerint a járási-városi egyházpolitikai témájú koordinációs értekezletek szükségességéről az 1974. évi megyei koordinációs értekezlet határozott. A járási-városi koordinációs értekezletek célja a központi és megyei párt- és állami szervek egyházpolitikai határozatai és állásfoglalásai végrehajtásának elősegítése volt. A területi, megyei szint alatti „terepmunkát” a forrásközlésben szereplő Pest megyei példa jól illusztrálja. A tájékoztató anyag maga is kifejezetten említi és hivatkozási alpnak tekinti a fent említett 1968-as PB-határozatot.

¹⁰ Grnák Károly (1928–?) 1955-től 1989-ig dolgozott az Állami Egyházügyi Hivatalnál, 1972-ig a Protesztáns Főosztályon, majd a Tájékoztatói és Dokumentációs osztályon. NEB, 2016, <https://neb.hu/asset/phpKjKm24.pdf> (utolsó letöltés: 2025. június 29.).

¹¹ Állami Egyházügyi Hivatal – 1969. június 27-i taggyűlés jegyzőkönyve. (Napirend: Beszámoló a Hivatal Pártszervezének és kommunistáinak a Politikai Bizottság 1968. március 4-i egyházpolitikai határozata végrehajtásának segítéséről.) HU-BFL-XXXV-11-c 1969. 90. ő. e., 1969.

¹² „Az egyensúly az egyházi oldalon is rendkívül törekenynek bizonyult. Az 1970-es évek elejére ugyanis az egyház egysége életformáját tekintve kezdett repedezni. Az államnak teljesen elkötelezett, főleg a vezetők által képviselt réteggel szemben még mindig számolnia kellett a rendszernek a »reakciók« beállított-ságú személyekkel, miközben a hívők legnagyobb részét a passzív lojalitás jellemezte.” „Tájékoztató a járási városi egyházpolitikai koordinációs értekezletekről. 1976. okt. 11. MOL XIX-A–21-c 6. d. 14. 3. Az egyházi személyek csoportosítását az államhoz történő hozzáállásuk alapján végzi el. Eszerint a papság kisebb része elkötelezett, a legnagyobb rész passzív, és ugyancsak kisebb része alkotja a »reakciót«.” BÁRÁNY, 2012, 242, 16. jegyzet.

¹³ MIKLÓS, 1974, 6.

¹⁴ PÉTSY, 2024, 281.

Amennyiben a politikai-hatalmi végrehajtási láncolatot egy piramisként képzeljük el, s azt talpáról a csúcsára fordítjuk, akkor ennek az egy iratnak a példáján keresztül is egyértelműen láthatóvá válik, hogy az, ami a legfelsőbb szinten megvalósult célként és eredményként került meghatározásra, mindaz járási vagy városi szinten már egy másik valóságot mutatott. A forrás történelmi forrásértéke véleményem szerint abban áll, hogy azon keresztül bepillantást nyerhetünk a PB által meghatározott hosszú távú egyházpolitikai feladatok hivatali eszközökkel történő végrehajtásának valódi, illetve gyakorlati nehézségeibe, valamint ezzel összefüggésben is abba, hogy hogyan érvényesültek az általános politikai-elvi célkitűzések a megye alatti helyi-területi szinten. Az „egyházi reakció” gyakorlati azonosítását és bemutatását, az ellene való fellépést különösen alaposan tárgyalja ez az irat. Ennek alapján érzékelhetővé válik, hogy az ÁEH megpróbált minél több templomba is „betekinteni”, nyomon követni – lehetőségi szerint minél alaposabban, statisztikai alapokon is – a hitélet, a hitoktatás alakulását, mindezt annak céljából, hogy tudja teljesíteni a PB-határozat hivatallal szemben támasztott elvárásait. A tájékoztató összegzése – vagyis az egyházügyi titkár értékelése – szerint a papságnak kisebb része kötelezte el magát a szocialista társadalmi rendszer mellett, ugyanakkor a papság legnagyobb részét „passzív lojalitás jellemzi”. A papság harmadik rétege jelenti a legtöbb gondot, ők a „reakciós” vagy „reakciós beállítottságú” papok. A megyében előforduló „egyházi reakció” megnyilvánulási formáit listába szedi, valamint tipizálja is. Ilyennek tekinti a tájékoztató a „lelki kényszer alkalmazását”, illetve „lelkiismereti szabadság megsértését” („pl. egyes egyházi szolgáltatásokat a gyermekek hittanbeíratásához kötik, szülők, gyermekek rendszeres figyelmeztetése »vallásos kötelezettségeik« elvégzésére stb.”), vagy azokat az eseteket, amikor „a templomi hitoktatásra vonatkozó állami rendelet figyelmen kívül hagyásával szervezik a hitoktatást”. Ezzel kapcsolatosan rögzítésre került az is, hogy több pap bírálta az új rendelkezést, különösen az állami ellenőrzés lehetőségét. A párt és állam politikájával való szembehelyezkedésen kívül a dokumentum már azt is a „reakció” körébe sorolja, hogy egyes fiatalabb papok igyekeznek megismerni a tantestület munkáját és a tapasztalatokat alkalmazni, hogy zenei vagy sporttevékenységet szerveznek, vagy igyekeznek felhívni a szülők figyelmét a hittanbeíratásra, esetleg a templomajtóra kihelyezett nagyobb, dekoratív plakáttal is, sőt, a templom és környezetének szépítése, a liturgikus tér átrendezése, fűtés bevezetése, illetve a fiatal papok, káplánok modernebb hajviselete vagy tegeződése is már „reakciós” tevékenységnek minősül, ami ellen adminisztratív eszközökkel szükséges fellépni.

Részletesen foglalkozik a forrás a megyei hitélettel, és nemcsak a „reakciós” megnyilvánulásokkal összefüggésben, de statisztikai alapon is ad összegzést. Továbbá területi alapon méri a reakciónak tekintett egyházi elemek társadalmi befolyásoló erejét. Számszerűsítve beszámol a súlyosabb „reakciós” esetekről, amikor is felelőségre vonta az ÁEH az „elkövetőket”. E szerint „az 1975-76-os években 20-25 olyan cselekmény jutott az ÁEH tudomására, melyek elkövetése jórészt reakciós beállítódásból eredt”. Az ÁEH minden ilyen ügyet kivizsgált a leírás szerint, és az egyházi személyeket felelősségre vonta az eset súlyosságának megfelelően. A felelősségre vonás különböző intézkedéseket jelentett szankciós jelleggel, így például határozott hangú elmarasztaló beszélgetést,

szabálysértési eljárást, püspöki megrovás kieszközlését, áthelyezés kezdeményezését, valamint építésre, korszerűsítésre vonatkozó elvi építési engedély megtagadását.

A dokumentumból kiviláglik, hogy annak ellenére, hogy bár az állam hivatalosan a vallást az emberek magánügyének tekintette, az egyházakat engedte működni, és együttműködött velük, a valóságban azonban az egyházpolitika kifejezett célja volt a hitélet csökkentése. Ennek egyik fontos eszköze volt a hitoktatás megnehezítése (a dokumentum kifejezetten említi, hogy a hitoktatásra beiratkozók aránya az ellenőrzések hatására csökkent), ami abból is látszik, hogy a jelentés statisztikákat közöl a hittanbeiratások alakulásáról területi bontásban. A körmeneteken, búcsúkon részt vevők számát pontosan követik, és azt nem és korcsoport szerinti bontásban nyilván is tartják. A keresztlőket, egyházi esküvőket, temetéseket helyettesítő állami szertartások bevezetése és fejlesztése, versenyképesebbé tétele ugyancsak az egyházaknak az emberek életéből való kiszorítását, és így a vallásosság csökkentését célozta.

Forrás

Lukács József tájékoztatója¹⁵

1976. október 11.

Gépelte indigómásolat eredeti aláírással
MNL OL XIX-A-21-c 000.1

SZIGORÚAN BIZALMAS!

Tájékoztató

a járási-városi egyházpolitikai koordinációs értekezletekről

I. A koordinációs értekezletek funkciója és rendszere

A járási-városi egyházpolitikai koordinációs értekezletek szükségességét az 1974. évi megyei koordinációs értekezlet határozta meg.

A koordinációs értekezletek célja: a központi és megyei párt- és állami szervek egyházpolitikai határozatai és állásfoglalásai végrehajtásának elősegítése. (A Pol. Biz.¹⁶ 1968-as, 1973-as állásfoglalása, a megyei PB 1969-es határozata, a megyei Tanács VB.¹⁷ 1970-es határozata, az ÁEH utasításai és állásfoglalásai, az 1974-es megyei koordinációs értekezleten meghatározott feladatok.)

¹⁵ A forrást szöveghűen közöljük, a helyesírási hibák, valamint az írógép korlátozott karakterkészletéből következő ékezhíányok és / jellel helyettesített zárójelek javításával. Az eredetiben gépi aláhúzással kiemelt szövegrészeket félkövéren szedtük.

¹⁶ Politikai Bizottság.

¹⁷ Végrehajtó Bizottság.

Ezekben belül:

- A járási-városi párt- és állami szervek bevonásával fokozatosan el kell végezni az egyes területi egységek sajátos társadalmi, vallási, egyházi, viszonyainak elemzését. Jobban meg kell ismerni az egyházak tevékenységét, változó módszereiket, fel kell tární a pozitív és negatív tendenciákat.
- Az elemzés alapján kell a konkrét helyi feladatokat meghatározni. Élénkíteni kell a helyi egyházpolitikai munkát. Erősíteni kell preventív jellegét, az egyházpolitikában érintett szervek összehangolt tevékenységét.
- Növelni kell a területi, állami és társadalmi szervek egyházpolitikai tájékozottságát.
- Javítani kell a helyi állami szervek és az egyházak viszonyát. Politikai együttműködésünk az egyházakkal egészüljön ki aktívabb elvi alapon álló ideológiai harcra a vallásos világnézet ellen. Lépésről lépésre csökkentsük az egyház tömegbefolyását.
- Az állam és az egyházak közötti megállapodást a sokrétű gyakorlati munkában következetesebben kell betartani és betartatni.
- A papi békemozgalom erősítése, ösztönzése az egyházi reakció elleni harcban. Tartalmi munkájának és módszereinek felfrissítése, a fiatal papok bevonása a mozgalomba. A mozgalom sajátos eszközein túl egyéb módon is rendszeres politikai befolyásoló tevékenységet kell végezni elsősorban az egyházi vezetők, továbbá a hangadó lojális papság körében.
- Rendszeresen kell foglalkozni az egyházi reakció feltárásával, leleplezésével, a reakciós személyek felelőssége vonásával és elszigetelésével.
- A vallásos befolyást különösen a fiatalság körében kell csökkenteni, elsősorban a szocialista tartalmú nevelés hatékonyabb érvényesítésével.
- Ugyancsak csökkenteni kell az egyház tömegbefolyását a tradicionális családi események megrendezésében. Ennek érdekében az új, szocialista jellegű családi és társadalmi rendezvények széles körű elterjesztését, ünnepélyes, kulturált megrendezését elő kell segíteni.

1975. őszől tíz igazgatási egységben tartottunk koordinációs értekezleteket. (Gödöllői járás, Ceglédi járás, Váci járás, Monori járás, Ráckevei járás, Szentendrei járás, továbbá Gödöllő, Cegléd, Nagykőrös és Szentendre városokban.)

Az értekezletek előkészítésében segítséget adtunk. Szempontokat készítettünk, szakirodalmat ajánlottunk, az előterjesztés készítése során többször konzultáltunk az előterjesztővel. Emellett tanulmányoztuk az adott területen az egyházpolitikai helyzetet. Beszélgettünk párttitkárokkal, tanácselnökökkel, iskolaigazgatókkal és egyházi személyekkel. Az értekezleten saját tapasztalatainkat szembesítettük az előterjesztés megállapításaival.

Az értekezleteket a járási-városi pártbizottság első titkára vezette le, fogalmazta meg a pártbizottság véleményét az egyházpolitikai munkáról, foglalta össze a feladatokat. A tájékoztatót a járási hivatal (városi tanács) elnöke készítette el írásban. Az értekezlet elején szóbeli kiegészítést adott az írásos előterjesztés mellé. Ezt követően a különböző

szervek (KISZ,¹⁸ HNF,¹⁹ Rendőrkapitányság, a műv. oszt.²⁰ vezetője) ismertették saját tapasztalataikat és tevékenységüket. Az értekezletről emlékeztető és feladatterv készült.

A járási-városi koordinációs értekezletek 2 évenként kerülnek megrendezésre. A 2 éves ciklust a megyei egyházpolitikai koordinációs értekeztel zárja le, amely értékeli a korábban megfogalmazott feladatok végrehajtását, és megjelöli a további teendőket.

II.

A koordinációs értekezletek tapasztalatai

1. Az egyházi személyek politikai magatartása

Megyénkben a papság politikai magatartása egyházmegyéenként, területenként és felekezetenként, de egyes felekezeteken belül is differenciált. E korábbi tapasztalatot az értekezletek is megerősítették.

A papság kisebb része elkötelezte magát társadalmi rendszerünk mellett. Tiszteletben tartja az egyezmény szellemét, nem észlelünk náluk jogszabálysértést, részt vesznek a megyei és helyi népfrontgyűléseken, elismerik eredményeinket, javaslatokat tesznek, feladatokat vállalnak elsősorban a hívők pozitív orientálása formájában. Többnyire közlékenyek, saját gondolataikról is szívesen szólnak. Egyben az egyház felé is elkötelezték. A fentiek jellemzőek elsősorban a református és evangélikus papok egy részére, a katolikus papok egy szűkebb rétegére.

A papság legnagyobb részét a passzív lojalitás jellemzi. Közömbös szemléltői társadalmi fejlődésünknek. A helyi állami vezetéssel csak az egyház közvetlen érdekeit érintő kérdésekben van laza kapcsolatuk. Sokan az egyházvezetéssel szemben is bizalmatlanok és közömbösek. Ez a szemlélet a protestánsoknál kisebb, a katolikusoknál és a kisegyházaknál nagyobb mértékben fordul elő. Ez jellemzi a fehérvári katolikus egyházmegyében működő papság zömét (a Szentendrei, Budai, Ráckevei járás), a váci egyházmegyéhez tartozó papok jó részét is.

Végül van egy harmadik, legtöbb gondot jelentő szűk rétege a papságnak, amelyik **reakciós, vagy reakciós beállítottságú.** A protestáns egyházban, a székesfehérvári egyházmegyéhez tartozó papok körében ez a jelenség szórványosan fordul elő. Legjellemzőbb a váci és az esztergomi egyházmegyében, főleg a Váci és a Gödöllői járás területén. (Az egyházi reakció helyzetével alább részletesebben foglalkozom.)

A jelenlegi állapot nem statikus. Ha lassan is, a papság politikai magatartásában is meg végbe változás. Ez az egyik alapja pozitív politikai befolyásoló munkánknek mint szükségyszerű és permanens egyházpolitikai tevékenységnek.

Megyénkben a **papi békemozgalom** eredményei szerények, a mozgalom nem fejlődik egyenletesen. A működés keretei, feltételei adottak. A népfronttal²¹ együttműködve rend-

¹⁸ KISZ: Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség.

¹⁹ HNF: Hazafias Népfront.

²⁰ A tanács végrehajtó bizottságának művelődésügyi osztálya.

²¹ A korábban az egyházi hierarchiától függetlenül és annak ellenében működő papi békemozgalom az 1956-os forradalom alatt felbomlott. A forradalom leverése után a mozgalmat új formában indították

szeresen megszervezik a megyei papi békegyűléseket, a bizottság üléseit, kirándulást, biztosítottuk a 35 fő részvételét 1975 szeptemberében a parlamenti jubileumi békegyűlésre.

Járásonként 3–6 egyházi személy tevékenykedik a községi népfrentbizottságokban, s bekapcsolódnak a közösségépítő, vradó, helytörténeti kutató stb. mozgalmakba.

A megyei békegyűléseken kifogásolható a papok részvételi aránya. A papság 25–30%-a vesz részt a gyűléseken. Ennek oka részben a kényelmesség, döntő ok azonban passzív lojalitásuk. Nem mernek, illetve nem akarnak pozitívabb irányba aktivizálódni. Kisebb mértékben pedig (s itt aggasztó az esztergomi egyházmegyéhez tartozó és néhány fiatal pap magatartása) a mozgalommal való szembenállás is megfigyelhető.

A részvételi aránynál mindig jobb volt a papok aktivitása a békegyűléseken. (Általában 5–12 pap szólalt fel, többnyire ugyanazok.) Hozzászólásaikban elismerték a végbement társadalmi változásokat, azokra sok jó helyi példát említettek. Gondolataikat a politikai együttműködés jegyében fejtették ki. Az ideológiai szembenállás, a harc területét nem érintették. Politikai szempontból disszonáns hangvétel és vélemény egyetlen alkalommal sem hangzott el.

Fontos feladatunk a népfronttal és a Katolikus Békebizottsággal együttműködve a papság egy részében meglévő merevségek fokozatos feloldása. Ehhez azonban elsősorban a Békebizottság személyi összetételét kell javítani, frissíteni. A Bizottságból hiányzik az aktivitás, a területi agitatív és szervezőkészség. A mozgalom egész megyei tevékenységét felül kell vizsgálni, s aktivizálódása előtt az akadályokat fokozatosan el kell hárítani.

Szilárd politikai, társadalmi és gazdasági viszonyaink között az **egyházi reakció** működési tere leszűkült, jellege megváltozott. Úgyszólván társadalmunk egésze, a hívők tömegeit is beleértve, elfogadja a párt politikáját, annak megvalósításán dolgozik, élvezzi az eredményeket, az MSZMP Programnyilatkozata társadalmunk egészének vonzó perspektívája. Ilyen körülmények között a nyílt politikai reakciónak, államellenes megnyilvánulásoknak objektív lehetősége minimálisra csökkent, s alig van társadalmi bázisa.

Az egyházi reakciónak azonban még vannak tartalékai, s olykor-olykor, ha burkolt formában is – s nem ritkán a külföldi reakció inspirálására – találkozunk megnyilvánulásaival.

Az egyházi reakció megnyilvánulási formái megyénkben:

- Mindszenty²² emlékének ébrentartása, „érdemei”-nek emlegetése, emlékirataira való hivatkozás, reakciós tevékenységének kisebbítése, halálakor történt meggyásolása;

újra. Az Országos Béketanácscon belül alakult Katolikus Bizottság mellett a katolikus püspöki kar *Opus Pacis* néven az egyházon belül hozott létre egy szervezetet a békegondolat képviselésére, azonban nem akart ebből az alsópapságra is kiterjedő mozgalmat szervezni. A pártállam céljainak ez nem felelt meg, ezért a papság tömeges bevonására 1958-tól a Hazafias Népfrent keretein belül alakítottak ki közigazgatási megyéenként békebizottságokat. PÁL, 1995, 115–152.

²² Sic! Mindszenty (1942-ig Pehm) József (1892–1975) hercegprímás érsek, bíboros. 1949-ben koholt vádak alapján életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték. Az 1956-os forradalomkor kiszabadult, annak leverésekor az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövetségén kapott menedéket, amelyet csak 1971-ben hagyott el. A nagykövetségi tartózkodása alatt írta meg emlékiratait. A magyar kormány csak

- Találkozunk olyan papi véleményekkel, hogy az állam és egyház közötti egyezmény ma már nem egészen időtálló. Szélesebb működési teret kívánnak a hitélet terjesztésére;
- Közéleti szereplést az egyházi pozíciók szélesítésére igyekeznek felhasználni, illetve az egyházvezetés (pl. evangélikus) pozitív törekvései ellen próbálnak a helyi állami vezetőkben szövetségest találni;
- Előfordul ritkán, hogy a pap prédikációjában, vagy a templom előcsarnokában írásos hirdetmény formájában bíráló, ellenző hangon szól a helyi állami szervnek valamely, az egyházat közvetve érintő intézkedéséről (pl. a hitéletet ellensúlyozó rendezvények időpontjának bírálata).
- Helyenként igyekeznek tekintélyes, főleg még aktív vagy nyugdíjas értelmiségieket egyházi testületbe választani, agitációs munkára felhasználni. Ennek a veszélye a jövőre nézve – a papi létszám csökkenésével összefüggően – még inkább fennáll.
- Lelki kényszer alkalmazása, illetve lelkiismereti szabadság megsértése (pl. egyes egyházi szolgáltatásokat a gyermekek hittanbeíratásához kötik, szülők, gyermekek rendszeres figyelmeztetése „vallásos kötelezettségeik” elvégzésére stb.);
- Egy- vagy többnapos bel- vagy külföldi kirándulások szervezése vallási tárgyú programmal. Jellemzője, hogy a pap háttérben marad, a kirándulást egyházi aktivisták, egyházközségi előjárók szervezik, s a hívők nem csoportos, hanem magánútlevéllel mennek külföldre;
- Az egyházfenntartói járulék jogszabályellenes begyűjtése, írásos felszólítás küldése, a nem fizető lakos többszöri zaklatása egyházi aktivistái útján. Egy-egy egyházi objektum tatarozásához, bővítéséhez meg nem engedett módon és nagyobb arányú gyűjtést indít a pap (házalás, írásos felszólítás);
- Az építkezésekre, tatarozásokra vonatkozó állami jogszabályok figyelmen kívül hagyása, engedély nélküli munkálatok elvégzése;
- Van olyan törekvés a papság – főleg a fiatal papok – körében, hogy beépüljenek a tantestületbe. Ezáltal jobban megismerik az iskola gondjait, nevelő-oktató módszereit, s ezeket saját tevékenységükben igyekeznek hasznosítani;
- Egyes paróchiákon előfordul, hogy gyermekek számára zene-, sport- stb. foglalkozást szervez a pap. Egyéb hitéleti tartalmú illegális ifjúsági összejövetelt is szerveznek helyenként, főleg a fiatal papok színházba és kirándulni is elviszik a fiatalokat;
- Az iskolai hittanbeíratások előtti napokban előfordul egyházi agitáció, a szülők figyelmének felhívása a beíratásra, illetve nagyobb méretű dekoratív plakát ki függesztése a templom ajtajára;

azután járult hozzá Rómába távozásához, hogy a Vatikán beleegyezett, hogy biztosítja: Mindszenty nem nyilatkozik elítéléséről, fogságáról, a hazai politikai viszonyokról, a magyar katolikus egyház helyzetéről, és lemond érseki tiszteréről. Rövid vatikáni tartózkodás után haláláig Bécsben élt. MKL.

- Esetenként a templomi hitoktatásra vonatkozó állami rendelet figyelmen kívül hagyásával szervezik a hitoktatást. Több pap bírálja az új rendelkezést, főleg az állami ellenőrzés lehetőségét.

(Az 1975–76-os években 20-25 olyan cselekmény jutott tudomásunkra, amely elkövetése jórészt reakciós beállítódásból fakad. Minden ügyet kivizsgáltunk, s az esetek súlyosságának megfelelően az egyházi személyeket felelősségre vontuk.) (Határozott hangú elmarasztaló beszélgetés, szabálysértési eljárás, püspöki megrovás kieszközlése, áthelyezés kérése, építésre, korszerűsítésre vonatkozó elvi engedély megtagadása.)

Az egyházi reakció feltárására, leleplezésére és visszaszorítására – az ÁEH kezdeményezésére – megyei feladattervet készítettünk. E tervnek a területi szervekkel való megismertetése, a feladatterv végrehajtásának megszervezése nagyobb intenzitást adhat az egyházi reakció elleni harcnak.

2. A hitélet helyzetének alakulása

A hitélet helyzetének, mértékének megítéléséhez megyei adatok, a járási-városi koordinációs értekezletek adnak lehetőséget. **A hitélet intenzitása megyénkben is lassú, fokozatos csökkenést mutat.** Ez egyrészt a vallás társadalmi gyökereinek fokozatos megszüntetése, másrészt pedig a párt- és állami szervek és intézményeik permanens világnézeti nevelésének az eredménye.

Az általános megyei helyzetképen belül azonban egyes járásokban (Gödöllői, Szentendrei, Váci járás) változatlanul jelentős tömegek igénylik az egyházi szolgáltatásokat. Ez – a koordinációs értekezletek tapasztalatai alapján is – összefügg az erős vallási hagyományokkal, a zártabb településeken a vallásos tudati maradványok is jobban konzerválódnak, a helyi társadalom szerkezetével, az egyház következetes tevékenységével, s egyéb szubjektív okokkal (ajándékozás, érzelmi hatások stb.).

A hitoktatási beíratások nagyobb feszültségek nélkül zajlanak le. Mind az állami, mind az egyházi szervek részéről szórványosan találkozunk a lelkiismereti szabadságot sértő kisebb túlzásokkal. Az eseteket kivizsgáljuk, a szükséges intézkedéseket megteszszük. Megyénkben az iskolai hitoktatásra a most folyó tanévre az ált. iskolai tanulók 16,6%-a iratkozott be. (1,4%-kal kevesebb az elmúlt tanévinél. Országos átlag: 6,17%.)

A megyei átlagnál lényegesen nagyobb a Gödöllői járás (35,8%), a Szentendrei járás (30,36%), a Nagykátai járás (25%), a Váci járás (21,5%) adatai. A Gödöllői járás (ahol 1,4%-kal növekedett a hittanbeíratás) kivételével valamennyi járásban és városban csökkent a jelentkezők száma. Ugyanakkor elsősorban a Váci, Gödöllői, Dabasi járás néhány községében változatlanul magasak az arányok. (Kemence 84,5, Bernecebaráti 82, Váckisújfalu 84,2, Rád 80, Hévízgyörk 79,3, Zsámbok 71, Dány 70,2%.)

A templomi hitoktatás arányai is csökkentek. 1975-ben 5762, 1976-ban 4712 tanuló (4,8%) jelentkezett templomi hitoktatásra. A csökkenés a tanácsi ellenőrzés hatására következett be. Valamennyi városban van templomi hitoktatás. Legfeltűnőbb Vác (482 fő), ahol az iskolai hitoktatás csak 0,06%-os, továbbá a Budai járás (1173 fő), ahol az iskolai hitoktatás 13,6%-os.

A két formában megyénk tanulóifjúságának 21,4%-a részesül több-kevesebb rendszerességgel hitoktatásban. Ez még jelentős szám.

Hosszabb távon a **körmeneteken, búcsúkon** való részvétel alakulása is lassan csökkenő tendenciát mutat.

	1972	1976
Húsvéti körmenet	59 778	57 587
Úrnapi körmenet	59 271	50 326

A lakosság 4-5%-a vesz részt ezeken a kiemelt egyházi rendezvényeken. E formákban a Budai, Váci, Gödöllői járás és Szentendre város adatai tekinthetők az átlagosnál nagyobbak. Az idei húsvéti körmenet résztvevőinek 54%-a volt nő, 29,6%-a férfi, 16,4%-a gyermek. A felnőtt lakosság jó része az 50 év feletti korosztályba tartozott. A 16–30 közötti korosztály részvétele nem volt jelentős. Szervezett ifjúsági csoportosulást sehol sem észleltek. A kiemelt búcsúkon (Máriabesnyő, Vác) is csökken a résztvevők száma. Egy-egy nagybúcsún 5-8000 fő vesz részt a megye és az ország különböző településeiről. A résztvevők nagy többsége a parasztság idősebb korosztályából való. A templomba járás mértékéről nincs átfogó számszerű ismeretünk. Szórványos megfigyelésekből, a koordinációs értekezletek tapasztalataiból tudjuk, hogy a templomok csak nagyobb ünnepek alkalmából telnek meg.

A világnézeti nevelésben jelentős szerepe van az élet fordulópontjait kísérő **társadalmi szertartásoknak**. Ezt az egyház is tudja. Ami nekünk e téren eredmény, az az egyháznak vereség. Ezért az egyház is minden lehetőséget felhasznál elsősorban a vallásos emberek befolyásolására. E területen is a párt és az állami szervek következetes világnézeti nevelőmunkája, továbbá a társadalmi szertartások személyi és tárgyi feltételeinek, a szertartások színvonalának javítása hozott és fog hozni további eredményeket. Ezzel kapcsolatban a Megyei Pártbizottság Agit. Prop.²³ Bizottsága ez év áprilisi ülésén határozta meg a párt-, állami és társadalmi szervek feladatait.

1965-ben a megyében született gyermekek 63,1, 1974-ben 71%-át keresztelték meg. A közbenső években csökkenés és növekedés egyaránt előfordult, a végső növekvésnek feltehetően az az oka, hogy az utóbbi években a népszaporulat a világnézeti szempontból visszamaradt rétegeknél lehetett nagyobb arányú. (Az országos arány: 82,7–67%.) Legdinamikusabb fejlődés az esküvőknél tapasztalható. (1965-ben a házasulandók 79,6, 1974-ben 41%-a vette igénybe az egyházi szertartást. Országosan 55–41%.) Stagnál a gyászszertartások aránya (1965-ben 79,3, 1974-ben 81% részesült egyházi szertartásban. Országosan 83,5–80%.)

Az egyházi szertartások igénybevételénél a vallási, elsősorban érzelmi kötődésen túl fontos tényező – ez valamennyi koordinációs értekezleten felvetődött –, hogy a társadalmi szertartások még több helyen nem versenyképesek az egyházi szertartásokkal. Ugyanakkor személyes tapasztalataink, területi szerveink tájékoztatásai, egyházi szak-

²³ Agitációs és Propaganda.

írók leírásai arról is tanúskodnak, hogy a jól előkészített és lebonyolított társadalmi szertartás nagyobb hatású az egyházinál. Ezt a lehetőséget és szemléletet kell erősítenünk, s ennek további tárgyi és személyi feltételeit kell megteremtelnünk, az Agit. Prop. Bizottság feladattervének megfelelően.

A területi párt- és állami szervek intézményei és az ifjúsági szervezetek sokrétű és többnyire hatásos nevelőtevékenységet folytatnak a vallásos világnézet ellen. A koordinációs értekezleteken valamennyi szerv képviselője tájékoztatást adott arról, hogy milyen tevékenységi formákban erősítik a világnézeti nevelést. (Az iskolai nevelő-oktató munka széles skálája, a szülőkkel való foglalkozás, az úttörő- és KISZ-rendezvények el-lensúlyozó hatása, könyvtárfejlesztés, mozik, művelődési házak programjainak fokozatos javulása, a politikai oktatás széles rendszerének kiépítése, a tömegkommunikációs eszközök tömegmértetű elterjedése stb.) A fenti nevelési formák és tényezők együttes hatásaként értékelhető a hitélet intenzitásának fokozatos, lassú csökkenése.

3. A területi állami szervek vezetőinek egyházpolitikai szemlélete és tevékenysége.

A járási hivatalok, városi tanácsok vezetői jól ismerik a párt egyházpolitikai irányelveit, a bevezetőben megjelölt dokumentumokat, az egyházpolitika társadalmi, politikai, ideológiai összefüggéseit. (Így például: a vallás társadalmi és ismeretelméleti gyökereit; a párt vallással kapcsolatos stratégiáját; a párt szövetségpolitikája és az egyházpolitika kapcsolatát, a politikai együttműködés és az ideológiai harc dialektikáját; az egyházi reakció elleni harc szükségességét; a marxista világnézet széles körű terjesztésének jelentőségét, szükségességét, lehetőségét és módszereit.)

A községi tanácselnökök elméleti felkészültsége, egyházpolitikai jogszabályismerete jóval nagyobb szóródást mutat a járási-városi vezetőkénél. Területi munkánkban, e koordinációs értekezletek előkészítése során több elméletileg jól képzett, tájékozott, határozott, kezdeményező tanácsvezetővel találkoztunk. (Dabas, Kemence, Márianosztra, Kiskunlacháza, Kartal, Tahitótfalu, Verőcsemaros stb.)

A tanácsvezetők más része a legszükségesebb egyházpolitikai tevékenységet látja el átlagos szinten, míg esetenként előfordul problémakerülés, kényelmesség is.

Szórványosan előfordul egyházpolitikai ismeret- és készséghiány, pl. az alábbiakban:

- Egy-egy központi egyházpolitikai döntés országos vagy nemzetközi háttérének ismerete;
- Hiányos az egyházpolitikai jogszabályok ismerete, jóllehet a jogszabálygyűjtemény két éve rendelkezésükre áll;
- A jó elméleti ismeret nem mindig párosul megfelelő politikai adaptáló készséggel (pl. az elsősorban elvi iránymutatást adó párthatározatok nem mindig realizálódnak konkrét állami feladatok meghatározásában);
- Területi információik hiányosak, esetenként megalapozatlanok;
- Hiányzik olykor az állami vezetés egyházpolitikai kezdeményező-készsége.

Csoportos politikai befolyásoló beszélgetés rendszeresen és eredményesen folyik Gödöllő városban, esetenként konkrét ügyek rendezése kapcsán Vác városban. Más városokban időnként egyéni beszélgetésekre kerül sor, ha azt valamely hivatalos ügy indo-

kolja. A járási hivatalok vezetői az elmúlt 5 évben csak a Ceglédi, Dabasi, Nagykátai és a Váci járásban szerveztek csoportos beszélgetést. Ennek kereteit a népfront járási szervei sem teremtették meg. A koordinációs értekezleteken a népfront képviselői többnyire úgy foglaltak állást, hogy a papokat megyei és községi szinten kell bevonni a békemozgalmi munkába. Járási szinten nem érzékelték ennek szükségességét. Az ösztönzés hatására néhány igazgatási egységben (Nagykőrös, Váci, Ceglédi, Monori, Ráckevei járásban) foglalkoznak a járási-városi papi összefogó szervezésének gondolatával.

A községi tanácselnökök többsége is óvakodik a rendszeresebb, kétoldalú kapcsolatok kialakításától, s csak kevés tanácselnök él a politikai befolyásolás lehetőségével. A tanácselnökök egy része még a templomi hitoktatás ellenőrzésétől is tartózkodik. Nem egyenletes az egyházi reakció és a jogszabálysértés észlelése, jelzése és leleplezése. Ennek a bizonytalanság és a problémaérzékenység hiánya az oka.

Az utóbbi másfél év, főleg a koordinációs értekezletek tapasztalatai egyben azt is mutatják, hogy az ismeret- és készséghiány rendszeresebb tájékoztatással, továbbá a területi egyházpolitikai munkában észlelt hiányosságok feltárással fokozatosan csökkenthető.

III. Összegzés

A fenti értékelés alapján a járási-városi koordinációs értekezletek eredményei és tapasztalatai a következőkben foglalhatók össze:

Az értekezletekre való felkészülés során a járási-városi párt-, állami és társadalmi szervek vezetői újra tanulmányozták a vonatkozó dokumentumokat, egyházpolitikai kézikönyveket. Képzésüknek, továbbképzésüknek kiváló formája lett a koordinációs értekező. Tartós egyházpolitikai ismeretekre tettek szert, amit a területi munkában jól fognak hasznosítani.

Ugyancsak már az előkészületek során, de a későbbiekben is növekedett a területi szervek kezdeményezőkézsége, élénkült, a helyi politika szervezettebb részévé vált az egyházpolitikai munka. (Növekedett konzultációs igényük, egyre több jelzést adnak a negatív jelenségekről, növekedett magabiztosságuk egy-egy kérdés megítélésében, a különböző javaslatok kialakításában, jobban bevonhatók az egyházi reakció feltárássá, javult operatív beavatkozásuk határozottsága és színvonala stb.)

A koordinációs előterjesztések, és a vitákban elhangzott értékelés és igénymegfogalmazás figyelembevételével emlékeztető készült, amelyekben megfogalmazódtak a további feladatok. Ezek színvonala még eltérést mutat. Esetenként nem elég konkrétak és garantáltak.

A koordinációs tapasztalatok megerősítették azt az igényt, hogy sajátosságaikra való tekintettel egyes igazgatási egységekkel a megyei szerveknek is többet kell foglalkozniuk. Így az egyes mutatók és az általános tapasztalat alapján megállapítható, hogy a vallásos befolyás és a hagyomány ereje legnagyobb a Gödöllői, Váci és a Szentendrei járásban, a városok közül Szentendrén. Ugyanakkor az egyházi reakciónak elsősorban a Gödöllői és

Váci, másodsorban a Monori és Ceglédi járásban vannak figyelemre méltó tartalékai. Más igazgatási egységekben, főleg a városokban ütemesebb a hitélet csökkenési folyamata, a pozitív világnézeti kibontakozás, s ilyen körülmények között a reakció is csak szórványosan és kis hatásfokkal tud megnyilvánulni.

A hitélet az egyház valamennyi erőfeszítése ellenére is megyénkben is további lassú, fokozatos csökkenést mutat. E fő tendenciát az sem csorbítja, hogy pl. a Gödöllői járásban a legutóbbi beiratkozásoknál növekedett a hittanra járók, vagy Szentendrén a körmeneti résztvevők száma.

Bővültek ismereteink az egyházi reakció árnyaltabb megítéléséhez, elsősorban a reakció mai körülmények közötti megnyilvánulására vonatkozóan. E tapasztalatokat messzemenően hasznosítottuk a reakció feltárására és visszaszorítására szóló megyei feladattervben.

Valamennyi koordinációs értekezlet sok példát adott arra is, hogy az egyház a hitélet fejlesztésére az egyezményben elfogadott hitéleti formákon belül és ezek mellett az eszközöknek milyen széles skáláját alkalmazza (pl. szolgáltatások összekapcsolása, ajándékozás, beteglátogatás, szociális juttatás, kirándulások szervezése, egyházi objektumok szorgalmas gondozása és szépítése, a templom belső liturgikus terének átrendezése, fűtés bevezetése, a káplánok külsőségekben való alkalmazkodása a fiatalokhoz [öltözködés, hajviselet, tegezés, barátkozás stb.]). Ezek és más formák egy része az illegális tevékenység körébe tartozik, amelyekkel szemben határozott adminisztratív eljárásra van szükség. Egyben arra is figyelmeztetnek, hogy a lakosság, főleg az ifjúság szórakozási feltételeit az állami szervnek is intenzívebben kellene fejleszteni, s így az egyház tevékenységét közvetett formában is ellensúlyozni.

Több koordinációs értekezlet megerősítette azt a negatív tapasztalatot, hogy a papi békemozgalom erősítése és a papság pozitív politikai befolyásolása járási és községi szinten nem kielégítő. Ezzel kapcsolatos konkrét igényeinket az értekezleteken megfogalmaztuk, s várható előrelépés. Bíráltuk a népfrontképviselőknek azt az álláspontját, hogy a papi békemozgalom szervezése és erősítése megyei feladat. A papsággal is elsősorban ott kell foglalkozni, ahol élnek.

Sok problémát vetettek fel a családi események társadalmi szertartásaival kapcsolatban. E tapasztalatokat a témával kapcsolatos megyei tervben érvényesíteni kívánatos.

Valamennyi értekezleten megfogalmazódott a járási és községi állami szervek kapcsolatainak gyengesége elsősorban a megalapozott és gyors információs szolgálat tekintetében. Az információs hálózat tökéletesítésének igényében egységes álláspont alakult ki, van is előrelépés, de a megvalósítás üteme mindmáig nem kielégítő.

A helyi egyházpolitikai munka színvonalasabb ellátásához mindenütt felvetették a gyakoribb egyházpolitikai tájékoztatás jogos igényét.

A területi szervezeteknek is kevés tapasztalatuk van a kisegyházak működéséről. Általános meglátásként jelezték, hogy a kisegyházakhoz tartozó hívők társadalmi aktivitása kisebb, mint más hívők és nem vallásos állampolgárok aktivitása. E kérdést még külön meg kell vizsgálni, s mind a területi állami vezetőknek, mind a megyei egyházügyi titkárnak többet kell foglalkoznia a kisegyházak papjaival és prédikátoraival.

Valamennyi igazgatási egységben érzékelik a Jehova tanúi szekta tevékenységét, agresszív, agitatív fellépését. Az is érzékelhető volt, hogy visszaszorításukra a területi állami és társadalmi szervek – a rendőrséget is ideértve –, alig tesznek határozott lépéseket. Megítélésem szerint a Jehova tanúi szekta jobb megismerésére, mozgáskörének feltárására és következetesebb visszaszorítására átfogó megyei feladattervet kellene kidolgozni, s tevékenységüket az eddiginél hatásosabban ellensúlyozni.

A koordinációs értekezletek összességében megerősítették azt a megállapítást, hogy az egyházpolitikai légkör megyénkben is – miként országosan – kiegyensúlyozott. E kiegyensúlyozott helyzetben megvan a lehetőség arra, hogy a helyenként fel-fellépő egyházi reakciót visszaszorítsuk, s a tömegek vallásos befolyása továbbra is fokozatosan csökkenjen.

A koordinációs tapasztalatok hozzásegítenek bennünket a bevezetőben jelölt párt- és állami dokumentumokban foglalt feladatok további és következetesebb megvalósításához.

Budapest, 1976. október 11.

[aláírás]
Lukács József

Rövidítések és irodalomjegyzék

BFL Budapest Főváros Levéltára, Budapest

XXXV-11-c Magyar Szocialista Munkáspárt VI. Kerületi Bizottságának iratai, Alapszervezetek iratai

MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

M-KS 288 MSZMP Központi Szervei (1945–2004)

XIX-A-21-c Állami Egyházügyi Hivatal, Adattár

XIX-A-21-e Állami Egyházügyi Hivatal, Tematikus iratok

*

BÁRÁNY
2012

BÁRÁNY Zsófia: *Amnem parvorum facit unda frequens fluviorum. Az ún. „kreatív kisebbségek” helyzete az állam és magyar egyház viszonyában az 1970-es években*, In: *Mából a tegnapról. Képek Magyarország 19. és 20. századi történelméből*, szerk. ERDÖDY Gábor et al., Budapest, ELTE Tör-

ténelemtudományok Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program, 2012, 239–252.

BEKE
2015

BEKE Péter: *Az Állami Egyháziügyi Hivatal Szolnok megyei tevékenysége az 1970-es években*, In: *Katolicizmus Magyarországon a II. vatikáni zsinat korában. Tanulmányok és inventárium*, szerk. TÖRÖK József – TUSOR Péter – TÓTH Krisztina, Budapest, 2015. 213–255.

KISASSZONDY
2005

KISASSZONDY Éva: *Az állami egyháziügyi hivatal iratanyagának jegyzékei. I. kötet: Adattár*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2005. (A Magyar Országos Levéltár segédletei, 17.)

KÖPECZI BÓCZ
2004

KÖPECZI BÓCZ Edit: *Az Állami Egyháziügyi Hivatal tevékenysége*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004.

MIKLÓS
1974

MIKLÓS Imre: *Az egyházak Magyarországon*, In: *Képes Újság*, 15. (1974) 51. sz. 1974. december 21. 6.

MKL

Magyar Katolikus Lexikon, online változat, szerk. DIÓS István – VICZIÁN János, Budapest, 1980–2013, <https://lexikon.katolikus.hu/>.

NEB
2016

Tudástár, Egyházüldözők, Állami Egyháziügyi Hivatal, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2016, <https://neb.hu/hu/allami-egyhazugyi-hivatal>.

PÁL
1995

PÁL József: *Békepapok*, Budapest, Egyházforum, 1995.

PÉTSY
2024

PÉTSY Zsolt Balázs: *A békepapok és a pártállami hatalomgyakorlás Magyarországon (történelmi esszé)*, In: *KRE-DIt*, 7. (2024) 1. sz. 279–289.

Soós
2014

Soós Viktor Attila: *Az Állami Egyháziügyi Hivatal archonológiája. Az ÁEH szervezeti felépítése, nemzetközi kapcsolatai és dolgozóinak hivatali pályaképe*, [Doktori disszertáció], Budapest, 2014.

ZÁBORI
2004

ZÁBORI László: *Egyházpolitika Pest megyében, 1950–1989*, In: *Egyháztörténeti Szemle*, 5. (2004) 2. sz. 103–119.

Forgon Pál kárpátaljai és Tóth Károly dunamelléki református püspök levelezése (1978–1989)

I. rész (1978. december – 1985. március)

Bevezető

Udvariassági formulák, kedélyes üdvözlések és búcsúzások, jókívánságok, ünnepélyes, s talán kissé dagályos körmondatok, illetve a vallásos emberek közötti belső kommunikációban magától értetődő szófordulatok, bibliai reminiscenciák, az Isten dicsérete, áldás kérése, hálaadás. Elképzelhető, hogy aki csak felületesen olvassa el Forgon Pál kárpátaljai és Tóth Károly dunamelléki református püspök 1978–1989 közötti, bő évtizedes írásbeli kapcsolattartásának termését, annak abból jórészt ez a kétségtelenül domináns stílus vo-
nulat marad meg az emlékezetében. Emellett a felszínesség látszatát keltheti az is, hogy ezek a levelek nem túl terjedelmesek, a rendszerint közlékenyebb Forgon sem írt többet egy oldalnál.¹ A bensőségesség feltűnő stílusjegyei ellenére a levelezésük inkább minősí-
hető hivatalos, mintsem magánjellegű kapcsolattartásnak, hiszen a levélpapírt is gondosan felcímezték, Tóth a legtöbb kimenő levelét iktatta, a neki címzett leveleket pedig a püspöki hivatalban szinte mindig érkeztető bélyegzővel látták el és iktatták.² A levelek terjedelmi keretei ugyanakkor eleve szűkre szabták annak lehetőségét, hogy akár egyház- és társadalompolitikai nézeteket osszanak meg egymással, akár érdemi teológiai vitát foly-
tassanak, akár bármilyen, a református egyház vagy a saját egyházkerületük tevékenységét érintő fajsúlyos kérdést, problémát mélyrehatóan és őszintén kifejtsenek. Mindezzel együtt is, amennyiben egybefűzzük ezeket a – Tóth Károly levéltári hagyatékában évenként rendezett és ezért különálló dobozokban elhelyezett – leveleket, és azokat egy intakt forráscsoportként kezeljük, akkor feltárul előttünk a kárpátaljai magyar reformátusság teljes kiszolgáltatottsága a szovjet korszakban. A levelezésükből – úgy finom utalásokból, mint egy-egy konkrét megfogalmazásból – a vallási élet és a lelki pasztoráció fenntartásában szerepet játszó, s a kárpátaljai viszonyok között neuralgikusnak számító ügyek (például a lelkészutánpótlás kérdése, a hívek ellátása magyar nyelvű vallási irodalommal, az

¹ Ez a megállapítás alapvetően a géppel írt leveleire igaz, érezhető, hogy ezeket tudatosan igyekezett egyoldalásra korlátozni. Ennek technikai okai is lehettek. Mint a mellékelt forrásokból is kiderül, sokáig még egy akkoriban korszerűnek számító, magyar gyártmányú írógépe sem volt a püspöki hivatalnak (12. sz. dok.). A kézírásos levelei (24. és 40. sz. dok.) rendszerint hosszabbak, azokat szélteben félbehajtott papírlapra írta, s így több felezett oldalon tudta kifejezni a mondanivalóját.

² Forgon az ügyviteli nyilvántartás szempontjából láthatólag sokkal rapszodikusabban járt el. Az 1978. december 5-től 1985. január 31-ig tartó időszakban kelt 24 levele közül mindössze ötöt iktatott. Lásd az 5., 7., 12., 29. és 31. sz. dokumentumot.

egyházszervezeti infrastruktúra hiányosságai) alakulásának történeti rekonstrukciójához nyerhetünk fontos támpontokat.

Forgon Pál és Tóth Károly közel száz tételt felölelő levelezése 1978. december 5-től 1989. december 11-ig követhető nyomon a hagyatéki anyagban.³ A terjedelme miatt két részletben fogom közölni ezt a forrásegyüttest. Logikusnak mutatkozott az első rész kronológiai végpontját Mihail Gorbacsov szovjet pártfőtitkár hatalomra kerülésének időpontjában (1985. március 11.) kijelölni, mert az ő nevével fémjelzett politikai, gazdasági és társadalmi reformfolyamat, a peresztrojka ágyazott meg az éra második felére a szovjet egyházpolitikában bekövetkező fordulatnak, ami a kárpátaljai reformátusság szemszögéből nézve is teljesen új perspektívákat nyitott a hosszú szovjet korszak addigi viszonyaihoz képest.

Forgon Pált 1978. május 12-én választották meg az akkor 81 gyülekezetet számláló Kárpátaljai Református Egyházkerület püspökévé. Korábban, 1965. január 1-től Kárpátalja egyik legjelentősebb gyülekezete, a beregszászi lelkipásztoraként szolgált. 1972-ben beregi esperessé választották, és emellett 1976-tól az addigi püspök, Gencsy Béla helyetteseként is tapasztalatokat szerzett az egyházi adminisztráció terén.⁴ Beiktatására 1978. május 21-én került sor a beregszászi templomban. A beiktatás rendhagyó voltát az adta, hogy ez volt az első alkalom, amikor egy ünnepélyes szakrális ceremónián magyarországi egyházi személyek, főpásztorok is jelen voltak.⁵ Az új püspököt Bartha Tibor debreceni püspök, a Magyar Református Egyház Zsinatának lelkési elnöke inau gurálta, az igehirdetést pedig Tóth Károly dunamelléki püspök tartotta. A beiktatási ceremónián jelen volt Miklós Imre, az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) elnöke is. Az erről készített feljegyzésében ő is rögzítette, hogy mintegy négyezer református hívő érkezett Beregszászba.⁶ Ez a demonstratív létszám mindenki számára plasztikusan érzékeltette az új püspök személyével szembeni várakozásokat a hívek részéről.

A levelek értelmezésének megkönnyítése érdekében röviden érdemes kitérni arra, hogy milyen viszonyok között vette át az egyházkerület kormányzását Forgon Pál. Mint azt Szamborovszkyné Nagy Ibolya kárpátaljai egyháztörténész egyik esszenciális tanulmányában megállapította, a brezsnyevi korszakra (1964–1982) már nem volt jellemző a hrucsovi időszak (1953–1964) nyílt vallásüldözése, nem voltak adminisztratív támadások az egyes felekezetek ellen, sem nyílt egyházellenes kampányok a sajtóban, és nem voltak tömeges templombezárások sem. Ám az állam és az egyház látszólag kiegyensúlyozott kapcsolata ellenére az egyházi szervezetek, a papok és lelkészek, valamint a hívek teljes ellenőrzés alatt álltak. A hívőket a gazdasági és társadalmi élet minden területéről kiszorították, emellett hátrányos megkülönböztetésben volt részük a

³ Az írásos kapcsolattartásuk utolsó dokumentuma Forgon Tóth Károlynak írt 1989. december 11-i levele. Lásd DRE RL, 202/C, III., 28. dob. A hagyatéki III. sorozatában nincs nyoma annak, hogy ezek után is folytatták volna a levelezést.

⁴ Részletes életrajza: FODOR, 2017a, 587–591.

⁵ SZAMBOROVSKYKNÉ, 2021b, 629.

⁶ Miklós Imre tájékoztató feljegyzése Forgon Pál püspöki beiktatásáról. Budapest, 1978. május 31. MNL OL, XIX-J-1-j, 1978/130. dob., 145/2. t., 003832/1978. sz.

munkahelyükön is. Mivel Kárpátalján még az 1960-as évek első felében is elég magas volt az egyházi szolgálatok igénybevétele (keresztezés, konfirmáció, bérmlás, esketés, temetés stb.) a lakosság körében, az állami hatóságok mindent megtettek annak érdekében, hogy visszaszorítsák a hitgyakorlást. Ekkorra dolgozták ki azok alternatíváit. Így például a keresztezést egy ünnepélyes névadó ceremóniával próbálták helyettesíteni, amelyet a születéseken, kultúrházakban speciálisan erre a célra kialakított szobákban végeztek, a reformátusoknál a konfirmációt a személyi igazolványok ünnepélyes átadásával, a képletes felnőttkor elérésének ceremóniájával próbálták kiváltani. Az illetékes állami egyházfelügyeleti szerv beszámolóiban elismerték, hogy ezek az új szokások még a városokban is alig honosodtak meg, a falvakról nem is beszélve. A leginkább elterjedt új, szovjet szokás a civil formában tartott esküvői regisztráció lett. 1965-ben öt „boldogságházat” és 48 „boldogságszobának” nevezett helyiséget hoztak létre Kárpátalján az egyházi esküvők kiváltása céljából. A legkevésbé az egyházi temetési szertartásokat tudták kiszorítani a mindennapi gyakorlatból.⁷ 1975-ben „a vallási közösségekről” szóló jogszabály új megfogalmazásából kimaradt az, hogy az egyházközségek nem lehetnek jogi személyek. Vagyis ezután az egyes egyházak jogot nyertek egyházi felszerelések, sőt közlekedési eszközök birtoklására is, ám saját templomépületeiknek továbbra sem lehettek tulajdonosai. Ugyancsak a fenti jogszabályi változás miatt a hívek elvesztették apellációs jogukat templomuk bezárása esetén. Az 1977-ben elfogadott brezsnyevi alkotmányban is minden maradt a régiben, ugyanis az 52. cikkely nem szélesítette a hívók jogait, miközben az állam továbbra is beavatkozhatott az egyházak belső életébe és tevékenységébe. Vagyis az államvezetés tartotta magát ahhoz a régi irányvonalához, hogy egy vallás nélküli társadalmat építsen fel. Ezt még az SZKP Szervezeti Szabályzatában is rögzítették. Az egyházi vezetők (püspökök, vikáriusok) keze továbbra is meg volt kötve, és az a paradox helyzet alakult ki a Szovjetunióban, hogy miközben az állam lelkiismereti szabadságot hirdetett állampolgárai számára, illetve az egyházakról szóló 1918-as dekrétumban az állam és az egyház szétválasztását deklarálta, a hívők mégsem gyakorolhatták szabadon vallásukat, sőt, az állam törvénykezésével az egyház minden lépését szabályozta. Ezen időszaknak a vallásosság visszaszorítása érdekében tett egyik legsajátosabb jellemzője volt, hogy hangsúlyozottan ellenőrizték és szankcionálták a gyermekek templomlátogatását, vallási oktatását. Ebben az időszakban egyes tanárok még azt is vállalták, hogy vasárnaponként megfigyelik, feljegyzik és jelentik azt, hogy melyik család gyermeke ment templomba.⁸ Ezek a – röviden vázolt – viszonyok Leonid Brezsnyev 1982. évi halála után sem változtak meg érdemben, az őt követő két pártvezető, Jurij Andropov és Konsztantyin Csernyenko regnálása idején sem lanyhult az államhatalom egyházakra nehezedő nyomása.⁹

⁷ SZAMBOROVSKYNÉ, 2021b, 619–620.

⁸ Uo., 622. Voltak, akik kényszerből, és voltak, akik előrejutásuk reményében tették ezt.

⁹ SZAMBOROVSKYNÉ, 2021c, 650. A Kárpátaljai Református Egyház 1944–1945 utáni történetére vonatkozó legújabb szakkiadvány: ERDŐS–SZAMBOROVSKYNÉ, 2022. A korszakot érintően is megkerülhetetlen adattár: FODOR, 2016.

Ebben az időszakban a Kárpátaljai Református Egyház számára az egyik legégetőbb kérdés a lelkészutánpótlás biztosítása volt, vagyis annak lehetővé tétele – és hatósági engedélyeztetése –, hogy a lelkészi pálya iránt hivatást érző magyar nemzetiségű fiatalok megfelelő teológiai képzésben részesüljenek és református lelkipásztori képezést nyerjenek. Ez a probléma rendszeresen felbukkan Forgón és Tóth levelezésében is,¹⁰ de annak alakulását az alapján csak 1978-tól tudjuk nyomon követni, ezért érdemes rámutatni, hogy annak gyökerei az államjogi keretek 1944–1945. évi megváltozásáig nyúlnak vissza. 1944 őszén, a Vörös Hadsereg bevonulása előtt elmenekült Kárpátaljáról a református elit, illetve a száz tagból álló lelkészi kar egynegyede, 25 lelkész és segédlelkész hagyta el szolgálati helyét, köztük az ungi és az ugcsoi esperes is.¹¹ A sztálini érában, 1946–1951-ben összesen 18 lelkészt ítéltek el és hurcoltak a Gulagra, közülük négyen nem tértek vissza a szülőföldjükre. 1959-ben Gecse Endre gálócsi lelkész ugyan csak az államgépezet megtorlásának esett áldozatul. Az egyházközségek szovjet jogszabályok által előírt bejegyeztetési folyamatának lezárulása után, a hrucsovi korszak végére – 1963. decemberi adatok szerint – 81 református gyülekezetben 47 lelkész végzett szolgálatot.¹² A brezsnyevi „pangás” kezdetére a lelkészi kar létszáma – elsősorban az objektív történelmi folyamatok, az elvándorlás és a fizikai retorzióktól sem visszariadó állami egyházpolitika miatt – drasztikusan megcsappant, a két évtizeddel korábbi adatokhoz képest a felére apadt, ráadásul az akkorra megmaradó papság korfája is egyre inkább a csökkenő trendet erősítette. Mivel a Kárpátaljai Református Egyház nem rendelkezett a teológiai képzéshez szükséges intézményi keretekkel, kézenfekvőnek tűnt, hogy a lelkésznek jelentkező fiatalokat Magyarországon képezzék.

Orosz levéltári forrásokból tudjuk, hogy Forgón elődje, Gencsy Béla már 1956 tavaszán igyekezett elérni, hogy engedélyezzék kárpátaljai magyar nemzetiségű fiatalok magyarországi teológiai tanulmányait. Négy jelöltje is volt erre a küldetésre. Ám Moszkvából ekkor azt a visszajelzést kapta, hogy „ez a kérdés nem aktuális”.¹³ Nem tudjuk, hogy ezek után ezt a problémát Gencsy a kedvezőtlen válasz ellenére továbbra is napirenden tartotta-e, az biztos, hogy a megoldását 14 év elteltével, 1969 nyarán ismét szorgalmazni kezdte. Magyar levéltári források alapján bizonyos, hogy felvetette ezt a kérdést az ekkoriban Zagorszkban tartózkodó Bartha Tibor püspök előtt.¹⁴ Bartha támogató hozzáállása miatt ezek után egy hivatalos levélben is felkereste a Magyarországi Református Egyház Zsinatának Elnökségét. Bartha a kérést továbbította Prantner Józsefnek, az ÁEH akkori elnökének. A püspök levele arról tanúskodik, hogy ekkorra a szovjet központi egyházügyi irányítás álláspontja megváltozott ebben a kérdésben, minden bizonnyal ez állhatott Gencsy kezdeményezésének hátterében is: „A Szovjetunió illetékes hatóságai nagy megértést tanúsítanak a kérés iránt. Ezek után küldte el Gencsy Béla

¹⁰ Lásd például 1., 3–5., 17., 19., 26–27., 31–32., 35., 38–39. sz. dok.

¹¹ FODOR, 2017b, 99.

¹² SZAMBOROVSKYNÉ, 2021a, 586–587.

¹³ SZAMBOROVSKYNÉ, 2021b, 626.

¹⁴ A tiszáninneri református püspök az 1969. július 1–4-én Zagorszkban tartott szovjet össz-szövetségi vallási konferencián vett részt. Lásd BARTHA, 1969.

püspök a Magyarországi Református Egyház Zsinatának Elnökségéhez azt a levelet, amelyben hivatalosan is kéri egyházunktól, hogy a Szovjetunióból fogadjunk teológiai hallgatókat.¹⁵ Legkésőbb ekkor került ez a kérdés Tóth Károly látóterébe, ugyanis Bartha levele után három nappal, a Zsinati Iroda külügyi és sajtófőosztályának vezetőjeként ő is megkereste egy levéllel Prantnert, s arra hivatkozva, hogy szeptember végén megkezdődik a tanév a teológiai akadémián, sürgette az állami szervek ezzel kapcsolatos állásfoglalását.¹⁶ Az ÁEH elnökének támogató levele nem sokkal ezután megérkezett Barthához,¹⁷ s ez az ügy alakulásában fontos mérföldkőnek számít, mivel innentől kezdve a kárpátaljai református fiatalok magyarországi képzésének a magyar szervek részéről nem volt semmilyen (hivatalos) elvi akadály. A kérdés több ízben is szóba került az ÁEH későbbi elnöke, Miklós Imre és szovjet partnerei közötti tárgyalásokon. Így 1971. december 20–24-i moszkvai és kijevei hivatalos látogatásán,¹⁸ majd a Vlagyimir Kurojedovval, a Szovjetunió Minisztertanácsa Vallásügyi Tanácsa elnökével folytatott 1975. április 21–24. közötti budapesti tárgyalásain.¹⁹ Miklós Imre feljegyzései egyöntetűen arról tanúskodnak, hogy a szovjet Vallásügyi Tanács moszkvai központi apparátusa ekkoriban valóban nem ellenezte azt, hogy a kárpátaljai reformátusság számára Magyarországon (is) képezzenek lelkészeket. Sőt, az 1971. évi feljegyzés szerint Miklós Imre az USZSZK Minisztertanácsának Vallásügyi Tanácsa részéről nemcsak nyitottságot, hanem kifejezetten kezdeményezőkészséget tapasztalhatott ebben a kérdésben: „Szovjetunióbeli tartózkodásom során Kievben [sic!] találkoztam az ukrán egyházügyi megbízottal, akivel kölcsönösen tájékoztattuk egymást. [...] A kárpát-ukrajnai magyar református egyházról pozitívan nyilatkozott és kérte, hogy két teológus hadd tanulhasson a budapesti református teológián.”²⁰

Részben a Tóth Károly hagyatékában lévő iratokból is tudjuk, hogy az első két kárpátaljai fiatal, a derceni Kopasz Gyula és a nagydobronyi Szántó János, akik a budapesti Református Teológiai Akadémián tanulhattak, csak az 1988/1989-es tanév második szemeszterében kezdhették meg tanulmányaikat.²¹ Fogós kérdés, hogy annak ellenére, hogy az 1960-as és 1970-es évek fordulójától a két hivatalos partnerszerv, az ÁEH és a Szovjetunió Vallásügyi Tanácsa többször tett pozitív szándéknyilatkozatot, miért kellett közel két évtizedet várni a kérdés rendezésére. Ennek kiderítése további kutatásokat

¹⁵ Bartha Tibor levele Prantner Józsefnek. Budapest, 1969. augusztus 12. MNL OL, XIX-A-21-a, 49. dob., K-1-47/1969. sz.

¹⁶ Tóth Károly levele Prantner Józsefnek. Budapest, 1969. augusztus 15. Uo.

¹⁷ Prantner József levele Bartha Tibornak. Budapest, 1969. augusztus 25. Uo.

¹⁸ Miklós Imre tájékoztató feljegyzése a Szovjetunió Minisztertanácsa Vallásügyi Tanácsának vezetőivel folytatott 1971. december 20–24-i moszkvai és kijevei megbeszéléseiről. Budapest, 1972. január 3. MNL OL, XIX-A-21-d, 62. dob., 0042/2/1971. sz.

¹⁹ Miklós Imre tájékoztató feljegyzése a Szovjetunió Minisztertanácsa Vallásügyi Tanácsának vezetőivel folytatott 1975. április 21–24-i budapesti megbeszélésekről. Budapest, 1975. április 29. MNL OL, XIX-A-21-d, 85. dob., 0042/1b/1975. sz.

²⁰ Miklós Imre tájékoztató feljegyzése a Szovjetunió Minisztertanácsa Vallásügyi Tanácsának vezetőivel folytatott 1971. december 20–24-i moszkvai és kijevei megbeszéléseiről. Budapest, 1972. január 3. MNL OL, XIX-A-21-d, 62. dob., 0042/2/1971. sz.

²¹ Lásd például Forgon távirata Tóthnak. Beregszász, 1988. december 29. DRE RL, 202/C, III., 28. dob.

igényel majd. A nehézségekkel Tóth Károly is pontosan tisztában volt. Az ebbéli erőfeszítéseit a püspök egy 1989. májusi körlevelében elég érzékletesen tárta az egyházkerület lelkészei és presbiterei elé: „Január 2-án végre megérkezett az a két fiatal kárpátaljai testvérünk, akiknek ösztöndíjas itt-tanulásáért éveken keresztül elszántan és keményen dolgoztunk. Csak azért, hogy (most, amikor már könnyebben áll a helyzet, és nemzetközileg, hivatalosan is kinyíltak a kapuk és lehetőségek) legalább magunkban tudatosítsuk azt, amit egyházunk már hosszú évek óta munkált a Kárpátalján élő kis magyar református egyház érdekében, elmondom: három éven át minden moszkvai tárgyalásom alkalmával és számtalan levélváltásban ostromoltam az összes hivatalosokat a két fiatal stipendiumának engedélyezéséért és más, Kárpátaljára vonatkozó kéréseink teljesítéséért.”²²

Minden bizonnyal érdemes lesz ezt a kérdéskört Gencsy Béla püspök államapparátuson belüli kettős megítélésének kontextusából megközelíteni. Szamborovszkyné Nagy Ibolya kutatásai szerint Gencsy személyét és főpásztori tevékenységét egészen más perspektívából szemléltek Moszkvából (és Kijevből), illetve Ungvárról. Míg a moszkvai (és kijevi) egyházügyi illetékesek egy törvényismerő és -tisztelő, az állami hierarchiába beilleszkedett hivatalnokot láttak benne, addig az ungvári egyházügyi megbízott ellen-szenvet táplált a személyével szemben, és egy illojális, az egyházi érdekeket mindenáron érvényesíteni akaró vezetőként ábrázolta a jelentéseiben. Moszkvában az állam és egyház viszonyában megszabott keretek betartását értékelték benne, Ungváron pedig inkább azt érzékelték, hogy nem eléggé együttműködő, és minduntalan igyekszik tágítani a számára és egyháza számára megszabott mozgásteret.²³ Joggal feltételezhető, hogy ez a fajta kettős narratíva az állami szervek részéről Forgon püspöksége idején is fennmaradt. Míg tehát a forrásainkból kiindulva Moszkvában és Kijevben hajlandók lettek volna engedmények megtételére a kárpátaljai reformátusság számára, addig a kárpátaljai és a magyarországi egyházszervezetek közötti kapcsolatok szorosabbra fűzésében potenciális veszélyt látó helyi egyházfelügyeleti apparátcsikok ezt rendre elutasították. Elég beszédes az, amit ezzel kapcsolatban Miklós Imre lejegyzett a Kurojedovval folytatott 1981. február 10–13. közötti moszkvai egyeztetésein: „Megbeszéltük a kárpátaljai református egyház és a magyarországi református egyház kapcsolataival összefüggő konkrét ügyeket. Kurojedov elvtárs kifejtette, hogy e kapcsolatok folyamatos fenntartásával ők egyetértenek, az ukrán elvtársak, és főleg a kárpátaljai helyi párt- és állami szervek azonban ellenzik.”²⁴ Az, hogy végül is a szovjet szervek engedélyezték, hogy 1974-től – rendkívül szűk keretek között – Beregszászon elinduljon a lelkészképzés, megfelelhetett a helyi egyházügyi apparátus intencióinak, mivel így az utánpótlás kérdését nem a kárpátaljai és magyarországi reformátusság – mindkét fél részéről szorgalmazott – együttműködésének talaján oldották meg, s legfőképpen a Kárpátalja számára

²² A Dunamelléki Református Egyházkerület 23. tájékoztató körlevele az egyházkerület lelkészei és presbiterei részére. Budapest, 1989. május. DRE RL, A/1. b, 685. dob., 405/1989. sz.

²³ SZAMBOROVSKYKYNÉ, 2023, 282.

²⁴ Miklós Imre tájékoztató feljegyzése a Szovjetunió Minisztertanácsa Vallásügyi Tanácsának vezetőivel folytatott 1981. február 10–13-i moszkvai megbeszéléseiről. Budapest, 1981. február 20. MNL OL, XIX-J-1-j, 1981/139. dob., 001798/1981. sz.

nevelt lelkészek kontrollja nem csúszott ki a kezükből. A szűkös kereteket elég eklatánsan kifejezi az a tény, hogy az engedély csak két fő képzésére szólt.²⁵ Nem volt továbbá elegendő tankönyvük sem,²⁶ azokat nagyrészt Magyarországról tudták (volna) beszerezni, s mint ahogy erről a forrásaink tanúskodnak, egy alkalommal éppen Tóth Károly juttatta el Forgonnak a hároméves képzés tankönyvi anyagát – Moszkván keresztül.²⁷

A két püspök életrajzának – és azzal együtt a korszak szovjet és magyar állami egyházpolitikájának – jelenlegi szakirodalmi feldolgozottsága egyelőre nem teszi lehetővé, hogy Forgon és Tóth kapcsolati hálóját és az azokon belüli személyes viszonyokat teljeskörűen feltérképezzük, illetve ezzel összefüggésben kettejük kapcsolatának a teljes kontextusát és minden egyes vonását megismerjük. Ezért sem célszerűtlen ezekre a levelekre mint egy személyes nexus tükrképére hagyatkozni. A leveleik stílusa és hangvétele alapján egy felvetést szeretnék megfogalmazni arra vonatkozóan, hogy milyen lehetett a személyes viszony Forgon és Tóth között.

Ehhez Forgon²⁸ és Tóth²⁹ életrajzából – a jelenlegi szakirodalmi ismeretek szintjén – három tényezőt figyelembe kellett venni. Ezeket pontokba szedem.

1. Nem tartoztak azonos korosztályhoz: Forgon 1913. január 7-én született, Tóth pedig 1931. április 3-án, tehát bő 18 év volt a kettejük közötti korkülönbség. Ez az ő korukban elvileg feltételezhető volt egy mester-tanítvány viszonyt is, a rangidőssége miatt Forgon lehetett volna Tóth „atyai barátja”.

2. A sztálini és hrucsovi érában Forgont – a lelkési hivatása miatt – büntették, jogilag is felelősségre vonták és a személyével szemben kényszerintézkedéseket hajtottak végre, Tóth egyházi karrierje viszont a kádári egyházpolitika feltételrendszerében sosem szenvedett törést. Forgont 1951. december 14-én letartóztatták, 1952. február 19-én

²⁵ Ezt követően, három év kihagyással, 1977-től állandósult a felvételi rendszer: két évente 2-2 főt vehettek fel a beregszászi lelkészképzőbe. SZAMBOROVSKYNÉ, 2021b, 627.

²⁶ 19. és 32–33. sz. dok.

²⁷ 33. sz. dok.

²⁸ Forgon eddigi legteljesebb életrajza: FODOR, 2017a, 587–632. Az elhurcolásáról, elítéléséről és fogságáról maga is részletesen ír visszaemlékezésében. FORGON, 1992. A memoárja kapcsán ugyanakkor a történész hiátusnak érezheti, hogy a kiszabadulása utáni életszakaszáról, így egyházvezetői tevékenységéről egyáltalán nem szól. A forrásközlés szűkebben vett témája, vagyis a Tóth Károly püspökkel fennálló viszonyáról sem tudunk meg semmit, pedig akár jelentősen módosíthatná az összképet az, hogy utólag, a Szovjetunió széthullása utáni időből visszatekintve, a szerepkörök megváltozásával (Tóth Károly 1991-ig volt püspök és a Zsinat lelkési elnöke) saját maga hogyan interpretálta ennek a nexusnak a hozadékait.

²⁹ Elsődlegesen Tóth Károly állambiztonsági ügynöki tevékenységét emeli ki Majsai Tamás. A tanulmányából részleteiben kivethetők a püspök életrajzának kronológiai adatai. MAJSAI, 2006. Bosszantó, hogy az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában nincsenek meg az 1973 második felétől keletkezett ügynöki munkadossziéi. Uo., 92. Ez az anyag a téma szempontjából azért is lett volna kulcsfontosságú, mert Tóth Károlynak a kárpátaljai magyar reformátussággal fennálló kapcsolatai éppen 1974-től mutathatók ki, ismereteink szerint ebben az évben utazott először Kárpátjára. Tóth Károly személyiségének és egyházvezetői szerepének pozitív vetületeit igyekeznek erősíteni a *Confessio* című lap 2024. évi 2. számában, halálának 10. évfordulóján megjelent emlékezések. Ezek közül a legterjedelmesebb írás szerzője, Szabó Gábor a püspök egyházszervezői, lelkipásztori, missziói és karitatív tevékenységét méltatja. SZABÓ, 2024.

elítelték 25 év kényszermunkára, majd 1952. június 6-tól 1956. május 22-ig egy Omszk melletti lágerben raboskodott. Összességében tehát közel 4,5 évet töltött fogságban. Amikor ő fogságban volt, éppen akkoriban indult a fiatal Tóth Károly felfelé ívelő karrierje: miután elvégezte a teológiát 1955-ben, a Magyarországi Református Egyház Generális Konventjének segédlelkész előadójává választották. Tóth Károlyt „Tolnai Lajos” fedőnéven – már 1956. augusztus 2-től – beszervezte a Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek belső reakció elhárítására szakosodott IV. Osztálya.³⁰ Ugyanakkor arról, hogy Forgón bármilyen minőségben együttműködött volna a szovjet állambiztonsági szervekkel, s a püspöki kinevezésének egyházügyi jóváhagyása a KGB-vel való szoros (és önkéntes) kooperációt feltételezett volna, eddig semmilyen adat vagy információ nem került napvilágra.

3. Míg Forgón „be volt szorítva” a százezer főt számláló (relative kicsi) egyházkerületébe, s a szovjet bürokrácia a korábbiakban, Gencsy Béla idején is alkalmazott „húzd meg-ereszd meg politika” keretén belül engedte csak külföldre, s jellemzően a szocialista országokba, addig Tóth Károlyt a számos nemzetközi pozíciója a Magyarországi Református Egyház egyik „utazó nagykövetévé” avanszálta, rendszeresen megfordult kapitalista vagy harmadik világbeli államokban is. Míg Tóth Károly nemzetközi kapcsolatrendszere jóval a püspöki kinevezése (1977. október 31.) előtti évtizedekben terebélyesedett ki, addig Forgón a püspöki kinevezése utáni minimális esélyét arra, hogy ilyen kapcsolatokra szert tegyen, jórészt Tóth Károlynak köszönhette.

1987-ig, Tóth Károly kinevezéséig a Magyarországi Református Egyház Zsinatának lelkes elnökévé, mindketten az egyházi hierarchiának ugyanazon a szintjén helyezkedtek el, vagyis egy-egy egyházkerület püspökei voltak, azonban a levelek alapján is látszik, hogy ez nem eredményezett egyenlő érdekérvényesítési képességet. Nyilván nem voltak egymástól függő viszonyban, de az kijelenthető, hogy Forgón rászorult Tóth Károlyra, aki tapasztalt egyházdiplomataként, a nemzetközi tekintélyének és befolyásának, illetve otthon, az állami egyházpolitikába való beágyazottságának köszönhetően elvileg a kárpátaljai reformátusság szempontjából megoldatlan problémák megoldását járhatta ki főként Moszkvában, s részben Budapesten. Még az sem zárható ki természetesen, hogy a személyes találkozásaik során közelebbi emberi – baráti vagy kollegiális – viszonyba kerültek egymással. A levelek hangvétele ezzel együtt arról tanúskodik, hogy a Forgón javára írható rangidősség és az azonos hierarchiabeli pozíció ellenére kettejük személyes nexusában Tóth Károly volt a dominánsabb szereplő. Tóth alapvetően tisztelettudó, ám gyakran mégis inkább atyáskodónak tűnő stílusa, valamint az eszközökkel és erőforrásokkal rendelkező, intézményi szervezetrendszer felett diszponáló vezetőkre jellemző operatív reflexiói legalábbis erre engednek következtetni.

Azt pedig, hogy mennyire voltak korlátozottak Forgón lehetőségei a kárpátaljai magyar reformátusság helyzetének javítására a Szovjetunióban, a fent leírtak fényében éppen Tóth Károly „érdekkijárássainak” eredményességén lehet lemérni. Mint már említettem, azt, hogy kárpátaljai magyar nemzetiségű fiatalokat képezhessenek a budapesti

³⁰ MAJSAI, 2006, 91.

Református Teológiai Akadémián, csak 1989-re, a gorbacsovi peresztrojka második felére, az egyházpolitikában bekövetkező olvadás idején sikerült elérni, ami 1969 távlatából nézve, amikor ehhez a magyar egyházügyi hatóságok is hozzájárultak, rendkívül hosszú idő. Tóth Károly Forgón Pál püspökké szentelése óta szorgalmazott szándéka, hogy ismét Kárpátaljára utazhasson, csak 1989. április 16–18-ra teljesülhetett, és akkor is csak az ökumenikus párbeszéd látszata alatt, a Református Világszövetség (RVSZ) delegációjának hivatalos útja keretében, egy szovjetunióbeli körút egyik állomásaként.³¹ A kárpátaljai református gyülekezetek krónikus hiányt szenvedtek vallásos irodalomban, még az 1970-es és 1980-as években is jórészt a két világháború között kiadott és ezért elhasználódott énekeskönyveiket és bibliáikat használták. Forgón Pál tanúsága szerint az 1970-es évektől összesen négy ízben sikerült hozzájuk eljuttatni a hitük gyakorlásában nélkülözhetetlen kiadványokat. 1974-ben háromszáz bibliát, 1977-ben ötszáz bibliát és ötszáz énekeskönyvet, majd a püspöki kinevezését követően 1983-ban ezer bibliát, és végül 1987-ben ismét ezer bibliát és ezer énekeskönyvet. Ebben minden esetben kiemelt szerepet játszott Tóth Károly. Ám fontos leszögezni, hogy a könyvadományok soha nem a legkézenfekvőbb útvonalon, közvetlenül, vagyis a záhonyi-csapi határátkelőhelyen keresztül érkeztek meg Kárpátaljára, hanem a magyar–szovjet egyházpolitikai együttműködés elsődleges hivatalos csatornájának kötelező igénybevételevel, mindig moszkvai kerülővel, mai ésszel felmérve teljesen irracionális módon.³²

³¹ KOMLÓS, 1989.

³² 1974. május 5-én és 1977-ben Tóth a munkácsi vasútállomáson, Moszkvából jövet adta át Gencsynek és Forgónnak a bibliákat. FORGON, 1989. A legkalandosabb sors az 1983. évi adománynak jutott osztályrészül. 1982 tavaszán Tóth Károly a Moszkvai Patriarchátus Egyházi Külkapcsolatok Osztályán hagyta az ezerkettenyi bibliát (33. sz. dok.). Ám onnan csak 1983 őszén sikerült azt eljuttatni Kárpátaljára (38. sz. dok.). Az utolsó küldemény átadására 1987. május 14-én, Moszkvában került sor. KOMLÓS, 1987.

Források³³

1.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1978. december 5.

Géptel eredeti. DRE RL, 202/C, III., 1. dob.

Főtisztelendő dr. Tóth Károly püspök úrnak
Budapest

Kedves Testvérem az Úrban!

Először is hálás köszönetemet fejezem ki azért a meleg szeretetért, amelyben részesítettek ottlétemkor feleségemmel együtt. Néked, Károly testvér még külön megköszönöm személyes szolgálatodat, melynek nyomán oly igaz öröm és megnyugvás fakadt szívünkben, életünkben. Sokat gondoltam arra, hogy még ez évben találkozunk. November 14–16. között Moszkvában voltunk az összes egyházak vezetői kiértékelni az V. prágai K. B. K.-át.³⁴ Pimen,³⁵ Filaret,³⁶ Juvenálj³⁷ testvéreink nagyon emlegettek expozéjukban. Jólesett hallani! Valamint köszönjük a tegnapi rádióban elhangzott ezsaíasi magyarázatot. Öröm, élet, béke! Ezt igyekszünk munkálni mi is Kerületünkben. Néhány helyen beszámolót tartottunk a prágai K. B. K.-ról. Nagy érdeklődés kísérte, nagy helyeslés fogadta.

Szép templomi hálaadó ünnepségekben volt itt részünk, szolgáltunk öt alkalommal is ez ősz folyamán. Templomaink kívül-belül megújulnak. Áldassék érte az Úr neve!

³³ A dokumentumok szöveggépén, tehát az eredeti tagolásán és elrendezésén nem változtattam. A helyesírási hibákat a legtöbb helyen kijavítottam, kivéve néhány feltűnő elütést vagy archaikus szóalakot, régies írásmódot, amelyekre lábjegyzetben minden esetben – sic! jelzéssel – külön is utaltam. Az értelemzavaró mondatrészeket a szükséges névelőkkel, toldalékokkal vagy szótagokkal kiegészítettem, a kiegészítés helyét szögletes zárójellel jeleztem. A gyakran előforduló rövidítéseket (ref., ti., db, p., du., dec. stb.) feloldottam és a teljes szóalakot kiírtam. A lapalji eredeti aláírásokat, kézjegyeket, szignókat kurziváltam. A földrajzi nevek írásmódját minden esetben úgy hagytam meg, ahogy az az adott levélben eredetileg szerepelt (például: Kijev, Kiev, Karlové Váry, Birzsai stb.). A földrajzi nevek sajátos használatára és alakjaira külön nem hívtam fel a figyelmet lábjegyzetben.

³⁴ A Prágai Keresztyén Békekonferencia V. nagygyűlését 1978. június 22–27. között tartották Prágában. Erről részletes beszámoló: KOMLÓS, 1978.

³⁵ Pimen (1910–1990) orosz ortodox egyházi főméltóság, polgári nevén Szergej Izvekov. 1971. június 3-tól 1990. május 3-ig Moszkva és egész Rusz pátriárkája.

³⁶ Filaret (1929–) ukrán ortodox egyházi főméltóság, polgári nevén Mihail Denyiszenko. 1966. május 16-tól 1990. október 26-ig kijevi és galíciai metropolita, egész Ukrajna pátriárkai exarchája. 1995–2018-ban, majd 2019. május 14-től Kijev és egész Rusz-Ukrajna pátriárkája.

³⁷ Juvenálj (1935–) orosz ortodox egyházi főméltóság, polgári nevén Vlagyimir Porjadkov. 1972. május 30-tól 1981. április 14-ig a Moszkvai Patriarchátus Egyházi Kapcsolatok Osztályának vezetője, egyúttal 1977. június 11-től 2021. április 15-ig kolomnai és krutyickojei metropolita.

Januárban két atyánkfíát felveszünk az utánpótlásba. Nagy szükség van rá. Ez őszön két lelkipásztorunk tért haza Megváltó Urunkhoz. December 2-án temettük Ungvárott Mitro István testvérünket,³⁸ kedves barátunkat. Nagy veszteség ért eltávozásával bennünket, én személy szerint is nagyon fájdalom, hogy nincs többé. Értékes, komoly szolgatársat veszítettünk el benne. Az Úr adjon neki békés nyugodalmat.

Száva Sándorék nálam voltak két hete.³⁹ Nagy a barátság köztünk, s ezután is azon leszünk. Fel-felemlegettünk Benneteket is meleg érzésekkel.

Elfoglalt, nagyon megterhelt idődből kedves Károly testvér, majd nekünk is juttass egy kevéskét.

Az Úr hordozzon továbbra is drága kegyelmével hosszú, nehéz, nagy útjaidon. Adjon idvességes, szép Karácsony ünnepet és áldott, békés új esztendőt kedves családdal, gyülekezeteddel, egyházkerületeddél, az egész nagy békétáborral egyetemen.

Sok-sok szeretettel köszönt:
Forgon Pál

Beregszász, 1978. december 5.

2.

Tóth Károly Forgon Pálhoz

Budapest, 1978. december 21.

Gépelte másolat. DRE RL, 202/C, III., 1. dob.

Főtiszteletű Forgon Pál püspök úrnak
B. Chmelnicky u. 9.
Beregszász

Pres 178/78. 258.
Budapest, 1978. december 21.

Kedves Testvérem!
Szeretett Püspök Atyám!

Nagyon jólesett kedves leveled.⁴⁰ Én is azt reméltem, hogy tudok Veled találkozni, de sajnos ez a reményem nem válhatott valóra.

Arról azonban testvéri módon tájékoztatlak, hogy december 8-án Kievd⁴¹ újra beszéltem az illetékes hatóságokkal a Kárpátontúli Református Egyház ügyeiről, s azt remélem, hogy azóta a gépkocsit már meg is kaptad. A többi ügy is folyamatban van.

³⁸ Mitro István (1912–1978) 1941–1976-ban tiszasalamoni lelkész, 1976–1978-ban ungvári esperes.

³⁹ Szavva (1926–1992) ukrán ortodox egyházi főméltóság, polgári nevén Alekszandr Pavlovics Babinyec, a magyar forrásokban gyakran „Száva Sándorként” szerepel. A kárpátaljai Szőlősvégárdón született. 1977. március 1-től 1985. június 26-ig munkácsi és ungvári ortodox püspök.

⁴⁰ 1. sz. dok.

⁴¹ Sic! Itt és a későbbiekben is ebben a formában írja Forgon.

Szeretettel kérlek, továbbítsd valamennyi Testvérünk felé, hogy igen meleg szeretettel gondolunk Mindnyájatokra, sokunk imádsága kísért Benneteket, egyházunk vezetősége, lelkipásztoraink és gyülekezeteink egésze velem együtt meleg testvéri szeretetét küldi személy szerint Neked, és Mindnyájatoknak!

Tóth Károly

Dr. Tóth Károly

püspök

3.

Tóth Károly Forgón Pálhoz

Budapest, 1979. február 2.

Gépelte másolat. DRE RL, 202/C, III., 1. dob.

Főtiszteletű Forgón Pál püspök úrnak,

Pres 263.

Beregszász

Főtiszteletű Püspök Úr!

Kedves Testvérem!

Mindenekelőtt nagyon köszönöm kedves újévi jókívánságaitokat.⁴² Örülök mindig, ha hallok Rólatok.

Időközben igen jelentős dolgokat sikerült intézni Kijevben és Moszkvában. Most csak röviden néhányat a legfontosabbakból:

1. Az Orosz Ortodox Egyház, és természetesen az illetékes állami szervek messze-menő jóindulata következtében hamarosan gépkocsihoz jutsz. Ezt az ügyet Filaret metropolitán keresztül az Orosz Ortodox Egyház Külügyi Osztálya intézi.

2. Az illetékes moszkvai hatóságok engedélyezték, hogy újra meglátogathassalak Benneteket és nagyobb mennyiségű Szentírást és Énekeskönyvet vihessek.⁴³

3. Arra kérlek, hogy közöld velem annak a 3-4 testvérünknek a nevét, akik vállalkoznának magyarországi teológiai tanulmányokra. Ehhez azonnal hozzáteszem a következőt: jelentkezett nálam Horkai Margit.⁴⁴ Kérlek, vedd fel őt is a listára. Én Tőled csupán most nevetek kérek a jelöltekre nézve. Engedd meg, hogy ügyükben majd én tárgyaljak Moszkvában, illetve Kijevben.

⁴² Az újévi üdvözlő tartalmazó levél vagy távirat nem található a hagyatékban.

⁴³ Erre a látogatásra csak jóval később, 1989. április 16–18-án kerülhetett sor, a Református Világszövetség hivatalos útjának keretében.

⁴⁴ Horkay Margit (1957–): Horkay Barnának (1908–2003), a Máramaros-Ugocsi Egyházmegye espere-sének (1956–1987) negyedik gyermeke. Horkay Barna részletes életrajza: FODOR, 2017a, 166–200.

4. Egyelőre nem hivatalosan – mert ez a teológiai akadémiára tartozik – csak testvéri módon jelzem, hogy júniusban, az akadémia évzáró ünnepélyén szeretnénk Téged teológiai tiszteletbeli doktori címmel kitüntetni. Az ügyről tárgyaltam az illetékes moszkvai hatóságokkal, akik előzetes hozzájárulásukat adták. Tehát ha Nálad érdeklődnék, igent mondhatsz. Különben az akadémia dékánjának hivatalos felkérő levele is meg fog érkezni Hozzád.

Igen-igen meleg szeretettel ölellek Téged is, az egész Családodat is, Főtiszteletű Aszszonynak kézcsókom jelentését kérem, valamennyi lelkész társamat testvéri szeretettel üdvözlöm, életedre és szolgálatodra Isten gazdag áldását kérem:

Dr. Tóth Károly
(Dr. Tóth Károly)
püspök

Budapest, 1979. február 2.

4.

Tóth Károly Forgón Pálhoz

Budapest, 1979. április 9.

Gépelte másolat. DRE RL, 202/C, III., 1. dob.

Főtiszteletű Forgón Pál püspök úrnak,
Beregszász

32/1979. Eln. (Pres 395.)

Kedves Testvérem!

Örömmel olvastam március 26-án kelt leveledet.⁴⁵

Éppen a napokban beszéltem a gépkocsi ügyében. A kocsit megrendelték, természetesen meg kell várni a szállítást, mert az hosszabb időt vesz igénybe.

A Bibliákat csak ősszel tudnánk vinni az időbeosztás miatt. Tudomásul vettem, hogy Károli-fordítás kell Nektek. Azt nem értem, hogy Énekeskönyvből miért a debreceni? Mi összegyűjtöttük – mint tudod – a magyarországi református egyházban használatban volt, most már réginek nevezett énekeskönyve[ke]t. Azokból tudunk vinni. Ezenkívül szeretnék annyi teljes Bibliai Kommentárt magammal vinni, ahány lelkészetek van.

A díszdoktorrá avatásra októberben kerül sor a református–ortodox párbeszéd alkalmával, amelyre természetesen Téged is meghívunk.

A teológiai hallgatók kérdésében – úgy vélem – tudtunk egy lépést előre tenni, de erről személyesen kell beszélni.

⁴⁵ Ez a levél nincs meg a levéltári hagyatékban.

Szeretettel küldöm köszöntésemet Mindnyájótoknak, várom a híreket Rólatok. Isten áldjon meg Benneteket és adjon erőt a szolgálat elhordozásához.

Testvéri szeretettel:

Budapest, 1979. április 9.

(Dr. Tóth Károly)
püspök

5.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1979. május 28.

Gévelt eredeti. DRE RL, 202/C, III., 1. dob.

Kárpátontúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatala

74/1979. ik. szám

Beregszász, 1979. május 28.

Főtiszteletű Dr. Tóth Károly püspök úrnak

Budapest

Kedves Testvérem!

Újra jelentkezem. Jólesik írni néked, Károly testvér! Nagyon köszönöm legutóbbi kedves leveledet is. Nem sokat írhatok magunkról. Megszokott módon és ritmusban élünk. Mindennél nagyobb öröm és ajándék majd, ha újra szívünkre ölelhetünk, ha eljössz hozzánk. Útja-módja persze még nem tudott, csak nagyon várt, de idejében, hisszük, reménységen felül sikerülni fog. Imádkozunk is érte!

Nagyon resteltem magamat, hogy az Énekeskönyvvel kapcsolatban zavart támasztottam azzal, hogy debreceninek neveztem a mi itteni megnevezésünkkel. Tudniillik nálunk a másik a Pálóczy–Cinke-féle. Igen, amit összegyűjtöttetek, ami a sajtóosztályon útra készen becsomagolva áll, igen, azok az énekeskönyvek kellenek nekünk. (Szabad legyen megjegyezni, hogy csak ilyenek legyenek az énekeskönyvek, mert az előbbieik között volt néhány nem megfelelő: az első világháború előtti és múlt századi kiadású.) Sokat el-cselegetjük, hogy nem olyan könnyű dolog ám ide eljuttatni. Repülővel Moszkvába, onnan vonaton 26 óra Munkácsra. Ha lehetne, Beregsuránynál vagy Csapnál kocsival!

Az autóügyben írtam a kievi Vallásügyi Hivatalnak,⁴⁶ hogy igénylem, Ungváron így kaptam az utasítást.

⁴⁶ A református felekezet tevékenységét felügyelő központi állami szerv hivatalos neve nem ez volt, hanem – 1965. december 8-tól – az USZSZK Minisztertanácsának Vallásügyi Tanácsa (oroszul: Совет по делам религий при Совете Министров УССР).

A lelkészutánpótlás kérdésében véleményünk szerint be kell rendezkednünk intenzívebben az itteni eddigi oktatásra. De ha Moszkvának akarata az, hogy küldjünk, akkor nem állunk el tőle. Nagy szükségünk lenne ezért az ottani hároméves tanfolyam stúdiumaira 2-2 példányban. Nagyon megkérlek kedves Testvérem, légy olyan jó elküldetni azokat a címemre.

Köszönöm szépen a küldött könyvecskédet. Nagy haszonnal forgatjuk.

Bartha püspök úrtól⁴⁷ megkaptam az /októberi dialógusra/⁴⁸ szóló szeretetteljes meghívásokat. Köszönöm szépen. Nincs akadálya! Miklós Testvéremmel elmegyünk, ha a jó Isten akarja és élünk.

[A] januárban felvett két atyánkfiát nevelgetjük a szent szolgálatokra. Majd erről a legközelebb.

De jó, hogy most egy éve itt voltatok nálunk! Jó magvetés volt. Vezéreljen az Úr továbbra is Benneteket.

Sok-sok szeretettel köszöntelek:

Forgon Pál
püspök

6.

Tóth Károly Forgon Pálhoz

Budapest, 1979. június 23.

Gépelte másolat. DRE RL, 202/C, III., 1. dob.

Főtiszteletű Forgon Pál püspök úrnak
B. Chmelnicky u. 9.
Beregszász
Szovjetunió

Pres. 533/Sze.
Budapest, 1979. június 23.

Kedves Testvérem!

Nagyon köszönöm május 28-án írt leveledet,⁴⁹ örülök, hogy jó egészségben éltél, és szolgálatotok rendben folyik. Szeretnék magam is minél előbb ellátogatni Hozzátok, ha Isten segít, valamikor ősszel sor is fog rá kerülni.

⁴⁷ Bartha Tibor (1912–1995) református lelkész, 1958. január 14-től 1986. december 31-ig a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke, egyúttal 1959–1987-ben a Magyarországi Református Egyház Országos Zsinatának lelkészi elnöke és a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának elnöke.

⁴⁸ Ezt a kitételez ceruzával aláhúzták és a lap bal szélén kérdőjellel kijelölték. A református–ortodox egyházközi párbeszéd keretétől szolgáló, úgynevezett „Debreceni Dialógus” III. konferenciáját Budapesten tartották 1979. október 11–14. között.

⁴⁹ 5. sz. dok.

Mozgatjuk, segítjük ügyeiteket, az autókérdést is. Nagyon jó, hogy írtál a Kievi Válásügyi Hivatalnak.

Megtaláljuk annak a módját is, hogy a hároméves tanfolyamunk anyagát valamiképpen átjuttassuk.⁵⁰

Szívből örülök, hogy az októberi dialógusra itt köszönhetünk Benneteket. Hamarosan az akadémia dékánjától is fogsz kapni értesítést.

Isten gazdag áldását kérem életedre és minden szolgálatodra, valamennyi református lelkésztestvéremet és a gyülekezeteket is, Veled együtt, testvéri szeretettel köszöntöm.

Tóth Károly
(Dr. Tóth Károly)
püspök

7.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1979. július 2.

Gévelt eredeti. DRE RL, 202/C, III., 1. dob.

Kárpátontúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatala
81/1979. ik. sz.
Beregszász, 1979. július 2.

Főtiszteletű dr. Tóth Károly püspök úrnak
Budapest

Főtiszteletű Püspök Úr!

Június 23-án kelt leveledet⁵¹ megkaptam. Ezt az örömet fokozta az is, hogy egyidejűleg a Felekezettudomány stúdiumot is megkaptam. Nagyon-nagyon köszönöm gondoskodásodat, fáradozásaidat. Ez a stúdium még nekünk is nagyon hasznos, nem csak a készőlőknek. Nagyon várjuk a többbit, hogy ne mondjam: az összt! Egyengesse az Úr hozzáánk való utadat, kedves Károly testvér.

Örömmel láttalak és olvastalak Ausztráliában című írásodban.⁵² Kár, hogy az előző két szám nem érkezett meg. Június 10-én Kecskeméten voltál Nagy Tibor⁵³ testvérün-

⁵⁰ A lap tetején kézírásos bejegyzés kék színű tollal: „Felekezettudomány kurzus 1979. június 25-én ajánlottan elküldve.”

⁵¹ 6. sz. dok.

⁵² Lásd ТÓТН, 1979.

⁵³ Nagy Tibor (1929–2002) lelkész, 1979. június 10-től 1986. január 26-ig kecskeméti lelkész, egyúttal a Bács-Kiskunsági Református Egyházmegye esperese. Beiktatására: KOMLÓS, 1979.

ket beiktatni. Oda, arra az alkalomra is írtam. Még semmi jel, hogy megérkezett volna. Van úgy néha, hogy döcög, rázódik szekerünk. De azért megyünk!

Kovách Attila testvérünk felszentelési ünnepségén⁵⁴ szeretnék ott lenni, annál is inkább, mert szíves meghívást is kaptam. De inkább a dialóguson veszek részt, hogy kétszer ne menjek. Ezt már a Vallásügyi Hivatallal is megbeszéltem, s ha semmi akadály nem jön közbe, Stefán Miklós testvéremmel⁵⁵ ott leszünk a Ráday-kollégiumban.

Különben nálunk semmi különösebb nincsen. 2-3 templom renoválása van folyamatban, és ezzel ugyanannyi szép ünnepség várja népünket mélységes hálaadásra. Majd ezekről is fogok írni a Reformátusok Lapja szerkesztőségének.

Az Úr gazdag áldását kívánom hazai és külföldi szolgálataidra.

Sok-sok szeretettel köszöntelek:

Forgon Pál

Forgon Pál

püspök

8.

A budapesti Református Teológiai Akadémia⁵⁶ Forgon Pálhoz

Budapest, 1979. július 28.

Gépelte másolat. DRE RL, 202/C, III., 1. dob.

Főtiszteletű Forgon Pál Úrnak,
a Kárpátaljai Református Egyház püspökének
Beregszász – Beregovo
Szovjetunió – YCCP

1979. július 28.

Főtiszteletű Püspök Úr!
Kedves Atyánk és Testvérünk az Úrban!

A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Kollégiumának a Theológiai Akadémiája legutolsó kari ülésén úgy határozott, hogy Püspök Urat a Dr. theologiae honoris

⁵⁴ Kovách Attila (1935–2016) lelkész, 1979. július 20-tól 1991. február 2-ig a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke, egyúttal a Veszprémi Református Egyházközség püspök-lelkésze. Ünnepélyes beiktatására 1979. július 20-án került sor a veszprémi gyülekezet templomában tartott egyházkerületi közgyűlésen. Erre: *Beiktatták tisztebe Kovách Attila dunántúli püspököt*, In: *Reformátusok Lapja*, 1979. augusztus 5. 1. és 3–4.

⁵⁵ Stefán Miklós (1915–2001) lelkész, 1954-től 1997-ig kisgyeőci, 1968-tól 1982-ig eszényi, 1972-től 1996-ig nagygyeőci lelképásztor, egyúttal az 1960-as évek elejétől 1994-ig a Kárpátaljai Református Egyházkerület pénztárosa, 1978-tól 1994-ig püspöki titkár Forgon Pál mellett.

⁵⁶ Az 1978/1979-es tanévben a budapesti Református Teológiai Akadémia dékánja Dr. Sarkadi Nagy Pál (1917–2000) volt, hivatalból tehát ő volt a levél aláírója, ugyanakkor az aláírása nem szerepel a dokumentum alján, csak a helyettesítésére való utalás. Nem tudni, hogy mely akadémiai professzor helyettesítette őt a levél keletkezésének időpontjában.

causa diplomájával tünteti ki. A távol lévő dékán helyett engemet, mint a kar legöregebb tagját és az 1970/71. akadémiai évre megválasztott dékánját ért az a tisztesség, hogy a karnak erről a határozatáról, amellyel felsőbb kormányzó és felügyeleti testületeink vezetői is egyetértenek, Püspök Úrnak jelentést tegyek.

A tiszteletbeli doktorrá avatás – összesen öt személyé, közöttük Filaret ukrajnai-kijevi metropolita úr őminenciájáé – az Orthodox–Református Dialógus napjai során, közelebbről október 11-én történik meg ünnepélyes keretek között.

Tisztelettel kérem Püspök Urat, örvendeztessen meg bennünket szíves elfogadó válaszával. Egyben arra is kérem, hogy – hetilapunk, hivatalos havi lapunk és a Theológiai Szemle kellő, különböző méretű és jellegű tájékoztatása céljából – küldje meg részletes curriculum vitae-ját. Egész karunk nagy szeretettel és megbecsüléssel gondol Püspök Úrra. Bizonyos vagyok abban is, hogy határozatunk nyilvánosságra hozatalával egész egyházunk együtt fog örvendezni velünk.

Atyafiúi szeretettel és tisztelettel köszönti igaz híve:
pro absente decane, professor.

9.

Tóth Károly Forgón Pálhoz

Budapest, 1979. augusztus 10.

Gépelte másolat. DRE RL, 202/C, III., 1. dob.

Főtiszteletű Forgón Pál püspök úrnak,

78/1979. Eln.

Beregszász

Kedves Testvérem!

Köszönöm leveledet.⁵⁷ Mindig nagy szeretettel és imádságos reménységgel gondolunk Rátok.

Most állítom össze a terveket az őszi programra nézve, hamarosan értesítéssel leszek, hogy mikor szeretnék ellátogatni Hozzátok. Van egy kérdésem azonban: Bibliából melyik fordítást akarjátok, a régit vagy az újat. Szándékom ugyanis az, hogy 500 Szentírást viszek, 25 teljes kommentárt, 25 Szikszait és 450 régi Énekeskönyvet.

⁵⁷ 7. sz. dok.

Remélem, megkaptad már az akadémia dékánjának felkérő levelét. Nagyon számítunk arra, hogy együtt lesztek velünk októberben a református–ortodox dialógus következő ülésén. De még előbb úgyszólván találkozunk.

Sok szeretettel küldöm köszöntésemet:

Budapest, 1979. augusztus 10.

Tóth Károly
(Dr. Tóth Károly)
püspök

10.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1979. augusztus 23.

Gépelte eredeti. DRE RL, 202/C, III., 1. dob.

Kárpátontúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatala Beregszász
Beregszász, 1979. szeptember 3.

Főtiszteletű Dr. Tóth Károly püspök úrnak
Budapest

Kedves Testvérem!

Nagy örömünkre szolgál, hogy Istenünk kegyelméből meglátogatsz bennünket, mint a K. B. K. köztiszteletben álló nagyérdemű elnöke.

Napját, idejét és mikéntjét előre szeretnénk tudni. Beregszászban, vagy Munkácson, pravoszláv testvéreinkkel együtt fogadunk?

Bibliából a Károli-félt kérnénk, de csak azért, hogy [a] csomag kisebb és könnyebb legyen.

Stúdium az egyen kívül még nem érkezett. Az nagyszerű.

Az akadémia értesítését megkaptam.⁵⁸ Válaszoltam is igennel.

A dialóguson feltétlenül ott szeretnénk lenni. Reméljük, nem jön semmi közbe.

Nagyon sajnálom Palotay Sándor elköltözését.⁵⁹ Az Úr nyugtassa elfáradt szolgáját. A kiszabott esztendőket letelnek...

⁵⁸ 8. sz. dok.

⁵⁹ Palotay Sándor (1926–1979) adventista lelkész, 1969-től haláláig, 1979. augusztus 5-ig a Magyarországi Szabadegyházak Tanácsának elnöke.

Nagyon várom becses üzenetedet. Még inkább magadat, kedves Károly testvér!
Sok-sok szeretettel köszönt:

Forgon Pál
(Forgon Pál)
püspök

11.

Tóth Károly Forgon Pálhoz

Budapest, 1979. augusztus 28.

Gépelte másolat. DRE RL, 202/C, III., 1. dob.

Főtiszteletű Forgon Pál püspök úrnak
Beregszász

580/1979.

Főtiszteletű Püspök Úr!
Kedves Testvérem!

Az elmúlt napokban tértem vissza Moszkvából, ahol megbeszéléseket folytattam mind a szovjetunióbeli ortodox egyház vezetőivel, mind a Vallásügyi Tanács illetékes tisztviselőivel. Ezeknek a megbeszéléseknek az értelmében örömmel értesítelek, hogy szeretnék meglátogatni Benneteket szeptember végén, éspedig szeptember 25–28. közötti napokon. A Moszkvából való érkezés pontos időpontját még közöljük.

Utamra elkísér két munkatársam: Tamás Bertalan⁶⁰ zsinati külügyi osztályvezető és Tarr Kálmán⁶¹ zsinati sajtóosztályvezető. Zsinatunk ajándékát szeretnénk magunkkal vinni – a moszkvai megbeszélések értelmében – 500 Bibliát (fele régi, fele új fordítás), 400 énekeskönyvet, 30 kommentárt és 70 Szikszai imádságoskönyvet. Kérlek, értesíts, hogy ez az elosztás megfelelő-e.

Előre örülök a találkozásnak, és addig is Isten megtartó kegyelmét kérem Mindnyájótokra.

Sok szeretettel köszöntelek:

Budapest, 1979. augusztus 28.

Tóth Károly
(Dr. Tóth Károly)
püspök

⁶⁰ Tamás Bertalan (1940–2020) 1976-tól a budapesti Skór Misszió lelkesze, 1979-től 2008-ig a Zsinati Iroda Külügyi Osztályának vezetője.

⁶¹ Tarr Kálmán (1947–2020) 1978-tól a Zsinati Iroda Sajtóosztályának vezetője, illetve a Magyar Bibliatársulat titkára, később főtítkára (2003-ig).

12.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1979. szeptember 3.

Gévelt eredeti. DRE RL, 202/C, III., 1. dob.

Kárpátontúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatala Beregszász
102/1979. ik. sz.

Beregszász, 1979. szeptember 3.

Főtiszteletű Dr. Tóth Károly
Püspök Úrnak
Budapest

Főtiszteletű Püspök Úr!
Kedves Barátom!

Kedves leveledre⁶² örömmel válaszolom, hogy nagy-nagy szeretettel várunk Benneteket. Előző levelemben már írtam, amit most is megismételek kérésedre: legyen az 500 Biblia régi (csak Károli), 450 énekeskönyv régi (ha lehetséges, ne legyen közte 100 éves énekeskönyv, mert az gyülekezeti éneklés szempontjából hasznavehetetlen), 25 kommentár, 25 Szikszai imádságoskönyv. Ez így részünkről nagyon megfelelne. /Szeretnénk tudni az itteni tartózkodásotoknak mikéntjét és időtartamát, hogy tervet készíthessünk és készülhessünk fel illendőképpen./⁶³ A legutóbbi jöveteletekkor sem minden sikerült úgy, ahogy mi szeretnénk volna. Lejöhettek-e Beregszászba, amit mi igen szeretnénk? stb. stb. Várom becses válaszodat.

Kedves Károly Testvérem! Ne vedd szerénységségnek. Tisztelettel érdeklődöm, hogyan lehetne egy /írógéphez/⁶⁴ hozzájutni? Ha itt beszerezhető lenne, már régen vetünk volna. Béla bácsi⁶⁵ a tőled kapott írógépet még akkor tanár lányának ajándékozta, s ő a régi Ung megye öreg írógépét használta, de azt sem hajlandó átadni a kerület részére. Nem panaszk akar ez lenni, csak sajnálatos jelenségnek [a] feltárása.⁶⁶

⁶² 11. sz. dok.

⁶³ A dőlt zárójelben lévő részt ceruzával aláhúzták és a lap bal szélén kérdőjellel kijelölték.

⁶⁴ Ceruzával aláhúzva.

⁶⁵ Gencsy Béla (1899–1982) lelkészről van szó: 1949. december 23-tól a Kárpátaljai Református Egyházkerület dékánja (adminisztrátora), 1956. április 15-től 1978. január 12-ig püspöke. Életére részletesen: SZAMBOROVSKYKYNÉ, 2023.

⁶⁶ A levél mellett megtalálható egy igazolás magyar és orosz nyelven: „Igazolás. Ezennel igazolom, hogy Forgon Pál püspöknek, a Keresztyén Békekonferencia Folytatólagos Bizottsága tagjának ajándékba, térítésmentesen adtunk egy 60-as Erika táskairógépet a Keresztyén Békekonferenciával folytatandó levelezésének biztosítására. Budapest, 1979. október 15. Dr. Tóth Károly püspök, a Keresztyén Békekonferencia elnöke.” Az igazolás alján ceruzával bejegyezve: „Babinecz magyarországi lelkész. Lendvai u. 24.”

Nagyon megkérem Kálmán testvérünket, ha lehet, hozza magával egy lelkészünk részére (Lajos Mihály) ott ajándékozott /palástot/⁶⁷ is.

Boldog reménységgel, nagy-nagy szeretettel várunk Benneteket. Az Úr hordozzon megtartó karjain mindnyájunkat.

Sok szeretettel köszönt:

Forgon Pál
(Forgon Pál)
püspök

13.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1979. november 23.

Gévelt eredeti. DRE RL, 202/C, III., 1. dob.

Főtiszteletű Dr. Tóth Károly püspök úrnak
Budapest

Kedves Károly Testvérem!

Úton vagy, vagy valahol „idegenben”, vagy éppen a szép ősi Rádayban, ahol most már el tudlak képzelni. Nagy szeretettel gondolkodok Reád és egész meghitt környezetedre és hálas szívvel küldöm köszöntésem. Légy jó egészségben, békességben!

Azután – nagyon sajnálom! – nem volt alkalmunk találkozni. Elutaztál, én meg hazajöttem... Minden-minden olyan igen szép és jó volt! Nagyon köszönöm reánk és rólam való gondoskodásokat, szeretetek áldozatos megnyilvánulásait. Itteni atyáinkfiak és vérei nagyon örültek a történeteknek. Olvastak róla az újságban. De azért nekik és mindnyájunknak az lenne a nagy öröm, ha valóra válna tervbe vett hozzánk jövedelmek. Felmérve szolgálataidat, útjaidat, otthon s a világ minden részében, már nem is merem kérdezni, mikor jösztek hozzánk? Mi kérjük az Urat, s türelmesen, reménykedve várunk. Kálmán testvérünknek írtam a sajtótermékek felől. Várjuk, hogy megint rendes mederben folynak a dolgok.

A reformáció ünnepe és az őszi úrvacsorázás volt számunkra az Istentől adatott drága alkalom. A három „ifjú” szolgatársunkat készítjük most a „papi” vizsgára. Így öt lesz már az általunk nevelt. S úgy mutatkozik, hogy az Úr küld másokat is. Kell is, mert gyors tempóban, vészesen öregedünk.

⁶⁷ Ezt a szót ceruzával aláhúzták és a lap bal szélén kérdőjellel kijelölték.

Még egyszer hálás köszönetet mondva jószágtokért, abban is a Te melegszívű gondoskodásodért, kedves Károly Testvérem, az Úr kegyelmébe ajánlva, mindnyájunkkal együtt sok-sok szeretettel köszöntelek, öllelek:

Forgon Pál

Beregszász, 1979. november 23.

14.

Tóth Károly Forgon Pálhoz

Budapest, 1980. január 23.

Gépelte másolat. DRE RL, 202/C, III., 3. dob.

782/1980.

Főtiszteletű Dr. Forgon Pál püspök úrnak

Beregszász

Kedves Testvérem!

Nagyon köszönöm november 23-án írt meleg soraidat.⁶⁸

Rendkívül örülök, hogy jól éreztétek magatokat nálunk. Sajnálom én is, hogy nem tudtunk elbúcsúzni, de – gondolom – Nektek is nagy programotok volt.

Én a Hozzátok menetelt előkészítem, és remélem, hamarosan értesítést küldök arról, hogy mikor érkezünk. Még egy kis türelmet kérek.

Nagy szeretettel küldöm köszöntésemet a Főtiszteletű Asszonynak is, Téged, valamennyi Lelkésztestvéremet és a gyülekezeteket meleg szeretettel köszönt:

Tóth Károly
(Dr. Tóth Károly)
püspök

Budapest, 1980. január 23.

⁶⁸ 13. sz. dok.

15.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1980. február 14.

Gépelte eredeti. DRE RL, 202/C, III., 3. dob.

Kárpátontúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatala
Beregszász, 1980. február 14.

Főtitiszteletű Dr. Tóth Károly püspök úrnak
Budapest

Kedves Testvérem az Úrban!

Kedves leveledet⁶⁹ megkaptam. Mondanom sem kell, milyen örömet szerezteél vele. Azelőtt is olvastam Rólad, útjaidról, szolgálataidról, de így messze voltál. Most, mintha eljöttél volna hozzánk egy kis beszélgetésre, buzdításra, áldásra. Köszönöm szépen.

Örülök hozzánk jöveletek hírére. Türelemmel, imádsággal várunk. Nagyon is megértjük nagy-nagy elfoglaltságodat, amihez könnyen társul egy-egy nem számított út, nem várt szolgálat. Könnyebb lenne, ha hozzánk jönni nem lenne olyan körülményes. De reméljük, hogy Istenünk nem csak terveket ad, de véghez is viszi azokat. Nagyon várunk Benneteket! Nagyon szeretném, ha annak idején közölnéd velem, mikor érkeztek és meddig lehettek nálunk. 500 darab Károli-biblia, 450 darab énekeskönyv, 25 kommentár, 25 Szikszay. Az ilyen arány nekünk a legmegfelelőbb elosztási szempontból.

Az RVSZ⁷⁰ nekünk is küldött általános meghívást a brassói gyűlésre. A Vallásügyhöz beterveztettem. Ha menni kell, akkor megyünk. De az esetben is szükségünk van névre szóló meghívásra. Stefán Miklós püspöki titkárral mennék. Míg nincs engedélyünk, addig nem is jelentkezhetünk a Világszövetségnél.⁷¹ S még egy problémánk lenne, ha mennénk. Fejenként 150 rubelt engedélyeznek, s ahogy olvasom a tájékoztatást, az nem elegendő az ottani fedezetre. Filaret metropolita is ott lesz? Akkor ő munkás lenne a mi ügyünkben. Most az utánpótlással vagyunk elfoglalva. Egy 55 éves atyánkfia betegsége miatt egyévi gyakorlat után visszalépett. Sikerült helyette egy másikat beállítani. Ezzel nagy nyereségünk van. S ugyanakkor egy másik beállítására is ígéretet kapunk. Majd megint írok. Nagyon várjuk, kedves Károly testvér, üzenettedet.

Sok-sok szeretettel köszönt:

Forgon Pál

⁶⁹ 14. sz. dok.

⁷⁰ Vagyis a Református Világszövetség.

⁷¹ Az RVSZ Európai Területi Bizottsága 1980. szeptember 9–14. között Brassó-Pojánán tartotta hétévente megrendezésre kerülő ülését. A következményekre: 17–18. sz. dok.

16.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1980. február 26.

Gépelte eredeti. DRE RL, 202/C, III., 3. dob.

Kedves Károly Testvér!

Február 14-én írtam kedves leveledre,⁷² amit már meg is kaphattál, s Ciprusról is megérkezhetél. Engedd meg, kedves Testvér, hogy egy személyes ügyben forduljak Hozzád és kérjem segítségedet. Röviden el is mondom a dolgot: van nekem Budapesten egy unokám, [---],⁷³ aki egy újpesti iskolába jár. Most 8-ik osztályba. Jó tanuló. Sajnos most félévkor egy négyes becsúszott, de azt hiszem, ez nem von le értékéből. Zongorából is kitűnő. Zeneiskolába is jár. Jó röplabdás is. Nálunk ezt is figyelembe vesszük. Arról van szó: szeretnék a Radnóti gimnáziumba beíratni. De ez nem könnyű dolog! Szülei: anyja⁷⁴ a Bartók zeneszakiskolában zongoratanárnő, apja az Egyesült Izzóban mérnök, röplabdaedző, és az orosz nyelv tanítója – mert Moszkvában erre is képesítést nyert – ők mindent megtesznek, hogy sikerüljön tervünk. Ebben kérem tanácsodat, de még inkább segítségedet, Károly testvér. A múltban Ilku Pál⁷⁵ volt segítségemre. Együtt érettségiztünk.⁷⁶ Most pedig Hozzád fordulok bizalommal ezzel a nagy kéréssel.

Lehet, hogy e kérdésben már szóbelileg beszélhetünk érdemlegesen. Nagyon reméljük, hogy Isten elhoz hozzánk hamarosan. Várom is becses értesítéseted.

A KBK-tól megkaptam a meghívást az NDK-ba.⁷⁷ Beterjesztem a Vallásügyhöz ezt is. A brassói ügy már régen ott van. Mindkét helyre készséggel elmegyünk, ha... a jó Isten egészséget ad.

Csendesen éldegélünk. Milyen jó, hogy az újság jön. Nagy áldását vesszük.

Károly Testvér! Ezt az egyéni kérésemet is vedd szívedre sok-sok teendőd között. Nagy örömömre szolgálna, ha vágyunk sikerülne.

Nagy-nagy szeretettel köszöntelek és ölellek:

Forgon Pál

Beregszász, 1980. február 26.

⁷² 15. sz. dok.

⁷³ A nevét nem közlöm.

⁷⁴ Vagyis Forgon lánya, Forgon Sarolta.

⁷⁵ Ilku Pál (1912–1973) kommunista politikus. A Bereg vármegyei Bulcsun született, elemi és középiskolai tanulmányait szülőfalujában és Beregszászon végezte. 1945 januárjában Magyarországra költözött. 1961. szeptember 13-tól 1973. július 13-ig művelődésügyi miniszter.

⁷⁶ Forgon 1931-ben érettségizett a Beregszászi Állami Reáliskolában, ahol egy osztályba járt Ilku Pállal. Forgon 1972-ben arra kérte Ilku Pált, hogy segítse az az év júniusában Magyarországra áttelepülő lányát abban, hogy áttelepülése után a végzettségének megfelelő állásban elhelyezkedhessen. Lásd Forgon Pál levele Ilku Pálnak. Beregszász, 1972. március 28. MNL OL, XIX-I-4-zs, 84. dob., 670/1972. sz.

⁷⁷ A Prágai Keresztény Békekonzferencia Folytatólagos Bizottsága 1980. október 13–19. között az NDK-beli Eisenachban tartotta soron következő ülését.

17.

Tóth Károly Forgón Pálhoz

Budapest, 1980. március 11.

Gépelt másolat. DRE RL, 202/C, III., 3. dob.

Főtiszteletű Dr. Forgón Pál püspök úrnak
Beregszász

Kedves Testvérem!

Megkaptam mindkét leveledet: a február 14-én⁷⁸ és 26-án⁷⁹ írottakat. Unokád ügyében igyekszem segíteni.

Örülök, hogy megkapod a Reformátusok Lapját, és abból tájékozódsz. Látnod, hogy szolgálati alkalmakban nincs hiány. Természetesen, nem felejtettem el a látogatást, amelyet Nálatok szeretnék megvalósítani. Dolgozom az előkészítésén. Mindig imádságunkban és szeretetünkben hordozunk Benneteket.

Ha Isten segít, akkor találkozunk az NDK-beli gyűlésen, a brassói gyűlésre nem tudok elmenni más elfoglaltságaim miatt.

Meleg testvéri szeretettel küldöm üdvözlétemet Neked, valamennyi szolgatársamnak és testvéremnek igaz szeretettel:

Tóth Károly
(Dr. Tóth Károly)
püspök

Budapest, 1980. március 11.

18.

Tóth Károly Forgón Pálhoz

Budapest, 1980. március 31.

Gépelt másolat. DRE RL, 202/C, III., 3. dob.

Főtiszteletű Dr. Forgón Pál püspök úrnak
Ul. Chmelnicky 9.
Beregszász
Kárpát-Ukrajna

Pres. 898/Sze.
Budapest, 1980. március 31.
2 db melléklet

⁷⁸ 15. sz. dok.

⁷⁹ 16. sz. dok.

Főtiszteletű Püspök Úr
Kedves Testvérem!

A Református Világszövetség Európai Területi Bizottsága ülésére (Brassó, 1980. szeptember 9–14.) a számotokra küldött meghívókat ezúton szeretettel továbbítom.⁸⁰

Jó ülésezést kívánunk előre is, szeretettel köszöntelek:

Tóth Károly

Dr. Tóth Károly püspök
a Református Világszövetség alelnöke

19.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1980. május 8.

Gépelt eredeti. DRE RL, 202/C, III., 3. dob.

Kárpátontúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatala
Beregszász, 1980. május 8.

Főtiszteletű Dr. Tóth Károly püspök úrnak
Budapest

Kedves Testvérem az Úrban!

Vártam, hogy valami pozitívummal számoljak be. Ezért hallgattam idáig, amiért elnézsedet kérem. De már írok.

Először is nagyon-nagyon köszönjük szeretetteljes meghívásodat kedves templomok jubileumi ünnepére. Ha testben nem lehetnénk ott, lélekben Veletek leszünk, s mi is hálákat⁸¹ adunk és örvendezünk.

Nagyon köszönjük a konferenciára szóló meghívást is. Ez is folyamatban van a másikkal együtt. Reméljük, valamelyik csak megérik idejére!

Múlt év januárjában négy ígérettel örvendeztettél meg bennünket, kedves Károly testvérünk. Egy már ősszel teljesült a Rádayban. A második most van a megvalósulás stádiumában. Április 13-án voltunk Kievben. (A Vallásügy irányítására.) Filaret érsek – mondhatom! – nagy szeretettel fogadott bennünket. A Zsiguli árát be is fizettük a bankba. A kocsit ugyan nem kaptuk ki, mert nem idejében mentünk. Másodszor megint csak úgy jártunk, mert a májusi ünnep miatt, csak egy hét késéssel mehettünk.

⁸⁰ Az előzmények: 16. sz. dok.

⁸¹ Sic!

Így megint másnak adták ki a kocsit. A napokban várjuk az újabb értesítést, s most okulva a két eseten, azonnal megyünk.

Károly Testvér, hogy köszönjük meg azt a szerető gondoskodást, amit egyre inkább áldásosan érünk?... A jó Isten áldjon meg érette!

A két ígéret valóra válása igen nagy dolog. De a még hátralévő kettőt nagyobbra értékeljük. Hozzánk jöveledet. Ez lenne az igazán közösségi ajándék! Nagy szeretettel várunk.

A negyedik meg az utánpótlás. Ez évben két fiataalt (32 és 25 éves) vettünk fel. Három segédlelkészi minőségben szolgál, akik most készülnek a II. lelkészsképesítő vizsgára. Ha ebben az évben ez valóra válik, úgy Egyházkerületünkben meglesz az első papszentelés. (5 lelkipásztor. Kettő már előbb végzett.) De ez még a jövő kérdése. Segítsen meg minket az Úr, mint eddig is megsegített.

Nagyon megkérlek, légy olyan jó, küldess még stúdiumokat. Egyháztörténelem, Felekezettudomány stb. Minden jó, amit kapunk hálás köszönettel. A Kommentárookra is ej, de nagy szükségünk lenne az oktatásban!

Különben csendben, békességben élünk. Templomokat renováltatunk. Néhány hálaadó ünnep ez idén is lesz.

Jó erőt, egészséget, áldást, békességet kívánok a viszontlátás reményében. Az Úr legyen velünk!

Sok-sok szeretettel köszönt és ölel:

Forgon Pál
(Forgon Pál)

20.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1980. június 6.

Gévelt eredeti. DRE RL, 202/C, III., 3. dob.

Kárpátontúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatala Beregszász
Beregszász, 1980. június 6.

Főtiszteletű Dr. Tóth Károly püspök úrnak
Budapest

Főtiszteletű Püspök Úr!
Kedves Testvérem az Úrban!

Kedves meghívásokat⁸² nagy örömmel fogadtam és hálásan köszönöm ezúttal is. Hogy személyesen nem lehettem ott – amit nagyon fájjalok! –, semmi különösebb oka

⁸² 18. sz. dok.

nem volt, csupán annyi, hogy a meghívás idejében kissé bajlódtam a szívemmel, de csak úgy, hogy orvosom nem javallotta a hosszabb utat (a vele járó idegeskedést!), s mikor már mehettem volna, kifogytunk a szükséges időből. Még egyszer nagyon-nagyon köszönöm személyes meghívásodat a távirattal együtt és nagyra becsült presbytériumodnak meghívását szintén köszönöm szépen. Ősszel feltétlenül valahol fogunk találkozni. Folyamatban a három meghívás. De addig milyen jó lenne, ha a régi ígéret valóra válna.

A június 3-iki tévé számot külön köszönjük. Sokat jelentett a mi számunkra is. Halálom az atyafiaktól. Jó volt látni Benneteket! Jó életes hatást váltott ki.

Unokámnak sikerült a tervünk. Károly Testvér! Hadd csókoljalak meg. Nagyon szépen köszönjük fáradozásodat.⁸³

Képzeld, a kocsi még most sincs meg. Április 28-ra nem tudtunk érte menni (mert se vonat-, se repülőjegyet nem lehetett kapni a májusi ünnep miatt). Én táviratilag értesítettem a kievi autó-direktort, hogy csak május 5-én megyünk. El is mentünk, s mintha csak a szomszéd faluból jöttünk volna, s nem 800 km távolságból, könnyen azt felelték: miért nem jöttek előbb, a kocsit odaadtuk másnak. Majd értesítjük, s akkor jöjjenek. Már egy hónapja. Közben én oda is, a kievi Vállásügyhöz is küldtem táviratot, hogy mi van? Hát hallgatnak. Vajon meddig? Még én is hallgatok, s ha nem küldik, lemondom.

Sok mondanivalóm lenne még. Majd egyszer. Hál' Istennek azért jól vagyunk, s az Ő kegyelméből jól is leszünk.

Sok-sok szeretettel köszönt és ölel igaz testvéred és barátod:

Forgon Pál

21.

Tóth Károly Forgon Pálhoz

Budapest, 1980. június 20.

Gépelte másolat. DRE RL, 202/C, III., 3. dob.

Főtiszteletű Dr. Forgon Pál püspök úrnak,
Beregszász

Pres. 1033/Zsa.

Kedves Testvérem!

Nagyon köszönöm június 6-án kelt leveledet.⁸⁴

Szívből sajnáltuk, hogy nem voltál velünk. A táviratot megkaptam, hálásan köszönöm. Nagyon remélem azt is, hogy a KBK Folytatólagos Bizottsági ülésére az NDK-ba eljössz.

⁸³ Az előzmények: 16. sz. dok.

⁸⁴ 20. sz. dok.

Nagyon örülök, hogy Unokádnak sikerült a terve.⁸⁵

Annál szomorúbb vagyok, hogy a kocsi-ügy ilyen nagy huzavonával bonyolítható csak le. Remélem azonban, hogy hamarosan megkapod a kocsit.

Testvéri szeretettel köszöntelek Téged és valamennyi Szolgatársunkat:

Budapest, 1980. június 20.

(Dr. Tóth Károly)⁸⁶
püspök

22.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1980. szeptember 3.

Gépelt eredeti. DRE RL, 202/C, III., 3. dob.

Kárpátontúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatala
Beregszász, 1980. szeptember 3.

Főtiszteletű Dr. Tóth Károly püspök úrnak
Budapest

Kedves Károly Testvérem!

Mindig arra vártam reménykedve, imádkozással, hogy pozitívumot is írhassek. Istennünk megsegített. Mert előbb történt, így a kocsiról egy-két szót. Kisebb „kellemetlen-ségek” után végre hazahoztuk a kocsit. Szép, elegáns halvány vajsínű lux-Zsiguli. Már magam is vezetem. Köszönjük szépen, hogy megsürgetted.

A másik örömdetes tény, hogy Eisenachba megyünk. Moszkvában már kitöltöttük a szükséges kiutazási lapot. A 30-30 rubelt is kifizettük az útlevele. Idejében értesítenek bennünket, hogy honnan, mikor, hogyan indulunk. 10-12 személy megy SZU-ból, úgy mondták a Vallásügynél. Előzetesen úgy volt, hogy Debrecenbe megyek. Nem mondom, szerettem volna azon is részt venni. Kár, hogy egy időben lesz! Utána azért ellátogatok Budapestre, bent lévén az iratok már.

Egész nyáron vártunk, kedves Károly testvér. De nagyon megértjük helyzetedet. Bár-mikor jössz, nagy szeretettel fogadunk s nagy örömet szerzel nekünk. Nem is kívánhatjuk annyi elfoglaltságod mellett azt a testi törődést, amivel a hozzánk-jövetel jár. Valahogyan nem lehetne a várva várt ajándékokat kocsival elhozni, vagy Kievbe elküldeni és onnét egy

⁸⁵ Az előzmények: 16. és 20. sz. dok.

⁸⁶ Eredeti szignó nélkül.

kocsi elhozná, mi a sofförnek meghálálnánk.⁸⁷ Igen jó, hogy a Lap-ból⁸⁸ mindenről tájékozódunk. Nagy áldás lenne, ha a 23 lelkész mind kapná az újságokat.

Sok szeretettel köszöntelek, s áldja meg az Úr reménységbeli örvendezésünket. Az Úr legyen mindnyájunkkal!

Forgon Pál
(Forgon Pál)
püspök

23.

Tóth Károly Forgon Pálhoz

Budapest, 1980. szeptember 24.

Gévelt másolat. DRE RL, 202/C, III., 3. dob.

Főtiszteletű Dr. Forgon Pál püspök úrnak,
Beregszász

Pres. 1132/Zsa.

Kedves Testvérem!

Nagyon köszönöm szeptember 3-án kelt leveledet.⁸⁹

Örülök, hogy megkaptátok a gépkocsit. Isten áldja meg szolgálataidat!

Örömmel készülök a viszontlátásra Eisenachban, ott majd lesz alkalmunk beszélni a részletekről.

Szívélyesen köszöntelek meleg testvéri szeretettel:

Tóth Károly
(Dr. Tóth Károly)
püspök

Budapest, 1980. szeptember 24.

⁸⁷ Sic!

⁸⁸ Vagyis: a Reformátusok Lapjából.

⁸⁹ 22. sz. dok.

24.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Moszkva, 1981. június 2.

Kézírásos eredeti. DRE RL, 202/C, III., 5. dob.

Гостиница Советская
Москва

Moszkva, 1981. június 2.

Kedves Károly Testvér!

Sokat gondolva Rád otthon és itt, küldjük üdvözlünket a régi és mindig mélyülő szeretetünkkel és nagyrabecsülésünkkel. Miklóssal⁹⁰ vagyok Zagorszokban⁹¹ (no meg feleségeink) az össz-vallási vezetők gyűlésén. Az újabb szituációkat figyelembe véve kifejtettük véleményünket a béke, leszerelés stb. érdekében. S megtudtuk Matulis érsek⁹² helyettesétől, hogy Budapesten egy időben a K. B. K. Vezetősége ülészik. Ezzel szétfoslott reménységünk, hogy itt most hátha találkozunk.

Végtelenül sajnálom, hogy a kievi szép alkalmatosságon nem lehattunk ott. Semmi különösebb ok nem játszott szerepet. Így történt: én hétfőn kaptam a táviratot, hogy kedden este 5 órakor legyek Kievben egy fogadáson, amikor ünnepélyesen megemlékeznek a K. B. K. elnökének, Dr. Tóth Károly születésnapjáról (50), és semmi említés nem volt arról, hogy utána 2 nap a folytatólagos Bizottság ülészik. Én hétfőn Ungvárott voltam, mialatt a távirat érkezett. Kedden Miklóssal a Vallásügyhöz mentünk. Ott született meg a döntés: mivel este 5-re nem lehattunk Kievben, úgy küldjünk egy táviratot. (Repülőgéppel nem vállalkozhattunk.) Ami késik, nem múlik. Ez nyugtatott meg bennünket. Nagy örömkünkre szolgált volna, ha személyesen mi is köszönthettünk volna. Megadja-e ezt nekünk az Úr? Nem szűnünk meg kérni Őt. Afrikai nagy útjaidon áldásaival hordozott, jóleső érzésekkel olvasom kedves beszámolódat. Mi csendesen éldegélünk. Majd erről bővebben írok. Most tisztelettel még a Bibliák, énekeskönyvek sorsa felől érdeklődnék. Remélem, zöld útja van? Mi nagyon megértjük mérhetetlen elfoglaltságodat. Kedves Károly Testvér, még megérdeklődném a /4 palástot/⁹³ is, amit voltál kedves megígérni.⁹⁴ Látod, milyen alkalmatlankodó is vagyok. Bocsásd meg. Az Úr legyen Veled, s kedves családdal.

Nagy-nagy szeretettel köszönt és ölel igaz híved:

Forgon Pál
püspök

⁹⁰ Vagyis: Stefán Miklóssal.

⁹¹ Az OSZSZSZK-ban, Moszkva mellett található város, a mai Szergijev-Poszad hivatalos neve 1930–1992 között.

⁹² János Matulis (1911–1985) evangélikus főpásztor, 1969. február 22-től 1985. augusztus 19-ig a Lett Evangélikus Egyház érseke.

⁹³ Piros színű filccel aláhúзва.

⁹⁴ Egy korábbi örzési egységben található egy szerző nélküli feljegyzés, amelyen a négy adományozott kárpátaljai lelkész neve szerepel: Józán Lajos, Kiss Ernő, Szücs András, Horkay László. Lásd DRE RL, 202/C, III., 1. dob.

25.

Tóth Károly Forgón Pálhoz

Budapest, 1981. augusztus 7.

Gépelte másolat. DRE RL, 202/C, III., 5. dob.

Főtisztelteő Forgón Pál püspök úrnak,
B. Chmelnicky u. 9.
Beregszász

Pres. 1630/Sze.
Budapest, 1981. augusztus 7.

Kedves Pali Bátyám!

Június 2-án kelt kedves leveledre⁹⁵ is most válaszolok. Jó volt olvasni soraidat. Én is hallottam a zagorszki konferenciáról, úgy vélem, igen hasznos és eredményes tanácskozás volt. Magam is nagyon sajnáltam, hogy Kiebben nem találkozhattunk, de természetesen megértem nehézségeiteket, amelyek megakadályoztak a részvételben.

A Nálátok teendő látogatásom ügye még mindig húzódik – az ismert okokból. Imádkozunk és reménykedünk.

A négy palást készen van, a megfelelő alkalommal elvihetitek, egyszerre, vagy külön-külön.

Kedves leányod tegnap járt nálam, még elutazásom előtt. Beszéltem Zsebők Zoltán professzorral,⁹⁶ és ő a tegnapi napon intézkedett leányod megfelelő kórházi kezelése ügyében.

Remélve, hogy még ez évben találkozunk, szeretettel küldöm köszöntésemet,

Tóth Károly

Dr. Tóth Károly

püspök

(Diktátum július 31-én)

⁹⁵ 24. sz. dok.

⁹⁶ Zsebők Zoltán (1908–1984) orvosprofesszor, radiológus, 1962–1978-ban a Radiológiai Klinika vezetője, 1971–1984-ben a Magyarországi Református Egyház Zsinatának világi elnöke.

26.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1981. augusztus 17.

Gépelte eredeti. DRE RL, 202/C, III., 5. dob.

Főtiszteletű Dr. Tóth Károly püspök úrnak
Budapest

Kedves Károly Testvérem!

Jól tudom, hogy rengeteg a dolgod, de azért e néhány soraimmal újra felkereslek, mint már e levelem előtt néhányszor. Tudni tudok rólad, hallok és olvasok is felőled, de nem olvasok tőled levelet már régen. (Nem kaptad meg leveleimet? – ez is lehetséges.)

A zágorszki és előbb a kievi összejövetel, amelyen nem lehettünk ott, megbeszélésre vár. Erről majd szeptemberben személyesen, ha látogatóba megyek.

Egy köszönetről és egy tervről szeretnék néhány szót ejteni. Nagyon szépen köszönöm azt a kedvességedet – lám az Úr gondviselése –, amelyben részesítetted leányomat. Milyen örömet s megnyugvást jelentett ez neki és nekünk is. Áldjon meg érette az Úr, kedves Károly testvérem!

A tervem pedig: most /októberben/⁹⁷ három segédlelkészünk teszi le a II. lelkész-képesítő vizsgát, s ezen kívül van már nekünk két lelkészünk, a mi nevelésünk. /Így lelkészszentelést tervezek számukra nov[ember] 15. vagy 22-én, és erre szeretnénk vendégül meghívni, kedves Károly testvér,⁹⁸ mint a KBK elnökét és építő igehirdetésséddel megajándékozni bennünket. Mi a véleményed erről? Idáig ez is egyedülálló a mi fejlődő életünkben. Igaz, ehhez még meg kell nyernünk az illetékesek megértését. Nagynagy örömünkre szolgálna, ha így magunk között tudhatnánk.

50-ik születésnapjaid ajándékok átadási módja megoldásra vár. Különben csendesen éldegélünk. Papjaink öregednek, gyengélkednek, de az Úr nem hagy el bennünket!

Az Úr legyen veled Testvérem és légy jó egészségsben, mint amilyen jó dolga van a lelkednek.

Sok-sok szeretettel köszönt és ölel:

Forgon Pál
(Forgon Pál)

Beregszász, 1981. augusztus 17.

⁹⁷ Ez a szó ceruzával aláhúzva és a lap bal szélén kérdőjellel kijelölve.

⁹⁸ A tagmondatot ceruzával aláhúzták és a lap bal szélén az alábbi bejegyzést tették: „November 16–28. KB-ülés Budapesten (előad!).”

Tóth Károly Forgón Pálhoz

Budapest, 1981. szeptember 2.

Gépelte másolat. DRE RL, 202/C, III., 5. dob.

Főtiszteletű Dr. Forgón Pál püspök úrnak,

Beregszász

Chmelnický u. 9.

Szovjetunió

Pres. 1132/Zsa.

Budapest, 1981. szeptember 2.

Kedves Testvérem!

Köszönöm augusztus 17-én kelt leveledet.⁹⁹ Remélem, már azóta megkaptad a korábbi leveleidre írt válaszat is, ugyanis csak szabadságom után tudtam írni.

Október 1–2-án én Deo volente¹⁰⁰ Moszkvában leszek, és beszéltem Bujevskyvel¹⁰¹ a Patriarchátus Külügyi Osztályán, kérve, hogy hívjanak meg Téged is a Vallások Békekonferenciáját előkészítő tanácskozásra Moszkvába.

Szeretném ugyanis, ha október 3–4-én együtt látogathatnánk el Litvániába, a Birzai¹⁰² Református Gyülekezetbe, hogy felkeressük Paul Jasinskas idős lelkésztestvérünket.¹⁰³ Én megfelelő módon jeleztem ezt Moszkvában, és úgy tűnik, hogy a hozzájárulást megkapom.

Nagyon örülök annak, hogy 3 segédlelkészeti készül a lelkészsképesítő vizsgára. Nagy örömmel vennék részt szentelésükön, csak egy megfelelő időpontot kellene kialakítanunk – erről is beszélhetünk Moszkvában. Én is előhozom ott ezt az ügyet is, és a magam részéről minden támogatást megadok, hogy terved valóra válhassék.

A közeli viszontlátásig sok szeretettel köszöntelek:

Tóth Károly

Dr. Tóth Károly

püspök

⁹⁹ 26. sz. dok.

¹⁰⁰ Vagyis: Isten akaratából.

¹⁰¹ Bujevskij, Alekszej Szergejevics (1920–2009) orosz ortodox teológus. 1951-től a Moszkvai Patriarchátus Egyházi Kapcsolatok Osztályának referense, 1961-től 1985-ig a Prágai Keresztény Békekonferencia Nemzetközi Titkárságának tagja, 1968–1991-ben az Egyházak Világtanácsa Nemzetközi Egyházügyi Bizottságának tagja, 1969-től alelnöke.

¹⁰² Sic! Helyesen: Birzai.

¹⁰³ Povilas Jasinskas (1889–1982) litván református lelkész, 1940. április 1-től 1981. október 3-ig Litvánia legnagyobb református egyházközségének, a birzai egyházközségnek a lelképásztora, egyúttal 1942–1957 között a Litvániai Református Egyház Zsinati Kollégiumának alelnöke. Tóth Károly az új lelkipásztor, az addigi segédlelkész, Petras Čepas ünnepélyes beiktatására utazott Birzaiba.

28.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1981. október 7.

Gévelt eredeti. DRE RL, 202/C, III., 1. dob.

Kárpátontúli Református Egyház Püspöki Hivatala

Beregszász

B. Chmelnicky u. 9.

T. sz. 34–60.

Beregszász, 1981. október 7.

Főtiszteletű Dr. Tóth Károly püspök úrnak

Budapest

Főtiszteletű Püspök Úr!
Kedves Károly Testvérem!

Azóta már bizonyára otthon vagy kedves szép helyeden. Visszaemlékezve ottlétemre, csak a legjobb érzésekkel gondolok Reád és kedves munkatársaidra. Számomra és egyházam számára nagy áldás, hogy ott lehettem azon a felejthetetlen szép ünnepségen. Valamint az azt követő néhány óra élményében feleségemmel együtt. Károly Testvér, nagyon köszönöm Néked! Az Úr áldjon és segítsen minden munkádban.

Rátérve a konkrét dolgokra: én vártam előzetesen Moszkvából az értesítést. Semmi! Október 1-én délután 5 óra 40 perckor kaptam a táviratot, hogy 2-án legyen Moszkvában és onnét megyünk Rigába. Aznap nem lehetett intézkedni. Reggel megyek a jegyirodába. Jegyet nem lehetett kapni a repülőgépre. Egy-két nappal előbb nem tudtak a testvérek értesíteni?!... Akárcsak tavasszal!... No már mindegy. Pedig nagyon jó lett volna számomra. Már tudnám, hogy mi van a Bibliákkal és a decemberi (13) ünnepségünkkel. Én voltam a Vallásügynél, és Vascsinec elvtárs¹⁰⁴ azt mondta, hogy ő nem ellenzi a Bibliákat stb. Előterjesztettem a lelkézszentelést. Elmondtam, hogy Te is szeretnél, mint vendég és mint a KBK elnöke részt venni kedves feleségeddel együtt ezen az ünnepségen. Érdeklődni kezdett, hogy fogtok jönni, és hogy miért nem mi szenteljük fel papjainkat stb. Én azt válaszoltam, hogy mi szenteljük: a püspök és az esperesek. Dr. Tóth Károly mint vendég lesz jelen, s természetes, hogy az Igchirdetést ő végzi és bizonyára úgy jönnek, mint jöttek a püspökszentelésre: Ungváron szállnak meg és másnap jönnek Beregszászba. Az ünnepség után díszebéd lesz, s meglátogatjuk majd Száva püspököt is. Nem tiltakozott. Nem őtőlük függ.

¹⁰⁴ Vascsinec, Ivan Ivanovics (1928–?) kárpátaljai tanácsi funkcionárius, 1965–1971 között az Ilosvai Járási Tanács Végrehajtó Bizottságának tagja, 1976-tól az 1980-as évekig az USZSZK Minisztertanácsa Vallásügyi Tanácsának megbízottja a Kárpátontúli területen. Részletes életrajzi adatai nem ismertek.

Ez Moszkvától függ. Majd ezt ők megbeszélik és nekem rövidesen választ adnak. Várom válaszukat, és Károly testvér, a te leveledet is mindennap nagyon-nagyon várom: hogy minősítették az egész elgondolásunkat a nagyházban.¹⁰⁵

Imádkozunk érte. De szép is lenne! Károly Testvér, légy jó egészségben. Nagyon-nagyon várunk. Kézcsókomat jelentsd Főtiszteletű asszonynak. Sok-sok szeretettel köszöntelek és ölellek:

Forgon Pál

Forgon Pál püspök

29.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1981. október 30.

Gépelt eredeti. DRE RL, 202/C, III., 1. dob.

Kárpátontúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatala

Beregszász

B. Chmelnicky u. 9.

50/1981. ik. sz.

Beregszász, 1981. október 30.

Dr. Tóth Károly Püspök Úrnak

Budapest

Kedves Károly Testvérem!

Örömmel olvastam birzsai szolgálatodról.¹⁰⁶ Áldás fakadjon nyomában. Nem mondom, szép is, jó is lett volna ott lenni, de hát, ha már úgy történt, ahogy megesett, nyugodjunk bele.¹⁰⁷ Londoni utad is, mint mindegyik, áldásos és hasznos. Az újpesti is igen kedves lehetett.

S milyen lenne a hozzánk való utad! A december 13-iki elhalasztódik a jövő évre. Aggályok merültek fel abból a szempontból, hogy az már tél, lehet az út járatlan, mint valamelyik évben elődöm számára, hogy Ugocsába nem tudott elmenni egy templomszentelésre, mert az autóbuszok is leállottak aznap, olyan jegessé lettek az utak.

¹⁰⁵ Sic!

¹⁰⁶ Helyesen: Birzai. Az erre vonatkozó cikk: *Lelekészbeiktatás Litvániában*, In: *Reformátusok Lapja*, 1981. október 18. 1.

¹⁰⁷ Az előzmények: 27. sz. dok.

S itt van az elmúlt esztendő tanúsága éppen ilyentájon. Ami biztos, biztos jeligével a meleg időre tervezzük.¹⁰⁸ Ne haragudj ezért kedves Testvérem, hogy beütemezett tervedbe ezáltal egy kis törés jött be. Azért írom idejében, hogy szabaddá lett vasárnapodat tudhasd másképpen értékesíteni. De egy olyan átfutó meglátogatás bármikor jól jönne.

Mi a vizsgákat november végén megejtjük, hogy „szabadokká” legyenek kedves Timótheusaink, annyi is inkább, mert egy lelkipásztor testvérünk elhunyt, s a helyét be kell tölteni.

Azt hiszem, hogy a moszkvai konferencián biztosan fogunk találkozni. Koronázza az Úr minden erőfeszítéseiteket a béke szolgálatában.

Főtiszteletű Asszonynak kézcsókomat jelentsd. Kedves családdodban, gyülekezeteidben áldjon meg az Úr! Sok-sok szeretettel köszönt és ölel igaz híved:

Forgon Pál
(Forgon Pál)
püspök

30.

Tóth Károly Forgon Pálhoz

Budapest, 1981. december 17.

Gépelt másolat. DRE RL, 202/C, III., 1. dob.

Főtiszteletű Forgon Pál püspök úrnak
Kárpátontúli Református Egyház Püspöki Hivatala Budapest, 1981. december 17.
Beregszász
B. Chmelnicky u. 9.

Pres. 1798/Sze.

Kedves Testvérem!

Megkaptam mindkét leveledet, az október 7-ikit¹⁰⁹ és 30-ikit¹¹⁰ is. A december 13-iki dátum túl rövid lett volna, hogy megfelelően előkészítsük kiutazásomat.

Időközben jártam Moszkvában, ahol közölték velem, hogy a jövő év elején lehetséges lesz kárpátaljai látogatásom. Arra kérlek, várd meg a moszkvai jelzést. Egyelőre azt vettük tervbe, hogy január 31-én, a moszkvai tanácskozás után mennék Hozzátok Kárpátaljára.

Kérésem tehát az, hogy várd meg, míg Moszkvából ebben az ügyben jelentkeznek, s azután a dolgot tudjuk szervezni.

¹⁰⁸ Sic!

¹⁰⁹ 28. sz. dok.

¹¹⁰ 29. sz. dok.

Áldott ünnepeket kívánok még egyszer Neked is, kedves Családodnak is, sok jó szolgálatot és boldog új esztendőt!

Szeretettel köszöntelek

Dr. Tóth Károly

Dr. Tóth Károly

püspök

31.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1982. január 5.

Gépelt eredeti. DRE RL, 202/C, III., 9. dob.

Kárpátontúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatala Beregszász

B. Chmelnicky u. 9. sz.

2/1982. ik. sz.

Beregszász, 1982. január 5.

Főtiszteletű Dr. Tóth Károly püspök úrnak

Budapest

Kedves Károly Testvérem!

Megkaptam mindkét leveledet (december 5.,¹¹¹ 17.¹¹²). Megörültem nekik, hogy szót válthatunk. Bartha püspök testvérünk születésnapjához kapcsolatos elgondolások igen szép, tartalmas és építő. Adja Istenünk kivitelezéséhez áldó segedelmét. A kiadványhoz én is szíves örömet hozzájárulnék, de ehhez még éresre van szükségünk! Így szerény munkámra ne számítsatok. Imádságunk kíséri munkátokat és majdani hálaadásokat, igen nagyra értékeljük Bartha püspök testvérünk szolgálatait és annak idején majd mi is hálával áldozunk érte az egek Urának. Nagyon kedves benyomást tett rám első találkozásunkkor, és ezt érzem és viszem magammal egyre elmélyültebben életem útjain. A leningrádi dialóguson találkoztunk 1977-ben.¹¹³ Addig csak hallomás-

¹¹¹ Ez a levél nincs meg a hagyatékban.

¹¹² 30. sz. dok.

¹¹³ A Magyarországi Református Egyház kezdeményezésére a Református Világszövetség és az ortodox egyházak képviselői 1972-ben Debrecenben tartották a református–ortodox párbeszédet szolgáló első konferenciát („Debreceni Dialógus”). Ennek folytatásaként az újabb református–ortodox találkozó 1976. október 20–22. között Leningrádban valósult meg, tehát Forgon rosszul emlékezett a dátumra.

ból ismertem. Mikor ő Munkácsra jött annak idején hitoktatónak,¹¹⁴ én már akkor Beregszászból elkerültem más egyházmegyébe (Máramaros-Ugocsa 1939. október).

December 23-án Vascsinec elvtárs egy kievi küldöttel meglátogatott. Barátságosan elbeszélgettünk. Szó volt jövedeletről, Bibliákról, énekeskönyvekről stb. stb. Úgy gondolom, hogy ez volt a moszkvai jelzés. Örülnek, hogy papokat képzünk (ennek mi is örülünk!). Van püspökünk, és szentelje az fel őket. Így legalább elértünk oda, hogy ha nem is úgy, ahogy szeretnénk, de szentelhetünk papokat! Jelenleg még nem foglalkozunk az egész ünnepséggel. Az énekeskönyveknél az okozott fennakadást, hogy /1948 előtti kiadásúak./¹¹⁵ Miért? Nálatok is kevésnek bizonyult az énekeskönyv, ezért Ti új énekeskönyvet adtatok ki, a régihez egy csomó újat felvettetek. Nekünk elég a régi, új énekekre nincs szükségünk. Ezért kapjuk a régi énekeskönyveket... ennek is meg kell érni.

Nagy örömünkre szolgálna, ha csak egy röplátogatást is tennél szerény körünkben. Mikor, hogyan? Várjuk értesítéseted.

Nagyon boldog új esztendő-t kívánok Neked, kedves Családodnak is, gyülekezeteidnek és a nagy békétábornak sok-sok szeretettel:

Forgon Pál

32.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1982. április 14.

Gépelt eredeti. DRE RL, 202/C, III., 9. dob.

Kárpátontúli Református Egyházkerület Püspöki Hivatala Beregszász

34/1982. ik. sz.

Beregszász, 1982. április 14.

Főtiszteletű Dr. Tóth Károly püspök úrnak

Budapest

Kedves Károly Testvérem!

Megvalloim nyomban, hogy nem kis szorongással kezdem e levelem írását. Vajon az én kedves Károly testvérem és barátom, akit mindnyájan úgy szeretünk és nagyra becsülünk, és mindig várunk, a régi, kipróbált és megtapasztalt szeretetével tart most is a szívében!? Ez év is jól indult, s aztán mintha valami történt volna. Nem hordozol talán valami tövist a szívedben, Károly testvérem? Utoljára én írtam Néked. Azóta hol itt, hol

¹¹⁴ Bartha Tibor 1941–1945-ben Munkácsra teljesített szolgálatot hitoktató lelkészként.

¹¹⁵ Ezt a kitélt ceruzával aláhúzták és a lap bal szélén kérdőjellel kijelölték.

ott annyi helyén a nagyvilágnak látunk, hallunk. Hozzánk meg egy árva szót sem szól. Talán megsértettelek valamivel? Úgy bocsáss meg. Az ilyesmi távol van tőlem. Vagy valamit nem tettem meg? Hiszen ha csak rajtam állana! Mindenesetre május 10-én Moszkvában ott leszünk. Karlové Vary VI.-ra¹¹⁶ a meghívást megkaptam. Köszönöm szépen. Majd beszélünk róla.

Dékán testvérünk meghívását elfogadtam, s jeleztem, hogy ezt meg kell beszélni. Légy szíves engem felkérni egy előadás megtartására a Theológián. Hivatalosan hadd menjen. Személyed jól ismert és nagy tekintély! Az Egyházügynél ezt el kell intézni. Enélkül nem lehet. Remélem, fog sikerülni.

Mi éljük csendesen egyházi életünket. A hívek buzgó. A papok öregesznek,¹¹⁷ gyengülnek. De az Úr gondoskodik. Most is küldött két jelöltet (két papfiú). Áldott legyen érte. Nagyon jó lenne részükre az ottani 3 éves tanfolyam anyaga alapul. Meg is kérlek Károly testvérem, légy olyan kedves, küldesd el valakivel.

Nagyon várom már a Veled való találkozást.

Az Úr védjen, óvjon minden utadon és tartson meg sokáig mindnyájunk nagy öröme.

Sok-sok szeretettel köszönt és ölel:

Forgon Pál
(Forgon Pál)
püspök

33.

Tóth Károly Forgon Pálhoz

Budapest, 1982. április 27.

Gévelt másolat. DRE RL, 202/C, III., 9. dob.

Főtiszteletű Forgon Pál püspök úrnak,
Kárpátontúli Református Egyház
Beregszász
B. Chmelnicky u. 9.
Szovjetunió

Pres. 203/Sze.
Budapest, 1982. június 1.

¹¹⁶ Sic! Az Amerikai Egyesült Államok egyházainak képviselői és a kelet-európai szocialista országok egyházainak képviselői 3-4 évenként rendszeresen találkoztak egymással az úgynevezett „Karlové Vary-i folyamat” keretében. Ezeket a tanácskozásokat még 1962-ben kezdeményezte Josef Hromádka prágai teológusprofesszor a különböző világnézetű rendszerekben működő egyházak közötti párbeszéd jegyében. A sorrendben VI. tanácskozást az 1984. december 9–17. közötti időszakra szervezték meg Karlové Varyba.

¹¹⁷ Sic!

Kedves Pali Bátyám!

Megkaptam január 5-iki¹¹⁸ leveledet is és a mostani, április 14-én kelt leveledet¹¹⁹ is. Szó sincsen sértődésről vagy megbántásról. Egyszerűen annyi munkám volt, hogy nem jutottam hozzá a levélíráshoz.

Viszont van egy üzenetem Számodra: ajándékot hagytam részetekre Moszkvában, aminek a Hozzátok való továbbítását a Moszkvai Egyházügyi Hivatal intézi. Remélem, lebonyolódik addigra az ügy, mire találkozunk Moszkvában május 14-én.

Szabályos felkérő levelet írok majd az előadásod megtartására, de előbb beszélnünk kell személyesen.

A hároméves tanfolyam anyagát magammal viszem Moszkvába teológusjelöltjeitek részére.

A közeli viszontlátás reményében meleg szeretettel köszöntelek:

Tóth Károly

Dr. Tóth Károly

püspök

34.

Tóth Károly Forgón Pálhoz

Budapest, 1982. június 1.

Gépelő másolat. DRE RL, 202/C, III., 9. dob.

Főtiszteletű Dr. Forgón Pál püspök úrnak,

Beregszász

230/1982.

Budapest, 1982. június 1.

Főtiszteletű Püspök Úr!

Kedves Testvérem!

A Magyarországi Református Egyház Teológiai Akadémiája számára nagy megtisztetés volt, hogy 1979. október 14-én díszdoktorává fogadhatta kedves Testvéremet.¹²⁰ Úgy véljük, hogy a testvéri kapcsolatoknak ez az új bizonyítéka jól kifejezi a Szovjet-unió és a magyar nép közötti mély barátságot is, és azt a készséget, hogy az együttműködést az egyházak közötti baráti kapcsolatokon át is biztosítsuk.

Mivel akadémiánk szabályzata előírja, hogy minden díszdoktornak bizonyos időn belül előadást kell tartani az akadémián, ezért most szeretettel meghívom, hogy – az

¹¹⁸ 31. sz. dok.

¹¹⁹ 32. sz. dok.

¹²⁰ Az előzmények: 8. sz. dok.

1982–83. tanév kölcsönösen megállapított időpontjában – szíveskedjék megtartani a szabályzat előírásának megfelelő előadását. A témát a díszdoktorok maguk választják meg. A hallgatóság a Budapesti Református Teológiai Akadémia hallgatói mellett magában foglalja majd az érdeklődőket, főleg a Budapesten és környékén szolgáló protestáns lelképásztorokat.

Nagy örömmre szolgált, hogy kedves Testvéremet láthattam Moszkvában, a Világvallások Békekonferenciáján, amelynek pozitív visszhangja mutatja, hogy az Orosz Ortodox Egyház kezdeményezésére jó időpontban került sor, és a konferencia minden tekintetben eredményes volt.

Válaszát várva,¹²¹ maradok testvéri köszöntéssel:

Tóth Károly
(Dr. Tóth Károly)
püspök

35.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1983. február 10.

Gépelt eredeti. DRE RL, 202/C, III., 11. dob.

Főtiszteletű Dr. Tóth Károly püspök úrnak
Budapest

Beregszász, 1983. február 10.

Kedves Károly Testvérem az Úrban!

Gondolatban, írásban, olyan jó Veled lenni! Megnyugvás, békesség tölt el nyomban. Nagy szükség is van rá. Táviratodat és leveledet megkaptam. Nem jött az késve. A jókívánság sose késő. Nagyon szépen köszönöm kedves beszédedet. Számos éven köszöntessük még egymást így is a messze távolból és olykor-olykor egy-egy kedves konferencián, ahol olyan jó látni Tégedet a legnagyobbak között, ott is az elsők között az elsőt. Még egyszer köszönöm nagybecsű üdvözlletedet és őszi jószágodat. Jó, hogy a Református Egyház közölte felolvasásomat,¹²² így egynéhány meszesfejtű, könnyen bélyegző, remélem, elhallgat.

¹²¹ A következők: 35. sz. dok.

¹²² Forgon 1982. november 10-én tartotta meg díszdoktori székfoglaló előadását *Zsoltárok orgonáján* címmel a Református Teológiai Akadémián. Az előadás teljes szövege megjelent: *Zsoltárok orgonáján. Dr. Forgon Pál, a Kárpátontúli Református Egyház püspökének díszdoktori székfoglaló beszéde*, In: *Református Egyház*, 34. (1982) 12. sz. 265–269. Tudósítást közölt róla a *Reformátusok Lapja* is. Lásd Dr. Forgon Pál püspök előadása a budapesti Teológián, In: *Reformátusok Lapja*, 1982. november 21. 1.

Most az utánpótlással vagyunk elfoglalva. Tanítgatjuk, gyakoroltatjuk őket. Szépen haladnak. Igaz, jó két alany. Bárcsak a következők is ilyenek lennének. Az Úrtól kérünk munkásokat az Ő aratásába.

A májusi ajándékkal még semmi nincs. Én mindent megtettem. Írtam illetékes helyre. S minden alkalommal kérem a közvetlen testvéreket. Reméljük, egyszer sikerül.

Beszélgetünk itt arról, hogy mikor lesz KBK konferencia és a dialógus Kievben. Jó[1] munkálja mindkettő [a] népeink közötti barátságot.

Nagy és fontos útjaidon hordozzon a gondviselő Isten és adja továbbra is áldását sok erőt igénylő szolgálataidra.

Szívem minden szeretetével köszöntelek és öllelek kedves Károly Testvérem:

Forgon Pál

36.

Tóth Károly Forgon Pálhoz

Budapest, 1983. április 8.

Gévelt másolat. DRE RL, 202/C, III., 11. dob.

Főtiszteletű Dr. Forgon Pál püspök úrnak,
Beregszász

201/1983.
Budapest, 1983. április 8.

Főtiszteletű Püspök Úr!
Kedves Testvérem!

Nagyon-nagyon megörvendeztetett meleg hangú, szívélyes leveled. Igen sokat gondolok én is Rád, és Valamennyiőtökre.

Március első felében Moszkvában voltam hosszabb ideig, és azt reméltem, hogy láthatlak. Sajnos, nem ez történt.

A májusi ajándék dolgot mozgatom, amennyire lehet.

A dialógus Ogyesszában lesz, június 5–12. között,¹²³ Ti is kaptok meghívást.

Kérem továbbra is szerető szívből fakadó, buzgó könyörgéseiteket. Isten áldását kérem életetekre és szolgálatotokra!

Meleg öleléssel:

Tóth Károly
(Dr. Tóth Károly)
püspök

¹²³ A református–ortodox párbeszédet szolgáló folyamat, az úgynevezett „Debreceni Dialógus” negyedik találkozója a Szovjetunióban, az Odesszai Teológiai Szemináriumban tartották 1983. június 5–12. között.

37.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1983. április 11.

Gépelt eredeti. DRE RL, 202/C, III., 11. dob.

Kedves Károly Testvérem!

Így egyszerűen, de nagy szeretettel, barátilag írok röviden néhány sort. Örömet és hálás köszönetemet óhajtom kifejezni. Ma voltam a Vallásügynél (és már hányszor!), s ma azt hallottam, hogy rövidesen megkapjuk a bibliákat. Ez már pozitívum. El is hiszem. Említettem – a Reformátusok Lapjára hivatkozva –, hogy most kétszer is voltál Moszkvában, és vázoltam a tanácskozásokat. Helyeslő bólintások... de azt a megjegyzést tették, hogy a bibliákból juttatni kell a pravoszlávoknak és katólikusoknak¹²⁴ is. Én azt mondtam, hogy ezt mi kaptuk, különben is, azok bibliája „más” stb. mint a miénk. Nem tudom, volt-e erről szó.

Nagyon köszönjük, kedves Károly testvér, gondoskodó fáradozásodat.

Mindig bízva reménykedtünk és imádkoztunk, hogy a bibliák egyszer eljutnak hozzánk.

Különbén éljük csendesen megszokott életünket, munkálkodva a békességen, amely kegyelmes Istenünk és minden jóakarató ember előtt olyan kedves.

Húsvét ünnepünket áldásosan eltöltöttük és végezzük napi feladatainkat becsülettel. Majd jelzem az eredményt.

Jó erőt, egészséget kívánok további szolgálataidra.

Főtiszteletű Asszonynak ismeretlenül kézcsókomat küldöm.

Sok-sok szeretettel köszönt és Ölel szolgatársad és barátod:

Forgon Pál

Beregszász, 1983. április 11.

38.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1983. szeptember 8.

Gépelt eredeti. DRE RL, 202/C, III., 11. dob.

Főtiszteletű Dr. Tóth Károly püspök úrnak
Budapest

¹²⁴ Sic!

Kedves Károly Testvérem!

Hál' Istennek, most már így is mutatkozom. De szeretnék szívemhez ölelni örömben és megköszönni értünk való fáradozásodat, gondoskodásodat! A Bibliák „elvalahára” (egy 48-as beregi esperes szavaival) itt vannak. Nincs kifejezés az örömről. Most a szétosztás mikéntjét döntjük el. Még ezzel kapcsolatban van némi elintéznivaló. 500 darabot a napokban máris szétosztunk. A többire is, reméljük, sor kerül karácsonyig. Lelkészhálózás, templomok renoválása, lelkészek áthelyezése a célnak legmegfelelőbben foglalkoztatnak bennünket. Január 1-től szeretnénk két jelöltet felvenni az utánpótlásba. Az újságok rendesen jönnek. Köszönjük a vancouveri szép beszámolót,¹²⁵ meg a Ravasz püspök úrról szóló értékes tanulmányodat.¹²⁶ Szeptember 18. után Isten segedelmével ellátogatunk Budapestre és alkalom nyílik a találkozásunkra.

Addig is sok-sok szeretettel köszönt és ölel igaz híved és barátod:

Forgon Pál

Beregszász, 1983. szeptember 8.

39.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1983. december 6.

Gépelt eredeti. DRE RL, 202/C, III., 11. dob.

Főtiszteletű Dr. Tóth Károly püspök úrnak
Budapest

Kedves Püspök Testvérem az Úrban!

Találjon jó egészségben, békességben levelem, amellyel boldogan, nagy örömmel lépek be, mintha valóságban végbe menne – Hozzád, kedves Rádaydba, ahol annyi igaz szeretetet kap mindenki, aki csak megfordul meleg testvéri körötökben. Így gondolok vissza hálás szívvel az őszi együttléttünkre is, a felemelő úrvacsorai Közösségre... Mi is lenne itt mivelünk enélkül!? Áldott legyen Istenünk kegyelmes gondoskodásáért. Ezért igyekszünk hálás szívvel szolgálni.

Ki sem tudom fejezni, milyen nagy örömet szerez a karácsonyi ajándékba szétosztott 1000 Biblia. De sok áldás, hála, örömkönni jelenik meg híveink ajkán, szemeiben

¹²⁵ Az Egyházak Világtanácsa 1983. július 24-től augusztus 10-ig a kanadai Vancouverben tartotta VI. nagygyűlését. Lásd *Vancouver után. Dr. Tóth Károly püspök beszámolója az EVT VI. nagygyűléséről*, In: *Reformátusok Lapja*, 1983. szeptember 4. 1. és 3.

¹²⁶ Ravasz László (1882–1975) 1921. október 1-től 1948. április 30-ig a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke. A levélben említett tanulmány: TÓTH, 1982.

Isten és Tóth püspök úr nevét emlegetve. Legyen mindez kedves jó Urunk előtt. Nagyon-nagyon köszönjük, kedves Károly Testvér!

A Reformátusok Lapjából mindent nyomon követhetünk. Tudunk útjaitokról, az építő szolgálatokról, közelebbi és távlati tervekről, amikért mi is imádkozunk. A mi életünkről is tudósít majd kedves lapunk. Elküldöm a Szerkesztőségbe. Összel bőségesen adódott alkalom a szolgálatra. Igyekeztünk is élni vele.

Tegnap kaptam meg Pimen patriarchától a rakétatelepítés elleni tiltakozás szövegét. Ezt munkáljuk a mi itthoni szűkebb körünkben is. A megbékéltetés szolgálatát nagyon komolyan vesszük. Szépen építjük Krisztus Urunk látható testét. Januárban két jelöltet felvesszünk az utánpótlásba. Az aratás Ura gondoskodik munkásokról.

Kedves egy barátom, Károly Testvér! Az Úr áldjon továbbra is gazdag áldásával a béke nagy szolgálatában, egyházépítő munkáidban. Boldog Karácsony után adjon Isten szép új esztendőt jó erővel, békességgel, sok-sok örömmel.

Sok-sok szeretettel köszönt, ölel:

Forgon Pál

Beregszász, 1983. december 6.

40.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Budapest, 1984. augusztus 3.

Kézírásos eredeti. DRE RL, 202/C, III., 18. dob.

Kedves Károly Testvérem!

Nagyon sajnáltam, hogy nem találkozhattunk. Táviratra jöttünk 10 napra, mert lányunk súlyosan megbetegedett. Erről feleségem beszámol és egyebekről.

Ami levelemnek lényege: 1985 májusában lesz – ha az Úr ezzel is megajándékoz még! – 50 éve annak, hogy palástot kaptam. Így hálaadó Istentiszteletet (aranymisést – ezt így az illetékesek jobban megértik!) szeretnénk tartani kisebb „összejövetellel”, mint volt a püspökszentelés, mert az olyantól „irtóznak”, és erre, kedves Károly testvérem, szeretettel meghívlak. De ez így nem megy, mert kezdeményezők nem lehetünk. Azért írom innét, és nem otthonról. Úgy gondolnám, hogy felülről jönne. Te megtudtad, hogy Forgon püspök „aranymisést”, és milyen jó lenne, ha a K. B. K. részt venne rajta, s ha lehetne nagyobb kiterjedésű is! Végtelenül örülnénk, ha sikerülne.

A Bibliákkal már régen rendben vagyunk. Nagyon-nagyon köszönjük sikeres erőfeszítéseidet. Most 2-öt káplániztatunk és 2 jelöltet felvettünk. Ej, de nagy öröm ez is!

Károly Testvér! Légy olyan kedves 1985 tavaszára 2 palástot engedélyezni. Cs. Sára¹²⁷ testvérünknek az adatokat átadtam.

Húsvét-pünkösöd között lenne a tervezett ünnepség. Feleségemnek nagybecsű véleményedet légy szíves mondd el. Hadd tudjam mihez tartani magamat.

Az Úr legyen Véled. Adjon erőt, egészséget. Sok-sok szeretettel ölel-csókol igaz híved, barátod:

Forgon Pál

Budapest, 1984. VIII. 3-án

41.

Forgon Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1984. november 7.

Gépelt eredeti. DRE RL, 202/C, III., 13. dob.

Főtiszteletű Dr. Tóth Károly püspök úrnak
Budapest

Beregszász, 1984. november 7.

Főtiszteletű Püspök Úr!
Kedves Károly Testvérem az Úrban!

Mindig készülök írni, de hol ezért, majd azért mindig [el]marad. Pedig naponta hány-szor, mennyiféle összefüggésben gondolok Rád, szóba kerültek egyik-másik kérdéssel kapcsolatban. Jó eszméltető a Reformátusok Lapja...

Először is igen sajnáltam, hogy otlétemkor nem találkozhattunk. Mi ugyan „rossz” helyzetben voltunk akkor. Táviratra mentünk. Hála a kegyelem Urának, leányunk most már ott van, hogy még e hónapban tanítani megy. Semmi nyoma annak a rettentő „támadásnak”. Nem lehetünk elég hálásak az Úrnak! De igyekszünk mindnyájan. Unokánk egy kórházban alkalmazott és jár az egyetemre előkészítésre. Semmi sincs Isten akarata és tudta nélkül. Unokánk jó fizikus és mégis az írásbelinél csúszott be számtani vonalon a hiba. Szóbelin 5-ös volt. Kedves Károly Testvérem! Nagyon köszönöm, hogy segítségére voltál a feleségemnek. Csak 10 napra váltottak pénzt. Segítség pedig a részünkről is szükséges volt... Amiről feleségem említést tett, újsztendő jöttén kialakul a program egyéb belügyeinkkel együtt.

Most egy lelkészünk ment nyugdíjba (79 éves), egy másik egy éven belül áttelepül Hozzátok.¹²⁸ Így két kiesés. Igaz, van két derék, szorgalmas ifjú már egy éve gyakorlaton. (Igaz, ők két elhunyt helyett jöttek be.) Isten gondoskodik rólunk.

¹²⁷ Cseri Sára (1937–1990) 1962. október 1-től segédlelkészként, majd 1963-tól lelkészként haláláig a Zs-nati Iroda munkatársa.

¹²⁸ Kovács Zoltán (1907–2002) kisbégányi és nagybégányi lelkészlől (1978 augusztusától 1982. június 30-ig) van szó. Részletes életrajza: FODOR, 2017a, 253–289. Az áttelepülése után a szentmártonkátai református egyházközsgben végzett szolgálatot. Személyére lásd még SERES, 2023, 279. és 286.

Megkaptam a Karlovy Vary-i meghívást (kedves voltál még lefordíttatni is, lassan már megértem az angol szöveget). Megjött a New-York-i meghívó is. Köszönöm nagy örömmel rád gondolásodat. Ha most nem is, de remélem, hogy a KBK prágai konferenciá[já]n mi is benne leszünk a delegációban (Miklós testvérrel!).

Sok-sok szeretettel köszöntelek. Minden reggel-este imádságomban vagy. Kedves Károly testvér, az Úr őrizzen meg minden utadon!

Szívből öllelek:

Forgon Pál

42.

Tóth Károly Forgon Pálhoz

Budapest, 1984. november 23.

Gévelt másolat. DRE RL, 202/C, III., 13. dob.

Főtiszteletű Dr. Forgon Pál püspök úrnak,
Beregszász

572/1984. sz.

Kedves Pali Bátyám!

Nagyon köszönöm november 7-én kelt leveledet.¹²⁹ Mindig örülök, ha hallok Felőletek.

En nagyon reméltem, és még mindig remélem, hogy a Karlovy Vary meghívásnak eleget tudtok tenni. Mindenesetre az ügyet szóvá tettem Moszkvában is. Nagyon jó lenne, ha tudnánk újra beszélgetni.

A viszontlátás reményében sok szeretettel küldöm köszöntésemet:

Tóth Károly
(Dr. Tóth Károly)
püspök

Budapest, 1984. november 23.

¹²⁹ 41. sz. dok.

43.

Tóth Károly Forgón Pálhoz

Budapest, 1985. január 14.

Gépelte másolat. DRE RL, 202/C, III., 18. dob.

Főtiszteletű Dr. Forgón Pál püspök úrnak,
Beregszász

27/1985.

Drága Pali Bátyám!

Csak most tudok válaszolni érdemben az elmúlt év augusztus 3-án írt kedves leveledre.¹³⁰

Két palástot természetesen szívesen készítettünk. Úgy tudom, már készen is vannak.

A másik ügyben a sorra kerülő moszkvai utam alkalmával megpróbálok beszélni az illetékesekkel. Az a bökkenő, hogy nálunk, a református egyházban aranymiséhez hasonló megemlékezések nem szoktak lenni. De reméljük a legjobbakat!

Sok szeretettel köszöntelek:

Tóth Károly
(Dr. Tóth Károly)
püspök

Budapest, 1985. január 14.

44.

Forgón Pál Tóth Károlyhoz

Beregszász, 1985. január 19.

Gépelte eredeti. DRE RL, 202/C, III., 16. dob.

Főtiszteletű Dr. Tóth Károly püspök úrnak
Budapest

Főtiszteletű Püspök Úr!
Édes Károly Testvérem!

Ilyen hangvételen lépek be hozzád Kedves „Ráday-otthonodba” és először is köszön-telek minden jót kívánva neved napja alkalmából. A jó Isten sokáig éltesen mindnyá-junk öröme, áldására. Legelsősorban kedves családot számára, ahol meglásd¹³¹ éle-tünk oly szép ékességeit: az unokákat és azokkal együtt sokáig örülj minden egyéb

¹³⁰ 40. sz. dok.

¹³¹ Sic!

Istentől jött ajándéknak, amikért hűséggel, hősiességű erőfeszítéseket téve, fáradhatatlanul szolgál. Minden testi, lelki erő mellett ott van melletted a mi őszinte hűségünk, barátságunk és hálánk. Ha semmit sem tehetünk, de imádkozni érted, igen, azt tudunk. Hallgassa is meg a jó Atya, aki annyiszor megmutatta már kegyelmes jó akaratát, Kedves Károly Testvérem! Az Úr áldjon meg!

Kedves, várt leveledet is megkaptam. Köszönöm szépen. Ha nem is következtek tettek, utak, nekünk ez így is nagyon jó volt. Igazán jó lett volna ott lenni Karlovy Varyban. De elmaradt. A prágai Békekonferencián – reméljük! – feltétlenül ott leszünk, ha meghívást kapunk idejében.

Különben jól vagyunk. Sok egyéb mellett sok örömünk is van nézvény gyülekezeteink szép rendjét, s abban Istenünk munkálkodó Szentlelkét. Ha történetesen mennénk Prágába, úgy azt megelőzőn – úgy gondolom – egy moszkvai összejevetel. De jó lenne, ha ott lennénk.

Köszönöm szépen a két palástot, amelyet elhoznak rövidesen az ifjak.

Istenünk áldó kegyelmébe ajánlva, szívemre öllek, köszöntve szent csókkal maradok baráti, testvéri szeretettel:

Forgon Pál
(Forgon Pál)
püspök

Beregszász, 1985. január 19-én

45.

Tóth Károly Forgon Pálhoz

Budapest, 1985. január 31.

Gépielt másolat. DRE RL, 202/C, III., 16. dob.

Főtiszteletű Dr. Forgon Pál püspök úrnak,
Beregszász

Pres. 97/Zsu.

Drága Pali Bátyám!

Nagyon köszönöm január 19-én kelt soraidat.¹³² Szívvel viszonzom a jókívánságokat. Felelő tudni, hogy lélekben velünk vagytok. Hűségetek, barátságotok igen nagy erőforrás számomra.

Nagyon remélem, hogy a prágai Békekonferenciára eljöhetnek. Jó lenne már találkozni és beszélgetni. Minden hírért hálásak vagyunk, amelyet Töltekek kapunk.

Remélem, ebben az évben ellátogattok Magyarországra családi alapon, és akkor úgy is találkozhatunk.

¹³² 44. sz. dok.

Meleg szeretettel küldöm köszöntésemet Neked, valamennyi Lelkésztestvéremnek és minden gyülekezetnek. Isten áldását és védő kegyelmét kérem minden Értetek mondott imádságomban.

Sok és meleg szeretettel köszöntelek:

Tóth Károly
(Dr. Tóth Károly)
püspök

Budapest, 1985. január 31.

Rövidítések és irodalomjegyzék

DRE RL	Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára A/1. b. Püspöki Hivatal iktatott iratai 202/C Tóth Károly személyi hagyatéka
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára XIX-A-21-a Állami Egyházügyi Hivatal – Elnöki iratok XIX-A-21-d Állami Egyházügyi Hivatal – Visszaminősített TÜK-iratok XIX-I-4-zs Ilku Pál művelődésügyi miniszter titkársága XIX-J-1-j Külügyminisztérium – TÜK-iratok
ÁEH	Állami Egyházügyi Hivatal
EVT	Egyházak Világtanácsa
KBK	(Prágai) Keresztény Békekonferencia
K. B. K.	(Prágai) Keresztény Békekonferencia
NDK	Német Demokratikus Köztársaság
RVSZ	Református Világszövetség
SZKP	Szovjetunió Kommunista Pártja
SZU	Szovjetunió
TÜK	Titkos ügyiratkezelés
USZSZK	Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság
dob.	doboz
dok.	dokumentum
ik.	iktató
sz.	szám, számú
t.	tétel

BARTHA
1969

BARTHA Tibor: *Békeszolgálatunk új távlatai*, In: *Reformátusok Lapja*, 1969. július 20. 1.

ERDŐS–SZAMBOROVSKYNÉ
2022

„Hívek maradtak bajban, vészben...” *Fejezetek a Kárpátaljai Református Egyház 20. századi történetéből*, szerk. ERDŐS Kristóf – SZAMBOROVSKYNÉ Nagy Ibolya, Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Református Közéleti és Kulturális Központ Alapítvány, 2022.

FODOR
2016

FODOR Gusztáv: *Református múltunk kezesség I. Adattár kárpátaljai református gyülekezettörténeti kutatásokhoz 1523–2016*, Tiszaszentimre, Narancsik Imre Kutatói Műhely, 2016.

FODOR
2017a

FODOR Gusztáv: *Akik a nagy nyomorúságból jöttek... A sztálini diktatúra koncepció perei kárpátaljai református lelkészek ellen a KGB ungvári levéltárának dokumentumai alapján. Peranyagok, életrajzi adatok, fényképek*, Debrecen, Kárpátaljai Református Egyház – Református Közéleti és Kulturális Központ Alapítvány, 2017.

FODOR
2017b

FODOR Gusztáv: *A református egyház első évtizede Kárpátalja szovjetizálása idején*, In: *Hadifogság, málenkij robot, Gulág. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáboraiába (1944–1953)*, szerk. MOLNÁR D. Erzsébet – MOLNÁR D. István, Beregszász–Ungvár, RIK-U Kiadó, 2017. 97–117.

FORGON
1989

FORGON Pál: *Levél Beregszászról*, In: *Reformátusok Lapja*, 1989. július 30. 6.

FORGON
1992

FORGON Pál: *Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak. Egy kárpátaljai magyar református lelkész a Gulágban*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1992.

KOMLÓS
1978

K[OMLÓS] A[ttila] P.: *Befejezte munkáját a KBK V. nagygyűlése. Dr. Tóth Károly püspököt díszdoktorrá avatták – a KBK új főtitkára: Lubomir Mirejovsky*, In: *Reformátusok Lapja*, 1978. július 9. 1.

- KOMLÓS
1979 K[OMLÓS] A[ttila] P.: „Korunk közösségi kor”. Dr. Nagy Tibor beiktatása Kecskeméten, In: *Reformátusok Lapja*, 1979. június 24. 5.
- KOMLÓS
1987 K[OMLÓS] A[ttila] P.: *Bibliák és énekeskönyvek Kárpátaljának*, In: *Reformátusok Lapja*, 1987. május 24. 1.
- KOMLÓS
1989 KOMLÓS Attila: *Telvé reménységgel és a megújulás vágyával. Kárpátalja: a hűség egyháza. (Szovjetunióbeli változások és az egyházak)*, In: *Reformátusok Lapja*, 1989. április 30. 3.
- MAJSAI
2006 MAJSAI Tamás: *Harminc éven át állambiztonsági ügynökök álltak a magyar református egyház élén*, In: *Mozgó Világ*, 32. (2006) 4. sz. 84–95.
- SERES
2023 SERES Attila: *Kárpátalja a peresztrojka és a magyarországi rendszerváltoztatás erőterében. Magyar levéltári dokumentumok 1985–1994. I. kötet (1985. április–1990. május)*, Budapest, Magyar Napló Kiadó – VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, 2023. (VERITAS Könyvek 32.)
- SZABÓ
2024 SZABÓ Gábor: *Emlékezés dr. Tóth Károly püspök szolgálatára*, In: *Confessio*, 48. (2024) 2. sz. <https://confessio.reformatus.hu/v/emlekezes-dr-toth-karoly-puspok-szolgalata-ra/> (utolsó letöltés: 2025. szeptember 10.).
- SZAMBOROVSKYNÉ
2021a SZAMBOROVSKYNÉ Nagy Ibolya: *A hitélet alakulása a hruscsovi egyházüldözés idején*, In: *Kárpátalja története. Örökség és kihívások*, szerk. CSATÁRY György, Beregszász–Ungvár, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – RIK-U Kiadó, 2021, 580–592.
- SZAMBOROVSKYNÉ
2021b SZAMBOROVSKYNÉ Nagy Ibolya: *Egyházpolitika és hitélet a dolce vita idejében*, In: *Kárpátalja története. Örökség és kihívások*, szerk. CSATÁRY György, Beregszász–Ungvár, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – RIK-U Kiadó, 2021, 619–629.
- SZAMBOROVSKYNÉ
2021c SZAMBOROVSKYNÉ Nagy Ibolya: *Az ateista propagandától az egyházzal történő együttműködésig*, In: *Kárpátalja története. Örökség és kihívások*, szerk. CSATÁRY György,

Beregszász–Ungvár, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – RIK-U Kiadó, 2021, 650–660.

SZAMBOROVSKYNÉ
2023

SZAMBOROVSKYNÉ Nagy Ibolya: *Gencsy Béla egyházvezetői tevékenységének főbb irányvonalai az államszocializmus idején*, In: *Hagyomány, identitás, történelem*, szerk. Kiss Réka – Lányi Gábor, Budapest, KRE HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2023, 269–294.

TÓTH
1979

TÓTH Károly: *Két kontinens keresztyénei között. II. Ausztráliában*, In: *Reformátusok Lapja*, 1979. június 24. 3.

TÓTH
1982

TÓTH Károly: *Az Isten beszéde, a történelmi tanulságok és a hit. Emlékbeszéd Ravasz László születésének 100. évfordulóján*, In: *Confessio*, 6. (1982) 4. sz. 31–41.

Az amatőr könnyűzenei együttesek országos felmérése 1984-ben

A kádári pártállam emberi szabadsághatárokat megszabó politikája, és annak közvetlen hatása a könnyűzene történetén mérhető le a legkönnyebben. E műfaj színterei mindig is fokmérőül szolgáltak az emberi értékek kifejeződési lehetőségei megismerésének. Nem véletlen, hogy e zenei alterület históriájának feltárására az utóbbi időszakban jelentős történetési figyelem irányult,¹ és nemcsak a hivatásos, elfogadott zenészek és zenekarok történetének feldolgozására, hanem a különféle szubkulturális mozgalmak, a „botrányos” jellegű zenei fellépések objektív nézőpontú megismertetésére is több példa akad.

Az egyre gyarapodó számú könyv, tanulmány és cikk ellenére mégsem mondhatjuk, hogy megtörtént a vonatkozó dokumentumanyag teljes körű feltárása és publikálása: a visszaemlékezések, magándokumentumok gyűjtésének várható eredményei mellett a levéltári raktárak „mélyén” még számos ismeretlen és egyben értékes iratanyag vár felfedezésre.

Tartalomgazdag dokumentációt jelent az alább közölt, terjedelmes és váratlanul előkerült jelentésgyűjtemény is. Ritka az ilyen átfogó jellegű, részletekbe menő adatgyűjtés, amelyből ráadásul nemcsak a hivatásos történészek profitálhatnak, hanem a helytörténettel foglalkozó szakemberek is. Sőt, az iratokban felsorolt együttesekben akkoriban zenélők szintén visszanézhetik a korabeli tevékenységük társadalompolitikai fogadtatását.

A korszak és a téma jobb megértéséhez, a politikai háttér megismeréséhez röviden össze kell foglalni a korabeli amatőr könnyűzene helyzetét.

**„A zenekarok olyan gyorsasággal alakulnak és szűnnek meg,
hogy minden felmérés csak egy pillanatnyi állapotot tükröz”**

Az államszocialista rendszer mindig is igyekezett szemmel tartani az új társadalmi jelenségeket, figyelemmel kísérve és egyben (meg)figyelve az alulról szerveződő zenekarok tevékenységét, mint az ifjúság hangulatát, gondolkodását tükröző művészeti és egyben önkifejezési formát. Amíg egy adott tendenciát nem éreztek veszélyesnek, addig jellemzően nem léptek fel ellene, legalábbis nem teljes mértékben tiltó szándékkal. Viszont a türéshatárt átlépőkkel szemben a vasszigor elve lépett életbe, mely jellemző ma-

¹ Például CSATÁRI, 2015.

radt a rendszer teljes időszakában, vagyis a beatkorszaktól kezdve az 1980-as évek végén lefolytatott bírósági perekig.²

Szemponunktól az a kiemelendő, hogy a pártállam könnyűzenei politikájában az 1983. év egyfajta vízválasztót jelent. Ekkor több olyan koncert is lezajlott, amelyekre a hatalom „adminisztratívna” nevezett, illetve egyéb büntetőeszközökkel válaszolt, és végül három zenekar tagjait ítélték súlyos büntetésekre, különálló bírósági perek során.³ A szélesebb körben hódító punk-, illetve a meginduló skinheadmozgalmat ért hatósági inzultus túlmutatott önmagán: a rendszer valódi jellegét is megmutatta.

Az ifjúsági mozgalmak folyamatos szemmel tartása ellenére, az esetek megtörténte érezhetően meglepte a hatalmat. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a könnyűzenéhez, és azon belül is az amatőr zenekarokhoz kapcsolt „kilengések” intézése nem korlátozódott, nem korlátozódhatott a rendőrsők és bíróságok falai közé: a kérdéskör felső szintű beavatkozást igényelt. Bár a legtöbb amatőr zenekar „meghunyászkodott”, és ezt követően már csak virágnyelven fogalmazta meg mondandóját, a „nemkívánatosnak” tekintett jelenség nem szűnt meg. Az üldözöttnek számító zenekaroknak és zenei irányzatoknak számos híve volt, illetve a történeteknek is társadalmi visszhangja támadt. A nem várt események ráébresztették az ország vezetését, hogy még fokozottabb figyelemmel kell kísérni a korábban egy szűk réteg szórakozásának tartott jelenséget.

Ezekről az esetekről számítható egy új időszak, az amatőr könnyűzenéhez való viszonyulásnak az ifjúságpolitikával összefonódó megítélése. Az állampárt és az államigazgatás végrehajtó szervei komoly erőfeszítésekbe kezdtek, hogy megértsék és kezelni tudják az ifjabb korosztály gondolkodásában és fellépésében tapasztalható „negatív tendenciákat”.

Érezhetőbb a cezúra, ha összevetjük az 1983 tavasza előtt keletkezett kultúrpolitikai megnyilatkozásokat az ezt követően tett kijelentésekkel.

1983 januárjában országos agitációs, propaganda- és művelődéspolitikai tanácskozást tartottak. Nem érintették a könnyűzene kérdését, a jelenlévők nem tartották fontosnak a kérdés górcső alá vételét. Érezték viszont a fiatalság megnyerésének szükségességét. Jelentős részük, vélték, bár beleszületett a szocializmusba, automatikusan semmilyen mechanizmus nem biztosítja, hogy elkötelezettjei is lesznek a „fennálló viszonyoknak”. Szövetségessé kívánták tenni az ifjúságot, és a nemzedékváltás megindult folyamatában különös gondot kívántak fordítani „a fiatal generációkhoz tartozók között végzett pártépítő munkára, arra, hogy e generációk legjobbjait megnyerjük a marxizmus számára”.⁴

Ugyanebben az időszakban közművelődési szempontból is foglalkoztak az amatőr művészeti mozgalmak helyzetével. Az ezek közé tartozó(nak tekintett) könnyűzene helyzetét csak röviden vizsgálták, s most sem tulajdonítottak neki különösebb jelentő-

² Az utolsó, az 1988-ban lefolytatott, egy zenekarvezetőt elsőfokú vádlottá tevő perre lásd KERESZTES, 2018.

³ A CPg, a MOS-OI! és a Közellenségek nevű zenekarokról van szó. Lásd bővebben KERESZTES, 2013; SZABÓ, 2020.

⁴ ORSZÁGOS AGITÁCIÓS..., 1983, 39, 43.

séget. Problémákra nem is hívták fel a figyelmet, csupán azt rögzítették, hogy a művelődési intézmények nem segítik eléggé a munkájukat, és az állami irányítás sem fordít kellő figyelmet erre a területre, a professzionalizálódott szféra viszont elszívó hatást gyakorol rájuk.⁵

Az 1982. évben a műsoros előadások 28,2%-át az amatőrök biztosították, ezenkívül további 6,2%-ban a hivatásos művészekkel együtt mint közreműködők léptek fel. A műsoros előadások látogatóinak 31,4%-a amatőrök fellépésével szervezett rendezvényen vett részt.⁶ Mindebben a következő évig nem is láttak különösebb problémát.

Pár hónap elteltével alaposan megváltozott a helyzet. Az 1983. év közepén, vagyis a botrányokat követően, már egyértelműen egyfajta látens fenyegető jelenséget láttak a fiatal, amatőr zenekarok tevékenységében. A megszokott gyakorlat szerint megkezdődött a tanácskozások és különféle javaslatok összeállításának jól begyakorolt folyamata (mely egyébként végül éveken át tartott).⁷

Az első, gyors felülvizsgálatot az MSZMP Titkársága folytatta le. Többek között kezdeményezték a különböző zenekarok működési engedélyeinek kiadásával, fellépéseik és műsoraik kontrollálásával kapcsolatos felelősségrendszer tisztázását, a jelenleg érvényes működési engedélyek felülvizsgálását. Listát készítettek azokról az együttesekről, melyek „fellépését ifjúsági közösségek előtt, illetve szerepeltetését az ifjúsági sajtóban károsnak és ezért nemkívánatosnak tartjuk”. A Titkárság arról is döntött, hogy a párt más szervezeti egységein kívül⁸ a Művelődési Minisztérium „foglaljon állást az alapkérdésekben”.⁹

A minisztérium és az alá tartozó testületek meg is kezdték a munkát, mely egyébként összekapcsolódott a szabadidő hasznos eltöltéséről végzett, régóta vajdó elméleti feladatmegoldással. E folyamat szintén éveken keresztül tartott.¹⁰

A központi pártszervek már hamarabb (1984. június végére) összeállítottak egy jelentést az ifjúság szórakozásának jellegzetességeiről. A negatív szövegkörnyezetben és „új hullám” összefoglaló néven jellemzett többféle „jelenségcsoportot” egyértelműen elítélték. A jelentés állásfoglalási része tisztán és világosan kimondta: „az illetékes állami szervek továbbra is megteszik a szükséges intézkedéseket a szélsőségesen társadalomellenes egyének, csoportok kiszűrése érdekében. Elsősorban a sokoldalú megelőző tevé-

⁵ MNL-OL-XIX-I-9-dd-16-1. tétel-32329-1983.

⁶ MNL OL XIX-I-9-k-28. tétel-sz. n.-1983.

⁷ Lásd részletesen KERESZTES, 2024, 14–15. További jellemzője lett a folyamatnak, hogy ekkor „regulázták meg” az ifjúsági sajtót is: míg 1983 előtt az Ifjúsági Magazinban (és a Világ Ifjúságában) a Beatricéről, URH-ról is megjelenhettek cikkek, ezt követően csak a „Modern Talking-jelenségről” írhattak. (FÓTI, 2008, 33, 141. Interjú Sebők János rocktűjságíróval.)

⁸ A megyei pártbizottságoknak is napirendre kellett venniük az amatőr művészeti mozgalmak lokális jellegű vizsgálatát. Győr-Sopron megye például a könnyűzene helyzetével kapcsolatban problémákat nem jelentett, azonban az amatőr zenekarok számának alakulását számszerűsítették. (MNL OL XIX-I-9-k-24. tétel-RF5538-1983.)

⁹ MNL OL M-KS 288. f. 7. cs. 678. ő. e. 1983. szeptember 5-i ülés. A feladatot egyébként elvileg a Belügyminisztérium bevonásával kellett végrehajtani, azonban a belügy bevonására nem találtam iratbeli adatokat.

¹⁰ Lásd részletesen KERESZTES, 2024, 15–16.

kenységre, az ifjúság neveléséért felelős szervekkel történő együttműködés fejlesztésére törekednek, de szükség esetén alkalmazzák a törvény szigorát is.”¹¹

E jelentés készítésével, az állampárt által végzett ténykedéssel egy időben zajlott le a Művelődési Minisztérium felmérése az amatőr könnyűzene helyzetéről. Ennek során egy országos jellegű, az összes amatőr zenekarra kiterjedő adatgyűjtést végeztek el, s ez a megismerési folyamat egyik lényegi elemeként funkcionált.

„Elsősorban a könnyűzenében jelentkező politikai torzulásokat kell megemlítenünk”

A párt informálása érdekében válhatott sürgőssé az adott terület alapos és lehetőleg teljes mértékű feltérképezése.

A „naprakészebb” adatok beszerzéséhez, közvetlen területi szervezetek híján, a megyei tanácsokra tudtak csak támaszkodni. (A klubok, művelődési házak fellépési módjait, zenei életét a központi államhatalom bevallottan nem tudta követni és naprakészen felügyelni, ugyanis ebben az időszakban a megyei tanácsok művelődési osztályai engedélyezték a műsorokat, mely egyfajta decentralizáltságot jelentett. Így viszont nagy különbség mutatkozott az engedékenyebb megyei vezetés alatt álló és az ortodoxabb párt-emberek vezette megyék valós gyakorlata között.)

A Kulturális, majd Művelődési Minisztérium közművelődési főosztály vezetője, Kormos Sándor¹² egy 1984. március 20-án kibocsátott körlevéllel rendelte el az átfogó helyzetfelmérést. A minden megyéhez, illetve a Fővárosi Tanácshoz is eljuttatott felhívásában nem indokolta meg az adatok beszerzése szükségességének közvetlen okait. Az amatőr könnyűzene helyzetének „áttekintése érdekében”, szögezte le a körlevél röviden, széleskörűen szeretnének tájékozódni és egyben véleményt is kérni a megyei tapasztalatokról. Az ügyirat tehát csak ennyit tartalmazott, és semmilyen bejegyzést nem rögzítettek, amelyből kiderülne, pontosan milyen szándékkal és kinek az utasítására indították el az intézkedést.¹³

A tanácsi szerveknek a következő kérdésekre kellett válaszolni:

- Milyen intézményekben és milyen feltételek mellett működnek az amatőr (pop, rock, beat) együttesek?
- Általában hol, milyen közönség előtt és milyen gyakorisággal szerepelnek?
- Milyen irányzatok érvényesülnek a megyei könnyűzenei csoportok körében?
- Intézményes módon hogyan tudják orientálni, segíteni működésüket?

¹¹ MNL OL M-KS 288. f. 41. cs. 1984. július 10.

¹² Kormos Sándor (1936–2019) pedagógus, a filozófiatudományok kandidátusa. Több helyen dolgozott népművelőként, 1976-tól a Kulturális Minisztériumban tisztviseelő, 1979-től 1980-ig a Kulturális Minisztérium közművelődési főosztályának, majd 1980 és 1989 között a Művelődési Minisztérium közművelődési főosztályának vezetője.

¹³ Megjegyzendő az is, hogy az ügyiratot végül csak 1987-ben helyezték irattárba.

Az április 30-ával bezárólag várt válaszban kérték felsorolni valamennyi amatőr együttes nevét és működési helyét is. (Kihangsúlyozták, hogy amatőr könnyűzenei együttesnek tekintik a működési engedéllyel *nem* rendelkező zenekarokat is.)

Több megye nem reagált a kitűzött határidőig – ezeknek június végén felszólító levelet küldtek ki. Nyár közepe lett, mire szinte minden megyei tanács végrehajtó bizottságának művelődési osztálya beküldte az igényelt jelentést. Mindezek után sem ismerjük viszont – ha elkészült egyáltalán – a Budapest helyzetét bemutató, valamint a Zala megyéről szóló¹⁴ jelentést.

Maguk a jelentések nagyon vegyes képet mutatnak, egyáltalán nem egységesek, szövegezésük hosszúsága változó (indokolatlanul hosszabbak és rövidek egyaránt megtalálhatók köztük), és tartalmilag is vegyesen (jól-rosszul) összeállítottak.

A szövegek többsége azonban meglehetősen adatgazdag, többségükön látszik, hogy a kért témának utánajártak, adatokat gyűjtöttek a megye könnyűzenei életéről, a megye településein megalakult zenekarokról. A válaszok egy kisebbik része konkrét adatokban szegényes, vagy éppen összezsapott, sablonos tartalmú. Néhány esetben észlelhető, hogy az adott megyében működő művelődési központ munkatársaival írták meg a beszámolót...

Abban sem lehetünk biztosak, hogy nem hagytak-e ki a válaszból szántszándékkal egy általuk ismert, de már „hírhedt” vált zenekart. Így például a beérkezett Veszprém megyei jelentésben – amely voltaképpen ráadásul csak táblázatos adatközlés –, a már említett Közellenség nevű punkzenekar ügyéről egy szó sem esik, holott ebben az időben zajlott a bírósági perük. Ehhez hasonlóan Csongrád megye sem írt egyetlen sort sem az eredetileg szegedi CPg zenekar ügyéről (bár csak múlt időben teheték volna, mivel ekkorra már jogerős ítélet született, azonban a hallgatás így is feltűnő).¹⁵

Más helyeken, az 1983-as év botrányainak utóhatásaként, a jelentésekben egyértelmű célzások jelennek meg. Például: „[s]zövegekben politizálnak, némelyik túlságosan is keményen. Sokszor céljuk a botrányokozás, a pukkasztás, de az ilyen zenészeket a többiek igyekeznek kiutasítani maguk közül, egymást »szelídítve«. Emiatt az okok miatt az idei megyei találkozóra a dalok szövegét előre bekérték” (Bács-Kiskun megye). Másik példa: a „...felsorolt kezdeményezésekkel csökkenthető az egyfajta zenei igénytelenség és rossz irányú szélsőségesség (szövegben, zenében egyaránt)” és „intézményi háttérrel, fenntartói segítséggel az együttesek jobban irányíthatók” (Nógrád megye).

Az „amatőr” jelzőt a zenei előképzettség nélküli zenekarokra alkalmazták, beleértve az akkoriban kötelező vizsgaengedély nélkül működő együtteseket is. A dokumentumokban is gyakran emlegetett Országos Szórakoztatózenei Központ (továbbiakban, a forrásközlésben is: OSZK)¹⁶ bizottsága előtt kellett vizsgát tenni a zenei repertoárból,

¹⁴ A Magyar Nemzeti Levéltár Zala Vármegyei Levéltára e sorok szerzőjének kérésére keresést folytatott le az esetlegesen mégis elkészült jelentés másodlatának fellelése érdekében, azonban ez nem járt sikerrel. (Elektronikus levélváltás a szerző birtokában.)

¹⁵ Tudjuk ellenben, hogy a megye 1983 novemberében már küldött egy tájékoztatót a helyi zenei életéről. A jelenleg még lappangó dokumentum érdekessége lehet a CPg zenekar esetleges említése.

¹⁶ Az OSZK a könnyűzenei művészek képző és vizsgáztató szerve volt.

és ennek megfelelően sorolták a zenekarokat meghatározott kategóriákba. Az engedély megtekintésétől az 1970-es évek végétől egyre több szórakozóhelyen már „eltekinthettek”, és a tinédzserzenekarok fellépési lehetőségei ezáltal valamelyest, néhány évig, bővültek.

A jelentések gyakran említik az „új hullám” (new wave) kifejezést, mint zenei irányzatot, azonban arra nem adnak magyarázatot, hogy mit értenek alatta. Mivel a korszakban rendszertelen módon alkalmazták a különféle alternatív előadási módokat bemutató zenekarokra, ezért vélhetően a jazz, rock, a punk és a heavy metal műfajokba be nem sorolható egyéb zenékre, illetve az ezek kombinációit játszó együttesekre gondoltak. (Az „új hullám” valóban nehezen meghatározható irányzatként jelentkezett, azonban míg Nyugaton a punk utódja, Magyarországon szinte minden olyan együttes zenéjére alkalmazható volt e fogalom, amely nem tartozott a hivatalosan elfogadott keretbe.) A country ebben az időben kezdte elveszíteni „imperialista” jellegét, s már semmilyen „ellenséges” tendenciát nem kapcsoltak hozzá. Ehhez hasonlóan a blues és a disco zenékhez sem kötődtek negatív felhangok. A punkzenekarokat ritkán nevesítik, láthatóan csak ha nagyon szükséges, akkor emelik be ezeket a listákba. A „rock” irányzatba viszont sok – talán indokolatlanul sok – zenekart is besoroltak. Kétségtelen, a rockzene virágkora volt ez a korszak, és ezzel összefüggésben egyfajta gyűjtőfogalomként funkcionált. Ez alá a kifejezés alá volt a legkönnyebb besorolni sok olyan zenekart, amelyik egyrészt egzakt módon meghatározhatatlan, másrészt valószínűleg többnyire punk jellegű zenét játszott.

A teljesség igénye nélkül álljon itt két összehasonlítás a jelentésekben és az utólagos feldolgozásokban megfogalmazottakból.

Pécsen kimondottan széles körű és aktív zenei élet folyt, melynek történetét többen is igyekeztek rekonstruálni. A vonatkozó jelentésben is megjelenő Metál nevű reggae (!) együttes, a Donor zenekar, az SK együttes voltak a legkimunkáltabb zenekarok, nem ritkán országos hírnévvel.¹⁷

Más esetben nem sikerült a most közölt forrás adatait egyeztetni egy vonatkozó tanulmány adataival. Konkrétan: a pécsi zenei életről szóló tanulmányban¹⁸ említett együttesek közül semelyik sem szerepel a most közölt, Baranya megyét feldolgozó jelentésben.

Alig van átfedés a későbbi zenetörténeti feldolgozások és a korabeli jelentés között Kecskemét esetében.¹⁹

Sokatmondó, hogy a szombathelyi Lord együttes szintén nem jelenik az adott megye jelentésében. Lehet, hogy mivel már 12 éve zenéltek, nem tartották őket amatőr zenekarnak, s engedélyük is lehetett. (Egyébként az 1984-es évben tagcseréken mentek át.) Annál több olyan együttest soroltak fel, amelyek valóban felpozdították zenéjükkel a határ menti város éjszakáit.²⁰

¹⁷ KOSZITS, 2020, 114–115.

¹⁸ HAVASRÉTI, 2020.

¹⁹ PAPP, 2020, 139–146.

²⁰ PRIEGER, 2020, 129–137.

A jelentések nagyobb része tükrözte a valóságot, mert például nem titkolták a korabeli gazdasági problémák okozta technikai szegénység létezését, a hangszerek beszerzésének nehézségeit. Sok azonosság, általános érvényű következtetés található a jelentésekben. Ezek közül a legfontosabbak:

A könnyűzenei együttesek gyorsan alakulnak és többnyire hamar felbomlanak, a tagok között nagy a fluktuáció. E tagok – többnyire fiatalok, tizen- és huszonevesek – nem engedhetik meg maguknak a drága felszerelés megvásárlását, ezért támogatásra szorulnak, pontosabban: szorulnának. A támogatást alapvetően a helyi művelődési intézményeknek kellene biztosítaniuk, azonban erre kevesen képesek. Van, ahol nem is akarnak segíteni. Ezzel összefüggésben nem meglepő az anyagi eszközök elégtelenségéről, a művelődési házak technikai felszereltségének szegénységéről szóló visszatérően jelentkező elemek megléte. A (könnyű)zenei oktatásra vonatkozó kritika is megjelenik: „Korhoz kötött, időponthoz kötött, nincsenek megfelelő tanárok, nem módszeres az oktatás és csak kizárólagosan a vendéglátó-ipari zenélésre korlátozódik. Tehát műhelymunka kizárva.” (Békés megye).

A zenekarok jelentős része valóban nem működött hosszú ideig, ezért országos ismertségre sem tehetett szert. A fentebb említetteken túlmenően jó néhány ismert, a későbbiekben kisebb-nagyobb sikert vagy népszerűséget szerzett zenekar neve feltűnik az írásokban (Auróra Cirkáló, SING-SING, Moby Dick stb.). Sőt, vannak olyanok is, amelyek akár a mai napig működnek (például a miskolci KABINET RT.)²¹

A három- vagy öt évente megrendezett Ki mit tud? vetélkedők nagy nézettséget produkáltak, és a helyi zenekarok érdeklődését is felkeltették. Az 1983-ban megrendezett Ki mit tud?-ra több jelentés hivatkozik.

Alig említenek vállalati fenntartású vagy támogatottságú zenekart.²² Meglepő, de a KISZ-szervezetek nevével is ritkán találkozunk, és e hiányt nem is róják fel korrigálandó hibaként a jelentést készítőket – mintha ezt a támogatási formát már visszahozhatatlannak gondolták volna.

A jelentések alapján – egy év elteltével! – a közművelődési főosztály aláírás nélküli összegzést állított össze.²³ Az amatőr könnyűzenét ab ovo szubkulturálisnak tekintették, melyet tanuló vagy dolgozó tizenéves fiatalok művelnek. Különbséget találtak (vagy inkább véltek felfedezni) a gimnazisták, a szakközépiskolások és a szakmunkástanulók ízlése között. Leszögezték, hogy e hallgatósági csoportok „gyakorlatilag nem keverednek egymással”. Országosan ötszáz körüli zenekart számoltak össze, melyekből csupán 5%-nak van fenntartója. A zenekarok egy része szélsőséges közönségigényt is kiszolgál vagy közvetít, s „megkérdőjelezi” a társadalmi rend alapjait vagy éppen „szocialista eszméink ellen ható nézeteket” vall. „A társadalmi különállást kifejező szövegek az esetek többségében igénytelen zenével párosulnak.” (Gyorsan hozzátették: országos szinten is csupán néhány együttesről van szó).

²¹ <https://www.zeneszoveg.hu/egyuttes/2194/kabinet-rt-dalszovegei.html> (utolsó letöltés: 2022. április 15.).

²² Ellentétben a minisztérium által összeállított összegzésben foglaltakkal, lásd a 19. számú dokumentumot.

²³ Ezt a 19. számú dokumentumként közöljük.

Az amatőr könnyűzene nem vált mozgalommá, jelentették ki (ez nehéz is lehetett volna, az eltérő stílusirányzatok miatt). A szakmai irányítás sem foglalkozott megfelelően e területtel, voltak maguk felé is kritikát.

Végül felsoroltak néhány javaslatot, mellyel, vélték, jobban befolyásolni lehetett volna e területet. Az általánosságban megfogalmazott, képzésre, támogatásra, ellenőrzésre vonatkozó javaslatok mellett egy ajánlás érdemel figyelmet: „megyei pályázatok meghirdetésével ösztönözzék, hogy társadalmunk értékrendjét képviselő alkotások szülessenek”.

„Azt is mondhatnám, baj van általában a populáris műfajokkal”

Mindezzel azonban nem volt vége az „ügynek”. Az 1984-es felmérés eredményeit közzévetve a felsőbb szervek is felhasználhatták, annak következtetései beépültek a szakmai-politikai anyagokba.

A következő időszakban folytatták a szórakozás, pontosabban a szabadidő és a szórakozás kapcsolatának vizsgálatát, és e feladat részeként a könnyűzene helyzetét is újól, bár kisebb volumennel, górcső alá vették.

A társadalom kikapcsolódásra, szórakozásra szánt idejének elemzéséből azt a következtetést vonták le, hogy az aktív keresők többsége a szabadidejének többletét munkával töltötte, és az állami intézmények által nyújtott szórakoztatási lehetőségeket sem használták ki. A lakosság közel fele a tömegkommunikációs eszközök (értsd: főleg a televízió) által nyújtott kulturális szolgáltatásokkal élt. Anyagilag sem vált eredményessé a könnyű és a komoly műfaj összekapcsolása. „Ez nem azért baj, mert a rock, punk koncert bevétele segít fedezni a drámai előadás költségeit, a komolyzenei hangverseny kiadásait, hanem azért, mert a könnyűzenei koncertek közönségével nem történik »semmi.«” Ennél is fenyegetőbbnek érezték a nyugati hatások tovább élését. „Külön gond, hogy a szórakoztatás szférájában tudnak nagy hatást kifejteni a burzsoá »tömegkultúra« beáramló – a szocialista eszményeinktől, ízlésnormáinktól gyakran idegen – termékei. Különösen veszélyes, hogy az ifjúság szórakozását gyakorlatilag egyeduralkodó tánc és könnyűzene számtalan irányzata szinte kivétel nélkül a polgári »kultúra« terméke, nemzetközi, de mindig a legfejlettebb tőkés országokból induló divatjelenség.” Mindezt az itteni, magyarországi alkotásra helyezték a hangsúlyt. Ezt nem részletezem, talán csak elég két mondat idézése: „jobban kellene hangsúlyozni azt is, ami folytatás, ami évezredes, ami az emberiség és a magyarság által kitermelt értékrendszernek az öröksége. S mindezt, ha kicsit áttételesen és sajátos módon, de a szórakoztató művészetben is érvényesíteni lehet és kell.” Ismételten felhívták a figyelmet az irányítás és a szervezés megreformálására. Egyrészt a műsoros előadások rendezéséről szóló rendeletet kívánták átdolgoztatni. Másrészt célszerűnek tartottak volna az országos hatáskörű felügyelőség mellett megyénként létrehozni egy testületet, melynek feladata: műsorengedélyezés, műsorellenőrzés, az amatőr művészeti csoportok szereplési lehetőségeinek felkutatása és biztosítása, rendezési jog átadása, az eredetileg kiválasztott műsor

megváltoztatásának akadályozása. Nem mellékes módon javasolták a Műbíráló Bizottság újbóli megindítását.²⁴

A párt- és minisztériumi szervek a későbbiekben is foglalkoztak a művészeti élet, a könnyűzene aktuális helyzetével. Köpeczi Béla miniszter 1986. májusban készített egy terjedelmes tájékoztatót a párt részére a szórakozás és szórakoztatás tartalmi és szervezeti kérdéseiről, amelyben viszonylag részletesen foglalkozott a könnyűzene helyzetével is.²⁵

Az elkövetkező néhány évben azonban, a gazdasági helyzet romlásával, a könnyűzenei területet már nem „megnevelni” kívánták, hanem forráspótló lehetőségnek tartották.

*

Az alább közreadott jelentésekben felsorolt vagy említett zenekarok, együttesek tevékenységét, működését, illetve a jelentést készítőik által adott műfaji besorolás helyességét jellemzően nem vizsgáltuk.

A zenekarok neveit betűhűen közöljük, ugyanis az esetek nagy részében az eredeti iratokban is nagybetűvel szedték ezeket (véltetően a jelentések összeállítói sem voltak biztosak a megnevezések helyességében). Az eredeti szövegekben aláhúzással jelölt részeket dőlt betűvel közöljük. A minisztériumban szintén aláhúzással, kiemeléssel jelöltek bizonyos szövegrészeket, ezekre lábjegyzetben hívtuk fel a figyelmet. A jelentések egy része a felsorolt zenekarokat sorszámokkal látta el, e számozást jelen közlésünkben kihagytuk. Megtartottuk viszont az idézőjeleket, míg a rövidítéseket feloldottuk (a szövegben szögletes zárójelbe helyeztük, a zenekarok felsorolásánál automatikusan kiegészítettük.) A dokumentumokban megadott vagy szerepeltetett személyneveket csak a kezdőbetűkkel jelenítettük meg. A mellékletben vagy elkülönítve listázott zenekarok neveit táblázatos formába szerkesztettük. A jelentések egy részét kísérőlevéllel küldték meg, mely utóbbiakat nem közöljük, csupán a jelzetet követő, a rövid magyarázatot tartalmazó *legendában* adjuk meg ezek legfontosabb adatait.

²⁴ Lásd részletesebben KERESZTES, 2024, 16–19.

²⁵ CSATÁRI, 2018.

Források

1.

Bács-Kiskun megye

Kecskemét, 1984. július 3.

21402/1984.

Tárgy: Amatőr könnyűzenei együttesek Bács-Kiskun megyében

Kedves Kormos Elvtárs!

Megyénkben a legtöbb amatőr együttes iskolákban alakul, néhány dolgozik [!] csupán művelődési házban. Egy-két együttest vállalat támogat, de ez a támogatás a próbahelyiség biztosításából áll csupán.

A legtöbbnek nincs fenntartója. A hangszereket saját pénzükből vásárolják, s addig, amíg nem válnak félprofivá (OSZK-engedéllyel nem rendelkeznek), pénzkeresetre nincs lehetőségük. Technikai felszereltségük szegényes, saját készítésű erősítőkkal dolgoznak, igényük viszont van a hi-fi minőségre. Legtöbbjük próbahelyiség-problémával küszködik, sokszor ez az oka megszűnésüknek is. Zömmel lakásokban, garázsokban, raktárhelyiségekben próbálnak, ahonnan a nagy hangerő miatt gyorsan kitiltják őket. Az intézmények nem vállalják patronálásukat. (Egyedül a Piarista Gimnázium²⁶ rendelkezik saját zenekari felszereléssel, próbahelyiséget is biztosít az iskola zenekarának, de felügyeli is őket. 1973-ban engedély nélkül léptek fel, azonnal el is tiltották őket.)

Legtöbbször diák közönség előtt lépnek fel, közülük is a rajongók legnagyobb tömege a szakmunkástanulók közül kerül ki, kisebb számban gimnazisták és egyéb szak-középiskolások közül. A legnagyobb tömeg a lumpen elemek köre.

Sokkal nagyobb ma az érdeklődés az amatőrök, mint a profik iránt.²⁷ Csak néhány profi zenekart kedvelnek, akikről úgy érzik, hozzájuk szól, az ő problémáikról énekelnek (pl. Bikini,²⁸ Hobo²⁹ stb.). Akik profivá válnak, azoktól elfordulnak.

Legtöbbet Kecskeméten a Kertészeti Főiskolán, a 623. számú Szakmunkásképzőben és az Ifjúsági Otthon Pódiumán lépnek fel. Az utóbbi rendszeres fellépést biztosít az amatőr zenekarok számára. Az Erdei Ferenc Megyei Művelődési Központban évről évre megrendezzük a megyei fesztivált részükre, 1984-ben negyedik alkalommal.

²⁶ Az államszocialista időszakban a Magyarországon engedélyezett két piarista rendi fenntartású gimnázium egyike Kecskeméten működött.

²⁷ Ez utóbbi részmondatot a minisztériumban aláhúzták.

²⁸ Bikini zenekar: 1982 és 1985 között – a Beatrice szünetelésének időszakában – Nagy Feró énekessel működő zenekar volt. 1985-ben Feró kivált a Bikiniből, helyét D. Nagy Lajos vette át. Az 1982 és 1985 közötti évek zenekarát Ős-Bikininek nevezik.

²⁹ Hobo Blues Band zenekar: 1978 és 2011 között működő zenekar, nevét az alapító Földes 'Hobo' Lászlóról kapta.

Időnként spontán is szerveződnek fellépések (iskolai „bálokon”, kulturális seregszemléken, iskolai napokon). A legtöbb zenekari tag alig 20 éves, sokszor általános iskolásokból áll.

A legdivatosabb zenei irányzat most az új hullám, ezen belül is az új-romantikus zene, nosztalgia-show-k, kemény fémzene, ritkábban a rock. Jazz-zenét alig játszanak, s csak az igényesebbek próbálkoznak countryzenével. A „dolly roll” stílust³⁰ az amatőr zenészek elutasítják. Az új hullám egyik jellemzője a szembeállítás, lázadás, keményebb formája punk. Szövegeikben politizálnak, némelyik túlságosan is keményen. Sokszor céljuk a botrányokozás, a pukkasztás, de az ilyen zenészeket a többiek igyekeznek kiutasítani maguk közül, egymást „szelídítve”. E miatt az okok miatt az idei megyei találkozóra³¹ a dalok szövegét előre bekérték. Sokszor a botrányok kitörésének egyik oka a fiatalok tájékozatlansága, felkészületlensége.³²

A Szalvai Mihály Úttörő- és Ifjúsági Otthonban³³ megpróbálkoztak szakmai segítségadással, de azt a módszertani segítséget a fiatalok csak ismert, profi hozzáértőktől fogadják el. Megyénkben ilyen szakértők nincsenek, vendégek meghívása és rendszeres foglalkoztatása viszont anyagi nehézségekbe ütközik. Az intézmények erre a feladatra nem szívesen költenek, mert nem tekintik feladatuknak,³⁴ félnek a résztvevőktől és a közönség magatartásától egyaránt. (Deviáns elemek, szipózók³⁵ stb.)

A megyei fesztiválra 26 együttes jelentkezett vissza, gyakorlatilag a jelenleg működő együttesek mindegyike. Az együttesek gombamód szaporodnak, szinte hetenként alakulnak, nevet változtatnak. Naprakész „nyilvántartásuk” szinte lehetetlen. Az együttesek közül a legtöbb Kecskeméten működik.

A fesztiválra jelentkezett együtteseken kívül működnek még a: IV. Birodalom, Rotadás Együttes, Ulmann Mónika Akció Csoport, Ideiglenes Csoport, Dokk Együttes, és a Monogram Együttes, Bilagit és a Daedalon Együttes, valamennyi Kecskeméten.

Az együttesek neve általában árulkodik stílusukról is. Ha a nevén megütközünk, akkor új hullámos, amennyiben hagyományos az elnevezésük, akkor feltételezhetően rockzenét játszanak.

Megyénkben a felsoroltakon kívül az alábbi amatőr zenekarok léteznek:

Kid (Baja)

Rohanó idő (Városföld)

Dr. X (Baja)

Spirit (Felsőszentiván)

³⁰ Utalás a korszak egyik népszerű popzenekarára, a Dolly Rollra (a Hungária zenekar felbomlása után, 1983-ban alakult, s több stílus- és tagváltással 2017-ig zenéltek).

³¹ Vélhetően a kecskeméti Erdei Ferenc Megyei Művelődési Központban 1984. szeptember 14-én megtartott „Országos underground és avantgarde” találkozóról (fesztiválról) van szó. (A fesztiválról riport a megyei napilapban jelent meg: B. T.: Under.ground, avagy észrevételek egy fesztiválról, *Petőfi Népe* 1984. szeptember 19. 5.)

³² Ez utóbbi bekezdést a minisztériumban oldalvonallal megjelölték.

³³ Jelenleg: Kecskeméti Ifjúsági Otthon.

³⁴ Ez utóbbi részmondatot a minisztériumban aláhúzták.

³⁵ Szipózás vagy szipuzás: ragasztók és szerves oldószerek szippantása.

Isolar (Nyárlőrinc)
Haverok (Baja)
Riverside (Kiskunfélegyháza)

Kecskeméten:

Ejnye-bejnye
Bartus József és kemény fémzenekara
Új problémák
FBJ-4
Mr. Intim
V-Effekt
Fotel
Akt
Stollár Miki
KB
Explosion
Hívatlan vendégek
Fender
Lepés – Papp – Lepés trió (szólista)
Desif and gruop
Farkasházi Lehel
Gode
Fojtott karcok
TUS 6000

A jelentés késedelmes megküldéséért szíves elnézésüket kérjük.

Kecskemét, 1984. július 3-án

Eltvársi üdvözlettel:

[*olvashatatlan aláírás*]

Szabó Attila
osztályvezető *h.*

Jelzet: MNL OL XIX-I-9-dd-16-1. tétel-59264. – Az államhatalom felsőbb szervei, Művelődési Minisztérium, Közművelődési Főosztály iratai. – Fénymásolat a géppel írt, aláírással és bélyegzőlenyomattal ellátott tisztaatról.

2.

Baranya megye

Pécs, 1984. május 7.

Szám: 1.631-3/1984.

Tárgy: Amatőr könnyűzenéről tájékoztató

Kedves Kormos Elvtárs!

Hivatkozással 59 264/1984/XVII. sz. kérésükre az amatőr könnyűzene Baranya megyei helyzetéről az alábbiakban tájékoztatjuk.

Az amatőr könnyűzenei mozgalom széles körű, robbanásszerű térhódítása hazánkban a 60-as évek elejére tehető.

Ebben az időben megyénkben is rendkívül sok együttes alakult, működött.

A jellemző az volt, hogy egy-egy művelődési házhoz kötődtek az együttesek, mely próbalehetőség, valamint felszerelés tárolásának ellenében *térítés nélkül*, hetente rendezett táncesteket az együttesek fellépésével. Lényeges mozzanat, hogy az együttesek köré – s így a művelődési ház köré is (!) – széles körű baráti társaság, közösség szerveződött, mely baráti közösségek nyomai a mai napig is fellelhetők a 30-as korosztály tagjai között. A mozgalom *közművelődési* jellege ebben fogható meg.

A művészi produktum oldaláról közelítve e területen azt tapasztalhatjuk, hogy néhány év után megteremtette a műfaj a maga autonóm tartalmi és formai világát, szólni kívánt saját szűkebb közönségéhez, közösségéhez. Így hatásmechanizmusában, megjelenésében a folklórral rokonítható.³⁶

Sajnálatos, hogy a művelődési házak a mai napig nem ismerték fel e művészeti ág sajátos lehetőségeit, s nem kapcsolták egyenrangúan a többi amatőr művészeti ág mellé. Miután kialakultak e művészeti terület tartalmi és formai sajátosságai, az ujjongan [!] felnövekvő generációkban is élt, él a közlésvágy, melynek adekvát hordozója e mozgalom.

A Baranya megyei Művelődési Központ két éve kezdett foglalkozni mélyebben e terület gondjaival.

Fő feladatnak tekintik:

az együttesek felkutatását, hiszen többnyire otthon (lakásban, garázsban) próbálnak, saját felszereléssel; a csoportok, együttesek folyamatos, differenciált képzési, továbbképzési rendszerének kialakítását.

Külön kell szólnunk az e területhez érintőlegesen kapcsolódó *jazz-zenei* mozgalomról, mely az utóbbi évben – az MMK, az OSZK és a Pécsi Ifjúsági Ház összefogásával – erősödött meg megyénkben. Az első *jazzklub* 1964-ben alakult Pécsen, de mindössze

³⁶ Ez utóbbi bekezdést a minisztériumban oldalvonallal megjelölték.

másfél évig működött a Doktor Sándor Művelődési Házban. Hosszú szünet után 1975-ben alakult újjá a klub, s azóta folyamatosan vannak jazzrendezvények Pécsen, s az utóbbi években pedig már a megyében is (Komló, Mohács, Szigetvár).

Az elmúlt évben érték meg a feltételek arra, hogy a pécsi zenei oktatási intézmények hathatós támogatásával létrehozzuk a *megyei jazz műhelyt*, amelyben a Pécsi Royal Dixieland, valamint a Baranya Big Band dolgozik.

A mellékletben felsoroljuk a megyében jelenleg működő együttesek listáját.

Kérem tájékoztatásunk szíves tudomásul vételét.

Pécs, 1984. május 7.

Elvtársi üdvözlettel:

Dr. Végh Józsefné

Dr. Végh Józsefné

csoport vezető

Baranya megyei könnyűzenei együttesek

Melléklet:

Együttes neve	Tagok száma	Fenntartó intézmény („befogadó” intézmény)	Helység
Baranya Big Band	25	Megyei Művelődési Központ ³⁷	Pécs
Royal Dixieland	8	Megyei Művelődési Központ	Pécs
„Jet”	4	Pécsi Nevelési Központ	Pécs
„Donor”	5	Pécsi Nevelési Központ	Pécs
„The Pertő”	4	Pécsi Nevelési Központ	Pécs
„Ideiglenes Banda”	4	Pécsi Nevelési Központ	Pécs
„Spectrum”	4	Pécsi Nevelési Központ	Pécs
„Rituális név”	5	Művelődési Központ	Komló
„S.K. Együttes”	5	–	Pécs
„Metál”	5	MÁV Klub	Szentlőrinc
„Gyóntatók AT”	4	–	Siklós
„Minaret”	5	–	Pécs
„Delta”	6	–	Szentlőrinc

³⁷ Az eredeti szövegben így szerepel: MMK-OSZK-IH (Megyei Művelődési Központ, Országos Szórák-
tatózenei Központ, Ifjúsági Ház (Pécs).

Együttes neve	Tagok száma	Fenntartó intézmény („befogadó” intézmény)	Helység
„Lady Jane”	5	–	Kisharsány
„R-B Formáció”	5	Művelődési Ház	Nagykozár
„Zeus”	3	–	Szentlőrinc
„Dózys Rock”	6	Iparszövetség (KISZÖV)	Pécs
„Keleti jazz”	3	–	Lánycsók
„Asterik”	5	–	Mohács
„Punktum”	4	–	Pécs
„Déja VU”	3	–	Pécs
„Jazz Kvintet”	5	Művelődési Központ	Mohács

Jelzet: MNL OL XIX-I-9-dd-1-6-1. tétel-59264. – Az államhatalom felsőbb szervei, Művelődési Minisztérium, Közművelődési Főosztály iratai. – Géppel írt, aláírással és bélyegzőlenyomattal ellátott tisztazat.

3.

Békés megye

Békéscsaba, 1984. április 24.

Beszámolójelentés az amatőr könnyűzene helyzetéről Békés megyében

Az amatőr könnyűzenei együtteseket sajnos kevés intézménynek áll módjában támogatni. Ez elsősorban anyagi kérdésekre vezethető vissza. Az intézmények jelentős része hiányos technikai feltételekkel rendelkezik, saját rendezvényeik ellátására sem alkalmasak a berendezések, ezért állandó felszereléssel nem tudják ellátni az együtteseket és alkalmi kölcsönzésre is csak korlátozottan nyílik mód.

Békéscsabán például 2-3 ház (Építők, Ifjúsági Ház, Megyei Művelődési Központ) berendezését kéri kölcsön a kisebb együttesek egy-egy próbához, de ezek a felszerelések a koncertigényeket már nem elégítik ki.

Az Orosházi Ifjúsági Ház két együttest támogat, a békéscsabai Ifjúsági Ház hármat, a gyomaendrődi, békési, mezőhegyesi, gyulai házak, valamint a békéscsabai BARNEVÁL,³⁸ KISZÖV Gyopár Klub, Megyei Művelődési Központ egyet-egyet. Ezek között több OSZK-regisztréssel rendelkező csoport is van. Az intézmények és együttesek kapcsolata inkább csak próba, terembérlet és néhány kisebb erősítő, hangfal kölcsönzésére, cserébe egy-egy ingyenes fellépésre, rendezvények kihangosítására szorítkozik.³⁹

³⁸ BARNEVÁL: a békéscsabai húsfeldolgozó vállalat.

³⁹ Ez utóbbi részmondatot a minisztériumban aláhúzták.

A kérdező levél szerint az amatőr együttesek – bár mi az állandó alkalmazásban nem álló regiszteres zenekarokat is ide soroljuk – keveset szerepelnek közönség előtt. A nagyobb ünnepekhez kapcsolódó kulturális rendezvényeken, iskolai és vállalati klubokban, saját szervezésű koncerteken lépnek fel. A szervezésben többnyire magukra vannak utalva, önmenedzselésük azonban kezdetleges és ez megint csak anyagi okokra vezethető vissza.

Ezek a fiatalok nagyon szeretnék muzsikálni, de könnyűzene-oktatásunk merev és elmaradott volta miatt hiányos az alapképzettségük, és a nehezen előteremthető technikai felszereltség – főleg az új együtteseknél – elkésredetté teszi őket. (Korhoz kötött, időponthoz kötött, nincsenek megfelelő tanárok, nem módszeres az oktatás és csak kizárólagosan a vendéglátóipari zenélésre korlátozódik. Tehát műhelymunka ki zárva.) Munkájuk esetlegessé válik, sok hullámvölgygel, rengeteg tagcserével.

Megyéinkben a könnyűzene szinten minden ágában működnek együttesek. Nosz talgia-csoporttól a jazz-rockon keresztül az instrumentális új hullámot próbálgató zenekarig minden megtalálható. A Ki mit tud? és a jazz-pop-rock találkozó megyei selejtezői mellett idén második alkalommal rendeztük meg a megyei és városi KISZ Bizottsággal, valamint az Ifjúsági és Úttörőházzal közösen a ROCK BÖRZÉT, melyen minden ORI-engedéllyel nem rendelkező együttes és szólista indulhatott.⁴⁰ A verseny – mely idén a véletlen folytán a jazz-rock találkozó megyei selejtezője lett – a ROCK BÖRZE 83'-mal szemben jelentős fejlődésről tanúskodott. Az együttesek igényesebb produkciókkal, a közönség számára is érdekesebb zenei ötletekkel jelentkeztek. A zsűriben Bulányi László,⁴¹ az ORI osztályvezetője, Bálint Péter,⁴² az MHV szerkesztője és Victor Máté,⁴³ a Rádió szerkesztője foglalt helyet.

Ősztől, amennyiben az Ifjúsági Háznak sikerül ezt koordinálnia, műhelyfoglalkozásokat tartanak az egyes hangszercsoportoknak, valamint zeneszerzőknek és szövegíróknak is. Ezzel igyekszünk javítani a hiányos zenei felkészültségen és szeretnénk nívós felvételi lehetőségeket is biztosítani a csoportoknak, mellyel megkönnyíthetik muzsikájuk népszerűsítését, önmaguk jobb kontrollálását, esetleg a Rádiónál, a Hanglemezgyárnál is jelentkezhetnek bírálatra. (A Gyopár Klub indított sorozatot bemutatkozási jelleggel, ahol néhány zenekar fel is lépett.)

A következőkben felsorolt lista nem ad teljes megyei képet, mert az együttesek folyamatosan újra alakulnak és felbomlanak. A megyében számontartott együttesek a következők:

⁴⁰ Ez utóbbi bekezdést a minisztériumban oldalvonallal megjelölték.

⁴¹ Bulányi László (?–1988), az Országos Rendező Iroda osztályvezetője, később igazgatója.

⁴² Bálint Péter (?–?) a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat munkatársa.

⁴³ Victor Máté (1945–), zenész, zeneszerző, színész. Ebben az időszakban – 1982 és 1986 között – a Rádió szerkesztőségének zenei rendezője.

ORIENT R. T.	Békéscsaba, Ifjúsági Ház	Ausztrál rock
NÉVTELEN-NULLA	Békéscsaba, Ifjúsági Ház	Mai dalok
LÍBIA	Békéscsaba, Ifjúsági Ház	Blues
WETERLÁNC	Békéscsaba, Ifjúsági Ház	Country (bluegrass)
VÍZILÓ	Orosháza, Ifjúsági Ház	Instrumentális rock
LETÁLIS DÓZIS	Békés, Ifjúsági Ház	Rock
AIRPORT	Békés, Ifjúsági Ház	Jazz-rock; reagee [!]
FAMILY	Békés, Ifjúsági Ház	Pop-rock
ARGENTUM	Gyomaendrőd, Művelődési Ház	Rock
CZÁRI BALETT	Orosháza, Ifjúsági Ház	Instrumentális New Wave
MERCATOR	Orosháza, Ifjúsági Ház	Blues-rock
KRONOSZ	Orosháza, Ifjúsági Ház	Rock
LOMBRÁGÓ	Békéscsaba, Ifjúsági Ház	Polit-rock
BLACK ANGEL	Lenin Termelőszövetkezet, Murony	Rock
GRK	Lenin Termelőszövetkezet, Murony	Rock, Új Hullám
WAMSZ	Zalka Máté Úttörőcsapat, Lőkősháza	Rock
RICK	Gyula, Művelődési Ház	Reggae
SPÁRTA	Battonya, József Attila Művelődési Ház	Rock, Új Hullám

Javaslat:

Amennyiben valamely elektrotechnikai gyár (ORION,⁴⁴ BEAG,⁴⁵ VIDEOTON⁴⁶) gyártana olyan komplett berendezéseket, amelyekhez olcsón hozzáférhetnének az amatőr együttesek, illetve fenntartóik (esetleg OTP részlet vásárlás), nagy segítség lenne számukra az induláshoz.

Rugalmas oktatási rendszer kialakítása (nem feltétlenül az OSZK keretén belül).

Jelzet: MNL OL XIX-I-9-dd-16-1. tétel-59264. – Az államhatalom felsőbb szervei, Művelődési Minisztérium, Közművelődési Főosztály iratai. – Géppel írt tisztaír. Az 1984. április 24-i keltezésű, II. 932/1984. számon megküldött kísérőlevelet nem közöljük.

⁴⁴ A budapesti Orion eleinte rádió-, később televízió-készülékek gyártásával foglalkozott.

⁴⁵ A Budapesti Elektroakusztikai Gyár (BEAG) különféle híradástechnikai eszközöket gyártott.

⁴⁶ A székesfehérvári székhelyű VIDEOTON többnyire szórakoztatóelektronikai, informatikai, illetve hadi jellegű termékeket fejlesztett és gyártott.

4.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye

Miskolc, 1984. május 4.

Jelentés a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében működő amatőr könnyűzenei együttesekről

A Borsod-A[baúj]-Z[emplén] megyében működő amatőr könnyűzenei együttesekről nincsenek [!] egészen pontos adataink. Az OSZK által kiadott működési engedéllyel rendelkező együtteseket foglalkoztatják többnyire a művelődési házak is. Hosszú évek gyakorlata ugyanis azt bizonyította, hogy csak akkor „éri meg” pl. a művelődési háznak a zenekar fenntartása (hangszerek, erősítők vásárlása, próbahelyiség biztosítása, energiaköltségek fedezése stb.), ha azok minél előbb „hozzák a pénzt”, azaz általuk részben visszakerülnek a kiadások. A fenntartók ennek érdekében kötelezik az együtteseket, hogy bizonyos időn belül megszerezzék az alapfokú működési engedélyt, tevékenységüket legalizálni tudják.

Egy adott intézmény (többnyire művelődési ház, ifjúsági klub, középiskola vagy kollégium) általában csak egy amatőr könnyűzenei együttest tud fenntartani, illetve számára néhány alapvető felszerelést biztosítani. Ha pl. több együttes is működik abban a városban vagy községben, [a] „fennmaradásáért” valamennyinek külön-külön meg kell küzdenie.

Az igények, az elvárások – a felszerelést illetően – az utóbbi években óriási ütemben megnöttek. Ezzel az együttes fenntartására vállalkozó intézmények régen nem tudnak lépést tartani, így az együttesek tagjai ([és] sokszor a szülők) komoly anyagi áldozatokat hoznak a megfelelő felszerelése beszerzése érdekében.

Sajnos, a kezdő könnyűzenei együttesek tagjai közül igazán nagyon kevesen rendelkeznek olyan zenei előképzettséggel, amely segíthetné [a] további munkájukat.

Visszatérő, megoldatlan gondja a legtöbb csoportnak a *gyakorlóléhség hiánya*. Miután eléggé hangos és energiaigényes műfajról van szó, az intézmények, vállalatok, klubok inkább elzárkóznak az ilyenfajta megkeresések elől. Sokkal kényelmesebb egy adott rendezvényre meghívni valamelyik nevesebb együttest, kifizetni az egyszeri fellépési és egyéb díjakat, mint a sok költséggel, problémával járó amatőr csoporttal bajlódni.⁴⁷

– Az amatőr könnyűzenei együttesek fellépési lehetőségei eléggé korlátozottak, emiatt rendszertelenek.

Kevés a kezdő együttesek menedzselését vállaló intézmény, ennek hiányában pedig önmaguk menedzselésére ma még kevesen tudnak vállalkozni.

A „Ki mit tud?” rendezvényei, a kétévenként megrendezésre kerülő amatőr pop-rock-jazz fesztiválok adnak lehetőséget bemutat[koz]ásra, esetlegesen a „nagy kiugrásra”. A legtöbbször a megyei bemutatókig jutnak el, számukra ez is esemény. Akadnak

⁴⁷ Ez utóbbi mondatot a minisztériumban aláhúzták.

olyan fiatal együttesek is, akik [!] megpróbálnak a „nagyobbak” mellett, azok árnyékában lenni, előbbre jutni. Az anyagi okok és érdekek sokszor azonban – egy idő után – lehetetlenné teszi[k] a kezdők tevékenységét.

– A megyében működő amatőr könnyűzenei együttesek általában újhullámos zenét, heavy [heavy] metalt, dallamos rockot játszanak. Néhány csoport próbálkozik a latin-amerikai zenével, a jazz különféle stílusával, dixi muzsikával.

A pol-beat, a folk-beat, a városi népzene stb. miatt [!] zenei irányzatok a néhány évvel ezelőtti lendületüket elvesztették, napjainkban igen kevesek művelői az effajta stílusoknak.

– Az együttesek szakmai irányítása, működésük folyamatos figyelemmel kísérése sem igazán megoldott megyénkben. A korábban említett amatőr pop-rock-jazz fesztiválokat megelőző válogatók, valamint a „Ki mit tud?” vetélkedősorozat alkalmával a bemutatkozó könnyűzenei együtteseket, szólistákat szakmai zsűri hallgatja végig, s alapos megbeszélésen értékeli a csoportok munkáját. A kétévenként esedékes Diák-napok keretén belül ugyancsak alkalom adódik a könnyűzenei együttesek bemutatkozására, tevékenységük szakmai segítésére. Ezek a rendezvények általában arra alkalmasak csak, hogy az akkori produkciót, az egyszeri bemutatkozást értékelhessék – szakemberek irányításával.

Megyénkben Miskolc városban dolgozik a legtöbb könnyűzenei együttes. Tevékenységük segítésére az elmúlt években több intézmény tett lépéseket. A Diósgyőri Vassas Művelődési Központ és a BÁÉV⁴⁸ amatőr fórumokat szervezett pl., ezzel elsősorban fellépési lehetőséget biztosított az együtteseknek.

A városi Művelődési Központ kezdeményezései ezen a téren a legrégebbiek. Éveken át az Ifjúsági Házban gyakorolhattak a csoportok, s időközönként – több együttes részvételével – koncerteket adtak itt.

Közel két éve ezt a feladatot a Gárdonyi művelődési ház, illetve az ott működő TANDEM-klub vállalta át. Szakmai segítséget kaptak az oda eljáró fiatal zenészek, s bizonyos ütemezés szerint ugyancsak közös koncerten léptek közönség elé.

1983 őszétől *rock-klub* néven, működési naplóval ellátott amatőr művelődő közönség található a Gárdonyi művelődési házban. Munkatervükben feladatként a városban dolgozó amatőr könnyűzenei együttesek szakmai segítését fogalmazták meg.

A klub jelenleg több mint 60 taggal működik, heti egy alkalommal találkoznak, [a] megjelenés 30-40 fő között mozog. A különböző zenekarokból tevődik össze tagságuk, többnyire középiskolai tanulók. A klub irányítását két OSZK-vizsgával rendelkező könnyűzenei együttes végzi, ők állítják össze a szakmai programok többségét is.⁴⁹

Havi két alkalommal szerveznek koncerteket, negyedévenként meghallgatásokat szakzsűri bevonásával.

⁴⁸ Borsod megyei Állami Építőipari Vállalat.

⁴⁹ Ez utóbbi bekezdést a minisztériumban oldalvonallal megjelölték.

Az 1984. évi programjukból néhány szakmai téma:

- beszélgetés Földes Lászlóval,⁵⁰
- Koncert című film vetítése, beszélgetés az Illés zenekarról,⁵¹
- Video-vetítések, lemezhallgatások,
- Musical filmek vetítése (ABBA, Hair), utána minikoncertek,
- Zenei vetélkedők rendezése,
- Neves zenészek meghívása, szakmai beszélgetések stb.

A rock-klub kiadásait jórészt a havonta befizetett tagsági díjból fedezi.

Amatőr könnyűzenei együttesek Borsod-A[baúj]-Z[emplén] megyében

Lucky Boys Dixiland Band (Ózd, József Attila Gimnázium Liszt Ferenc Művelődési Központ)

KRETÉN RT. (Miskolc, Zrínyi Ilona Gimnázium)

EYES együttes (Miskolc, Zrínyi Ilona Gimnázium)

METÁL együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ)

SWETTER együttes (Miskolc, 1. sz. Ipari Szakközépiskola)

MAZSOLA együttes (Kazincbarcika, Ságvári E. Gimnázium)

T. BOY együttes (Miskolc, Kohóipari Szakközépiskola)

PINEAPPLE BAND (Miskolc, Zalka Máté Gépipari Szakköz.)

KABINET RT. (Miskolc, 101. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet, VMK rock-klub)

TRIUMPH együttes (Kazincbarcika, 105. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet)

ORIGO együttes (Miskolc, Zalka Máté Gépipari Szakközépiskola)

TÜCSÖK együttes (Leninváros, 106. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet)

ULRA-DEX együttes (Tiszacsermely, Klubkönyvtár)

UJ COAL együttes (Alberttelep, Hunyadi János Művelődési Ház)

ALAKULAT együttes (Miskolc, Vendéglátóipari Vállalat)

SENÁTOR együttes (Felsőzsolca, Művelődési Ház)

NEOGEN együttes (Miskolc, LKM Ifúsági Klub, Városi Művelődési Központ rock-klub)

URANIUS együttes (Rudabánya, Művelődési Ház)

SMINK együttes (Rudolftelep, Művelődési Ház)

JUNIO-ROCK együttes (Ózd-Farkaslyuk Művelődési Ház)

VÖRÖS METEOROK együttes (Kazincbarcika, BVK)

VARIETAS együttes (Kazincbarcika, Művelődési Ház)

LEED kvartett (Kazincbarcika, Habselyem Köröttárugyár)

INCIDENS együttes (Leninváros, Tiszai Vegyi Kombinát)

⁵⁰ Földes 'Hobo' László (1945–), bluesénekes, szerző, előadóművész.

⁵¹ Illés-együttes: a hagyományos felállásban 1957 és 1973 között működő zenekar, azonban 1973 után is létezett.

FREGATT együttes (Leninváros, Művelődési Központ)
MAGÁNPRAXIS együttes (Leninváros, Tiszai Vegyi Kombinát, ifjúsági klub)
KATARZIS együttes (Izsófalva, Művelődési Ház)
SWING együttes (Miskolc, Nehézipari Műszaki Egyetem)
PIONIRS együttes (Királd, Művelődési Ház)
KIJÁRAT együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ rock-klub)
FESZÜLTSÉG együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ rock-klub)
LÉGIONS együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ rock-klub)
AKTÍV FAKTOR együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ rock-klub)
FLOTT együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ rock-klub)
FORINT együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ rock-klub)
AKVARIUS együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ rock-klub)
REED FOX együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ rock-klub)
NORTON együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ rock-klub)
KENTAUR együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ rock-klub)
QUARRYMEN együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ rock-klub)
MOZAIK együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ rock-klub)
KLOZETT együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ rock-klub)
ÁPOLÓK együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ rock-klub)
PRÜNC együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ rock-klub)
FA SZU együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ rock-klub)
SEZLONY együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ rock-klub)
SIVA együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ rock-klub)
METROPOLIS együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ rock-klub)
REAKTOR együttes (Miskolc, Városi Művelődési Központ rock-klub)

Megjegyzés: a fenti adatok 1983. évi, módosulás lehetséges!

Jelzet: MNL OL XIX-I-9-dd-16-1. tétel-59264. – Az államhatalom felsőbb szervei, Művelődési Minisztérium, Közművelődési Főosztály iratai. – Géppel írt tisztázat.
Az 1984. május 4-i keltezésű, 29429/1984. számon megküldött kísérőlevelet nem közöljük.

5.

Csongrád megye

Szeged, 1984. július 17.

Csongrád megyei Tanács Művelődési Osztálya

III. 878./1984. sz. levelükben kértek tájékoztatást az amatőr könnyűzene helyzetéről. 1983. november 8-án kelt 661/1983. sz. iratunkban⁵² már küldtünk hasonló értékelést, mellékelve az OSZK szegedi kirendeltségén kapott nyilvántartást. Ebben az anyagban az OSZK- és ORI-engedéllyel rendelkező zenészek (együttesek) szerepelnek, mivel az engedéllyel nem rendelkező muzsikusokról semmilyen nyilvántartás nincs.

Nagyon nehéz nyomon követni ezt a területet, mivel a könnyű műfajban is nagy a fluktuáció. A nyilvántartás egyes muzsikusokat tart számon, együttesben működésére nincs adat. Az engedéllyel rendelkező zenészek sem mind kategorizáltak. Ideiglenesen engedélyezett működés a leggyakoribb, ami természetesen színvonalbeli mérce is, annak ellenére, hogy az ideiglenes engedély is vizsgához kötött.

Az engedéllyel nem rendelkező együttesekről nagyon kevésről tudunk.⁵³ Meggyőződésem, hogy az alább felsoroltakon kívül még jócskán akad általunk nem ismert együttes. A szempontoknak megfelelően az alábbi tájékoztatást tudom adni.

1. Az amatőr könnyűzenei együttesek jelentős része művelődési házakban működik. Működési feltételeiket a fenntartó intézmény lehetőségei szabják meg. Vannak együttesek, akiknek [!] semmilyen intézményi háttérük nincs, ezek a tagok saját költségén dolgoznak [!], feltételeik ennek megfelelően a legrosszabbak.

2. A szereplési lehetőségek is összefüggésben vannak a működési feltételekkel. Általában a művelődési ház rendezvényein lépnek fel, legfeljebb valamelyik szomszéd közösségben. Közönségük meglehetősen heterogén, nagyon kevés együttesnek van állandó közönsége.

3. Az egyes irányzatok érvényesülésére az idén rendezett pop-jazz-rock találkozó alapján tudok válaszolni. Szinte minden népszerű irányzat megtalálható. Leggyakoribb a rock, a pop-rock, a jazz-rock, az úgynevezett kemény-rock, a heavy [!] metál.

Nagyon népszerű változatlanul a cuntry [!], valamint az úgynevezett népi-kamara-rock. A cuntry dallamosságával, néhol spirituális ízű amerikai stílusú zenéjével nagyon népszerű, míg a népi-kamara-rock elsősorban a hangszerhasználatban (főleg népi hangszerek használatában) jelentős.

4. Intézményes módon orientálni, segíteni nagyon nehéz őket, mivel nem tudunk róluk.⁵⁴ A fenntartók sem jelzik megfelelően létezésüket. Általában nagyon nehezen követhető nyomon a fejlődésük, mivel sok együttes már a kezdés után felbomlik vagy

⁵² Ezt a jelentést nem sikerült fellelni (lásd bevezető).

⁵³ Ez utóbbi részmondatot a minisztériumban aláhúzták.

⁵⁴ Ez utóbbi részmondatot a minisztériumban aláhúzták.

más néven újjáalakul. Szükséges lenne, hogy a fenntartók, de a fenntartó intézménnyel nem rendelkező együttesek vezetői is gondosabban jeleznék működésüket.

A megszűnésről, újjáalakulásról nincsenek adataink, így a következő pontban felsorolt együttesek mellett is sok a kérdőjel.

5. Csongrád megyében az alábbi együttesek működéséről tudunk (a + -tel jelölt együttesek működése nem biztos!)

<i>Az együttes neve</i>	<i>Stílus</i>	<i>Vezetője</i>	<i>Fenntartó intézmény</i>
Argentum ⁵⁵	rock	J. A.	Katona József Művelődési Ház Gyomaendrőd
Yam	rock	K. I. A.	Hódmezővásárhely, Ifjúsági Ház
Chopper	heavy metal		Hódmezővásárhely (fenntartó nincs)
COD	rock	T. L.	KISZ Amatőr Művészegyüttes, Szeged
Squad	rock	D. V. I.	Szentes, Helyőrségi Művelődési Ház
Slawers	rock	K. F.	Hódmezővásárhely, Állategészségügyi Főiskola
Exon	rock	H. J.	Mindszent (fenntartó nincs)
Shake	jazz-rock	K. A.	Csongrád (fenntartó nincs)
Interrock	rock	R. F.	Hódmezővásárhely, Ifjúsági Ház
Huzavona	népi-kamara-rock	Sz. Zs.	KISZ Amatőr Művészegyüttes, Szeged
Albatros	rock	L. F.	Hódmezővásárhely, Ifjúsági Ház
Thyleo	rock	J. G.	Szeged-Algyő (fenntartó nincs)
Postinor	rock	H. J.	Makó (fenntartó nincs)
Gold Fassl Pils	rock	M. Z.	Szeged-Kiskundorozsma, Petőfi Sándor Művelődési Ház
Riverside	country	M. L.	Szeged (fenntartó nincs)
+ Rock City Boys	–	–	–
Szalontai Imre (maidalos)	–	–	Szeged

Csongrád Megyei Tanács Művelődési Központja

Elvtársi üdvözléssel:
[olvashatatlan aláírás]
 Fodor István
 igazgató *h.*

⁵⁵ E zenekar adatait fekete vonallal áthúzták.

Jelzet: MNL OL XIX-I-9-dd-16-1. tétel-59264. – Az államhatalom felsőbb szervei, Művelődési Minisztérium, Közművelődési Főosztály iratai. – Géppel írt, bélyegzőlenyomattal és aláírással ellátott tisztázat.

Az 1984. július 17-i keltezésű, III. 878/1984. számon megküldött kísérőlevelet nem közöljük.

6.

Fejér megye

Székesfehérvár, 1984. május 22.

Kedves Pasztner Elvtárs!⁵⁶

A székesfehérvári OSZK-ban szerzett információk alapján a következőket tudtuk meg: a megyében jelenleg kb. 10-15 amatőr beatzenekar működik, megoszlásuk szerint 9 Székesfehérváron, 6 pedig vidéken – Dunaújvárosban, Sárbogárdon, Lovasberényben, Pázmándon, Csákváron és Mórón. A zenekarok *ideiglenes* működési engedéllyel rendelkeznek, amely 4 évre szól. Fellépéseik kizárólag a vendéglátóipari egységekre szorítkoznak (kisvendéglő, eszpresszó), koncert jellegű szerepléseikre nincs igény. A popzenekarok iránt nincs kereslet, most disco, illetve disjocky [!] szerepeltetése a divat. A beatzenekarok is kivétel nélkül discozenét próbálnak játszani a táncos rendezvényeken is (pl. lakodalom, családi események, vendéglátóipari létesítményekben).

A színvonal nagyon alacsony, meglehetősen könnyű megszerezni az OSZK-engedélyt. A hivatalos előírás szerint 200 számból álló repertoárt kell bemutatni a vizsgabizottságnak, de ebből szűrőpróbaszerűen 4-5 számra kerül csak sor, az is inkább a zenekar profiljának megfelelően (pl. ismert külföldi, illetve magyar táncdalok).

A beatzenekarok létszáma is állandóan változik, átlagosan 3-4 fő. Zeneileg képzetlenek, legtöbbször csak 8 általánossal rendelkeznek, ennek megfelelően az ált[alános] isk[ola]i ének-zene tananyag esetleges elsajátításával. Kottát olvasni nem tudnak, a számokat hallás után próbálják megtanulni, amely az előadáskor érezhető.

A zenekarokat nem menedzselik (a zenekarvezető címe szerepel az OSZK-nál), a lelkesedés tartja őket össze. Sok csoport bomlik fel anyagi nehézségek miatt, mivel átlagéletkoruk kb. 18-19 év, nincs lehetőségük megfelelő felszerelés megvásárlására. Ez az oka annak is, hogy évente általában egy zenekar alakul, s 1-2 [!] fel is bomlik.⁵⁷

Az OSZK-engedélyt minden frissen létrejött zenekar szeretné megszerezni, de 1-2 miatt nem tartanak meghallgatást, összevárják kb. 30 fő jelentkezését, akik általában mind megkapják a 4 évre szóló ideiglenes működési engedélyt, de a következő engedélyújításra már csak megint 1-2 csoport jelentkezik.

⁵⁶ Pasztner Frigyes a Fejér megyei Tanács VB művelődési osztályvezetője volt.

⁵⁷ Ez utóbbi bekezdést a minisztériumban oldalvonallal megjelölték.

Szólisták nincsenek a megyében.

Mellékelten megküldjük az 1984. évi IME-felülvizsgálat⁵⁸ szakmai követelményeit.

Székesfehérvár, 1984. május 22.

Elvtársi üdvözléssel:

[*olvashatatlan aláírás*]

Kovács György
igazgató h.

Az 1984. évi IME-felülvizsgálat szakmai követelményei

1. *Ideiglenes működési engedély*

Tánczene:

a vizgázónak össze kell állítania 200 számból álló műsorának jegyzékét, a következő felosztás szerint:

20 örökzöld táncdal (külföldi); 30 régi magyar táncdal, 20 latin-amerikai táncdal; 40 futó külföldi táncdal (sláger); 40 futó magyar táncdal (sláger); 20 operettrészlet, musicalrészlet, 10 nemzetközi (bécsi, német, olasz, orosz stb.) dal; 20 magyar nóta, népdal, csárdás.

A meghallgatás egyéni.

2. *Alkalmi működési engedély*

Tánczene:

A vizgázónak össze kell állítania 100 számból álló műsorának jegyzékét úgy, hogy többségében (60-70%) külföldi és magyar táncdalokat, a fennmaradó részben szóra-koztatózenét (operettrészletek, nemzetközi dalok, nóta, csárdás stb.) tartalmazzon.

Rock-, táncmuzika és nemzetiségi zenekarok esetében a fenti bontás természetesen nem kötelező. Az összeállítás saját számok esetében csak a Táncdal- és Sanzonbizottság által engedélyezett számokat tartalmazhatja.

A meghallgatás csoportos is lehet.

Jelzet: MNL OL XIX-I-9-dd-16-1. tétel-59264. – Az államhatalom felsőbb szervei, Művelődési Minisztérium, Közművelődési Főosztály iratai. – Géppel írt, bélyegzőle-nyomattal és aláírással ellátott tisztázatlan.

Az 1984. május 23-i keltezésű, 118-31/1984. számon megküldött kísérőlevelet nem közöljük.

⁵⁸ Vélhetően az ideiglenes működési engedélyek szokásos ellenőrzéséről van szó.

Győr-Sopron megye

Győr, 1984. július 11.

Az amatőr könnyűzenei mozgalom helyzete Győr-Sopron megyében

A megyei Pártbizottság Végrehajtó Bizottsága 1983. december 13-i ülésén tárgyalta az amatőr művészeti mozgalom megyei helyzetét, az ez irányú tevékenység politikai és szakmai irányításának tapasztalatait. A Megyei Tanács által készített előterjesztésben a mozgalom más területei mellett hangsúlyos helyet kapott a könnyűzenei tevékenység is.

Ez év januárjában a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága a fiatalok szórakoztatása, a szabadidő-eltöltésük lehetőségeinek felmérése kapcsán szintén érintette ezt a területet.

A fenti kért anyag készítése során szerzett tapasztalatok, valamint a Művelődési Minisztérium által megadott vizsgálati szempontok alapján a következőket állapíthatjuk meg:

1. Milyen intézményekben és milyen feltételek mellett működnek az amatőr könnyűzenei együttesek?

Megyénkben a hetvenes évek elejétől az évtized végéig az ország többi részéhez hasonlóan nagy tömegben alakultak könnyűzenei együttesek. Az egyre inkább minőségi zenét elváró közönség, valamint az ehhez szükséges technika, felszerelés növekvő ára azonban csökkenést hozott a zenekarok számában. Ezt a folyamatot gyorsította még a discozene megjelenése, a lemezlovasok által nyújtott műsorok gyors térhódítása is.⁵⁹ (Ez a forma az intézményeknek olcsóbb szórakoztatási lehetőséget teremtett.)

Ehhez járult még az OSZK által nyújtott „szakma-szerzési” lehetőség is. (Néhány vizsgával szórakoztató zenésszé válhattak a muzsikuskok.)

Ebből adódóan napjainkra az igazán amatőrként dolgozó együttesek száma nagyon alacsony.

A felmérési lehetőséget nyújtó fesztiválokon évenként 20–25 együttes jelentkezik, de közülük kb. 50% inkább csak alkalmi, alacsony minőségű produkciót nyújtó zenekar.

A mai kép jellemzéséhez hozzátartozik, hogy megyénkben könnyűzenei együttest művelődési intézmény, társadalmi vagy tömegszerv, gazdasági egység nem tart fenn.⁶⁰ Művelődési intézmények amúgy sem kifogástalan technikai eszközeit a zenekaroknak nem engedi[k] használni. (Fesztiválok kivételnek számítanak.)⁶¹

⁵⁹ Ez utóbbi részmondatot a minisztériumban aláhúzták.

⁶⁰ Ez utóbbi mondatot a minisztériumban aláhúzták.

⁶¹ Ez utóbbi mondat mellé a minisztériumban kérdőjelet helyeztek el.

A nagyobb művelődési intézmények termeik állandó elfoglaltsága miatt próbalehetőséget sem tudnak biztosítani. (Kivéve Liszt F[erenc] Művelődési Központ, Sopron.) Más a helyzet a külső területeken és a falvakban működő művelődési házaknál. Ezekben próbálni tudnak a zenekarok, de itt lehetőségek hiányában más irányú segítséget munkájukhoz nyújtani nem tudnak.

Így az együttesek önerőből tartják fenn magukat (klubokban, tantermekben), sőt lakásokban próbálnak.⁶²

2. Általában hol, milyen közönség előtt, milyen gyakorisággal szerepelnek?

Ezeknek a zenekaroknak a közönsége általában saját környezetükből kerül ki.⁶³ Az együttesek tagságának 80%-a diák, néhányuk katona (a katonai alakulatok szorgalmazták zenekarok létrejöttét a bevonulás után), s csupán a fennmaradó hányad dolgozó fiatal. Ebből adódóan a zenekarok többsége iskolabálokon, klubdélutánokon szerepel, de rendszeres résztvevői a különböző megyei fesztiváloknak, s olcsóságuk révén a legtöbb megyei és városi nagyrendezvénynek. Átlagosan havi 2-3 fellépésre van ezeknek az együtteseknek lehetősége.

3. Milyen irányzatok érvényesülnek a megyei könnyűzenei csoportok körében?

A kevés működő csoport ellenére a divatos irányzatok szinte mindegyike megtalálható (az „üveg-rocktól” a punkig) az együttesek programján.

Az utóbbi években a zenekarok többségénél az instrumentális muzsika került előtérbe, ami az összehangolt zenekari munkán kívül komoly szólistikus tevékenységet is feltételez.

Valószínűleg ebben is jelen van a discomuzsika hatása, hisz ezek a zenekarok ezt a műfajt silánynak tartják, „elvből” nem játsszák, hanem az igényesebb utakat keresik. Az instrumentális zene mellett a kemény-rock énekes változata is népszerű az együtteseknek.

4. Intézményes módon hogyan tudják orientálni, segíteni működésüket?

A Megyei Művelődési Központ és a KISZ megyei és városi bizottságai a rendszeres szereplési lehetőségek nyújtásán kívül a szakmai munka bemutatására, versengésre, értékelésre évente megrendezik a különböző fesztiválokat. 1984-ben tizedik alkalommal rendezték meg 16 együttes részvételével (2 szólistával) a *Megyei Amatőr Pop-Jazz-Rock Találkozót*, melyet Lövön, Sopronban és Győrött területi selejtező előzött meg.⁶⁴

⁶² Ez utóbbi bekezdést a minisztériumban oldalvonallal megjelölték.

⁶³ Ez utóbbi mondatot a minisztériumban aláhúzták.

⁶⁴ Ez utóbbi bekezdést a minisztériumban oldalvonallal megjelölték, és felkiáltójellel látták el.

Minden évben a megyei diáknapok (*Kisfaludy Napok*) keretében találkoznak és versenyeznek, szakmai zsűri előtt a diák-együttesek.

Ezekon a fesztiválokon, bár szigorúan vett verseny nincs, de ismert szakemberek mondják el véleményüket a programokról, így visszatérő együttesek esetén (75-85%) az elmúlt időszak munkájának értékelését is.

Jó lehetőséget nyújt fiatal együttesek megindulásához a Petőfi Sándor Városi Művelődési Központ által évente 1-2 alkalommal megrendezett *Szivárvány-gála* nevű tehetségkutató akció is.

A nem központilag szervezett ismert együttesek által adott koncertek „előzenekaraként” már többször szerepelt, saját lakóhelyén, megyei amatőr együttes (pl. East⁶⁵ koncerten a soproni Radír).

Szép megnyilvánulása volt a megye amatőr könnyűzenészeinek (sőt szakmai elismerés is) a *Nemzeti Színházért* rendezett, győri gálában való részvétel is (3 együttes és 2 szólista).

5. Együttesek neve, próbahelyeik. (A Találkozó⁶⁶ elért helyezések szerinti sorrendben.)

<i>Név</i>	<i>Próbahely</i>
Memphis	Győr, Bácsai Művelődési Ház
Citrom	Győr (katonai alakulat)
Radír	Sopron, Liszt Ferenc Művelődési Központ
Moby Dick	Sopron, Liszt Ferenc Művelődési Központ
Gold Apple	Kapuvár, Rábaközi Művelődési Központ
Black Ruby	Kapuvár, Rábaközi Művelődési Központ
Decibel	Csorna, Művelődési Központ
Fox	Győr, Gorkijvárosi Művelődési Ház
Örül-Hecc	Sopron, Lenkúti út 2.
TIP-TOP duó	Sopron, Liszt Ferenc Művelődési Központ
Platina	Kismegyeri Vasútállomás, Sopron
King Speed	Sopron, Liszt F. Művelődési Központ
Lézer	Liszt F. Művelődési Központ, Völcséj
Enikő	Művelődési Ház Sopron, Május 1. tér 72.
J. M. Duncos	Győr, Hold út 5/B.
Auróra Cirkáló	Győr-Szentiváni Művelődési Ház

Jelzet: MNL OL XIX-I-9-dd-16-1. tétel-59264. – Az államhatalom felsőbb szervei, Művelődési Minisztérium, Közművelődési Főosztály iratai. – Géppel írt, bélyegzőlenyomattal és aláírással ellátott tiszta másolat.

Az 1984. július 11-i keltezésű, 227-10/1984/IV. számon megküldött kísérőlevelet nem közöljük.

⁶⁵ Az East, progresszív rockot játszó zenekar 1975 és 1994 között működött.

⁶⁶ A Megyei Amatőr Pop-Jazz-Rock Találkozóról van szó.

8.

Hajdú-Bihar megye Debrecen, 1984. április 28.

Tárgy: Könnyűzene
19381/1984.

Kedves Kormos Elvtárs!

Az amatőr könnyűzenei együttesekről – 20 csoportról – a kért információkat azokból a nevezési lapokból gyűjtöttük, amelyeken az amatőr jazz-pop-rock találkozó megyei selejtezőjére jelentkeztek. Az együttesek egy részét eddig mi sem ismertük.⁶⁷

– Öt együttesnek van fenntartója: kettő művelődési ház, egy zeneiskola, egy egyetemi kollégium, egy ÁFÉSZ⁶⁸ kereteiben működik.

15 csoport önmagát tartja fenn – sem próbahelyiségük, sem a felszerelés kialakításához és fejlesztéséhez szükséges tőkéjük nincs.

– Rendszeres fellépési lehetőség az öt fenntartóval rendelkező együttesnek van, a többiek alkalmanként kapnak nyilvánosságot: iskolában, klubokban.

Debrecenben az Ifjúságpolitikai Klub ad lehetőséget egy-egy csoportnak. A rendszeres szereplés akadályai a bizonytalan felszerelés és a valószínű felkészületlenség (szűk műsorkészlet) is.

– Az irányzatok között a rock dominál (13), jazzt játszik 2, popzenét 2, countryt 1, punk-zenét 1.

– Segítségnek tekintjük a már említett szereplési lehetőséget az Ifjúságpolitikai Klubban; a közeli könnyűzenei találkozó megyei selejtezőjét, ahol jól működő technikát biztosítunk, s a produkciókat szakemberek minősítik. Egymás meghallgatása is fontos információszerzési lehetőség.

A megyei selejtező szakmai megbeszélései során a rendszeres konzultáció, találkozás lehetőségeit is felajánljuk az együtteseknek.

A számba vett csoportok:

<i>Név</i>	<i>Zenekarvezető</i>	<i>Hely</i>
SCARABEUS	S. J.	Debrecen Baross u.
WAMPA ROCK	V. F.	Balmazújváros, Szabó Pál u.
THE HORSEBIRD	B. T.	Debrecen, Tanácsköztársaság u.
HISZ-TY	K. Z.	Debrecen, Poroszlai út

⁶⁷ Ez utóbbi mondatot a minisztériumban aláhúzták.

⁶⁸ ÁFÉSZ: Általános Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet.

<i>Név</i>	<i>Zenekarvezető</i>	<i>Hely</i>
PROTHESIS GROUP	K. J.	Debrecen, Tanácsköztársaság u.
BOROS PÉTER (szólista)		Debrecen, Petőfi tér
HÉRA FORMÁCIÓ	V. B.	Debrecen, Petőfi tér
KLIKK	S. A.	Debrecen, Április 4. útja
RAGTIME BAND	D. L.	Püspökladány, Komáromi u.
PD	E. J.	Debrecen, Petőfi tér
EZ R 1	F. M. S.	Debrecen, Szabadság u.
TAFY GROUP	B. T.	Hajdúszoboszló, Klapka u.
SIGNAL	G. M.	Debrecen, Szabadság u.
ALFA-BÉTA BLOKK	C. G.	Debrecen, Széchenyi u.
CHEOPS	G. S.	Bihartorda, Zöldfa u.
LEG BLUES	I. S.	Debrecen, Klaipeda u.
CN BRIGÁD	Z. A.	Debrecen, Nagybotos u.
PH	Sz. L.	Debrecen, Ibolya u.
WEEK-END	Sz. J.	Debrecen, Ibolya u.

Debrecen, 1984. április 28.

Eltvársi üdvözléssel:

[*olvashatatlan aláírás*]

Dr. Szekeres Antal
osztályvezető

Jelzet: MNL OL XIX-I-9-dd-16-1. tétel-59264. – Az államhatalom felsőbb szervei, Művelődési Minisztérium, Közművelődési Főosztály iratai. – Géppel írt, aláírással és bélyegzőlenyomattal ellátott tisztázata.

9.

Heves megye

Eger, 1984. május 2.

10-039-10/1984. sz.

Tárgy: Amatőr könnyűzenei élet megyei vizsgálata

Kedves Kormos Elvtárs!

Heves megye amatőr könnyűzenei életének helyzetéről az alábbiakat jelentjük:

A Megyei Művelődési Központ minden évben felméri a megyében működő amatőr könnyűzenei együttesek tevékenységét abból a célból, hogy differenciáltan támogathassák a csoportokat, s szakmai fejlődésüket elősegítsék.

A megyében évente szervezünk bemutatókat. A zsűribe országos szaktekintélyeket hívunk meg, akik elemzik a produkciókat, s szakmai tanácsokat adnak.⁶⁹

A legjobb és legtöbbet dolgozó együtteseket komplex országos továbbképzésekre, táborokba küldjük.

1983-ban megyei bemutató volt Füzesabonyban és Hevesen. Vendégünk volt Csiba Lajos,⁷⁰ Victor Máté,⁷¹ Berki Tamás.⁷² Ez évben, május 1-én a hatvani Szabadtéri Színpadon rendeztük meg a bemutatót 17 együttes részvételével.

Az elmúlt években 15–20 amatőr könnyűzenei együttes dolgozott megyénkben.

Megállapítottuk, hogy az együttesek több mint felét nem támogatják, nincs fenntartójuk.⁷³ Működésüket saját erőből biztosítják. Kevés a fellépési, szereplési lehetőség. A KI MIT TUD? rendezvényei ezen a gondon némileg javítottak.

A fenntartó nélkül működő együttesek:

„ULTRADERM”	Hatvan
„LUDO”	Gyöngyös
RING	Hatvan
Vidia	Füzesabony
TEAM	Felsőtárkány
TIP-TOP	Eger
KILLERS	Gyöngyös
SKYROS	Gyöngyös
MAXELL	Füzesabony
RTX	Gyöngyös
SILVERS	Andornaktálya
KUKURIKU (QQRIQ)	Eger

A fenti csoportok felszerelési tárgyaikat maguk vásárolják, magánlakásban, szükség-helyeken próbálnak. Természetesen nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy a legtöbb cso-

⁶⁹ Ez utóbbi bekezdést a minisztériumban oldalvonallal megjelölték.

⁷⁰ Csiba Lajos (1943–2022) zenei szerkesztő, trombitaművész.

⁷¹ A már említett Victor Máté zeneszerzőről van szó.

⁷² Valószínűleg Berki Tamás István (1946–) zenész, zeneszerzőről van szó.

⁷³ Ez utóbbi mondatot a minisztériumban aláhúzták.

portnál a zenei képzettség hiányzik. Pártfogolás esetén lehetőség nyílna a rendszeres képzésre, zenei műveltségük fejlesztésére.

A zenei irányzatok sokfélék. A punktól (pl. QQRIQ) a hard-rockon át a ska stílusig mindenféle irányzat érvényesül. A színvonal sajnos nagyon alacsony.⁷⁴

A művelődési házak zenekarai általában tánczenét játszanak, a felmerülő igények alapján. A fenntartó nélküli együttesek csak ritkán tudnak közönség előtt szerepelni.⁷⁵ Kevés azon zenekarok száma is melyek eljuthatnak egyfajta rangot is adó zenei táborba. (1983-ban az ULTRADERM együttes Orosházára kapott meghívást.)

A fenntartóval rendelkező zenekarok helyzete kedvezőbb. A drága felszerelés beszerzését finanszírozzák, az eszközöket karbantartják. A szereplési lehetőségek is gyakoribbak.

A fenntartó intézmények nagyobb gondot fordítanak a szakmai képzésükre, a működési engedélyek megszerzésére, a minősítésekre.

A Megyei Művelődési Központ „Pótkerek” együttese rendelkezik a legjobb minősítéssel, hagyománnyal. Jó felszereltség, rendszeres munka és koncert jellemzi munkájukat. Rendszeresen szerepelnek pop-rock táborokban. Jelentős a közönségbázisuk is. Az egri (felnémeti) Rock-műhely ismert a fiatalok körében.

Fenntartója van a hatvani Treff együttesnek, akiket a cukorgyári Művelődési Ház támogat, a mezőtárkányi DÉMON együttesnek, a nagytályai Klubkönyvtár zenekarának, a maklári beath-zenekarnak [!], az egri Ifjúsági Ház dixilánd zenekarának, a kápolnai, a lőrcinci, a petőfibányai, atkári, gyöngyösoroszi, a nagyfügedi és a belápatfalvai művelődési intézmények zenekarainak.

Tervezzük a könnyűzenei együttesek részére is a folklórmozgalomhoz hasonlóan nyári bentlakásos továbbképzés megszervezését. Javítani kívánjuk az együttesek szakmai színvonalát, műsorpolitikáját, ízlését pozitívan formálni, valamint gyakorlati tanácsokkal munkájukat segíteni.

Eger, 1984. május 2.

Szilágyi István

Szilágyi István
osztályvezető h.

Jelzet: MNL OL XIX-I-9-dd-16-1. tétel-59264. – Az államhatalom felsőbb szervei, Művelődési Minisztérium, Közművelődési Főosztály iratai. – Géppel írt, aláírással és bélyegzőlenyomattal ellátott tisztázat.

⁷⁴ Ez utóbbi két bekezdést a minisztériumban oldalvonallal megjelölték.

⁷⁵ Ez utóbbi mondatot a minisztériumban aláhúzták.

10.

Komárom megye

Tatabánya, 1984. április 19.

IV- 634-2/1984.

Tárgy: Jelentés a megyében működő amatőr könnyűzenei együttesekről

Kedves Osztályvezető Elvtárs!

Az amatőr könnyűzenei együttesekről jelentésünket az alábbiakban tesszük meg:

Az együttesek fenntartó nélkül működnek, az összes zenekar talán 10%-a ha kap valamilyen támogatást művelődési háztól,⁷⁶ illetőleg vállalatától. Ebből következik, hogy saját erőből kell a nem kis értékű felszerelést megvenni, fenntartani, javíttatni. Kevés olyan zenekar van, amely elfogadható felszereléssel, jó minőségű hangszerekkel rendelkezik.⁷⁷

A másik gond a próbahelyiség hiánya.⁷⁸ Többségük pincében, garázsban próbál, mert a művelődési intézmények, klubok nem fogadják be hangerejük miatt. Tehát a működési feltételek (felszerelés, próbahelyiség) megléte nélkül működnek. 5-6 olyan zenekar van a megyében, melynek van fenntartója, s az gondoskodik róla (pl. felszerelés vásárlásával, terem és fellépési lehetőség biztosításával).

A feltételek hiányából következik, hogy a fellépések száma igen alacsony. Együttesként évente 2-3 alkalom. A közönség általában helyi fiatalokból tevődik össze, s általában saját területükön (városukban, községükben) játszanak.

A megyei együttesek zenei irányzatát nehéz meghatározni. Újra játsszák az újhullámos zenét, a pank [!] stílus leáldozóban van, sokan a nyugat mai zenéjét másolják. Tehát zenéjük eklektikus, heterogén. Újként jelentkezik a szövegcentrikusság, a zene és a kíséret háttérbe szorul, valószínű a hangszerek állapota és kis száma miatt. Intézményes módon orientálni lehet működésüket, segíteni, erre több példa van.

– Esztergomban évek óta működik Városi Rock Klub. A Petőfi Sándor Általános Művelődési Központ fenntartásában működő Stáció nevű zenekar fogja össze a többi esztergomi amatőr zenekart. Rendszeres előadásokkal, zenehallgatással, s két-három együttes (amatőr) koncertjével.

– A nyergesújfalui művelődési ház szintén fenntartó. Felszereléssel, próbahelyiség biztosításával segítik a helyi zenekarokat.

⁷⁶ Ez utóbbi mondatot a minisztériumban aláhúzták.

⁷⁷ Ez utóbbi bekezdést a minisztériumban felkiáltójellel látták el.

⁷⁸ Ez utóbbi mondatot a minisztériumban aláhúzták.

– A tatabányai Puskin Művelődési Központ szintén fenntartó. Terem, fellépési lehetőség biztosításával, felszerelés vásárlásával segíti a zenekart.

A Puskin Művelődési Központ tanfolyamot indított amatőr zenészek részére. Minden szombaton zeneelmélet- és hangszeres oktatást biztosítanak. A tanfolyam szakmai vezetője Moldvai László⁷⁹ hivatásos zenész.

– Tatán, a Komárom megyei Művelődési Központban 1982–83-ban 10 hónapon keresztül működött megyei rock klub, zenekarok részére. 12 zenekar havonta találkozott, ebből 3–4 játszott, bemutatkozott, a meghívott hivatásos zenész profi zenekarból pedig értékelt, javított, tanácsot adott.

A két intézmény kezdeményezése: tanfolyam zenészeknek és zenekarok klubja például arra, hogy az intézmények segíthetik az amatőr zenekarok fejlődését.⁸⁰

A felsorolt példákon kívül a közművelődési intézményhálózat többi intézménye is segítséget nyújthatna amatőr zenekaroknak, mert máshonnan támogatást nem várhatnak.

A megye amatőr együttesei (engedéllyel nem rendelkező) és működési helyük:

<i>Név</i>	<i>Hely (fenntartó)</i>
ROLEX	2800 Tatabánya, Dózsakert
DOKUMENT	2800 Tatabánya
ESTI HÍRLAP	2800 Tatabánya, Puskin Művelődési Központ (fenntartó)
T BOY	2800 Tatabánya
AMORF	2800 Tatabánya
SKYTA	2931 Almásfüzitő KKV Klub (fenntartó)
METZELER	2900 Komárom
ELEKTRON	2900 Komárom, Csokonai Művelődési Központ (fenntartó)
THE REVIVAL BAND	2536 Nyergesújfalu, Ady Endre Művelődési Ház (fenntartó)
GAYLADS	2536 Nyergesújfalu, Ady Endre Művelődési Ház (fenntartó)
HAMLET RT	2500 Esztergom
PANTO-BEAT	2536 Nyergesújfalu, Ady Endre Művelődési Ház (fenntartó)
ROLLER S	2800 Tatabánya
SPRAY	2800 Tatabánya
INSTRUMENT WORK	2500 Esztergom
STÁCIÓ	2500 Esztergom, Petőfi Sándor Művelődési Ház (fenntartó)
D. G. COUNTRY	2500 Esztergom, Dobó Gimnázium (fenntartó)
LÉGIÓ	2800 Tatabánya

Tatabánya, 1984. április 19.

Eltvársi üdvözlettel:

⁷⁹ Személyéről nem sikerült semmit megtudni.

⁸⁰ Ez utóbbi két bekezdést a minisztériumban oldalvonallal megjelölték.

[*olvashatatlan aláírás*]

Harsányi Lászlóné

osztályvezető

Jelzet: MNL OL XIX-I-9-dd-16-1. tétel-59264. – Az államhatalom felsőbb szervei, Művelődési Minisztérium, Közművelődési Főosztály iratai. – Géppel írt, aláírással és bélyegzőlenyomattal ellátott tisztázata.

11.

Nógrád megye

Salgótarján, 1984. április 26.

Információ az amatőr könnyűzenei együttesek Nógrád megyei helyzetéről

1. *A megyében működő könnyűzenei együttesek – pop, rock, beat – a továbbiakban: zenekarok intézményi háttere.*

Megyénkben kevés olyan zenekar van, amelyik művelődési házban, intézményben működik, s a helyet adó intézmény egyúttal az igazi értelemben vett fenntartói szerepkört is betölti. A „fenntartói minőség” többnyire csak a próbaterem heti egy alkalommal történő biztosításából áll.⁸¹

Mindössze két művelődési intézmény járul hozzá a zenekarok fenntartásához a tulajdonában lévő technikák ingyenes használatának biztosításával, új eszközök vásárlásával.

Két zenekar művelődési otthonban, üzemi klubban kap próbalehetőséget.

Jelenleg magánháznál próbál három zenekar. A középiskolás diákokból alakult zenekarok körében rendkívül nagy a fluktuáció.⁸² Tagjaik szinte hónapról hónapra változnak, cserélődnek. Nyilvános fellépéseik nincsenek, csak nagyon szűk körben, többnyire klubközegben léteznek. Bár számuk az utóbbi egy évben jelentősen megnőtt, valódi értelemben vett zenekarokról esetükben nem beszélhetünk.

2. *A fellépések gyakorisága, közönséghatása*

A zenekarok fellépései nem számottevőek. A táncos rendezvényeken fellépő együttesek ún. „R” Ideiglenes Működési engedéllyel rendelkeznek – ebbe a kategóriába tartozik a „Péntek 13” és a „Xenon” zenekar.

⁸¹ Ez utóbbi mondatot a minisztériumban aláhúzták.

⁸² Ez utóbbi bekezdést a minisztériumban oldalvonallal megjelölték.

A többi együttes főként diákrendezvényeken, KISZ-klubesteken zenél ellenszolgáltatás nélkül.

3. *A megyei könnyűzenei csoportok körében érvényesülő irányzatok*

A zenekarok jelentős többségénél a hagyományos pop-, illetve rock-formációk a döntőek.

A megyei együttesek stílusbeli megoszlása a következőképpen alakul:

Pop (tánczene, diszkó-másoló, slágeres stb.): 3 együttes

Rock (hagyományos és nem hagyományos): 2 együttes

Jazz-rock (mind szövegben, mind zenében a legszínvonalasabbak): 2 együttes

4. *A zenekarok működésének orientálása, segítése*

Az információkéréssel egy időben zajlik az Országos Pop-Jazz-Rock Találkozó megyei selejtezőjének szervezése.

A jelzett találkozó és verseny is fontos segítséget ad majd a zenekaroknak, hiszen szakzsűri elemzi az elhangzott kompozíciókat és a csoportok további munkájához szakmai tanácsokat ad.

Az országban is egyedülálló nógrádi kezdeményezés az immár 5. éve megrendezésre kerülő salgóbányai Amatőr Pop-Rock tábor.⁸³ Bár a tábor országos hatókörű (10–12 együttesnek ad helyet évente), a megyéből egy-két zenekar mindig részt vesz a munkájában.

A másik – hamarosan realizálódó – segítség az együttesek felszerelési gondján kíván enyhíteni. A József Attila Városi-Megyei Művelődési Központ bérelhetővé teszi komplex zenekari felszerelését, és használatához szakemberei által segítséget is nyújt.

Ezzel az együttesek eddigi legnagyobb gondja – a sok pénzt igénylő, jó hangzású eszközök biztosítása – oldódik meg.

Ugyancsak a Művelődési Központ indítja be a selejtező után a Pop-Pódiumot, amely állandó fellépési lehetőséget, a közönséggel való rendszeres találkozást és egy popzenei szakember bevonásával továbbképzési lehetőséget is nyújt majd a zenekaroknak.⁸⁴

Jelenlegi tapasztalataink azt mutatják, hogy az együttesekkel való törődést, szakmai segítségadást mindenképpen erősíteni kell, hiszen intézményi háttérrel, fenntartói segítséggel az együttesek jobban irányíthatók.⁸⁵

A fentiekben felsorolt kezdeményezésekkel csökkenthető az egyfajta zenei igénytelenség és rossz irányú szélsőségség (szövegben, zenében egyaránt).

⁸³ Ez utóbbi részmondatot a minisztériumban aláhúzták.

⁸⁴ Ez utóbbi bekezdést a minisztériumban oldalvonallal megjelölték.

⁸⁵ Ez utóbbi bekezdést a minisztériumban több oldalvonallal megjelölték.

5. *A megyében működő amatőr könnyűzenei együttesek neve, működési helye:*

<i>Név</i>	<i>Fenntartó</i>
PÁLMA	Salgótarján, NÁÉV ⁸⁶ üzemi klubja próbalehetőséget biztosít
DEXION	Salgótarján, NÁÉV üzemi klubja próbalehetőséget biztosít
Péntek 13	Salgótarján, NÁÉV üzemi klubja próbalehetőséget biztosít
IMS2	Balassagyarmat, Mikszáth Kálmán Művelődési Központ
DORF 1-let	Buják, Művelődési Ház
XENON	Mátraszele
Hívók	Somoskőújfalu (a művelődési ház próbalehetőséget biztosít)

(A legkvalitásosabb megyei együttes – a FRONT – működése jelenleg szünetel, mivel tagjai katonai szolgálatukat töltik.)

Salgótarján, 1984. április 26.

[olvashatatlan aláírás]

Dr. Horváth István

osztályvezető

Jelzet: MNL OL XIX-I-9-dd-16-1. tétel-59264. – Az államhatalom felsőbb szervei, Művelődési Minisztérium, Közművelődési Főosztály iratai. – Géppel írt, aláírással és bélyegzőlenyomattal ellátott tisztazat.

Az 1984. április 26-i keltezésű, 7155/1984. számon megküldött kísérőlevelet nem közöljük. A jelentéshez a minisztériumban egy jegyzetet csatoltak a szövegből nyert legfontosabb információkkal.

12.

Pest megye

Budapest, 1984. április 27.

Iktatószám: 4559/1984.

Tárgy: Amatőr zenekarok

Kedves Kormos Elvtárs!

A Pest megyében működő amatőr könnyűzenei együttesekről az alábbiakban adok tájékoztatást.

⁸⁶ Nógrád Megyei Állami Építőipari Vállalat.

A működő együttesek listája a következő:

– Madách Imre Művelődési Központ, Vác
Rendszeresen működő:
Bogár Imre öttagú jazz-rock együttese

Alkalmanként működő:

Astória – beat, rock
XX⁸⁷ együttes – rock (Lőwy Sándor Szakközépiskola)

Biztosított feltételek: próbaterem, gyakorlási és fellépési lehetőség, évente két-három alkalommal, ezek többsége nem koncert jellegű.

Bogár Imre jazz-rock együttese rendelkezik komoly repertoárral. Legutóbb kóruossal és fúvós zenekarral adták elő Babits: Jónás könyve című művét Bogár Imre zenéjével. Közönségük 18-25 év körüli.

– Barátság Művelődési Központ, Százhalombatta
Jelenleg hét amatőr együttes működik, kettő élvezi a Művelődési Központ támogatását. Próbateret biztosítanak díjmentesen, illetve a KISZ Bizottságon keresztül technikai felszerelést. Fellépésükre az érdi Rocktalálkozón kerül sor.

OBH Formáció

Dark Woman

Tiszteletreméltó Társaság – blues

Deer's – haavy [heavy] metál

Felicio Brigád – new wave

Szike-Combo – polbeat

és még két név nélküli együttes.

Kisebbarati közösségeken belül maradvasegítségre – gazdasági okok miatt – önérejükön kívül másra nem számíthatnak.

– Arany János Művelődési Központ, Nagykovács

A Toldi Miklós Élelmiszeripari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Kollégiumában működik a REB nevű rockzenekar. Próbatermet, felszerelést az iskola biztosít. A zenekar közönsége az iskola tanulóiból kerül ki. Szerepeltek 1984. március 17-én az aszódi kollégiumi szemlén.

– Városi Művelődési Központ, Érd

Metropol együttes – rock

⁸⁷ Így!

Fellépési lehetőséget biztosítanak számukra a Művelődési Központban, ifjúsági és zenei klubokban. Csak meghívás alapján koncerteznek. A technikai segédeszközöket, próbalehetőséget a Művelődési Központ biztosítja számukra.

A Depressió Band nevű együttes ugyan Százhalombattán próbál, de fellépései Érden vannak rendszeresen a Művelődési Központ táncos-zenés rendezvényén.

– Petőfi Művelődési Központ, Gödöllő

Az intézmény fenntartásában nem működik amatőr könnyűzenei együttes. A gödöllői zenekarok tisztavirág-életűek, főleg télen működnek. Jelenleg két new wave zenekar „él”.

Nevük: Alapítvány és Trittes, utóbbi a helyi gimnáziumban.⁸⁸

A Művelődési Központ állandó havi fellépési lehetőséget biztosít az Avantgarde Szalonban, illetve a tavaszi Dilettáns Találkozón.⁸⁹

– Pest megyei Művelődési Központ és Könyvtár, Szentendre

A Művelődési Központ technikai segédletével és próbatermében az Abraxas együttes tevékenykedik. A Művelődési Központ rendezvényein rendszeresen fellépnek. Műsoruk színvonalas megzenésített versekből áll, néhol népzenei beütéssel.

New wave együttesek, akiknek rendszeres fellépési lehetőséget a Pomázi Művelődési Ház ad.

Zámbó Steven Happy Band, Csiga-biga, Lacza és az Inka számtan.

Vadonatúj együttes – akik a májusi ifjúsági napon debütálnak – a rockzenét játszó Kosuth Rádió Szentendre – STIFT.⁹⁰ Hallgatóságuk igen széles körű, bár többségük fiatal.⁹¹

A beérkezett adatok alapján összeállított címlista:

Bogár Imre jazz-rock együttese

Astória

XX együttes

a Váci Madách Imre Művelődési Központ címén.

OBH Formáció

Dark Woman

Tiszteletreméltó Társaság

Deer's

Felició Brigád

Szike-Combó

a Barátság Művelődési Központ címén, Százhalombattán.

⁸⁸ Ez utóbbi bekezdést a minisztériumban felkiáltójellel megjelölték.

⁸⁹ Ez utóbbi bekezdést a minisztériumban felkiáltójellel megjelölték. A „Dilettáns Találkozó” megnevezésű rendezvényről semmit sem sikerült megtudni.

⁹⁰ Így!

⁹¹ A két utóbbi bekezdést a minisztériumban felkiáltójellel megjelölték.

REB együttes, Toldi Miklós Élelmiszeripari Szakközépiskola, Nagykőrös

Alapítvány

Trittes

a Gödöllői Petőfi Művelődési Központ címén.

Metropol

Depressió Band

az Érdi Városi Művelődési Központ címén.

Abraxas

Kossuth Rádió Szentendre STIFT

a Pest megyei Művelődési Központ és Könyvtár címén.

Budapest, 1984. április 27.

Jakab Béla

Jakab Béla

osztályvezető-helyettes

Jelzet: MNL OL XIX-I-9-dd-16-1. tétel-59264. – Az államhatalom felsőbb szervei, Művelődési Minisztérium, Közművelődési Főosztály iratai. – Géppel írt, aláírással és bélyegzőlenyomattal ellátott tisztazat.

13.

Somogy megye

Kaposvár, 1984. május 22.

Kimutatás a Somogy megyében működő amatőr könnyűzenei együttesekről

<i>Együttes neve</i>	<i>Fenntartója</i>	<i>Működési feltételek</i>	<i>Évi szereplések száma, helye</i>	<i>Stílus</i>
Grimbus	Móricz Zsigmond Művelődési Ház, Kaposvár	Fenntartó felszerelést, próbatermet ingyen biztosít	15 fellépés évente: bálók, klubrendezvények	pop
Szfinx	Móricz Zsigmond Művelődési Ház, Kaposvár	Fenntartó felszerelést, próbatermet ingyen biztosít	10 fellépés a fenntartó rendezvényein	rock

<i>Együttes neve</i>	<i>Fenntartója</i>	<i>Működési feltételek</i>	<i>Évi szereplések száma, helye</i>	<i>Stílus</i>
Kölyök	Móricz Zsigmond Művelődési Ház, Kaposvár	Fenntartó felszerelést, próbatermet ingyen biztosít	10 fellépés a fenntartó rendezvényein	pop
Jazz-Lyceum Kaposvár	–	saját hangszerek	3-4 fellépés és évente: Mezőgazdasági Főiskola, Városi Úttörőház	jazz-rock
Bulldoser	–	saját hangszerek	évi 20 fellépés: környékbéli bálók, klub- rendezvények	rock
Rés-Volán	Volán 13. sz. Vállalat, Kaposvár	saját hangszerek, próba a vállalat klubjában	a vállalat klubestjein, rendezvényein, évi 20 fellépés	rock (heavy metál)
Dog	–	saját hangszerek	15-20 alkalom, helyi bálók, klubrendezvények	rock
Pearls	–	Dog együttes hangszereivel	másfél éve alakultak, azóta 5-6 fellépés a környékbéli bálókban	rock
Faszob-rock	Zrínyi Miklós Művelődési Ház, Berzence	saját hangszerek, fenntartó erősítői, heti egy próba, a művelődési házban	ifjúság klub rendezvényein, évi 30 fellépés	tánczene
Dominó	Művelődési Ház, Balatonföldvár	felszerelés egy része a művelődési házé, heti egy próba ugyanott	20-25 fellépés, főleg a művelődési ház rendezvényein, szemlén részt vesznek	tánczene
Szinkron	Művelődési Ház, Háromfa	saját felszerelés, próba a művelődési házban	évi 15-20 fellépés a művelődési ház rendezvényei	tánczene
Ádándi Művelődési Ház beat együttese	Művelődési Ház, Ádánd	saját hangszerek, tárolás a művelődési házban, próbalehetőség ugyanott	közreműködés a helyi és környékbéli bálókban évi 15 alkalommal	tánczene

Jelzet: MNL OL XIX-I-9-dd-16-1. tétel-59264. – Az államhatalom felsőbb szervei, Művelődési Minisztérium, Közművelődési Főosztály iratai. – Aláírás nélküli melléklet. Az 1984. május 22-i keltezésű, 284-13/1984. számon megküldött kísérőlevelet nem közöljük.

14.

Szabolcs-Szatmár megye

Nyíregyháza, 1984. április 26.

Szám: 1200-2/1984. IV.

Tárgy: Információk amatőr könnyűzenei együttesekről

Kedves Kormos Elvtárs!

Az 59.264/1984. XVII. sz. levelében foglaltakkal kapcsolatban – megyénk amatőr könnyűzenei együtteseiről – szíves tájékoztatásul közöljük az alábbiakat:

Megyénkben az 1960-as évek elején volt mennyiségi növekedés az amatőr könnyűzenei együttesek számát tekintve. Az együttesek fenntartását túlnyomó többségben a művelődési otthonok vállalták. Ezekben az években az egyéb amatőr művészeti együttesek felfutásos vetélkedőikhez hasonló rendszerben szervezték találkozóikat. Az 1970-es években rohamosan csökkent az együttesek száma. A velük való szakmai jellegű törődés is alkalmi jellegűvé vált. A megyei művelődési központ sem foglalkozott és ma sem foglalkozik rendszeresen – az országos pályázatra nevezőkön kívül – a megyében működő csökkent számú könnyűzenei csoportokkal.⁹² Az utóbbi két évben érezhető némi változás e téren. A művelődési központ egyik kerületi intézménye (Városmajori Művelődési Ház) 1983-ban második alkalommal szervezett a megyében működő amatőr könnyűzenei együttesek számára bemutatkozási lehetőségeket Nyíregyházán.⁹³ Legutóbb pályázat során szervezett találkozót az intézmény az együtteseknek, melyen már szakmai tanácsadás is kiegészítette a bemutatót.

Jelenleg 7 amatőr könnyűzenei együttes szerepel a megyei nyilvántartásban az alábbi adatok szerint:

<i>Név</i>	<i>Működési hely</i>	<i>Fenntartó</i>
Contrast	Nyíregyháza	nincs
Taravéra	Bessenyei György Tanárképző Főiskola	Bessenyei György Tanárképző Főiskola
Alfa	Kocsord	Művelődési Ház
Hógolyó	Tiszavasvári	Művelődési és Ifjúsági Ház
Paradox	Nyíregyháza	Városmajori Művelődési Ház
Monox	Nyíregyháza	Városmajori Művelődési Ház
Lókörtők	Nyíregyháza	Városmajori Művelődési Ház

⁹² Ez utóbbi bekezdést a minisztériumban oldalvonallal megjelölték.

⁹³ Ez utóbbi mondatot a minisztériumban oldalvonallal megjelölték.

A felsorolt együttesek – a Contrast kivéve – megfelelő körülmények között működnek. A fenntartó művelődési házak biztosítják a próbahelyiséget és a felszerelések nagy részét, esetenként a teljes felszerelést. Általában írásos megállapodásban rögzítik a működtetés feltételeit.

A zenekarok évi fellépéseinek száma 15-20 között van. Kivétel az Alfa 70 fellépéssel. A szereplések színhelye többségében az együttesek működési helye, de alkalmanként a megye más településére is kapnak meghívást. A megyehatáron túli fellépése csak az Alfa és a Taravéra együttesnek volt eddig.

Az együttesek közönsége közép- és főiskolás fiatalokból kerül ki.

Uralkodó irányzat a rock és a jazz, akad azonban egy-egy együttes a pop és a country követői közül is.

Nyíregyháza, 1984. április 26.

Elvtársi üdvözléssel:

[*olvashatatlan aláírás*]

Dr. Kuknyó János

osztályvezető h.

Jelzet: MNL OL XIX-I-9-dd-16-1. tétel-59264.– Az államhatalom felsőbb szervei, Művelődési Minisztérium, Közművelődési Főosztály iratai. – Géppel írt, aláírással és bélyegzőlenyomattal ellátott tisztázat.

15.

Szolnok megye

Szolnok, 1984. április 26.

Szám: III.1329/1984.

Tárgy: Amatőr könnyűzenei csoportokról jelentés.

Kedves Kormos Elvtárs!

Az amatőr könnyűzene helyzetének áttekintése érdekében kért információhoz az alábbi megyei helyzetjelentést adjuk:

A Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ gondozásában kétévenként kerül megrendezésre az amatőr pop-dzsessz-rock együttesek megyei bemutatója. Ez év tavaszán ismételten közzétették a felmenő rendszerű versenyfelhívást.⁹⁴

⁹⁴ Ez utóbbi bekezdést a minisztériumban oldalvonallal megjelölték.

A beérkezett nevezési lapok és egyéb felmérés során a következő állandó, vagy hosszabb ideje működő együttesekről tudunk:

SMINK együttes	Mezőtúr, Magyar Néphadsereg, Helyőrségi Művelődési Otthon
MRG zenekar	Szolnok, Magyar Néphadsereg, Helyőrségi Művelődési Otthon
SERI együttes	Karcag, Déryné Művelődési Központ
SOUNK Gordins	Szolnok, Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ Szandaszőlősi Klubkönyvtára
RECORD együttes	Rákócziújfalú, Klubkönyvtár
ROCKERS együttes	Szolnok (fenntartó nincs)
TG. GROUP együttes	Szolnok (fenntartó nincs)
POL-BEATANGOK	Törökszentmiklós (fenntartó nincs)
GOLF-együttes	Szolnok (fenntartó nincs)
Arsenál együttes	Szolnok (fenntartó nincs)

A fentiekén kívül időről időre újabb együttesek alakulnak – de többnyire nem jutnak el a működési engedély megszerzéséig.

– Az együttesek zöme nem rendelkezik intézményi háttérrel. Amennyiben valamely művelődési intézmény a fenntartó, általában csak próbalehetőséget nyújt a zenekarnak,⁹⁵ elenyésző kivétellel a hangszervásárlásba is besegítenek. Egyéb kötöttséget (fellépési kötelezettség, a műsor színvonalának felülbírálása stb.) nem vállalnak a művelődési házak, így az együttesek gyakorlatilag évente alakulnak újjá, nevet változtatnak, cserélődik az összetétel stb.

– A középfokú oktatási intézményekben is alakulnak amatőr könnyűzenei csoportok, többnyire alkalmakra, bemutatókra készülnek (pl. KI MIT TUD?), majd az iskola befejezésével meg is szűnnek.

– A zenekarok – ha van fenntartó intézmény –, általában annak rendezvényein lépnek fel közönség elé [!].

Az intézményesített keretek nélküli együttesek sajátos módon, öntevékenyen szervezik meg fellépéseiket, a fennálló rendelkezések szerint mindig az illetékes tanács engedélye alapján.⁹⁶

A középiskolai zenekarok iskolai-diákrendezvényeken [!] lépnek pódiumra.

– Az amatőr könnyűzenei csoportok stílusát tekintve – összefoglalóan – a „rock” stílust nevezhetjük meg. Ezen belül gyakran a fellépéskor derül ki, hogy pl. a jazz-rock, heavy, hard stb. irányzatot képviselik. Az együttes meghatározó személyiségű tagja is

⁹⁵ Ez utóbbi mondatot a minisztériumban oldalvonallal megjelölték.

⁹⁶ Ez utóbbi bekezdést a minisztériumban oldalvonallal megjelölték.

tud hatni az új irányzat kialakítására. Kellő zeneelméleti tudás hiányában gyakori a kevert stílus, az összhangzattan hiánya.

– Jelenleg az intézmények változatlanul az útkeresés időszakát élik, a könnyűzenei csoportoknál technikailag, műfajilag, működtetés szempontjából egyaránt, így az orientálási lehetőségekről alig beszélhetünk.

Gondot jelent, hogy még az élvonalba tartozó csekély számú zenekarok [!] is bérlik a felszerelésüket, sokszor a tiszteletdíj felét fizetik ki díjként. A működtetés problémája elsősorban anyagi jellegű. Amennyiben intézmény működteti az együttest, megoldatlan a külső fellépések szervezése (pl. az intézményé a felszerelés), az anyagi haszon elszámolása. A zenekari tagok cserélődése miatt tovább bonyolódik a helyzet, az együttműködések már egy fél év múltán érvénytelenné válhatnak.

Továbbá nehezíti az amatőr együttesek helyzetét az a tény, hogy Szolnok megyében jól kiépített [és] funkcionáló vendéglátóipari hálózat működik, az éttermekben a hivatásos zenekaroknál ilyen jellegű problémák nincsenek. A hivatásos zenekarok más, külső helyen történő fellépését a gazdálkodó egységek szorgalmazzák.

Folyamatos működésük miatt a lakosságban is nagyobb bizalom él az éttermekben megismert együttesek iránt.

Összességében véve a megyében működő amatőr könnyűzenei csoportok sem szakmailag, sem működési körülményeiket tekintve nincsenek előnyös helyzetben. A művelődési intézményeknek nem érdekük a zenekarok fenntartása, a lakosság sem igényli működésüket olyan mértékben, ami indokolná a számuk gyarapítását. Ugyanakkor a diszkórendezvények is kiszorítják az élő zenét az intézményekből.

Kérjük a jelentésünk elfogadását, szívesen fogadjuk az országos tapasztalatokat, a megyében is hasznosítható új kezdeményezésekről az információkat.

Szolnok, 1984. április 26.

Elvtársi üdvözléssel:

[*olvashatatlan aláírás*]

(Dr. Vincze Sándor)

osztályvezető h.

Jelzet: MNL OL XIX-I-9-dd-16-1. tétel-59264. – Az államhatalom felsőbb szervei, Művelődési Minisztérium, Közművelődési Főosztály iratai. – Géppel írt, aláírással és bélyegzőlenyomattal ellátott tisztazat.

16.

Tolna megye

Szekszárd, 1984. június 13.

Felmérés [a] Tolna megyében működő amatőr könnyűzenei csoportok tevékenységéről

1. Hol, milyen fenntartásban működnek amatőr könnyűzenei csoportok?

Szekszárd Babits Mihály Megyei Művelődési Központ

BIG BAND – 67.000 Ft/év + felszerelés

„B” SECTION – 15.000 Ft/év + felszerelés

Mindkét együttes fenntartója a Megyei Művelődési Központ.

Mindkét együttes a jazz-zenei kategóriába tartozik és már országos hírnévre tettek szert.

Tagjaik a közép- és idősebb korosztályból kerülnek ki.

Saját fenntartásban, anyagi támogatás nélkül működik még a Művelődési Központban helybiztosítással

– Parrag–Gáti duó (sanzon)

– Togó együttes (rock)

– Akropolis együttes (tánczene)

– Derba együttes (pop-zene)

– T-Boy együttes (rock)

Tamási

Jelenleg új amatőr együttes nem működik. A Taxi, Exodus és Pók együttesek feloszlottak. A Művelődési Központ fenntartásában és keretén belül működik viszont még mindig a HANGÁR együttes, mely a régebbi fesztiválsikerek után ORI-vizsgát tett, lemeze és rádiófelvételei jelennek meg, de tagjai továbbra is polgári foglalkozásuk mellett művelik a zenélést.

A Művelődési Központ próbahelyet ad az OMNIA nevű tánczenekarnak, akik [!] lakodalmakban és bálokban játszanak.

Dombóvár

A Művelődési Központ fenntartásában nem működik amatőr zenekar.

Saját fenntartással:

Viktória együttes (tánczenekar)

Led együttes (rock)

Virág együttes (tánczene)

Protekció együttes (új hullám)

Black Blues (rock)

Bonyhád

A Művelődési Központ erősítőkkel és próbahellyel támogatja az alábbi együtteseket:

Ex együttes (tánczene)

Légió Együttes (rock)

Völgység együttes (német nemzetiségi zene)

Saját fenntartással működik még:

Signál együttes (discozene)

Abonész együttes (rock)

Tevel

A Művelődési Ház próbahelyet ad a Revans együttesnek, akik [!] bálókban discozenét játszanak.

Paks

A Művelődési Központ fenntartásában nem működik együttes.

Saját erőből:

Leo Rock (rock)

Albatrosz (tánczene)

2. Milyen gyakorisággal lépnek közönség elé? Milyen szervezésben és hol?

A Művelődési Házak által támogatott együttesek többé-kevésbé rendszeresen fellépnek a fenntartó intézmény szervezésében, táncos rendezvényeken. A saját fenntartású zenekarok maguk biztosítják fellépéseiket is. Ezek teljesen változóan, alkalmaktól és rendezvényektől függően kötik le a műsoraikat.

Művelődési házak szervezésében fellépő együttesek:

Szekszárd: Big Band – évi 5-8 fellépés; „B” Section – évi 8-10 fellépés.

Tamási: Hangár egy[üttes] – évi 10-12 fellépés.

Dombóvár: Saját zenekar nincs. Évi 20-24 alkalommal rendeznek táncos összejövetelt változó amatőr együttesekkel.

Bonyhád: Ex együttes – évi 8-10 fellépés; Légió együttes – évi 8-10 fellépés; Völgység egy[üttes] – évi 4-5 fellépés.

Tevel: Revans együttes – évi 10-12 fellépés.

Paks: Nem rendeznek táncos rendezvényt és koncerteket is csak hivatásos előadókkal.

A községi művelődési házak általában más-más amatőr zenekarral rendeznek táncos rendezvényeket, általában szombati napokon. Koncerteket szinte egyáltalán nem tartanak. Újabban a bálakat „bevétel arányában” való fizetéssel rendezik.

3. Milyen irányzatok érvényesülnek a megyei könnyűzenei csoportok körében? Mint már az elején említettem – kevés kivétellel – szinte minden zenekar az eladható tánczenét-discozenét játssza.⁹⁷

Ezekre vevők a rendező művelődési házak és a vendéglátóipari egységek is. Azok a zenekarok, akik [!] ezt a fajta zenét nem játsszák, ritkábban jutnak közönség elé. Próbálkozásaik sokszor feloszlással, átalakulással végződnek. A megyében működő zenekarokat teljesen elkerülte pl. a „punk” irányzat és az „új hullám” sem bontakozott ki úgy, mint pl. a fővárosi zenekarok körében. Igen jó színvonalat képvisel a két szekszárdi együttes a Big Band és a „B” Section a jazz kategóriában, a popzene, új hullám kategóriában pedig a nem kimondottan amatőrnek számító Hangár együttes.

4. Megyei módszertani központ hogyan tudja orientálni, segíteni működésüket? Az évenként megrendezésre kerülő „Művészet és Ifúság”, valamint ennek folytatása, a „Csillagrozsa” elnevezésű megyei rendezvény az amatőr művészeti csoportoknak rendszeres bemutatkozási lehetőséget biztosít, ahol szakemberekből álló zsűri értékeli a bemutatott produkciókat, és szakmai tanácsokkal látják el őket.

Sajnos az utóbbi időben egyre kevesebb együttes tart rá igényt, hogy ezeken a fórumokon bemutatassa képességeit, így lényegében fejlődésüket segíteni és figyelemmel kísérni nem is lehet.⁹⁸

Ez a felmérés nem tartalmazza a megye területén működő OSZK-engedéllyel fellépő, név nélküli alkalmi társulásokat.

Jelzet: MNL OL XIX-I-9-dd-16-1. tétel-59264. – Az államhatalom felsőbb szervei, Művelődési Minisztérium, Közművelődési Főosztály iratai. – Géppel írt tisztázat. Az 1984. június 13-i keltezésű, III. I008/1984. számon megküldött kísérőlevelet nem közöljük.

⁹⁷ Ez utóbbi részmondatot a minisztériumban aláhúzták.

⁹⁸ Ez utóbbi bekezdést a minisztériumban oldalvonallal megjelölték.

17.

Vas megye

Szombathely, 1984. július 12.

Helyzetkép Vas megye amatőr könnyűzenei csoportjairól

A felmérés módszere:

– kérdőív, melyet a megyei pop-jazz-rock találkozóra történt szervezés alkalmával kaptak meg a csoportok, illetve a fenntartó, működtető intézmények (megjegyzés a hatékonyságot illetően: a zenekarok olyan gyorsasággal alakulnak és szűnnek meg, hogy minden felmérés csak egy pillanatnyi állapotot⁹⁹ tükröz. Számuk meglehetősen függvénye valamilyen könnyűzenei eseménynek, pl. Ki mit tud?).

Tapasztalatok:

– a fenntartó sok esetben legfeljebb próbalehetőség biztosítását jelenti, csak néhány zenekar tud maga mögött az anyagi feltételek és szakmai segítségadás lehetőségeként egy-egy műv[elődési] intézményt;

– a műfaj jellegéből fakadó anyagi befektetés meghaladja a műv[elődési] intézmények pénzügyi lehetőségeit,¹⁰⁰ ezért sok az önerőből működő együttes;

– az együttesek egy részének még próbahelye sincsen;

– a zenekari felszerelés megszerzése sok esetben nem jár együtt megfelelő szakmai felkészültséggel, ez irányú segítséget nem is nagyon kapnak az együttesek;

– az anyagi terhek miatt erős a törekvés a félprofivá válásra;¹⁰¹

– a *szereplési lehetőségek* – az egyre növekedő járulékos költségek miatt – egyre gyérebbek. Rendszeres koncertezésre még a kiemelkedő együttesek sem képesek, nincs is közönségbázisuk. Az ún. bulizenekarok fellépéseit szakmailag nem tekinthetjük szereplési alkalomnak. Megyei szinten évi egy alkalommal tudunk szakmai értékeléssel összekapcsolt találkozót [szervezni];

– a műfaji irányzatok közül megyénkben a hagyományos rockzene az uralkodó. Kevesebb az új-hullámos zenekar és a jazz. Ez a jelenség szintén a szakmai felkészületlenség következménye;

– a könnyűzenei mozgalmat intézményesen nagyon nehéz, illetve nem lehet irányítani.¹⁰² Csak azokat az együtteseket tudjuk folyamatosan figyelni, segíteni és követelni tőlük, amelyek állami intézményi fenntartásban működnek. A teljesen „önellátó” zenekarok esetében nincs is erkölcsi alapja egy megyei intézménynek semmiféle orientálásra.¹⁰³ Segíteni szakmai tanácsokkal lehetne, erre intézményesen évente egy alkalommal

⁹⁹ Ez utóbbi részmondatot a minisztériumban aláhúzták.

¹⁰⁰ Ez utóbbi részmondatot a minisztériumban aláhúzták.

¹⁰¹ Ez utóbbi mondatot a minisztériumban felkiáltójellel megjelölték.

¹⁰² Ez utóbbi mondatot a minisztériumban aláhúzták.

¹⁰³ Ez utóbbi mondatot a minisztériumban aláhúzták.

kerülhet sor, a megyei pop-jazz-rock találkozón. Többet anyagi feszültségek miatt nem áll módunkban megrendezni.

1983-ban – ahogy az ország, úgy – a megye könnyűzenei helyzetének alakulását is meghatározta a „KI MIT TUD?” megrendezése. Új zenekarok újra összeálltak [!], hogy a KI MIT TUDON [!] megmutassák, mit tudnak.

VAS MEGYÉBEN ekkor a következő amatőr zenekarok működtek:¹⁰⁴
(Jelentkezési lap + megyei összesítő alapján)

<i>Zenekar neve (műfaj)</i>	<i>Működési helye</i>	<i>Zenekarvezető neve</i>	<i>Helyzete 1984-ben</i>
HECC	Szombathely	n. a.	OSZK eng. (felbomlott)
ARS NOVA	Szombathely, Hevesi Ákos Szakközépiskola	K. L.	–
ÚJSZÜLÖTT	Szombathely, Hevesi Ákos Szakközépiskola	G. I.	–
REX	Szombathely	K. I.	–
LEX	Celldömölk	N. J.	–
HÓBIUSZ	Szombathely	P. G.	OSZK-eng. (felbomlott)
AERO	Vép, szakmunkásképző	S. T.	–
MÉZES (dixi)	Szombathely, Tanárképző Főiskola	M. T.	felbomlott
MADAM	Szombathely, KISZ Bizottság	N. K.	–
GALAXIS	Szombathely, REMIX	B. A.	OSZK-engedélyt szerzett
GOLD BOYS	Szombathely, Zeneművészeti Szakközépiskola	F. L.	–
NAVIS ¹⁰⁵	Szombathely	H. O.	–
STEX	Celldömölk, Úttörőház	S. K.	–
BAT BAND	Celldömölk	M. Gy.	OSZK-engedély
GAMMA	Ják	F. L.	–
WIND	Kőszeg, Jurisich Gimnázium	P. A.	–
DIXIELAND BAND	Sárvár, Művelődési Központ	K. Gy.	–
FLASZTER	Sárvár, Művelődési Központ	N. S.	OSZK eng. DANDYS [!]
CHEMOTOX	Szombathely, Kanizsai Dorottya Gimnázium	B. Z.	–

¹⁰⁴ Már mint az 1983. évi Ki mit tud? idején.

¹⁰⁵ A GOLD BOYS és a NAVIS együttesek neve mellé a beküldő a következő megjegyzést tette: „Csalogány Trió”.

A felmérés szerint Szombathelyen 14 és a megyében ezen kívül további 14 együttes működik, az 1984. januári állapot szerint.

Szombathely, 1984. július 12.

Melléklet 1–2.

Szombathely (összegzés – amatőr zenekarok 1983-ban):

1. sz. táblázat

<i>Zenekar neve</i>	<i>Lakcíme (vezető vagy próbahelye)</i>	<i>Fenntartó (?)¹⁰⁶ – Próbahelyet biztosít – heti próba</i>	<i>Együttes- vezető</i>	<i>Létszám (fő), stílus</i>	<i>Szereplések helyben – vidéken</i>	
NAVIS	Szombathely	–	H. O.	rock	n. a.	n. a.
CHEMO- TOX-STRŐ- GER	n. a.	Szombathely, Kanizsai Dorottya Gimnázium – 2	B. Z.	új hullám	7	–
MADAM	n. a.	Megyei KISZ Bizottság	N. K.	új hullám	n. a.	n. a.
ÚJSZÜLÖTT	n. a.	Hevesi Ákos Szakközép- iskola	G. I.	új hullám	n. a.	n. a.
ARS NOVA	n. a.	n. a.	K. L.	rock	n. a.	n. a.
LEX	n. a.	n. a.	N. J.	rock	n. a.	n. a.
Csalogánytrió	Szombathely, Szabó M.	magánház – 3	H. O.	instrumen- tális zene – 3	n. a.	–
PRIEST	Szombathely, Köztér	Művelődési és Sportház – 2	S. M.	rock – 4	12	4
n. a. ¹⁰⁷	n. a.	Haladás Művelődési Ház	B. A.	rock – 4	–	10
CAMELUS	Szombathely, Kun Béla u.	magánház – 2	N. J.	beat – 6	n. a.	n. a.

¹⁰⁶ A kérdőjel az eredeti iratban is szerepel.

¹⁰⁷ A zenekar nevének helyét üresen hagyták, a zenekarvezető neve alapján valószínűleg a Galaxis együttesről van szó.

<i>Zenekar neve</i>	<i>Lakcíme (vezető vagy próbahelye)</i>	<i>Fenntartó (?)¹⁰⁶ – Próbahelyet biztosít – heti próba</i>	<i>Együttes- vezető</i>	<i>Létszám (fő), stílus</i>	<i>Szereplések helyben – vidéken</i>	
Hur-LABOR	Szombathely, Szűrcsapó u.	magánház – alkalmi	H. A.	akusztikus gitárzene, fantáziazene – 2	2	n. a.
FLAT-FOOT	[Szombathely] Sebes Gy. u.	magánház – 2	Gy. V.	beat – 4	n. a.	n. a.
EXODUS	Szombathely, Szűrcsapó u.	magánház – 2	R. A.	gitárzene – 4	n. a.	n. a.
n. a. ¹⁰⁸	Ják	REMIX – 2	n. a.	rock – 4	2	15

2. sz. táblázat

<i>Zenekar neve</i>	<i>Stílusa</i>	<i>Fenntartó próbahelyet biztosít – anyagilag működtet</i>		<i>Együttes- vezető</i>	<i>Lakcím</i>	<i>Lét- szám</i>	<i>Heti próba</i>	<i>Szereplések helyben – vidéken</i>	
WIND	jazz	–	–	P. A.	Kőszeg, Jurisich Miklós Gimná- zium ¹⁰⁹	2	2	3	2
DIXIE- LAND	jazz	Sárvár, Művészeti Központ	Sárvár, Művészeti Központ	M. P. előadó	Sárvár, Művészeti Központ	6	alkal- mi	4	3
BAT BAND	rock	háznál	–	M. Gy.	Celldő- mölk, Városma- jor I.	4	1	2	–
SFINX	rock	Kemenesalja Művelődési Központ	–	G. J.	Celldő- mölk, Sági u.	3	2	–	–
Rock TRIÓDA	rock	–	–	B. Zs.	Simaság, Szabadság u.	3	2	–	–
FÁRAÓ	rock	Vasvár Művelődési Központ	Vasvár Művelő- dési Központ	H. A.	Vasvár	5	2	–	3
n. a. ¹¹⁰	rock	Vasvár Művelődési Központ	Vasvár Művelő- dési Központ	K. Zs.	Vasvár, Petőfi Sándor u	5	2	–	–

¹⁰⁸ A zenekar nevének helyét üresen hagyták.

¹⁰⁹ Az eredetiben „Jurisits” néven.

¹¹⁰ Itt és lejjebb a zenekarok neveinek helyét üresen hagyták.

Zenekar neve	Stílusa	<i>Fenntartó próbahelyet biztosít – anyagilag működtet</i>		<i>Együttes-vezető</i>	Lakcím	Lét-szám	Heti próba	Szereplések helyben – vidéken	
KARAVÁN	rock	n. a.	n. a.	n. a.	Vaspör	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
FLOYD	rock	n. a.	n. a.	n. a.	Szőcén	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
n. a.	n. a.	Vámoscsanád Klubkönyvtár	n. a.	n. a.	n. a.	4	2	5	6
n. a.	n. a.	Szentgotthárd Művelődési Központ	n. a.	n. a.	n. a.	4	n. a.	2	n. a.
n. a.	n. a.	Nádasd	n. a.	n. a.	n. a.	4	n. a.	2	8
n. a.	n. a.	Nagymizdó	n. a.	H. S.	n. a.	4	n. a.	n. a.	n. a.
n. a.	n. a.	Vép	n. a.	n. a.	n. a.	6	n. a.	3	8

Jelzet: MNL OL XIX-I-9-dd-16-1. tétel-59264. – Az államhatalom felsőbb szervei, Művelődési Minisztérium, Közművelődési Főosztály iratai. – Géppel írt tisztázat.

Az 1984. július 12-i keltezésű, 8679/1984. számon megküldött kísérőlevelet nem közöljük.

18.

Veszprém megye

Veszprém, 1984. május 3.

<i>Neve</i>	<i>A helység, ahol működik</i>	<i>Milyen intézményekben és milyen feltételek mellett működnek?</i>	<i>Általában hol, milyen közönség előtt, milyen gyakorisággal szerepelnek?</i>	<i>Milyen irányzatok érvényesülnek a megyei könnyűzenei csoportok körében?</i>	<i>Intézményes módon hogyan tudják orientálni, segíteni működésüket?</i>
KLIPS	Zirc	Nem intézményes formában működnek. Lakásukon gyakorolnak.	2 alkalommal léptek fel. 1. A FIN-en, ¹¹¹ 2. Dudaron, a „Hétalvók” együttessel közösen.	ROCK zenei irányzatot művelik.	A Zirc Városi Művelődési Ház és Ifjúsági Központ új zenei szakembere segíti a jövőben munkájukat.
CALYPSO	Gyula-keszi	Klubkönyvtár. 1973 óta működik 4 fővel. Saját hangszerekkel játszanak.	Szereplésük az egész megyére kiterjed. Általában az ifjúság számára szervezett báli rendezvényeken adnak zenét.	Beat-együttes.	A Monostorapáti Művelődési Ház ad helyet a zenekarnak, biztosítja a próbák, a gyakorlás lehetőségét.

¹¹¹ Vélhetően a március hónapban megtartott „Forradalmi Ifjúsági Napokról” van szó.

<i>Neve</i>	<i>A helység, ahol működik</i>	<i>Milyen intézményekben és milyen feltételek mellett működnek?</i>	<i>Általában hol, milyen közönség előtt, milyen gyakorisággal szerepelnek?</i>	<i>Milyen irányzatok érvényesülnek a megyei könnyűzenei csoportok körében?</i>	<i>Intézményes módon hogyan tudják orientálni, segíteni működésüket?</i>
–	Monos-torapáti	Művelődési Ház. 1983 őszén alakult, 4 tagú.	Működési területe: Monostorapáti és a körzet községei. Báli rendezvényeken és különféle ünnepeken (Öregek Napja, Gyermekfarsang, Nőnap) szórakoztatja a község lakosságát.	Rock-együttes, dallamos rock zeneti irányzatot követ.	A Monostorapáti Művelődési Ház ad helyet a zenekarnak, biztosítja a próbák, a gyakorlás lehetőségét.
UTÓDOK zenei társaság	Pápa	Textiles Művelődési Ház a fenntartója.	Főleg ifjúsági közönség előtt lépnek fel, általában KISZ-szervezésben. 1983-ban 47 fellépésük volt. 8 alkalommal ifjúsági klubban, a Béke-demonstrációs felvonuláson, és a Budapesti Tavaszi Fesztivál alkalmával a KISZ-szervezésében Berlinben, megyei, városi rendezvényeken.	Elsősorban mai és politikai dalokat játszanak.	A Pápa Textiles Művelődési Házban tartják a próbákat, s az intézmény hozzájárul kiadásukhoz, felszerelésükhöz.
LOKÁTOR	Ajka	Ez évben felbomlott, majd újjáalakult. „B” kategóriával rendelkezik. Saját szerelésük van. OSZK IME ¹¹² I.-gyel rendelkezik.	Jelenleg nem lépnek fel. Korábban hetente felléptek. Látogatottságuk átlagosan 300-400 fő, főleg fiatalok.	Rock zenei irányzatot képviselnek.	Fenntartójuk nincs. Az Ajka Városi Tanács VB Művelődési Osztálya alkalmasszerű fellépést biztosít nekik.
WOLFRAM	Halimba	Művelődési Ház. OSZK IME I. működési engedéllyel rendelkezik. Saját szerelésük van.	Hetente egy alkalommal lépnek fel, látogatottságuk átlagosan 300 fő.	Rock zenei irányzatot képviselnek.	Halimba Művelődési Ház biztosít próbalehetőséget számukra. 1984-től van a Városi Tanács VB művelődési osztályával kapcsolatuk, több fellépést biztosítottak nekik azóta.
HANGULAT	Bakonygyepes	Művelődési Ház. Saját szereléssel rendelkezik.	Évente 3-4 alkalommal lépnek fel. Általános iskolai rendezvényeken.	Rock zenei irányzatot képviselnek.	Az Ajka Városi Művelődési Központ biztosít próbalehetőséget a bakonygyepesi Művelődési Házban.
EHP	Ajka	Gimnázium. Új együttes.	Eddig két alkalommal szerepeltek, bemutatkozó jelleggel. Összesen a 2 koncerten kb. 350 fő vett részt.	Rock zenei irányzatot képviselnek.	Az Ajka Városi Tanács VB művelődési osztályának a Diákcentrumon keresztül van kapcsolata velük. Próbalehetőséget a gimnázium, Ajka biztosít számukra.

¹¹² Az ideiglenes működési engedélyről van szó.

<i>Neve</i>	<i>A helység, ahol működik</i>	<i>Milyen intézményekben és milyen feltételek mellett működnek?</i>	<i>Általában hol, milyen közönség előtt, milyen gyakorisággal szerepelnek?</i>	<i>Milyen irányzatok érvényesülnek a megyei könnyűzenei csoportok körében?</i>	<i>Intézményes módon hogyan tudják orientálni, segíteni működésüket?</i>
KOT-ROCK	Ajka	Erőmű Művelődési Ház. A bevonulások miatt a zenekar felbomlóban van. Saját felszereléssel rendelkeznek.	Hetente egyszer szoktak fellépni. Látogatottságuk kb. 300-350 fő.	Rock zenei irányzatot képviselnek.	Az Ajka Erőmű Művelődési Ház biztosított korábban próba-, illetve fellépési lehetőséget.
SZIVÁRVÁNY	Ajka-rendek	Művelődési Ház. Működési engedéllyel rendelkezik.	Havonta 2-3 alkalommal lépnek fel, látogatottságuk 200-300 fő között van.	Rock zenei irányzatot képviselnek.	Az Ajka Városi Művelődési Központ biztosít próba- és fellépési lehetőséget az ajkarendeki Művelődési Házban. Az intézmény vezetője állandó kapcsolatot tart fenn velük.

Jelzet: MNL OL XIX-I-9-dd-16-1. tétel-59264. – Az államhatalom felsőbb szervei, Művelődési Minisztérium, Közművelődési Főosztály iratai. – Géppel írt tisztázat. Az 1984. május 3-i keltezésű, IV.-1490/84. számon megküldött kísérőlevelet nem közöljük. Ennek melléklete volt a közölt táblázat.

19.

A közművelődési főosztály összefoglalója

Budapest, 1985. november

Magyarországon az ismeretes társadalmi, gazdasági változások, valamint az életmód társadalmi méretű átalakulása és sok más tényező következtében érezhetően felerősödtek a szórakozási igények. A szabadidős tevékenységek és divatok népszerűsége, a motorizáció terjedésétől is ösztönzött turizmus stb. fellendülése mellett megélnékvult a szórakoztató célzatú kulturális termékek és szolgáltatások iránti kereslet. A fiatalok körében különösen a könnyűzene – hallgatása és művelése – hódított teret.

Az említett folyamatok ráirányították az érintett társadalmi és állami szervek figyelmét az ifjúság szórakozásának-szórakoztatásának kérdéskörére. 1981-ben – a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség 1980-as elemzésére támaszkodva – az Állami Ifjúsági Bizottság hozott konkrét feladatokat is tartalmazó határozatot (15.004/1981. I. PK. 7.)

A Művelődési Minisztérium előterjesztése alapján 1983 decemberében az Országos Közművelődési Tanács elnöksége megvitatta a szórakoztatás irányításának továbbfejlesztés-

tésével kapcsolatos feladatokat.¹¹³ A dokumentumban megállapítást nyert, hogy az ifjúság szórakozásában meghatározó szerepet játszó populáris zene megkülönböztetett figyelmet érdemel. A művelődéspolitika bevált elvei alapján olyan differenciált megítélésre van szükség, amely figyelembe veszi a műfaj tömeghatását, amatőr-mozgalmi jellegét, tartalmi és esztétikai sokrétűségét. Az MSZMP KB mellett működő Művelődéspolitikai Munkaközösség 1984. szeptemberi művészetpolitikai állásfoglalásában kiemelten foglalkozik a szórakoztatás kérdésével és tartalmazza a legfontosabb gyakorlati feladatokat is.¹¹⁴

Tekintettel az amatőr könnyűzene széles közönségbázisára és jelentős hatására, az elmúlt időszakban áttekintettük az amatőr könnyűzene helyzetét. Összefoglalónkban felhasználtuk a fővárosi és megyei tanácsok művelődési osztályai, a megyei (budapesti) művelődési központok, valamint a különböző tudományos kutatások, publikációk tapasztalatait.

Jelen összegezésünkben az amatőr könnyűzene helyzetének főbb vonásait, problémáit és javaslatainkat foglaljuk össze.

I. Az amatőr könnyűzene kialakulásának körülményei, jelenlegi helyzete

A korábbi évtizedek szórványos próbálkozásait követően – a kedvező politikai, társadalmi, gazdasági változások eredményeképpen – alapvetően a 60-as évek elején kezdődött hazánkban az amatőr könnyűzene széles körű térhódítása. Az első időszakban elsősorban a nyugati szórakoztatóipar hatására és mintájára szerveződtek az együttesek, műsoraikra kizárólag a divatos angolszász zene volt jellemző.

A 60-as évek végére, illetve a hetvenes évek elejére kialakult egy sajátosan magyar könnyűzenei nyelvezet, s ezzel egy időben a hazai csoportok legjobbjai „profivá” váltak. A popzene fellendülése több okból is nagy jelentőségű volt. A zenekarok születése megteremtette a fiataloknak szóló magyar szórakoztatózene lehetőségét. A mozgalom közművelődési jellege abban jelentkezett, hogy az együttesek köré széles körű baráti társaságok, közösségek szerveződtek, valamint sok fiatal ösztönzött zenei műveltsége fejlesztésére, s fontos feladatot töltött be a fiatalok szórakoztatásában. Az együttesek törekvése az volt, hogy kötődjenek a művelődési otthonokhoz, mivel az intézmények próbalehetőséget, felszerelést és nyilvános szereplést biztosítottak. Hetente rendeztek táncesteket, ami a szórakozáson túl közösségi szerepet is betöltött. Néhány év alatt a műfaj kialakította a maga autonóm formai világát, s rövid időn belül a felnövekvő fiatal nemzedék közlésvágyának egyik legkifejezőbb hordozója lett. Emellett természetesen alapvető szórakoztató funkciója tovább erősödött.

Az ifjúság szórakozási szokásai között napjainkban is változatlanul előkelő helyet foglal el a könnyűzene hallgatása, s továbbra is jelentős a koncertek, illetve a zenés rendezvények látogatóinak a száma. Az elmúlt 10–15 évben a „koncertezés” irányába to-

¹¹³ MNL OL XIX-I-9-k-28. tétel-RF5341-1983.

¹¹⁴ Az előterjesztés és az MSZMP Művelődéspolitikai Munkaközössége említett állásfoglalásának elemzését lásd KERESZTES, 2024, 15–17.

lódta el az igények, s ezzel együtt visszaszorult az élő zenés táncestek rendezése. Ezt a folyamatot erősítette a disco magyarországi megjelenése, majd elterjedése is. A 60-as, 70-es évekhez viszonyítva lényegesen csökkent a könnyűzene egyfajta réteggkultúrát is kifejező jellege. A művelődési intézmények (művelődési otthonok, ifjúsági házak, iskolák stb.) többsége a mai napig nem ismerte fel e művészeti ág sajátos lehetőségeit, ami elsősorban abból következik, hogy a kezdeti időszakban a műfaj megjelenését és térhódítását gyanakvással, előítéllettel fogadták. Ehhez hasonló szemléletnek még ma is tanúi lehetünk. Máig ható gond, hogy sem az irányítás, sem pedig a gyakorlat nem kezelte az amatőr könnyűzenei mozgalmat az amatőr művészeti mozgalom szerves részeként.

Adataink szerint jelenleg mintegy 500 nyilvántartott amatőr könnyűzenei együttes van, de ennél lényegesen több működik, több-kevesebb rendszerességgel. A felmérés alapján az együttesek csupán 5%-ának van olyan fenntartója, amely sajátjának tekinti a zenekart, s ennek megfelelően támogatja is. További 10-15%-a rendelkezik – intézményi támogatás nélkül – próbalehetőséggel művelődési intézményekben, vállalatoknál, szövetkezeteknél. Sok esetben csak baráti segítségképpen biztosítanak próbatermet. Napjainkban megfigyelhető, hogy még mindig elsősorban a különböző szintű KISZ-bizottságok az amatőr könnyűzenei együttesek patronálói, de jelentős mértékben csökken ilyen irányú szerepük.

A fenntartói, működtetői, intézményi kapcsolattal nem rendelkező együttesek – ez az együttesek közel 80%-a – többnyire pincékben, garázsokban, lakásokban próbál[nak]. A szemléleti okokon túlmenően alapvető probléma, hogy az intézmények nem rendelkeznek olyan korszerűen felszerelt, jól szigetelt helyiségekkel, ahol a nagy hangerőt igénylő együtteseket fogadni tudnák.

Az amatőr könnyűzenei együttesek – a felmérés tapasztalatai is ezt bizonyítják – általában művelődési otthonokban, ifjúsági klubokban, iskolákban lépnek fel. Megállapítható, hogy egyre jobban szűkül az olyan komplex művészeti rendezvények száma, ahol amatőr zenekarokat szerepeltetnek. Az évi fellépések száma eltérő, elsősorban az együttes színvonalától és „ismertségétől” függ. Az ország különböző városaiban viszonylag gyakoriak az amatőr könnyűzenei együttesek részvételével rendezett események. Az utóbbi időben diáknapi, diákcentrumok rendezvényei fellépési lehetőségeket teremtettek a kevésbé ismert amatőr együttesek számára. Budapesti sajátosság, hogy az amatőr zenekarok kevés fellépési lehetőséghez jutnak.

Az amatőr zenekarok műsorainak közönsége három rétegre tagolható: egyrészt gimnazisták, másrészt szakközépiskolások és szakmunkástanulók, harmadrészt dolgozó tizenévesek. Az eltérő igényű és ízlésű hallgatóság gyakorlatilag nem keveredik egymással. Az amatőr könnyűzene szubkulturális jellegéből adódóan esetenként egy-egy zenekar köré olyan, a társadalomba nehezen beilleszkedő, többnyire hátrányos helyzetű fiatalok tömörülnek, amelyek magatartása, viselkedése szélsőséges.

A zenekarok egy része – országos szinten is csupán néhány együttesről van szó – a szélsőséges közönségigényt kiszolgálva vagy éppen annak közvetítőjeként társadalmi rendünk alapjait megkérdőjelező, szocialista eszméink ellen ható nézeteket vall. A társadalmi különállást kifejező szövegek az esetek többségében igénytelen zenével párosul-

nak. Az amatőr könnyűzenei együttesek – a hivatásos együttesekhez hasonlóan – többnyire követik a divatos – elsősorban nyugati – zenei irányzatokat. A kísérletezésre, az új befogadására azonban fogékonyabbak, mivel a hivatásos együttesek „piac szempontjai” kevésbé hatnak ebben a szférában.

Ugyanakkor egyértelmű törekvése az amatőr könnyűzenei együttesek többségének a mielőbbi hivatásossá válás, ezért keresik a kapcsolatot ezekkel az együttesekkel. Az együttműködés egyik jellemző példája az, amikor neves zenekarok ún. előzenekarként koncerteken felléptetnek amatőr együtteseket. Ez nem minden esetben biztosítéka annak, hogy szakmailag kvalitásos és támogatásra érdemes amatőr könnyűzenei együttesek kapnak nyilvánosságot. Gyakran az ilyen szereplések kétes értékű és tartalmú eredményt hoznak.

Az amatőr könnyűzene nem vált sohasem igazán mozgalommá, abban az értelemben, mint azt az amatőr művészeti mozgalom hagyományosan kialakult ágainál használjuk. Hiányoztak és hiányoznak ma is intézményes keretei, fórumai, képzési rendszerük stb. Megállapítható az is, hogy a különböző szintű szakmai irányítás sem foglalkozott e területtel megfelelően. Elsősorban az országos módszertani és megyei művelődési központok ilyen irányú szakmai-módszertani segítsége hiányzik. A különböző szintű KISZ-szervezetek felismerve az amatőr könnyűzene tömeghatását és az ebben rejlő orientáló lehetőséget, próbahelyiséggel, anyagi támogatással, bemutatkozási lehetőségekkel segítenek az együtteseknek. 1979-től kialakították egyfajta képzési rendszerüket is. A salgóbányai országos pop táborhoz (1979) és a Balatonszemesi Táborhoz (1983) az utóbbi időben keresi a kapcsolódási lehetőséget a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat Start¹¹⁵ és az Országos Szórakoztatózenei Központ. 1985-ben az országban két helyen (Budapesten és Salgótarjánban) az Országos Szórakoztatózenei Központ a KISZ-szel és a helyi művelődési intézménnyel közösen popzenei stúdiót indít.

Néhány megyében (Nógrád, Tolna, Győr-Sopron, Borsod-Abaúj-Zemplén) és Budapesten már kialakították az amatőr zenekarok szakmai segítségének formáit. Például Nógrádban a megyei művelődési központ bérelhető komplex zenekari felszerelést kölcsönöz; Borsod-Abaúj-Zemplén megyében zenészkлуб működik, mely szakmai-képzési fórum a megyében működő amatőr zenekaroknak. Igen jelentős a fővárosban a Budapesti KISZ Bizottság bázisklubjainak (Ráday klub, Petőfi Csarnok stb.) ilyen irányú tevékenysége.

II. Javaslatok az amatőr könnyűzenei együttesek helyzetének javítására

Az amatőr könnyűzene széles tömegbázisát és a fiatalokra gyakorolt hatását figyelembe véve szükséges, hogy a jövőben e terület nagyobb figyelmet, szakmai támogatást kapjon. Ezek közül különösen fontosnak tartjuk az alábbiakat:

¹¹⁵ Az említett vállalat által létrehozott egyik márkanév, amely az új előadók befuttatását segítette.

1. Nagyobb hangsúlyt kell fordítani az együttesek műsorpolitikai orientálására.
 - A művelődési otthonok, illetve a fenntartók szakemberei már az alkotás folyamatában segítsék az együttesek munkáját,
 - megyei pályázatok meghirdetésével ösztönözzék, hogy társadalmunk értékrendjét képviselő alkotások szülessenek,
 - a helyi szakigazgatási szervek a káros jelenségek és az igénytelenség kiszűrése érdekében nagyobb gonddal adják a műsorengedélyeket, és javítsák az ellenőrzések hatékonyságát.
2. Tovább kell fejleszteni e művészeti ág képzési-továbbképzési rendszerét.
 - Az amatőr zenekarok segítése érdekében fontos olyan megyei fórumok megteremtése, ahol a bemutatkozási lehetőségen túl szakmai bírálatra, elemzésre is sor kerülhet,
 - javasoljuk, hogy a megyei szakigazgatási szervek támogassák az Országos Szórákkoztatózenei Központ megyei kirendeltségeinek amatőr könnyűzenészek képzésével, továbbképzésével kapcsolatos tevékenységét,
 - megfontolásra javasoljuk megyei módszertani kiadványok megjelentetését.
3. Minden megyében megfelelő szervezeti kereteket kell kialakítani az amatőr könnyűzenei együttesek összefogása érdekében.
 - Szorgalmazni kell az együttesek fenntartását, szorosabbá kell tenni a még „támogató” nélkül működő együttesekkel a kapcsolatot,
 - javasoljuk, hogy a megyékben működő zenekarok támogatása, segítése érdekében a megyei művelődési központok hozzanak létre – ahol ilyen nem működik – megyei könnyűzenei szakbizottságokat.
4. Szükségesnek tartjuk, hogy az Országos Szórákkoztatózenei Központ megyei kirendeltségei és a megyei művelődési központok az amatőr könnyűzenei együttesek számára teremtsenek bemutatkozási fórumokat.

Budapest, 1985. november

Művelődési Minisztérium
közművelődési főosztály¹¹⁶

Jelzet: MNL OL XIX-I-9-dd-16-1. tétel-59264. – Az államhatalom felsőbb szervei, Művelődési Minisztérium, Közművelődési Főosztály iratai. – Géppel írt tisztázat.

¹¹⁶ Aláírás nélkül.

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

XIX-I-9-dd

Művelődési Minisztérium közművelődési főosztály

*

CSATÁRI
2015

CSATÁRI Bence: *Az ész a fontos, nem a haj. A Kádár-rendszer könnyűzenei politikája*, Budapest, Jaffa Kiadó, 2015.

CSATÁRI
2018

CSATÁRI Bence: *Köpeczi Béla 1986-os jelentése a hazai könnyűzenei élet helyzetéről*, In: *ArchivNet*, 18. (2018) 3. sz. (<https://www.archivnet.hu/kopeczi-bela-1986-os-jelentese-a-hazai-konnyuzenei-élet-helyzeterol>, utolsó letöltés: 2024. február 14.).

FÓTI
2008

FÓTI Péter (szerk.): *A rendszerváltás élménye*, Budapest, Józseveg Műhely Kiadó, 2008.

HAVASRÉTI
2020

HAVASRÉTI József: *Pécs az „új hullám” évtizedében: a nyolcvanas évek*, In: *Médiakutató*, 21. (2020) 1. sz.

KERESZTES
2013

KERESZTES Csaba: *A punk és skinhead zene a nyolcvanas évek elején*, In: *ArchivNet*, 13. (2013) 2. sz.

KERESZTES
2018

KERESZTES Csaba: *Üssétek őket, rohadékok! Avagy hogyan lett egy verekedésből az utolsó politikai per a Kádár-korban*, In: *ArchivNet*, 18. (2018) 3. sz.

KERESZTES
2024

KERESZTES Csaba: *„Azt is mondhatnám, baj van általában a populáris műfajokkal”: A szórakoztatás és a szórakozás állami irányításának kérdései 1985-ben*, In: *Rendszerváltó Szemle*, 9. (2024) 3. sz. 38–57.

KOSZITS
2020

KOSZITS Attila: *„Fényesebb a láncnál az elme...”*, In: *A falak leomlanak – a rendszerváltás és a könnyűzene*, szerk. MURZSA Tímea, Budapest, Hangfoglaló Program Könyvek, 2020, 28–39.

ORSZÁGOS AGITÁCIÓS...

1983

Országos agitációs, propaganda- és művelődéspolitikai tanácskozás. 1983. január 11–12., Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983.

PAPP

2020

PAPP Máté: *Átutazók, garabonciások, kortársak*, In: *A falak leomlanak – a rendszerváltás és a könnyűzene*, szerk. MURZSA Tímea, Budapest, Hangfoglaló Program Könyvek, 2020, 98–109.

PRIEGER

2020

PRIEGER Szabolcs: *Rendszerváltó könnyűzene Szombathegyen*, In: *A falak leomlanak – a rendszerváltás és a könnyűzene*, szerk. MURZSA Tímea, Budapest, Hangfoglaló Program Könyvek, 2020, 47–55.

SZABÓ

2020

SZABÓ Mátyás: *Személyes közellenségek*, In: *Veszprémi Szemle*, 56. (2020) 1. sz. 49–74.

Szerzők

- ANKA László, PhD (1980) – tud. főmunkatárs, VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár
- BÁBA Viktória (2000) – doktorandusz, PTE BTK Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola; egy. tanársegéd, PTE BTK Francia Tanszék
- BAKÓ László – Dr. iur. can., BBTE, Római Katolikus Teológiai Kar, Pasztorálteológiai Intézet (Kolozsvár-Gyulafehérvár), laszlo.bako@ubbcluj.ro
- BALLA Lóránt, PhD (1984) – irodalomtörténész, a temesvári Bartók Béla Elméleti Líceum magyartanára
- BALOGH Zsuzsánna – tudományos segédmunkatárs, HUN-REN–ELTE Nemesi Emigráció és Emlékezet (1541–1756) Forrásfeltárás és Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport; segédlevéltáros, MNL OL 1945 előtti Kormányiszervek Osztálya
- BENE Krisztián, PhD (1980) – egy. docens, dékán, PTE BTK
- BÓDAI Dalma, PhD – Magyar Pénzmúzeum és Látogatóközpont Éremtárának vezetője
- BORBÉLY Zoltán, PhD (1986) – egyetemi docens, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Történelemtudományi Intézet
- BUJTÁS László Zsigmond – vezető kutató, SZTE Inscriptiones Alborum Amicorum
- CSŐKE Márk (1996) – doktorandusz, SZTE BTK Jelenkortörténeti és Összehasonlító Történettudományi Doktori Iskola
- DEMECZKY János (1977) – levéltári reprográfus, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
- DÉVAVÁRI Zoltán, PhD (1977) – tud. főmunkatárs, VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár; egy. docens, NKE NITK Történelem és Társadalom Tanszék
- GILLICH Olivér (1995) – segédlevéltáros, Budapest Főváros Levéltára; doktorandusz, ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Kora Újkori Magyar Történelem Doktori Program

- GYÓCSI Ádám (1982) – levéltáros, Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjtemény, Ráday Levéltár; doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem TDI
- HALMÁGYI Miklós – levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Békés Vármegyei Levéltára
- HANÁK Béla (1979) – független kutató
- JAKÓ Klára – tudományos főmunkatárs, ELTE HTK Történettudományi Kutatóintézet
- KERESZTES Csaba (1976) – főlevéltáros-főtanácsos, MNL Országos Levéltára
- KOVÁCS Dániel László (1998) – egy. tanársegéd, PTE BTK Újkortörténeti Tanszék
- LAJTAI L. László, PhD (1977) – tud. munkatárs, NKE EJKK Molnár Tamás Kutatóintézet
- MÁTYÁS Anna Réka (1998) – doktorandusz, KRE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola; egy. tanársegéd, KRE BTK Kínai Tanszék
- MIKLÓS Dániel, PhD (1989) – levéltáros, MNL Tudományos Igazgatóság
- NAGY Ágoston, PhD (1986) – tud. munkatárs, NKE EJKK Molnár Tamás Kutatóintézet
- PÉTSY Zsolt Balázs (1980) – doktorandusz, KRE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola
- RAPOSA Vivien Kitti (1995) – doktorandusz, PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola; segédlevéltáros, MNL Baranya Vármegyei Levéltára
- SERES Attila, PhD (1975) – tud. főmunkatárs, kutatócsoport-vezető, VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár
- SZABÓ András Péter (1980) – tudományos főmunkatárs, ELTE HTK Történettudományi Kutatóintézet
- TÓTH Ferenc, DSc (1967) – tudományos tanácsadó, ELTE HTK Történettudományi Kutatóintézet
- UJJ Zoltán (1997) – doktorandusz, ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola
- VARGA-GÖCZ Nikolett (2003) – MA hallgató, Partiumi Keresztény Egyetem BTK

HU ISSN 0865 0632

Kiadja a Külgazdasági és Külügyminisztérium, az ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja,
a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár,

a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára és a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság
Felelős kiadó: Dr. Szűcs Ádám Imre helyettes államtitkár, Külgazdasági és Külügyminisztérium

Borítóterv: Csizmadia Kata

Tördelés: Hudecz Andrea

Nyomdai munka: OOK-Press Kft., Veszprém

Felelős vezető: Szathmáry Attila